KRALLIĞIN
BÜYÜK DÜŞMANI

MITHRADATES VI EUPATOR

MURAT ARSLAN

ODİN YAYINCILIK

MITHRADATES VI EUPATOR
Roma'nın Büyük Düşmanı

Bu kitap, **DUMANKAYA HOLDİNG**'in
katkılarıyla basılmıştır

MITHRADATES VI EUPATOR

Roma'nın Büyük Düşmanı

Murat ARSLAN

ODİN YAYINCILIK

ODİN YAYINCILIK
Eskiçağ Tarihi Dizisi: 1
Murat Arslan

MITHRADATES VI EUPATOR
Roma'nın Büyük Düşmanı

Yayınlayan ve Yöneten
Huriye ARSLAN-Dolunay ARSLAN

Kapak Düzeni
ÇÖZÜM REKLAM

Ege Basım, Matbaa ve Reklam Sanatları Ltd. Şti.
Birinci Baskı, Ocak 2007

ISBN:978-975-9078-02

Kapak Resmi: Mithradates Başı. Louvre Müzesi.

© Her türlü yayın hakkı saklıdır.
2007 Odin Yayıncılık
Aydıntepe Mah. Özek İş Merkezi D Blok no: 8 Tuzla,
34947, İstanbul
Tel.: 0 216 493 38 00 Fax: 0 216 493 27 38
e-mail: info@odincopy.com
www.odiyayincilik.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VII
Sunuş IX
Teknik Noktalar IX
Metinde Kullanılan Terimlere İlişkin Kısaltmalar Listesi XIII
Metinde Kullanılan Hellence Harflere İlişkin Transkripsiyon Listesi XIII
Metinde Kullanılan Standart ve Süreli Yayınlara İlişkin Kısaltmalar Listesi XIV
GİRİŞ 1
A. *PONTOS'TAN KARADENİZ'E*: Bir Adlandırmanın Ardındaki Önyargılar, Varsayımlar ve Gerçekler 1
B. Pontos Bölgesi'nin Tarihsel Coğrafyası'na Genel Bakış 16
C. Tarihsel Gelişim 49
I. KRALLIKTAN İMPARATORLUĞA 73
A. Mithradates VI Eupator'un Doğuşu'ndan Birinci Mithradates-Roma Savaşı'na Kadar (İÖ. 134-İÖ. 89) 73
B. Mithradates VI Eupator'un Küçük Asya'da Uyguladığı Roma Karşıtı Politika 114
II. FATİH VE KURTARICI 127
A. *BİRİNCİ MITHRADATES – ROMA SAVAŞI* (İÖ. 89-İÖ. 85) 127
1. Küçük Asya Savaşları 127
2. Mithradates'in Küçük Asya Politikası 143
2. A. '*Ephesos Akşamı*'; Nedenleri ve Sonuçları 159
3. Mithradates'in Rhodos Kuşatması 174
4. Hellas Savaşları 187
4. A. Sulla'nın Atina Kuşatması 196
4. B. Khaironeia Muharebesi ve Sonuçları 203
4. C. Orkhomenos Muharebesi ve Sonuçları 224
5. Dardanos Antlaşması 240
6. Sulla'nın Küçük Asya Politikası 248
III. DİPLOMASİ VE SAVUNMA 267
A. *İKİNCİ MITHRADATES – ROMA SAVAŞI* (İÖ. 83-İÖ. 81) 267
1. Murena'nın Pontos Seferleri ve Sonuçları 267
2. Cilicia Eyaleti'ndeki Korsanlık ve Haydutluk Faaliyetleri (İÖ. 80-İÖ. 74) 291
IV. ANADOLU'DA ROMALILAR 305
A. *ÜÇÜNCÜ MITHRADATES – ROMA SAVAŞI* (İÖ. 74-İÖ. 63) 305
1. Bithynia Kralı Nikomedes IV Philopator'un Vasiyeti 305
2. Mithradates'in Kyzikos Kuşatması 321

3. *Direnme ve Boyun Eğiş*; Lucullus'un Pontos İstilası ve Sonuçları ... 340
4. Lucullus'un Armenia Seferi ... 388
5. Kralın Dönüşü ... 418
6. *Lex Gabinia*; Pompeius'un Korsan Seferi ... 435
7. *Lex Manilia*; Pompeius'un Mithradates Seferi ve Sonuçları ... 446
8. *Lex Pompeia*; Pompeius'un Küçük Asya Politikası ... 484
9. Mithradates'in Son Planı ve Pharnakes'in İhaneti ... 494

B. *MITHRADATES VI EUPATOR'UN KİŞİLİĞİ* ... 511

V. SONSÖZ ... 527

APPENDIX 1 ... 532

A. Mithradates VI Eupator Dionysos'a İlişkin Antik Kaynakların ve Modern Literatürün Durumu ... 532

APPENDIX 2 ... 540

A. HELLENİSTİK KRAL LİSTELERİ ... 543

B. ROMA *CONSUL* LİSTESİ (İÖ. 177-İÖ. 34) ... 543

METİNDE KULLANILAN ANTİK KAYNAKLARA İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ ... 547

BİBLİYOGRAFYA ... 571

Haritaların ve Resimlerin Listesi ... 609

INDEX ... 610

ÖNSÖZ

Bu kitap, Pontos Kralı Mithradates VI Eupator Dionysos'un biyografisidir. 2003 yılında Akdeniz Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü'nde tamamladığım *Mithradates VI Eupator ve Roma* başlıklı doktora tezimin dört senelik yorucu; fakat keyifli bir çalışma sonucunda kitaplaşmış biçimidir.

Kitabın amacı, şimdiye kadar ihmal edilen Pontos Kralı Mithradates VI Eupator Dionysos'un Küçük Asya ve Roma'ya karşı uyguladığı politikayı ve sonuçlarını, Anadolu'lu bakış açısıyla yeniden değerlendirmektir. Bunu yaparken, krala ve İÖ. I. yüzyıl Küçük Asya tarihine ilişkin antik kaynaklar, epigrafik belgeler, nümismatik buluntular ile arkeolojik kalıntılar ele alınmış; son zamanlarda ele geçen yeni veriler, modern literatür eşliğinde tekrar dikkatle incelenerek çok yönlü bir sentezle analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmaya gerek tez gerekse kitap aşamasında birçok kişinin yardımı olmuştur. Bunların başında, tez danışmanım Prof. Dr. Sencer Şahin gelmektedir. Onun bu çalışma üzerinde görünmeden var olan etkisi yadsınamaz ve ilgi ve desteği olmaksızın ne tez ne de kitap bu şekli alabilirdi. Prof. Şahin, beni bu araştırma sırasında serbest bırakmakla birlikte, onunla yaptığımız konsültasyonlar çalışmanın şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Çalışmanın çeşitli aşamalarında Mithradates VI Eupator üzerine çalışmış ve halen çalışmakta olan Sevilla Üniversitesi'nden Asst. Prof. Luis Ballestor Pastor, Moskova Bilimler Akademisi'nden Asst. Prof. Sergey Saprykin, Aarhus Üniversitesi'nden (Doktora) Jakob Munk Højte ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Deniz Burcu Arıkan Erciyas'a, yaptığımız yararlı görüşmeler ve konuya ilişkin literatür yardımlarından ötürü teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca kitaplık çalışmaları ve manuskrinin gözden geçirilmesinde sırasında, Köln Üniversitesi'nden Prof. Dr. Peter Mittag, Akdeniz Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mustafa Adak, Dr. Burak Takmer, Nihal Tüner (Doktora), Şükrü Özüdoğru (Doktora), Fatih Onur (Doktora), Nuray Gökalp (Doktora), E. N. Akdoğu Arca (Doktora), Gökhan Tiryaki (Doktora), Ömer Uzunel (Yüksek Lisans) ile eşim Dr. Mette Marie Hald Arslan'ın önemli yardımları olmuştur.

Türk araştırmacıların bilimsel çalışmalarını teşvik eden ve destekleyen, Türk Amerikan İlmi Araştırmaları Derneği'nin tarafıma verdiği *Ilse Böhlund ve George Hanfmann Burs*'u, bu eserin yayına hazırlanmasını sağlamıştır. Böylelikle 6 ay süreyle Sheffield ve Exeter Üniver-

siteleri'nde çalışma olanağım olmuştur. Bu süre zarfında; Sevilla, Paris ve Köln'e giderek çeşitli bilim adamlarıyla konsültasyon yapma, müzeleri ziyaret etme ve kütüphanelerden yararlanma imkanı buldum. Sheffield Üniversitesi'nden Prof. Dr. John Barrett'ın üniversitenin her çeşit imkanından yararlanmamı sağlaması ve Exeter Üniversitesi'nden Prof. Dr. Stephen Mitchell'ın konuya ilişkin değerlendirmeleri ile esin verici görüşleri, kitabın şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Bununla birlikte, kitaptaki her çeşit hatadan tümüyle yazar sorumludur.

Son olarak, bu kitabın basılmasına yaptığı katkılardan dolayı Dumankaya Holding yönetim kurulu üyesi Uğur Dumankaya'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Antalya 2007 Murat Arslan

SUNUŞ

Batılı ülkelerin Türk varlığını sadece Osmanlı topraklarında değil, günümüz Türkiye coğrafyasında dahi içlerine sindiremedikleri, onu işgalci-yabancı (barbar) bir unsur olarak algıladıkları inkarı pek te mümkün olmayan tarihi bir olgu olarak geçmişte olduğu gibi bugün de zihnimizi meşgul ve tedirgin etmektedir. Batının bu tutumundaki ana neden, Türklerin, „Batı Medeniyeti"nin fikirsel ve dinsel oluşumunda paydaş bir kültür coğrafyasına en son ve üstelik te en hasım bir dinle gelen kavim olmaları ve kendilerine vatan yaptıkları bu toprakların binlerce yıllık kültür mirasına, yani Anadolu'nun Avrupa mirasına inanılmaz bir vurdumduymazlıkla sırt çevirmiş olmalarıdır. Avrasya coğrafyasında biz Türklerin durumuyla kıyaslayabileceğimiz tek bir ülke yoktur. Çevremizdeki bütün uluslar tarihin en eski zamanlarından itibaren bu coğrafyada kendi yurtlarında kendi kültür miraslarını bugüne taşımışlardır. Bu nedenle tarihi miras ve kültürel kimlik konusunda herhangi bir sıkıntıları yoktur. Biz Türkler için durum değişiktir. Başka bir coğrafyadan bambaşka bir kültür coğrafyasına gelip dönmemek üzere yerleşmişiz. Aradan bin yıl geçse de bu yeni vatanda ilelebet tutunmanın ve oranın eski sakinleri ve komşuları tarafından sorgulanmaya tabi tutulmadan barış içinde kabul görmenin tek yolu ülke tarihiyle kaynaşıp bütünleşmek ve onu artık kendi öz geçmişi ve kendi kültür kimliğimizin ayrılmaz bir parçası olarak ulusal eğitimine sokmaktır. Örneğin Selanikli Mustafa Kemal Atatürk ne kadar bizden biriyse, Sinoplu Mithradates Eupator da o kadar içimizden biri olarak kabul görmelidir. Her ikisinin de Karadeniz'den yola çıkarak Anadolu'da Batı emperyalizmine karşı durdukları tarih kitaplarımızda öğretilmeli ve vurgulanmalıdır. Atatürk heykeli Samsun'da 20.yy. emperyalizmine karşı duruşu nasıl simgeliyorsa, Sinop'ta da bir Mithradates Eupator heykeli 2100 yıl önceki benzeri bir Anadolu direnişinin heyecanını günümüze yansıtabilmelidir. Biz Avrasya (Trakya–Anadolu) Türklerinin anlam ve önemini henüz keşfedemediğimiz kültür mirasımız işte budur! Hala belirsizlik içinde olan Kültür kimliğimizi bu topraklarda aramamız gerekir.

Türklerin bu tarihi sorununun farkına varan ilk ve tek devlet adamımız bağımsızlık savaşımızı zaferle bitiren Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Kurduğu Cumhuriyetin daha ilk yıllarından başlayarak, Türklerin Anadolu ile olan en eski tarihi bağlarını araştırmaya başlamış, bu amaçla İstanbul Üniversitesi'nde Türkiyat ve Arkeoloji Enstitülerini, yeni Başkent Ankara'da Türk Tarih ve Türk Dil Kurumları yanı sıra Dil

ve Tarih–Coğrafya Fakültesini kurdurmuştur. İlgili kurumların bilim insanı ihtiyacını karşılamak üzere yetenekli gençleri yurtdışına öğrenime göndermiştir. Bu genç bilim insanlarının yurda döndükten sonraki görevleri sadece batı tarzı –ama öykünmeye dayanmayan– bilim yapmak olmayıp, aynı zamanda ulus –mekan– tarih ilişkisini de bilimsel temellere dayandırarak şekillendirmekti. Çünkü, o zamana kadar salt Avrupa kökenli Eskiçağ bilimcilerinin keyfiyetine ve göreceli yorumlarına terkedilmiş olan Küçük Asya (Anadolu) kültür mirası sadece yağmalanmakla kalmamış aynı zamanda Türk imajını aşağılayıcı bir propaganda aracı olarak ta kullanılmıştı. O zamanki tanımıyla Eti (Hitit) ve Sümer uygarlıklarıyla Anadolu Türkleri arasında dil ve kültür bağı arayışlarında Atatürk'ün ulusu ülke tarihiyle ve onun kültür mirasıyla top yekûn özdeşleştirme ideali yatmaktadır. Kendimizi tarih ve coğrafya bütünlüğü içinde kendimizin tanımlaması, yorumlaması ve şekillendirmesi Atatürkçü düşüncenin temel hedeflerinden biridir. Coğrafya bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları olduğuna göre, tarih te bu coğrafyada yasayan tüm insanların ortak geçmişi ve kültür mirasıdır. Etnik kaynaşmayı ve sonuçta „ulus devlet" içinde siyasal bütünleşmeyi binlerce yılı kapsayan tarihi süreç kusursuz bir şekilde sağlamıştır. Bunun tutarlı, kalıcı ve barışçı olması ise ancak ülkenin kültür mirasının en eski devirlerinden en yenilerine kadar ulusun ortak geçmişi olarak kabulü ve paydaşlar arasında zihinsel kaynaşma, uzlaşma ve bütünleşme ortamının sağlanmasıyla mümkün olacaktır.

Elinizdeki bu kitap böyle bir arayısın eseridir. Ele alınan konu ortaya çıkışı ve sonuçlanışı itibariyle tarihin, daha doğrusu Batı–Doğu ya da Avrupa–Küçük Asya ilişkisinin ibret vesikalarından biridir. İÖ. 120–63 yılları arasında Küçük Asya'da hüküm sürmüş olan Pontos Kralı Mithradates VI Eupator'un hazin hikayesidir. Diğer birçok konuda olduğu gibi Mithradates Eupator hakkındaki bilgilerimiz de her ne kadar Batı (Roma) yönlü antik ve modern kaynaklara dayanıyorsa da, yarım yüzyıl Küçük Asya'yı Roma emperyalizminden temizlemek için savaşmış ve neticede bazı Anadolu kentlerinin yanı sıra kendi oğlunun bile ihanetine uğrayarak tarih sahnesinden çekilmiş bu Anadolu kralının mücadele dolu hayatından çıkaracağımız bazı sonuçlar olmalıdır. Sözgelimi bugün Irak halkının ve onun katledilen lideri Saddam'ın başına Anglo–Amerikan marifetiyle gelen talihsiz olaylar, bahanesi ne olursa olsun, Batı'nın Doğu karşısında tarihi bilinçle ve ısrarla sürdürdüğü üstünlük ve aşağılama zihniyetinin tezahüründen başka bir şey değildir. O bakımdan, olay sadece işgal altındaki zavallı Irak'ı bağlayan bir du-

rum olarak anlaşılmamalıdır. Tüm Doğu'ya verilen gözdağı niteliğinde bir mesaj söz konusudur. İki bin yıl önce İmparator Claudius da Anadolu'nun Likya Federatif Devleti'ndeki iç kargaşayı bahane ederek güya oradaki halkın yardımına koşmuş, sonra da „sizi iç savaştan (*stasis*), sizi kanunsuzluktan (*anomia*), sizi eşkıyalıktan (*leisteia*) kurtardık, size bağımsızlık (*eleuteria*) getirdik" diye diye, Anadolu'nun o zamanki bu son yarı bağımsız Likya devletçiğini Roma İmparatorluğu'na eyalet yapmıştı. Oysa, esaretinden kısa bir süre önce Roma'ya yaranmak için bir generalini bir gemi dolusu askerle Roma'nın düşmanı Mithradates'e karşı savaşmaya yollayan, Likya'nın hani şu ünlü başkenti Patara'dan başkası değildi. Amerika ve İngiltere'nin bugün Irak'a söyledikleri ve uyguladıkları farklı bir şey mi? Evet! „Tarih tekerrür" ediyor; ama bu tekerrür sadece bir tesadüf ya da tarihin bir ironisi mi, yoksa Batı'nın tarihi misyonunu bilinçli olarak devam ettiren bir „derin Batı" ile mi karşı karşıyayız? Mithradates olayına bu perspektiften bakıldığında Doğu–Batı ilişkilerinin tarihi temelleri ve günümüz olaylarıyla bağlantıları daha iyi anlaşılacağı gibi, Batı karşısında dün olduğu gibi bugün de sefil ve perişan durumdaki Doğu'nun „makûs talihi"nin nasıl yenileceği de belirginlik kazanacaktır. İşte bu noktada Mustafa Kemal Atatürk'ün Anadolu halkıyla birlikte, bilinçli-bilinçsiz bütün iç ihanetlere ve olumsuzluklara rağmen, Batı emperyalizmine karşı sağladığı parlak askeri üstünlük ve bunu takiben olağanüstü tarihi bir sağduyu ve inançla kurmuş olduğu laik, demokratik, tam bağımsız; batılı düşünen ama Batı'ya asla öykünmemesi ve yamanmaması gereken T. C. Devleti iyi bir model oluşturmaktadır.

Anadolu tarihi bu model içinde kendi tarihi dokusu göz önünde tutularak incelenir ve yorumlanırsa, görülecektir ki, bütün Anadolu medeniyetleri, örneğin Hatti'si, Pontos'u, Doğu Roma'sı ya da Bizans'ı Selçuklu ve Osmanlı kadar bizim geçmişimizdir; eksisi ve artısıyla kültürel kimliğimizin birbirini tamamlayan mozaik taşlarıdır. Bu haliyle Anadolu kültür mozaiği ne Batı ile özdeş ne de ona karşıt olarak düşünülmelidir. Çünkü o tarihi dokusu itibariyle „alternatif bir Batı kültürü"dür ve öyle de kalmalıdır.

Murat Arslan'a Pontos Kralı Mithradates Eupator konusunu Doktora çalışması olarak teklif ettiğimde işte bu düşünceler hareket noktamı oluşturuyordu. Türk bilim dünyasında hemen hiç tanınmayan bu kralı Murat Arslan akıcı ve herkesin anlayabileceği bir üslupla kaleme almış ve onu Anadolulu bir gözle ve bütün yanlarıyla derinliğine incelemiştir. Batılı kaynaklar Mithradates'i hep Roma perspektifinden değerlendir-

mişler, onu masum halka zulmeden bir despot, güttüğü Roma karşıtı politikasını ise sanki meşru düzene karşı işlenen bir cürüm gibi sunmuşlardır. Oysa, Murat Arslan'ın kitabından anlıyoruz ki, Mithradates kendi devrinin hükümdarlarından ne daha zalim ne de daha az bağışlayıcı ve hayırhahtı. Devrinin ve yaşadığı ortamın şartları ve gelenekleri neyi gerektiriyorsa öyle hareket eden misyon ve kudret sahibi bir kraldı. Tek hatası *Imperium Romanum*'a yenik düşmesiydi. Batı emperyalizmine karşı giriştiği savaşı kaybetseydi Mustafa Kemal'in de akıbeti kuşkusuz farklı olmayacaktı. Bugünkü derin Batı'nın hazmedemediği de esasen O'nun zaferidir.

Aralık 2006/Antalya Sencer Şahin

Teknik Noktalar

Metinde kullanılan yer ve kişi adları Hellence ve Latince asıllarına uygun olarak verilmiştir. Metinde kullanılan standart, süreli yayınlar ve terimlere ilişkin kısaltmalar ile Hellence'lerin transkripsiyon listeleri çalışmanın başında; metinde kullanılan antik kaynaklara ilişkin kısaltmalar listesi ve bibliyografya ise, çalışmanın sonunda verilmiştir. Süreli yayınlarda, *L'année philologique* (*Revue des publications épigraphiques relatives a l'antiquité romaine*. Paris)'in LXIV. cildinin (1996) 17-39. sayfalarındaki kısaltmalar kullanılmış; ancak burada bulunmayan bazı periyodikler için başka kaynaklardaki kısaltmalardan yararlanılmıştır. Alıntı ya da gönderme yoluyla doğrudan doğruya kullanılan antik yazarlar ve eserlerinin kısaltmalarında, Türkçe ortografyadaki farklılıkları da göz önünde tutularak, *Lexikon der Antike* (Hrsfg. von J. Irmscher in Zusammenarbeit mit R. Johne. Berlin-Leipzig 1971, 1987, 9. Aufl. Taschenbuchasg: J. Irmscher, *Das Grosse Lexikon der Antike*. München 1987, 1990) adlı eserin I. cildinin (1971) 20-41. sayfalarındaki ilgili kısaltmalar esas alınmış ve eserlerin değerlendirilmesinde kullanılan metin ve çeviriler ayrıca gösterilmiştir. Bibliyografya kısmında ise, metinde geçen tüm monografya ve makaleler yazar soyadı + yayın yılı biçiminde kısaltılmış olup, bir yazarın aynı yıl içinde çıkmış birden fazla eseri söz konusu olduğunda, eserlerin adları alfabetik sıraya konularak, bunlar (a), (b) *etc.* şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca yararlı olacağı düşüncesiyle çalışmanın sonuna, Mithradates VI Eupator Dionysos'la ilgili Antik Kaynakların ve Modern Literatürün Durumu (*Appendix* 1), Hellenistik krallıklar ile Roma *consul*'lerine ait listeler (*Appendix* 2) konulmuştur.

Metinde Kullanılan Terimlere İlişkin Kısaltmalar Listesi

bk.	bakınız	İS.	İsa'dan Sonra
böl.	bölüm	km	kilometre
cm	santimetre	km^2	kilometre kare
ca.	*circa*	krş.	karşılaştırınız
Çev.	çeviren	*lib.*	*liber*
col.	*columna*	*loc. cit.*	*locus citatus*
dn.	dipnot	m	metre
Ed.	Editör	m^2	metrekare
et al.	*et alii*	n^0	numara
etc.	*et cetera*	*op. cit.*	*opere citato*
fasc.	*fasciculus*	*p.*	*pagina*
Fig.	Figür	*pars*	kısım, parça
frg.	fragman	lev.	levha
g	gram	sa.	sayı
graf.	grafik	str.	satır
har.	harita	vd.	ve devamı
Haz.	Hazırlayan	vdd.	ve devamının devamı
ibid.	*ibidem*	vol.	*volumen*
İÖ.	İsa'dan Önce		

Metinde Kullanılan Hellence Harflere İlişkin Transkripsiyon Listesi

α	= a	ε	= e	μ	= m	σ, ς	= s
αι	= ai	ει	= ei	ν	= n	τ	= t
αυ	= au	ευ	= eu	ξ	= ks	υ	= y
β	= b	ζ	= z	ο	= o	φ	= p
γ	= g	η	= ē	οι	= oi	χ	= k
γγ	= ng	ϑ	= th	ου	= u	ψ	= p
γκ	= nk	ι	= i	π	= p	ω	= ō
γχ	= nkh	κ	= k	ῥ	= r,rh	῾	= h
δ	= d	λ	= l				

Metinde Kullanılan Standart ve Süreli Yayınlara İlişkin Kısaltmalar Listesi

AA	*Archäologischer Anzeiger*. Berlin.
A&A	*Antike und Abendland*. Hamburg.
AAraş	*Anadolu Araştırmaları*. Ankara.
AArch	*Acta Archaeologica*. København.
AArchHung	*Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*. Budapest.
ABSA	*The Annual of the British School at Athens*. London.
AClass	*Acta Classica*. Verhandelinge van die Klassieke Vereniging van Suid-Afrika. Proceedings of the Classical Association of South Africa. Cape Town.
Adalya	*Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yıllığı*. İstanbul.
AE	*L'année épigraphique*. Paris.
AHB	*The Ancient History Bulletin*. Calgary.
AJA	*American Journal of Archaeology*. New York.
AJAH	*American Journal of Ancient History*. Cambridge, Massachusetts.
AJPh	*American Journal of Philology*. Baltimore.
AM	*Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung*. Berlin.
AncSoc	*Ancient Society*. Leuven.
ANRW	*Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*: Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung. Hrsg. von H. Temporini I vd. Berlin-New York 1972 vd.
ANSMN	*American Numismatic Society Museum Notes*. New York.
AntCl	*L'antiquité classique*. Paris.
Antichthon	*Antichthon*. The Australian Society for Classical Studies. Sydney University Press. Sydney.
Archaeology	*An Offical Publication of the Achaeological Institute of America*. New York.
Ark.San.	*Arkeoloji ve Sanat*. İstanbul.
ARYS	*Antigüedad: Religiones y Sociedades*. Universidad de Huelva Publications. Huelva.
AS	*Anatolian Studies*. Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara. London.
AST	*Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Ankara
Athenaeum	*Athenaeum*. Studi periodici di letteratura e storia dell'antichità. Università Pavia. Pavia.
AU	*Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*. I-VI. İstanbul 1982.

BAR	*British Archaeological Reports*. Oxford.
BCH	*Bulletin de Correspondance Hellénique*. Paris, Athènes.
Belleten	*Belleten*.Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara.
BMC Galatia	*A Cataloque of the Greek Coins of Galatia, Cappadocia, and Syria*. By W. Wroth, London 1899.
BMC Ionia	*A Cataloque of the Greek Coins of Ionia*. By B. V. Head. London 1981[2].
BMC Lydia	*A Cataloque of the Greek Coins of Lydia*. By B. V. Head. London 1982[2].
BMC Pontus	*A Cataloque of the Greek Coins of Pontus, Paphlagonia, Bithynia and The Kingdom of Bosporos*. By. W. Wroth, London 1889.
BMC	*A Cataloque of the Greek Coins in the British Museum*. By. B. V. Hems, P. Gardner, G. F. Hill, W. Wroth *et al.*, I-XXX London 1837-1929.
CAH	*The Cambridge Ancient History*. Ed. J. B. Bury, S. A. Cook. I-XII. Cambridge, London 1923-1996.
Chiron	*Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphic des Deutschen Archäologischen Instituts*. München, Beck.
CIG	*Corpus Inscriptionum Graecarum*. Berlin 1825-1877.
CIL	*Corpus Inscriptionum Latinarum, consilio et auctoritate Academiae Litterarum (Regiae) Borussicae editum*. I-XVI. Leipzig, Berlin 1826-1843. Ed. Altera: Leipzig, Berlin 1893–. [Eserin birçok ek cildi bulunmaktadır].
ClassW	*The Classical World*. Bethlehem, Pennsylvania.
CPh	*Classical Philology*. Chicago.
CQ	*The Classical Quarterly*. Oxford.
CR	*The Classical Review*. Oxford.
CRAI	*Comptes rendus de l'Académic des Inscriptions et Belles-Lettres*. Paris.
CSCA	*California Studies in Classical Antiquity*. Berkeley and Los Angeles.
CW	*Classical World*. Philadelphia.
Dacia	*Revue d'Archaéologique et d'Histoire Ancienne*. Paris.
DHA	*Dialogues d'Histoire Ancienne*. Paris.
DTCFD	*Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. Ankara.
EA	*Epigraphica Anatolica*. Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens. Bonn.
Eirene	*Eirene. Studia Graeca et Latina*. Praha.
FastTr	*Fasti Capitolini*. Rec. A. Degrassi. Torino 1954.

FGrHist	*Die Fragmente der griechischen Historiker*. F. Jacoby. I-XV. Berlin-Leiden 1923-1958.
G&R	*Greece & Rome*. Oxford.
Gephyra	*Gephyra*. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Antike auf dem Gebiet der heutigen Türkei. İstanbul.
Gerión	*Gerión*. Servicio de Publicaciones. Madrid.
Gnomon	*Gnomon. Kritische Zeitschrift für die gesamte klassische Altertumswissenschaft*. München.
GNS	*Schweizer Münzblätter* (= *Gazette numismatique suisse*). Redaktion: Genève. Administration: Bern.
GRBS	*Greek, Roman and Byzantine Studies*. Durham.
Habis	*Habis. Journal devoted to ancient history, classical archaeology, and classical philology, published by the University of Seville*. Seville.
Hermes	*Hermes: Zeitschrift für klassische Philologie*. Wiesbaden.
Hesperia	*Hesperia: Journal of the American School of Classical Studies at Athens*. Athens.
Historia	*Zeitschrift für alte Geschichte; Revue d' Histoire Ancienne; Journal of Ancient History; Rivista di Storia Antica*. Stuttgart.
HSPh	*Harvard Studies in Classical Philology*. Cambridge, Massachusetts-London, England.
I.Délos	*Inscriptions de Délos*. Ed. F. Durrbach–P. Roussel–M. Launey, *et al*. Paris 1911-1972.
I.Didyma	*Didyma II: Die Inschriften*. A. Rehm, Ed. R. Harder. Berlin 1958.
I.Ephesos	*Die Inschriften von Ephesos*. Ed. H. Wankel, R. Merkelbach *et al*., Bonn 1979-1984 (*IK* 11-17).
I.Ilion	*Die Inschriften von Ilion*. Ed. P. Frisch. Bonn 1975 (*IK* 3).
I.Kyme	*Die Inschriften von Kyme*. Ed. H. Engelmann. *IGSK* V Bonn 1976.
I.Pergamon	*Die Inschriften von Pergamon*. Ed. M. Fränkel. Berlin vol. I 1980, vol. II 1895.
I.Priene	*Die Inschriften von Priene*. Ed. F. Hiller von Gaertringen. Berlin 1906.
I.Stratonikeia	*Die Inschriften von Stratonikeia*. Ed. M. Ç. Şahin. Bonn 1981-1990 (*IK* 22,1-22,2).
IG	*Inscriptiones Graecae, consilio et auctoritate Academiae Litterarum Borussicae ed. maior*: I-IV., VII., IX., XI., XII., XIV. Berlin 1873-1939.
IGB	*Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*. Ed. G. Mikhailov. Volume I. Sofia 1970.
IGCH	*An Inventory of Greek Coin Hoards*. Ed. M. Thompson, O. Mørkholm and C. M. Kraay. New York 1973.

IGR	*Inscriptiones Graecae ad res Romanas Pertinentes*. Ed. R. Cagnat-J. Toutain. I-IV. Paris 1906-1928.
IK	*Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien*. Bonn 1972–.
ILLRP	*Inscriptiones Latinae Liberae Rei Republicae*. Ed. A. Degrassi. Florence vol. II 1963, vol. I 1965.
ILS	*Inscriptiones Latinae Selectae*. Ed by. H. Dessau. Berlin-Zürich 1882-1916.
IM	*Istanbuler Mitteilungen*. İstanbul.
IOSPE	*Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae*. Ed. B. Latyshev. St Petersburg 1885-1901.
JDAI	*Jahrbuch des Archäologischen Instituts*. Berlin.
JESHO	*Journal of the Economic and Social History of the Orient*. Leiden.
JHS	*Journal of Hellenic Studies*. London.
JNES	*Journal of Near Eastern Studies*. Chicago.
JOAI	*Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*. Wien.
JRS	*Journal of Roman Studies*. London.
JS	*Journal des Savants*. Paris.
Klio	*Klio*. Beiträge zur Alten Geschichte. Berlin.
Kolaios	*Kolaios*. Publicaciones Occasionales. Arqueólogos, Historiadores y Filólogos. Homenaje a Fernando Gascó. Sevilla.
KP	*Der Kleine Pauly*. Stuttgart (München).
KST	*Kazı Sonuçları Toplantısı*. Ankara
Ktèma	*Ktèma: Civilisations de l'Orient, de la Grèce et de Rome Antiques*. Strasbourg.
Latomus	*Latomus: revue d'études latines*. Bruxelles.
Lykia	*Lykia*. Anadolu – Akdeniz Kültürleri. Antalya 1994–.
MAMA	*Monumenta Asiae Minoris Antiqua*. Ed. W. M. Calder *et al.*, I-IX London 1929-1988.
MEFRA	*Mélanges de l'École française de Rome: Antiquité*. Rome 1881-.
MHR	*Mediterranean Historical Review*. Ed. the Aranne School of History, Tel Aviv University. Jarusalem, London.
Milet I/7	*Der Südmarkt und die benachbarten Bauanlagen*. Ed. A. Rehm. Berlin 1924.
Mnemosyne	*Mnemosyne*. Bibliotheca Classica Batava. Amsterdam.
NC	*Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society*. London.
OGIS	*Orientis Graeci Inscriptiones Selectae*. Ed. W. Dittenberger. I-II. Leipzig 1903-1905.
Olba	*Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları*. Mersin.

Osloenses	*Symbolae Osloenses*. Oslo.
Pallas	*Pallas. Revue d'études antiques.* Toulouse.
Pap. Cairo Zen.	*Zenon Papyri (Catalogue générale des Antiquités Egypt. Du Musée de Caire I-IV)*. Ed. C. C. Edgar. Paris 1925-1931.
PBSR	*Papers of the British School at Rome*. London.
Philologus	*Philologus. Zeitschrift für das Klassische Altertum*. Wiesbaden.
Phoenix	*The Phoenix: The Journal of the Classical Association of Canada*. Toronto.
PhW	*Philologische Wochenschrift*. Leipzig.
Pontica	*Pontica. Muzeul de Istorie Nazională şi Arheologie Constanta*. Constanta.
RA	*Revue Archaéologique*. Paris.
RE	*Paulys Real-Encyclopadie der classischen Altertumswissenschaft*. Stuttgart (München).
REA	*Revue des Études Anciennes*. Bordeaux.
REG	*Revue des Études Grecques*. Paris.
REL	*Revue des Études Latines*. Paris.
RhM	*Rheinisches Museum für Philologie*. Frankfurt am Main.
RHR	*Revue de l'Histoire des Religions*. Paris.
RPh	*Revue de philologie, de littérature et d'Histoire Anciennes*. Paris, Klincksieck.
RSA	*Rivista Storica Dell'Antichità. Bologna.*
SEG	*Supplementum Epigraphicum Graecum* (1-25 Leiden 1923; 26-7 Alphen 1979-80; 28 vd. Amsterdam 1982–.
SIG^3	*Sylloge Inscriptionum Graecarum*. Ed. W. Dittenberger, *et al.* I-IV Leipzig 1883-1924.
SNG	*Sylloge Nummorum Graecorum.* London.
SNGAul	*Sylloge Nummorum Graecorum*. Samlung H. Von Aulock. Pontus-Paphlagonien-Bithynien. 1. Heft. Nr. 1-332. Berlin 1957.
TAM	*Tutuli Asiae Minoris*. Vindobonae 1901-1989.
TAPhA	*Transactions and Proceedings of the American Philological Association*. Atlanta, Georgia.
TAVO	*Tübinger Atlas des Vorderen Orients*. Wiesbaden
TÈ	*Trudy gosudarstbennogo Èrmitaza* (travaux du Musée d'État de l'Ermitage).
TİD	*Tarih İncelemeleri Dergisi.* İzmir.
Tyche	*Tyche; Beiträge zur Alten Geschichte Papyrologie und Epigraphik.* Wien.
VDI	*Vestnik drevnej istorii* (*Journal of Ancient History*). Moscow.
ZPE	*Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*. Bonn 1967–.

Prof. Dr. Sencer Şahin'e,
εὐνοίας ἕνεκεν.

GİRİŞ

A. *PONTOS'TAN KARADENİZ'E:* Bir Adlandırmanın Ardındaki Önyargılar, Varsayımlar ve Gerçekler

Sicilia'lı tarihçi Diodoros'a[1] göre, Pontos eskiden göldü. Zamanla kendisini besleyen ırmakların getirdiği sularla yükselerek yatağından taştı. Europe ve Asia arasında yayılarak etrafındaki yerleşimleri sel suları altında bıraktı. Ardından, önce Bosporos (İstanbul Boğazı) daha sonra da Hellespontos'ta (Çanakkale Boğazı) kendisine kanal açarak Aigaion Pelagos'la (Ege Denizi) birleşti. Böylelikle, Akdeniz'i de yükseltti. Bu denizin kenarındaki yerleşimleri sular altında bıraktı. Diodoros'a göre bu yüzden, Samothrake (Semadirek) Adası'ndaki denizcilerin balık tutmak için attıkları ağlara, sel altında kalan eski uygarlıkların kalıntıları takılmaktaydı. Diodoros'un anlattığı bu efsane, uzun zaman eskiçağ tarihçileri ve modern bilim adamları tarafından ciddiye alınmadı[2].

Ancak 1990'lı yıllarda, Karadeniz'de yapılan bilimsel araştırmalar efsanenin ardındaki gerçeği ortaya çıkartmıştır. Son Buz Çağı'nda, yani günümüzden 18.000-20.000 yıl önce Karadeniz'in bir göl olduğu ve

---

[1] Diod. V. 47. 4-5; ayrıca bk. Strab. I. 3. 6 *c.* 52.

[2] İÖ. 80-İÖ. 20 yılları arasında yaşamış Sicilia'lı tarihçi Diodoros, ulaşabildiği kaynakları pek değişikliğe uğratmaksızın, kopyalamak suretiyle 40 kitaplık bir Dünya Tarihi (= *Bibliotheke* [Βιβλιοθήκη]) oluşturmuştur. Bu bakımdan Diodoros'tan elde edilen bilgiler, eskiçağ tarihçileri tarafından genellikle diğer kaynaklarla karşılaştırılmadan ve dikkatlice gözden geçirilmeden kullanılmaz. Bu yüzden yazarın anlattığı bu tufan hikayesi de, kaleme aldığı diğer efsanelerden biri olarak düşünülmüş ve uzun süre göz ardı edilmiştir.

şimdiki yüzölçümünün[3] yarısından daha küçük bir alanı kapladığı kanıtlanmıştır. Karadeniz'in evrimini antik ve modern veriler ışığında inceleyen okyanus bilimciler ve jeologlar Buz Çağı'nın son evresinde havaların ısınmaya başlamasıyla birlikte, buzulların eriyerek kuzeye çekildiği ve suların bugünkü Karadeniz havzasını doldurduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca bu gölün suları taşarak Bosporos kanalını açmış, Propontis'i (Marmara Denizi) meydana getirmiş ve Hellespontos Boğazı üzerinden Akdeniz'le birleşmiştir[4]. Bazı okyanus bilimcileri ve jeologlara göre[5], Karadeniz'in yükselmeye başlaması Neolitik Dönem'de (İÖ. *ca.* 7460-*ca.* 6820) hızlı bir şekilde olmuştu. Öyle ki, Karadeniz'in kuzey steplerindeki düzlüklerde bu genişleme süreci günde yaklaşık 1.6km'ye (?) kadar ulaşmıştı. Sualtı sondajları, Karadeniz'in eski havzasının bugünkü seviyesinden 50-150m daha aşağıda olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan olsa gerektir ki, Diodoros'un binlerce yıl öncesinden kavradığı Karadeniz'in bu evrimi, kendini Hellen mitolojisinde çeşitli şekillerde göstermiştir[6].

*

Pontos [πόντος] kelimesi ilk olarak Homeros'ta karşımıza çıkmaktadır. Ozan *pontos* sözcüğünü hem geniş ve büyük denizler hem de kendi başına deniz anlamında kullanmıştır[7]. Ancak eserlerinde Karadeniz'den bah-

---

[3] Karadeniz'in günümüzdeki yüzölçümü yaklaşık 423.000km^{2}dir. En geniş yeri –Bulgaristan'ın Bugras Limanı'ndan Gürcistan'ın Batum Limanı'na– 734; en dar yeri ise –Kırım Yarımadası'nın ucundan İnebolu'ya–, 165 deniz milidir.

[4] Liddle 2003, 99; King 2004, 13 vd. dn. 14-15. Her ne kadar okyanus bilimciler ve jeomorfologlar Karadeniz'in eskiden bir göl olduğu ve yükselerek Propontis'i oluşturduğu ve Ege Denizi'yle birleştiği konusunda hem fikirlerse de; bu olayın ne zaman ve nasıl gerçekleştiği ile Karadeniz'in ne kadar yükseldiği konusunda birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Karadeniz'in gelişim evresi konusunda iki temel hipotez vardır. Bunlardan birincisi W. B. F. Ryan *et al.* (1997, 117 vdd.) tarafından desteklenen Karadeniz'in kısa zaman içinde –aniden– yükseldiğidir. Diğer hipotez ise, N. Görür *et al.* (2001, 65 vdd.; 72) tarafından savunulmakta olup, bu olayın zaman içinde yavaş yavaş gerçekleştiği şeklindedir. Ayrıca bk. Erciyas 2001, 23 vdd.

[5] Ballard *et al.* 2000, 253 vdd.; ayrıca bk. Liddle 2003, 99.

[6] King 2004, 14 vd. dn. 16-17.

[7] Hom. *Il.* I. 350; II. 145; 210; 613; 665; IV. 276; 278; V. 771; VI. 219; VII. 6 *etc.*; *Od.* I. 173; II. 263; 370; 421; III. 15 *etc.* Bununla birlikte Homeros (*Il.* I. 157; II. 294; XIII. 29; XIV. 392; XVI. 34 *etc.*; *Od.* I. 12; 50; 52; II. 260; 407; III. 5; 142; IV. 313 *etc.*) eserlerinde denizi, daha çok Ege terminolojisinde denize verilen isim olan (= *thalatta*/*thalassa* [θάλαττα/θάλασσα]), bazen (*Il.* I. 316; 327; 350; 358; 359; II. 565; 626 *etc.*; *Od.* I. 72; II. 261; IV. 401 *etc.*) tuzlu nesne (= *hals* [ἅλς]), bazen de (*Il.* IV. 295; V. 695; XIV. 16 *etc.*; *Od.* III. 174; 179 *etc.*), belki su yüzeyini ifade

setmediği için, burayı ne şekilde adlandırdığı bilinmemektedir[8]. Homeros'la hemzaman diğer yazarlar ise, antikçağın en büyük denizi olarak düşündükleri Atlantik Okyanusu'nu nitelerken deniz anlamına gelen *pontos* ifadesini kullandıkları gibi, Karadeniz'i de ikinci bir okyanus olarak algılamışlar ve ona sadece '*Pontos*' demişlerdir[9]. Strabon[10], bu durumu insanların Homeros'tan bahsederken ona sadece '*Ozan*' demelerine benzetmiştir.

Bununla birlikte πόντος terimi Hellen kökenli bir kelime değildir. *Pont-* ya da *bent-* kökünden türetilmiştir. Karadeniz havzasında ikamet eden Thrakia ya da Armenia dillerinden Hellence'ye adapte edilmiş olduğu düşünülmektedir. Yol ya da geçiş yeri anlamında olabilir. Latince'deki *pons* (köprü) ile aynı kökten gelmektedir. Bu bakımdan *pontos* sözcüğünün temel anlamı, deniz üzerindeki yol, deniz yolu olup, zaman içinde deniz anlamı kazandığı sanılmaktadır[11]. Öyle ki, Karadeniz'le çeşitli nedenlerle ilişkiye geçen Hellenlerin buraya verdikleri Pontos ismi, bu deniz kıyısında ikamet eden otokton halkın kullandığı dilden kaynaklanıyor olsa gerektir[12].

Akdeniz havzasında yaşayan halklar en eski zamanlardan itibaren ticaret yaparken, yurtlarını değiştirirken, koloni kurarken ya da uzak ülkelere sefer düzenlerken karadan ziyade, daha çabuk ve zahmetsiz olan deniz yolculuğunu tercih etmişlerdir. Denizci bir millet olan Hellenlerin Geç Bronz Çağı'ndan (İÖ. *ca.* 1600-İÖ. *ca.* 1200) itibaren Karadeniz'le ilişki içine girdikleri bilinmektedir. Coğrafi keşif, maden arama[13], macera, ticaret amacıyla Karadeniz'e yelken açmışlar ve bölgenin yerli halklarıyla temasta bulunmuşlardır. Bunlardan bazıları kentlerine döndükle-

---

ederken kullanılan Latince *planus* gibi, Hellence (= *pelagos* [πέλαγος]) sözcüğüyle tanımlamıştır. Ayrıca bk. Moorhouse 1940, 124.

[8] Moorhouse 1940, 126.

[9] *Pontos* kelimesi öznel olduğu kadar Hellespontos [Ἑλλήσποντος] ve Propontis [Προποντίς] örneklerinde olduğu gibi özel denizler için de kullanılmıştır. Bu durum hem Homeros hem de diğer antikçağ yazarları için geçerlidir. Şiirsel anlatımlarda ise, *pontos*'un genel anlamının deniz olarak kullanıldığı görülür (Ovid. *Pont.* I. 4. 27; II. 9. 67; IV. 7. 7; 9. 85; 10. 45). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Apul. *Mund.* VI. 18-22; Moorhouse 1948, 59; West 2003, 158.

[10] Strab. I. 1. 10 *c.* 6; 2. 10 *c.* 21.

[11] Moorhouse 1940, 123 vdd.; 1948, 59; Mitchell 2002, 38 dn. 11; West 2003, 157 vd. Buna karşın W. S. Allen (1947, 86) *pontos* isminin yol olarak tanımlanmasını şüpheyle karşılamaktadır.

[12] Mitchell 2002, 38.

[13] Thetskhladze 1994, 114; Greaves 2002, 36.

rinde, Karadeniz'e yaptıkları yolculuk sırasında başlarından geçen olayları, gördükleri bölgelerin topoğrafyasını, flora/faunasını, iklimini, oralarda ikamet eden kavimlerin adetlerini ve duydukları şeyleri genellikle kendilerini dinleyenlerin merakını cezp edecek şekilde abartarak ve değiştirerek hikaye etmişlerdir. Öyle ki, bu hikayeler birçok toplumda olduğu gibi, zaman içinde gelişip şekillenerek yerlerini efsanelere bırakmışlardır[14]. Bu bakımdan, Hellen mitolojisinde ve edebiyatında tanrılar ve kahramanlar çeşitli nedenlerle Karadeniz'i ziyaret etmiş ve bu coğrafyada belirli süre ikamet etmişlerdir[15]. Bununla birlikte Hellenlerin Karadeniz'le doğrudan tanışmaları Troia Savaşı'ndan sonra, Ege Adaları ve Küçük Asya sahillerindeki Ion kolonizasyon hareketleri sırasında gerçekleşmiştir. Her ne sebeple olursa olsun, Akdeniz için yapılmış gemilerle Karadeniz'e gelen ilk denizcilerin, bu denizin kuvvetli akıntıları, sık sık oluşan sisleri, önceden tahmin edilemeyen –aniden patlak veren– fırtınaları[16], yüksek dalgaları, adaların ve sığınacak limanların azlığı[17]; sahil boyunca ikamet eden kabilelerin düşmanlığı nedeniyle

---

[14] Diod. IV. 47. 1-6. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Braund 1994, 8 vdd.; Mitchell 2002, 47.

[15] Hellenlerin Prometheus (Aiskh. *Pr.* 1-1093; Arr. *anab.* V. 3. 1-4; *periplus* XIX. 2), Herakles (Paus. I. 15. 2; Diod. IV. 16. 1-4; 28. 1; Phil. II. 3 *c.* 45), Phriksos ve Helle (Diod. IV. 47. 1-6) ile Argonaut'lara (Diod. IV. 40. 3-4; Apoll. Rhod. *argon.* I. 1 vdd.) ait bazı efsaneleri Pontos coğrafyasında geçmiştir. Bu örneklere, içinde Akhilleus'un mezarının bulunduğuna inanılan Borysthenes (Dinyeper) Irmağı ağzındaki Akhilleus Adası, Herakles'in Paphlagonia civarından Hades'e inişi, Kerberos'u yeryüzüne getirişi, Themiskyra yöresinde ikamet eden Amazonlarla savaşması *etc.* gibi birçok efsane de eklenebilir.

[16] Arr. *periplus* III. 2-IV. 4. Karadeniz'de fırtınaya yakalanma talihsizliğine uğramış, İS. XVII. yüzyılın ünlü Osmanlı coğrafyacısı Evliya Çelebi, seyahatnamesinin ikinci cildinde başından geçen söz konusu olayı şöyle tasvir etmektedir: *Seferin dördüncü günü Bahr-i Siyah acımasızca gemiyi dövmeye başladı; üç gün üç gece boyunca gök gürültüleri, şimşekler, yağmur, dolu, kar ve tipiye direnmekten yolcularda, artık gemi üzerinde duracak mecal kalmamıştı. Yolcuların bir kısmı istifra etmede, bir kısmı dualar edip, kurbanlar, sadakalar, adaklar adamakta; eğer bu fırtınadan sağ salim kurtulurlarsa hacca gideceklerini iddia etmekteydiler (264 b).... Geminin direği kâh arşı alâya yükselip bulutlara dokunuyordu, kâh deryaya doğru alçalıp sanki cehennemin dibine kadar iniyordu (265 a).... O andan itibaren bir daha Bahr-i Siyah'a gemiyle çıkmaya tövbe-i nasûh ettim (268 a).*

[17] Karadeniz, Ege ve Akdeniz'e oranla, ada bakımından olduğu kadar elverişli limanları bakımından da oldukça fakirdir. Karadeniz'in girişinde, kıyıdan yaklaşık 14 deniz mili uzaklıkta, eskiden çarpıştıklarına inanılan Kyaneia ya da Symplegades olarak adlandırılan Fanari adaları yer almaktadır (Plin. *nat.* IV. 13. 92; VI. 13. 32). Bosporos'un batısında, Apollonia'nın (Sozopol) yaklaşık bir mil açıklarında, kentle

çoğunlukla telef oldukları kesindir[18]. Zira Hellenler tarafından 'barbar' olarak adlandırılan bu kavimlerin, sahillerine çıkan yabancıları katletme[19] ya da tanrılarına kurban olarak sunma gibi adetleri vardı[20]. Ancak bu gemiciler, sahillerinde vahşi kabilelerin yaşadığı bölgelere seyahat etmenin ötesinde, Pontos olarak adlandırılan bu fırtınalı ve meçhul denizin tehlikelerinden korkmuşlardı. Bu yüzden Pontos'a ἄξενος/ἄξε(ι)νος =misafir/yabancı sevmez *epitheton*'u=lakabı takmışlardı[21]. Bu iki kelimenin bir araya gelmesinden, Hellenlerin Karadeniz'e verdikleri isim:

---

aynı ismi taşıyan bir ada bulunmaktadır. Çevresi yaklaşık 5km olan bu adaya aynı zamanda Thynia denilmekteydi. Lucius Lucullus'un kardeşi, M. T. Varro Lucullus, İÖ. *ca.* 72/71 yılında bu adadaki Apollon heykelini Roma'ya getirterek Capitolium Tepesi'ne diktirtmiştir (Strab. VII. 6. 1 *c.* 319; Plin. *nat.* IV. 13. 92 *b*; VI. 13. 32; XXXIV. 18.39-40). Kerasos/Pharnakeia kentinin karşısında ise, Hellenlerin Ares Adası olarak adlandırdıkları Khalkeritis Adası yer alırdı. Buranın Savaş Tanrısı'na adanmış bir yer olduğu düşünülürdü. Rhodos'lu Apollonios (*argon.* II. 1165-1174) burada Ares'e adanmış bir tapınaktan ve siyah kayadan yapılmış bir sunaktan söz etmektedir. Amazonlar burada Savaş Tanrısı için genellikle at kurban ederlermiş. Ayrıca söylenceye göre, burada yaşayan kuşlar, adaya çıkan yabancılara kanatlarını çırparak saldırırlarmış (Plin. *nat.* VI. 13. 32; Arr. *periplus* XVI. 4; *Anonymi* (Arriani, ut fertur) *Periplus Pont. Eux.* 34 *str.* 11-12; 36 *str.* 1-6; Apoll. Rhod. *argon.* II. 1030-1230; Ps.-Scymnus 911-913). Bugün ada üzerinde halen pek çok deniz kuşu yaşamaktadır. Ares Tapınağı'ndan geriye kalmış antik bir kalıntı izine rastlanmamaktadır. Ama Amazonların dua ettiği varsayılan siyah kayaya günümüzde de yerli halk saygı göstermektedir. Borysthenes Irmağı'nın ağzında ise, çevresi yaklaşık 16km olan Akhilleus'un (Zmeinyi) Adası vardır. Burası aynı zamanda Beyaz Ada ve Kutsal Ada olarak da adlandırılmaktadır (Pind. *Nem.* IV. 48-49; Eurp. *Andr.* 1260-1263; Ptol. *georg.* III. 10. 9; Strab. II. 5. 22 *c.* 125; Mela II. 5; 98; Paus. III. 19. 11; Arr. *periplus* XXI. 1-XXIII. 4; ayrıca bk. Liddle 2003, 128 vdd.; West 2003, 162 vdd.). Karkinites (Karkinitskiy) Körfezi'nin diğer adaları ise, Kephalonnesos, Spodusa ve Makra'dır (Plin. *nat.* IV. 13. 92). Ayrıca bk. Strab. XII. 3. 7 *c.* 543; Arr. *periplus* XIII. 1; XVI. 3; XX. 2; Işık 2001, 4; Liddle 2003, 109; West 2003, 156; Arslan 2005, 128 vd.; 153 vdd. Karadeniz'deki yerleşimlerin birbirlerine olan uzaklıkları ve coğrafyasına ilişkin daha detaylı bilgi için ise, bk. Arnaud 1992, 63 vdd.

[18] Strab. VII. 3. 6 *c.* 298; Arr. *periplus* IV. 4-V. 3; ayrıca bk. Koromila 1991, 75; Işık 2001, 1 dn. 4; West 2003, 152 dn. 4; 157.

[19] Diod. IV. 40. 3-4; 47. 2.

[20] Eur. *IT.* 35-42; 335-345; 380-394; Strabon'a (VII. 3. 6 *c.* 298) göre de, Skythia'lılar topraklarına giren yabancıları tanrılarına kurban ettikten sonra, etlerini yer ve kafataslarını ise, içki kabı olarak kullanırlardı.

[21] Pind. *Pyth.* IV. 203; Eur. *Andr.* 793; *IT.* 253; 341; *Anonymi* (Arriani, ut fertur) *Periplus Pont. Eux.* 86 *str.* 4; Ps.-Scymnus (735-737); ayrıca bk. Diod. IV. 40. 3-4; Strab. VII. 3. 6 *c.* 298; Plin. *nat.* IV. 12. 76 *a*; VI. 1. 1; Mela I. 102; Apoll. Rhod. *argon.* II. 983.

Misafir Sevmez Deniz (= *Aksenos Pontos* [Ἄξενος Πόντος]) ortaya çıkmıştır.

Diğer yandan bazı bilim adamlarına göre[22], Pontos'a verilen *aksenos* sıfatı, misafir sevmezden başka bir anlama da gelebilirdi. Zira, Avestan (Sanskritçe: Eski Pers/İran dili) dilinde *axšaena* sıfatı koyu renk, siyah, gece mavisi anlamına gelmekteydi. Bu bakımdan Karadeniz sahillerinde yaşayan ulusların, günümüzde olduğu gibi, antikçağda da Pontos'un siyaha çalan suları nedeniyle denize, bu sıfatı vermiş oldukları düşünülmektedir. Erken Dönem Hellen denizcileri de Pontos'a geldiklerinde, bu denizi Avestan dilindeki *axšaena* ile özdeşleştirip ἄξενος olarak adlandırmış olabilirlerdi[23].

İÖ. 750-550 yılları, Hellenlerin Akdeniz ve Karadeniz'de büyük kolonizasyon hareketine giriştikleri dönem olarak kabul edilir[24]. Pla-

---

[22] Moorhouse 1940, 125; Mitchell 2002, 37 dn. 10; King 2004, 12.

[23] Skythia (Hdt. IV. 17 vdd.) ve Sarmatia (Ovid. *Pont.* IV. 10. 38) kabileleri Karadeniz'in kuzey sahillerinde ikamet etmekteydiler. Burada yaşayan halkların dillerinde ise, büyük ölçüde Avestan (Eski Pers 'İran' dilinin) etkisi görülmekteydi (Allen 1947, 87; ayrıca krş. Moorhouse 1948, 59). Söz konusu kavimler Karadeniz'i *axšaena* yani; kara renkli –ya da buna çok benzer– manaya gelen bir kelime ile tanımlıyorlardı. Ayrıca Perslerin Karadeniz'e verdikleri *xašen* ismi, Avestan'ın *axšaena* sıfatıyla *synonymum=aynı/benzer* bir anlam taşımaktaydı (Allen 1947, 87 dn. 6-8; 1948, 60; West 2003, 157). Bu yüzden, daha sonradan bölgede kolonizasyon hareketinde bulunan Aiolia'lılar tarafından kendi dillerine adapte edilmiş olabilirdi. Zira Hellespontos'a gelen ve Karadeniz'le ticaret yapan Aiolia'lı tacirler Perslerle ilişki içine girmişlerdi. Bu bakımdan Perslerin Karadeniz'e *axšaena* ismini verdiklerini öğrenmiş oldukları farz edilebilirdi (Moorhouse 1948, 59). Fakat W. S. Allen'e (1947, 88) göre, şu gerçek göz önünde tutulmalıydı ki; antikçağda Hellence ile Avestan dilleri ve kültürleri birbirlerinden çok uzaktı. Bu bakımdan, her ne kadar Persler Karadeniz'i –büyük bir ihtimalle– '*Karanlık Deniz*'; Hellenler ise, '*Misafir Sevmez Deniz*' olarak adlandırmış olsalar da, bu kelimenin Avestan dilinde *axšaena* olduğunun Hellenler tarafından bilinmesi ve Pers sözcüğünün baz alınarak Karadeniz'e ἄξενος sıfatını vermeleri olanak dahilinde değildi. Bununla birlikte son yıllarda M. Vasmer ve R. Schmitt'in başını çektiği birçok dil bilimciye göre, Hellenlerin Karadeniz'e verdikleri *aksenos* sıfatı Eski Pers 'İran' dilindeki *axšaena* –kara renkli– sözcüğünden türemiştir (West 2003, 157 dn. 24-25).

[24] Hellenlerin kolonizasyon hareketlerinin çok çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerin ortaya çıkmasında iç ve dış dinamiklerin rolü büyüktür. Bunlar siyasal, sosyal, ekonomik ve dinsel olmalarının yanı sıra, politik etkenlere de dayanabilir. Her zaman için dış güçlerin baskısı ve emperyalist istila hareketleri bağımsızlıklarından ödün vermek istemeyen Hellenleri koloni kurmaya sevk etmiştir. Diğer yandan Hellas'ın dağlık topoğrafyası devamlı artan yoğun nüfusu kaldıracak güçte değildi. Zaten az olan verimli toprakların küçük parsellere bölünmemesi için, Hellenler

ton'un[25] deyimiyle, Hellenler kısa süre içinde ὥσπερ περὶ τέλμα μύρμηκας ἢ βατράχους περὶ τὴν θάλατταν οἰκοῦντας=*tıpkı bir havuzun kenarında yaşayan karıncalar ve kurbağalar gibi deniz kıyısında* yerleşmişlerdi. Akdeniz'i büyük ölçüde iskan ettikten sonra Hellespontos ve Propontis'te koloniler kurmaya başlamışlar; ardından fırtınaları ve sahillerinde ikamet eden vahşi insanlarıyla ün salan Pontos'a yelken açmışlardır. Fakat, bu sefer Hellen denizciler şüphesiz daha önceki acı tecrübelerinden ders almış, gemilerini Karadeniz'in akıntılarına ve dalgalarına daha dayanıklı hale getirmişlerdir. Gemi teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak, eskiden kullanılan otuz kürekli (= *triakontērēs* [τριακοντήρης]) teknelerin yerini, elli kürekli (= *pentēkontērēs* [πεντηκοντήρης]) teknelerin alması Karadeniz'de eskiye nazaran daha güvenli bir şekilde seyahat etmelerini sağlamıştır[26]. Bu bakımdan Hellenler, Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğlisi), Sinope, Amisos (Samsun), Kotyora (Ordu), Kerasos (Giresun), Trapezus *etc.* gibi hemen hemen Karadeniz sahillerinin bütün önemli liman ve koylarında tarım, maden, balıkçılık ve ticaret amaçlı birçok koloni kurabilmiş-

---

primigenius yasasını uygularlardı. Yani, ilk doğan erkek çocuk babasının bütün mirasına sahip olurdu. İkinci çocuk ise, hiçbir pay alamazdı. Bu bakımdan işsiz ve parasız gençler çoğunlukla şanslarını askerlikte ya da yeni kurulacak kolonilerde denerlerdi. Her zaman için kentlerdeki parti çekişmeleri, politik sebepler ve bazen de tanrı kehanetleri nedeniyle, bazı yurttaşlar vatanlarından ayrılıp başka topraklarda ve iklimlerde koloni hareketine girişirlerdi. Bütün bunların yanında, Hellas ve Anadolu'nun, İÖ. VIII-VII. yüzyıllardaki endüstriyel gelişimi Hellen kentlerinde bir yandan hammadde ihtiyacının artmasına neden olurken diğer yandan üretilen malların pazarlanması için yeni pazarlar ihtiyacı doğurdu. Bu durum kentler ve bölgeler arasındaki ihracat ve ithalat hacminin büyümesine neden olmasının yanı sıra, aralarındaki rekabeti de arttırdı. Zaten kentlerin her zaman için daha fazla tahıl, kereste, metal ve köleye ihtiyaçları oluyordu. Bu bakımdan Hellenler tarıma, balıkçılığa uygun, doğal ve yeraltı zenginliklerine sahip bölgelerin liman olmaya elverişli koylarında koloniler kurmaya başladılar. Ardından ana kentleriyle olduğu kadar, yörenin otokton halklarıyla ilişkiye geçtiler. Daha detaylı bilgi için bk. Greaves 2002, 104 vdd.

[25] Plat. Phaid. 109 *b*. D. Braund'a (1997, 121) göre, Platon'un söz konusu ifadesi, Cebelitarık (Herakles Sütunları) Boğazı'ndan Kolkhis'teki Phasis (Rioni) Irmağı'na kadar olan alanı kapsamaktaydı (ayrıca bk. King 2004, 26 dn. 3). S. Mitchell'a (2002, 40) göre, bu ifade Akdeniz'den çok Karadeniz sahillerinde kurulan Hellen kolonilerine ilişkin olarak söylenmişti.

[26] Carpenter 1948, 7 vdd.; Işık 2001, 2 dn.10; West 2003, 153 vd. dn. 8-9.

1) Karadeniz'deki Kolonizasyon Hareketi

lerdir[27]. Dahası, Europe ile Asia arasında, elips şeklindeki kıyılarının kıvrımları her iki yöne doğru uzanan bu denizi ve coğrafyasını daha yakından tanıma imkanı bulmuşlar ve Pontos'un şeklini Skythia yayına benzetmişlerdir[28]. Ardından, Pontos'un buğday, darı, kurutulmuş balık gibi nimetlerini; kereste, demir, gümüş ve altın gibi değerli madenlerini Akdeniz havzasına taşımaya başlamışlardır. Böylelikle Pontos, Hellenler için artık vazgeçilmez bir deniz olmuştur. Öyle ki, Karadenizi '*Misafir Sevmez*' deyip kızdırmaktansa –yani söylenmesi çirkin ya da ağır görünen bir sıfatı doğrudan doğruya söylemektense–, hiddetini en aza indirgeme ümidiyle –kulağa daha hoş gelen bir sıfat kullanmışlar– *Misafir Sever Deniz* (= *Euksenos Pontos* [Εὔξενος Πόντος]) demeyi tercih etmişlerdir[29]. Bu surette gemiciler, bir bakıma deniz tanrılarını teskin ederek, onların gazaplarından korunma yoluna gitmiş olabilirler. Sebebi her ne olursa olsun, bu isimlendirme antikçağ literatüründe genel kabul görmüş ve birçok yazar tarafından Pontos, *euksenos* olarak adlandırılmıştır[30].

---

[27] Pontos sahillerindeki bu Hellen kolonizasyon hareketi bütün Karadeniz havzasına yayılmıştır. Öyle ki, Trapezus'un doğusundan itibaren Kolkhis'te: Phasis (Poti), Dioskurias (Sukhumi), Kimmeria Bosporos'unda: Tanaïs (Tana), Kepoi (Sennoi), Hermonassa (Taman), Phanagoreia (Tozer), Theodosia (Feodosiya), Nymphaion (Kalati), Pantikapaion (Kerç/Yeni Kale), Skythia topraklarında: Khersonesos (Sivastopol) ve Olbia (Parutino), Sarmatia topraklarında: Tyras (Tira/Tiras), Getai sahillerinde: Istria (Istere) ile Tomis (Köstence), Kallatis (Mangalia), Odessos (Varna), Mesembria (Nesebur) ve Apollonia (Sozopol) *etc.* gibi, Pontos'un bütün önemli koylarında koloniler kurulmuştur. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Danov 1960, 75 vdd.; 1979b, 281 vd.; Drews 1976, 18 vdd.; Hind 1983/84, 72 vdd.; 1992/93, 84 vdd.; Tsetskhladfze 1994, 78 vdd.; 2004, 225 vdd.; Koshelenko 1996, 17 vdd.; Solovyov 1999, 1 vdd.; Mitchell 2002, 40 vdd.; King 2004, 29 vdd.

[28] Strab. II. 5. 22 *c*. 125 dn. 4; Plin. *nat*. IV. 12. 76 *b*; Mela I. 102 dn. 72; Amm. Marc. XXII. 8. 10 dn. 1. Ammianus Marcellinus (XXII. 8. 4 dn. 1), Ege'nin Propontis vasıtasıyla Pontos'la birleşmesini ise, Hellen alfabesindeki Φ harfinin şekline benzetmektedir. Bugün dünya atlasına baktığımızda ise, bazılarına göre, böbrek biçiminde görünür (Ascherson 2002[2], 16).

[29] Strab. VII. 3. 6 *c*. 298; Plin. *nat*. IV. 12. 76; VI. 1. 1; Ovid. *Tri*. IV. 4. 55-56; Mela I. 102; ayrıca bk. Moorhouse 1940, 126; Allen 1947, 88; Sevin 2001, 3; West 2003, 156 vd.

Bu durum Güney Afrika kıyılarına yelken açan gemileri batırdığından ötürü gemiciler tarafından '*Fırtınalar Burnu*' olarak adlandırılan yere, daha sonradan '*Ümit Burnu*' denmesiyle özleştirilebilir.

[30] Karadeniz'e verilen *aksenos* ve *euksenos* sıfatları ilk olarak Klasik Dönem yazarlarından Pindaros tarafından kullanılmıştır. *Aksenos*: Pind. *Pyth*. IV. 203; ayrıca bk. Eur. *Andr*. 794; 1262-1263; *IT*. 94; 218; 253; 341; 395; 438; 1388 *etc*.; Diod. IV.

Başlangıçta *pontos* [πόντος] kelimesi Hellenler tarafından kendisine yakıştırılan *aksenos–euksenos* sıfatlarıyla Karadeniz'i nitelemesine karşın, zaman içinde önce bütün Karadeniz etrafındaki sahilleri, daha sonra da Kuzey Anadolu'nun doğu kıyılarını kapsayan coğrafi bir bölge anlamı kazanmıştır. Zira, Cicero'nun[31] "*Tarihin Babası*" olarak nitelendirdiği Halikarnassos'lu Herodotos[32], İÖ. V. yüzyılda, *pontos* terimini οἱ τὸν Πόντον οἰκέοντες=*Pontos'ta ikamet edenler*; diğer bir pasajında ise[33], οἱ ἐκ τοῦ Πόντου στρατευόμενοι=*Pontos'tan sefere çıkanlar* şeklinde kullanmakla, denizden ziyade Karadeniz sahillerini kastetmiştir. Herodotos tarafından başlatılan *pontos* teriminin bu çeşit kullanımı antikçağ yazarları tarafından benimsenmiştir. Öyle ki, *pontos* kelimesiyle bazen denizi, bazen sahil kesimini, bazen de Küçük Asya'nın kuzeydoğusundaki bölgeyi ifade etmişlerdir[34].

Zamanla *pontos* ismi, Hellen ve Latin yazarları tarafından Pontos'lu/Pontos'a ait (= *Pontikos* [Ποντικός]/*Ponticus*) şeklinde sıfatlaştırılarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum kendini Pontos'a ait cansız nesnelerde[35] olduğu kadar, bölgede ikamet eden halkları, insanları[36] ve hatta kentleri niteleyen bir anlam kazanmıştır. Bu bakımdan Pontos

---

40. 4-5. *Euksenos:* Pind. *Nem.* IV. 48-50; ayrıca bk. Hdt. I. 6; IV. 86 *etc.*; Eur. *Rhes.* 428; *IT.* 125 *etc*; Strab. I. 3. 4 *c.* 49; 5 *c.* 51; II. 5. 22 *c.* 124; VII. 3. 6 *c.* 298; XI. 8. 4 *c.* 512 *etc.*; Bununla birlikte bütün antikçağ boyunca ὁ ἄξενος πόντος ya da onun değişken versiyonları Hellen ve Latin şiirinde Pontos'u nitelemeye devam etmiştir (Aiskh. *Pers.* 433). Bazen de Skythia Denizi=Πόντου Σκυθικοῦ olarak adlandırılmıştır (Theoc. *Idyl.* 16. 99; Seneca *Med.* 212).

31 Cic. *Leg.* I. 1. 5.

32 Hdt. IV. 8.

33 Hdt. VII. 95.

34 Ovidius, *Karadeniz'den Mektuplar* adlı eserinde Pontus kelimesiyle bazen deniz (*Pont.* I. 4. 27; II. 9. 67; IV. 7. 7; 9. 85; 10. 45), bazen kara (*Pont.* I. 3. 65, 9. 6; II. 5. 9; IV. 4. 19; 15. 20), bazen de her ikisini (*Pont.* I. 4. 31; II. 4. 27; 12. 34) kastetmiştir. Cicero (*Leg. Man.* III. 7)'de ise, Pontus'la Küçük Asya'nın kuzeyindeki VI. Mithradates'in kralı olduğu bölgeyi ifade etmiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Vitr. *de Arch.* VII. 7. 5; Cic. *Tusc.* I. 39. 94; Apul. *Mun.* VI. 19; Phaed. *Fab.* IV. 7. 10. Daha detaylı bilgi için bk. Mitchell 2002, 38 dn. 13-17.

35 *Pontica pinus=Pontus çamı*, Hor. *Odes* I. 14. 11; *anates Ponticas=Pontus ördekleri*, Plin. *nat.* XXV. 3. 6; Gell. XVII. 16. 1; *Ponticae nuces=Pontus fındıkları*, Plin. *nat.* XV. 24. 88 *etc.*

36 Ath. *Deip.* VI. 273 *c*; VIII. 351 *c*; IX. 390 *a=frg.* 24; X. 430 *a*; XII. 533 *e*; XIII. 580 *f*-581 *a*; XIV 624 *a*; Diog. Laert. VI. 3; 9-10; Mela I. 15. 5; Hist. Aug. *Val.* I. 5; Prok. *Bell.* VIII. 2. 2. Daha detaylı bilgi için bk. Mitchell 2002, 39 dn. 20-26.

kıyısında kurulmuş olan Herakleia Pontike[37] (Pontos Herakleia'sı) kenti günümüzde dahi Karadeniz Ereğlisi olarak adlandırılmaktadır. Fakat Pontos'un antikçağdaki asıl ünü, bir Pers soylusu olan Mithradates I Ktistes tarafından, İÖ. *ca.* 301 yılında Anadolu'nun kuzeydoğusunda Iris (Yeşilırmak) ile Lykos (Kelkit) havzalarında kurulan ve Hellenistik Dönem boyunca genişleyerek büyük bir devlet haline gelen Pontos Krallığı'nın isim babalığını yapmasıyla ön plana çıkmıştır[38]. Bu durum, söz konusu krallığın Romalılar tarafından yıkılmasından sonra, İÖ. 64 yılında Kuzey Anadolu sahillerinde oluşturulan Roma eyaletinin *provincia Pontus et Bithynia* adı altında kurulmasına neden olmuştur[39]. Gene aynı sebepten, İÖ. 47 yılında Caesar'ın komutanlarından Domitius Calvinus, VI. Mithradates'in oğlu II. Pharnakes'e karşı Pontus Bölgesi'nden topladığı birliklere *legio Pontica=Pontus legio'su*[40]; gemilere ise, *Ponticae naves=Pontus donanması*[41] adını vermiştir.

Bununla birlikte burada altını çizerek belirtmek gerekir ki; geçmişte olduğu gibi, bugün de kullanılan Pontos Krallığı ifadesi gelenekleşmiş

---

[37] Plinius (*nat.* XXVII. 2. 3) ve Plutarkhos (*Luc.* XIII. 3), Herakleia, Tieion (Hisarönü) ve Amastris (Amasra) kentlerini, πόλεις Ποντικαί=*Pontos kentleri* olarak belirtmişlerdir.

[38] Strab. XII. 3. 28 *c.* 555; 5. 2 *c.* 567; Gell. XVII. 17. 1.

[39] Lucullus, İÖ. 70 yılında Mithradates VI Eupator'un krallığının merkezini ele geçirdikten sonra, yörenin *provincia Pontus* olarak düzenlenmesi için Roma'dan yetki ve görevli komisyon üyelerinin gönderilmesini istemiştir (Plut. *Luc.* XXXV. 5; Cass. Dio XXXVI. 43. 2). Fakat Pontos'un Roma eyaleti statüsü kazanması; ancak bölgenin Pompeius tarafından, İÖ. 64 yılında Bithynia ile birleştirilerek ortak bir eyalet oluşturulmasıyla gerçekleşmiştir (Strab. XII. 3. 1 *c.* 541; 3. 6 *c.* 543; Liv. *perioch.* 102). Strabon, bu eyaletten söz ederken, onu bazen Ποντικὴ ἐπαρχία=*Pontos eyaleti* (XII. 3. 6 *c.* 543; 40 *c.* 562), bazen Ποντικὴ χώρα=*Pontos ülkesi* (I. 12. 1 {IB}; XII. 3. 40 *c.* 562), bazen de sadece Πόντος=*Pontos* (XII. 3. 40 *c.* 562) olarak adlandırmıştır. Aynı şekilde, bölgenin bazı kısımları, daha sonradan Pontus Mediterraneus, Pontus Galatius ve Pontus Polemoniacus gibi isimler almıştır.

[40] Caes. *Bell. Alex.* 39-40. Zira, bölge Roma idaresine girdikten sonra, pratik Romalılar yörenin otokton halkına, her ne kadar birbirlerinden çok farklı etnik yapıya sahip olsalar da, kısaca Pontus'lu (= *Ponticus*/[Ποντικός]) demişlerdir (ayrıca bk. Plin. *epist.* X. 112-113). Bu bakımdan Pharnakes, İÖ. 47 yılında Domitius ve müttefiki Galat Kralı Deïotaros'un birliklerini bozguna uğrattıktan sonra, bütün gücüyle Pontus kentlerine saldırmış ve *civium Romanorum Ponticorumque=Roma ve Pontus vatandaşlarının* mallarını yağmalamıştır (Caes. *Bell. Alex.* 41). Daha detaylı bilgi için bk. Mitchell 2002, 48 vdd.

[41] Caes. *Bell. Alex.* 13-14.

bir önyargının sonucudur. Hellenistik Dönem krallıklarının hiçbiri, hiçbir zaman kendilerini bir bölgenin coğrafyasıyla tanımlayıp, o topoğrafyayla sınırlamamıştır. Bu bakımdan, söz konusu ifade Romalıların, İÖ. 129 yılında Anadolu'nun batısında, Pergamon Krallığı'nın topraklarının bir kısmında kurdukları eyalete *provincia Asia=Asya Eyaleti* demeleri gibi, yapay bir tanımlamadır[42]. Ayrıca, I. Mithradates'in krallığını ilan ettiği bölge, gerçekte *–de facto–* Pontos'tan ziyade, ἡ πρὸς τῷ Πόντῳ Καππαδοκία=*Pontos Kappadokia'sı*[43] ya da Καππαδοκία ἡ περὶ τὸν Εὔξενον=*Euksenos çevresindeki Kappadokia*[44] olarak adlandırılmaktaydı. Belki de bu yüzden, Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında, İÖ. *ca.* 86/85 yılında VI. Mithradates'e karşı ayaklanan Ephesos'lular yayımladıkları dekrette[45] ondan Καππαδοκί[ας Βασιλεύς]=*Kappadokia Kralı*(?) olarak söz etmişlerdir[46]. Fakat antikçağda, Augustus Dönemi (İÖ. 27-İS. 14) yazarları[47] tarafından başlatılan ve İS. II. yüzyıl

---

[42] Asia'nın sınırları için bk. Strab. XII. 1. 3 *c.* 534.

[43] Strabon'a (XII. 1. 4 *c.* 534) göre, buraya önceleri Pontos Kappadokia'sı ismi verilmişse de daha sonradan Pontos olarak adlandırılmıştır. Bu durumu Strabon (XI. 8. 4 *c.* 512)'de, καὶ μέχρι Καππαδόκων, καὶ μάλιστα τῶν πρὸς Εὔξεινῳ, οὓς Ποντικοὺς νῦν καλοῦσι=*ve Kappadokia'lılara ve özellikle Pontos Euksenos tarafına doğru yaşayanlara kadar; ki oraları şimdi Pontos olarak adlandırıyorlar* şeklinde ifade ederek tekrar vurgulamıştır.

[44] Polyb. V. 43. 1; ayrıca bk. Magie 1950, 177 dn. 1; Shipley 2000, 387.

[45] *SIG*^{3} II 742=*I.Ephesos* Ia 8.

[46] Benzer biçimde, VI. Mithradates'le çağdaş Stoacı filozof, Rhodos'lu Poseidonios'tan (Edelstein and Kidd 1989^2, n° 253 *str.* 27; 180) ve Peripatetik Nikolaos'tan alıntı yapan Athenaios (*Deip.* V. 212 *a*; 215 *b*; VI. 266 *e-f*)'de, Mithradates'i Kappadokia kralı olarak tanımlamıştır. Appianos ise, Sulla tarafından Atina kuşatması sırasında (*Mithr.* 30) ve Fimbria tarafından Küçük Asya'da (*Mithr.* 53; 61) mağlup edilenleri Kappadokia'lılar olarak belirtmiştir. Ayrıca Pompeius'un, İÖ. 61 yılının 30 Eylül'ünde Roma'da düzenlediği *triumphus*'unda (zafer töreni) yendiği ve ele geçirdiği krallıkların isimlerinin yazıldığı levhalarda Pontos'tan ziyade Bithynia, Kappadokia ve Pontos Euksenos kıyısında ikamet eden diğer kavimlerin adı geçmektedir (*Mithr.* 118). Daha detaylı bilgi için bk. Mitchell 2002, 50 vd.

[47] Strabon'a (XII. 3. 33 *c.* 558) göre, Lucullus, İÖ. 70 yılında, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı sırasında Romalılara yardım ve yataklık yapan τῶν Ποντικῶν τισι=*Pontos'lulardan bazılarına* bu hizmetlerine karşılık büyük sözler vermiştir. Pompeius, İÖ. 66 yılında, Pontos'u istila ettiğinde VI. Mithradates, τῆς Ποντικῆς Βασιλείας=*Pontos Krallığı'nın* en uç kısımlarına kaçmıştır (XII. 2. 28 *c.* 555). Yine Pompeius, İÖ. *ca.* 64 yılında, Mithradateion yerleşimini τῆς Ποντικῆς Βασι-

Roma tarihçileri[48] tarafından pekiştirilen Ποντικὴ Βασιλεία=*Pontos Krallığı* ifadesi günümüz tarihçileri tarafından da benimsenmiştir[49].

Bu durum, Roma'nın devamı olan Doğu Roma İmparatorluğu'na bugün '*Bizans*' demekle, bir fark haricinde, aynıdır. O da, Doğu Roma'nın imparatorları ve halkı kendilerini daima Romalı olarak adlandırmıştır. Bu fenomen sayısız antik kaynak ve epigrafik belgede açıkça belirtilmiştir. Fakat '*Pontos Krallığı*' olarak isimlendirilen söz konusu krallığın hüküm sürdüğü zamanlarda gerek kralların gerekse halkın kendilerine ne ad verdikleri kesin olarak bilinmemektedir. Krallığa ait antik kaynaklar, Hellen ve Latin yazarlarının eserlerinden ibarettir. Epigrafik belgelerden günümüze ulaşan yazıt sayısı ise, oldukça sınırlıdır. Bunun nedeni, söz konusu krallığın en önemli ve aynı zamanda son kralı olan Mithradates VI Eupator'un, Roma'nın en büyük düşmanı olmasıdır. Bu yüzden Romalılar, krallığı ele geçirdikten sonra, VI. Mithradates'i *damnatio memoriae*'a uğratmışlar ve onu anımsatacak her türlü nesneyi ortadan kaldırmışlardır. Nümismatik eserler üzerinde ise, krallıktan ziyade basıldıkları kentin ya da kralın adı yer almaktadır. Sonuç olarak bu krallığın antikçağda kendini nasıl tanımladığını bilmediğimizden dolayı, biz bu çalışmamızda, Roma İmparatorluk Dönemi'nden günümüze değin antikçağ yazarları ve modern tarihçiler arasındaki ortak kanıyı –*communis opinio*– sürdürerek, söz konusu Hellenistik krallığı ve bölgeyi Pontos olarak adlandırmaya devam edeceğiz.

λείας ἀφορίσας=*Pontos Krallığı'ndan ayırdıktan sonra*, Trokmoi *tetrarkhes*'i Brogitaros'a vermiştir (XII. 5. 2 *c*. 567).

[48] Memnon (32. 2; 39. 1; 41. 3; 43. 3; 5) Mithradates'in birliklerinden söz ederken onları Ποντικοί=*Pontos'lular*; Pompeius Trogus (*prolog*. 32), Iustinus (XXXII. 4. 7; XXXVII. 1. 2; XL. 1. 2), Cornelius Nepos (*Han*. X. 4-11. 6) ve Frontinus (*strat*. IV. 7. 10-11)'de *Pontici*=*Pontos'lular*; Nikolaos (*fr*. 77. 3), Plutarkhos (*Luc*. XXXI. 8; *Galb*. XIII. 4; XV. 1), Appianos (*Mithr*. 83; 112; *Syr*. 48) ve Athenaios (*Deip*. X. 415 *d*) ise, Mithradates'i Ποντικός=*Pontos'lu* sıfatıyla nitelemişlerdir.

[49] S. Mitchell'a (2002, 51 dn. 111) göre, Pontos Krallığı ifadesi, P. S. Frandsen'in 1847 yılında yayımladığı *Mithridates VI Eupator, König von Pontos*=*Mithridates VI Eupator, Pontos Kralı*, Eduard Meyer'in 1879 (1968[2]) yılında yayımladığı *Geschichte des Königreichs Pontos*=*Pontos Krallığı'nın Tarihi* adlı monografyası ile Théodore Reinach'ın 1890 yılında yayımladığı *Mithridates Eupator, Roi du Pont*=*Pontos Kralı Mithridates Eupator* isimli biyografisinden sonra, bu krallık eskiçağ tarihçileri tarafından Pontos olarak adlandırılmıştır. Ayrıca bk, Castagna (1938); Calderini (1949/1950); Lomouri (1979); Molev (1995); Saprykin (1996); Pastor (1996).

Bununla birlikte Pontos, antikçağdan günümüze değin etrafında yaşayan halklara ve kendisiyle irtibat içine giren uluslara göre, çeşitli isimler almaya devam etmiştir. Doğu Roma kaynaklarında Karadeniz'e genellikle sadece '*Pontos*' denmektedir. Doğu Romalılardan bu ismi öğrenerek kendi dillerine adapte eden Araplar ise, Karadeniz'i çoğunlukla *Bahr-i Buntus* yani "*Deniz Deniz*" olarak adlandırmışlardır. Yine de Ortaçağ boyunca Arap ve Osmanlı yazmalarında zaman zaman Karadeniz'in sadece bir kentle özleştirilerek "*Trabzon Denizi*" ya da "*Konstantinopolis Denizi*" şeklinde adlandırıldığı görülür. Karadeniz'le ticaret ilişkisine geçen Ortaçağ Avrupalılarından İtalyanlar ise, Osmanlıların bu denize verdikleri *Bahr-i Siyah*/Kara[50] sıfatından yola çıkarak onun yan anlamlarından biri olan büyük sıfatını bu denize yakıştırmışlardır. Bu yüzden Karadeniz'e '*Büyük Deniz*' anlamında *Mare Maius* ve *Mare Maggiore* demişlerdir. Zaman içinde Karadeniz'in *Rus, Bulgar, Gürcü Denizi* olarak adlandırıldığı olmuştur. Fakat Türklerin Anadolu'ya girişinden itibaren Selçuklular ve Osmanlılar zamanında hemen hemen bütün yazılı belgelerde, Karadeniz adı yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Her ne kadar, Karadeniz ifadesi Osmanlı kaynaklarında İS. XIV. yüzyıldan itibaren değişik formlarda karşımıza çıksa da geniş çevrelerce kabul edilip evrensel kullanımının yaygınlık kazanması; ancak İS. XVII. yüzyıldan itibaren gerçekleşmiştir. Bu durum Karadeniz havzasında ikamet eden halklarda olduğu kadar diğer dünya milletleri tarafından da benimsenmiştir. Öyle ki, artık Türkçe'deki '*Karadeniz*' ifadesiyle; Rus-

---

[50] Evliya Çelebi, *Sey*. II. 268 *a*. Osmanlıların, bu denize kara sıfatını yakıştırmasına ilişkin çeşitli görüşler vardır. Bunlardan ilki ve en önemlisi, sularının diğer denizlere nazaran daha koyu olmasıdır. Gece mavisi; hatta siyahımsı bir renge sahiptir. Bu bakımdan tekneden denize bakan bir insan; ancak birkaç metre derini görebilir. Bunun sebebi ise, denizin Akdeniz'e nazaran çok daha derin olması ya da etrafı dağlarla çevrili olduğundan çoğunlukla kuzey ve batı rüzgarlarının getirdiği bulutlarla kararmış bir görüntü arz etmesi olabilir. Gene de bu adlandırmada denizin hırçınlığı ile bölgenin sert ve soğuk ikliminin rolü büyüktür. Zira kara kelimesi, Türkçe'de renk ifade etmesinin yanı sıra, aynı zamanda yön olarak kuzeyi ve karayel gibi sert-soğuk iklimi de anlatır. Bu bakımdan Osmanlıların, bu denizi tanımlamak için '*kara*' sıfatını kullanmış oldukları düşünülebilir. Diğer bir varsayım ise, kökleri Çin'e dayanan; ama Avrasya steplerinde de kullanılan renklere dayalı pusuladan kaynaklanmasıdır. Bu çeşit pusulalarda, doğu, mavi; batı, beyaz; kuzey, siyah; güney ise, kırmızı renkleriyle temsil edilmekteydi. Bu pusula sistemini Türk boyları bizzat Çin'le ilişki içinde oldukları sıralarda Çinlilerden ya da daha sonradan Moğollardan öğrenmişlerdir. Belki de bu yüzden, Osmanlı coğrafyacıları, bu pusula üzerindeki renklerden yola çıkarak kuzeylerindeki denize '*kara*', batılarındaki denize ise, '*ak*' sıfatlarını yakıştırmışlardır.

ça, Ukraynaca, Bulgarca *Corne More*; Gürcistanca *shavi zghva* ile Yunanca *Maure Thalassa*, İngilizce *Black Sea*, Almanca *Schwarzes Meer*, Danimarkaca *Sortehavet etc.* aynı anlama gelmektedir[51].

[51] King 2004, x; 82.

B. Pontos Bölgesi'nin Tarihsel Coğrafyası'na Genel Bakış

Antikçağda Romalılar tarafından Pontos olarak adlandırılan bölgenin kuzey sınırını Karadeniz[52], batı sınırını, Paphlagonia'lıların bölgesinden Halys sayesinde ayrılan yöre oluştururdu[53]. Güneybatıda, Galatların Trokmoi kabilesinin yerleşim bölgesiyle sınırını Aşağı Halys (Kızılırmak) havzası ve Halys'ün bir kolu olan Kappadoks (Delice Çay) ile Skylaks (Çekerek) ırmağının yüksek havzası belirlerdi[54]. Güneyde, Kappadokia sınırı Tauros'lara paralel dağlık bir bölge olan Khammanene yöresinin en batı ucundan başlar; sarp çıkışlı tahkim edilmiş bir Dasmenda hinterlandından geçer; önce Saravene ardından da Laviansene arazisinin en doğu ucuna kadar uzanırdı[55]. Güneydoğuda, Iris ve Halys'ün kaynakları arasında bölge sınırı devam eder; doğuda, Lykos'un (Kelkit) kaynağının[56] aşağısındaki Armenia Minor'a karşı ve Trapezus'un doğusundaki Kolkhis'e doğru uzanırdı[57]. Bölgenin Kolkhis ile olan sınırını ise, Gürcü dilinde Adcharistsqali diye tanımlanan Absarros/Apsarros Irmağı belirlerdi[58].

---

[52] Strab. XII. 1. 1 *c*. 533.

[53] Hdt. I. 6; 72; Strab. XII. 3. 1-2 *c*. 541; 9 *c*. 544; 12 *c*. 546.

[54] Strab. XII. 3. 39 *c*. 561.

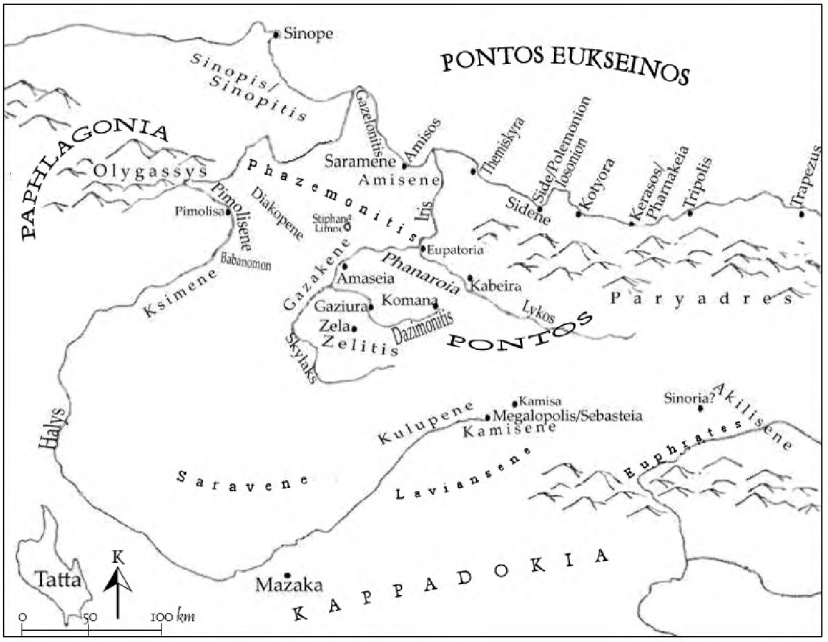
[55] Strab. XII. 1. 1 *c*. 533; 10 *c*. 540.

[56] Strab. XII. 3. 13-15 *c*. 547.

[57] Strab. XII. 3. 17-18 *c*. 548.

[58] Apsarros Irmağı, Akampsis (Çoruh) Irmağı'yla birleşerek Gürcistan'daki Apsarros (Gonio) Kalesi önlerinde Karadeniz'e dökülür (Arr. *periplus* VII. 4-5; *FGrHist* V 1; App. *Mithr*. 101; Plin. *nat*. VI. 4. 12-13).

Plinius (*nat*. VI. 9. 25; 11. 29), Apsarros Irmağı'nın Paryadres Dağları'ndan doğarak Karadeniz'e aktığını ve bu dağların Kolkhis'in güneybatısında yer alan Armenia Minor Bölgesi'yle doğal sınırını oluşturduğunu ifade eder. Ayrıca (*nat*. VI. 4. 12)'de bölgenin güneybatısında –Trapezus kentinden yaklaşık 240km mesafede– Apsarros isimli bir kale ve aynı adla anılan bir ırmağın varlığından söz etmekte olup, söz konusu ırmağın bize Kolkhis ile Pontos bölgelerinin doğal sınırını teşkil edebileceği görüşünü düşündürür. Aynı şekilde bu görüş Arrianus (*periplus* XI. 4)'te daha açık bir şekilde ifade edilmektedir. Arrianus (*ibid*.), stratejik olarak çok önemli bir yere kurulan Apsarros kalesi ve ırmağı'nın Pontos Bölgesi'ni bitiren en önemli topoğrafik nokta olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca Appianos (*Mithr*. 101) ve Florus'a (*epit*. I. 40. 25) göre, Mithradates VI Eupator, Romalı general Pompeius'a yenildikten sonra, İÖ. 66 sonbaharında krallığının kuzey bölgelerine doğru çekilirken Apsarros'u aşarak Kolkhis Bölgesi'ne girmiştir. Söz konusu antik kaynaklardan çıkan sonuçlar bize, Akampsis Irmağı'yla birleşerek Karadeniz'e dökülen Apsarros Irmağı

2) Karadeniz Bölgesinin Tarihi Coğrafyası

Pontos kendi içinde, esas itibariyle birbirlerinden göze çarpan farklılıklarla ayrılan dört doğal bölgeye ayrılarak incelenebilir. Bunlar sırasıyla: Iris (Yeşilırmak) ve Lykos vadileri ve onların yan kolları tarafından yaratılmış çekirdek bölge; Halys'ün yukarı tarafındaki yüksek bölge; Halys ve Iris vadileri tarafından yarılmış Kuzey Anadolu dağlık bölgesi ve Halys'ün ağzından Trapezus'un doğusuna ve Apsarros Irmağı'na kadar uzanan sahil şeridi olarak ele alınabilir[59].

Bunlardan birincisi, Iris ve Lykos vadileri ve onların yan kolları tarafından yaratılmış olan bölge; ılıman iklimi, bereketli toprakları nedeniyle zengin hububat ve narenciye üretimine sahipti. Yörenin içinden akan ırmak havzalarının her iki yakasında verimli topraklar bulunurdu. Burası adeta teraslanmışçasına birbiri üzerinde yükselen ovaları ve platolarıyla tarımsal ve hayvansal üretim yönünden Pontos'un çekirdek bölgesini meydana getirirdi. Yörenin güçlü bir ekonomiye sahip olması, onun aynı

ve aynı isimle anılan kalenin Kolkhis Bölgesi'nin Pontos'la olan sınırını teşkil ettiği görüşünü düşündürmektedir (ayrıca bk. Arslan 2000c, 27-28; 33-34; 2005, 59 vd.).

[59] Olshausen 1978, *col.* 438.

zamanda endüstriyel ve ticari bakımdan gelişmesine ön ayak oldu. Bu durum beraberinde, yörenin gerek kendi içindeki yerleşim dokusuyla gerekse Küçük Asya ve diğer komşu bölgelerle bağlantısını sağlayan iyi derece örgütlenmiş, düzenli antik yol ağına sahip olmasını sağladı.

Strabon[60] kendisinin bu yöre üzerindeki yoğun bilgisine dayanarak tek bir bölge alanını pek çok yöreye ayırmıştır. Bunlardan Halys ve Iris ırmaklarının aşağı akıntı havzaları arasında yer alan Phazemonitis [Φαζημωνῖτις] yöresi, ismini buradaki Phazemon (Vezirköprü) adlı köyden almıştı[61]. Yörenin kuzeyi, Gazelonitis, Saramene ve Amisos'ların *territorium*'uyla sınırdaştı. Batısı, Halys; doğusu Iris ırmakları ve Phanaroia yöresiyle; güneyi ise, Amaseia'lıların arazisiyle çevriliydi. Yöredeki ovaların büyük bir bölümü ağaçsız olup hububat ekimine elverişliydi[62]. Yöre, bereketli topraklarının yanı sıra, zengin doğal kaynaklara sahipti. Phazemonitis'in güneyindeki dağlarda zengin gümüş yatakları bulunurdu[63]. Ayrıca yörede, sağlık açısından son derece yararlı, şifalı sıcak su kaynakları mevcuttu[64]. Phazemonitis'in güneyinde, Phanaroia'ya doğru uzanan kısımda, verimli tahıl ve otlak alanları arasında balık yönünden zengin, denize benzeyen Ladik Gölü (= *Stiphanē limnē* [Στιφάνη λίμνη]) yer alırdı. Bu gölün etrafı özellikle her çeşit hayvan

---

60 Strab. XII. 3. 38 *c*. 560.

61 Strabon'a (XII. 3. 38 *c*. 560) göre, Pompeius, İÖ. 64 yılında, Phazemon Köyü'ndeki yerleşmeyi bir kent olarak ilan ettikten sonra, buraya Neapolis [Νεάπολις], yöreye ise, Neapolitis [Νεαπολῖτις] ismini vermiştir. Ayrıca bk. *IGR* III 137=1449=*OGIS* 532=*ILS* II,2 8781. Bununla birlikte burası Neapolis olarak uzun süre adlandırılmamış ve kentin ismi, önce Neoclaudiopolis'e (Anderson 1900, 151 vdd.; 1903, 86; 89 vdd.; *IGR* III 139; Waddington *et al.* 1925, 189 vdd. n° 1-16) daha sonra da Andrapa'ya (Ptol. *georg.* V. 4. 6) dönüştürülmüştür. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 1067 vd.

62 Strab. XII. 3. 38 *c*. 560.

63 Anderson 1903, 100; Magie 1950, 179 *h*.

64 Strab. XII. 3. 38 *c*. 560. Phazemonitis'in sıcak su kaynakları Phazemon (Vezirköprü) Köyü'nün yaklaşık 25km güneydoğusundaki bugünkü Havza'da yer almaktadır. Havza'da ele geçen bir yazıta (*CRAI* 1925, 35) göre, kentin *astynomos*'u (kentin imar işlerinden sorumlu yüksek memur) İS. II. yüzyılda hamamların zeminini yeniden döşetmiş ve *aquaductus*'u tamir ettirmiştir. Termallerin civarında ele geçen ve İS. IV. yüzyıla tarihlenen diğer belgeler (Anderson *et al.* 1910, 37 vdd. n° 24-27) ise, buraya gelip de kaplıcaların şifalı sularıyla iyileşen hastaların, Asklepios (Sağlık ve Şifa Tanrısı) ve Nymphe'lere (Su Perileri) olan şükranlarını bildiren adak yazıtlarıdır. Ayrıca bk. Anderson 1903; 82 vd.; *et al.* 1910, 43 vdd. n° 28-32 *a*; Magie 1950, 178 dn. 6; Bean 1953, 157 vdd. n° 11; 172 vdd. n° 11.

yetiştirmeye elverişli otlaklarla kaplıydı[65]. Buralarda eşek, katır[66], keçi, koyun, sığır ve öküz[67] beslenirdi. Gölün kenarında Laodikeia kenti[68], Ikizari[69] Kalesi ve Pontos krallarına ait bir saray bulunurdu[70]. Ayrıca her biri gaga şeklinde uzanan yüksek ve sarp bir dağın üzerinde, bol sulu sarnıçlar bakımından zengin Sagylion[71] Kalesi konuşlandırılmıştı. Burası stratejik öneminin yanı sıra, yörenin korunmasında ve savaşlar sırasında Pontos krallarına birçok bakımdan faydalı olmuştu[72].

---

[65] Strab. XII. 3. 38 *c*. 560; ayrıca bk. Magie 1950, 178 dn. 6.

[66] Plut. *Luc*. XVII. 5; ayrıca bk. Plin. *nat*. VIII. 69. 173.

[67] Plut. *Luc*. XIV. 1; App. *Mithr*. 78.

[68] D. Magie'ye (1950, 178 dn. 6) göre, burada Laodikeia adlı bir kent vardı. Hiçbir antikçağ yazarı bu kentten bahsetmese de göl kenarındaki Ladik kasabası ve VI. Mithradates dönemine ait bazı sikkeler (Waddington *et al*. 1925, 114 vd. n° 1-5; *CAH* vol. of plates IV. 4 n° [*j*]) üzerinde bulunan Laodikeia'nın (= *Laodikeias* [Λαοδικείας]) lejandı bu kentin varlığını kanıtlamaktadır. Ladik kasabasından ele geçen bazı yazıtlar ve arkeolojik malzeme, söz konusu yerleşimin Ladik ilçesi olabileceğini işaret etmektedir. Amisos, Amaseia, Phazemon, Kabeira'ya giden antik yolların kesiştiği bu kasaba; ayrıca stratejik konumu itibarıyla da antik Laodikeia kentinin en büyük adayıdır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Anderson 1903, 79 vd.; Olshausen und Biller 1984, 24 vdd.

Laodike isimli üç Pontos kraliçesi bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla VI. Mithradates'in anneannesi (IV. Mithradates'in eşi), annesi (V. Mithradates'in eşi) ve kendi ilk karısıdır. Laodike'nin VI. Mithradates'i çeşitli kişilerle aldattıktan sonra, onu zehirleyerek ortadan kaldırma girişiminde bulunmasının ardından, kralın onun adına bir kent kurması ihtimal dahilinde değildir. Bu bakımdan kent büyük bir ihtimalle ya dedesi IV. Mithradates ya da babası V. Mithradates tarafından, anneannesi veya annesi Laodike onuruna kurulmuş olsa gerektir.

[69] Strabon'un (XII. 3. 38 *c*. 560 dn. 1) paragrafında geçen Ἰκίζαρι=Ikizari Kalesi'nin yazılımı şüphelidir. Κιζάρη=Kizare ya da Ἰκκιζάροι=Ikkizaroi şeklinde yazılabileceği üzerine çeşitli görüşler vardır. Bununla birlikte, burasının Ptolemaios'un (*georg*. V. 6. 10)'da sözünü ettiği, Κίζαρα=Kizara ile aynı yer olabileceği görüşü daha muhtemeldir (ayrıca krş. Anderson 1903, 80 dn. 2-3). Söz konusu kale, bugünkü Ladik kasabasının hemen arkasında konik şeklinde yükselen kireçtaşı kaya bloğunun üzerinde kalıntıları bulunan antik yerleşim olsa gerektir.

[70] Strabon'un (XII. 3. 38 *c*. 560)'daki anlatımından çıkan sonuçlar ışığında, Mithradates-Roma Savaşları sırasında Stiphane Limne (Ladik Gölü) kenarındaki Ikizari Kalesi Romalılar tarafından bir daha kullanılmamak üzere tahrip edilmiş; krali saray ise, yağmalanarak harabe haline getirilmiştir.

[71] Sagylion'un kesin lokalizasyonu bilinmemekle birlikte, E. Olshausen und J. Biller'e (1984, 7; 15 vdd.) göre, Vezirköprü'nün 12km güneybatısında, Büyük Kale Köyü yakınındaki Kale Tepe üzerindeki Tavşan Dağı'nda olduğu düşünülmektedir.

[72] Strab. XII. 3. 38 *c*. 560/561. Strabon (*ibid*.) göre, VI. Mithradates'in torunu, Bosporos Kralı II. Pharnakes'in oğlu Arsakes, İÖ. I. yüzyılın ortalarında kendini bu

Phazemonitis'in biraz güneyinde, ormancılığın ve hayvancılığın bütün çeşitleri bakımından oldukça zengin Amaseia *territorium*'unun güney batısı ile Iris'in aşağı havzasını kapsayan (= *Gazakēnē* [Γαζακηνή]) yöresi yer alırdı. Yörenin en önemli kenti[73] antikçağın ünlü coğrafyacılarından Strabon'un vatandaşı olduğu Pontos Krallığı'nın eski başkenti Amaseia'ydı[74]. Kent arazisinin bir kısmı ormanlar, bir kısmı atlar ve büyük/küçük her çeşit hayvan yetiştirilmesine uygun otlaklarla kaplı olmasının yanı sıra; aynı zamanda hem tarıma hem de bağ ve bahçeciliğe elverişli geniş topraklara sahipti. Bu bakımdan yöre, günümüzde olduğu gibi, antikçağda da meyveleriyle ünlüydü. Strabon[75] her fırsatta vatandaşı olmakla övündüğü, Pontos'taki bütün yörelerin en büyüğü ve en iyisi olan doğduğu kenti şöyle tasvir eder:

"Benim kentim, içinden Iris Irmağı'nın aktığı geniş ve derin bir vadide kurulmuştur. İnsan emeği ve doğa buraya hem kent hem de kale karakterini olağanüstü bir şekilde sağlamıştır. Zira burası yüksek ve çok sarp bir kaya olup dimdik Iris Irmağı'na doğru iner ve ırmak tarafında, kentin kurulmuş olduğu yerde, kıyıda bir duvar ve her iki tarafta sivri tepelere doğru uzanan surlar vardır. Bu tepeler iki tane olup doğal bir şekilde birbirlerine bağlıdır ve

---

yörenin hükümdarı ilan ederek Romalılara karşı ayaklanma girişiminde bulunmuştur. Fakat Sagylion Kalesi'nde yakalanarak öldürülmüştür. Kale, her ikisi de Roma müttefiki olan krallardan Polemon ve Lykomedes tarafından ele geçirilmiş; Arsakes ise, aç ve susuz bırakılarak yakalanmıştır. Çünkü Arsakes, yanına erzak almadan ovalardan uzaklaşarak dağlara kaçmış ve Sagylion Kalesi'ndeki sarnıçları büyük kayalarla dolu olarak bulmuştur. Zira Pompeius, İÖ. 64 yılında, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşları sırasında, sarp dağlar üzerine konuşlandırılmış tahkimli bütün Pontos kalelerindeki sarnıçların, bölgede çıkabilecek muhtemel bir ayaklanma sırasında Mithradates VI Eupator yanlılarına ve haydutluk amacıyla dağlara çıkanlara yararı olmasın diye doldurulmasını, garnizonların yakılmasını ve kale surlarının bir bölümünün yıkılmasını emretmişti. Bu bakımdan Ikizari ve Sagylion gibi eski Pontos kralları tarafından inşa edilmiş birçok tahkimli kale Romalılar tarafından tahrip edilmiştir. Söz konusu kalelerinin lokalizasyonlarına ilişkin olarak ayrıca bk. Anderson 1903, 70; 83; Olshausen und Biller 1984, 15 vdd.; 141; 162.

[73] Plin. *nat.* VI. 3. 8.

[74] Pontos Krallığı'nın kurucusu Mithradates I Ktistes, İÖ. III. yüzyılın ilk çeyreğinde, Amaseia'yı ele geçirerek burayı krallığının başkenti yapmıştır. Amaseia, İÖ. 183 yılında, I. Pharnakes'in Güney Karadeniz sahilinin en önemli kenti ve ticari limanına sahip olan Sinope'yi ele geçirmesine değin Pontos Krallığı'nın başkentliğini yapmıştır (Polyb. XXIII. 9. 2-3; XXIV. 1. 1-3; Strab. XII. 3. 11 *c.* 545). Ayrıca bk. Pastor 1998a, 60 vd. dn. 36-37.

[75] Strab. XII. 3. 39 *c.* 561; ayrıca bk. İbn Batûta *Sey.* 417 dn. 40.

görkemli birer kule halinde yükselmektedirler. Bu alan içinde kralların hem sarayları hem de anıt mezarları bulunur. İki sivri tepe birbirine tamamen dar bir geçitle bağlıdır. Burası her iki tarafta kıyıdan ve varoşlardan beş veya altı stadia[76] *yüksekliktedir ve bu geçitten tepelere bir stadia'lık, hiç bir kuvvetin aşamayacağı, dik bir yokuş daha vardır. Bu kayaların içinde sarnıçlar da bulunur; fakat kentin bu kaynaklardan faydalanmasına olanak yoktur. Buradan, bir tanesi ırmağa, bir tanesi de boğaza doğru olmak üzere kayalara, boru şeklinde iki tane kanal oyulmuştur. Irmağın üzerine, bir tanesi kentten varoşlara, diğeri de varoşlardan dışarıya olmak üzere iki köprü kurulmuştur; kayalığın yukarısında olan dağ bu köprüde son bulurdu".*

Gazakene yöresi, Amaseia'nın hemen güneybatısından başlayıp kuzeyine kadar uzanırdı. Bölgede konuşulan dilde büyük ölçüde Paphlagonia isimleri mevcuttu[77]. Kentin kuzeybatı çıkışında ise, çok geniş olmayan ırmak boyunca uzanan bir vadi yer alırdı. Bu vadi, sonunda genişleyerek Tavşan Dağı'nın güneyinde, bugün Sulu Ova olarak adlandırılan yerde Binköy Ovası'nı (= *Khiliokōmōn pedion* [Χιλιοκώμων πεδίον]) meydana getirirdi[78]. Burası sadece meyve[79] bakımından değil; fakat, aynı zamanda tahıl ve her çeşit davar yetiştirilmesi yönünden de mükemmel bir yöreydi. Ondan sonra, Amaseia kentinin kuzeybatıya doğru sınırını belirleyen verimli Diakopene [Διακοπηνή] ve onun biraz daha güneyinde ismini Pimolisa (Osmancık[80]) adlı krali kaleden alan Pimolisene [Πιμωλισηνή] yöreleri yer alırdı. Her ikisi de son derece verimli olan bu yörelerin uzunluğu yaklaşık beş yüzer *stadia* (*ca.* 90km) olup Halys

---

[76] Hellen mitolojisine göre, 1 *stadion*'un mesafesi Herakles'in art arda 600 adım atmasıyla ya da bir solukta bu mesafeyi koşmuş olmasıyla saptanmıştır. Antikçağda bütün *stadion*'lar yaklaşık 600 ayak uzunluğundaydı. Ancak, söz konusu mesafenin ölçümü Hellenler arasında belirli bir standarda bağlanmadığından, 1 *stadion*'un uzunluğu 177.6-192.28m arasında değişmekteydi (Swaddling 2000, 24).

[77] Strab. XII. 3. 25 *c.* 553; 39 *c.* 561; Plin, *nat.* VI. 2. 7-8. Strabon'a (XII. 3. 25 *c.* 553 dn. 1-2) göre, Paphlagonia isimlerine Gazakene haricinde; ayrıca Phazemonitis ve Pimolisene yörelerinde de rastlanırdı. Bu durum, söz konusu bölgelerde Paphlagonia ve Kappadokia dillerinin kullanıldığına işaret etmektedir.

[78] Strab. XII. 3. 39 *c.* 561; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 1067 dn. 5

[79] Meyve ağaçları, Pontos'un çekirdek bölgesi Amaseia ve çevresinin dışında, büyük ölçüde Pontos sahil şeridinde ve az da olsa Paryadres Dağları arasındaki vadilerde yetiştirilirdi.

[80] Anderson 1903, 99 vdd.

Irmağı'na doğru uzanırlardı[81]. Ardından Amaseia *territorium*'unun batı sınırını belirleyen Babanomon [Βαβάνομον] ve Ksimene [Ξιμήνη] yörelerine gelinirdi. Bunlardan Ksimene, Halys Irmağı'na kadar uzanarak kentin güneybatı sınırını belirlerdi. Burası kayatuzu yataklarıyla (= *halai* [ἅλαι]) kaplıydı. Strabon'un[82] da düşündüğü gibi, ırmak buna izafeten Halys ismini almıştı.

Bununla birlikte, İÖ. I. yüzyılda Amaseia *territorium*'unun kuzeyden güneye kadar genişliği yalnız Zelitis yöresine kadar olmayıp bir yandan Galatların Trokmoi kabilesine diğer yandan Büyük Kappadokia'ya kadar uzanırdı[83]. Amaseia'nın güneyinde yer alan Zelitis [Ζηλῖτις] yöresi ise, Skylaks (Çekerek Irmağı) ve Iris'in sularıyla çevrilmişti. Burası da her bakımdan yaşamaya elverişli, verimli bir bölgeydi[84]. Adını başyerleşim, tapınak ve rahip kenti Zela'dan (Zile) almıştı[85]. Etrafında doğal korumaların olduğu bir yerleşim olan Zela, arkasını tepelere yaslamıştı; ki burası etrafındaki yükseltilerin en yükseğiydi. Çevresinde ise, ovalara ve vadilere ayrılmış tepecikler vardı[86]. Çeşitli nüfus alanlarına bölünmüş Zela *territorium*'u içindeki Semiramis Tepesi üzerinde, içinde Armenia'lıların da[87] saygı gösterdikleri, Perslerin Ana Tanrıçası Anaïtis'e ait bir tapınak bulunurdu. Burası efsaneye göre, Semiramis; gerçekte ise, İÖ. VI. yüzyılın ikinci yarısında, burada Saka'lara karşı zafer kazanan Pers generaller tarafından kurulmuştu. Persler zaferden sonra,

---

[81] Strab. XII. 3. 39 *c*. 561. Strabon'a (XII. 3. 40 *c*. 562) göre, Pimolisene yöresinin sınırları Halys Irmağı'nın her iki tarafına da uzanırdı. Pimolisa adlı krali kale ise, kendi zamanında süregelen savaşlar sonucunda bir harabe haline gelmişti.

[82] Strab. XII. 3. 39 *c*. 561. Strabon (XII. 3. 12 *c*. 546; 37 *c*. 560)'de, kaynakları Pontos ile Kappadokia sınırındaki Kulupene ve Kamisene yörelerinde olan Halys'ün kaya tuzu yataklarının yakınından geçtiği için, bu ismi aldığını ifade etmiştir. Daha sonra, batıya doğru debisini arttırarak akan ırmağın –muhtemelen Laviansene arazisi civarında– Pontos ile Kappadokia sınırını meydana getirdiğini ve ardından Galatia ile Paphlagonia arasından kuzeye doğru dönerek, bu iki ülke arasındaki sınırı belirlediğini bildirmiştir.

[83] Strab. XII. 3. 39 *c*. 561.

[84] Zelitis yöresinin ne kadar bereketli topraklara sahip olduğu Traianus (İS. 98-117) ve Caracalla (İS. 211-217) zamanında Zela kentinde basılan sikkelere yansımıştır. Traianus Dönemi sikkeler üzerinde tanrıça Anaïtis elinde buğday demeti (Waddington *et al.* 1925, 159 vdd. n° 2), Caracalla Dönemi sikkeleri üzerinde ise, tanrıça üç başaklı buğday demeti tutarken betimlenmiştir (ayrıca bk. Anderson *et al.* 1910, 234 vd.; Waddington *et al.* 1925, 159 vdd. n° 16).

[85] Strab. XII. 3. 37 *c*. 560.

[86] Caes. *Bell. Alex.* 72.

[87] Strab. XI. 14. 16 *c*. 532; daha detaylı bilgi için bk. Olshausen 1990, 1870 vd.

ovada buldukları büyük bir kayanın etrafına toprak yığarak bir tepe meydana getirmişler ve onun üzerine Anaïtis adına bir tapınak inşa etmişlerdi. Tapınağın önüne ise, Anaïtis ile Pers tanrılarından Omanes ve Anadates adına birer sunak kurmuşlar ve burada söz konusu tanrılar onuruna her yıl kutlanan kutsal bir festival düzenlemişlerdi. Bu seremoniler Zela'lılar tarafından, bölge Pontos krallarının; hatta Romalıların eline geçtikten sonra dahi kutlanmaya devam etmiştir[88].

Strabon[89], ayrıca Zela'da tapınım gören ve Pers tanrılarından Omanes kültünü ve kurban törenlerini, görgü şahidi olarak canlı bir şekilde tasvir etmiştir. Sunağa ve rahiplere ilişkin önemli bilgiler aktarmıştır. Öyle ki, tapınaktaki kutsal alanın ortasındaki altarın adeta bir tepe gibi yükselen küllerinin üzerinde hiçbir zaman söndürülmeyen ateş yanmaktaydı. Pyraithos'lar olarak adlandırılan Mag rahipler, kapüşonları ağızlarının kenarlarına kadar uzanan keçeden yapılma takkeler giyerlerdi. Bunlar, tanrı rızası için gerçekleştirdikleri kurban törenleri sırasında bıçak kullanmazlardı. Kurbanları sopalarla öldürürlerdi. Rahiplerin ilahi şeklindeki günlük duaları yaklaşık bir saat sürer; Omanes'in ahşaptan yapılmış kutsal heykeli prosesyon boyunca taşınırdı.

Pontos Krallığı zamanında hükümdarlar, Zela'yı bir kentten ziyade, Pers tanrılarının kutsal alanı olarak idare ederlerdi. Bütün Pontos halkının en önemli sorunlarına ilişkin yeminlerini ettikleri bu yerde yapılan kutsal ayinler, daha ilahi bir karakter taşırdı[90]. Tapınağa bağlı araziler içindeki zengin gelir kaynakları, çok sayıdaki kadın ve erkekten oluşan tapınak hizmetkarı, her şeyin efendisi kabul edilen başrahip ve kalabalık maiyetinin yönetimi altındaydı. Krallar tapınağın dinsel işlevine, özerkliğine ve yönetimine karışmaz ve rahiplere saygı gösterirlerdi[91].

---

[88] Strab. XI. 8. 4 *c.* 512; XII. 3. 37 *c.* 559. Traianus'un Roma İmparatorluğu zamanında, İS. *ca.* 113/114 yılına tarihlenen bazı Zela sikkelerin üzerinde tanrıça Anaïtis tasviri ve Θεὰ Ἀναῖτις Ζηλειτῶν=*Zēleites'lerin Tanrıçası Anaïtis* lejandı yer almaktaydı (ayrıca bk. Anderson *et al.* 1910, 234 vd.).

[89] Strab. XV. 3. 15 *c.* 733.

[90] Strab. XII. 3. 37 *c.* 559.

[91] Strabon'a (XI. 8. 4 *c.* 512; XII. 3. 37 *c.* 559-560) göre, Pompeius, İÖ. 64 yılında Zelitis'in *territorium*'unu birçok yöreler ilave ederek genişletmiş ve Zela'ya kent sıfatı vermiştir. Bu bakımdan Romalılar zamanında tapınağın yönetimi ve işlevi siyasi nitelik kazanmıştır. Ayrıca Romalıların Pontos hakimiyeti zamanında birçok kimse tapınak hizmetkarlarının sayısını ve tapınağın gelirlerini kötüye kullanmış ve azaltmıştı. Sonunda, İÖ. *ca.* 3 yılında Amaseia ve Pontos'un birçok bölgesi gibi Zelitis yöresi de Pontos Kraliçesi Pythodoris'in egemenliği altına girmiştir.

Kaz Ova (= *Dazimōnitis* [Δαζιμωνῖτις]) yöresi, Amaseia'nın güneydoğusunda, Iris'in orta akış alanında hem tarla hem de bağ ve bahçe olmaya elverişli topraklara sahip verimli bir bölgeydi[92]. Dazimonitis yöresinin etrafındaki dağlar ise, zengin demir ve bakır yataklarıyla kaplıydı[93]. Burada, yörenin Pers hakimiyeti altında olduğu dönemlerden kalma Gaziura (Turhal) Kalesi bulunmaktaydı. Ova tabanından yaklaşık 180m yükselen bir kaya bloğunun üzerine konuşlandırılmış olan bu kale kuvvetli surlarla çevriliydi. Hem Dazimonitis hem de Zelitis yörelerini kontrolü altında tutuyordu. Ayrıca kale stratejik konumu itibariyle Pontos krallarına birçok açıdan yararlı olmuştu[94].

Dazimonitis Ovası'nın birkaç km kuzeyinde, Tokat İli'nin yaklaşık 10km kuzeydoğusunda, Iris Irmağı'na bakan teraslanmış bir tepenin üzerinde Pontos'taki Ma[95] Kültü'nün bulunduğu Komana[96] (Gümenek)

---

92 Strab. XII. 3. 15 *c*. 547.

93 Magie 1950, 179 *g*. Vitruvius'a (*de Arch*. VII. 7. 2) göre ise, zengin miktarda kırmızı *rubicae copiosae=demir oksit* birçok yerde bulunmasına karşın en iyi maden yataklarından biri Pontos'taki Sinope'de bulunurdu. Ayrıca bölgede, arsenik trisülfat ve arsenik üreten madenler de vardı (*de Arch*. VII. 7. 5). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. de Jesus 1978, 101 dn. 15; Shepherd 1993, 228 vd.

94 Strab. XII. 3. 15 *c*. 547; ayrıca bk. Anderson 1903, 69 vdd.; Magie 1950, 180 dn. 11. Gaziura'da ele geçen yazıtlar için bk. Grégoire 1909, 23 n° 9; 160; Anderson *et al*. 1910, 249 n° 278-278 *e*; sikkeler için ise, *BMC Galatia* 29 n° 1 lev. VI/1; Waddington *et al*. 1925, 114 vd. n° 1-6; Head 1977[3], 502.

95 Pontos'taki Ma tapınımı, Küçük Asya'daki bereketi simgeleyen birçok Μήτηρ =*Ana Tanrıça* kültünün tersine, *Enyo* ve *Bellona* kültüyle benzer özellikler gösteren savaşçı bir karakter taşıyordu (Strab. XII. 2. 3 *c*. 535; Caes. *Bell. Alex*. 66 dn. 2). Septimius Severus Dönemi (İS. 193-211) kent sikkeleri üzerinde silahlanmış bir şekilde betimlenen tanrıça bir elinde kalkan diğer elinde ise, bir sopa tutmaktadır (Waddington *et al*. 1925, 109 n° 3; Head 1977[3], 498; Fears 1975, 32). Kappadokia Komana'sında bulunan yazıtlarda ise, tanrıça, zafertaşıyan (= *nikēphoros* [νικηφόρος]) ve yenilmez (= *anikētos* [ἀνίκητος]) *epitheton*'larıyla/lakaplarıyla betimlenmektedir (Harper 1968, 101 vd. n° 2,04-2,05; 108 n° 2,15; Fears 1975, 32 dn. 10). Daha detaylı bilgi için bk. Ramsay 1941, 101 vdd.; Olshausen 1990, 1886 vd.

96 Bir efsaneye göre, kentin adı Hellence saç (= *komē* [κόμη]) kelimesinden gelmektedir. Ayrıca Artemis Tauropolos onuruna yapılan ayinlerin buraya, Kappadokia Komana'sında olduğu üzere (Strab. XII. 2. 3 *c*. 535; Cass. Dio XXXVI. 11 1-2), Orestes ile kızkardeşi Iphigenia tarafından Tauros'lar Skythia'sından getirildiği ve kente ismini veren yas saçının buraya onlar tarafından bırakıldığı zannedilmektedir (Paus. III. 16. 8; Cass. Dio XXXVI. 1-2). Prokopios'a (*Bell*. I. 17. 12-16) göre ise, Orestes Pontos'a gelip, dik yükselen dağı ve eteklerinden akan Iris Irmağı'nı gördükten sonra, kendisine kehanette anlatılan yerin burası olduğuna kanaat getirmiştir.

kenti yer almaktaydı. Komana, tanrıçanın gri damarlı mermerden yapılmış monumental monolithik sütunlarla[97] desteklenen *tetrastylos* planındaki tapınağından ve onun hemen çevresinde gelişmiş önemli bir yerleşim merkezinden ibaretti. Halkını çoğunlukla dindar kişiler ve tapınakta yaşayan hizmetkarlar oluştururdu. Hizmetkarların sayısı kadın erkek karışık olmak üzere altı binden fazlaydı; fakat rahiplerin bunları satmaya hakları yoktu[98]. Belirli bazı kişiler daha vardı ki; bunlar bir yemine uyarak daima orada ikamet eder ve tanrıça onuruna kurbanlar keserlerdi. Yerli halk ise, lüks içinde yaşardı. Toprakları bağ ve bahçelerle doluydu. Kentte çoğu, kendini tanrıçaya vakfetmiş, vücutlarından kazanç sağlayan kadınlar vardı. Bu nedenle bir bakıma kent hayat kadınlarıyla ünlü küçük Korinthos gibiydi[99]. Çünkü orada da Aphrodite için kutsal olan kurtisanlar çok olduğundan pek çok yabancı buraya gelerek tatil yapardı. Bu bakımdan Komana'ya gelen ya da buradan geçen turist, yolcu, tüccar ve askerler genellikle bütün paralarını harcadıklarından, bunlar için antikçağda οὐ παντὸς ἀνδρὸς εἰς Κόρινθόν ἐσθ' ὁ πλοῦς=*Korinthos'a seyahat etmek her adamın harcı değildir* atasözü söylenirdi[100].

Pontos Komana'sı, Kappadokia'daki Komana'yla (Şar) aynı isme ve aynı tanrıça kültüne sahipti. Ayrıca burada oturanların kurban törenlerini uygulaması, kutsal inanışları ve rahiplerine karşı saygıları hemen hemen Kappadokia Komana'sıyla aynıydı. Pontos Komana'sı, politik bakımdan Pontos kralına bağlı olmakla birlikte, tapınağın kendine özel hazinesi ve Dazimonitis yöresinde geliri rahipler tarafından kullanılan χώρα ἱερά= *kutsal arazileri* vardı. Halk ise, genellikle Pontos krallarına tabi olarak sınıflandırılmakla birlikte, aslında çoğunlukla başrahibe bağlıydı. Komana'da yaşam boyu rahiplik yapan din adamları[101], hizmetinde bulundukları tanrıçanın emirlerini halka bildirmek ve bu emirleri yorumlamak su-

---

Bu yüzden burada bir kent ve Artemis Tapınağı inşa ettirmiş ve saçını kazıttıktan sonra, bu yerleşime Komana ismini vermiştir. Daha detaylı bilgi için bk. Pastor 2000, 143 vdd.

97 Tokat'taki Ali Paşa Camii'nin girişini süsleyen sekiz sütunun, Komana Tapınağı'ndan taşındığı zannedilmektedir. Ayrıca bk. Magie 1950, 181 dn. 13.

98 Strab. XII. 2. 3 *c*. 535; 3. 34 *c*. 558.

99 Strab. VIII. 6. 20 *c*. 378.

100 Strab. XII. 3. 32 *c*. 556/557; 3. 36 *c*. 559; 8. 9 *c*. 575; App. *Mithr*. 114. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Caes. *Bell. Alex*. 66; Paus. III. 16. 8; Cass. Dio XXXVI. 11. 1-2; Magie 1950, 141 dn. 65; 181 dn. 13; 243.

101 Strab. XII. 2. 6 *c*. 537.

retiyle hüküm sürerlerdi[102]. Kaçaklara sığınma hakkı tanıyabilir ve bağımsız olarak hareket edebilirlerdi. Başrahip, tapınağın ve hizmetkarlarının ruhani başkanı olup hiçbir şekilde krala vergi vermezdi. Bu yüzden Komana, zengin ve kalabalık bir kent olmasının yanı sıra, Armenia, Pontos ve Kappadokia'dan gelen halk için önemli bir ticaret merkeziydi. Özellikle tanrıçanın kutsal törenlerinin düzenlendiği zamanlarda, Küçük Asya'nın birçok kentinden, kasabasından, her yerden kadınlar ve erkek-

---

[102] Pontos Komana'sı, aynen Kappadokia Komana'sı (Şar), Zela (Zile), Olba (Uzuncaburç), Pessinus (Ballıhisar) ve Aizanoi'da (Çavdarhisar) olduğu gibi, rahip-hükümdarların yönetimindeki bir kentti. Ayrıca bk. Kreissig 1975, 20 vd.

Bununla birlikte İÖ. I. yüzyılın ilk yarısından itibaren Komana'daki tapınağın başrahiplik kurumunun politik bir boyut kazandığı görülmektedir. Öyle ki, Strabon'un anne tarafından akrabası olan Dorylaos, Mithradates VI Eupator'dan birçok şerefli payeler ve bunların en onurlusu olan Komana başrahipliğini almış olmasına karşın mevkini siyasete alet etmiştir. Sonunda, halkı Romalılar lehine Pontos Kralı VI. Mithradates'e karşı ayaklandırırken yakalanmıştır (Strab. XII. 3. 33 *c.* 556/557; ayrıca bk. Richards 1941, 80 dn. 2; Pastor 2000, 143 vdd.). İÖ. 64 yılından sonra, bölgenin Roma hakimiyeti altına geçmesinin ardından, Komana başrahipliği ve toprakları Roma yanlısı krallara, aristokratlara, *tetrarkhes*'lere ve haydutlara verilen bir ödül konumuna gelmiştir. Doğal olarak da bu kimseler tapınak hizmetkarlarının sayısını ve tapınağın gelirlerini kötüye kullanmışlar ve azaltmışlardır. Pompeius, İÖ. 64 yılında, Komana'nın sınırlarını genişlettikten sonra, Arkhelaos'u tapınağın başrahipliğine atamış ve orada ikamet edenlerin ona itaat etmesini emretmiştir. Arkhelaos'un, İÖ. 55 yılında Roma'nın Syria Valisi Gabinius tarafından öldürülmesinin ardından başrahiplik, İÖ. 47 yılına kadar Arkhelaos'un oğlunda kalmıştır. Fakat Caesar, İÖ. 47 yılında Pontos'a geldiğinde onu azlederek yerine Bithynia asıllı olmasına rağmen Kappadokia kral sülalesiyle akrabalığı olan Lykomedes'i geçirmiştir (Strab. XII. 3. 34-35 *c.* 558; App. *Mithr.* 121; ayrıca krş. Caes. *Bell. Alex.* 66). Marcus Antonius'un Küçük Asya hakimiyeti sırasında da Komana başrahipliği mevkini elinde tutan Lykomedes, İÖ. 31 yılındaki Actium Savaşı'ndan sonra, Octavianus tarafından azledilmiştir. Yerine, Actium Savaşı sırasında Antonius'a isyan ederek Octavianus'un generalleriyle birleşmiş olan Gordion'lu Kleon atanmıştır (Strab. XII. 8. 9 *c.* 574-575; Cassius Dio'ya (LI. 2. 3) göre ise, Komana başrahipliğine atanan kişinin adı Medeios'tur (ayrıca bk. Magie 1950, 444 dn. 43). Bununla birlikte eskiden bir haydut olan Kleon bir rahip olarak değil de, sanki kutsal olan her şeyi bozmak düşüncesiyle Komana'ya gelmiş ve burada kendisinin haydutluk karakterini göstermiştir. Zira içinde oturulması, giriş ve çıkışı rahip ve rahibelere ayrılmış olan kutsal alanlara saygısızlıkta bulunmuş; özellikle kente sokulması dahi tanrıça tarafından yasaklanmış olan domuz eti yemiştir. Fakat kısa süre sonra –bir ay içinde– kan hücumu veya başka bir nedenden ani bir şekilde ölmüştür. Rahipler, halka bu durumu tanrıçanın gazabı olarak açıklamışlardır (Strab. XII. 8. 9 *c.* 574-575). Daha sonra da, İÖ. 30 yılında, Kleon'dan boşalan bu mevkiye Octavianus, Herakleia Pontike kenti *tetrarkhes*'i Adiatoriks'in büyük oğlu Dyteutos'u atamıştır (Strab. XII. 3. 35 *c.* 558-559; ayrıca bk. XII. 3. 6 *c.* 543).

ler hem ibadet etmek hem de eğlenmek için hep birlikte burada toplanırlardı. Festival sırasında tanrıçanın ahşaptan yapılma heykeli –ki efsaneye göre, onu buraya Skythia Tauros'larından Orestes'in getirdiğine inanılırdı– göz kamaştıran kıyafetler giyen rahiplerin ve tapınak hizmetkarlarının kortejinde, çalgılar ve coşkun ilahiler eşliğinde prosesyon (= *eksodos* [ἔξοδος]) boyunca adeta kendinden geçen halka gösterilirdi. Tanrıçanın yılda iki defa yapılan bu kutsal festivalleri sırasında başrahip krali soyluluğunu temsil eden sembolik bir taç giyer ve onur sırasında kraldan sonra gelirdi[103].

Amaseia'nın yaklaşık 10km doğusuna düşen, ziraat ve hayvan yetiştirmeye elverişli platolarla kaplı Yassıçal kasabasının hemen kuzeyinde yer alan bir tepe üzerinde ise, Zeus Stratios'a (Orduların Tanrısı) ait bir tapınak merkezi yer alırdı. Burası yaklaşık 250m yarıçapında bir koruma duvarıyla çevriliydi. Kült merkezi kutsal alanın ortasında yer alan, teras üzerinde 40m^2 boyutlarında, kesme taşlardan inşa edilmiş dikdörtgen planlı bir yapıydı[104]. Burada Pontos kralları Zeus Stratios onuruna kurbanlar sunar, orada bulunanlara ekmek ve etten oluşan bir ziyafet verirlerdi. Ayrıca kralların kazandıkları zaferleri, burada büyük ateşler yakarak kutladıkları olurdu[105].

Amaseia'nın doğusundaki Taş Ova (= *Phanaroia* [Φανάροια]) yöresi, batıda Baraklı (= *Lithros* [Λίθρος]), güneyde Bel/Buyhale (= *Ophlimos* [Ὄφλιμος]), doğuda, Parkhal/Parkhar (= *Paryadrēs* [Παρυάδρης]) Dağları tarafından sınırlanmıştı. Deniz seviyesinden yaklaşık 218m yükseklikte olan Phanaroia'nın uzun tarafı Paryadres Dağları'na paralel uzanırken, ağaçlarla kaplı Lithros ve Ophlimos dağları boyunca aşağı yukarı 64km uzunluğunda ve 8km genişliğinde bir vadi meydana getirirdi. Lykos ile Amaseia yakınındaki dar geçitlerden akan Iris Irmağı yöreyi baştan başa kestikten sonra, ırmaklar hemen hemen vadinin ortasında kavuşurdu. Bunların birleştiği yerde Pontos Kralı VI. Mithradates

---

[103] Strab. XII. 3. 32 *c*. 557/557; 3. 36 *c*. 559; ayrıca krş. Strab. XII. 2. 3 *c*. 535.

[104] Cumont et Cumont 1906, 172 vdd.; Anderson *et al.* 1910, 140 vdd. Burada icra edilmiş olan tapınımın Zela, Kabeira ve Komana'da olduğu gibi, Anadolu ve Pers kökenli daha eski kültlerin bir devamı olduğu düşünülmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 180 vd. dn. 12; French 1996a, 87; 92; 1996b, 75 vdd.

[105] App. *Mithr.* 66; Daha detaylı bilgi için bk. Cumont 1901, 47 vdd.; Anderson *et al.* 1910, 150 vd. n° 140-141.

kendi ismine izafeten Eupatoria (Taşova) adında bir kent kurmuştu[106]. Buralar οἰνόπεδον/vinetum=üzüm bağları[107] ve ἐλαία/*oliva*=zeytin ağaçlarıyla dolu olmasının yanı sıra, bir bölgede bulunabilecek diğer bütün nimetlere sahipti[108].

Eupatoria'nın aşağı yukarı 45km güneyinde, Paryadres Dağları'nın hemen eteklerinde Phanaroia yöresinin diğer bir kenti Kabeira[109] (Nik-

---

[106] App. *Mithr.* 115; ayrıca bk. Olshausen und Biller 1984, 27 vdd. Strabon'a (XII. 3. 30 *c.* 556 dn. 1) göre, Amaseia'nın yaklaşık iki yüz elli *stadia* (*ca.* 45km) kuzeydoğusunda kurulmuş olan Eupatoria'yı, İÖ. 64 yılında Pompeius, henüz tamamlanmamış bulmuştur. Zira kent, İÖ. 71 yılında, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı sırasında krala ihanet ederek kapılarını Romalılara açmıştı. Bu bakımdan VI. Mithradates, İÖ. 67 yılında, Romalıları krallığından kovup, Pontos'u tekrar ele geçirdikten sonra, burayı sadakatsizliğinden dolayı cezalandırmış ve onu tahrip ettirmişti (App. *Mithr.* 79; 115). Pompeius bu yüzden, kente daha fazla arazi ilave ederek *territorium*'unu genişletmiş ve nüfusunu çoğaltmıştır. Daha sonra da onu ovada tekrar kurarak, kendi lakabına (*Magnus*) izafeten Magnopolis olarak adlandırmıştır. Bununla birlikte, bu yerleşim zaman içinde gelişmemiş ve isminden başka büyük bir şeyi olmamıştır.

Strabon'un (*ibid.*) Kabeira ile Eupatoria arası verdiği uzaklıkta bir hata vardır. Bu mesafe ἑκατόν (ρ΄) καὶ πεντήκοντα=*yüz elli* değil; C. Müller'in (*Ind. Var. Lect.* 1021)'de önerdiği üzere, διακόσια (σ΄) καὶ πεντήκοντα=*iki yüz elli stadia* olmalıdır. Bu bakımdan Eupatoria'nın Kabeira'ya olan mesafesi iki yüz elli *stadia* yani aşağı yukarı 45km'yle eşitlenir. Ayrıca, böylelikle Strabon'un (*ibid.*) ὅσον καὶ Ἀμάσεια δυσμικρωτέρα αὐτῆς ἐστίν=*ki bu mesafe Amaseia ile onun (Eupatoria) arasındaki uzaklıktan daha az değildir* ifadesi de daha gerçekçi bir anlam kazanır. Zira Eupatoria ile Amaseia arasındaki mesafe, kuş uçuşu uzaklık *ca.* 58km dir.

[107] Phanaroia'daki bağlardan (Strab. XII. 3. 30 *c.* 556) başka, Dazimonitis yöresindeki Komana tapınak kentinin çevresindeki bölgede (Strab. XII. 3. 36 *c.* 559), Naspercene'de (Plin. *nat.* XIV. 9. 76) ve Trapezus'ta (Ksen. *Anab.* IV. 8. 23) üzüm yetiştirilirdi. Themiskyra'nın yukarı kısımlarında ise, yabani üzüm büyürdü (Strab. XII. 3. 15 *c.* 548).

[108] Strab. II. 1. 15 *c.* 73; XII. 3. 30 *c.* 556. Hamilton (1984^2, 341) bu yörede yaptığı araştırmalar sırasında hiçbir zeytin ağacına rastlamadığından, Strabon'un (*l.c.*) Phanaroia yöresindeki ἐλαιόφυτος=*zeytin yetişen* ifadesini şüpheyle karşılamıştır. Bununla birlikte 1899 yılında buraları dolaşan diğer bir gezgin olan J. G. C. Anderson (1903, 55) ise, bugünkü Taş Ova yerleşiminin yaklaşık 6km güneyindeki Phida ya da Phidi olarak adlandırılan yerde zeytinyağı preslerine rastlamıştır.

[109] Strab. XII. 3. 30 *c.* 556 dn. 1. Strabon'a (XII. 3. 31 *c.* 556/557) göre, İÖ. 64 yılında Pompeius tarafından bir kent haline getirilen ve Διόσπολις=Diospolis olarak adlandırılan Kabeira'yı, sonradan (İÖ. *ca.* 2/1 ya da İS. *ca.* 1/2 yılında) Pontos Kraliçesi Pythodoris bayındırlaştırarak ismini Σεβαστή=Sebaste "*Augusta*" olarak değiştirmiş ve krali ikametgahı olarak kullanmıştır. Fakat Pythodoris'in vefatından

sar) bulunmaktaydı. Burada Mithradates'in sarayı, su değirmeni[110], hayvanat bahçeleri, av sahaları[111] ve madenleri vardı[112]. Gene bu civarda Ameria κωμόπολιν=köykenti olarak adlandırılan yerde[113], Μὴν Φαρνάκου=Pharnakes'in *Mēn* Tapınağı bulunurdu. Buranın da Komana ve Zela tapınaklarında olduğu gibi, birçok tapınak hizmetkarı ve gelirleri

---

sonra –kraliçenin ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemektedir–, kentin adı önce Hadrianus (İS. 117-İS. 138) zamanında Ἀδριανή=Hadriane, daha sonra da Doğu Roma İmparatorluğu zamanında Νεοκαισάρεια=Neokaisereia olarak değiştirilmiştir (Plin. *nat.* VI. 3. 8). Ayrıca bk. Magie 1950, 1071 dn. 11; Olshausen und Biller 1984, 44 vdd.; Bryer and Winfield 1985, 107 vdd.; Gnoli 2000, 557 vd.

Pythodoris, Pompeius'un dostu Tralleis'li Pythodoros'un kızıydı (Strab. XII. 3. 29 *c.* 556; XIV. 1. 42 *c.* 649). Pontos ve Bosporos Kralı I. Polemon'la evlenerek onunla beraber bir süre hüküm sürdü. Sonradan kocası, Kimmeria Bosporos'u civarlarında bulunan Sindike yöresi dolaylarındaki barbar kavimlerden biri olan Aspurgian'lara karşı savaşırken ölünce, iktidara geçmiştir. Polemon'dan iki oğlu ve bir kızı vardı. Kızı, Odrysai kralı Sapai'lı Kotys ile evlendi (Strab. XII. 3. 29 *c.* 556; VII. *frg.* 47). Oğullarından biri olan II. Polemon, bir vatandaş olarak özel şekilde krallığın idaresinde annesine yardım etti. Diğer oğlu Zenon ise, Büyük Armenia'nın kralı olarak atandı. Ardından Pythodoris, Kappadokia'nın son kralı Arkhelaos'la evlendi ve İS. 17 yılında ölünceye kadar onunla kaldı. Daha sonra da dul kraliçe uzun süre Pontos'un büyük bölümünü yönetti (Strab. XII. 3. 29 *c.* 556).

[110] Strab. XII. 3. 30 *c.* 556. L. A. Moritz'e (1958, 131 dn. 4) göre, Mithradates'in Kabeira'daki değirmeni su gücüyle çalışarak tahıl öğüten değirmenlerin antikçağ kaynaklarında geçen ilk örneğidir.

[111] Strab. XII. 3. 30 *c.* 556. Ormanlarla kaplı Paryadres Dağları sarp doğası bakımından zengin av hayvanlarıyla doluydu. Antikçağda avcılar Kabeira çevresinde yabandomuzu, keçi ve geyik gibi hayvanları avlamak üzere mağaralarda gecelerlerdi (Plut. *Luc.* XV. 3-7; App. *Mithr.* 79-80). Gene bu civardaki diğer bir yöre olan Themiskyra her bakımdan olduğu gibi, zengin yaban hayatıyla ön plana çıkardı. Yörede bulunan birçok vahşi hayvanın yanı sıra, Amazonius Dağı'nda ayılar yaşardı (App. *Mithr.* 78). Gazelonitis yöresi ise, isminden de anlaşılacağı üzere ceylanlarıyla ünlüydü (Strab. XII. 3. 13 *c.* 546/547). Ayrıca bölgenin alabalık bakımından verimli ırmaklarında kunduzlar (Plin. *nat.* VIII. 47. 109; XXXII. 36. 110; ayrıca bk. Verg. *Georg.* I. *c.* 59), Stiphane Limne gölü ve ırmak deltalarında ördekler (Plin. *nat.* XXV. 3. 6; XXIX. 33. 104; Gell. XVII. 16. 1-3; ayrıca bk. Var. *R.* III. 6. 1-6) ve turnalar (Plin. *nat.* X. 30. 60) yaşarlardı.

[112] Strab. XII. 3. 30 *c.* 556. Lykos (Kelkit) Vadisi'nde bulunan bakır, gümüş, kalay ve krom madenleri için bk. de Jesus 1978, 99 har. 1; Erciyas 2001, 36.

[113] Ameria köykent olarak adlandırıldığı için Komana ve Zela gibi tapınakların etrafında gelişmiş bir yerleşim olduğu düşünülebilir. F. Cumont (1906, 270), Ardıçlı/Ağuslu kasabası yakınlarında bulduğu bronz boğa kafasından yola çıkarak, Ameria'nın bu civarda olabileceğini iddia etmiştir –Zira boğa başı/hilal, ay tanrısı Mēn'in sembolüdür.

rahipler tarafından toplanan kutsal arazisi vardı. Pontos kralları, bu tapınağa o kadar saygı duymuşlardı ki; krallık yeminini '*Kralın kaderi ve Pharnakes'in Mēn'i*' şeklinde değiştirmişlerdi[114].

Genel olarak, Pontos'un iç kısımlarındaki bu yerleşimler kentten ziyade köy şeklinde oluşmuştu[115]. Bu köyler kent ve tapınak merkezlerinin etrafında ya da Pontos'un iç kesimlerindeki ova ve ırmak havzalarında yer alırlardı. Sayıları ise, yörenin bereketli topraklara sahip olması nedeniyle oldukça fazlaydı. Öyle ki, Strabon[116] ve birçok geç dönem yazarı Amaseia çevresinde bin köyün bulunduğu bir ovadan (Sulu Ova) söz etmekteydiler. Appianos'a[117] göre, İÖ. 82 yılında, Romalı general Murena –muhtemelen Zelitis yöresi civarında– τετρακοσίαι τοῦ Μιθριδάτου κώμαι ἐπέτρεχεν=*Mithradates'in dört yüz köyünü istila etti*. Ayrıca Hellenistik Dönem'de, bu köyler bazen kendi aralarında toplanarak birlik oluştururlardı. Bununla birlikte Pontos ve Kappadokia köyleri arasındaki bu federasyon şekli hiçbir şekilde Hellen kökenli köyler arasında görülen kategorilere benzememekteydi[118]. Bu bakımdan J. G. Vinogradov'un[119], Hellenizasyon hareketinin Pontos'un iç bölgelerine kadar yayılarak yeni bir monokültür yarattığı ifadesi kabul edilemez. Çünkü Pontos'un iç kısımları aynı Halys'ün yukarı tarafındaki yüksek bölge ve Kappadokia gibi, Hellen kültürün etkisinden uzak kalmıştır. Buralarda ikamet eden halk, bölge Roma eyaleti haline gelene kadar; hatta Roma Dönemi'nde bile, Eski Anadolu ile Pers dinini ve geleneklerini sürdürmeye devam etmiştir.

Pontos'un ikinci bölgesi, Halys Irmağı'nın yukarı tarafında Kamisene [Καμισηνή] ve Kulupene [Κουλουπηνή] yörelerini de içine alan yüksek bölgedir. Strabon'a[120] göre, Kamisene yöresi adını –Romalılar

---

[114] Burası, Albania'nın Iberia sınırı yakınlarındaki (Strab. XI. 4. 7 *c*. 503) Mēn; Phrygia'nın Laodikeia ve Karura yerleşimleri arasındaki Mēn Kares (Strab. XII. 8. 20 *c*. 578/580), Pisidia Antiokheia'sındaki Mēn Askaenos ile Pamphylia'daki Side ve Kilikia'daki Antiokheia kentlerinde olduğu gibi, aynı zamanda Selene'nin (Ay Tanrıçası) tapınağıydı (Strab. XII. 3. 31 *c*. 556/557). Ayrıca bk. Hardie 1912, 119 vd. dn. 25-30; Olshausen 1990, 1887 vdd.; Lane 1990, 2162 vdd.

[115] Hannestad 1996, 88 dn. 116; Glew 2000, 156 dn. 7-8; Shipley 2000, 387.

[116] Strab. XII. 3. 39 *c*. 561; ayrıca bk. Joan. Scyl. *Syn. Hist.; Life of Teophilus* 23 *str*. 90; Geor. Cedr. *C. hist.* II. 134 *str*. 21; Jos. Gen. *Basil.* III. 14 *str*. 31.

[117] App. *Mithr*. 65; ayrıca bk. Saprykin 1996, 238.

[118] Broughton 1938, IV 627 vdd.; Glew 2000, 156; ayrıca bk. Briant 1975, 183 vdd.

[119] Vinogradov 1997a, 68 vd.; ayrıca krş. Magie 1950, 369 dn. *t*; Rostovtzeff 1916-1917; 5; Scullard 1984[5], 72; Mitchell 2002, 59 dn. 160.

[120] Strab. XII. 3. 37 *c*. 560.

tarafından(?) bir harabe haline getirilmiş– Kamisa[121] Kalesi'nden almıştır. Güneyde Kappadokia ve Laviansene yöreleriyle sınırlanan Kulupene ise, Akdağlar Bölgesi'nde yer alırdı. Eskiden Megalopolis denilen Sebasteia (Sivas) ve Skylaks Irmağı kenarında, daha önceden Karana olarak adlandırılan Sebastopolis[122] (Sulusaray) yörenin en önemli yerleşimleriydi[123]. Her iki bölge de zenginliklerinin kaynağı olan kaya tuzuyla ünlüydü[124].

Sebastopolis'in doğusunda Skylaks Irmağı'nın kuzey yakası boyunca uzanan Artova'da birkaç antik köy, Bedir Kale'de konuşlandırılmış olan garnizon ve eskiden Boryza denilen Verisa (Balus) yerleşimi yer almaktaydı. Stephanos Byzantios'a[125] göre, burada ikamet eden halka Boryza'lılar denilmekteydi. Buranın güneyinde Sebasteia yolu üzerinde ise, Phiara ya da Siara (Yeni Han/Yıldızeli) olarak adlandırılan orta boyutta bir yerleşim daha bulunmaktaydı[126].

Halys ve Iris vadileri tarafından yarılmış Kuzey Anadolu dağ sıraları üzerinde, Themiskyra ve Sidene yörelerinden Armenia Minor'a kadar uzanarak, Pontos'un doğu tarafını meydana getiren Paryadres Dağları, bölgenin üçüncü yöresini oluştururdu. Karadeniz sahili boyunca birbiri ardına devam eden diğer sıradağ zincirleri gibi, kıyıya paralel uzanan bu dağlar birçok ırmak tarafından yarılmış vadilere sahipti. Buralarda Tiba-

---

[121] Bu yerleşim muhtemelen bugün Sivas'ın doğusundaki Kemiş kasabasıdır. Daha detaylı bilgi için bk. Olshausen und Biller 1984, 60 vdd.; 139.

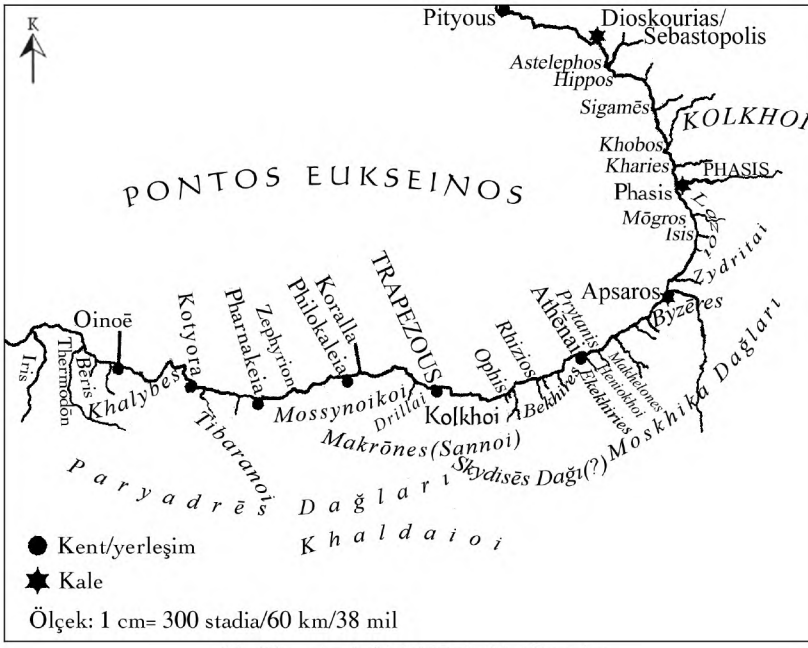
[122] Sebastopolis *territorium*'unda yer alan köylerden ele geçen zeytinyağı presleri, Skylaks (Çekerek) Irmağı havzalarında da zeytin yetiştirildiğini kanıtlamaktadır. Ayrıca bk. Anderson 1903, 14; 33 vd.; Amandry et Remy 1998, 5 vdd.

[123] Plin. *nat.* VI. 3. 8; ayrıca bk. Strab. XII. 3. 12 *c.* 546; Anderson 1903, 34 vd.

[124] Strab. XII. 3. 37 *c.* 560 Strabon'a (*ibid.*) göre, Pompeius'tan sonraki Roma valileri ve İÖ. *ca.* 37/36 yılında Marcus Antonius bu iki ülkenin bir kısmını Komana Başrahibi Lykomedes, bir kısmını Zela rahibi ve bir kısmını da Trokmoi *tetrarkhes*'i Ateporiks arasında tahsis etmişlerdir. Antonius ayrıca, Megalopolis topraklarının bir bölümünü Ateporiks'e vermişti. Böylece, Ateporiks'in toprakları Pontos Bölgesi'nin kuzeyinden Yukarı Halys Vadisi'ne, oradan da, Pontos'un kuzeyindeki dağlara kadar olan alanı kapsıyordu. Fakat Ateporiks, İÖ. *ca.* 3/2 yılında öldüğünde, onun payına düşen, bu çok büyük olmayan kısım Romalılar tarafından tabi bir eyalet haline getirilmiştir. Halkı ise, kendine has siyasi organizasyonu olan Karana ile birleştirildiğinden, burası Karenitis ismini almıştır. Geri kalan yöreler ise, Pontos Kraliçesi Pythodoris ve Komana Başrahibi Dyteutos arasında paylaşılmıştır.

[125] Steph. Byz. *Ethnika* βόρυζα=Boryza, πόλις Ποντική, τὸ ἐθνικὸν Βορυζαῖος=*etnikonu Boryzaios olan, Pontos kenti.*

[126] Ptol. *geogr.* V. 6. 13; ayrıca bk. Anderson 1903, 37 vdd.; Wilson 1960, 272 dn. 112.

3) Karadeniz'deki Ethnik Gruplar

ranoi/Tibarenoi, Mossynoikoi, Kolkhoi ile eskiden Khalybes denen Khaldaioi kavimi; önceleri Makron'lar denen Sannos'lar ve eski zamanlarda Kerkites'ler olarak adlandırılan Appaïtes'ler ikamet ederlerdi. Bu bölgede yaşayan insanların gelenek ve görenekleri alışılmadıktı. Bu bakımdan bazı antikçağ yazarları tarafından vahşi olarak adlandırılıyorlardı[127]. Bununla birlikte ormanlarla kaplı dağların tepesinde, yabani hayvan eti, meyve, ceviz ve bal yiyerek yaşayıp, yörelerinden geçen yolculara kulelerden atlayarak saldıran Heptakometes'ler hepsinden daha vahşiydi. Bu kulelere/ahşap evlere *mossyn* [μόσσυν] denildiğinden, antikçağda bu insanlar Mossynoikoi –kulelerde/ahşap evlerde ikamet edenler– olarak adlandırılıyordu. Aynı sebepten bu kavmin ikamet

[127] Strab. XII. 3. 18-19 *c.* 549; Amm. Marc. XXII. 8. 21; Plin. *nat.* VI. 4. 11; Skylaks *periplus* 86-89. Ayrıca bk. Arslan 2005, 83 vdd.

Herodotos'a (III. 94) göre, İÖ. VI. yüzyılın son çeyreğinde Pers hakimiyeti altında bulunan Moskhoi, Tibaranoi, Makronai, Mossynoikoi gibi kavimler Dareios'un on dokuzuncu hükümetini oluşturur ve Perslere üç yüz *talanta* vergi verirlerdi. Gene Herodotos'a (VII. 78) göre, ağaçtan başlıklar giyip, küçük kalkanlar, uçları sivri ve uzun, kısa saplı mızraklar taşıyan bu halklar Kserkses'in Hellas seferine katılmıştı.

ettiği Paryadres'lerin doğuda Kolkhis'e doğru devamı sayılan dağlara Kaşkar (= *Moskhika* [Μοσχικά]) Dağları denilmişti[128].

Tibaranoi/Tibarenoi kavmi, Kotyora (Ordu) sahil kesimindeki birkaç müstahkem mevkinin yanı sıra, kentin hemen üzerindeki Paryadres Dağları'nda yaşarlardı. Öyle ki, Sinope'nin Kotyora kolonisi Tibaranos'ların arazisinde kurulmuştu[129]. Bölgeleri Mossynoikoi kavimlerine komşu olmasına rağmen daha düz; dolayısıyla daha verimliydi. Bu bakımdan denizcilik, tarım ve hayvancılıkla uğraşırlardı[130]. Mossynoikoi kavimleri, Kotyora ile Kerasos'un (Giresun) hemen üzerindeki dağlardan Tripolis (Tirebolu) ve neredeyse Trapezusia *territorium*'unun başladığı Philokaleia (Görele) kasabasının üzerindeki tepelere kadar uzanan Paryadres dağ silsilesi boyunca ikamet ederlerdi[131]. Kadınları da erkekleri de beyaz tenliydi. Vücutlarının çeşitli yerlerinde bazen çiçek bazen de değişik motiflerde dövmeler olan[132] son derece kaba ve vahşi insanlardı. Kendilerine göre doğruluk anlayışları, yasaları ve garip gelenekleri vardı. Diğer insanların kasaba ve pazar yerlerinde alenen yaptıkları işleri onlar evlerinde gizlilik içinde gerçekleştirirlerdi. Bununla birlikte diğer insanların gizlice evlerinde ve mahremiyet içinde yaptıkları işleri onlar sokaklarda ulu orta yaparlardı. Bunu kimse yadırgamazdı. Evlilik kurumuna derin bir saygı beslemezlerdi. Cinsellik bu kavmin yüzünü kızartmazdı. Tam aksine başkalarının varlığını hiç umursamadan herkesin gözü önünde müstehcen ilişkiye girerlerdi. Yalnız olduklarında ise, kendi kendine konuşup, güldükleri ve dans ettikleri olurdu. Genellikle bir başlarına diğer insanlardan uzakta, ormanlarla kaplı dağların yüksek yerlerinde, müstahkem mevkilere konuşlandırdıkları kaleler ve civarlarında yaşarlardı. Liderleri ise, tepe üzerine inşa edilmiş yüksek –

---

[128] Strab. XII. 3. 18 *c*. 549; Apoll. Rhod. *argon*. II. 379-383; Ps.-Scymnus 900-910. Strabon'a (*ibid*.) göre, Heptakometes'ler, İÖ. *ca*. 66 yılında, Pompeius'un ordusu dağlık ülkelerinden geçerken, üç Roma bölüğünü imha etmişlerdir. Bunlar, ağaç sürgünlerinden elde ettikleri deli balı kaselerle yol üzerine bırakmışlar ve askerler bunu yiyip bilinçlerini kaybedince, onlara saldırarak kolayca hepsini saf dışı etmişlerdir.

[129] Ksen. *Anab*. V. 5. 3; Skylaks *periplus* 86; *Anonymi* (Arriani, ut fertur) *Periplus Pont. Eux*. 33 *str*. 1-4.

[130] Ksen. *Anab*. V. 5. 2-6; ayrıca bk. Diod. XIV. 30. 7; Apoll. Rhod. *argon*. II. 377.

[131] *Anonymi* (Arriani, ut fertur) *Periplus Pont. Eux*. 35 *str*. 1-7; ayrıca bk. Skylaks *periplus* 86. Diğer yandan bu durum onların Karadeniz sahiliyle ve denizle olan bağlantılarını engellemezdi. Zira Mossynoikoi kavimlerinin bir kısmı Kotyora ile Trapezusia sahil kesimindeki bazı balıkçı kasabalarında yaşıyor olsa gerektirler (Ksen. *Anab*. V. 4. 11-13).

[132] Plin. *nat*. VI. 4. 11; ayrıca bk. Diod. XIV. 30. 5-7.

yaklaşık yedi katlı– ağaç kulelerde otururdu. Bunlar adetleri olduğu üzere, başka kavimlerle olduğu kadar kendi ırkdaşlarıyla da savaşırlardı. Pastoral bir yaşam sürer, hayvancılıkla uğraşırlardı. Diyetlerini genellikle kızılcık buğdayından yapılma unlu mamuller, tuzlanarak küplere bastırılmış yunus balığı, evcil ve yabani hayvan eti ile şarap oluştururdu. Yemeklerde çoğunlukla balık yağı kullanılırdı. Hellenlerin zeytin yağını kullandıkları şekillerde ve ölçülerde onlar balık yağı kullanırlardı. Bununla birlikte Mossynoikoi kavminin asıl yemekleri cevizdi. Bunları haşlayarak, ekmek gibi fırında pişirerek ya da cevizli ekmek şeklinde tüketirlerdi[133].

Pharnakeia ve Trapezusia bölgelerinin üst tarafında, çok kayalık bir dağ olan *Skydisēs*[134] [Σκυδίσης] ile Paryadres ve onun bir uzantısı kabul edilen Moskhika Dağları sık ormanlarla kaplıydı[135]. Buralar doğal kaynakları bakımından Pontos Krallığı'nın en zengin bölgesiydi. Bölgenin ılıman ve yoğun yağışlı bir iklime sahip olması nedeniyle çam, kayın, kestane, meşe, akasya, ceviz ve köknarın yanı sıra, gemi yapımı için elverişli her çeşit ağaç yetişirdi[136]. Bu bakımdan, halk buradan elde ettiği kerestelerin bir kısmını Akdeniz'in ormandan yoksun ülkelerine ihraç eder, bir kısmını Pontos donanması için bölgenin sahil kentlerindeki tersanelere gönderirdi. Yukarı Halys havzasında –Sivas'ın doğusunda– ise, kaya tuzu ocakları vardı. Bununla birlikte bölgenin asıl zenginliği Beryll[137], Khryselektron[138], mavi akik[139], panzehir taşı[140] ve yeşil akik[141]

---

[133] Ksen. *Anab.* V. 4. 1-34; Diod. XIV. 30. 5-7; Apoll. Rhod. *argon.* II. 1015-1029; 1117.

[134] Giresun ve Trabzon kentlerinin güneyinde Skoidises, Skideses, Skordiskos (Ptol. *georg.* V. 6. 8) olarak adlandırılan, lokalizasyonu tartışmalı dağ/dağlar silsilesidir. E. Olshausen ve J. Biller'e (1984, 167) göre, büyük bir ihtimalle Giresun Dağları'ndan biri/Giresun Dağları'dır.

[135] Strab. XII. 3. 18 *c.* 548/549; 28 *c.* 555; ayrıca bk. Themiskyra: XII. 3. 15 *c.* 548; Kabeira: XII. 3. 31 *c.* 556/557.

[136] Ksen. *Anab.* VI. 4. 4; Arr. *periplus* V. 2; Strab. XII. 3. 12 *c.* 546. Plinius'a (*nat.* XVI. 76. 197) göre, bu ormanlarda, Alpler, Gallia'nın Iura ve Vosges dağları, Corsica, Makedonia ve Bithynia'da, değişik türlerde çam ağaçları bulunurdu. Pontos'taki değişik ağaç türlerine ilişkin olarak ayrıca bk. Erciyas 2001, 38 vdd. dn. 60-61).

Gene Plinius'a (*nat.* XVII. 37. 233) göre, Thracia ve Pontus gibi kuzey bölgelerindeki ormanlarda olduğu üzere; eğer kış ortasında havalar altı hafta ara vermeden soğuk ve don yaparsa asma, zeytin ve incir gibi ağaçlar acı çekerlerdi. Her iki bölgede ve dünyanın diğer yerlerinde, ağır bir don ağaçlar meyve verdikten sonra gelirse onları birkaç gün içinde öldürebilirlerdi.

[137] Plin. *nat.* XXXVII. 20. 79.

[138] Plin. *nat.* XXXVII. 43. 127.

gibi değerli taş ile demir[142], bakır[143], alüminyum[144], kalay ve gümüş[145] gibi maden yataklarından kaynaklanıyordu. Eski devirlerden itibaren bu maden yataklarından elde edilen değerli taş ve cevherlerin bir bölümü çıkarıldıkları yerlerin yakınlarında, diğer bir bölümü ise, Batı Pontos liman kentlerine taşınarak oralarda işlenirdi.

İÖ. V. yüzyıldan itibaren Themiskyra yöresinin doğusundan Pharnakeia'nın karşısındaki Paryadres Dağları'na kadarki alanda ikamet eden, demir madeninin bulucuları Khalybes[146] kavmi çıkardıkları demiri mükemmel derecede işlemeleri ve çelik üretimleriyle ünlüydüler[147]. Hatta bu yüzden antikçağda sertleştirilmiş demir-çelik (= *khalyps* [χάλυψ]) kendi isimleriyle anılır olmuştu. Khalybe'lilerin yaşadıkları topoğrafyanın doğusundaki Pharnakeia ve Trapezusia hinterlandından Armenia Minor'a kadar uzanan alanda ise, yalnız alüminyum, demir ve bakır değil; aynı zamanda gümüş madenleri de işletilirdi[148]. Buralarda eskiden

---

[139] Thermodon Irmağı yakınlarında mavinin değişik tonlarında akik taşları bulunurdu (Plin. *nat.* XXXVII. 37. 115 dn. *b*).

[140] Plin. *nat.* XXXVII. 22. 84.

[141] Yeşil akik taşı özellikle, Amisene *territorium*'u çevresinden çıkardı (Plin. *nat.* XXXVII. 37. 115 dn. *c*).

[142] Ksen. *Anab.* V. 5. 1; Strab. XII. 3. 19 *c.* 549; ayrıca bk. Rostovtzeff 1932, 212.

[143] Aristot. *Mir. Ausc.* 835*a str.* 9-14; ayrıca bk. de Jesus 1978, 97 vdd. har. 1. Plinius'a (*nat.* VII. 56. 197) göre, bölgede ikamet eden Khalybes kavmi –bakır ve kalayı karıştırarak– bronz üretirlerdi.

[144] Plin. *nat.* XXXV. 52. 183-184.

[145] Strab. XII. 3. 19-27 *c.* 549-555; Arr. *periplus* XVI. 4; *Anonymi* (Arriani, ut fertur) *Periplus Pont. Eux.* 36 *str.* 6-10.

[146] Ksen. *Anab.* V. 5. 1; Skylaks *periplus* 88; Strab. XII. 3. 19 *c.* 549; *Anonymi* (Arriani, ut fertur) *Periplus Pont. Eux.* 31 *str.* 1-2; Catull. LXVI. 48; Plin. *nat.* VI. 3. 11; Dion. *Perieget.* 768-769; Steph. Byz. *Ethnika* Χαλύβης=Khalybes; Verg. *Georg.* I. *c.* 58; Val. Flac. IV. 610-615; ayrıca bk. Hdt. I. 28. Daha detaylı bilgi için bk. Cramer 1971[2], 273 vdd.; Bernhardy 1974, 736 vdd.

Bununla birlikte Khalybe'lilerin ikamet ettikleri topoğrafya, Mossynoikoi kavimleri gibi Paryadres Dağları'yla sınırlı kalmayıp antikçağ boyunca gittikçe daha geniş alanlara yayılmıştır. Zira Ksenophon (*Anab.* IV. 5. 34; 7. 15-18) ve Strabon'a (XI. 14. 5 *c.* 528) göre, Khalybe'liler, Paryadres Dağları'nın güneyindeki Karenitis yöresine (Erzurum yakınları) kadar yayılmışlardı.

[147] Aiskh. *Pr.* 714-716; *Tr.* 728-734; Eur. *Alc.* 980; Ksen. *Anab.* V. 5. 1; Apoll. Rhod. *argon.* II. 373-376; Verg. *Georg.* I. *c.* 58; *Aen.* VIII. 420-421; X. 174; Plin. *nat.* VII. 56. 197; Amm. Marc. XXII. 8. 21; Av. *Or. Ter.* 947. Daha detaylı bilgi için bk. Broughton 1938, IV 622; Magie 1950, 179 dn. 8; Bryer and Winfield 1985, 3 dn. 6.

[148] Strabon'a (XII. 3. 19 *c.* 549) göre, Pharnakeia'nın hemen üzerindeki orman ve maden dolu dağlarda eskiden gümüş çıkarılırdı. Zira, Paryadres Dağları zengin gü-

Khalybes denen Khaldaioi[149] kaviminin yanı sıra, ağırlıklı olarak eski zamanlarda Makron'lar[150] denen Sannos'lar ikamet ederlerdi. İÖ. 400 yılında, Ksenophon önderliğindeki Hellenler, sık ağaçlarla kaplı Makron'ların dağlık ülkesinden geçmek istedikleri zaman onlarla bir anlaşma yapmışlardı. Kıldan elbiseler giyip kalkan ve mızraklarla donanmış Makron'lar ve Hellenler tanrıları şahit olarak andıktan sonra karşılıklı dostluk yemini etmişlerdi. O zaman Makron'lar atalarından kalma karşılıklı saygının bir göstergesi olarak Hellenlere bir mızrak verip karşılığında onlardan bir mızrak almışlardı. Daha sonra da kendi toprakları boyunca Hellenlere rehberlik etmiş ve onları Kolkhoi hududuna kadar götürmüşlerdi[151]. Önceleri Kerkites'ler (Kelkit yöresi?) olarak adlandırılan Appaïtes'lerin ülkesi ise, Paryadres Dağları'nın güneyinden Armenia Minor'a doğru uzanırdı. Bu insanların doğusunda Paryadres'lerin uzantısı olan, ormanlarla kaplı ve bakır madenleriyle dolu

---

müş yataklarına sahipti. Öyle ki, Diakopene'deki Gümüş Hacı Köy'de (Anderson 1903, 100), Giresun'nun Şebinkarahisar (Cumont et Cumont 1906, 297 vd) ve Tirebolu ilçelerinde ve özellikle Gümüşhane'de gümüş madenleri vardı. Trabzon sınırları içinde ise, 21'den fazla gümüş ve kalay içeren maden tespit edilmiştir (Magie 1950, 1069 vd. dn. 8-9). Ayrıca bk. de Jesus 1978, 100 vd. dn. 13-15; Shepherd 1993, 221; 228 vd.; Bryer-Winfield 1985, 3 dn. 8.

[149] Strabon'a (XII. 3. 19-20 *c.* 549) göre, Οἱ δὲ νῦν Χαλδαῖοι Χάλυβες τὸ παλαιὸν ὠνομάζοντο=*Şimdiki Khaldaios'lar eskiden Khalybe'liler olarak adlandırılıyorlardı*. Ksenophon (*Anab.* IV. 3. 4; *Cyr.* III. 1. 34) ve Strabon'a (XII. 3. 28 *c.* 555) göre, Khaldaioi kavmi, Paryadres Dağları'ndan Armenia Minor'un doğusuna kadar uzanan bir coğrafya içinde ikamet etmekteydi. Plinius (*nat.* VI. 4. 11; 11. 29) ise, söz konusu kavmi Armenochalybes olarak isimlendiriyordu.

Strabon (XII. 3. 20-27 *c.* 549-555) ayrıca, Homeros (*Il.* II. 857)'de geçen, τηλόθεν ἐξ Ἀλύβης, ὅθεν ἀργύρου ἐστὶ γενέθλη=*gümüşün çıktığı çok uzak Alybē'den;* ifadesinden yola çıkarak Alybe'nin Pontos'ta olduğunu ve Alybe isminin zaman içinde Khalybe olarak değiştiğini iddia etmiştir. Ayrıca Homeros'un, Halizones'ler olarak tanımladığı kavmin neden Khalybes'ler olması gerektiğini tartışmıştır (ayrıca bk. Strab. XIV. 5. 22-28 *c.* 677-680). Daha detaylı bilgin için bk. Magie 1950, 179 dn. 8.

[150] Herodotos'a (II. 104) göre, sünnet yapan halklar Mısırlılar, Aithiopia'lılar (Etiyopya) ve Kolkhis'lilerdi. Phoinike'liler (Fenike) ve Syria'lılar bu adeti Mısır'dan almışlardı. Thermodon (Terme) ve Parthenios (Bartın) ırmakları arasında yaşayan, Hellenlerin Beyaz Syria'lılar dedikleri Kappadokia'lılar (Hdt. I. 72) ve komşuları Makron'lar bu geleneği Kolkhis'lilerden öğrenerek uygulamışlardı (ayrıca bk. Ioseph. *Cont. Ap.* I. 168-172).

[151] Ksen. *Anab.* IV. 8. 1-9; Diod. XIV. 30. 4-6.

Moskhika Dağları yer alırdı. Bu dağların tepeleri Heptakometes'ler kavmi tarafından işgal edilmişti[152].

Bütün bu kavimler ve Armenia Minor, Pontos Kralı Mithradates VI Eupator'dan önce, zaman zaman bazen diğer Armenia'lılara dost olan bazen de yalnız kendi sorunlarıyla uğraşan yöresel, küçük kralların hakimiyetleri altına giriyorlardı. Öyle ki, İÖ. I. yüzyılda Khaldaioi ve Tibaranos'ları egemenlikleri altına alan bu yerel krallıkların sınırları Trapezus ve Pharnakeia'ya kadar uzanıyordu. Fakat Mithradates VI Eupator kuvvetlenince, kendisini Karadeniz sahil şeridinden başka sadece Kolkhis Bölgesi'nin değil; aynı zamanda Armenia Minor ve Paryadres Dağları boyunca ikamet eden bütün kavimlerin efendisi olarak kabul ettirdi. Böylelikle Paryadres Dağları'nın zengin taş ve maden yataklarının sahibi oldu. Ayrıca Paryadres Dağ silsilesi arasında iyi sulanmış, ormanlık, birçok yerleri derin vadiler ve dik uçurumlarla kaplı olan bu topoğrafyanın stratejik önemini kavradı. Zira birçok ırmak dağlık araziyi çoğu son derece verimli küçük ovalara parçalamış olmasının yanı sıra şaşırtıcı tepe ve yamaç silsileleriyle ayrı ayrı yayla gruplarına ayırmıştı. Bu bakımdan kral buralarda Hydara, Basgoidariza ve Sinoria (Bayburt?) gibi yetmiş beş kale yaptırdı. Böylelikle bölge üzerindeki hakimiyetini pekiştirdi ve hazinelerinin çoğunu bu kalelerde muhafaza etti[153]. Bununla birlikte Mithradates, Paryadres Dağları'nın eteklerindeki Kabeira'dan yaklaşık iki yüz *stadia* uzaklıkta, Yeni Mevki (= *Kainon Khōrion* [Καινὸν χωρίον]) olarak adlandırılan yerde, en kıymetli hazinelerini saklardı. Zira buranın etrafındaki arazi o kadar ormanlık, o kadar dağlık ve susuzdu ki, yüz yirmi *stadia*'lık bir alan içinde düşmanın burada kamp kurmasına olanak yoktu. Kale ise, doğal şekilde sarp ve tahkimli

---

[152] Strab. XII. 3. 18 *c.* 548/549; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ksen. *Anab.* V. 4. 2-5. 16; Diod. XIV. 30. 5-7; Skylaks *periplus* 86.

Moskhika Dağları'ndaki bakır madenleri Aristoteles (*Mir. Ausc.* 835*a str.* 9-10) tarafından λαμπρότατον=*son derece parlak* ve λευκότατον=*son derece beyaz* olarak tanımlanmakta olup, bir çeşit toprakla karıştırılarak birlikte eritilirdi. Ayrıca bk. Plin. *nat.* VII. 56. 197.

[153] Strab. XII. 3. 1 *c.* 541; 28 *c.* 555. Strabon'a (XII. 3. 28 *c.* 555) göre, gerçekten, İÖ. 66 yılında Pompeius, Pontos'u istila ettiği zaman, VI. Mithradates, Paryadres Dağları'nın sarp topoğrafyasına sığınmıştır. Akilisene yöresinde, Dasteira yakınındaki sulak bir dağı ele geçirmiştir. Pompeius tarafından kuşatılıp, dağları aşarak Kolkhis'e ve oradan Bosporos'a kaçmaya zorlanıncaya kadar, burada kalmıştır (ayrıca bk. Plut. *Pomp.* XXXII. 2; App. *Mithr.* 99; Oros. *hist.* VI. 4. 3). Daha sonradan Pompeius, İÖ. 64 yılında, Armenia Minor'daki bu yerin yakınında, Nikopolis '*Zaferkenti*' adında bir yerleşim kurmuştur.

bir kayanın üzerine konuşlandırılmıştı. Tepesinden bol su çıkan bir kaynak çağlar, eteğinden bir ırmak akar ve bir tarafında ise, derin bir uçurum bulunurdu. Bu kaya yamacı o kadar sarptı ki, buradan kaleye tırmanmak imkansızdı. Diğer tarafları ise, yüksek ve görkemli surlarla çevriliydi[154].

Kuzey Anadolu dağlık bölgesi arasından güneye doğru Halys'ün ağzından Trapezus'un doğusuna; Apsarros Irmağı'na kadar uzanan sahil şeridi Pontos'un dördüncü bölgesini oluştururdu. Pontos Dağları'nın arasından güneye doğru, Halys'ün ağzından Trapezus'a kadar devam eden bölgeyi Strabon[155] kendi anlatımlarında birbirinden zengin birçok yöreye ayırmıştır. Kolkhis Bölgesi'ne kadarki sahil şeridine paralel uzanan dağlarda ise, vahşi kabilelerin ikamet ettiği yerler uzanırdı.

Bafra Ovası (= *Gazēlōnitis* [Γαζηλωνῖτις]) yöresi, Halys Irmağı'nın Karadeniz'e döküldüğü Bafra Deltası'nın oluşturduğu alüvyonal ovanın doğu kısmında yer alırdı. Burası oldukça düz ve verimli bir yer olup her şey yetişirdi. Yöre yumuşak yünlü hayvan sürülerinin bolluğu nedeniyle oluşmuş koyun yünü endüstrisiyle ünlüydü. Zira, bu tür hayvanlara bütün Kappadokia'da ve Pontos'ta çok az rastlanırdı. Ayrıca bu topoğrafyada; başka yerlerde çok nadir olan ceylan bulunurdu[156]. Halys'ün doğusunda, Gazelonitis'e komşu Saramene [Σαραμηνή] yöresi, çevresi ağaçlarla kaplı Amisos'a (Samsun) kadar uzanan verimli bir ovaydı[157]. Hayvan yetiştiriciliği ve tarım yörenin önde gelen geçim kaynaklarıydı. Ayrıca Sinope, Gazelonitis ve Amisos kenti çevresinde olduğu üzere burada da zeytin ağaçları yetişirdi[158].

Amisos batıda Halys, doğuda Iris'in oluşturduğu iki verimli deltanın ortasındaki büyük koyda konuşlandırılmış olmasının sağladığı merkezi konumu nedeniyle Karadeniz'in Sinope'yle birlikte en önemli limanıydı.

---

[154] Strab. XII. 3. 31 *c*. 556/557; ayrıca bk. Plut. *Pomp*. XXXVII. 1-3. Buranın, Komana'nın yaklaşık 24km kuzeybatısındaki Mahalle Kalesi olduğu düşünülmektedir (ayrıca bk. Magie 1950, 1070 dn. 10).

[155] Strab. XII. 3. 13-17 *c*. 546-548.

[156] Strab. XII. 3. 13 *c*. 546/547.

[157] Strab. XII. 3. 13-14 *c*. 546/547.

[158] Strab. II. 1. 15 *c*. 73 (Amisos); Strab. XII. 3. 13 *c*. 546. Günümüzde Karadeniz Bölgesi'nde zeytin ağaçlarına ender rastlanmaktadır. Buna karşın antikçağda Karadeniz'in sahil kesiminden başka, özellikle Amasya ve Tokat sınırları içindeki Gazakene, Dazimonitis ve Phanaroia yörelerinde önemli miktarda zeytin ağacı bulunmaktaydı. Bu durum antik kaynaklardan ziyade arkeolojik eserlerle de desteklenmektedir. Zira söz konusu yörelerde zeytinden yağ çıkartmakta kullanılan 8 farklı pres taşı ele geçmiştir. Konuya ilişkin olarak bk. Anderson 1903, 14 vdd.; 55; 63; 69.

Amisene [Ἀμισηνή] yöresi adını Amisos[159] kentinin *territorium*'undan alırdı. Aşağı Iris havzasından doğuya doğru devam eden ve su yönünden zengin Thermodon (Terme Çayı) Irmağı tarafından sınırlanan güzel toprakların yanı sıra, Sidene'lilerin yurdu ve Amazonların efsanevi ülkesi Themiskyra'yı [Θεμίσκυρα] kapsardı[160]. Her ne kadar Amisos limanı, Sinope kadar iyi olmasa da, Kappadokia'yla olan gelişmiş yol ağı sayesinde Pontos'un iç kısımlarıyla daha rahat bir ulaşım imkanına sahipti. Adeta Pontos ve Kappadokia'nın dünyaya açılan ticaret kapısı konumundaydı. Zira Pontos ve Kappadokia bölgelerinde kara yoluyla bir yerden bir yere mal taşımak topoğrafyanın sarplığı nedeniyle oldukça zordu. Bu bakımdan kereste, demir-çelik, değerli taşlar, özgün seramik eserleri ya da Pontos'un iç kesimlerinden gelen yiyecek-içecek maddeleri buradan deniz yoluyla ihraç ediliyordu[161]. Aynı şekilde Pontos'a tica-

---

[159] Strabon (XII. 3. 14 *c.* 547), Theopompos'tan yaptığı bir alıntıya izafeten, Amisos'un ilk defa Miletos'lular (ayrıca krş. Ps.-Scymnus 917-918), daha sonra Kappadokia'lı bir lider ve üçüncü defa ise, Athenokles ve Atinalılar tarafından kolonize edilerek, isminin Peiraieus olarak değiştirilmiş olduğunu söylemektedir (ayrıca bk. Plut. *Luc.* XIX. 6; App. *Mithr.* 8; 83; Arr. *periplus* XV. 3; Waddington *et al.* 1925, 52 vdd. n° 2-6; 8). Kent, İÖ. *ca.* 380 yılında, aynı Sinope gibi Pers Komutan Datames'in kontrolü altına girmiş olsa gerektir (Polyain. *Strat.* VII. 21. 1; Aristot. *Oecon.* 1350*b str.* 16-33). İÖ. *ca.* 333 yılında İskender tarafından özgürlüğüne ve demokratik yönetimine kavuşturulmuştur (App. *Mithr.* 8). Böylelikle kent tekrar eski ismini almıştır. Ancak Amisos, İÖ. III. yüzyılın ilk yarısında Ariobarzanes'in (İÖ. *ca.* 266/265-*ca.* 250) hükümdarlığı sırasında ele geçirilerek bu sefer Pontos hakimiyeti altına girmiştir. İÖ. I. yüzyılda Mithradates VI Eupator burasını yeni yapılar, saray ve tapınaklarla süslemiş; ayrıca kentin sınırlarını genişletmiştir (Cic. *Leg. Man.* VIII. 21; App. *Mithr.* 78; Plin. *nat.* VI. 2. 7). Fakat Amisos, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı sırasında, İÖ. 72-71 yılında Romalı general Lucullus ve İÖ. 48 yılında Bosporus'u aştığı sırada VI. Mithradates'in oğlu II. Pharnakes tarafından kuşatılarak büyük ölçüde tahrip edilmiştir. İÖ. 47 yılında, Caesar'ın bağımsız ilan ettiği kent, daha sonradan Antonius tarafından tiran Strato'nun hakimiyetine verilerek kötü duruma düşürülmüştür. Bununla birlikte, İÖ. 31 yılındaki Actium Savaşı'ndan sonra, Octavianus tarafından yeniden bağımsız ilan edilmiş ve iyi şekilde teşkilatlandırılmıştır.

[160] Strabon (XII. 3. 9 *c.* 544), Pindaros'tan yaptığı bir alıntıya istinaden, Amazonların yaşadıkları yerin Themiskyra olduğunu açıkça işaret etmiştir. Daha detaylı bilgi için bk. Aiskh. *Pr.* 721-727; Diod. II. 44. 2-46. 6; III. 52. 1-2; IV. 16. 1-2; 28. 1; Paus. I. 2. 1; 15. 2; Arr. *periplus* XV. 3; Apoll. Rhod. *argon.* II. 370-373; 970-983; Curt. VI. 5. 24-25; Mela I. 105; Amm. Marc. XXII. 8. 17-19; Prok. *Bell.* VIII. 2. 2; 3. 5-11.

[161] Kereste (Theophr. *hist. plant.* IV. 5. 5), demir-çelik (Aristot. *Mir. Ausc.* 833*b str.* 1-24), değerli taşlar (Plin. *nat.* XXXVII. 37. 115). Daha detaylı bilgi için bk. Rostovtzeff 1941, 593; Magie 1950, 185 vd. 24-26; Olshausen 1978, *col.* 441.

ret gemileriyle ithal edilen mallar Amisos limanında yüklerini boşalttıktan sonra, ürünler kentin *agora*'sından iç bölgelere dağılıyordu. Bu nedenle Amisos zamanla deniz ve kara ticaretine hakim olarak Sinope'yi geride bırakmış ve Pontos'un ticari başkenti konumunu almıştır.

Kuzeyi Karadeniz, güneyi Mason (Amozonios) Dağı tarafından çevrilen Themiskyra'yı (Çarşamba Ovası), batıda Iris[162], doğuda ise, Beris (Miliç) Suyu sınırlardı. Armonios Dağı'ndan doğan[163] ve Amazonios Dağı'ndan kaynayan akarsularla beslenen Thermodon Irmağı ise, alüvyonal ova boyunca akarak Karadeniz'e dökülürdü. Bu kadar bol sulanmasından dolayı yörede tarihin hiçbir döneminde kıtlık olmamıştı. Daima nemli olan Themiskyra Ovası zengin bir floraya sahip olup her tarafı otla kaplıydı. Bütün yıl boyunca ἔλυμος/*panic[i]um*=koçan darı[164] ve κέγχρος/*milium*=salkım darı[165] üretilebilen ovada σῖτος/*frumentum*=hububat-buğday[166] ve ἡλιανθές/*helianthus*=günçiçeğinden[167] başka bol miktarda süpürge otu yetişirdi. Hayvancılık bakımından koyun, manda, sığır ve at yetiştiriciliği için elverişli otlaklara sahipti. Arıcılık açısından ise, ovada her çeşit bitki mevcuttu. Yörenin güneyi güzel ormanlarla ve

---

[162] Kaynakları Pontos'ta olan Iris (Yeşilırmak) Irmağı, Pontos'taki Komana (Gümenek) kentinin ortasından ve verimli bir ova olan Dazimonitis'ten batıya doğru aktıktan sonra, harap edilmiş olan eski Gaziura (Turhal) Kalesi'ne doğru kuzeye kıvrılır. Skylaks'ın (Çekerek Irmağı) ve diğer ırmakların sularını alarak debisini arttırıp tekrar doğuya doğru döner. Çok sağlam bir şekilde tahkim edilmiş olan Amaseia'nın surlarını aşarak Phanaroia yöresine ulaşır. Burada, Armenia'dan çıkan Lykos (Kelkit) Irmağı'yla birleşir. Böylece bütün bu akarsularla beslenen Iris, Thermodon Ovası boyunca akar ve Cıva Burnu'ndan Karadeniz'e dökülür (Strab. XII. 3. 15 *c*. 547).

[163] Amm. Marc. XXII. 8. 17. Plinius'a (*nat*. VI. 3. 10) göre ise, Thermodon Irmağı, Phanaroia olarak adlandırılan bir kale civarından doğup, Amazonios Dağı'nın eteklerinden Karadeniz'e doğru akardı (ayrıca bk. Apoll. Rhod. *argon*. II. 974-983).

[164] Strab. XII. 3. 15 *c*. 547. Plinius'a (*nat*. XVIII. 15. 101) göre, Karadeniz sahillerinde ikamet eden halklar eskiden beri darıyı diğer bütün yiyeceklerden üstün tutmuşlardı. Mısır suyu sevmesine rağmen, bitkinin sapını boya götürdüğü ve yapraklandırdığı için darı ve buğday sudan hoşlanmazdı. Ayrıca bu çeşit tarım ürünlerinin asma ve meyve ağaçlarıyla aynı yerde yetiştirilmesi tavsiye edilmezdi. Çünkü bu ürünlerin toprağı fakirleştirdiğine inanılırdı.

[165] Strab. XII. 3. 15 *c*. 547.

[166] Plinius'a (*nat*. XVIII. 12. 63-64) göre, Pontos'ta yetiştirilen *triticum=buğday* ve diğer çeşit tahıllar Italia'ya değil, Hellas'a ithal edilirdi. Buğdayın kalitesi ise, kamışların kalınlığına göre ölçülürdü. Hellas'ın Pontos'tan buğday ihraç etmesine ilişkin olarak bk. Isok. *Trap*. 3-5 [359]; Dem. *Lept*. 31-35 [466-467]; ayrıca bk. Mattingly 1997, 137 vd. dn. 79-81.

[167] Plin. *nat*. XXIV. 102. 165.

kaynakları dağın içinde bulunan küçük akarsularla kaplı sarp bir araziyle çevriliydi. Buralarda genellikle keçi beslenirdi. Dağların eteğindeki bölgede, kendi kendine yetişen fındık, ceviz[168], ayva[169], elma, armut ve üzüm cinsinden o kadar çok yabani meyve vardı ki; senenin herhangi bir gününde ormana giden bir kimse, her zaman için karnını doyuracak bol miktarda meyve ve yemiş bulabilirdi. Meyveler bazen ağaçlardan sarkarlar ve bazen de düşmüş yaprakların altında veya üstünde bulunurlardı. Bu suretle pek çoğu korunmuş olurdu. Ayrıca, iyi gıda bulabildiklerinden yörede her çeşit vahşi hayvan avı boldu[170].

Themiskyra'nın doğusunda, Amisene *territorium*'una dahil edilen; ama öyle su yönünden Themiskyra gibi çok zengin olmamasına karşın onun gibi alüvyonal bir ova olan Sidene[171] [Σιδηνή] yöresine gelinirdi. Pontos kralları burada, sahil boyunca tahkimli Khabaka[172], Phabda/Phadisane (Fatsa) ve Side/Polemonion (Bolaman) kalelerini konuşlandırmışlardı. Yöre adını Sidenos (Bolaman) Çayı'nın denize döküldüğü yerde kurulmuş olan Side isimli kaleden almıştı[173].

Sidene'den sonra, İÖ. II. yüzyılın ilk çeyreğinde Pontos Kralı I. Pharnakes (İÖ. *ca.* 197-*ca.* 169/159) tarafından eski bir Sinope kolonisi Kerasos[174] (Giresun) kenti üzerine kurulan ve diğer bir Sinope kolonisi Kotyora[175] (Ordu) sakinlerinin büyük bir bölümü tarafından iskan edilen

---

[168] Özellikle Themiskyra'nın üst bölgelerinde yetişen κάρυον, καρύδιον/*corylus=ceviz-fındık* (Plin. *nat.* XV. 24. 88; Ath. *Deip.* II. 54 *b*) ve diğer ürünler buradan ve Pontos'un diğer yörelerinden başka ülkelere ithal edilmekteydi. Zira bugün olduğu gibi; hatta daha fazla, antikçağda Pontos'un kabuklu yemişleri ünlüydü (Ath. *Deip.* II. 53 *b*-54 *b*; Plin. *nat.* XV. 24. 88-89; *Geoponica* X. 73. 1-2; Macr. *Sat.* III. 18. 6-7; Dsc. *Med.* I. 125. 3; Orib. *Coll. Med. Reliq.* VIII. 47. 20). Öyle ki, Κάρυα Ποντικά=*Pontos ceviz-fındığı etc.*, İÖ. 259 yılında Pontos'tan gemilerle Mısır'ın Aleksandreia Limanı'na ithal ediliyordu (*Pap. Cairo Zen.* n° 59012 l. 48; 59013 l. 23 ve West 1917, 52. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 1073 vd. dn. 15.

[169] Bazıları Pontos ayvasını cilalayıp balın içine koyarlardı (Plin. *nat.* XV. 18. 66).

[170] Strab. XII. 3. 15 *c.* 547-548.

[171] Strab. I. 3. 7 *c.* 52.

[172] Fatsa-Bolaman arasında bir yerde olduğu tahmin edilmekle birlikte, şu an için kesin lokalizasyonu yapılamamaktadır. Bununla birlikte Kaleköy'e lokalize edilebilir. Ayrıca bk. Olshausen und Biller 1984, 120; Erciyas 2001, 147 vd.

[173] Strab. XII. 3. 16 *c.* 548; Plin. *nat.* VI. 4. 11; ayrıca bk. Wilson 1960, 199; Cramer 1971², 271 vd.; Umar 2000, 196 vdd.; Liddle 2003, 116.

[174] Ksen. *Anab.* V. 3. 2; Diod. XIV. 30. 5; Arr. *periplus* XVI. 4; Ps.-Scymnus 911; *Anonymi* (Arriani, ut fertur) *Periplus Pont. Eux.* 34 *str.* 9-10.

[175] Ksen. *Anab.* V. 5. 3; 10; Diod. XIV. 31. 1; Arr. *periplus* XVI. 3.

Pharnakeia [Φαρνακεία] kenti[176] ve etrafındaki yöreye gelinirdi. Burası Sidene'nin doğusundaki Iasonion (Yasun) Burnu'ndan başlayıp Kotyora *territorium*'unu içine alan ve Kerasos'un *ca.* 10km doğusundan Karadeniz'e dökülen Zagora (Aksu Deresi) Irmağı'na(?) kadar uzanan dar sahil şeridini kapsardı. Burada kıyı olağanüstü dar olduğundan toprakların çoğu özenle işlenmişti[177]. Buralar darı üretiminin yanı sıra meyve ve sebzeciliğe de elverişliydi. Öyle ki, Romalı general L. Licinius Lucullus, Kerasos çevresinden Italia'ya *ceresia*=kiraz/vişne ağacı ithal etmişti[178].

Diğer Pontos yörelerinin tersine Pharnakeia yöresinde ikamet eden halk ve Khalybe'liler hayvan yetiştiriciliği[179], balıkçılık ve madencilikle geçinirdi. Plinius'a[180] göre, Karadeniz'de çok çeşitli canlı yaşar ve burada balıklar hızlı büyürlerdi. Öyle ki, balığın günlük büyüme oranı gözle görülebilirdi. Bunun nedeni, birçok nehirle bu denize taşınan taze suydu[181]. Zira Karadeniz'e on üçü büyük olmak üzere yaklaşık elli akarsu dökülürdü[182]. Bu bakımdan orkinos, kılıç gibi birçok balık sürüler halin-

---

[176] Strab. 3. 17 *c.* 548; Arr. *periplus* XVI. 4.

[177] Bu bakımdan Ksenophon (*Anab.* V. 6. 15-31), Kotyora'dan etkilenmiş ve burada yeni bir kent kurmayı düşünmüştü.

[178] Plin. *nat.* XV. 30. 102; Tert. *Apol.* XI. 8; Amm. Marc. XXII. 8. 16; ayrıca bk. Ath. *Deip.* II. 51 *a.* Böylelikle bu meyve Kerasos'tan Avrupa'ya yayılmıştır. Biz de, bu meyveyi orijini olduğu kentin eski ismine izafeten, kiraz olarak adlandırmaktayız.

[179] Val. Flac. IV. 610-615.

[180] Plin. *nat.* IX. 19. 49; XX. 50; ayrıca bk. Aristot. *Hist. an.* VII(VIII) 13. 24-30 598*a*.

[181] Aristot. *Hist. an.* VII(VIII) 13. 30-33 598*a*; Plin. (*ibid.*), Sallustius (*Hist.* III. 65), Valerius Flaccus (IV. 719-725), Arrianus (*periplus* VIII. 3) ve Ammianus Marcellinus'a (XXII. 8. 46) göre, *mare Ponticum dulcius quam cetera=Karadeniz diğer denizlerden daha tatlıydı* (ayrıca bk. Sen. *Med.* 213-214). Hatta Flavius Arrianus (*periplus* VIII. 4), Pontos sahillerine yaptığı gezi üzerine kaleme aldığı eserinde, sığırların denize girerek Karadeniz'in siyah dalgalarından zevkle su içtiklerine şahit olmuştur.

[182] Hdt. IV. 82. Ancak bu durum Polybios (IV. 40. 4-42. 8) tarafından bu denizin karşılaştığı en büyük tehlike olarak görülmekteydi. Çünkü bu ırmakların taşıdığı yüksek miktardaki alüvyonlar denize akmakta; deniz kenarlarında büyük deltalar oluşturarak zamanla denizi doldurmaktaydı (ayrıca bk. Amm. Marc. XXII. 8. 46). Bu bakımdan bu büyük deniz, zaman içinde –eski haline dönecek(?) Diod. V. 47. 4; Strab. I. 3. 6 *c.* 52– Paulus Maiotis (Azak Denizi) gibi, sığ ve tatlı bir göl haline gelecekti. Hatta tarihçiye göre, bu nehirler buraya aktığı sürece bu durum eninde sonunda gerçekleşecekti. Çünkü zaman sınırsız, Karadeniz havzası ise, sınırlıdı. Ayrıca Pontos'a akan nehirler, Maiotis'e dökülenlerden daha büyük ve sayıca daha fazlaydı. Zira Osmanlı coğrafyacısı Evliya Çelebi'ye (*Sey.* 268 *a*) göre, Karadeniz'e büyüklü/küçüklü 1680 ırmak/dere/çay akmaktaydı. Bu durumun gerçekleşmesi, gene de Polybios'un düşündüğünden biraz daha fazla zaman alabilir. Zira Karadeniz,

de Karadeniz'e girerdi. Orkinoslar Karadeniz'e çıktıktan sonra, sağ kıyılardan sol kıyılara doğru göç ederlerdi. Bir inanışa göre, bunun nedeni, sağ gözleriyle daha iyi görmeleriydi[183]. Baharla birlikte Karadeniz'e girer ve orada yumurtlarlardı. Erkek orkinosların karınlarının altında yüzgeçleri yoktu. Küçük yunuslar ve foklar haricinde diğer cins balıklara tehlike yaratabilecek yaratıklar Karadeniz'e girmezlerdi. Dil gibi bazı balıklar Karadeniz'e çıkmadan yazı çoğunlukla Propontis'te geçirirdi. Ama kalkan, Karadeniz'e girerdi. Ayrıca Karadeniz'de mürekkep balığıyla bol miktarda istiridye bulunurdu. Az sayıda kaya balığı türü olmasına karşın, mercan balıkları yoktu. Karadeniz'de yaşayan kaya balıklarından bazıları kışı Ege'de geçirirlerdi. Bunlar arasından Karadeniz'e geri dönmeyen tek tür sardalyeydi[184]. Vitruvius'a göre, Karadeniz sahillerinde balıkçılığın yanı sıra, koyu renkli *purpura*[185] toplanmaktaydı.

Strabon'a[186] göre, özellikle Pharnakeia yöresinde yapılan balıkçılık – bilhassa palamut avı–, doğanın yöre halkına sağladığı bir nimetti. Zira, bu balık ilk defa burada yakalanmıştı[187]. Karada ise, çeşitli maden yatakları vardı. Orman ve madenlerle dolu olan dağlar, sahil şeridinin hemen

---

dünyanın en derin denizlerden biridir. Birçok noktada derinliği 2.100m'nin üzerindedir. Plinius'a (*nat.* II. 105. 224) göre de, Kolkhis Bölgesi'ndeki Koraksi kabilesinin yaşadığı kıyılardan yaklaşık 37 mil açıkta, Pontos'un en derin yeri olarak adlandırılan yerde, bu denizin uçsuz bucaksız derinliğinden dolayı, ses dalgaları hiçbir zaman dibe ulaşamamaktaydı. Ayrıca bk. Işık 2001, 4 vdd.; 17; West 2003, 166.

[183] Bu durumun bilimsel olarak açıklanması ise, Karadeniz'e Bosporos'tan çıktıktan sonraki ana akıntının saat yönünün tersine; yani sağdan sola doğru olmasıdır.

[184] Aristot. *Hist. an.* VII(VIII) 13. 24-33 598*a*; 1-5 598*b*; Polyb. IV. 50. 3; Plin. *nat.* IX. 18. 47-48; 19. 49; 20. 50; 52; Ael. *Anim.* IX. 42; Amm. Marc. XXII. 8. 47; Phil. *Imag.* I. 12. 30-35 313 K; 13. 1-36,314 K; 1-15 315 K.

[185] Antikçağda çok eski dönemlerden itibaren kullanılan ve imparator rengi olarak da adlandırılan, hayvansal boya maddesine *purpura* denilmekteydi. Kabuklu bir deniz yumuşakçasından elde edilirdi. Zira bu hayvan demir çekiçlerle ezilince, *triton* denen ve kumaşa kırmızımtırak renk veren boya maddesi ortaya çıkardı. Bu yumuşakça özellikle Akdeniz kıyılarındaki Fenike sahillerinde yaşardı. Bu bakımdan Vitruvius (*de Arch.* VII. 13. 2), Pontos'tan elde edilen *purpura*'nın renginin koyuluğunu, bölgenin Gallia gibi kuzeyde olmasına bağlamaktadır. Karadeniz'deki *purpura=conchylia*'lara ilişkin olarak ayrıca bk. Plin. *nat.* IX. 20. 52.

[186] Strab. XII. 3. 19 *c.* 549.

[187] Propontis ve Pontos sahillerinde ve ırmak kenarlarında yakalanan balıklara ve balıkçılığa ilişkin olarak ayrıca bk. Aristot. *Hist. an.* VII (VIII) 12. 30-32 596*b*; 13-16 597*a*; 13. 24-32 598*a*;1-16 598*b*; Strab. VII. 6. 2 *c.* 320; Plin. *nat.* IX. 18. 47; 83. 176-179; XXXII. 24. 73: *Ichthyocolla* (*Acipenser huso=Mersin balığı* çeşitlerinin en büyüğü), Ael. *Anim.* IX. 42; Phil. *Imag.* I. 12. 30-35 313 K; 13. 1-36 314 K; 1-15 315 K. Daha detaylı bilgi için bk. Olshausen 1978, *col.* 441; Ascherson 2002^2,18 vd.

üstünde yer alırdı. Eskiden bölgede gümüş madenleri[188] olduğu halde; İÖ. I. yüzyılın ikinci yarısında sadece demir madeni aktif olarak işletiliyordu[189]. Böylece, madencilere hayatlarını kazanabilmeleri için madenler; denizcilere geçimlerini sağlayabilmeleri için balıkçılık, özellikle palamut ve yunus avı kalırdı. Çünkü yunuslar, aynı cinsten olan *kordyles*, ton ve palamudu kovalar; ve bu suretle sadece bunları yiyerek şişmanlamakla kalmazlar; aynı zamanda karaya ve insanlara yaklaşmakta oldukça istekli olduklarından kolay yakalanırlardı[190].

Pharnakeia'nın (Giresun) yaklaşık 40km doğusundaki Tripolis (Tirebolu) kasabasının güneyinde, etekleri böğürtlen çalıları ve yabani kirazlarla kaplanmış sık ormanlı dağ sıraları üzerinde bakır madenleri yer alırdı. Ayrıca Tripolis'in yaklaşık 4km doğusunda, adını madenden alan *Argyria*'da [Ἀργύρια] –Halkavala– gümüş yatakları bulunurdu[191]. Tripolis'ten sonra, Kolkhoi ülkesinde bir Sinope kolonisi olan Trapezus[192] kentinin dar; fakat uzun *territorium*'u Trapezusia [Τραπεζουσία] yöresine gelinirdi. Batıda deniz kıyısındaki Philokaleia (Görele) kasabasından başlayan, orta büyüklükteki yerleşimlerden Koralla (Görele Burnu), Kordyle (Akçakale), Kerasos Minor (Kerason/Kirazlık Dere) ve Hermonassa'nın (Akçaabat) topraklarını ormanlarla kaplı kendi arazisi içinde[193] eriten Trapezusia'nın sınırları güneydoğuda Susurmena (Sür-

---

[188] D. Magie'ye (1950, 1069 dn. 8) göre, Kotyora'nın güneyindeki dağlarda gümüş bakımından zengin kalay madeni vardı. Ayrıca Pharnakeia'ya kadarki sahil kesiminde birçok yerde gümüş yataklarına rastlanmaktaydı.

[189] Strab. XII. 3. 19 *c*. 549.

[190] Strabon'a (XII. 3. 19 *c*. 549) göre, burada ikamet eden halkın ve Khalybe'lilerin diğer bir özelliği ise, oltayla tutulan yunusların yağlarını her maksat için kullanan yegane insanlar olmalarıydı. Ksenophon'a (*Anab*. V. 4. 28) göre, İÖ. IV. yüzyılda Mossynoikoi kabilesi de balık yağını her maksatla kullanırlardı. Zira o sıralar kalabalık bir nüfusa sahip olmayan Khalybe'liler, Mossynoikoi kabilesinin hakimiyeti altındaydılar (*Anab*. V. 5. 1).

Prokopios (*Bell*. VII. 29. 11-14)'de ise, Karadeniz kıyısına çok yaklaşan yunus sürüsü ile balinaya ilişkin fantastik bir hikaye anlatmaktadır. Buna göre yazar bir yunus sürüsünün Sangarios Irmağı ağzına çok yaklaştığı sırada aniden beliren bir balina tarafından çoğunun yakalanarak, yutulduğundan söz etmektedir.

[191] Arr. *periplus* XVI. 4; *Anonymi* (Arriani, ut fertur) *Periplus Pont. Eux*. 36 *str*. 6-10; ayrıca bk. Shepherd 1993, 229; Liddle 2003, 118; Arslan 2005, 129 dn. 120.

[192] Ksen. *Anab*. IV. 8. 22; Diod. XIV. 30. 3; Arr. *periplus* I. 1-3; ayrıca bk. Tac. *hist*. III. 47. Kolkhoi olarak adlandırılan kavmin antikçağda yaşadıkları topoğrafya ve sınırlarına ilişkin detaylı bilgi için bk. Pastor and Ossorio 2003, 3 vdd.

[193] Strab. XII. 3. 17 *c*. 548; ayrıca bk. Plin. *nat*. VI. 4. 11; Arr. *periplus*. XVI. 5-6.

mene); doğuda Rhizaion'a (Rize) kadar uzanırdı[194]. Yörenin doğusunda Kolkhis, güneyinde ise, Armenia Minor yer alırdı. Trapezus'un topoğrafyası oldukça dağlık olduğundan Plinius[195] burasının monte vasto clausum=*geniş dağ kütlesi tarafından hapsedildiğini* söylemekteydi. Buna karşın gemilerin demir atmaları için uygun limanlara sahip Trapezusia sahilleri[196] balıkçılık açısından da bereketliydi[197]. Yörenin dağları ise, maden bakımından oldukça zengindi. Özellikle bakır madeni açısından zengin olan bu dağlar tarihin her döneminde yoğun olarak kullanılmıştı. Bu durum söz konusu dağların civarlarında yoğunlaşan antik yol güzergahları tarafından desteklenmektedir. Trapezus *territorium*'unu adeta bir örümcek ağı gibi saran, yörenin iç kesimindeki yol ağı her bir vadi boyunca Karadeniz istikametine doğru ilerlemekteydi. Buradan da limanlar vasıtasıyla öngörülen istikametlere taşınmaktaydı.

Trapezusia'nın toprakları ise, darı, buğday, arpa üretimine ve üzüm yetiştirmeye elverişliydi. Genellikle sığır, öküz, domuz, keçi cinsinden hayvanların beslendiği[198] yörenin etrafındaki her yerde ve güneyindeki Paryadres Dağları'nda tarihin her döneminde arıcılık yapılırdı. Prokopios'a[199] göre, bu bölgede üretilen ballar çok ünlü olmalarına rağmen biraz ekşiydi. Plinius'a[200] göre de, Pontos Bölgesi'nde yaygın olan bir çeşit bal vardı ki; halk arasında buna çıldırtan şey (= *mainomenon* [μαινόμενον]) denirdi[201] –bu bal günümüzde, Trabzon çevresinde halen '*delibal*' olarak adlandırılmaktadır. Bu yörede üretilen bazı ballar bol miktarda *Grayanotoxin/Rhododendron ponticum* ve *Azalea pontica* gibi

---

Yörenin ormanlık ve sarp arazisi özellikle meşe, kayın/gürgen, ladin ve orman gülleriyle kaplıydı. Bölgenin yağışlı iklim ve uygun coğrafi konumu nedeniyle çok zengin floraya sahipti. Bu durum paralelinde söz konusu ormanlarda vahşi yaşam açısından elverişli koşullar oluşturmuştur. Öyle ki, yörede antikçağda olduğu üzere, bu gün de ayı, kurt, yaban domuzu, geyik, karaca *etc.* hayvanlar yaşamaktadır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Bryer and Winfield 1985, 2 vdd.

[194] Prok. *Bell.* VIII. 2. 3.

[195] Plin. *nat.* VI. 4. 11; ayrıca bk. Ksen. *Anab.* IV. 8. 25-28; Olshausen 1991, 26 vdd.

[196] Strab. XII. 3. 17 *c.* 548; Arr. *periplus* XVI. 6; ayrıca bk. Liddle 2003, 118; Arslan 2005, 1 vdd.

[197] Strab. VII. 6. 2 *c.* 320.

[198] Ksen. *Anab.* IV. 8. 23; V. 2. 8-9; Arr. *periplus* II. 3.

[199] Prok. *Bell.* VIII. 2. 4.

[200] Plin. *nat.* XXI. 45. 77 *a*.

[201] Arıların ballarını hangi çiçeklerden yaptıkları önemlidir. Bu yüzden balları zehirli olabilirdi –antikçağda otoriteler bu çeşit balların hangi çiçeklerden yapıldığını açıklamamışlardır (Plin. *nat.* XXI. 44. 74-77).

zehirli maddeler içerirdi. Öyle ki, bu baldan çok yiyenleri zehirlenmişçesine acılar içinde kıvrandırdıktan sonra bayıltır; hatta öldürebilirdi. Gereğinden fazla yiyenleri ise, sarhoş eder, kusma ve ishale uğratır ya da geçici delilik benzeri kendinden geçirtir ve hastalandırırdı. Antikçağ tarihinin çeşitli evrelerinde (İÖ. IV. ve İÖ. I. yüzyılda) yöre sakinleri, bu balı bölgelerinden geçen düşman birliklerine zarar vermek ve onları hileyle ortadan kaldırmak için kullanmışlardı[202].

Trapezus'un doğu-kuzeydoğu yönünde Kolkhis'le sınırı arasında vahşi Bekhires[203], Ekekhiries ile Byzeres kabileleri bulunurdu[204]. Bunlardan Heptakometes'lerin bir kolu olan Byzeres'lerin[205] topraklarının doğu-kuzeydoğusunu sınırlayan Apsarros Irmağı, aynı zamanda Pontos ile Kolkhis Bölgesi'nin de doğal sınırını oluştururdu.

Bütün bunların yanı sıra, antikçağda Pontos Bölgesi şifalı otları, zehirleri ve antidotlarıyla (panzehir) özel bir ün kazanmıştı[206]. Bu bakımdan Halys ve Iris deltalarındaki alüvyonal Gazelonitis ve Themiskyra bölgeleri başta olmak üzere birçok Pontos yöresi, ticari değeri yüksek bal ve bal mumu[207], parfüm[208], aromatik sakızlar[209], alkole tat katan ve

---

[202] Ksen. *Anab.* IV. 8. 17-22; Strab. XII. 3. 18 *c.* 549.

[203] Trapezus'a yaklaşık 80km mesafedeki bu yörenin en önemli yerleşimi Rhizaion'du. Burası, İS. VI. yüzyılda Doğu Roma İmparator'u Iustinanus tarafından restore ettirilmiştir (Prok. *Aed.* III. 7. 1-4). Ayrıca bk. Skylaks *periplus* 84; Apoll. Rhod. *argon.* II. 394-395; Av. *Or. Ter.* 945.

[204] Skylaks *periplus* 82-84; Apoll. Rhod. *argon.* II. 1242-1244.

[205] Strab. XII. 3. 19 *c.* 549; ayrıca bk. Apoll. Rhod. *argon.* II. 396-397. Daha detaylı bilgi için bk. Bernhardy 1974, 734 vdd.

[206] Verg. *Ecl.* VIII. 95-99; Appian. *Mithr.* 111; Cels. *Med.* V. 23, 3; Gal. *de Antid.* XIV. 1. 1-3. 18; 108. 9; Plin. *nat.* XXV. 3. 5-7; XXXVII. 11. 39; Suet. *de gramm.* 15.

Pontos zengin bir floraya sahip olmasına rağmen, antikçağda bölgenin Akdeniz Dünyası'nda böylesine büyük bir üne kavuşmasının ardında, şüphesiz efsanevi Kolkhis Prensesi Medeia ile Pontos Kralı Mithradates VI Eupator'un rolü büyüktü.

[207] Bal (Polyb. IV. 38. 4; Plin. *nat.* XI. 19. 59; XXVII. 5. 18; Prok. *Bell.* VIII. 2. 4), Paryadres Dağları'nın sarhoş eden ve insanı kendinden geçiren balı (Ksen. *Anab.* IV. 8. 17-22; Strab. XII. 3. 18 *c.* 549; Plin. *nat.* XXI. 45. 77). Plinius'a (*nat.* XXI. 49. 83) göre, doğal arı salgısından oluşan balmumunun en iyisi *Punic* olarak adlandırılmaktaydı. Çok sarı bir renge sahip olup, zehirli ballar diyarı Pontos'ta üretilmekteydi. Plinius (*ibid.*) söz konusu pasajında, Pontos'un bal ve balmumu konusundaki yayılmış ününe olan hayretini gizlememektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plin. *nat.* XI. 19. 59; XV. 18. 65; XXI. 44. 74; 45. 77; 49. 83; Strab. XII. 3. 18 *c.* 549.

[208] *Amomum=balsam* (Dsc. *Med.* I. 15. 1; Plin. *nat.* XII. 28. 48-49 *c*), *asarum= fındık ağacı kökü* (Dsc. *Med.* I. 10. 2; 11. 1; Plin. *nat.* XII. 27. 47; Gal. *de san. Tuend.*

mideyi güçlendiren peli otu[210], deliliğin iyileştirilmesinde ve insanların sakinleştirilmesinde kullanılan siyah çöpleme[211], şarap içinde kaynatılan tohumları dizanteri hastalığının tedavisinde kullanılan sıtma otu[212] gibi birçok başka bitkileri[213] bütün Akdeniz havzasına ihraç ederlerdi. Ayrıca bölge içkileriyle tanınırdı. Peli şarabı[214] ile köklerden ve otlardan elde edilen acımsı ya da buruk maddelerin şaraba katılmasıyla yapılan içkileri ve aromatik şarapları ünlüydü[215]. Gene de bölgenin en ünlü içkisi şüphesiz Naspercene şarabıydı. Öyle ki, fizikçi Apollodoros, İÖ. III. yüzyılın ilk çeyreğinde, Mısır Kralı I. Ptolemaios'a Pontos'un Naspercene şarabını özellikle överek tavsiye etmiştir[216].

VI. 12. 4; ayrıca bk. Phot. *Bib.* 47*b*), *spikenard=hint sümbülü* çeşitleri (Dsc. *Med.* I. 10. 2 vdd.).

[209] *Mastix=sakız* (Plin. *nat.* XII. 36. 72; XIV. 25. 128). Plinius'a (*nat.* XII. 36. 72) göre, Pontos'ta ayrıca katrana benzer bir bitki daha vardı. Ancak bunların en ünlüsü Khios sakızıdır. Beyaz renklisinin yaklaşık yarım kilosu 10 *denarii*'ye, siyah renklisi ise, 20 *denarii*'ye satılırdı.

[210] *Absinthium=peli otu* (Plin *nat.* XI. 75. 194; XIV. 19. 109; XXVI. 58. 91; XXVII. 28. 45-46; Cato, *de re Rustica* CLIX.).

[211] *Melampodion=siyah çöpleme* (Plin. *nat.* XXV. 21. 49).

[212] *Eupatorium/Eupatoria=sıtma otu*. Plinius'a (*nat.* XXV. 29. 65) göre, bitkinin kökü işe yaramazdı; fakat tohumu şarap içine katıldıktan sonra, dizanteri hastalığının tedavisinde çok etkiliydi.

[213] *Triticum=buğday* (Plin. *nat.* XVIII. 12. 63), *aristolochia=Venüsçiçeği/loğusa otu* (Plin. *nat.* XXV. 54. 97), *acacia*=akasya (Dsc. *Med.* I. 101. 4), *venena=zehirli otlar* (Verg. *Buc.* VIII. 94-95), *liquorice/glykyrrhiza=meyankökü* (Plin. *nat.* XXII. 11. 24), *scordotis/scordion=yer meşesi, kurtluca* (Plin. *nat.* XXV. 27. 63; Dsc. *Eup.* I. 53. 1. 3; 165. 1. 3; *Med.* III. 111. 1; 3; *Med.* (*rec.*) II. 154. 2; III. 111. 1), *armon, armoracia=karaturp, yaban turpu* (Plin. *nat.* XIX. 26. 82).

[214] Yaklaşık yarım kilo Peli otu, 22.5 litre şıranın içinde üçte birine inene kadar kaynatılarak ya da şarabın içine peli filizleri atılarak yapılırdı (Plin. *nat.* XIV. 19. 109). Deneyimli şarap yapımcıları şaraba, Pontos'ta bulunan katrana benzer bir madde, iriskülü ve yağ katarlardı. Bu, şarabın tadını biraz ekşitirdi. Ancak içinde daha önceden sirke olan kaplara, şarabın koyulabilmesini sağlardı (Plin. *nat.* XIV. 25. 128; ayrıca bk. Işık 2001, 111). Paryadres Dağları'nda ikamet eden vahşi Mossynoikoi kavimleri de şarap imal ediyorlardı. Bu şaraplar Hellenlerin damak tadına göre; eğer su katılmazsa biraz ekşiydi. Fakat suyla karıştırıldıktan sonra, lezzeti de kokusu da pek hoş oluyordu (Ksen. *Anab.* V. 4. 29).

[215] Plin. *nat.* XIV. 19. 109; XXVII. 28. 46.

[216] Plin. *nat.* XIV. 9. 76.

Sonuç olarak sarp dağlar ve bereketli ırmak vadilerinden oluşan Pontos'un jeomorfolojik yapısının değişik olması ülkeyi oluşturan dört bölgenin ayrı ayrı ele alındıklarında çok farklı karakterlerine ve içerdikleri doğal-fiziki özelliklerine yansımıştır. Fakat, birlikte ele alındığında çoğu küçük ovalarla parçalanmış, şaşırtıcı vadi, tepe, yamaç ve taraça silsileleriyle toprağın son derece verimli oluşu, doğal maden ve kereste kaynakları, eski devirlerden itibaren yüksek bir gelişim düzeyine ulaşmış endüstri ve ticari gelişimi Pontos'un özellikle Hellenistik Dönem Anadolu tarihinde önemli bir rol oynamasını sağlamıştır.

C. Tarihsel Gelişim

Polybios'a[217] göre, Pontos hanedanlığının kurucularından Mariandynia ve Mysia hakimi Ariobarzanes'in (İÖ. *ca.* 363/362-337) oğlu II. Mithradates (İÖ. 337-302) atalarının Pers İmparatorluğu'nun kurucu yedi soyundan birine dayanmakta olduğunu ve hükümdarlığı altındaki toprakların atalarına I. Dareios tarafından bağışlandığını iddia etmişti[218]. Diodoros ise[219], Mysia Bölgesi'ndeki Kios (Gemlik) kenti ve Arrine yöresinin hakimi II. Mithradates'in, Büyük İskender'in ölümünden sonra, generalleri arasında baş gösteren savaşta[220] Seleukos, Ptolemaios, Kassandros ve Lysimakhos'un katıldığı bir koalisyona karşı Antigonos I. Monophthalmos'un yanında yer aldığından söz etmektedir. Ancak, İÖ. 302 yılında Antigonos, II. Mithradates'in Makedonia'nın hakimi Kassandros ile yakın ilişki içine girmiş olmasından dolayı ondan şüphelenmiştir. Bu yüzden o sıralar seksen dört yaşında olan II. Mithradates'in kendisine karşı komplo kurduğunu düşünmüş ve onu Kios yakınlarında öldürtmüştür[221]. Bu suretle hükümdarlık III. Mithradates ya da Mithradates I Ktistes olarak bilinen II. Mithradates'in oğluna[222] geçmiştir. Fakat, o da Antigonos'un elinden canını; ancak oğlu Demetrios Poliorketes'in yardımı sayesinde kurtarabilmiştir. Demetrios, arkadaşı olan III. Mithradates'in babası tarafından öldürülmesini istemediğinden Mithradates'i uyarmıştır[223]: Babasına verdiği sessizlik sözü nedeniyle yakın dostu

---

[217] Polyb. V. 43. 2; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Diod. XIX. 40. 2; Flor. *epit.* I. 40. 1; Auct. *Liber de Vir. ill.* 76. 1.

[218] Pontos kralları bu ve benzeri iddiaları sonraları daha ileri götürerek soylarını bir taraftan Büyük İskender ve I. Seleukos'a diğer taraftan ise, Kyros ve I. Dareios'a kadar dayandırdılar (Sall. *Hist.* II. 85; Flor. *epit.* I. 40. 1; App. *Mithr.* 9; 112; Iust. XXXVIII. 7. 1; Tac. *ann.* XII. 18. 3-4). Ayrıca bk. McGing 1986a, 13; McGushin 1992, 252; Bosworth and Wheatley 1998, 155 vdd.

[219] Diod. XX. 111. 4.

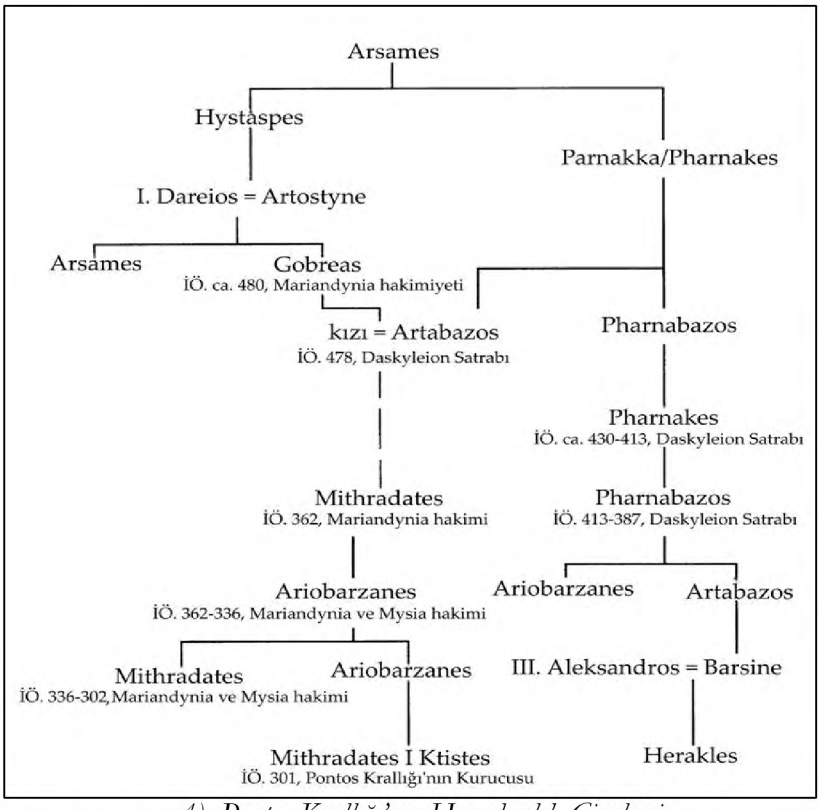
[220] İÖ. 315 yılında başlayan savaş bazı aralıklarla İÖ. 301 yılına kadar sürmüştür (ayrıca bk. App. *Syr.* 53).

[221] Diod. XVI. 90. 2; XX. 111. 4; Lucian. *Marc.* 13*q*.

[222] Diod. XX. 111. 4. Plutarkhos'a (*Dem.* IV. 1) göre ise, Mithradates, Ariobarzanes'in oğluydu (ayrıca bk. McDowall 1904, 229 vdd.).

[223] Plut. *Dem.* IV. 2-4; *mor.* III. 183 *a*: *Reg. et Imperat. Apop.* 18; App. *Mithr.* 9.

Mithradates, İÖ. *ca.* 317/316 yılında, Eumenes'in birlikleriyle İran'da Antigonos Monophthalmos'a karşı savaşmıştır. Fakat Eumenes'in, adamları tarafından ihanete uğratılarak Antigonos'a teslim edilip öldürülmesinden sonra (Plut. *Eum.* XVII. 1-XIX. 1; Diod. XIX. 40. 2-44. 3), Gabiene'de Antigonos'la buluşmuş ve o tarihten

4) Pontos Krallığı'nın Hanedanlık Çizelgesi

Mithradates'in ölmesini istemeyen Demetrios, onunla karşılaştığı zaman yavaşça Mithradates'i arkadaşlarının yanından uzaklaştırmış ve yalnız kaldıklarında mızrağının ucuyla toprağa "Φεῦγε, Μιθριδάτα"=*Kaç, Mithridates* yazmıştır. Bunun üzerine Mithradates, o akşam adamlarıyla birlikte Antigonos'un kampını terk ederek Paphlagonia'ya kaçmıştır. Antigonos Monophthalmos'un Thrakia'nın hakimi Lysimakhos ile Syria ve Doğu'nun hakimi Seleukos I Nikator'un birleşmiş kuvvetlerine karşı, İÖ. 301 yılında Afyon dolaylarındaki Ipsos[224] Ovası'nda giriştiği savaşta

itibaren Demetrios'la dost olmuştur. Bu yüzden Antigonos Monophthalmos, Mithradates'i ortadan kaldırmak istediği ve oğlu Demetrios'u sessizlik yeminiyle kendine bağladığı zaman bile, Demetrios onu bir şekilde uyarmıştır.

[224] Adını yanı başındaki ovaya veren Ipsos antik kentinin yeri henüz kesin bir şekilde belirlenememiştir. Çay İlçesi yakınlarına veya –isim benzerliğinden dolayı–

yenilip öldürülmesinden[225] sonra, Mithradates'in Paphlagonia'daki konumu daha da sağlamlaşmıştır[226].

Zira, bu savaşın sonunda Lysimakhos, Thrakia'dan Halys (Kızılırmak) Irmağı'na kadar olan bölgenin tek hakimi olmuş ve Mithradates'in Paphlagonia'daki hakimiyetine karşı herhangi bir tavır almamıştır. Böylelikle, İÖ. *ca.* 301 yılında *ktistes* (kurucu) lakabı alan Mithradates, Olgassys (Ilgaz) Dağları'nın eteklerindeki müstahkem Kimiata[227] Kalesi'nin de içinde bulunduğu Kimiatene yöresinde kendi hakimiyet alanını kurarak, Paphlagonia Bölgesi'nde krallığının temellerini atmıştır[228]. Ardından, bu kaleyi harekat üssü olarak kullanmış[229] ve krallığının sınır-

---

Afyon kentinin kuzeyindeki Sipsin (Çayırbağ) Köyü'ne lokalize edilmesine dair görüşler mevcuttur. Daha detaylı bilgi için bk. Robert 1949, VII 217; Magie 1950, 727 dn. 4; Umar 1993[2], 345.

[225] Antigonos bu sırada, *octogenerius*=80 yaşından fazla olmasına rağmen, bizzat çarpışırken bu muharebede ölmüştür. Diod. XIX. 55. 7; XXI. 1. 4 *b*; Plut. *Dem.* XXVIII. 1-XXIX. 5; *Pyrrh.* IV. 3-4; App. *Syr.* 55; Paus. I. 6. 7; Arr. *anab.* VII. 18. 5; Iust. XV. 4. 21-23; Oros. hist. III. 23. 47-48; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Lucian. *Macr.* 11*q*; Euseb. I. *chron.* 247*c-d*; Hieron. *chron.* 120.1; *SIG*[3] I 374 *str.* 14-30.

[226] II. Mithradates'in öldürülmesine sebep olan Kassandros'la yakınlık derecesine ilişkin şu an için yeterince veriye sahip olmasak da, babasının/amcasının öldürülmesinden sonra, III. Mithradates doğal olarak Ptolemaios, Seleukos, Kassandros ve Lysimakhos'un oluşturduğu koalisyon birliğiyle müttefik olmuştur. İÖ. 301 yılındaki Ipsos zaferinden sonra, kazanan tarafı tutmanın yarattığı ayrıcalıklardan yararlanmıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Bosworth and Wheatley 1998, 164.

[227] Olgassys Dağları'nın eteklerindeki Eskipazar (Hadrianopolis) Ovası'ndaki Dereismail Köyü yakınlarında bulunan adak ve onurlandırma yazıtları sayesinde Kimiata Kalesi'nin ve Kinistene/Kimistene yöresinin lokalizasyonu kesinlik kazanmıştır (Kaygusuz 1983, 111 n° 1; 112 n° 3; 1984, 69 vdd. n° 1; 3=*SEG* XXXIII 1097; 1099). Daha detaylı bilgi için bk. Marek 1993, 122 vdd.; Bosworth and Wheatley 1998, 164 dn. 98-99; Matthews 1998, 195 vdd.; Mitchell 2002, 53 dn. 124.

[228] Strab. XII. 3. 41 *c.* 562; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Meyer 1968[2], 39; Meyer 1925, 116 vd.; Geyer 1965[2], *col.* 2159; Will 1979[2], 138. Plutarkhos'a (*mor.* III. 183 *a*: *Reg. et Imperat. Apop.* 18) göre Mithradates, Pontos'a giderek yaşamının sonuna kadar orada hüküm sürmüştür. Appianos (*Mithr.* 9) ve Plutarkhos'a (*Dem.* IV. 4) göre ise, Mithradates önce Kappadokia'ya kaçarak yanındaki altı atlısıyla yörenin tahkimli bir kalesine sığınmıştır.

[229] Dereismail Köyü'nün yakınlarındaki Asar Tepe üzerine konuşlandırılmış tahkimli kale, yaklaşık 2km'lik bir alana yayılmış olup kaya mezarları, yazıtlar ve Hellenistik-Roma dönemlerine tarihlenen çok sayıda seramik buluntusuna sahiptir (daha detaylı bilgi için bk. Matthews 1998, 195 vdd.). Söz konusu kalenin savunma açısından ideal konumu ve yerleşim düzeni göz önünde bulundurularak, İÖ. I. yüz-

larını Paphlagonia'nın iç bölgeleri ile Kappadokia'ya[230] doğru genişletmek üzere faaliyete geçmiştir[231]. İÖ. 301 yılından İÖ. 281 yılına kadar geçen süre zarfında gittikçe güçlenen Mithradates I Ktistes kendini Pontos hakimi olarak kabul ettirdikten sonra, Iris (Yeşilırmak) kenarındaki Amaseia'yı da ele geçirerek burayı krallığının başkenti yapmıştır. O zamandan itibaren Pontos hükümdarları Paphlagonia'yı tehdit etmeye başlamışlardır.

İÖ. 302 yılında, Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğlisi) kentinin dul kraliçesi Amastris[232] ile evlenen Lysimakhos'un egemenliği Amastris[233] (Amasra) ve Herakleia'ya kadar uzanıyordu[234]. I. Mithradates'in Paphlagonia Bölgesi'ndeki hakimiyet alanı ise, kesin olarak bilinmemekle birlikte, Karambis'e (Kerempe Burnu) kadar ulaştığı tahmin edilmektedir.

---

yılda Mithradates VI Eupator'un askeri kışlalarından biri olduğu düşünülmektedir (Mitchell 2002, 54).

[230] Burada sözü edilen, Lykaonia ovalarından Euphrates'e kadar uzanan ve İÖ. 255 yılında Ariarathes tarafından kurulan Kappadokia Krallığı'nın toprakları değil; fakat önceleri Pontos Kappadokia'sı daha sonradan Pontos olarak adlandırılan bölgedir. Bilindiği üzere, Makedonia'lılar Kappadokia'yı ele geçirdikleri zaman burası Persler tarafından iki satraplığa ayrılmış bulunuyordu. Makedonia'lılar ülkenin bir kısmını isteyerek, bir kısmını da istemeyerek satraplıktan krallığa çevirmişlerdi. Bu krallıklardan birine "*asıl Kappadokia*"; "*Tauros yakınındaki Kappadokia*" ve hatta "*Büyük Kappadokia*" ve diğerine de başkaları "*Kappadokia Pontikē*" ismini vermişlerse de, buralar sonradan '*Pontos*' olarak adlandırılmıştır (Strab. XII. 1. 3-4 *c*. 534).

[231] App. *Mithr*. 9.

[232] Strabon'a (XII. 3. 10 *c*. 544) göre, Kraliçe Amastris, Herakleia Tiranı Dionysios'un karısı ve Büyük İskender'in savaştığı Pers İmparatoru Dareios'un erkek kardeşi olan Oksyathres'un kızıdır (Memnon 4. 4; Ps.-Scymnus 964-967). Kraliçe, bir yarımada üzerinde ve berzahın iki tarafında limanları olan Amastris kentini Sesamos (Amasra'nın eski ismi), Kytoros (Sütlüce Limanı/Gideros), Kromna (Tekeönü ya da Kurucaşile) ve Tieion'un (Hisarönü) oluşturduğu dört yerleşim yerini birleştirerek meydana getirmiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ps.-Scymnus 959-964; *Anonymi* (Arriani, ut fertur) *Periplus Pont. Eux*. 15 *str*. 1-17 *str*. 6; Jones 1971[2], 149 dn. 5; Saprykin 1997, 150; Liddle 2003, 111 vd.

[233] İÖ. 284 yılında yaşlı kraliçe Amastris'in, çocukları II. Klearkhos ve Oksathres tarafından öldürülmesinden sonra, Lysimakhos suçluları cezalandırmış ve Amastris kentinin yönetimini adamlarından Eumenes'e bırakmıştır (Pomp. Trog. *prolog*. 16= Iust. XVI. 3. 3; Burstein 1976, 143 vd. dn. 45; ayrıca bk. Saprykin 1997, 151 vdd.).

[234] Diod. XX. 109. 6-7; Memnon 4. 10; ayrıca bk. Billows 1990, 178 vdd.

Ardından Lysimakhos, kraliçenin oğlu Herakleia Tiranı II. Klearkhos'la birlikte Bithynia Kralı Zipoites'e karşı sonucu belli olmayan uzun bir savaşım vermiştir (Pomp. Trog. *prolog*. 16=Iust. XVI. 3. 3; ayrıca bk. Burstein 1976, 84 dn. 31-32). Bu durum Lysimakhos'un, Herakleia Pontike sayesinde Thrakia sahillerindeki müttefikleriyle tekrar ilişki içine girmesine vesile olmuştur (Diod. XX. 112. 1-4).

Muhtemelen Sinope[235] buna dahil değildir. Bu sırada Paphlagonia'nın iç bölgelerinin batı kısmı ise, yerel bir hükümdar tarafından yönetiliyor olsa gerektir[236].

Bununla birlikte, Lysimakhos'un eski müttefiki Seleukos tarafından İÖ. 281 yılının Şubat ayında, Kurupedion Muharebesi'nde yenilerek öldürülmesinden sonra[237], Seleukos, generallerinden Aphrodisios'u Anadolu'nun kuzey bölgelerini ele geçirmek üzere Phrygia ve Paphlagonia'ya yollamıştır. Aphrodisios, Phrygia kentlerini hiçbir direnişle karşı-

---

[235] İÖ. VII. yüzyılda Miletos'lular tarafından kurulan Sinope (Ksen. *Anab.* VI. 1. 15; Diod. XIV. 31. 2; Strab. XII. 3. 11 *c.* 545; Arr. *periplus* XIV. 5), kısa zamanda gelişip güçlenerek, İÖ. V. yüzyılın başından itibaren kendi sikkelerini basacak seviyeye ulaşmıştır. Daha sonra Doğu Karadeniz sahillerinde Kotyora, Kerasos ve Trapezus kolonilerini kurmuştur (Ksen. *Anab.* IV. 8. 22; V. 3. 2; 5. 3; 10; Diod. XIV. 30. 3; 5; 31. 1; Arr. *periplus* I. 1; XVI. 3-4). Ancak kent, İÖ. V. yüzyılın ortalarından itibaren tiranlar tarafından yönetilmeye başlanmış olsa gerektir. Bu sırada Perikles tarafından kuşatılır. Plutarkhos'a (*Perik.* XX. 1-2) göre Atinalılar, İÖ. *ca.* 436 yılında komutanları Perikles önderliğinde Sinope'ye de tesir eden Pontos Seferi düzenlemişlerdir. Perikles, komutanlarından Lamakhos'u 13 gemiyle orada bırakmış ve bunların yardımıyla kentin tiranı Temesileos uzaklaştırılınca, Perikles Atina'dan buraya 800 kolonist göndermiştir (ayrıca bk. Fernoux 1999, 193 vd.). Uzun süre Pers hakimiyetinden uzak yaşayan kent, İÖ. IV. yüzyılın başında özgür ve otonom olmasına ve kolonilerinden *tributum* almasına karşın (Ksen. *Anab.* V. 5. 7; 10), bu durum uzun süre devam etmemiştir. İÖ. 375 yılında Pontos ve Paphlagonia'nın birçok yöresini hakimiyeti altına alan Pers Komutan Datames tarafından ele geçirilmiştir (Polyain. *Strat.* VII. 21. 2; 5; ayrıca bk. Wieskopf 1982, 210 vdd). Bu durum üzerinde Datames'in ismi bulunan ve yaklaşık İÖ. 370 yıllarına tarihlenen Sinope sikkeleri tarafından kanıtlanmaktadır (Pomp. Trog. *prolog.* 10; Robinsohn 1906, 246 dn. 4-5). İÖ. 375'ten önceki bölge sikkelerinde Hellen harfleri kullanılırken Datames'ten sonra, Arami harfleri kullanılmıştır (Head 1977[3], 508; Waddington *et al.* 1925, 199 vd.). Bu durum Makedonia Kralı Büyük İskender'in Küçük Asya'ya gelişine kadar devam etmiştir. Bölge, Anadolu'daki Pers İmparatorluğu'nun geri kalan kısmıyla birlikte resmi olarak, İÖ. 334-330 yılları arasında Makedonia'lıların eline geçtiğinde, İskender Sinope'lileri ὑπὸ Πέρσαις τε τεταγμένοι=*Perslerin komutası altında savaş düzenine sokulmuş kimseler olarak* görmüştür (Arr. *Anab.* III. 24. 4).

[236] Ruge-Bittel 1965[2], *col.* 2523.

[237] Lysimakhos'un Kurupedion Ovası'nda Seleukos'la yaptığı meydan muharebesi tıpkı, İÖ. 301 yılında Ipsos Ovası'nda Antigonos ve devleti örneğindeki gibi, bir kralın kurduğu devletle birlikte tarih sahnesinden silinmesine neden olmuştur (Polyb. XVIII. 51. 4; Liv. XXXIV. 58. 5; Strab. XIII. 4. 1 *c.* 623; Plin. *nat.* VIII. 143; Memnon 8. 2; Plut. *mor.* XII. 970 *c*: *De Soll. Anim.* 14; Ael. *Anim.* VII. 40; Phleg. *fr.* 9; App. *Syr.* 62; 64; Paus. I. 10. 5; Corn. Nep. XXI. 3. 2; Lucian. *Marc.* 11; Pomp. Trog. *prolog.* 17=Iust. XVII. 2; Polyain. *Strat.* IV. 9. 4; VIII. 57. 1; Euseb. *chron.* I. 233*c*-235*a*; Oros. hist. III. 23. 60-62.

laşmadan Seleukos hakimiyeti altına almıştır. Fakat, Karadeniz'in güney sahilindeki kentler Herakleia Pontike halkının önderliğinde Seleukos egemenliğine karşı direnmişlerdir. Herakleia'lıların, Lysimakhos'la olan ilişkilerinden dolayı zaten Bithynia Kralı Zipoites'le (İÖ. *ca.* 298/297-280) araları kötüydü. Şimdi, gerek Lysimakhos'un müttefiki olmaları gerekse Seleukos'un generali Aphrodisios'a karşı aldıkları tavır nedeniyle Seleukos I Nikator'un da kendilerine karşı sert tedbirler almasına neden olmuşlardır. Bu yüzden Herakleia toprakları Seleukos ordusu tarafından işgal ve yağma edilmiştir[238]. Memnon'a[239] göre, bunun üzerine Herakleia'lılar Byzantion, Khalkedon ve Mithradates I Ktistes'ten yardım talebinde bulunmuşlardır. Memnon, söz konusu kentlerin ve I. Mithradates'in bu çağrıya ne şekilde yanıt verdiklerini bildirmemekle birlikte, Pompeius Trogus[240], Seleukos'un Kappadokia'ya gönderdiği generali Diodoros'un bölgede bozguna uğratıldığını kaleme almıştır. Her ne kadar P. Trogus, Diodoros'un kimin tarafından yenildiğini açıklamasa da, söz konusu galibin Mithradates I Ktistes olduğu üzerinde genel bir kanı vardır[241]. Bu bakımdan I. Mithradates'in ya Lysimakhos'un ölümünden ya Diodoros'u yendikten ya da Seleukos'un suikaste kurban gitmesinden sonra, İÖ. *ca.* 280 yılında kendisini Pontos kralı ilan ettiği düşünülmektedir[242]. Zira, Mithradates I Ktistes bağımsızlığının ve krallığının simgesi olan altın sikkeler bastırmıştır. İskender'in *stater*'lerinden esinlenen bu sikkelerin ön yüzünde tanrıça Athena'nın

---

[238] Memnon'a (11. 1) göre, Herakleia'lılar Aphrodisios tarafından Seleukos'a karşı düşmanca tutumlarından dolayı kınanmışlardır. Bununla birlikte Herakleia'lılar, Kurupedion Muharebesi'nden sonra, Seleukos'la aralarını düzeltmek üzere bir elçi heyeti göndermişler; fakat elçiler daha konuşmalarına fırsat verilmeden kendilerine kızmış olan kral tarafından huzurdan kovulmuşlardır. Görüldüğü üzere, Herakleia'lıların Seleukos'a karşı direnmekten başka çaresi yoktu.

[239] Memnon 11. 2. Bu olayın daha sonraları '*Kuzey İttifakı*' olarak adlandırılacak olan Herakleia Pontike, Byzantion, Khalkedon, Tieion, Kieiros kentlerinin oluşturduğu paktın öncüsü olduğu kabul edilmektedir (Magie 1950, 1087 dn. 36; McGing 1986a, 16). I. Mithradates ise, Kuzey İttifakı kentleriyle müttefik olarak onlara yardım etmiş olmasına rağmen, söz konusu mutabakatın bir parçası olmamış gibi gözükmektedir (McGing 1986a, 20).

[240] Pomp. Trog. *prolog.* 17.

[241] Magie 1950, 1087 dn. 36; Burstein 1976, 145 dn. 69. Daha detaylı bilgi için bk. McGing 1986a, 17 dn. 27.

[242] McGing 1986a, 19 dn. 39. Ayrıca bk. App. *Mithr.* 9; 112

başı, arka yüzünde ise, ayakta duran bir Nike figürü ile Βασιλέως Μιθραδάτου=*Kral Mithradates'in* lejandı[243] yer almaktadır[244].

İÖ. 281 yılının sonuna gelindiğinde I. Seleukos, Mithradates'in bu hareketine gerekli karşılığı veremeden hem doğduğu yerleri bir defa daha görmek hem de Thrakia'daki egemenliğini sağlamlaştırmak için gittiği Lysimakheia'da[245] bir kurban töreni sırasında Ptolemaios Keraunos[246] tarafından öldürülmüştür[247]. Seleukos'un yerine geçen oğlu Antiokhos I Soter ise, babasının Thrakia'yı ele geçirme hayalinden vazgeçmiş, bir an önce Küçük Asya'nın yönetim organizasyonunu düzenlemeyi yeğlemiştir. Bu sırada Antiokhos'un generallerinden Patrokles'in komutanı Aspendos'lu Hermogenes[248], Herakleia Pontike hakının teşvikiyle Bithynia topraklarına saldırmıştır. Fakat Bithynia Kralı Zipoites/ Nikomedes? tarafından yenilerek öldürülmüştür[249]. Seleukos Kralı I. Antiokhos ise, o sıralar daha önemli meselelerle ilgilendiğinden olsa gerek, bu durumu önemsememiştir. İmparatorluğunun merkezinde ve özellikle, Mısır'ın başında bulunan II. Ptolemaios'un[250] kışkırtmalarıyla Syria'da patlak veren isyanları bastırmak üzere doğuya hareket etmiştir[251]. Bu arada Herakleia Pontike ile Pontos Kralı I. Mithradates arasında Amastris kentinin kontrolü üzerinde bir anlaşmazlık yaşanmıştır.

---

[243] Sikke tipinin ya da resminin bir parçası olarak sikke üzerinde yer alan yazıdır. Latince *legere=okumak* fiilinden türetilmiştir. Genellikle sikkeyi basan kralı ya da kenti işaret eden veya tipi açıklayan yazıdır.

[244] Waddington et al. 1925, 10 n° 1; *SNGAul* 1[1] n° 1; ayrıca krş. Strab. XII. 1. 4 *c.* 534.

[245] Lysimakhos'un, kendine başkent edinmek üzere, Gelibolu Yarımadası kıstağında kurduğu kent. Hellence "Lysimakhos Yurdu=Lysimakheia" anlamında gelen ve kıstağa tepeden bakan bu kent hem Saros (= Melas) Körfezi'ni hem de Çanakkale Boğazı'nın Marmara Denizi'ne bağlandığı deniz parçasını görebiliyordu. Söz konusu antik yerleşimin görünür kalıntısı yoktur; yerinde şimdi askeri tesisler vardır.

[246] Ptolemaios I Soter'in, Antipatros'un kızı Eurydike'den olan oğlu '*şimşek*' (*keraunos*) lakaplı Ptolemaios, Makedonia tahtını bu suikastla ele geçirmiştir (Memnon 12. 2-3; Strab. XIII. 4. 1 *c.* 623; App. *Syr.* 62-63; Paus. X. 19. 7).

[247] Hansen 1971[2], 17. Bu suikastın ya İÖ. 281 yılının Aralık ayında ya da İÖ. 280 yılının Ocak ayında gerçekleştiği düşünülmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. Grainger 1990, 190 vd. dn. 60; Arslan 2000a, 37 dn. 95.

[248] Otto 1966[2], *col.* 862-863 n° 6; Geyer 1971[2], *col.* 493 n° 3.

[249] Memnon 15; ayrıca krş. Saprykin 1997, 165 vdd.

[250] II. Ptolemaios (İÖ. 282-246), Ptolemaios I Soter'in Berenike'den olma oğludur. İÖ. 285 yılında kral naibi (ortak kral) oldu. İÖ. 282 yılında babasının ölmesiyle Mısır tahtını ele geçirdi. İlk iş olarak Mısır tahtında hak sahibi olan herkesi bertaraf edip kendi geleceğini sağlama aldı.

[251] Heinen 1972, 3 vdd.; 1989, 413 vdd.

Herakleia'lılar, Lysimakhos'un Amastris'e yönetici olarak atadığı Eumenes[252] üzerinde baskılarını arttırarak kenti tekrar kendi egemenlikleri altına almak üzere harekete geçmişlerdir. Bunun üzerine Mithradates ile oğlu –kral naibi– Ariobarzanes de Amastris üzerindeki politikalarını aktifleştirmişler ve kentin hakimiyeti üzerinde Herakleia'lılarla kıyasıya bir mücadeleye girişmişlerdir. Ancak sonunda Eumenes, sebebi her ne olursa olsun, Amastris'in hakimiyetini Pontos Kralı I. Mithradates'in oğlu Ariobarzanes'e bırakmıştır[253]. Böylelikle Pontos Krallığı, Paphlagonia'nın en büyük ve en zengin kenti Amaseia'dan sonra, Güney Karadeniz'in en önemli limanlarından birine sahip olmuştur.

Bu arada, İÖ. 280 yılında Zipoites ölmüş ve Bithynia tahtı, halefi, büyük oğlu I. Nikomedes'e geçmiştir. Ancak I. Nikomedes'in kardeşi Zipoites Bithynia tahtında hak iddia ederek Nikomedes'e karşı ayaklanmış ve sonunda Bithynia Krallığı'nda iç savaş patlak vermiştir. Kardeşler arasındaki taht kavgasını Bithynia Krallığı'nı zayıflatmak ya da ele geçirmek için uygun bir fırsat olarak gören Seleukos Kralı I. Antiokhos, Nikomedes'e karşı Zipoites'i desteklemiştir[254]. Bithynia Krallığı'ndaki karmaşadan yararlanan Herakleia'lılar ise, bu durumu kendileri için bir fırsat bilip Zipoites tarafından ellerinden alınan toprakları ve Tieion (Filyos/ Hisarönü) ile Kieiros (Konuralp) kentlerini geri almışlardır[255]. Ancak Nikomedes'in, İÖ. *ca.* 278/277 yılında Byzantion kentini kuşatan[256] Galatlarla anlaşması, krallığı açısından bir dönüm noktası olmuştur. O sıralar isyankar kardeşi karşında yardıma muhtaç durumda kalan Nikomedes, Galat lider Leonnorios komutasındaki yarısı savaşçı olmak üzere, 20.000 kişiyi gemileriyle Bosporos (İstanbul Boğazı) üzerinden Küçük Asya'ya geçirmeye ikna ederek, onları kendi hizmetine almıştır. Kısa bir süre sonra, Hellespontos (Çanakkale Boğa-

---

[252] Pergamon Valisi Philetairos'un kardeşi (*IG* XI 4, 1107; Hansen 1971², 16 vd.).

[253] Herakleia Pontike'li tarihçi Memnon'un 16. paragrafında Herakleia'lıların bu karar sonucunda Ariobarzanes'le savaştığına dair herhangi bir yorumda bulunmamaktadır. Bu bakımdan Amastris'in Pontos hakimiyetine girmesi büyük bir ihtimalle kansız olmuş gibi gözükmektedir.

Eumenes'in kenti neden yetmiş yaşında olan I. Mithradates'e değil de oğluna teslim ettiği ise, Ariobarzanes'in o sıralar Pontos Krallığı'nın naibi olmasıyla açıklanmaktadır. Eumenes'in bu kararı almasındaki nedenler üzerine çeşitli görüşler ve daha detaylı bilgi edinmek için ayrıca bk. McGing 1986a, 18 dn. 31-33.

[254] Arslan 2000a, 56 dn. 176.

[255] Memnon 16; ayrıca bk. Maximova 1956, 175 dn. 3.

[256] Memnon'a (18-19. 5) göre, Herakleia Pontike bu sırada zor durumda kalan müttefikleri Byzantion'lulara önemli yardımlarda bulunmuştur.

zı) üzerinden Anadolu'ya geçen Lutorios komutasındaki Galatlarla anlaşmak suretiyle, onları da Bithynia'ya getirmiştir[257]. Ardından Kuzey İttifakı kentleri; Herakleia Pontike, Byzantion, Khalkedon, Tieion, Kieiros ve büyük bir ihtimalle Pontos Kralı I. Mithradates'le müttefiklik anlaşması imzalamıştır[258]. Yaptığı anlaşmalar ve özellikle Galat ittifakı sayesinde Nikomedes, Bithynia tahtında gözü olan kardeşi Zipoites'i kolaylıkla bertaraf etmiş ve Bithynia'nın tek hakimi olmuştur[259].

Byzantion'lu Stephanos'un *Ethnika* adlı ünlü coğrafya sözlüğünün Ankara[260] (= *Ankyra* [῾Αγκυρα]) maddesine göre, İÖ. *ca.* 278/277 yılında Küçük Asya'ya geçen Galatlar, daha sonra Pontos Kralı Mithradates I Ktistes'in ordusunda paralı asker olarak, Mısır Kralı Ptolemaios II Philadelphos'a karşı Paphlagonia yöresinde savaşmışlardır. Bozguna

---

257 Liv. XXXVIII. 16. 8.

258 Memnon 19. 2; Paus. X. 23. 14.

259 Memnon 19. 2-5; Iust. XXV. 2. 11; Strab. XII. 5. 1-3 *c.* 567; Liv. XXXVIII. 16. 1-15; Paus. I. 4. 5; X. 23. 14.

260 Stephanos Byzantios bu maddeyi (*Ethnika* XV. 9), İÖ. II. yüzyılda Aphrodisias'ta yaşamış olan ünlü Mısırlı Rahip Apollonios'un *Karika* (Karia Tarihi) adlı eserinin XVII. kitabının 13. paragrafına dayanarak kaleme almıştır (ayrıca bk. Apollon. *frg.* XVII. 13; Ael. Her. *pros. cath.* III. 1. 261).

II. Ptolemaios'un Euksenos'a (Karadeniz) bir deniz seferi düzenlemiş olması mümkündür. Zira Pontos sahilleriyle Mısır hanedanlığı arasındaki ilişki Ptolemaios I Soter (İÖ. 305-282) zamanında başlamıştı (Arslan 2000a, 58 vd.; Archibald 2004, 2 dn. 5). I. Ptolemaios, Aleksandreia'yı surlar, tapınaklar, dini yerler ve güzel yapılarla donatırken, gördüğü bir rüya üzerine, zamanın Sinope Kralı Skydrothemis'e hediyeler gönderip kentindeki Pluton heykelini istemişti (Tac. *hist.* IV. 83-84; Maneth. *frag.* 78=Plut. *mor.* V. 361 *f*-362 *a*: *De Isi. et Osir.* 28; XII. 984 *a-b*: *De Soll. Anim.* 36; Clem. Alex. *prop.* IV. 48. 1-2; Origen. *Cont. Cel.* V. 38). Skydrothemis'in mükemmel heykeli Ptolemaios'a vermesiyle başlayan Sinope ile Mısır dostluğu ve Mısırlıların Pontos sahilleriyle politik ve ticari ilişkileri II. Ptolemaios (İÖ. 282-246) döneminde de artarak devam etmiştir (*Pap. Cairo Zen.* n° 59012 l. 48; 59013 l. 23). Bu bakımdan bu sırada Sinope'nin, Pontos kralı tarafından rahatsız edilmesi ihtimal dahilindedir (Arslan 2000a, 59). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hind 1980, 504; Mitchell 2002, 43 dn. 55.

Zira, 1951 yılında E. Akurgal ve L. Budde'nin Sinope'de yaptıkları kazılar sonucunda; İÖ. IV. yüzyıla tarihlenen bir Serapeion'a (Iupiter Dis/Pluton) ait arkeolojik kalıntılar bulunmuştur. Kutsal alanın içinde 8.60m x 15m ebatlarında dikdörtgen plana sahip bir tapınak ve onun güney tarafında bir sunağa ait kalıntılar gün ışığına çıkarılmıştır. Serapis, Isis, Herakles ile Persephone'ye ait figürlerle ele geçmiştir. Ayrıca epigrafik belgelerden iki tanesinin üzerinde tapınağın Serapis'e adandığı yazılmıştır (Freely 2004[3], 97 vd.). Tacitus'a (*hist.* IV. 83-84) göre, Serapis kültü Sinope'de doğmuş ve I. Ptolemaios'un krallığı sırasında Mısır'a buradan yayılmıştır.

uğrayan Mısır ordusunu denize kadar kovalamışlar; hatta Mısırlıların birçok savaş gemisini de ele geçirmişlerdir. Ardından, I. Nikomedes[261] ve I. Mithradates[262] Galatların kendilerine yaptıkları bu yardımlara karşılık, onlara Halys ile Sangarios ırmakları arasındaki toprakları – Phrygia– bağışlamışlardır. Böylelikle, düşmanları Seleukos Kralı I. Antiokhos'la krallıkları arasında Galatlardan tampon bölge oluşturarak, kendilerini güvence altına almışlardır.

I-II. Mithradates?

Otuz altı yıl boyunca Amaseia çevresinde Lykos ve Iris vadileri ve onların yan kollarından oluşan bölgeyle Paphlagonia'nın bir kısmının krallığını yapan Mithradates I Ktistes'in[263] ölümünden sonra, yerine oğlu Ariobarzanes (İÖ. *ca.* 266/265-*ca.* 250) geçmiştir. Ariobarzanes'in Pontos'taki hakimiyeti üzerine bilinen şeyler azdır. Önceleri Galatlarla olan ittifakını devam ettirmiştir[264]. Orta Karadeniz yöresinin önemli limanlarından Amisos'u (Samsun) ele geçirerek krallığının sınırlarını genişletmiştir. Ancak, sonraları Ariobarzanes ile Galatların arası sebebini bilmediğimiz bir nedenden ötürü açılmıştır. Kralın İÖ. *ca.* 250 yılındaki ölümünden sonra ise, daha çocuk denecek yaştayken tahta çıkan oğlu II. Mithradates'in (İÖ. *ca.* 250-220) deneyimsizliğini ve krallıktaki otorite boşluğunu fırsat bilen Galatlar Pontos topraklarına saldırmışlardır. Bölgeyi yağmalayıp Amisos kentine kadar gelen Galatlar, Pontos'un batısındaki bu önemli liman kentine sığınan Mithradates'i kuşatmışlardır. Bunun üzerine Herakleia Pontike kenti, Galatlar tarafından talan edilen bölgeye ve Amisos'ta abluka altına alınan II. Mithradates'e yardımda bulunmak amacıyla kentin limanına hububat yüklü gemiler göndermiştir. Böylece, kuşatmaları sekteye uğratılan Galatların dikkatini üzerlerine çekmişlerdir. Bu duruma kızan Galatlar, Amisos kuşatmasını kaldırarak, Herakleia Pontike'ye bir sefer düzenlemişlerdir. Kent halkı, Galatların bu seferini, an-

---

261 Memnon 19. 5; Iust. XXV. 2.

262 *FGrH* 740. 14=Steph. Byz. *Ethnika* ˇΑγκυρα=*Ankyra*.

263 Diod. XX. 111. 4.

264 Apollon. *frg.* XVII. 13.

cak ordu için 5.000 ve her bir Galat şefi için 200'er parça olmak üzere, ödediği altınlar karşılığında savuşturabilmiştir[265].

II. Mithradates'in Hellenistik Dönem Anadolu tarihinde önemli bir rol oynamaya başlaması, onun Seleukos Kralı Antiokhos II Theos'un (İÖ. 261-246) kızı Laodike'yle evlenmesiyle başlamıştır[266]. Bu durum, II. Antiokhos'un ölümünden sonra, Seleukos tahtına çıkan Seleukos II Kallinikos'un (İÖ. 246-225), imparatorluğu birlikte yönettiği kardeşi Antiokhos II Hieraks (İÖ. 246-225) döneminde de devam etmiştir. Seleukos II Kallinikos, krallığının ilk yıllarında Mısır Kralı Ptolemaios III Euergetes'le (İÖ. 246-222) yaptığı Üçüncü Syria Savaşı (İÖ. 246-241) sırasında, Küçük Asya'daki topraklarının egemenliğini, imparatorluğu birlikte yönettiği kardeşi Antiokhos II. Hieraks'a bırakmıştı. Fakat, III. Ptolemaios'la İÖ. 241[267] yılında yaptığı barış sonrasında kardeşinin, Küçük Asya'daki krallıklarla kurduğu ittifaklar sonucunda güçlenerek kendisine karşı ayaklanma hazırlığına giriştiğini fark etmiş ve ona karşı sefer hazırlıklarına başlamıştır. Bu sırada Antiokhos II Hieraks, kız kardeşinin vasıtasıyla olacak, Pontos Kralı II. Mithradates'le ittifak kurmuştur. Bu durumu daha da güçlendirmek için kız kardeşinin kızı Laodike'yle evlenmiştir[268]. Ancak, bu sırada II. Seleukos kardeşi II. Antiokhos'la savaşmak üzere büyük bir orduyla Anadolu'ya geçmiştir. Seleukos II Kallinikos, kardeşiyle ilk olarak Batı Anadolu'da karşılaşarak bu savaşı kolaylıkla kazanmıştır. Hemen ardından kardeşinin mütte-

---

[265] Memnon 24; Brandis 1971², *col.* 524; Galatlara verilen haraç miktarı hakkındaki değişik yorumlar için, ayrıca bk. Mitchell 1993, 20.

[266] Euseb. *chron.* I. 251; ayrıca bk. Grainger 1997, 48 "Laodike (4)"; Shipley 2000, 51.

Iustinus'a (XXXVIII. 5. 3 dn. 11) göre, VI. Mithradates, Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında Phrygia Bölgesi'nin, Seleukos II Kallinikos tarafından II. Mithradates'le evlenen kardeşine çeyiz hediyesi olarak verildiğini iddia etmiştir. Böylelikle Phrygia üzerindeki hakimiyetini daha sağlam temeller üzerine oturtmaya çalışmıştır.

[267] Magie 1950, 736 dn. 22; Shipley 2000, 203; 289 vd.; Ma 2002², 44 vd. dn. 59-66.

[268] Ancak bu evliliğin göstermelik; Laodike'nin ise, II. Mithradates tarafından Hieraks'a verilen bir rehine olduğu düşünülmektedir (Walbank 1967, II 96; McGing 1986a, 21; 1986b, 253). Polybios'a (V. 74. 4-5) göre, Laodike emanet (= *en parakatathēkē* [ἐν παρακαταθήκῃ]) olarak Hieraks'a verilmişti. Hieraks ise, Laodike'yi, yaşının küçüklüğünden olsa gerek, arkadaşı ve yandaşı Selge'li Logbasis'in korumasına vermiş, Laodike onun tarafından kendi kızıymış gibi, Selge kentinde büyütülmüştür (ayrıca bk. Polyb. VIII. 19. 7; 20. 11). Daha detaylı bilgi için bk. Macurdy 1932, 90 vd.; Grainger 1997, 49 "Laodike (10)".

fiki Pontos Kralı II. Mithradates'in üzerine bir cezalandırma seferi düzenlemiştir. Fakat Antiokhos Hieraks'ın, II. Mithradates'le birlikte Galat paralı askerlerinden oluşturduğu bir orduya karşı, İÖ. *ca.* 240/239 yılında Ankyra (Ankara) yakınlarında yaptığı muharebeyi ağır biçimde kaybederek canını zor kurtaran Seleukos II Kallinikos, yeniden Asya'daki topraklarına çekilmek zorunda kalmıştır[269]. Bu zaferden sonra, her nedense Antiokhos Hieraks ile II. Mithradates'in arası açılmış gibi gözükmektedir[270]. Çünkü II. Mithradates, Hieraks'ın bundan sonraki seferlerinde onu aktif olarak desteklemekten vazgeçmiş ve her iki Seleukos kralıyla da arasını iyi tutmaya özen göstermiştir[271].

İÖ. *ca.* 227/226 yılında Rhodos'ta önemli hasara yol açan şiddetli bir deprem meydana gelmiştir. II. Mithradates, kente yardım etmek için adeta birbiriyle yarışan Hellenistik *monarkhia*'lar, küçük prenslikler ve bağımsız kentlerden aşağı kalmayarak, Rhodos'a cömertçe bağışta bulunmuştur[272]. Böylelikle, o sıralar Anadolu'nun kuzeyine sıkışmış küçük bir krallık olan Pontos'un adı, II. Mithradates'in krallığı zamanında, Küçük Asya'da olduğu kadar yavaş yavaş adalar ve Hellas'ta da tanınmaya başlamıştır. Ayrıca II. Mithradates'in Küçük Asya'da izlediği siyaset, Pontos Krallığı'nı Anadolu'daki Hellenistik krallıklar arasında önemli bir konuma getirmiştir. Öyle ki, İÖ. 222 yılına geldiğimizde, Seleukos Kralı III. Antiokhos (İÖ. 223-187), II. Mithradates'in Laodike isimli diğer kızıyla Euphrates kenarındaki Zeugma kentinde evlenmiştir[273]. Antiokhos'un Küçük Asya genel valiliğine atadığı kuzeni[274] Akhaios[275] ise, II. Mithradates'in Hieraks'la evlendirdiği/emanet olarak verdiği diğer

---

[269] Plut. *mor.* VI. 489 *a-b*: *De frat. amor.* 18; Ath. *Deip.* XIII. 593 *e* (= Phylarkhos); Polyain. *Strat.* IV. 9. 6; VIII. 61; Pomp. Trog. *prolog.* 27=Iust. XXVII. 2. 10-11; XLI. 4. 7; Euseb. *chron.* I. 251.

[270] Magie 1950, 8 vdd.; 737 dn. 24.

[271] McGing 1986a, 22.

[272] Polyb. V. 88. 1-90.

[273] Polyb. V. 43. 1-4; ayrıca bk. *OGIS* 237. Daha detaylı bilgi için bk. Macurdy 1932, 91 vdd.; Grainger 1997, 49 "Laodike (11)".

[274] Polyb. IV. 51. 4; VIII. 20. 11; ayrıca bk. Ma 2002[2], 54 dn. 7.

[275] Akhaios, İÖ. *ca.* 223/222 yılında büyük bir orduyla Syria'dan hareket etmiş ve Tauros'ları aşarak Küçük Asya'ya girmiştir. Pergamon Kralı I. Attalos'u bir yıl gibi kısa bir sürede karşılaştıkları her yerde yenmiş, Antiokhos II Hieraks tarafından kaybedilen bütün Seleukos topraklarını geri almıştır. Kısa bir süre sonra, İÖ. 220 yılında kendisini Phrygia'nın Laodikeia kentinde kral ilan etmiştir (Polyb. IV. 2. 6; 48. 1-4; 10-11; V. 57-58).

kızı Laodike'yle evlenmiştir[276]. Bu suretle, Pontos Kralı II. Mithradates, II. Seleukos ve II. Antiokhos örneklerinde olduğu gibi hem Seleukos krallarıyla hem de onun Küçük Asya'yı yönetmekle görevlendirdiği elçisiyle bir şekilde iyi geçinmeyi başarmış gözükmektedir. İşin garip olduğu kadar ilgi çekici yanı ise, Küçük Asya'yı yönetmek üzere gönderilen her iki görevli belirli bir süre sonra, Seleukos krallarına karşı ayaklanmış olsalar da, Pontos Kralı II. Mithradates, izlediği politika sayesinde her iki tarafı bir şekilde kendisine dost etmeyi başarmıştır.

II. Mithradates'in krallığı döneminde Pontos topraklarının ne derece genişlediği konusunda kesin verilere sahip değiliz. Bununla birlikte Mithradates'in hükümdarlığının son yıllarında –İÖ. *ca.* 220– Pontos Euksenos'un güney sahilinde, Phasis rotasında ve açık denize giden bir yarım ada üzerinde konuşlanmış Sinope'ye karşı bir harekata girişmek üzere hazırlandığı zannedilmektedir. Zira Polybios'a[277] göre, Sinope'liler, Pontos Kralı II. Mithradates'in kenti kuşatmasından endişe duyuyorlardı. Bu yüzden, Rhodos'a –büyük bir olasılıkla Kos Adası'na da– olası bir savaş halinde kendilerine yardım etmeleri talebinde bulunmak üzere elçiler gönderdiler. Bunun üzerine Rhodos'lular derhal üç komiser tayin edip, Sinope'lilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere bu komiserlere 140.000 *drakhmai* verdiler. Komiserler ise, yanlarına 10.000 küp şarap, 300 *talanta*[278] tutarında hazır saç, 100 *talanta* tutarında hazır toka ipi, 1000 tam takım zırh, 3000 altın, kullanıcılarıyla birlikte 4 mancınık alarak Sinope'ye gittiler. Hem deniz hem de karadan II. Mithradates'in baskısı altında olan Sinope'liler büyük endişe içindeydiler. Bununla birlikte, Sinope halkını korkutan bu saldırının gerçekleşip gerçekleşmediği kesin olarak belli değildir. Zira, II. Mithradates'in Sinope'ye karşı ne çeşit bir düşmanlığı olduğu ve bu sefere girişip girişmediği antik kaynaklar tarafından açık bir şekilde belirtilmemiştir. Yine de; Pontos kralı Sinope'yi kuşattıysa bile, Kos[279](?) ve Rhodos'luların kente yaptıkları önemli ölçüdeki askeri ve erzak yardımı sayesinde ala-

---

[276] Polyb. V. 74. 5; VIII. 19. 7; 20. 11. Akhaios'un II. Mithradates'in Laodike isimli diğer bir kızıyla evlendiği tarih ise, kesin olarak belli değildir.

[277] Polyb. IV. 56 1-9; 57. 1; ayrıca bk. Banari 2003, 121 dn. 556; 146 dn. 617.

[278] 25.86 kg'lık ağırlık ölçüsü. Antikçağda genellikle para tartmak için kullanılırdı. Bir *talanton* yaklaşık olarak 60 *mnai*, 6.000 gümüş *drakhmai* ya da 36.000 *oboloi*'a eşitti.

[279] Kos Adası'nda bulunan bir yazıt (*SEG* XLVIII 1097; 1503) uyarınca, İÖ *ca.* 220 yılında Sinope'liler Kos'lu Polution oğlu Dionnos'u savaşta gösterdiği yararlılıklardan dolayı onurlandırmışlardır.

mamıştır[280]. II. Mithradates'in bastırdığı sikkelerin ön yüzünde miğfer taşıyan bir Athena büstü, arka yüzünde; elinde palmiye yaprağı tutan, ayakta bir Nike figürü ile Βασιλέως Μιθραδάτου=*Kral Mithradates'in* lejandı yer almaktadır[281].

II. Mithradates İÖ. *ca.* 220 yılında öldükten sonra, yerine varisi III. Mithradates (İÖ. *ca.* 220-*ca.* 197) Pontos tahtına çıkmıştır. III. Mithradates'in yaklaşık yirmi üç yıllık hakimiyeti sırasında antik kaynaklarda geçen bir değiniye rastlanmamaktadır. Ancak, onun döneminde basılan sikkelerin ön yüzünde III. Mithradates realist bir şekilde kısa saçları üzerine yerleştirilmiş tacıyla, yaşlı bir adam olarak temsil edilmiştir[282]. Sikkelerin arka yüzünde, elinde kartal tutan, oturan bir Zeus betimlemesi, kral Mithradates'in lejandı ile III. Mithradates'ten sonra, Pontos'un krali standartlarından biri olan hilal ve yıldız sembolleri resmedilmiştir[283].

III. Mithradates

Pontos Kralı I. Pharnakes'in (İÖ. *ca.* 197-*ca.* 160/159[284]) hükümdarlığı sırasında seleflerinden daha sistematik, saldırgan ve yayılımcı politika

---

[280] McGing 1986a, 23.

[281] Head 1977[3], 500 n° 3.

[282] *SNGAul* 1[1] n° 1(?); Waddington *et al.* 1925, 10 vd. n° 2-3. I. Mithradates'in bastırdığı sikkelerde, Hellen etkisi görülmektedir. Ayrıca İskender'in *stater*'leri aynen kopya edilmiştir. III. Mithradates'in sikkelerinin ön yüzünde, Hellen ideal stilinden ziyade, gerçekçi ve İÖ. IV. yüzyıldaki Lydia ve Phrygia satraplarının baskılarını andıran bir sistem izlenmiş gibidir (Zahle 1982, lev. 16. 5; 7-8; 11; Kraay 1976, 272 vdd.). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 190 dn. 38; Mattingly 1990, 71; Erciyas 2001, 80 dn. 205.

[283] *BMC Pontus* 42 n° 1 lev. VIII/2; Head 1977[3], 500 n° 4; Sear 1979, 679 n° 7239; Ramsay 1999, 216 dn. 68. Sikkelerin arka yüzündeki Zeus motifi klasik Hellen stilindedir. Aynı yüzdeki hilal ve yıldız sembollerinin anlamları üzerinde nümismatlar arasında büyük fikir ayrılıkları vardır. Ancak hepsi hilal ve yıldızın bir Pontos sembolü olduğu üzerinde birleşmektedirler (ayrıca bk. McGing 1986a, 24 dn. 57; Summerer 1995, 304 vdd.).

[284] I. Pharnakes'in hükümdarlık yıllarını kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Delos'ta bulunan bir yazıta (*IG* XI 1056) göre, I. Pharnakes İÖ. *ca.* 160/159 tarihinde halen hayattaydı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Olshausen 1978, *col.* 415; Mitchell 2002, 55 dn. 134; ayrıca krş. Tracy 1992, 307 vdd.; Mattingly 1997, 123 dn. 9-12; 137 dn. 78.

I. Pharnakes

izlediğine tanık oluyoruz. Pharnakes, her ne kadar bastırdığı sikkeler üzerindeki realist portrelerinde zayıf karakterli; hatta moron gibi görünse de, son derece keskin bir zekaya ve sınırsız hırsa sahipti[285]. Öyle ki, kral İÖ. 188 yılında, Bithynia Kralı I. Prusias ve Ortiagon komutasındaki Galatlarla birleşerek Pergamon Kralı II. Eumenes'e karşı savaşmıştır[286]. Makedonia Kralı V. Philippos'un da, Pergamon'lulara karşı Prusias'ı desteklemesine rağmen[287] II. Eumenes İÖ. 184 yılında, Lypedron Dağı yakınlarında Bithynia'lılar ve Galatlardan oluşan koalisyon kuvvetlerini yenmeye muvaffak olmuştur[288]. Bununla birlikte İÖ. 183 yılında Romalıların araya girmesiyle T. Quinctius Flamininus'un önderliğinde bir barış konferansı toplanmıştır. Bu toplantı, II. Eumenes'in, İÖ. 188 yılındaki Apameia Antlaşması uyarınca kendisine verilen ya da gözetiminde bulundurduğu bölgeler üzerindeki haklarını aynen geçerli kılmış ve Bithynia Kralı I. Prusias ile Ortiagon'un bu karara uymaları zorunluluğunu getirmiştir[289]. Pharnakes'in Bithynia ve müttefikleriyle Pergamon kuvvetleri arasındaki savaşta ne derece rol oynadığı belli değildir. Ayrıca savaştan sonra, toplanan barış görüşmelerinde de yer almamıştır.

Ancak Pharnakes'in, Eumenes'e karşı düşmanlığı devam etmiştir. İÖ. 183 yılında Pergamon'lulara karşı ayaklandırdığı Galat şefleri ve Armenia Kralı Mithradates'le oluşturduğu Doğu koalisyonuyla II. Eumenes'e karşı savaşmaya başlamıştır[290]. Pharnakes ilk olarak, düzenlediği ani bir baskınla Paphlagonia ve Güney Karadeniz sahilinin en önemli ticaret merkezi Sinope ve onun Sinopis/Sinopitis olarak adlandı-

---

[285] Waddington *et al.* 1925, 11 n° 4; Mørkholm 2000, 190 n° 623; Polyb. XXVII. 17; ayrıca bk. Magie 1950, 190 *h-i*.

[286] Pomp. Trog. *prolog.* 32.

[287] Polyb. XXIII. 1. 4.

[288] *OGIS* 298. Bu savaş sonunda II. Eumenes, kurtarıcı (= *sōtēr* [σωτήϱ]) unvanı almıştır (Robert 1934, 284 dn. 1; Magie 1950, 764 dn. 59).

[289] Magie 1950, 758 vdd. dn. 56; 766 dn. 62; Badian 1958a, 98 vd.

[290] Polyb. XXIV. 14. 6; XXV. 2. 1-12.

rılan geniş *territorium*'unu ele geçirmiştir[291]. Ardından bu kentin kolonileri olan Kotyora (Ordu) ve Kerasos (Giresun) kentlerini almıştır. Akabinde, İç Anadolu Bölgesi'ni istila hareketine başlamış, bir yandan Paphlagonia Bölgesi'nin içlerine yaptığı akınlarla buranın büyük bir kısmını işgal ederken, diğer yandan Galatları Pergamon arazisine hücuma teşvik etmiştir. Romalıların çeşitli kereler savaşı durdurma girişimlerine rağmen, Pharnakes önce Kappadokia daha sonra Bithynia toprakları üzerine akınlar düzenlemiştir. Sonunda II. Eumenes ile müttefikleri, Bithynia Kralı II. Prusias ve Kappadokia Kralı IV. Ariarathes'in karşısında bütün cephelerde yenilmiş ve Pergamon Kralı Eumenes II Soter'le barış imzalamak zorunda kalmıştır. Böylece Pharnakes'in, bir daha her ne sebeple olursa olsun Galatia topraklarına girmesi yasaklanmış, Galatlarla daha önce yapmış olduğu bütün anlaşmalar geçersiz sayılmış ve Paphlagonia gibi, savaş süresince istila ettiği bütün toprakları terk etmeye ve yüklü miktarda savaş tazminatı vermeye mecbur edilmiştir[292].

Bununla birlikte Pharnakes, ülkesinin sınırlarını Karadeniz sahillerinde Amastris'ten Kerasos ve belki Trapezus'a kadar genişletmeyi başarmıştır. Ayrıca krallığının başkentini ve krali mezarlık merkezini Amaseia'dan Sinope'ye taşımıştır[293]. Ardından burayı güzel yapılarla ve tersanelerle donatarak aynı zamanda Pontos Krallığı'nın donanma üssü haline getirmiştir[294]. Pharnakes ayrıca Kerasos üzerinde kendi adına

---

[291] Polyb. XXIII. 9. 2-3; XXIV. 1. 1-3; Strab. XII. 3. 11 *c*. 545. Livius'a (XL. 2. 6) göre, Sinope'nin Pharnakes tarafından ele geçirilmesinden sonra, Rhodos'lular bu durumu protesto etmek için Roma'ya elçiler yollamışlardır. Ayrıca bk. Pastor 2000-2001, 63.

[292] Polyb. XXV. 2. 1-15; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 765 dn. 60; Mitchell 1974a, 26 dn. 117.

[293] Bu yüzden Pontos kralları, artık Sinope'de gömülmeye başlamışlardır (Plut. *Pomp*. XLII. 2-3; App. *Mithr*. 113; Cass. Dio XXXVII. 14. 1-2). Krallığın başkenti ve kraliyet sarayının bulunduğu yer için bk. Cic. *Leg. Man*. VIII. 21; Diod. XIV. 31. 2; Memnon 36. 3. Ayrıca bk. Magie 1950, 185 *o*.

[294] Zira, Miletos'lular tarafından bir deniz üssü kurmak amacıyla kolonileştirilen Sinopis/Sinopitis arazisinden Bithynia'ya kadar uzanan sahil şeridinde ve kıyının gerisindeki topraklarda gemi yapımı için olağanüstü elverişli olan ve kolaylıkla ihraç edilebilen kereste bulunurdu. Masa yapımında kullanılan ahşabı buradaki ağaçlardan elde ederler ve kaliteli mobilya üretirlerdi (ayrıca bk. Ksen. *Anab*. VI. 4. 4; Theophr. *hist. plant*. IV. 5. 5). Bütün toprakları işlenmiş olan ve denizden biraz yukarda bulunan bu yöre, zeytin (Strab. II. 1. 15 *c*. 73; XII. 3. 11-12 *c*. 545/546) ve kabuklu yemiş ağaçlarıyla (Ath. *Deip*. II. 53 *b* dn. *a*-54 *b*) kaplıydı. Kentin iç ve dış limanlarında ise, palamut ve çeşitli balıklar avlanırdı. Öyle ki, Strabon'a (VII. 6. 2 *c*. 320; XII. 3. 11 *c*. 545; ayrıca bk. Ath. *Deip*. III. 118 *c*; VII. 307 *b*) göre, Sinope'liler

izafeten Pharnakeia adlı yeni bir yerleşim kurmuş ve Kotyora sakinlerinin büyük bir bölümünü bu kente transfer etmiştir[295]. Pharnakes, Karadeniz'de elde ettiği sahil kentlerinden sonra, ilgi alanını Anadolu'dan Kuzey Karadeniz havzasına çevirmiştir. Kırım Yarımadası'nın önde gelen kentlerinden Khersonesos'la[296] (Sivastopol) ve daha sonra Odessos[297] (Varna) ve bölgedeki diğer Hellen kolonileriyle müttefik olarak onları Skythia (İskit) akınlarına karşı korumuştur. Ayrıca kentlerle yaptığı iki taraflı dostluk ve müttefiklik antlaşmasında, söz konusu kentlere yapılacak herhangi bir –barbar– saldırı karşısında onları koruyacağına ve ardından kentlerin bağımsızlığına saygı göstereceğine dair yemin etmiştir[298]. Böylelikle kral, Pontos Krallığı'nın bir bakıma Kuzey Kara-

---

balıkçılık konusunda ikinciydiler. Burada yakalanan balıklar tuzlanarak ya da salamura yapılarak Hellas ve Italia'ya ihraç edilirdi (Magie 1950, 184 dn. 20) –Karadeniz'den Roma'ya ihraç edilen balıkların fiyatları için bk. Polyb. XXXI. 25. 5; Diod. XXXVII. 3. 5. Ayrıca burası Karadeniz Bölgesi'nin deniz ve kara trafiğinin merkeziydi. Karada Paphlagonia, Pontos ve Kappadokia üzerinden Kilikia'ya kadar uzanan bir yol ağıyla Asia'nın iç bölgelerine bağlıydı (Hdt. I. 72; II. 34; Strab. XIV. 5. 22 *c.* 667). Bu bakımdan Paphlagonia, Pontos'un bazı yöreleri ve özellikle Kappadokia ürünleri bu limandan dünyaya pazarlanırdı. Bunların başta geleni Kappadokia'da üretilen ve Sinope'li (= *Sinōpis* [Σινωπίς]) olarak adlandırılan kırmızı renkli aşı boyasıydı. Iberia'lılar bununla rekabet ettikleri halde, Kappadokia'da yapılan aşı boyası dünyadakilerin en iyisiydi. Bu ürüne Sinope'li denmesinin nedeni ise, Ephesos'luların ticareti Kappadokia halkına ulaşıncaya kadar, buralı tüccarların onu Sinope'den sevk etmeyi adet edinmelerindendi (Strab. III. 2. 6 *c.* 144; XII. 2. 10 *c.* 540; Theophr. *de lapid.* 52. 1-6; Plin. *nat.* XXXV. 13. 31; 17. 36; 32. 50; Isidore Origg. XIX. 17; *Pap. Cairo Zen.* n° 59767). Celsus'a (*Med.* V. 6. 1; 19. 21; VI. 6. 19 *etc.*) ve Plinius'a (nat. XXV. 14. 34) göre, Sinopis aynı zamanda ilaç olarak birçok hastalığın tedavisinde kullanılmaktaydı. Daha detaylı bilgi için bk. Leaf 1916, 3 vdd.; 10 vdd.; Magie 1950, 184 dn. 22.

[295] Strab. XII. 3. 17 *c.* 548; ayrıca bk. Arr. *periplus* XVI. 4; Pastor 2000-2001; 63; Mitchell 2002, 56.

[296] *IOSPE* I^2 402; *SEG* XXX 962; ayrıca bk. Burstein 1980, 1 vdd.; McGing 1986a, 32 vdd.; 1986b, 251; 2003, 76; Saprykin 1979, 59; 1994, 85 dn. 4.

[297] *IGB* I^2 40. ayrıca bk. Danov 1979b, 281 vdd.; 285; Rostovtzeff 1941, 1482 dn. 75a.

[298] Bu durumu belgeleyen yazıtın (*IOSPE* I^2 402) bir bölümü tahrip olmuşsa da, Pharnakes'in yemin kısmı hâlâ mevcuttur: ὁ δὲ ὅρκος οὗτος συνετελέσθη ἐν τῷ ἑβδόμῳ καὶ πεντηκοστῷ καὶ ἑκατοστῷ ἔτει, μηνὸς Δαισίου, καθὼς Βασιλεὺς Φαρνάκης ἄγει=*bu yemin Kral Pharnakes'in kullandığı takvime göre, yüz elli yedinci yılda, Daisios (25 Nisan-23 Mayıs) ayında yerine getirildi.*

Söz konusu yazıt, Pharnakes'in atalarından Kios ve Arrine yöresinin hakimi II. Mithradates'in (İÖ. 337-302) yönetime başladığı yıldan itibaren saymaya başladığı

deniz Bölgesi'ndeki Hellen kentlerinin en önemli hamisi ve kurtarıcısı olarak tanınmasını sağlamıştır[299].

Pharnakes, kendinden önceki Pontos kralları gibi, Seleukos'lara evlilik yoluyla bağlanmıştır. Βασιλέως Ἀντιόχου καὶ Βασιλίσσης Λαοδίκης=*Kral Antiokhos ve Kraliçe Laodike'nin* kızı Nysa ile evlenmiştir[300]. Pharnakes hükümdarlığı sırasında Hellen kentleriyle, özellikle Atina ve Delos'la yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Atinalılar tarafından Nysa'yla evlenmesi dolayısıyla Delos'ta oldukça uzun bir yazıtla kutlanmış[301]; ayrıca kız kardeşi Laodike[302] Delos'lular tarafından bir heykelle onurlandırılmıştır[303]. Pharnakes'in bastırdığı gümüş *drakhmē*'ler ve *tetradrakhmē*'ler ön yüzlerinde kralın realist portrelerini taşırlar. Sikkelerin arka yüzlerinde ise, Hellen sikkelerinin aksine, ayakta duran ve bazen başının üzerinde bir yıldırım motifi olan bir erkek/tanrı – *Men*(?) yer almakta; ayrıca sikkenin üstünde betimlenen hilal ve yıldız

---

takvim göz önünde bulundurularak eskiden, İÖ. *ca.* 180/179 yılına tarihlenmekteydi (ayrıca bk. Bickerman 1980, 72). Ancak S. M. Burstein (1980, 1 vdd.) da, konuyu tekrar ele alarak, söz konusu yazıtın Seleukos a*era*'sına/takvimine (İÖ. *ca.* 312/311) göre, İÖ. *ca.* 155 yılına tarihlenmesi gerektiğini öne sürmüştür (ayrıca bk. *SEG* XXX 962). Bu sav son zamanlarda J. M. Højte (2005a, 137 vdd.) ve V. F. Stolba (2005, 161 vd.) tarafından da kabul görmektedir. Bununla birlikte Bithynia ve Pontos kralları; hatta Bosporos Krallığı'nda genel olarak Bithynia *aera*'sı (İÖ. 297) kullanılmaktaydı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Bickerman 1980, 72.

[299] Ki, bu durum Mithradates VI Eupator'un zamanına kadar devam etmiştir.

[300] Eskiden Nysa'nın, III. Antiokhos ile Laodike'nin mi, yoksa III. Antiokhos'un büyük oğlu, kral naibi olmasına karşın babasından önce ölen IV. Antiokhos ile kız kardeşi Laodike'nin mi, kızı olduğu konusunda şüphe vardı. Ayrıca I. Pharnakes ile Nysa'nın evliliği, İÖ. 160/159 yılına; yani yaşlı Pontos kralının ölümünden bir yıl önceye tarihleniyordu (*OGIS* 771 dn. 13; Magie 1950, 193 dn. 44). Ancak S. V. Tracy (1992, 307 vdd.), Atinalıların Delos'ta I. Pharnakes onuruna diktikleri kararnamedeki sekreter ve *arkhon* isimlerinden ve tarihlerinden yola çıkıp, I. Pharnakes ile Nysa bronz heykellerinin yapılmasından sorumlu kişilerin yaşlarıyla desteklediği teziyle, söz konusu yazıtı, İÖ. 196/195 yılına tarihlemiştir. Böylelikle, Nysa'nın III. Antiokhos ile Laodike'nin kızı olduğunu kanıtlamıştır. Daha detaylı bilgi için bk. Mattingly 1997, 123 dn. 9-12; 137 dn. 78-80; Habicht 1997, 226 vd.

[301] *OGIS* 771=Durrbach 1976^2, 97 vdd. n° 73=*I.Délos* 1497; ayrıca bk. Reinach 1906, 46 vdd.

[302] Pontos krallarından I. Pharnakes'in kız kardeşi olan Laodike (Durrbach 1976^2, 105 n° 74=*I.Délos* 1555) daha sonradan erkek kardeşi Mithradates IV Philopator Philadelphos ile evlenmiş ve onunla birlikte Pontos Krallığı'nı yönetmiştir (ayrıca bk. Stähelin 1972^2, *col.* 708; Head 1977^3, 501 n° 6).

[303] Durrbach 1976^2, 105 n° 74=*I.Délos* 1555; ayrıca bk. Reianch 1910, 429 vdd.

sembollerinin yanında Βασιλέως Φαρνάκου=*Kral Pharnakes'in* lejandı bulunmaktadır[304].

Pharnakes'in ardılı olan kardeşi(?) Mithradates IV Philopator Philadelphos (İÖ. *ca.* 160/159-*ca.* 150), ağabeyinden(?) daha ılımlı bir dış politika izleyerek özellikle Roma ve müttefikleriyle yakın ilişki içine girmiştir. Roma'nın Capitolium Tepesi'nde bulunan çift dilli –Hellence/ Latince– bir yazıtta, IV. Mithradates'in Romalılarla olan dostluğuna ve müttefikliğine (τὸν φίλον καὶ σύμμαχος αὐτοῦ/*amicitiai et societatis ergo*) işaret edilmektedir[305]. Öyle ki, Pergamon Kralı II. Attalos, İÖ. *ca.* 155/154 yılında Bithynia Kralı II. Prusias'a karşı savaşırken IV. Mithradates de Kappadokia Kralı V. Ariarathes'le[306] birlikte Attalos'un saflarında yer almışlardır. Polybios[307], bu sıralar Kappadokia kralıyla IV. Mithradates'in yakın ilişki içinde olduğunu ve Attalos'a yardıma gönderilen Pontos ile Kappadokia birliklerine V. Ariarathes'in oğlu Demetrios'un kumanda ettiğini bildirmektedir.

---

[304] Sear 1979, 680 n° 7241. Sikke ve arka yüzünde ayakta duran insan/tanrı tasviri üzerine nümismatlar tarafından yapılan değişik yorumlar için bk. Mēn Pharnakes: *BMC Pontus* XXIII; 43 n° 1 lev. VIII/3; Head 1932, 70 n° 39.2; Davis and Kraay 1980[2], 266 n° 200-203; Pantheist tanrı(?), Head 1977[3], 500 n° 5; birleşik özellikler taşıyan erkek tanrı, Newell 1937, 40; Hermes-Dionysos-Mithra(?) Waddington *et al.* 1925, 11 n° 4; Aion-Savior, Alföldi 1930, 378. Ayrıca bk. McGing 1986a, 33; Olshausen 1990, 1887 vdd.; Ireland 2000, 3 dn. 20.

[305] *CIL* I[2] 730=VI 30 922=*IG* I 9=*IGR* I. 62=*ILLRP* 180=*OGIS* 375=*SEG* XXVIII 803=*AE* 1999, 229. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 194 dn. 48; Sherwin-White 1977a, 64 dn. 16; Mellor 1978, 225 vdd.; McGing 1986a, 34 dn. 100; Strobel 1996, 61 dn. 35; Højte 2005a, 143 dn. 17. Bununla birlikte son zamanlarda söz konusu yazıtın Mithradates VI Eupator zamanına (İÖ. *ca.* 101) tarihlenebileceğine ilişkin çeşitli tezler ileri sürülmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *SEG* XLIV 1732 *ter*.; XLIX 1374.

[306] Roma'da rehineyken kaçarak Seleukos tahtını ele geçiren I. Demetrios, Kappadokia Kralı Ariarathes V Eusebes Philopator'la daha yakın ilişkiye girmek için Perseus'un dul eşi olan kendi kız kardeşi Laodike ile V. Ariarathes'i evlendirmek istemiştir. Ariarathes, bu teklifi reddetmiş (Diod. XXXI. 28; ayrıca bk. Grainger 1997, 49 vd. "Laodike (12)") ve Nysa ile evlenmiştir. *OGIS* 352 II *str.* 69'a göre, Nysa'nın babası bir kraldı. Fakat, yazıtın bu kısmı eksik olduğu için babasının kim olduğu kesin olarak belli değildir. Bununla birlikte, Nysa'nın I. Pharnakes'in kızı olma olasılığı yüksektir. Ayrıca bk. Ferguson 1907, 401 vdd.; Mattingly 1997, 139 dn. 87.

[307] Polyb. XXXIII. 12. 1.

IV. Mithradates, atalarından kalma Seleukos'larla evlilik bağını bozarak kız kardeşi Laodike[308] ile evlenmiş ve krallığını onunla birlikte yönetmiştir[309]. Mithradates'in bastırdığı sikkelerin ön yüzünde kendisi ve Kraliçe Laodike Philadelphos; arka yüzünde, ayakta duran Zeus ve Hera betimlenmiş olup Βασιλέως Μιθραδάτου καὶ Βασιλίσσης Λαοδίκης φιλαδελφῶν=*birbirini seven kardeşler Kral Mithradates ve Kraliçe Laodike'nin* lejandı yer almaktadır[310].

IV. Mithradates ve Laodike

Mithradates IV Philopator Philadelphos'un varisi Mithradates V Euergetes (İÖ. *ca.* 150-120), Seleukos Kralı Antiokhos IV Epiphanes'in kızı Laodike'yle evlenmiştir[311]. Onun hükümdarlığı sırasında Pontos-Roma ilişkileri daha da yakınlaşmıştır. Öyle ki, İÖ. 149 yılındaki Üçüncü Kartaca Savaşı sırasında, Roma kuvvetlerine yardımcı bir deniz filosu göndermiştir[312]. Pergamon Kralı III. Attalos, İÖ. 133 yılında –hastalanıp(?) ölünce, krallık merkezi Pergamon ve toprakları dışında kalan *in proprio=kendine ait* yerleri Roma'ya bıraktığı ortaya çıkmıştır[313]. Böylelikle, Hellenistik dünyanın en sağlam temellere sahip

---

[308] Laodike'nin kardeşiyle birlikte Delos'lular tarafından onurlandırılmasına ilişkin olarak bk. Durrbach 1976², 105 n° 74=*I.Délos* 1555.

[309] Laodike'nin kendi adına paralar bastırması, kraliçenin Pontos Krallığı'nın yönetiminde önemli ölçüde rol aldığını göstermektedir (McGing 1986a, 36 dn. 109).

[310] Reinach 1910, 430; Head 1977³, 501 n° 6; Waddington *et al.* 1925, 13 n° 7; SNG von Aulock 1¹. n° 4; 1¹⁵ n° 6674-6675. IV. Mithradates döneminde basılan Βασιλέως Μιθραδάτου φιλοπάτορος καὶ φιλαδέλφου=*babasını ve kardeşini seven Kral Mithradates'in* lejandlı diğer sikkeler için ayrıca bk. Waddington *et al.* 1925, 12 n° 6; G. Kleiner 1953, 75 vd. dn. 6-9; Sear 1979, 680 n° 7243-7245; Ireland 2000, 3 dn. 22-23.

[311] Stähelin 1972², *col.* 709 vd. Ayrıca bk. Polyb. XXXIII. 15. 1; 18. 9-12.

[312] App. *Mithr.* 10.

[313] Strab. XIII. 4. 2 *c.* 624; Liv. *perioch.* 58-59; Vell. II. 4. 1; Val. Max. V. 2 *ext.* 3; Plin. *nat.* XXXIII. 53. 148 *b*; Plut. *Tib. Gracch.* 14. 1; App. *Mithr.* 62; *civ.* V. 4; Flor. *epit.* I. 35. 2; Iust. XXXVI. 4. 5; Eutr. IV. 18; Oros. *hist.* V. 8. 4; Fest. *Brev.* X *str.* 4-6; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *IGR* IV 289=*OGIS* 338=*I.Pergamon* 249. Bununla birlikte Mithradates, Parth Kralı Arsakes'e yazdığı mektupta (Sall. *Hist.* IV. 69. 8) Attalos'un vasiyetnamesinin belirli kişiler tarafından bilerek tahrif edildiğini

krallıklarından biri, bir kralın vasiyetiyle tarih sahnesinden silinmiştir. Fakat, Pergamon Kralı III. Attalos'un bu benzeri görülmemiş, şaşırtıcı vasiyetnamesinin ardından Attalos'un kardeşi ve II. Eumenes'in gayri meşru oğlu olduğunu söyleyen Aristonikos (III. Eumenes) adında biri[314] Pergamon tahtında hak iddia ederek, krallığı ele geçirmek için Smyrna (İzmir) yakınlarında isyan etmiştir. Romalıların, kendilerine miras bırakılan topraklara barış içinde girmelerine izin vermemiştir. Roma'nın bu sırada Anadolu'da hiçbir askeri olmadığından, Küçük Asya'daki müttefik krallıklardan isyanın bastırılmasını talep etmiştir. Ancak, Bithynia Kralı II. Nikomedes, Kappadokia Kralı Ariarathes V Eusebes Philopator, Paphlagonia prensleri ve Pontos Kralı Mithradates V Euergetes'in isyana müdahaleleri zayıf olmuştur. Sonunda Roma, Küçük Asya'ya deneyimli bir asker olan Perperna komutasında bir ordu göndermek zorunda kalmıştır. Perperna, müttefik devletlerin yardımıyla paralı askerler ve kölelerden oluşan kalabalık bir ordu toplamıştır. Üç yıl boyunca Roma gücüne karşı başarılı şekilde direnmiş olan Aristonikos'u, Stratonikeia'da (Eskihisar) mağlup ve esir etmeye muvaffak olmuştur. Fakat, görevini tamamlayamadan hastalanıp ölmüştür. Yerine, İÖ. 129 yılı *consul*'ü Manius Aquillius[315] gelmiş ve beraberinde getirdiği heyetle iki yıl içinde Pergamon ülkesinin Roma eyaleti statüsü kazanması için gerekli düzenlemeleri yapmıştır. Böylece Roma, Küçük Asya'daki ilk eyaleti olan *provincia Asia*'yı kurmuştur[316]. Aquillius idari bakımdan güçlük çıkarması muhtemel bölgeleri, Aristonikos'a karşı yapılan savaşta Roma'yı destekleyen müttefik krallıklara dağıtmıştır. Phrygia Epiktetos'undan bazı bölümleri, Bithynia Kralı II. Nikomedes[317] ile Paphlagonia prenslerine; Lykaonia'yı, savaş sırasında ölen Kappadokia kralının oğullarına ve Büyük Phrygia ile Galatia'yı Pontos Kralı V. Mithradates'e vermiştir[318]. Roma'yla dostluğunu sonuna kadar korumaya ça-

---

iddia etmiştir. Ayrıca bk. Hor. *Carm.* II. 18 *str.* 5-6); Braund 1983, 21 dn. 19-20; 48; 1984, 148 vd.

[314] II. Eumenes'in gayri meşru oğlu (Strab. XIV. 1. 38 *c.* 646; Plut. *Tib. Gracch.* 14. 1-2; *OGIS* 338). Plutarkhos'a (*Flam.* XXI. 6) göre Aristonikos, bir harpçının kızının oğluydu ve Eumenes'le olan bağlantısıyla? –belki de harpçının kızıyla Eumenes'in gayrı meşru oğluydu– ünlenmişti.

[315] Broughton 1951, I 504.

[316] Strab. XIV. 1. 38 *c.* 646; Liv. *perioch.* 59; Iust. XXXVI. 4. 6-11; Eutr. IV. 20. 1; Oros. *hist.* V. 10. 2.

[317] Strab. XII. 3. 7 *c.* 543; 4. 1 *c.* 563; 8. 1 *c.* 571.

[318] App. *Mithr.* 11-13, 15, 56-57; *IGR* IV 292 *str.* 1-13; 752; Iustinus'a (XXXVII. 1. 2) göre, Roma Lykaonia ile birlikte Kilikia'yı da Kappadokia kralının oğullarına

lışmış olan Pontos Kralı V. Mithradates bu şekilde, Galatia üzerinde büyük ölçüde söz sahibi olmuştur. Fakat saltanatının son yıllarında Mithradates'in Phrygia ve Galatia bölgelerini senatörlere ve M. Aquillius'a verdiği rüşvet sayesinde elde etmiş olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sebeple kralın Roma'yla olan ilişkileri soğumaya başlamıştır[319].

Kappadokia, İÖ. 129 yılında Aristonikos İsyanı'nın bastırılması sırasında Romalılara yardım ederken ölen Kappadokia Kralı Ariarathes V Eusebes Philopator'un karısı Nysa tarafından yönetilmekteydi. Ancak kraliçe, çocukları biraz büyüyünce ülkenin kontrolünü elinde tutamayacağını düşünerek, altı erkek oğlundan beş tanesini zehirleterek öldürtmüş; sadece en küçüğü –VI. Ariarathes– akrabalarının sayesinde annesinin bu zulmünden canını kurtarabilmişti. Bu duruma kızan halk kraliçeye karşı ayaklanmıştı. Pontos Kralı V. Mithradates de bu fırsatı değerlendirmiş, Kappadokia Krallığı'ndaki taht kavgasına karışarak bölgeyi istila etmiş[320] ve VI. Ariarathes'i Kappadokia tahtına çıkartmıştır[321]. Daha sonra genç kralla arasındaki ilişkileri daha sağlamlaştırmak için Ariarathes ile kızı Laodike'yi evlendirmiş ve kendi krallığına dönmüştür[322]. V. Mithradates hükümdarlığı sırasında Paphlagonia Bölgesi üze-

---

bağışlamıştır; Mithradates'e ise, Büyük Syria Bölgesi verilmiştir. Iustinus, burada (*ibid.*) açıkça Büyük Phrygia ile Büyük Syria'yı karıştırmıştır. Zira (Iust. XXXVIII. 5. 3), Mithradates VI Eupator'un daha çocuk denecek yaşta Pontos tahtına çıkmasının ardından, Romalıların Aristonikos İsyanı'ndan sonra, babası Mithradates V Euergetes'e bağışladıkları Büyük Phrygia Bölgesi'ni istila ettiklerinden söz etmektedir. Eutropius (IV. 20. 1) ise, burada Pontos Kralı Mithradates V Euergetes ile Mithradates VI Eupator'u karıştırmıştır. Ayrıca bk. Jones 1974, 193.

[319] App. *Mithr.* 12. Iustinus (XXXVII. 1. 2; XXXVIII. 5. 3) ve Aulus Gellius'a (XI. 10. 4) göre, Phrygia, Mithradates V Euergetes'e, Romalılara Aristonikos İsyanı'nın bastırılmasında gösterdiği yardımlardan ötürü, bir ödül olarak verilmiştir (ayrıca bk. Eutr. IV. 20. 1). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Broughton 1938, IV 508 dn. 31; Hill 1948, 112 vd.; Magie 1950, 154; 196; 1043 vd. dn. 27; Gruen 1968a, 77 vd.; Hind 1994, 132.

[320] App. *Mithr.* 10.

[321] Bununla birlikte, halk kraliçeye karşı ayaklanmadan önce, VI. Ariarathes ile Nysa birlikte belirli bir süre Kappadokia Krallığı'nı yönetmişlerdir. Söz konusu durum Nysa ile VI. Ariarathes'in ortak yönetimleri onuruna bastırdıkları sikkeler üzerinde belirtilmiştir (Simonetta 1977, 29). Ayrıca bk. Mørkholm 1979, 245; Brennan 1992, 120 dn. 52.

[322] Iust. XXXVIII. 1. 1; ayrıca bk. Memnon 30. 1. Laodike'nin bu evlilikten iki oğlu bir de kızı olmuştur. Kızı Nysa, daha sonradan Bithynia kralı olan Nikomedes IV Philopator'la evlenmiştir (Simonetta 1977, 30).

Mithradates V Euergetes, dedesi/amcası(?) I. Pharnakes'in yayılımcı politikasının kötü sonuçlarından aldığı tecrübeden ötürü olsa gerek, Kappadokia Bölgesi'ni

rinde de önemli ölçüde söz sahibi olmuş gibi görünmektedir. Bu sebepten olacak, V. Mithradates'in varisi VI. Mithradates, Bithynia Kralı III. Nikomedes'le birlikte, İÖ. 108 yılında Paphlagonia'yı ele geçirdikten sonra, Romalıların kendisinden bölgeyi boşaltmasını istediklerinde, onlara Paphlagonia'nın kendisine babasından miras kaldığını iddia etmiştir[323].

V. Mithradates

Mithradates V Euergetes öncülleri gibi krallığıyla Hellenler arasında yakın ilişki kurmaya çalışmış ve Pontos sarayında Hellen etkisi görülmeye başlamıştır. İzlediği hellensever (= *philhellēn* [φιλέλλην]) dış politika sayesinde Marathon'lu Seleukos tarafından Delos Adası'nda bir heykeli dikilerek onurlandırılmıştır[324]. Göreceli de olsa, onun zamanında ilk defa idealist portreler Pontos baskılarında yer almaya başlamıştır. Öyle ki, kral bastırdığı sikkelerde öncüllerinden daha az realist betimlenmiştir[325].

Sonuç olarak, Pontos krallarından I. Mithradates ve Ariobarzanes, tedbirli yayılma politikaları izleyerek, hükümdarlıkları sırasında daha çok kendi topraklarını korumak üzere hareket etmişlerdir. II. Mithrada-

---

kendi kontrolü altına almamıştır. Bölgeyi istila etmiş olmasına rağmen orada durmamış ve kızıyla genç kralı evlendirmek suretiyle bir bakıma krallık üzerinde dolaylı bir etki sahibi olmuştur (McGing 1986a, 37 vd.; ayrıca krş. Stähelin 1972², *col.* 710-711; Olshausen 1978, *col.* 419). Akabinde, kralın Kappadokia üzerinde denediği bu politika, oğlu Mithradates VI Eupator tarafından da çeşitli kereler uygulanmaya çalışılmıştır.

[323] Iust. XXXVII. 4. 4-5.

Aynı durum Kappadokia için de geçerlidir. VI. Mithradates Kappadokia'yı istila ettikten sonra, yine Romalılar bu duruma itiraz ederek ondan bölgeyi boşaltmasını istemişlerdi. Kral ise, Kappadokia'nın kendisine atalarından miras kaldığını söyleyerek bu duruma itiraz etmiştir (App. *Mithr.* 12; ayrıca bk. Saprykin 1994, 93). Her iki durumda da, VI. Mithradates haklı olabileceği gibi, Romalıları yanıltmak için bu çeşit bahaneler uydurmuş olabilir.

[324] Durrbach 1976², 168 vd. n° 99=*I.Délos* 1558: Βασιλέως Μιθραδάτου | Εὐεργέτου. Σέλευκος | Μαραθώνιος γυμνασιαρχῶν=*Marathon'lu Seleukos gymnasiarkhos'ken, Kral Mithradates Euergetes'in* (*heykelini dikti*).

[325] Bununla birlikte V. Mithradates'in saç stili, az da olsa Roma etkisi göstermektedir (McGing 1986a, 41 dn. 129-130). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Robert 1978, 151 vdd.

tes, Hellenistik Dönem Anadolu tarihinde daha çok uyguladığı başarılı diplomasiyle ön plana çıkmıştır. III. Mithradates'in hakimiyet yılları üzerine antik kaynaklarda herhangi bir veriye rastlanmamakla beraber, Pontos tarihinde çoğunlukla barış içinde geçen, sakin bir dönem yaşanmış olsa gerektir. Buna karşın, I. Pharnakes döneminde Pontos Krallığı sistematik olarak yayılımcı ve saldırgan bir politika izlemiştir. I. Pharnakes, her ne kadar Anadolu'daki hırslı savaşları sonucunda pek başarı elde edemese de, krallığının batı sınırını Amisos'tan Trapezus'a kadar genişletmeyi başarmıştır. Ayrıca, kendinden önceki Pontos kralları gibi, Seleukos'larla olan ilişkilerini devam ettirmiş ve Roma'ya elçiler yollayarak, ilk defa Romalılarla irtibata geçmiştir. Pharnakes'in krallığına kazandırdığı en büyük başarı, Kuzey Karadeniz'deki Hellen kolonileriyle yakın ilişkiye geçerek onların hamiliğini üstlenmesidir. Böylelikle Pontos'un sınırlarının dışında, krallığın ufuklarını da genişletmiştir[326]. I. Pharnakes'in ölümünden sonraki Pontos kralları, giderek artan Roma yanlısı dış politika izlemeye başlamışlardır. IV. Mithradates zamanında başlatılan bu politika, varisi Mithradates V Euergetes döneminde artarak devam etmiştir. Onun yarı Roma yanlısı yarı yayılımcı politikası sayesinde Pontos Krallığı, Anadolu'nun önde gelen Hellenistik krallıklarından biri konumuna gelmiştir.

[326] I. Pharnakes'in açtığı bu yolda daha sonra Mithradates VI Eupator başarıyla ilerleyerek Anadolu'nun en küçük krallıklarından Hellenistik Dönem'in en büyük ve en güçlü krallıklarından birini oluşturacaktır.

I. KRALLIKTAN İMPARATORLUĞA

A. Mithradates VI Eupator'un Doğuşu'ndan Birinci Mithradates-Roma Savaşı'na Kadar (İÖ. 134-İÖ. 89)

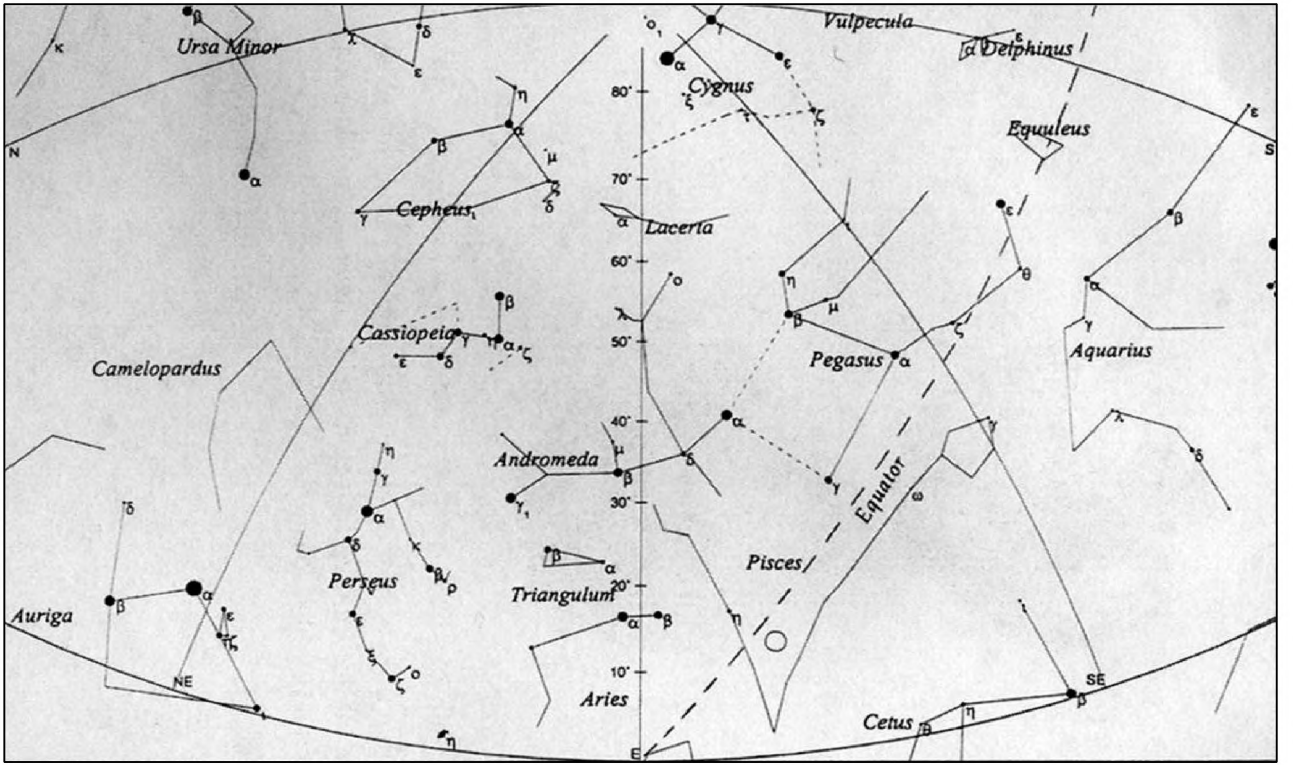
Pontos Kralı Mithradates V Euergetes'in İÖ. 120 yılında Sinope'de yakın arkadaşları tarafından öldürülmesiyle Pontos Krallığı'nın başına Mithradates VI Eupator geçti[327]. Iustinus'a[328] göre, Mithradates'in büyük ve önemli bir kral olacağı olağanüstü göksel olaylar zinciriyle de daha önceden haber verilmişti[329]. Zira Mithradates'in İÖ. *ca.* 133 yılında

---

[327] Strab. X. 4. 10 *c.* 477; Iust. XXXVII. 1. 6; ayrıca bk. Memnon 30. 2; Sall. *Hist.* II. 86-88; App. *Mithr.* 112. Bazı modern tarihçilere göre, Mithradates V Euergetes Pontos'taki Roma yanlıları tarafından ortadan kaldırıldı. Bizzat kraliçe Laodike'nin başını çektiği Pontos'lu Roma partizanları, Euergetes'i ve onun soyunu ortadan kaldırmak için ellerinden geleni yapıyorlardı (Molev 1976, 19 vdd.; Nemirovskij 1978, 68 vd. dn. 25). Th. Reinach'a (1975^2, 39; 44 vdd.) göre ise, Laodike ile Roma *Senatus*'u arasındaki ilişki politik olmaktan ziyade kişiseldi ve kraliçenin suçunun ürünlerini paylaşmaya yönelik bir çıkar ilişkisinden ibaretti. Daha detaylı bilgi için bk. Rubinsohn 1993, 9 dn. 18; Pastor 1996b, 75 dn. 11.

[328] Iust. XXXVII. 2. 1-3. Söz konusu yıldız Seneca'nın (*QNat.* VII. 15. 2)'de sözünü ettiği, *Attalo regnante initio cometes modicus apparuit; deinde sustulit se diffuditque et usque en aequinoctialem circilum venit, ita ut illam plagam caeli cui lactea nomen est in immensum extentus aequaret;=III. Attalos hükümdarlığı zamanında (İÖ. 138-İÖ. 133) gökyüzünde önce ufak boyutlarda daha sonra yükselip genişleyerek gökyüzünde önemli bir alan kaplayan kuyruklu yıldız* olsa gerektir. Plinius'a (*nat.* II. 24. 95) göre, söz konusu kuyruklu yıldız astronomi bilgini Hipparkhos (İÖ. 146-İÖ. 126) tarafından da gökyüzünde görülmüş ve *novam stellam=yeni yıldız* olarak adlandırılmıştı. Daha detaylı bilgi için bk. Finegan 1964, 244 vd.; Bickerman 1980^2, 87; Gauger 1980, 245 dn. 63-64; Ramsay 1999, 220 vd.; Chamoux 2003^2, 142.

[329] Mithradates VI Eupator'un doğuşundan başlayıp, hayatının her devresinde devam eden ve ölümüyle son bulan ilginç; hatta inanılması güç olaylar zinciri onun yaşamında; krallık yönetiminin iç ve dış politikasının şekillenmesinde göz ardı edilemeyecek derecede önemli rol oynamıştır. Ne kesin olarak doğru, ne de tam manasıyla inanılmaz şeyler kabul edilen bu renkli hikayeler birer kurgu gibi görünmesine karşın, birçok antikçağ tarihçisinin dikkatini çekmiş ve olayları anlatmaya değer bulmuşlardır. Bu bakımdan söz konusu anlatılara yeri geldiğinde değinilmiş ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

5) İÖ. ca. 134 yılı Eylül ayı, saat 19.37. 42° 1' Kuzey enleminden –Sinop'tan– doğuya bakış

Sinope'de doğduğu[330] ve İÖ. *ca.* 120 yılında krallığını yönetmeye başladığı ilk yıl gökyüzünde bir kuyruklu yıldız peyda olmuş ve o kadar parlak bir biçimde ışık saçmıştı ki[331]; 70 gün boyunca gökyüzü parıldamıştı. Kuyruklu yıldızın büyüklüğü gökyüzünün dört bir yanını kaplamış ve onun parlaklığı güneşi bile bastırmıştı. Öyle ki, güneşin doğumu ve batımı yaklaşık dörder saat alıyordu. Kuyruklu yıldızın 70 gün süreyle gökyüzünde görülmesi kralın yaşam süresini; gökyüzünün dört bir yanını kaplaması onun seferlerini; parlaklığının güneşi bile bastırması ise, kralın yaşam süresi boyunca Romalıların gücünü gölgede bırakacağını sembolize ediyordu[332].

Kuyruklu Yıldız

Plutarkhos'a[333] göre, Mithradates daha bebekken, çok yakınına bir şimşek düşmüş ve kundak bezini yakmıştı. Yıldırım Mithradates'in vücuduna değmemiş olmasına rağmen –yanan elbiselerinden olacak– alnında bir yanık izi bırakmıştı. Bu yüzden Mithradates, çocukluğundan

---

330 Strab. XII. 3. 11 *c.* 545.

331 Çin kaynaklarına göre de, doğrulanan söz konusu kuyruklu yıldızlar, İÖ. *ca.* 134 ile İÖ. *ca.* 120 yıllarında gökyüzünde görülmüşlerdir. Ayrıca Sinope göğünde kolaylıkla izlenebilmişlerdir. (Ramsay 1999, 201 vd.; 205 vdd.; ayrıca bk. Sachs and Hermann 1996, 307 vdd.). J. Finegan (1964, 241 vdd.) ise, Iustinus'un (XXXVII. 2. 2)'de kullandığı, Latince *genitus est* sözcük öbeğini '*doğmaktan*' ziyade '*gebe kalmak*' şeklinde yorumlamıştır. Bu bakımdan kuyruklu yıldız, İÖ. *ca.* 134 yılında Mithradates'in dünyaya gelişini müjdelemiştir. Böylelikle kral, İÖ. *ca.* 133 yılında doğmuş ve İÖ. *ca.* 120 yılında, on üç yaşındayken Pontos tahtına çıkmıştır. Daha detaylı bilgi için bk. Fotheringham 1919, 162 vdd.; McGing 1986a, 43 dn. 1; Muccioli 1996, 32 dn. 46-48; Ramsay 1999, 198 vdd.

332 Iust. XXXVII. 2. 3. Ayrıca bk. McGing 1986a, 44 dn. 10; Ramsay 1999, 199 dn. 5; 219 vdd.

İskender örneğinde olduğu üzere tarih boyunca büyüdüklerinde önemli işler başaracak insanların ya doğumlarından önce ya da doğdukları sırada gökyüzünde ve yeryüzünde birtakım garip olayların meydana geldiğine ilişkin söylenceler, değişik şekillerde ve birçok antik yazar tarafından günümüze aktarılmıştır. Konuya ilişkin olarak bk. Plut. *Alex.* II. 2-3; III. 1-5.

Mithradates daha sonradan doğuşunda ve tahta çıktığı yıl gerçekleşen bu göksel olayı bastırdığı bronz sikkelerde tasvir ettirmiştir (Lindgren 1993, n° 154; Molnar 1997, 6 vdd.; Ramsay 1999, 213 vdd. fig. 1-2).

333 Plut. *mor.* VIII. 624: *Quaest. conv.* I. 6. 2 *a.*

itibaren Dionysos[334] lakabıyla anılır olmuştu[335]. Benzer bir olay kral yetişkin bir erkekken başına gelmişti: Mithradates bir evde dinlenirken eve yıldırım düşmüş ve uyuyan kralın yanı başında asılı duran ok sadağındaki bütün okları kömür haline getirmişti[336]. Öyle ki, Plutarkhos'a[337] göre, insanların büyük bir çoğunluğunun Mithradates'e Dionysos lakabını vermeleri kralın hayatının çeşitli evrelerinde şimşekle olan benzer tecrübelerinden kaynaklanmaktadır[338]. Mithradates'in, Dionysos olarak anılmasına ilişkin diğer bir yaygın kanı ise, düzenlediği içki içme ve yemek yeme yarışmasına bizzat kendisinin de iştirak ederek bir *talanton* gümüş değerindeki her iki ödülü kazanmış olmasıdır. Kral, özellikle yarışmacılardan çok daha fazla içki içmesine rağmen sarhoş olmamış ve bu yüzden Dionysos olarak adlandırılmıştır[339].

---

[334] İÖ. II. yüzyıldan itibaren bazı Hellenistik krallar tanrı isimlerini lakap olarak almaya başlamışlardır. Daha detaylı bilgi için bk. Nock 1928, 26 vdd.; Olshausen 1990, 1878 vd.; Erciyas 2001, 84; Johnson 2002, 112 vdd.; Chaniotis 2003, 433 vdd.; 443.

[335] Ramsay 1999, 199 dn. 4. Dionysos'un annesi Semele de hamileyken, Hera tarafından kandırılarak Zeus'u şimşeği ve gök gürültüsüyle görmek istemiştir. Fakat Zeus yıldırımını götürünce ev tutuşur ve Semele yanar. Zeus ise; ancak henüz doğmamış oğlu Dionysos'u kurtarır ve onu doğuncaya kadar baldırına gömer (Lucian. *dial. deor.* IX; Ovid. *Met.* III. 259-315; Apollod. *bibl.* III. 38; ayrıca bk. Arr. *anab.* II. 16. 1-3; V. 1. 1-7;).

[336] Plut. *mor.* VIII. 624: *Quaest. conv.* I. 6. 2 *b.* Söz konusu durumu daha sonradan bir kahin, kralın hafif silahlı askerleri ve okçuları sayesinde büyük başarılara imza atacağı kehanetiyle yorumlamıştır. Gerçekten de ileride görülecektir ki, Pontos ordusundaki hafif silahlı askerler ve okçular kralın kazandığı zaferlerde en önemli rolleri oynayan birlikler olmuşlardır.

[337] Plut. *mor.* VIII. 624: *Quaest. conv.* I. 6. 2 *b.*

[338] Mithradates'in doğuşuna ve çocukluğuna ilişkin bu romantik hikayeler büyük bir ihtimalle onun güçlü bir kral olmasından sonra üretilmiştir. Böylelikle, bir bakıma kralın insan üstü doğası İskender'le benzeştirilmeye çalışılmış olabilir (Erciyas 2001, 84). Zira soyunu Zeus, Herakles ve Dionysos'a dayandıran İskender de kendisini çeşitli kereler uzak doğuyu ele geçiren savaşçı tanrı Dionysos'la karşılaştırmış ve onun atribüleriyle tasvir edilmiştir (Nock 1928, 21 vdd.; 1972, 134 vdd.; ayrıca bk. Oikonomides 1962, 13). Ayrıca, Plutarkhos'a (*De Alex. Fort.* II. 2) göre, İskender'in annesi Olympias da hamileyken rüyasında rahminin bir yıldırımla çarpıldığını görmüştür.

Açıkçası, bu ve benzeri hikayeler tarihin her döneminde ve her milletin tarihinde başarılı olmuş liderlerin gerek doğuşlarında gerekse hayatlarının belirli evrelerinde benzer şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

[339] Plut. *mor.* VIII. 624: *Quaest. conv.* I. 6. 2 *a.* Athenaios (*Deip.* X. 415 *d*)'de anlattığı söz konusu hikayeyi, Peripatetik Nikolaos'un "*Tarih*" adlı eserinin 103. kitabına (*FgrHist.* III. 415) dayanarak kaleme almıştır. Fakat burada kral, her iki

Mithradates VI Eupator Dionysos tahta çıktığında, Pontos Anadolu'nun en küçük krallıklarından biri, kendisi ise, en genç Hellenistik kraldı. Bu bakımdan henüz 13 yaşında olan Mithradates Eupator[340] ile kardeşi Mithradates Khrestos'un yaşlarının küçüklüğünden dolayı kraliçe Laodike, belirli bir süre Pontos Krallığı'nın yönetiminde önemli derecede söz sahibi olmuş gibi görünmektedir. Iustinus'a[341] göre, bu

---

yarışmanın galibi olmasına rağmen, ödülü ikinci gelen Kyzikos'lu atlet Kalamodros'a vermiştir. Kralın çok yemek yemesine ilişkin olarak ayrıca bk. Ael. *Var.* I. 27.

Mithradates'in 'Dionysos' olarak adlandırılmasına ilişkin olarak bk. *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip.* V. 212 *d*; Cic. *Flacc.* XXV. 60; App. *Mithr.* 10; Dion. Chr. *Orat.* XXXVII. 6. 5. Ayrıca bk. Pollak 1970, 47 dn. 8; Kidd 1988, 871 vdd.; Pastor 1995b, 130 vdd.

[340] Memnon'a (30. 2) göre, Mithradates Pontos Krallığı'nın başına geçtiğinde henüz 13 yaşındaydı. Appianos'a (*Mithr.* 112) göre, 12 ya da 13; Strabon'a (X. 4. 10 *c.* 477) göre, 11 yaşındaydı. Plinius'a (*nat.* XXV. 3. 6) göre, Mithradates, 56 yıl hükümdarlık yapmıştır. Kralın, İÖ. 63 yılında, 69 yaşındayken öldüğü düşünüldüğünde, 13 yaşındayken tahta çıkmış olsa gerektir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Sall. *Hist.* II. 86-88; Iust. XXXVII. 1. 6.

[341] Iustinus'a (XXXVII. 2. 4-5) göre, kral çocukluğunda annesinin teşvikiyle vatan haini muhafızları tarafından çeşitli komplolara maruz kaldı. Terbiye edilmemiş ata bindirilerek bir yandan onu sürerken diğer yandan da mızrak atma talimleri yapmaya zorlandı. Ancak kral, atı başarıyla sürerek onların bu teşebbüslerini boşa çıkardı. Aynı zamanda kısa süre içinde at binme konusunda uzmanlaştı (daha detaylı bilgi için bk. Suet. *Ner.* XXIV. 2; Plut. *Pomp.* XXXVII. 1; App. *Mithr.* 112).

B. C. McGing'e (1986a, 44) göre, Pompeius Trogus ya da Iustinus, Mithradates'in, binicilik eğitimini yanlış algılamış ve söz konusu durumu krala yönelik bir komplo olarak yorumlamışlardır. Halbuki kral çocukluğunda ataları gibi, geleneksel Pers eğitimi almaktaydı. Çünkü Pontos hanedanlığı soyunu bir taraftan Perslere diğer taraftan da Makedonia krallarına dayandırıyordu.

Herodotos'a (I. 136) göre, Persler çocuklarını özellikle at binmek, ok atmak ve doğru söylemek konusunda eğitirlerdi. Aynı şekilde, İÖ. IV. yüzyıl Lykia *dynast*'larından Arbinas'a ait yazıtta da vurgulandığı gibi, Pers soylularının çocukları binicilik, okçuluk ve doğru söylemek üzere eğitiliyorlardı. Bu surette, Mithradates örneğinde olduğu gibi, temel binicilik eğitimi almış bir çocuğu ehlileştirilmemiş ata bindirmekle muhafızları onu öldürmeye teşebbüs etmekten çok, binicilik konusunda tecrübe kazanmasını amaçlamış olabilirlerdi (McGing 1986a, 44; Erciyas 2001, 83).

Iustinus'un (XXXVII. 2. 4-5)'de aktardığı bu hikaye, bize bir bakıma Makedonia krallarından İskender ile Bukephalas'un öyküsünü hatırlatmaktadır (Plut. *Alex.* VI. 1-5). İskender'in daha çocukken hiç kimsenin binemediği Bukephalas'ın üzerine binerek onu ehlileştirmesi gibi, yaşamı boyunca belirli ölçülerde kendisini adeta ikinci bir İskender gibi göstermeye çalışmış olan Mithradates'in de benzer bir hikayeye sahip olması ilgi çekicidir. Bu bakımdan Iustinus'un sözünü ettiği bu hikaye, bir yandan kralın Pers orijinini yansıtırken, diğer yandan da kralın İskender'le olan benzerliğinin bir yansıması şeklinde düşünülebilir.

süre zarfında Laodike tarafından Mithradates'in hayatına kastedilmiş; ayrıca çeşitli kereler zehirlenmek[342] istenmiştir. Bunun üzerine –babası gibi– zehirlenmekten korkan genç kral, sık sık panzehir içmeye başlamıştır. Sonunda ilginç ve son derece güçlü engelleyici karışımlar içe içe vücudunu her çeşit zehre karşı bağışık kılmıştır[343]. Kendisini zehirle ortadan kaldırmayı başaramayan düşmanlarının bu sefer silah yoluyla canına kastetmeyi planladıklarını anlayınca, vahşi hayvan avına düşkün biri taklidi yapmış ve belirli süre için ne kasabalarda ne de kırsal alanlarda bir çatı altında kalmamaya özen göstermiştir[344]. Ayrıca ormanlarda gezinip durmuş ve geceyi dağların değişik yerlerinde geçirmiştir. Böylece hiç kimse onun ikamet ettiği yörelerden haberdar olamamıştır. Bu surette Mithradates, daha çocuk denecek yaştan itibaren vahşi hayvanlardan kaçma; onları yakalama için, plan kurma, takip etme ve avlama konularında uzmanlaşmıştır. Kral bu tarz yaşantısı sonucunda öyle çevikleşerek güçlenmişti ki; vahşi hayvanların bazılarından koşarak kaç-

---

[342] Hellenistik Dönem Küçük Asya krallıklarında zehirleyerek kralları ya da kral hanedanlarını ortadan kaldırmak oldukça yaygın bir suikast sistemiydi. Öyle ki, İÖ. 130 yılında Aristonikos İsyanı'nın bastırılması sırasında, Romalılara yardım ederken ölen Kappadokia Kralı Ariarathes V Eusebes Philopator'un karısı Nysa, çocukları biraz büyüyünce ülkenin kontrolünü elinde tutamayacağını düşünerek, altı erkek oğlundan beş tanesini zehirleterek öldürtmüştü. Sadece en küçük oğlan –VI. Ariarathes– akrabalarının sayesinde annesinin bu zulmünden canını kurtarabilmişti (Iust. XXXVII. 1. 3-5).

Iustinus (*ibid.*)'de, V. Ariarathes'in karısının ismini yanlışlıkla Laodike olarak vermiştir. Ancak Ariarathes nümismatik (Simonetta 1977, 29) ve epigrafik (*OGIS* 352) belgelerden de doğrulanacağı üzere Nysa ile evlidir. Mithradates V Euergetes'in kızı ve Mithradates VI Eupator'un kız kardeşi olan Laodike ise, Kappadokia Kralı Ariarathes VI Epiphanes Philopator'un eşidir (Memnon 30. 1; Iust. XXXVIII. 1. 1-5).

[343] Plin. *nat.* XXV. 3. 6; ayrıca bk. Iuv. *Sat.* VI *str.* 661-662; XIV *str.* 252-253. Öyle ki, ileri yaşında kendi isteğiyle zehir yoluyla ölmek istemesine rağmen bir türlü ölemedi (Iust. XXXVII. 2. 6; App. *Mithr.* 111).

[344] Iustinus'a (XXXVII. 2. 7) göre, kral annesinin komplolarından korunmak için yedi yıl boyunca dağlarda yaşadı. Ancak Birinci Mithradates-Roma Savaşı'na başlamasından yirmi üç yıl önce, (İÖ. *ca.* 114 yılında) krallığına geri dönerek Pontos tahtını ele geçirdi (Iust. XXXVIII. 8. 1). Bununla birlikte kralın yedi yılını dağlarda geçirmesi bize pek mantıklı gelmemektedir. Ayrıca Delos Adası'nda bulunan ve İÖ. *ca.* 116/115 yılına tarihlenen iki ayrı yazıta (Durrbach 1976[2], 187 vd. n° 113; 189 vd. n° 114=*I.Délos* 1560-1561; ayrıca bk. *SEG* XXXVII 668) göre, *ca.* 116/115 yılı *gymnasiarkhos*'u Dionysios, Mithradates Eupator ve kardeşi Mithradates Khrestos'un birer heykelini diktirerek onları onurlandırmıştır. Bu da bize, Mithradates'in, İÖ. *ca.* 116/115 yılında Pontos tahtının başında olduğunu göstermektedir.

maya, bazılarını koşarak kovalamaya, bazılarıyla ise, kendi gücüyle – silahsız– dövüşmeye başlamıştır. Böylelikle hem hayatına kastetmek isteyen suikastçılardan kurtulmuş hem de vücut yapısını her çeşit cesaret gerektirecek zorluğa uzun süre dayanabilecek bir seviyeye getirmiştir[345].

Mithradates, İÖ. *ca.* 119/116 yılında[346], krallığına dönerek aşırı derecede iktidar hırsına sahip olan kraliçeyi önce devlet görevlerinden uzaklaştırdı; daha sonra da hapse attırdı[347]. Kardeşi Mithradates Khrestos'la birlikte Pontos Krallığı'nı yönetmeye başladı[348]. Fakat bir süre sonra, Khrestos'tan da şüphelenerek, onu ortadan kaldırdı. Krallığın tek ve mutlak hakimi oldu[349]. Bununla birlikte Romalılar, İÖ. *ca.* 116 yılında[350] Aristonikos Ayaklanması'nın bastırılmasında kendilerini destekleyen V. Mithradates'e İÖ. 129 yılında bağışladıkları Phrygia Bölgesi'ni işgal

---

345 Iust. XXXVII. 2. 8-9.

Mithradates'in yedi yılını dağlarda geçirmesi, Pers hükümdarlarına ait diğer bir geleneksel motifti. G. Widengren'e (1960, 230 vd.) göre, İran efsanelerinde kral gençliğini krallığından uzakta gizli bir yerde geçirirdi (ayrıca bk. McGing 1986a, 44 vd. dn. 8). Persler atlarını talim ve terbiye etmek, kendilerinin ise, binicilik ve ok atma yeteneklerini geliştirmek için sık sık vahşi hayvan avına çıkarlardı (Ksen. *Anab.* I. 2. 7). Böylelikle bedenlerini her çeşit güçlüğe alıştırırlardı (Ksen. *Cry.* I. 2. 10; 4. 7-9; VIII. 1. 38). Benzer şekilde İskender de babasıyla tartıştıktan sonra, belirli bir süre Illyria dağlarında dolaşmıştı (Plut. *Alex.* IX. 5). Persepolis'i ele geçirdikten sonra ise, talim yapmak için sık sık ava çıkıyordu (Plut. *Alex.* XL. 3-4). Ayrıca kral gençken, zaman zaman günlerini avcılıkla geçirirdi (Plut. *Alex.* XXIII. 2).

346 H. Pfeiler'e (1968, 75 vd. *fig.* 1-2) göre, Pontos krallık sikkeleri Mithradates'in tahta çıktığı İÖ. *ca.* 120 yılından başlayarak kralın gençlik yılları boyunca onun portrelerini ve lejandlarını taşımaktaydı (ayrıca bk. McGing 1986a, 44 dn. 5; 2003, 85).

347 Memnon'a (30. 2) göre, kısa süre sonra annesi, kraliçe Laodike hapishanede öldü. Appianos (*Mithr.* 112) ve Sallustius'a (*Hist.* II. 87) göre ise, Laodike, Mithradates tarafından zehirlenerek ortadan kaldırıldı.

348 Durrbach 1976², 187 vd. n° 113; 189 vd. n° 114=*I.Délos* 1560-1561. İÖ. *ca.* 116/115 yıllarına tarihlenen bu yazıtlarda kraliçe Laodike'den söz edilmediğine göre, VI. Mithradates bu tarihten önce annesini devlet görevlerinden uzaklaştırmış olsa gerektir.

349 Memnon 30. 2; App. *Mithr.* 112; Sall. *Hist.* II. 87.

350 Pontos Kralı Mithradates V Euergetes öldükten sonra, Romalılar kralın yerine tahta geçen Mithradates'in yaşının küçüklüğünü; tecrübesizliğini ve annesi Laodike'nin krallığı yönetmedeki yetersizliğini fırsat bilerek Phrygia Bölgesi'nin hakimiyetini Pontos Krallığı'nın elinden almışlardır. Bu olayın gerçekleştiği tarihe ilişkin detaylı bilgi ve değişik yorumlar için bk. Mommsen 1930³, III 259; Glew 1977b, 388 vdd.; Sherwin-White 1977a, 70; 1984, 90; McGing 1980, 35 dn. 4-5; 1993, 508; Gruen 1984, 608 dn. 147; Sherk, 1984, 53 vd. n° 49; Hind 1994, 133 dn. 17; Mitchell 1999, 20 dn. 12; Arslan 2000a, 132.

ederek bu toprakları Asia Eyaleti'ne bağladılar[351]. Kralın bütün itirazları sonuçsuz kaldı. Bu durum kralın çocukluğundan itibaren Romalılardan nefret etmesine neden oldu. Bu yüzden Mithradates, Pontos tahtını ele geçirdikten sonra, ilk düşüncesi krallığı yönetmekten ziyade sınırlarını genişletmek oldu[352]. Öncelikle ordusunu ve donanmasındaki eksiklikleri giderdi. Krallığındaki genç nüfusu askere alarak onları sıkı bir askeri eğitimden geçirdi. Bu sırada Romalılar kendi iç meseleleriyle –partilerin çıkar kavgasıyla– uğraşıyordu. Küçük Asya'daki Hellenistik krallıklar ise, bütün dikkatlerini kendi aralarındaki çekişmelere çevirmiş durumdaydı. Bu yüzden Mithradates, krallığının ilk yıllarında bağlaşıklık ve istila yoluyla Doğu ve Kuzey Karadeniz havzasındaki birçok kavmin kontrolünü eline geçirmek üzere harekete geçti. İÖ. *ca.* 115/114 yılında[353] Kuzey Karadeniz kıyılarındaki Hellen kolonilerinden Krimeia (Kırım) Yarımadası'nın güney ucundaki Khersonesos kenti ve Bosporos Krallığı giderek artan Skythia baskısına karşı[354] Mithradates'i koruyucu

---

[351] App. *Mithr.* 11-13; Iust. XXXVIII. 5. 3; ayrıca bk. *OGIS* 436; Sherk 1969, 74 vdd. n° 13; 1984, 53 vd. n° 49. Daha detaylı bilgi için bk. McGing 1980, 35 vdd.

[352] Iust. XXXVII. 3. 1.

[353] Mithradates'in Khersonesos'a yardım amaçlı gönderdiği komutanı Diophantos'un düzenlediği seferin tarihi, relativ kronoloji verileri, nümismatik buluntular ve arkeolojik araştırmalardan elde edilen veriler ışığında çeşitli modern yazarlar tarafından, İÖ. 114-112 ile İÖ. 110-108 yılları arasına tarihlenir (Zaĭtsev 2001, 241). Bunlardan Th. Reinach (1975[2], 58 dn. 3), Mithradates'in Kırım Seferi'ni, İÖ. 110; D. B. Shelov (1980, 29 vd. n° 153; 43)'de, söz konusu seferi kralın Kolkhis'i ele geçirmesinden sonraki bir tarihe yani, İÖ. *ca.* 111/110 yılına koyar. V. Stolba (2005, 164 dn. 75), İÖ. 110-108; V. P. Zajcef (2005, 261 dn. 8-10) ise, Skythia Kralı Skilyros'un krali başkenti Neapolis'te yaptığı kazılar sırasında elde ettiği arkeolojik ve nümismatik buluntulardan yola çıkarak bu seferi, İÖ. 112-108 yılları arasına tarihler.

Her ne kadar Mithradates'in, Doğu ve Kuzey Karadeniz havzasındaki barbar kavimlere karşı hareketleri antik kaynaklar tarafından detaylı bir şekilde işlenmemiş olsa da; Iustinus (XXXVII. 3. 2; XXXVIII. 7. 4-5) ve Strabon'un (VII. 4. 3 *c.* 309) ifadeleri, relativ kronoloji ışığında ele alındığında bize, İÖ. *ca.* 115/114 tarihleri daha uygun gelmektedir (ayrıca krş. McGing 1986a, 47 dn. 12-13; Avram 2002, 69). Mithradates'in Kuzey ve Doğu Karadeniz seferlerinin tarihlenmesine ilişkin detaylı bilgi için ise bk. Rubinsohn 1980, 53 dn. 5; 1993, 11 dn. 28; Heinen 1991, 153 dn. 8; Saprykin 1996, 141 vdd.; Stolba 2005, 164 dn. 75; Zajcev 2005, 261 dn. 8.

[354] W. Z. Rubinsohn'a (1980, 65 dn. 58a) göre, bu sıralar Skythia kabilelerinin başında Palakhos; E. J. Solomonik'e (1977, 53 vdd.; 63) göre, Skilyros ile Palakhos; A. Avram'a (2002, 69) göre ise, Skilyros ile oğlu Palakhos bulunmaktaydı (ayrıca bk. Strab. VII. 3. 17 *c.* 306; 4. 3 *c.* 309 dn. 1).

(= *prostatēs* [προστάτης]) seçerek ondan yardım istediler[355]. Zira kralın büyük dedesi/amcası(?) Pontos Kralı I. Pharnakes, yaklaşık 60 sene evvel onları olası bir barbar saldırısı karşısında koruyacağına yemin etmişti. Mithradates bir yandan daha önce verilmiş bu sözü yerine getirmeyi istediği, diğer yandan da bu durumu geleceği açısından olumlu gördüğü için, barbarlara karşı Karadeniz havzasındaki kentlerin koruyucusu ve kurtarıcısı sıfatıyla ortaya atıldı[356]. Komutanlarından Asklepiodoros oğlu Sinope'li Diophantos'u Khersonesos'a gönderdi. Pontos kuvvetleriyle Khersonesos'a gelen Diophantos, kent halkının yardımı ve desteğiyle Krimeia Yarımadası'nda konuşlanmış olan Skythia'lıların üzerine yürüdü. Son zamanlarda üst üste kazandıkları başarılardan ötürü kendilerine olan güvenleri artan Skythia'lılar[357], kralları Palakhos önderliğinde geri çekilmek yerine Pontos ve Khersonesos birliklerinin karşısında büyük bir orduyla kamp kurarak onları savaşa zorladılar. Diophantos kendi isteğinin dışında olmasına rağmen savaşı kabul etti. O güne değin kendilerine saldıran hiç kimsenin elinden kurtulamadığı[358] ve bu yüzden yenilmez olarak tanınan Skythia'lılara karşı[359]

---

[355] Strab. VII. 4. 3 *c.* 309; *IOSPE* I^2 352=*SIG*^{3} II 709; daha detaylı bilgi ve tartışmalar için bk. Rubinsohn 1980, 51 vdd.; 65 dn. 59; Portanova 1988, 85 vdd.; Heinen 1991, 153 dn. 7.

[356] Saprykin 2003b, 3 vd.

[357] Iust. XXXVII. 3. 1-2; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Strab. VII. 4. 3 *c.* 308; Rostovtzeff 1922, 84; Nemirovskij 1978, 63 vdd.; Rubinsohn 1980, 66 dn. 60; Saprykin 1994, 91 dn. 12.

Avram'a (2002, 69) göre, Diophantos yönetiminde Sinope'den gelen Pontos birlikleri ile Skythia Kralı Palakhos arasındaki savaşın tarihsel tasvirlerinin çıkış noktası olan ünlü dekret/kararname (*IOSPE* I^2 352=*SIG*^{3} II 709; Foucart 1881, 70 vdd.) göz önünde tutulduğunda Diophantos'un muhtemelen öncülü olan kişinin başarısızlığından sonra, komutanlığı üzerine aldığı düşünülebilir. Zira söz konusu dekretin *col.* I *str.* 5'de Diophantos'un τὸν ποτὶ Σ[κ]ύθας πόλεμον ἀναδεξάμενος= *Skythia'lılara karşı yapılan savaşın idaresini kendi üstüne aldıktan sonra,* παραγενόμενος εἰς τὰν πόλιν ἁμῶν=*bizim kente vasıl gelmiş olduğu*, yani Khersonesos kentine tek başına geldiği belirtilir. Üstelik *col.* I *str.* 17'de, δι' ἃς αἰτίας βασιλεῖος Μιθραδάτα Εὐπάτορος Διόφαντον [πά]λιν ἐκπέ[μ]ψαντος μετὰ στρατοπέδου=*bu nedenlerden dolayı Kral Mithradates Eupator, Diophantos'u yeniden orduyla birlikte gönderdikten sonra*, ifadesinin kullanılması Diophantos'un ikinci sefer için, bu kez orduyla birlikte gönderilmiş olduğunu işaret eder. Daha detaylı bilgi için bk. Avram 2002, 71 vd. dn. 10-15.

[358] Hdt. IV. 46.

savaşarak onları mağlup etmeyi başardı[360]. Böylelikle Pontos Kralı VI. Mithradates Skythia'lılara karşı zafer anıtı diken ilk kral oldu[361].

Bu surette Diophantos çok kısa sürede Hellen kentlerini Skythia baskısından kurtardı. Hatta Strabon'a[362] göre, Diophantos daha sonra sadece Skythia Kralı Skilyros'a[363] karşı değil; aynı zamanda aralarında Palakhos'un[364] da bulunduğu kralın oğullarına –Poseidonios'a göre, sayıları 50; coğrafyacı Apollonides'e göre ise, 80 idi[365]– karşı da savaşarak onlara da boyun eğdirdi. Dahası bölgede ikamet eden diğer bir kavim olan Tauros'ların üzerine yürüyerek onları da Pontos hakimiyeti altına aldı καὶ πόλιν ἐπὶ τοῦ τόπου συνοικίξας=*ve o yerde bir kent synoikize*[366] *etti*[367]. Ardından Bosporos Bölgesi'ne girdi. Kısa zamanda orada

---

[359] Skythia'lılar Pers İmparatoru Kyros'u 20.000 kişiden oluşan ordusuyla birlikte kılıçtan geçirmişler (Iust. I. 8. 1-14; II. 3. 3; XXXVII. 3. 2; Arr. *anab*. IV. 11. 9; V. 4. 5), Dareios'u (Hdt. IV. 83-143; Arr. *anab*. IV. 4. 3; 11. 9; Iust. II. 3. 2; 5. 9-11), Makedonia Kralı II. Philippos'u bozguna uğratarak geri çekilmeye zorlamışlar (Iust. IX. 1. 9-2. 16; XXXVII. 3. 2) ve İskender'in generallerinden Zopyrion'un komutası altındaki 30.000 kişilik orduyu yok etmişlerdi (Iust. II. 3. 4; XII. 1. 4-5; 2. 16-17; XXXVII. 3. 2; XXXVIII. 7. 3-5; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Curt. X. 1. 43-44; Macrob. I. 11. 33).

[360] Iust. XXXVII. 3. 2; XXXVIII. 7. 4-5; *IOSPE* I^2 352=*SIG*^{3} II 709; *SEG* XXX 963. Khersonesos'ta bulunan metin ve çevirisi için Rubinsohn 1980, 50 vdd. Daha detaylı bilgi için bk. Callataÿ 1997, 245 vdd.

[361] *SEG* XXX 963; *IOSPE* I^2 352 *col*. I *str*. 9=*SIG*^{3} II 709: πρῶτον ἀπ᾽ αὐ[τῶ]ν ἐπόησε βασιλέα Μιθραδάταν Εὐπάτορα τρόπαιον ἀναστᾶσαι=(*Diophanthos*) *onlardan elde edilen ganimetlerden kral Mithradates Eupator'un bir zafer anıtı dikmesini sağlamakla bir ilki gerçekleştirdi*.

[362] Strab. VII. 4. 3 *c*. 309 dn. 1-4; 4. 4 *c*. 310 dn. 1-2.

[363] O sıralar Skilyros ve Skythia kralları Bosporos Krallığı üzerindeki baskılarını arttırmışlar ve bölgenin önemli kalelerinden Palakion (Balaklava/Ust'-Alma), Khabaion (Kemren/Kry ya da Bulganak) ve Neapolis'i (Simferopol/Kermencik) kontrolleri altına almışlardı (Strab. VII. 4. 7 *c*. 312).

[364] *IOSPE* I^2 352 *col*. I *str*. 1-11=*SIG*^{3} II 709; *SEG* XXX 963.

[365] *FGrHist* 87 F 32 (= Poseidonios)=Strab. VII. 4. 3 *c*. 309; Kidd 1988, 905 vdd.; Edelstein and Kidd 1989^2, n° 263 *str*. 8-9.

[366] Genel olarak *synoikismos* [συνοικισμός] yeni bir kent kurmanın başka bir biçimiydi. Antikçağda, dağınık olan hanelerin (= *oikos* [οἶκος]), küçük hane kümelerinin ve köylerin bir araya getirilerek ya da başka yerleşimlerden nüfus aktarılarak oluşturulan yerleşimlere *synoikismos* denirdi. Bununla birlikte yeni bir kent kurmanın ardındaki nedenler çeşitli ve genellikle politik, ekonomik ve stratejik etmenleri içerir biçimde karmaşıktı. Hellen-Romalıların oluşturdukları *synoikismos*'lar kimi zaman ticaret, kimi zaman bir bölgenin tarımsal potansiyelinden ya da doğal kaynaklarından istifade etmek, kimi zaman da fazla nüfusu başka yere taşımak için,

da büyük başarılar elde ettikten sonra, tekrar Khersonesos'a döndü. Khersonesos kentinden bazı vatandaşların yardımıyla, bu kez Skythia üzerine sefere çıktı. Krimeia'ın iç bölgelerinde halen Skythia'lıların kontrolü altında olan Khabaion'a (Kemren/Kry-Bulganak) ve Skythia Kralı Skilyros'un krali başkenti Neapolis'e (Simferopol/Kermencik) boyun eğdirdi. Bu surette neredeyse bütün Skythia'lılar kral Mithradates'in egemenliği altına girmiş oldular. Böylelikle Diophantos, kısa süre içinde çok önemli işler başararak görevini yerine getirmiş oldu[368]. Öyle ki, Bosporos Kralı Pairisades/Parisades kendi isteğiyle ülkesini Mithradates'e hediye olarak vermek istedi[369].

---

stratejik ve askeri amaçlı kurulmaktaydılar. Gene de antikçağın siyasi kelime dağarcığındaki *synoikismos* terimi hem arkeologlar hem de tarihçiler tarafından farklı şekillerde kullanılmaktadır. Bu bakımdan söz konusu terim, içerik açısından bir disiplinden diğerine değişen bir terminoloji kargaşasıyla karşı karşıyadır. Arkeologlar bu terimi sıklıkla kullanmışlar ve onu tarih öncesi döneme uyarlayarak anlamını gereğinden çok genişletmişlerdir. Aslında *synoikismos*'un arkeolojik ve tarihsel kullanım diyalektiğinin, beklenenlerin neredeyse tam tersi sonuçlara yol açtığı durumlara rastlanmaktadır. Şöyle ki: klasik kaynaklarda tarihçiler, bu terimi sadece bir kentin kurulmasında değişik grupların işbirliği yapması (Thuk. I. 24. 2; III. 92-93; VI. 5. 1) ya da birkaç bağımsız topluluğu birleştirerek daha büyük bir kentin/devletin meydana getirilmesi (Thuk. II. 15; III. 2) anlamında kullanmaktadırlar. Arkeologlar ise, nüfusun fiziksel olarak yeniden konumlanmasını ya da çok farklı bir yerleşim yapısına yol açacak yeni bir siyasi ittifakı, yani kent ve kırsal alan arasında nüfusun ve etkinin temelli olarak yeniden dağılımını ima etmek için bu terimi kullanmışlardır (Cavanagh 2000, 106 vdd.).

[367] *IOSPE* I^2 352 *col.* I *str.* 10=*SIG*^{3} II 709; *SEG* XXX 963. Söz konusu kent, Strabon'un (VII. 4. 7 *c.* 312)'de bahsettiği Eupatorion (Balaklava civarında) olsa gerektir. Ayrıca bk. ve krş. Anokhin 1980, 48; Rubinsohn 1980, 66 dn. 61.

[368] *IOSPE* I^2 352 *col.* I *str.* 11-14=*SIG*^{3} II 709; *SEG* XXX 963.

Neapolis kentinde Skilyros'un sarayı olarak tanımlanan komplekste yapılan arkeolojik araştırmalardan ve mikrostratigrafik seviye incelemelerinden çıkarılan sonuçlar ışığında söz konusu tarihler arasında yoğun bir yangın tabakasına rastlanmıştır (Zajcev 2005, 261; 271). Ayrıca Neopolis'teki güney sarayın D3 katmanında –İÖ. 114/113 yılına tarihlenir– Skilyros'un anıtkabri bulunmuş ve söz konusu mezarın daha sonradan Skilyros'un akrabaları tarafından da kullanıldığı saptanmıştır (Zajcev 2005, 264 dn. 13; 271; ayrıca bk. Mordvintseva 2005, 282 dn. 32-33).

[369] Strab. VII. 4. 3 *c.* 309. Pairisades/Parisades'in krallığını Mithradates'e devretmesindeki sebep ülkesi üzerinde giderek artan Skythia baskısıydı. Kral belirli bir süre bu baskıyı onlara *tributum* vermek suretiyle önlediyse de her sene katlanarak artan yıllık haraca dayanamamış (Strab. VII. 4. 4 *c.* 310) ve sonunda krallığını Mithradates'e bağışlamıştır (*IOSPE* I^2 352 *col.* II *str.* 31-44=*SIG*^{3} II 709; *SEG* XXX 963).

Khersonesos'lular, sergilediği üstün başarılardan ve kendilerini barbar baskısından kurtardığından dolayı Diophantos'a karşı minnettarlıklarını onu onurlandırarak gösterdiler. Diophantos da ülke üzerinde gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra, Pontos'a geri döndü[370]. Fakat onun bölgeden ayrılışını fırsat bilen bazı Skythia kabileleri Palakhos'un önderliğinde Mithradates'e karşı ayaklandılar. Bu durum kısa zamanda bölgenin hakimiyeti üzerinde büyük değişikliklere yol açtı. Skythia'lılar krali merkezlerinin kontrolünü ele geçirmekle kalmayıp, Bosporos Krallığı'na ve Khersonesos kentine zor anlar yaşatmaya başladılar. Bu yüzden Diophantos kışın yaklaşmasına ve havaların bozmasına aldırmadan Krimeia Yarımadası'na dönmek zorunda kaldı. Diophantos komutası altındaki Pontos donanması ve ağır silahlı birlikler, Khersonesos vatandaşlarından oluşturulan kuvvetlerle Skythia kalelerine saldırmaya başladılar. Ancak kar ve dondurucu soğuklar, kısa süre sonra Diophantos'un daha ileri gitmesine mani oldu. Bunun üzerine tekrar sahil şeridine dönmek zorunda kaldı[371]. Khersonesos yakınlarındaki Skythia'lıların kontrolü altındaki kıyı kentlerinden Kerkinitis'i (Karkinitskiy/Kalancak) ve uzun duvarları kuşatarak zapt ettikten sonra[372], Kalos Limen'i (Chernomorskoye) abluka altına aldı. Bu sıralar Khersonesos da yeniden

---

370 *IOSPE* I^2 352 *col.* I *str.* 14=*SIG*^{3} II 709; *SEG* XXX 963

371 *IOSPE* I^2 352 *col.* I *str.* 15-21=*SIG*^{3} II 709; ayrıca bk. Rubinsohn 1980, 51; 66 vd.

372 *IOSPE* I^2 352 *col.* I *str.* 20-21=*SIG*^{3} II 709.

Son zamanlarda Kara Tepe'de keşfedilen bir yazıt (*SEG* XLVII 1177) Kerkinitis'e düzenlenen seferin başka bir yönüne işaret eder. Söz konusu yazıta göre:

A:	[Διὶ Σωτῆρι κα]ὶ, Παρ-	
	[θένωι τόδε τρό]παιον	*Aristonikos ve Pontos'lu*
	[ἀνέστησαν Ἀρι]στόνι-	*askerler zafer kazandıkları için*
4	[κος καὶ οἱ Πον]τικοὶ	*Kurtarıcı Zeus ve Parthenos'a*
	[στρατιῶται?] ν̣[ική]-	*bir tropaion diktiler ....*
	[σαντες? κτλ.]	

Bu yazıtı yayımlayanlar, onu Diophantos yazıtının 9. satırındaki, ἐπόησε βασιλέα Μιθραδάταν Εὐπάτορα τρόπαιον ἀναστᾶσαι=*kral Mithradates Eupator'un bir zafer anıtı dikmesini sağladı*... cümlesiyle ilişki içine sokmuşlardır. Böylelikle Aristonikos'u, Üçüncü Mithradates Roma Savaşı'nda kralın donanmasında Romalılara karşı savaşan daha sonraki dönemden (İÖ. 74) bir *nauarkhos*'la (amiral) özleştirmişlerdir (Plut. *Luc.* XI. 5). A. Avram'a (2002, 70) göre; eğer bu kabul edilirse, bu kişi, o zamanlar 60 yaşlarında olmalıdır. Kaldı ki; bu kişinin, İÖ. *ca.* 113/112 yılında henüz 20 yaşlarında olan bir subay gibi, Diophantos'in komutasındaki bir birliğe kumanda ederek kendi kariyerine başlaması hiç de olası olmayacak bir durum değildir (ayrıca bk. Vinogradov 1997b, 498 vdd.).

Skythia baskısı altında zor anlar geçirmeye başlamıştı[373]. Skythia Kralı Palakhos kendi güçlerinin yanı sıra, Sarmatia'lılar ve Tasios önderliğindeki Roksolani kabilesiyle ittifak kurmuş[374] ve yaklaşık 50.000 kişilik bir ordu meydana getirmişti. Bunun üzerine Diophantos, Kalos Limen'in muhasarasını Khersonesos'lulara bırakarak Palakhos'un üzerine yürüdü[375]. Diophantos önderliğindeki Pontos generalleri[376], takriben 6.000 kişiden oluşan ve iyi silahlanmış olduğu derecede iyi eğitilmiş ağır silahlı *phalanks* birlikleriyle Skythia, Roksolani ve diğer Sarmatia kabilelerinin oluşturduğu büyük orduyu yenerek onları ağır kayıplara uğrattılar[377]. Öyle ki, bu muharebede Skythia piyade birliklerinden hiç kimse,

---

[373] *IOSPE* I^2 353; 401 *str.* 8-9; 20-31=*SIG*^{3} II 709. Ayrıca bk. Strab. VII. 4. 7 *c.* 312; McGing 1986a, 52.

Kerkinitis kenti ve Kalos Limen'e ilişkin detaylı bilgi için bk. Nalivkina 1963, 46 vdd.; Rubinsohn 1980, 67 dn. 66; Portanova 1988, 86; Kutaisov 1990, 59 vdd.; Saprykin 1997, 203 dn. 86; 277 vdd.

[374] Strab. VII. 3. 17 *c.* 306. Bu sırada Skythia Kralı Palakhos, bu sefer talihin kendinden yana olacağını düşünerek bütün kuvvetlerini bir araya getirmiş ve Roksolani kabilesini kendi saflarında yer alması için ayartmıştı (*IOSPE* I^2 352 *col.* I *str.* 22-24=*SIG*^{3} II 709; *SEG* XXX 963).

[375] Bu sırada Khersonesos kentinin koruyucu tanrıçası Parthenos, Diophantos'a yardım ederek onun giriştiği işlerde başarıya ulaşacağı üzerine bir kehanette bulundu. Parthenos Tapınağı'nda gerçekleşen bu ve benzeri mucizeler Khersonesos vatandaşları ve Diophantos komutasındaki birliklerin bir araya gelmesine ve bütün ordunun kendilerine olan güvenlerinin artmasına neden oldu. Bu moralle Diophantos komutasındaki birlikler Skythia'lıların üzerine yürüdüler (*IOSPE* I^2 352 *col.* I *str.* 22-26=*SIG*^{3} II 709; *SEG* XXX 963).

Parthenos (genç kız/bakire) bilindiği üzere Tanrıça Athena'nın sıfatlarından biridir. Bununla birlikte bazen Tauros Artemis'ini (Strab. V. 3. 12 *c.* 239-240 dn. 1; Diod. IV. 44. 7) ve Iphigenia'yı (Hdt. IV. 103) nitelemek için kullanılır. Bu yüzden Strabon'un burada hangi tanrıçadan bahsettiği açık olarak belirtilmemiştir. Khersonesos'un koruyucu tanrıçası olan söz konusu tanrıça, İÖ. IV. yüzyıldan itibaren kentin bastırdığı gümüş ve bakır sikkeler üzerinde tasvir edilmektedir. Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Anokhin 1980, 6 vdd. n° 1-8; 13-17; 23 *etc.*

[376] Diophantos bu sırada yalnız değildir. Strabon (VII. 3. 17 *c.* 306; 4. 7 *c.* 312), bu sırada Mithradates'in birçok generalinden bahseder; ve hatta Skythia'lılara karşı çeşitli kereler savaşan Neoptolemos'un ismini zikreder (Strab. II. 1. 16 *c.* 73; VII. 3. 18 *c.* 307).

[377] Strab. VII. 3. 17 *c.* 306. Gene Strabon'a (*ibid.*) göre, Skythia'lılar her ne kadar savaşçı bir kavim olmakla ün salmış olsalar da, hafif silahlı birliklerden oluşan orduları, genellikle iyi tertiplenmiş ve silahlanmış *phalanks* birlikleri karşısında zayıf kalmaktaydılar. Çünkü miğferleri ile zırhlıkları öküz derisinden, kalkanları ince dal ve sazlardan yapılmıştı. Bulabilenler silah olarak mızrak, çoğunlukla ise, sadece ok ve kılıçla savaşmaktaydılar.

süvari birliklerinden ise; ancak az sayıda asker kurtulabilmiştir[378]. Bu zaferden hemen sonra, Diophantos tarafından kuşatılmaya başlanan ve bilinmeyen şartlar altında Khersonesos'lular tarafından devam ettirilen Kalos Limen ablukası sıkılaştırılmış ve sonunda kent düşmüştür[379].

Bununla birlikte kış aylarının iyice bastırmış olması nedeniyle Diophantos, halen Skythia'lıların hakimiyeti altında olan Khabaion ve Neapolis kentleri üzerine yürüyememiştir. Fakat baharla birlikte Skythia'lılara karşı tekrar harekete geçmiş; onları bir kez daha yenerek kaçmaya zorlamış ve Khabaion ile Neapolis'i yeniden zapt etmiştir. Bu suretle yöre üzerinde kontrolü sağladıktan sonra, gerekli düzenlemeleri yapmış; Roksolani ve Sarmatia kabilelerini kendisiyle anlaşmak zorunda bırakmıştır. Ardından Bosporos Krallığı'nı, kralları Pairisades/Parisades'in de isteğiyle, Pontos'a bağlamak için Pantikapaion'a (Kerç/Yeni Kale) gitmiştir. Bosporos kralı ile Mithradates arasında anlaşma zemini oluşturmak üzere gerekli ön çalışmaları yapmaya başlamıştır. Ancak, bu sırada ülkelerinin Pontos kontrolüne girmesini istemeyen bazı Skythia'lılar, kralları ile Mithradates arasındaki anlaşmayı bozmak için Saumakhos[380] liderliğinde Pantikapaion'da ayaklanarak Pairisades/Parisades'i öldürmüşlerdir[381].

Ayrıca Diophantos'a karşı da bir suikast girişiminde bulunulmuştur. Fakat Diophantos, Khersonesos'luların Pantikapaion'a gönderdikleri bir gemi sayesinde Saumakhos'un elinden kurtulmayı başarmıştır. Khersonesos'a gelen Diophantos kent merkezinde halkın karşısına çıkarak bir konuşma yapmış ve onlardan kendisine bir kez daha yardım etmelerini

---

Khersonesos kentinde bulunan ünlü yazıta (*IOSPE* I^2 352 *col.* I *str.* 26-28=*SIG*^{3} II 709; *SEG* XXX 963) göre ise, bu muharebenin kazanılmasında Diophantos'un uyguladığı savaş stratejisi oldukça etkili olmuştur. İki ordu karşı karşıya geldiğinde, Diophantos akıllı bir şekilde Pontos birliklerinin bir kısmını ordudan ayırıp değişik bir mevkide konuşlandırmıştır. Fakat savaşın başlamasıyla birlikte Diophantos'un bu birlikleri Skythia'lılara hiç beklemedikleri bir anda saldırmışlardır. Bu manevra Diophantos'un Skythia'lılar karşısında parlak ve uzun süre insanların hafızalarından silinmeyecek derecede başarılı bir zafer kazanmasına neden olmuştur.

[378] Strab. VII. 3. 17 *c.* 306-307; *IOSPE* I^2 352 *col.* I *str.* 28=*SIG*^{3} II 709; *SEG* XXX 963.

[379] *IOSPE* I^2 353 *str.* 2-6; *IOSPE* I^2 352 *col.* I *str.* 28=*SIG*^{3} II 709; ayrıca bk. McGing 1986a, 52 dn. 35; Avram 2002, 69 dn. 3.

[380] Saumakhos, Bosporos Kralı Pairisades/Parisades tarafından büyütülmesine rağmen kralı bizzat kendisi öldürmüştür (*SEG* XXX 963=*IOSPE* I^2 352 *col.* II *str.* 34-35=*SIG*^{3} II 709). Saumakhos'a ilişkin detaylı bilgi ve tartışmalar için bk. Rostovtzeff 1932, 229 vdd.; Zébélev 1936, 30 vdd.; Rubinsohn 1980, 53 vdd.

[381] *IOSPE* I^2 352 *col.* II *str.* 34-35=*SIG*^{3} II 709; *SEG* XXX 963.

istemiştir. Bu sırada Mithradates VI Eupator da baharla birlikte Pontos donanmasına ait birtakım savaş gemileriyle birlikte Diophantos'a önemli sayıda ağır silahlı asker göndermiştir[382]. Kralın kendisine yolladığı takviye kuvvetler[383] ve Khersonesos kentinden bazı vatandaşlarla birlikte üç savaş gemisine binerek Bosporos Krallığı'na doğru yelken açmıştır. Önce Theodosia'yı (Feodosiya/Kaffa) ardından Pantikapaion'u ele geçirerek isyanı bastırmıştır. Ayrıca Saumakos'la birlikte ayaklanmadan sorumlu ele başlarını yakalamış ve yargılanmak üzere Pontos'a yollamıştır[384]. Ardından Bosporos Krallığı üzerindeki Pontos hakimiyetini yeniden kurmuştur. Böylelikle hemen hemen bütün Krimeia Bölgesi'nde oturan kavimlerle birlikte Bosporos Krallığı Mithradates'in yönetimi altına girmiştir[385]. Diophantos, Khersonesos halkının kendisine gönder-

---

382 *IOSPE* I² 352 *col.* II *str.* 36-39=*SIG*³ II 709; *SEG* XXX 963.

383 *IOSPE* I² 352 *col.* II *str.* 39=*SIG*³ II 709; *SEG* XXX 963. Bu sırada Mithradates, Diophantos'un yardımında diğer bir generali Neoptolemos'u göndermiş olsa gerektir. Zira Strabon'a (II. 1. 16 *c.* 73; VII. 3. 18 *c.* 307) göre, Neoptolemos, Maiotis (Azak) Denizi kıyısındaki Pantikapaion (Kerç/Yeni Kale) ile Phanagoreia (Tozer) arasındaki boğaz kışın donduğunda Skythia'lılara karşı süvari çarpışması gerçekleştirmiştir –zira kışın soğuktan Kimmeria Bosporos'u donar (Hdt. IV. 28). Yazın ise, aynı yerde buzlar eridikten sonra, Skythia'lılara karşı deniz savaşı vermiş ve her ikisinde de düşmanı bozguna uğratmıştır. Ayrıca, generalin kazandığı bu zaferlerden dolayı daha sonradan bölgede Neoptolemos adına bir de kule kurulmuştur (Strab. VII. 3. 16 *c.* 306 dn. 3; *Anonymi* (Arriani, ut fertur) *Periplus Pont. Eux.* 63 *str.* 7-9). Ayrıca krş. Avram 2002, 69 dn. 2.

384 *IOSPE* I² 352 *col.* II *str.* 40-44=*SIG*³ II 709; *SEG* XXX 963. Ayrıca bk. Zébélev 1936, 34 vdd. dn. 2; Rubinsohn 1980, 52; 68 vd.; McGing 1986a, 53 dn. 36-39.

385 *IOSPE* I² 352 *col.* II *str.* 44=*SIG*³ II 709; *SEG* XXX 963; ayrıca bk. Strab. I. 2. 1 *c.* 14; Pomp. Trog. *prolog.* 37. Diophantos'un, İÖ. *ca.* 115/114 yılında başlayan Bosporos Seferi'nin kaç sene devam ettiği kesin olarak bilinmemektedir. Bu yüzden yukarıda sözü edilen seferler anlatılırken tarih verilmemiştir. Diophantos'un bu seferleri sırasında Bosporos Krallığı ve Kırım Yarımadası'yla birlikte doğuda Gorgippia batıda ise, Olbia kentine kadar olan yöreleri Pontos Krallığı'na bağladığı düşünülmektedir. Zira Olbia'da bulunan yazıta (*IOSPE* I² 35 *str.* 5-10) göre, kral Mithradates'in emri üzerine sevk edilen bir birliği Olbia'ya getirmiş olan ... Φιλοκράτο[υ] Ἀμισηνὸς κυβερ[νήτης ὤν]=*Amisos'lu Philokrates'in oğlu*, ismi bilinmeyen bir *kybernetes*'i (dümenci) kent halkı onurlandırmıştır. Daha detaylı bilgi için bk. Wilhelm 1936, 50 vdd.; McGing 1986a, 53; Avram 2002, 70 dn. 8; Krapivina 2005, 252 vdd. dn. 42-43.

Olbia'dan yeni bir yazıt ise, 2002 yılında kentin surlarının temizliği sırasında arkeologlar tarafından ortaya çıkarılmıştır. Yazıt surların yapımı/onarımı sırasında devşirme malzeme olarak kullanılmış beyaz mermerden yapılmış bir kaide üzerinde bulunmuştur. İlk iki satırı kayıp olmasına rağmen kolaylıkla tamamlanmıştır. Yazıt-

dikleri elçileri Pantikapaion'da kabul etmiş ve onların lehine bir takım düzenlemeler yapmıştır. Bu suretle kendisinin Khersonesos'lulara karşı iyi niyetini ispat etmiştir. Bunun üzerine Khersonesos meclisleri ve halkı velinimetleri kabul ettikleri Diophantos'u altın bir taçla onurlandırmışlardır[386].

Iustinus'a[387] göre, Mithradates daha sonra Anadolu'yu ele geçirmeyi kafasına koydu. Bu yüzden bazı arkadaşlarıyla birlikte kılık değiştirerek gizlice krallığından ayrıldı. Böylelikle hiç kimsenin haberi olmadan Küçük Asya'yı dolaşarak ülkenin tarihi coğrafyası, kentlerin yerleşim dokusu ile yol güzergahlarını tanıdı. Oradan Bithynia'ya geçti. Sanki şimdiden Asya'nın efendisiymiş gibi –*quasi dominus Asiae*– davranarak, olası bir savaş sırasında kendisine avantaj sağlayabilecek bütün

---

ta, Mithradates Eupator'un Olbia yöneticisi-komutanı Thyaios'un oğlu Diogenes'in yaptırdığı/kuvvetlendirdiği suru Tanrıların Anası için Bithynia-Pontos *aera*'sına göre, (ΚΣ) 220 yılında –yani, İÖ. 78/77 Ekim'inde– adadığı belirtilmektedir (Krapivina 2005, 255 vd. dn. 45).

[386] *IOSPE* I^2 352 *col.* II *str.* 44-52=*SIG*^{3} II 709: "στεφανῶσαι Διόφαντον Ἀσκλαπιοδώρου χρυσέωι στεφά νωι Παρθενείοις ἐν τᾶι πομπᾶι"='(*Halk meclisi*) *Asklepiodoros oğlu Diophantos'u Partheneia Bayramları'nın geçit töreni sırasında altın bir çelenkle onurlandırmaya* (*karar vermiştir*). Yazıtın devamında, Diophantos'u silahlı teçhizatla gösteren bir bronz heykelin dikilmesi ve *akropolis*'te Parthenos ve Khersonesos sunaklarının yanına konulması Halk Meclisi'nin karar alması belirtilmiştir: "ὁ δᾶμος στεφανοί Διόφαντον Ἀσκλαπιοδώρου Σινωπέα ἀρετᾶς ἕνεκα καὶ εὐνο[ί]ας τᾶς εἰς αὐτόν". Σταθῆμεν δέ αὐτοῦ καὶ εἰκόνα χαλκέαν ἔνοπλον ἐν τᾶι ἀκροπόλε[ι] παρὰ τὸν τᾶς Παρθένου βωμὸν καὶ τὸν Χερσονάσου='*Halk Asklepiodoros oğlu Sinope'li Diophantos'u erdemi ve kendisine karşı iyi niyeti nedeniyle taçlandırsın'. Ayrıca kentin akropolis'inde Parthenos ve Khersonesos sunaklarının yanında onun at üzerinde tam silahlı bronzdan bir heykeli dikilmiş olması için* (*karar verilsin*).

Bu karar heykelin kaidesine yazılacak ve bu anıtın yapılması için gerekli miktar tapınağın hazine sorumluları tarafından temin edilecektir. Bu kanun, kent *consul*'ü ve halk tarafından Dionysos (Şubat) ayının 19. günü Lagorinos'un oğlu Agis'in *arkhōn-basileus* (= *basileuontos* [βασιλεύοντος]), Herakleios oğlu Meris'in toplantı başkanı (= *proaisymnōntos* [προαισυμνῶντος]) ve Athenaios oğlu Damaskiles sekreterken (= *grammateuontos* [γραμματεύοντος]) karara bağlanmıştır (*IOSPE* I^2 352 *col.* II *str.* 52-60=*SIG*^{3} II 709; *SEG* XXX 963). Ayrıca bk. Rubinsohn 1980, 52 vdd.

[387] Iust. XXXVII. 3. 4.

yöreleri dikkatlice gözden geçirdi[388]. Bütün bunlardan sonra krallığına geri döndüğünde (İÖ. *ca.* 111/110[389]) onun çoktan öldüğünü düşünmüş olan karısı –aynı zamanda kardeşi– Laodike'nin kendi yokluğunda bir oğlan doğurduğunu öğrendi[390]. Fakat Mithradates bu uzun yolculuğundan krallığına geri dönüşü ve erkek çocuğun doğuşu kutlanırken zehirlenme tehlikesi atlattı. Çünkü karısı Laodike, kendisinden uzun süre haber alamadığı için Mithradates'in öldüğünü zannetmiş ve kralı arkadaşlarıyla aldatmaya başlamıştı. Bu sebeple kendi günahını gizlemek için daha büyük bir suç işlemeyi düşünmüş ve Mithradates'i zehirleyerek ortadan kaldırmaya teşebbüs etmiştir[391]. Ancak Mithradates, bu komplo girişimini hizmetçi kadınların birinden öğrenmiş ve suçluları tutuklatıp hak ettikleri cezalara çarptırmıştır –yani öldürtmüştür[392].

Kış geldiğinde Mithradates zamanını ziyafetlerle, dostlarıyla yemek masalarında rahat bir şekilde geçirmektense ordusu ve komutanlarıyla açık ovalarda talim yapmayı yeğledi. Bizzat kendisinin de katıldığı koşu, at yarışları düzenledi ve güç turnuvalarına katıldı. Bu surette kendisiyle birlikte ordusunun da her gün yapılan talim ve tatbikatlarla zorluklar karşısında mukavemetini arttırarak iyi eğitilmiş birlikler meydana getirdi[393]. Mithradates böylelikle gücünü arttırıp, önce bütün Pontos Bölgesi'ni ardından Kappadokia[394] ve Kolkhis bölgelerini[395] ele geçirdi.

---

[388] Mithradates'in gerçekten böyle bir geziye çıkıp çıkmadığı; çıktıysa bile nereleri gezdiği kesin olarak belli değildir. Bizim bu konudaki bilgilerimiz yalnızca Pompeius Trogus'un eserinden bir özet yapan Iustinus'a dayanmaktadır (Iust. XXXVII. 3. 4-5). Kralın dolaştığı yerlere ilişkin modern tarihçiler arasında da çeşitli görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Konuya ilişkin olarak bk. Meyer 1968[2], 91; 103; Magie 1950, 196; Geyer 1965[2], *col.* 2166; Reinach 1975[2], 72 dn. 2; Bengtson 1975, 257; Olshausen 1978, *col.* 422 vd.; Rubinsohn 1993, 13 dn. 32.

[389] Mithradates, İÖ. *ca.* 109/108 yılında Bithynia Kralı III. Nikomedes'le ittifak yaparak Paphlagonia'yı işgal ettiği için kralın Anadolu yolculuğu, İÖ. *ca.* 111/110 yılları arasındaki bir zaman süresinde gerçekleşmiş olsa gerektir.

[390] Iust. XXXVII. 3. 5-6.

[391] Iust. XXXVII. 3. 7; ayrıca bk. Sall. *Hist.* II. 88; McGushin 1992, 253.

[392] Sall. *Hist.* II. 88; Iust. XXXVII. 3. 8; XXXVIII. 1. 1.

[393] Iust. XXXVII. 4. 1-2.

[394] Iust. XXXVII. 3. 3.

[395] Memnon 30. 2; App. *Mithr.* 15; ayrıca bk. Strab. I. 2. 1 *c.* 14; XI. 2. 18 *c.* 499; XII. 3. 1 *c.* 541. Iustinus'a (XXXVIII. 7. 10) göre ise, kral Kolkhis'i de güzellikle, miras yoluyla hakimiyeti altına aldı (ayrıca bk. Pomp. Trog. *prolog.* 37). Kralın, İÖ. *ca.* 105 yılından itibaren Kolkhis'te diğer Karadeniz kentlerinde Pontos Krallığı adına bastırdığı eşzamanlı sikkelere ilişkin olarak ayrıca bk. Dundua and Lordkipanidze 1985, 723.

Bu suretle kral, Trapezus ve Armenia'ya kadar Halys Irmağı'nın sınırladığı ülkeye egemen oldu[396]. Pharnakeia ve Trapezus bölgelerinin üst tarafında, ülkeleri Armenia Minor'a kadar uzanan ve dağlık bir topoğrafyaya sahip olmasına karşın toprakları oldukça verimli olan Tibaranoi ve Khaldaioi kavimlerini egemenliği altına aldı[397]. Ayrıca Halys'ün beri tarafındaki, Paphlagonia'nın belirli yerlerine kadar uzanan bölgeyi de ele geçirdi. Batıda sadece, Platonik filozof Herakleides'in anavatanı olan Herakleia Pontike'ye kadar, batıya doğru uzanan deniz kıyısını ele geçirmekle kalmayıp; ayrıca aksi yönde Kolkhis ve Armenia Minor'a kadar uzanan kıyıları da zapt etti[398].

Bu duruma koşut olarak, İÖ. II yüzyılın son çeyreği ve İÖ. I. yüzyılın başlarından İÖ. 63 yılına kadar Karadeniz havzası içinde yer alan kentlerin nümismatik buluntularında Pontos etkisi görülmektedir. Pontos sikkelerinin yaygın olarak bulunduğu Gorgippia'dan (Anapa) Tyras'ın (Tira/Tiras) kuzeyine kadar uzanan Bosporos Krallığı'na bağlı kentlerden[399] başka, bugün Romanya ve Bulgaristan sınırları içinde yer alan Istria[400], Tomis[401], Kallatis[402], Odessos[403] ve Mesembria[404] (Nesebur)

---

396 Strab. XII. 3. 1 *c.* 541.

397 Strab. XII. 3. 28 *c.* 555; *Anonymi* (Arriani, ut fertur) *Periplus Pont. Eux.* 33 *str.* 1-3.

398 Strab. XII. 3. 1-2 *c.* 541. Ayrıca bk. Dundua and Lordkipanidze 1979, 2 vdd.

399 Price 1968, 5 vd.; Callataÿ 1997, 249 vd.; Dyukov and Smekalova 2000, 88; Olbia: Zograph 1977, 205; Pick 1898, 256-266 n° 262; Krapivina 2005, 254 dn. 37-39; Tyras: Shelov 1978a, 95 vdd. supra n° 55; Golenko 1960, 307 vdd.; 1973, 492 n° 88; Zograph 1977, 176; Pantikapaion: Golenko 1973, 468 dn. 7; Shelov 1978a, 147 vd. dn. 72-73; 155; Tekin 1999, 12 vd. dn. 28; Khersonesos: Anokhin 1980, 50 vdd.; Gilevich 1985, 278 vd.

400 Pick 1898, (supra n. 16) n° 482 lev. 2 n° 27; *CAH* vol. of plates IV. 4 n° [*i*]. Pick (*ibid.*)'de, sikke üzerindeki portrenin Mithradates'in oğlu II. Pharnakes'e ait olduğunu düşünmektedir.

401 Pick 1898, (supra n. 16) n° 2474-2486 lev. 21 n° 6; *CAH* vol. of plates IV. 4 n° [*i*]. Pick (*ibid.*)'de, sikke üzerindeki portrenin Mithradates'in oğlu II. Pharnakes'e ait olduğunu düşünmektedir. Ayrıca bk. Nawotka 1997, 42 dn. 162.

402 Pick 1898, (supra n° 16) 92. Pick (*ibid.*)'de, sikkeler üzerinde yer alan *MITR* lejandının Mithradates'i ima ettiğini iddia etmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Portanova 1988, 86 dn. 65; Nawotka 1997, 42 dn. 162.

403 Price 1968, 6 dn. 4; 7; Reinach 1975[2], 66 dn. 8; Danov 1979b, 285 vd.; Nawotka 1997, 42 dn. 162.

404 Price 1968, 6 vd. dn. 6; 7 vd. Byzantion ve Khalkedon sikkeleri üzerindeki İskender vari portrelerin de Mithradates'e ait olduğu zannedilmektedir (*CAH* vol. of plates IV. 4 n° [*f*] ve [*g*]). Price 1968, 6 dn. 5). Eğer söz konusu durum doğruysa Mithradates'in o sıralar Byzantion ve Khalkedon kentlerinin de 'koruyucusu' olduğu

sikkeleri söz konusu kentlerin Mithradates'le müttefik olduklarını doğrulamaktadır[405]. Bu durum bölgede bulunan epigrafik belgelerle de desteklenmektedir. Apollonia'da (Sozopol) bulunan bir yazıta[406] göre, kent Mithradates'le bağlaşıktır[407]; ὑπὸ βασιλέως Μιθραδάτου Εὐπάτορος ἐπὶ τὴν [σ]υ̣ν̣μ̣α̣χί[αν]=*kral tarafından aralarındaki müttefiklik uyarınca* gönderilen birlikler tarafından düşmanlarına karşı başarıyla savunulmuştur. Öyle ki, Dioskurias'tan Gorgippia'ya kadar uzanan ve içinde birçok savaşçı kavmin yaşadığı sahil şeridini saymazsak hemen hemen bütün Karadeniz doğrudan ve koruyucu sıfatıyla Mithradates'in hakimiyeti altına girmiş gibi gözükmektedir[408]. Böylelikle Mithradates, kısa süre içinde Karadeniz havzasını önemli ölçüde ele geçirerek göz ardı edilemeyecek derecede büyük bir güç yaratmıştır. Kralın İÖ. 120 yılında tahta çıkışından itibaren savaşlar, ayaklanmalar ve diplomasiyle geçen uzun yıllardan sonra, antikçağ Karadeniz Tarihi'nde, Karadeniz havzası büyük ölçüde ilk kez bir kralın egemenliği altına girmiştir[409]. Bu durum Romalıları alarma geçirmiştir. Zira Mithradates, krallığını Romalıların

---

düşünülebilir. Daha detaylı bilgi için bk. Kleiner 1955, 9 dn. 39; Price 1968, 6 vdd.; Pollak 1970, 56; McGing 1986a, 58 dn. 66-70; Portanova 1988, 86 dn. 65.

[405] Callataÿ 1997, 260 vdd.; Nawotka 1997, 42 vd. dn. 162-164; ayrıca bk. Callataÿ 2005, 123 vdd.; 131 vdd.

[406] *IGB* I^2 392; Danov 1937, 87 vdd. Söz konusu yazıtta, Apollonia halkı ve meclisi aralarındaki *symmakhia* anlaşması uyarınca Mithradates tarafından bölgeye gönderilen kuvvetlerin komutanı Menekrates oğlu Tarsus'lu Epitynkhanon'u onurlandırmışlardır. Mithradates, büyük bir ihtimalle, İÖ. *ca.* 72/71 yılında Apollonia ve civarına sefer düzenleyen Roma'nın Makedonia *proconsul*'ü Marcus T. Varro Lucullus'a (Liv. *peroch.* 97; Strab. VII. 6. 1 *c.* 319; App. *Illyr.* 30; Eutr. VI. 7-8; 10; Fest. *Brev.* IX *str.* 13-24; Oros. *hist.* VI. 3. 4) karşı bölgeyi savunması amacıyla Tarsus'lu Epitynkhanon'u göndermiştir. Ayrıca bk. Danov 1937, 89 vdd.; Magie 1950, 1092 dn. 53; Broughton 1952, 118 vd.; Hoddinott 1981, 128; Avram-Bounegru 1997, 156; Nawotka 1997, 42 dn. 160; 43 vd. dn. 166-171.

[407] Apollonia kentinin Mithradates'le *symmakhia* içinde olması bize o sıralar bölgedeki diğer kentlerin de Pontos kralıyla müttefik olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca bk. Pippidi et Popescu 1959, 254 vdd.; 258.

[408] Eutr. V. 5. 1; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Shelov 1985, 721 vd.; 1986, 42; Dundua and Lordkipanidze 1985, 723; McGing 1986a, 54 vdd. dn. 72; Avram-Bounegru 1997, 158 vdd.

Istros'ta bulunan benzer bir yazıta ilişkin olarak ise, ayrıca bk. *AE* 1997, 1316.

[409] Memnon'a (30. 2) göre, Mithradates, Kafkasların ötesine kadarki bölgeleri ve Phasis Bölgesi çevresindeki kralları savaşlarla egemenliği altına aldı ve hakimiyet alanını genişletti. Bu başarılarından sonra, büyük bir gurura sahip oldu. Ayrıca bk. Shipley 2000, 388; Saprykin 2004, 1 vdd.

etki alanı dışındaki bölgelerde de genişleterek bir imparatorluk meydana getirmişti. Bu sebeplerden dolayı Romalılar Mithradates'in azminden/hırsından şüphelenerek ondan Skythia krallarını tekrar geleneksel yönetimlerinin başına getirmesini talep ettiler. Mithradates Romalıların emirlerine bir dereceye kadar itaat etti. Ancak Parth'lar, Med'ler, Armenia Kralı II. Tigranes, Skythia kralları ve Iberia kralıyla ittifak yaptı. Bu hareketlerine ek olarak Romalılara karşı savaş sebebi oluşturacak diğer aktiviteler ekledi[410].

III. Nikomedes

İÖ. *ca.* 109/108 yılında[411] Bithynia Kralı Nikomedes III Euergetes'le ittifak yaparak Paphlagonia'yı[412] istila etti ve bölgeyi aralarında paylaştılar[413]. İki kralın Paphlagonia'yı ele geçirdikleri

---

[410] Memnon 30. 2-3. Mithradates, her ne kadar krallığının sınırlarını Karadeniz ve Romalıların akıllarına dahi getirmedikleri Kafkaslar, Skythia ve Iberia bölgeleri doğrultusunda genişletmiş olsa da Roma'nın hiçbir krallığın serpilip güçlenmesine olanak tanımayacağının o zamanlar farkında değildi. Herhangi bir Hellenistik krallığın topraklarını genişletmesi ve güçlenmesi Romalılarda şüpheye yol açar ve o krallığa karşı hemen gerekli önlemleri alırlardı. Bu bakımdan Appianos'un (*Mithr.* 10)'da, işaret ettiği üzere, Mithradates'in tahta çıkışından yaklaşık 15 sene sonra, Romalılar Pontos kralının meydana getirdiği büyük imparatorluktan huzursuz olmaya başladılar. Ayrıca bk. Shelov 1985, 722.

[411] Nikomedes'in Paphlagonia'yı ele geçirmeleri onuruna *aera*'larının 190. yılında (*Bithynia *aera*'sı, İÖ. *ca.* 297/296 yılına tarihlenir; bu yüzden 190. yıl: İÖ. *ca.* 108/107 yılına denk gelir) *tetradrakhmē* bastıkları düşünülmektedir (Glew 1987, 24 dn. 2). D. G. Glew'e (1987, 24 vd. dn. 3-4) göre, söz konusu sikkelerin arka yüzlerinde yer alan defne çelengi ve palmiye motifleri zaferi simgelemekte olup, Bithynia Krallığı'nın kazandığı büyük bir zaferin onuruna basılmışlardır. Söz konusu zafer Nikomedes'in, İÖ. *ca.* 108/107 yılında Mithradates'le birlikte Paphlagonia'yı ele geçirmesiyle ilişkili olmalıdır. Th. Reinach (1975[2], 86 dn. 1), Bithynia ve Pontos'luların Paphlagonia istilası için, İÖ. 108 yılını önerirken; F. Geyer (1965[2], *col.* 2166)'de, İÖ. 107 yılını daha uygun bulmaktadır. Ayrıca bk. McGing 1986a, 66 dn. 1; 1986b, 258 dn. 44.

[412] Kuzeyinde Pontos Euksenos, güneyinde Galatia, doğusunda Pontos, batısında Bithynia ile sınırlandırılmış olan bölge.

[413] Iust. XXXVII. 4. 3. Strabon (XII. 3. 41 *c.* 562)'de, Paphlagonia'nın kendi zamanından kısa bir süre önce çeşitli hükümdarlar tarafından yönetildiğini ve artık kral soyunun tükendiğini ifade etmektedir. Bu bakımdan Pontos ve Bithynia toprakları arasına sıkışmış olan bu küçük ülke Mithradates ve Nikomedes tarafından kolayca ele geçirilmiş olsa gerektir.

Roma *Senatus*'unda duyulduğunda ise, Romalılar elçilerini yollayarak bölgenin önceki statüsüne geri döndürülmesini emrettiler[414]. Bunun üzerine Mithradates VI Eupator Dionysos, belki de artık Roma ile karşılaşacak güce geldiğine inandığından Romalılara Paphlagonia'nın kendisine babasından miras kaldığını bildirdi. Ayrıca Paphlagonia'yı eski haline getirmek üzere *–in pristinum statum–* gelen *Senatus* elçilerine Romalıların babası zamanında bu duruma ses çıkarmadıkları halde, kendisinden bölgeyi terk etmesini istemelerine şaşırdığını ifade etti. Daha sonra da Roma'nın bütün tehditlerini göz ardı ederek Paphlagonia'nın güneyindeki Galatia Bölgesi'ni de hakimiyeti altına aldı[415]. Ayrıca Galatia Bölgesi'ni egemenliği altında tutmak için, krallığının gü-

---

[414] Iust. XXXVII. 4. 4. Romalıların Mithradates ve Nikomedes'e gönderdikleri bu ültimatomun arkasında iki neden yatmaktadır. Bunlardan birincisi Mithradates'in tahta çıkmasından itibaren Romalılara kafa tutabilecek derecede güçlenmiş olmasıdır. Bu yüzden Romalılar bir zamanlar müttefikleri olduğu bu krallığın daha da güçlenmesine olanak sağlayacak her çeşit girişimin karşısında yer almışlardır. İkinci neden ise, Paphlagonia'nın son krallarından biri olan Pylaimenes'in, İÖ. 133-İÖ. 129 yılları arasında Aristonikos İsyanı'nı sırasında Roma saflarında çarpışmış olmasıdır (Eutr. IV. 20. 1; Oros. *hist.* V. 10. 2).

[415] Iust. XXXVII. 4. 5-6. Bu sıralar Romalılar Africa'da Numidia Kralı Iugurta'ya, Avrupa'da ise, bir Germen kavmi olan Cimbri'lere karşı savaşmaktaydılar. Her iki savaş da Romalılar açısından iyi gitmiyordu. İÖ. 110 yılı Roma *consul*'ü A. Postumius Albinus'un kardeşi Aulus'un, Iugurta tarafından (Sall. *Iug.* XXXVI. 1-XXXIX. 1; Liv. *perioch.* 64), İÖ. 109 yılı *consul*'ü Marcus Iunius Silanus ise, Cimbri kavmi tarafından ağır yenilgilere uğratılmışlardı (Liv. *perioch.* 65; Vell. II. 12. 2; Veg. *mil.* III. 10). Bu yüzden Cimbri'lerle savaşın komutasına Marius getirildi. Marius, İÖ. 104 yılında *Senatus* elçilerini göndererek Bithynia Kralı III. Nikomedes'ten Cimbri'lere karşı savaşmak üzere yardımcı kuvvetler göndermesini istetti. Nikomedes ise, ülkesindeki halkın büyük bir çoğunluğunun *publicanus*'lar (vergi mültezimleri) tarafından vergilerini ödeyemedikleri için köleleştirildiğini ve bu yüzden elinde yeterli asker bulunmadığını bahane ederek Marius'a istediği yardımı yollayamadı (Diod. XXXVI. 3. 1-2=Phot. *Bib.* 387*b* 3-14; ayrıca bk. Harris 1979, 97 dn. 4; 1980, 864 dn. 31; Glew 1987, 36 vdd.). Romalıların art arda gelen bu bozgunları ve o an içinde bulundukları zor durum, Mithradates'in Roma'ya karşı bu derece açık bir şekilde karşı çıkmasına neden olmuş olabilir.

O sıralar *tetrarkhes*'ler tarafından yönetilen Galatia Bölgesi de aynen Paphlagonia gibi merkezi bir otorite tarafından idare edilmediği için Mithradates için ele geçirilmesi kolaydı. Bununla birlikte Mithradates, Galatia'yı silah yoluyla işgal etmekten çok bölge üzerinde siyasi bir üstünlük elde etmiş olsa gerektir. Çünkü, İÖ. 108 yılından, İÖ. 88 yılındaki kralın Galat katliamına kadar geçen süre içerisinde Galat *tetrarkhes*'leri Mithradates'in düzenlediği her seferde onun müttefiki olarak yanında yer almışlardır.

neybatısında, Mithradateion ismini verdiği bir kale inşa etti[416]. Nikomedes ise, Romalılara Paphlagonia'daki istila ettiği yöreleri elinde tutmasını gerektirecek hiçbir kanıt gösteremedi. Karakteri gereği açgözlülüğünü-hırsını gizledi ve dalavere yoluna gitti. Bu bakımdan elçilere bölgeyi en kısa zamanda yasal yöneticisine teslim edeceği yanıtını verdi. Daha sonra da oğullarından birine Paphlagonia krallarının geleneksel ismi olan Pylaimenes adını vererek onu Paphlagonia tahtına çıkardı. Bu surette elçileri kandırdıktan sonra, onları Roma'ya gönderdi[417].

Ancak İÖ. *ca.* 103/102 yılına gelindiğinde Romalılar, Africa[418] ve Kuzey Avrupa'daki[419] problemlerini çözüp, eski güçlerine kavuşmalarının ardından, Küçük Asya ve Akdeniz'deki sorunlarla daha yakından ilgilenmeye başladılar. Bu yüzden, İÖ. *ca.* 102/101 yılında komutanlarından Marcus Antonius'u Kilikia Trakheia, Pamphylia ve Doğu Lykia sahillerinde konuşlanan korsanlara karşı savaşmak üzere gönderdiler[420]. M. Antonius deniz ve kara savaşlarında korsanları yendikten sonra[421], Kilikia'yı bir Roma eyaleti haline getirdi[422].

---

[416] Strab. XII. 5. 2 *c*. 567; konuya ilişkin olarak bk. Reinach 1975², 88; Magie 1950, 198; 1094 dn. 58.

[417] Iust. XXXVII. 4. 7-9.

[418] Marius-Sulla'nın Iugurta zaferi (Liv. *perioch.* 66; Plut. *Mar.* IX. 1-X. 6; *Sull.* III. 1-4; Sall. *Iug.* LXXX. 1-CXIII. 6; App. *Num.* 4).

[419] Marius'un Teutoni, Ambrones ve Cimbri zaferleri (Liv. *perioch.* 68; Plut. *Mar.* XVI. 1-XXVII. 6; *mor.* IV. 324 *c*: *De Fort. Rom.* 11; Plin. *nat.* XXXIII. 53. 150).

[420] İÖ. 102 yılında Roma'nın Doğu eyaletlerini haydutlar ve korsanlardan arındırmak üzere gönderdiği *orator* (hatip) lakaplı Marcus Antonius (Plut. *Ant.* I. 1) antik kaynaklar ve yazıtlarda bazen *praetor* ve bazen ise, *proconsul* olarak geçmektedir. Cicero (*de Or.* I. 82) ve Livius'a (*perioch.* 68) göre, *praetor* unvanıyla Pamphylia-Kilikia'da görevlendirilmiş Roma generaliydi (ayrıca bk. Tac. *ann.* XII. 62; Plut. *Pomp.* XXIV. 6; Obseq. *Prodig.* 44). Fakat Rhodos'luların M. Antonius'un komutası altındaki donanma subaylarından birini onurlandırdıkları bir yazıtta (*IGR* IV 1116) ona στρατηγὸς ἀνθύπατος=*proconsul* sıfatıyla hitap etmişlerdir. Gene aynı şekilde, Korinthos'ta ele geçen Latince bir yazıtta (*ILLRP* 1. 342) da M. Antonius, *proconsul* unvanıyla anılmıştır. Daha detaylı bilgi için bk. Eilers 2002, 213 vd. n° 44; Arslan 2003a, 94 vd.

[421] Liv. *perioch.* 68; Cic. *de Or.* I. 82; Tac. *ann.* XII. 62; *Obseq. Prodig.* 44; *IGR* IV 1116; *ILLRP* 1. 342; daha detaylı bilgi için bk. Broughton 1946, 35 vdd.; Sumner 1978c, 216 dn. 22; Will 1982², 465 vdd.; Souza 1999, 102-104; 107; Ferrary 2000b, 167 vdd.; 185 dn. 115.

[422] Roma'nın Güney Anadolu sahillerinde yer alan bu eyaleti her ne kadar *provincia Cilicia* olarak adlandırılmışsa da, İÖ. 102 yılında Kilikia Bölgesi'nde hiçbir toprak parçasına sahip değildi (Magie 1950, 285 dn. 15; Souza 1999, 128). Çünkü o sıralar Kilikia Trakheia (Dağlık Kilikia) korsanların ve yerel yöneticilerin; Kilikia Pedias

Romalıların Anadolu'nun güney sahilleri ve Doğu Akdeniz deniz ticareti üzerinde giderek artan ilgileri ve etkileri Mithradates'i huzursuz ediyordu. Bu yüzden İÖ. *ca.* 102 yılında elçilerini Roma'ya gönderdi[423]. Amacı Roma *Senatus*'undaki bazı senatörleri parayla satın almak[424] ve Paphlagonia ile Galatia üzerindeki hakimiyetini sürdürmekti[425]. Ayrıca son zamanlarda Kappadokia'ya olan ilgisi de giderek artmış, bu bölgenin kontrolünü elinde tutmak için yeni planlar yapmaya, stratejiler geliştirmeye başlamıştı[426]. Bununla birlikte Pontos elçileri Roma'ya gel-

---

(Ovalık Kilikia) ise, Seleukos krallarının kontrolü altındaydı. Romalıların Cilicia ismini verdikleri eyalet esas itibariyle Pamphylia Bölgesi'nin sahil yörelerinden ibaret olsa gerekti.

Plutarkhos'a (*Pomp.* XXIV. 6) göre, M. Antonius, –İÖ. *ca.* 101/100 yılında– Roma'ya dönüşünde, kazandığı zaferler onuruna *triumphus* kutladı (ayrıca bk. Souza 1999, 109; 114). Fakat Anadolu'nun güney sahillerindeki korsanlığı ortadan kaldırmak için bir seferden daha fazlasına ihtiyaç vardı. M. Antonius eyaleti terk eder etmez bölgedeki korsanlık faaliyetleri artarak devam etti. Öyle ki, birkaç sene sonra, kaderin garip bir cilvesi olarak korsanlar M. Antonius'un kızını kaçırdılar (Cic. *Leg. Man.* XII. 33; Plut. *Pomp.* XXIV. 6).

[423] Diod. XXXVI. 15. 1; ayrıca bk. Gruen 1968a, 168. Son zamanlarda öne sürülen tezler uyarınca bu elçiler Naimanes oğlu Naimanes ile Maios oğlu Maios'tu. Bunlardan Naimanes/Nemanes Mithradates'in Armenia'lı komutanı olup Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında Neoptolemos ile birlikte kral adına önemli başarılara imza atmıştı (App. *Mithr.* 19). Daha detaylı bilgi için bk. *SEG* XLIV 1732 *ter.*; XLIX 1374.

[424] Diod. XXXVI. 15. 1. Çünkü Roma'da senatörler ve yüksek rütbeli devlet memurları rüşvet yoluyla elde edilebiliyordu. Appianus'un (*Mithr.* 12) ifadelerine göre, Mithradates'in babasının verdiği rüşvetin onun Phrygia Bölgesi'ni almasında yardımcı olduğu anlaşılmaktadır. Zira Sulla da, Aristonikos İsyanı'nın bastırılmasından sonra, Mithradates'in babası Mithradates V Euergetes'in bölgede düzenlemeler yapan M. Aquillius'a rüşvet vererek Phrygia'nın kontrolünü ele geçirdiğini iddia etmişti (App. *Mithr.* 57). Belki de bu yüzden M. Aquillius, Roma'ya döndüğünde *repetundae=rüşvet* aldığı suçlamasıyla mahkemeye verilmiş; fakat daha sonradan bir şekilde aklanmıştır (App. *civ.* I. 22; ayrıca bk. Cic. *Cluent.* XLV. 127).

Daha sonradan Mithradates'in bizzat kendisinin de Phrygia'yı elinde tutabilmek için Romalı bir generalle ahlaksız bir pazarlık yapmak zorunda kaldığını ve ona yüklü bir miktarda rüşvet verdiğini, gene Appianos'tan (*Mithr.* 13) öğreniyoruz. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Drew-Bear 1972a, 81 vd. dn. 14-22; Broughton 1987, 55 dn. 17.

[425] Reinach 1975[2], 88 vd.; Magie 1950, 1093 vd. dn. 57; Olshausen 1978, *col.* 423; Broughton 1987, 55.

[426] Mithradates, İÖ. 116 yılında Gordios'u kullanarak Kappadokia Kralı Ariarathes VI Epiphanes Philopator'u öldürtmüş ve yerine henüz çocuk denecek yaşta olan Ariarathes VII Philometor'u geçirmişti. Böylelikle kralın yaşının ufaklığından ötürü

diklerinde İÖ. *ca.* 103 yılı halk *tribunus*'u L. Appuleius Saturninus tarafından hakarete uğradılar. Fakat Saturninus'un bu tutumu diğer senatörler tarafından *ius gentium*'a=*uluslararası hukuka* uygunsuz ve ahlak dışı bulunarak hakkında soruşturma açıldı[427]. Davacıların bizzat senatörler olmaları nedeniyle dava *Senatus*'ta görüşüldü. Saturninus'un adaleti bozduğu ve elçilere karşı büyük ὕβριζεν=*saygısızlık ettiği* gerekçesiyle ölüm cezasıyla yargılanması kararlaştırıldı. Durumun ciddiyetini kavrayan Saturninus'u büyük bir korku ve endişe kapladı. Ağlayıp yalvararak davacıların dizlerine kapanmasının, ellerine sarılmasının kendisine hiçbir faydası olmadı[428]. Mahkum edilip, ölüm cezasına çarptırılmak ya da bütün vatandaşlık haklarından ve statüsünden mahrum edilerek Mithradates'e teslim edilmek üzereyken, Roma halkının kendisine acıması ve karar günü mahkemeye gelerek onu desteklemesi sayesinde –beklenmedik bir şekilde– aklandı. Daha sonra da aynı insanlar tarafından tekrar İÖ. *ca.* 101 yılında *tribunus* seçildi. Böylelikle *tribunus*'luğun verdiği dokunulmazlık zırhı sayesinde belirli bir süreliğine düşmanlarından kurtuldu[429]. Pontos elçileri ise, –biraz zor da olsa– görevlerini yaptıktan sonra, ülkelerine döndüler[430].

Kappadokia Krallığı belirli bir süre annesi –Mithradates'in kardeşi– Laodike tarafından yönetilmişti (Pomp. Trog. *prolog.* 38=Iust. XXXVIII. 1. 1). Ayrıca bk. Simonetta 1961, 16 vd.; 1977, 30 vdd.; Saprykin 1996, 188 vd.

427 Tarihin her döneminde πρεσβευταί/κήρυκες/*legati=elçiler*, yazılı olmamakla birlikte devletler arası hukukun en temel yasalarından biri olarak yabancı bir ülkeye gönderildiklerinde ya da yabancı bir ülkeden geldiklerinde ἱεροὶ καὶ ἄσυλοι/*sancti=kutsal* ve haysiyetlerine dokunulmaz kabul edilmişlerdir (ayrıca bk. Hdt. VII. 134-137; Mosley 1973, 81 vdd.). Romalılar da yabancı elçilere olduğu kadar kendi elçilerine karşı *ius gentium*'a aykırı davranışlarda bulunanlara çok sert tedbirler almışlardır (ayrıca bk. Liv. *perioch.* 52; Cic. *Leg. Man.* V. 11). Daha detaylı bilgi için bk. Weinrib 1968, 32 vdd.; Broughton 1987, 50 vdd.

428 Diod. XXXVI. 15. 1-2=Const. Porph. *de legat.* I. 33.

429 Diod. XXXVI. 15. 3=Const. Porph. *de legat.* I. 33; ayrıca bk. Gruen 1968a, 168 vd. dn. 59-61; Broughton 1987, 55 vd. Bu durumu A. Keaveney (1986[2], 43 vdd.)'da, Saturninus'u dostu Marius'un komutayı alması için, Pontos kralıyla Romalıları savaştırmak istemesiyle açıklamaktadır.

430 Broughton 1987, 55. Öyle ki, *Senatus* üyeleri, o an için Küçük Asya'daki bölgesel meselelere ilişkin herhangi bir karar/*consultum* almayı gerekli görmemişlerdir. Böylelikle Romalılar ne daha önce talep ettikleri gibi, Pontos Kralı VI. Mithradates ile Bithynia kralı III. Nikomedes'ten işgal ettikleri Paphlagonia Bölgesi'ni boşaltmalarını istemişler ne de Kappadokia meselesine bir açıklık getirmişlerdir.

Mithradates, şimdi Kappadokia Kralı Ariarathes VII Philometor'la kız kardeşi Laodike'nin oğullarını ortadan kaldırmayı tasarlıyordu[431]. Ancak Mithradates bu planlarla meşgulken, Bithynia Kralı III. Nikomedes, kendisinden önce davranarak İÖ. *ca.* 103/102 yılında Kappadokia Bölgesi'ni istila etmişti. Bu haber Mithradates'e ulaştığında ise, kız kardeşi Laodike'ye yardım etme bahanesiyle ordusunu Nikomedes'i Kappadokia'dan kovmak üzere gönderdi. Bununla birlikte Laodike, daha Mithradates'in birlikleri Kappadokia'ya varmadan Nikomedes'le anlaşarak onunla evlendi[432]. Daha sonra da, aceleyle Nikomedes'le birlikte Bithynia'ya döndü. Bu duruma sinirlenen Mithradates, Nikomedes'in konuşlandırmış olduğu bütün garnizonları Kappadokia'dan sürdü. Nikomedes bu duruma tepkisini savaş alanından ziyade Roma *Senatus*'unda dile getirdi. Mithradates ise, Kappadokia tahtına kız kardeşi Laodike'nin büyük oğlu; yeğeni Ariarathes VII Philometor'u çıkartarak onu tekrar kral ilan etti. Ancak Mithradates'in bu bir hayli iyi izlenim uyandıran hareketi, onun kısa süre sonraki davranışlarıyla gölgelendi[433]. Çünkü kral, kısa süre sonra, VII. Ariarathes'ten şüphelenmeye başladı. Bunun üzerine Mithradates İÖ. *ca.* 100/99 yılında[434] Gordios'un eskiden

---

[431] Iustinus'a (XXXVIII. 1. 1) göre, Mithradates şimdi, babasından sonra çocukları Kappadokia tahtına geçecek olurlarsa göz dikmiş olduğu bölgeyi hakimiyeti altına geçiremeyeceğini düşünerek VI. Ariarathes'in çocuklarını da ortadan kaldırmayı düşünüyordu.

[432] Iust. XXXVIII 1. 2-4; ayrıca bk. *OGIS* 345; Daux 1933,77 vdd.; Mastrocinque 1999, 10 dn. 2. Bu durumda Laodike, kocası VI. Ariarathes gibi oğlunun da öldürülmesini istemediğinden, III. Nikomedes'i Kappadokia'ya davet ederek onunla evlenmiş gibi görünmektedir. Zira Laodike'nin Nysa isimli kızı III. Nikomedes'in oğlu, *Philopator* lakaplı Nikomedes'le evliydi (Simonetta 1961, 16; 1977, 30).

Kraliçenin böyle davranmasındaki neden onun kardeşi Pontos Kralı VI. Mithradates'le iyi ilişkiler içinde olmadığını doğrulamaktadır. Aksi taktirde Nikomedes, Mithradates'in haberi olmadan büyük bir orduyla Anadolu'dan geçerek bu kadar kısa süre içinde Kappadokia'yı istila edemez ve kendi kız kardeşiyle evlenemezdi. Sonuç olarak, sebebi her ne olursa olsun Laodike böyle davranmakla kardeşi VI. Mithradates'i kendisinin ve Bithynia Krallığı'nın en büyük düşmanlarından biri haline getirmiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Glew 1977b, 388 dn. 34; 1987, 24 vdd.; Will 1982[2], 473 vdd.; Sherwin-White 1984, 105 vdd.; McGing 1986a, 83; 2003, 85.

[433] Iust. XXXVIII 1. 5. Mithradates'in o zamanki Kappadokia kontrolü sadece bölgeyi Pontos'a bağlı bir vasal krallık konumuna getirmekti. Eğer isteseydi Kappadokia'yı kolaylıkla kendi hakimiyeti altına alabilirdi (Glew 1977b, 388 dn. 11).

[434] Mithradates'in Kappadokia üzerine düzenlediği bu seferin tarihi tartışmalıdır. Bu konuda ne bize bilgi veren Iustinus'un (XXXVIII 1. 6-10) bu olay üzerine yazdıklarından ne de nümismatik buluntulardan yola çıkarak belirgin bir zamansal

yönetimi altında bulunan Kappadokia'daki yöreleri ona tekrar iade edecekmiş gibi yaparak Kappadokia'ya doğru ordusuyla yola çıktı. Eğer VII. Ariarathes, Gordios'un Kappadokia'nın bazı bölgelerindeki hakimiyetini reddederse bu durumu savaş bahanesi sayacaktı; yok eğer, kabul ederse genç kral da aynı babası gibi Gordios tarafından kısa süre sonra ortadan kaldırılacaktı[435]. Ancak Mithradates'in ne yapmaya çalıştığı Ariarathes tarafından anlaşıldı ve Gordios'u reddetti[436]. Kızgınlıktan çileden çıkan genç kral babasının ölümünden önce ve sonra ülkesinden sürgüne gönderilenlerin hepsini geri çağırdı. Ayrıca yardım talebine olumlu karşılık veren komşu krallıklarla birlikte büyük bir ordu meydana getirdi[437]. Öyle ki, 80.000 yaya, 10.000 süvari ve 600 tırpanlı arabadan oluşan bir orduyla Kappadokia'ya doğru ilerleyen Mithradates'e karşı denk bir kuvvet oluşturdu. Kısa sürede komşu krallıkların desteğiyle böylesine büyük bir ordu toplayan genç Ariarathes'e karşı yapılacak bir savaşın kendisi için de bir yıkım getirebileceğinden şüphelenen Mithradates ise, taktik değiştirdi ve hileye başvurdu[438]. Elbisesinin altına bir kama gizleyerek genç kralı iki ordu arasında kararlaştırılan bir yerde buluşmaya davet etti. Krallar arasında öngörülen görüşmenin konvansiyonel silahsızlık ilkesi uyarınca Ariarathes tarafından kralı aramak üzere görevlendirilen elçi özellikle Mithradates'in karnının altını ve kasıklarını oldukça dikkatli bir şekilde incelemeye başladı. Bunun üzerine kral görevliye: "*dikkatli olmasını; çünkü aradığı silahı bulamayacağını; fakat kendisini böyle incelemeye devam ederse yakında başka bir silah bulacağını söyledi*[439]". Bu surette suikast aracı, kralın esprisi altında gizlendi. Bunun

---

çıkarım yapmak zordur. Bu bakımdan; ancak relativ kronoloji ışığında bir tarih elde edilebilir. Zira, İÖ. *ca.* 102/101 yılında Mithradates adına Delos'ta yapılan anıtta yer alan heykelinden ve yazıtlardan yola çıkarak Kappadokia Kralı Ariarathes VII Philometor'un o sıralar hayatta ve krallığının başında olduğu bilinmektedir (*I.Délos* 1576; 1562). Diğer yandan Marius, İÖ. *ca.* 99/98 yılındaki Kappadokia gezisi sırasında Mithradates'le karşılaşıp onunla konuştuğunda ise (Plut. *Mar.* XXXI. 1-3), Ariarathes ölmüştü. Bu bakımdan söz konusu sefer için *terminus post quem* –verilebilecek en erken tarih– İÖ. *ca.* 102/101; *terminus ante quem* –verilebilecek en geç tarih– ise, İÖ. *ca.* 99/98 yıllarıdır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Mørkholm 1968, 255 dn. 2-3.

435 Iust. XXXVIII 1. 6.

436 Zira Ariarathes ne Pontos kuklası bir kral ne de krallığında bir başkasının söz sahibi olmasını istemiştir. Bu durum Mithradates'in şüphelerini doğrulamış ve Pontos-Kappadokia ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir.

437 Iust. XXXVIII 1. 7-8.

438 Iust. XXXVIII 1. 8.

439 Iust. XXXVIII 1. 9.

üzerine Mithradates, yeğeni Kappadokia Kralı Ariarathes'i saray muhafızlarının yanından aldı. Krallar iki ordu arasında konuşarak yürümeye başladılar. Fakat Mithradates, her iki ordu askerlerinin gözleri önünde Ariarathes VII Philometor'u öldürdü. Daha sonra o sıralar 8/9 yaşlarındaki oğlunu Ariarathes IX Eusebes Philopator unvanıyla Kappadokia kralı ilan etti ve ona kral naibi olarak Gordios'u atadı[440].

Romalılar bu sefer Mithradates'in Küçük Asya'daki bu hareketi karşısında tam anlamıyla kayıtsız kalmadılar. İÖ. *ca.* 99/98 yılında ünlü generalleri Marius'u, görünüşte dinsel nitelikli olan bir gezi kisvesi altında Kappadokia ve Galatia bölgelerinde incelemelerde bulunmak üzere Anadolu'ya gönderdiler. Marius'un yolculuğunun asıl amacı ise, bu bölgelerin Mithradates'e karşı savunulmasını ve Anadolu'nun gittikçe güçlenen krallığına karşı düzenlenecek olası bir harekata başkomutanlığı üstlenmekti[441].

---

[440] Iust. XXXVIII 1. 10. Memnon (30. 1) ve Pompeius Trogus'a (*prolog.* 38) göre ise, Mithradates'in öldürdüğü yeğeninin ismi Arathes'ti.

Mithradates'in Kappadokia tahtına geçirdiği oğlu, kendisinin kılık değiştirip Anadolu'da gezerken kardeşi Laodike'den olma çocuğu olsa gerektir. Kral aynen, İÖ. *ca.* 109/108 yılında Nikomedes'in kendi oğlunu Pylaimenes olarak Paphlagonia kralı ilan etmesi gibi, kendi oğlunu IX. Ariarathes olarak Kappadokia kralı ilan etti. Çünkü bu zamana kadar Nikomedes'in hilesi işe yaramış ve kimse Bithynia kralından Paphlagonia'yı boşaltmasını istememişti. Fakat Nikomedes'in Roma'yla olan ilişkileri her zaman için Mithradates'ten daha iyiydi. Ayrıca Nikomedes, oğlunu Pylaimenes ismiyle Paphlagonia tahtına çıkarttıktan kısa süre sonra, İÖ. 103 yılında Romalıların Sicilia'daki köle ayaklanmasını bastırmasında 800 kişiden oluşan seçme birliklerini Lucius Licinius Lucullus'un yardımına göndermişti (Diod. XXXVI. 8. 1=Phot. *Bib.* 390*a* 4-11). Bu bakımdan Romalılar en azından o sıralar, Nikomedes'in dolaylı da olsa Paphlagonia'nın bir bölümünü kontrolü altında tutmasına ses çıkarmıyorlardı. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta ise, Romalıların hiçbir şekilde Mithradates'ten yardım talebinde bulunmuş olmamalarıdır!

[441] Appianos (*Mithr.* 10) ve Plutarkhos'a (*Sull.* V. 3) göre, Romalılar artık Mithradates'in gücü ve imparatorluğunun büyüklüğünden dolayı endişelenmeye başlamışlardı (ayrıca bk. Memnon 30. 2-3; Plut. *Mar.* XXXI. 2-3). Tecrübeli general Marius ise, belki de daha o zamandan Mithradates'in Roma'yla çarpışabileceğini ya da er ya da geç Romalıların onunla savaşacağını anlamıştır. Bu yüzden, o tarihten itibaren Mithradates'e karşı yapılacak bir seferin komutasını almak için elinden geleni yapmaya başlamıştır. Marius, böylelikle Roma'da sarsılmış olan otoritesini yeniden düzeltmeyi amaçlamaktadır (Luce 1970, 165 vdd.; 182 dn. 88). Ayrıca krş. Saprykin 1996, 192 vd.; Pastor 1999a, 506 dn. 1-2.

Fakat Cicero (*Fam.* I. 9. 16) ve Plutarkhos'a (*Mar.* XXXI. 1) göre, Marius'un aniden Küçük Asya'ya bir gezi düzenleyerek Kappadokia ve Galatia'daki Ana Tanrıça kültlerinde kurban sunmak istemesindeki en önemli neden sürgüne gönderdiği

VI. Mithradates

Bu yüzden Marius, Kappadokia'da Mithradates'le yaptığı bir görüşme sırasında belki de onu kışkırtmak amacıyla: Ἢ μεῖζον, ὦ βασιλεῦ, πειρῶ δύνασθαι Ῥωμαίων ἢ ποίει σιωπῇ τὸ προστασσόμενον= *Ey kral, ya Romalılardan daha güçlü olabilmeyi dene, ya da emredilen şeyi sessiz bir biçimde yap!* demiştir[442]. Daha sonra da savaş girişimlerinden bir sonuç alamadan Roma'ya dönmüştür[443].

Marius

---

politik düşmanı Quintus Metellus Numidicus'un Roma'ya geri dönmesiydi (ayrıca bk. Liv. *perioch.* 69). Marius, Metellus'un sürgünden geri dönerek Roma'ya *triumphus* düzenler gibi girmesini engelleyemediği ve muhalifinin zafer gününde Roma'da bulunmak istemediği için Anadolu'ya gitmiştir. Daha detaylı bilgi için bk. Badian 1959a, 300 dn. 72-73; Gruen 1965, 576 vdd.; 580; 1968a, 190 vd. dn. 14-16; Luce 1970, 162 vdd. Metellus ile Marius arasındaki *inimicitiae=düşmanlık* üzerine daha detaylı bilgi için bk. Cic. *de prov. Cons.* VIII. 19; Epstein 1987, 19 dn. 54; 36 vd.; 41; 55; 61; 67; 75; 137 dn. 120; Kallet-Marx 1990, 129 vdd.

[442] Plut. *Mar.* XXXI. 1-3. Memnon'a (25. 3) göre, benzer bir cümle daha önceden İskender tarafından Romalılara söylenmişti: ὅπως τε ἐπὶ τὴν Ἀσίαν Ἀλεξάνδρῳ διαβαίνοντι καὶ γράψαντι ἢ κρατεῖν, ἐὰν ἄρχειν δύνωνται, ἢ τοῖς κρείττοσιν ὑπείκειν, στέφανον χρυσοῦν ἀπὸ ἱκανῶν ταλάντων Ῥωμαῖοι ἐξέπεμψαν=*tıpkı İskender Asia'ya geçerken; eğer yönetmek istiyorlarsa, ya güçlü olmalarını, ya da daha güçlü olanlara boyun eğmelerini yazdıktan sonra, Romalılar yeteri derecede talanta'dan altın bir çelengi gönderdiler.* Ayrıca krş. Arr. *anab.* VII. 15. 5-6. Pseudo Kallisthenes'e (I. 30. 1) göre de, İskender benzer sözleri: Africa'lılara: ἢ κρείττοντες γίγνεσθε ἢ τοῖς κρείττοσι φόρους τελεῖτε=*ya daha güçlü olunuz ya da daha güçlülere vergileri ödeyiniz* ve Atinalılara: (Ps.-Kallist. II. 1. 11) ἢ κρείττοντες γίγνεσθε ἢ τοῖς κρείττοσι ὑποτάσσεσθε καὶ δώσετε φόρους κατ᾽ ἔτος τάλαντα χίλια=*ya daha güçlüler olunuz ya da daha güçlülere boyun eğiniz ve yılık bin talanta'yı vergi olarak ödeyeceksiniz* demiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Pastor 1999a, 106 vd.

[443] Sherwin-White 1977a, 74 dn. 87; Sullivan 1980, 1129 dn. 19; ayrıca bk. McGing 1986a, 76 dn. 38-40.

Ancak idarecilerin insanlık dışı davranışlarına ve kaprislerine dayanamayan Kappadokia'lılar Mithradates'in kendilerine atadığı yöneticilere karşı ayaklandılar. Ardından, İÖ. *ca.* 97 yılında Mithradates tarafından öldürülen kralın kardeşi Ariarathes'i Asia Eyaleti'nden kendilerine kral olması için çağırdılar[444]. Bunun üzerine Kappadokia'ya dönen Ariarathes soyluların yardımıyla Kappadokia tahtını elde etti. Bir yıl iki ay boyunca kendi adına sikke bastırabildi[445]. Fakat kısa süre sonra Mithradates büyük bir orduyla tekrar Kappadokia'yı işgal etti. VIII. Ariarathes'i bozguna uğratıp, onu Kappadokia Krallığı'ndan kovdu. Genç adam yenilginin verdiği kederle hastalanarak öldü[446]. Böylelikle Kappadokia tahtına tekrar oğlu IX. Ariarathes'i, onun kral naipliğine de Gordios'u getirdi.

Bu durum karşısında III. Nikomedes, Mithradates'in Kappadokia'nın hakimiyetini eline geçireceğinden ve kısa süre sonra da kendi krallığı Bithynia'yı istila edeceğinden korktu. Bu yüzden asil görünüşlü bir genci, öldürülen Kappadokia kralının üçüncü oğlu sıfatıyla Roma'ya gönderdi. *Senatus*'tan Kappadokia Krallığı'nı talep ettirdi. Ayrıca eskiden VII. Ariarathes'in şimdi ise, kendi karısı olan Kraliçe Laodike'yi Roma'ya göndererek gencin hikayesini doğrulattı[447]. Mithradates bu durumdan haberdar olduğunda, Gordios'u Roma *Senatus*'una yollayarak Kappadokia tahtındaki kralın Romalılara Aristonikos İsyanı sırasında yardım ederken ölen Ariarathes'in oğlu olduğunu iddia ettirdi[448]. Fakat Romalılar her iki kralın da hırsla birbirini suçlayıp kafadan uydurdukları hayal ürünü hikayelerle Kappadokia tahtını elde etmeye çalıştıklarının farkına vardılar. Böylelikle Kappadokia'yı Mithradates'ten, Paphlagonia'yı da Nikomedes'ten almaya karar verdiler[449]. Bu yüzden, İÖ. *ca.* 96

---

[444] Iustinus'a (XXXVIII. 2. 1) göre, Kappadokia'lı soylular *ipsum Ariarathen nomine, ab Asia, ubi educabatur, revocant*=*bizzat Ariarathes'i eğitim gördüğü Asia* (*Eyaleti'nden*) *geri çağırdılar*. Belki de, bu sırada Ariarathes bir yandan da sürgünden Romalıların yardımıyla krallığına dönmek için hazırlanıyordu.

[445] Rubinsohn 1993, 15 dn. 40; 45; ayrıca bk. Mørkholm 1968, 256; 1969, 22; 29 dn. 4; Callataÿ 1997, 195 vdd. *graf.* 1.

[446] Iust. XXXVIII. 2. 2.

[447] Iust. XXXVIII. 2. 3-4.

[448] Iust. XXXVIII. 2. 5.

[449] Iust. XXXVIII. 2. 6. Roma'nın Nikomedes ve Mithradates'in Kappadokia üzerindeki bu davranışlarına karşı aldığı tavra ilişkin genel bir kanı elde etmek için ayrıca krş. Rawson 1975, 150 vdd.

yılında[450], *princeps Senatus* Marcus Aemilius Scaurus başkanlığındaki bir heyeti –*legatio Asiatica*– Küçük Asya'ya göndererek, *Senatus consultum*'u Nikomedes ve Mithradates'e bildirdiler[451]. Daha sonra her iki krala da hakaret etmemek ve onları yatıştırmak için Paphlagonia ve Kappadokia'yı özgür ilan ederek onlara kendi kanunlarıyla yaşama hakkını tanıdılar[452]. Böylelikle Mithradates, Kappadokia'dan Ariarathes olarak adlandırdığı oğluyla Gordios'u, Nikomedes ise, Pylaimenes olarak adlandırdığı oğlunu Paphlagonia'dan geri çekmek zorunda kaldı[453].

Fakat daha sonra Kappadokia'lı elçiler Roma'ya gelip uluslarının başlarında bir kral olmadan hayatta kalamayacaklarını iddia ederek, kendilerine verilen özgürlüğü reddettiler. Dahası kendilerini bu bağımsızlıktan kurtarmaları için Romalılara yalvarmakla kalmayıp; çünkü buna dayanamadıklarını söylüyorlardı; ayrıca başlarına bir kralın atan-

---

[450] Söz konusu olayın gerçekleştiği tarihe ilişkin değişik görüşler ve tartışmalar için ayrıca bk. Gruen 1966a, 56 vd.; 1968a, 206; Bauman 1967, 62; Broughton 1986, III 11; Rubinsohn 1993, 18 dn. 59.

[451] Valerius Maximus'a (III. 7. 8) göre, Scaurus söz konusu görevi sırasında *quod ab rege Mithridate ob rem republicam prodendam pecuniam accepisset=Kral Mithradates'ten rüşvet alarak devlete ihanet ettiği* gerekçesiyle –*lex Varia de maiestate*– Varius tarafından aleyhinde dava açılmıştır (ayrıca bk. Flor. *epit.* II. 5. 6). Asconius (*pro Scaur.* XXI. 18) ve Cicero'ya (*Scaur.* I. 1. *d-e*) göre ise, Scaurus, Roma'ya döndüğünde Q. Servilius Caepius tarafından *lex Servilia*'ya aykırı hareket ettiği gerekçesiyle Q. Varius'un *tribunus plebis*'liği sırasında dava edilmiştir. Daha detaylı bilgi için bk. Badian 1954, 101 vdd.; 1956, 118 vdd.; 1959a, 302; 1969, 448 vdd.; Nicolet 1966a, 541; Gruen 1966a, 56 vd. dn. 145-148; 1968a, 206 dn. 71; Luce 1970, 171 vdd. dn. 46-47; Gabba 1976, 87 vdd.; Alexander 1981, 1 vdd.; Maslakov 1984, 490 vdd.; ayrıca krş. Kallet-Marx 1989, 310 dn. 21.

Mithradates ise, Marius'un Roma açık sözlülüğüyle kendisine vermiş olduğu öğüdü tutmuş ve Romalılar karşı hareket tarzını –*modus operandi*– değiştirmiştir. O sıralar Roma'yla direkt bir çatışmaya girmek istemediğinden olsa gerek, sessizce Kappadokia topraklarını terk etmiştir.

[452] Strab. XII. 2. 11 *c.* 540; Iust. XXXVIII 2. 7. Mithradates ise, İÖ. 89 yılında Ephesos kentinde Anadolu halklarına ve ordusuna verdiği söylevde, Romalıların Kappadokia'yı kendisine hakaret etmek için bağımsız ilan ettiklerini ileri sürmektedir (Iust. XXXVIII. 5. 9).

[453] Nikomedes'in oğlunun Paphlagonia'dan çekilmesiyle bölge tekrar Paphlagonia'lıların kontrolüne geçmiş gibi görülmektedir. Çünkü, İÖ. 95 yılından İÖ. 89 yılına kadar Paphlagonia tahtında yine Pylaimenes adıyla anılan bir kral hüküm sürmüştür. Ancak söz konusu kral Birinci Mithradates-Roma Savaşı'nın başlamasıyla (İÖ. 89) Mithradates tarafından krallığından sürülmüş ve Paphlagonia bir kez daha Pontos hakimiyeti altına girmiştir (Oros. *hist.* VI. 2. 2; Eutr. V. 5. 2).

masını rica ettiler. Herhangi bir ulusun özgürlükten bu kadar bıkkın olabileceğine şaşıran Romalılar, onların oylamayla aralarından diledikleri bir kimseyi seçmelerine izin verdiler. Onlar da, İÖ. *ca.* 96/95 yılında Ariobarzanes'i kendilerine kral seçtiler[454].

I. Ariobarzanes

Bu sıralar, İÖ. 95 yılında II. Tigranes, Parth Kralı II. Mithradates'in yanında uzun süre rehine kaldıktan sonra, babasının ölümü üzerine Armenia tahtına çıkmak üzere krallığına geri dönmüştü. Parth kralının desteği ve sarayındaki yakın arkadaşlarının yardımlarıyla kısa süre içinde Armenia tahtını ele geçirdi[455]. Romalılarla uzun süredir savaşmayı düşünen Pontos Kralı VI. Mithradates ise, Armenia Krallığı'nın başına geçen II. Tigranes'le ittifak kurmak üzere harekete geçti[456]. Gordios'un yardımlarıyla Tigranes'i, yeni Kappadokia kralı, uyuşuk Ariobarzanes'in topraklarına saldırmaya ikna etti. Ayrıca Tigranes'le olan müttefikliğini güçlendirmek için, onu kızı Kleopatra ile evlendirdi[457]. Bu savaş sonucunda Romalıları kızdıracağını düşünmeyen Tigranes, Kappadokia topraklarını istila etti. Daha Tigranes, Kappadokia topraklarında ilerlerken, Ariobarzanes bir an önce servetini toparlayarak krallığını terk etti ve Roma'ya sığındı. Tigranes ise, bölgede ele geçirdiği insanları ve değerli eşyaları yanına alarak kendi topraklarına çekildi. Böylelikle Kappadokia'daki kentler ve topraklar dolaylı da olsa bir kez daha

II. Tigranes

[454] Strab. XII. 2. 11 *c.* 540. Iustinus'a (XXXVIII. 5. 9) göre, Kappadokia'lılar kararlı bir şekilde özgür olmaktansa başlarına kral olarak Gordios'un atanmasını istediler. Fakat o Mithradates'in dostu diye, *Senatus* bu isteği reddetti. Daha sonra da Kappadokia'ya kral olarak Ariobarzanes'i tayin etti (Iust. XXXVIII. 2. 8).

[455] Dobbins 1974, 69 vd.; 78.

[456] Iust. XXXVIII 3. 1.

[457] Iust. XXXVIII 3. 2; ayrıca bk. Memnon 43. 2; Plut. *Luc.* XXII. 1; 5.

Mithradates'in egemenliği altına girdi[458] ve Gordios bölgeye gönderildi[459].

Kappadokia'da bu olaylar cereyan ederken Romalılar hem *lex de Cilicia Macedoniaque provinciis* hem de *lex de provinciis praetoris* olarak adlandırılan yasa[460] uyarınca Küçük Asya'nın güney sahillerindeki korsanları temizlemek üzere yeni bir girişimde bulunuyordular. Bu yüzden yetenekli komutanlarından Lucius Cornelius Sulla'yı Cilicia Eyaleti'ne *praetor* olarak atadılar[461]. Ama Sulla'nın, İÖ. *ca.* 95/94 yılın-

---

[458] Iust. XXXVIII 3. 3; ayrıca krş. App. *Mithr.* 10. Daha detaylı bilgi için bk. Fest. *Brev.* XI *str.* 14-15; Eadie 1967, 122 vd.; Dobbins 1974, 69 vd.; Manaseryan 1985, 109 vdd.; 118.

[459] Burada Gordios'un mu; yoksa kralın oğlu IX. Ariarathes'in mi bölgenin kralı olacağı belli değildir. Bununla birlikte kesin olan bir şey varsa; o da Mithradates'in Kappadokia üzerindeki kontrolünün halen indirekt şekilde olduğudur.

[460] Romalılar, İÖ. 101-99 yılında Akdeniz'de giderek artan korsanlığa karşı bir kararname *Senatus consultum* yayımladılar. Bu yasayla Romalılar, *populus Romanus* ile dost ve müttefiklerinin Akdeniz'de rahatça ve güvenle deniz yolculuğu yapabilmeleri için denizleri korsanlardan temizleyeceklerine söz veriyorlardı. Bu yüzden Kıbrıs, İskenderiye, Mısır, Kyrene ve Seleukos kralları ile Romalıların dost, müttefik halinde oldukları sahil kentlerine ulaştırmak üzere Rhodos'lular vasıtasıyla mektuplar yolladılar. Ayrıca yasa uyarınca, söz konusu krallıklara gönderilen bu mektupların her birinin kendi geleneklerine göre, kentlerindeki *tapınak* ya da *agora*'larda herkes tarafından görülebilecek şekilde sergilenmesini istediler. Zira bu mektuplarla onların ne krallıklarını ve topraklarını ne de dağlarını korsanlar için merkez üsleri olarak kullandırmamaları ve oralarda kimsenin mevzilenmesine olanak vermemeleri konusunda uyardılar. Ayrıca limanlarında garnizonlar bulundurarak mümkün olduğu ölçüde korsanları kendi topraklarından uzaklaştırmaya çalışmalarını tavsiye ettiler. Kendileri ise, eyaletlerde yönetimi ellerinde bulunduran *magistratus*, *praetor* ile *praefectus praesidius*'lara güçlerinin yettiği ölçüde hakimiyetleri altındaki toprakların güvenliğini sağlamaları ve korsanların buralara yerleşmesine olanak vermemeleri konusunda emirler yolladılar. Böylelikle her *magistratus* ya da *promagistratus* ile herkes bu şekilde korsanlığa karşı ellerinden geleni yapmak ve bunun nasıl yapılacağına dikkat ederek hep birlikte uygulamaya koymak üzere harekete geçti. Daha detaylı bilgi için bk. Jones 1926, 162 vdd.; Sumner 1978c, 217 vd.; Kallet-Marks 1995,236 vdd.; Clarke 1997, 103 dn. 59-60; Arslan 2003a, 94 vd.; 2003b, 201 vd.

Söz konusu yasaya ilişkin belgelerden biri L. Aemilius Paulus'un Delphoi'da adadığı bir anıtın üzerinde, bir diğeri ise, Knidos'ta ele geçmiştir. Yazıtlara ilişkin olarak bk. *SEG* III 378; Hassall 1974, 195 vd.; Sumner 1978c, 215 vdd.; Badian 1979, 153 vdd.; Shaw 1990, 220 dn. 63-65; Crawford 1996, 231-270; Souza 1999, 108 vd.

[461] Auct. *Liber de* Vir. *ill.* 75. 4.

da[462] Cilicia'ya doğru yola çıktığı sırada Romalılar Armenia Kralı II. Tigranes'in Kappadokia'yı işgal ettiği haberini aldılar. Bu yüzden Sulla'ya yeni bir talimat yolladılar. Gerek Romalılar, gerekse Sulla açısından o an için Kappadokia Kralı Ariobarzanes I Philoromaios'u tekrar Kappadokia tahtına oturtmak Kilikia'daki korsanlığı bastırmaktan daha önemli ve prestijli bir işti[463]. Ancak Sulla az bir kuvvetle Kappadokia üzerine yürüdüğü sırada topoğrafyanın zorlukları ve Mithradates'in komutanı Arkhelaos'un kendisinden çok daha üstün olan kuvvetlerinin baskısı yüzünden ateşkes ilan ederek barış görüşmelerine başlamak zorunda kaldı. Bu suretle ateşkes anlaşmasının verdiği avantajlardan yararlanıp, düşmanın dikkatini başka yöne çektikten sonra, kendisini ve ordusunu Arkhelaos'un elinden kurtarabildi[464]. Daha sonra da, Kappadokia'ya yaptığı ufak bir sefer sonucunda, Kappadokia ve Armenia'lıların karşı koymasına rağmen[465] Armenia birliklerini ve Gordios'u bölgeden kovarak, İÖ. *ca.* 94 yılında I. Ariobarzanes'i tekrar Kappadokia kralı yaptı[466]. Parthia ve Kappadokia krallıklarıyla Euphrates kıyısında bir anlaşma imzaladıktan sonra, Roma'ya döndü[467].

---

[462] Sherwin-White 1977b, 173 vdd.; 182; Sumner 1978a, 395 vd.; 1978c, 216 dn. 21; ayrıca krş. Broughton 1986, 73 vd.; Brennan 1992, 132 vdd.

[463] Badian 1959a, 284 vd.; 1964, 161 vd.; McGing 1986a, 78 dn. 45; Cagniart 1991, 287 dn. 7. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Rubinsohn 1993, 18-19 dn. 59.

Romalılar açısından şu da göz önünde bulundurulması gereken bir gerçekti ki; Romalılar her zaman Hellenistik krallıklarla savaşmayı Doğu Akdeniz'deki korsanlığı bastırmaktan daha önemli bir iş olarak görmüşlerdir. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2003a, 95 vd.

[464] Frontin. *strat.* I. 5. 18. Bununla birlikte Appianos'a (*Mithr.* 10; 57) göre, Mithradates, savaş nedeni –*causus belli*– yaratmamak için, Romalıların isteğine –*imperium populi Romani*– boyun eğerek Kappadokia'yı boşaltmıştır (Cagniart 1986, 174 vd.).

[465] Büyük bir ihtimalle Gordios'un ve ona destek veren Armenia'lıların hakimiyetindeki kuvvetler de, İÖ. 188 yılından itibaren ilk defa Küçük Asya ya bir ordu yollayan Romalılarınki kadar az sayıda askerden meydana gelmekteydi (Badian 1959a, 287 dn. 31; 289; Sherwin-White 1977a, 72; 1977b, 174 vd.; ayrıca bk. McGing 1986a, 78 vd.). Daha detaylı bilgi için bk. Arnaud 1991, 55 vdd.

[466] Liv. *perioch.* 70 dn. 4; Plut. *Sull.* V. 3; ayrıca krş. App. *Mithr.* 10; 57; Iust. XXXVIII. 3. 3. Böylelikle, İÖ. 94 yılında Ariobarzanes, Kappadokia Krallığı'ndaki ikinci yılında kendi adına *drakhmē* basmaya devam etti. Daha detaylı bilgi için bk. Simonetta 1961, 41 vd.; McNicoll 1973a, 181 vdd. n° 2-48; 1973b, 187 n° 4; 5b; McGing 1986a, 172 vdd.; Rubinsohn 1993, 19 dn. 59; Mastrocinque 1999, 32 vdd.

[467] Liv. *perioch.* 70 dn. 5; Plut. *Sull.* V. 4-6; Fest. *Brev.* XV *str.* 6-8; Ampel. XXXI. 2; ayrıca bk. Flor. *epit.* I. 46. 4. Velleius Paterculus (II. 24. 3) ise, yanılarak Sulla ile Parthia elçilerinin görüşmesini Birinci Mithradates-Roma Savaşı'ndan sonraya tarihlemektedir.

Bu arada Bithynia Kralı Nikomedes III Euergetes, İÖ. 94 yılında zehirle[468] ya da yaşlılıktan öldü[469]. Bunun üzerine Romalılar kralın, Kappadokia prenseslerinden VI. Ariarathes'in kızı Nysa'dan[470] olma oğlu, Nikomedes IV Philopator'u Bithynia Krallığı'nın başına geçirdiler[471]. Bununla birlikte Bithynia tahtının varisi IV. Nikomedes'e karşı gayri meşru kardeşi Sokrates ayaklanarak önce Romalılara başvurmuş; fakat onlardan aradığı desteği bulamayınca, Pontos Kralı VI. Mithradates'e müracaat etmişti[472]. Iberia, Parthia, Media, Skythia ve Armenia'lılar ile ittifak içerisinde olan Mithradates ise[473], bu sıralar Sarmatia ve Bastarnai kavimlerini egemenliği altına almakla meşguldü[474]. Ancak bu durumu kendisi için iyi bir fırsat olarak gören kral[475], Sokrates'e yardım etmeye karar verdi. Çünkü Bithynia tahtında

IV. Nikomedes

---

[468] Licin. XXXV. 87 "Criniti".

[469] App. *Mithr*. 7; Iust. XXXVIII. 3. 4.

[470] Nysa: Licinianus'a (XXXV. 89 "Criniti") göre, *Nisam Ariarathis Cappadocus regis filiam=Kappadokia'nın Ariarathes'ler sülalesine mensup prenses*; Memnon'a (30. 3) göre, Νύσης βασιλέα Βιθυνίας=*Bithynia Kraliçesi*; Iustinus'a (XXXVIII. 5. 10) göre ise, *saltatricis=dansöz*'dür.

[471] App. *Mithr*. 7; 10; Iust. XXXVIII. 3. 4; Licin. XXXV. 84 "Criniti"; Memnon 30. 3.

[472] App. *Mithr*. 7; 10; Cic. *de Or*. III. 229; Licin. XXXV. 85-94 "Criniti"; ayrıca bk. Memnon 30. 3; Iust. XXXVIII. 3. 4.

[473] Memnon 30. 3; ayrıca bk. App. *Mithr*. 15.

[474] Plut. *mor*. IV. 324 *c*: *De Fort. Rom*. 11. Mithradates, Sarmatia ve Bastarnai kavimlerini kısa süre içinde güçle olduğu kadar diplomasiyle de kendi hakimiyetine almış olsa gerektir. Çünkü bu tarihten ve Birinci Mithradates-Roma Savaşı'ndan itibaren yukarıda sözü edilen kavimler Pontos kralının müttefikleri olarak onun yanında Romalılara karşı çarpışmışlardır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Iust. XXXVIII. 3. 6; App. *Mithr*. 15; 19; 69; 71; Memnon 39. 2.

[475] Çünkü Bithynia Bölgesi, Küçük Asya'nın kuzeybatısında, kuzeyinde Pontos Euksenos (Karadeniz), güneyinde Phrygia, Galatia, batısında Propontis (Marmara Denizi), doğusunda Paphlagonia ve Galatia ile sınırdı. Aynı zamanda Pontos Euksenos ile Propontis'i birleştiren Bosporos Boğazı'ndaki Byzantion kentiyle Karadeniz havzasının Ege ve Akdeniz'e açılan kapısı konumundaydı (Poyb. IV. 38. 3-6). Stratejik konumu dolayısıyla Karadeniz ticaretinin kilit noktası olan bölge Karadeniz'den ihraç edilen köle (Polyb. IV. 38. 4-5; 50. 2-4; Strab. XI. 2. 17-18 *c*. 493), büyükbaş hayvan, kurutulmuş balık (Strab. XI. 2. 4 *c*. 493), gemi malzemesi (Strab. XI. 2. 3 *c*. 498-499), hububat (Dem. *Lept*. 29-40; Strab. VII. 4. 6 *c*. 311; Thuk. III. 2.

'Ariarathes' hükümdar sülalesine mensup kralın hüküm sürmesi Kappadokia üzerindeki planlarıyla çelişmekteydi. Bu bakımdan önce Nikomedes'i en çabuk ve masrafsız bir şekilde ortadan kaldırmayı denedi. Bu iş için Aleksandros adında bir kiralık katil tuttu. Ancak Aleksandros'un Nikomedes'e düzenlediği suikast girişimi başarısız oldu ve komplonun arkasında Mithradates'in olduğu ortaya çıktı[476]. Bunun üzerine kral işle bizzat kendisi ilgilendi. Ordusuyla, İÖ. 91 yılında hiçbir güçlükle karşılaşmadan IV. Nikomedes'i tahtından kovarak yerine iyi, faydalı (= *khrestos* [χρηστός]) lakaplı Sokrates'i Bithynia kralı ilan etti[477].

IX. Ariarathes

Daha sonra da Roma ile İtalik müttefikleri arasındaki savaşı –*Bellum Italicum*– fırsat bilerek[478] generallerinden Bagoas ve Mithraas'ı Kappadokia üzerine göndermiştir. Bagoas ve Mithraas ise, Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes'i tahtından ikinci defa uzaklaştırmışlar ve Mithradates'in oğlunu IX. Ariarathes sıfatıyla tekrar Kappadokia kralı ilan etmişlerdir[479]. Bununla birlikte tahtlarından olan krallar Roma'ya sığınmışlar ve bir yandan Pontos kralına ilişkin şikayetlerini bildirirken, diğer

---

2; *SIG*^{3} I. 212) ve bal gibi önemli ürünlerin Ege ve Akdeniz'e açılmasını sağlıyordu. Ayrıca bk. Crawford 1977, 120 vdd.

[476] App. *Mithr*. 57.

[477] Memnon 30. 3; App. *Mithr*. 10; 13; Eutr. V. 5. 1; Oros. *hist*. VI. 2. 1-2; ayrıca bk. Liv. *perioch*. 76 dn. 5; Iust. XXXVIII 3. 4; Magie 1950, 207; Olshausen 1972, 813; Desideri 1973, 13 vdd.

[478] Iust. XXXVIII. 4. 13-14; 16.

[479] App. *Mithr*. 10; 15; 57-58; ayrıca bk. Memnon 30. 1; Liv. *perioch*. 76; Flor. *epit*. I. 40. 4; Licin. XXXV. 89-90 "Criniti"; Eutr. V. 5. 2; Oros. *hist*. VI. 1. 29; 2. 1; Fest. *Brev*. XI *str*. 13-16.

Romalılar aralarındaki parti çekişmeleri ve iç savaşlarla kendilerini yıpratırlarken Mithradates, belki de Marius'un kendisine verdiği öğüdü tutarak ordusunu güçlendirmiştir. Kralın özellikle, İÖ. 93-İÖ. 90 yılları arasında bastırdığı yüksek orandaki sikkeler, onun artık Romalılarla savaşmak üzere hazırlandığını düşündürmektedir (Price 1968, 4; McGing 1986a, 86). Bu sırada Ariarathes IX Eusebes Philopator da Kappadokia'da babasının sikke darbını örnek alarak kendi adına sikkeler basıyordu (*CAH* vol. of plates IV. 6 n° [*n*]; Kleiner 1953, 79 vd. fig. 3-4; Mørkholm 1962, 411; 1964, 24; 1968, 242 vdd.; 248 vdd.; 256; McNicoll 1973a, 181 vdd. n° 1; Fleischer 1996, 30 fig. 3; Callataÿ 1997, 180 vdd.; 200 vdd. *graf*. 2; ayrıca bk. Simonetta 1964, 88).

yandan da tekrar krallıklarının başına geçmek için *Senatus*'a ricada bulunmuşlardır[480]. *Senatus* tarafından İÖ. 90 ve 89 yıllarında çıkarılan vatandaşlık yasalarıyla İtalik Savaşı'na ara veren Roma, bu tarihten itibaren Küçük Asya meseleleriyle daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bu bakımdan Roma *Senatus*'u, İÖ. 101 yılı *consul*'lerinden Manius Aquillius[481] başkanlığındaki bir elçi heyetini, İÖ. *ca.* 90/89 yılında Bithynia Kralı IV. Nikomedes ve Kappadokia Kralı Ariobarzanes'i tahtlarına yeniden çıkartmakla görevlendirerek Küçük Asya'ya göndermiştir[482].

Bu sırada, İÖ. 89 yılı *provincia Asia* Valisi Gaius Cassius[483] ordusunu Phrygia ve Galatia'dan topladığı büyük miktarda askerle güçlendirip, Küçük Asya'ya gelen Aquillius'a katılmıştır. Bu yüzden Pontos kralı, önce Bithynia daha sonra da Kappadokia'dan çekilmiştir[484]. Böylelikle Mithradates, aynen İÖ. *ca.* 94 yılında, Sulla karşısında Gordios'u yalnız bırakarak Kappadokia'dan çekildiği gibi[485], İÖ. 89 yılında, Aquillius karşısında da olay çıkarmadan Bithynia ve Kappadokia topraklarını terk etmiştir[486]. Hatta Sokrates'i kendi elleriyle öldürmüş[487]; böylece Küçük Asya'da her şey *status quo ante*'ye=*eski haline* dönmüştür.

---

[480] Iust. XXXVIII. 3. 3-4; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 76.

[481] Klebs 1965[2], *col.* 324 vdd. İÖ. 129 yılı *consul*'ü ve 128-126 yılları *provincia Asia proconsul*'ü M. Aquillius'un oğludur. M. Aquillius'lar aralarında bir kuşak olmasına rağmen gerek antik yazarlar gerekse modern tarihçiler tarafından zaman zaman birbirleriyle karıştırılmaktadırlar. Daha detaylı bilgi için bk. Broughton 1951, I 570 vd.; McGing 1980, 39 vdd.; Rubinsohn 1993, 10 dn. 24; Ferrary 2000b, 166 vd. dn. 30.

[482] Liv. *perioch.* 74 dn. 3; App. *Mithr.* 11; Iust. XXXVIII. 3. 1-4.

[483] Appianus (*Mithr.* 11; 17; 34) de, Cassius'un *praenomen*'i yanlışlıkla Lucius olarak verilmiştir. Cassius'un ön adına ilişkin hatalar gerek antikçağ tarihçileri gerekse modern bilim adamları tarafından zaman zaman yapılmaktadır (McGing 1980 41 dn. 22-23; Perl 1968, 311 dn. 55). Daha detaylı bilgi için bk. Broughton 1952, II 34; 38 dn. 6; Sumner 1978b, 150 dn. 12.

[484] App. *Mithr.* 11; 15; 56; Cass. Dio XXXI. 99. 2; ayrıca bk. Özsait 1982, 307; Sherwin-White 1984, 112.

[485] Plut. *Sull.* V. 4-6; Liv. *perioch.* 70; App. *Mithr.* 57; Iust. XXXVIII. 3. 3; 5. 6; ayrıca bk. Ampel. XXXI. 2; Badian 1959a, 289; Sherwin-White 1977a, 72 dn. 70-71.

[486] Cass. Dio XXXI. 99. 2; ayrıca bk. Cic. *de Or.* III. 229; App. *Mithr.* 11; 13; 57; Licin. XXXV. 85-94 "Criniti".

[487] Iust. XXXVIII. 5. 8; ayrıca bk. Memnon 30. 3; McGing 1986a, 106; Kallet-Marx 1995, 254 dn. 125.

Licinianus'a (XXXV. 92-94 "Criniti") göre ise, Sokrates Khrestos, Bithynia Krallığı Romalılara geçtikten sonra, Hellas'ın Euboia (Eğriboz) Adası'na sığınmış ve bir daha Küçük Asya'ya dönmemiştir.

Fakat Pontos karşısında elde edilen başarılarla yetinmeyen Romalı generaller ve Manius Aquillius, VI. Mithradates'ten kendi düzenledikleri seferin masraflarını istediler. Aldıkları olumsuz cevap üzerine, Bithynia ve Kappadokia krallarını, Romalıların güvencesi ve koruması dahilinde Pontos topraklarına akın düzenlemeleri için kışkırtmaya başladılar[488]. Başlangıçta iki kral da Mithradates VI Eupator'un deneyimli ve sayıca üstün ordusu karşısında böyle bir savaşa girmek konusunda, doğal olarak tereddüt ettiler. Bu bakımdan önceleri, Küçük Asya'daki Roma generallerinin bütün ısrarlarına karşın, Pontos kralının tecrübeli ve tam donanımlı ordusuna karşı savaşma fikrine, Mithradates'ten korktukları için '*evet*'; fakat Romalılardan utandıkları içinse '*hayır*' diyemediler. Bununla birlikte özellikle Nikomedes gerek kendisini kaybettiği tahtına yeniden yerleştirecek olan generallere ve elçilere bol keseden vaat ettiği ödülleri gerekse Romalı bankerlerden yüksek oranda faizle aldıkları parayı –faizini dahi– veremeyecek durumda olduğundan, Pontos topraklarını yağmalamaktan başka çaresi kalmamıştı[489]. Bu yüzden Bithynia Kralı IV. Nikomedes, M. Aquillius'un hem baskısı hem de desteğiyle Batı Pontos kıyı şeridindeki yerleşim merkezlerini Amastris (Amasra) kentine kadar talan etmiş ve yüklü miktarda ganimet elde ederek geri çekilmiştir. Böylelikle Romalılar bir bakıma Mithradates'i *per Nicomedem bello lacessiverunt=Nikomedes vasıtasıyla savaşa kışkırtmışlardı*[490]. Fakat Mithradates, savaşa başlamadan önce, yeterli nedene sahip olmak ve savaşın suçunu onlara yüklemek için söz konusu toprakları zaten boşaltmıştı[491]. Bunun üzerine generallerinden Pelopi-

---

[488] App. *Mithr.* 16; 54; 56; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Harris 1979, 100 dn. 2; 273; Cuff 1983, 157; dn. 83; Keaveney 1982b, 78 vd.; Madden and Keaveney 1993, 140 dn. 14.

[489] App. *Mithr.* 11; ayrıca bk. Brunt 1988, 157; Madsen 2005, 16. Bu bakımdan IV. Nikomedes, Romalı bankerlere olan borcunu ödemek için olsa gerek *publicanus*'lara İstanbul Boğazı'ndan geçen gemileri kontrol etme yetkisi vermişti. Boğazdan geçen her gemi Khalkedon ya da Hieron denilen limanda demirlemek ve gemideki mal değerinin kırkta biri kadar miktarda ücret ödemek zorundaydı.

Bununla birlikte I. Ariobarzanes, Romalı generallerin baskısına rağmen, böyle bir tehlikeyi göze alamamış ve Pontos'a saldırmaya razı olmamıştır.

[490] Sall. *Hist.* IV. 69. 10; ayrıca bk. Raditsa 1969, 174 vdd.

[491] App. *Mithr.* 11-12; 14; 56; Sall. *Hist.* IV. 69. 10; Cass. Dio XXX. 99. 1; ayrıca bk. Iust. XXXVIII. 5. 6-8; 10; *FGrHist* 434 F 22. 5 (= Memnon); Flor. *epit.* I. 40. 3.

Kralın hem Kappadokia ve Bithynia'nın boşaltılmasına hem de Amastris'e kadarki topraklarının Romalılar tarafından yağmalanmasına ses çıkarmamasındaki sebep saldıran taraf olarak görünmek istememesinden olsa gerekti. Böylelikle Anadolu'daki halkların sempatisini kazanmak istiyordu. Çünkü şimdiye kadar yaptığı

das'ı, Aquillius ve diğer Romalı yüksek memurların bulunduğu kampa elçi olarak gönderdi. Pelopidas konuşmasına, Romalıların Küçük Asya'daki en önemli müttefiklerinden biri olan VI. Mithradates'in babasının Aristonikos isyanında yaptığı yardımları hatırlatmakla başladı[492]. Roma'nın bu savaş sonunda V. Mithradates'e verdiği Büyük Phrygia'nın, VI. Mithradates'in hükümdarlığının ilk yıllarında –İÖ. *ca.* 116– gene *Senatus* tarafından nasıl zorla elinden alındığına değindi[493]. Ardından Roma'nın müttefiki olan Pontos Kralı Mithradates VI Eupator'un *Senatus*'un isteği doğrultusunda Kappadokia ve Bithynia topraklarından –ki bunlardan Kappadokia, ona babasından miras kalmıştı– savaşmadan çekildiğini anlattı. Ayrıca, Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in Bosporos'u (İstanbul Boğazı) kapatarak Roma'nın müttefiki ve dostu olan Pontos Krallığı'nın topraklarını, Amastris kentine kadar nasıl tahrip ettiğini, bu yüzden Romalılardan ya onun barışa uymasını sağlamalarını ya da bir kenara çekilerek Pontos kralına karşılık verme ve kendisini savunma olanağı vermelerini istedi[494]. Fakat Aquillius ve Romalı elçiler[495]:

> "*Her ne kadar Pontos Bölgesi'nin, Nikomedes tarafından zarar ve ziyana uğratılarak topraklarının yağmalanmasını istememelerine rağmen, şu anda Nikomedes'i güçsüzleştirmek Roma'nın işine gelmediği için, Mithradates'in Bithynia kralıyla savaştan uzak durmasını söyleyerek Pelopidas'ı kamplarından uzaklaştırdılar*".

Özellikle, Roma elçisi Manius Aquillius'un uzlaşmaz tavırları ve açgözlülüğü yüzünden[496], Romalılarla olası bir çatışmanın kaçınılmaz

---

hazırlıklar onun –diplomatik, ekonomik, askeri ve hatta psikolojik olarak– uzun süredir kendini kaçınılmaz olan bu savaşa hazırladığını işaret etmektedir. Buna karşın *Senatus* ve özellikle Aquillius, Pontos Krallığı'nın gücünü hafife alıp Mithradates'in Romalılara karşı savaşmaya cesaret edemeyeceğini düşünmekteydiler.

[492] App. *Mithr.* 12. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Eut. IV. 20.

[493] App. *Mithr.* 11-13; Iust. XXXVIII. 5. 3; ayrıca bk. *OGIS* 436; Sherk 1969, 74 vdd. n° 13. Bu olayın gerçekleştiği tarihe ilişkin detaylı bilgi ve değişik yorumlar için bk. Mommsen 1930[3], III 259; Drew-Bear 1972a, 83 vd. dn. 29-35; Glew 1977b, 388 vdd.; Sherwin-White 1977a, 70; 1984, 90; Gruen 1984, 608 dn. 147; Hind 1994, 133 dn. 17; Mitchell 1999, 20 dn. 12; Arslan 2000a, 132.

[494] App. *Mithr.* 12; 14; Cass. Dio XXXI. 99. 2; Iust. XXXVIII. 5. 6-10; Eutr. V. 5. 1; Oros. *hist.* VI. 2. 1.

[495] App. *Mithr.* 14; ayrıca bk. App. *Mithr.* 56; Desideri 1973, 6 vdd.

[496] M. Aquillius'un değişik şekilde davranmasının nedeni: T. J. Luce'ye (1970, 187 vd.) göre, Küçük Asya'da arkadaşı Marius için komutanlık sağlamak; W. Harris (1979, 273) ve B. C. McGing'e (1986a, 81) göre, kişisel kazanç; D. G. Glew'e (1977b, 386) göre, açgözlülüktü.

olduğunu gören Pontos kralı, geniş kapsamlı savaş hazırlıklarına başladı. Bundan sonra, başlayacak olan savaşın bütün sorumluluğunu da elçiye – Manius Aquillius'a– yükledi[497]. Bu sırada, Mithradates'in yaklaşık 20.000 *stadia* uzunluğundaki ülkesi[498], kuzey yönünde: Kırım Yarımadası'nı ve Bosporos Krallığı'nı[499]; batı yönünde: Amastris ve Paphlagonia'nın belirli kısımlarına kadar uzanan bölgeleri; doğu yönünde ise: Kolkhis[500] ve Armenia Minor'u[501] kapsamaktaydı[502].

W. Z. Rubinsohn (1993, 26) ise, M. Aquillius'un *Senatus* tarafından, İÖ. *ca.* 90/89 yılında Anadolu'ya gönderilmesini; yanlış adamın, yanlış zamanda, yanlış yere yollandığı şeklinde yorumlamaktadır.

[497] App. *Mithr.* 21; 54; 56; 112. Daha detaylı bilgi için bk. Plut. *Sull.* XXIV. 2; Sherwin-White 1984, 120; Kallet-Marx 1995, 251 vd.

Memnon'a (30. 1-31. 1) göre, Romalılar, Pontos Kralı VI. Mithradates'le Kappadokia'yı istila ettiği ve Bithynia Kralı IV. Nikomedes'e karşı Sokrates Khrestos'u desteklediği için savaşmışlardı. Sallustius'a (*Hist.* IV. 69. 10) göre, Mithradates zengin bir kral olduğu halde Roma'nın kölesi olmadığından, Romalılar onu Nikomedes'le savaşması için provoke etmişlerdi (ayrıca bk. App. *Mithr.* 54; 56). Appianos (*Mithr.* 11; 17; 56) ve Iustinus'a (XXXVIII. 5. 8-10) göre, savaşın nedeni '*casus belli*': Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in Romalıların teşvikiyle Pontos topraklarını yağmalamasıydı. Florus (*epit.* I. 40. 3) ve Eutropius'a (V. 5) göre ise, Nikomedes'in Pontos-Bithynia sınırlarını ihlal ederek, Pontos'u talan etmesi yüzünden önemli ölçüde zarara uğrayan Mithradates, Bithynia kralıyla savaşmıştı.

Bununla birlikte günümüz tarihçileri (Glew 1977b, 393; McGing 1986a, 87; 144 ve özellikle Keaveney 1982b, 197) büyük ölçüde Birinci Mithradates-Roma Savaşı'nın başlamasının asıl nedenini Pontos kralının fırsatçılığına bağlarlar. Ancak yukarıda da zikredildiği üzere, kral yaklaşık 20 sene boyunca Romalılarla savaşmamak için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Romalılar Mithradates'in güçlenmesine ve gelişmesine izin vermemek için uzun süredir Pontos Krallığı'nın iç '*eleutheria*' ve dışa karşı özgürlük '*autonomia*' ilkelerine karışmalarına rağmen, kral onlara karşı direkt bir harekette bulunmamıştır. Sadece Roma'nın kukla kral ve krallıklarından biri olmamaya çalışmış; krallığının yönetiminde bağımsız hareket yetisini kullanmakta diretmiştir (Rubinsohn 1993, 24 vd.; ayrıca bk. Sherwin-White 1980, 1981).

[498] App. *Mithr.* 13.

[499] Strabon'a (VII. 4. 6 *c.* 311) göre, Mithradates Kırım ve Küçük Asya'ya doğru olan topraklarından yılda 180.000 *medimnoi* (1 *medimnos*=51.84 litre olup, yaklaşık 50.000 kişilik bir ordunun 6 aylık yiyeceği için yeterliydi) tahıl ve 200 *talanta* (1 *talanton*=25.86 kg) gümüş vergi alıyordu.

[500] Antikçağda Kolkhis olarak adlandırılan bölge: Anadolu'nun kuzeydoğusunda, Kappadokia'nın doğusunda, kuzeyi Kafkas Dağları ve Skythia, güneyi Armenia, doğusu Iberia ve Albania ve batısı Karadeniz'le sınırlanmış bir ülkedir. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2000c, 26 vdd.

[501] Armenia'nın Pontos Kappadokia'sıyla sınır oluşturan kısmına verilen ad.

Öte yandan, Mithradates'in, Pontos ve Kolkhis Dağları'nda bulunan zengin demir, gümüş, bakır ve altın madenlerini aktif olarak işletmeye başlaması, onu kısa zamanda sadece Küçük Asya'nın değil, dünyanın en zengin krallarından biri yapmıştı[503]. Dahası bir yandan Tanaïs (Don) ve Istros (Tuna) ırmakları arasındaki Skythia, Tauros, Bastarnai, Sarmatia ve Thrakia kabilelerinden Maiotis (Azak) Denizi'ne kadar bütün savaşçı kavimlerle ittifaklar kurmuş, müttefiklik anlaşması yapmış, diğer yandan da ülkesine komşu Armenia Kralı II. Tigranes'le kızı Kleopatra'yı evlendirmiş ve Parthia Kralı Arsakes'le bağlaşıklık anlaşması imzalamıştı[504]. Romalıların düşmanı Cimbri kabilesiyle anlaşma yapmak üzere elçilerini göndermiş; ayrıca Anadolu'nun savaşçı kavmi Galatları da kendisine bağlamıştı[505]. Suriye ve Mısır krallarıyla; Hellas ve Africa kentleriyle ve hatta Italia'da Roma'ya karşı ayaklanan İtaliklerle yakın ilişkiler kurmuştu[506]. Ayrıca, egemenliği altındaki Kolkhis Bölgesi, Mithradates'in denizlerde hakimiyet sağlayabilmesi için inşa etmesi gereken deniz filosuna doğal bir kaynak teşkil ediyordu[507]. Bölge Pontos topoğrafyası gibi[508] sık ormanlarla kaplıydı[509] ve gemi yapımı için ge-

---

[502] Memnon 30. 1-31. 1; Strab. XI. 15-16 *c*. 498; 18 *c*. 499; XII. 3. 1 *c*. 541; 28-29 *c*. 555; Verg. *Georg*. II. *c*. 440; App. *Mithr*. 15; 17; Paus. I. 20. 4; Pomp. Trog. *prolog*. 37=Iust. XXXVII. 3. 2-3; XXXVIII. 7. 9; Eutr. V. 5. 1. Mithradates'in yönetimi altındaki bölgelere ilişkin olarak ayrıca bk. *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)= Ath. *Deip*. V. 213 *d*; Niceph. *Hist*. II. 642 *d*.

[503] Söz konusu bölgelerde bulunan madenler ve konuya ilişkin yorumlar için bk. Strab. XI. 2. 18-19 *c*. 499; XII. 3. 19 *c*. 549; Ovid. *Met*. VIII. 791; Braund 1994, 42 vdd.; Arslan 2000a, 132; 2000c, 31 dn. 51-54.

[504] App. *Mithr*. 13; 15; Iust. XXXVIII. 3. 1-3; 6-7; 7. 9; konuya ilişkin olarak bk. Memnon 30. 3; Sall. *Hist*. IV. 69. 1-23; App. *Mithr*. 54; 56-57; ayrıca krş. *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip*. V. 213 *a*.

[505] Iust. XXXVIII. 3. 6. Daha detaylı bilgi için bk. Strobel 1996, 57 dn. 15-16; Arslan 2000a, 135.

[506] Diod. XXXVII. 2. 11; App. *Mithr*. 13; 16; *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)= Ath. *Deip*. V. 213 *c*.

[507] Strab. XI. 2. 15 *c*. 497; 17 *c*. 498; 18 *c*. 499; Ver. *georg*. II. *c*. 440; ayrıca bk. Amm. Marc. XXVII. 12. 11.

[508] Paryadres Dağları (Strab. XII 3. 18 *c*. 548/549; 28 *c*. 555), Amaseia çevresi (Strab XII 3. 39 *c*. 561/562), Kabeira çevresi (Strab. XII 3, 31 *c*. 556/557), Phanaroia (Strab. XII 3. 30 *c*. 556), Themiskyra'nın yukarı kısımları (Strab. XII 3. 15 *c*. 548), Pharnakeia ve Trapezusia sahilleri (Strab. XII 3. 19 *c*. 549; Arr. *periplus* V. 2) sık ormanlarla kaplıydı.

[509] Bu bakımdan Kolkhis'te önemli ölçüde kereste ticareti yapılırdı. Strabon'a (XI. 2. 17 *c*. 498) göre, Kaukasos (Kafkas) Dağları'ndan kesilen ağaçlar ırmaklar yardımıyla zahmetsiz bir şekilde taşınabilmekteydi. Ayrıca ahşap işlemeciliği gelişmişti.

rekli her çeşit malzemeye sahipti. Özellikle yörede bulunan bol miktarda kaliteli sedir, servi, ladin, çam ve kestane ormanlarının yanı sıra, yelken yapımı için keten; ipler için kenevir ve balmumu; gemi kalaslarının korunması içinse zift üretimi başta geliyordu[510]. Bu nedenle Mithradates, kısa süre içinde tam donanımlı ve güverteli 300 gemiden oluşan güçlü bir donanma meydana getirmiş; Karadeniz sahillerinden Fenike ve Mısır limanlarına kadar bütün Akdeniz havzasından tecrübeli denizci ve dümenciler toplamaya başlamıştı[511].

Bölgede işlenen ahşap sandıklar ünlü olup özellikle aranan bir üründü. Kolkhis'in sahil kentlerinden Pityos, ismini Hellence'de '*çam ağacı*' (= ἡ πίτυς) kelimesinden almıştır. Bunun nedeni kentin çevresinde önemli miktarda kaliteli çam ağacı bulunmasıdır (ayrıca bk. Plin. *nat*. VI. 5. 16; Arr. *periplus* XVIII. 1-2).

[510] Strab. XI. 2. 17-18 *c*. 498-499; Arr. *periplus* V. 2; daha detaylı bilgi için bk. Hdt. II. 105; Verg. *Georg*. II. *c*. 440-443; Magie 1950, 48 dn. 85; 196; Arslan 2000c, 32 dn. 65 vdd.; 2005, 58 vd.; King 2004, 30 vd.

[511] App. *Mithr*. 13; 15; 57.

B. Mithradates VI Eupator'un Küçük Asya'da Uyguladığı Roma Karşıtı Politika

Pontos kralı bu sırada, Küçük Asya'da Roma emperyalizmine karşıt bir politika izlemeye başlamıştı. Mithradates'in Hellas ve Küçük Asya'da giriştiği propaganda faaliyetlerinde iki temel düşünce ön plana çıkıyordu. Bunlardan birincisi, yeryüzündeki bütün krallıklara düşman olan Romalıların açgözlülükle egemenlikleri altındaki eyaletleri ve kendilerine komşu olan krallıklara ait zenginlikleri yağma ederek halkı sömürmeleriydi. İkincisi ise, Roma'nın Akdeniz Dünyası'nda uyguladığı çıkarcı politikalara karşı aynen ikinci bir İskender gibi ortaya çıkması ve kendisini Anadolu halklarını Romalıların zulmünden kurtarabilecek tek kişi olarak göstermesiydi[512].

Mithradates, öncelikle Romalıların Akdeniz Dünyası'ndaki bütün kralları ve krallıkları yok etmek niyetinde olduklarını vurguluyordu[513]. Romalıların bütün krallardan nefret ettiklerini söylüyordu[514]. Illyria Kralı I. Demetrios da, İÖ. 219 yılında, Romalıların kötü muamelesine katlanamayarak, Makedonia Kralı V. Philippos'a, Romalıların kendi topraklarıyla yetinmeyip bütün dünyayı ἡγεμονία=*hegemonya* altına almak için sınırsız bir istek duyduklarını söylüyordu. Ona göre, Romalıların bir krallığa düşman olması için, o krallığın kendi imparatorluklarıyla sınırdaş olması ve bir kral tarafından yönetilmesi yeterliydi. Zira Romalılar kendi imparatorluklarının yanında hiçbir kralın mevcudiyetine dayanamıyorlardı[515]. Seleukos Kralı III. Antiokhos ise, İÖ. 190 yılında, Küçük Asya'ya bütün Hellenistik krallıkları yok etmeye gelen Romalılara karşı Bithynia Kralı I. Prusias'ı kendisiyle ittifak kurmaya ikna etmeye çalışmıştı. Çünkü Romalılar dünyada kendilerinden başka

---

[512] Adcock 1940, 64; Gaggero 1977, 89 vdd.; McGing 1986a, 99; 103; 105 vdd.; 2003, 86; ayrıca bk. Cic. *Flacc*. XXV. 60; Plut. *Sull*. XXIV. 2-3; App. *Mithr*. 54; 56; *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip*. V. 213 *c*.

Kral, Karadeniz havzasındaki Hellen kentlerini nasıl barbar baskısından kurtardıysa, şimdi de Küçük Asya halklarını Romalılardan kurtarmak üzere ortaya atılmıştı.

[513] Sall. *Hist*. IV. 69. 17; 20-21; ayrıca bk. Raditsa 1969, 7 vdd.; 221. Valerius Paterculus'a (II. 40. 1) göre, Mithradates, Anadolu'da Romalılara bağlı olmayan tek otonom kral; Pontos ise, tek bağımsız krallıktı.

[514] Sall. *Hist*. IV. 69. 5; 15; Iust. XXXVIII. 6. 7; ayrıca bk. Sall. *Iug*. LXXXI. 1.

[515] Iust. XXIX. 2. 1-4; ayrıca bk. Sall. *Hist*. IV. 69. 6-7; 17; Ahlheid 1988, 80 vd.

bir imparatorluğun bulunmasına katlanamıyorlardı[516]. Bunun yanı sıra, Romalılar haberleri olmaksızın Akdeniz Dünyası'nda herhangi bir olay çıkmasını istemiyor ve her zaman olduğu gibi, en önemli politikalarını uyguluyorlardı. Yani, hiçbir Hellenistik krallığı büyütmüyor ve onların kendi aralarında koalisyon yapmalarına izin vermiyorlardı[517]. Zira bu sistem Romalılara, kendilerinden aşağı derecede askeri ve ekonomik güce sahip olan Hellenistik krallıkları her bakımdan baskı altında tutma ve sömürme fırsatı veriyordu. Bu yüzden Romalılar, İÖ. II. yüzyıl boyunca Akdeniz Havzası'ndaki *status quo*'nun=güçler dengesinin başlıca koruyucusu olarak ortaya atılmışlardır. Bununla birlikte, Roma'nın bu politikasını uygulamasına Hellenistik Devletler bizzat yardımcı oluyor ve onların işlerini kolaylaştırıyorlardı[518].

Makedonia Kralı Perseus da, İÖ. 168 yılında, Romalıların sistematik olarak bütün Hellenistik krallıklara birer birer saldırdığını iddia etmişti. Çünkü onlar bütün krallıkların düşmanıydılar. Bunu yaparken de diğer krallıklardan yardım alıyorlardı[519]. Bu bakımdan Perseus, İÖ. 168 yılında, bir yandan Romalılarla savaşırken bir yandan da Seleukos Kralı IV. Antiokhos'u kendi yanında savaşması için ikna etmeye çalışmıştı.

---

[516] Liv. XXXVII. 25. 5 vdd.; ayrıca bk. Polyb. XXI. 11; Sall. *Hist.* IV. 69. 17; Raditsa 1969, 239 vdd.; Rawson 1975, 150 vdd.; McGing 1986a, 104.

[517] Seleukos Kralı Antiokhos IV Epiphanes, İÖ. 168 yılında, Mısır Kralı Ptolemaios VI Philometor'u yenerek Aleksandreia (İskenderiye) kentini ele geçirdikten sonra, Romalılar ona Gaius Popillius Laenas'u bir mektupla göndererek derhal işgal ettiği bölgelerden çekilmesini emretmişlerdir. IV. Antiokhos düşünmek ve bu durumu danışmanlarıyla münakaşa etmek için müddet isteyince G. Popillius Laenas elindeki asayla kralın etrafına bir daire çizmiş ve ondan bu daireden çıkmadan kararını vermesini istemiştir. IV Antiokhos biraz tereddüt ettikten sonra, Roma'nın bu ültimatomuna itaat etmek zorunda kalmış ve Mısır'ı terk etmiştir (Polyb. XXIX. 26. 5-13; Liv. XLIV. 24; XLV. 11; Vell. I. 10. 2). Daha detaylı bilgi için Polyb. XXXI. 15. 7-11; Liv. XLII. 17. 1; 19. 7-8; 26. 7-8; 37; XLV. 1-5; Sherwin-White 1977a, 62-66.

[518] Demircioğlu 1993[3], 352; ayrıca bk. Sherwin-White 1977a, 62 vdd.

Çünkü Hellenistik krallıklar arasında karşılıklı kıskançlık, daima değişen bağlaşmalar, ihanet ve bencil ihtiraslar hüküm sürmekteydi. Söz konusu durumdan yararlanan Romalılar, İÖ. II. yüzyıl boyunca, bir yandan Hellenistik krallıklar içindeki *status quo*'yu korurken, diğer yandan da onların kendi aralarında hiç eksik olmayan savaşlarından yararlanıyor; gerektiğinde onları birbirlerine düşürüyor ve onları birer birer alt ederek tümünü kendi egemenlikleri altına alıyorlardı. Gittikçe sayıları azalan Hellenistik krallıklar ise, bütün güçlerini yeni atılımlara değil; sadece *status quo*'nun korunmasına yöneltmişlerdi. Bu durum her bakımdan Romalıların işine yarıyordu. Böylelikle Romalılar kısa zaman içinde kuvvetlenerek Akdeniz Havzası'nda önemli ölçüde söz sahibi oldular.

[519] Liv. XLIV. 24.

Eğer IV. Antiokhos ve Pergamon Kralı II. Eumenes, Perseus'la Romalılar arasındaki savaşı bitirmek için arabuluculuk yapmazlarsa ya da ona yardım etmezlerse kısa süre sonra sıra kendilerine de gelecekti[520]. Fakat o zaman Makedonia kralını dinleyen olmamıştı. Bu yüzden Romalılar ve müttefikleri karşısında yenilmiş; böylelikle hem krallığından hem de hayatından olmuştu[521].

Hellenistik krallıklardan biri güçlenip sivrilmeye başlayınca Roma hemen söz konusu krallığa düşman diğer devletlerle ve kentlerle ittifak kurarak güçlerini birleştiriyor ve Seleukos Kralı III. Antiokhos örneğinde olduğu gibi onu bozguna uğratıyordu. Roma önce, müttefiklerine hakimiyeti zor bölgeleri bağışlıyor; daha sonra da ya onların çok güçlendiklerini düşünerek[522] ya da Aristonikos Ayaklanması'ndan sonra yaptığı gibi, *publicanus*'ların (vergi mültezimleri) baskılarına dayanamayıp, daha önce bağışlamış olduğu toprakları tekrar kendi hakimiyeti altına alıyordu[523]. Yani, Romalıların Hellenistik Çağ boyunca kurmuş

---

[520] Polyb. XXIX. 4. 8-9; Liv. XLIV. 24-25; App. *Mak.* 18. 1. Roma şimdi de Pergamon Kralı II. Eumenes ve Bithynia Kralı I. Prusias'ın yardımıyla kendisine saldırıyordu. Fakat söz konusu krallıklar bilmeliydiler ki, Makedonia'dan sonra, sıra Asia'ya gelecekti (Polyb. XXIX. 4. 8-9; 8. 5-8; Liv. XLIV. 24).

[521] Polyb. XXIX. 15-22; XXXVI. 17. 14-15; Liv. XLIV. 41-44; XLV. 35; Sall. *Hist.* IV. 69. 7; App. *Mak.* 19.

[522] Apameia Barışı'ndan sonra, Pergamon Krallığı'nın *territoryal* anlamda toprak bütünlüğünün artması, onun siyasi anlamda da Küçük Asya'nın uluslararası politikasında önemli bir yere oturmasını sağlamıştı. Çünkü Pergamon, Seleukos Krallığı'nın Tauros Dağları'na kadar terk etmek zorunda kaldığı topraklardaki otorite boşluğunu ekonomik ve idari açıdan olduğu kadar askeri açıdan da kısa sürede doldurmayı bilmişti. Söz konusu durum Küçük Asya'daki Hellenistik krallıkları endişelendirdiği ölçüde o sıralar olayları uzaktan seyretmekle yetinen Roma'yı da tedirgin etmekteydi. Bu bakımdan Roma, Küçük Asya politikasında izlediği *status quo*'yu uygulamak için Galatları periyodik olarak bu krallığa karşı kışkırtmıştır. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2000a, 115 vdd.

[523] Konu, Roma'nın Aristonikos Ayaklanması'nın bastırılmasında kendisine birinci derecede yardımcı olmuş krallara cömertçe dağıttığı toprakları, kısa süre sonra tekrar kendi egemenliği altına almasıydı. Pontos Kralı V. Mithradates'e verilen Phrygia Bölgesi kralın, İÖ. 120 yılında ölümünden sonra, Pontos Krallığı'ndan alınarak –İÖ. *ca.* 116 yılında– Asia Eyaleti'ne bağlandı. Kappadokia Kralı VI. Ariarathes'e bağışlanan Lykaonia Bölgesi ise, İÖ. 111 yılında, *Senatus* tarafından yeniden geri alındı. Bu kararlar; ya söz konusu krallıkların çok güçlendikleri düşünülerek ya da eylem alanlarını genişletmek isteyen vergi mültezimlerinin baskılarına dayanamayan *Senatus* tarafından alınmıştı (App. *Mithr.* 11-13; 15; 56-57; Iust. XXXVII. 1. 2; XXXVIII. 5. 3; *OGIS* 436; *IGR* IV 752=Sherk 1969, 74 vdd. n° 13). Ayrıca bk.

oldukları bütün ittifaklar ya da belirli bir krallığı himayeleri altına almaları yalnızca o zamanki politikalarının o yönde olmasıyla ilgiliydi. Şöyle ki: Romalıların Küçük Asya'da ittifak içinde bulunduğu en önemli krallardan biri olan Pontos Kralı V. Mithradates'in, İÖ. 120 yılında ölümünden sonra, yerine geçen oğlu VI. Mithradates zamanında Pontos Krallığı'yla Roma'nın arası açılmıştı. Önce, İÖ. *ca.* 119/116 yılında, Phrygia Bölgesi Romalılar tarafından elinden alınmış; daha sonra da, İÖ. 89 yılında, toprakları Romalı elçi Manius Aquillius'un kışkırtması ve teşviki sonucunda Bithynia Kralı IV. Nikomedes tarafından talan edilmişti[524]. Ayrıca Roma'nın Kuzey Africa'daki en önemli müttefiklerinden olan Numidia Krallığı bile birkaç sene evvel Romalılar tarafından yağmalanmıştı. Romalılar, ünlü Kartacalı Komutan Hannibal'i, İÖ. 202 yılında, Numidia Kralı Massinissa'nın yardımları sayesinde yenmişlerdi. Şimdi ise, Massinissa'nın torunu Iugurtha'nın topraklarını talan ediyorlardı[525]. Görüldüğü üzere, Romalılar yaptıkları ittifaktan kolayca ayrılabiliyor ve yapılmış antlaşmaları dahi bozarak eski müttefiklerine karşı bile saldırı düzenleyip onların topraklarını istila edebiliyorlardı[526].

Iustinus'a[527] göre, Mithradates VI Eupator savaşa başlamadan önce, Küçük Asya halkı açgözlü *proconsul*'lerden[528] (*rapacitas proconsulum*); malları haciz ederek açık arttırmayla satan *publicanus*'lardan (*sectio*

Gruen 1984, 608 dn. 147; Kallet-Marx 1995, 240 vdd.; 252 dn. 117; Mitchell 1999, 20 dn. 12.

[524] App. *Mithr.* 11-12. Bu sırada Pontos, Roma'nın dostu ve müttefiki olduğu krallıklardan biriydi (App. *Mithr.* 11; 13; 15-16; 56).

[525] Sall. *Iug.* V. 4-5; XIV. 2; 5-6; XVIII; XXIV. 10; CVIII. 1-3; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 66-67; Flor. *epit.* I. 36. 1-18.

[526] Sall. *Hist.* IV. 69. 17; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* XXII. 65-XXIII. 66; App. *Mithr.* 54; 56. Romalıların buna benzer davranışları için ayrıca bk. Cic. *Sest.* XXXI. 67; *dom.* VIII. 20; Vell. II. 45. 3; Cass. Dio XXXIX. 22. 2-4. Daha detaylı bilgi için bk. Siani-Davies 1997, 319 vd.; 340 dn. 131.

[527] Iust. XXXVIII. 7. 8; ayrıca bk. McGing 1986a, 105 vd.

[528] Roma'da siyasi kariyer sürdürmek pahalı bir faaliyet olduğundan bir *proconsul*'ün ilk önce borçlarını ödeyebilmesi; daha sonra yargıçlara rüşvet verebilmesi ve nihayetinde Roma'da yaşamını sürdürebilmesi için bulunduğu eyaletten üç çeşit zenginlik elde etmesi gerektiği söyleniyordu (Bean 1995, 14). Zira Roma'da *unde habeas quaerit nemo, sed oportet habere=paranın nereden geldiğini kimse soruşturmaz, kişi sırf ona sahip olsun yeter* (Iuv. *Sat.* XIII. 207), diye halk arasında yoğun olarak kullanılan bir deyim vardı.

Romalıların *avaritia=açgözlülüğü* ve Küçük Asya'da yaptıkları uygunsuz işlere ilişkin olarak ise ayrıca bk. Sanford 1950, 28 vdd.; Magie 1950, 248 vd.; ayrıca bk. Lintott 1972, 626 vdd.; Levick 1982a, 53 vdd.

publicanorum) ve hakikati tahrif eden hileli davalardan (*calumnia litium*) dolayı Romalılardan nefret ediyordu[529]. Belki de bu nedenle Mithradates'in generali Pelopidas, Romalılarla savaşa başlamadan önce, Asya, Hellas, Africa ve hatta Italia'daki birçok kentin Pontos kralının yanında yer alacağını; çünkü onların dahi artık Roma'nın açgözlülüğüne (= *pleoneksia* [πλεονεξία]) daha fazla katlanamadıklarını söylüyordu[530]. Sallustius'un kaleme aldığı tarih eserinden kalan fragmanlardan günümüze ulaşan Mithradates'in Parthia Kralı Arsakes'e yazdığı mektupta[531], Romalıların güce ve paraya olan hırsları dile getirilmektedir. Mithradates savaşın asıl sebebinin; Romalı yüksek otoritelerin şiddetli para tutkusu, zenginliğe ve servete aşırı düşkünlükleri olduğunu ileri sürüyordu[532] ve onları *venalis=satılık* olmalarından ötürü kınıyordu.

Daha sonra da, bu haydutlar ulusunun οὐδέ τι τίουσι ἀνέρας οὐδέ θεούς=*ne insanları ne de tanrıları saydıklarını* ve *tam diis hominibusque hostes=tanrıların ve insanların düşmanları* olduklarını iddia ediyordu[533]. Ayrıca Romalıların batıya doğru olan yayılımlarının Atlantik Okyanusu tarafından durdurulduğunu; bu nedenle onların yüzlerini zengin Doğu'ya çevirdiklerini belirtiyordu[534]. Ayrıca, Romalıların sahip oldukları her şeyin; kadınlar, atlar, sanat eserleri, heykeller ve hatta

---

[529] Forte 1972, 112 vd.; Badian 1983², 82-118; Kallet-Marx 1995, 153. Konuya ilişkin olarak bk. Cic. *Verr.* II. (1) 25. 64-35. 85; Garnsey 1966, 178 vd.; 1968; 55 vdd.; Marshall 1967, 408 vdd.; Jones 1972, 84; Nicolet 1980, 335 vdd.

[530] App. *Mithr.* 16; ayrıca bk. Sall. *Iug.* LXXXI. 1; Iust. XXXVIII. 7. 8. Cicero (*Leg Man.* XXII. 64)'te, Romalıların bu yüzden imparatorluğun bünyesindeki yabancı milletler arasında çok kötü bir üne sahip olduklarını belirtiyordu (krş. Iust. XXXVIII. 4. 1-2).

[531] Sall. *Hist.* IV. 69. 5-23; Raditsa 1969, 7 vdd.; 44 vdd.; 69 vd.; 73; Ahlheid 1988, 67 vdd. Ayrıca krş. Iust. XXXVIII. 3. 11-7. 10.

[532] Sall. *Hist.* IV. 69. 5; ayrıca bk. Sall. *Iug.* LXXXI. 1; App. *Mithr.* 54; 56; Bickerman 1946, 131 vdd.; Conley 1981, 379 vdd.

[533] Raditsa 1969, 254 vdd.

[534] Sall. *Hist.* IV. 69. 17. Bu yüzden Mithradates, Romalıları insanlığın baş düşmanı olarak tanımlıyordu (Welles 1934, 295 vdd. n° 74).

Romalılar bütün dünyayı soyuyorlardı. Karada savaşacak bir şey kalmayınca denizleri araştırıyorlardı. Onların gözlerini doyurmaya, ne doğu, ne de batı yetiyordu. Romalılar düşman zenginse kazanç ve yağma, yoksulsa ün almak için savaşıyorlardı. Bu bakımdan dünya halklarının gerek servetlerine gerekse fakirliklerine göz diken başka bir ulus yoktu. Romalılar haydutluğa, katilliğe, soygunculuğa ve yağmaya imparatorluk adını veriyorlardı. Sonunda ıssız bir çöl meydana getirdiklerinde ise; barış ve huzur getirdik diyorlardı (Calgalus'un söylevi: Tac. *germ.* 30).

ülkelerinin bile çalıntı olduğunu iddia ediyordu[535]. Aslında kralın söylediklerinde gerçek payı da yok değildi. Romalılar düşman oldukları krallıklar kadar dostluk ve müttefiklik (φιλία καὶ συμμαχία/*amicitia et societas*) ilişkisi içinde oldukları krallıkları da yağmalamak için fırsat kolluyorlardı[536]. Kendi hakimiyetleri altındaki milletlerin kutsal alanlarını ve tapınaklarını yağmalıyorlardı[537]. Bunun yanı sıra, zengin krallıkları ve görkemli kentleri talan etmek için bahaneler uyduruyor ve onlara karşı savaşıyorlardı[538]. Romalılar savaşa başlamak için bin bir çeşit neden buluyorlardı. Bunların her birine çeşitli suçlamalar yöneltiyorlardı, ciddisini buldukları zaman ciddi, bulamadıkları zaman önemsiz bahanelerle zengin krallıklarla savaşıyorlardı –*bellum iustum et pium/ haklı ve adil savaş*(?). Cicero'nun[539] da doğru bir şekilde gözlemlediği gibi, Hellas ve Küçük Asya'dan Roma'ya gelen elçilerin ve heyetlerin büyük bir bölümü kentlerinden ve tapınaklarından kaldırılmış tanrı tasvirlerini, değerli sanat eserlerini, başka yerlerden anımsadıkları bütün öteki heykelleri ve kıymetli eşyaları derin bir saygı ve hüzünle izliyorlardı[540].

---

[535] Sall. *Hist.* IV. 69. 17; ayrıca bk. Raditsa 1969, 239 vdd.; McGing 1986a, 105.

[536] Sall. *Hist.* IV. 69. 17; 20; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* XIII. 37-38.

[537] Gerçekten de Romalıların hakimiyeti altındaki bütün ülkelerde Romalı yöneticiler tarafından tapınaklar ve mezarlara olduğu kadar halka karşı da birçok suçlar işlenmekteydi (Cic. *Verr.* II. (1) 6. 17-8. 22; 17. 44-22. 60; Plut. *Sull.* XII. 4-8).

[538] Cic. *Leg. Man.* XXII 65-XXIII. 66; ayrıca bk. Sall. *Hist.* IV. 69. 20-21; App. *Mithr.* 54; 56; Cic. *Rep.* III. 12. 20-21; Lact. *Inst. Div.* V. 16. 2-4; VI. 6. 19; 23; VI. 9. 2-4. Tert. *Apol.* XXVI. 1. Daha detaylı bilgi için bk. Sanford 1950, 30 vdd.

[539] Cic. *Verr.* II. (1) 22. 59; ayrıca bk. *Leg. Man.* XXII. 65-XXIII. 67.

[540] İÖ. I. yüzyılda, Hellas ve Küçük Asya'da yaşayanlar kentlerinde ya da yaşadıkları bölgelerde birçok kıymetli eserin kayıp olduğunu, sayısız heykelin ve sanat eserinin Romalılar tarafından Italia'ya kaçırıldığını, birçoğunun götürülürken kaybolduğunu ya da bulundukları yerlerde tahribata uğratıldıklarını biliyorlardı. Korinthos, Atina ve Küçük Asya'daki birçok yerleşim yerinde olduğu gibi geçmiş zamanın ünlü kentlerinden bazılarının kendi zamanlarındaki acınacak hallerini görüyor ve daha böyle pek çok parlak kentin aynı akıbete uğrayacağını düşünüyorlardı. Cicero'ya (*Leg. Man.* XXII. 65) göre, Romalıların (İÖ. I. yüzyılın ikinci yarısında) eyaletlere göndermiş olduğu kişilerin ahlaksızca ve haksızca yönetiminden dolayı halk kendilerinden büyük ölçüde nefret ediyordu. Çünkü eyaletlerdeki *magistratus*'lar tarafından hiçbir zengin ev, tapınak, kutsal alan ve kent yeterince korunmuyordu. Konuya ilişkin genel bir fikir edinebilmek için ayrıca bk. Cic. *Verr.* II. (1) 16. 42-23. 61; *Leg. Man.* XIV. 40; XXIII. 66-67.

Sallustius'a (*Catil.* XI. 4-7) göre, L. C. Sulla Küçük Asya'da önderliğini yaptığı orduyu kendine bağlı kılmak için, atalarının töresine aykırı olarak, askerlerini aşırı serbestliğe ve sefahate alıştırmıştı. Boş zamanlarını geçirdikleri hoş ve tadına do-

Diğer yandan Mithradates'in gerek Hellas ve Küçük Asya kentlerine yaptığı cömert bağışlar gerekse Roma'ya karşı mücadelesinde Anadolu halklarının kurtarıcısı sıfatıyla ortaya çıkması, onun Hellenler arasında hellensever (= *philhellēn* [φιλέλλην]) olarak tanınmasına yardımcı oldu[541]. Çevresindeki yüksek rütbeli subaylar, sarayındaki kıdemli aristokratlar, bilim adamları ve filozofların Hellen asıllı olması ise, Hellenlerin onu kendilerinden biri olarak görmesine neden oluyordu[542].

Öyle ki, bu yüzden İÖ. *ca.* 102/101 yılında Delos Adası'nda yaşam boyu Poseidonios Aisios rahibi olan Asklepiodoros oğlu Helianaks, Mithradates VI Eupator Dionysos'u onurlandırmış; ayrıca Atina ve Roma halkları adına Pontos kralı için mermerden bir anıt inşa ettirmişti[543]. Dikdörtgen plana sahip olan bu yapı yaklaşık 5.20m genişliğe, 3.90m derinliğe ve 3.45m yüksekliğe sahipti. İçinde Mithradates'in Hellas ve Parthia kökenli müttefikleri ve dostlarının çift sıra çelenkle süslenmiş kalkanlar içine işlenmiş 12 adet portresi *–imagines clipeatae–* yer almaktaydı. Bu durum bir yandan Mithradates'in hem Hellas hem de Doğu kökenli dostlarına işaret ederken diğer yandan da Pontos Krallığı'nda doğu ve batı kültürlerinin ne derece kaynaşmış olduğunu göstermekteydi. Zira, bu büstler sırasıyla Hermaios'un oğlu Amisos'lu dostu Gaius, Antipatros'un oğlu olan sekreteri, Philetairos'un oğlu, sütkardeşi Dorylaos, General Dorylaos, Mithares'in oğlu Diophantos, Kappadokia Kralı Ariarathes VII Philometor, Syria Kralı Antiokhos VIII Grypos, Helianaks'ın babası Atinalı Asklepiodoros, Parthia'lı bir memur, Parthia Kralı II. Mithradates ve Mithradates Eupator'un özel doktoru Menophilos'un oğlu Papias'a aitti. Pontos kralının portresi ise, anıtın alınlığına

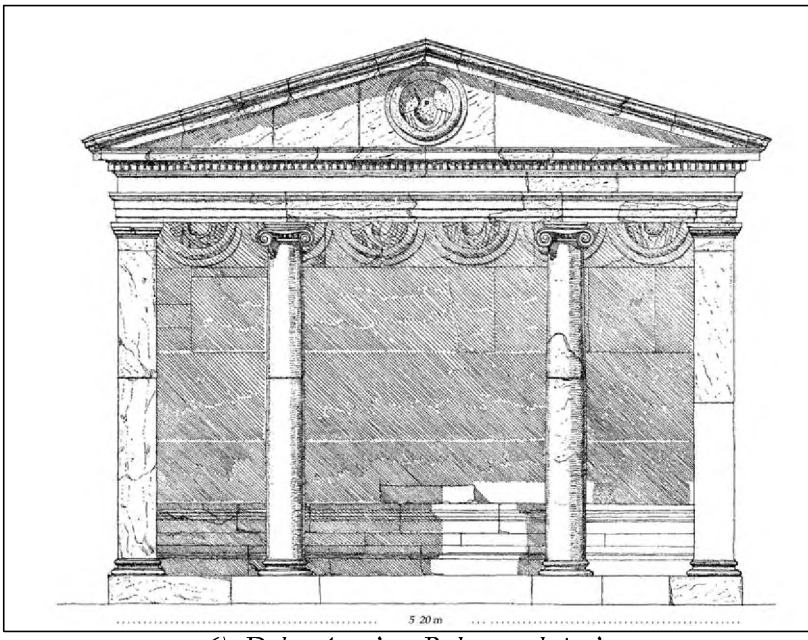
---

yulmaz şeyler, Roma askerlerinin katı benliklerini kolayca gevşetmişti. İlk kez burada Roma ordusu sevişmeye; içmeye; heykeller, renkli tablolar, işlemeli vazolar karşısında hayranlık duymaya; bunların, kişisel ya da kamusal olmasına bakmadan alıp götürmeye; tapınakları soymaya; kutsal olan ve olmayan her şeye saygısızlık etmeye alışmıştı. Öyle ki, bu askerler zafer kazandıktan sonra, yenilenlere hiçbir şey bırakmamışlardır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Dowling 2000, 313 vd. dn. 20-21.

[541] Pontos Kralı VI. Mithradates ve yakınları adına, Delos Adası'nda hem adalılar hem de Atinalılar tarafından yapılan adak yazıtları, heykeller ve anıtlar için bk. Durrbach 1976², 187 vdd. n° 113-114; 214 vdd. n° 133-134; 217 vdd. n° 136 *a-i*; 223 n° 137=*I.Délos* 1560-1561; 1570-1576; 2039-2040. Rhodos için bk. Cic. *Verr.* II. (1) 65. 159; Khios için bk. Segre 1932, 129 vdd.

[542] Oros. *hist.* VI. 4. 6; *FGrHist* 26. 1 (= Memnon); ayrıca bk. Reinach 1975², 279 vdd.; Olshausen 1974, 164; 166 vdd.; McGing 1986a, 92 vd.

[543] *I.Délos* 1562. Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Portanova 1988, 669 vdd.

6) Delos Anıtı'nın Rekonstrüksion'u

işlenmişti[544].

Mithradates ayrıca, bastırdığı sikkelerde kendini Hellenizm'in şampiyonu ve kurtarıcısı olarak göstermeye gayret ediyordu. Bunu yaparken, bir yandan kendisinin yeni bir İskender gibi, sakalsız, idealize edilmiş sikkelerini bastırıyordu[545]. Değerli taşlar üzerine portrelerini işletiyor[546]

---

[544] Söz konusu büstler ve kralın portresi *damnatio memoriae*'ye uğratıldığı için büyük ölçüde tahrip edilmişlerdir. Bu bakımdan kimlere ait oldukları altlarındaki Hellence yazıtlar vasıtasıyla anlaşılmaktadır. Yazıtlar için bk. *I.Délos* 1952; 1570-1574; 1576; 1581-1582. Anıtın alınlığında yer alan Mithradates'e ait büstü ise, kayıptır. Anıtın rekonstraksionu, büstlerin ve yazıtların yapı üzerindeki yerlerine ilişkin olarak ayrıca bk. Risom 1948, 204 vdd. fig. 1-3; lev. I-IV; Wasowicz 1990, 76 fig. 20. Daha detaylı bilgi için bk. Daux 1933, 81 vd.; Gross 1954, 105 vdd.; Portanova 1988, 669 vdd.; Webb 1996, 141 vdd.; Erciyas 2001, 104 vdd.; Price 2004, 229 dn. 6; 261.

[545] Winter 1894; 245 vdd.; Oikonomides 1958, 219 vdd.; Glew 1977a, 255 dn. 5; McGing 1986a, 101; Fleischer 1996, 29 vd.; Ayrıca bk. *CAH* vol. of plates IV. 4 n° [*f, g, h, i*].

Kral bu arada Hellen kentleriyle, özellikle Atina'yla da yakın ilişkiler kurmayı ihmal etmemiş gibi gözükmektedir. Atina'da, İÖ. 97-İÖ. 95 yılları arasında Aristion/Philon (*CAH* vol. of plates IV. 4 n° [*e*]) ile Demetrios/Agathippos'un yar-

ve heykellerini yaptırıyordu[547]. Böylelikle, bir bakıma Anadolu halklarını zalim ve ezici, parayı ve serveti seven efendileri Romalılardan kurtaracak kişinin kendisi olduğunu vurgulamaya çalışıyordu.

VI. Mithradates

İskender'in ideal kral imajı, birleştirici ve kaynaştırıcı özellikleri hem Anadolu halkları hem de Doğu kültürleri tarafından sevilen bir motifti[548]. İskender, nasıl Anadolu halklarını Perslerin hegemonyasından kurtararak onlara özgürlüklerini geri verdiyse, Mithradates de onları Romalıların zulmünden kurtaracaktı. Bu bakımdan Pontos kralı, Hellenler ve Küçük Asya'da yaşayan bütün etnik gruplar üzerinde aynen İskender'in yarattığı izlenimi gerçekleştirmeye çalışıyordu. Bu politikasında da bir dereceye kadar başarılı olmuştu. Zira Pontos'un bu, hellensever kralı zengin, kuvvetli ve medeni olmasının yanı sıra, aynı zamanda başarılıydı[549].

Her çeşit insanı ve kavmi bir şekilde elde etmesini bilen kurnaz kral Mithradates, bu arada iç çekişmeler ve parti kavgaları içindeki rejim düşmanı Romalılara da kucak açmayı ihmal etmiyor ve onlardan kendi amacına ulaşmak için yararlanmasını biliyordu. Halka Romalılara ilişkin olarak verdiği söylevlerde, Roma toplumu içindeki kaynaşmaya işaret

---

dımlarıyla basılan sikkelerde Pontos sembolleri olan *Pegasos*, *Gorgoneion, Dionysos* ve *Dioskuros* motifleri yer almakta olup Atina'nın Pontos'la olan ilişkisini doğrulamaktadır. Benzer sikke formları Mithradates'in Amisos, Sinope, Kerasos/Pharnakeia, Amaseia, Pantikapaion, Gorgippia, Olbia ve Dioskurias baskılarıyla karşılaştırılabilir. Daha detaylı bilgi için bk. Kleiner 1974, 3vdd.; McGing 1986a, 84 vd. dn. 68-69; Bugh 1992, 110 vd. dn. 6; ayrıca krş. Price 1964, 31 dn. 3; 1968, 3; Mattingly 1971a, 91 vd.; 1971b, 35 dn. 57; Badian 1976, 118 dn. 63-64; Ramsay 1999, 225 dn. 101. Hellenistik krallar ve özellikle İskender'in Dioskuroi atribülerine ilişkin olarak ise, ayrıca bk. Poulsen 1991, 137 vdd.

546 Neverov 1976, 175.

547 Bieber 1964, 22 n° 43; 24 n° 46; 40 n° 87. Ayrıca krş. Krahmer 1925, 183 vdd.; 204 vd.; Krug 1969, 189 vdd.

548 Badian 1958b, 425 vdd.

549 Cic. *Flacc*. XXV. 60. Kralın İskender'i andıran görünüşü ve kendini adeta ikinci bir İskender gibi göstermeye çalışmasına *–imitatio Alexandri–* ilişkin olarak ayrıca bk. Forte 1972, 95 vd.; Glew 1977a, 252 vdd.; McGing 1986a, 99; 103; 107; 2003, 86 vd.; Bohm 1989, 153 vdd.; Fleischer 1996, 29 vd.; Pastor 1996a, 403 vd.; 1999, 506 vd. dn. 10; Højte, 2005b, 43 vdd.

ediyor, aristokrat (*optimates*) ve demokrat/halk (*populares*) partileri arasındaki çatışmaları ele alıyordu. Halk sınıfı (*plebs*) ile soylular (*patricius*) arasında süregelen çekişmelerden söz ediyor ve olayların nedenini açıklıyordu. Anadolu halklarının ise, egemenlik ve bağımsızlık duygularını körüklüyor; böylelikle onların kendi çevresinde toplanmasını sağlıyordu.

Mithradates VI Eupator tebaasına saygı telkin etmek için de elinden gelen her şeyi yapıyordu. Kral soyunu, baba tarafından Pers İmparatorluğu'nun kurucuları Kyros ve Dareios'a[550]; anne tarafından ise, İskender ve Seleukos I Nikator'a dayandırıyordu[551]. Bu bakımdan aynen Pers hükümdarlarının yaptığı gibi, Ahura Mazda'ya –Zeus Stratios formundaki– kurbanlar sunuyordu[552]. Bununla birlikte kralın hitabet sanatındaki ustalığı, yaratılışları gereği yeniliklere ve özgün düşünce akımlarına açık olan Hellenler üzerinde etkili oluyordu. Ayrıca insanlar '*Sibylla*[553] *Kitapları*'ndaki (*Sibyllini Libri*[554]): "*..... doğudan gelen bir kralın birçok kralı tahtından edeceği, geniş topraklara sahip olacağı, daha sonra da*

---

[550] App. *Mithr.* 112; Iust. XXXVIII. 7. 1; Auct. *Liber de* V*ir. ill.* 76. 1; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. App. *Mithr.* 115-117; Tac. *ann.* XII. 18. 2. Polybios (V. 43. 2), Sicilia'lı Diodoros (XIX. 40. 2) ve Florus'a (*epit.* I. 40. 1) göre ise, Pontos kral hanedanı, Pers İmparatoru Kambyses'ten sonra, imparatorluğun hakimiyetini ele geçiren 'Mag' Smerdis'i öldüren yedi kişiden birinin soyundan geliyordu (ayrıca bk. Hdt. III. 61-79). Daha detaylı bilgi için bk. Molev 1985, 724; McGushin 1992, 252; Saprykin 1994, 83 vdd. dn. 2; Bosworth and Wheatley 1998, 155 vdd.

Ayrıca kral, ataları gibi "Mithra verdi/Mithra'nın hediyesi" anlamında olan bir Pers adı –Mithradates– taşıyordu.

[551] Iust. XXXVIII. 7. 1; ayrıca bk. Polyb. V. 43. 3-4. Daha detaylı bilgi için bk. Panitschek 1987/1988, 74 vdd.; 94 vd.; Rubinsohn 1993, 7 vd. dn. 9-11; Saprykin 1994, 83 vdd.; McGing 2003, 84 vd.

[552] App. *Mithr.* 66; 70.

[553] Magna Graecia'nın Hellen yerleşimlerinden biri olan Kymai kentinin kutsal gölü yakınlarında, mağarada yaşayan ve *Sibylla* adını taşıyan bilici kadındır. Yazgıyı bilen ve yapraklar üzerine gizemli yazılar yazan kız olarak geçer. Konuya ilişkin olarak bk. Ver. *Aen.* III. 441-455; IV. 1-180; VI. 236 vdd. Daha detaylı bilgi için bk. Kurfess 1951, 1 vdd.; Collins 1974, 1 vdd.; Gauger 1998, 9 vdd.

[554] Antik kaynaklara göre, kehanetlerin yazılı olduğu bu kitaplar Roma kentine Kymai'dan (Ver. *Aen.* III. 441-455; VI. 1-180; 236 vdd.; Dion. Hal. *ant.* IV. 62; Plin. *nat.* XIII. 27. 88; Ovid. *Met.* XIV. 124-153), buraya Batı Anadolu sahillerindeki Erythrai'dan (Ildırı) [Dion. Hal. *ant.* I. 55. 4] ve oraya da Ida (Kaz) Dağı'ndaki Gergis'ten getirilmişti (Showerman 1969, 3; Collins 1974, 2 vdd.; Çapar 1979, 171 dn. 6 vd.).

bütün krallara korkuyu öğreteceği ve Romalılara felaket getireceği...[555]„ kehanetlerine inansınlar diye[556] hem halk hem de orduya verdiği söylevlerde ve Romalılara karşı savaşa başlamadan önce, bastırdığı yoğun sikkelerde kendisinin Perslerle olan bağlantısını vurguluyordu[557]. Bunu yaparken doğduğu ve tahta çıktığı sırada gökyüzünde görülen kuyruklu yıldızı da propagandasının bir vasıtası olarak kullanıyordu. Pontos'ta dolaşan bronz sikkeler üzerinde ışık saçan kuyruklu yıldız motifine yer veriyordu[558]. Böylelikle aynı zamanda Perslerin kehanet belgelerinde işaret edilen kurtarıcı kralın kendisi olduğunu vurgulamaya çalışıyordu[559]. Zira Mithradates, Küçük Asya'nın iç bölgelerinde yaşayan otokton halklara göre Pers; Hellenlerin bakış açısına göre ise, Makedonia Krallığı'nın Hellenistik Dönem'deki bir uzantısıydı. Bu nedenle, kral bir bakıma kendisini Hellen kahramanı Perseus[560] gibi göstererek[561] Hellas, Küçük Asya ve Persler arasında bir köprü oluşturmaya gayret ediyordu. Çünkü Persler de soylarının atası olarak Perseus

---

[555] *Sib. Orac.* III. 350-380; 652-656; ayrıca bk. *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)= Ath. *Deip.* V. 213 *b*; Lact. *Div. Inst.* VII. 15. 11; 17-19. Daha detaylı bilgi için bk. Kurfess 1951, 103; 298; Collins 1974, 5 dn. 44; 7 dn. 57-61; 58 dn. 11-13; 60 dn. 26; Forte 1972, 113 dn. 51; Gauger 1980, 246 vd.; 1998, 103; Kidd 1988, 875; Edelstein and Kidd 1989[2], n° 253 *str.* 85-87; Potter 2003, 428; Buitenwerf 2003, 221 vdd.; 304 vdd.

[556] Gruen 1984, 339 vdd. dn. 114; 126; McGing 1986a, 103 vd. Ayrıca bk. Pastor 1999b, 83 vdd.

[557] *BMC Pontus* 20 n° 79-81 lev. IV/3-5; *SGN* I 57-58; Imhoolf-Blumer 1902, 171 n° 6-9; Callataÿ 1997, 39 vdd.; 52 *graf.* 2. Ayrıca kral aynen Akhaimenidai hükümdarları gibi, egemenliği altındaki bölgeleri eyaletlere ayırıyor ve başlarına yönetici olarak satrap'lar atıyordu (App. *Mithr.* 22; Welles 1934, 294 vdd. n° 73).

[558] Lindgren 1993, n° 154; *SNG* IX.1 n° 984; n° 989; Molnar 1997, 6 vdd.; daha detaylı bilgi için bk. Ramsay 1999, 213 vdd. dn. 57-67.

[559] Widengren 1959, 248; 1960, 231; Molnar 1997, 6 vdd.; Ramsay 1999, 202; 228.

[560] Zeus'un Argos kralının kızı Danae'den olma oğlu. Gorgo'lardan Medusa'yı öldürür. Medusa'nın kesilmiş boynundan akan kanından Pegasos doğar. Perseus dönüş yolunda, Aithiopia (Etiyopya) kralının kızı Andromeda'yı deniz canavarından kurtararak onunla evlenir. Hellas'a döndüğünde dedesi Argos Kralı Akrisios'u bir kaza sonucu öldürür. Argos'u akrabası olan Tiryns kralıyla takas eder ve oraya kral olur (Apollod. *Bibl.* II. 34-49; Ovid. *Met.* IV. 610-620).

[561] Mithradates VI Eupator, İskender'in de atalarından sayılan Perseus gibi, doğu ve batıyı bütünleştirerek kaynaştıran bir kahramanın imajını kullanarak Küçük Asya'daki Persleri ve Hellenleri kendi bünyesinde toplamak istiyordu (Arr. *anab.* III. 3. 1-2; ayrıca bk. Winter 1894, 246; Forte 1972, 112 dn. 49; Fox 1973, 201; McGing 1986a, 95 dn. 35 vd.).

Mithradates VI Eupator

ile Andromeda'nın oğlu Perses'i kabul ediyorlardı[562]. Bu yüzden kral bastırdığı sikkelerde bir bakıma Perseus efsanesinden esinlenerek hanedanlığının bir taraftan Pers diğer taraftan da Hellenlerle bağlantılı olduğunu vurguluyordu[563]. Bunun için kendisine kişisel amblem olarak Pegasos'u seçmiş ve İÖ. *ca.* 86/85 yılına kadar bastırdığı *tetradrakhmē*'ler üzerinde Pegasos motifine yer vermişti[564]. Bunun yanı sıra, kral zaten Doğu kökenli[565] bir tanrı olmasına rağmen Hellenler tarafından benimsenerek Olympia tanrıları arasına alınan Dionysos'u kendisine

---

[562] Hdt. VII. 150; Plat. *Alk.* 120 *e*.

[563] *BMC Pontus* 6 n° 1; 16 n° 30-36 lev. III/3; 18-19 n° 60-64 lev. III/12; 19-20 n° 68-78 lev. IV/2; 25 n° 1-4 lev. V/1; 27 n° 2-5 lev. V/4; 28 n° 1-2 lev. V/5; 31 n° 1 lev. V/8; 85 n° 7-10 lev. XIX/8; 99 n° 42-44; 100 n° 46-49 lev. XXIII/3; *SNG* I n° 15-16; 36-62; 65-66; 69-79; 95-96; 123-124; 128-129; 155-157; 228; 230-231; Imhoolf-Blumer 1902, 170 n° 1-3; 172; 176-180 n° 35-46; 54-56; 62-64; ayrıca bk. Price 1968, 3; McGing 1986a, 94 dn. 30-34; 107 vd.; Olshausen 1990, 1892 vd.; Amandry *et al.* 1991, 70 vdd. Bununla birlikte Perseus motifi, özellikle Amisos, Kabeira, Dia (Akçakoca), Khabakta, Komana, Pharnakeia, Taulara, Amaseia ve Sinope gibi Pontos kentlerinde tedavülde olan bronz sikkeler üzerinde kullanılmaktaydı (Amandry *et al.* 1991, 66 vdd.; Ramsay 1999, 218; 226 dn. 103-108; Tekin 1999, 9 vdd.; Ireland 2000, 27 n° 1193-1206; 29 n° 1253-1256; 30 n° 1311).

[564] Bu sikkelerin ön yüzünde Mithradates'in idealize edilmiş portresi arka yüzünde ise, çeşitli pozlarda su içen Pegasos motifi işlenmişti. Ayrıca bk. *CAH* vol. of plates IV. 4 n° [*c*]; Kleiner 1953, 78 fig. 1; Pollak 1970, 45 vdd. n° 1-15; Ramsay 1999, 201 vd.; 223 vdd. fig. 7 dn. 97-101.

[565] Antikçağ yazarları Dionysos'un kökenine ilişkin açık olmayan ve birbirleriyle (Hdt. II. 49 "Aigyptos"; V. 7 dn. 168 "Thrakia?"; Arr. *anab.* II. 16. 1-3; IV. 10. 6; V. 1. 2 "Thebai"; II. 16. 3 "Atina"; V. 1. 2 "Lydia"; Eur. *Bakkh.* 29 *str.* 461 "Lydia") çelişen farklı coğrafyalar ve kentler yazmalarına rağmen tanrının Doğu orijinli olduğu üzerinde genel bir kanı –*communis opinio*– vardır. Ayrıca krş. Tiryaki 2002, 59 vd.; 63 vd.

epitheton/lakap olarak almıştı. Bu surette Dionysos gibi, kendisini de Hellenlere kabul ettirmek için elinden geleni yapıyordu[566]. Böylelikle VI. Mithradates'in, Hellas ve Küçük Asya'da uyguladığı politika ve propagandalar Anadolu halkları arasında saygı ve prestij kazanmasına yardım etmiş ve zamanı geldiğinde onun birçok kent tarafından bir kurtarıcı gibi karşılanmasına neden olmuştur[567].

Sonuç olarak, özellikle şu noktayı göz ardı etmemek yerinde olur ki, gerek Mithradates'in meydana getirdiği ve şekil verdiği sarayında ve devlet yönetiminde gerekse Mithradates'in kişiliğinde, Pers ve Hellen nitelikleri hakim bir yer tutuyordu. Ancak söz konusu durum göz önünde tutulacak olursa kralın karakteriyle hareket tarzı anlaşılabilir. Mithradates kendine özgü bir tarzın karşıtlıklarıyla ayrılıklarının tam ortasında, kendi ulusuyla olan ilişkilerinde yarı Pers yarı Hellen, Hellenlerin gözündeyse Pers isimli olmasına rağmen bir Hellendi. Bu bakımdan Pontos kralı, Hellenlerin hilesi ve kurnazlığıyla Perslerin yayılımcı politikası ve yönetim biçimini kendi amaçları doğrultusunda kullanmayı bilmiştir. Bununla birlikte, gerek planlarını gerçekleştirme yeteneği ve kendi amaçlarını kavramakta gösterdiği kesinlik gerekse planlarını uygulamadaki ağzı sıkılığı ve çabukluğuyla hem Hellenlerden hem de Perslerden üstündü. Bu yüzdendir ki; düşmanlarına daima bir muamma olmasını, her zaman hiç beklemedikleri bir yerden taze güçlerle onların karşısına çıkmasını bilmiştir[568].

---

[566] Head 1932, 79 n° 44 1; Price 1968, 4; Pastor 1995b, 130 vdd. dn. 19-35.
[567] Cic. *Flacc*. XXV. 60.
[568] Cic. *Mur*. XV. 33; Iust. XXXVII. 1. 8.

II. FATİH VE KURTARICI

A. BİRİNCİ MITHRADATES – ROMA SAVAŞI (İÖ. 89-İÖ. 85)

1. Küçük Asya Savaşları

Savaşın başlamasıyla[569] Pontos Kralı VI. Mithradates'in o ana dek yaptığı kapsamlı hazırlıklar kendini gösterdi. İlk olarak, İÖ. 89 yılında oğlu Ariarathes'i güçlü bir orduyla Kappadokia Krallığı'nı tekrar ele geçirmek üzere gönderdi. Ariarathes, hiç vakit kaybetmeden, Kappadokia topraklarına girdi. Karşısına çıkan Ariobarzanes'in ordusunu ezici bir biçimde yenerek, onu üçüncü kez Kappadokia'dan sürdü[570]. Bunun üzerine Mithradates, generallerinden Pelopidas'ı ikinci kez Roma kampına elçi olarak yolladı. Pelopidas Romalılara önce, Mithradates'in onların isteklerine uyarak, nasıl Kappadokia ve Bithynia'dan mahrum bırakıldığını anlattı. Ardından, gene Romalıların koruması ve güvencesi altında Bithynia kralı tarafından Pontos topraklarının talan edildiğini belirtti. Mithradates'in, Roma'nın dostu ve müttefiki statüsünü korumak için kendilerine nasıl yalvardığını hatırlattı. Fakat Romalıların, Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in tarafını tutarak, Pontos kralını küçük gördüklerini söyledi. Konuya bir çözüm bulmak yerine lafı gerçek sorunlardan uzaklaştırıp küçük şeylere getirdiklerini bildirdi. Bu yüzden Mithradates'in kendinin olanı geri almaya ve topraklarını korumaya karar verdiğini bildirdi. Ayrıca, Roma'yla aralarında muhtemel bir savaş çıkması halinde, Pontos kralının yanında yer alacak müttefiklere değinerek Romalılara gözdağı vermek istedi. Pelopidas'ın yaptığı bu konuşmayı kaba ve saygısız bulan Romalılar ise[571]:

---

[569] Oros. *hist.* VI. 1. 29.

[570] Liv. *perioch.* 76; App. *Mithr.* 15; 57-58; Cass. Dio XXXI. 99. 2; Eutr. V. 5; Oros. *hist.* VI. 2. 1; ayrıca krş. *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip.* V. 213*d*.

[571] App. *Mithr.* 14-16. Cassius Dio'ya (XXXI. 99. 2) göre, söz konusu cevap Mithradates'in Roma'ya gönderdiği elçilere *Senatus* tarafından verildi. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Eutr. V. 5. 1-2; Oros. *hist.* VI. 2. 1-2.

"Mithradates'in hemen Kappadokia'yı boşaltmasını, Bithynia kralını rahat bırakmasını ve kral bu emirleri yerine getirmedikçe bir daha yanlarına gelmemesini söyleyerek onu kamplarından uzaklaştırdılar".

Daha sonra da, *Senatus* emri ya da *comitia centuriata*[572] kararını beklemeden οὐκ ἀναμείναντες περὶ τοσοῦδε πολέμου τὴν βουλὴν ἢ τὸν δῆμον ἐπιγνώμονα γενέσθαι, kendi başlarına aldıkları bir kararla[573], Pontos Kralı Mithradates VI Eupator'a karşı başlatılacak olan büyük savaş için Bithynia, Kappadokia, Paphlagonia ve Galatia bölgelerinden adam toplamaya başladılar[574]. Bu sırada Anadolu'da, büyük bölümü Asyalı müttefiklerden oluşan üç Roma ordusu bulunmaktaydı. Söz konusu ordular, Küçük Asya'daki dost ve müttefik güçlerle takviye olduktan sonra[575], vakit geçirmeden Pontos sınırlarındaki yerlerini aldılar. Bunlardan Asia Valisi Gaius Cassius[576] komutasındaki birinci ordu, Bithynia–Galatia; savaşlarda gösterdiği cesaretiyle tanınan, ünlü general Manius Aquillius[577] yönetimindeki ikinci ordu, Pontos–Bithynia; Quintus Oppius[578] kumandasındaki üçüncü ordu ise, Kappadokia–Lykaonia sınırında

---

[572] Vatandaşların varlık ve savaş gücüne göre düzenlenmiş olan ve Roma Anayasası'ndaki timokratik unsuru oluşturan bir halk meclisidir. Savaş ve barış kararlarından; yüksek düzeydeki memurlar olan *consul, praetor* ve *censor*'ların seçiminden ve devlet antlaşmalarının onaylamasından bu meclis sorumludur.

[573] Appianos (*Mithr.* 15; 17; 19)'da söz konusu durumu, gayet açık bir şekilde üç defa tekrarlamaktadır.

[574] App. *Mithr.* 17; ayrıca bk. Sherwin-White 1984, 114; 118 vdd.; 124; Kallet-Marx 1995, 257.

Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında Pontos kralının serbest bıraktığı askerlerin milliyetlerine ilişkin olarak bk. Diod. XXXVII. 26 dn. 1; App. *Mithr.* 19; Iust. XXXVIII. 3. 8.

[575] Romalılara dost ve müttefik '*amicus et socius*' anlaşmasıyla bağlı olan krallıklar ve kentler, Romalıların düzenledikleri seferlerde onlara askeri yardım yapmakla yükümlüydüler (Matthaei 1907, 184).

[576] Cassius'un *praenomen*'i (ilk adı) tartışmalıdır. Her ne kadar Cassius'un ön ismi, Appianos (*Mithr.* 11; 17; 24; 112) tarafından Lucius olarak verilse de, Livius (*perioch.* 74)'te Cassius'un ilk adı, Gaius olarak geçmektedir. Ayrıca Cassius'un Nysa kentine yazdığı mektupta (*SIG*^{3} II 741. 1; *IG* XV-XVI 40; Sherk 1969, 260 vdd. n° 48) ön ismi Gaius olarak yazılmış olup; söz konusu kişinin, İÖ. 96 yılı *consul*'ü Gaius Cassius Longinus olduğu düşünülmektedir (Magie 1950, 208 dn. 22).

[577] Cic. *Flacc.* XXXIX. 98; *Scaur.* III. 2 *a*; *Off.* II. 50; *de Or.* II. 195; Edelstein and Kidd 1989^2, n° 253 *str.*79-80.

[578] Romalıların, Birinci Mithradates Savaşı'ndaki üçüncü generali olan Q. Oppius (App. *Mithr.* 17; 20), Reinach 1975^2, 119 vd.; Münzer 1939, *col.* 740 vd. da, Cilicia

konuşlanmıştı[579]. Böylelikle Cassius, Pontos üzerinden Galatia ve Phrygia Epiktetos'a giden yolu; Aquillius, Bithynia üzerinden Pontos'a ve oradan da Kuzey Anadolu'ya giden ana yolu, Oppius ise, Lykaonia ile Kappadokia sınırındaki doğu yolunu kontrol altında tutuyordu[580].

Bu sırada Küçük Asya'daki Roma ordularının her biri takriben 40.000 kişiden oluşuyordu. Ayrıca Minucius Rufus ve Gaius Popilius komutalarındaki Roma donanması, Bithynia deniz kuvvetleriyle birlikte Byzantion'da demirleyerek Bosporos'un kontrolünü elinde tutuyordu. Bithynia Kralı Nikomedes IV Philopator halihazırda 50.000 yaya ve 6.000 atlı askere sahipti[581]. Pontos Kralı Mithradates VI Eupator'un ise, yaklaşık 250.000 yaya, 40.000 süvari askeri, 130 savaş arabası ve 100 tanesi iki sıra kürekli olmak üzere güverteli 300 gemiden oluşan tam teşekküllü bir donanması vardı. Pontos ordusunun ana bölümü Mithradates'in başkomutanlığı altında Arkhelaos ve Neoptolemos adlı iki kardeş general tarafından idare ediliyordu. Bunun yanı sıra, yardımcı ve müttefik kuvvetlerden oluşan yaklaşık 10.000 kişilik Armenia Minor süvari birliği Mithradates'in oğlu Arkathias; iyi eğitim görmüş ağır silahlı piyadelerin oluşturduğu *phalanks* birlikleri Dorylaos; 130 tane tırpanlı savaş arabası ise, Krateros tarafından kumanda edilmekteydi[582].

---

propraetor'u (daha önceden *praetor*'luk yapmış eyalet valisi) olarak geçmektedir. Diğer yandan *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip*. V. 213 *a*; I. G. Kidd (1988, 874 vd.); L. Edelstein ve I. G. Kidd'e (1989^2, n° 253 *str*. 78) göre, *Pamphylia'nın praetor*'u [στρατηγὸς Παμφυλίας]; Livius'a (*perioch*. 78) göre, –hangi eyalet olduğu bildirilmemekle birlikte– *proconsul* (daha önceden *consul*'lük yapmış eyalet valisi), Licinianus'a (XXXV. 75 "Criniti") göre ise, *legatus* (valinin vekili ya da yetkili temsilcisi) idi. Görüldüğü üzere, Oppius'a ilişkin bilgiler birbirleriyle çelişmektedir. Yukarıda sözünü ettiğimiz kaynaklar ışığında Oppius bizce, aynen, İÖ. *ca*. 102 yılında, Roma'nın doğu eyaletlerini haydutlar ve korsanlardan arındırmak üzere gönderilen Antonius gibi, *praetor* unvanıyla (Liv. *perioch*. 78; Cic. *de Or*. I. 82; ayrıca bk. Plut. *Pomp*. XXIV. 6; Tac. *ann*. XII. 62; Obseq. *Prodig*. 44), büyük bir olasılıkla Pamphylia'da –ya da Cilicia– görevlendirilmiş bir Roma generaliydi. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 283 dn. 12 vdd.; Sherwin-White 1976, 4; 9; Souza 1999, 102 vdd.; Eilers 2002, 23 dn. 14; 241 vd. n° 107.

[579] App. *Mithr*. 17; ayrıca bk. Magie 1950, 212; McGing 1986a, 108 dn. 95.

[580] Magie 1950, 789 vdd. dn. 18; Glew 1971, 97 vdd.; Sherwin-White 1984, 118; söz konusu yollara ilişkin olarak ayrıca bk. App. *Mithr*. 17-18; Strab. XIV. 2. 29 *c*. 663-664; Cic. *Att*. V. 14-20; *Fam*. III. 5-6; XV. 2-3.

[581] App. *Mithr*. 17.

[582] App. *Mithr*. 17. Memnon'a (31. 1) göre ise, Mithradates'in ordusunun toplam sayısı yaklaşık 200.000 kişiden oluşmaktaydı.

Kralın diğer oğlu, Kappadokia Kralı Ariarathes Eusebes Philopator ise, o sıralar emrindeki büyük orduyla Kappadokia'da hazır bekliyordu[583].

Savaşa ilk olarak Bithynia kralı başladı. Nikomedes, İÖ. 89 yılında, tüm gücüyle Paphlagonia'ya girerek Batı Pontos'a doğru ilerledi. Bu sırada Aquillius, Cassius ve Oppius komutalarındaki Roma orduları savunmada kalıp, Pontos ve Kappadokia sınırlarındaki ana yolları kontrol altında tutmaya devam ettiler. Roma generallerinin ordularını konuşlandırdıkları bu stratejik alanların seçimi, onların hem savunma hem de saldırı amaçlı bir strateji güttüklerini gösteriyordu. Görünüşe bakılırsa, Romalıların aldığı tavır; Nikomedes'in seferinin sonucunu beklemek ve ona göre hareket etmekti. Bithynia kralının, Mithradates'in güçlerini durdurması ya da yenmesi durumunda konuşlandıkları noktalardan Pontos'a doğru ilerleyeceklerdi. Bu sırada Oppius ise, Pontos kralı, Bithynia ve Cassius ile Aquillius'un komutalarındaki Roma ordularıyla meşgulken, Kappadokia'ya girecek ve Ariobarzanes'i tekrar tahta çıkartacaktı. Eğer Bithynia kralı, Mithradates karşısında yenilirse, o zaman bulundukları stratejik konumlardan hem Nikomedes'e yardım gönderebilecekler hem de savunma durumuna geçerek, Pontos kralının Bithynia ve Küçük Asya'ya olası saldırılarını engelleyeceklerdi[584].

Bunun üzerine Mithradates generalleri Neoptolemos ile Arkhelaos'u hafif silahlı piyadelerle birlikte, oğlu Arkathias'ın süvarileri ve birkaç Skythia savaş arabası eşliğinde Nikomedes IV Philopator'u Paphlagonia'da karşılamak üzere gönderdi. Kendisi ise, ağır silahlı piyadeler ve ordunun ana bölümüyle birlikte Amaseia Ovası'nda müttefik kuvvetlerin kendisiyle birleşmesini bekliyordu[585]. Bu arada IV. Nikomedes, bir önceki yağma seferinde yaptığı gibi, sahil şeridini takip etmeyip, kıyıya paralel uzanan Olgassys (Ilgaz) Dağı eteklerindeki Pontos Yolu'nu izleyerek Paphlagonia'nın merkezine doğru ilerlemekteydi. Bithynia ordusu Billaios (Filyos) Irmağı'nı aşarak önce Blaene[586] daha sonra da Amnias (Gökırmak) Irmağı tarafından sulanan bereketli Domanitis[587] yöresine geldi. Ve orada, Mithradates'in generalleriyle karşılaştı[588].

---

[583] App. *Mithr*. 15.

[584] Sherwin-White 1977a, 75; 1980, 1989 vdd.; 1984, 118; McGing 1986a, 108.

[585] Memnon 31. 1. Appianos'a göre ise, kral bu sırada Bithynia'ya doğru ilerlemeye başlamıştı.

[586] Olgassys Dağı'nın kuzeyinde, Paphlagonia'nın bereketli topraklara sahip bir yöresi (Strab. XII. 3. 40 *c*. 562).

[587] Olgassys Dağı'nın kuzeydoğusunda, Amnias Irmağı tarafından sulanan Paphlagonia'nın oldukça verimli topraklara sahip diğer bir yöresi (Strab. XII. 3. 40 *c*. 562). Paphlagonia üzerinden Pontos'a giden ana yol, Olgassys Dağı önlerindeki Blaene ve

İki ordu Amnias Irmağı'nın sınırladığı geniş ovada savaş düzeni aldılar. Nikomedes'in ordusu, sayı bakımından Pontos ordusundan oldukça üstündü[589]. Pontos kralının generalleri bu ovada Nikomedes'in ordusu tarafından kolayca kuşatılarak yok edilebilirdi. Bu yüzden Arkhelaos ve Neoptolemos kuvvetlerini ikiye böldüler. Savaş, Neoptolemos'un ovanın ortasındaki stratejik açıdan önemli bir tepeyi ele geçirme girişimiyle başladı. Sayıca az olan Neoptolemos'un kuvvetleri Bithynia kralının ağır silahlı piyadeleri tarafından püskürtüldü. Neoptolemos'un dağılan birlikleri ağır kayıplar vererek telaş içinde geri çekilmeye başladığında ise, cesaretleri artan Bithynia'lılar tarafından çevrilerek imha edilme tehlikesiyle karşı karşıya kaldılar. Bu arada Mithradates'in oğlu Arkathias komutasındaki süvariler Neoptolemos'un birliklerine yardıma gönderildi. Şiddetli geçen kanlı çarpışmalar sonucunda Nikomedes karşısında bir kez daha bozguna uğrayan Pontos kuvvetleri Arkhelaos'un saflarına doğru panik içinde kaçmaya başladılar. Pontos ordusunun sağ kanadını kumanda eden Arkhelaos'un birlikleri henüz savaşa katılmamıştı. Bu nedenle kardeşinin bozulan ordusunu ve kaçan askerlerini izleyen Bithynia kuvvetleri üzerine önce tırpanlı savaş arabalarını yolladı[590]. Akabinde, tüm gücüyle kendi saldırdı. Tırpanlı savaş arabalarının büyük bir hızla Nikomedes'in birliklerinin arasına dalarak bir anda askerlerin bir kısmını ikiye bölmesi; diğer kısmını ise, parçalara ayırarak ezmesi, Bithynia saflarında şaşkınlık ve kargaşa yarattı. Ayrıca Arkhelaos'un taze güçleriyle karşı karşıya kalan Bithynia ordusunun ilerlemesi durduruldu ve onların Neoptolemos'un piyadelerini izlemesi engellendi.

Böylelikle felaketin eşiğinde gibi görünen bir durum, Arkhelaos komutasındaki kuvvetlerin disiplini ve düzeni sayesinde Pontos lehine döndü. Bu sırada Arkhelaos, askerlerini sık dizili bir kol düzenine sokarak Bithynia ordusunun merkezindeki IV. Nikomedes'in birliklerine

---

Domanitis yörelerinden geçerdi (*CMAM*, Pontos Yolu). Daha detaylı bilgi için bk. Marek 1993, 65.

[588] Strabon'a (XII. 3. 40 *c*. 562) göre, iki ordu arasındaki bu karşılaşma, sonradan Pompeïopolis (Taşköprü) adıyla anılacak olan yerleşim yerinin yakınlarında gerçekleşti. Daha detaylı bilgi için bk. Sherwin-White 1984, 121; Baran 2003, 821 vd. dn. 16-17; 823 vd. dn. 23.

[589] App. *Mithr*. 18. Memnon'a (31. 1) göre, Arkhelaos komutasındaki Pontos ordusunun mevcudu ise, 40.000 yaya ile 10.000 atlı askerden oluşmaktaydı.

[590] Bu arabalar, tekerleklerinden başlayarak yatay olarak ileriye uzanan; ayrıca alt tarafa düşecek her şeyi parçalamak amacıyla yere doğru diklemesine uzanan tırpanlarla donatılmıştı.

7) Birinci Mithradates–Roma Savaşı

UKSEINOS
K
Kaukasos
Dioskurias
Kolkhis
Phasis
Iberia
Sinope
Arkhelaos
Mithradates
Amisos
Themiskyra
Kotyora
Pharnakeia
Trapezus
Khorzene
Kserksene
Paryadres
Amaseia
Karenitis
Arsakes
Komisene
Euphrates
Akilisene
Odomantis
Asthianene
Arsanias
Orkhisrene
Laviansene
Kamisene
Mazaka
Kappadokia
Sophene
Antitauros
Sophanene
Tigranokerta
Kommagene
Masios
Nisibis
Cordyene
Mygdonia
Tigris
Osroene
PARTHIA
Euphrates
Pedias
Antiokheia
Orontes
Syria
Anahtar
Mithradates'in Güzergahı
Nikomedes'in Güzergahı
Kuşatma
Savaş

saldırdı. Kalkan kalkana bir çarpışma başladı. Bu durum, Neoptolemos ve Arkathias'a kaçmakta olan askerlerini toplayarak yeniden bir araya getirme fırsatı verdi. İnsanları buğday tarlasındaki başaklar gibi biçen savaş arabalarını hayatlarında ilk defa gören Bithynia'lılar, şaşırmışlardı. Savaş düzenindeki piyadelerin üzerlerine ani ve şiddetli bir şekilde dalan savaş arabalarının tekerleklerinin eksenlerinden uzanan oraklara kapılarak ölen ya da kolları ve bacakları kesilerek can çekişen askerlerin tüyler ürpertici görüntüsü karşısında Bithynia'lı askerler saflarını düzgün tutamaz hale gelmişlerdi. Bu durumdan istifade eden Arkhelaos, Bithynia kuvvetlerini geri püskürterek karşı saldırıya geçti. Nikomedes'in başkanlığındaki Bithynia süvarileri kaçmaya başlayınca, yanlarındaki piyadeler de bozuldu. Bu sırada dağılan askerlerini yeniden düzene sokmaya muvaffak olan Neoptolemos'un piyadelerinin ve Arkathias'ın süvarilerinin, Nikomedes'in ordusuna arkadan saldırmasıyla savaş daha da şiddetlendi. Böylelikle Neoptolemos ve Arkathias'ın kuvvetleri arka hatlardan Bithynia askerlerini kılıçtan geçirip, büyük bir katliama ve daha da önemlisi büyük bir korku ve şaşkınlığa neden oldular. Göğüs göğüse ölümcül bir düelloya dönüşen savaş sonucunda, Bithynia ordusu Mithradates'in generalleri tarafından çembere alındı. Her yandan hücuma uğrayan Bithynia'lılar, artık çekilebilecek bir yerleri kalmadığından ve tekrar bir araya gelip akıcı bir dövüşle, çıkış hareketi yapabilecek durumda olmadıklarından, her noktada gerilemeye başladılar. Şimdi bir tarafta korku ve şaşkınlıkla karışık bir yılgınlık, diğer yanda ise, ümitsiz olmasına karşın inatla sürüp giden bir mücadele başlamıştı. Sonunda, Bithynia'lılar Pontos kuvvetleri tarafından ovanın ortasında kıstırılarak kılıçtan geçirildiler. Böylelikle Bithynia karargahı, hazineleri ve savaş mühimmatı Pontos'lular tarafından ele geçirilerek çok sayıda insan esir alındı[591].

Ordusundan geriye kalan küçük miktardaki süvariyle canını zar zor kurtarıp savaş alanından kaçabilen Nikomedes, Bithynia–Pontos sınırındaki Manius Aquillius'a felaket haberini bizzat kendi götürdü. Aquillius'u alarma geçiren bu haber, Pontos–Kappadokia sınırındaki Roma ordularında şok etkisi yaptı. Pontos ordusunun öncü birlikleri konumundaki Neoptolemos ve Arkhelaos, az sayıdaki hafif silahlı askeriyle kendilerinden çok daha büyük ve topoğrafik açıdan önemli ko-

[591] App. *Mithr.* 18; Strab. XII. 3. 40 *c.* 562; ayrıca bk. Sall. *Hist.* IV. 69. 11; Liv. *perioch.* 76; Memnon 31. 1; Flor. *epit.* I. 40. 6; Pomp. Trog. *prolog.* 38=Iust. XXXVIII. 3. 8; Auct. *Liber de* Vir. *ill.* 76. 2; Eutr. V. 5. 2; Oros. *hist.* VI. 2. 2.

numdaki Nikomedes'in tam teşekküllü ordusu karşısında kesin bir zafer kazanmışlardı. Böylelikle hiç beklenmedik bir şekilde çok kısa zamanda tek bir savaşla, Bithynia ordusu tam anlamıyla yok edilmişti. Görünüşe göre, Romalılar Pontos kralını fazla hafife almışlardı. Bu bakımdan Romalıların teoride iyi olan planları pratikte tam tersine dönmüş ve kendilerini zor durumda bırakmıştı. Ayrıca, Roma ordusu yakınlarında kamp kuran Bithynia ordusundan geriye kalanların perişan durumu, büyük bir bölümü Küçük Asya'dan toplanmış askerlerden oluşan Roma ordusunun kendine olan güvenini sarstı. Bir anda ordudan kaçanların sayısı arttı[592].

Mithradates, Amaseia Ovası'ndaki ana karargahında generallerinin Nikomedes karşısında elde ettikleri zafer haberini aldıktan ve müttefik orduların kendisine katılmasından sonra, Paphlagonia Bölgesi'ne doğru yürüyüşe geçti[593]. Paphlagonia Kralı Pylaimenes'i krallığından kovdu[594]. Ağır silahlı piyadeleri ve Pontos ordusunun ana bölümüyle savaş alanına geldiğinde kazanılan zaferin neticelerini kendi gözleriyle gördü. Savaş esirlerine nazikçe davrandı. Her birinin yolluğunu dahi tedarik ederek, onları evlerine yolladı. Böylece savaş alanında kazandığı ün kadar düşmanlarına karşı gösterdiği merhametle de anılır oldu[595]. Ardından, Roma generallerinin ilk şaşkınlıklarından kurtulup, Bithynia, Phrygia ve Lykaonia'daki ordularını toplamalarına fırsat vermeden, tüm gücüyle Bithynia'ya; Manius Aquillius'un üzerine doğru yürüyüşe geçti. Hiçbir direnişle karşılaşmadan Bithynia–Pontos sınırındaki Skorobas[596] Dağı'na [Σκορόβας ὄρος] kadar ilerleyerek, orada konuşlandı. Bu sırada, Aquillius ve Nikomedes, Mithradates'in bütün ordusuyla birlikte üzerlerine doğru geldiğini haber aldılar. Derhal Pontos kralının yolu üzerindeki bazı geçitleri tutmak üzere Bithynia atlılarını stratejik açıdan önemli noktalara bırakarak geri çekilmeye başladılar. Ancak geçitleri korumakla görevlendirilen 800 Bithynia süvarisi Mithradates'in 100 kişilik Sarmatia atlısı tarafından bozguna uğratıldı. Hatta yerlerini bırakıp kaçan atlıların büyük bir bölümü tutsak edildi. Fakat kral, onların da yol azıklarını vererek, evlerine gitmelerine izin verdi[597].

---

592 Memnon 31. 1-2; App. *Mithr.* 18-19.

593 Memnon 31. 1. Memnon'a (*ibid.*) göre, o sırada Mithradates'in komutasındaki ordunun mevcudu 150.000 kişiydi.

594 Eutr. V. 5; Oros. *hist.* VI. 2. 2; ayrıca bk. Callataÿ 1988, 34 vdd.

595 App. *Mithr.* 18.

596 Appianos (*Mithr.* 19)'da adı geçen dağın lokalizasyonu henüz yapılamamıştır.

597 App. *Mithr.* 19; ayrıca bk. Diod. XXXVII. 26.

Bu sırada, Manius Aquillius'un maneviyatı son derece bozuk ordusuyla geri çekilmeye çalıştığını öğrenen Pontos kralı, öncü birliklerini Neoptolemos, süvarilerini ise, Armenia'lı kumandan Nemanes önderliğinde Roma ordusu üzerine yollamıştır[598]. Aquillius'un o sıralar takribi 40.000 yaya ve 4.000 kişilik süvari birliğinden oluşan ordusu, kralın öncü birlikleri tarafından günün yedinci saatinde[599] –öğleden sonra– Pakhion[600] [Πάχιον] önlerinde yakalanmıştır. Savaş Aquillius'un kesin mağlubiyeti ve Roma kampının Pontos kuvvetleri tarafından ele geçirilmesiyle sonuçlanmıştır. Roma ordusunun dörtte biri kılıçtan geçirilmiş, geri kalanların bir kısmı esir edilmiş ve askerlerin büyük bölümü paniğe kapılarak bilinçsizce, ayaklarının kendilerini götürdüğü yere kadar kaçmışlardır. Bu katliamdan canını güçlükle kurtaran Aquillius karanlığın bastırmasından faydalanarak, çareyi kendine bağlı birkaç adamıyla birlikte Sangarios Irmağı'nı aşmakta ve hiçbir yerde dinlenmeden Pergamon'a kadar kaçmakta bulmuştur[601].

Mithradates, Manius Aquillius'un kampına geldiğinde, her zaman yaptığı gibi, savaş esirlerini –yaklaşık 300 kişi– serbest bırakmıştır. Bu durum, kralın gerek Anadolu halkları gerekse düşmanları arasındaki popülaritesini arttırmıştır. Ayrıca söz konusu savaşlar sırasında ele geçirdiği düşmanlarına nazik bir şekilde davranarak merhamet göstermesi ve onların bütün ihtiyaçlarını karşılayarak ailelerine geri göndermesi, onun Anadolu halkları arasında hayırsever ve insancıl (= *philanthrōpos* [φιλανθρώπος]) bir kral olarak tanınmasını sağlamıştır. Bu bakımdan önceleri Romalıların katı hakimiyeti altında ezilen Küçük Asya ve

---

[598] App. *Mithr.* 19. Memnon'a (31. 2) göre ise, Mithradates'in M. Aquillius'a karşı gönderdiği orduyu generallerinden Menophanes kumanda ediyordu. Daha detaylı bilgi için bk. Sherk 1984, 67 dn. 4 n° 56.

[599] Günlük işlerin belirli bir düzen içerisinde yapılabilmesi için, Mısır, Babil, Hellen ve Romalılar günü, 12'si gündüz diğer 12'si gece olmak üzere 24 saate bölerlerdi. Gecedeki saatler ise, genellikle sayılmazdı. Ayrıca Hellence (= *hēméra* [ἡμέρα]) ve Latince'deki (*dies*) yani '*gün*', güneşin doğuşuyla başlardı. Dolayısıyla gerek Hellence (= *hōra* [ὥρα]) gerekse Latince'deki (*hora*) '*saat*', yani günün ilk saati, sabahın ilk ışıklarıyla başlamış olurdu (Hdt. II. 109; Plin. *nat.* II. 79. 188; Mart. *epigr.* IV. 8; ayrıca bk. Bickerman 1980², 13 vdd.). Bu bakımdan Appianos (*Mithr.* 19), Pontos ordusunun gerilemeye çalışan Romalıları ἑβδόμης ὥρας καταλαβόντες=*yedinci saatte yakaladıklarını* bildirdiğinde saat öğleden sonra, 13.00-14.00 suları olmalıdır.

[600] App. *Mithr.* 19'da adı geçen yerleşimin lokalizasyonu henüz yapılamamıştır.

[601] App. *Mithr.* 19; Liv. *perioch.* 77; Iust. XXXVIII. 3. 8; 4. 4; ayrıca bk. Memnon 31. 2.

Hellas'taki birçok kent, Pontos Kralı Mithradates VI Eupator'a bağlılık yemini ederek, onun egemenliğini tanımışlardır. Bazı kentler ise, kapılarını açarak, onu θεὸν καὶ σωτῆρα=*tanrı ve kurtarıcı* gibi karşılamışlardır[602]. Zira Hellenistik Dönem krallarının ideal niteliklerinden biri olan insanseverlik[603] (= *philanthrōpía* [φιλανθρωπία]), VI. Mithradates'in Anadolu halkları ve Hellenler üzerinde yaratmak istediği propagandayla bire bir uyum içindeydi. Dahası bu imaj, Pontos kralının aynen ikinci bir İskender gibi ortaya atılarak, Küçük Asya'da ikamet edenleri sömürgeci Romalıların zulmünden kurtarabilecek tek kişi olarak görünmesine yardımcı oluyordu[604].

Böylelikle Mithradates hem kara ordusu hem de donanmasıyla Paphlagonia[605] üzerinden Bithynia Bölgesi'ne doğru ilerlemeye başladı. Savaşın başından beri, Pontos Euksenos ile Propontis'i birleştiren Bosporos'u denetimleri altında bulunduran Roma ve Bithynia donanmaları artık Byzantion önlerinde demirlemişlerdi. Nikomedes'in hakimiyetindeki Bithynia ve Manius Aquillius'un komutasındaki Roma ordularını yok eden Pontos kralının, bu sefer gerek karadan gerekse denizden üzerlerine doğru geldiğini öğrendiklerinde, Minucius Rufus ve Gaius Popilius komutalarındaki Roma donanması, kendilerine ait az sayıdaki gemiyle Ege Denizi'ne (Aigaion Pelagos) doğru yelken açmıştır. Bithynia kraliyet donanmasının büyük bir bölümüyse, amiralleri tarafından sevk edilerek Mithradates'e teslim edilmiştir[606]. Bu arada kral, Bithynia'ya girdiğinde hiçbir mukavemetle karşılaşmamış, kısa zamanda Nikomedes'in ülkesini istila etmiş ve bölge kentlerinde Pontos hakimiyetini yerleştirmiştir. Böylelikle Mithradates, Bithynia Kralı Nikomedes IV Philopator'u tek bir savaşta devirmiş ve bütün krallığına sahip olmuştur[607]. Gene de Bithynia'yı ve Bosporos'u tamamen Pontos kontrolü altına almak ve bölgedeki yönetimi sağlamlaştırmak üzere komutanlarından bazılarını ve donanmasının bir kısmını orada bırakmıştır. Daha sonra, bir yandan

---

602 Diod. XXXVII. 26; *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip*. V. 213 *b*; ayrıca bk. McGing 1986a, 109.

603 Farber 1979, 509.

604 Glew 1977a, 253 vdd.

605 Orosius'a (*hist*. VI. 2. 2) göre, Mithradates, Nikomedes'i ve Paphlagonia Kralı Pylaimenes'i ülkelerinden kovarak bölgeyi kontrolü altına almıştı (ayrıca bk. Eutr. V. 5).

606 App. *Mithr*. 17; 19; ayrıca krş. Iust. XXXVIII. 3. 8-9.

607 Memnon 31. 3; App. *Mithr*. 20; *civ*. I. 55; Strab. XII. 3. 40 *c*. 562; Flor. *epit*. I. 40. 6; Pomp. Trog. *prolog*. 38=Iust. XXXVIII. 3. 8-9; Oros. *hist*. VI. 2. 2.

kendisi ordusunun ana bölümüyle birlikte Sangarios Irmağı'nı aşarak Phrygia'ya doğru yola çıkarken, diğer yandan da Pontos donanması Ege Denizi'ne doğru yelken açmıştır[608].

Nikomedes, Aquillius'un ordusunun geri çekildiği sırada, ya da o Neoptolemos ve Nemanes'in birlikleri tarafından bozguna uğratıldıktan sonra, Phrygia'daki Cassius'un yanına sığınmış ve onu da Mithradates'le çarpışmaya teşvik etmiştir. Cassius ve bütün Roma elçilerinin bulunduğu ikinci Roma ordusu o sıralar, Pontos üzerinden Galatia ve Phrygia Epiktetos'a giden yol üzerindeki kamplarında bulunmaktaydı. Manius Aquillius'un, kralın generalleri karşısında ağır bir yenilgiye uğrayarak, ordusunun dağıldığı haberi, Roma kampında şok etkisi yapmıştı. Bu bakımdan Cassius, büyük bölümü Küçük Asya'lı acemi askerlerden oluşan birliklerine güvenmediği ve Pontos ordusuyla açık arazide karşılaşmaktan çekindiği için, kampını kaldırarak Phrygia'nın en kuvvetli tahkim edilmiş yerleşimlerinden biri olan ve Arslanların Başı (= *Leontōn Kephalē* [Λεόντων Κεφαλή]) olarak adlandırılan uç kaleye çekildi[609]. Daha sonra da, Phrygia ve çevresinden topladıkları önemli miktardaki yeni acemi askeri eğitmeye başladı. Ne var ki kısa süre sonra, yaptığı işin faydasız olduğunu fark etti. Ve sonunda, gerek elde edilmesi ve yönetilmesi kolay bir halk olan barışsever Phrygia köylüleri, işçileri ve sanatçılarından gerekse, kısa süre önce kendisinin Küçük Asya'dan topladığı askerlerden oluşan birliklerle Mithradates'in deneyimli ordusu karşısında zafer kazanmasının imkansız olduğunu anladı. IV. Nikomedes'in bütün ısrarlarına rağmen, Pontos ordusu karşısında savaşma fikrinden vazgeçti. Phrygia ve Küçük Asya'dan topladığı askerlerin büyük bir bölümünü terhis etti. Roma *legio*'ları ve deneyimli askerlerden oluşan az sayıda kuvvetle, Phrygia'nın en büyük iki kentinden biri olan Apameia Kybotos'a (Dinar) çekildi[610]. Burada Romalılar, halk ve çevre kentlerdeki Roma sempatizanlarından önemli yardımlar aldılar. Bunlardan Mesogis (Cevizli) Dağları eteklerindeki bir Karia kenti olan Nysa'dan (Sultanhisar) Khairemon adlı zengin bir vatandaş Roma ordu-

---

[608] App. *Mithr*. 20.

[609] App. *Mithr*. 19. Plutarkhos (*Them*. XXX. 1)'de de adı geçen, bu Phrygia yerleşiminin yeri henüz lokalize edilememiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Sherwin-White 1984, 122 dn. 95; Günaltay 1987[2], 349.

[610] App. *Mithr*. 19. Küçük Asya Valisi Cassius, cesaretini tamamen yitirmiş, tecrübesiz ordusuyla, o sıralar kendilerine doğru yaklaşmakta olan Pontos ordusunun öncü birlikleriyle karşılaşıp, IV. Nikomedes ve Aquillius'un durumuna düşmemek için, bu kararı almış olsa gerektir.

sunun erzak ihtiyacını karşılamak üzere 60.000 *modii*[611] ağırlığında buğday unu temin etti[612]. IV. Nikomedes ise, kendini burada güvende hissetmeyerek, tekrar Manius Aquillius'un yanına Pergamon'a kaçtı. Orada Bithynia topraklarının Mithradates tarafından ele geçirildiğini ve donanmasının krala teslim olduğunu öğrendi. Böylelikle Bithynia'ya dönme umudunu da kaybeden Nikomedes IV Philopator, aynen

---

[611] *Modius –i*: Roma'da tahıl ölçme birimi; 1 *modius*=8.75 kg. Bu ölçüye göre, Khairemon Romalılara 60.000 *modii*=525 ton buğday unu yardımında bulunmuştur.

[612] Söz konusu durum Gaius Cassius'un Nysa'lılara Khairemon hakkında gönderdiği mektupta=*Epistula C. Casssii ad Nysaeos de Khaeremone* (*SIG*^{3} II 741. 1; Sherk 1969, 260 vdd. n° 48; 1984, 72 vd. n° 60; Bagnall-Derow 1981, 89 vd. n° 49; McGing 1986a, 109), şöyle ifade edilmektedir:

I [ὁ δῆ]μος [ὁ Νυσαέων καὶ ἡ βου]λὴ ἐ[τίμησαν]
Χ[αιρ]ήμ[ον]α Πυθοδώρου.

II Γάιος Κάσιο[ς Ν]υσαέων ἄρχουσι χαίρ[ειν·]
[Χ]αιρήμων Πυ[θοδώρ]ου υ[ἱό]ς, πολείτης ὑμέ[τερος,]
πρὸς ἐμὲ ἦλθ[εν ἐ]ν Ἀπαμήᾳ ἠρώτησέν τε [ὅπως]
ἐξουσίαν αὐ[τ]ῷ [π]οιήσω ἐπὶ τοῦ συνβουλίο[υ.]
τούτῳ ἐγὼ τὴν ἐξουσίαν ἔδωκα οὕτως, ἐπε[ὶ τῷ]
συνβουλί[ῳ ὡμ]ολόγησεν καταλογῆς τῆς [συν-]
κλήτου καὶ δ[ήμου] Ῥωμαίων ἐπὶ τοῦ στρατοπέ[δου]
δώσειν δῶ[ρον ἀλ]εύρων μοδίους ἑξακισμυρί[ους·]
[ἐγὼ δὲ] περὶ [τούτ]ου τοῦ πράγματος ἀπεκρίθη[ν κα-]
λῶς [αὐ]τὸν π̣ε̣[ποι]ηκέναι καὶ τάξει ἐματόν τε δ[ώσειν]
ἐργα[σία]ν ὅπ̣[ως ἐ]πιγνῷ ταῦτα ἡμεῖν χάριτα εἶν[αι·]
[ἡ]μεῖ[ς δὲ κ]αὶ τ̣[αῦτα τ]ῇ συνκλήτῳ καὶ τῷ δήμῳ τῷ [Ῥωμαί-]
ων δ[ιασαφήσομεν(?)]. *vacat*

I Nysa'lıların halk ve danışma meclisi Pythodoros'un oğlu Khairemon'u onurlandırdı.

II Gaius Cassius Nysa'lıların yöneticilerini selamlar: Pythodoros'un oğlu Khairemon, sizin vatandaşınız, Apameia'da benim yanıma geldi ve ona danışma kuruluma katılması için izin vermemi rica etti. Romalıların Senatus'una ve halkına olan saygısından ötürü ordugaha armağan olarak 60.000 modii buğday unu vereceği hususunda danışma kuruluma söz verdiği için, ona ben böylelikle bu izni verdim. Bu konu hakkında ben, onun asilce davranmış olduğunu ve bu şeylerin bizleri ne kadar sevindirmiş olduğunu görsün diye, buna (hayrına) karşılık, bu işle kendimin ilgileneceğimi açıkladım. Ve bizler de [bu şeyleri] Romalıların Senatus'una ve halkına [bildireceğiz(?)].

Khairemon'un ailesine ilişkin olarak ayrıca bk. Strab. XIV. 1. 42 *c*. 649; *SIG*^{3} II 741. 2-3; Welles 1934, 294 vdd. n° 73/74.; Maximova 1956, 291 dn. 2.

Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes gibi, bir gemiye atlayarak ikinci defa krallığını kaybetmenin verdiği kederle tekrar Roma'nın yolunu tuttu[613].

Bu sırada Lykaonia ile Kappadokia sınırındaki doğu yolunu kontrol altında tutan Quintus Oppius; art arda alınan bu yenilgileri öğrenen ordusunu birlik içinde tutamamıştır. Ordugahını kaldırarak, önce hızlı bir şekilde Lykaonia'nın içlerine doğru çekilmiştir. Ardından o da, Romalılar ve bazı tecrübeli Hellen paralı askerleri dışındaki kuvvetlerini terhis etmiştir. Maiandros'un büyük bir kolu olan Lykos (Çürük Su) Irmağı'na doğru çekilerek, Phrygia'nın en büyük iki kentinden biri olan Laodikeia'da (Goncalı) konuşlanmıştır[614].

Mithradates VI Eupator, İÖ. 88 yılında, ikinci bir İskender gibi, Phrygia'da ilerlemeye başladı[615]. Hiçbir Roma generali Pontos ordusunun karşısına çıkmaya cesaret edemedi. Kralın bu yürüyüşü bir istiladan çok zafer alayını andırıyordu. Her yerde kentler ve kaleler ona teslim oluyordu. Romalıların acımasız ve baskıcı yönetimi karşısında ezilen Küçük Asya, Pontos kralını bir kurtarıcı gibi karşılıyordu. Bu yüzden Mithradates, Phrygia'ya gelince, İskender'in Pers Seferi sırasında kısa bir süre durup dinlendiği yerde konaklamış ve bu alametin hem askerler hem de halk üzerinde yaratacağı olumlu etkiyi göz önünde bulundurarak, orada kamp kurmaya karar vermiştir. Daha sonra Phrygia, Mysia ve Asia Eyaleti'nin Roma hakimiyeti altında bulunan yerleşimlerini ele geçirmeye başlamıştır. Phrygia'ya komşu Lykia, Pamphylia ve Ionia bölgelerini Pontos hakimiyeti altına almak için generallerini göndermiş ve kendisi de Romalıların Küçük Asya'da konuşlandıkları Apameia ve Laodikeia kentleri üzerine yürüyüşe geçmiştir[616]. Fakat kral daha Apameia'ya varmadan bölgede deprem olmuş ve kentte büyük bir tahribata yol açmıştır[617]. Bu nedenle, o sıralar kentte bulunan Roma Valisi Cassius zelzele felaketine uğrayan ve devamlı sallanan bu kentte daha fazla kalmaya cesaret edememiştir. Pontos süvarilerinin ve hafif silahlı askerlerinin Apameia'ya yaklaşmakta olduğu haberini aldığında ordusunun geri kalan bölümünü de terhis etmiş; Manius Aquillius'un heyetin-

---

613 Strab. XII. 3. 40 *c*. 562; Oros. *hist*. VI. 2. 1-2; ayrıca bk. Liv. *perioch*. 77; App. *Mithr*. 57-58; Eutr. V. 5.

614 App. *Mithr*. 20. Iustinus'a (XXXVIII. 4. 4) göre, Mithradates, M. Aquillius'u Bithynia'da bozguna uğratarak kaçırdığı gibi Kappadokia'da M. Malthinus'u yenmiş ve onu da kaçmaya zorlamıştır (ayrıca bk. Iust. XXXVIII. 3. 8).

615 Liv. *perioch*. 77-78.

616 App. *Mithr*. 20; *civ*. I. 55; ayrıca bk. Memnon 31. 3; Vell. II. 18. 3.

617 Strab. XII. 8. 18 *c*. 579.

deki elçilerden Mallius Malthinus[618] ve kendine bağlı insanlarla Rhodos Adası'na sığınmıştır[619].

Bu sırada bölgeye gelen Mithradates, Apameia'yı kuşattı. Fakat kendisine boyun eğen kentin, aynen İskender zamanındaki –İÖ. *ca.* 334/333 yılında– gibi, harap olduğunu görünce, onun tekrar imar edilmesi için 100 *talanta* bağışta bulundu[620]. Ayrıca Khairemon ve oğulları gibi, Roma sempatizanlarını suçlu ilan ederek başlarına ödül koydu[621]. Bu durumu belgeleyen yazıtlar Sultan Hisar'ın Akça Köyü'nde ele geçmiş olup, bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır. Bu yazıtlara göre[622]:

Βασιλ[εὺς Μιθραδ]άτης Λεωνίππῳ σατράπῃ
[χαί]ρειν·
ἐπεὶ Χα[ιρ]ήμω[ν Πυ]θοδώρου ἐκχθρότατα κα[ὶ
πολεμιώτα[τα πρ]ὸς τὰ ἡμέτερα πράγματα δια[κείμε-]
νος ἀπ' ἀρχ[ῆ]ς τε τοῖς ἐκχθίστοις πολεμίοις [συνή-]
ει, νῦν τε τὴ[ν] ἐ[μὴ]ν παρουσίαν ἐπιγνοὺς τούς [τε υἱ-]
οὺς Πυθόδω[ρ]ον καὶ Πυθίων[α] ἐξέθετο καὶ αὐ[τὸς πέ-]
φευγεν, κήρ[υ]γ[μα] ποιῆσαι ὅπως ἐάν τις ζῶντ[ας ἀ-]
γάγῃ Χαιρήμ[ο]να ἢ Πυθόδωρον ἢ Πυθίωνα, λάβῃ [τάλαν-]

---

618 Appianos (*Mithr.* 11), Manius Aquillius başkanlığında Küçük Asya'ya gönderilen heyet üyelerinden bahseder; (*Mithr.* 19)'da Aquillius haricindeki üyelerin o sıralar Cassius'la birlikte olduklarından söz ederken, kullandığı çoğul ifadelerden söz konusu komisyonun en az üç kişiden oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Ancak Appianos (*l. c.*), bu kişilerden hiçbirinin adını zikretmez. Iustinus (XXXVIII. 3. 4; 8; 4. 4) ise, Aquillius'un yanındaki komisyon üyelerinden sadece Mallius Malthinus'un adını verir (ayrıca bk. Pomp. Trog. *prolog.* 38). Fakat o dönemde, Malthinus *cognomen*'li (lakaplı) bir Romalı aristokrata rastlanmamaktadır. Bu bakımdan söz konusu kişinin, İÖ. 107 yılı Roma halk *tribunus*'u Titus Manius Mancinus olduğu düşünülmektedir (Sall. *Iug.* LXXIII. 7; Cic. *de Or.* II. 196). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. ve krş. Broughton 1951, I 551; 1952, II 35 vd.; 1986, III 24; 132 vd.; Sherwin-White 1984, 119 dn. 88.

619 App. *Mithr.* 24.

620 Strab. XII. 8. 18 *c.* 579.

621 Mithradates'in, Leonippos adlı satrabına –muhtemelen Karia satrabı– gönderdiği mektuplardan (Welles 1934, 294 vdd. n° 73/74), Khairemon ve oğullarının başına ödül koyduğu ve onların bir an evvel tutuklanması için emirler verdiği anlaşılmaktadır. Fakat o sırada, Khairemon Ephesos'taki Artemis Tapınağı'nın kutsal alanına (= *asylon* [ἄσυλον]) sığınmayı başarmış; oğullarını ise, Küçük Asya'dan kaçan Romalılarla birlikte Rhodos Adası'na göndermişti (Welles 1934, 295 vdd. n° 74).

622 Welles 1934, 294 vdd. n° 73-74.

10 τα τεσσαράκοντα, ἐὰν δέ τ[ι]ς τὴν κεφαλήν τινος [αὐτῶν]
ἐνένκῃ, λάβῃ τάλαντα εἴκοσι.

Kral Mithradates satrap Leonippos'u selamlar:
Bizim eylemlerimize karşı son derece nefret uyandıran ve son derece düşmanca işlere giriştiği için Pythodoros'un oğlu Khairemon başlangıçtan itibaren en nefret dolu düşmanlarımızla birlikte hareket ediyordu; şimdi ise, benim geldiğimi öğrenince oğulları Pythodoros'u ve Pythion'u güvenli bir yere yolladı ve kendisi de kaçtı; o halde tellal çağrılsın; eğer bir kimse Khairemon ya da Pythodoros'u veya Pythion'u canlı getirirse, kırk talanta ödül alsın; eğer ama biri onlardan birinin kellesini getirirse yirmi talanta ödül alsın.

Βασιλ[εὺς Μιθραδάτη[ς] Λεωνίππῳ χαίρειν·
Χαιρήμω[ν] Πυθοδώρου πρότερον μὲν τούς δι[αφυ-]
γόντας Ῥωμαίων σὺν τοῖς παισὶν εἰς τὴν Ῥοδ[ίων ἐξέ-]
θετο πόλιν, νῦν τε τὴν ἐμὴν παρουσίαν πυθό[μενος]
5 εἰς τὸ τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος ἱερὸν καταπ[έφευγεν]
ἐντεῦθέν τε γράμματα πρὸς τοὺς κοινοὺ[ς πολε-]
μίους διαπέμπεται Ῥωμαί<ους>. ἔστιν δὲ ἡ [τούτου]
ἄδηα τῶν [γ]εγενημένων ἀδικημάτων ὁ[ρμη-]
τήριον τῶν καθ' ἡμῶν πραττομένων. φρ[όντι-]
10 σον ὅπως μάλιστα μὲν ἄγῃς αὐτὸν πρὸς [ἡμᾶς]
ἢ ἐν φυλακῇ καὶ εἱργμῷ ὑπάρχῃ ἄχρι ἂν ἀπ[ὸ τῶν]
πολεμίων ἐμὲ γενέσθαι.

Kral Mithradates Leonippos'u selamlar:
Pythodoros'un oğlu Khairemon, daha önce Romalıların kaçmış olanlarını çocuklarıyla birlikte Rhodos'luların kentine gönderdi; şimdi ise, benim geldiğimi sorup soruşturarak öğrenince, Ephesos Artemis'inin Tapınağı'na kaçarak sığınmış bulunuyor ve buradan ortak düşmanımız Romalılara mektuplar gönderiyor. İşlemiş olduğu bu suçlara karşın zarar görmemiş olması ise, bize karşı tavır alanlar için teşvik edici bir unsurdur. Bir düşün; onu bize en kısa sürede nasıl getirebilirsin ya da düşmanları başımdan savana kadar, onu nasıl hapiste gözetim ve zapturapt altına alabiliriz.

Daha sonra Quintus Oppius'un süvarileri ve paralı askerleriyle Aphrodisias gibi bazı civar kentlerin gönderdiği müttefik birlikler tarafından

savunulan Laodikeia'ya gelerek kenti kuşattı. Pontos ordusu burada ilk defa ciddi bir direnişle karşılaştı[623]. Fakat kısa süre içinde kralın surlara yaptığı müthiş tahribatı gören halk ve askerler kentin uzun süre bu yıkıma dayanamayacağının farkına vardılar[624]. Bu arada kral, habercisini surların önüne yollayarak, halka; Oppius'u kendisine vermeleri halinde Laodikeia'lıların canlarına, mallarına ve kentlerine dokunmayıp, onlara özgürlük bahşedeceği vaadinde bulunmuştur. Söz konusu ilan üzerine, Laodikeia'lılar paralı askerleriyle müttefiklerine yol vermiş ve Quintus Oppius'u yardımcılarıyla (*lictor*) birlikte resmi bir törenle Pontos kralına teslim etmişlerdir. Mithradates, Oppius'a karşı saygılı davranmış ve onu zincire vurmamıştır. Ancak, Küçük Asya halkının şaşkın bakışları altında, Anadolu'da kalan son Roma generalini, tutsağı olarak kendi zafer alayında halka teşhir etmek üzere, onu gittiği her yere beraberinde götürmüştür[625]. Kral böylelikle, önceleri Romalıların hakimiyetinde olan bölgelerin ve eyaletlerin artık kendi hakimiyeti altına geçtiğini vurgulamıştır.

2. Mithradates'in Küçük Asya Politikası

Mithradates'in, İÖ. 89 yılında, Nikomedes'in ordusunu kılıçtan geçirip, M. Aquillius komutasındaki Roma ordusunu ağır bir şekilde yenilgiye uğratması, onun Bithynia ve Mysia bölgelerini kolayca ele geçirmesini sağlamıştı. Daha sonra, İÖ. 88 yılında, ordusunun ana bölümüyle Phrygia'ya girmesi üzerine, Gaius Cassius ve Quintus Oppius yönetimindeki Roma orduları kralın karşısına çıkma cesareti dahi gösterememiş ve birbiri ardına ordularının büyük bir bölümünü terhis ederek Güney Phrygia'ya çekilmişlerdi. Bunun üzerine Phrygia kentleri ve kaleleri krala teslim olmuş; Cassius Rhodos'a kaçmış; Oppius ise, Laodikeia

---

[623] Appianos'a (*Mithr.* 17) göre, Q. Oppius'un, İÖ. *ca.* 89/88 yılında aşağı yukarı 40.000 kişilik ordusu vardı. Fakat Oppius, Pontos Kralı Mithradates VI Eupator ve Kappadokia Kralı Ariarathes IX Eusebes Philopator'un ordularıyla karşılaşmaktansa, az sayıdaki atlı birlikleri ve bazı paralı askerleriyle birlikte Laodikeia'ya sığınmıştı. Daha sonra da Roma'nın müttefiki olan civar kentlerden yardım istemiştir. Aphrodisias, Q. Oppius'un çağrısına ilk cevap veren kent olmuş ve askeri birliklerini Roma *praetor*'unun yardımına göndermiştir (App. *Mithr.* 20; Reynolds 1982, 12 vdd. n° 2-3; Eilers 2002, 241 vd. n° 107). Ayrıca bk. Sherwin-White 1984, 121 vd. dn. 95; Kallet-Marx 1995, 283 vd. dn. 87-92.

[624] Strab. XII. 8. 16 *c.* 578; ayrıca bk. Bean 2000, 266.

[625] App. *Mithr.* 20. Athenaios'a (*Deip.* V. 213 *d*) göre, Q. Oppius bir tutsak gibi, kralının kafilesini izlemektedir. Livius'a (*perioch.* 78) göre ise, Oppius, Mithradates tarafından esir edilerek, zincire vurulmuştur.

kentindeki kısa direnişinden sonra, Mithradates tarafından teslim alınmıştı. Böylelikle kral, kısa zamanda Roma'nın Küçük Asya'daki bütün topraklarının hakimiyetini eline geçirmişti[626]. Öyle ki, bu tarihten önce ya da daha sonra, hiçbir zaman, hiçbir krallık Romalıların ve onlara bağlı krallıkların Küçük Asya'daki ezici hakimiyetini, bu kadar kısa süre içinde ve bu kadar kesin bir biçimde yere sermeyi başarabilmiş değildir.

Mithradates bundan sonra, Lykia, Pisidia, Pamphylia ve Ionia bölgelerinde hâlâ Pontos hakimiyetine boyun eğmeyen kentleri ele geçirmek üzere bazı generallerini güneye yolladı. Böylece savaşın başlangıcından beri işbirliği içinde olduğu korsanlarla yakın temasa geçme fırsatı elde edecek ve onlara donanma kurmaları için gereken her türlü yardımda bulunabilecekti[627].

Kendisi ise, Maiandros Vadisi boyunca Ephesos kentine doğru ilerlemeye başladı. Pontos kralı, yolu üzerindeki kentlerden Tralleis[628] (Aydın) ve Maiandros üzerindeki Magnesia[629] (ad Meandrum) gibi kentlerden büyük ilgi görerek yoluna devam etti. Anadolu'daki kentlerin büyük bir çoğunluğu memnuniyetle kapılarını açıp Mithradates VI Eupator'u karşıladılar ve içtenlikle onu kentlerine davet ettiler[630]. Ephesos'lular,

---

[626] Memnon 31. 3; Cic. *Mur*. XV. 32; Diod. XXXVII. 26; App. *Mithr*. 11-19; Liv. *perioch*. 76; Iust. XXXVIII. 3. 8-9; Flor. *epit*. I. 40. 3-6; *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip*. V. 213 *d*; Iust. XXXVIII. 3. 8-10; Eutr. V. 5; Exsuper. 15; Oros. *hist*. VI. 2. 1-2; Hist. Aug. *Val*. I. 5.

[627] App. *Mithr*. 18-20; 58; 63; *civ*. I. 55; Liv. *perioch*. 77; ayrıca bk. Vell. II. 18. 3; Oros. *hist*. VI. 2. 5; Sherwin-White 1984, 124 dn. 99; Özsait 1985, 73.

[628] App. *Mithr*. 21. Cicero'ya (*Flacc*. XXV. 59) göre, her ne kadar Tralleis'liler ve daha sonradan Laelius utanmadan, Mithradates'in Tralleis'e girmesinin ardından, Roma'nın Valerius ailesine mensup Flaccus'a ait yüklü miktarda paraya el koyduğunu iddia etseler de; kralın kenti yağmalamaktan çok süslemeye çalıştığını bilmeyen kalmamıştı. Ayrıca bk. Cic. *Flacc*. XXIV. 57-58; Lintott 1976, 489 vd.

[629] App. *Mithr*. 21; daha detaylı bilgi için bk. McGing 1986a, 111 dn. 110.

[630] Diod. XXXVII. 26; Cic. *Flacc*. XXV. 60-61; App. *Mithr*. 21; Iust. XXXVIII. 3. 8; ayrıca bk. Paus. I. 20. 4; App. *Mithr*. 62.

Mithradates ise, her durumda halka ılımlı davranıyor, her yerde gelmesinin amacının Küçük Asya'nın bağımsızlığını sağlamak olduğunu açıklıyordu. Bu bakımdan Pontos kralının ılımlılığını ve cömertliğini haber alan eskiden Roma'ya bağlı kentler isyana hazır hale geldiler. Mithradates'e gizlice haber gönderip, onu kentlerine çağırıyorlardı. Adeta her kent, Roma'dan ilk ayrılanın kendisi olmasını istiyordu. Böylece kendini güvence altına alacağına inanıyordu. Roma'nın gücü, sonradan ne kadar büyük göründüyse, o zaman olduğundan o kadar küçük görülmekteydi. Yeniliğin çekiciliğine kapılan Anadolu kentleri, Romalılardan kurtulmak için her tehlikeyi göze almaya hazırdılar.

Pontos kralının gözüne girebilmek için, kentlerinde daha önceden Romalılar onuruna diktikleri bütün heykelleri ve anıtları yıktılar[631]. Kral Ephesos'a geldiğinde[632] Pontos donanmasının, kentin limanında demirlemiş olduğunu gördü. Amirallerinden bazılarını civar adaları zapt etmek üzere görevlendirdi. Bu sırada, Küçük Asya'nın her bölgesinden gelen elçiler, kendilerini özgürlüğe kavuşturduğu, kentlerinde demokrasiyi yeniden canlandırdığı ve onları *publicanus*'ların açgözlü yağmasından kurtardığı için, Mithradates'i '*Küçük Asya'nın kurtarıcısı*[633]'; '*Büyük Baba*[634]' ve '*Yeni Dionysos*[635]' gibi unvanlarla selamladılar[636].

Bununla birlikte Anadolu kentleri, Roma ordularını Küçük Asya'dan silip süpüren güçlü Pontos kralını desteklemekle pragmatik davranmış oluyorlardı. Zaten kapılarının önündeki muzaffer Pontos ordusu karşısında kendilerini koruyabilecek Roma desteğinden mahrumdular. Ayrıca bu sırada kaç kentin, gerçekten Roma koruması isteyebileceği de tartışma konusudur. Zira Romalılar, *provincia Asia*'yı kurduktan sonra, özellikle vergi sistemleri ve toplayıcıları ile Roma valilerinin kötü yönetimleri nedeniyle Küçük Asya'daki prestijlerini büyük ölçüde kaybetmişlerdi. Ayrıca bk. Brunt 1961, 189 vdd.; McGing 2003, 85 vd.

631 App. *Mithr.* 21.

632 Oros. *hist.* VI. 2.

633 Cic. *Flacc.* XXV. 60; Diod. XXXVII. 26.

634 Cic. *Flacc.* XXV. 60.

635 Mithradates VI Eupator'un '*Dionysos*' unvanı söz konusu savaştan önce de taşıdığına ilişkin olarak ayrıca bk.: İÖ. *ca.* 120 yılında, Plut. *mor.* VIII. 624: *Quaest. conv.* I. 6. 2 *a*; App. *Mithr.* 10; İÖ. *ca.* 102/101 yılında, Durrbach 1976², 214 vdd. n° 133-134=*I.Délos* 1562; Magie 1950, 1102 dn. 31; McGing 1986a, 90 dn. 5; İÖ. *ca.* 94/93 yılında, Durrbach 1976², 223 vdd. n° 137=*I.Délos* 2039; Magie 1950, 1102 dn. 31; McGing 1986a, 92 dn. 18. Daha detaylı bilgi için bk. *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip.* V. 212 *d*; Cic. *Flacc.* XXV. 60; Dion. Chr. *Orat.* XXXVII. 6; ayrıca bk. Kidd 1988, 872; 874; Habicht 1997, 263 dn. 74.

636 Küçük Asya'daki her bir topluluk kralı insanüstü onurlarla selamlıyor, ona bir tanrı-kral gibi yakarıyor ve dört bir yandan kehanetlerle, onun üstünlüğünü onaylıyorlardı. Diod. XXXVII. 26; *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip.* V. 213 *b*. Ayrıca bk. Kidd 1988, 875; Gabrielsen 2005, 38 vd.

Hatta Cicero'ya (*Flacc.* XXV. 60) göre, halk öyle galeyana gelmişti ki; krala *Dionysos=Bacchus* haricinde *euhoi*! (oh, ne güzel!) diye sevinç gösterilerinde bulunuyorlardı (Bakkha'lar alayı kırlarda, bayırlarda tanrı coşkusu içinde koşarken Dionysos'a Euius/Euhius, εὐοῖ diye bağırırlardı). Ayrıca krala *Nysios,* (Dionysos doğduktan sonra, Zeus onu bazı yazarlara göre Asia, bazılarına göre ise, Africa'da yer alan Nysa isimli bir kent/ülkeye gönderdi. Dionysos orada Nysa isimli bir *nympha* tarafından büyütüldü. Bu yüzden tanrı, aynı zamanda Nysios yani Nysa'lı olarak adlandırılmaktaydı); ve *Liber* (Orta Italia'nın eski bir tanrısı. Bağ, bahçe ve tarlaların bereketini sağladığından Hellen tanrılarından Dionysos ve Ceres'le bir tutulmuştur. *Liber*, Latince'de '*özgür*' anlamına gelen adıyla, Dionysos'un

Bunun üzerine kral adamlarını ve Anadolu halklarını toplayarak kendisiyle Romalılar arasında başlayan Küçük Asya savaşı üzerine bir söylev verdi[637]. Konuşmasına babası ve ataları zamanından beri müttefikleri olan Romalıların şimdi kendisine savaş ilan ettiklerini bildirerek başladı. Roma tarafından, kendi hükümdarlığının ilk yıllarında Phrygia ve Paphlagonia, daha sonra da Kappadokia Bölgesi'nin elinden alınmasına değindi. Ayrıca *Senatus*'un Bithynia Kralı Sokrates Khrestos'a savaş ilan etmesinden sonra, onu görevine bağlı bir müttefik gibi, nasıl ortadan kaldırdığını nakletti. Kendisinden istenilen her şeyi yaptığını söyledi. Fakat Gordios ve Tigranes tarafından Kappadokia'da gerçekleştirilen her çeşit hareketten kendisinin sorumlu tutulduğunu dile getirdi. Romalıların bağımsızlığını ilan ettiği Kappadokia Bölgesi halkı başlarına kral olarak Gordios'u istemelerine rağmen onun Mithradates'in dostu olması nedeniyle kral yapılmadığını iddia etti. Ayrıca bütün hizmetlere karşın, Romalıların Bithynia tahtına geçirdikleri IV. Nikomedes'le birlikte Pontos topraklarını nasıl yağmaladıklarını anlattı. Daha sonra Nikomedes, tekrar Paphlagonia üzerinden kendi topraklarına doğru ilerlerken, üç Roma ordusunun Pontos ve Kappadokia sınırlarında kendisine saldırmak üzere hazır beklediklerini hatırlattı. Mithradates onların bu sefer topraklarını yağmalamalarına müsaade etmediği için savaşın başladığını ileri sürdü[638]. Aquillius ve Malthinus örneklerinde olduğu gibi, Romalılar karşısında zafer kazanacağına dair güveninin tam olduğunu dile getirdi[639]. Romalıların yenilmez olmadıklarını vurgulayarak onların çeşitli kereler Gallia'lılar, Epeiros Kralı Pyrrhos, Kartacalı Kumandan Hannibal, Cimbri'ler ve şimdi de Italia asıllı müttefikleri tarafından yenilgiye uğratıldıkları konusunda halkını ve ordusunu bilgilen-

---

Hellence'deki bilindik sıfatlarından λυαῖος=*azat eden/kurtarıcı* arasında benzerlik görüyorlardı) adlarıyla sesleniyorlardı. Ayrıca bk. Tamura 1988, 173 vd. dn. 24-27.

637 Iust. XXXVIII. 4. 5-5. 8. Iustinus'a (XXXVIII. 3. 11-7-9) göre, Mithradates bu konuşmayı, İÖ. 89 yılında Küçük Asya'yı ele geçirdikten sonra, Anadolu halkına yapmıştır. Gene benzer örneklerin verildiği bir mektup, İÖ. *ca.* 69 yılında Mithradates tarafından Parthia Kralı Arsakes'e yazılmış olup, Sallustius tarafından "*Mithradates'in Mektubu*" başlığı altında yayımlanmıştır (krş. Sall. *Hist.* IV. 69. 1-23).

Sallustius'un Mithradates'e atfettiği mektup ve önce Pompeius Trogus ondan da Iustinus'un kaleme aldığı Mithradates'in söylevi Pontos kralının Anadolu'da uyguladığı politikayla birebir uyuşmaktadır. Daha detaylı bilgi için bk. Raditsa 1969, 6 vdd.; Sherwin-White 1977a, 72 vd. dn. 75; McGing 1986a, 106 vd.; Rubinsohn 1993; 9 vd. dn. 19; ayrıca krş. Hinge 2005, 57 vdd.

638 Iust. XXXVIII. 5. 1-4; 5-10; Sall. *Hist.* IV. 69. 10-11.

639 Pomp. Trog. *prolog.* 38=Iust. XXXVIII. 4. 4.

dirdi[640]. Açgözlü ve kana susamış Romalıların bütün krallıklara düşman olduklarını bildirerek[641], onların büyük dedesi/amcası(?) Pontos Kralı I. Pharnakes, Seleukos Kralı III. Antiokhos, Makedonia Kralı Perseus, Pergamon Kralı II. Eumenes, Aristonikos ve Numidia Kralı Iugurta'ya karşı yaptıkları haksızlıkları anlattı[642]. Konuşmasını, tarih boyunca hiçbir krallığın ve imparatorluğun hakimiyeti altına girmemiş olan Pontos halkına ve yenilmez kabul edilen Skythia'lılar karşısında bile, görkemli zaferler kazanmış olan ordusuna inancını dile getirerek bitirdi[643].

Şimdi Mithradates'in ve Küçük Asya halklarının Romalılara karşı harekete geçmeleri ve kendilerini kaçınılmaz bir savaş için hazırlamaları gerekiyordu. Çünkü Mithradates'in açıkça ifade ettiği üzere, Anadolu'da yaşayan halklar için, artık silaha sarılıp sarılmamak mevzu bahis değildi. Önemli olan bunu kendileri için mi; yoksa Romalılar için mi, daha uygun zamanda yapacak olmalarıydı[644].

Mithradates VI Eupator Dionysos'un bu zaferini alkışlayanların başında Hellen kentleri geliyordu. Söz konusu kentler zorunluluktan ya da korkudan değil; Romalıların Küçük Asya'daki sömürü rejiminden; yöneticilerin soyguncu idarelerinden ve vergi mültezimlerinin ezici boyunduruğundan kurtulmuş olmanın verdiği içten gelen samimi bir sevinçle Pontos kralına bağlılık yemini ederek, onun egemenliğini tanıyorlardı. Krala karşı duyulan bu memnuniyet, onun cömertliğiyle daha da artıyordu[645]. Zira Iustinus'a[646] (*ibid.*) göre, kral Küçük Asya'daki krallıkları ele geçirip Romalıları *provincia Asia*'dan kovduktan sonra, *multum ubi auri argentique studio veterum regum magnumque belli apparatum invenit=orada eski kralların gayretiyle toplanmış önemli oranda altın ve gümüş ile büyük miktarda savaş mühimmatı elde etti.* Belki de bu yüzden, kral Küçük Asya halklarının ve kentlerinin özel ve kamusal bütün borçlarını silmesinin yanı sıra, beş yıllığına vergi muafiyeti getirmişti[647]. Durum öyle bir hal almıştı ki, Roma yanlısı söylevle-

---

640 Iust. XXXVIII. 4. 5-16.
641 Iust. XXXVIII. 6. 7; Sall. *Hist.* IV. 69. 5; 15; 17.
642 Iust. XXXVIII. 6. 1-6; ayrıca krş. Sall. *Hist.* IV. 69. 5-8; Brunt 1990, 299.
643 Iust. XXXVII. 3. 1-3; XXXVIII. 7. 4; 9.
644 Iust. XXXVIII. 5. 1-2.
645 Diod. XXXVII. 26; Iust. XXXVIII. 7. 10; ayrıca bk. Cic. *Flacc.* XXV. 59.
646 Iust. XXXVIII. 3. 9.
647 Yukarıda sözü edilen, eski kralların hazinelerinden kasıt Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in ataları tarafından Bithynia kentlerinde biriktirilmiş olan altın ve gümüş olsa gerektir. Zira Pergamon Krallığı'nın hazineleri, III. Attalos'un vasiyetin-

riyle tanınan Sardeis'li (Sart) ünlü hatip Diodoros Zonas[648], Küçük Asya'daki Hellen kentlerini Pontos hakimiyetine karşı isyan ettirmeye çalıştığında, Anadolu'daki VI. Mithradates yanlısı hareketin kısa sürede nasıl önüne geçilmez şekilde yayıldığını gözler önüne sermişti[649]. Öyle ki, Küçük Asya'daki Mithradates yanlısı hareketin yankıları Birinci Mithradates-Roma Savaşı'ndan sonra bile devam etmiş ve Anadolu kentleri Romalılar tarafından Mithradatizm ile suçlanmıştı. Bu yüzden Strabon'a göre[650], o zamana kadar yaşamış en iyi münazaracı olan *Asia* ekolüne bağlı Adramytteion'lu ünlü hatip Ksenokles, Küçük Asya'yı *Senatus* önünde savunmak zorunda kalmıştı.

Mithradates şimdi, Romalılar ve onların Küçük Asya'daki müttefiklerine karşı silahla kazanılmış zaferlerle başlayan Anadolu'daki Pontos hakimiyetini sakin ve barışçı bir politikayla tamamlamak istiyordu. Yani fetih yoluyla kurduğu devlete güvenli ve sürekli bir şekil kazandırmayı arzuluyordu. Çünkü, Romalıları Anadolu'dan kovmakla ve onların Küçük Asya'daki müttefikleri olan krallıkları –Bithynia ve Kappadokia[651]– ele geçirmekle, şimdiye kadar Romalıların ezici boyunduruğu altında – adeta bir köle gibi– yaşamış olan sayısız kentin varisi-hakimi, '*kralı*' olmuştu. Bu bakımdan Anadolu halklarını tekrar özgürlüklerine kavuşturmak; onların kültürel değerlerine destek olup, geliştirmek; onlarca kutsal ve öz malları olan şeylere saygı göstermek ve onları korumak için elinden geleni yapması gerekiyordu. Böylelikle Küçük Asya'daki kentler Pontos kralının kendilerine yalnız boyun eğdirmek ve hükmü altına almak değil; fakat kendilerini kazanmak ve onlarla barış içinde yaşamak istediğini anlayacaklardı. Zira Mithradates'in amacı, Küçük Asya'daki halklarla birleşip kaynaşacak bir devlet yaratmaktı. Bu nedenle Mithradates, Küçük Asya'daki etnik grupları ve bilhassa Hellenleri hoşnut etmek açısından hiçbir fırsatı kaçırmıyor ve gösterişli kararlar veriyordu. Örneğin, İÖ. *ca.* 94/93 yılından itibaren her dört yılda bir Daisios

---

den sonra, İÖ. 129 yılında Roma'ya taşınmıştı (ayrıca bk. Broughton 1938, IV 514 dn. 65). Böylelikle hazinesini dolduran kral, halka beş yıllık vergi affı getirmiştir. Daha detaylı bilgi için bk. Glew 1977a, 255.

[648] Mithradates'in Küçük Asya'yı istila saldırısı sırasında, krala bağlı olan kentleri isyan ettirmeye çalışmaktan suçlanmış; fakat savunmasıyla kendisini temize çıkarmıştır (Strab. XIII. 4. 9 *c.* 628).

[649] Strab. XIII. 4. 9 *c.* 628; ayrıca bk. Cic. *Flacc.* XXIV. 57-25. 61; Magie 1950, 215; Günaltay 1987², 352.

[650] Strab. XIII. 1. 66 *c.* 614.

[651] *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip.* V. 213 *a*.

(24 Nisan-23 Mayıs) ayında kutlanan Μουκίεια=*Mukieia*[652] festivalini düzenleyen Smyrna'lılara (İzmir), İÖ. 88 yılında, söz konusu töreni tesis edebilmeleri için para yardımında bulunuyordu. Böylelikle Mithradates, Romalıların düşmanı dahi olsa, dürüst ve şerefli bir insanın onuruna adanan kutsal bir festivale saygısızlık etmeyip, onun devam etmesi açısından elinden geleni yapıyordu[653]. Küçük Asya'daki kentlerin kendi benlikleriyle istedikleri şekilde hareket etmesine izin veriyordu. Hatta onları maddi ve manevi olarak destekliyordu. Mümkün olduğu oranda kentlerin yerli gelenek ve göreneklerini, kanunlarını ve dinlerini benimsiyordu[654]. Ayrıca onlara bu gibi konularda yardım ederek kalplerini kazanmaya çalışıyordu[655].

Mithradates bu sırada, Anadolu'daki siyasetini üç temel politika üzerine şekillendirmeye başlamıştı. Bunlardan birincisi, daha önce yukarıda da değinildiği üzere gerek düşmanlarına gerekse dostlarına karşı gösterdiği insancıllığıydı. Öyle ki, İÖ. 89 yılında Bithynia Kralı IV. Nikomedes ve Manius Aquillius karşısında kazandığı zaferlerden sonra, ele geçirdiği bütün savaş esirlerinin yolluk ve yevmiyelerini dahi tedarik ederek evlerine göndermişti[656]. İkincisi Anadolu'daki halkların kurtarıcısı sıfatıyla ortaya atılmış olmasıydı. Kralın Küçük Asya'daki konumu ve amacı Anadolu'da ikamet eden etnik grupların ve kavimlerin tekrar özgürlüğünün ve bağımsızlığının Romalılara karşı savunuculuğunu yapmak, kentlerde demokrasiyi canlandırmak, üzerlerindeki borç ve vergi

---

652 İÖ. *ca.* 94/93 yılı Küçük Asia *proconsul*'ü (valisi) Quintus Mucius Scaevola'nın *publicanus*'ların Asia eyaletlerinde yaptıkları yeni organizasyon ve düzenledikleri yeni yasalarla talanı önlemesi, rüşvet yiyen *magistratus*'ların işledikleri suçları cezalandırması ve adaletli yönetimi sebebiyle Hellenler tarafından çeşitli kereler onurlandırılmıştır. Hatta Sardeis, Ephesos, Pergamon (Diod. XXXVII. 5. 1-4; 6. 1 dn. 2; *OGIS* 437-439; *I.Pergamon* VIII 2. 268) gibi bazı kentler adına (= *Mucius* [Μουκίεια]) festival düzenlemişler ve Ephesos ile Oinoanda (*I.Ephesos* III 630*a*; *SEG* XLV 1816) kentleri, onu kendilerine *patron* seçmişlerdir. Daha detaylı bilgi için bk. Balsdon 1937, 8 vdd.; Badian 1956, 104 vdd.; 116 vdd.; 1961a, 497; Drew-Bear 1972b, 460 vd. dn. 167-172; Gray 1973, 965 vdd.; Marshall 1976, 117 vd. dn. 2; 10; Sumner 1978b, 147 vd. dn. 3-4; Rigsby 1988, 144 vdd.; Eilers 2002, 234 n° 90; 253 n° 131.

653 Cic. *Verr.* II. (2) 21. 51; ayrıca bk. Magie 1950, 173 vdd. dn. 48; McGing 1986a, 112 dn. 115; Rigsby 1988, 144 vdd.

654 App. *Mithr.* 112.

655 Belki de, bu yüzden Smyrna'lıların, İÖ. 88-İÖ. 86 yılları arasındaki sikke darplarından altın *stater*'lerin ön yüzünde başında zafer çelengi bulunan kral Mithradates'in portresi yer almaktaydı (Head 1977[3], 593).

656 Diod. XXXVII. 26; App. *Mithr.* 18-19.

yüklerini kaldırmaktı. Üçüncü olarak, kralın bütün bunları yaparken ideal bir kral imajı çizmesiydi. Bu imaj için kendisine örnek olarak İskender'i seçmiş ve kendisini adeta ikinci bir İskender olarak lanse etmeye çalışmıştır. Öyle ki, onun konakladığı yerlerde ordusunu dinlendiriyor[657]; onun yardım ettiği kentlere kendisi de yardım ediyor[658]; onun hayatı boyunca taklit ettiği tanrının[659] (Dionysos) *epitheton*'unu alıyor[660]; bastırdığı sikkelerde[661] ve yaptırdığı heykellerinde ona öykünüyordu[662].

Bu yüzden Ephesos'ta dünyanın yedi harikasından biri olarak kabul edilen Artemis Tapınağı'nın kutsal sığınma alanının (= *asylon*[663] [ἄσυλον]) kapsamını (= *temenos*[664] [τέμενος]) genişletiyordu. İskender'in, İÖ. 334 yılında, bir *stadion*'a (600 adım=177.6-192.28m) çıkardığı bu alanı Mithradates, tapınağın çatısının köşesinden attığı okun düştüğü yere kadar uzatıyordu[665]. Çünkü, Küçük Asya'yı itaati altına almak ve sömürmekten daha üstün işler yapmak istiyordu. Kendisini karşılayan ve

---

[657] App. *Mithr*. 20.

[658] Strab. XII. 8. 18 *c*. 579.

[659] Nock 1972, 134 vdd.; Pastor 1999a, 507 dn. 7.

[660] Plut. *mor*. VIII. 624: *Quaest. conv*. I. 6. 2 *a*; App. *Mithr*. 10; *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip*. V. 212 *d*; Cic. *Flacc*. XXV. 60; Dion. Chr. *Orat*. XXXVII. 6; ayrıca bk. Durrbach 1976², 215 vd. n° 133-134; 223 n° 137; Kidd 1988, 872; 874.

[661] Mithradates Dönemi'nde basılan sikke tipleri arasında Dionysos'la ilişkili olanlar oldukça kalabalık olup Amaseia, Kabeira, Khabakta, Komana, Sinope, Laodikeia, Sinope, Dia ve Amaseia gibi Pontos'un birçok kentinde uzun süre tedavülde kalmıştır. Bunlardan özellikle Amisos sikkeleri üzerinde Dionysos–*thyrsos* (alnında asma yaprağı bandı bulunan) ve Mithradates'in Dionysos olarak resmedilmiş başının bulunduğu seri dikkate değerdir (Tekin 1999, 9 vdd.; Ireland 2000, 25 n° 1025-1192; 29 n° 1297-1298; 30 n° 1310) .

[662] Price 1968, 4 dn. 2; Glew 1977a, 254 vd.; Erciyas 2001, 116; 222.

[663] Antikçağda bazı tapınakların yanlarında kutsal sığınma alanları bulunurdu. Eğer bir kişi herhangi bir nedenden ötürü söz konusu alana girip tanrının heykeline dokunursa tanrının koruması altına girerdi. Bu nedenle kişilerin suçları ne olursa olsun, tapınağın kutsal sığınma alanı sınırları içinde (*asylon*), ona kimse dokunamaz ve zarar veremezdi. Kutsal sığınma alanları içindeki insanlara karşı yapılan kötülükler gerek insanların gerekse tanrıların nezrinde diğer tüm suçların ve günahların en kötüsü olarak değerlendirilirdi. Ayrıca halk arasında tanrısal adaletin (= *dikē ek theōn* [δίκη ἐκ θεῶν]) ve tanrıların gazabının (= *mēnima* [μήνιμα]) sonradan, bu kötülükleri yapanların peşini bırakmayacağına ve günahkarları mutlaka cezalandıracağına inanılırdı (Ksen. *Hell*. V. 4. 1; Erten 1999, 21 vdd.).

[664] Bir duvarla sınırlanmış kutsal alan.

[665] Strab. XIV. 1. 23 *c*. 641. Söz konusu uzaklık bir *stadion*'dan biraz fazlaydı. Ayrıca bk. Rigsby 1996, 389 vd.

alkışlayan halk ve din adamları öğrenmeliydi ki o, Hellenleri ve Küçük Asya halklarını Romalıların boyunduruğundan kurtarmak, onları tekrar özgürlüklerine kavuşturarak kalkındırmak için geliyordu. Anadolu halkları için kutsal olan şeylere saygı gösteriyor ve törelerine dokunmuyordu. Bu bakımdan üzerlerine bir Pontos motifi olmasının yanı sıra; aynı zamanda Anadolu'nun en köklü kültlerinden Artemis'in simgesi olan geyiği bastırdığı *drakhmē*'lerde kullanıyordu[666]. Böylece Mithradates, halkın olduğu kadar din adamlarının da desteğini arkasına almış oluyordu.

Mithradates VI Eupator

Pontos Kralı VI. Mithradates, böylece kısa zamanda Küçük Asya'nın hakimi olmuştu. Kral Anadolu'da ilerleyişi sırasında pek az yerde direnişle karşılaşmış, Romalı vergi toplayıcılarının ağır vergileri altında ezilen halk her yerde Pontos kralını tanrı tarafından gönderilmiş bir kurtarıcı gibi karşılamıştı. Genellikle Küçük Asya'da Mithradates'e karşı direnen kentler, Apameia, Laodikeia ve Rhodos Adası gibi Roma generallerinin konuşlandıkları yerleşimlerle Aphrodisias gibi civar şehirler ya da bazı bağımsız Pamphylia, Pisidia, Lykia bölgelerindeki yerleşmelerdi. Söz konusu bölgeler o sıralar özgür ve özerk olduklarından; yani Roma'nın φίλος καὶ σύμμαχος=*dostu ve müttefiki* olan bölgeler ve kentler arasında yer aldıklarından Romalı vergi mültezimleri ve yöneticiler tarafından sömürülmüyordu. Bu bölgeler büyük bir ihtimalle Roma'ya *tributum* (vergi) ödeyerek onun yasalarına uyuyor ve Roma ihtiyaç duyduğunda onu askeri yönden –karada asker, denizde gemi vererek– destekliyorlardı. Bu bakımdan, Pontos kralına karşı kendi özgürlüklerini savunmak için verdikleri savaşımlarında aynı zamanda Roma'nın düşmanı olan bir krallıkla da savaşmış oluyorlardı[667]. Diğer yandan, Magnesia ad Sipylum (Manisa), Apollonia (Medet Köyü), Tabai (Kale/Tavas Kalesi) ve Stratonikeia (Eskihisar) gibi, Roma'nın gücüne olan inançlarını kaybetmedikleri için, Romalılarla olan ilişkilerini ve müttefik durumlarını koruyarak Pontos kralına karşı direnen yerleşimlerin sayısı oldukça azdı[668].

---

666 Price 1968, 3 vd. dn. 3.

667 Kallet-Marx 1995, 158 vdd.; ayrıca bk. Flor. *epit.* I. 40. 6; 8.

668 Küçük Asya'da, Pontos kralına karşı ayaklanan kentlerden Magnesia ad Sipylum (Liv. *perioch.* 81; Paus. I. 20. 5; ayrıca bk. Memnon 31. 4; Plut. *mor.* X.

Bu sırada Manius Aquillius, İÖ. 89 yılında, Mithradates'in generalleri tarafından Pakhion Kalesi önlerinde yenildikten sonra, sığındığı Pergamon'da bulunmaktaydı. Kent, İÖ. 88 yılında, Mithradates'in generalleri tarafından kuşatılınca, Aquillius bu sefer de çareyi Lesbos Adası'nın başkenti Mitylene'ye kaçmakta buldu[669]. Fakat Mitylene[670] kenti de, çok geçmeden aynen Pergamon[671] gibi, Pontos hakimiyetini sevinçle kabul etti. Aynı zamanda, adalarında ikamet eden Romalıları kılıçtan geçirdiler[672]. Fakat söz konusu katliamdan birçok Romalı, *toga*'larını[673] çıkartıp atmakla ve kendilerinin Roma vatandaşı olduklarını inkar etmekle kurtuldular[674]. Bu arada Mitylene'liler gerek kendilerine gerekse Küçük Asya'daki Hellenlere önemli yardımlarda bulunmuş; dürüstlüğü ve adaletiyle tanınan yaşlı Publius Rutilius Rufus'un[675] kentlerinde

---

809 *c*: *Praec. Ger. Reipubl.* 14) dışındakilerin Mithradates'e karşı savunmaları uzun ömürlü olmamış ve söz konusu yerleşimler Pontos generalleri tarafından zapt edilmiştir. Bu bakımdan, aynen Stratonikeia örneğinde olduğu gibi, Mithradates'e önemli miktarda savaş tazminatıyla haraç vermek ve kentlerinde bir Pontos garnizonu bulundurmak zorunda kalmışlardır (App. *Mithr.* 21). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Flor. *epit.* I. 40. 6.

669 Diodoros'a (XXXVII. 27. 1) göre, o sıralar hasta olan Manius Aquillius'un Mitylene'ye sığınmasının nedenlerinden biri de tıbbi tedavi görmekti.

670 App. *Mithr.* 21.

671 Cic. *Flacc.* XXIV. 57.

672 Magie 1950, 215; Sherk 1969, 143 vdd. n° 25.

673 *Toga*, Roma vatandaşının kendine özgün, seçkin giyisisine verilen addır. Genellikle ak yünlü dokumadan yapılan, yarım daire şeklindeki bu ağır ve bol kıvrımlı giyisi, sol omuzdan aşağı dökülerek, sağ kolun altından dolaşır ve daha sonra sırttan sol omuzun üzerine çıkardı. Ayrıca, söz konusu giysinin kıvrımları yağışlı havalarda veya dini törenlerde başın örtülebilmesine olanak sağlardı.

674 *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip.* V. 213 *b*. Ayrıca bk. Kidd 1988, 875; Edelstein and Kidd 1989[2], n° 253 *str.* 82-84; Kallet-Marx 1995, 253 dn. 122.

675 İÖ. *ca.* 94/93 yılı Küçük Asya Valisi Scaevola'nın yardımcısı ve yetkili temsilcisi (*legatus*) Publius Rutilius Rufus *publicanus*'ların Küçük Asya'daki haksızlıklarına karşı eyaleti dürüstlükle korumuş ve haksızlık yapan vergi mültezimlerini şiddetli bir biçimde cezalandırmıştır. Fakat Roma'ya döndükten sonra, İÖ. 92 yılında Küçük Asya'daki görevi sırasında yolsuzluk yaptığı ve görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle Apicius tarafından mahkemeye verilmiş ve adaletsiz bir şekilde mahkum edilmiştir. Bu yüzden Roma'yı terk etmiş ve hayatının geri kalanını Mitylene daha sonra da Smyrna'da geçirmiştir. P. Rutilius Rufus'un Küçük Asya'daki işleri ve yaşamına ilişkin olarak bk. *FGrHist* 87 F. 27 (= Poseidonios)=Ath. *Deip.* IV. 168 *d-e*; Diod. XXXVII. 5. 1-4; Cic. *Balb.* XI. 28; *Brut.* XXI. 85; XXIX. 113-XXX. 116; *Fam.* I. 9. 26; *Font.* XVII. 38; *Off.* III. 1; *de Or.* I. 229-231; *Planc.* 33; *Rab. Post.* X. 27; *de nat. deor.* III. 80; Liv. *perioch.* 70 dn. 6; Vell. II. 13. 2; Tac. *ann.* IV. 43; Val. Max. II. 10. 5; VI. 4. 4; VII. 15. 6; Flor. *epit.* II. 5. 3; Cass. Dio

Mithradates'in eline düşmüş olmasına rağmen, onun kılık değiştirerek gemiyle Smyrna'ya kaçmasını görmezlikten geldiler[676]. Bununla birlikte, Manius Aquillius'u yanındaki Romalılarla birlikte tutuklayıp, zincire vurarak Mithradates'e teslim ettiler[677]. Pontos Kralı VI. Mithradates ise, uzlaşmaz tavırları ve para hırsı yüzünden savaşı başlatan –provokatör– Roma elçisi Manius Aquillius'a önce işkence yapmamış; fakat onu bir eşek üzerine bindirip, kent kent gezdirerek önüne çıkan herkese "*Ben Roma consul'ü Manius Aquillius'um*" diye adını sanını bağıra bağıra ilan etmeye zorlamıştır[678]. Sonra da, Pergamon'da[679] açgözlü *consul*'ün boğazına paraya ve servete doyması için erimiş altın akıttırmıştır[680].

XXXVIII. 97. 1-4; ayrıca bk. Hendrickson 1933, 153 vdd.; Magie 1950, 174 vdd. dn. 49; Gruen 1966a, 52 vdd. dn. 121-139; 1968a, 204 vd.; 223; Kidd 1988, 15 vd.; 330 vd.; Kallet-Marx 1989, 305 vdd.; 1990, 122 vdd.; 129 vdd.; Brennan 1992, 115 dn. 37.

[676] Cic. *Rab. Post.* X. 27; *Balb.* XI. 28; Cass. Dio XXXVIII. 97. 3-4; ayrıca bk. *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip.* V. 213 *b*; Val. Max. II. 10. 5.

[677] Livius (*perioch.* 78), Velleius Paterculus (II. 18. 3), Appianos (*Mithr.* 21; 112) ve Valerius Maximus'a (IX. 13. 1) göre, Manius Aquillius, Mithradates VI Eupator tarafından tutsak edildi (ayrıca bk. Plut. *Luc.* IV. 2 dn.1). Bununla birlikte, yukarıda sözü edilen yazarlardan hiçbiri Aquillius'un, Pontos kralı tarafından nasıl ele geçirildiğine ilişkin bilgi vermemektedir. Diodoros'a (XXXVII. 27. 1-2) göre ise, hasta Manius Aquillius, Mithradates'e teslim edilmek üzere Mitylene'li cesur gençler tarafından yakalanarak zincire vurulmuş; fakat o utanç verici bir şekilde ölmektense intihar etmeyi yeğlemiştir.

[678] App. *Mithr.* 21. *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Athenaios'a (*Deip.* V. 213 *b*) göre ise, kral M. Aquillius'u ellerinden ve ayaklarından büyük bir zincirle prangaya vurdurmuştur. Zincirin ucunu Bastarnai kabilesinden yaklaşık 2.20m boyunda bir devin kontrolüne vermiş ve bir zamanların Sicilia fatihi generalini bu halde yürüterek halka teşhir ettirmiştir. Ayrıca bk. Cuff 1983, 158 dn. 93; Kidd 1988, 874 vd.

[679] Bir zamanlar babası, Asia Eyaleti'nin kurucusu ve ilk valisi olan Manius Aquillius'un adaletli yönetimi ve dürüstlüğünden dolayı tanrısal onurlarla şereflendirildiği kentte (*IGR* IV 292 *str.* 39-40; 293 *str.* 24; ayrıca bk. Price 2004, 98), oğlu açgözlülüğü ve harisliği yüzünden Pontos Kralı VI. Mithradates tarafından korkunç bir şekilde cezalandırılmıştır.

[680] Manius Aquillius'un sonuna ilişkin bilgiler antik kaynaklarda çelişkiler göstermektedir. Diodoros'a (XXXVII. 27. 1-2) göre, Mitylene'de yakalandıktan sonra, Pontos kralı tarafından utanç verici bir şekilde öldürülmektense intihar etmeyi yeğlemiştir. Plinius (*nat.* XXXIII. 14. 48) ve Appianos'a (*Mithr.* 21) göre, VI. Mithradates tarafından erimiş altınla boğularak öldürülmüştür. Valerius Maximus'a (IX. 13. 1) göre, onurlu bir şekilde ölmektense, Mithradates'in kölesi olarak yaşamayı tercih etmiştir. Licinianus'a (XXXV. 75 "Criniti") göre ise, Sulla, İÖ. *ca.* 86/85 yılında Dardanos'ta VI. Mithradates'le yaptığı barış görüşmesinde kraldan Quintus Oppius'la birlikte Manius Aquillius'un da geri verilmesini istemiştir.

Soyunu baba tarafından Akhaimenidai İmparatorluğu'nun kuruculara dayandıran Mithradates VI Eupator[681], Küçük Asya'da ele geçirdiği toprakları Pers yönetim sistemine göre organize etmiştir. Çünkü, Pontos her ne kadar kozmopolit[682] bir yapıya sahip olsa da krallığın sosyo-kültürel[683] ve sosyo-politik yapılanmasında büyük ölçüde Pers yönetim sistemi benimsenmişti[684]. Kimmeria Bosporos'u –İÖ. *ca.* 81 yılından önce– ve Kolkhis bölgeleri büyük bir ihtimalle kralın atadığı yöneticiler

---

Cicero (*Tusc.* V. 5. 14; *Flacc.* XXXIX. 98; *Scaur.* III. 2) ise, Manius Aquillius'tan söz ederken, her ne kadar onun açgözlü olduğuna değinse ve İÖ. *ca.* 98 yılında, Sicilia *proconsul*'lüğünden sonra, L. Fufius tarafından nasıl zimmetine para geçirmekle suçlandığından bahsetse de (*Brut.* LXII. 222; *Off.* II. 50; *Font.* XVII. 38; *Verr.* II. (5) 1. 3; Liv. *perioch.* 70), İÖ. 101 yılı *consul*'ünün –M. Aquillius– kişiliğindeki erdemi ve savaşlarda gösterdiği cesareti daha ön plana çıkarmaktadır (Cic. *de Or.* II. 124; 195; *FrGHist* 253. 79-80 (= Poseidonios); *Flacc.* XXXIX. 98; *Off.* II. 50). Ayrıca Cicero gerek o dönemi anlatırken gerekse Aquillius'tan bahsederken, onun Mithradates tarafından dramatik bir şekilde öldürüldüğüne dair hiçbir yorumda bulunmamaktadır (ayrıca krş. *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip.* V. 213 *a-b*). Bununla birlikte Cicero (*Leg. Man.* V. 11)'de ise, kralın "*Ephesos Akşamı*" sırasında Roma vatandaşlarına yaptığı kötülüklerden söz ederken, isim vermemekle birlikte *consul* derecesine haiz Romalı bir memurun/elçinin Mithradates tarafından nasıl zincire vurularak, kırbaçla ve birçok değişik işkence yöntemleriyle cezalandırıldıktan sonra, öldürüldüğünü dile getirmektedir. Cicero'nun yukarıda işaret ettiği kişinin Manius Aquillius olma olasılığı yüksektir. Çünkü Appianos da (*Mithr.* 112), Mithradates tarafından ele geçirilen tutsaklardan bahsederken içlerinden sadece Manius Aquillius'un –savaşı başlattığı için– kral tarafından öldürüldüğünü vurgulamıştır. Daha sonra da (*Mithr.* 113), Mithradates VI Eupator'un oğlu Pharnakes'in, kralın intihar etmesinden sonra, Mithradates'in cesedini ve onun tarafından ele geçirilmiş olan Hellen ve Barbar tutsakları Pompeius'a teslim etmesinin yanı sıra; ayrıca bir zamanlar Manius'u –Aquillius(?) yakalayan adamları Romalı generale yolladığını özellikle belirtmiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. McGing 1986a, 112 dn. 113; Kallet-Marx 1995, 252 dn. 118-120; Pastor 1999c, 139 vd.

[681] App. *Mithr.* 112; Iust. XXXVIII. 7. 1; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Polyb. V. 43. 2; App. *Mithr.* 115-117.

[682] Krallığın hakimiyeti altındaki topraklarında en eski devirlerden itibaren ikamet eden kavimler değişik etnik gruplara, dinlere, dillere ve kültürlere sahiptiler.

[683] Krallığın eski başkenti Amaseia'nın kuzeybatısında yer alan Gazakene, Pimolisene ve Phazemonitis yörelerinde yerli Anadolu halkları dilleri grubuna mensup Paphlagonia isimlerine rastlanır ve Kappadokia dilleri konuşulurdu (Strab. XII. 3. 25 *c.* 553 dn. 1-2.). Amaseia'daki Zeus Stratios; Zela'daki Anaïtis ile Omanes ve Anadates; Komana'daki Ma; Kabeira'daki Mēn Pharnakes gibi kült merkezlerinde Anadolu ve Pers kökenli tapınımlar göze çarpmaktaydı (Magie 1950, 180 vdd.). Daha detaylı bilgi için bk. Boyce and Grenet 1991, 254 vdd.; Shipley 2000, 387 dn. 55.

[684] Saprykin 1994, 93 vd.

tarafından idare edilmekteydi[685]. Anadolu'yu ise, eyaletler bazında bölgesel yönetim birimlerine; yani satraplıklara[686] (= *satrapeia* [σατραπεία]) ayırmış ve idareyi Pontos generallerine vermişti[687]. Kentlerin yönetim şekline karışmamıştı. Fakat, Ephesos'un başına kayınpederi Stratonikeia'lı Philopoimen'i[688] getirmiş, Romalılarla yaptığı savaş sırasında kendisine karşı direnen kentleri göz altında tutmak üzere ya Pontos garnizonu bırakmış ya da Tralleis[689] ve Kolophon[690] örneklerinde olduğu gibi başlarına güvenilir bir tiran[691] (= *tyrannos* [τύραννος]) ata-

---

[685] Zira, İÖ. 110-İÖ. *ca.* 81 yılları arasında Kimmeria Bosporos ve Kolkhis bölgelerinde basılmış olmakla birlikte kesin olarak hangi şehirlerde basıldıkları belli olmayan *–nummi incerti–* sikkeler üzerinde, söz konusu bölgeleri yöneten bazı yöneticilerin isimleri bulunmaktadır. Bunlardan ΑΠΟΛΛΩ, ΑΝΔΡΟ, ΑΙΝΙ, ΣΚΟΠΑ, ΣΤΕΦΑ kısaltmaları olan beş tanesinin isimleri belirlenmiştir. Daha detaylı bilgi için bk. Ramsay 1999, 216 vd. dn. 66; 71-72.

[686] Persler ele geçirdikleri ülkeleri ya da bölgeleri yönetmek için başlarına satrap (= *satrapēs* [σατράπης]) adı verilen valiler atarlardı. Satrabın idaresi altında bulunan topraklara ise, satraplık denirdi. Genellikle milliyete ve tarihi nedenlere bakmaksızın, coğrafi bakımdan doğal sınırların çevrelediği bölgelere atanan satraplar yalnız krala tabi olurlardı. Satraplar bulundukları bölgelerdeki otokton halkın, kralın hakimiyetine boyun eğmesi, vergilerin toplanması, yönetimi altındaki kentlerde ve sınır karakollarında konuşlanmış askerlerin iaşesinden sorumluydular. Bununla birlikte, bir yandan hakimiyetleri altındaki toprakların güvenliğini sağlarken diğer yandan da arazilerini genişletmek ya da vergi gelirlerini çoğaltmak amacıyla, merkezden emir alarak veya almaksızın, savaş ve barış yapma yetkileri vardı.

[687] App. *Mithr.* 21-22; 35; daha detaylı bilgi için bk. Welles 1934, 294 n° 73; McGing 1986a, 98 vd.; Chamoux 2003, 146.

[688] App. *Mithr.* 48.

[689] Strab. XIV. 1. 42 *c.* 649.

[690] Plut. *Luc.* III. 3.

[691] Kent yönetiminin bir tek kişinin egemenliği altında olduğu rejim şeklidir. Ancak Hellenler bu sözcüğü genellikle doğulu despotları ve zorbaları tanımlamak amacıyla kullanırlardı. Bu bakımdan Hellenlerin gözünde '*tiranlık*' aşağılayıcı ve kötü bir anlam içermekteydi. Çünkü, tiranlar kentlerin yönetimini yasal ve geleneksel olmayan yollardan, örneğin; darbeyle elde edip kendi keyiflerine göre hüküm sürerlerdi. Aristoteles'e (*pol.* V. 10) göre, tiranlıkta yönetimi elinde bulunduran kişi, halkın ortak iyiliğini değil, kendi çıkarını gözetirdi. Kral onur, tiran ise, para toplardı. Kralın amacı ödevi, tiranın amacı ise, kendi zevkiydi. Bu yüzdendir ki, Hellen *polis*'lerinde iktidar sahipleri kendilerini tiran olarak adlandırmamaya özen gösterirlerdi. Daha detaylı bilgi için bk. Ağaoğulları 1994, 34; 334 vd.

mıştı[692]. Ayrıca, oğullarını kendisine bağlı *vasal*[693] krallıkların başına geçirmişti. Bu bakımdan Kappadokia Krallığı'nı Ariarathes Eusebes Philopator'a; eski Pontos Krallığı'nı ise, başkenti Sinope'yle birlikte, kral yardımcısı olarak görevlendirdiği kendiyle aynı ismi –Mithradates– taşıyan oğlunun emrine vermişti[694]. Ayrıca Akhaimenidai imparatorları gibi Βασιλεὺς βασιλέων=*Krallar Kralı* olan kendisi[695] ise, Bithynia'yı IV. Nikomedes'ten, Küçük Asya'yı Romalıların elinden aldıktan sonra, Pergamon'u krallığının yeni başkenti ilan etmiş ve kente yerleşerek dostlarına servet, güç ve tiranlıklar bahşetmiştir[696].

Mithradates daha sonra, Pontos hakimiyetine karşı direnen Magnesia ad Sipylum kentine; ayrıca Paphlagonia'lılara ve daha önceden üzerlerine gönderdiği kuvvetlere rağmen[697] henüz kendisine boyun eğmeyen Lykia'lılar üzerine bu sefer, generallerini yolladı[698]. Magnesia ad Sipylum üzerine gönderilen Arkhelaos, bölgeye gelerek ani bir baskınla Magnesia'lıların topraklarını işgal etti. Pontos güçlerine karşı direnenleri kılıçtan geçirdi ve kenti kuşattı. Fakat kentlerinin tahkimli kalesinin müstahkem konumu sayesinde Magnesia'lılar Arkhelaos'un saldırılarına karşı koyabilmişlerdir. Hatta, kralın ünlü generalini bu hücumlardan biri sırasında ağır bir şekilde yaralamışlar ve birçok Pontos askerini öldürmüşlerdir[699]. Bu yüzden Arkhelaos, Magnesia ad Sipylum üzerindeki ablukayı bir süreliğine kaldırmak zorunda kalmış ve kent Sulla'nın Küçük Asya'ya gelişine dek, Roma'ya sadık kalarak, savaşın sonuna kadar kahramanca direnebilen tek kent olma ayrıcalığını elde etmiştir[700]. Paph-

---

[692] Plut. *Sull.* XI. 2; App. *Mithr.* 62; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *Flacc.* VI. 17; Liv. *perioch.* 76-77; Strab. IX. 1. 20 *c.* 393; XIV. 1. 42 *c.* 649; Plut. *Luc.* III. 3; App. *Mithr.* 21.

[693] Küçük bir krallığın kendinden üstün bir krallığın –ya da imparatorluğun– himayesi altında; hukuki ve idari açılardan büyük krallığa bağımlı bir kral tarafından yönetilme şeklidir.

[694] Plut. *Sull.* XI. 2; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 76-77. İÖ. *ca.* 81 yılından sonra ise, kral Bosporos Krallığı'nın başına diğer oğlu Makhares'i getirmiştir (App. *Mithr.* 67).

[695] Vinogradov *et al.* 1985, 725 vdd. Phanarogia ve Nymphaion'da bulunan yazıtlar üzerinde geçen Mithradates'in '*Krallar Kralı*' lakabına ilişkin detaylı bilgi ve tartışmalar için bk. Karyshkovski 1985, 724 vd.; Pastor 1995a, 111 vdd.; 1998, 59 dn. 31; ayrıca bk. Ailenko 1985, 727 vd.

[696] Plut. *Sull.* XI. 1-2; Cic. *Flacc.* VII. 17; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 76-77; Strab. XIV. 1. 42 *c.* 649; Plut. *Luc.* III. 3; App. *Mithr.* 48; 62.

[697] App. *Mithr.* 20.

[698] App. *Mithr.* 21.

[699] Paus. I. 20. 5.

[700] Liv. *perioch.* 81; ayrıca bk. App. *Mithr.* 61.

lagonia'lılar ise, kralın generallerine uzun süre karşı koyamadılar. Bu sebeple boyun eğmek ve Pontos hakimiyetini tanımak zorunda kaldılar[701]. Ancak Lykia'lılar, Pontos kralının generallerine ve bizzat kralın kendisine karşı savaşmışlar; ayrıca Rhodos Adası'na yardım göndermişlerdir[702]. Bununla birlikte Lykia'daki hangi kentlerin direnip, hangilerinin ele geçirildiği hakkında şu an için yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Bu arada, Adramytteion (Edremit) kent meclisi de taraf değiştirerek Pontos güçlerine karşı direnme kararı almıştı. Fakat, kentin akademisinde felsefe dersleri veren ve aynı zamanda hakimlik ve retorik hocalığı yapan Diodoros adlı biri, Pontos kralını memnun etmek için kentte ayaklanma çıkarmış ve bütün meclis üyelerini öldürtmüştür[703]. Böylelikle Adramytteion, Mithradates VI Eupator'un hakimiyetine geçmiş ve kral Diodoros'u kente tiran olarak atamıştır.

Daha sonra Mithradates, İÖ. 88 yılının ilkbaharında, Doğu Akdeniz'deki Pontos hakimiyetini tamamlamak için Rhodos'luları kendi yanına çekmeye çalışmıştır. Fakat Rhodos'lular, daha önce Romalılardan iyi muamele görmedikleri halde[704], Pontos kralının başarılarının

---

[701] Plut. *Sull.* XX-XXIV; ayrıca bk. Eutr. V. 5; Oros. *hist.* VI. 2. 2.

[702] App. *Mithr.* 20-21; 24; ayrıca bk. Marek 1995, 9 vdd.

[703] Strab. XIII. 1. 66 *c.* 614. Gene Strabon'a (*ibid.*) göre, Dardanos Antlaşması'nın ardından, Diodoros da Mithradates'le birlikte Pontos'a gitmiştir. Fakat Mithradates krallığını terk ettikten sonra, kendisine karşı birçok suçlamalarda bulunulmuş; bunun üzerine Amaseia'da kendini açlıkla ölüme mahkum etmiştir.

[704] Roma, İÖ. *ca.* 168/167 yılında, Makedonia Kralı Perseus'u yenmesinden sonra, Rhodos'un sadakatinden şüphelenmeye başladı (Gell. VI. 4. 16). Romalılara göre, III. Makedonia Savaşı sırasında Rhodos'lular, II. Perseus'a karşı gereğinden fazla sempati göstermişlerdi. Bu yüzden III. Makedonia Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Rhodos'luların ellerinden, İÖ. 188 yılında Apameia Antlaşması'yla bağışladıkları Karia ve Lykia'yı alarak, söz konusu bölgeleri tam anlamıyla özgür kılmışlardır. Buna müteakiben Atina'ya bağlı olan Delos Adası'nda toplanmaya başlayan Romalı tüccarların etkisiyle Delos'u serbest liman ilan etmişlerdir. Rhodos'un, sadece Karia'nın Stratonikeia ve Kaunos kentlerinden yıllık 120 *talanta* vergi aldığı düşünülürse, Küçük Asya'nın güney sahillerini kaybetmenin onları nasıl etkilediği tahmin edilebilir. Ama adanın asıl kaybı Delos'un açık liman ilan edilmesidir. Sırf bu yüzden Rhodos limanının geliri 1 milyon *drakhmai*'dan 150.000 *drakhmai*'a düşmüştür.

Böylelikle, İÖ. II. yüzyılın ilk yarısında Roma'nın en önemli müttefiklerinden biri olan Rhodos'un ekonomisi çökertilmiş ve adanın Doğu Akdeniz'deki gerek siyasi gücü gerekse prestiji bir anda yok edilmiştir. Bununla birlikte, Rhodos'un Ege ve Doğu Akdeniz dünyasındaki iktisadi ve ticari gücünün ortadan kalkması, özellikle Doğu Akdeniz'de korsanlara karşı uzun süre kale olmuş ve adeta deniz polisi gibi hareket etmiş olan bu devletin donanmasının küçülmesine ve bunun doğal sonucu olarak bölgede korsanlığın gelişmesine neden olmuştur (Polyb. XXV. 4-6; XXVII.

kalıcı olmadığına inandıklarından Mithradates'le müttefik olmaya yanaşmamışlardır[705]. Rhodos'luları Roma taraftarı bir siyaset izlemeye iten nedenlerden birincisi; geçmiş deneyimlerinden edindikleri tecrübeler sayesinde, Roma'nın kendi saflarını bırakarak düşmanlarıyla birleşenleri ve hatta tarafsız kalanları eninde sonunda şiddetli bir şekilde cezalandıracağını bilmeleriydi. İkincisi ise; o sıralar eski Küçük Asya *proconsul*'ü Gaius Cassius ile Manius Aquillius'un elçi heyetinden Mallius Malthinus[706] ve beraberlerindeki birçok Romalının adalarında bulunmasıydı. Ayrıca, Delos Adası'nda olduğu gibi, Rhodos'ta da önemli ölçüde Romalı ikamet ediyordu. Bunlar Rhodos'luları eski müttefikleri Roma'dan ayrılmamaya teşvik ediyorlardı[707].

Bu bakımdan kral, Ege Denizi'nde hakimiyetini kabul etmeyen bazı adalar ve Rhodos'a karşı yelken açmak üzere önemli miktarda savaş gemisi ve kuşatma araçlarının yapımına başladı[708]. Bu suretle Roma'nın Doğu Akdeniz'deki en güçlü donanmaya sahip adasını kontrol altına alacak[709]; Küçük Asya'daki katliamdan kurtulan Romalıların sığındığı ve Lykia gibi[710], Pontos karşıtı güçlerin desteklendiği son üs konumundaki adayı ele geçirecek; böylelikle Anadolu'daki hakimiyetini pekiştirecekti. Bu sırada Pontos, Karadeniz ve Akdeniz'in en güçlü donanma-

---

3-4; 7; XXX. 1-5; 5. 12; XXXI. 4-10; Liv. XLI. 6-8; XLII. 45-46; 48. 8; XLV. 20-25; ayrıca bk. App. *Mithr*. 62). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Flach 1973, 82; Berthold 1984, 195 vdd.; Demircioğlu 1993[3], 385 vd.; Gabrielsen 1997, 42 vdd.; Adak 2002, 130 dn. 9; McGing 2003, 73; Baker 2003, 380 vd.; Derow 2003, 69;

[705] Memnon 31. 3; Liv. *perioch*. 78; App. *Mithr*. 22; 24-27; Flor. *epit*. I. 40. 8; ayrıca bk. Vell. II. 18. 2-3; Auct. *Liber de Vir. ill*. 76. 4.

Roma, İÖ. II. yüzyıldaki askeri başarıları sayesinde Akdeniz Dünyası'nın bir numaralı gücü haline gelmişti. Rhodos'lular, İÖ. II. yüzyılda Roma'nın, Seleukos Kralı III. Antiokhos'u Küçük Asya'da bozguna uğrattıktan sonra, nasıl aşağıladığını, Makedonia, Kartaca ve Pergamon krallıklarını nasıl elde ettiğini, Hellas ve Numidia'yı ne şekilde istila ettiğini biliyorlardı. Çünkü Romalıların söz konusu krallıklarla yaptığı savaşların bazılarında onun müttefiki olarak birlikte çarpışmışlardı.

[706] Iust. XXXVIII. 3. 4; ayrıca bk. Sherwin-White 1984, 119 dn. 88. Iustinus'a (XXXVIII. 4. 4) göre, Romalılar Mithradates'in orduları karşısında yenildikten sonra, Aquillius Bithynia'dan; Malthinus ise, Kappadokia'dan kaçmıştı.

[707] Liv. *perioch*. 78; ayrıca bk. Vell. II. 18. 2-3; Jones 1978, 33; Günaltay 1987[2], 362.

[708] Sherwin-White 1984, 124 dn. 103 vd.; McGing 1986a, 113 dn. 118.

[709] Souza 1999, 118.

[710] App. *Mithr*. 20-21; 24; ayrıca bk. Marek 1995, 9 vdd.

sına sahipti. Ayrıca kral, Rhodos ve Romalıların azılı düşmanları olan Akdeniz'deki korsanları da kendi yanına çekmeyi bilmişti[711].

2.A. '*Ephesos Akşamı*'; Nedenleri ve Sonuçları

İÖ. 88 yılı ilkbaharında güney bölümleri dışında[712] Küçük Asya'nın hakimiyeti ele geçirilmiş[713] ve Romalı generalleri Anadolu'dan kovulmuşsa[714] da, hali hazırda Mithradates'in üstesinden gelmesi gereken önemli politik sorunlar bulunmaktaydı. Çünkü, Küçük Asya'dan sürülen, Roma idaresi; dağıtılan ise, Roma ordularıydı. Roma'nın, İÖ. 129 yılında, Küçük Asya'da *provincia Asia*'yı kurmasından bu yana Anadolu'ya gelerek yerleşmiş ve yerel halkla kaynaşmış 100.000'in üzerinde Roma [*Romani*/Ῥωμαῖοι] ve İtalik kökenli [*Italici*/Ἰταλικοί] halk kitlesi yerli yerinde duruyordu. *Peregrinus* (yabancı) olarak Anadolu'ya gelip kentlere ve kırsal alanlara yerleşen İtalik asıllı Roma vatandaşları arasında *negotiator*/*mercetor*'lar[715] (tüccarlar), *veteranus*'lar (emekli askerler), *publicanus*'lar (vergi toplayıcıları) ve *colonus*'lar (çiftçiler) yer almaktaydı. Söz konusu kişiler kısa süre içinde, Küçük Asya'daki yerli ve soylu ailelerle evlilik ilişkilerine girerek ekonomik ve siyasi bakımdan azımsanmayacak bir güç haline gelmişlerdi. Öyle ki, kentlerin yönetiminde dahi önemli ölçüde söz sahibi olmuşlardı. Bu bakımdan İtalik kökenli aileler, Roma'yla bağlarını koparmamış ve bir yandan Roma vatandaşlık hakkına sahip olmalarının getirdiği siyasi ayrıcalıklardan yararlırken, diğer yandan yerli ve eşraf ailelerle evlenme yoluyla önemli ölçüde güç elde etmişlerdi. Birtakım Romalı aileler zaman içinde Anadolu'daki bazı yerel krallıklarla da evlilik yoluyla bağlantı kurmuş, elde ettikleri ekonomik gücü ve siyasi nüfuzu Roma İmparatorluğu'nun yayılımcı politikası doğrultusunda kullanmaya başlamışlardı. Zira bun-

---

[711] App. *Mithr.* 63; Kallet-Marx 1995, 229 vdd.; ayrıca bk. Souza 1997, 480 vd.; 1999, 116 vdd.; Arslan 2002a, 121; Gabrielsen 2003, 400.

[712] App. *Mithr.* 20.

[713] Strab. XII. 3. 40 *c.* 562; Liv. *perioch.* 77; Plut. *Sull.* XI. 1-2; App. *Mithr.* 15; 18; 57-58; 92; *civ.* I. 55; Cass. Dio XXXI. 99. 2; Eutr. V. 5. 1; Vell. II. 18. 1; Oros. *hist.* VI. 2. 1.

[714] Strab. XII. 3. 40 *c.* 562; Liv. *perioch.* 77-78; Vell. II. 18. 3; App. *Mithr.* 15; 17-20; 24; 57-58; Cass. Dio XXXI. 99. 2; Oros. *hist.* VI. 2. 5; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Welles 1934, 294 vdd. n° 73/74; Sherk 1969, 260 vdd. n° 48; Reynolds 1982, 12 vdd. n° 2-3; McGing 1986a, 109; Arslan 2002a, 116 vd.

[715] Rauh 1986, 661 vdd. dn. 4; 6; Sherwin-White 1973², 141 vd. dn. 3; Stevenson 1975², 85 dn. 1.

lar Anadolu'daki varlıklı ve tanınmış yerli ailelere de, Roma vatandaşlık hakkı gibi bazı ayrıcalıklar sağlamak suretiyle halk arasında doğabilecek huzursuzlukları kontrol altına almasını bilmişlerdi. Böylelikle, söz konusu ayrıcalıklı kimselerin Roma yönetiminin Küçük Asya'daki gönüllü propagandacıları olmalarını sağlamışlardı[716].

Anadolu'nun kırsal kesimlerinde olduğu kadar, kentlerinde de ikamet eden bu insanların Roma'ya olan sadakatleri ve sayılarının çokluğu, onların Pontos kralının gözünde ihmal edilemeyecek bir tehdit unsuru oluşturmalarına yol açıyordu[717]. Genellikle vergi toplayıcılığı, devlet memurluğu, bankerlik, tüccarlık ve çiftçilik yapan bu zengin kitle, Küçük Asya'nın menkul kıymetlerinin önemli bir bölümünü elinde bulunduruyordu. Kısa süre sonra, Pontos kralının Romalılarla kaçınılmaz bir şekilde çarpışacağı göz önüne alınınca, yukarıda sözü edilen kitlenin Romalıları desteklemeleri doğaldı. Küçük Asya'nın bütün kentlerine yayılmış ve yerleşmiş olan Romalıların birbirlerine olan bağlılıkları, imparatorluklarını koruma içgüdüleri ve aşırı derecede milliyetçi oldukları düşünüldüğünde, onların büyük bir ihtimalle Pontos aleyhine çalışacakları ve Anadolu'da devamlı bir tehlike unsuru oluşturmaları kaçınılmazdı. Savaş başladığında ise, bu insanlar Romalılar lehine faaliyette bulunabilir, onların ilerlemelerine yardımcı olabilir ve kolay fikir değiştiren tutarsız Hellenler[718] üzerinde etkili bir propaganda yürüterek Küçük Asya'nın çeşitli kentlerinde ayaklanmalar çıkarabilirlerdi[719]. Bu casus ordusu hakkında daha şimdiden, birçok kentte gizliden gizliye buluşarak, eyaletin çeşitli yerlerinde isyan çıkarmak üzere entrikalar çevirdikleri ve nifak tohumları ektikleri yönünde duyumlar alınıyordu. Bununla birlikte sayılarının çokluğu ve Küçük Asya'nın her yerine dağılmış olmaları onların toptan sınır dışı edilmelerini de imkansız kılıyordu. Ayrıca, ülkeyi yakından tanıyan bu insanlar, sürüldükleri tak-

---

716 Wilson 1966, 121 vdd.; 125; Salmeri 2000, 54; Gökalp 2002, 91.

717 Memnon 31. 4. Daha detaylı bilgi için bk. Portanova 1988, 100 vdd.

718 Cic. *Flacc.* XXV. 61. Hellenler kolayca yasa değiştirir ya da yabancı yasaları kabul ederlerdi. Bu yüzden çoğu yurtseverlik duygusundan yoksundular. Çoğunlukla, gerek parlak söylevlerle gerek ayaklanmalarla devlet ve kent zararına zenginleşmeyi düşünür ve başarısızlık durumunda, yurt dışına kaçmaya hazır olurlardı. Bu bakımdan ayaklanma tehlikesini hiç duraksamadan göze alırlardı.

719 Çünkü, Pontos kralı Küçük Asya'yı ele geçirdiği zaman, Anadolu'da yaşayan Romalıların çoğunlukta olduğu kentler ya derhal Mithradates'e karşı ayaklanmışlar (Flor *epit.* I. 40. 6) ya da bazı kentlerin ve adaların Pontos tarafına geçmemesinde önemli rol oynamışlardır (Liv. *perioch.* 78).

dirde Roma ordularına katılarak tekrar büyük bir kuvvet halinde Küçük Asya'yı fethetmek üzere geri gelebilirlerdi[720].

Hal böyleyken, Mithradates VI Eupator açısından Küçük Asya'daki Romalılardan kurtulmanın en kolay yolu toplu bir katliam yapmaktı[721]. Bu yüzden kral, Pergamon ve Ephesos'taki karargahlarından, eyaletlerdeki satraplarına ve bütün kentlerdeki yöneticilerine gizli bir direktif yolladı. Söz konusu talimata göre, kentlerinde ve civarında oturan bütün Roma ve İtalik kökenli yaşlı–genç, kadın–erkek, özgür–köle ayırımı yapılmaksızın, Latince konuşan herkesin, otuz gün sonra, aynı saatte öldürülmesini; cesetlerinin gömülmeden dışarı atılmasını ve mallarının Pontos kralıyla paylaşılmasını emretti. Romalıları gömenleri, onları saklayanları ya da saklandıkları yeri bildikleri halde haber vermeyenleri, ağır bir şekilde cezalandıracağını bildirdi. Gizlenen Romalılara ilişkin bilgi verenleri veya onları öldürenleri ödüllendireceğini ilan etti. Efendilerine ihanet eden ya da onları katleden köleleri özgürlüğüne kavuşturacağını; alacaklılarını ihbar eden veya öldüren borçluların ise, yarı borçlarını affedeceğini duyurdu. Söz konusu emirler, Küçük Asya'daki bütün yerleşimlere büyük bir gizlilik içinde gönderildi. Kararlaştırılan

---

[720] Magie 1950, 216; Günaltay 1987², 354 vd.; Kallet-Marx 1995, 157 dn. 128.

[721] Antikçağ tarihi boyunca, devletlerin siyasal düzenlerinde yaptıkları her çeşit değişiklik, ardı sıra adam öldürme, sürgün ve daha başka düşmanca davranışları beraberinde getirmiştir.

Pompeius'un Mitylene'li *amicum*=φίλον arkadaşı tarihçi Theophanes'e göre, Mithradates'e Küçük Asya'da katliam yapma fikri, İÖ. *ca.* 94/93 yılı Asia Eyaleti Valisi Scaevola'nın yardımcısı ve yetkili temsilcisi olan P. Rutilius Rufus tarafından verilmişti (Plut. *Pomp.* XXXVII. 2). Fakat, bu asılsız iddianın nedeni: Theophanes'in, R. Rufus'tan nefret ediyor olmasından ya da Pompeius'un babasının Rufus'un yazdığı "*Roma Tarihi*" adlı kitabında (*FGrHist* 87 F. 27=Ath. *Deip.* IV. 168 *d-e*) tam anlamıyla zavallı bir kişi olarak gösterilmesinden kaynaklanabilir (Plut. *Pomp.* XXXVII. 3). Çünkü Küçük Asya'da dürüst kişiliği ve adaletli yönetimiyle tanınan P. R. Rufus, Birinci Mithradates–Roma Savaşı sonuçlandıktan sonra, Sulla tarafından Roma'ya geri çağrılmıştır. Ancak o, bu teklifi geri çevirmiş ve Smyrna'daki sürgün yaşamına devam etmiştir. Konuya ilişkin olarak bk. Cic. *Front.* 38; *Pis.* XXXIX. 95; *Scaur.* I. 2; Liv. *perioch.* 70; Vell. II. 13. 2; Val. Max. II. 10. 5; VI. 4. 4; Sen. *Ep.* XXIV. 4; *Dial.* I. 3. 7; Oros. *hist.* V. 17. 12-13; ayrıca bk. Tac. *ann.* III. 66; Quint. *Inst.* XI. 1. 12-13; Cass. Dio XXVIII. 95. 1-4.

Plutarkhos (*l.c.*) ise, Theophanes'in söz konusu pasajını büyük bir ihtimalle, onu aşağılamak için hiçbir fırsatı kaçırmayan sivri dilli Timagenes'ten almış olsa gerektir (Gold 1985, 321 vd. dn. 44). Ayrıca bk. Pédech 1991, 71 dn. 31.

gün geldiğinde –İÖ. 88 yılı ilkbaharında–, Küçük Asya'nın her yerinde Romalılara karşı etnik bir temizlik başladı[722].

Görevlendirilenler ve katliama iştirak etmek isteyen halk, kimleri öldüreceklerini önceden bildiklerinden, beklenilen gün geldiğinde kılıçlarını çekip, Romalıların üzerine saldırdılar. Galeyana gelen insanlar, *toga* giyen ve Latince konuşan; ne çocuk, ne anne–baba, ne de köle için ayrıcalık yaptı. İtalik kanı taşıyan herkesi öldürdüler. Romalıların bir kısmı dostlarıyla *agora*'da sohbet ederken, bir kısmı oturduğu yerde, bir kısmı tiyatroda, bir kısmı evlerinde ve bahçelerinde daha ne olduğunu anlayamadan boğazlandılar. Bin bir türlü ölüm biçimi görüldü. Böyle durumlarda olduğu gibi, her türlü aşırılığa başvurulup, her türlü cinayet işlendi. Katliamdan kurtulmak amacıyla tapınakların kutsal alanlarına *–asylon–* ve tanrı heykellerine sığınan insanları (= *hiketai*[723] [ἱκέται]) da acımasızca katlederek mukaddes yerlerin masuniyetini bozdular. Yakarıcılar, tanrıların tapınaklarında yakalanıp, sunakların üzerinde kılıçtan geçirildiler. O sıralar Pontos Kralı VI. Mithradates'in hakimiyeti altındaki bölgelerde, kan dökülmedik, ne bir kent, ne bir tanrı tapınağı, ne de bir konuk ocağı kaldı. Çocuklar annelerinin, erkekler karılarının gözleri önünde öldürüldü. Böylelikle ister köle efendisini, isterse borçlular alacaklıları öldürsün, bu katillerin işledikleri cinayetlerin ödülü köle açısından özgürlük, borçlu açısından ise, borçlarından muafiyetti. Çünkü, artık borcunu ödeyebileceği bir alacaklısı yoktu[724]. Bu bakımdan, Küçük Asya'daki bu katliam sırasında kin ve düşmanlık yüzünden öldürülen Romalıların yanında, mal ve mülkleri için birçok zengin ortadan kaldırıldı. Bu sırada egemenlik zorba kalabalığın eline geçti. Küçük Asya kentlerinde adaletli kanunların hoşgörüsünden uzak; her bir bireyin öfkesini insafsızca öç alarak giderdiği bir ortam doğdu. Katiller söz

---

[722] Memnon 31. 4; Cic. *Leg. Man.* II-III. 7; V. 11; *Flacc.* XXV. 60; Liv. *perioch.* 78; Vell. II. 18. 1-2; Val. Max. IX. 2 *ext.* 3; Plut. *Sull.* XXIV. 4; Auct. *Liber de Vir. ill.* 76. 3; Flor. *epit.* I. 40. 6-7; Tac. *ann.* IV. 14; App. *Mithr.* 22; 58; 62; Cass. Dio XXXI. 101. 1; XXXIII. 109. 8-9; Eutr. V. 5. 2; Oros. *hist.* VI. 2. 2.

G. W. Bowersock (1965, 101 vdd.)'de, ilginç bir noktaya dikkat çekmektedir. Ona (*l.c.*) göre, Mithradates Romalıların katline ilişkin fermanları bütün Anadolu'ya göndermiş olmasına karşın, Küçük Asya kentlerindeki insanlar akrabaları ve komşuları olan Romalıları, bu tehlikeye karşı uyarmamış görünmektedirler. Söz konusu katliama ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Mommsen 1930[3], III. 278; Magie 1950, 216 vd. dn. 36; Brunt 1971a, 224 vdd.; Mitchell 1993, 30; Bean 1995, 15; Rubinsohn 1993, 33 vd.; Kallet-Marx 1995, 153 vdd.; Mastrocinque 1999, 41 vdd.

[723] Kutsal alanlara günahlarından arınmak için sığınan insanlara verilen genel addır.

[724] App. *Mithr.* 23; 54; 58; 62; Flor. *epit.* I. 40. 7-8.

konusu kargaşadan yararlanıp, Romalılar ve Romalılıkla hiçbir ilişkisi olmayan insanlardan bazılarını; sadece yağma hırsıyla –servetleri, evleri, bağ-bahçeleri ve paraları için– öldürdüler. Böylelikle uzun bir süre, Küçük Asya'daki dehşet hikayelerinin ardı arkası kesilmedi[725].

Ephesos'lular Artemis Tapınağı'nın ünlü *asylon*'una sığınanları tanrıçanın heykellerinden zorla koparark öldürdüler. Pergamon'lular Asklepios'un kutsal sığınma alanına kaçanları ve tanrı figürlerine sarılanları uzaktan oklayarak katlettiler. Adramytteion'lular Romalıları denize kadar kovaladılar. Yüzerek kaçmaya çalışanları çocuklar da dahil olmak üzere boğarak öldürdüler. Kaunos'lular (Dalyan) Hestia'nın yontusuna sarılan çocukları annelerinin, kadınları kocalarının gözleri önünde öldürdükten sonra, bütün erkekleri kılıçtan geçirdiler. Tralleis'liler ise, ellerini kutsal alanlara sığınmış insanların kanlarıyla kirletmek istemediklerinden, Concordia (Uyum/Uzlaşma) Tapınağı'na kaçanların öldürülmesi için, Theophilos adlı bir Paphlagonia'lıyı kiraladılar[726]. Cassius Dio (XXXI. 101. 1), söz konusu olayı şöyle dile getirmektedir: "*Mithradates'in yönetimi altında bulunan bütün Asyalılar Romalıları katlettiler. Sadece Tralleis halkı kimseyi öldürmedi. Bununla birlikte – sanki böylelikle, yıkımdan kurtulacakmış ya da sanki kurbanların kimin tarafından öldürüldüğü fark edecekmiş gibi–, bu amaç için Theophilos isimli bir Paphlagonia'lıyı tuttular*". Tarihe "*Ephesos Akşamı*" adıyla geçen bu katliam sırasında Küçük Asya'nın her yerinde, aynı günde 80.000–150.000 Romalı öldürülmüştü[727]. Hatta, Cicero'nun bir söyle-

---

[725] Thukydides'e (III. 82) göre, bu çeşit felaketler insan mizacı aynı kaldıkça ortaya çıkacak; ama yoğunluk ve özellikleri koşullara göre değişecektir.

[726] App. *Mithr.* 23. Athenaios'a (*Deip.* V. 213 *b*) göre, tapınaklara sığınan Romalıların bir kısmı tanrı heykellerinin önünde yüzükoyun yatmışlar; diğer bir kısmı ise, kendilerini Hellen pelerinleri altına gizleyerek, bu katliamdan kurtulmuşlardır. Plinius'a (*nat.* II. 96. 209) göre –söz konusu infaz sırasında, Lydia'daki Roma vatandaşlarından bazıları, Gyges (Marmara) Gölü'nün sazlıkları arasına sığınarak hayatta kalmayı başarmışlardır. Zira bu göl kamışlarla ve sazlarla örtülüdür. Bu kamışlar kuruyarak üzerlerinde insanların oturabileceği adacıklar oluştururlar. Söz konusu adacıklar sadece su üzerinde yüzmekle kalmaz, üzerindekileri uzun sırıklar vasıtasıyla istenilen yere götürebilir (ayrıca bk. Texier 2002, II. 65 dn. 158).

[727] Memnon (31. 4) ve Valerius Maximus (IX. 2 *ext.* 3) söz konusu katliam için, 80.000; Plutarkhos (*Sull.* XXIV. 4) ise, 150.000 gibi rakamlar verirken, Cicero (*Leg. Man.* III. 7; V. 11)'de binlerce masum kurbandan bahsetmektedir. Bu rakamlar Roma'nın Küçük Asya'yı hangi koşullarda ele geçirdiğine dramatik bir hava kazandırmak için, abartılmış olsa gerektir.

Orosius (*hist.* VI. 2. 2-3) ise, Küçük Asya'daki söz konusu katliamı ve ne kadar Romalının öldürüldüğünü anlatmaya kelimelerin kifayetsiz kalacağını dile getir-

vinde[728] bildirdiği gibi, Mithradates VI Eupator, Roma vatandaşlarını birçok kentte aynı anda korkunç bir biçimde öldürttükten sonra, kentlerdeki yazılı belgelerden bile Roma izlerini sildirtmişti.

Küçük Asya kentleri tarafından Romalılar onuruna dikilen görkemli tahtlar, yabancı bir yetkenin soğuk azametini taşıyan Romalı generallerin heykelleri ve Romalıları onurlandıran yazıtlar tapınaklardan dahi çıkartılarak parçalandı. Bir zamanlar bunca korkulan şeyler ve Roma İmparatorluğu'nun görsel ifadeleri galeyana gelen halkın ayakları altında hırsla çiğnendi ve toza toprağa bulandı[729]. Zira Küçük Asya'da insanların çoğu açgözlü Romalıların zalimliklerinden bezmişlerdi. Belki de bu nedenle, Pontos kralının gönüllü olarak boyunduruğu altına girdiler. Çünkü Mithradates, haklara ve yasalara dayalı ana koşullar öne sürüyor, kentlerin bütün borçlarını siliyor, belirli bir süre için vergiden muaf tutuyor, Romalıların mallarını kendileriyle paylaşıyor ve onlara kaybetmiş oldukları özgürlüğü tekrar geri veriyordu[730]. Böylelikle, Küçük Asya kentlerinde Roma İmparatorluğu'nu ve Romalıları anımsatan her şey, bir şekilde ya silindi ya tahrip edildi ya da ortadan kaldırıldı.

Mithradates'in ustaca hazırlanmış, bu acımasız planı, tüm korkunçluğuna rağmen yürürlüğe konulmuştu. İşin ilgi çekici olduğu kadar tuhaf görünen yanı ise, söz konusu planın Küçük Asya'da yaşayan insanların büyük bir bölümü tarafından kabul edilmiş; hatta uygulanmış olmasıdır[731]. Küçük Asya kentlerinde ikamet edenlerin söz konusu katliamı yapmalarında bir dereceye kadar Mithradates'in zorlamasının ve onların Pontos kralından korkmalarının rol oynadığı bir gerçektir. Çünkü kralın, Romalılara karşı insanca davrananlara ve onlardan herhangi birini evine alıp kurtaranlara karşı saptadığı ceza ölümdü. Fakat bu kararın, gerek Pontos kralı tarafından alınmasında gerekse insanlar tarafından tatbik edilmesinde, Küçük Asya'daki Roma idaresinin kurulmasından itibaren

---

mektedir. Appianos (*Mithr*. 22-23; 54; 58; 62)'de, ölü sayısı konusunda herhangi bir yorumda bulunmamaktadır. Daha detaylı bilgi için bk. Mommsen 1930[3], III. 278; Magie 1950, 214 vdd.; 1103 dn. 36; Bengtson 1950, 480; Brunt 1971a, 224 vdd.; Alföldy 1979, 63 vd.; Will 1982[2], 478 vdd.; Mitchell 1993, 30; Bean 1995, 15; Arslan 2000a, 136; 2000b, 33.

[728] Cic. *Flacc*. XXV. 60; ayrıca bk. App. *Mithr*. 61; Zuchold 1979, 21 dn. 25.

[729] Ephesos örneği için bk. App. *Mithr*. 61. Bu durum bize, Küçük Asya'daki insanların önceden maruz bırakıldıkları acıların intikamını Romalılardan aldığını göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

[730] Glew 1977a, 255 dn. 7; 9.

[731] Cassius Dio'ya (XXXI. 101. 1) göre, πάντες οἱ Ἀσιανοί=*bütün Asya vatandaşları* bu katliama katıldılar.

halkın artarak devam eden yüksek vergilerin altında bunalması yatmaktaydı. Yöneticilerin ve memurların açgözlülüğü yüzünden yağmalanan ve sömürülen kentlerdeki ezilen vatandaşlar Romalılara büyük bir kin ve düşmanlık besliyorlardı. Diğer bir neden ise, ekonomikti. Ortadan kaldırılan Romalıların malları kral ile aralarında eşit olarak dağıtılacaktı. Böylelikle eyaletlerde yaşayan halk vergilerden ve borçlarından kurtulmanın yanı sıra, bir anda zenginleşecekti. Bu yüzdendir ki, tapınaklara ve kutsal alanlara sığınan Romalılara bile merhamet gösterilmedi[732]. Ve kin, dini boğdu[733]. En basit anlamda, bu durum, uzun süredir insanların içinde kalmış gizli nefretin içten gelen bir patlamayla dışarı vurulması ve Küçük Asya'daki Romalılara karşı tabandan gelen bir halk hareketiydi. Çünkü, insanların Romalılara olan nefreti, Pontos kralına duydukları korkudan daha büyüktü[734].

Ancak sonradan, ceza korkusu katlettikleri insanlara ait malların tadını çıkarmalarını engelledi. Bu nedenle Küçük Asya'daki insanlar, İtaliklere karşı gösterdikleri zorbalığın, fırsatçılığın ve işledikleri suçların geri tepmesinden korktular. Kentlerindeki tanrısal ve toplumsal düzen sözleşmesini bozdukları için, artık sakin ve sıkıntısız bir yaşam süremeyeceklerinin farkına vardılar. Böylelikle, Küçük Asya kentleri dönüşü olmayan bir şekilde Pontos kralına bağlanmış oldular. Çünkü, söz konusu katliamı yapan sadece Mithradates değildi. Anadolu kentleri, bu katliama bilfiil katılmışlardı. Bu bakımdan bundan sonra, Roma'nın kendilerinden intikam almasından korkarak ya Pontos kralına daha bağımlı bir politika izleyecek ya da Romalılar tarafından şiddetli bir şekilde ceza-

---

[732] App. *Mithr.* 23; 58; 62; ayrıca bk. Kallet-Marx 1995, 153 vd. dn. 107.

[733] Tarn 1936[3], 39; Günaltay 1987[2], 356 vd.

[734] App. *Mithr.* 23; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* III. 7; V. 11; XXII. 65-XXIII. 67. Gerçekten de insanlar başkalarına korkudan çok, hınç duydukları için zarar verirler. Zira, korku bitince nefret başlar. Daha detaylı bilgi için bk. Kallet-Marx 1995, 154; 156 vdd.; Ferrary 2001, 104 vdd.; McGing 2003, 86.

Eskiden bu katliamın saldırgan ve intikamcı '*ayak takımı*' tarafından desteklendiği ve işlendiği görüşü ağır basıyordu (Rostovtzeff 1941, 938; Magie 1950, 216 vd.). Fakat, son zamanlarda giderek yoğunlaşan Küçük Asya'daki halkların sosyal yapısının analizi ve Roma'nın doğu eyaletlerindeki *proconsul* ve *publicanus*'lara yönelik çalışmalar, bize söz konusu katliamın, Anadolu'daki yerel toplumların Romalılara karşı tabandan gelen bir başkaldırısı olduğunu işaret etmektedir (Raditsa 1969, 161 n. 57-58; McGing 1986a, 113 vdd.; Rubinsohn 1993, 34 dn. 129; Kallet-Marx 1995, 157 dn. 126).

landırılmayı göze alacaklardı. Mithradates ise, böylece hem Küçük Asya'daki Romalılardan kurtulmuş hem de halkı kendine bağlamıştır[735].

Ele geçen ganimetlerin çokluğu, el koyduğu mülkler ve Pergamon'daki Roma hazinesine ait paralar sayesinde Mithradates, Küçük Asya kentlerinin *tributum* (vergi) ödemesini beş yıl süreyle ertelemiş ve vergi borcu olan kentlerin bütün borçlarını silmişti[736]. Bu durum cömert kralın[737], halk arasındaki popülaritesini daha da arttırmıştı. Böylelikle Pontos kralı, Küçük Asya'da, İÖ. 88 yılından İÖ. 85 yılına kadar devam edecek yeni bir *aera*[738] başlatmış[739] ve Pergamon'da kendi adına altın *stater* ve gümüş *tetradrakhmon*'lar[740] bastırmıştır[741]. Smyrna'da arka yüzünde kralın portresi bulunan bronz *tetradrakhmon*'lar piyasaya sürülmüş[742], Ephesos, Miletos, Erythrai ve Tralleis kentlerinde ise, Roma'nın boyunduruğu altından kurtulmanın verdiği sevinç ve Mithradates'in teşvikiyle altın *stater*'ler[743] basılmıştır[744].

Küçük Asya'da gerçekleşen bu katliam, kısa sürede Ege Adaları ve Hellas'ta yaşayan Romalılar ve Hellenler tarafından önce şaşkınlıkla karşılandı. Zamanla, bu şaşkınlık yerini Romalılar ve Roma yanlısı kentlerde üzüntü ve korkuya, Roma düşmanı yerleşimlerde ise, sevinç ve coşkuya bıraktı[745]. Özellikle Hellas'taki Roma karşıtı Hellenlere bu durumu Romalıların boyunduruğundan kurtulmak açısından iyi bir fırsat

---

735 App. *Mithr.* 23; ayrıca bk. Magie 1950, 217.

736 Iust. XXXVIII. 3. 9.

737 Cic. *Leg. Man.* XXIII. 66.

738 Hellenistik Dönem'le birlikte popüler olan yıl sayma sistemi. Bilinen ilk *aera*, Seleukos Krallığı'nın kurucusu, Seleukos'un Babylonia'yı İÖ. *ca.* 312/311 yılında tekrar ele geçirmesinin ardından satraplık yıllarını saymasıyla başlamış ve oğlu I. Antiokhos'un babasının yıllarını takip etmesiyle devam etmiştir. Daha detaylı bilgi için bk. Bickerman 1980², 70 vdd.; Sherwin-White 1987, 27.

739 Price 1968, 1 dn. 3; Hind 1994, 145.

740 Dört *drakhmai* değerinde gümüş sikkelerdir. Mithradates'in, İÖ. 88 yılında Anadolu'yu ele geçirmesiyle birlikte basılmaya başlanmış –birinci yıl A (= 1)– ve kralın, İÖ. 85 yılında Sulla tarafından Küçük Asya'da ele geçirdiği toprakları terk etmeye zorlanmasına kadar geçen dört yıl süresince –dördüncü yıl Δ (= 4)– Pergamon'da darp edilmeye devam etmiştir (Price 1968, 1).

741 Reinach 1888, 193 vdd.; Magie 1950, 215 dn. 34.

742 *BMC Ionia* 247 n° 118 lev. XXV/17; Milne 1927, 100.

743 Özellikle altın, elektron ve gümüşten yapılan sikke birimi. Fakat bu terim, tedavüldeki en hakim sikke birimi için de kullanılabilirdi (Mørkholm 2000, 229).

744 McGing 1986a, 112 dn. 115 vd.; Callataÿ 1997, 289.

745 Liv. *perioch.* 78; Plut. *Sull.* XI. 1-3; App. *Mithr.* 22-29; ayrıca bk. Cass. Dio XXXI. 101. 2.

olarak görüp, halkı onlara karşı ayaklanmaya teşvik etmeye başladılar[746]. Bu sırada Küçük Asya'daki olayları yakından takip eden Atina, Epikuros[747] Felsefesi'ne bağlı bir filozof olan Aristion[748] başkanlığındaki bir elçi heyetini Mithradates'in yanına göndererek, durumu yakından incelemiş ve sonunda Pontos kralıyla ittifak kurmaya karar vermişti. Kral ise, Atina'dan gelen elçilere karşı içtenlikle davranarak, onları Romalıların hegemonyasından kurtaracağına, barış ve konfor içinde yaşatacağına ve kentlerinde demokrasiyi yeniden canlandıracağına ikna etti. Onlara dostça davranıp armağanlar verdikten sonra, yanlarına bir de koruma gücü katıp geri gönderdi. Bu bakımdan Atina elçileri, kente zafer kazanmış bir birlik edasıyla girdi[749].

Aristion halka kentteki Dionysos tiyatrosunda seslendi. Pontos kralıyla ittifak kurulması halinde, Atina'nın Roma *Senatus*'unun anarşik boyunduruğundan kurtularak tekrar bağımsızlığına kavuşacağını, katlanarak artan dış borçların silineceğini ve kentlerinde yeniden demokratik rejime geçileceğini müjdeledi[750]. Daha sonra da Romalıların Atina'daki anarşik rejimleri yüzünden tapınakların ve halk meclisinin kapatıldığını, kehanet merkezlerinin kullanılmaz hale geldiğini, *gymnasion*'ların[751] yağsız kaldığını, kent meclisini tiyatrolarda dahi toplayamadıklarını, mahkemelerin ve felsefe okullarının sessizliğini dile getirdi. Konuşmasını, artık Atina'nın eskiden olduğu gibi, gene kendi kendini yönetmesinin vakti geldiğini söyleyerek bitirdi[752]. Böylelikle galeyana gelen halk,

---

[746] *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip*. V. 212 *a*; Paus. I. 20. 5; ayrıca bk. Günaltay 1987[2], 358.

[747] İÖ. 341-İÖ. 270 yılları arasında yaşamış Hellen filozoftur. Felsefesini esas itibariyle Sokrates'in öğrencisi Kyrene'li Aristippos'un hazcı ahlakını geliştirerek ve bunu Leukippos ile Demokritos'un atom teorisiyle birleştirerek oluşturmuştur. Haz ve yarar ilkesine ve arzuların sınırlandırılmasına dayalı, bireysel mutluluğu amaç edinen etik kuramıyla tanınır (Arslan 2001a, 20 vdd.; ayrıca bk. 2001b, 38 vdd.).

[748] App. *Mithr*. 28; Bringmann 1997, 151; ayrıca krş. Kidd 1988, 864 vdd.; Shipley 2000, 390.

[749] *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip*. V. 212 *a-e*. Söz konusu hediyelerden biri de, Aristion'un parmağına taktığı üzerinde Mithradates'in portresi işlenmiş olan yüzüktü (Ath. *Deip*. V. 212 *d-e*).

[750] *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip*. V. 212 *a*; 213 *c-d*; ayrıca bk. Badian 1976, 107 vd.; 110 vd.; Sherwin-White 1980, 1993 vd.; 1984, 135 vd.; Kidd 1988, 871 vdd.; Bringmann 1997, 156 vd.

[751] Hellas ve Roma'da gençlerin düşünsel ve bedensel yönden eğitildikleri, öğrenim gördükleri, spor etkinliklerinde bulundukları yapıdır.

[752] *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip*. V. 213 *c-d*; konuya ilişkin olarak bk. Gauger 1980, 243; Bernhardt 1985, 212; Ferrary 1988, 439 vdd.; Kidd 1988, 876

VI. Mithradates ve Aristion

Aristion'u önce στρατηγὸν ἐπὶ τῶν ὅπλων=*hoplit/ağır silahlı askerlerin komutanı* olarak atamış, sonra, İÖ. 88/87 yılı ἄρχων=*arkhōn*'u[753] seçmiştir[754]. Ardından, söz konusu yılın diğer memuriyetleri belirlenmiştir[755]. Aristion göreve başladığı gün, ilk iş olarak Atina'nın Romalılarla olan eski ittifakının feshedildiği ve Mithradates'le birleştiği ilan edilmiştir[756]. Aristion daha sonra, aynen Küçük Asya'daki Mithradates yanlısı Pergamon, Ephesos, Miletos, Tralleis, Erythrai[757] ve Smyrna[758] kentleri gibi, İÖ. 87-86 yılları arasında Pontos kralıyla müttefikliğini

---

vd.; Edelstein and Kidd 1989[2], n° 253 *str.* 97-103; Kallet-Marx 1995, 206 vdd. dn. 46 vdd.; Rhodes 1997, 57 dn. 154; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* XXII-XXIII. 64-67.

[753] Atina'da kenti yönetmek üzere bir yıllığına seçilen yüksek devlet memurluğu makamına verilen addır. Her sene bu makam için dokuz kişi seçilirdi.

[754] *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip.* V. 212 *a*-213 *f*; ayrıca bk. Tac. *ann.* II. 55; *IG* II 1713-1714; Ferguson 1904, 8 dn. 3; Badian 1976, 112; Sherwin-White 1984, 136 dn. 14; Kidd 1988, 877 vdd.; Kallet-Marx 1995, 207 vd.; Rhodes 1997, 57.

[755] İÖ. 88/87 yılı *arkhōn* ve memuriyet listesine ilişkin 13 satırlık yazıt Atina'da bir mermer blok üzerinde ele geçmiştir (*IG* II 1714). Söz konusu yazıttaki *arkhōn-basileus*'un adının yazıldığı kısım tahrip edilmiştir (Dow 1934, 144 vdd. fig. 1). Aynı şekilde, İÖ. 88/87 yılına ait diğer *arkhōn* listesinde (*IG* II 1713), yıla adını veren *Eponymous Arkhōn*'u yerine ἀναρχία [anarşi] yazılmıştır. C. Habicht'e (1976, 130) göre, söz konusu *arkhōn* Mithradates VI Eupator'dur. Atina'daki başkaldırı hareketi bastırıldıktan sonra, yazı *damnatio memoriae*'ye uğratılarak silinmiş ve yerine anarşi yılı kazınmıştır. Ayrıca bk. Dow 1934, 144 vdd.; McGing 1986a, 119 dn. 143-149.

[756] Paus. I. 20. 5; ayrıca krş. *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip.* V. 213 *b*; Dow 1942, 313 dn. 14; Lintott 1993, 146 dn. 65; Kallet-Marx 1995, 206 dn. 46 vdd.

[757] Head 1977[3], 660.

[758] Head 1977[3], 593 n° 217; 660.

açıkça vurgulayan altın *stater*'ler tedavüle sokmuştur. Söz konusu *stater*'lerin ön yüzünde, başında miğfer taşıyan bir savaşçı; arka yüzünde ise, Atina'nın simgesi baykuş figürünün yanında bir Pontos amblemi olan hilal ay ve yıldız motifi ile Βασιλε. Μιθραδάτης Ἀριστίων=*Kral Mithradates ve Aristion'un* lejandları yer almıştır[759]. Daha sonra da, bir tiran/dictator gibi, kendisine karşı gelenlerin bir bölümünü öldürüp, diğer bir bölümünü kentten sürerek, onların mallarını açık arttırmayla satmıştır[760]. Bu bakımdan, o sıralar Akademeia'nın başında bulunan filozof Philon, Aristion'un bu acımasız ve sert yönetimine dayanamayarak, diğer Atinalılarla birlikte Roma'ya kaçmıştır[761]. Bu durum, Delos Adası[762] dışındaki birçok yerleşimin Atina örneğini takip ederek Romalılardan yüz çevirmesine neden olmuştur.

Küçük Asya ve Hellas'ta bu olaylar meydana gelirken, Romalılar hâlâ kendi iç işleriyle uğraşıyorlardı. Halbuki, daha Pontos kralının, İÖ. 89 yılında, Küçük Asya'da Romalılar üzerine düzenlediği ilk saldırıdan sonra, *Senatus*, Mithradates'e savaş ilan etmişti. Ancak, gerek Roma'daki Sulla ve Marius taraftarlarının çekişmesi gerekse, İÖ. 91 yılında, Italia'da Müttefikler Savaşı'nın *–Bellum Italicum–* patlak vermesi, Romalıların bütün dikkatlerini kendi sorunlarının çözümü için harcamalarına neden olmuştu[763]. Savaşın nedeni *–casus belli*, şimdiye kadar Roma'nın

---

[759] Greenidge and Clay 1960², 285; Lewis 1962, 275 vdd.; 282 vdd.; Thompson 1962, 301 vd.; Head 1932, 83 n° 46. 8; 1977³, 385; Price 1962, 27; Kleiner 1974, 18, Mattingly 1971b, 35; 1979, 148 vd.; 164. Daha detaylı bilgi için bk. *CAH* vol. of plates IV. 4 n° [*d*]; Habicht 1976, 136 dn. 43; 1997, 303 vdd.; Callataÿ 1997, 303 vd.

[760] Strab. IX. 1. 20 *c*. 398; *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip*. V. 213 *f*-214 *d*.

[761] Cic. *Brut*. LXXXIX. 306; Paus. I. 20. 5; Ath. *Deip*. V. 214 *a-d*; ayrıca bk. Vell. II. 23. 5-6; App. *Mithr*. 28. Bazı kaynaklarda *–FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)– Athenaion/Athenaios olarak geçen, Mithradates yanlısı Atinalı yöneticinin Aristion'la aynı kişi olup olmadığı tartışmalıdır. Daha detaylı bilgi ve değişik görüşler için ayrıca bk. Dow 1942, 311 vdd.; Magie 1950, 219 vd. dn. 42; Forte 1972, 118 dn. 61; Badian 1976, 114 vd.; Sherwin-White 1984, 135 vd. dn. 13-14; 16; McGing 1986a, 120 dn. 152; Ferrary 1988, 477 vd. dn. 138-139; Kidd 1988, 884 vdd.; Bugh 1992, 112 vdd.; Kallet-Marx 1995, 210 vd. dn. 68; Pastor 1996a, 121 vdd.; Rhodes 1997, 57 dn. 158; Bringmann 1997, 145 vdd.; Mastrocinque 1999, 77 vdd.; Mackay 2000a, 95 vd.

[762] Küçük Asya'daki katliamdan kurtulanların büyük çoğunluğunun sığındığı Delos ve Rhodos adalarında nüfus bakımından çoğunlukta olan Romalılar halkı uyararak onların Mithradates'in tarafına geçmesini önlemişlerdir.

[763] Diod. XXXVII. 1. 6; 2. 1; Plut. *Sull*. VI. 1-2; ayrıca bk. Vell. II. 13. 1-17. 3; App. *Mithr*. 62.

gelişmesi ve büyümesi yolunda bütün güçleriyle çalışmış olan Picentines, Vestini, Marsi, Frentani, Paeligni, Hirpini, Marrucini, Venusini, Pompeiiani, Apulianes, Samnites, Umbri, Salluvi ve Luciani gibi İtalik müttefiklerin[764] birçok teşebbüste bulunmuş olmalarına karşın, henüz Roma vatandaşlık (*civitas*) hakkını alamamış olmalarıydı. Bu bakımdan, İÖ. *ca.* 91/90 yılında, ayaklanarak Roma'yla olan müttefikliklerinden ayrıldıklarını bildirdiler[765]. Bunun üzerine Roma'yla bağlaşıkları arasında savaş başlamış ve kısa süre içinde bütün Italia'ya yayılmıştı[766]. Bu dönemde bir grup İtalik, Pontos Kralı VI. Mithradates'in Italia'ya sefer düzenlemesini teklif etmiş, kral ise, Küçük Asya'da Pontos egemenliğini kurduktan sonra, onların yardımına geleceğine söz vermişti[767].

Romalılar bütün kaynaklarını ve güçlerini bu savaşa yöneltmişlerdi. Hatta Küçük Asya'daki müttefiklerinden bile –Herakleia Pontike–, gemi yardımında bulunmalarını talep etmişlerdi (Memnon 29). Bu sırada, büyük bir ihtimalle Miletos ve Klazomenai'dan yardım istediler. Çünkü *Bellum Italicum* çarpışmalarında gösterdikleri üstün başarılardan ve cesaretlerinden ötürü, Miletos'lu Meniskos ile Klazomenai'lı Asklepiades adlı iki kaptan, İÖ. 78 yılında yayımlanan *Senatus consultum*'la onurlandırılmışlardır. Söz konusu uzun yazıt, Roma'da iki dilli bronz bir tablet üzerinde ele geçmiştir. Yazıta ve çözümlenmesine ilişkin olarak bk. *CIL* I^2 588; *IGR* I 118; Sherk 1984, 81 vdd. n° 66.

[764] Diod. XXXVII. 22; Flor. *epit.* II. 6. 1-7; App. *civ.* I. 39; Eutr. V. 3. 1-2; Oros. *hist.* V. 18. 1-8.

[765] Diod. XXXVII. 2. 1-7; 10. 1-3; 11. 1-13. 1-2; Liv. *perioch.* 71-72; Iust. XXXVIII. 4. 13; Eutr. V. 3. 1-3 dn. 5-6; Obseq. *Prodig.* 54-55; ayrıca bk. Cic. *Off.* II. 75; Plut. *mor.* IV. 324 *c*: *De Fort. Rom.* 11; daha detaylı bilgi için bk. App. *civ.* I. 35-40. Greenidge and Clay 1960^2, 138 vdd.; Harris 1984, 96; 102.

[766] Diod. XXXVII. 2. 6-11; 10. 1-14; 19. 1-24; 20. 1; Flor. *epit.* II. 6. 11; Sall. *Hist.* I. 18-20; 77; Liv. *perioch.* 71-76; Plut. *Sert.* IV. 1; Iust. XXXVIII. 4. 13-14; 16; ayrıca bk. Memnon 29; Plin. *nat.* II. 85. 199; Oros. *hist.* V. 18. 8-29. August. *DC.* III. 26; V. 22.

[767] Diod. XXXVII. 2. 11; *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip.* V. 213 *c.* Appianos'a (*Mithr.* 112) göre ise, Mithradates, Roma İç Savaşları sırasında Samnit'lerle anlaşma yapmıştı. Ayrıca bk. Magie 1950, 207 dn. 21; Özsait 1982, 308; McGing 1986a, 122. W. Z. Rubinsohn'a (1993, 30) göre, Italia'dan gelen elçiler Pontos kralıyla görüşmeye, İÖ. 89 yılında Birinci Mithradates-Roma Savaşı'ndan hemen önce; E. Gabba'ya (1976, 119 dn. 369; 371) göre ise, İÖ. 88 yılında "*Ephesos Akşamı*"ndan hemen sonra gelmişlerdi (Frontin. *strat.* II. 3. 17). Athenaios'a (*Deip.* V. 213 *b-c*=*FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)) göre de, kral Küçük Asya'dan Romalıları kovduktan ve Anadolu'da etnik bir temizlik yaptıktan sonra, ordularını Thrakia ve Makedonia üzerine göndermiş ve Avrupa'nın büyük bir kısmı gönüllü olarak onun tarafına geçmişlerdi. Bu sırada bazı İtalik kabileler ve hatta Kartaca'dan dahi elçiler gelerek Roma'nın yok edilmesi için kendisiyle ittifak kurmak istediklerini

Bununla birlikte, *Senatus* tarafından önce, İÖ. 90 ve daha sonra da İÖ. 89 yılında çıkarılan vatandaşlık yasalarının ardından, İÖ. 88 yılında Müttefikler Savaşı son bulmuştur. Çünkü Müttefikler Savaşı'nın ilk senesi Roma için oldukça ümit kırıcı geçmiş ve Romalılar birçok cephede yenilmişlerdir. Fakat aralarında Marius ve Sulla'nın bulunduğu birçok komutanın çeşitli askeri grupların başında savaşa katılmalarıyla Romalılar, müttefikler karşısında başarılar elde etmeye başlamışlardır. Romalıların söz konusu savaşlar sırasında aldığı yenilgiler ve büyük oranda insan kaybı, Roma'nın müttefiklere de vatandaşlık verilmesi fikrine daha sıcak bakmasına neden olmuştur. Böylelikle, İÖ. 90 yılında kabul edilen *lex Calpurnia de civitate*[768] ve özellikle *lex Iulia de civitate*[769] adlı *Senatus* kararnameleriyle gerek Roma'ya sadık kalmış gerekse şimdiye kadar kendilerine karşı savaşan bütün müttefiklere silahlarını bırakmak kaydıyla vatandaşlık hakkı tanınmıştır. *Lex Iulia* ile henüz taraf tutmamış olan müttefikler Roma saflarına katılmıştır. İÖ. 89 yılında ise, Roma'daki iki halk *tribunus*'unun (*tribunus plebis*) yaptığı yasa teklifiyle kabul edilmiş *lex Plautia Papiria*[770]'ya göre, o sırada Italia'da oturan ve 60 gün içinde silahlarını bırakacak her müttefike tam vatandaşlık hakkı tanınacağı ilan edilmiştir. Daha sonra da, İÖ. 89 yılı *consul*'ü Gnaeus Pompeius Strabo'nun Gallia Cisalpina halkına vatandaşlık hakkını veren *lex Pompeia*[771] kanunu yürürlüğe girmiştir. Böylelikle, hem o zamana kadar kendilerine bağlı kalan müttefiklerin ayaklanmaları önlenmiş hem de Roma'ya karşı vatandaşlık hakkı kazanmak üzere baş kaldırmış olan birçok müttefik gönüllü olarak silahlarını bı-

---

bildirmişlerdir (Kidd 1988, 875). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Nicolet 1966b, 807 vdd.; Brunt 1988, 110 dn. 50; Bringmann 1997, 157 vd.

Mithradates ile Romalıların bu buluşması onuruna basılan sikkeler için bk. Greenidge and Clay 1960^2, 283 vd.; Salmon 1976, 75 vd.; 370; Scullard 1984^5, 74 dn. 29; Keaveney 1987, 157 vd. dn. 30.

[768] Sisenna *hist.* III. *frg.* 42-45 (117, 120); Cic. *Balb.* XXII. 50; ayrıca bk. Diod. XXXVII. 17.

[769] App. *civ.* I. 49; 53; Gell. IV. 4. 3; Cic. *Balb.* VIII. 21; ayrıca bk. Vell. II. 16. 4; Diod. XXXVII. 15. 1-3; *ILS* III,2 8888; Sherwin-White 1973^2, 148 dn. 1-2.

[770] Cic. *Arch.* IV. 7; ayrıca bk. App. *civ.* I. 53; Vell. II. 17. 1; Greenidge and Clay 1960^2, 151 vd.

[771] Ascon. *cont. Pis.* 2 *str.* 30-3 *str.* 5; Plin. *nat.* III. 20. 138; Cass. Dio XXXVII. 9. 3; ayrıca bk. Loewenstein 1973, 94.

rakmıştır[772]. Bu tarihten itibaren Roma, ilgisini Küçük Asya meselelerine yöneltmiştir[773].

Pontos Kralı VI. Mithradates'le çarpışmak isteyenlerin başında Lucius Cornelius Sulla[774], Gaius Iulius Caesar Strabo[775] ve Gaius Marius[776] gelmekteydi. Ancak Sulla, Müttefikler Savaşı'ndaki büyük başarılarından dolayı[777] Quintus Pompeius Rufus'la birlikte, İÖ. 88 yılı *consul*'lüğüne seçilmiştir[778]. Ardından Asia Eyaleti Valiliği'ne getirilmiş ve aynı zamanda, o sıralar Roma'daki her komutanın rüyalarını süsleyen Mithradates'e karşı yapılacak olan savaşın idaresi kendisine verilmiştir[779]. Bunun üzerine, Romalı ünlü general Marius, halk *tribunus*'u[780]

---

[772] Liv. *perioch.* 80 dn. 2; ayrıca bk. App. *civ.* I. 53-54; Salmon 1967, 359 vdd.; Gruen 1968a, 223 vd.; Atlan 1970, 123.

[773] Diod. XXXVII. 2. 12; Plut. *Sull.* VII. 1.

[774] Liv. *perioch.* 77; Plut. *Mar.* XXXIV. 1. Daha o sıralar, Müttefikler Savaşı sona erdiğinde Marius'u devirip, komutan seçilmeyi ve Pontos Kralı VI. Mithradates'e karşı savaşmayı düşünen Sulla, ordusuna yaranmak için Aulus Postumius Albinus adlı *legatus*'unun askerleri tarafından haksız yere sopalarla ve taşlarla öldürülmesine sesini çıkarmamıştı (Plut. *Sull.* VI. 9; VII. 1-2; Liv. *perioch.* 75; Oros. *hist.* V. 18. 22-23; Val. Max. IX. 8. 3; Polyain. *Strat.* VIII. 9. 1). Savaş sona erdiğinde ise, Roma'ya dönerek *consul* olmak için fırsat kollamaya başladı (Liv. *perioch.* 75). Daha detaylı bilgi için bk. Cagniart 1991, 301 vdd.

[775] Diod. XXXVII. 2. 12-13 dn. 2; Ascon. *pro Scaur.* XXV. 6-9; daha detaylı bilgi için bk. Luce 1970, 191 vd. dn. 129-131; Katz 1977, 45 vdd.; 1983, 60 dn. 40; Marshall 1985, 144 vdd.; Evans 1991, 120.

[776] Diod. XXXVII. 2. 12; 29. 1-2 dn. 2; Liv. *perioch.* 77; Plut. *Mar.* XXXIV. 1; XLV. 6; *Sull.* VII. 1-2; App. *civ.* I. 55-56; ayrıca bk. Plut. *Mar.* XXXI. 1-3; XXXIV. 3-5.

[777] Diod. XXXVII. 2. 8; 25 dn. 2; Liv. *perioch.* 75; Plut. *Sull.* VI. 2; Flor. *epit.* II. 6. 13; App. *civ.* I. 46; 50-52.

[778] Diod. XXXVII. 2. 13 dn. 3; 25; Cic. *Brut.* LXXXIX. 306; *leg. agr.* I. 10; II. 38; Liv. *perioch.* 77 dn. 1; Vell. II. 17. 1; 20. 1; Plut. *Sull.* VI. 10; App. *Mithr.* 22; *civ.* I. 55; Eutr. V. 3. 3; Obseq. *Prodig.* 56; ayrıca bk. Oros. *hist.* VI. 2. 5; Broughton 1952, II 36; 39.

[779] Plut. *Sull.* VII. 1; VIII. 4; App. *Mithr.* 22; *civ.* I. 55; Auct. *Liber de Vir. ill.* 75. 7; Eutr. V. 4. 1-2; Oros. *hist.* V. 19. 3; VI. 2. 5; Exsuper. 16; ayrıca bk. Diod. XXXVII. 29. 2; Vell. II. 18. 3.

[780] *Tribunus plebis*, Roma'da, İÖ. 471 yılından itibaren *plebs* (halk) sınıfından iki (sonraları bu sayı önce beş–daha sonra ise, on kişiye kadar yükselmiştir) *tribunus* bir yıllığına seçilirdi. Roma'da kutsal ve dokunulmaz bir makama sahip olan halk *tribunus*'ları, *plebs*'leri *patricius*'ların keyfi davranışlarından koruyor ve halkın yararına uymayan *Senatus* yasalarının oylanmasını reddedebiliyorlardı. Ayrıca *praetor* (yargıç) kararlarını veto edebiliyor ve *magistratus*'lardan (icra organları) hesap sorabiliyorlardı. Konuya ilişkin olarak bk. Plut. *Tib. Gracch.* XV. 1-9; 24. 4-7.

Publius Sulpicius Rufus'la[781] işbirliği yapmış ve *leges Sulpiciae* kararları uyarınca Mithradates Savaşı komutanlığının Sulla'dan geri alınarak, kendisine verilmesini sağlamıştır. Bu olay, Roma'da çok büyük karışıklıklara neden olmuş; Q. Pompeius Rufus canını kaçarak kurtarmış; Sulla ise, P. Sulpicius Rufus'un hançerli adamları tarafından Marius'un evine sığınana kadar kovalanmıştır[782]. Bununla birlikte Sulla, hatıralarında bunun bir kovalamaca olmadığını, kendisinin ὡς βουλευσόμενος=*istediği için* Marius'un evine ἀπολογεῖται=*konsültasyon yapmak* üzere gittiğini yazmaktadır[783]. Sebebi her ne olursa olsun, Marius o zaman Sulla'nın düşmanı olmasına rağmen, onun kendi evinde Sulpicius'un adamları tarafından öldürülmesine izin vermemiş ve onu korumuştur[784]. Sulla ise, kısa süre sonra Nola'da bulunan ordugahına kaçarak, iyi eğitilmiş altı Roma *legio*'sundan oluşan ordusunu toplamıştır. Roma üzerine yürüyüşe geçerek kenti zapt etmiş ve dost, akraba ve yakınlarına hiç aldırmadan, çok sayıda insanı katletmiştir[785]. Ayrıca, Roma *Senatus*'unu toplamış, Marius[786] ve halk *tribunus*'u Sulpicius dahil olmak üzere bir-

---

[781] Önceleri aristokrat (*optimates*) partinin güçlü bir temsilcisiyken, İÖ. 88 yılında halk *tribunus*'u olduktan sonra, Marius ve demokrat/halk (*populares*) partisinin ateşli temsilcisi olmuştur. Bu yüzden eski dostu, önceleri çok sevdiği ve beraber içli dışlı bir hayat sürdüğü o zamanın *consul*'ü Q. Pompeius Rufus'la kanlı bıçaklı düşman olarak ayrılmıştır (Cic. *de amic*. I. 2).

[782] Liv. *perioch*. 77; Plut. *Sull*. VIII. 1-4; *Mar*. XXXIV. 1-XXXV. 1-3; App. *civ*. I. 55-56; konuya ilişkin olarak bk. ve krş. Sall. *Hist*. I. 48. 7 dn. 2; Cic. *de amic*. I. 2; *Phil*. VIII. 7; Diod. XXXVII. 29. 2; Vell. II. 18. 5-6; Flor. *epit*. II. 9. 6; Ascon. *pro Corn*. 64. 17-23; Eutr. V. 4; Exsuper. 17-18; Val. Max. IX. 7 *MilRom*. 1; Ampel. XL. 1; XLII. 1; Auct. *Liber de Vir. ill*. 67. 4; 75. 8. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Lintott 1971b, 443 vdd.; Brunt 1971b, 103 vd.; Keaveney 1983a, 58 dn. 22; 69 dn. 73; 81; Powell 1990, 446 vdd.; 450 vdd.; Seager 1994, 168 vd.; Bringmann 2003, 61.

[783] Powell 1990, 455; Ramage 1991, 97 dn. 12.

[784] Plut. *Sull*. X. 1-2; *Mar*. XXXV. 2-3.

[785] Diod. XXXVII. 2. 13; Liv. *perioch*. 77 dn. 2; Vell. II. 18. 4; 19. 1; Val. Max. VIII. 6. 2; IX. 7. 1; Plut. *Sull*. IX. 1-7; *Mar*. XXXV. 4-7; Flor. *epit*. II. 9. 6-7; App. *civ*. I. 57-59; Ampel. XLII. 1; Exsuper. 19; ayrıca bk. Auct. *Liber de Vir. ill*. 67. 4; Eutr. V. 4; August. *DC*. II. 24; Oros. *hist*. V. 19. 3-5. Romalı general tarafından komuta edilen *legio*'larla Roma üzerine yürüyerek kentin ele geçirilmesi, o zamana kadar Roma Tarihi'nde görülmüş bir olay değildir (Badian 1959b, 93; Atlan 1970, 125). Ayrıca bk. Levick 1982b, 503 vdd.; Cagniart 1986, 292 vdd.

[786] Sulla o sırada, Marius'un başını getirene ödül olarak para vereceğini söyledi. Sulla'nın bu davranışı, birkaç gün önce Marius'un evinde eli kolu bağlanmış durumdayken kendisini özgür bırakan kişiye karşı, soylu ve uygar bir insanın yapacağı

çok kişiyi ölüm cezasına çarptırmıştır[787]. Çok geçmeden P. Sulpicius Rufus, kölelerinden birinin ihbar etmesi sonucunda yakalanarak öldürülmüş[788]; Marius ise, Africa'ya kaçmıştır[789]. Livius'a (*ibid.*) göre;

P. Sulpicius cum in quadam villa lateret, indicio servi sui retractus et occisus est. Servus ut praemium promissum indici haberet, manumissus et ob scelus proditi domini de saxo deiectus est=P(ublicius) Sulpicius, şehir dışındaki bir villada gizleniyordu, bir kölesinin ihaneti sonucu yakalanmış ve öldürülmüştür. Köle vaat edilmiş olan ödülü alabilmesi için, önce azat edilmiş daha sonra da 'efendisini ihbar etmenin cezası olarak' –Tarpeia– Kayası'ndan aşağıya atılmıştır.

3. Mithradates'in Rhodos Kuşatması

Bu sırada Mithradates, Rhodos'a karşı düzenleyeceği seferin hazırlıklarını büyük ölçüde tamamlayıp, Kos (İstanköy) Adası'na doğru yelken açtı. Ada halkı Pontos kralını büyük bir ilgiyle karşıladı. Ardından adalarında bulunan Mısır Kralı X. Ptolemaios I Aleksandros'un oğlunu, değerli sanat eserlerinden oluşan paha biçilmez eşyalar ve önemli miktarda parayla beraber Mithradates'e teslim ettiler[790]. Kral, bu değerli

---

hareket değildi. Bu bakımdan halk ve *Senatus* belli etmemiş olsa da bu davranışından dolayı Sulla'ya içerlemiştir (Plut. *Sull.* X. 2-3).

[787] Diod. XXXVII. 29. 3; Liv. *perioch.* 77 dn. 4; Vell. II. 19. 1; Val. Max. III. 8. 5; Plut. *Sull.* X. 1; Flor. *epit.* II. 9. 8; App. *civ.* I. 60-61.

[788] Liv. *perioch.* 77 dn. 2; 4. Daha detaylı bilgi için bk. Cic. *Brut.* LXIII. 227; LXXXIX. 307; *Cat.* III. 24; *Vat.* 23; *de Or.* III. 11; *har. resp.* XIX. 41; *Phil.* VIII. 7; *de amic.* I. 2; *ad Herenn.* I. 15. 25; IV. 22. 31; Vell. II. 19. 1; Val. Max. VI. 5. 7; Plut. *Sull.* X. 2; App. *civ.* I. 57-60; Eutr. V. 4; Exsuper. 20; Oros. *hist.* V. 19. 6.

[789] Diod. XXXVII. 29. 3; Liv. *perioch.* 77; 79; Plut. *Sull.* IX-X; *Sert.* IV; App. *civ.* I. 57-62; Exsuper. 20; Oros. *hist.* V. 19. 7; ayrıca bk. Cic. *de fin.* II. 32. 105; *Sest.* XXII. 50; *Pis.* XIX. 43; *Planc.* 26; Vell. II. 19. 2-4; Flor. *epit.* II. 9. 8; Eutr. V. 4; Val. Max. I. 5. 5; II. 10. 6; III. 8. 5; Sisenna *hist.* (*incerta ex historiis*) *frg.* 128 (125); Auct. *Liber de Vir. ill.* 67. 5; ayrıca bk. Plut. *Mar.* XXXV. 5-XL. 3; Carney 1961, 98 vdd.

[790] XI. Ptolemaios II Aleksandros'un anneannesi III. Kleopatra, *ca.* İÖ. 102 yılında, genç prensi önemli miktarda parayla birlikte Kos'lulara emanet etmişti. Ayrıca, kendisine ait değerli sanat eserleri, kıymetli taşlar ve ziynet eşyalarından oluşan mücevheratı bütün hazinesiyle birlikte Kos Adası'na yollamıştı (App. *Mithr.* 23; 115; 117; *civ.* I. 102; Strab. 2*a*. 91 *frg.* 6=Ioseph. *Ant. Iud.* XIII. 13. 1; XIV. 7. 2). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Sherwin-White 1978, 138 ; Paton and Hicks 1990[2], XXXIII.; Chamoux 2003, 145; 155.

rehineyi, kraliyet hazineleriyle birlikte Pontos'a gönderdi[791]. Ayrıca, Musevi bankerler tarafından adadaki kutsal tapınaklarda saklanan 800 *talanta* paraya el koydu[792]. Bununla birlikte kral, adadaki Asklepion Tapınağı'nın kutsal alanına (*asylon*) saygı gösterdi. Ayrıca Kos'luları, tapınağın *temenos* duvarları içine sığınan Romalıları katletmemiş olmalarından dolayı cezalandırmadı[793]. Khios Adası'ndan gelen müttefiklerinin de donanmasına katılmasıyla, İÖ. 88 yılının yazında, Mithradates memnuniyetle adayı terk ederek Rhodos'a doğru yelken açtı[794].

Rhodos'lular ise, bu sırada kentlerinin savunma duvarlarını sağlamlaştırmış, limanlarını tahkim etmiş, kuvvetli donanmalarını elden geçirerek inşa ettikleri savaş makinelerini kentlerinin stratejik açıdan önemli noktalarına yerleştirmişlerdi. Rhodos Adası aynı zamanda, hem Küçük Asya'daki katliamdan kurtulan İtaliklerin hem de Anadolu'daki Pontos hakimiyetine karşıt güçlerin toplandığı bir üs durumundaydı. Küçük Asya eski *proconsul*'ü Gaius Cassius'un da aralarında bulunduğu önemli miktarda Romalı mültecinin yanı sıra, Telmessos (Fethiye) ve Lykia'nın birçok kentinden gelen askerlerle[795], Khairemon'un oğulları gibi, Roma yanlısı Hellenler bu adada konuşlanmışlardı[796]. Ayrıca, Lykia Birliği kentleri gerek kendilerini büyük bir tehdit altında hissetmeleri gerekse Rhodos'lularla aralarındaki müttefiklik (= *symmakhia* [συμμαχία]) antlaşması uyarınca, Patara'lı (Gelemiş) amiral (= *nauarkhos* [ναύαρχος]) Kreinolaos önderliğindeki savaş filosunu Mithradates'e karşı Rhodos saflarında savaşması için gönderdiler[797]. Rhodos'lular öncelikle, Kreinolaos komutasındaki Lykia'lıları Kos Adası'nı gözetlemekle görevlendirdiler[798]. Böylelikle kralın donanmasının demir attığı

---

[791] App. *Mithr.* 23; 115; *civ.* I. 102; Strab. 2*a*. 91 *frg.* 6=Ioseph. *Ant. Iud.* XIV. 7. 2; ayrıca bk. App. *Mithr.* 117; Sherwin-White 1978, 138 dn. 296.

[792] Strab. 2*a*. 91 *frg.* 6=Ioseph. *Ant. Iud.* XIV. 7. 2. Zira Küçük Asya'daki Museviler, Mithradates Anadolu'yu ele geçirdiğinde paralarını sağlama almak amacıyla, Kos Adası'na göndermişlerdi. Büyük bir ihtimalle Küçük Asya'daki bütün Musevilerin birikimleri, o sırada Kos Adası'nda bulunuyordu. Daha detaylı bilgi için bk. Marshall 1975, 147 vd.; Sherwin-White 1976, 183 vdd.; 1978, 138 dn. 297; 249; Trebilco 1999[3], 13 vd. dn. 45.

[793] Tac. *ann.* IV. 14; ayrıca bk. Sherwin-White 1978, 139 dn. 298; 227; 345.

[794] Liv. *perioch.* 78; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 218 dn. 40.

[795] App. *Mithr.* 24.

[796] Welles 1934, 295 vdd. n° 74.

[797] Marek 1995, 9 vdd.; 16 vdd.; ayrıca bk. Bresson 1999, 119.

[798] Arslan 2002a, 123 dn. 64.

ve Rhodos'a saldırmak üzere son hazırlıklarını tamamladığı Kos limanındaki ana karargahına ilişkin detaylı bilgi toplamaya başladılar[799].

Rhodos'lular, Pontos Kralı VI. Mithradates'in donanmasıyla üzerlerine doğru yelken açtığı haberini aldıkları zaman, amiralleri Euphranor'un oğlu Damagoras'ı[800], Rhodos donanmasının hafif ve hızlı teknelerinden oluşan bir filosuyla, kralı karşılamak üzere gönderdiler. Ardından kralın adalarındaki konumunu zorlaştırmak amacıyla kentin civarında onun faydalanabileceği her şeyi tahrip ederek, kente çekildiler[801]. Damagoras'ın amacı; Mithradates'in Rhodos kuşatması için mühimmat ve asker taşıyan nakliye gemilerine zarar vermek veya batırmak ve beklenen Pontos saldırısını geciktirmek ya da sekteye uğratmak olsa gerekti. Mithradates'in Kos'tan Rhodos'a doğru yelken açarken takip edeceği en kolay rota, Knidos (Deveboynu) Burnu'yla Nisyros ve Telos adaları arasındaki Karia sahilleri boyunca uzanıyordu[802]. Bu bakımdan Damagoras, Halikarnassos (Bodrum) Yarımadası'nın açıklarında mevki almıştı. Böylelikle hem Kos Körfezi içinde sıkışma hem de çevrilerek imha edilme tehlikesine karşı filosunu güvence altına aldı. Söz konusu durum Rhodos'lulara, bir yandan açık denize kaçabilme olanağı sağlarken, diğer yandan da kralın Rhodos'a gitmesini geciktirmiş oluyordu. Bu bakımdan çarpışma için, Kos ile Kalimnos adaları arasında, Halikarnassos Yarımadası'nın ucunda, Myndos (Gümüşlük) Geçidi olarak adlandırılan boğaz seçildi[803].

Savaş, Rhodos filosunun kralın donanmasına cepheden ve sol kanattan saldırmasıyla başladı. Rhodos donanması sayı bakımından az olmasına rağmen savaştıkları suları iyi tanıyordu. Dahası, deniz tecrübeleri, taktik bilgileri, tam donanımlı gemileri ve iyi eğitilmiş mürettebatlarıyla Pontos donanmasına üstün geliyordu[804]. Fakat, kralın amiral gemisi *quinqueremis*'ten (beş sıra kürekli savaş gemisi), Pontos donanmasının, kanatları genişleterek düşmanı çembere alma emri vermesi üzerine, Rhodos filosu çevrilme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Bu nedenle

---

[799] Lykia Birliği'nin Patara'lı Artapates'in oğlu Kreinolaos komutasındaki donamasının iki amacı vardı. Bunlardan ilki, Rhodos donanmasını Mithradates'e karşı verdiği savaşta güçlendirmek; ikincisi ise, düşmanın Kos Adası'ndaki karargahını dikkatli bir şekilde gözetlemekti. Marek 1995, 10; 19; Arslan 2002a, 123.

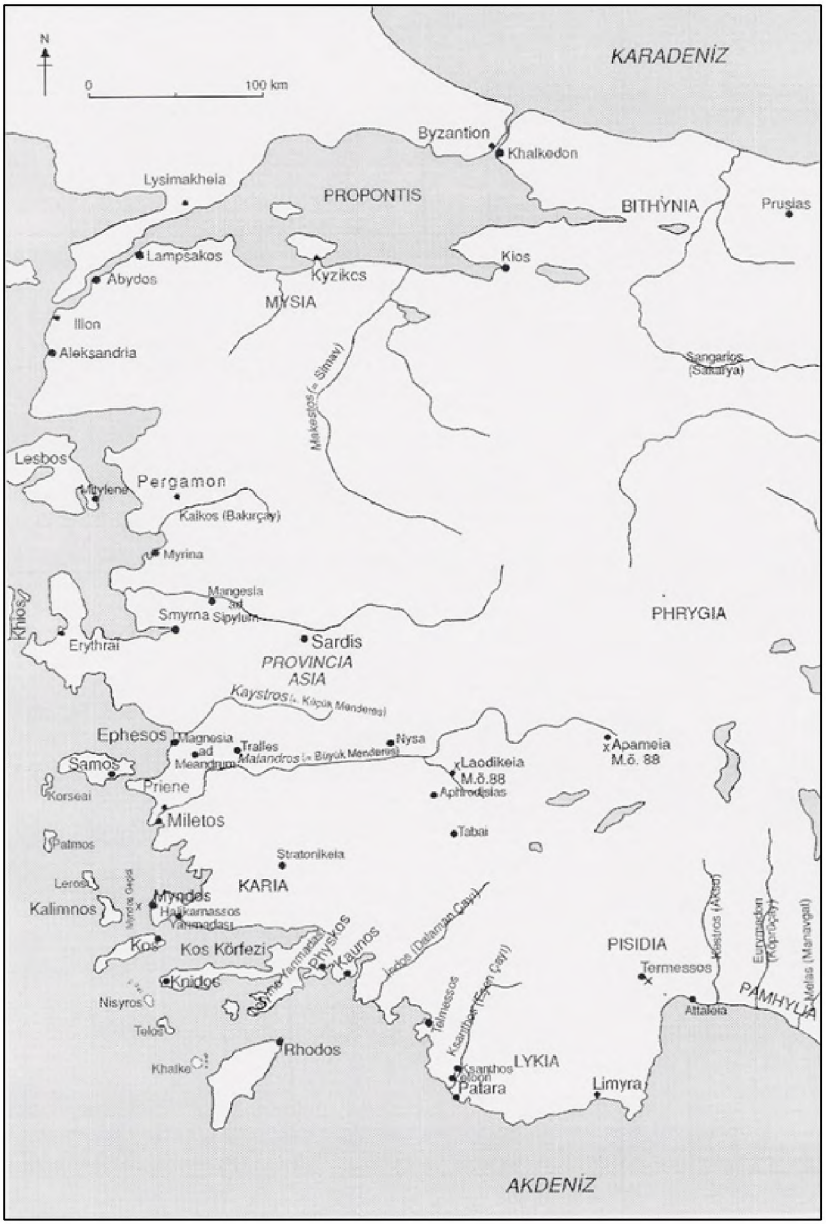
[800] Kontorini 1993, 83 vdd.; 94 dn. 60.

[801] App. *Mithr.* 24.

[802] Strab. XIV. 2. 15 *c.* 656; 19 *c.* 657.

[803] App. *Mithr.* 24; *civ.* IV. 71.

[804] Diod. XXXVII. 28.

8) Mithradates'in Rhodos ve Lykia Seferi

savaşı bırakarak hızla geri çekildiler. Kralın takibi, bu suları iyi bilen Rhodos filosunun hafif ve süratli gemilerini yakalamaya yetmedi. Sonunda, Damagoras komutasındaki savaş gemileri, Rhodos'un güvenli limanına sığındı. Kentin kapıları kapatıldı. Böylece Rhodos'luların hareketinin stratejik gayesi elde edilmiş oldu. Kralın Rhodos'a ulaşması, kısa süreliğine de olsa geciktirilmiş ve düşman donanmasının gücü hakkında bir fikir edinilmişti. Mithradates, Rhodos sahillerine geldiğinde kent, artık kralı kuvvetli surlarının ardında karşılamaya hazırdı[805].

Rhodos'luların başkenti, adayla aynı adı taşıyordu. Kent, coğrafi konumu itibariyle Küçük Asya'nın güney kıyısındaki Loryma (Bozburun) Yarımadası'nın karşında; adanın ise, doğu burnunda yer almaktaydı. Deniz sularının oyduğu iki doğal koy ve kayalık bir sahil üzerinde tahkimli bir kaleye sahipti. Şehrin dört bir yanında gösterişli dış limanlar, rıhtımlar, tersane ve doklar yükseliyordu. Kapatılabilen limanlar ve tersaneler hem kuvvetli bir sur hem de kalın zincirlerle korunuyor; ayrıca savaş makineleriyle destekleniyordu. Kente ait dış limanlardan bazıları ise, gizli tutuluyor ve buralara kimsenin girmesine izin verilmiyordu. Kent yolları, su sistemi, silah ve erzak depolarının yerleşim düzeni açısından ideal bir plana göre inşa edilmişti[806]. Diğer bir deyişle, Rhodos gerek savaş gemilerini imal, teçhiz ve tamir ettiği tersaneleri gerek gemi inşaatı açısından lüzumlu kereste, katran, keten, ip gibi ham maddeleri stokladığı erzak depoları gerekse donanmasını ve mürettebatını kapatılabilen limanlar ve tahkimli surlar içinde ikmal edebildiği istinat noktalarıyla ideal bir kara üssüne sahipti.

Bu yüzden Mithradates önce, liman ağzına demirleyerek, kent yakınlarında kamp kurdu. Daha sonra da, liman tarafından kente girmek için çeşitli denemelerde bulundu. Fakat kısa süre sonra, yaptığı işin yararsızlığını kendi de anladı. Kenti hem karadan hem de denizden kuşatarak[807] Küçük Asya'daki ağır silahlı askerlerin gelmesini beklemeye başladı. Bu arada Rhodos'lularla çarpışmaya devam ediyordu. Çünkü Rhodos'lular, bir yandan kendilerini surlardaki askerleriyle savunurken, diğer yandan da hızlı gemilerine ve tecrübeli denizcilerine güvenerek savaş filosunu her an düşmana saldıracakmış gibi hazırda bekletiyor ve her fırsatta Pontos gemilerine saldırıyorlardı[808]. Böylelikle yavaş yavaş kralın kuvvetlerini yıpratmaya başladılar. Bu arada kral, Rhodos limanı-

---

[805] App. *Mithr.* 24.
[806] Strab. XIV. 2. 5-13 *c.* 652-655; ayrıca bk. Günaltay 1987², 363 vd.
[807] Cic. *Verr.* II. (1) 65. 159.
[808] App. *Mithr.* 24-25.

nın ağzını geniş hacimli tekneler, ağır yük ve savaş gemileriyle kapayarak kenti abluka altına almış olsa da, bazen ters esen rüzgarlar bazen de tecrübesiz adamlarının disiplin dışı davranışları[809] kuşatmanın Rhodos'lular tarafından zaman zaman yarılmasına neden oluyordu. Ayrıca kral, üç sıra kürekli süratli teknelerini (= *triērēs*[810] [τριήρης]) uzun süre denizde tutamıyordu. Çünkü söz konusu tekneler, basit bir biçimde, yalnızca kürek çekme ve düşman gemilerine pruvalarındaki –burunlarındaki– ağır tunç mahmuzlarıyla (= *embolon* [ἔμβολον]) çarpma işlevleri açısından donatılmış ve dengesiz olma pahasına hız için tasarlanmış savaş gemileriydi. Bu bakımdan, iyi hava ve sakin denize bağımlıydılar. Bu durum, *triērēs*'lerle yapılacak uzun süreli bir deniz kuşatmasını neredeyse olanaksız kılıyordu. Zira bu teknelerde subay kamaraları, mürettebat için savaş görev yerleri, yiyecek deposu ya da mutfak yoktu. Bundan dolayı *triērēs*'lerin denizde uzun süre kalmaları imkansızdı. Rhodos gibi bir kentin deniz kuşatmasında, Pontos *triērēs*'lerinin günde en az bir defa, ikmal için dönebilecekleri yakın bir kara üssüne ihtiyaçları vardı[811].

Diğer yandan nitelikli mürettebat eksikliği Pontos donanması açısından en önemli sorundu[812]. Donanmadaki eğitilmiş mürettebatın azlığı, kısa süre içinde kendini çeşitli şekillerde gösterdi. Savaş gemileri, ne kadar iyi tasarlanmış ya da sayı bakımından ne kadar çok olurlarsa

---

809 Diod. XXXVII. 28.

810 *Triērēs*, İÖ. VI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uzun bir süre en çok kullanılan savaş gemisi niteliğindeki yeni bir tekne türüdür. Bu tekneye Latince'de *triremis* adı verilmekteydi. Kelime anlamı itibariyle '*üç sıra kürekli*' demek olan söz konusu hızlı savaş gemilerini, o çağın '*destroyerleri*' olarak kabul edebiliriz.

Triērēs'lerin uzunlukları 35-40m arasında değişmekte olup genişlikleri 5-6m kadardı. Su altındaki derinlikleri takriben 1m, deniz seviyesinden yükseklikleri ise, mümkün olduğu ölçüde suya yakındı. Söz konusu yassı ve uzun teknelerdeki kürek sıraları deniz seviyesinin öyle yakınından başlıyordu ki; dalgalar en alt sıranın ancak bir karış altında kalıyordu. Her bir *triērēs*'te 170 kürekçi (= *epikopoi* [ἐπίκοποι]), 8-10 tane tayfa (= *nautai* [ναῦται]), ayrıca ağır silahlı askerler (= *hoplitai* [ὁπλῖται]) ve mancınıkçılardan (= *sphendonētai* [σφενδονῆται]) oluşan, sayıları 14 ile 30 arasında değişen deniz askeri (= *epibatai* [ἐπιβάται]) bulunmaktaydı. Her tekneyi bir kaptan (= *triērarkhos* [τριήραρχος]) donanmayı ise, amiral (= *nauarkhos* [ναύαρχος]) kumanda etmekteydi. Daha detaylı bilgi için bk. Landels 1996[3], 157 vdd.; Casson 2002, 62 vdd.

811 Landels 1996[3], 164 vdd.; Arslan 2002a, 124 vd.

812 Diod. XXXVII. 28.

olsunlar, amaca uygun, iyi eğitilmiş ve morali yüksek mürettebata ihtiyaçları vardı. Çünkü antikçağda deniz savaşları çevik manevralardan ibaretti. Klasik savaş gemileri olan *triērēs*'lerle yapılan çarpışmalarda aslolan ya düşman teknesinin yanından süratle geçerek onun küreklerini parçalamak ya da geminin karnında mancınıklar, kargılar veya mahmuz darbesiyle yarık açmaktı. Yeri geldiğinde ustaca yapılan bir mahmuz darbesi düşman gemisini ikiye bölebilirdi[813]. Bununla birlikte, teknenin hızı ve manevra kabiliyeti kaptanın, dümencinin ve tüm gemi mürettebatının ortak uyumu sonucunda ortaya çıkıyordu. Yalnızca birkaç insanın bile yanlış kürek çekmesi, bütün bir sıranın uyumunu bozarak geminin manevra yeteneğinin ve hız denetiminin bozulmasına neden oluyordu. Bu bakımdan Pontos donanması sayıca üstün olmasına rağmen süratli, manevra kabiliyeti yüksek, deneyimli ve iyi eğitilmiş gemicilerden oluşan Rhodos filoları tarafından sık sık tuzağa düşürülüyordu[814]. Rhodos *triērēs*'leri pruvalarındaki ağır tunç mahmuzlarıyla Pontos savaş gemilerine şiddetle çarparak ya teknelerini batırıyor ya süratle yanlarından geçerek küreklerini parçalıyor[815] ya da birtakım kancalar vasıtasıyla kendilerini düşman gemilerinin bordalarına yapıştırdıktan sonra, onları yedeklerine alarak limanlarına götürüyorlardı[816]. Kral ise, donanmasının sayı üstünlüğünden yararlanarak Rhodos'luları denizde çembere alıp yok etmek için fırsat kolluyordu[817]. Bu arada, zaman geçiyor ve yaz yerini sonbahara bırakıyordu. Yine bu çeşit çarpışmalardan birinde, Pon-

---

[813] Daha detaylı bilgi için bk. Hdt. VIII. 87-88.

[814] Halkçı bir yönetim sistemine sahip olan Rhodos Adası'nda yoksul halkın erzak eksiklikleri varlıklı vatandaşlar tarafından giderilirdi. Böylelikle, hem yoksul kişi yiyeceğini sağlar hem de kentte, özellikle donanmanın kuvvetlenmesi açısından yetenekli mürettebat hiçbir zaman eksik olmazdı (Strab. XIV. 2. 5 *c.* 653; ayrıca bk. Diod. XXXVII. 28). Çünkü donanma ve denizcilik, her çeşit ihtisas alanında olduğu gibi, ustalık gerektiren bir meslek işiydi. Durumun gereğine göre, ek bir şey olarak çabucak yaratılamazdı (Thuk. I. 142).

[815] Böylelikle, hareket kabiliyetini kaybeden gemiye hücum edilerek kolayca ele geçiriliyordu.

[816] Diod. XXXVII. 28; App. *Mithr.* 25-26. Üç sıra kürekli tekneler deniz savaşı sırasında mahmuzlanarak delindiklerinde, savaş gemisi olarak tamamen yararsız hale gelmelerine rağmen, diğer tekneler tarafından rahatlıkla yedeklerine alınarak çekilebiliyor ve onarılabiliyordu (Thuk. II. 83-92; daha detaylı bilgi için bk. Landels 1996[3], 163).

[817] Diod. XXXVII. 28.

tos müttefiklerinden üç sıra kürekli, sağlam ἐπωτίδες=*epōtides*'lerle[818] donatılmış bir Khios savaş teknesi şaşırıp, yanlış bir manevra yaparak Mithradates'in beş sıra kürekli amiral gemisini (*quinqueremis*) mahmuzladı. Kralın gemisini manevra yapamaz hale getiren bu tuhaf kaza, neredeyse Mithradates'in, Rhodos'lular tarafından esir alınmasına neden oluyordu[819].

Bu sırada, kralın kara kuvvetleri ellerindeki nakliye gemileriyle *triērēs*'ler eşliğinde Rhodos Adası'na doğru yelken açtılar. Fakat Kaunos (Dalyan) açıklarında şiddetli bir fırtınaya yakalanarak, Rhodos sahillerine doğru sürüklenmeye başladılar. Kasırganın etkisiyle sular üzerinde oraya buraya dağılan, dalgaların arasında yalpalayarak ilerlemeye çalışan Pontos gemilerini gören Rhodos'lular, mürettebatın ve askerlerin şaşkınlığından yararlanarak bütün güçleriyle onlara saldırdılar. Çünkü Pontos kralı için gerek asker desteği gerekse savaş mühimmatı taşıyan bu geniş hacimli gemiler aşırı derece yüklenmişti. Teknelerdeki aşırı kalabalığa, bir de şiddetli fırtına ve panik eklenince kaptanlar gemileri rotalarında tutmayı başaramadılar. Bu bakımdan Rhodos'lular kolaylıkla Pontos kralına gönderilen nakliye teknelerinin bir bölümünü ele geçirdiler. Diğer bir bölümünü ise, ya hızlı savaş gemileriyle arkadan mahmuzlayıp[820] batırdılar ya da yaktılar ve yaklaşık 400 kişiyi esir alarak limanlarına çekildiler[821].

---

[818] Savaş gemisinin pruvasında yer alan mahmuzun iki yanına yerleştirilen ve mahmuzun düşman gemisinin bordasını yarması için pekiştirilen sivri tahtalara verilen addır.

[819] App. *Mithr.* 25; ayrıca bk. Memnon 31. 3. Kral, o zaman bu olayı önemsememiş gibi görünse de, daha sonra Khios'lulardan bunun hesabını sormuştur (App. *Mithr.* 46-47).

[820] Arkadan mahmuzlama ya da arkadan bindirme olarak adlandırılan bu donanma manevrası *periplous* diye de bilinir. Bu manevrada savaş teknesi rakip gemiyi kıç tarafından mahmuzlar ve daha sonra da çark ederek döner, yine kıça doğru saldırır.

[821] App. *Mithr.* 26; ayrıca bk. Val. Max. V. 2 *ext.* 2. Cicero'ya (*Verr.* II. (1) 65. 159) göre, bu sıralar Rhodos'lular her ne kadar VI. Mithradates'ten her şeyden çok nefret etmelerine karşın, ona ithafeten kentlerinin en merkezi yerinde dikmiş oldukları heykeline dokunmadılar. Böyle bir şeyi, kent ağır kuşatma koşulları altında çok zor ve tehlikeli anlar yaşadığında dahi gerçekleştirmediler. Kendilerini abluka altına alan kralı uzaklaştırmak için ellerinden geleni yapmalarına rağmen, onun kentlerinin göbeğinde yer alan heykeline kimse saygısızlık etmedi. Cicero, hayatının bir bölümünü Rhodos'ta geçirmiş bir kişi olarak, Rhodos'luların bu davranış şeklini, kültürlerinde önemli bir yer tutan kutsal şeylere duydukları saygıya bağlamaktadır. Zira halk, bir zamanlar dost oldukları kralı onurlandırmak üzere diktikleri heykele bakıyordu, onda gördükleri, şu an kendilerine karşı savaşan düşmanları değildi.

Böylelikle kralın Rhodos kuşatması önemli ölçüde sekteye uğratıldı. Yine de söz konusu durum, Mithradates üzerinde bekleninin aksine ters bir tepki yarattı. Kral, bir yandan kent üzerindeki kuşatmayı daha da şiddetlendirirken, diğer yandan da surlara çıkmak için devasa büyüklükte bir savaş makinesinin (= *sambykē*[822] [σαμβύκη]) inşasına başladı ve onu iki geminin üzerine monte etti. Akabinde, Rhodos surlarının daha alçak olduğu Zeus Atabyrios Tapınağı'nın yer aldığı tepeden, gece karanlığında kente baskın yapmayı kararlaştırdı. Bu yüzden, ordusunun bir kısmını gemilere yükledi. Plana göre, kralın gece karanlığında gemiler ve *sambykē*'yle kentin limanına saldırdığı sırada kara ordusu da düşmanın şaşkınlığından yararlanarak önemli kuvvetlerle müdafaa edilmediği haber verilen Atabyrios Tepesi'ndeki alçak surlara tırmanacaktı. Bununla birlikte, Rhodos'lu nöbetçiler sessizce yaklaşan Pontos kuvvetlerini fark ettiler. Hücum başladığında ise, buranın birçok birlik tarafından güçlü bir şekilde savunulduğu ve karşı tarafın tuzağına düştükleri anlaşıldı[823].

Gene de kral, şafakla birlikte hem karadan hem de denizden geniş kapsamlı bir saldırıya başladı. Rhodos'lular özellikle, denizden Isis Tapınağı'nın yer aldığı duvarlara doğru yaklaşmakta olan heybetli *sambykē*'yi gördükleri zaman dehşete düştüler. *Sambykē* üzerinde, aynı zamanda çalışabilen birçok savaş makinesi yer almaktaydı. Rhodos donanmasının bütün çabaları kentlerine doğru ilerleyen, bu yüzen kuleyi durdurmaya yetmedi. Şimdi Pontos askerleri ve tekneler *sambykē*'nin muazzam cüssesinden yararlanarak surlara kadar rahatça ilerliyor ve duvarlara tırmanmaya çalışıyorlardı. Böylelikle kral, kara kuvvetleri, donanması ve *sambykē* eşliğinde bütün gücüyle Rhodos surlarına hücum etti. Rhodos'lular, bu sefer Pontos saldırısını geri püskürtemediler. Fakat bu sırada beklenmedik bir şey oldu. Rhodos duvarları önlerine gelen *sambykē*'nin devasa kütlesi kendi ağırlığına daha fazla dayanamayıp çöktü[824].

---

[822] Bazen sur duvarlarına çıkmak için inşa edilen kuleye bazen de bir gemiden diğerine geçmek için kullanılan köprüye verilen addır. Daha detaylı bilgi için bk. Polyb. VIII. 4. 6; Plut. *Marc.* 15; App. *Mithr.* 26-27; daha detaylı bilgi için bk. Landels 1966, 69 vdd.

[823] App. *Mithr.* 26; ayrıca bk. Arslan 2002a, 125 vd.

[824] App. *Mithr.* 27. Gene Appianos'a (*Mithr.* 27) göre, Tanrıça Isis'in hayaleti yanan *sambykē*'nin alevleri arasında belirdi. Iulius Obsequens'e (*Prodig.* 56 dn. 1) göre ise, Mithradates'in, Roma müttefiklerine karşı savaşa hazırlandığı sırada, kötü bir şeyin habercisi kendisine görünmüştür. Ayrıca kuşatma sırasında askerler –her nedense– elinde yıldırım taşıyan Isis'in görüntüsüne benzeyen bir siluetin peyda

Bütün çabalarına rağmen, bu girişimin de boşa çıkması ve kış mevsiminin yaklaşmış olması nedeniyle Mithradates, iyi müdafaa edilen kente karşı ikinci bir saldırı teşebbüsünde bulunmadı. Bunun üzerine, Rhodos donanmasının ve ada halkının serbest kalmaması için ada çevresinde bir Pontos filosu bıraktıktan sonra, Lykia'nın güney kıyılarına doğru yelken açtı[825]. Çünkü Lykia'lılar savaşın başından beri hem Mithradates VI Eupator'un hakimiyetini tanımayarak, onun generalleriyle çarpışmışlar[826] hem de kendisine karşı savaşan Rhodos Adası'na yardım göndermişlerdi[827]. Patara, Rhodos'tan sonra bölgedeki en önemli ikinci limandı. Ayrıca Küçük Asya'daki en önemli ikinci donanma ve asker gücü Lykia Birliği'nin elinde olup, Patara söz konusu birliğin en önemli üç limanından biriydi[828] –diğer ikisi Phaselis ve Andriake'dir–. Bu nedenle Mithradates önce, Pontos hakimiyetine karşı direnen Patara kentini hem karadan hem de denizden kuşattı. Kısa süre sonra, savaş makineleri ve mancınıklar yapmak üzere Ksanthos yakınlarındaki Letoon[829] (Kumluova) kutsal alanında Leto'ya adanmış ağaçları kesmeye başladı. Ancak rüyasında tanrıça tarafından durması emredilince kesim işine son verdi[830]. Gerek abluka altındaki kent gerekse Pontos egemenliğine halen boyun eğmemiş Lykia yerleşimlerine karşı savaşması için komutanlarından Pelopidas'ı Pontos ordusunun ve donanmasının bir bölümüyle birlikte burada bıraktı. Pontos donanmasının ana bölümü ise, Pergamon ve Propontis'e doğru yelken açtı. Çünkü Mithradates, artık Romalıların Hellas'taki eyaletlerini ele geçirmeyi düşünüyordu. Bu yüzden, İÖ. 88/87 yılı kışını geçirmek amacıyla Karia Bölgesi üzerinden, yeni kraliyet başkenti Pergamon'a doğru yola çıktı[831].

---

olduğunu ve Mithradates'in devasa kuşatma aleti *sambykē*'ye saldırdığını zannetmişlerdir. Ayrıca bk. McGing 1993, 511 dn. 60.

[825] App. *Mithr*. 27; *civ*. IV. 67. ayrıca bk. Cic. *Verr*. II. (1) 65. 159; Liv. *perioch*. 78; Vell. II. 18. 3; Magie 1950, 218 vd.; Sherwin-White 1984, 125; Günaltay 1987[2], 364 vd.

[826] App. *Mithr*. 20-21.

[827] App. *Mithr*. 24; ayrıca bk. Marek 1995, 9 vdd.

[828] Marek 1995, 16 vd.

[829] İsmini Işık Tanrısı Apollon ve Avcı Tanrıça Artemis'in annesi Leto'dan alan bu kutsal alan (Letoon), deniz kıyısından yaklaşık 3.5km içeride, Ksanthos Irmağı'nın batı yakasında yer alır. Söz konusu kutsal alan Lykia Bölgesi'nin ve Lykia Birliği'nin en önemli dini merkezidir.

[830] App. *Mithr*. 27. Mithradates'in Rhodos kuşatmasından itibaren başına gelen doğa üstü olaylar için ayrıca bk. Obseq. *Prodig*. 56 dn. 1-2.

[831] App. *Mithr*. 27; ayrıca bk. Sherwin-White 1984, 125.

Bununla birlikte, Birinci Mithradates–Roma Savaşı (İÖ. 89-85) sırasında, Mithradates VI Eupator'un generallerine direnen; Pontos kralına karşı savaşan Rhodos Adası'na yardım gönderen ve bizzat kralın kendisine karşı savaşan Lykia Bölgesi'ndeki hangi kentlerin Mithradates tarafından ele geçirildiğine dair şu an için yeterli bilgiye sahip değiliz. Appianos'un konuya ilişkin ifadelerinden[832] Pisidia, Lykia ve Pamphylia'nın Pontos kralına karşı savaştıklarını öğrenmekle birlikte, söz konusu bölgelerden hangi kısımların Pontos kuvvetleri tarafından işgal edildiğini ve kralın generallerinin bu bölgelerde nerelere kadar ilerlemiş olduklarını kesin olarak bilemiyoruz. Ancak, Lykia'ya gönderilmiş olan generallerin bölgenin kuzeyindeki dağlık yöreleri Pamphylia Ovası'nı çevreleyen dağlara kadar istila etmiş oldukları düşünülmektedir[833]. Aynı şekilde, Pisidia'nın müstahkem kentlerinden Termessos (Güllük Dağı), Roma'ya bağlı kalarak Pontos kralına karşı direnmiş gibi gözükmektedir. Bu bakımdan, Pontos kuvvetlerinin Kibyra (Gölhisar, Horzum) kentini ele geçirdikten sonra, Termessos kontrolündeki Yenice Boğazı'ndan geçerek Pamphylia'ya girmiş oldukları kabul edilmektedir[834]. Mithradates'in bu geçiş esnasında, Termessos'un egemenlik alanını istila ederek çok sayıda insanı esir aldığı, daha sonra Roma halkı tarafından çıkartılan *lex Antonia de Termessibus*[835] adlı bir kararnameyle (*plebiscitum*[836]) açıklığa kavuşmuştur[837].

Bu arada, her ne kadar Karia'nın kıyı kentleri –Kaunos[838], Knidos[839], Kos[840]– Pontos hakimiyetini kabul etmiş olsalar da, bölgenin iç

---

832 App. *Mithr.* 20-21; 24; 27.

833 *CIL* I 589; Akşit 1971, 88 dn.49.

834 Magie 1950, 265; 285; Özsait 1985, 73; Çelgin 1997, 111.

835 Alınan bu kararname ya da yasaya Termessos kenti için çıkarılmış özel bir yasa yahut kararname gözüyle bakıldığından dolayı, söz konusu isimle adlandırılmıştır. Büyük bir kısmı kayıp olan söz konusu yasanın kapsamı ve içeriğine ilişkin şimdiye kadar çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Daha detaylı bilgi için bk. Hardy 1912, 99 vdd.; Heberdey 1960², *col.* 749 vd.; Sherwin-White 1976, 12 vdd.; Özsait 1985, 76 vdd.; Crawford 1996, 331 vdd.; Bean 1997, 109; Çelgin 1997, 113 dn. 414. Yasanın tarihine ilişkin olarak ise bk. Head 1977³, 712; Heberdey 1960², *col.* 749; *TAM* III 1, 4; Özsait 1985, 76 vdd.; Jones 1971², 130; Aulock 1979, 46; Bean 1997, 109; Çelgin 1997, 116 dn. 425; Arslan 2000b, 34 vd.

836 Roma'da ele geçen bu bronz levha için bk. *CIL* I² 589; *TAM* III 1, 4 vd.; ayrıca bk. Çelgin 1997, 113 dn. 412.

837 Akşit 1971, 88 dn. 249; Çelgin 1997, 111 dn. 404.

838 Plut. *Luc.* III. 3; ayrıca bk. App. *Mithr.* 23.

839 Plut. *Luc.* III. 3; ayrıca bk. Lawall 2005, 37 dn. 54-58.

840 App. *Mithr.* 23; Plut. *Luc.* III. 3.

kesimlerindeki kentlerden bazıları –Stratonikeia[841], Tabai[842]– hâlâ Pontos kralına karşı direniyorlardı. Bunun üzerine kral, büyük bir ihtimalle Telmessos üzerinden Physkos'a (Marmaris) kadar sahil şeridini izledikten sonra, Karia'nın iç kısımlarından Pergamon'a giden yolu takip etmiştir[843]. Stratonikeia'nın Pontos kralına karşı olan savunması uzun ömürlü olmamıştır. Kuşatılan kent, Mithradates VI Eupator tarafından güç kullanılarak işgal edilmiş ve Pontos Krallığı'nın hakimiyetine boyun eğmediği için cezalandırılmıştır. Bu nedenle Stratonikeia'lılar, krala önemli miktarda savaş tazminatıyla haraç vermek ve kentlerinde bir Pontos garnizonu bulundurmak zorunda kalmışlardır[844]. Tabai kenti de Pontos kralına karşı gelmiş; fakat sonunda, o da bir şekilde Mithradates'e boyun eğmiştir[845]. Kral bu sırada Stratonikeia'da gördüğü, Philopoimenos'un Monime adlı güzel kızıyla evlenmiş ve onu da yanına alarak, Hellas'a düzenlemeyi düşündüğü yeni seferin hazırlıklarını tamamlamak üzere Pergamon'a gitmiştir[846].

---

841 App. *Mithr.* 21; *OGIS* 441=Sherk 1969, 105 vdd. n° 18.

842 *OGIS* 442; Sherk 1969, 100 vdd. n° 17.

843 *CMAM* Patara-Pergamon yolu.

844 App. *Mithr.* 21; ayrıca bk. Sherk 1969, 110 vdd. n° 18; Hind 1994, 168 vd.

845 Karia'nın Phrygia sınırında yer alan Tabai'ın, her ne kadar Mithradates'e karşı gelen kentlerden biri olduğu biliniyor olsa da, onun kral tarafından ne zaman ele geçirildiği kesin değildir. Ancak kent ya Mithradates'in Laodikeia'yı kuşattığı sırada aynen Aphrodisias gibi, Roma Generali Oppius'u desteklediği için ele geçirilmiş ya da kral Stratonikeia'yı işgal ettiği sırada Tabai kentini de boyunduruğu altına almıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *OGIS* 442; Magie 1950, 234 vd.; Robert 1954, 97 vdd. no, 5; Sherk 1969, 101 n° 17.

846 App. *Mithr.* 21; 27; ayrıca bk. Ael. *Fr.* 12 *str.* 10-12. Kral yaratılış itibariyle kadınlara oldukça düşkün olmasına ve zaman zaman tutkuların kölesi gibi görünmesine ve davranmasına rağmen, her defasında duruma hakim olmasını bilirdi. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. App. *Mithr.* 112.

Bununla birlikte Mithradates'in neden Hellas'a bir sefer düzenlemeyi düşündüğü bilinmemektedir. Th. Reinach (1975[2], 127) ve M. I. Rostovtzeff'e (1941, 835) göre, bağımsız bir Panhellenik *monarkhia* kurmak; D. Magie'ye (1950, 219) göre, topraklarını genişletmek ve daha da güçlenmek; U. Kahrstedt'e (1948, 292; 295) göre, milliyetçilik ve sosyo-ekonomik nedenler; A. N. Sherwin-White'a (1977a, 74) göre, Romalılarla masaya oturduğunda pazarlık konumunu yükseltmek; (1984, 134 vd.) göre ise, doğaçlama ve sınırlı amaçlar için kral Hellas'a geçmiştir. Modern yazarlar kralın bu seferi üzerine çeşitli görüşler ileri sürmelerine karşın, bu hipotezlerin hiçbiri günümüze kadar kanıtlanmış ya da çürütülmüş değildir (Rubinsohn 1993, 36 dn. 141). Fakat şu da göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir ki; sebebi her ne olursa olsun: Kral Rhodos'luların kuvvetli donanmasını ve o sıralar Romalı-

Mithradates, İÖ. 88/87 yılı kışını Pergamon'da Roma'nın Hellas hakimiyetine son vermek amacıyla ordusunda ve donanmasındaki son eksikleri tamamlayarak geçirdi[847]. Bu sırada Roma ise, Müttefikler Savaşı'na son vermiş[848] ve kendini yeniden toparlayarak bütün dikkatini Pontos Kralı VI. Mithradates'in üzerine yöneltmişti. Romalılar artık, Küçük Asya ve Hellas üzerinde egemenlik kurma emelini besleyip, bunu gerçekleştirme yolunu tutmuş olan Pontos kuvvetlerine karşı mücadele etmeye karar vermişlerdir[849]. Öyle ki, Romalılar Mithradates'in üzerine ciddi bir ordu göndermeden, onun hakkından gelemeyeceklerini anladılar. Durum böyle olunca *Senatus*, kalabalık bir ordu toplama kararı almıştır. Fakat bu sefer de, söz konusu savaşı kimin yöneteceği sorunu, partiler arası çekişmelere yol açmış ve Roma'da Sulla ile Marius taraftarları arasında yeni bir iç savaşın çıkmasına neden olmuştur. Sonuçta Sulla'nın, bu savaştan da galip çıkmasına; Marius'u ve taraftarlarını Roma'dan sürmesine karşın, hazırlanan ordunun yola çıkması aylarca gecikmiştir[850]. Söz konusu durumun bir sebebi, o sıralar Romalıların Sulla'nın, Mithradates'e karşı yapacağı savaşın masraflarını karşılayacak mali destekten yoksun olmalarıdır. Bu yüzden, kısa bir süre önce ele geçirdikleri Numidia Krallığı'nın kraliyet hazinelerini ve tanrılara adanmış değerli eşyaları kısa zamanda satarak ordunun *ad stipendium frumenti=iaşesi için gerekli parayı* temin etmişlerdir[851].

---

ların sığındığı en önemli yerleşim olan Rhodos Adası'nı kontrol altına almadan Hellas'a sefer düzenlemeyi düşünmekle, çok büyük bir stratejik hata işlemiştir.

[847] Sherwin-White 1984, 125.

[848] Velleius Paterculus'a (II. 15. 3) göre, Müttefikler Savaşı sırasında Italia genç nüfusundan yaklaşık 300.000 kişi telef olmuştur (ayrıca krş. Oros. *hist.* V. 22. 2-4; 12-13; Eutr. V. 7-9 dn. 15-20). Daha detaylı bilgi için bk. Sherwin-White 1984, 130.

[849] Diod. XXXVII. 2. 11-12; daha detaylı bilgi için bk. Keaveney 1982b, 79 vdd.

[850] Plut. *Sull.* VII-XI; ayrıca bk. Flor. *epit.* I. 40. 4.

[851] App. *Mithr.* 22. Zira Cicero'ya (*Leg. Man.* VI. 14) göre, *provincia Asia* Roma'nın diğer eyaletlerine nazaran yeraltı zenginliği, tarıma uygun topraklarının bolluğu, otlaklarının genişliği, meyve-sebze türlerindeki ürünlerin çeşitliliği ve ihraç ürünlerinin fazlalığı bakımından birinci sırayı almaktaydı. Öyle ki, Romalılar tarafından (Cic. *Q. fr.* I. 1. 9) *clarissima provincia=son derece ünlü/parlak eyalet* olarak adlandırılıyordu. Bu durum (Cic. *Leg. Man.* VII. 17; VII. 19), Roma'nın Küçük Asya'dan önemli miktarda vergi geliri sağlamasına neden oluyordu. Böylelikle hem devlet hem de bu vergileri devlet adına toplayan sınıfın giderek güçlenmesine neden oluyordu. Bu bakımdan Mithradates'in Anadolu'yu ele geçirmesi Romalıları hem ekonomik hem de siyasi yönlerden büyük zararlara uğrattı. Roma Akdeniz dünyasında, kendisine dost ve müttefik devletlerin gözünde önemli prestij kaybına uğradı. Ayrıca Anadolu'dan toplanan gelirlerle sıkı sıkıya bağlı ekonomisi, bu kaynaktan

Böylelikle Roma'da bu olaylar sona erdi. Fakat, İÖ. 87 yılında gerek halk gerekse *Senatus*, Sulla'ya karşıt partiden demokrat/halk (*populares*) Lucius Cornelius Cinna'yı, Gnaeus Octavius'la birlikte *consul* atadı[852]. Sulla birçok kişinin kinini yatıştırmak için, bu duruma sevinir gibi yaptı. Lucius Cinna'nın *consul* seçilmesine ses çıkarmadı. Ardından Pontos Kralı VI. Mithradates'le savaşmak üzere emrindeki altı *legio*'yla Hellas'a doğru yola çıktı[853].

4. Hellas Savaşları

Delos Adası[854], İÖ. II. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, birçok Italia asıllı tüccarın sıkça ikamet ettiği bir yer olmuş ve adada yaşayan Romalı nüfusu giderek artmıştı[855]. Diğer yandan ada, Birinci Mithradates–Roma Savaşı sırasında ekonomik açıdan iyi gelir getiren açık bir limana sahip olması ve burada ikamet eden çok sayıda Romalının etkisi nedeniyle

---

yoksun kalınca, Roma *forum*'una taşınan güvensizlik ve ödemelerdeki dengesizlikle dalgalanmaya başladı (ayrıca bk. Jonkers 1959, 10 vdd.; 25 vdd.). Roma'nın o sıralar içinde bulunduğu mali krize ve ekonomisine ilişkin olarak bk. Lintott 1971b, 451 vd.; Barlow 1980, 202 vdd.; 207; 209 vdd.; 219; Cagniart 1986, Brunt 1988, 62; 172 dn. 98; 175.

852 Cic. *har. resp.* XXV. 54; *Tusc.* V. 19. 55; *Phil.* XI. 1; XIII. 1-2; XIV. 23; *Planc.* 51; App. *civ.* I. 65-66; Cass. Dio XXX-XXXV. *frg.* 102. 1-3; Vell. II. 20. 3; Exsuper. 22.

853 Plut. *Sull.* X. 4; Eutr. V. 4 dn. 7; ayrıca bk. Plut. *Sert.* IV. 4; Flor. *epit.* II. 9. 9.

Plutarkhos'a (*Sull.* XI. 1) göre, Sulla'nın Italia'dan ayrıldığı günlerde, Anadolu'yu Romalılardan, Bithynia ve Kappadokia'yı krallarından almış olan Mithradates'e Pergamon'dayken birçok ilahi işaretler görünmüştü. Pergamon'lular elleriyle kullandıkları bir aletle zafer çelengi taşıyan Nike heykelini yukarıdan krala doğru indirmişler; fakat Mithradates tanrıçanın kafasına dokunmak üzereyken, heykelin başı kırılmış ve zafer çelengi tiyatroda yere düşerek parçalanmıştır. Bunun üzerine tiyatrodaki halkı bir ürperti, Mithradates'i ise, büyük bir mahcubiyet kaplamıştır.

854 Delos, İÖ. 167 yılında, Romalılar tarafından gümrük ve liman vergilerinden muaf tutularak, serbest liman ilan edilmesinden sonra, oldukça zenginleşmişti. Çünkü ada, mal bakımından zengin ve geniş olan bir pazar yerine sahip olmasının yanı sıra, özellikle çok gelir sağladığı için tutsak '*köle*' ticareti de yapıyordu. Bunun nedeniyse Romalıların, İÖ. 146 yılında Kartaca ve Korinthos'un yakılıp yıkılmasından sonra, zenginleşerek çok sayıda köle kullanmaya başlamalarıydı. Ada, aynı günde 10.000 tutsağı hem alabilen hem de sevk edebilen kapasiteye sahipti. Bu yüzden antikçağda ἔμπορε, κατάπλευσον, ἐξελοῦ, πάντα "πέπραται"=*ey tüccar, 'Delos'a' yelken aç, gemini boşalt, her şey "satılmış olur*" atasözü, adanın ne kadar işlek bir ticari limana sahip olduğunu açıklamaktadır (Strab. XIV. 5. 2 *c.* 669).

855 Strab. X. 5. 4 *c.* 486; daha detaylı bilgi için bk. Homolle 1884, 75 vdd.; Laidlaw 1933, 190 vdd.; Wilson 1966, 113 vdd.; Kallet-Marx 1995, 202 dn. 23.

Pontos kralına karşı cephe almıştı. Böylelikle Delos, aynı Rhodos gibi, İÖ. 88 yılı ilkbaharında, Küçük Asya'daki katliamdan kurtulan Romalıların sığındıkları bir merkez haline gelmiş ve Ege Denizi'ndeki Pontos hakimiyetine karşı koymaya başlamıştır.

Bunun yanı sıra, ekonomik ve siyasi olduğu kadar stratejik açıdan da[856] hem Pontos hem de Atinalılar için büyük önem taşıyan Delos Adası, İÖ. 167 yılından[857] itibaren Atina'ya bağlı olmasına rağmen, İÖ. 88 yılında Pontos kralının tarafına geçen Atina ve ona bağlı olan diğer bazı adalarla sitelerin tersine Romalılara sırt çevirmemişti. Bu yüzden Delos, önce Mithradates yanlısı politika izleyen ve Atina *arkhōn*'u ve generali seçilen '*tiran*' Aristion'un[858] komutanı Teos'lu Apellikon tarafından, İÖ. 87 yılı ilkbaharında hem denizden ve hem de karadan abluka altına alındı. Fakat kuşatmanın adada bulunan Roma *praefectus*'u Orbius tarafından kırılmasıyla Atinalılar geri püskürtüldüler[859]. Bu başarısız girişim, Atinalıların yalnız başına Delos'u alamayacaklarını açıkça ortaya koydu. Bu bakımdan Atinalılar, birkaç yüz gemiden oluşan donanmalarını Mithradates'in emrine verdiler. Bunun üzerine Mithradates, aynı yıl Ege Denizi'nde Pontos hakimiyetine direnen adaları ve daha sonra da bütün Hellas'ı egemenliği altına almak üzere generallerinden Arkhelaos'u büyük bir donanmayla birlikte Delos'a gönderdi[860].

Bu arada Birinci Mithradates–Roma Savaşı'nda Pontos'un müttefiki olan bazı Thrakia kabileleri[861], İÖ. 91 yılından itibaren Mithradates'in teşvikiyle Hellas ve Makedonia üzerine çeşitli kereler yağma akınları

---

[856] Strabon'a (X. 5. 4 *c*. 486) göre, Delos Adası, Italia ve Hellas'tan Küçük Asya'ya doğru yelken açan gemiler için ideal bir limana sahip konaklama yeriydi.

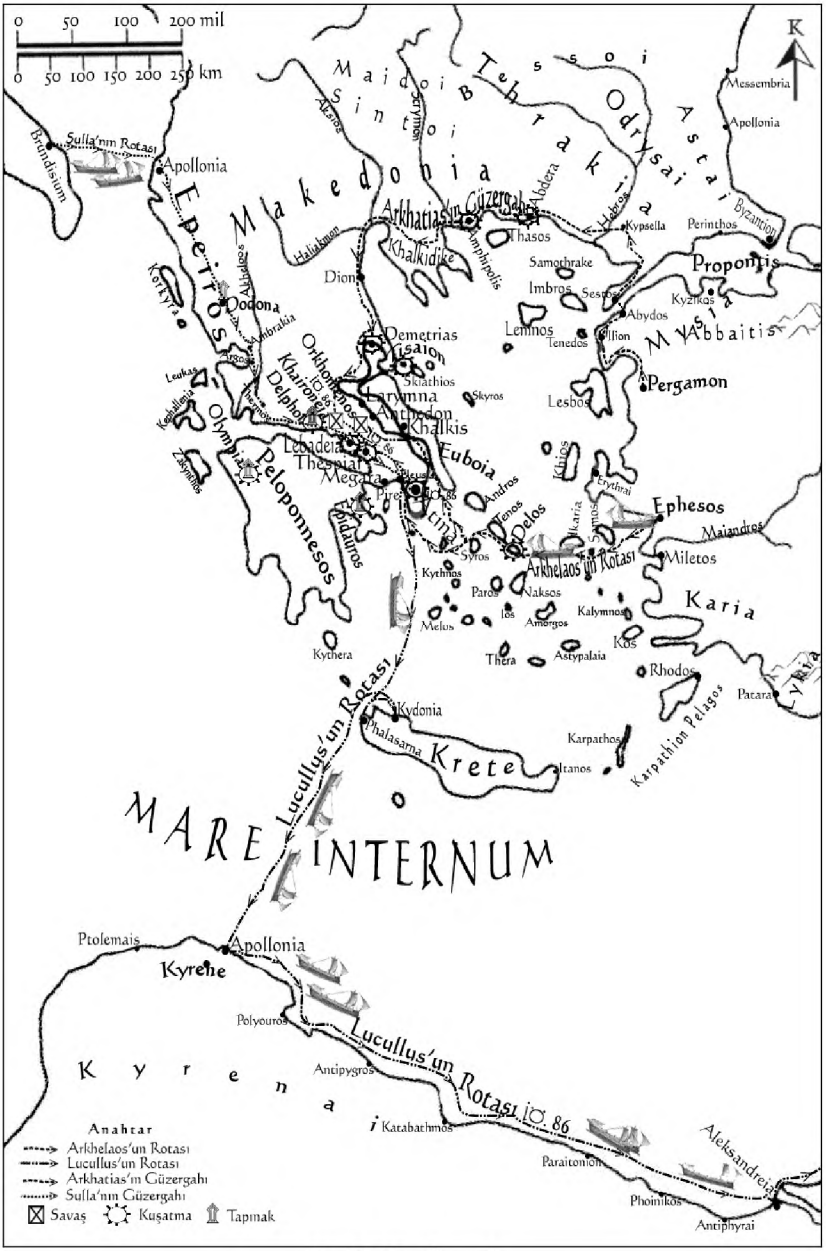
[857] Atinalılar, İÖ. 168 yılındaki Pydna Zaferi'nden sonra, Romalılara gösterdikleri iyi niyet ve yardımlarından ötürü, Delos, Skyros, Lemnos adalarıyla birlikte Haliartos topraklarıyla ödüllendirilmişlerdi (Polyb. XXX. 20. 1-9; Liv. XXXIII. 30).

[858] Plut. *Sull*. XII. 1.

[859] *FGrHist* 87 F 36 (Poseidonios)=Ath. *Deip*. V. 214 *d*-215 *b*. Apellikon'un şans eseri canını kurtardığı bu sefer sonunda, Atina kuvvetlerinden yaklaşık 1.000 kişi öldürüldü ya da esir edildi. Ayrıca adada konuşlandırılan bütün savaş donanımı Romalılar tarafından yok edildi. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Mattingly 1971a, 85 dn. 4; Bugh 1992, 109.

[860] App. *Mithr*. 27-28; Flor. *epit*. I. 40. 8; *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip*. V. 215 *b*; ayrıca bk. Sherwin-White 1984, 136 dn. 15.

[861] App. *Mithr*. 41; 57. Cassius Dio'ya (XXXVI. 9. 3-4) göre, bu sırada bazı Thrakia'lılar Mithradates'in ordusunda paralı askerlik yapmaktaydılar. Daha detaylı bilgi için bk. Sherwin-White 1984, 124 dn. 162.

9) Hellas Savaşları

düzenlemişlerdi[862]. Bu durum büyük bir ihtimalle, Mithradates'in Thrakia'lılar vasıtasıyla Romalıları Makedonia ve Kuzey Hellas'tan atma girişimiydi. Thrakia'lılar, İÖ. 92 yılından İÖ. 87 yılına kadar Makedonia'da *praetor*'luk (vali) yapan Gaius Sentius Saturninus'a[863] karşı düzenledikleri akınların çoğunda Romalıları bozguna uğratmışlardı[864]. Hatta zaman zaman Epeiros'a kadar ilerleyerek, bölgenin ünlü kehanet merkezi Dodona'yı[865] dahi yağmalamışlardı[866]. Ancak, sınırlı bir kuvvetle[867], kendilerine karşı başarıyla mücadele eden Roma *praetor*'unu bir türlü Makedonia'dan süreememişlerdi. Sonunda Sentius tarafından ağır bir yenilgiye uğratılan Thrakia Kralı Sothinos, kendi bölgesine çekilmek zorunda kaldı[868]. Bu sebeple Mithradates, İÖ. 87 yılında, oğullarından Arkathias ve generallerinden Taksiles'in ortak komutalarındaki büyük bir kara ordusunu, Thrakia üzerinden Makedonia Bölgesi'ne gönderdi[869]. Böylelikle bu ordu, Makedonia üzerinden Hellas'a inebile-

---

862 Liv. *perioch.* 74; 76; 81 dn. 4; Cass. Dio XXXI. 101. 2; Oros. *hist.* V. 18. 30; ayrıca bk. Sherk 1969, 121 vdd. n° 21.

863 Cic. *Pis.* XXXIV. 83-84; *Verr.* II. (3) 93. 217; *SIG*^{3} II 732.

864 Liv. *perioch.* 70; 74; 76; 81; Oros. *hist.* V. 18. 30; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *Pis.* XXXIV. 84; *Verr.* II. (3) 93. 217; *SIG*^{3} II 732; Günaltay 1987^2, 361; Sherwin-White 1984, 126; Kallet-Marx 1995, 273 dn. 51.

865 Hellas'ın en eski kehanet merkezlerinden biridir. Epeiros Bölgesi'nde büyük bir meşe ağacının altına kurulan Zeus Tapınağı'nda rahibeler geleceği kurbanların bağırsaklarına bakarak bildirirlerdi (Hdt. I. 46; II. 52-58; IV. 33; IX. 93).

866 Cass. Dio XXXI. 101. 2; daha detaylı bilgi için bk. Keaveney 1982b, 79 dn. 3.

867 Sentius'un özellikle, İÖ. 91-İÖ. 87 yılları arasında Thrakia'lıların yoğunlaşan saldırıları karşısında yaşadığı en büyük problem 20 *cohors*'tan (1 *cohors*=600 kişi) oluşan standart *praetor* ordusuyla, bu akınları karşılamaya çalışmasıdır. Sentius, söz konusu durum karşısında, Roma'dan birçok kereler yardım talebinde bulunmuştur. Ancak, bu sıralar İtalik müttefiklerine karşı şiddetli çarpışmalar yapan Romalılardan hiçbir yardım alamamıştır (Sherwin-White 1984, 126 dn. 105).

868 Oros. *hist.* V. 18. 30.

869 *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip.* V. 213 *c*. Arkathias, Plutarkhos'ta (*Sull.* XI. 2), Ariarathes olarak geçmektedir. Plutarkhos'un burada Mithradates'in oğullarından Arkathias'la diğer oğlu Kappadokia Kralı IX. Ariarathes'i karıştırdığı düşünülmektedir. Çünkü Appianos (*Mithr.* 10; 15), Kappadokia Kralı IX. Ariarathes ile Mithradates'in Küçük Asya Savaşları'na Armenia Minor süvarilerinin başında katılmış (*Mithr.* 17-18) ve kralın Makedonia Seferi'ne komuta etmiş olan diğer oğlu Armenia Minor'un yöneticisi Arkathias arasındaki farkı açık bir şekilde çizmiştir (*Mithr.* 35; 41). Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 1104 vd. dn. 41; Sherwin-White 1984, 134 dn. 9; McGing 1986a, 124 dn. 161; Rubinsohn 1993, 28 dn. 101. Ayrıca krş. Niese 1965^2, *col.* 820; Wilcken 1965^2, *col.* 1161; Simonetta 1961, 18 vd.; 1977, 36 vdd.; Brennan 1992, 127 vd.; Kallet-Marks 1995, 273 dn. 51.

cek ve orada Arkhelaos komutasındaki Pontos donanmasıyla birleşerek, Romalıların olası saldırılarına karşı birbirlerine destek olabilecekti.

Arkathias, Thrakia üzerinden Makedonia'ya doğru ilerlerken, Arkhelaos, İÖ. 87 yılının baharında, Delos'u kanlı bir şekilde ele geçirdi. Ada içinde yer alan kentleri temellerinden yıktı[870]. Önemli bir bölümü Romalılardan oluşan yaklaşık 20.000 kişiyi kılıçtan geçirdi. Geri kalan ada halkını köle olarak sattı[871]. Delos'la beraber birtakım adaların yönetimini tekrar Atinalılara bağladı. Ayrıca, Delos Adası'nda yer alan Apollon kutsal alanı başta olmak üzere, tapınaklara ait bütün hazineleri Aristion'a ve Atinalılara teslim etti. Daha sonra söz konusu hazineleri korumak ve Aristion'un Atina'daki hakimiyetini sağlamlaştırmak için 2.000 Pontos askerini kente gönderdi[872].

Aristion ise, bu kuvvetle –görünürde Atina'daki rejimin güvenliğini sağlamak, gerçekte kendi tiranlığını kurmak için– önce bütün muhaliflerini susturdu. Gene οἷς (*scil.* ἀνδράσι) ὁ Ἀριστίων συγχρώμενος ἐτυράννησε τῆς πατρίδος=*bu kişilerle işbirliği yaparak Aristion kendisini vatanına tiran yaptı*. Kentte Roma taraftarı siyaset izleyenleri ortadan kaldırdı[873]. Fakat bu arada, Roma yanlısı, saygıdeğer Atinalılardan bir grup yurttaşın Roma'ya kaçmasına engel olamadı[874]. Öte yandan, o sıralar Roma'ya hiç de dost olmamakla birlikte Aristion'un sert yönetimine dayanamayan ve tiranlıktan nefret eden birçok Atina vatandaşı eski bir Atina kolonisi olan Karadeniz sahillerindeki Amisos'a (Samsun) göçtüler[875]. Ancak sonunda, kenti terk etmek isteyen insanların sayısı öyle bir raddeye geldi ki, Atina'yı bırakıp gidenlerin ölüm cezasına çarptırılacağı ilan edildi. Kent kapıları kontrol altına alındı.

---

[870] Strab. X. 5. 4 *c*. 486. Plut. *Sull*. XI. 3; Flor. *epit*. I. 40. 8; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man*. XVIII. 55; App. *Mithr*. 28; Arkhelaos'un komutanlarından Metrophanes'in Delos Adası'nda yaptıklarına ilişkin olarak bk. Paus. III. 23. 3-5. Pausanias (*ibid*.)'de, Arkhelaos'un komutanının adı Menophanes olarak geçmektedir. Ayrıca krş. Ath. *Deip*. V. 215 *b*. Pontos'luların, İÖ. 87 baharında Delos Adası'nda yaptıkları tahribatın boyutlarına ilişkin arkeolojik veriler için ise bk. Bruneau 1968, 671 vdd.

[871] App. *Mithr*. 28; Paus. III. 23. 4; ayrıca bk. Plut. *Sull*. XI. 3; Flor. *epit*. I. 40. 8-9.

[872] App. *Mithr*. 28; daha detaylı bilgi için bk. Paus. III. 23. 3-4; Plut. *Num*. IX. 6; McGing 1986a, 121; Kallet-Marx 1995, 211; Rigsby 1996, 52 vd.; Bringmann 1997, 146.

[873] Strab. IX. 1. 20 *c*. 398; App. *Mithr*. 28; ayrıca bk. Plut. *Num*. IX. 6.

[874] Plut. *Sull*. XIV. 5; Paus. I. 20. 5; *FGrHist* 87 F 36 (Poseidonios)=Ath. *Deip*. V. 214 *a-d*; ayrıca bk. Cic. *Brut*. LXXXIX. 306. Daha detaylı bilgi için bk. Touloumakos 1966, 138 vdd.; Kidd 1988, 879 vdd.

[875] Plut. *Luc*. XIX. 6.

Stoacı Filozof Apameia'lı (Syria) Poseidonios'un kendi dönemindeki (İÖ. 146-İÖ. 80) olayları kaleme aldığı "*Tarih*" kitabından alıntı yapan Athenaios'a[876] göre, insanlar geceleri iplerle kendilerini Atina surlarından sarkıtıp kaçmaya başladılar. Bunun üzerine Aristion, süvari birliklerini göndererek kaçanların bir bölümünü öldürtüp diğer bir bölümünü aynı suçlular gibi kente geri getirmeye başladı. Sonunda kentte sıkı yönetim ilan ederek gece sokağa çıkma yasağı getirdi –tarihteki ilk sokağa çıkma yasağı(?). Gündüzleri ise, ağır silahlı birlikler kent *territorium*'unda geziniyor ve kent giriş-çıkışları kontrol altında tutuluyordu. Yollarda yakalanan şüpheliler kente getirilerek kırbaçlanıyor ve işkence görüyordu. Hatta birçok kişi, daha mahkeme dahi edilmeden öldürülmeye başlandı.

Bu sırada Arkhelaos, Pontos donanmasıyla Peloponnesos Yarımadası'nın doğusundan Kyklades Adaları'na kadar bütün adaları hatta Euboia'yı[877] (Eğriboz Adası) bile Pontos egemenliği altına aldı. Böylelikle Ege Denizi de tamamen Mithradates'in kontrolü altına geçmiş oldu[878]. Daha sonra da, zaten onun gelişini bekleyen Hellas'a, hiçbir güçlükle karşılaşmadan çıkarma yaptı. Pontos egemenliğini ilk anda kabullenemeyen Thessalia'nın Demetrias ve Magnesia kentlerini kısa bir kuşatmadan sonra ele geçirdi. Arkasından, Atina'dan başlayarak Thessalia'ya kadar bütün kentleri Roma'ya karşı başkaldırıya ikna etti. Sadece Boiotia'nın Thespiai kenti Arkhelaos'a karşı direndi. Fakat o da Pontos kuvvetleri tarafından abluka altına alındıktan kısa süre sonra düştü. Böylelikle Arkhelaos, bazen güç bazen ikna yoluyla; ama çoğunlukla Roma düşmanları tarafından desteklenerek, kısa süre içinde Peloponnesos ve Orta Hellas'ı Pontos egemenliğine aldı[879].

---

[876] *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip.* V. 214 *a-d.* Daha detaylı bilgi için bk. Touloumakos 1966, 138 vdd.

[877] Plutarkhos'un (*Sull.* XI. 3) tersine, Appianos'a (*Mithr.* 29) göre, Euboia Adası, Demetrias ve Magnesia kentleri, Mithradates'in diğer bir komutanı Metrophanes tarafından ele geçirilmiştir. Memnon'a (32. 1) göre ise, önce Euboia Adası'ndaki Eretria ve Khalkis kentleri daha sonra bütün ada kralın hakimiyetini kabul etmiştir. Ardından Hellas'taki birçok kent Mithradates'in güçleriyle birleşmiştir. Ayrıca bk. Flor. *epit.* I. 40. 8.

[878] Flor. *epit.* I. 40. 8.

[879] Plut. *Sull.* XI. 3; App. *Mithr.* 29; Eutr. V. 4. 2; 6. 1; Oros. *hist.* VI. 2. 4; ayrıca krş. Memnon 32. 1; Liv. *perioch.* 78; *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip.* V. 213 *c.* Savaşın Hellas'a sıçramasını Florus (*epit.* I. 40. 8) şu sözlerle değerlendiriyordu: *Italiam iam ipsamque urbem Romam regius terror adflabat*=*artık Italia ve bizzat Roma kentini kral dehşeti sarıyordu.* Daha detaylı bilgi için bk.

Arkhelaos'un Hellas'ta arattığı hava öylesine güçlü ve etkileyici bir hal almıştı ki, Damon Peripoltas adlı bir genç on altı arkadaşıyla birlikte Boiotia'nın diğer bir kenti olan Khaironeia'da, bazı Romalılara suikast düzenlemişlerdir. Yüzlerini kurumla kaplayıp, *agora*'da tanrılara kurban sunan Romalı bir komutanı korumalarıyla birlikte öldürmüş ve kentten ayrılmışlardır. Bunun üzerine Roma taraftarı meclis üyeleri Romalılara yaranmak, kentlerinin daha sonradan bir zarar görmesini engellemek amacıyla hemen toplanmış ve Damon ile arkadaşlarını idama mahkum etmişlerdir. Ancak aynı akşam meclis üyelerinin her gece yaptıkları olağan yemek ziyafeti sırasında, Damon ile arkadaşları baskın düzenlemişler ve kendilerini ölüme mahkum eden bütün meclis üyelerini kılıçtan geçirmişlerdir. Daha sonra dağlara çekilen Damon ve arkadaşları haydutluk yapmaya ve kenti tehdit etmeye başlamışlardır[880].

Bununla birlikte Makedonia *praetor*'u Sentius'un *legatus*'u Quintus Braetius Sura, İÖ. 87 yılı yazında, Mithradates'in komutanı Metrophanes'i Euboia yakınlarında yapılan küçük bir deniz savaşında yenerek Skiathios Adası'nı ele geçirmiş ve adada yer alan Pontos'a ait erzak depolarını yağmalamıştı[881]. Daha sonra da Boiotia Bölgesi'ni istila eden Arkhelaos ve Aristion'un birleşik kuvvetlerinin ilerleyişini durdurarak, Khaironeia yakınlarında onlara karşı çeşitli kereler başarıyla çar-

---

Greenidge and Clay 1960[2], 196 vd.; Penella 1980, 447 vd.; McGing 1986a, 123 vd.; Rubinsohn 1993, 31.

[880] Plut. *Kim.* I. 2-4. Daha detaylı bilgi için bk. Mackay 2000a, 91 vdd.; 98 vdd.

[881] App. *Mithr.* 29; ayrıca bk. *IG* IX 2. 613. Bu sırada Ege Denizi'ndeki hemen hemen bütün adalar gibi, Skiathios ve Peparethios adaları Pontos hakimiyetine boyun eğmişlerdir. Fakat Thasos (Taşöz) Adası, Roma'nın en çok sadakate ihtiyacı olduğu bu anlarda Romalılarla olan dostluk ve müttefiklik bağlarını koparmamıştır. Ada halkı Pontos'luların saldırılarına sonuna kadar direnmiş ve Romalılarla olan ittifaklarını fes etmektense, gerekirse ailelerini katledip ölene kadar savaşacaklarına dair yemin etmişlerdir. Nitekim, Thasos Adası'nda gerek Sulla'nın *dictator*'luğu (İÖ. 82-79) gerekse, onun komutanlarından Dolabella'nın Hellas'ta bulunduğu –İÖ. 78– döneme ait çeşitli mektuplar ve bir *Senatus* kararnamesi bulunmaktadır. Sulla için bk.: *Epistulae L. Cornelii Sullae cum Senatus Consulto de Thasiis*=Sherk 1969, 116 vdd. n° 20 *str.* 2-8; Dolabella için bk. *Epistulae Cn. Cornelii Dolabellae*=Sherk 1969, 119 vdd. n° 21.

Bu bakımdan Birinci Mithradates-Roma Savaşı'nın sona ermesiyle Thasos'lular Romalılara olan sadakatlerinden dolayı özgürlüklerini kazanmalarının yanı sıra; Skiathios ve Peparethios adaları da kontrolleri altına verilmiştir (Sherk 1969, 115 vdd. n° 20; 120 n° 21 *str.* 17-20; 122 vd.; McGing 1986a, 124 dn. 163-164; Kallet-Marx 1995, 269 vd. dn. 38; 283 dn. 85).

pışmıştı[882]. Ancak, Akhaia'lıların ve Lakedaimon'luların, Arkhelaos ile Aristion'a yardım etmeleri[883] ve o sıralar bölgeye gelen Sulla'nın komutanı/yetkili elçisi Lucius Licinius Lucullus'un ona hemen yerini yolda olan Sulla'ya vermesini emretmesi üzerine Sura, derhal Boiotia'dan ayrılarak Sentius'un yanına gitmiştir. Böylelikle Braetius Sura sınırlı sayıda askere ve savaş donanımına sahip olmasına rağmen –yürekliliği ve sağduyusu sayesinde–, Mithradates'in komutanlarına karşı hem denizde hem de karada –herkesin hatta kendisinin bile, umduğundan çok daha– başarılı sonuçlar elde etmiş ve Sulla'nın geciken kuvvetlerinin bu bölgeye rahatça yerleşmesini sağlamıştır[884]. Lucullus ise, Braetius Sura tarafından(?) konuşlandırılmış olan Roma garnizonlarını kendi komutası altına alıp, Sulla'nın yanına dönmeden önce Boiotia Bölgesi'ndeki ufak tefek karışıklıkları gidermiştir[885].

Sulla, İÖ. 87 yılının yazında beş *legio*, bir miktar piyade ve az sayıda süvariden oluşan ordusuyla Epeiros'ta karaya çıktı. Fakat ordusu hem sayı bakımından Mithradates'in generallerinin elindeki ordudan azdı hem de denizde güvenliği sağlayacak donanmadan yoksundu[886]. Bu

---

[882] Plut. *Sull.* XI. 4; App. *Mithr.* 29.

[883] App. *Mithr.* 29. Memnon'a (32. 1) göre, Euboia Adası'yla birlikte ana karadaki birçok kent Pontos güçleriyle birleştikten sonra, Lakedaimon'lular yenilmişlerdir.

[884] Plut. *Sull.* XI. 4-5; ayrıca bk. Mackay 2000a, 93 dn. 4. Bu yüzden Thessalia'nın Athamanoi ve Boiotia'nın Thespiai kentleri *agora*'larına Q. Braetius Sura'nın heykelini dikmişler ve onu değişik şekillerde onurlandırmışlardır (McGing 1986a, 124 vd. dn. 165-166).

[885] Zira, İÖ. *ca.* 75/74 yılında Khaironeia'nın komşusu ve aynı zamanda rakipleri olan Orkhomenos'lular, Khaironeia'lıları Pontos sempatizanlığı ve Damon'un Romalılara karşı yaptıkları yüzünden suçlamışlardır. Davaya Makedonia *praetor*'u bakmıştır. Bununla birlikte Khaironeia'lı avukatlar Lucullus'un bu konu üzerindeki yargısına dayanarak suçlu olmadıklarını iddia etmişlerdir. Zira Lucullus Boiotia'dayken bu olayı incelemiş ve Khaironeia halkının bu davada suçlu olmayıp; bizzat mağdur olduğuna karar vermiştir. Makedonia *praetor*'unun Lucullus'la yazışması ve onun da bu durumu doğrulaması üzerine Khaironeia'lılar ağır bir mahkumiyetten kurtulmuşlardır. Bu yüzden Lucullus'a olan minnettarlıklarını göstermek amacıyla kentin *agora*'sındaki Dionysos heykelinin yanına, onun bir yontusunu dikmişlerdir (Plut. *Kim.* I. 5; II. 1-2; ayrıca bk. Fossey 1979, 576; 580; Mackay 2000a, 101 dn. 37-38).

[886] App. *Mithr.* 30; ayrıca bk. Memnon 32. 1. Ancak, o sırada Pontos ordusunun ana kolu Mithradates'in oğlu Arkathias komutası altında Thrakia üzerinden Makedonia'ya doğru ilerlemekle meşguldü (App. *Mithr.* 35; 41; ayrıca bk. Memnon 32. 2). Arkhelaos ve Aristion'un emrinde ise, az sayıda asker mevcuttu. Bu yüzdendir ki, Braetius Sura'nın az sayıdaki kuvvetleri kısa zamanda Pontos güçlerine karşı önemli başarılar elde etmiştir. Bu durumda Sulla'nın iyi eğitim almış, savaş tecrübesi yük-

yüzden ordusunu güçlendirmek ve yeterli erzak ve para sağlamak için önce Aitolia ve Thessalia üzerine yürüdü. Kendisine karşı direnen bütün kentleri kısa süre içinde ele geçirdi. Daha sonra da kanlı bir şekilde ilerleyerek Boiotia'ya girdi. Bunun üzerine, Thebai gibi daha önce Pontos hakimiyetini tanıyan bütün kentler hemen Sulla'nın tarafına geçtiler[887]. Çünkü, söz konusu kentlerin Romalılara karşı duydukları korku, Pontos kralına olan inançlarından fazlaydı. Böylece Sulla, İÖ. 87/86 yılı kışında, Khaironeia'da ordugah kurdu. Bu sırada Thrakia'daki Odrysai Kralı Sadalas, Sulla'ya Hellas'taki Pontos güçlerine karşı savaşmak üzere Amatokos komutasında bir süvari birliği gönderdi. Sulla da, Arkhelaos ve Aristion'un birleşik kuvvetlerine karşı Boiotia Bölgesi'nde –Khaironeia– savaşarak onları bozguna uğrattı[888]. Bu çarpışmadan sonra, Sulla'nın karşısına çıkaracak, ne yeterli askere, ne de cesarete sahip olan Aristion, Atina'ya; Arkhelaos ise, Atina'nın limanı Pire'ye (= Peiraieus [Πειραιεύς]) sığındı[889]. Amaçları Thrakia ve Makedonia üzerinden gelecek orduyla burada buluşmaktı[890]. Sulla ise, kolayca ilerleyerek Attika Bölgesi'ne girdi. Burada da kentler Romalılardan korktukları için birer ikişer Sulla'nın birliklerine teslim oldular. Böylelikle Sulla, İÖ. 87/86

---

sek beş *legio*'su doğal olarak Arkhelaos ve Aristion'a karşı çok daha fazla başarılı olacaktı. Daha detaylı bilgi için bk. Sherwin-White 1984, 134 vd.

[887] App. *Mithr.* 30; Paus. IX. 7. 4.

[888] Plutarkhos ve Appianos tarafından açıkça bahsedilmeyen Sulla'nın bu ufak çaplı galibiyeti gerek Pausanias (I. 20. 5) ile Memnon (32. 1-2) gerekse Khaironeia'da bulunan bir yazıt (Holleaux 1919, 320-337) aracılığıyla doğrulanmaktadır. Konuya ilişkin detaylı bilgi ve tartışmalar için bk. Magie 1950, 210 dn. 43; Danov 1979a, 114 dn. 447-448; McGing 1986a, 62 dn. 83; 125 dn. 167 vd.; Mackay 2000a, 103 vd.

Holleaux (*l.c.*) tarafından yayımlanan yazıt ışığında Sulla, İÖ. *ca.* 87/86 kışında Thrakia'lı komutan Amatokos'u atlı birliklerinin başında belirli bir süre Khaironeia'da konuşlandırmıştır. Amatokos, kentte kaldığı süre içerisinde kendi askerlerinin Khaironeia'ya herhangi bir zarar vermesini önlemiştir. Bu yüzden kent halkı, Amatokos onuruna Delphoi'da bir kararname yayımlamışlardır (ayrıca bk. Mackay 2000a, 103 dn. 46-47).

[889] App. *Mithr.* 30; Paus. I. 20. 5; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 81.

P. Canellopoulos'un özel koleksiyonuna ait objelerden gümüş bir bilezik üzerinde Ἐν Πειραίει *vacat* Ἀρχέλαος στρατοπεδάρχης=*Peiraieus'ta (boşluk) ordugah komutanı* (*praefectus castorum*) *Arkhelaos*, yazısına rastlanmıştır. Diğer bir bilezik üzerindeyse, büyük bir ihtimalle Pontos ordusunda paralı asker olarak hizmet veren Ἀπολλωνίωι Ἀπολλωνίου Σύρωι ἀριστεῖον=*Apollonios'un oğlu Syria'lı Apollonios için bir kahramanlık nişanı* yazan diğer bir yazıt yer almaktadır (Empereur 1981, 537 vd.; 566 vd. n° V, 7).

[890] Sherwin-White 1984, 137.

kışında Mithradates'in Hellas'taki merkezi üssü olan Atina önlerine kadar gelerek, kentin limanı Pire'yi kuşattı[891].

4.A. Sulla'nın Atina Kuşatması

Sulla bir an önce kenti ele geçirmek için, her türlü kuşatma aleti kullanarak, çeşitli saldırı yöntemleriyle, birçok kereler Pire'ye akınlar düzenledi. Amacı bir an önce savaşı kazanıp, Roma'ya geri dönmekti. Çünkü Roma'daki olaylardan endişe ediyordu[892]. Bu bakımdan, kendini ve ordusunu riske atarak, birçok kereler surlara saldırdı ve büyük harcamalara katlanıp, savaşa hız verdi[893]. Fakat büyük ölçüde yerel kireç taşından kesilmiş taş bloklardan inşa edilen kent suru[894] düzenli bir duvar örgüsüne sahipti ve yaklaşık 15m yüksekliğindeydi[895]. Ayrıca, Mithradates'in en tecrübeli generallerinden Arkhelaos tarafından hem karadan hem de denizden savunuluyordu. Arkhelaos o sıralar, Sulla'nın ordusuna kıyasla yeterli sayıda askere ve askeri donanıma sahip değilse de, Pire limanını Romalılara karşı başarıyla savunuyor ve Roma ordusunu yıpratıyordu. Bunun yanı sıra, durumun gereğine göre, bazen gece

---

[891] Liv. *perioch.* 81; Plut. *Sull.* XII. 1; Paus. I. 20. 6; App. *Mithr.* 30; Oros. *hist.* VI. 2. 5; ayrıca bk. Tac. *ann.* II. 55.

[892] Çünkü Sulla, İÖ. 87 yılının baharında Roma'yı terk ederek Mithradates üzerine sefere çıktıktan sonra, o senenin *consul*'lüğüne seçilmiş olan Cinna, Sulla'nın koyduğu yeni düzeni değiştirmeye başlamıştı. Önce halk *tribunus*'u Verginius'u, Sulla hakkında dava açması için görevlendirmiş, daha sonra da Marius ve taraftarlarını Roma'ya geriye çağırmıştı (Plut. *Sull.* X. 4; 12. 2; *Sert.* IV. 4-5; V. 1-3).

[893] Plut. *Sull.* XII. 2. Sulla'nın Atina'yı almak için acele etmesinin diğer bir nedeni de, o sıralar Thrakia üzerinden Makedonia'ya doğru ilerleyen Mithradates'in büyük kara ordusuyla Arkhelaos'un ve Atinalıların birleşmesini önlemek olsa gerekti. Daha detaylı bilgi için bk. Sherwin-White 1984, 137 vd.

[894] Perslerin, İÖ. 480 yılında Hellas'tan kovulmasından sonra, Themistokles'in öğüdüyle Atinalılar kentlerini kısa süre içinde kuvvetli bir surla tahkim etmişlerdi (Thuk. I. 69; 88-93; ayrıca bk. 107-108). Perikles zamanında (İÖ. 460-429), Peloponnesos Savaşları'ndan (İÖ. 431-404) hemen önce tahkim edilmiş ve onarılmış olan Atina'nın ünlü surları (Thuk. II. 13; App. *Mithr.* 30), Atina ve müttefiklerinin Sparta ve müttefikleri tarafından yenilmesinden sonra, İÖ. 404 yılında Sparta'lı Komutan Lysandros tarafından yıktırılmış (Ksen. *Hell.* II. 2. 23; ayrıca bk. Strab. IX. 1. 15 *c.* 396); fakat kısa süre sonra, İÖ. 393-392 yılında Atinalı komutan Konon tarafından tekrar tamir edilmişti (Ksen. *Hell.* IV. 8. 9-10; 12). Bununla birlikte, Makedonia hakimiyeti sırasında, yeterli bakım görmediğinden yıpranan surlar, İÖ. 200 yılından itibaren restore edilmeye başlanmış; ancak Atina, Mithradates'le bağlaşık olduktan sonra, İÖ. 88-87 yılları arasında önemli ölçüde tamir ve tahkim edilmişti.

[895] App. *Mithr.* 30.

bazen de gündüz aniden huruç harekatı düzenleyerek Romalılara zor anlar yaşatıyordu. Bu yüzden Sulla, kısa süre sonra kenti ele geçirmenin sandığı kadar kolay olmadığını anlayarak, yorgunluktan tükenen ordusunu Eleusis ve Megara kentlerine geri çekmek zorunda kaldı[896]. Bununla birlikte ağır kuşatma kulelerinin ve çeşitli savaş araçlarının yapımına ağırlık verdi. Fakat söz konusu aletlerin, kendi ağırlıkları nedeniyle kırılmaları, çökmeleri ya da bozulmalarının yanı sıra, büyük bir bölümünün Arkhelaos'un kuvvetleri tarafından durmadan ateşe verilerek yakılmaları sonucunda Atina civarındaki ormanlar bu iş için gerekli ahşabı karşılamaz oldu. Bu durum karşısında Sulla, hiç duraksamadan kentin yakınlarındaki kutsal koruların –Akademeia ve Lykeion– ağaçlarını kestirerek devasa büyüklükte kuşatma kuleleri inşa ettirdi[897]. Daha sonra da, hem kuleleri surlardan atılan ateşli oklardan korumak hem de kulelerin ileri hareketleri sırasında *legionarius*'ları oklardan muhafaza etmek için siper olarak ham ve tabaklanmış hayvan derileri kullandı.

Bunlardan başka, Sulla'nın kentin kuşatmasını sürdürebilmesi ve savaşa devam edebilmesi için çok paraya gereksinimi vardı. Bu yüzden, o da Hellas'ın kutsal sayılan yerlerini soymaya başladı. Bunlardan Epidauros'taki Asklepios; Olympia'daki Zeus ve Delphoi'daki Apollon tapınaklarında, tanrılara adanan en değerli ve en kutsal armağanları ya kendisine getirtti ya da Lucullus'un nezareti altında Peloponnesos'ta kurulan darphanelerde erittirerek paraya çevirtti[898]. Ardından tekrar Pire

---

[896] App. *Mithr.* 30.

[897] Plut. *Sull.* XII. 2-3; App. *Mithr.* 30.

[898] Diod. XXXVIII/XXXIX. 7; Plut. *Luc.* II. 2; *Sull.* XII. 3 vdd.; XIII. 1 vdd.; App. *Mithr.* 54; Paus. IX. 7. 5; ayrıca bk. Strab. 2*a*. 91 *frg.* 7=Ioseph. *Ant. Iud.* XIV. 7. 2; Ael. *Fr.* 53. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 1106 dn. 43; Alföldi 1976, 147 vd.; McGing 1986a, 126; Günaltay 1987[2], 371; Swain 1996, 156; Baker 2001[2], 191 vd.; Dignas 2002, 117 vd.

Sulla, daha sonra söz konusu tapınaklardan aldığı kutsal hazinelere karşılık Thebai topraklarının yarısından alınan yıllık geliri, bu tapınaklara bağışlamıştır (Diod. XXXVIII/XXXIX. 7 dn. 2; Plut. *Sull.* XIX. 6; Paus. IX. 7. 5; App. *Mithr.* 54). Ancak Pausanias'a (IX. 7. 6) göre, kısa süre sonra Thebai'liler, Romalıların izniyle söz konusu topraklarını yeniden geri kazanmışlardır. Ayrıca bk. Seletsky 1982, 75.

Sulla, ettiği bir yeminle Boiotia ve Attika sınırında bir kent olan Oropos'u, onun yakınındaki Amphiaraos Tapınağı'nı ve kehanet merkezini dokunulmaz ilan etmiş, topraklarını genişletmiş ve ayrıca vergi muafiyeti bahşetmiştir. Söz konusu karar, İÖ. 80 yılında *Senatus* tarafından da onanmıştır. Fakat, İÖ. 73 yılında *publicanus*'lar bu kentin ve tapınağın vergi muafiyetine Amphiaraos'un bir tanrı olmadığı gerekçesiyle itiraz etmişlerdir (Cic. *de nat. deor.* III. 49; ayrıca bk. Sherk 1969, 136 vd.). Aslında Troia Savaşı sırasında kahin olan Amphiaraos'a, İÖ. V yüzyıldan itibaren

limanı üzerine yürüdü. Kanlı çarpışmalar sonunda limanın surları önünde topraktan bir tepe inşa etmeyi başardı[899]. Fakat, Romalıların toprak yığınını yükseltmeye başlayıp kuşatma kulelerini söz konusu tümseğin üzerine konuşlandırmaya çalışmaları üzerine Arkhelaos, surların üzerinde devasa büyüklükte savaş kuleleri inşa etti. Bu kulelerin üzerinde aynı anda çalışabilen birçok savaş makinesi yer almaktaydı. Arkhelaos, Sulla'dan sayı bakımından çok daha az askere sahip olduğundan, Ege Denizi'ndeki adalardan takviye birlikler ve savaş mühimmatı getirtti. Ardından, gece karanlığında surlardan çıkış harekatı düzenleyerek Romalıların savaş kulelerini ateşe verdi ve bölgedeki mevzilerini yıktı. Fakat Sulla, on gün içinde yeni kuşatma araçları yapıp, tekrar eski yerlerine monte etti[900]. Pontos'lulara misilleme olsun diye, Arkhelaos'un Pire önlerinde limanı daha iyi savunmak için inşa ettirmiş olduğu ahşap kuleye saldırdı. Ama kule, Arkhelaos tarafından şapla kaplanmış olduğundan her taraftan tutuşturulmasına rağmen, bir türlü yakılamadı. Romalılar çeşitli kereler tekrar tekrar ağaçtan yapılmış kuleyi ateşe vermek için saldırdılar. Kulenin dibine kadar ilerleyerek, onu savunan bütün Pontos ve Atinalıları öldürmeleri ve hatta kulenin etrafına odun yığarak ateşe vermeleri dahi kuleyi yakmaya yetmedi. Askerlerinin bütün girişimleri sonuçsuz kaldı. Bu duruma hayret eden Sulla ve Romalılar sonunda geri çekilmek zorunda kaldılar[901].

Bu sırada Mithradates deniz yoluyla, Dromikhaites komutasındaki yeni bir orduyu Arkhelaos'a yolladı. Bunun üzerine Arkhelaos, bütün gücüyle Romalılara saldırdı. Arkhelaos'un bu ani akınının yarattığı şaşkınlık ve sayılarının üstünlüğü nedeniyle, Romalılar önce gerilemeye

---

tanrı olarak tapılıyordu. Bununla birlikte dava, 14 Ekim 73 yılında *Senatus*'ta görüşülmüş ve Sulla'nın kente ve tapınağa bahşettiği özgürlüğün ve vergi muafiyetinin devam etmesine karar verilmiştir (*SIG*^{3} II 747= Sherk 1969, 133 vdd. n° 23 *str.* 55-69). Ayrıca bk. Foerte 1972, 129 vd.; Price 2004, 77 vd.

899 Iulius Obsequens'e (*Prodig.* 56 *b*) göre, söz konusu tümsek inşa edilirken toprak taşıyan askerlerden biri, yıldırım çarpması sonucu ölmüştür. Roma ordusundaki bir kahin, ölen askerin yüzünün kente doğru baktığından yola çıkarak, bu durumu Atina ve Pire'nin kısa süre sonra Romalıların eline düşeceği şeklinde yorumlamıştır.

900 App. *Mithr.* 31.

901 Gell. XV. 1. 4-7. Gellius Aulus (*ibid.*), Quintus Claudius Quadrigarius'un kaleme aldığı *Annales* (Yıllıklar) adlı eserin on dokuzuncu kitabından aktardığını iddia ettiği bu pasajda, Mithradates'in generali Arkhelaos'un tahtaları şapla kaplama metoduyla askeri yapıları nasıl yanmaktan kurtardığını detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Pire önlerindeki çarpışmalara ilişkin olarak ayrıca bk. Frontin. *strat.* I. 11. 20; Obseq. *Prodig.* 56 *b.*

daha sonra da kaçmaya başladılar. Sulla'nın komutanlarından Lucius Licinius Murena'nın gayretiyle tekrar bir araya toplanmaya çalışan Romalıların feryatlarını, o sıralar yiyecek ve yakacak toplamaya çıkmış bir Roma *legio*'su duyup arkadaşlarına yardıma koşmasaydı, Arkhelaos kolaylıkla düşmandan daha üstün durumda olarak onları cebir ve kuvvetle yenebilirdi. Yani, bütün ordunun perişan olması işten bile değildi. Böylelikle sayı üstünlüğü Romalıların tarafına geçti ve Arkhelaos yaklaşık 2.000 kişi kaybederek tekrar surların arkasına sığınmak zorunda kaldı. Bununla birlikte, İÖ. 86 yılının ilk aylarında kışın iyice bastırması ve Arkhelaos'un ani saldırıları yüzünden Sulla kampını Eleusis'e taşımıştır. Kamp, Pontos donanması tarafından rahatsız edilmemek için kıyıdan biraz içeride yer alan müstahkem bir tepenin üzerine kurulmuştur. Arkhelaos'un atlı birliklerinin hücumlarından korunmak için etrafı geniş ve derin bir hendekle çevrilmiş; ayrıca kalın sırıklardan yapılmış bir çitle kuşatılmıştır[902]. Bu sırada Sulla donanmaya ihtiyaç duyduğundan komutanlarından Lucullus'u bu işle görevlendirmiştir. Lucullus ise, Roma müttefiklerinden Syria ile Ptolemaios krallıkları ve Rhodos gibi, Pontos Krallığı'nın hakimiyetine karşı direnen kentlerden bir donanma oluşturmak amacıyla gizlice yola çıkmıştır[903].

Bu arada Sulla Roma'dan ayrıldıktan sonra, kendisi aleyhine yürütülen demokratik hareket hız kazanmış ve Marius taraftarları tekrar kente dolmuşlardı. Sonuçta, İÖ. 87 yılı *consul*'lerinden Sulla yanlısı aristokrat partiye (*optimates*) mensup Octavius, Marius taraftarları karşısında yenilmiş ve Cinna'nın adamlarından Gaius Marcius Censorinus tarafından öldürülmüştür[904]. İÖ. 86 yılı Ocak ayında, Roma'da yeni yılın *consul*'leri Cinna ve Marius seçilmiş; böylelikle Roma tekrar Marius taraftarı aristokratların eline geçmiştir. Bununla birlikte, Marius yedinci *consul*'lüğünün on yedinci gününde –Ocak 18– hastalanarak ölmüştür[905]. Fakat Marius'un ölümünden sonra, demokrat/halk parti Cinna'nın

---

902 App. *Mithr*. 32-33.

903 App. *Mithr*. 33; Plut. *Luc*. II. 2-3.

904 Plut. *Sull*. XII. 8; App. *civ*. I. 71; daha detaylı bilgi için bk. Cic. *Cat*. III. 24; *har. resp*. XXV. 54; *Phil*. VIII. 7; XIII. 1-2; *Tusc*. V. 19. 55; Vell. II. 20. 1-22. 5; Plut. *Mar*. XLI. 1-XLII. 4-5; *Sert*. IV. 5; Flor. *epit*. II. 9. 9-14; Obseq. *Prodig*. 56 *a*; Ascon. *pro Scaur*. XXIII. 25-26; Exsuper. 27; Oros. *hist*. V. 19. 9-19; Val. Max. I. 6. 10 Auct. *Liber de Vir. ill*. 69. 2; August. *DC*. III. 27 *c*; *IGR* XIV 1297 *str*. 11; ayrıca bk. Reams 1993, 282 vdd.

905 Plut. *Mar*. XLV. 1-7; XLVI. 5; 7. Livius'a (*perioch*. 80) göre ise, Marius, Ocak ayının 13'nde, –71 yaşındayken– ölmüştür. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. ve krş. *FGrHist* 87 F. 37 (= Poseidonios); Cic. *de nat. deor*. III. 81; *Rosc. Amer*. 33; Diod.

önderliğinde *–dominatio Cinnae–* yardımıyla Italia'daki hakimiyetini devam ettirmiş ve Sulla'ya karşı şiddetli tedbirler almaya başlamıştı. Bundan dolayı *Senatus*, Sulla'yı halk düşmanı ilan ederek, kendisinin komutanlıktan alındığını duyurmuştu. Akabinde Roma'daki evi yıkılmış, malları yağma edilmişti. Karısı Metella ve çocukları ise, aynen Sulla yanlısı aristokratik partiye mensup aristokratlar gibi, Roma'dan kaçarak Atina önlerindeki Roma ordugahına sığınmak zorunda kalmışlardı. Böylelikle kısa zamanda Sulla'nın yanında, bir tür *Senatus* oluşmuştur[906].

Aristion her ne kadar Roma kuşatmasından önce, kente önemli miktarda erzak yığmış olmasına karşın, Atina'da kıtlık baş gösterdi. Bu yüzden Arkhelaos, Atina'ya tahıl yardımında bulunmaya başladı. Fakat söz konusu durum, Pire'deki kompradorlar tarafından Sulla'ya bildirildi. Birkaç gece sonra, Atina'ya tahıl sevk eden Arkhelaos'un kardeşi, diğer bir Pontos generali olan Neoptolemos komutasındaki bir birlik Sulla tarafından pusuya düşürüldü. Neoptolemos'un yaralandığı çatışmada, Pontos'lular yaklaşık 1.500 kişi kaybettiler. Ardından Sulla, her çeşit savaş aletini kullanarak Pire'ye defalarca saldırı düzenledi; fakat her seferinde Arkhelaos'un birlikleri tarafından geri püskürtüldü. Bunun üzerine cesareti kırılan ve demoralize olan Sulla, Pire'yi ele geçirme fikrinden vazgeçerek limanın çevresindeki kuşatmayı kaldırdı[907] ve o sıralar ciddi şekilde açlık sıkıntısı çeken Atina'yı abluka altına aldı.

Bu sırada Atina'da bir *medimnos*[908] buğdayın fiyatı bin *drakhmai*'a yükselmiş; halk *akropolis*'in çevresinde biten papatyalarla beslenip,

---

XXXVII. 29. 3-4; Vell. II. 23. 1; Lucan. *Bel. civ.* II. 74; 130-133; Flor. *epit.* II. 9. 17; App. *civ.* I. 75; Eutr. V. 7 dn. 14; Oros. *hist.* V. 19. 23-24; Val. Max. IX. 11. 2; Auct. *Liber de Vir. ill.* 67. 6.

Gençliğinden itibaren *consul*'lük tutkusuyla yanıp tutuşan Marius, dürüst, çalışkan, askeri deneyimi yüksek, savaşta cesur, barışta ölçülüydü. *Tantum modo gloriae avidus=üne olan düşkünlüğü hariç* bütün tutkularını ve para sevgisini yenmişti (Sall. *Iug.* LXIII. 2; Plut. *Mar.* XLV. 5-7). Ancak savaşsever ve kaba saba bir karaktere sahipti (Liv. *perioch.* 80; Val. Max. II. 2. 3; VI. 9. 14; Plut. *Luc.* XXXVIII. 3; *Sull.* XXX. 4; *Mar.* II. 1-4; *mor.* VII. 553 *a*: *De Sera. Num. Vind.* 7; August. *DC.* II. 23 *f*).

[906] Plut. *Sull.* XIII. 1; 22. 1-2; App. *civ.* I. 73; 77; 81; *Mithr.* 51-52; 54; Eutr. V. 7; ayrıca bk. Vell. II. 23. 3; Plut. *Mar.* XLIII. 1-XLIV. 6; *Sert.* V. 4-5; 6. 1; Oros. *hist.* V. 19. 19-24; 20. 1. Daha detaylı bilgi için bk. Broughton 1952, II 46; Greenidge and Clay 1960^2, 175 vdd.; Bauman 1973, 289 vd.

[907] App. *Mithr.* 34-37.

[908] 1 *medimnos*=51.84 litredir.

ayakkabıları ve derileri kaynatıp yemeye başlamıştı. Bu durumdan cesaret alan Sulla, kent üzerindeki kuşatmayı daha da şiddetlendirdi. Bütün gücüyle kentin surlarına yüklendi. O zamana kadar kuşatmanın her türlü zorluklarına karşı inatla direnen Atina'da tahıl ve yenecek hayvan stokları tamamen tükenmiş ve salgın hastalıklar kenti yaşanmaz bir hale getirmişti. Aç insanlar artık, ölenleri yemeye başlamışlardı. Kent, Sulla'nın saldırıları ve açlıktan bitkin düşmüştü. Bu sırada Romalılar, Atina'nın Heptakhalkon yakınlarındaki surlarında zayıf bir nokta buldular. Mancınıkları, nişancıları ve kuşatma kuleleriyle kentin siperlerini atış yağmuruna tutarak kısa zamanda surlarda gedik açmayı başardılar. Akabinde Sulla komutasındaki bütün Roma ordusu, her yandan aynı anda hücuma geçti. Böylelikle, gerek surlara dayattıkları merdiven ve iskelelerden gerekse Heptakhalkon yakınlarındaki surlarda açtıkları gediklerden kente giren Romalılar, Atina'yı İÖ. 86 yılının 1 Martı'nda ele geçirdiler[909].

Bunun üzerine, Aristion'un komutası altındaki birlikler ve kaçabilenler *akropolis*'e sığındılar. Kentte acımasız bir kıyım yaşandı. Sulla ve adamları uzun süre uğraşıp da alamadıkları ve ağır kayıplara uğradıkları Pire kuşatmasının öcünü Atinalılardan çıkardılar. Romalılar yaşlı, kadın, çocuk ayırımı yapmaksızın, ellerinin ulaşabildiği her şeyi ve herkesi insafsızca katlettiler. Kenti ise, baştan aşağı yağmalayarak harap ettiler. Sonunda ordusunda yer alan sürgün Atinalılar –Medeias[910], Kallipon–, ile Roma'dan kaçarak ordugahına sığınan senatörler kentin bağışlanmasını istediler. Sulla, kendisinin ve ordusunun, artık çalmaya ve kana doyduğuna kanaat getirdiği için, yaşayanları ölülerin hatırına bağışladığını

---

[909] Plut. *Sull.* XIII. 2-3; XIV. 1-2; 6; Flor. *epit.* I. 40. 10; App. *Mithr.* 38; ayrıca bk. Diod. XXXVIII/XXXIX. 6; Strab. IX. 1. 15 *c.* 396; Liv. *perioch.* 81; Paus. I. 20. 4-7; Obseq. *Prodig.* 56 *b*; Hieron. *chron.* 173. 3; Oros. *hist.* VI. 2. 5; *IGR* XIV 1297 *str.* 12-13. Daha detaylı bilgi için bk. Thompson 1937, 411 dn. 3; Thompson 1934, 394 dn. 2; 1949, 267 dn. 123-124; Young 1951, 155 dn. 40; 183; Derow 1972, 304; Busolt 1976^2, 935 dn. 2; McGing 1986a, 126 dn. 172; Habicht 1997, 306 dn. 24.

[910] İÖ. 101-İÖ. 100 ve İÖ. 91-İÖ. 88 yılları arasında Atina *arkhōn*'luğu yapmış olan Medeias yönetimi boyunca Roma yanlısı bir siyaset izlemişti. Öyle ki, onun döneminde Atina'da basılan sikke darplarından birinin ön yüzünde, oturan bir Roma figürü yer almaktaydı (Mattingly 1971a, 92; Head 1977^3, 386). Fakat, İÖ. 88 yılında Aristion Atina'nın yönetimini ele geçirince, o da birçok Atinalı gibi, kenti terk ederek Romalıların yanına sığınmıştı. *IG* II 1713 9-11; daha detaylı bilgi için bk. Rhodes 1997, 57 dn. 153.

ilan etti. Fakat bu kıyım ve yağmadan sonra, gerçekte, ne viran olmuş kentin ne de insanların, artık bağışlanacak bir hali kalmıştı[911].

Sulla daha sonra *akropolis*'e kaçan Aristion'u abluka altına alması için komutanlarından Gaius Scribonius Curio'yu görevlendirdi[912]. Kendisi ise, Pire kuşatmasına geri döndü. Askerler Atina'yı almış olmanın getirdiği şevkle, bütün güçleriyle çeşitli kereler surlara saldırdılar. Fakat her seferinde Arkhelaos'un birlikleri tarafından geri püskürtüldüler. Sulla'nın yıktığı her duvarın arkasına Arkhelaos yenisini ördü[913]. Bununla birlikte bir süre sonra, yukarı kentte Curio tarafından muhasara altına alınan Aristion açlıktan ve susuzluktan bitkin düşerek teslim oldu[914]. Athena Tapınağı'na sığınan tiran, Sulla tarafından tanrıçanın sunağından uzaklaştırılarak öldürüldü[915]. Aristion'la birlikte kentin *akropolis*'ine sığınan adamlarından hiçbirine ayrıcalık tanınmadı ve hepsi kılıçtan geçirildi[916]. Kentin kutsal tapınakları ve hazineleri yağmalandı[917]. Böylelikle Arkhelaos'un, Pire'yi savunmasını gerektirecek hiçbir neden kalmadı. Hem Atina hem de Aristion Romalıların eline düşmüş, kent tanınmaz hale getirilmiş ve Pontos taraftarı tiran ortadan kaldırıl-

---

911 Plut. *Sull.* XIII. 2-3; XIV. 1-2; 4-6; App. *Mithr.* 38; Vell. II. 23. 3-5; ayrıca bk. Paus. I. 20. 6-7; IX. 6. 6; 33. 6. Livius'a (*perioch.* 81) göre ise, Sulla Atina'yı ele geçirdikten sonra, kentin özerkliğine, mal ve mülkiyetine dokunmamıştır. Florus'a (*epit.* I. 40. 10) göre, Sulla, Romalılara nankörlük eden Atinalıları kutsal yerleri ve atalarının ününe duyduğu saygıdan dolayı esirgemiştir (konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Lys-Sull.* V. 4; Strab. IX. 1. 20 *c.* 398). Plutarkhos (*Luc.* XIX. 4-5)'da, Sulla'nın Atina'yı aldıktan sonra, Romalılar tarafından tahrip edilmesini istemediği ve askerlerini yağmadan alıkoyabilecek derecede ordusuna hakim bir kumandan olduğunu dile getirmekte ve onu Lucullus'un ağzından bir defa daha "*şanslı*" (ayrıca bk. Plut. *mor.* III. 202 *e*: *Apophtheg. Rom.* 4) ilan etmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. Forte 1972, 119 vd.; Kallet-Marx 1995, 214 vdd.; Dowling 2000, 321; 330.

912 Plut. *Sull.* XIV. 7; App. *Mithr.* 39; ayrıca bk. Paus. I. 20. 6.

913 App. *Mithr.* 40. Belki de bu yüzden Florus (*epit.* I. 40. 10), Sulla'nın Atina kuşatmasından söz ederken, Pire limanının altı ya da daha fazla duvardan; Orosius (*hist.* VI. 2. 5) ise, yedi sıra duvardan oluşan bir sur tarafından çevrildiğini söylemektedir. Aynı şekilde Velleius Paterculus (II. 23. 3)'de, sayı vermemekle birlikte söz konusu kuşatma sırasında Pire limanın türlü türlü, birçok sura sahip olduğunu dile getirmektedir.

914 Plut. *Sull.* XIV. 7; App. *Mithr.* 39.

915 Paus. I. 20. 7.

916 App. *Mithr.* 39; Licin. XXXV. 61 "Criniti"; ayrıca bk. Strab. IX. 1. 20 *c.* 398; *IGR* I 175 *str.* 11-13=*IGR* XIV 1297 *str.* 11-13; Kallet-Marx 1995, 212 vd.

917 App. *Mithr.* 39; Paus. X. 21. 6.

mıştı. Şimdi, bir zamanların incisi olan kent, aynen Kartaca[918] ve Korinthos[919] örneklerinde olduğu gibi, Romalılar tarafından bir harabeye çevrilmişti. Bunun üzerine Arkhelaos önce, Pire limanının hemen önünde yer alan kuvvetli surlarla çevrili adaya –Munykhia– daha sonra Thessalia'ya çekildi. Arkasından Thermopylai'da gerek kendi gerekse Dromikhaites'in kuvvetlerini bir araya topladı[920]. Bu arada Sulla, korunmasız bırakılan Pire'ye girdi. Hıncını taşlardan çıkardı. Önce, kendisine bu kadar güçlük çıkaran limanı yaktı. Sonra da, ünlü mimarlar tarafından yapılan limana ait bütün yapıları enkaz haline getirdi[921].

4.B. Khaironeia Muharebesi ve Sonuçları

Bir süre sonra, Sulla'nın harabeye çevirdiği Attika Bölgesi, Romalıları besleyemez oldu. Zaten barış zamanında bile, ancak kendilerine yetecek kadar ürün veren bu topraklar Sulla'nın yağmasından sonra, acınacak bir hal almıştı. Bunun üzerine Sulla, Pontos ordusunun vurucu gücünü oluşturan savaş arabaları ve atlı birlikleri açısından elverişsiz olan sarp, engebeli Attika'yı terk ederek ovalara, Boiotia'ya gitti. Kendisine yardımcı kuvvetler –bir *legio*=6.000 kişi– getiren *praetor* Lucius Hortensius'la Phokis Bölgesi'nde birleşti. Böylelikle açlık ve kıtlıktan kaçmak için savaşı göze aldı[922].

Bu sırada Mithradates'in, oğullarından Arkathias komutasında yolladığı büyük kara ordusu, İÖ. 87 yılında, Thrakia üzerinden Makedonia'ya

---

[918] Cic. *Leg. Man.* XX. 60; Strab. XIV. 5. 2 *c.* 669; Vell. I. 12. 1-13. 1; II. 4. 2-3; Plin. *nat.* XXXIII. 53. 150; Flor. *epit.* I. 31. 1-18; 47. 3.

[919] Pausanias (II. 1. 2; VII. 16. 1-10), Akhaia Birliği Romalılar tarafından sona erdirildikten sonra, olayın kilit noktalarından biri olan Korinthos kentinin Romalı *Consul* Mumius komutasındaki Roma ve müttefiklerinden oluşan güçler tarafından ele geçirilişini ve yıkılışını ayrıntılı bir şekilde anlatır. Ayrıca söz konusu olayı, Antitheos'un Atina'da *arkhōn*'luk görevinde bulunduğu ve Sikyon'lu Diodoros'un 160. *Olympiad* Oyunları'nda galip geldiği zamana, yani İÖ. 146 yılına tarihler (Paus. VII. 16. 10 dn. 2). Ayrıca bk. Polyb. XXXIX. 2; Cic. *Leg. Man.* V. 11; Strab. VIII. 6. 23 *c.* 381; XIV. 5. 2 *c.* 669; Vell. I. 13. 1-5; Plut. *Luc.* XIX. 5; Plin. *nat.* XXXIII. 53. 149 *c*; Flor. *epit.* I. 32. 1-7; 47. 3; Pomp. Trog. *prolog.* 34=Iust. XXXIV. 1. 1-2. 6.

[920] Plut. *Sull.* XV. 1; App. *Mithr.* 40-41.

[921] Plut. *Sull.* XIV. 7; App. *Mithr.* 41; Flor. *epit.* I. 40. 10; ayrıca bk. Strab. IX. 1. 15 *c.* 396; XIV. 2. 9 *c.* 654; Liv. *perioch.* 81; Vell. II. 23. 3-5; Plut. *Lys-Sull.* IV. 4; Obseq. *Prodig.* 56 *b*; Auct. *Liber de Vir. ill.* 75. 7.

[922] Memnon 32. 2; Plut. *Sull.* XV. 2-5; ayrıca bk. Paus. I. 20. 6. L. Hortensius'a ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Keaveney 1984, 122 dn. 57-62.

girmişti. Arkathias bölgede yer alan Roma birliklerini[923] kolaylıkla bertaraf ettikten sonra, Makedonia'yı ele geçirmiş ve bölgenin yönetimi için Pontos kralına bağlı satraplar atamıştı. İÖ. 86 yılının başında Makedonia'dan, o sıralar Atina ve Pire'yi kuşatmakla meşgul olan Sulla üzerine yürüyüşe geçmişti. Fakat Arkathias, yolda garip bir şekilde hastalanmış ve kısa süre sonra da Thessalia Bölgesi'nin kuzeyinde yer alan Tisaion kenti yakınlarında ölmüştü[924]. Bunun üzerine Mithradates'in generallerinden Taksiles, komutayı ele alarak Sulla'ya doğru ilerlemeye devam etti. Yolda, Pontos hakimiyetine boyun eğmeyen Abdera[925] ve Amphipolis[926] kentlerini ele geçirdi. Ayrıca birçok kereler Sulla'ya Thessalia'dan yardım getiren Hortensius'un komutasındaki birliklerle çarpıştı[927]. Phokis Bölgesi'ndeki Elateia kentini muhasara ederken Atina'daki duruma ilişkin haber alınca kent üzerindeki kuşatmayı kal-

---

[923] Appianos'a (*Mithr.* 35) göre, Arkathias tarafından kolaylıkla bertaraf edilen Roma birlikleri büyük bir ihtimalle, İÖ. 92 yılından itibaren Makedonia *praetor*'u olan Gaius Sentius Saturninus ve *legatus*'u Quintus Braetius Sura'nın komutasındaki Roma ordusudur. Söz konusu ordudan geriye kalanlar ise, Lucius Hortensius komutası altında, Boiotia'da Sulla'nın ordusuyla birleşmiş gibi gözükmektedir (Plut. *Sull.* XV. 4-5; App. *Mithr.* 41; ayrıca bk. Memnon 32. 3). Daha detaylı bilgi için bk. Sherwin-White 1977a, 73 dn. 76; 1984, 138 dn. 25.

[924] App. *Mithr.* 35. Plutarkhos (*Pomp.* XXXVII. 1)'da ise, Pompeius'un Pontos Bölgesi'ni ele geçirdikten sonra (İÖ. *ca.* 65), kralın gizli notlarını bulduğunu ve burada geçen bilgilerde Arkathias'ın ölüm emrinin, bizzat babası Mithradates tarafından verildiğini iddia etmektedir.

Arkathias'ın beklenmedik bir şekilde, aniden ölmesi, bize onun Sulla tarafından kuşatılan Arkhelaos'a yardıma gitmekte gecikmesini –tereddüt etmesini– ve başına buyruk davranışlarını haber alan Mithradates'in talimatıyla zehirlenmiş olabileceğini düşündürmektedir. Konuya ilişkin olarak bk. Dam. *Isid.* 403.

[925] Licin. XXXV. 70 "Criniti". Bu yüzden olsa gerektir ki; Hellas, Roma hakimiyeti altına girdikten sonra bile Abdera kenti özgürlüğünü koruyabilmiştir. Plin. *nat.* IV. 11. 42; ayrıca bk. Eilers 2002, 119 dn. 58-59.

Makedonia'nın Abdera ve Amphipolis kentleri büyük bir ihtimalle ya Arkathias tarafından daha önceden ele geçirilmiş ya da ordu Arkathias'ın komutası altındayken Taksiles tarafından ele geçirilmiştir.

[926] Memnon 32. 2. Taksiles daha sonra, Pire'de yiyecek sıkıntısı çeken Arkhelaos'a gemilerle mısır gönderdi.

Ayrıca Amphipolis'te, ön yüzünde Mithradates VI Eupator'u andıran(?) portre, arka yüzünde ise, su içen *Pegasos* figürü olan Pontos *tetradrakhmē*'leri basılmıştır. Söz konusu sikkelere ve yorumlarına ilişkin tartışmalar ve değişik görüşler için bk. Simonetta 1961, 18; 1977, 36 vd.; 38 n° 1 lev. IV 16; McGing 1986a, 172 vdd.

[927] Plut. *Sull.* XV. 3-4; ayrıca bk. Memnon 32. 2. Daha detaylı bilgi için bk. McGing 1986a, 124.

dırdı[928]. Askerleriyle Attika Bölgesi'ne doğru ilerlemeye başladı[929]. Sonunda, İÖ. 86 yılının baharında, Thessalia'da Arkhelaos'un kuvvetleriyle birleşti. Bu arada Mithradates'in yolladığı taze kuvvetlerin de kendilerine katılmasıyla oluşan muazzam büyüklükteki Pontos ordusu esas itibariyle, Thrakia, Pontos, Skythia, Bithynia, Phrygia ve Galat kabilelerinden meydana gelmişti. Söz konusu ordu, yaklaşık 110.000 yaya, 10.000 süvari ve 90 tane, dört atın çektiği tırpanlı arabaya sahipti[930]. Her bir kabilenin başında kendi komutanı olmakla birlikte, hepsi Arkhelaos'un komutası altındaydı. Sulla'nın ordusu ise, özellikle İtaliklerden oluşmakta olup, bazı Hellen ve Makedonia kentlerinden gelen birlikler de bu orduda yer almaktaydı. Takriben 40.000 yaya ve az sayıda atlı askerden meydana gelen Roma kuvvetleri[931], toplamda Pontos ordusunun üçte biri kadardı[932].

Arkhelaos, İÖ. 86 yazı başında Pontos kuvvetlerini Thessalia üzerinden Boiotia'ya getirdi. Kısa süre sonra da, Elateia Ovası'nın ortasında,

---

928 Paus. I. 20. 6. ayrıca bk. Paus. X. 34. 2; 4; 6.

929 Paus. I. 20. 6.

930 Plut. *Sull.* XV. 1; XXII. 4; App. *Mithr.* 41; Eutr. V. 6. 3; Oros. *hist.* VI. 2. 5. Bununla birlikte Memnon'a (32. 3) göre, Pontos ordusunun mevcudu, yaklaşık 60.000 kişiydi. Ayrıca bk. Liv. *perioch.* 82.

931 Plutarkhos'a (*Sull.* VI. 10-10. 4) göre, Sulla, İÖ. 88 yılında *consul* seçilip Roma'nın Pontos Kralı VI. Mithradates'le yapacağı savaşın kumandanlığına atandığında komutasına altı *legio* verilmişti. Savaşın kumandası kendisinden alındığında ise, Sulla bu altı *legio*'yla Roma'yı istila etti. İÖ. 87 yılında, aynı *legio*'larla Hellas'a doğru yola çıktı. Appianos'a (*Mithr.* 30) göre, Sulla Hellas'a ayak bastığında yanında beş *legio*, birkaç tane yardımcı *cohors* ve az sayıda süvari bulunmaktaydı. Memnon (32. 2) ve Plutarkhos'a (*Sull.* XV. 3-4) göre, Sulla, Khaironeia Muharebesi'nden önce, Phokis Bölgesi'nde Lucius Hortensius komutasındaki bir *legio*'dan oluşan yardımcı kuvvetlerle buluştu. Böylelikle ordu mevcudu altı *legio*, birkaç yardımcı *cohors* ve süvari birliklerinden oluşmaktaydı. Gene Plutarkhos (*Sull.* XVI. 8-18. 1-2) ve Appianos'a (*Mithr.* 30) göre, Sulla Khaironeia Muharebesi'nden önce bazı Hellas ve Makedonia kentleri tarafından lojistik açıdan olduğu kadar askeri bakımlardan da desteklenmiştir. Bu yüzden Roma ordusu, en az 40.000 kişiden oluşmaktaydı (App. *Mithr.* 30). Bu yüzden Sulla, İÖ. 83 yılında Italia'ya geri dönerken yanında beş *legio*'dan fazla asker getirmişti (App. *civ.* I. 79; ayrıca bk. Vell. II. 24. 3).

Bununla birlikte eserinde büyük ölçüde Sulla'nın anılarından yararlanan Plutarkhos (*Sull.* XVI. 1-2)'de –belki de Romalıların gururunu okşamak için–, Khaironeia Muharebesi'nden önce Sulla'nın komutasında 15.000'den az yaya ve yaklaşık 1.500 atlı olduğundan söz etmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hammond 1938, 188; Magie 1950, 220 vd. dn. 44; Sherwin-White 1984, 128 vd. dn. 112; McGing 1986a, 126 dn. 173; Kallet-Marx 1995, 273 dn. 52.

932 App. *Mithr.* 41.

üzerinde su bulunan bir tepede konuşlanmış olan Sulla'nın ordusu karşısında savaş düzeni aldı. Her iki ordu birbirlerine yaklaştığı zaman Pontos ordusunun atlı birlikleri, savaş arabaları ve çeşitli kabilelerin bölük bölük askerleri büyüklü küçüklü kalkanları ve yöresel silahlarıyla ovayı doldurdular. Dolayısıyla Sulla'nın kuvvetleri Pontos ordusu karşısında çok az göründüler. Bu bakımdan Romalıların gözü korktu. Zira savaşta önce göz korkardı. Plutarkhos'a[933] göre, Romalılar tereddüt etmekte haksız sayılmazlardı; çünkü,

> " .... *altın ve gümüşle ince bir biçimde işlenmiş silahların parıltıları, bakırla çeliğin parlaklığına karışan ışıltılı Media ve Skythia zırhlı ceketlerinin renkleri, askerler kıpırdadıkça ve sallandıkça alev gibi yanıyordu ve öyle korkunç görünüyorlardı ki; Romalılar ordugahlarına çekildiler, Sulla askerlerinin korkularını geçiştirecek bir söz bulamadı ve kaçmalarını zorla önlemek istemediğinden susup bekledi*".

Arkhelaos çeşitli kereler ordusunu savaş düzenine sokarak Sulla'yı bekledi[934]; fakat Sulla ve ordusu kendilerinden sayı bakımından bir hayli üstün olan Pontos kuvvetleriyle açık alanda savaşmak konusunda tereddüt ediyordu. Bununla birlikte iki ordu arasında ufak tefek çatışmalar oldu. Ancak Sulla, Pontos ordusu karşısında sürekli olarak temkinli davranıyordu. Katı bir disipline uyan ordusunda tedbiri elden bırakmıyordu. Yürüyüş sırasında tam güvenlik, savunmada ise, tam koruma sağlamaya çalışıyordu. Sulla'nın Arkhelaos komutasındaki Pontos güçlerine karşı yürüyüp, savaşa yanaşmamasının nedeni, askerlerini nitelik bakımından değil; ama sayı bakımından oldukça aşağı görmesiydi. Bu sebeple Arkhelaos'u, uzun kazıklardan yapılmış bir çitle çevrilmiş ve derin bir hendekle kuşatılmış müstahkem Roma kampında karşılamayı tercih ediyordu. Zira, Pontos ve müttefik birliklerinin gelişigüzel donanımlarını göstererek Romalıları nedensiz yere hor görmelerine göz yummakla zaferi daha kolay kazanacağını düşünmekteydi. Nitekim düşündüğü gibi de oldu. Pontos'lular düşmanın kendisini küçük göstermesine

---

933 Plut. *Sull.* XVI. 2-3.

934 Bu sırada Arkhelaos Romalılara saldırmak için uygun fırsatı kaçırdı. Çünkü bir ordu düşman karşısında en büyük korkuyu ilk anda uyandırırdı. Bu bakımdan düşmana apansız saldırmak, şaşkınlığından yararlanmak, genellikle başarıyı garantilemek demekti ve kesin bir bozguna yol açardı. Düşman, saldıranları gerçekte olduklarından daha kalabalık sandığı için şaşırır, katlanacağı sıkıntılardan ve özellikle apansız savaş tehlikesinin korkusuyla cesaretini kaybederdi. Ama saldırmakta gecikilirse, düşman cesaretini toplar ve savaş sırasında düşman karşısında küçümsemeden başka şey uyandırmazdı.

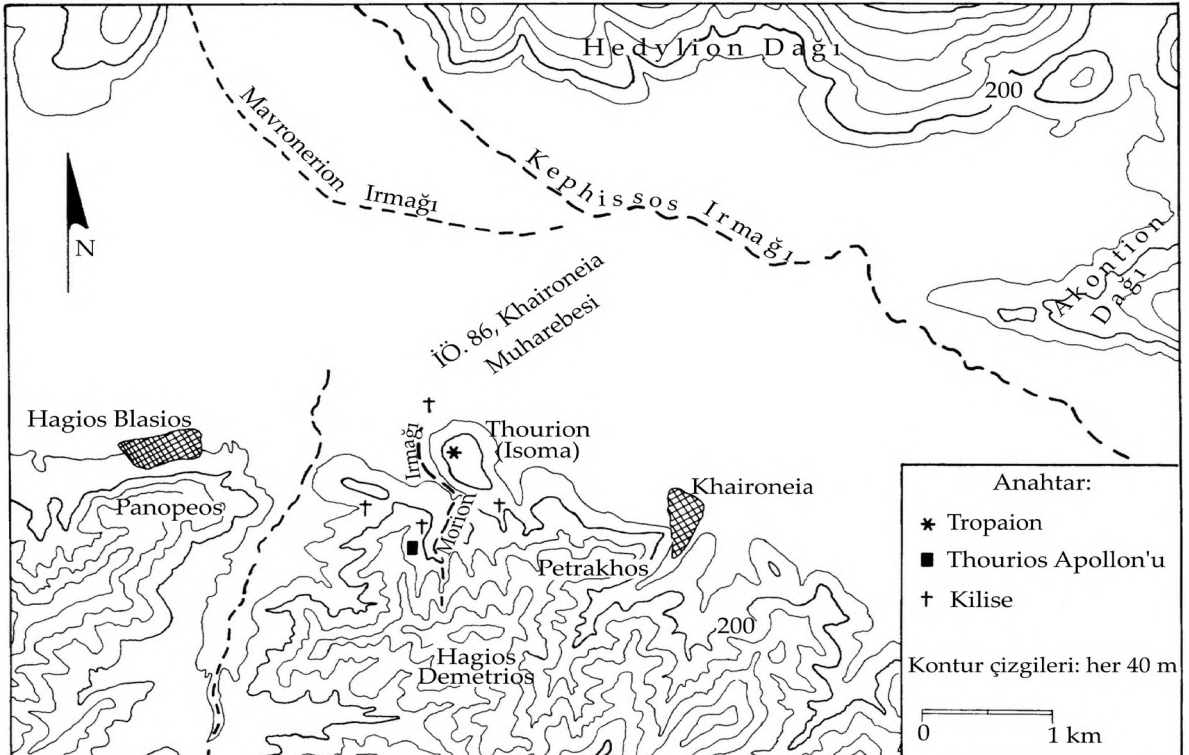
kanarak büyük bir disiplinsizliğe düştüler. Pontos ordusundaki askerler, zaten orduda kendilerine emir veren çok olduğu için, kumandanlarının sözünü dinlememeye başladılar. Yağma ve çapulculuk hevesine kapılarak genellikle ordugahtan birkaç günlük yola uzaklaşıyorlardı. Ordunun küçük bir kısmı ordugahta kalıyordu. Durum öyle bir hal almıştı ki; askerler kendi başlarına aldıkları kararla Khaironeia'nın komşu kentlerinden Panopeos'u yağmaladıktan sonra, baştan aşağı yakıp yıkmışlardı. Lebadeia kentini ise, talan ettikten sonra, kentin ünlü kehanet merkezini[935] soymuşlardı. Daima tetikte duran ve düşmanı gözetleyen Sulla, Pontos ordusunu uygun bir mesafeden izleyerek savaşmak için uygun bir zaman ve yer kollamaya başladı. Niyetlerinde daima atak; ama eylemlerinde tedbirli ve temkinli davranmaya devam ediyordu. Gözünün önündeki kentlerin düşmanları tarafından harap edilmesine karşın o askerlerini tahkimli Roma kampında işsiz bırakmıyordu. Adamlarına Khaironeia yakınlarındaki Kephissos Irmağı yatağı civarındaki araziyi çevirmeleri ve siper kazmaları emrini verdi. Amacı, askerlerin bu işlerin yorgunluğundan bıkmasını ve tehlikeye atılmalarını sağlamaktı. Üçüncü gün sonunda askerlere, artık çalışmak istemediklerinden gürültü yaparak ve yalvararak ondan kendilerini düşmana karşı yürütmesini istediler. Bunun üzerine Sulla, adamlarını Khaironeia yakınlarında, bir zamanlar Parapotamos'ların *akropolis*'i olan tepeye sevk etti. Bu durumu fark eden Arkhelaos ordusundaki χαλκάσπιδας=*tunç kalkanlıları* tepeyi Romalılardan önce ele geçirmek üzere gönderdi. Fakat geç kaldıklarından Romalılar tarafından geri püskürtüldüler[936]. Bunun üzerine Arkhelaos ordusunu Boiotia ile Phokis bölgeleri arasındaki Akontion ile Hedylion dağlarına doğru sevk etti. Orada kuvvetli bir istihkam yaparak ordusunu konuşlandırdı[937]. Sulla ise, Arkhelaos'un kayalık bir arazide Romalılardan hiç çekinmeden karmakarışık bir halde ordugah kurduğunu öğrendiği zaman, Assos Irmağı'nı aşarak Hedylion Dağı'nın eteklerine geldi. Assia Ovası denen yerde, Pontos ordusunun tam karşısında kamp kurdu. Pontos'luların geri çekilmelerine fırsat vermeyip ansızın saldırmayı tasarlıyordu. Arkhelaos'un konuşlandığı dağların topoğrafyası üze-

---

[935] Plut. *Sull.* XVI. 4-5; ayrıca bk. Fossey 979, 573 vd.; Lebadeia kentinde tapılan çok eski bir tanrı (Zeus Trophonios); bir yeraltı mağarasından kehanette bulunurdu. Daha detaylı bilgi için bk. Strab. IX. 2. 38 *c.* 414; Paus. IX. 29. 1-40. 4; *IG* VII 3105; ayrıca bk. Rigsby 1996, 81 vdd.

[936] Plut. *Sull.* XVI 2-7.

[937] Plutarkhos'a (*Sull.* XVII. 3) göre, Arkhelaos'un ordugah kurduğu bu mevkiiye kendi zamanında bile 'Arkhelaos' denmekteydi.

10) Kephissos Ovası ve Topoğrafyası'nın Planı

rine bilgi edindi. Ordusunu savaş düzenine sokarak Arkhelaos'un birliklerine biraz daha yaklaştı. Böylelikle Pontos ordusunun yolunu kapadı ve Arkhelaos'u ister istemez burada kendisiyle savaşmak zorunda bıraktı[938]. Bu sırada Khaironeia'lılardan önemli yardımlar aldı[939].

Sulla askerlerine bir günlük dinlenme verdikten sonra, düşmanları savaşa girmek arzusunu gösterdikleri zaman şaşırtmak amacıyla komutanlarından Murena'yı bir *legio* ve iki *cohors*'la orada bıraktı. Ordunun geri kalan birliklerini yanına alarak önce Kephissos Irmağı boyunca kurban kesti. Olumlu işaretler alması üzerine, düşmanları tarafından işgal edilmiş Thourion[940] (Isoma) olarak adlandırılan tepede keşif yapmak üzere Khaironeia kentine gitti. Khaironeia'ya yaklaşan Sulla'yı kentin *tribunus*'u askeri bir törenle karşıladı ve ona defneden bir çelenk sundu. Sulla ise, askerlere ve kent halkına bir konuşma yaparak onları tehlikeye atılma konusunda cesaretlendirdi. Bu sırada Homoloïkhos ve Anaksidamos adında iki Khaironeia'lı Sulla'nın yanına geldiler. Kendilerine az sayıda asker verilirse, Pontos ordugahının karşısında, stratejik açıdan önemli Thourion Tepesi'ni işgal etmiş olan düşman kuvvetlerini oradan atabileceklerini söylediler. Zira düşmanın konuşlandığı tepenin hemen arkasında Petrakhos denen bir dağ vardı. Buradan da Thourion Tepesi'ne Museion'dan geçerek varan, düşmanların bilmediği bir patika olduğunu belirttiler. Bu yolu kullanarak kolayca Pontos garnizonunun konuşlandığı yerin üzerine geleceklerini ve onları yukarıdan taşlayacaklarını yahut da silahlarıyla ovaya püskürteceklerini iddia ettiler. Aulus Gabinius'un bu adamların cesur ve emniyet edilir kişiler oldukları hak-

---

938 Plut. *Sull.* XVII. 3-7; App. *Mithr.* 42; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hammond 1938, 193 vdd.; Camp 1992, 450 vdd.

939 Plut. *Sull.* XVI. 8; XVII. 5-XVIII. 2; XIX. 5. Khaironeia'lılar komşuları Panopeos ve Lebadeia'lıların başlarına neler geldiğini kısa süre önce görmüşlerdi. Bu yüzden Sulla'ya kentlerini koruması için yalvardılar. Ayrıca bu savaşı Romalıların kazanması için ellerinden gelen yardımı yaptılar. Zira; eğer bu muharebede Romalılar yenilgiye uğrarlarsa kurtulmalarının imkansız olduğunu düşünüyorlardı. Ama Romalıların Pontos'lulara boyun eğdirmesine yardımcı olurlarsa, kendileri için görece bir bağımsızlık kazanacaklarını umut ediyorlardı.

940 Plutarkhos'a (*Sull.* XVII. 4-5) göre, burası bölge halkı tarafından Orthopagon olarak da isimlendirilen topaç biçiminde bir tepeciktir. Eteklerinden Morion Irmağı akar ve üzerinde Thourion'lu Apollon'a adanan bir tapınak bulunmaktadır. Bu ismin tanrıya Khaironeia kentinin efsanevi kurucusu kabul edilen Khairon'un annesi Thoures'in adına izafeten verilmiş olduğu düşünülmektedir. Bazılarına göre ise, Apollon Pythios tarafından Kadmos'a kılavuz olarak işaret edilen inek, ona burada görünmüş, Phoinike'liler de ineğe *thor* dedikleri için bu yer adını ondan almıştır (ayrıca bk. Ovid. *Met.* III. 1-30).

kında teminat vermesi üzerine Sulla, onlara planı uygulama emri verdi[941]. Başlarına komutan olarak Ericius'u atadı[942]. İşleri bu şekilde hallettikten sonra, kendisi Hedylion eteklerindeki ordugahına döndü.

Arkhelaos, Pontos ordusunun sayı ve donanım yönünden üstün olmasından dolayı, Sulla'nın kendisiyle karşılaşmaya cesaret edemeyeceğini düşünerek tedbiri elden bırakmış ve savaş için elverişsiz bir mevkide konuşlanmıştı. Bu yüzden, ordusunu bu alanda savaş düzenine sokamıyordu. Romalılar ise, Pontos ordusunun konuşlandığı Akontion ile Hedylion dağlarının eteklerindeki Assia Ovası'nın kenarında yer alıyorlardı. Konumları gerek saldırmak gerekse geri çekilmek açısından idealdi[943]. Romalılar sayı bakımından az olmalarına rağmen, hareket kabiliyeti yüksek, Roma'nın müttefiklerine karşı verdiği savaşlarda cesaretini kanıtlamış profesyonel askerlerden ve subaylardan oluşan disiplinli bir orduya sahiptiler. Ayrıca, savaş tecrübeleri Pontos ordusundan fazlaydı. Dahası, Roma'yı Akdeniz Dünyası'nın bir numaralı gücü konumuna getiren *legio* düzeninde sıkı bir eğitim almışlardı ve komutanlarına karşı itaatleri tamdı[944].

Pontos ordusu, sayı bakımından Romalılardan oldukça üstün olmasına karşın, değişik ulusların birliklerinden meydana geliyordu. Bundan dolayı, ordu içinde karmaşa hakimdi. Ordunun dikkate değer bir kısmı ise, –15.000 kişi– Mithradates'in verdiği bir kararla özgür bırakılıp ağır silahlı yaya askerler arasına bölüştürdüğü kölelerden oluşuyordu[945]. Bununla birlikte orduda önemli miktarda çiftçi, tüccar ya da yalnızca kentlerinin milis kuvvetlerinde askerlik yapmış; savaş tecrübesi olmayan kişiler yer almaktaydı.

Pontos ordusunun hafif piyade ve atlılardan meydana gelen kıtaları ise, büyük ölçüde Thrakia, Media, Skythia[946] ve Galatia'lı[947] askerlerden oluşmaktaydı. Kavgacı karakter taşıyan bu kabileler savaşmayı severlerdi. Ülkelerinde her gün rastlanan kovalama, yol kesme, baskınlar ve kabile reisleri arasında çıkan küçük ölçüdeki sayısız çarpışma içinde yetiştiklerinden, savaş tecrübeleri ve cesaretleri tamdı. Fakat, kendileri-

---

941 Plut. *Sull.* XVII. 5-6. Bölgenin topoğrafyasına ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Hammond 1938, 192 vdd.; Pritchett 1962, 307 vdd.; Camp 1992, 451 vdd.; Baker 2001², 201.

942 Plut. *Sull.* XVIII. 1.

943 App. *Mithr.* 43.

944 Sherwin-White 1984, 130 vd.; 139.

945 Plut. *Sull.* XVIII. 5.

946 Plut. *Sull.* XVI. 2-3.

947 Arslan 2002b, 45 dn. 36.

ne fazla güveniyorlardı ve disiplinsizdiler. Her bir kavim kendi ulusal silahlarıyla yurdundaki usule göre, bireysel savaşıyordu. Bundan dolayı, bu kadar çeşitli ve yabancı unsurları kendi bünyesinde barındıran Pontos ordusundaki birlikler arasında uyum ve koordinasyon sağlanamıyordu. Yukarıda sözü edilen kavimler, ordunun yürüyüşü sırasında birliklerin korunmasına ve engebeli arazilerde, ormanlık alanlarda, kayalık ve derin vadilerde gerilla taktiğine göre, kaçamaklı ani ataklar yaparak savaşmaya uygundular. Fakat, özellikle Roma *legio*'ları karşısında, ovalık ve düz sahalarda yaptıkları çarpışmalarda başarılı değildiler[948].

Romalıların, bu muharebede uyguladığı taktik dikkate değerdir. Roma ordusunun sağ kanadını[949] Sulla, sol kanadını ise, Murena idare ediyordu. Atlılar her iki kanada yerleştirilmişti. Galba ve Hortensius ise, yedek *cohors*'larla arkada, tepelerin üzerinde nöbet bekliyorlardı. Zira, düşmanın süvari ve hafif silahlı asker üstünlüğüyle kanatlarını uzatarak Romalıları çevirme ihtimalini önlemek ve gerektiği taktirde Sulla ve Murena'nın birliklerine yardıma gelmekle yükümlüydüler[950]. Sulla böylelikle ordusuna muharebe düzeni aldırdıktan sonra, kol halinde yürüyen bölükleriyle başında bulunduğu vurucu gücü takviye eder etmez, en kısa yoldan düşman ordusunun merkezine saldırmak üzere ileri harekata başladı. Diğer birlikler de savaş düzeninde peşinden yürüdü. Amacı, Pontos'luların açıkça savaş düzeni almasından ve kendisine saldırmasından önce davranarak onlara hücum etmekti.

Bu sırada Khaironeia'lılar, Ericius komutasında gizlice Petrakhos Dağı'nı aşıp Museion'dan geçerek Thourion'un tepesine vardılar. Birdenbire Thourion'da konuşlanmış olan Pontos'lulara göründüklerinde bunlarda bir kargaşa ve kaçışma oldu. Khaironeia'lılar ve Ericius komutasındaki Romalıların düşmana bağırarak saldırmasıyla birlikte içlerinden bazıları öldürüldü. Diğerleri ise, mukavemet etmektense kendi kamplarına doğru bayır aşağı kaçmayı yeğlediler. Fakat kargaşa sırasında birbirlerini iterlerken bir kısmı mızraklarının üzerine düştü, bir kısmı Khaironeia'lılar ve Romalılar tarafından zırhsız yerlerinden vurularak öldürüldüler. Ovaya inebilmeyi başaranların bir bölümü ise, muharebe sırasına geçmiş olan Roma ordusunun sol kanadına komuta eden

---

[948] Plut. *Sull.* XVIII. 5; App. *Mithr.* 41. Yukarıda sözü edilen kabilelerden Galatların savaş teknikleri ve askeri donanımlarına ilişkin detaylı bilgi için bk. Arslan 2000a, 205 vdd.

[949] Kalkan askerlerin sağ yanını korumadığı için antikçağ ordularında en iyi birlikler genellikle sağ kanada alınırdı.

[950] Plut. *Sull.* XVII. 7.

Murena'nın *legionarius*'ları tarafından imha edildiler. Sonuçta Thourion civarında 3.000 Pontos askeri katledildi. Bu baskından hayatlarını kurtarabilenler ise, kendi ordugahlarına doğru kaçtılar[951].

Bu saldırının beklenmezliği ve apansızlığı karşısında düşman soğukkanlılığını koruyamadı. Pontos safları karmakarışık oldu. Pontos'lular, bu kadar çabuk çarpışmak zorunda kalacaklarını beklemediklerinden: askerlerden kimi saftaki yerini almaya koşuyor, kimi diziliyor, kimi atına gem vuruyor, kimi zırhını kuşanıyor ve herkes kendini korumaya hazırlanıyordu. Böylelikle Arkhelaos daha Pontos saflarını oluşturmadan, Sulla hızlı bir yürüyüş ve geniş adımlarla ilerleyerek iki ordu arasındaki mesafeyi daralttı. Roma *legio*'larının talimlerde yüzlerce kez denedikleri; savaşlarda ise, birçok defa uyguladıkları görünüşte basit olan bu askeri manevra, tek bir adam bile kontrolsüzce ileri çıkmadan ya da korkarak geride kalmadan kısa zamanda gerçekleşti. Bu sırada Thourion Tepesi üzerindeki garnizonlarından kaçanlar henüz savaş düzeni almış hazır kıtaların içine karmakarışık bir halde atıldılar. Söz konusu durum, Arkhelaos'un savaş düzenine sokmaya çalıştığı Pontos saflarında şaşkınlık ve korku yarattı. Ayrıca kumandanlarına boş yere vakit kaybettirdiler. Çünkü Arkhelaos'un komutasındaki ordu hâlâ hareketsizdi ve yerlerini almaya koşan askerler henüz savaş düzenine girmeyi tamamlayamamışlardı. Bu sırada Pontos safları ne kadar dağınıksa, Romalılarınki o kadar düzgün ve bir aradaydı. Böylelikle, Pontos ordusunun vurucu güçlerinden tırpanlı arabalar saf dışı bırakılmış oldu. Zira bu arabalar, ilerlemelerine olanak veren düzlüklerde hız aldıklarında ve savaş başladıktan sonra, düşman safları için tehlikeli oluyorlardı. Fakat mesafe kısa olduğunda yeterli hıza ulaşamadıklarından saldırıları güçsüz ve etkisiz olurdu. Bu yüzden Arkhelaos, tırpanlı arabaları kendilerine karşı yürüyüş düzenindeki Romalılar üzerine gönderdiğinde bunlar önce *legionarius*'ların önüne yerleştirilmiş olan sapancılar ve okçular tarafından karşılandı. Sonra sırasıyla bazı arabalar atları dizginlerinden yakalayarak arabacıları bertaraf eden Romalılar tarafından ele geçirildi. Bazı arabalar ise, verilmiş olan emre göre, arabaların geldiği yönde açılmış olan Roma saflarının arasından geçtiler. Böylece Roma ordusuna zarar veremeden geçen arabaların sürücüleri kısa süre içinde Romalıların ok ve mızrak yağmuru altında etkisiz hale getirildi[952].

---

[951] Plut. *Sull.* XVIII. 1-2.

[952] App. *Mithr.* 42. Plutarkhos'a (*Sull.* XVIII. 2-3) göre de, Sulla telaş içindeki düşmanlara karşı yürüyerek, iki ordu arasındaki mesafeyi kısaltmış ve böylelikle tırpanlı arabaların kuvvetini hiçe indirmiştir. Çünkü bu arabalar ilerlemelerine şiddet

Savaşı sapancılar ve okçular başlattılar. Sonra hafif birliklerin her zaman yaptığı gibi, karşılıklı olarak geri çekildiler. Yerlerini ağır silahlı askerlere bıraktılar. Göğüs göğüse çarpışma başladı. İki taraf da uzun süre direndi. Arkhelaos komutasındaki Pontos ordusu, yürekliliğine, sayılarının çokluğuna ve süvari üstünlüğüne rağmen, disiplinli ve iyi eğitim almış Roma *legio*'larına karşı, ağır piyade savaşında deneyimden yoksundular. Roma *legio*'ları gibi, durmadan bütün savaş taktiklerini tekrar tekrar prova etmemişlerdi. Onlar, yalnızca dağınık bir kalabalık gibiydiler. Bununla birlikte savaş Arkhelaos'un, Romalıları çembere alma girişimiyle şiddetlendi. Hortensius ve Galba, seçme kuvvetlerin ağır süvari saldırısı altında kalıp, düşmanlar tarafından çevrilerek dağlık alanlara doğru gerilemeye başladıktan sonra, Sulla henüz savaşa girmemiş olan sağ kanattan beş *cohors*'la onların yardımına koştu. Ancak Arkhelaos, atların kaldırdığı tozdan Romalıların sağ kanadının Hortensius'un birliklerine yardıma geldiğini sezdi. Daha sonra da, bütün gücüyle başında henüz kumandan yokken, Sulla'nın hareket ettiği Romalıların sağ kanadına saldırdı. Bu sırada Roma ordusunun sol kanadını koruyan Murena, Taksiles komutasındaki Pontos ordusunun seçkin birliklerinden, tunç kalkanlıların ağır baskısı altındaydı. Bu durumda Sulla, bir ara ne tarafa gitmesi gerektiğini kestiremeyerek şaşırıp kaldı. Sonunda kendi birliklerinin başına dönmeye karar verdi. Yanındaki beş *cohors*'tan dördünü Hortensius'a bırakıp, onu Murena'ya yardımcı gönderdi. Kendisi de elinde kalan *cohors*'la kendi kanadına döndü. Romalıların sağ kanadındaki askerler, o ana kadar zaten Arkhelaos'un birlikleriyle başa baş dövüşüyorlardı. Sulla'nın da yardıma gelmesiyle Arkhelaos sayı üstülüğüne karşın, Sulla ile *legionarius*'larının kendilerini sıkıştıran, bu disiplinli ve uyumlu hücumu karşısında etkili olamadı. Artık Pontos süvarisi de Romalıları çevirip etrafını dolaşmak için açılmadı. Çünkü Roma atlıları ve hafif silahlı askerleri tarafından etkisiz hale getirilmişlerdi. Bu sırada Murena ve Hortensius da Taksiles'in komutasındaki tunç kalkanlıları durdurmayı başarmışlardı. Kararlılıkla savaşmayı sürdüren Romalılar karşısında daha fazla dayanamayan Pontos birlikleri sonunda geri çekilmek zorunda kaldılar. Bozulan ve bocalayan bazı Pontos birliklerinde baş gösteren karmaşa, ordu içinde disiplinin kırılmasına ve panik çıkma-

---

ve hız veren uzun koşularda kuvvet teşkil ederlerdi. Ama kısa mesafelerde koştuklarında, gerilmemiş yaydan atılan ok gibi, tesirsiz ve zayıf kalırlardı. Pontos tırpanlı arabaları, o zaman böyle bir duruma düştüler. Arabalar gevşekçe koştukları ve yavaş hücum ettikleri için kolayca bertaraf edildiler. Ardından Romalılar aynı at yarışlarında olduğu gibi, gülüşmeler ve alkışlamalarla başkalarını istemişlerdir.

sına neden oldu. Böylelikle kaçış umumileşti. Dağılan birliklerin büyük bir bölümü bilinçsizce kaçmaya çalışırken diğerleri de şaşkınlığa düşmüş ve korkmuş bir tarzda, sonunda tam bir firar halinde Akontion ile Hedylion dağları üzerindeki ordugahlarına doğru koşmaya başladılar. Bu arada Roma *legio*'ları ilerleyerek kaçan düşmanı amansızca takip ediyorlardı. Arkhelaos'un Pontos kampının girişinde askerlerini tekrar gayrete getirme çabaları da bir sonuç vermedi[953]. Pontos kuvvetlerinin büyük bir bölümü savaş alanında, birçoğu da kendilerini ordugahlarına atmak isterken kılıçtan geçirildi. Kısa bir kuşatmadan sonra, kapıları kırarak Pontos ordugahına giren Romalılarla çarpışan Pontos'lular bir kez daha bozguna uğradılar ve birlikleri dağıldı[954]. Arkhelaos'un komutasındaki birliklerin her biri bir yana kaçtığı için, düşman da dağılarak peşlerine düştü ve pek çok adam öldürdü. Ordunun en seçkin birlikleri yok edilip, sağa sola kaçışanların bir kısmı esir alındıktan sonra, Pontos ordugahı yağmalandı ve yakıldı. Böylelikle Sulla, önemli ölçüde savaş esiri, silah ve ganimet elde etti[955]. Muharebenin sonunda, büyük Pontos ordusundan –120.000 kişi– ancak 10.000 kişi Euboia Adası'ndaki Khalkis kentine sığınabildi[956].

---

[953] Gerçekten, bir cephede kaçanlar oldu mu, o cephede düşmana karşı koymayı sürdürecek asker bulmak zordur.

[954] Sulla'nın saldırısıyla elverişsiz bir mevkide gafil avlanıp kendilerini aceleyle savunmak zorunda kalınca Pontos'lular, aceleyle silahlarına sarılıp direnmeye başladılar. Her ne olursa olsun, Pontos kuvvetleri bu çarpışmada cesaretsizlik ya da gayretsizlik göstermediler. Savaş tecrübelerinin elverdiği ölçüde cesaret bakımından Romalılardan aşağı kalmıyorlardı. Ama tecrübeleri az olduğundan çabaları başarısızlıkla sonuçlanıyordu.

[955] Liv. *perioch.* 81-82; Strab. IX. 2. 37 *c.* 414; Plut. *Sull.* XVIII. 4-6-XIX. 1-4; App. *Mithr.* 43-45; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Diod. XXXVIII/XXXIX. 6; Paus. I. 20. 6; IX. 40. 7; Flor. *epit.* I. 40. 11; Plut. *Luc.* III. 6; *Mar.* XLI. 1; *mor.* IV. 318 *d*: *De Fort. Rom.* 4.

Velleius Paterculus'a (II. 23. 3) göre Sulla, Mithradates'in komutanlarını Boiotia ve Makedonia'da yenip Atina'yı ele geçirirken 200.000'den fazla düşman öldürmüş ve en az bir o kadar da düşmanı esir almıştı.

[956] Strabon'a (IX. 2. 37 *c.* 414) göre, söz konusu muharebede Romalılar Mithradates'in güçlerini kesin bir yenilgiye uğratmışlardır. Öyle ki, kralın onbinlerce kişiden oluşan ordusundan sadece küçük bir kısmı denize ulaşabilmeye muvaffak olmuş ve gemileriyle kaçabilmişlerdir. Geriye kalanlar ise, ya öldürülmüş ya da esir alınmıştır. Plutarkhos (*Sull.* XIX. 4), Appianos (*Mithr.* 45) ve Eutropius'a (V. 6. 3) göre, Khaironeia Muharebesi'ndeki bu büyük zafer sırasında Sulla askerlerinden yalnız 13–15 kişi kaybetmiş; fakat bunlardan da ikisi geceleyin ordugaha geri dönmüştür. Pontos'luların ise, 50.000 (Magie 1950, 220 vd.), 100.000 (Liv. *perioch.* 82); hatta 110.000 (Plut. *Sull.* XIX. 4; 22. 4; App. *Mithr.* 45; Eutr. V. 6. 3; Oros. *hist.* VI. 2. 5)

Sulla'nın Hellas Zaferleri Anısına Bastırdığı Sikke

Bunun üzerine Sulla, savaşı mahareti ve gücünün yanı sıra, talihi sayesinde kazandı diye, Arkhelaos'un askerlerini Assia Ovası'daki Molos suyu yakınlarında bozguna uğrattığı yerde bir *tropaion=zafer anıtı* diktirdi[957]. Üzerine de Ares, Nike ve Aphrodite'ye ithafen bir yazıt yazdırdı. Başka bir zafer anıtı da, Thourion Tepesi'ne inşa edildi. Anıtın kaidesi üzerine, Pontos'luların Thourion Tepesi'nden atılmasında gösterdikleri yiğitlikten ötürü Khaironeia'lı Homoloïkhos ile Anaksidamos'un adları kazındı[958].

---

olarak gösterilen insan kaybı karşısında bu sayı, çok orantısız ve abartılı kalmaktadır. Bu bakımdan Plutarkhos (*l.c.*) gibi, diğer yazarların da söz konusu savaşı anlatırken Sulla'nın hatıralarından yararlanmış oldukları düşünülebilir. Her ne kadar iyi derecede silahlanmış olan Roma *legio*'larının savaş sırasında fazla kayıp vermeyecekleri, öte yandan kılıçtan geçirilen Pontos'luların büyük bir bölümünün takip sırasında öldürülmüş oldukları göz önünde tutulsa bile, bu sayılar akla yatkın gelmemektedir. Gene de, şu gerçek unutulmamalıdır ki; antikçağdaki bütün meydan muharebelerinde kaçanların kayıp sayısı, takip edenlerinkine oranla her zaman çok daha fazla olmuştur. Zira Romalılar, savaşlarda düşmanlarını çözülmek zorunda bırakıncaya kadar uzun süre çarpışır ve var güçleriyle direnirlerdi. Düşman kaçmaya başladığında ise, peşlerine düşer, onları sonuna kadar kovalar ve ellerinden geldiği ölçüde insan öldürmeye bakarlardı.

[957] Sulla, Hellas'ta Mithradates'in ordularına karşı kazandığı zaferlerin anısına diktirdiği, bu ve benzeri *tropaion*'ları daha sonradan kendi adına bastırdığı sikkeler üzerinde de tasvir ettirmiştir (Greenidge and Clay 1960^2, 285 vd.). Ayrıca bk. Balsdon 1951, 10; Luce 1968, 27; Camp 1992, 449 vdd. fig. 7-9.

[958] Plut. *Sull.* XIX. 5. Söz konusu anıtın kalıntıları, yazıtıyla birlikte Ὁμολώϊχος, Ϝ᾽Ανα[ξ]ίδαμος ἀρ[ισ]τῆς Thourion Tepesi'nde bulunmuştur (Camp 1992, 445 fig. 2). Benzer bir ifade (Ὁμολόϊχος καὶ Ἀναξίδαμος ἀριστεῖς) Plutarkhos (*l.c.*) tarafından da kullanılmıştır. Daha detaylı bilgi için bk. Camp 1992, 443 vdd.; Mackay 2000b, 168 vdd. dn. 22-42.

Sulla, bu zaferinin şerefine Thebai'de bir de şenlik tertip etmiş ve sahneyi Oidipous çeşmesi yanına kurdurmuştur. Bununla birlikte Thebai'lilerle arası iyi olmadığından hakemleri diğer Hellen kentlerinden seçmiştir (Plut. *Sull.* XIX. 6).

Gene Plutarkhos'a (XVII. 1-2) göre, Sulla Khaironeia zaferinden sonra, Lebadeia ve Trophonios mağarasından iyi haberler müjdeleyen kehanetler almaya devam etmiştir. Orada ikamet edenler, bu kehanetler hakkında çeşitli şeyler anlatırlar. Sulla ise, hatıralarının X. kitabında bizzat kendisi şu satırları kaleme almıştır: "*Hellas'ta ticaretle uğraşan Romalılar arasında hiç de silik bir kimse olmayan Quintus Titius,*

Arkhelaos komutasındaki Pontos kuvvetlerinin, Sulla komutasındaki Roma ordusu tarafından, Khaironeia'da bozguna uğratılarak ağır kayıplar verdiği haberinin duyulmasıyla Mithradates'in Küçük Asya'daki hakimiyeti sarsıldı. Söz konusu haber, Küçük Asya'daki Roma taraftarlarını sevindirirken, o zamana kadar Mithradates'in tarafını tutan Hellen kentlerini düşündürmüş ve Pontos güçlerine olan sarsılmaz güvenlerini kaybetmelerine yol açmıştı. Bu bakımdan Küçük Asya kentleri o anki duruma göre, Mithradates'e karşı daha temkinli bir politika izlemeye ve Pontos egemenliğine karşı ufak tefek memnuniyetsizliklerini belli etmeye başladılar. İyi bir haber alma teşkilatına sahip olan Mithradates ise, kısa süre sonra durumun farkına vardı. Ajanları ona, Küçük Asya kentlerinde hareketlenmeler olduğuna ilişkin duyumlar aldıklarını bildirdiler. Böylelikle kral, gerek kendisinin ortadan kaldırılmasına yönelik hazırlanan suikast girişimlerinden gerekse bazı Hellen kentlerinde Pontos hakimiyetine karşı yapılan ayaklanma planlarından haberdar oldu. Gerçi kendisi de, bütün Hellen ittifaklarının, daima ilk yenilgiden sonra, hemen dağılarak sona erdiğini gayet iyi biliyordu[959]. Bu nedenle, o andan sonra, Küçük Asya'daki kentlere karşı baskı önlemleri alma yoluna gitti. Ancak, Mithradates'in kentlerde uyguladığı kuşkucu ve zalimce hareketler, sonunda halkı ve özellikle en önemli müttefiklerinden biri olan Galatları kendisinden uzaklaştırdı[960].

Mithradates, Khaironeia Muharebesi'nden önce, –belki de Galatların kendisine olan sadakatlerini güvence altına almak için– Galat soylu ailelerinden altmışını, ağırlamak üzere kraliyet başkenti Pergamon'a davet etmiş ve onurlarına şölenler düzenlemişti. Fakat kısa süre sonra, Galatlar

---

Khaironeia Muharebesi'nden sonra, Sulla'nın yanına gelerek, onun kısa zaman içinde aynı bölgede ikinci bir savaşa girişeceğini ve orada da düşmanı yeneceğini Trophonios'un kehanet ettiğini söylemiştir". Augustinus'a (*CD*. II 24 *b-c*) göre de, Sulla'nın Mithradates'e karşı zafer kazanacağı, ayrıca Iuppiter tarafından Lucius Titius'a müjdelenmişti.

[959] Buna Hellenlerin değişken yapısı eklendiğinde durum daha da kötüydü. Çünkü Hellenlere özgü doğal şüphecilikten kaynaklanan ve insanın yapısı gereği, eski düzenin kayırdığı herkesin kendisine bir anda düşman kesileceğini biliyordu. Her birinin ayrı ve kendi çıkarları olan, birbirini kıskanan Hellenleri özgürlük fikrine inandırmak kolaysa da, Pontos ordularının yenildiği ve Romalıların yaklaştığı müddetçe, onları bu inançta tutmak güçtü. Bu yüzden Pontos kralı, artık kendisine inanmaz olduklarında, Küçük Asya'daki halkları zorla inandıracak önlemleri almaya başladı. Şimdiki halde özellikle Hellenler, Pontos kralına meyillerinden ziyade korkuları sayesinde, el altında tutulabilmekteydiler.

[960] Magie 1950, 218 vdd.; McGing 1986a, 127; Arslan 2000a, 137; 2004, 114.

kendilerini Pergamon'da tutsak gibi hissetmeye ve kralın kendilerine karşı kibirli ve despotça davrandığını düşünmeye başlamışlardır. Bu yüzden bazı Galat *tetrarkhes*'leri Mithradates'i ortadan kaldırmayı planlamış ve krala karşı çeşitli kereler suikast girişiminde bulunmuşlardır[961]:

"*.... Mithradates haftada birkaç kez Pergamon gymnasion'unda yüksek bir podyum üzerinde oturarak yargıçlık ediyordu. Galatların Tolistobogioi kabilesinin tetrarkhes'lerinden iri yapılı, güçlü ve korkusuz Poredoriks, Mithradates'i yargıçlık ettiği sırada kolundan yakalayıp aşağı fırlatmayı düşünmüş; fakat bu suikast girişimi ajanları tarafından Mithradates'e bildirildiğinden, kral o gün gymnasion'a gelmemiştir. Komplonun ortaya çıkarıldığını anlayan Poredoriks ve arkadaşları bu sefer hep birlikte kralın üzerine saldırıp öldürmeyi planlamışlardır. Mithradates her nasılsa bu kez de, Galat şeflerinin planını öğrenmiş ve suikastı düzenleyen en tehlikeli şefleri birer birer saraya çağırıp öldürtmüştür. Poredoriks'in ölü vücudu da, dışarı atılmıştır. Tetrarkhes'in arkadaşlarından hiçbiri onun cesedinin yanına gitmeyi denememiş; ama hayattayken bu Galat şefine olan aşkı bilinen Pergamon'lu bir kadın, onunla gömülme riskini göze alarak Poredoriks'in cansız bedenini gömmeyi üstlenmiştir. Kadını gören muhafızlar onu yakalayarak kralın huzuruna çıkarmışlar; fakat bu genç, masum kadını gören Mithradates duygulanarak onu affetmiş ve Poredoriks'in, süs eşyalarıyla birlikte gömülmesine izin vermiştir (Plut. mor. III. 23. 259 a-b; d: Mulier. Virt. XXIII).*

Ayrıca kral, kendisine komplo düzenleyenler arasında yaşıtları arasında güzelliği ve çekiciliğiyle ön plana çıkan Bepolitanos adlı bir Galat delikanlısı hakkında verdiği ölüm cezasını daha sonradan üzülerek değiştirmiştir. Adamlarına; eğer genç sağ olarak yakalanırsa onun gitmesine izin verilmesini emretmiştir. Bu sırada Bepolitanos üzerinde dikkat çekici derecede güzel bir giysiyle tutuklanmıştır. Bepolitanos'u yakalayan muhafız gencin üzerindeki elbiseyi beğendiğinden onu hemen öldürmemiş ve giysiye kan sıçratıp kirletmemek için, ondan önce elbisesini çıkartmasını istemiştir. Tam bu sırada kralın habercisi koşarak yetişmiş ve Bepolitanos'un Mithradates tarafından affedildiğini ilan etmiştir (Plut. mor. III. 23. 259 c: Mulier. Virt. XXIII)".

---

961 Plut. *mor*. III. 259 *a-b*: *Mulier. Virt*. 23; App. *Mithr*. 46.

Sonunda kral, altmış Galat şefini barışmak ve ülkeleri hakkındaki görüşlerini onlarla tartışmak amacıyla karıları ve çocuklarıyla birlikte onurlarına verilen bir şölene çağırmıştır. Her zamanki gibi, çabuk unutan, gülmeyi, eğlenmeyi ve iyi yemek yemeyi seven Galatlar kralın davetine uyarak şölene gitmişlerdir[962]. Ancak şölen sırasında kralın bir işaretiyle salona bir bölük asker dolmuş ve şölendeki bütün *tetrarkhes*'ler, maiyetleri ve aileleriyle birlikte katledilmişlerdir. Aynı anda Galatia'da ise, gene Mithradates'in emriyle bütün Galat soyluları öldürülmüştür. Bu katliamdan yalnız üç Galat *tetrarkhes*'i kurtulabilmiştir. Mithradates'in askerlerinin kuşatmasını yarmayı başaran bu üç kişinin arasında daha sonraları Galatia kralı olacak olan, Pompeius ve Cicero'nun dostu Deïotaros da vardır[963].

Mithradates'in, Galat şeflerini ve aristokrat tabakasını böylece bir hamlede ortadan kaldırmasının altında kendisine karşı düzenlenen suikast ve baş kaldırmanın öcünü alma düşüncesinin yanı sıra, politik nedenler de yatıyordu. Mithradates bu katliam sırasında, aynı zamanda, yakın arkadaşlarından Galatları destekleyenleri ve ayrıca kendi siyasi karşıtlarını da öldürmekten çekinmemişti. Böylece, başsız kalan Galatia Bölgesi'ni ve Galatları kolayca egemenliği altında tutabilecekti. Çünkü, Sulla Küçük Asya'ya yaklaştığında onun tarafına geçip kendisine karşı savaşabilecek, sadakatlerine güven olmayan, bağlılık ve fedakarlık duygularından yoksun Galat *tetrarkhes*'lerin hemen hemen hepsini ortadan kaldırmıştı. Bu yüzden, en acımasız komutanı Eumakhos'u Galatia'ya satrap olarak atamıştır. Ne var ki, Mithradates'in Galat şeflerini ve aristokrat tabakasını ortadan kaldırarak öndersiz kalan Galatları kolayca yönetme planı, katliamdan kurtulan Galat şefleri tarafından etkisiz hale getirilmiştir. Bundan dolayı Eumakhos'un Galatia satraplığı uzun sürmemiştir. Kısa bir sürede iyi bir ordu örgütleyen Deïotaros ve diğer iki *tetrarkhes*, Galatia Bölgesi'ni Eumakhos'a karşı ayaklandırarak, İÖ. *ca.* 86/85 yılında, onu Galatia topraklarından kovmuşlardır. Bu surette, Mithradates'in yaptığı söz konusu katliamlar ve sefer sonucunda eline,

---

[962] Mithradates'in, bu girişimindeki en önemli faktör Galat gelenek ve göreneklerini yakından tanımasıydı. Çünkü, Galatların konukseverlik kuralları uyarınca ve ev sahibine saygısızlık etmemek için, davete silahsız geleceklerini biliyordu (Arslan 2000a, 138 dn. 519).

[963] Plut. *mor.* III. 258-259 *a-d*: *Mulier. Virt.* 23; App. *Mithr.* 46; 54; 58; konuya ilişkin olarak bk. Ramsay 1899, 69; Tarn 1947, 40; 150; Magie 1950, 223; Lequenne 1991, 114; Arslan 2000a, 137 vdd.; 2002b, 45; Mitchell 2003, 290.

Galatia Bölgesi'nden topladığı paralardan başka bir şey geçmemiştir[964]. Bununla birlikte Mithradates'in bu gaddar planı Galatlar tarafından nefretle karşılanmış ve o zamana kadar çeşitli kereler ortak düşmana karşı müttefik olan bu kavmi kendisinden, bir daha birleşmemecesine ayırmıştır. Başka bir ifadeyle, bu tarihten itibaren Galatlar Pontos Krallığı'na karşı savaşmak için fırsat kollar olmuşlar ve bu durum genel olarak, özellikle Roma'nın işine yaramıştır[965].

Bu arada Khios Adası'nın Romalıları desteklediğinden şüpheleniliyordu. Mithradates zaten, Rhodos kuşatması sırasında vuku bulan bir deniz savaşında bindiği amiral gemisinin yanlışlıkla bir Khios savaş gemisi tarafından mahmuzlanmasından beri ada halkına kızgındı[966]. Bunun yanı sıra, Khios'lular adalarındaki Roma mallarından elde ettikleri gelirlerden kralın payına düşen kısmı gizleyerek ona vermemişlerdi. Ayrıca Romalıların mal ve mülklerinden elde ettikleri gelirler üzerinden krala vergi ödemiyorlardı. Dahası ada halkının zenginleri arasında sayılan birçok kişi sonradan Italia'ya kaçmıştı. Şimdi ise, söz konusu insanlar Khios'lularla haberleşerek Pontos idaresine karşı bir ayaklanma hazırlığı içine girmişlerdi. Ayrıca, gizlice Sulla'yla da irtibat halindeydiler. Mithradates'e karşı harekete geçmek için ise, sadece Roma gemilerinin ufukta belirmesini bekliyorlardı. Bu yüzden Mithradates, komutanlarından Zenobios'u Hellas'a yardım gönderme bahanesiyle Ephesos'tan yola çıkardı[967]. Zenobios ise, gecenin karanlığından yararlanarak Khios önlerinde demirledi. Gizlice karaya çıkan askerler geceleyin kenti ve savunmasız kaleyi ele geçirdiler. Sabahla birlikte halkı tiyatroda toplayan Zenobios, vatandaşların silahlarını toplamış ve kentin ileri gelen-

---

[964] App. *Mithr.* 46; 58; konuya ilişkin olarak bk. Mommsen 1930[3], III 289; Welles 1934, 297 n° 73/74; Magie 1950, 223 vdd.; 372; Rankin 1987, 202; Mitchell 1993, 31; Arslan 2000a, 139; 2002b, 48; ayrıca bk. Austin 1986, 462 vd.

[965] Cic. *Phil.* II. 33-34; XI. 33; *Deiot.* IX. 26; XIII. 37; Plut. *Luc.* XXVIII. 2; App. *Syr.* 50; ayrıca bk. Memnon 44. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2000a, 140; 2002b, 45.

Bununla birlikte, şu da göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir ki, bazı Galat şefleri her şeye rağmen Mithradates'e bağlılıklarını sonuna kadar sürdürmüşlerdir. Buna verilecek en güzel örnek, İÖ. 73 yılında Herakleia Pontike kentinin güvenliğini sağlayan Konnakoriks (Memnon 29-36; 42. 5; 49) ve kralın özel muhafız alayını oluşturan Kelt Komutan Bituitos ve onun emrindeki Galatlardır (Liv. *perioch.* 102; App. *Mithr.* 111). Daha detaylı bilgi için bk. Sullivan 1990, 51 dn. 42.

[966] Memnon 33. 1; App. *Mithr.* 25; 46-47.

[967] App. *Mithr.* 46. Memnon'a (33. 1-2) göre ise, Khios Adası'na gönderilen Zenobios değil, Mithradates'in sütkardeşi Dorylaos'tu.

lerinin çocuklarını rehin alarak Erythrai'a göndermiştir. Birkaç gün sonra ise, ada halkının bütün yaptıklarından Mithradates'in haberdar olduğunu söyleyerek, Khios'luların bütün ihanetlerini teker teker saymış, onların aslında ölümü hakkettikleri halde kral tarafından 2.000 *talanta* cezaya çarptırıldıklarını bildirmiştir. Khios halkı tapınak hazinelerinden, kadınların mücevherleri ve altınlarından istenilen parayı toplamışlardır. Fakat, Zenobios tartıda hata yaptıklarını söyleyerek, cezanın tam olarak ödenmediği gerekçesiyle bütün ada halkını köleleştirmiş ve Kolkhis'e sürmüştür. Adaya Pontos'lu kolonistler yerleştirilmiş ve Khios'luların mülkleri Pontos'lular arasında paylaştırılmıştır[968].

Bu sırada Khios örneğini haber almış bazı Küçük Asya kentleri, kendi başlarına geleceklerden korkmuşlardır. Bu yüzden Zenobios ordusuyla Ephesos önlerine geldiğinde, halk meclisi temsilcileri insanları korkutmamak amacıyla ordusunu dışarıda bırakarak kente yalnız maiyetindekilerle birlikte girmesini rica ettiler. Bu ricayı kabul eden Zenobios, son zamanlarda Ephesos'a askeri vali olarak atanmış, Mithradates'in kayınpederi –kralın son eşi Monime'nin babası– Stratonikeia'lı Philopoimenos'u ziyaret etmiştir. Daha sonra da, maksadını açıklamaksızın ertesi gün Ephesos'luları tiyatroda toplantıya çağırmıştır. Özellikle önlerindeki Khios örneğinden sonra, Zenobios'un bu şüpheli davetinden korkan kentteki Roma taraftarları bir araya gelerek aynı gece halkı Mithradates'e karşı ayaklandırmışlardır. Önce Zenobios ve maiyetini tutuklayarak hapsetmişler; daha sonra da onları öldürmüşlerdir. Böylelikle Küçük Asya'nın en zengin kentlerinden biri olan Ephesos[969], Mithradates'e karşı açık bir şekilde isyan etmiş ve diğer Hellen kentlerini Pontos kralına karşı birleşmeye davet etmiştir. Ephesos'lular daha sonra kanun hükmünde bir kararname yayımlamışlardır. Söz konusu kararnamede şöyle diyorlardı[970]:

---

[968] *FGrHist* 87 F 38 (= Poseidonios)=Ath. *Deip*. VI. 266 *e-f*; App. *Mithr*. 46-47; ayrıca bk. Memnon 33. 1-2; *FGrHist* 90 F 95 (= Nikolaos). Daha detaylı bilgi için bk. Ath. *Deip*. VI. 265 *b*-266 *f*; Marshall 1969, 263 vdd. dn. 28-35; McGing 1986a, 128 vd.; Kidd 1988, 276 vdd.; Edelstein and Kidd 1989[2], n° 51 *str*. 1-7; Garnsey 1997, 165 vd.; Arslan 2000b, 34 dn. 47.

[969] App. *Mithr*. 48; Oros. *hist*. VI. 2. 8; *SIG*[3] II 742=*I.Ephesos* Ia 8; ayrıca bk. Oliver 1939, 468 vdd.; Nicolet 1966a, 670 vd.

[970] Kararnamenin tüm metni için bk. *SIG*[3] II 742=*I.Ephesos* Ia 8; daha detaylı bilgi için ise, bk.; Sherk 1984, 73 vd. n° 61; Sartre 1995, 123 vd.; Saprykin 1996, 204; Dignas 2002, 191 vdd.

I [... τοῦ δήμου | φυλάσσον]τος τὴν πρὸς Ῥωμαίους τοὺς κο[ι-
νοὺς σωτῆρας πα|λαιὰν εὔν]οιαν καὶ ἐν πᾶσιν τοῖς ἐπι-
τασσομέ[νοις προθύμως | συμφρον]οῦντος· Μιθραδάτης
5 Καππαδοκί[ας βασιλεὺς παρα|βὰς τὰς π]ρὸς Ῥωμαίους
συνθήκας καὶ συναγαγὼ[ν τὰς δυνάμεις ἐ|πεχείρη]σεν κύ-
ριος γενέσθαι τῆς μηθὲν ἑαυτῶι προ[σηκούσης | χώρα]ς,
καὶ προκαταλαβόμενος τὰς προκειμένας ἡμῶν πό[λεις
ἀ|πάτ]ῃ, ἐκράτησεν καὶ τῆς ἡμετέρας πόλεως καταπληξά-
μενος | [τῶι] τε πλήθει τῶν δυνάμεων καὶ τῶι ἀπροσδοκή-
10 τωι τῆς ἐπιβολῆς. | [ὁ] δὲ δῆμος ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς συν-
φυλάσσων τὴν πρὸς Ῥωμαί|ους εὔνοιαν, ἐσχηκὼς καιρὸν
πρὸς τὸ βοηθεῖν τοῖς κοινοῖς πράγμα|σιν, κέκρικεν ἀναδεῖ-
ξαι τὸν πρὸς Μιθραδάτην πόλεμον ὑπέρ | τε τῆς Ῥωμαίων
ἡγεμονίας καὶ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας, ὁμο|θυμαδὸν πάν-
15 των τῶν πολιτῶν ἐπιδεδωκότων ἑαυτοὺς εἰς τοὺ[ς] | [π]ερὶ
τούτων ἀγῶνας·...

"... *[halkın] ortak kurtarıcıları olan Romalılara karşı eski iyi niyetini [korudukları] ve onların tüm buyruklarına [özenli bir şekilde uymaya çalıştıkları sırada] Mithradates, Kappadokia'nın [kralı], Romalılarla yaptığı anlaşmaları ihlal ederek, [kuvvetlerini] topladıktan sonra hiçbir şekilde kendisine ait olmayan ülkenin efendisi olmak için [teşebbüste bulundu], bizlerin önünde uzanan kentleri ele geçirdikten sonra, hileyle, kuvvetlerinin kalabalıklığıyla ve beklenmedik saldırısıyla paniğe uğratarak bizim şehrimizin efendisi oldu. Bizim halkımız başlangıçtan beri Romalılara karşı iyi niyetinde sadık kaldığı için, (şimdi) ortak menfaatler doğrultusunda onlara yardım etmek için uygun fırsat yakalayınca ve aynı düşünceyle bütün vatandaşların kendilerini bu şeyler uğruna mücadeleye adamasıyla Romalıların egemenliği ve ortak özgürlük adına Mithradates'e karşı savaş açmaya karar vermiştir:...*".

Ayrıca bu bildirgeyle Ephesos'luların tapınaklar ve kent adına açılmış bütün davaları düşmüş, hangi sıfatla olursa olsun, devlet tarafından cezalandırılmış bütün yurttaşlar medeni haklarına yeniden sahip olmuş, mahkumiyetleri ve borçları silinmiştir. Halkın vergi ya da özel sektörlere olan borçları hafifletilmiş veya bağışlanmıştır. Eline silah alarak askeri yetkililer önünde Pontos kralına karşı savaşmak üzere başvuran,

kentlerinde yaşayan yabancılar, köleler ve azatlılar tüm haklara sahip yurttaş olarak ilan edilmiş; kamu tutsakları ise, özgürlüklerine kavuşturulmuştur.

Ephesos'u kuzeyde Smyrna'ya güneyde Tralleis'e kadar Metropolis, Hypaipa, Sardeis, Kolophon ve diğer kentler izlemiş ve başlarındaki tiranları ve kentlerindeki Pontos garnizonlarını kovarak Mithradates'e karşı ayaklanmışlardır[971]. Bunun üzerine Mithradates, Pontos hakimiyetine karşı isyan eden kentlerin üzerine askeri kuvvetlerini göndermiş, ele geçirdiği kentleri ve insanları şiddetli bir şekilde cezalandırmıştır[972].

Mithradates daha sonra da, Küçük Asya'nın bazı kentlerinde Pontos hakimiyetine karşı başlayan isyanların önüne geçebilmek ve diğer kentlere yayılmasını önlemek için genel bir bildiri yayımlamıştır. Küçük Asya'daki Hellen kentlerini tekrar kendine bağlamak için; şimdiye kadar kendisine bağlı kalan bütün kentleri özgür kıldığını, daha önceki bütün borçlarını sildiğini, kentlerde oturan yabancılara (= *metoikos* [μέτοικος]) vatandaşlık, kölelere özgürlük verdiğini ilan etmiştir. Böylelikle söz konusu hareket beklenen sonucu vermiş ve isyanın diğer kentlere de yayılması engellenmiştir. Çünkü borçlular, kentlerde yaşayan yabancılar, köylüler, köleler ve zenginlerin bir kısmı tekrar Romalıların ezici hakimiyetindeki mahkum yaşamlarına dönmektense bir süre daha Mithradates'e bağlı kalmayı yeğlemişlerdir[973].

Diğer yandan Sulla'nın Hellas'taki başarılarını yakından takip eden ve Romalıların Mithradates'in bütün gayretine rağmen yavaş yavaş yaklaşmakta olduğunu gören servet sahipleri ya da soyca asil olan kesimler Mithradates'ten uzaklaşmaya başladılar. Hatta içlerinden bazıları krala suikast hazırlayacak kadar ileri gittiler. Kralın yakın çevresinden Smyrna'lı Mynnion ve Philotimos ile Lesbos'lu Kleisthenes ve Asklepiodotos, Mithradates'i ortadan kaldırmak üzere bir komplo hazırladılar. Fakat son anda Asklepiodotos suikast planını Mithradates'e bildirerek ortaklarını ele verdi. Duyduklarına inanamayan ve böyle bir şeyi yakın çevresindeki dostlarına yakıştıramayan kral; ancak, bir gece Asklepiodotos'un davetiyle bir araya gelen komploculları gizlendiği divanın altından gözleriyle görüp kulaklarıyla işittikten sonra, söylenenlerin doğruluğuna

---

971 App. *Mithr.* 48; Oros. *hist.* VI. 2. 8; ayrıca bk. Özsait 1982, 309; Günaltay 1987², 388; Hind 1994, 159; Arslan 2000b, 34 dn. 49; 35 dn. 68.

972 App. *Mithr.* 48; Liv. *perioch.* 82 dn. 7.

973 App. *Mithr.* 48; 54; 58; 61-62; Oros. *hist.* VI. 2. 8; ayrıca bk. Günaltay 1987², 388 vd.

inandı[974]. Fakat söz konusu hıyanet kralda büyük bir paranoyaya yol açtı. O andan sonra Mithradates kuşkucu bir insan haline geldi. Böylece herkesten şüphelenmeye başladı. Ayrıca her şüphelendiğini de merhametsizce ortadan kaldırdı. Bu sırada birçok kişi aralarındaki rekabet, kıskançlık ve nefretten dolayı hasmına iftira atarak onun katledilmesine neden oldu. Bu bakımdan yalnızca Pergamon'un ileri gelen ailelerinden seksen kişi krala komplo kurdukları gerekçesiyle itham edilerek önce tutuklandılar, sonra da idam edildiler[975]. Böylelikle birkaç ay içinde Küçük Asya kentlerinde Mithradates'e karşı suikast düzenlemek, isyana kalkışmak ya da bir şekilde Romalılar lehinde davranmakla suçlanan yaklaşık 1.600 kişi yaşamını yitirdi. Malları açık arttırmayla satıldıktan sonra, kraliyet hazinesine konuldu[976].

Bu arada Roma'da Marius taraftarları, Cinna'nın da yardımıyla yönetimi ele geçirerek Sulla'yı vatan haini ilan etmiş ve arkadaşlarını öldürmüşlerdir[977]. Marius'un zamansız ölümü üzerine ise, onun yerine Sulla karşıtı demokrat/halk partiden Lucius Valerius Flaccus[978] *consul* seçilerek Mithradates'e karşı yapılacak olan savaşın komutasına atanmıştır[979]. Böylelikle Flaccus, İÖ. 86 yılında, yanına iki *legio* alarak, sözde Mithradates'le çarpışmak, gerçekteyse Sulla'dan komutanlığı alarak onu ortadan kaldırmak üzere Adriatik Denizi'ni aşarak Hellas'a ayak basmıştır. Sulla ise, Khaironeia Muharebesi'nden sonra, Flaccus'un Roma ordusuyla Hellas'a geldiğini ve kendisine doğru ilerlediğini duyunca onu karşılamak için Boiotia üzerinden Thessalia yolunu tutmuştur[980]. Bu arada Flaccus'un düşüncesiz davranışları, açgözlülüğü[981] ve haksız yere askerlerini şiddetli şekilde cezalandırması yüzünden, kısa

---

974 App. *Mithr*. 48.

975 App. *Mithr*. 48; *IGR* IV 292 *str*. 13-14; ayrıca bk. App. *Mithr*. 54; 58; Jones 1974, 193.

976 App. *Mithr*. 48; 54; 58; Oros. *hist*. VI. 2. 8; ayrıca krş. Dam. *Isid*. 403.

977 Plut. *Sull*. XII. 8; XXII. 1; *Sert*. V. 4-5; App. *civ*. I. 70-74; 77; 81; *Mithr*. 51; ayrıca bk. Bauman 1973, 270 vdd.; 289 vdd.; Katz 1976, 328 vdd.

978 Marius'un, İÖ. 18 Ocak 86 yılında ölmesi üzerine (Plut. *Mar*. XLV. 1-7; ayrıca bk. Liv. *perioch*. 80; Vell. II. 23. 1), Lucius Valerius Flaccus, Lucius Cornelius Cinna'yla birlikte, İÖ. 86 yılı *consul*'leri oldular (Plut. *Sull*. XX. 1 dn. 4; App. *civ*. I. 75; ayrıca bk. Plut. *Sull*. XXII. 1; App. *Mithr*. 51; Vell. II. 23. 2). L. Valerius Flaccus'un kariyerine ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Broughton 1952, II 53; Keaveney 1982c, 156; 1984, 131 vdd. dn. 120-149.

979 Memnon 34. 1.

980 Plut. *Sull*. XX. 1.

981 Liv. *perioch*. 82; App. *Mithr*. 51; Cass. Dio XXXI. 104. 1-2.

süre sonra ordusu kendisinden nefret etmeye başlamıştır. Hatta ordunun bazı bölüklerinin Thessalia'da Flaccus'u terk ederek Sulla tarafına geçtikleri görülmüştür. Bu sırada Flaccus'un *legatus*'u Flavius Fimbria[982] araya girerek askerleri yatıştırmış ve ordunun dağılmasını engellemiştir. Bu bakımdan Flaccus, Khaironeia'da düşmanla çarpışarak onu bozguna uğratmış Sulla'ya saldırmayı göze alamamış ve kuzeye; Makedonia'ya doğru ilerlemeye devam etmiştir[983].

4.C. Orkhomenos Muharebesi ve Sonuçları

Tam bu sırada Sulla, Mithradates'in sütkardeşi Dorylaos komutasındaki en az ilki kadar büyük bir orduyu[984], Hellas'a göndermiş olduğunu haber aldı. Bundan dolayı Flaccus'un üzerine yürümekten vazgeçerek, Pontos ordusunu karşılamak üzere geri döndü. Dorylaos, İÖ. 86 yazında, içinde Pontos ordusunun iyi yetiştirilmiş, tecrübeli askerlerinin de yer aldığı yaklaşık 80.000 kişilik bir orduyu büyük bir donanmayla birlikte Euboia'da karaya çıkartarak Khalkis'e getirmişti. Orada, Arkhelaos'un Khaironeia Muharebesi'nden arta kalan 10.000 kişilik ordusuyla birleşti[985]. Daha sonra da Dorylaos ve Arkhelaos komutasındaki Pontos ordusu Boiotia'ya doğru yelken açtı. İlk önce, zoraki olarak Mithradates'in komutanlarıyla ittifak yapmayı Roma boyunduruğuna tercih etmiş olan Halai, Anthedon ve Larymna gibi bazı Boiotia kentleri, limanlarını

---

[982] F. Fimbria'nın söz konusu sefer sırasındaki görevine ilişkin olarak ayrıca bk. Weinrib 1968, 43; Lintott 1971a, 696 vdd.; Rawson 1987, 168, dn. 34-36.

[983] Plut. *Sull.* XX. 1; App. *Mithr.* 51.

[984] Pontos ordusunun beklenmedik bir şekilde Khaironeia'da yenildiği ve Romalılar tarafından neredeyse yok edildiği haberi Küçük Asya'ya ulaşınca, Mithradates oldukça şaşırmış ve doğal olarak korkmuştur. Yine de bu durum onun yeni bir ordu toplamasına engel değildi. Bu yüzden dikkate değer bir performans sergileyip, kendisine bağlı bütün uluslardan asker yardımı alarak kısa zamanda büyük bir ordu daha meydana getirmiştir (Plut. *Sull.* XX. 2; App. *Mithr.* 46; ayrıca krş. Licin. XXXV. 62-63 "Criniti"; Oros. *hist.* VI. 2. 6).

Pontos kralı Birinci Mithradates-Roma Savaşı boyunca bir yandan ordusuna yeni askerler kazandırmaya çalışırken diğer yandan da askeri harcamaları karşılamak için önemli miktarda sikke bastırmaya devam etmiştir (Price 1968, 4).

[985] Pontos ordusunun mevcudu Plutarkhos (*Sull.* XX. 1-2) ve Appianos'a (*Mithr.* 49) göre, 80.000; Eutropius (V. 6. 3) ve Orosius'a (*hist.* VI. 2. 5-6) göre, 70.000; Licinianus'a (XXXV. 63-65 "Criniti") göre ise, 60.000 yaya askerden meydana geliyordu. Ayrıca bk. Strab. X. 4. 10 *c.* 477; *OGIS* 372.

Dorylaos ve Arkhelaos'a açtılar ve Mithradates'le yapmış oldukları eski ittifakı yeniden tanıdılar[986].

Böylelikle Pontos ordusu, Boiotia'ya girip kısa zamanda bölgeyi ele geçirdi. Bu sırada Dorylaos, bir an önce Romalılarla çarpışmaya atılmak için sabırsızlandığından orduyu derhal düşman üzerine atmak için ısrar ediyordu. Çünkü, gerek ona gerekse Mithradates'e göre, Khaironeia Muharebesi'nde aldatılmışlardı. Savaşı arazinin darlığı nedeniyle kaybettiklerine inanıyorlardı. Zira, aksi taktirde her bakımdan Romalılardan üstün olan Pontos ordusunun Sulla'ya yenilmesine ve bu kadar insan kaybetmesine olanak yoktu. Buna karşılık Arkhelaos, Romalılara karşı çok ihtiyatlı davranılmasını önerdi. Onun Romalılar karşısında edindiği tecrübelere göre, düşmanın durumunu ve gücünü iyice kavradıktan ve ona göre plan hazırladıktan sonra, kendileri için en elverişli mevkilerde harekete geçilmesi gerekiyordu. İki ordu önce, Boiotia'daki Kephissos/Kopaïs Gölü'nün[987] güneyinde, Haliartos kentinin batısında yer alan Tilphossion Dağı yakınlarında karşılaştı[988]. Dorylaos, Roma ordusunun savaş düzenini gördükten ve *legio*'larının disiplinini ve sağlamlığını ufak bir çarpışmayla test ettikten sonra, Arkhelaos'a inandı. Sonra da Pontos ordugahını Kephissos Gölü'nün batısında bulunan Orkhomenos kenti yakınlarındaki ovada kurdu. Düzensiz bir rejime sahip Melas Irmağı'nın suladığı ve yer yer bataklıkların bulunduğu Orkhomenos Ovası, Boiotia'daki ovaların en genişiydi. Melas Irmağı'nın kenarlarındaki bataklıklara kadar ağaçsız ve dümdüz bir zemin üzerinde uzanan ova, on binlerce Pontos askerinin, tırpanlı savaş arabalarının ve süvarilerinin Roma ordusu karşısında istedikleri savaş manevralarını yapabilmeleri ve ortak harekatlarda bulunabilmeleri için yeter derecede geniş, meydanlık bir alana sahipti[989].

Pontos ordusunun birçok bakımdan kendi ordusundan üstün olmasına rağmen, İÖ. 86 yılının yaz ayları sonunda Sulla da Orkhomenos Ovası'na gelerek Dorylaos ve Arkhelaos'un karşısına kampını kurdu. Yakında saldırıya geçmesi bekleniyordu. Fakat Romalıların umulan hücumu gerçekleşmedi. Dorylaos ve Arkhelaos düşman kıtalarında karışıklık yaratmak için tırpanlı savaş arabalarını ön saflara yerleştirdiler.

---

986 Plut. *Sull.* XXVI. 3-4.

987 Günümüzde Merkezi Hellas'ın en verimli ovalarından biri olan ve yaklaşık 340km^2'lik bir alan kaplayan Kephissos/Kopaïs Gölü 19. yüzyılın sonunda İngiltere'nin Kopaïs firması tarafından kurutulmuştur (Fossey 1979, 550).

988 Plut. *Sull.* XX. 2; App. *Mithr.* 49.

989 Plut. *Sull.* XX. 3-4; App. *Mithr.* 49.

İkinci sıra Pontos ve Makedonia *phalanks*'larından ve ağır silahlı askerlerden oluşuyordu ve onların her iki yanında üstün sayıdaki süvari birlikleri konuşlandırılmıştı. Üçüncü sırada Pontos yardımcı kuvvetleri yer almaktaydı. Bunların arasına Roma tarzında silahlandırılmış rejim düşmanı Italik köleler serpiştirilmişti. Pontos ordusunun son sırası hafif silahlı askerlerden oluşmaktaydı. Arkhelaos'un amacı, Orkhomenos Ovası'nda konuşlanmış olan Roma kuvvetlerini kuşatarak kılıçtan geçirmekti. Fakat bu durumu fark eden Sulla, düzgün ve süvariler açısından saldırmaya elverişli toprakları kontrol altında tutmaya gayret ederek her bir Roma safının önünde ve ordusunun her iki kanadında siperler kazdırmaya başladı. Bununla da yetinmeyerek siperlerin arasına kuvvetli hisarlar inşa ettirdi. Böylelikle hafif silahlı asker ve süvari bakımından kendisinden çok üstün olan düşman tarafından çevrilme tehlikesinden kurtuldu. Daha sonra üç sıra ağır silahlı askeri, gerektiğinde birbiri ardına düşman üzerine sevk etmek üzere yerleştirdi. Hafif silahlı birlikleri ve süvarileri ordunun arka saflarında konuşlandırdı[990]. Sulla'nın amacı, sert ve atla geçilmeye müsait toprakların yolunu düşmana kapayarak Pontos kuvvetlerini bataklık alana sıkıştırmak ve onların manevra kabiliyetini ve üstün süvari birliklerini etkisiz hale getirmekti[991].

Fakat Pontos atlı birliklerinin ve savaş arabalarının, Sulla'nın siper kazan adamlarına saldırmasıyla başlayan savaş Romalıların püskürtülmeleri ve kendi kamplarına doğru geri çekilmeye başlamalarıyla devam etti. Bunun üzerine Sulla, ikinci safta yer alan *postsignanus*'lara[992] derhal ordunun ön saflarına geçerek ellerindeki uzun kazıklarla savaş arabalarını ve süvarilerini durdurmalarını emretti. Savaş arabalarının Roma saflarına yaklaştığı zaman ise, *antesignani*[993] sıralarını ellerindeki uzun kazıklarla *postsignanus*'lara yardıma gönderdi. Daha sonra hafif silahlı askerlerinin ok, mızrak ve sapan taşlarıyla savaş arabalarını Pontos süvarilerine karşı savaşmaları için ön saflara yardıma yolladı. Bu taktik sayesinde Pontos savaş arabaları ve süvarilerinin uzun kazıklar yüzünden, daha düşman saflarına yaklaşamadan hızları kesildi. Hafif silahlı Roma birlikleri tarafından da ağır kayıplara uğratıldılar[994]. Ancak Dory-

---

990 Frontin. *strat.* II. 3. 17.

991 Plut. *Sull.* XXI. 2; Frontin. *strat.* II. 3. 17.

992 Roma *standart*'larını ve sancaklarını arka cepheden gelecek herhangi bir saldırı karşısında korumakla görevli asker kıtasına verilen ad.

993 Roma *standart*'larını ve sancaklarını ön cepheden gelecek herhangi bir saldırı karşısında korumakla görevli asker kıtasına verilen ad.

994 Frontin. *strat.* II. 3. 17.

laos ve Arkhelaos'un görülmemiş bir şiddetle üzerlerine atılmasının yarattığı korku ve dehşet, Roma saflarının düzenini yıktı. Romalıların kurtuluşu kaçmakta aramalarına neden oldu. Romalılar Pontos süvarileri tarafından amansız bir şekilde takip edilerek ağır kayıplara uğratıldılar. Roma ordusunda çözülme ve dağılma etkilerinin görülmesi üzerine Sulla atından inerek eline bir bayrak aldı. Tek başına Pontos ordusunun üzerine yürüdü. Bir yandan da kaçan askerlerine şöyle bağırıyordu[995]:

Ἐμοὶ μὲν ἐνταῦθά που καλόν, ὦ Ῥωμαῖοι, τελευτᾶν, ὑμεῖς δὲ τοῖς πυνθανομένοις ποῦ προδεδώκατε τὸν αὐτοκράτορα, μεμνημένοι φράζειν ὡς ἐν Ὀρχομενῷ=*Ey Romalılar, benim için burada ölmek güzel bir şeydir; size imperator'unuzu nerede düşmana terk ettiniz diye soranlara, Orkhomenos'ta demeyi unutmayın.*

Bu sözlerden utanan ve galeyana gelen askerler kaçmayı bırakıp, geri döndüler ve onu izlediler. Pontos ordusunun şiddetli baskısına uzun süre dayandılar. Çetin geçen çarpışmalar sırasında uzun zaman kimin galip geleceği belli olmadı. Fakat sonunda Romalılar, Pontos saldırısını durdurarak onları ordugahlarına geri çekilmeye zorladılar. Daha sonra siper kazmaya devam eden Roma ordusuna, Arkhelaos ve Dorylaos'un tüm güçleriyle saldırmasıyla savaş tekrar şiddetlendi. Çarpışma sırasında Pontos ordusundaki okçular Romalılar tarafından sıkıştırıldılar. Geri çekilecek ve yaylarını gerecek yer bulamadıklarından ellerine birçok ok alıp kılıç niyetine düşmana bunlarla vurdular. Sulla ise, *legio*'ların ve süvarilerin başına geçerek Arkhelaos'un komutasındaki süvarilere saldırdı. Arkhelaos'un oğlu Diogenes, üstün bir asker olduğunu göstererek, ordunun sağ kanadında savaşırken herkesin gözü önünde öldü[996]. Bu yüzden komutası altındaki süvari birlikleri dağıldı ve Roma süvarileri tarafından ordugahlarına kadar kovalandılar. Sonunda ağır kayıplara uğratılan Pontos'lular ordugahlarını dolduran yaralılar ve korku yüzünden kötü bir gece geçirdiler[997].

Pontos ordugahının önünde ve ovaya açılan sol tarafında Roma kampı ve siperleri, arka ve sağ kanadında ise, sazlarla örtülü bataklık ve

---

[995] Plut. *Sull.* XXI. 2; App. *Mithr.* 49; Frontin. *strat.* II. 8. 12; Polyain. *Strat.* VIII. 9. 2; Amm. Marc. XVI 12. 41.

[996] Plut. *Sull.* XXI. 3; App. *Mithr.* 49; Licin. XXXV. 66 "Criniti"; Eutr. V. 6. 3; Oros. *hist.* VI. 2. 6.

[997] Plut. *Sull.* XXI. 1-3; App. *Mithr.* 49; Vell. II. 23. 3; Frontin. *strat.* II. 3. 17; 8. 12; Polyain. *Strat.* VIII. 9. 2.

Kephissos Gölü bulunuyordu[998]. Böylesine elverişsiz bir konuma düşürülen Pontos'luların sabahın alacakaranlığında başlayan Roma hücumlarını kırmak için yaptıkları her teşebbüs başarısızlıkla sonuçlandı. Pontos'lular son güçleriyle Romalılara saldırdılar. Fakat Romalılar tarafından tekrar geri püskürtülerek ordugahlarına kadar kovalandılar. Kısa bir kuşatmanın ardından, kapıları kırarak ordugahtan içeriye giren Romalılarla bir süre göğüs göğüse çarpışan Pontos'luların birlikleri dağıldı ve ordu içinde panik çıktı. Askerlerin çok azı direnmeye yeltendiyse de kısa zaman içinde öldürüldüler. Geri kalanlar ise, ordugahlarını kaybetmenin yarattığı korku ve dehşetle düzensiz bir şekilde bütün süratleriyle kaçmaya koyuldular. Bundan sonra Pontos'luların bozgunu korkunç bir hal aldı. Firar için kaçacak bir yer bulamayan birçokları Kephissos Gölü kıyılarındaki sığ sulara girerek yürüyüşlerine devam ettiler. Fakat Romalılar tarafından amansız bir şekilde takip edildiklerinden, bataklıklarda ve gölde okla öldürüldüler. Bazıları bu kıyımdan yüzerek kaçmayı bile denedi. Bunların bir kısmı derin sulara gömülerek boğuldu, diğer bir kısmı ise, yorgunluktan bitap düşerek sığ yerlere dönmek için çabalarken Romalılar tarafından katledildiler. Kephissos Gölü ile gölle aynı ismi taşıyan ırmak ve çevresindeki bataklıklar ölülerin kanları ve cesetleriyle doldu[999]. Böylelikle, Pontos ordusunun yarıdan fazlası –yaklaşık 50.000 kişi[1000]– iki gün içinde yok edildi. Geri kalanların büyük bir bölümü ise, –takriben 25.000 kişi[1001]– Romalılar tarafından esir alındı[1002]. Arkhelaos ise, günlerce –3 gün[1003]– bataklıkta gizlendikten sonra,

---

998 Plut. *Sull.* XX. 3-5.

999 Plut. *Sull.* XXI. 4; App. *Mithr.* 50; Licin. XXXV. 67-68 "Criniti"; Eutr. V. 6. 3; Oros. *hist.* VI. 2. 6-7; daha detaylı bilgi için bk. Liv. *perioch.* 82; Frontin. *strat.* II. 3. 17; Flor. *epit.* I. 40. 11; Polyain. VIII. 9. 2; Auct. *Liber de Vir. ill.* 75. 7; 76. 5; ayrıca bk. Diod. XXXVIII/XXXIX. 6; Sherwin-White 1984, 140; Keppie 1987², 70 vd. Plutarkhos (*Sull.* XXI. 4), söz konusu muharebenin üzerinden yaklaşık iki yüzyıl geçmesine rağmen, savaşın cereyan ettiği bataklık alanlarda ve Kephissos Gölü'nde halen Mithradates'in ordusundan geriye kalan çamura saplanmış yaylar, kılıçlar, mığferler, demir zırh parçaları ve göğüslüklerin bulunduğuna dikkat çekmektedir.

1000 Oros. *hist.* VI. 2. 6.

1001 Licin. XXXV. 68 "Criniti".

1002 Sulla'nın Khaironeia ve Orkhomenos muharebelerinde kazandığı bu zaferler onuruna Atinalılar daha sonradan (İÖ. *ca.* 85/84 yılında) gümüş ve altın *tetradrakhmē*'ler basmışlardır (Thompson 1961, 425 vdd. n° 1341-1345; Crawford 1971, 373 vd. n° 359 1/2; Mattingly 1971a, 92). Konuya ilişkin daha detaylı bilgi ve değişik görüşler için ayrıca bk. Keaveney 1982c, 160 dn. 43; Geagan 1992, 31 dn. 11; Camp 1992, 449 vd. dn. 24-27. Ayrıca Kephissos Gölü'nün kenarındaki Akraiphia gibi

bir kayık bularak Euboia Adası'ndaki Khalkis kentine sığınmıştır. Daha sonra da Mithradates'in Hellas'ta bulunan askerlerinden arta kalanları bir araya toparlayıp hepsini Khalkis'e getirmiştir[1004].

Sulla ise, elinde hiç gemi bulunmaması yüzünden Euboia kanalını geçememiş ve Orkhomenos Muharebesi'nden sonra da Arkhelaos'u takip etmesine rağmen onu yine yakalayamamıştır. Ayrıca kendisinin donanma kurmakla görevlendirdiği *legatus*'u Lucullus'tan[1005] da henüz bir haber alamamıştır[1006]. Bu bakımdan öfkesini, Orkhomenos Muharebesi'nden önce taraf değiştiren Boiotia kentlerinden çıkarmış ve Anthedon, Larymna ve Halai gibi kentleri yakıp yıkmıştır. Daha sonra da ordusunun erzak ihtiyacını karşılamak ve İÖ. 86-85 yılı kışını geçirmek üzere Thessalia'ya gitmiştir[1007].

Bu sırada Flaccus az bir kuvvetle, Pontos'lular tarafından savunulan Makedonia'ya girmiş ve kısa zamanda bölgeyi ele geçirmişti. Böylelikle kısa süre önce Pontos'lular tarafından istila edilen Makedonia, bu sefer de Flaccus'un ordusu tarafından yağmalanmıştır. Bununla birlikte özellikle Fimbria'nın komutası altındaki kıtalar tarafından ele geçirilen esirler ve savaş ganimetleri, zulüm gören halkın Flaccus'a şikayeti üzerine *consul* tarafından geri verdirilmeye çalışılmıştır. Zaten açgözlü tavırları ve askerlerine karşı acımasız ve haince davranışları yüzünden Flaccus'a karşı ordusunda büyük bir hoşnutsuzluk mevcuttu. *Consul*'ün bu hareketi ise, –her ne kadar ona Makedonia'lıların takdirini kazandırmış olsa da– kişisel cesareti, savaştaki ustalığıyla sivrilmiş, ordusu tarafından sevilen ve cesur bir komutan olan *legatus*'u Fimbria'yla arasını bozmuş ve askerlerini genel bir isyanın eşiğine getirmiştir[1008].

Bu arada Flaccus, Sulla'nın Orkhomenos'ta Pontos ordusunu bir kez daha bozguna uğrattıktan sonra, Makedonia yolu üzerinde; Thessalia'da ordugah kurduğunu haber aldı. Sulla'nın kendisine biraz daha yaklaşması halinde askerlerinin kendisini terk edeceğini düşünerek Makedo-

---

kentler tarafından da σωτήρ καὶ εὐεργέτης=*kurtarıcı ve hayırhah* unvanlarıyla onurlandırılmıştır (Fossey 1979, 557 dn. 13-14).

[1003] Eutr. V. 6. 3; ayrıca bk. App. *Mithr*. 50.

[1004] App. *Mithr*. 50; Licin. XXXV. 69 "Criniti".

[1005] Plut. *Luc*. II. 2; App. *Mithr*. 33.

[1006] Bu sırada Lucullus, Kyrene ve Mısır sahillerinde Romalılar adına yeni bir donanma oluşturmaya çalışıyordu (Plut. *Luc*. II. 3-3. 4). Ayrıca krş. Ioseph. *Ant. Iud*. XIV. 7. 2.

[1007] Plut. *Sull*. XXIII. 1; 26. 4.

[1008] Diod. XXXVIII/XXXIX. 8. 1; App. *Mithr*. 51-52; ayrıca bk. Liv. *perioch*. 82.

nia'da daha fazla durmaya cesaret edemedi. Kış olmasına karşın Thrakia üzerinden Byzantion'a doğru hareket emri verdi. Çünkü Sulla gibi, onun da elinde Küçük Asya'ya geçmek için gemi yoktu. Bu yüzden Roma'ya sadık kalarak hâlâ Pontos'lulara karşı direnen Byzantion üzerinden Küçük Asya'ya geçmeyi planlıyordu.

Flaccus, İÖ. 85 yılının ilk aylarında Byzantion önlerine geldi. Uzun süre zor şartlar altında yolculuk yapmış askerlerinin kente girdiği takdirde yağma yapabileceklerini düşünerek ordugahını kentin surları dışında kurdu. Ordusunu Bosporos'un karşı yakasına geçirmek üzere gerekli olan vasıtalar hakkında Byzantion'lular ve Khalkedon'lularla (Kadıköy) müzakere etmek için yola çıktı. Ordunun komutasını ise, komutanlarından Quintus Minucius Thermus'a bıraktı. Flaccus'un ordugahtan ayrılması üzerine, *legatus*'u Fimbria askerleri *consul* aleyhine kışkırtarak komutayı ele geçirdi ve Q. Minucius Thermus'u ordugahtan kovdu[1009]. Daha sonra da karlar ve çamurlar içindeki kamplarından hareket ederek önce Romalıların müttefiki, zengin ve dost Byzantion'un kapılarını kırıp kente girdiler. Sonra da önlerine geleni kılıçtan geçirip, zorla evlere girerek kente yerleştiler. Flaccus Khalkedon'dayken ordusunda isyan çıktığını haber aldı ve derhal Byzantion'a döndü. Fakat isyancıların elinden canını zor kurtardı. Çareyi önce kendisini getiren kayıkla Khalkedon'a daha sonra da Nikomedeia'ya (İzmit) kaçmakta aradı. Ancak kendisini takip eden Fimbria'nın adamları tarafından Nikomedeia'da gizlendiği kuyuda bulundu. Başı kesilerek Propontis'e (Marmara Denizi) atıldı. Cesedi ise, gömülmeyerek vahşi hayvanlara yem olmak üzere bir kenara fırlatıldı[1010].

Askerlerinin Nikomedeia kentini yağmalamasına izin veren Fimbria[1011] daha sonra da elindeki güçlerle Bithynia'nın büyük bir kısmını işgal ederek Mysia'ya doğru ilerlemeye başladı. Nikomedeia'nın başına gelenlerden[1012] korkan Nikaia (İznik) Romalılara kapılarını açtı[1013].

[1009] App. *Mithr.* 52; Cass. Dio XXXI. 104. 1-6.

[1010] Liv. *perioch.* 82; Strab. XIII. 1. 27 *c.* 594; App. *Mithr.* 52; Cass. Dio XXXI. 104. 1-6; Oros. *hist.* VI. 2. 9; ayrıca bk. Diod. XXXVIII/XXXIX. 8. 1 dn. 1; Cic. *Rosc. Amer.* 33; Vell. II. 24. 1; Plut. *Luc.* III. 7; XXXIV. 2; *Sull.* XXIII. 6; Val. Max. IX. 11. 2; Auct. *Liber de Vir. ill.* 70. 1. Memnon'a (34. 1-2) göre, Flaccus ile Fimbria arasındaki tartışma Bosporos'u geçtikten sonra, Nikaia'da gerçekleşmişti. Ayrıca Flaccus, kendisine sinirlenen iki askeri tarafından öldürülmüştü. O sırada Fimbria, büyük bir ihtimalle kamptaydı. Daha detaylı bilgi için bk. Lintott 1971a, 699.

[1011] Diod. XXXVIII/XXXIX. 8. 3.

[1012] Diod. XXXVIII/XXXIX. 8. 2.

[1013] Memnon 34. 1.

Çünkü Fimbria kendisine karşı direnen, yolu üzerindeki kentleri ve kırsal alanları acımasızca yağmalıyordu[1014]. Bunun üzerine Mithradates, Pontos'tan çağırdığı oğlu ve veliahdı, kendi ismini taşıyan Mithradates'i, tecrübeli generallerinden Taksiles, Diophantos ve Laodikeia'lı süvari komutanı Menandros'la birlikte büyük bir ordunun başında Fimbria'nın ilerleyişini durdurmak üzere gönderdi. Pontos ordusu önceleri Fimbria'ya karşı başarılı saldırılar düzenleyerek onun yürüyüş kolunu yavaşlattılar ve Romalıları geri çekilmeye zorladılar. Bu bakımdan Fimbria, Lydia'nın kuzeydoğu sınırındaki kaynaklardan doğup Mysia'daki Daskylitis (Manyas) Gölü'ne dökülen Rhyndakos (Kocaçay) Irmağı yakınlarında müstahkem bir mevkide konuşlanarak kamp kurmak zorunda kaldı. Daha sonra da ordugahın çevresine derin bir hendek kazdırıp, kalın sırıklardan yapılmış bir çitle çevirerek tahkim ettirdi. Kanatlara da iki set ördürdü. Hazır kıtalarını savaş düzeninde bekletti. Ordusunu ise, bu sınırların arkasında tuttu. Romalılar karşısında kazandıkları ufak başarılardan cesaret alan Pontos'lular ise, tedbirsizce Fimbria'ya saldırdılar. Özellikle süvarilerin ağır kayıplar verdiği bu çarpışma sonucunda Pontos ordusu yaklaşık 6.000 kişi kaybederek nehrin karşı yakasındaki ordugahlarına çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Romalılar düşman uykuya çekilir çekilmez, geceleyin gizlice Rhyndakos Irmağı'nı yürüyerek geçilebilecek sığ bir yerinden aşarak Pontos ordugahına baskın düzenlediler. Bu beklenmedik saldırının Pontos ordugahında doğurduğu kargaşa ve paniği gecenin korkunçluğu bir kat daha arttırdı. Böylelikle Pontos ordusu, Romalılar tarafından kılıçtan geçirildi. Mithradates'in oğluyla birlikte baskından kurtulabilen az sayıda asker çareyi Pergamon'a[1015] kaçmakta buldu[1016].

Öyle anlaşılıyor ki; Orkhomenos yenilgisi ve Fimbria karşısında aldığı mağlubiyetler, Mithradates'in gerek kendisine gerekse ordusuna olan güvenini kırmıştı. Bu bakımdan olayları şimdiye kadar olduğundan başka gözle görmeye başladı: Sulla ve Fimbria karşısında kaybettiği savaşlar onun Hellas ve Küçük Asya'daki hakimiyetini temelden sarsmıştı. Bu arada zaten Deïotaros ve diğer iki Galat *tetrarkhes*'i kısa sürede Galatları bir araya getirerek bir ordu oluşturmuşlar ve Eumakhos'a

---

[1014] Diod. XXXVIII/XXXIX. 8. 2; ayrıca bk. App. *Mithr.* 52-53.

[1015] Orosius'a (*hist.* VI. 2. 10) göre, Fimbria kralın oğlunu Küçük Asya'dan, bir Mysia kenti olan Miletopolis'e (Melde Bayırı) kaçmaya zorladı.

[1016] Memnon 34. 2-3; Liv. *perioch.* 83; Frontin. *strat.* III. 17. 5; App. *Mithr.* 52; ayrıca bk. Vell. II. 24. 1; Plut. *Sull.* XXIII. 6; App. *Mithr.* 64; Plut. *Flam.* XXI. 6; *IGR* XIV 1297 *str.* 14-16.

karşı ayaklandırarak, İÖ. *ca.* 86/85 yılında, onu Galatia topraklarından kovmuşlardı[1017]. Khaironeia Muharebesi'nden sonra, Küçük Asya'da Pontos hakimiyetine karşı başkaldıran kentler ise, kralın Orkhomenos yenilgisi üzerine kendilerini daha bir gayretle savunmaya başlamışlardı[1018]. Ayrıca Sulla'nın Küçük Asya'ya geçmesiyle şimdiye kadar baskıyla itaat altında tuttuğu kentlerin de kendisine karşı ayaklanacaklarına şüphe yoktu. Hellen kentlerinde doğabilecek yeni başkaldırılar bulaşıcı bir hastalık gibi şimdiye kadar Küçük Asya'da oluşturmaya çalıştığı düzeni yıkmaya yetebilirdi. Çünkü kentler mevcut duruma göre davranışlarını belirler ve her zaman güçlüden yana olurlardı. Kimin haklı, kimin haksız olduğuyla ilgilenmezlerdi. En basit ifadeyle, kazanan her zaman haklı, kaybedense haksızdı. Bundan dolayı Mithradates Küçük Asya'daki kontrolü tamamen kaybetmeden, Sulla'yla anlaşmanın yolunu aramaya başladı. Komutanı Arkhelaos'a en kısa zamanda Sulla'yla makul koşullar altında bir anlaşmaya varmasını emretti[1019].

Sulla da stratejik ve politik sebeplerden dolayı bir an önce barış yapılması taraftarıydı. Savaşa son verip Roma'ya geri dönmek istiyordu. Çünkü o Roma'yı terk ettikten sonra, Marius taraftarları yönetimi ele geçirmiş ve Sulla'yı destekleyenlerin bir kısmını öldürmüş diğer bir kısmını ise, Roma'dan sürmüşlerdi[1020]. Bu nedenle Sulla, hemen Arkhelaos'la buluşmak istedi. Sulla ile Arkhelaos arasındaki ilk görüşme Boiotia'nın kuzey kıyısında, Euboia Adası'nın karşında yer alan Delion

---

[1017] App. *Mithr.* 46; 58; konuya ilişkin olarak bk. Mommsen 1930[3], III 289; Welles 1934, 297 n° 73/74; Magie 1950, 223 vdd.; 372; Rankin 1987, 202; Mitchell 1993, 31; Arslan 2000a, 139.

[1018] Livius'a (*perioch.* 82) göre, Mithradates bu sırada Pontos hakimiyetine karşı isyan eden kentlere saldırarak ele geçirdiklerini şiddetlice cezalandırmaya başlamıştı.

[1019] Sulla ve Mithradates arasındaki barış görüşmelerinin ne zaman başladığı belli değildir. Plutarkhos (*Sull.* XX. 2-5), Appianos (*Mithr.* 54-58) ve Eutropius (V. 6. 3) bu olayın Orkhomenos mağlubiyetinden hemen sonra olduğunu nakledederken,Orosius (*hist.* VI. 2. 9) Orkhomenos yenilgisiyle birlikte Küçük Asya şehirlerinin krala isyan etmesinin ardından olduğunu yazmaktadır.

Diğer yandan bu görüşmeyi önce hangi tarafın istemiş olduğu da kesin değildir. Memnon (35. 1)'de, Mithradates'le anlaşmak için ilk teşebbüsün Sulla'dan geldiğini ileri sürmektedir. Appianos'a (*Mithr.* 54) göre ise, Mithradates, Arkhelaos'a en kısa zamanda Sulla'yla en makul koşullar altında bir anlaşmaya varmasını emretmiştir. Plutarkhos'a (*Sull.* XXII. 2) göre, barış ve anlaşma talebi Orkhomenos Muharebesi'nden sonra, direkt olarak Arkhelaos'tan gelmiştir. Livius'a (*perioch.* 82) göre ise, Arkhelaos emrindeki Pontos donanmasıyla birlikte doğrudan doğruya Sulla'ya teslim olmuştur. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 1107 dn. 46.

[1020] Plut. *Sull.* XXII. 2; App. *Mithr.* 54; ayrıca bk. Memnon 35. 1; Finley 1983, 120 vd.

kentindeki Apollon Tapınağı'nın önlerinde gerçekleşti[1021]. Uzun tartışmalardan sonra, şu maddeler üzerinde görüş birliğine vardılar: Mithradates, Ege Denizi'ndeki bütün adalar, Küçük Asya, Bithynia ve Paphlagonia'dan çekilecek, Bithynia'yı Nikomedes IV Philopator'a, Kappadokia'yı Ariobarzanes I Philoromaios'a geri verecek, Romalılara 2.000 *talanta* ödeyecek ve Sulla'ya donanmasından tam donanımlı 70 gemi tesis edecekti. Her iki taraf da ele geçirdikleri savaş esirlerini, rehineleri, iltica etmiş askerlerini ve firari köleleri iade edecekti. Bunun üzerine Sulla, Mithradates'e, İÖ. 89 tarihinden evvel Pontos Krallığı'nın hükmü altında bulunan toprakların kendisinde kalmasını garanti edecek ve onun Roma'nın dostu ve müttefiki olduğunu açıklayacaktı[1022].

Sulla ve Arkhelaos arasında kararlaştırılan bu anlaşmanın maddeleri elçiler tarafından Mithradates'e gönderildi. Daha sonra da, İÖ. 85 kışının sonlarında, Sulla yanına '*yeni dostu*' Arkhelaos'u[1023] da alarak Thessalia'dan Makedonia'ya doğru yürüyüşe geçti[1024]. Makedonia sınırına geldiğinde Enetoi, Dardanoi, Sintoi, Skordoskoi, Maidoi ve Thrakia kabileleri üzerine yürüdü. Çünkü söz konusu kabileler devamlı Makedonia'ya akınlar düzenleyerek bölgeyi yağmalıyorlardı[1025]. Böylelikle Sulla, bir yandan Makedonia ve Thrakia civarında ikamet eden kabile-

---

[1021] Plut. *Sull.* XXII. 3-4. Arkhelaos ile Sulla arasındaki barış görüşmeleri Memnon'a (32. 3) göre, Phokis Bölgesi'nde; Licinianus'a (XXXV. 71 "Criniti") göre ise, Aulis kentinde başlamıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. App. *Mithr.* 54-55; Liv. *perioch.* 82; Eutr. V. 6. 3; Oros. *hist.* VI. 2. 9.

[1022] Memnon 35. 2-3; Plut. *Sull.* XXII. 3-5; App. *Mithr.* 55; Licin. XXXV. 74-78 "Criniti"; Eutr. V. 6. 3; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 82.

[1023] Thessalia'nın Larissa kenti yakınlarında Arkhelaos tehlikeli bir hastalığa tutulduğunda Sulla, Roma ordusunun ilerlemesini durdurarak onun tedavisi için elinden geleni yaptı. Sulla'nın Arkhelaos'a kendi komutanlarından ya da yöneticilerinden biri gibi iyi bakması, Khaironeia Muharebesi'nin Sulla tarafından dürüst bir şekilde kazanılmadığına ilişkin çeşitli dedikodulara yol açtı. Ayrıca Sulla, Mithradates'in tutsak alınan dostlarından hepsini geri vermesine karşın sadece Arkhelaos'un düşmanı Aristion'u zehirleterek öldürtmüş; Arkhelaos'u Roma'nın dostu ve müttefiki saymış ve geçimini sağlaması için Euboia Adası'ndan 10.000 *plethron*'luk –1 πλέθρον=yaklaşık 30m^2– toprak bağışlamıştır. Her ne kadar Sulla anılarında bu konuda suçsuz olduğunu kanıtlamaya çalışsa da (Plut. *Sull.* XXIII. 1-2), yukarıda sözü edilen olaylar bize Sulla ile Arkhelaos arasında gizli bir anlaşmanın olabileceğini düşündürmektedir (Sall. *Hist.* IV. 69. 12; ayrıca bk. Plut. *Sull.* XXII. 3-4; *Luc.* VIII. 4; App. *Mithr.* 55; Licin. XXXV. 66; 74 "Criniti").

[1024] Plut. *Sull.* XXIII. 1.

[1025] Liv. *perioch.* 82; App. *Mithr.* 55.

lere boyun eğdirip onların güçlerini kırarken[1026] diğer yandan da ordusunun savaş tecrübesini arttırıyor ve elde edilen ganimetler sayesinde askerlerini zenginleştiriyordu[1027].

Bu sırada Mithradates'in elçileri Roma kampına gelerek Sulla'ya kralın, bütün koşulları onayladığını; fakat yalnızca Paphlagonia'nın elinden alınmasını ve gemilerin hepsini vermeyi kabul etmediğini bildirdiler. Bununla birlikte, belki de kralın Fimbria'yla daha elverişli şartlar altında anlaşabileceğini ima ettiler. Bunun üzerine elçilere sinirlenen Sulla'yı Arkhelaos araya girerek yatıştırdı. Kendisinin bizzat Mithradates'le konuşacağını ve onu ikna edeceğini söyleyerek kralın yanına gitti. Sulla ise, bu arada Makedonia'nın Maidike yöresini yağmaladı. Makedonia'da bir süre konakladıktan sonra, Hellespontos'a doğru yola çıktı. Philippoi yakınlarına geldiğinde kralla görüşmüş olan Arkhelaos'u kabul etti. Arkhelaos, Sulla'ya kralın konuşulan bütün koşulları kabul ettiğini; ancak ne pahasına olursa olsun kendisiyle görüşmek istediğini bildirdi. Bu isteğin en önemli nedeni o sıralar Batı Anadolu'da pek çok kenti yağmalayan ve insanları acımasızca katleden Fimbria'ydı[1028].

Fimbria, İÖ. 85 yılında Mithradates'in göndermiş olduğu komutanları yendikten sonra, Mysia üzerine yürümüştü. Pontos kralının artık Romalılar karşısında kendilerine yardım edemeyeceğini anlayan kentler birer birer Fimbria'ya kapılarını açtılar. Fakat bu durum bile onları Fimbria'nın zulmünden ve yağmasından kurtaramadı. Kyzikos'a (Belkıs) gelen Fimbria, önce kentin en zenginlerini tutuklatarak kırbaçlattı. Sonra aralarından iki tanesini suçlu bularak öldürttü ve servetlerine el koydu. Geri kalanların hayatlarını ise; ancak bütün servetlerini kendisine hibe ettirdikten sonra bağışladı[1029]. Daha sonra da Pergamon'a doğru yürüyüşe geçti. Bunun üzerine Mithradates Pergamon'u terk ederek Pitane'ye (Çandarlı) sığındı. Kaikos Irmağı'nın Elaitikos (Çandarlı) Körfezi'ne döküldüğü sahil şeridinde yer alan Pitane aynı zamanda Pergamon'un liman kenti konumundaydı. Böylelikle Mithradates adalara dağılmış olan donanmasını Elaitikos Körfezi'nde topladı. Ancak kısa süre

---

[1026] Liv. *perioch.* 83; Plut. *Sull.* XXIII. 1; Licin. XXXV. 79-80 "Criniti"; Eutr. V. 7. 1; Auct. *Liber de Vir. ill.* 75. 7.

[1027] Liv. *perioch.* 83; App. *Mithr.* 55; ayrıca bk. Vell. II. 23. 3.

[1028] Plut. *Sull.* XXIII. 3-6; Licin. XXXV. 72-73 "Criniti"; Eutr. V. 7. 1-2; ayrıca bk. Memnon 40. 1-5; Strab. XIII. 1. 27 *c.* 594; Diod. XXXVIII/XXXIX. 8. 2-4; Liv. *perioch.* 83; App. *Mithr.* 52-53; 56; *civ.* I. 76; Auct. *Liber de Vir. ill.* 70. 1-2; Cass. Dio XXX-XXXV. *frg.* 104. 3-7.

[1029] Diod. XXXVIII/XXXIX. 8. 3; ayrıca bk. Magie 1950, 227; Günaltay 1987^2, 401.

sonra Fimbria tarafından Pitane kentinde kuşatıldı. Şiddetli Roma saldırıları karşısında kentte zor anlar yaşamaya başladı. Bu arada Mithradates, Romalıların ellerinde gemi olmadığından hiç olmazsa o an için, Fimbria'dan korunabileceğini umuyor ve bir yandan da Sulla'yla anlaşmaya çalışıyordu[1030].

Fakat bu sırada, Sulla'nın İÖ. *ca.* 87/86 yılında Atina'yı kuşatırken Roma müttefiklerinden gemi ve erzak tedarik etmek için gönderdiği *legatus*'u Lucullus çeşitli kereler korsanlar tarafından yakalanma tehlikesi atlatmasına karşın sonunda –İÖ. 85 yılı baharında– Ege sahillerine ulaşabildi. Yanında ise, Krete (Girit), Kyrene, Libya, Aigyptos (Mısır), Phoinike (Fenike), Pamphylia ve Lykia sahillerindeki kentler ile Kypros (Kıbrıs) Adası'ndan temin ettiği yardımlar sayesinde oluşturduğu bir donanma vardı. Özellikle Mithradates'in Rhodos kuşatması sırasında öne çıkan yetenekli amiral Damagoras komutasındaki Rhodos donanmasının da Lucullus'a katılmasıyla Romalılar Ege Denizi'ndeki Pontos hakimiyetini tehdit edebilecek hale geldiler. Böylelikle Küçük Asya'nın güneybatı sahillerindeki Karia kentlerinden Knidos (Datça) ve Kos (İstanköy) Adası halkı, kentlerindeki Pontos garnizonlarını kovdular ve Lucullus'a katılarak Samos (Sisam) Adası'na saldırdılar. Bunu, Mithradates'in Kolophon'a (Değirmendere) atadığı tiran Epigonos'un Lucullus tarafından yakalanarak hapse atılması, sonra da Khios (Sakız) Adası'nın işgal edilerek Pontos'luların adadan kovulması izledi[1031].

Bu arada Fimbria, bir yandan Pitane'nin karadan kuşatmasını şiddetlendirirken, diğer yandan da o sıralar Khios Adası'nda konuşlanan Lucullus'a, Pontos kralını denizden abluka altına almasını rica etti. Lucullus'a; eğer kendisiyle müşterek hareket ederse, Mithradates'i Elaitikos Körfezi içinde hem karadan hem de denizden çember içine alacak ve Roma'nın en büyük düşmanı olan bu savaşçı kralı[1032] ele geçireceklerdi. Böylelikle Pontos'un bu azimli Kralı Mithradates VI Eupator esir edilecek ve yıllardan beri devam eden bu savaşa bir son verilecekti.

[1030] Liv. *perioch.* 83; Plut. *Luc.* III. 4; *Sull.* XXIII. 6; App. *Mithr.* 52; Oros. *hist.* VI. 2. 10; ayrıca bk. Vell. II. 23. 6.

[1031] Plut. *Luc.* II. 2-III. 3; App. *Mithr.* 56. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 226 vd.; Sherwin-White 1978, 139 dn. 301; Günaltay 1987[2], 399 vd.

[1032] Roma'nın en tehlikeli düşmanlarından biri olan Pontos Kralı Mithradates VI Eupator'a ilişkin diğer görüşler için ayrıca bk. Cic. *Mur.* XIV. 31-XV. 32; *Acad.* II. 1. 3. Kralın Romalı antik yazarlar tarafından dahi büyük "*magnus*" unvanıyla anılmasına ilişkin olarak ise bk. Suet. *Iul.* XXXV. 2; Eutr. VI. 22. 3.

11) Sulla, Lucullus ve Fimbria'nın Güzergahları

K
KOROS
Aorsoi
Sarmatai
Sannoi
MAIOTIS
Pantikapaion
Nymphaion
Theodosia
Hypanis
Sindoi
Sinderketai
Phanagoreia
Achaioi
Zygoi
Tanais
Heniokhoi
Koraksoi
EUKSEINOS
Dioskurias
Kaukasos
Albanoi
Kambysene
Sakasene
Gogarene
Iberia
Kolkhis
Phasis
Sinope
Trapezus
Khorzene
Kseksene
Araxes
Artaksata
Araksene
Komisene
Arsanias
Orkhistene
Phaunene
Asoropeda
Atropatene
PONTOS
Paryadres
Karenitis
Amaseia
Komana Pontika
Gangra
Zela
Akilisene
Odomantis
Asthianene
Sophanene
Sakasene
Arzaukhene
Cordyene
Adiabene
Tigris
Zagros
Lavian sene
Kamisene
Halys
Mazaka
Kappadokia
Kommagene
Euphrates
Samosata
Nisibis
Masios
Mygdonia
Osroene
PARTHIA
Mesopotamia
Gauzanitis
Kilikia Pedias
Trakheia
Antiokheia
Syria
Orontes
Palmyra
Kypros
Salamis
Byblos
Laodikeia
Damaskos
Sidon
Tyros
Phoinike
Hierosolyma
Anahtar
Lucullus'un Rotası
Fimbria'nın Güzergahı
Sulla'nın Güzergahı
Kuşatma
Savaş

Fimbria, Lucullus'a bu fırsatı kaçırmaması için yalvardı[1033]. Fakat Lucullus, sebebi her ne olursa olsun hasmının bu teklifini reddetti[1034]. Daha sonra da donanmasıyla birlikte Hellespontos'a doğru yelken açtı[1035].

Lucullus komutasındaki Roma ve müttefiklerine ait donanmanın Hellespontos'a doğru yelken açmasının ardından, Fimbria'nın giderek şiddetlenen saldırıları karşısında Mithradates artık bunalmıştı. Bu bakımdan, Neoptolemos komutasındaki kuvvetli donanması sayesinde deniz yoluyla Pitane kentini terk etti. Lesbos Adası'nın başkenti Mitylene'ye doğru yelken açtı. Daha sonra da Neoptolemos'u Lucullus'un üzerine yolladı. Lucullus'un Khios Adası'ndan Hellespontos'a doğru yelken açarken takip edeceği en kolay rota, Adramytteion (Edremit) Körfezi'nin kuzeybatı kıyısında yer alan Lekton (Bababurun) Burnu'yla Tenedos (Bozcaada) arasındaki Troas sahilleri boyunca uzanıyordu. Bu bakımdan Neoptolemos, Pontos donanmasının hafif ve hızlı gemilerinden oluşan bir filoyu Lucullus'u Lekton Burnu açıklarında karşılamak üzere gönderdi. Neoptolemos'un amacı Lucullus'un ilerleyişini sekteye uğratmak ve düşman donanmasının gücü hakkında bir fikir elde etmek olsa gerekti. Bunun üzerine, Lucullus'un donanmasıyla Pontos filosu ilk önce Lekton Burnu önlerinde karşılaştılar. Kısa bir çarpışmadan sonra, Pontos'lular savaşı bırakarak hızla geri çekildiler. Lucullus'un takibi Pontos gemilerini yakalamaya yetmedi. Böylelikle Neoptolemos'un bu hareketinin stratejik gayesine ulaşıldı. Roma ve müttefiklerinden oluşan donanmanın gücü hakkında fikir sahibi olunmuş; az da olsa düşman donanmasına zarar verilmiş ve Lucullus'un ilerleyişi sekteye uğratılmıştı[1036].

[1033] Plut. *Luc*. III. 4-6. Orosius'a (*hist*. VI. 2. 10) göre; eğer Lucullus, Mithradates'i Pitane'de denizden de abluka altına alsaydı, Fimbria kesinlikle kralı ele geçirecekti.

[1034] Lucullus büyük bir ihtimalle, Fimbria'nın bu teklifini ya Sulla'ya olan sadakatinden ya da Marius taraftarı bir ordu komutanının kralı yakalayarak savaşın şanını elde etmesini istememesinden kabul etmedi. Diğer yandan, bu sırada Sulla ile Mithradates arasında barış görüşmelerine başlanmıştı. Lucullus'un krala karşı böyle bir harekata kalkışması Mithradates ile Sulla'nın arasını bozabilirdi. Ayrıca Lucullus'un bu girişiminin ne sonuç doğuracağı da belli değildi. Çünkü Mithradates o sıralar hem tam donanımlı savaş gemileri hem de üstün sayıdaki mürettebatı bakımından halen Akdeniz'in en kuvvetli donanmasına sahipti. Bu yüzden Lucullus'un, kendisinden her bakımdan çok daha üstün Neoptolemos komutasındaki Pontos donanmasıyla Elaitikos Körfezi'nin tehlikeli sularında çarpışmayı göze alamamış olması da mümkündür (Plut. *Luc*. III. 5-8). Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 228; Badian 1958a, 281; Sherwin-White 1984, 141 vd.; Pastor 1996a, 175 vd.

[1035] Plut. *Luc*. III. 7-10.

[1036] Plut. *Luc*. III. 7-8; App. *Mithr*. 56.

Bununla birlikte Neoptolemos komutasındaki asıl Pontos donanması Tenedos önlerinde Lucullus'u bekliyordu. Lucullus ve Rhodos'lu amiral Damagoras komutalarındaki Roma donanması Tenedos açıklarında savaş düzenine geçmiş olan ağır silahlı ve tam donanımlı Pontos donanması karşısında yerlerini aldılar. Çarpışma Neoptolemos'un, Damagoras komutasındaki hafif ve hızlı teknelerinden oluşan Rhodos filosuna cepheden tam süratle mahmuzlama harekatı yapmasıyla başladı. Sayıca üstün Pontos donanmasının kalın bronz zırhlı ve ağır silahlarla donatılmış gemilerinin saldırmasıyla, savaş tecrübesi ve taktik bilgisi yüksek bir amiral olan Damagoras çarpışmanın gücünü hafifletmek için gemilerine geri çekilme emri verdi. Böylelikle Pontos saldırısının şiddeti büyük ölçüde kırıldı. Bunun üzerine Lucullus komutasındaki savaş gemileri, Damagoras'ın yardımına gelerek Pontos filosuyla kanlı bir savaşa tutuştu. Birinci Mithradates–Roma Savaşı'nın son çarpışması olan bu deniz harekatı Lucullus'un Pontos saflarını bozması ve Neoptolemos'u açık denize sürmesiyle sonuçlandı. Böylelikle Lucullus Roma'nın Akdeniz'deki müttefikleri sayesinde oluşturduğu donanmayla Mithradates'in denizlerdeki egemenliğini de büyük ölçüde sarsmış oldu[1037].

Pitane önünde tasarladığı başarıyı elde edemeyip, Roma'nın düşmanı '*savaşçı kralı*' yakalama fırsatını elinden kaçıran Fimbria ise, bu sefer de hırsını önce Pitane daha sonra da Küçük Asya'nın diğer kentlerinden çıkardı. Kendisine teslim olan kentlerdeki Mithradates taraftarlarını acımasızca cezalandırdı. Karşı koyan kentleri ise, merhametsizce tahrip etti ve kırsal alanlarını yağmaladı[1038]. Sulla'nın, Thrakia üzerinden Küçük Asya'ya doğru ilerlediğini haber aldığında ise, onu karşılamak üzere hızla Hellespontos'a doğru yürüyüşe geçti. Troas Bölgesi'ndeki Ilion'a (Hisarlık) geldiğinde kente teslim olmalarını ve kapılarını açmalarını emretti. Fakat Ilion'lular daha önce, Sulla'ya elçiler göndererek kenti kendisine teslim edeceklerini bildirmiş ve ondan himaye ve yardım istemişlerdi. Bu sebeple Ilion'lular Fimbria'ya kentin zaten Roma'ya tabi olduğunu ve kapılarını Sulla'ya açacaklarını bildirmişlerdir. Fimbria da kendisinin de bir Romalı olduğunu söyleyerek kentin kapılarının ordusuna açılmasında ısrar etti[1039]. Fakat Ilion'lular, daha önce Fimbria'ya

---

[1037] Plut. *Luc.* III. 8-10; App. *Mithr.* 56; ayrıca bk. ve krş. Auct. *Liber de Vir. ill.* 74. 1-2; daha detaylı bilgi için bk. Kontorini 1993, 95 dn. 63.

[1038] Diod. XXXVIII/XXXIX. 8. 4; App. *Mithr.* 52; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 83; Cass. Dio XXXII. 104. 6; Magie 1950, 228.

[1039] Oros. *hist.* VI. 2. 11. Romalılar, Ilion'lu Aeneas'ın kökenlerinin kurucusu olduğuna inanırlar; bu sebeple Ilion'a karşı daima ayrıcalıklı davranırlardı (Lucr. I. 1;

kapılarını açan Kyzikos'luların başlarına neler geldiğini bildiklerinden onun kente girmesine izin vermediler. Bunun üzerine Fimbria, Ilion'u kuşatarak on birinci günde[1040] kenti ele geçirdi. Kadın-erkek, yaşlı–genç ayrımı yapmaksızın halkı kılıçtan geçirdi, surları yıktı ve kenti ateşe verdi. Hatta Athena Tapınağı'na sığınan insanları bile kutsal tapınakla birlikte yaktırdı ve kenti yağmalayarak harabeye çevirdi[1041]. Bu arada Sulla'nın öncü kıtaları Sestos[1042] üzerinden Hellespontos (Çanakkale) Boğazı'nı aşarak Anadolu yakasındaki Abydos (Nara) kentine geldiler. Bunun üzerine, nedense kendisine doğru yaklaşmakta olan Sulla'yla karşılaşmaktan korkan Fimbria, Hellespontos sahil şeridinden uzaklaştı[1043]. Bu sefer de Hellespontos Phrygia'sını yağmalayarak Thyateira'ya (Akhisar) doğru ilerlemeye başladı[1044].

5. Dardanos Antlaşması

Sulla, İÖ. 85 yılının baharında ordusuyla Makedonia üzerinden Thrakia'ya geldi. O zamana kadar Mithradates yanlısı bir politika izleyerek Makedonia'ya akınlar yapan Thrakia kabileleri[1045] üzerine yürüdü. Bir-

---

Verg. *Aen.* I. 1-8 vdd.; Strab. XIII. 1. 27 *c.* 594-595; App. *Mithr.* 53). Ayrıca özellikle, Roma'nın Iulius ailesinin Aeneas'ın soyundan geldiğine inanılırdı. Bu bakımdan, kent halkı Caesar, Augustus (*I.Ilion* 82=*IGR* IV 200), Augustus'un evlatlığı Gaius Caesar (*I.Ilion* 87=*IGR* IV 205), Marcus Agrippa (*I.Ilion* 86=*IGR* IV 204) gibi Romalıları onurlandırdıkları yazıtlarda onları συγγενῆ=*akrabaları* olarak görmüşlerdir. Ayrıca bk. Elwyn 1993, 282 vd.; Eilers 2002, 222 vd.

[1040] Strabon'a (XIII. 1. 27 *c.* 594) göre, *... bütün Hellas'ın bin gemilik donanmayla on yılda zorlukla ele geçirdiği kenti Fimbria on bir günde zapt edince Ilion'lulardan birisi 'Evet, kentin şampiyonu Hektor değildi'* demiştir.

[1041] Strab. XIII. 1. 27 *c.* 594; Liv. *perioch.* 83; App. *Mithr.* 53; Cass. Dio XXXII. 104. 7; Obseq. *Prodig.* 56 *b*; Oros. *hist.* VI. 2. 11; Auct. *Liber de Vir. ill.* 70. 3; August. *DC.* III. 7 *a-d*; *IGR* XIV 1297 *str.* 16-17.

[1042] Kent Gelibolu Yarımadası'nda, antikçağda Sestos (Akbaş) Burnu olarak adlandırılan yerde, kıyıdan biraz içerideki tahkimli bir tepenin üzerinde kurulmuştur.

[1043] Fimbria, Sulla'yla karşılaşmak üzere Hellespontos'a gelmişti. Fakat Sulla'nın Mithradates'le anlaşmak üzere Hellespontos'un Batı Anadolu yakasındaki Abydos'a yetmiş *stadia* uzaklıkta yer alan kıyı kenti Dardanos'a (Maltepe) doğru ilerlediğini haber aldığı zaman hem Sulla hem de Mithradates'in ordularının fazla yakınında bulunmak istememiş olsa gerektir.

[1044] Diod. XXXVIII/XXXIX. 8. 4; ayrıca bk. Günaltay 1987[2], 403 vd.

[1045] App. 13; 15; 41; 57; Cass. Dio XXXI. 101. 2. Daha detaylı bilgi için bk. Liv. *perioch.* 70; 74; 76; 81-82; Oros. *hist.* V. 18. 30; ayrıca bk. Cic. *Pis.* XXXIV. 84; *Verr.* II. (3) 93. 217; Auct. *Liber de Vir. ill.* 75. 7; Licin. XXXV. 79-81 "Criniti"; Eutr. V. 7. 1; *SIG*[3] II 732; Sherwin-White 1984, 126.

çok kereler onları ağır yenilgilere uğrattıktan sonra[1046], Khersonesos'a (Gelibolu Yarımadası) ulaştı. Orada uzun süre haber alamadığı *legatus*'u Lucullus'la buluştu[1047].

İÖ. 85 yılının yaz ayları sonunda Sulla, Lucullus'un gemileriyle Hellespontos'u aştı. Lesbos Adası'nın Mitylene kentinden hareket eden Mithradates ile Troas Bölgesi'ndeki Dardanos (Maltepe/İntepe) kentinde bir araya geldiler[1048]. Bu buluşma esnasında Mithradates'in yanında iki yüz kürekli gemi, yirmi bin silahlı asker, altı bin süvari ve çok sayıda tırpanlı savaş arabası vardı. Sulla'nın o anki kuvvetleriyse, dört *cohors* –2.400 kişi– ve iki yüz atlıdan oluşmaktaydı[1049]. Görüşme esnasında Mithradates, savaşın nedenini bir yandan ilahi güçlerin, bir yandan da Romalıların üzerine atarak kendini haklı göstermeye çalışmıştır[1050].

Sulla

Mithradates'ten sonra[1051], ...ὑπολαβὼν ὁ Σὐλλας ἔφη πάλαι μὲν ἑτέρων ἀκούειν, νῦν δ' αὐτὸς ἐγνωκέναι τὸν Μιθριδάτην δεινότατον ὄντα ῥητορεύειν=*söz alan Sulla, Mithradates'in son derece usta bir konuşmacı olduğunu eskiden beri başkalarından duyduğunu; şimdi ise, buna bizzat kendisinin de şahit olduğunu söylemiştir.*

Çünkü Mithradates, gerçekleştirdiği bu kadar kötü ve kanunsuz işleri, üstelik 150.000 kadar İtalik'in öldürülmesini haklı göstermek için güzel sözler sarf etmişti[1052]. Bütün bu konuşmalardan sonra, her iki taraf anlaşmaya vararak[1053], Troas Bölgesi'nin sahil şeridinde yer alan Dardanos

---

[1046] Liv. *perioch.* 83.

[1047] Plut. *Luc.* IV. 1.

[1048] Memnon 35. 2; Strab. XIII. 1. 28 *c.* 595; Plut. *Luc.* IV. 1; *Sull.* XXIV. 1; App. *Mithr.* 56; ayrıca bk. Vell. II. 23. 6; Flor. *epit.* I. 40. 12.

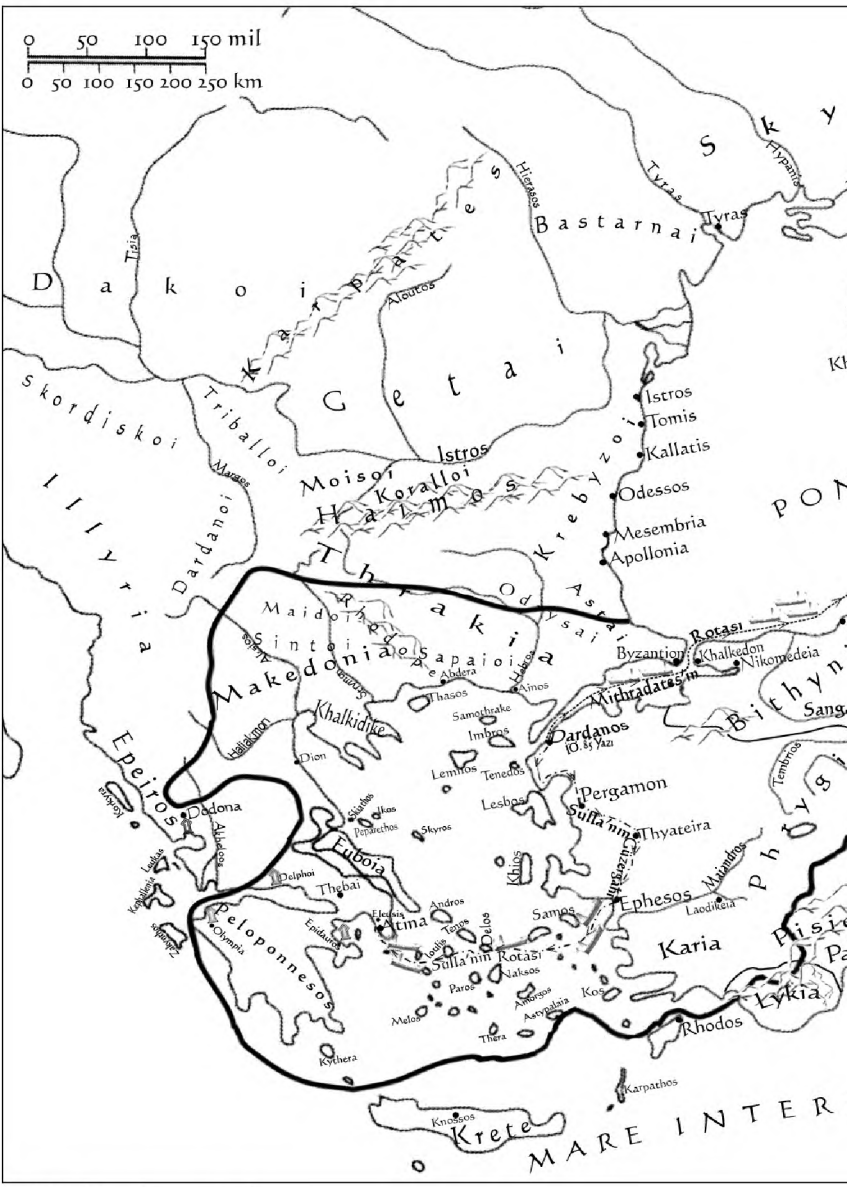
[1049] Plut. *Sull.* XXIV. 1.

[1050] Plut. *Sull.* XXIV. 2; App. *Mithr.* 56; ayrıca bk. Sall. *Hist.* IV. 69. 10.

[1051] Plut. *Sull.* XXIV. 2.

[1052] App. *Mithr.* 57-58.

[1053] Sulla, Mithradates'in Küçük Asya'da gerek Romalılara ve Roma'nın müttefik krallıklarına karşı gerekse Küçük Asya ve Hellas kentlerinde işlediği cinayetleri ve acımasız davranışlarını sayıp döktükten sonra, ona Arkhelaos'la kararlaştırmış oldukları şartları kabul edip etmediğini sordu. Kralın "*evet*" cevabı üzerine Sulla, Mithradates'i Roma halkının dostu [*amicus populi Romani*] olarak selamladı ve sarılıp öptü (Plut. *Sull.* XXIV. 3; App. *Mithr.* 57-58).

12) Dardanos Antlaşması

K
Aorsoi
Sarmatai
Sannoi
KOROS
Maiotai
Tanais
Tanais
Hypanis
Sindoi
Kerketai
Akhaioi
Zygoi
Heniokhoi
Kaukasos
Konaksi
Dioskurias
Kolkhis
Iberes
Albanoi
Kyros
Gogarene
Sakazene
Phasis
KSEINOS
Khorzene
Kseksene
Sinope
Amisos
Themiskyra
Kotyora
Pharnakeia
Trapezus
Pontos
Amaseia
Karenitis
Arakses
Araksata
Araksene
Komisene
Orkhistene
Lasoropeda
Phaunene
Atropatene
Akilisene
Odomantis
Asthianene
Arsanias
Sophanene
Tropeuteia
Azrathenos
Gordyene
Zagros
Masios
Adiabene
Tigris
Mygdonia
Kappadokia
Lavianshane
Halys
Kamiseene
Mazaka
Kommagene
Osroene
PARTHIA
Mesopotamia
Gauzanitis
Euphrates
Kilikia Pedias
Antiokheia
Syria
Palamis
Byblos
Sidon
Anahtar
Mithradates'in Rotası
Pontos Sınırları
Tapınak

kentinde, tarihe "*Dardanos Antlaşması*" olarak geçecek olan '*sözlü anlaşmayı*' aşağıdaki koşullar altında yapmışlardır[1054].
Bu antlaşmada alınan kararlar uyarınca:

"Mithradates; Sulla tarafından Bithynia Kralı Nikomedes IV Philopator ve Kappadokia Kralı Ariobarzanes I Philoromaios'la barıştırılarak, onlara krallıklarını iade edecek; Küçük Asya ve Paphlagonia topraklarından geri çekilecekti[1055]".

"Savaş başladıktan sonra, kentlere ve stratejik açıdan önemli bölgelere yerleştirmiş olduğu bütün Pontos garnizonlarını kaldıracaktı[1056]".

"Ayrıca, Galatia Bölgesi'ni boşaltacak ve Pontos'lular savaştan önceki sınırlarına geri çekileceklerdi[1057]".

"Her iki taraf da ele geçirdikleri rehineleri[1058], savaş esirleri ile iltica etmiş askerleri ve firari köleleri geri vereceklerdi[1059]".

[1054] App. *Mithr.* 64; ayrıca bk. Strab. XIII. 1. 28 *c.* 595; Cic. *Mur.* XV. 32; Licin. XXXV. 74-81 "Criniti"; Auct. *Liber de Vir. ill.* 76. 5; *IGR* XIV 1297 *str.* 19-21. Daha detaylı bilgi için bk. Katz 1981, 338 vdd.; Broughton 1952, II 58; Greenidge and Clay 1960[2], 187 vd.; Sartre 1995, 125 vd.

[1055] Memnon 35. 2; Liv. *perioch.* 83; Plut. *Sull.* XXII. 5; XXIV. 3; App. *Mithr.* 55; 58; Flor. *epit.* I. 40. 12. Daha detaylı bilgi için bk. Vell. II. 23. 6; Licin. XXXV. 74-75; 78; 83-84 "Criniti"; Fest. *Brev.* XI *str.* 14-15; *IG* XIV 1297 20-25=*IGR* I 175 20-25; Magie 1950, 1111 dn. 2; 1234 dn. 37; Eadie 1967, 122 vd.; Sherwin-White 1984, 148.

Mithradates, Paphlagonia Bölgesi başta olmak üzere Pontos ordusunun Küçük Asya'da ele geçirdiği yerleri koruyabilmek için barış görüşmelerinin başından itibaren çok çaba harcadı. Fakat Sulla, Mithradates'in, İÖ. 89 yılından itibaren Küçük Asya ve Hellas'ta işgal etmiş olduğu bütün topraklardan çekilmesinde ısrar etti. Böylelikle her şey savaştan önceki durumuna –*status quo ante bellum*– döndü (Plut. *Sull.* XXIII. 3; *Lys-Sull.* V. 2-3; App. *Mithr.* 54-58; ayrıca bk. Strab. XIII. 1. 27 *c.* 594; App. *civ.* I. 76).

[1056] App. *Mithr.* 55.

[1057] App. *civ.* I. 76; *Mithr.* 55; Flor. *epit.* I. 40. 12; Licin. XXXV. 74-75 "Criniti". Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *Phil.* XI. 37; *Deiot.* IX. 27; XIII. 37; Vell. II. 23. 6; App. *Mithr.* 46; 77.

Böylece hem Asia Eyaleti'yle Pontos Krallığı arasında bir tampon bölge oluşturmuş hem de Pontos Krallığı'nı Anadolu'dan soyutlamış ve Mithradates'in sadece kuzey yönüne doğru hareket etmesine olanak vermiştir. Diğer bir deyişle Mithradates, kendisine bırakılan Karadeniz, Kolkhis ve Kırım'da egemenliğini sürdürmeye mecbur edilmişti (App. *Mithr.* 55; 58; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Arslan 2000a, 140 vd.; 2000b, 33 vd.).

"Sulla ise; Romalılar adına, savaş sırasında Pontos saflarına geçen Hellas ve Küçük Asya kentleri için umumi bir af ilan edecekti[1060]".

"Mithradates'e kalan yerlerin hakimiyetini onaylayıp, onun Roma'nın dostu ve müttefiki olan krallardan biri olduğunu açıklayacaktı[1061]".

Bunun üzerine Mithradates, Sulla'ya 2.000 *talanta* savaş tazminatı ödeyip[1062], tam donanımlı yetmiş savaş gemisiyle[1063] beş yüz okçu verdikten sonra, İÖ. 85 yılının yazında Pontos'a gitmek üzere denize açıldı[1064]. Böylece Birinci Mithradates–Roma Savaşı sona ermiş oldu[1065].

[1058] Bu madde içinde; Mithradates tarafından Kolkhis'e ve Erythrai'a sürülen Khios'lular (App. *Mithr.* 46-47; 54) ile Kos Adası'nın ele geçirilmesinden sonra, Pontos'a gönderilen Mısır prensi gibi (App. *Mithr.* 23; 54; 115; 117; *civ.* I. 102; Ioseph. *Ant. Iud.* XIII. 349) bütün rehinelerin geri verilmesi ayrıca belirtilmiştir (App. *Mithr.* 54; Vell. II. 23. 6). Licinianus'a (XXXV. 75 "Criniti") göre; ayrıca Quintus Oppius ile (Manius Aquillius'un?) özellikle Romalılara geri verilmesi istenmiştir.

[1059] Memnon 35. 2-3; Vell. II. 23. 6; Licin. XXXV. 75-78 "Criniti".

[1060] Memnon 35. 2-3. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 229; Sherwin-White 1984, 143 vd. dn. 48; Günaltay 1987², 397 dn. 214; Kallet-Marx 1995, 262 dn. 6; Chamoux 2003, 148.

[1061] Plut. *Sull.* XXII. 5; Diod. XXXVIII/XXXIX. 6; ayrıca bk. Memnon 35. 2; App. *Mithr.* 55; Sherwin-White 1984, 144 dn. 49; 147; Portanova 1988, 116 dn. 175; Hind 1994, 161; Kallet-Marx 1995, 262 dn. 5.

[1062] Plut. *Sull.* XXII. 5. Memnon'a (35. 2-3) göre, söz konusu tazminat 3.000 *talanta*'ydı. Bununla birlikte, kral Romalıların Küçük Asya'da Pontos tarafını tutmuş olan kentlere karşı sadakatsizliklerinden dolayı hiçbir yaptırımda bulunmayacağına ve o kentlere garez olmayacağına karşı garanti almıştı. Appianos (*Mithr.* 55) ve Velleius Paterculus (II. 23. 6) ise, Mithradates'in, Sulla'ya savaş tazminatı ödeyeceğini bildirmekte; fakat bunun miktarından söz etmemektedirler.

[1063] Plut. *Sull.* XXII. 5; XXIV. 3; *Lys-Sull.* V. 2; Vell. II. 23. 6; ayrıca bk. Diod. XXXVIII/XXXIX. 6. Auct. (*Liber de Vir. ill.* 76. 5), Livius (*perioch.* 82 dn. 5) ve Licinianus'a (XXXV. 74; 77 "Criniti") göre ise, Orkhomenos Muharebesi'nden sonra, Arkhelaos zaten Sulla'ya teslim olarak komutası altındaki Pontos donanmasını ona devretmişti (ayrıca krş. App. *civ.* I. 76).

[1064] Plut. *Sull.* XXII. 5, 24. 3; *Luc.* IV. 1. Ancak, Sulla ile Mithradates arasındaki bu anlaşma Roma ordusunda huzursuzluğa yol açtı. Roma'nın en tehlikeli düşmanlarından olan ve sadece bir günde yaklaşık 150.000 Romalıyı öldüren Pontos kralının, elleri dolu ve zengin olarak ülkesine dönmesi Sulla'nın askerlerinin canını sıktı. Bunun üzerine Sulla, ordusunu toplayıp bir konuşma yaptı. Fimbria ve Mithradates, güçlerini kendilerine karşı birleştirirlerse onlarla başa çıkamayacağını söyleyerek kendini temize çıkarmaya çalıştı (Plut. *Sull.* XXIV. 4).

Roma'nın vatansever tarihçisi Velleius Paterculus'a (II. 24. 4) göre, iyi bir vatandaş olan Sulla, Roma'daki kişisel düşmanlarıyla karşılaşmadan önce dünyadaki

Sulla ise, Mithradates'le anlaştıktan hemen sonra bütün kuvvetleriyle Fimbria'nın üzerine yürüdü[1066]. Onun Thyateira civarında ordugah kurduğunu haber alınca, ona yakın bir yerde kendi kampını kurdu. Fimbria önceleri, ne teslim olmaya, ne de savaşmaya yanaştı. Bunun üzerine Sulla, Fimbria'nın ordugahının çevresini derin bir hendek ve kazıklarla çevirtti. Kendi vatandaşlarına karşı savaşmak istemeyen Fimbria'nın askerleri, birer ikişer ordugahlarından firar ederek, Sulla'nın saflarına katılmaya başladılar. Fimbria'nın bütün çabaları, –rica, tehdit, para, mevki– ne askerlerini ne de subaylarını tekrar kendine bağlamaya yetmedi. Her geçen gün ordusundan kaçarak Sulla'ya iltica edenlerin sayısı artıyordu. Sadakatinden emin olduğu adamların birçoğu, artık Fimbria'ya sırtlarını çevirdiler[1067]. Bu yüzden Fimbria, kölelerinden birini para ve özgürlük vaat ederek Sulla'yı öldürmek üzere gizlice Roma kampına gönderdi. Şüpheli davranışlarda bulunan ve korkan köle sonunda kendisini ele verdi ve suçunu itiraf etti. Bu durumu öğrenen Sulla'nın askerleri Fimbria'nın ordugahı yakınlarına gelerek Fimbria'ya sövüp saydılar[1068] ve ona Athenion[1069] gibi çirkin lakaplar taktılar.

---

tüm Romalıların düşmanı, savaşçı Pontos kralını yenerek Birinci Mithradates-Roma Savaşı'na bir son vermiştir. Daha sonra da Roma'ya dönmüştür (ayrıca krş. Diod. XXXVIII/XXXIX. 6). Ancak Florus (*epit.* I. 40. 11-12), Sulla'nın Birinci Mithradates-Roma Savaşı'nı Roma'daki düşmanlarını bertaraf etmek için yarım bıraktığını ima etmektedir (ayrıca bk. Flor. *epit.* II. 9. 19; Ampel. XLII. 3). Ona göre Sulla; eğer Mithradates'e karşı acele bir zaferi değil de zamanında tam bir zaferi düşünerek hareket etmiş olsaydı, Roma-Mithradates Savaşları sona erecekti. Cicero'ya (*Leg. Man.* III. 8) göre, Roma Cumhuriyeti, Sulla'yı Mithradates'le olan savaşı daha sonuçlanmadan geri çağırdı. Aynı şekilde Appianos'a (*Mithr.* 54) göre, Sulla ordusunu savaşlarla yıpratmadan, bir an önce Roma'ya dönmek istiyordu. Plutarkhos'a (*Sull.* XXII. 2-4) göre, Orkhomenos Muharebesi'nden sonra Sulla, Mithradates Savaşı gibi önemli bir işi yarım bırakıp Roma'ya dönüp dönmemek konusunda kararsızdı. Bu bakımdan Arkhelaos'un barış teklifi çok hoşuna gitti. Memnon'a (35. 1) göre ise, Sulla, Roma'da yönetimi ele geçirmiş olan Marius taraftarlarıyla en kısa zamanda karşılaşmak için Arkhelaos'la barış görüşmelerine başladı. Daha detaylı bilgi için bk. Sherwin-White 1984, 145 vd. dn. 59.

[1065] App. *Mithr.* 58.

[1066] Plut. *Sull.* XXV. 1; App. *Mithr.* 59; Vell. II. 24. 1; Oros. *hist.* VI. 2. 11; Auct. *Liber de Vir. ill.* 70. 4; ayrıca bk. Kallet-Marx 1995, 264 dn. 14.

[1067] Liv. *perioch.* 83; Plut. *Sull.* 25. 1; App. *Mithr.* 59.

Fimbria'nın askerlerinin ordugahlarını terk etmelerindeki en önemli etken, Khaironeia ve Orkhomenos muharebelerinin galibi Sulla'nın yaklaşık 40.000, kendisinin ise, aşağı yukarı 10.000 kişilik ordu mevcuduna sahip olmasıydı. Yani Sulla'nın ordusuyla yapılacak olası bir çarpışmada Fimbria'nın hiç şansı yoktu.

[1068] App. *Mithr.* 59.

Bunun üzerine Fimbria son çare olarak Sulla'nın merhametine sığındı. Sulla ise, Fimbria'yla görüşmek dahi istemedi. Ama komutanlarından Rutilius'u ona gönderdi. Rutilius ise, Fimbria'ya açık bir şekilde, derhal Küçük Asya'dan gemiyle uzaklaşması kaydıyla hayatının bağışlanacağını bildirdi. Fimbria ise, kendisinin " *...biraz daha değişik; ama daha iyi bir rotası*" olduğunu söyleyip, Rutilius'un teklifini kabul etti. Daha sonra da Pergamon'a gitti. Asklepios Tapınağı'na girdi ve kılıcını kendine sapladı. Ancak yarası ölümcül değildi. Bunun üzerine kölesine kendisini öldürmesini söyledi. Sadık köle efendisinin ıstırabını dindirdikten sonra, aynı kılıçla kendini öldürdü[1070]. Böylelikle Fimbria'nın komutasındaki ordunun büyük bir bölümünün komutası Sulla'nın kontrolüne geçti[1071]. O zaman Sulla, komutanlarından Gaius Scribonius Curio'yu, IV. Nikomedes'i Bithynia; I. Ariobarzanes'i ise, Kappadokia tahtına tekrar oturtmakla görevlendirdi. Kendisi ise, İÖ. 85 yılının sonbaharında Küçük Asya'da gerekli gördüğü düzenlemeleri yapmak üzere Ephesos'a gitti[1072].

[1069] Sicilia'da ayaklanan kaçak kölelerin, İÖ. 103 yılında kısa süre krallığını yapmıştır (App. *Mithr.* 59 ayrıca bk. Diod. XXXIV. 5. 2; 5-7; 22-23; XXXVI. 4. 1-8. 2; Flor. *epit.* II. 7. 9-12).

[1070] App. *Mithr.* 60; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Diod. XXXVIII/XXXIX. 8. 4 dn. 2; Strab. XIII. 1. 27 *c.* 594; Liv. *perioch.* 83; Vell. II. 24. 1; Plut. *Sull.* XXV. 1; Oros. *hist.* VI. 2. 9-11; Auct. *Liber de Vir. ill.* 70. 4; *IGR* XIV 1297 *str.* 17-18.

[1071] Bununla birlikte Sallustius (*Hist.* II. 90) ve Nonius'a (215. 33) Fimbria'ya sadık kalan askerlerin ve aralarında Lucius Magius ile Lucius Fannius'un da bulunduğu subayların bir bölümü özellikle Sulla'ya olan nefretlerinden dolayı Mithradates VI Eupator'un saflarına katıldılar. Bu davranışları nedeniyle Pontos kralı tarafından saygıyla karşılandılar ve çeşitli şekillerde ödüllendirildiler. Daha detaylı bilgi için bk. McGushin 1992, 253 vd.

[1072] App. *Mithr.* 60 vdd.; ayrıca bk. Memnon 35. 2; Flor. *epit.* I. 40. 9-12. Bununla birlikte Licinianus'a (XXXV. 83-84 "Criniti") göre, G. Scribonius Curio, IV. Nikomedes'i Bithynia tahtına oturtmakla kalmamış, ona Paphlagonia Bölgesi'ni de vermiştir. Magie (1950, 1111 dn. 2)'de, Licinianus'un Paphlagonia demekle bölgenin batısını kastettiğini; çünkü söz konusu bölgenin doğu kısımlarının halen Mithradates'in kontrolünde olduğunu ifade etmektedir. Bu durum, bir bakıma Cicero tarafından doğrulanmaktadır. Zira Cicero (*leg. agr.* I. 6; II. 51)'de, Pompeius'un Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı sırasında ele geçirdiği yerlerden bahsederken Paphlagonia Bölgesi'ni de saymaktadır. Gene de bu durum, İÖ. 73 yılının baharında Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'nın başlamasıyla, Pontos kralının Paphlagonia'yı zapt etmediği anlamına gelmez!

6. Sulla'nın Küçük Asya Politikası

Sulla

Sulla uzun süren kargaşa ve kaos döneminden sonra, Küçük Asya'yı kendi isteğine göre organize etti[1073]. Mithradates'le yaptığı savaşlar sırasında kendisine ve Roma'ya sadık kalarak bağlılıklarını sürdüren ve Pontos kralına karşı savaşan Magnesia ad Sipylum[1074] ve Ilion[1075] kentlerini, Khios[1076] ve Rhodos[1077] adalarını, Karia kentlerinden Stratonikeia[1078], Tabai[1079], Apollonia[1080], Aphrodosias[1081], Nysa'yı[1082] ve Lykia Bölgesi'ni[1083] Roma'nın φίλους=*dostları* olarak selamladı. Onlara bağımsızlıklarını bahşetti[1084]. Hatta Lykia'lıların, Kibyratis'teki

---

[1073] Arslan 2000b, 33 vdd.

[1074] Strab. XIII. 3. 5 *c*. 621; App. *Mithr*. 61; Paus. I. 20. 5; ayrıca bk. Kallet-Marx 1995, 265 dn. 21; 275 dn. 61.

[1075] Strab. XIII. 1. 27 *c*. 594; App. *Mithr*. 53; 61.

[1076] App. *Mithr*. 61; *SIG*^{3} II 785=*IGR* IV 943; Sherk 1969, 351 vdd. n° 70; ayrıca bk. Marshall 1969, 255 vd. dn. 1-4; 275 dn. 9; 260 vd. dn. 15-18.

[1077] Cic. *Q. fr*. I. 1. 33; *Brut*. XC. 312; Diod. XXXVII. 28; Strab. XIV. 2. 3 *c*. 651-652; App. *Mithr*. 61; *civ*. V. 7; ayrıca bk. Vell. II. 18. 3.

[1078] *OGIS* 441=Sherk 1969, 105 vdd. n° 18; 173 n° 30=*I.Stratonikeia* 505; ayrıca bk. Plin. *nat*. V. 29. 109.

[1079] *OGIS* 442; Sherk 1965, 295 vdd.; 1969, 100 vdd. n° 17; Crawford and Reynolds 1974, 289 vdd.; Mellor 1978, 327 dn. 51; 330 f.

[1080] Cic. *Flacc*. XXIX. 71. Cicero'ya (*l.c.*) göre, Apollonia halkı Roma'ya olan bağlılıkları ve sadakatleri nedeniyle Mithradates tarafından kötü duruma düşürülmeleri sebebiyle, daha sonradan özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Cicero, her ne kadar kentin kim tarafından ve ne zaman bağımsızlığına kavuşturulduğundan bahsetmese de; Apollonia, Mithradates'e karşı aldıkları tavırdan ötürü diğer Karia kentlerini özgür ilan eden Sulla tarafından hür bırakılmış olsa gerektir.

[1081] Reynolds 1982, 12 vdd. n° 2-3.

[1082] *SIG*^{3} II 741; Sherk 1969, 260 vdd. n° 48; Kallet-Marx 1995, 283 vd.; ayrıca bk. Rigsby 1996, 401 vdd.

[1083] App. *Mithr*. 61; ayrıca bk. *ILLRP* 174-175; Sulla'nın *dictator*'luğu zamanında (İÖ. 82-79) Lykia'daki, Korma kentine ilişkin *Senatus* kararnamesi –*Senatus Consultum de Cormis*– için ayrıca bk. Sherk 1969, 112 vd. dn. 3 n° 19.

[1084] App. *Mithr*. 61; ayrıca bk. App. *Mithr*. 20; 24; 27; *SIG*^{3} II 742 *str*. 12-18=*I.Ephesos* Ia 8; *CIL* I^2 589; *TAM* II *fasc*. III. n° 899. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 1385 dn. 42; Akşit 1971, 87 vdd.; Lintott 1976, 490 dn. 6-7; Özsait

Moagetes Tiranlığı'nın ortadan kalkması üzerine[1085], bir *tetrapolis*[1086] teşkil eden Balboura, Bubon ve Oinoanda kentlerini, İÖ. 82 yılında, Lykia Birliği'ne dahil etmelerine izin verdi. Lykia'lılar, Romalılara sadakatlerinin sonucunda özgürlüklerini kazanmakla kalmamış, aynı zamanda egemenlikleri altında bulunan toprakları da kuzey yönünde genişletmişlerdir[1087]. Kibyra ise, *provincia Asia*'ya dahil edildi[1088]. Çünkü Lykia'lılar Pontos Kralı Mithradates VI Eupator'a karşı hem bizzat savaşmışlar hem de amiralleri Kreinolaos komutasında bir savaş filosunu Pontos kralına karşı Rhodos saflarında çarpışması için göndermişlerdi[1089]. Mithradates bütün bunlardan sonra Patara'yı bizzat kuşatmış; fakat daha sonra Pelopidas adlı komutanını Lykia'lılarla savaşması için bırakarak kendisi Stratonikeia'ya çekilmiştir[1090]. Rhodos'luları ise, bir ada cumhuriyeti olarak Roma'nın müttefiki kabul etmiş; bağımsızlığının devam etmesine karar vermiş ve topraklarını genişletmiştir. Böylelikle Rhodos, Karia Bölgesi'nde önemli miktarda toprak edinmiş, civa-

---

1982, 309; Scullard 1984[5], 76 dn. 32; Gruen 1984, 155 dn. 145; Ramage 1991, 108 vd.; Hind 1994, 146 vd.; 162 dn. 98; Kallet-Marx 1995, 268 dn. 32; 270 vd. dn. 41; 275 dn. 61.

[1085] Polybios (XXI. 34. 1) ve Livius (XXXVIII. 14. 3), Moagetes'in, İÖ. 189 yılında Kibyratis tiranı olduğunu bildirmektedirler. İÖ. II. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen, Araksa'lı Orthagoras yazıtında, Orthagoras'ın Kibyratis tiranı Moagetes ve Bubon'lulara karşı savaştığından söz edilmektedir (Larsen 1956, 151 vdd.; Arca 2001, 54 vdd.). İÖ. *ca.* 167 yılında, Kibyratis'liler karşımıza Rhodos'lulara karşı Kaunos'luları desteklerken çıkmaktadır (Polyb. XXX. 5. 14; Liv. XLV. 45. 13). İÖ. 82 yılında ise, Strabon (XIII. 4. 17 *c.* 631) Kibyratis'teki tiranlığın, Moagetes'in tiranlığı zamanında Murena tarafından yıkıldığını söylemektedir. Ayrıca bk. Marshall 1966, 234 vd. dn. 14.

[1086] Kibyra, Balboura, Bubon ve Oinoanda kentlerinin oluşturduğu dört kentten meydana gelen konfederasyon. Ayrıca bk. Strab. XIII. 4. 17 *c.* 631.

[1087] Strab. XIII. 4. 17 *c.* 631; ayrıca bk. Mommsen 1930[3], III. 295; Akşit 1971, 89.

[1088] Strab. XIII. 4. 17 *c.* 631.

[1089] App. *Mithr.* 24. Daha detaylı bilgi için bk. Marek 1995, 9 vd.; 16 vd.; Arslan 2000b, 33; 2001c; 122 vdd.

[1090] Lykia Bölgesi'ndeki hangi kentlerin Mithradates ve Pontos generalleri tarafından ele geçirildiğine dair şu an için yeterli bilgiye sahip değiliz. Appianos'un (*Mithr.* 20-21; 24; 27) konuya ilişkin ifadelerinden Pisidia, Lykia ve Pamphylia'nın Pontos kralına karşı savaştıkları bilinmekle birlikte söz konusu bölgelerden hangi yörelerin ve kentlerin Pontos orduları tarafından işgal edildiği, kralın generallerinin bu bölgelerde nerelere kadar ilerlemiş oldukları kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, Lykia'ya gönderilmiş olan generallerin bölgenin kuzeyindeki dağlık bölgeleri Pamphylia Ovası'nı çevreleyen dağlara kadar ele geçirmiş oldukları düşünülmektedir (*CIL* I[2] 589; ayrıca bk. Akşit 1971, 88 dn. 249; Arslan 2001c, 127 vd.).

rındaki adalardan bir kısmını egemenliği altına almış[1091] ve Karia'nın en önemli kentlerinden biri olan Kaunos'un dahi kontrolünü elde etmiştir[1092]. Sulla'nın bu organizasyonundan sonra, Cilicia Eyaleti de, Pamphylia kıyılarından itibaren Pisidia'yı da içine alacak şekilde Phrygia ve Lykaonia yönünde kuzeye doğru genişletilmiştir[1093].

Benzer biçimde, Kyzikos ve Ilion kentleri Sulla'nın rakibi Fimbria tarafından acımasızca tahribata uğratıldıkları için statülerine dokunulmamış ve bağımsızlıklarını korumuşlardır[1094]. Hatta Sulla, Fimbria'nın Ilion'da yaptığı tahribatın onarılmasına ve yakılan Athena Tapınağı'nın tekrar inşa edilmesine karar vermiştir[1095]. Bu arada Troas Bölgesi'nde bulunan ve Mithradates ile Fimbria'nın etkisinde kalmamış olan Lampsakos[1096], Abydos, Dardanos, Skepsis, Assos ve Aleksandreia Troas[1097] kentlerinin özgürlüklerine dokunmamıştır[1098]. Aynı şekilde Khios Adası

[1091] Böylece Rhodos Adası, İÖ. 168 yılında, Roma'nın Makedonia Kralı II. Perseus'a karşı savaşı sırasındaki tutumu yüzünden kaybettiği toprakların bir kısmını (Polyb. XXX. 5. 12; Liv. XLV. 25. 6) şimdi yeniden ele geçirmiş oluyordu (ayrıca bk. Arslan 2000b, 33 dn. 40).

[1092] Bu durum, İÖ. 88 yılında Mithradates'in, Küçük Asya'daki bütün Romalıları katledişi sırasında Kaunos'luların kentlerindeki bu katliama seyirci kalmalarından kaynaklanıyor olsa gerektir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 233 dn. 3; 956 dn. 68; Arslan 2000b, 33 dn. 41; Rhodos Adası topraklarının Sulla tarafından genişletilmesine ilişkin olarak bk. Cic. *Q. fr.* I. 1. 33; *Brut.* XC. 312; Plut. *Cic.* IV. 4; Val. Max. II. 2. 3; *IG* XII 1. 48=*SIG*^{3} II 745; ayrıca bk. Cic. *Brut.* XCI. 316. Kaunos'luların, Rhodos'lu vergi toplayıcıların Romalı *publicanus*'lardan daha zorba olduklarını ileri sürerek mahkemeye başvurmaları için ise, Cic. *Fam.* XIII. 56. 3; *Q. fr.* I. 1. 30; ayrıca bk. Strab. XIV. 2. 3 *c.* 652.

[1093] Bununla birlikte, Cilicia Eyaleti'nin, İÖ. I. yüzyılın ilk çeyreğindeki kuzey sınırını tespit etmek, konuya ilişkin yeterli veriye sahip olmadığımızdan, şu an için mümkün değildir. Ayrıca bk. Özsait 1982; 309; 1985, 74 dn. 347; Çelgin 1997, 112.

[1094] App. *Mithr.* 53. Birinci Mithradates-Roma Savaşı esnasında, İÖ. 85 yılında Kyzikos kenti kapılarını Fimbria'nın ordusuna açtıktan sonra yağmalanmış ve büyük ölçüde tahrip edilmişti. Ilion ise, kötü bir üne sahip gaspçı Fimbria yerine Sulla'ya teslim olmak istediğinden, ona kapılarını açmamış; ancak bu yüzden kuşatılarak ele geçirilmişti. Plinius'a (*nat.* V. 33. 124) göre Ilion, İS. I yüzyılda da bağımsız bir kentti ve vergiden muaftı.

[1095] Strab. XIII. 1. 27 *c.* 594; App. *Mithr.* 61; Oros. *hist.* VI. 2. 11; ayrıca bk. Obseq. *Prodig.* 56 *b*; Magie 1950, 234.

[1096] Lewis 1991, 128 dn. 6-7.

[1097] *IGR* IV 197=*OGIS* 444; *SEG* IV 664; *CIG* 3601; yukarıda adını zikrettiğimiz bu kentler Troas Bölgesi'nde kendi aralarında bir konfederasyon oluşturmuşlardır. Ayrıca bk. Magie 1950, 66 dn. 53.

[1098] Cic. *Verr.* II. (1) 32. 81; ayrıca bk. Magie 1950, 234 dn. 5; 1110 vd. dn. 24; Arslan 2000b, 34.

da Birinci Mithradates–Roma Savaşı sırasında Rhodos'lulara yaptığı yardımdan[1099] ve Mithradates'in komutanı Zenobios tarafından kötü şekilde cezalandırılmasından dolayı[1100], adanın tam anlamıyla özgürlüğü Sulla ve Roma *Senatus*'u tarafından onanmıştır[1101]. Smyrna'lılar ise, önceleri Mithradates'in egemenliğine boyun eğmiş olmakla birlikte, kentlerinde ikamet eden Romalıları öldürmemişler ve Pontos kralının kentlerinde konuşlandırdığı garnizonu kovarak onlara karşı savaşmışlardır[1102]. Ayrıca Smyrna'lılar, İÖ. 85/84 kışını Küçük Asya'da geçiren Sulla'nın ordusu yiyecek sıkıntısı çektiğinde onlara yeterli miktarda erzak yardımı yapmışlardır[1103]. Bu nedenle Smyrna, Sulla tarafından özgür kent –*civitas libera*– ilan edilmiş olsa gerektir[1104]. Sipylos Dağı'nın (Manisa Dağı) aşağısında bulunan Magnesia kenti Mithradates'in generali Arkhelaos'un üstün güçlerine karşı cesurca direnmiş ve kalede-

---

[1099] Khios'lular, Pontos kralının Rhodos kuşatması sırasında Rhodos'lulara karşı pasif bir şekilde savaşmışlar ve çarpışmalardan birinde Mithradates'in amiral gemisini –tuhaf bir şekilde– mahmuzlamışlardı (App. *Mithr.* 25; 46-47; ayrıca bk. Arslan 2001c, 125 dn. 77).

[1100] Sulla Khios'luları, Dardanos Antlaşması'nın hükümleri uyarınca, Mithradates'in komutanı Zenobios tarafından sürüldükleri Kolkhis'ten getirterek önce tekrar özgürlüklerine daha sonra özerkliklerine kavuşturmuştur (App. *Mithr.* 46-48). Memnon'a (33. 1-2) göre ise, Khios'lular gemilere bindirip, Pontos'a sürgüne gönderildiğinde, Herakleia Pontike halkı Khios'lulara karşı dostluk beslediklerinden, tutsakları taşıyan Pontos gemileri kentlerinin sahillerinden geçerken gemileriyle onların önünü kesip hiçbir direnişle karşılaşmadan onları kentlerine getirmişlerdir. Zira bu gemiler kendilerini savunacak derecede yeterli donanıma sahip değildiler. Ayrıca derhal Khios'lulara hiçbir şey esirgemeden, ihtiyaç duydukları şeyi tedarik ederek, onları kendilerine getirmişlerdir. Daha sonra onlara görkemli armağanlar sunarak vatanlarına geri göndermişlerdir. Ayrıca bk. ve krş. *FGrHist* II 249; *IGR* IV 943; *SIG*^{3} II 785. I 13; Mommsen 1930^3, III 289 vdd.; Magie 1950, 224 dn. 51; Sherk 1969, 351 vdd. n° 70 *str.* 13-15; Arslan 2000b, 34 dn. 47.

[1101] App. *Mithr.* 61; ayrıca bk. *CIG* 2222=*IGR* IV 943=*SIG*^{3} II 765.

[1102] App. *Mithr.* 48; Oros. *hist.* VI. 2. 8; Aynen Smyrna gibi, Sardeis, Kolophon ve Tralleis kentleri, İÖ. 86 yılındaki Khaironeia Muharebesi'nden sonra, Pontos kralına karşı kentlerinin kapılarını kapayarak ona karşı tavır almışlardır. Ayrıca bk. Magie 1950, 234 dn. 7; Hind 1994, 159.

[1103] Tacitus'a (*ann.* IV. 56. 2) göre, Küçük Asya'da bulunan Sulla'nın ordusundaki *legionarius*'ların sert geçen kış şartları ve yetersiz derecedeki giysileri yüzünden donma tehlikesiyle karşı karşıya kaldıkları Smyrna meclisinde ilan edildikten sonra, toplantıda bulunanların hepsi üzerlerindeki elbiseleri çıkartarak Roma kampına göndermişlerdir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ael. Arist. XIX. 11; Sherwin-White 1984, 143 dn. 46; Kallet-Marx 1995, 265 dn. 21.

[1104] Magie 1950, 1112 dn. 7; Lintott 1976, 490 dn. 7; Lewis 1991, 127 vdd. Bundan dolayı kent ekonomisi Mithradates yanlısı kentlere nazaran iyi durumda kalmıştır.

kiler kentlerini savunmuşlardır[1105]. Bu yüzden Magnesia her ne kadar daha önceden özgür bir kent değilse de, Pontos kralına karşı takındıkları bu tavır neticesinde bağımsızlığı tanınan yerleşimler arasında yer almıştır[1106]. Böylelikle Magnesia'lılar Roma'ya bağlılıkları karşılığında '*özgür*' unvanıyla ödüllendirilmiştir. Ayrıca Roma valisi burayı adli merkez işleviyle kullanmış ve Magnesia, Asia Eyaleti'nin önde gelen kentlerinden biri haline gelmiştir[1107].

Kos Adası, Mithradates tarafından kuşatılmasına[1108] ve daha sonra ele geçirilmesine rağmen, İÖ. 88 yılında, Mithradates'in Küçük Asya'daki bütün Romalıları öldürmek üzere verdiği emri yerine getirmeyerek kentlerindeki bazı Romalıları bu katliamdan esirgemişlerdi. Kos Adası'ndaki Romalıların büyük bir çoğunluğu Asklepios Tapınağı'nın kutsal sığınma alanı (*asylon*) içine girerek yaşamlarını kurtarmışlardı[1109]. Ayrıca Kos Adası da aynen Rhodos ve Knidos gibi, İÖ. 85 yılında Sulla'nın komutanlarından Lucullus'un Mithradates'e karşı düzenlediği deniz seferlerinde ona gemi yardımında bulunmuşlar ve bizzat Lucullus'la birlikte Pontos güçlerine karşı birçok kez savaşmışlardı[1110]. Bu bakımdan Kos, Sulla tarafından restore edilmiş ve adanın bağımsızlığı tanınmış olsa gerektir[1111]. Çünkü ada Birinci Mithradates-Roma Savaşı'ndan sonra da gümüşten yapılma otonom sikkelerini basmaya devam etmiştir[1112].

Benzer şekilde Karia Bölgesi'nin iç kısımlarında yer alan Apameia[1113], Laodikeia[1114], Aphrodisias[1115], Apollonia[1116], Tabai[1117] ve Stra-

---

[1105] Liv. *perioch.* 81; App. *Mithr.* 21; Paus. I. 20. 5.

[1106] Strab. XIII. 3. 5 *c.* 621; App. *Mithr.* 61.

[1107] Tacitus'a (*ann.* III. 62) göre, önce Lucius Scipio daha sonra da Lucius Sulla'nın yöneticiliğini izleyen Magnesia'lılar, Seleukos Kralı III. Antiokhos ve Pontos Kralı VI. Mithradates'in işgalinden sonra, Artemis Leukophryene Tapınağı'nı inşa etmeye başladılar. Ancak bu noktada gözden kaçırılmaması gereken bir gerçek ise, Magnesia'lıların bir yandan Romalılara olan sadakatini ifade ederken, diğer yandan da kendi yiğitliklerini yüceltmiş olmalarıdır. Konuya ilişkin olarak bk. Bean 1995, 230 vd.

[1108] Plut. *Luc.* III. 3.

[1109] Tac. *ann.* IV. 14. 3.

[1110] Plut. *Luc.* II. 2-13. 10; App. *Mithr.* 56.

[1111] Magie 1950, 234 dn. 8; Sherwin-White 1978, 139 vd. dn. 301-302. İÖ. 84 yılında bir Kos *quadrireme*'sinin (dört sıra kürekli savaş gemisi) Romalı Amiral Aulus Terentius Varro komutasındaki Roma donanmasına yardımda bulunmasına ilişkin olarak ayrıca bk. *IG* XII 8. 260; *IGR* I 843; Arkenberg 1993a, 322 dn. 43.

[1112] Sherwin-White 1978, 140 dn. 305-306.

[1113] App. *Mithr.* 19; ayrıca bk. Strab. XII. 8. 18 *c.* 579.

[1114] Strab. XII. 8. 16 *c.* 578, App. *Mithr.* 20; ayrıca bk. App. *civ.* I. 55.

tonikeia[1118] kentleri de Roma'ya bağlılıklarını sürdürmüşler ve Pontos kralına karşı savaşmışlardır[1119]. Bu bakımdan, yukarıda adı geçen kentlerin özgür kabul edilmelerine, özerkliklerinin tanınmasına ve Roma'nın φίλος καὶ σύμμαχος=*dostu ve müttefiki* olan kentler arasında yer almalarına karar verilmiştir[1120]. Sulla'nın Roma'da *dictator* olduğu İÖ. 82-İÖ. 79 yılları arasında, Pontos Kralı Mithradates VI Eupator'la olan savaşları sırasında tahrip gören Stratonikeia'nın onarılması kararlaştırılmıştır. Her çeşit vergiden muaf tutularak kentin kendi kanunları ve geleneklerini sürdürmesi uygun bulunmuştur. Karia Bölgesi'nde yer alan Lagina (Turgut) kentindeki Hekate[1121] kutsal alanı dokunulmaz ilan

---

[1115] Reynolds 1982, 12 vdd. n° 2-3; ayrıca bk. Sherk 1969, 170 vd. n° 29; Kallet-Marx 1995, 283 vd. dn. 88-92; Arslan 2001c, 119.

[1116] Cic. *Flacc.* XXIX. 71.

[1117] *OGIS* 442; *MAMA* VI 162; Sherk 1969, 100 vdd. n° 17.

[1118] App. *Mithr.* 21; ayrıca bk. *OGIS* 441=Sherk 1969, 105 vdd. n° 18=*I.Stratonikeia* 505.

[1119] Bu kentlerin Mithradates'e karşı savunmaları uzun ömürlü olmamış ve Pontos kralı tarafından zapt edilmişlerdir. Bu bakımdan, krala önemli miktarda savaş tazminatıyla haraç vermek ve kentlerinde bir Pontos garnizonu bulundurmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca bk. Magie 1950, 215; Hind 1994, 168 vd.

[1120] İÖ. 81 yılında özerkliğinin Roma *Senatus*'u tarafından kabul edildiğine dair yayımlanan *Senatus Consultum de Tabenis*'e (*OGIS* 442; *MAMA* VI 162; Sherk 1965, 297 vdd., 1969, 100 vdd. n° 17; M. H. Crawford and J. Reynolds 1974, 292 vd.) göre, Tabai'ın sınırları genişletilmiş, kent kendi kanunları ve gelenekleriyle yönetilmesi konusunda özgür bırakılmış; ayrıca Thyessos adlı yerleşimin surlarını güçlendirmek konusunda serbest kılınmıştır. Aynı yılın 27 Mart'ında Roma'da Stratonikeia'ya ilişkin özerklik kararının yayımlandığı *Senatus Consultum de Stratonicensibus*'a ilişkin olarak bk. *OGIS* 441=Sherk 1969, 105 vdd. n° 18=*I.Stratonikeia* 505. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Kallet-Marx 1995, 268-273. Aynı şekilde Strabon'a (XII. 8. 16 *c.* 578) göre, Lykos Irmağı kenarındaki Laodikeia kenti de Mithradates VI Eupator'un kuşatmasından zarar görmüş olmasına rağmen, babaları ve kendi zamanında büyümüş ve gelişmiştir. Laodikeia'nın, İÖ. I. yüzyılın ilk yarısında özgür bir kent olduğunu kanıtlayan epigrafik belge için ise, bk. *ILS* I 33.

Plinius (*nat.* V. 29. 108-109), İS. I. yüzyılda Karia'daki Stratonikeia ve Aphrodisias gibi bağımsız kentlerden söz ederken; Alabanda (Araphisar/Doğanyurt) ve Mylasa'nın (Milas) ismini sayar. Bu durum bize söz konusu kentlerin de krala karşı direnmiş olabileceğini düşündürmektedir (Alabanda için ayrıca bk. Cic. *Fam.* XIII. 56. 2; Marshall 1969, 266 dn. 39). Daha detaylı bilgi ve tartışmalar için ise, Gruen 1984, 733 vdd.; Marek 1988, 294 vdd.; Ma 1999, 268.

[1121] Hekate, Olympos tanrıları arasında kişiliği oldukça esrarengiz bir tanrıçadır. Hesiodos (*theog.* 404-540) onu Titan'lar kuşağından biri olarak tanımlar. Karanlıklar alemiyle ilişkilendirilen, sihre ve büyülere hükmeden tanrıça aynı zamanda gecelerin

edilerek[1122] Stratonikeia'ya bağlanmıştır. Ayrıca Pedasos ve Themessos ile bölgenin önemli liman kentlerinden Keramos (Gereme/Germe), köyleri, limanları ve bütün gelirleriyle Stratonikeia'ya dahil edilerek kentin toprakları genişletilmekle kalmamış; aynı zamanda kent önemli ölçüde zenginleştirilmiştir[1123]. Stratonikeia vatandaşı olup da başka yerlerde tutsak ve tutuklu olanların kentlerine iade edilmesi konusunda hüküm verilmiştir. Bununla da yetinilmeyerek Stratonikeia'lı elçilerin Roma'ya geldiklerinde bekletilmeksizin *Senatus*'ta dinlenmesi kararlaştırılmış ve onlara Roma'nın Capitolium Tepesi'nde kurban sunabilme ayrıcalığı tanınmıştır[1124]. Bunun üzerine Stratonikeia'lılar bu kararnameyi –*Senatus Consultum de Stratonicensibus*– İÖ. 81 yılında, *deme*'lerinden biri olan Lagina'daki kutsal Hekate Tapınağı'nın[1125] duvarlarına kazımışlar, ve Hekate ile Roma tanrıçalarının onuruna hitaben *Hekatesia-Romaia* adlı bir festival düzenlemeye başlamışlardır[1126].

Pisidia'nın müstahkem kentlerinden Termessos da, Roma'ya bağlı kalarak Pontos kralına karşı direnmiş gözükmektedir. Mithradates, Kibyra kentini ele geçirdikten sonra, Termessos kontrolündeki Yenice Boğazı'ndan geçerek Pamphylia'ya girmişti[1127]. Mithradates'in bu geçiş esnasında, Termessos'un egemenlik alanını istila ederek önemli miktarda insanı esir almış olduğu, İÖ. 72 yılının 1 Nisan'ında Lucius Gellius Publicola ile Gnaeus Cornelius Lentulus Clodianus'un *consul*'lükleri

---

ve ölülerin efendisidir. Özellikle kadınlar arasında tapınım gören tanrıça üç kafalı bir kadın olarak tasvir edilir ve Artemis, Selene ve Persephone'yle eş tutulurdu. Pergamon Zeus Sunağı frizinde üç başından tanınan Hekate'nin; ayrıca Roma Capitolium Müzesi'nde elinde meşale, ip, çanak ve yılan tutar vaziyette tasvir edilmiş bronzdan yapılma bir heykeli sergilenmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. Cic. *de nat. deor.* III. 18. 46; Diod. IV. 45. 2; Verg. *Aen.* IV. 609; Ovid. *Met.* VII. 190-296; Apollod. *bibl.* I. 2. 4; Apoll. Rhod. *argon.* III. 200; 242; 462; 467; 861; 1035; VI. 832.

[1122] Sherk 1969, 111 (7) n° 18; ayrıca bk. Laumonier 1958, 351; 354 vdd.

[1123] *OGIS* 441 *str.* 130-213 dn. 47-48=Sherk 1969, 105 vdd. n° 18 *str.* 53-58; 95-99; 103-113=*I.Stratonikeia* 505. Stratonikeia'nın toprak bütünlüğüne ve sınırlarının ne ölçüde genişletildiğine ilişkin detaylı bilgi ve tartışmalar için ayrıca bk. Magie 1950, 235 dn. 9; Kallet-Marx 1995, 276 vd. dn. 62; 66; 283 dn. 84; 286; Rigsby 1996, 418 vdd.; Mitchell 1999, 32; Bean 2000, 81; 88.

[1124] Sherk 1969, 111 (9-11) n° 18.

[1125] *OGIS* 441=Sherk 1969, 105 vdd. n° 18=*I.Stratonikeia* 505; ayrıca bk. Rigsby 1996, 419 vdd.; Bean 2000, 87 vd.; 91.

[1126] İÖ. 81 yılından itibaren *Hekatesia-Romaia* festivali Stratonikeia'lılar tarafından her dört yılda bir düzenlenen gösterişli bir şenlik halini almıştır (Bean 2000, 88).

[1127] Özsait 1985, 73; Çelgin 1997, 111.

sırasında[1128] Roma *Senatus*'u tarafından çıkartılan *lex Antonia de Termessibus*[1129] adlı bir kararnameyle (*plebiscitum*[1130]) açıklığa kavuşmuştur. Bu kararname uyarınca Mithradates, Termessos'lu tutsakları serbest bırakmak zorunda kalmıştır. Söz konusu kararnameyle kentin tam bağımsızlığı kabul edilerek onaylanıyor ve Termessos halkı Roma'nın dostu ve müttefiki sayılıyordu. Ayrıca, Mithradates tarafından kentin elinden alınan toprakları geri verilerek Roma'nın güvencesi altına alınıyordu. Kararnameyle halkın Birinci Mithradates–Roma Savaşı'ndan önce sahip olduğu mal ve mülkün güvencesi sağlanmakla kalmamış, bu savaş yüzünden mağdur duruma düşen özgür vatandaşların ve kölelerin uğradıkları zararları telafi etmek amacıyla Roma eyalet memurlarının koşullara uygun kararlar alarak halka yardımcı olmaları hükmü getirilmiştir. Halka arazi mülkiyetinde serbest kullanım ve yararlanma hakları tanınmış; kent, Romalı vergi mültezimlerinin (*publicani*) taleplerinden muaf tutulmuştur. Bunların yanı sıra, kente kendi yasalarını yapma ve uygulama hak ve yetkisi (= *autonomia* [αὐτονομία]) tanınmış; Romalı vergi mültezimleri muaf tutulmak üzere, istediği gibi gümrük vergisi koyma hakkı verilmişti[1131]. Bu kararnamede yer alan diğer bir hükme göre ise, hiçbir Romalı yetkili Termessos kentine ya da Pisidia'daki Termessos toprakları üzerinde kışı geçirmek amacıyla asker getiremez ya da burada kışlamak isteyeni de bu topraklara gönderemezdi. Ancak Roma *Senatus*'u kentin adını anarak bu konuda karar aldığı zaman askerler Termessos'un kış ordugahında konaklayabilecekti[1132].

Diğer yandan Mithradates'in Hellas ve Küçük Asya'daki Roma orduları karşısında aldığı yenilgiler üzerine çıkarları; hatta varlıkları tehlikeye düşen bazı Hellen ve Anadolu kentleri hemen krala sırtlarını çevi-

---

[1128] *ILS* I 38 *col.* I *str.* 3=*CIL* I^2 589; ayrıca bk. Sherk 1984, 90 n° 72; Sartre 1995, 144 vd.

[1129] Heberdey 1960^2, *col.* 749 vd.; Aulock 1979, 46; Sherk 1984, 89 vdd. n° 72; Özsait 1985, 76 vdd.; Bean 1997, 109; Çelgin 1997, 113 dn. 414; 116 dn. 425; Arslan 2000b, 34 vd.

[1130] Roma'da ele geçen bu bronz levha için bk. *ILS* I 38=*CIL* I^2 589=*TAM* III. 1, 4 vd.; ayrıca bk. Çelgin 1997, 113 dn. 412.

[1131] *ILS* I 38 *col.* I *str.* 5-*col.* II *str.* 37=*CIL* I^2 589. Kararnamede yer alan hükümlerde deniz vergisiyle (*portoria marituma*) adalardan (*insulae*) bahsedilmektedir ki, şimdiye kadar kara kenti olarak düşünülen Termessos için bu görüş bir hayli ilginçtir. Ayrıca bk. Sherwin-White 1976, 11 vdd.; Özsait 1985, 77; Çelgin 1997, 114 vd.

[1132] *ILS* I 38 *col.* II *str.* 6-13=*CIL* I^2 589; ayrıca bk. Heberdey 1960^2, *col.* 749 vd.; Sherk 1984, 90 vd. n° 72; Özsait 1985, 76 vdd.; Bean 1997, 109; Çelgin 1997, 113 vd. dn. 415.

rerek kendilerini en kısa yoldan kurtarmanın çarelerini aramaya başladılar. Romalıların Anadolu'dan kovulmasını ve yakında özgür olmayı bekleyen birçok kent ve toplum yanılmış; insan ömrünün ayrılmaz bir parçası olan hayal kırıklığına uğramışlardır. Şimdi, doğal olarak Pontos kralının kaybedilmiş davası uğruna kentlerini ve yaşamlarını feda etmektense en kısa yoldan kendilerini kurtarmak istiyorlardı. Bu yüzden, İÖ. 86 yılında, Pontos kralına karşı birer ikişer ayaklandılar. Ephesos[1133], Hypaipa, Metropolis, Kolophon, Tralleis, Sardeis kentleri Pontos kralına karşı geç kalmış bir teşebbüsle başkaldırdılar. Mithradates'in kentlerinde konuşlandırdığı garnizonları kovdular[1134]. Fakat, bir kere Romalıların ve Sulla'nın gözünden düşmüş oldukları için[1135] belirli bir süre bağımsızlıklarını kaybetmişlerdir. Bu kentler içinden özellikle Ephesos, Küçük Asya'nın her yerinde birçok Romalının katledildiği, tarihe "*Ephesos Akşamı*" olarak geçen yerin merkezi ve en çok Romalının öldürüldüğü yer olduğu için Sulla tarafından bağışlanmamıştır[1136]. Pergamon kenti ise, Ephesos gibi Romalıları öldürmekle kalmamış, bir de Pontos kralına onurlar bahşetmişti[1137]. Ayrıca canlarını kurtarmak için Adramytteion (Edremit) kentine kaçan ve Ege Denizi üzerinde Küçük Asya'yı terk etmeye çalışan Romalıları yakalayarak katletmişlerdi. Mithradates'in başlarına atadığı tiranlar tarafından yönetilen Tralleis[1138]

[1133] *SIG*^{3} II 742=*I.Ephesos* Ia 8; Mommsen 1930^3, III 288.

[1134] App. *Mithr.* 48; 62; Liv. *perioch.* 82; Oros. *hist.* VI. 2. 8; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Arslan 2000b, 35.

[1135] App. *Mithr.* 62.

[1136] Bu yüzden Ephesos kenti, İÖ. I. yüzyılın ortalarına (İÖ. 47-46) kadar özgürlüğünü yitirmiştir. Ayrıca bk. App. *Mithr.* 62; *ILS* I 34; Magie 1950, 237 dn. 12; 417 dn. 42; Kallet-Marx 1995, 284 vdd.

[1137] Ephesos kentiyle aynı cezaya –özgürlüğünü ve diğer bütün haklarını kaybeden– çarptırılan Pergamon için bk. Magie 1950, 237 dn. 12; 417 dn. 42; Jones 1974, 203 dn. 130-131.

[1138] Kent, İÖ. 89-85 yılları arasındaki Birinci Mithradates-Roma Savaşları sırasında, Pontos kralının üzerlerine tiranlar atadığı, Kratippos'un oğulları tarafından yönetilmişti (Strab. XIV. 1. 42 *c.* 649). Sulla'nın Tralleis'e ilişkin aldığı karar bilinmemekle birlikte, Cicero'nun *pro Flacco* XXV. 59 adlı eserinde, İÖ. 62 yılında Tralleis kentinin kendi vergisini kendisinin topladığından bahsedilmektedir. Bu da bize, bu kentin Roma'ya vergi vermekle yükümlü olduğu ve Sulla tarafından bağımsızlığına kavuşturulmadığı görüşünün doğru olabileceğini düşündürmektedir (Arslan 2000b, 35 dn. 70).

ve Kolophon[1139] kentleri kralın gücü ve otoritesi zayıfladıktan sonra, başlarındaki tiranları kovup, garnizonları kentlerinden uzaklaştırmalarına rağmen aynen Sardeis[1140] gibi Sulla tarafından bağışlanmamış olsa gerektirler[1141]. Miletos[1142], Klazomenai ve belki Phokaia kenti de Pontos kralına kentlerinde onurlar bağışlamışlar ve bundan dolayı özgürlüklerini ve özerkliklerini kaybetmişlerdir[1143].

Böylelikle Küçük Asya'daki yerleşimlerden kentlerinde ikamet eden Romalıları öldürenler, tapınaklarındaki *asylon* haklarını kötüye kullananlar ve Pontos kralını destekleyenler söz konusu günahlarının bedelini Sulla tarafından ekonomik açıdan korkunç bir şekilde cezalandırılarak ödemişlerdir. Bununla birlikte Cicero'ya[1144] göre, bazı kentler savaş sırasında Mithradates yanlısı politika izlemelerine rağmen Sulla'ya yüklü miktarlarda para vererek özgürlüklerini satın almışlardır.

Küçük Asya'da hiçbir kent Sulla'nın kararlarına karşı gelemiyordu. Aksine bütün donanımlarına karşın Pontos Kralı Mithradates VI Eupator'u yenen ve önemli ölçüde askeri gücü kontrolünde bulunduran Sulla'ya kapılarını açıyorlardı. Mitylene kenti bu bakımdan bir istisna teşkil etmektedir. Çünkü, İÖ. 88 yılında Roma *consul*'ü Aquillius'a ihanet ederek onu Mithradates'e teslim etmişti[1145]. Bundan dolayı Sulla'dan merhamet ve af bekleyemezdi[1146]. Diğer yandan Birinci Mithradates–

[1139] Mithradates'in Kolophon'a atadığı tiran Epigonos, Birinci Mithradates-Roma Savaşı'nın son yılında –İÖ. 85– Lucullus tarafından yakalanarak hapse atılmış ve böylelikle kent tekrar özgürlüğüne kavuşmuştur (Plut. *Luc.* III. 3).

[1140] Arslan 2000b, 35 dn. 70.

[1141] Magie 1950, 237 dn. 13; Hind 1994, 159; ayrıca krş. Rigsby 1996, 434.

[1142] Miletos'un Mithradates'e bahşettiği onurlar *–Epōnýmos Stephanēphóros–* için bk. McGing 1986a, 119 dn. 149.

Miletos'un, İÖ. 85 yılından itibaren otonom sikke darbına son vermesi, kentin bu sırada özgürlüğünü kaybetmiş olmasıyla açıklanmaktadır (Kallet-Marx 1995, 277 dn. 68).

[1143] Magie 1950, 223 dn. 49; 237 dn. 14; Rigsby 1996, 177.

[1144] Cic. *Off.* III. 87; ayrıca bk. App. *civ.* I. 102.

[1145] Diod. XXXVII. 27. 1 dn. 2; Plut. *Luc.* IV. 2 dn. 1; App. *Mithr.* 20-21; 112; Val. Max. IX. 13. 1; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 78; Vell. II. 18. 3; Plin. *nat.* XXXIII. 14. 48; Kallet-Marx 1995, 155.

[1146] Bu yüzden Mitylene kenti, İÖ. 80 yılında Asia Valisi Marcus Minucius Thermus tarafından ele geçirilinceye kadar Romalılarla savaştı (Plut. *Luc.* IV. 2; Suet. *Iul.* II; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 89). Daha sonra da Romalılar tarafından yağmalanan ve ağır bir şekilde cezalandırılan kent, İÖ. 62 yılında Pompeius tarafından Mitylene'li tarihçi dostu Theophanes'in şerefine özgürlüğüne kavuşturuluncaya (Plut. *Pomp.* XLII. 4) değin açgözlü *publicanus*'lar tarafından acımasızca sömürüldü (Sherk 1969, 143

Roma Savaşı sırasında Pontos kralını destekleyen birçok Küçük Asya kenti yağmalanmış, surları yerle bir edilmiş, kent vatandaşları ya öldürülmüş ya da köle olarak satılmıştı. Özellikle Roma adına dikilen heykellerin ve Romalılara ait yapıların tahrip edildiği bu kentler Sulla tarafından acımasızca cezalandırıldılar[1147]. Bu kentler ve bilhassa Küçük Asya'da Pontos kralını destekleyenler üzerine Sulla, önce yüksek bir savaş tazminatı talep etmiştir. Daha sonra da evlere yerleştirdiği askerlerin açgözlülüğü ve mal hırslarına[1148] bir de küstahlıkları eklenince her ailenin canı yanmıştır. Ayrıca Sulla, ev sahiplerinin misafir ettikleri her askere günde dört *tetradrakhmon* vermelerini[1149] ve hem onların hem de istedikleri kadar çağırabilecekleri dostlarının yiyeceklerini temin etmelerini emretmiştir. Bununla yetinmeyen Sulla, subaylarının her birine günde elli *drakhmē* ve bir evde bir de sokakta giyeceği, iki elbise verilmesini istemiştir[1150]. Sulla'nın İÖ. 85-84 kışını tam donanımlı ordusu ile Küçük Asya'da geçirdiği düşünülünce bölge halkının ve kentlerinin ne derece zor ve sıkıntılı günler geçirdiği anlaşılabilir[1151].

Bu sırada Sulla hem kış aylarını geçirmek hem de Pontos kralını destekleyen kentleri ve insanları cezalandırmak için Ephesos'a geldi[1152]. Önce Roma'ya karşı isyanın ele başlarını ve destekçilerini bulmaya çalıştı ve bu arada pek çok kişiyi ölüme mahkum etti[1153]. Daha sonra Birinci Mithradates–Roma Savaşı sırasında Pontos kralını destekleyen kentlerin delegelerinin Ephesos'a gelmelerini emretti. Ardından, Küçük Asya'nın ileri gelen kentlerinden gönderilen delegelere ve Ephesos'lulara hitaben hakaret dolu bir konuşma yaptı. Beş yıldır *tributum* ödemeyen eyaletten bu verginin savaş tazminatıyla birlikte ödenmesini talep etti. Plutarkhos'a[1154] göre de, Σύλλας δὲ τὴν Ἀσίαν δισμυρίοις ταλάντοις ἐζημίωσε, προσταχθὲν αὐτῷ τά τε χρήματα ταῦτα πρᾶ-

---

vdd. n° 25; 269 vdd. n° 51). Ayrıca bk. Vell. II. 18. 3; Gold 1985, 324 dn. 55; Anastasiadis and Souris 1992, 381 dn. 23.

[1147] App. *Mithr*. 62. Daha detaylı bilgi için bk. Kallet-Marx 1995, 266.

[1148] Sall. *Catil*. XI. 4-7.

[1149] Bu ücret, aşağı yukarı bir askerin aldığı gündeliğin kırk mislidir. Daha detaylı bilgi için bk. Kallet-Marx 1995, 266 dn. 26.

[1150] Plut. *Sull*. XXV. 2.

[1151] Arslan 2000b, 35.

[1152] Mommsen 1930[3], III. 294 vd.

[1153] App. *Mithr*. 61.

[1154] Plut. *Luc*. IV. 1; ayrıca bk. *Luc*. XX. 4; *Sull*. XXV. 2; App. *Mithr*. 62. Daha detaylı bilgi için bk. Mommsen 1930[3], III. 294; Ormerod 1932a, 259; Broughton 1938, IV 518 dn. 92-95; 562; Magie 1950, 238 dn. 16; Brunt 1956, 17 vd.; Hind 1994, 162.

ξαι καὶ νόμισμα κόψαι=*Sulla Küçük Asya'yı 20.000 talanta'yla cezalandırdı, bu parayı toplaması ve yeniden basması için onu* 'Lucullus'u' *görevlendirdi.* Askerlerinin Küçük Asya kentleri tarafından bakılmasını emretti[1155]. Sulla, bir yandan bölge halkının ve özellikle zenginlerin az da olsa sempatisini kazanmak, diğer yandan da Küçük Asya'nın ekonomisini tekrar canlandırmak amacıyla Mithradates tarafından özgürlüğüne kavuşturulan önemli miktardaki kölenin[1156] sahiplerine geri dönmelerini buyurdu[1157]. Fakat bu karar karışıklıklara yol açmış ve hem tekrar kölelik boyunduruğu altına girmek istemeyen azatlı kölelerden hem de onları tekrar köle yapmak isteyen vatandaşlardan pek çoğunun ölümüyle sonuçlanmıştır. Appianos[1158], Sulla'nın kölelerin tekrar sahiplerine geri dönmelerine ilişkin fermanının sonuçlarını şu şekilde dile getirmektedir:

> πολλῶν δὲ ἀπειθούντων, καὶ πόλεων τινῶν ἀφισταμένων, ἐγίγνοντο σφαγαὶ κατὰ πλῆθος ἐλευθέρων τε καὶ θεραπόντων ἐπὶ ποικίλαις προφάσεσι, τείχη τε πολλῶν καθῃρεῖτο, καὶ συχνὰ τῆς Ἀσίας ἠνδραποδίζετο καὶ διηρπάζετο=*İnsanların birçoğunun karşı gelmesi ve bazı kentlerin ayaklanması sebebiyle, çeşitli bahanelerle hem özgür insanlara hem de kölelere yönelik birçok katliamlar oldu; pek çok kentin surları yerle bir edildi; uzun zaman Küçük Asya kentleri yağmalandı ve ele geçen özgür insanlar köle olarak satıldı.*

Halikarnassos gibi Sulla tarafından yardım ve destek gören kentler[1159] ve Delos Adası onu onurlandıran heykeller dikmişlerdir[1160]. Sulla, her

---

[1155] Plut. *Sull.* XXV. 2; Tac. *ann.* IV. 56. 2. Appianos'un (*civ.* I. 79)'da, verdiği bilgilerden yola çıkıldığında, o sırada Sulla'nın ordusu yaklaşık 40.000 askerden meydana gelmekteydi. Daha detaylı bilgi için bk. Broughton 1938, IV 517 dn. 91; Kallet -Marx 1995, 226 dn. 27.

[1156] App. *Mithr.* 48; 62; Ath. *Deip.* VI. 266 *e-f*; Oros. *hist.* VI. 2. 8; *SIG*^{3} II 742=*I. Ephesos* Ia 8.

[1157] App. *Mithr.* 61. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Mommsen 1930^3, III. 294; Ormerod 1932a, 259; Hind 1994, 159 vdd.; 163.

[1158] App. *Mithr.* 61. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 237; Sherwin-White 1984, 146.

[1159] *ILS* II,2 8771; daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 238; Ramage 1991, 107 dn. 80; Mackay 2000b, 186 vd. Ayrıca Sulla'nın onuruna Sardeis (*SEG* XLI 1027; 1029-1030) ve Saittai'da (Sidas Kale) *tribus*'lar olduğu bilinmektedir (*SEG* XLI 1019; ayrıca krş. *SEG* XL 1063 n° 24).

ne kadar Asia Eyaleti sakinlerinin saygısını kazanmış da olsa, kendisine gösterilen bu hürmet, daha çok ona duyulan korkudan kaynaklanıyor olsa gerekti. Diğer yandan Sulla, tarafından özgürlükleri ve özerklikleri ellerinden alınan kentlerde, büyük ölçüde halkın nefretini ve lanetini üzerine çekmişti. Çünkü, Pers egemenliğinden bu yana Küçük Asya bu derece şiddetli ve acımasız şekilde yağmalanmamıştı. Sulla'ya ödenecek vergi ve savaş tazminatı eyalete değil; bizzat kentler üzerine yüklenmişti. Mithradates, İÖ. 88 yılında *publicanus*'ları kılıçtan geçirdiği için vergilerin toplanması görevi kentlerdeki yerel cemaatlere verildi. Bu yüzden Cassiodorus'a[1161] göre, *Asiam in XLIV regiones Sulla distribuit=Sulla Küçük Asya'yı kırk dört yöreye böldü.* Mali kapsamları eşit her yöre, üzerine düşen borç miktarını kendi *territorium*'u kapsamındaki civar kentlerinde, köylerinde ve kırsal alanlarında yaşayan halktan toplamakla yükümlüydü. Böylelikle Asya Eyaleti'nden ve önemli kentlerden Sulla'nın istediği bu ağır vergi daha kolay toplanabilecekti[1162]. Diğer yandan, kentlerin üzerine taşıyabileceklerinden çok daha ağır derecede yüklenen vergi, zaten uzun süredir kargaşa ve çekişmelere sahne olan Küçük Asya'nın ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir[1163].

Sulla, Dardanos Antlaşması'nın hükümleri uyarınca savaş esnasında Pontos saflarına geçen Küçük Asya kentleri için umumi bir af ilan edeceği konusunda Mithradates'e söz vermiş olmasına karşın[1164] Birinci

---

[1160] *ILLRP* 349; *L. Cornelius L. f. Sulla pro cos=Lucius'un oğlu Proconsul Lucius Cornelius Sulla.* Söz konusu yazıt, Sulla'nın at üzerinde bir heykelinin kaidesi üzerinde bulunmuştur ve Sulla'nın, İÖ. 84 yılında Küçük Asya'dan Pire'ye geçerken Delos'ta geçirdiği üç gün içinde (Plut. *Sull.* XXVI. 1), ada halkı tarafından onurlandırılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bk. Ramage 1991, 107 dn. 68; Mackay 2000b, 181, 184 vd. dn. 71-72.

[1161] Cass. *Chron.* 670. Söz konusu yöreler ve bazı kent *territorium*'ları, İÖ. 84 yılında, Sulla tarafından Küçük Asya'daki vergilerin bir an önce toplanması amacıyla geçici bir organizasyon olarak oluşturulmuş ve Latince *regio* (bölge) terimiyle ifade edilmiştir. Bu çeşit yörelerin ve kentlerin *territorium*'larının *regio* olarak adlandırılmasının örneklerine Roma İmparatorluk Dönemi'nde rastlamak mümkündür. Daha detaylı bilgi için bk. *IGR* III 1502; *OGIS* 526=*IGR* IV 1651; Mitchell 1999, 30 dn. 58 vdd.; 32.

[1162] Cic. *Flacc.* XIV. 32; *ad Q. fr.* I. 33; App. *Mithr.* 61-63; Licin. XXXVI. 82 "Criniti"; ayrıca bk. Reid 1913, 376 vd.; Mommsen 1930[3], III. 294 vd.; Magie 1950, 238 dn.17; Keaveney 1982b, 114; Brunt 1956, 19 vdd.; 1988, 160 dn. 51; 1990, 1 vdd.; 481; Kallet-Marx 1995, 266 dn. 26; Mitchell 1999, 29 vd.

[1163] App. *Mithr.* 62-63; ayrıca bk. Kallet-Marx 1995, 290 dn. 108; Arslan 2000b, 35.

[1164] Memnon 35. 2-3.

Mithradates–Roma Savaşı sırasında Pontos kralına yardım ve yataklık yapan, Roma vatandaşlarını öldüren kentlerin özgürlüklerini ellerinden almıştır. Onları, Roma'nın dostu ve müttefiki statüsünden çıkartmış ve Romalı vergi mültezimlerine (*publicani*) düzenli bir şekilde vergi vermekle yükümlü kılmıştır[1165]. Ayrıca, Sulla bu kentlere, önemli miktardaki savaş tazminatını derhal kendisine vermelerini emretmiştir[1166]. Zaten Mithradates tarafından sömürülmüş, Roma orduları tarafından yağmalanmış ve Sulla'nın ordusunu bütün kış boyunca misafir ederek bakımını sağlamış olan bu kentlerden, bir de savaş tazminatının beş yıllık vergilerle birlikte hemen verilmesi talep edilince insanlar ne yapacaklarını bilmez duruma gelmişlerdir. Bu bakımdan, kentlerin birçoğu; eğer Sulla tarafından henüz yağmalanmamışsa ya kutsal alanlarındaki ve tapınaklarındaki tanrılara adanmış adakları eritmiş ya da tefecilerden (*negotiator*) önemli miktarda borç para almak zorunda kalmışlardır[1167]. Fakat kısa süre sonra yüksek oranda faizle ödünç aldıkları bu paranın faizini dahi ödeyemeyecek duruma düşmüşlerdir[1168]. Bu nedenle kentler tiyatrolarını, *gymnasion*'larını, sur duvarlarını, halka ait binalarını, caddelerini, limanlarını ve paha biçilmez sanat eserlerini rehin vermek zorunda kaldılar. Anne–babalar oğullarını, kızlarını sattılar ve insanların borçlarına karşılık kendilerini dahi satmaktan başka çareleri kalmadı[1169].

Zaten birçok Küçük Asya kenti Birinci Mithradates-Roma Savaşları sırasında –İÖ. 89-85 yılları arasında–, gerek Roma tarafını tuttukları[1170] gerekse Pontos kralının kendilerine olan güvenini yitirdiği zaman, Mithradates tarafından ekonomik, idari ve askeri bakımlardan cezalandırılmıştılar[1171]. Bununla birlikte Küçük Asya, Mithradates ile Sulla ara-

---

[1165] App. *Mithr.* 62; ayrıca bk. Magie 1950, 236 vd.; Swain 1996, 156.
[1166] App. *Mithr.* 62; *civ.* I. 102.
[1167] App. *Mithr.* 63; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* VII. 19.
[1168] Plutarkhos'a (*Luc.* IV. 1; XX. 1-5) göre, Küçük Asya kentlerinin 20.000 *talanta*'lık borcu kısa sürede 120.000 *talanta*'ya ulaştı.
[1169] Plut. *Luc.* VII. 5-6; XX. 1-3; App. *Mithr.* 63. Strabon'a (XIII. 3. 6 *c.* 622) göre, Kyme'liler Romalılardan aldıkları borca karşılık güvence olarak binalarının önündeki *stoa*'larını/revakları rehin koydurmuşlardı. Saptanan günde parayı ödeyemez duruma düştüklerinde, bunların içinden geçmeleri yasaklanmıştı; yağmur yağdığı zaman, krediyi verenler insanlık adına, bir tellal aracılığı ile "*revakların altına sığınınız*" çağrısında bulunarak, onlara yağışlı havalarda *stoa*'ların altına girebileceklerini bildirdiler. Fakat, her tarafta söylendiğine göre, Kyme'liler her yağmur yağdığında, tellalın çağrısını beklemeden revaklara sığınabileceklerini bir türlü anlamamışlardı.
[1170] App. *Mithr.* 21.
[1171] App. *Mithr.* 23; 62.

sında, İÖ. 85 yılında yapılan Dardanos Antlaşması'yla tekrar Roma hakimiyeti altına girdiğinde ise, bu sefer de Sulla tarafından Pontos tarafını tuttukları ve kentlerindeki Romalıları katlettikleri için iktisadi ve askeri açılardan merhametsizce yağmalandılar. Bu bakımdan beş sene gibi kısa bir zaman süreci içinde hem Mithradates hem de Sulla tarafından çifte cezaya maruz kaldılar[1172]. Yani, sonuç Küçük Asya için tam bir ekonomik çöküş olmuştur. Hatta bu yüzden Ephesos[1173], Tralleis[1174], Pergamon[1175] hariç, Küçük Asya'daki hiçbir kent uzun bir süre gümüş sikke bastıramamıştır[1176]. Pergamon'da her sene Herakles onuruna düzenlenen festivalin masraflarını üstlenecek kimse bulunamamıştır[1177]. Keza, Miletos kontrolündeki Didyma'nın ünlü Apollon Tapınağı ve Apollon keha-

---

[1172] App. *Mithr.* 23.

[1173] Broughton 1938, IV 556.

[1174] *IGCH* 1358.

[1175] Kleiner 1978, 77 vdd.; 104 vd. Bununla birlikte, Pergamon'un Birinci Mithradates-Roma Savaşı'ndan sonra, ekonomisinin düzeltilmesinde kentin *euergetēs*'i (hayırhahı) Diodoros Pasparos'un önemli etkisi vardır (Diodoros Pasparos'un yaşadığı dönem daha önceleri L. Robert (1970², 45 vdd.) *et al.* tarafından İÖ. 120 yılına tarihlenmekteydi; ancak C. P. Jones (1974, 183 vdd.) konuyu yeni veriler ışığında tekrar tartışarak Diodoros'un Mithradates-Roma Savaşları zamanına tarihlenmesi gerektiğini kanıtlamıştır).

Diodoros Pasparos, kişisel girişimleriyle Pergamon'un Mithradates'i desteklediği için yitirdiği çıkarlarını yeniden kentine kazandırmıştır. Ayrıca Pergamon'un Roma'ya olan vergi ve birikmiş borçlarının azaltılmasını temin etmekle kalmamış; Romalılar tarafından el koyulan malların geri verilmesini ve halka zulmeden Romalı *legionarius*'ların cezalandırılmasını sağlamıştır. Bu yüzden halk tarafından Pergamon krallarıyla özleştirilmiş, tanrılara eş bir saygınlık kazanmış ve tanrı benzerlerine verilen sunularla (= *isotheois timais* [ἰσοθέοις τιμαῖς]) onurlandırılmıştır. Öyle ki, heykeli Pergamon'un ilk kralı Philetairos'un heykelinin yanına dikilmiş; kentin bir kabilesine onun ismi verilmiş ve adına bir tapınak inşa edilmiş ve dinsel işlerinin yürütülmesi için, bir rahip atanmıştır. Diğer bir heykeli ise, kentin *gymnasion*'unda yer alan *palaestra* tanrıları Herakles ve Hermes'in yanına dikilmiştir (*IGR* IV 292-293; *I.Pergamon* 256; *SEG* XLVIII 1491-1492). Daha detaylı bilgi için bk. Jones 1974, 183 vdd.; 191 vdd.; 2000, 1 vdd.; Sherwin-White 1994, 247 dn. 31; Sartre 1995, 164 dn. 136-142; Radt 2002, 40; 123 vdd.; 246 vdd.; Price 2004, 96; 99 vd.; 242 dn. 29.

[1176] Apameia, Smyrna ve Sardeis kentlerinin, bu dönemde gümüş sikke bastırıp bastıramadıkları henüz açıklık kazanmamıştır. Bununla birlikte Küçük Asya kentlerinde Sulla dönemine ait gümüş haricindeki sikke darbı konusunda çok az çalışıldığı için, şu an söz konusu dönemde Anadolu'daki hangi kentlerin sikke darbına devam ettiği kesin olarak bilinmemektedir (Kallet-Marx 1995, 277 dn. 68).

[1177] *IGR* IV 300; Magie 1950, 239 dn. 22.

net merkezinde Apollon onuruna her yıl düzenlenen iki festival de uzun süre kutlanamamıştır[1178]. Priene'de ise, *stephanēphoros*'luk resmi görevini üstlenecek ve onun masraflarını karşılayabilecek bir kişi bulunamamış olması bir yana, halk yararına düzenlenen ziyafetlerden de vazgeçilmiştir[1179]. Mithradates'e boyun eğmeyen ve Sulla tarafından savaş tazminatına ve vergiye tabi tutulmayan, Troas Bölgesi'nde bile benzer biçimde bir yoksulluk göze çarpmaktaydı. Ekonomik çöküşten söz konusu bölge de etkilenmiş, yedi kentten oluşan federasyonları dahi sürekli olarak düzenledikleri festivalleri yapamaz duruma gelmiştir[1180].

Sonuç olarak, Sulla Küçük Asya politikasını esas itibarıyla, Birinci Mithradates–Roma Savaşı sırasında Küçük Asya kentlerinin Roma'ya ve kendisine karşı tutumlarını değerlendirerek oluşturmuştur[1181]. Yani söz konusu savaş sırasında kendisine karşı tavır alan krallık ya da kentleri sindirmeye ve cezalandırmaya, kendisini destekleyenleri ise, teşvik etmeye ve ödüllendirmeye yöneliktir. Sulla'nın Küçük Asya üzerinde yaptığı düzenlemelerin birçoğu Dardanos Antlaşması'nın hükümleri uyarınca ve *Senatus consultum* kararlarıyla onanmıştır. Bu bakımdan herhangi bir Romalı generalin bölgede yaptığı düzenlemelerden farklı olup, Roma *Senatus*'u tarafından kabul görmüş ve tanınmıştır[1182]. Böylelikle, Sulla öldükten sonra da, onun Anadolu'da yapmış olduğu düzen-

---

[1178] L. Robert (1970², 427 vd.) ve C. P. Jones'a (1974, 200 dn. 103) göre, Tralleis, Rhodos ve Miletos kentleri düzenledikleri önemli festivalleri, ancak İÖ. *ca.* 60'lı yıllarda tekrar kutlamaya başlayabilmişlerdir. Didyma'da bulunan ve İÖ. *ca.* 64/63 yılına tarihlenen bir yazıta (*I.Didyma* 367) göre, Menodoros ve Basileides'in *stephanēphoros*'luğu zamanında, kent tanrılara karşı olan dindarlıkları ve Romalılara karşı olan iyi niyetleri nedeniyle bir oyun düzenlemiştir (ayrıca bk. Magie 1950, 239 dn. 22). Miletos'un, İÖ. 60'lı yıllarda durumunun düzelmesinde, büyük bir ihtimalle kendilerine patron olarak Pompeius'u seçmiş olmalarının payı büyüktür. Ayrıca bk. *ILS* III,2 9459=*Milet* I/7 253; Eilers 2002, 29 dn. 37; 236 vd.

[1179] *I.Priene* 113 *str.* 41-42; 60-61; 114 *str.* 17-18; 24-25; Kleiner 1972, 17 vdd.; 31 vd.; ayrıca bk. Sherwin-White 1984, 249; Kallet-Marx 1995, 276 dn. 65.

[1180] Bu nedenle federasyonun ortak kutsal alanı ve tapınağı olan Ilion'daki Athena Tapınağı'na ödünç para almak için başvurmuşlardır (*IGR* IV 197=*OGIS* 444; *SEG* IV 664; Ayrıca bk. Magie 1950, 239 dn.24; Arslan 2000b, 36).

[1181] App. *Mithr.* 61.

[1182] Plut. *Sull.* XXXIII. 1; Cic. *Verr.* II. (3) 35. 82; *leg. agr.* III. 4-5; *Leg.* I. 15. 42 dn. 2; App. *civ.* I. 97-99. Daha detaylı bilgi için bk. Marshall 1972, 903; Kallet-Marx 1995, 268-273 dn. 33-35. Sulla ile *Senatus* arasındaki ilişki için ise bk, Develin 1987, 130 vdd.

lemeler[1183] ve Küçük Asya politikasında izlediği strateji büyük ölçüde kabul edilmiş[1184] ve olduğu gibi korunarak devam ettirilmiştir[1185].

Sulla açıkça, Pontos kralıyla olan savaşı sırasında Roma tarafını tutan kentleri ve bölgeleri cömertçe ödüllendirmiştir[1186]. Yani, bu kentlerin özerklikleri ve özgürlükleri Roma *Senatus*'unun güvencesi altına alınmış ve Roma'nın dostları ve müttefikleri olarak statülerini korumuşlardır[1187]. Başka bir deyişle, bu kentlerin Roma'nın dostu ve müttefiki olma ayrıcalıkları, diğer kentlerin yükümlü tutuldukları birtakım görevlerden ve *publicanus*'ların topladıkları ağır vergilerden muaf tutulmak olmuştur. Ayrıca, bu kentlere, kendi yasalarıyla yönetilmek ve gelenek göreneklerini sürdürmek ayrıcalığı da tanınmıştır[1188]. Mithradates'e yardım ve yataklık yapan; Roma vatandaşlarını katleden kentlerin tamamını ise, Roma'nın dostu ve müttefiki statüsünden çıkarmış; bağımsızlıklarını ellerinden almış; Romalı vergi mültezimlerine (*publicani*) düzenli bir şekilde vergi vermekle yükümlü tutmuş ve onları görül-

---

[1183] Sulla'nın Roma'da yaptığı uygulamaların ve anayasal reformların büyük çoğunluğu, kendisinin İÖ. 78 yılında ölümünden sonra, yürürlükten kaldırılmıştır. Yöresel yönetim ilgili cemaatlere bırakılmış; vali belirli günlerde ve yerlerdeki mahkemelere (*conventus iuridicus*) başkanlık etmek için eyaleti gezmiş ya da Asia Eyaleti'nde olduğu gibi, bu işi temsilcilerine (*legati proconsilis*) yaptırmıştır. Önceleri *praetor*'lar eyaletlere vali olarak gönderilmiş, yanlarına mali işlerle görevli bir *quaestor* verilmiştir. İÖ. 81 yılında Sulla'nın yaptığı bir yenilikle eyaletlere *propraetor*'lar ve *proconsul*'ler gönderilmeye başlanmıştır. Bu kişiler daha önce *praetor*'luk ya da *consul*'lük yapmış kişiler arasından seçilmiş ve birer yıllığına eyaletin yönetimini üstlenmişlerdir. Eyaletlere vali olarak *propraetor* ya da *proconsul* gönderilmesi ise, Roma'daki düzenlemelere göre belirleniyordu. Söz konusu düzenlemelerden sonra, esas itibariyle *propraetor*'lar sivil yönetimlerin olduğu sorunsuz eyaletlere; *proconsul*'ler ise, ciddi askeri sorunların olduğu eyaletlere gönderilmeye başlandı (Marshall 1972, 903).

[1184] Fakat Sulla'nın ölümünden –İÖ. 78– sonra *Senatus*, onun Küçük Asya'nın bazı kentlerine bağışladığı özgürlüğü geri almış ve vergilerden muaf tutulma kararlarını iptal etmiştir (Cic. *Off.* III. 87). Daha detaylı bilgi için bk. Kallet-Marx 1995, 272 vd. dn. 47-50.

[1185] Cic. *Flacc.* XIV. 32; ; *ad Q. fr.* I. 33; ayrıca bk. Brunt 1956, 17 vdd.; 25; Arslan 2000b, 37.

[1186] App. *Mithr.* 61; ayrıca bk. Mommsen 1930[3], III 295.

[1187] App. *Mithr.* 61; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 235. Ayrıca Küçük Asya kentlerinden bazıları, onun Küçük Asya'yı yeniden düzenlediği, İÖ. 85-84 yılını başlangıç alarak, Sulla *aera*'sı adı altında –devir, çağ anlamına gelir ve önemli bir olayı başlangıç alan bir tarihleme sistemidir– kendilerine yeni bir takvim sistemi oluşturmuşlardır. Daha detaylı bilgi için. bk. Bickerman 1980[2], 73.

[1188] Magie 1950, 236; Kallet-Marx 1995, 283 vd.

medik derecede bir acımasızlıkla cezalandırarak sefalete itmiştir[1189]. Ayrıca Roma yönetimine karşı ayaklanan kentlerden bazılarını yağmalamış; bazılarının surlarını yerle bir etmiş; bazılarının halkını köle olarak satmıştır[1190].

[1189] Plut. *Luc*. XX. 1-5; App. *Mithr*. 61; 63; ayrıca bk. Magie 1950, 236 vd.; Özsait 1982, 309.

[1190] App. *Mithr*. 61; daha detaylı bilgi için bk. Özsait 1982, 309; Arslan 2000b, 37; McGing 2003, 87.

III. DİPLOMASİ VE SAVUNMA

A. İKİNCİ MITHRADATES – ROMA SAVAŞI (İÖ. 83-İÖ. 81)

1. Murena'nın Pontos Seferleri ve Sonuçları

Böylelikle Sulla, İÖ. 85-84 kışında ordusunu Küçük Asya'da en uygun koşullar altında dinlendirmiş ve askerlerini olabildiğince ödüllendirmiştir. İÖ. 84 yılının yazında, hava deniz yolculuğu için müsait olur olmaz, Küçük Asya'dan topladığı paralarla kasasını doldurmuş[1191] olarak Ephesos'tan, önce Hellas'a oradan da Roma'daki muhaliflerinden intikam almak üzere Italia'ya gitmiştir[1192]. Küçük Asya'nın yönetimi için, yetkili temsilcisi ve komutanı Lucius Lucullus'u *proquaestor* olarak atamış[1193]; diğer bir komutanı Lucius Licinius Murena'yı[1194] ise, Fimbria'nın iki

---

[1191] Sulla'nın Küçük Asya'dan talep ettiği vergiler Lucullus tarafından toplanmış ve sikkeler darphanelerde eritilerek tekrar basılmıştır (Plut. *Luc.* IV. 1).

[1192] Plut. *Sull.* XXVI-XXVII. 5; *Mar.* XLV. 1; Liv. *perioch.* 85; App. *Mithr.* 63-64; *civ.* I. 76-79; ayrıca bk. Memnon 35. 3; Cic. *Leg. Man.* III. 8; Diod. XXXVIII/XXXIX. 6; Vell. II. 24. 3; Flor. *epit.* II. 9. 19-20; Eutr. V. 7; Ampel. XLII. 3; Suda ς 1337 "Σύλλας".

[1193] Cic. *Acad.* II. 1. 2; ayrıca bk. Cic. *Arch.* V. 11; Ael. *Var.* XII. 25; *TAM* V 2, 918 (Thyateira); *SIG*^{3} II 745 (Rhodos); *IvDel* 1620; *SEG* XLIV 1227; Thonemann 2004; 80 vdd. dn. 2-7.

Lucullus'un, Murena'nın *proquaestor*'luğunu yaparken Ephesos (*I.Ephesos* VI 2941), Synnada (Şuhut) (*IGR* IV 701=*MAMA* IV 52) ve Aigai (Malay 2005, *AST*) kentlerinin patronu ve hayırhahı olarak onurlandırılmasına ilişkin olarak ise, bk.; Eilers 2002, 334 n° 89; 254 n° 134.

[1194] L. Licinius Murena, Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında özellikle Pire kuşatması (App. *Mithr.* 32) ve Khaironeia ile Orkhomenos muharebelerinde gösterdiği yararlılıklardan dolayı Sulla tarafından bu göreve atanmış olsa gerektir (Plut. *Sull.* XVII. 3; 7; XVIII. 2-XIX. 4; App. *Mithr.* 43; daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 240; Keaveney 1984, 118 vd. dn. 27-31; McGing 1986a, 132 dn. 4; Arkenberg 1993a, 337 vdd).

legio'suyla birlikte *provincia Asia*'nın savunulması ve korunması için bırakmıştır[1195].

Murena, İÖ. 84 yılının yazında ilk iş olarak Küçük Asya sahillerini korsanların akınlarından kurtarmak için kısa zamanda küçük bir filo meydana getirmiştir. Çünkü, Sulla tarafından Küçük Asya ekonomisinin çöküntüye uğratılması Ege ve Akdeniz sahillerinde faaliyet gösteren korsanların işine yaramış; kıyı kentlerini ve adaları yağmalamaya başlamışlardı. Küçük Asya, uzun süren çarpışmalar sonucunda bir hayli yıpranmış ve zayıf düşmüş olduğundan bu dönemde Akdeniz havzasındaki deniz ticareti korsanlar yüzünden neredeyse imkansız hale gelmişti[1196]. Böylelikle Lykia ve Kilikia bölgelerinin kayalık kısımlarında konuşlanan korsanlar özellikle Doğu Akdeniz ticaretini sekteye uğratmaktaydılar. Mithradates özellikle, Küçük Asya'ya uzun süre sahip olamayacağını düşünerek bütün sahilleri yağmaladığı zaman (İÖ. 86-84), Kilikia ve Lykia bölgelerinde konuşlanan korsanların sayılarında göze çarpan bir artış olmuştu. Bu bakımdan korsanlar Mithradates'ten de yardım ve destek alarak(?) Küçük Asya sahillerine deniz üzerinden açıkça saldırdılar[1197]. Sıradan korsanlardan daha düzenli savaş filolarına ve donanmalara sahiptiler. Zira onlar, yalnızca gemiyle deniz yolculuğu yapanları değil; aynı zamanda limanları, kaleleri, ticaret merkezlerini ve hatta sahil kentlerini yağmalıyorlardı. Tahkim edilmiş kentlere saldırıyor, başka kentlerin kalelerini büyük hasarlara uğratıyor, duvarlarını yıkıyor ya da bilinen her tür klasik kuşatma yöntemleriyle kentleri abluka altına alarak halkı tutsak ediyor ve kentlerini yağmalıyorlardı. Sulla daha Küçük Asya'dayken, Iasos ve Klazomenai kentleriyle, Samos[1198] ve Samothrake adalarını hücum ederek ele geçirmişlerdi. Ayrıca Samothrake Adası'ndaki kutsal tapınağın 1.000 *talanta* değerinde olduğu düşünülen hazinesine de el koymuşlardı[1199].

[1195] App. *Mithr.* 64; Liv. *perioch.* 86; ayrıca bk. Cic. *Mur.* V. 11-12; VII. 15; Memnon 36. 1.

[1196] App. *Mithr.* 63; ayrıca bk. Sall. *Hist.* II. 44. 11-14.

[1197] App. *Mithr.* 92; 119; Plut. *Pomp.* XXIV. 1; ayrıca bk. McGing 1986, 139 dn. 28; krş, Olshausen 1989, 68.

[1198] Samos halkının Kilikia'lı korsanlara karşı verdiği savaşıma ilişkin olarak bk. *SEG* XXXVII 731.

[1199] App. *Mithr.* 63; 92-93; Strab. 2*a*. 91 *frg* 7. 50 *a*. Bu durumda Appianos (*Mithr.* 63), Sulla'nın korsanları cezalandırmadan serbest bırakması; ya Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında Romalılara karşı günah işleyen ve Pontos tarafına geçen kentlerin korsanlar tarafından yağmalanarak aşağılanması ve hakarete uğraması isteğine ya da Roma'daki ayaklanmayı bir an önce bastırmak için acilen Roma'ya dön-

Bununla da yetinmeyen korsanlar, Knidos ve Kolophon kentiyle Samos, Notion, Klaros ve Didyma'daki tapınakları da talan ettiler[1200]. Bunun üzerine Murena, İÖ. 84 yılında, Küçük Asya'nın Miletos[1201] gibi bazı kıyı kentlerine Roma'ya ödeyecekleri verginin yerine *–ex pecunia vectigali*, korsanlara karşı kullanılmak üzere gemi inşa etmelerini emretti. Böylelikle kısa süre içinde oluşturduğu –küçük(?) bir donanmayla Ege Denizi'ndeki (Aigaion Pelagos) korsanları geçici olarak uzaklaştırdı[1202]. Bu bakımdan Murena, Küçük Asya'nın bazı sahil kentleri ve Rhodos Adası tarafından çeşitli yazıtlarla onurlandırılmıştır. Bunlardan, *terminus post quem*'i (en erken tarihi) İÖ. 83 yılı kabul edilen, Kaunos'ta ele geçen bir yazıtta[1203] Murena, imparator[1204] (= *autokratōr* [αὐτοκράτωρ]); hayırhah (= *euergetēs* [εὐεργέτης]) ve kurtarıcı (= *sōtēr* [σωτήρ]) unvanlarıyla onurlandırılmaktadır[1205]. Rhodos'ta bulunan bir yazıtta ise[1206], Murena baş misafir/dost, koruyucu ve hayırhah (=

---

mek arzusuna bağlamaktadır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ormerod 1932b, 352; Arslan 2003b, 203 dn. 30-32.

[1200] Cic. *Leg. Man.* XII. 33; Plut. *Pomp.* XXIV. 5; App. *Mithr.* 63; ayrıca bk. Broughton 1938, IV 520 vdd.; Magie 1950, 240; Hind 1994, 163.

[1201] Sadece Miletos on savaş gemisi vermiştir (Cic. *Verr.* II. (1) 35. 89; ayrıca bk. Magie 1950, 241 dn. 27; McGing 1986a, 134 dn. 10).

[1202] App. *Mithr.* 93; ayrıca bk. Cic. *Verr.* II. (1) 35. 89; Magie 1950, 241 vd. dn. 31.

[1203] Bernhardt 1972, 123 vdd.; Souza 1999, 123 dn. 126.

[1204] Murena'nın *imperator*=general unvanlarına ilişkin olarak bk. Cic. *Leg. Man.* III. 8; *Mur.* V. 12; XVI. 35. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 244 dn. 38.

[1205] Kaunos'luların, Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında Pontos kralının tarafını tuttukları ve kentlerindeki Romalıları öldürdükleri için Romalılarla araları kötüydü (App. *Mithr.* 23; Cass. Dio XXXI. 101. 1). Bu bakımdan Romalılarla Pontos kralının anlaşmasından sonra, özgürlükleri Birinci Mithradates-Roma Savaşı'nda Romalılara karşı tutumlarından ötürü Sulla tarafından ellerinden alınmıştı. Daha da kötüsü, nefret ettikleri Rhodos'luların idaresine verilmişlerdi (Cic. *ad Q. fr.* I. 1. 30; Arslan 2000b, 33 dn. 41). Bu bakımdan, İÖ. *ca.* 83 yılında, Kaunos'lular Murena'yı bronzdan yapılma atlı bir heykelle ve altın bir çelenkle onurlandırmışlardır. Kaunos'lular, aynı şekilde Murena'nın küçük oğlu, Gaius Licinius Murena ve diğer bir Romalı komutan Aulus Terentius Varro'nun ayakta duran bronzdan yapılma heykellerini kentin *agora*'sına dikerek, her ikisini de kendilerine karşı gösterdikleri iyilikseverlik ve kurtarıcılık anısına onurlandırmaktan geri kalmamışlardır. Söz konusu durum, onların sessiz bir umutla, yeniden eski bağımsızlıklarına kavuşmak ve Romalılarla tekrar iyi ilişkiler kurmak amacıyla yapmış oldukları bir deneme olarak yorumlanmaktadır (Bernhardt 1972, 123; 126 vdd.). Daha detaylı bilgi için bk. Reddé 1986, 463; Pohl 1993, 259; Souza 1999, 123; Öğün 2001, 23; 123 vdd.

[1206] *IG* XII 1. 48=*ILS* II,2 8772=*SIG*^{3} II 745=*IGR* IV 1118. Ayrıca bk. Ferrary 1997, 108 vd.; 2000b, 180 vd.

proksenos kai euergetēs [πρόξενος καὶ εὐεργέτης]) ile imparator[1207] (= *imperatōr* [ἰμπεράτωρ]) olarak anılmaktadır[1208]. Murena'nın Doğu Akdeniz'in belli başlı liman kentlerinden biri olan Kaunos ve önemli ada devletlerinden Rhodos tarafından, yukarıda sözü edilen biçimlerde onurlandırılması, belki de onun korsanlara karşı mücadelesinin –kısa bir

[1207] Yukarıda sözü edilen yazıt gibi, uzun zamandır bilinen ve Murena'yı *imperator* unvanıyla onurlandıran başka bir epigrafik belge Messene'de (*IG* V 1. 1454) bulunmuştur. Ancak, gerek Kaunos gerekse Rhodos ve Messene'deki yazıtlarda kullanılan '*imperator*' unvanı (*SIG*^{3} II 745 *str.* 7 dn. 4) Hellen ve Roma yazıtlarında alışılmış bir şekil olan ve Flaminius, Mummius ve Sulla gibi ünlü komutanların, ancak zaman zaman kullandıkları şekilden farklıdır. Söz konusu terim Sulla açısından, Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında Hellenler bakımından kendi kanunsuz durumunu düzeltmek; Roma'yı ele geçirdikten sonra ise, Roma üzerindeki sınırsız hakimiyetini vurgulamak için kullanılmıştı. Murena ise, İÖ. 83-81 yılları arasında kullandığı *imperator* unvanını, Sulla kendisini yasa dışı ve vatan haini ilan eden demokrat/halk partideki muhaliflerine karşı savaşmak üzere Roma'ya gittiği sırada; Küçük Asya'daki kendi kanunsuz valiliğini meşrulaştırmak için kullanmış olsa gerektir. Bu bakımdan söz konusu unvanın Murena tarafından, Sulla'nın Italia'daki zaferinden sonra, onun valiliği *Senatus* tarafından resmen tanınıncaya kadar kullanıldığı düşünülmektedir (Bernhardt 1972, 125 dn. 6-9). Ayrıca bk. Souza 1999, 123 dn. 127; Mackay 2000b, 187 vdd. dn. 84-89.

Konuya ilişkin diğer bir görüş ise, söz konusu yazıtlarda kullanılan αὐτοκράτωρ=*autokrator* ve ἰμπεράτωρ=*imperator* unvanlarının '*general-komutan*' anlamlarında kullanılmış olmasıdır. Diodoros'a (XXXVI. 14) göre, Romalı askerler komutanlarının düşmanla savaşarak karşı tarafın 6.000 askerini öldürdüğünde, onu selamlar ve *imperator* –yani kral– diye bağırarak ilan ederlerdi. Konuya ilişkin genel bir görüş elde etmek için bk. Memnon 43. 1; Diod. XL. 4. 1; Plut. *Luc.* XXI. 7; *Pomp.* VIII. 1-2; ayrıca bk. Plut. *Sert.* XXI. 1-2; Linderski 1987, 149 vdd.

[1208] *SIG*^{3} II 745 *str.* 2. Rhodos'taki asil bir kişinin heykel kaidesi üzerinde bulunmuş olan bu yazıtta, Σύλλαν, στραταγὸν ἀνθύπατον Ῥωμαίων=*Romalıların proconsul mevkine haiz komutanı Sulla'yı*,–yani Sulla'nın İÖ. 82 yılında *dictator*'luğunu ilan etmesinden önce– Licinius Murena ve *legatus*'u Aulus Terentius Varro Rhodos'lular tarafından, πρόξενος καὶ εὐεργέτης= *baş misafir/dost, koruyucu ve hayırhah* sıfatlarıyla onurlandırılmaktadırlar (*SIG*^{3} II 745 *str.* 7; 12=*ILS* II,2 8772; ayrıca bk. *IGR* I 843). Söz konusu durum bize, Murena ve *legatus*'u Varro'nun, İÖ. *ca.* 84-82 yılları arasında Doğu Akdeniz'deki korsanlar üzerine sefer yaptıkları sırada, Romalıların İÖ. II. yüzyıldan itibaren en önemli müttefiki, Rhodos'a uğramış ve hatta onlardan yardım almış olabileceklerini düşündürmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Arkenberg 1993a, 332 dn. 41; 1993b, 475; Souza 1999, 122.

süre dahi olsa– antik ve modern tarihçilerin tahminlerinden daha başarılı olduğuna işaret etmektedir[1209].

Murena daha sonra Phrygia'nın Karia, Lykia ve Pisidia'yla sınırında yer alan ve Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında Pontos kralını destekleyen(?) Kibyra[1210] (Gölhisar/Horzum) kenti üzerine yürüdü[1211]. Tiranları Moagetes tarafından yönetilen kenti ele geçirerek tiranlığı yıktı. Kente bağlı Balbura, Bubon kentlerini[1212] Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında Roma'ya olan bağlılıkları ve yardımlarından ötürü Lykia topraklarına kattı. Kibyra'yı ise, Asia Eyaleti'ne bağladı[1213].

Bu sırada, İÖ. 85-84 yılları arasında, Pontos Krallığı'nda parçalanma belirtileri görülmeye başladı. Mithradates, Dardanos Antlaşması'ndan sonra, ordu ve donanmasından elinde kalan kuvvetlerle eski krallığına döndüğünde egemenliği altında bulunan Kolkhis ve Kimmeria Bosporos'u bölgelerinde yaşayan kabilelerin kendisine karşı ayaklandığını

[1209] Bernhardt 1972, 126. Ancak korsanlar gene hiçbir şey olmamış gibi Anadolu sahillerini yağmalamaya devam etmişlerdir. Öyle ki, Roma'nın, İÖ. *ca.* 80/79 yılı Asia Eyaleti Valisi Gaius Claudius Nero (Cic. *Verr.* II. (1) 19. 50), Mysia Bölgesi'nin en güçlü garnizonlarından birinin bulunduğu Poimanenon'dan (Eski Manyas/ Soğuk Su) yardımcı birlikler gönderip, Ilion'u korsanlardan kurtardığı için kent halkı tarafından onurlandırılmıştır (*OGIS* 443=*IGR* IV 196; *I.Ilion* n° 73 *str.* 1-6). Ayrıca bk. Broughton 1938, IV 520 vd. dn. 104; Magie 1950, 240 dn. 25; Ormerod 1997[2], 206 dn. 6; Souza 1999, 123.

[1210] Kibyratis çevresinde kurulan Balbura, Bubon ve Oinoanda kentiyle birleşerek kendi önderliğinde bir *tetrapolis* (dört kentten oluşan konfederasyon) oluşturmuştu. Özellikle İÖ. II. yüzyıldan itibaren bir dizi tiranın yönetimi altında zenginleşmiş ve olası bir savaş sırasında 30.000 piyade ve 2.000 süvari çıkarabilecek güce ulaşmıştı. Bu yüzden Kibyra *tetrapolis* içindeki diğer kentlerin birer oyuna karşılık iki oya sahipti (Strab. XIII. 4. 17 *c.* 631).

[1211] Kibyra kenti Roma'nın Küçük Asya'daki en erken müttefiklerinden biriydi. İÖ. *ca.* 188/186 yılına tarihlenen bir anlaşmayla olası bir savaş halinde her iki kent birbirine yardım sözü veriyor ve Roma, Kibyra'nın bağımsızlığını onaylıyordu (*OGIS* 762). Ancak Murena ordusuyla Kibyratis'in topraklarına girmekle eski anlaşma hükümlerini bozmuş ve özgür kenti Roma'ya bağımlı bir yerleşim haline getirmiştir (Magie 1950, 241 vd.; 285).

[1212] Strabon (XIII. 4. 17 *c.* 631)'de, Kibyra kentiyle birleşerek *tetrapolis* oluşturan kentlerden Oinoanda'nın durumuna değinmese de, bu kent de Balbura ve Bubon gibi Lykia'ya bağlanmış olmalıdır. Çünkü, Sulla zamanında yaşamış bir tarihçi olan Aleksandros Polyhistor, Oinoanda'yı bir Lykia kenti olarak adlandırmıştır (*FGrHist* 273 F 52=Steph. Byz. *Ethnika* Οἰνόανδα=*Oinoanda*). Ayrıca Plinius da (*nat.* V. 28. 101), söz konusu yerleşimi, aynı şekilde Lykia kentleri arasında saymaktadır. Daha detaylı bilgi için bk. Bean 1998[2], 168; Tüner 2002, 64 dn. 12.

[1213] Strab. XIII. 4. 17 *c.* 631; daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 241 vd.

öğrendi[1214]. Zaten krallığında, yıllardır Pontos'tan uzakta bulunmasından kaynaklanan bir düzensizlik ve otorite boşluğu vardı. Öyle ki, İÖ. 88 yılında Kos Adası'nda ele geçirdiği Mısır Kralı X. Ptolemaios I Aleksandros'un (İÖ. 88-İÖ. 81) oğlu, XI. Ptolemaios II Aleksandros dahi, İÖ. 84 yılında Pontos'ta rehin tutulduğu yerden kaçmış ve Sulla'nın yanına sığınmıştı[1215].

Şimdi ise, Pontos ordularının Romalılar karşısında yenilerek kılıçtan geçirildiği haberleri duyulmuş; imparatorluğun her yerinde başkaldırı ve ayrılma hareketleri görülmeye başlanmıştı. Bu durumda acıma ve bağışlama; zaafın ve güçsüzlüğün itirafı anlamına gelir ve krala hâlâ bağlı olan uyruklarının kendisine olan güvenlerini sarsabilirdi. Bu bakımdan halkın kralın gücüne besledikleri güveni sağlamak; adalet ilkelerini en amansız bir biçimde uygulamak ve kral hiddetinin korkunçluğunu her tarafa yaymak için en kısa zamanda şiddetli önlemlere başvurmak gerekiyordu. Çünkü söz konusu durum, Mithradates'in Pontos Krallığı'nda şimdiye kadar oluşturmaya çalıştığı bütün mevcut düzeni birdenbire altüst edebilecek derecede yayılabilirdi. Yani her şey tehlikedeydi.

Bununla birlikte, kralın Pontos'a dönmesiyle birlikte Kolkhis Bölgesi'yle başlayan diplomatik ilişkileri olumlu bir sonuç vermiş ve yöre halkı tekrar Mithradates'in hakimiyeti altına girmeyi kabul etmişti. Ancak Kolkhis'liler –ülkelerinde yeniden Pontos egemenliğini tanımadan önce–, Mithradates'in kendisiyle aynı ismi taşıyan oğlunu bölgeye kral olarak atamasını istiyorlardı. Bunun üzerine kral oğlunu Kolkhis'e gönderdi. Fakat kısa süre sonra halkın bu isteğinin, kral olmak tutkusunda olan oğlunun teşviki sonucu olduğundan şüphelendi. Bu yüzden oğlu Mithradates'i Pontos'a çağırdı. Prens Pontos'a gelir gelmez onu tutuklatıp önce altın zincirlerle bağlattı; kısa bir süre sonra da öldürttü. Böylelikle bölgeyi yeniden Pontos'a bağlı bir satraplık statüsüne soktu. Başına güvenilir bir yönetici –satrap– atadı[1216].

[1214] App. *Mithr.* 64; ayrıca bk. Strab. XI. 2. 18 *c.* 499.

[1215] App. *civ.* I. 102. II. Aleksandros, babası X. Ptolemaios I Aleksandros'un İÖ. 81 yılında ölümünden sonra, İÖ. 80 yılında Sulla'nın yardımıyla Mısır Krallığı'nın başına geçirilmiştir. Fakat II. Aleksandros, İskenderiye halkına karşı zalimce hareketlerde bulunduğu için, tahta geçişinin daha on dokuzuncu gününde halk kendisine karşı ayaklanmıştır. Saraydan alınan kral *gymnasion*'a götürülerek orada öldürülmüştür (App. *ibid.*; Euseb. *chron.* I. 165; ayrıca bk. Euseb. *ibid.* 167; 171; Hieron. *chron.* 175.1; Malal. *chron.* 197).

[1216] Bu duruma Kolkhis'lilerin ne reaksiyon gösterdikleri bilinmemekle birlikte, Mithradates'in bölgeyi tekrar bir satraplık haline getirerek başına yeni bir yönetici

Mithradates, İÖ. 84 yılında Kimmeria Bosporos'undaki kabileleri tekrar egemenliği altına almak için savaş hazırlıkları yapmaya başladı. Kısa zamanda büyük bir donanma inşa etti ve kalabalık bir ordu meydana getirdi[1217]. Kolkhis'in kısa sürede tekrar Pontos hakimiyeti altına alınması ve imparatorluğun kuzeyinde yer alan isyankar kabilelere karşı düzenlenmek üzere başlatılan muazzam savaş hazırlıkları halkın ve ordunun krala olan güvenlerini tazeledi. Bununla birlikte bu durum Küçük Asya'daki Hellen yerleşimlerine ve Romalılara, söz konusu seferin kuzeydeki kabilelere değil de kendi üzerlerine olabileceğini düşündürdü[1218]. Çünkü kral, Dardanos Antlaşması'nın hükümleri gereği, Kappadokia tahtına tekrar I. Ariobarzanes'in çıkmasına ses çıkarmamasına karşın, terk etmesi gereken Kappadokia'nın bazı kısımlarından henüz çekilmemişti. Dahası, Arkhelaos'un Sulla'yla Hellas'ta yaptığı görüşmelerde Romalılara gereğinden fazla taviz verdiğini ve Pontos menfaatlerini iyi müdafaa edemediğini söylüyordu[1219]. Söz konusu durum kralın canını sıkmaktan başka onu ateşlendiriyordu. Asya ve Avrupa'yı Pontos hakimiyeti altına almak için sınırsız bir istek duyuyordu. Bu bakımdan söz konusu bölgelerin başkasına ait olmadığını; fakat kendisinin buraları iyi koruyamadığı için kaybettiğini düşünüyordu[1220]. Çünkü *postremus servorum=kölelerin en aşağılığı* olan Arkhelaos korkaklığından ya da kurnazlığından Pontos ordularını savaş açısından uygun olmayan bir yerde tutarak Romalılara karşı düzgün bir şekilde savaşmalarını engellemişti. Arkhelaos'un güçleri gerek sayı gerekse savaş teçhizatı bakımından üstün olmasına karşın o, Mithradates'e ihanet ederek, kralı Hellas'ta çeşitli kereler düş kırıklığına uğratmış ve Pon-

---

atamış olduğu düşünülmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. App. *Mithr.* 64; Strab. XI. 2. 18 *c.* 499; ayrıca bk. McGing 1986a, 132 dn. 2-3; Günaltay 1987², 415.

[1217] Strabon'a (II. 1. 16 *c.* 73 ve VII. 3. 18 *c.* 307) göre, Mithradates, Kimmeria Bosporos'undaki Skythia ayaklanmasını bastırmak üzere generallerinden Neoptolemos'u göndermiştir. Neoptolemos, Skythia'lılara karşı biri deniz diğeri ise, o sıralar donmuş olan Bosporos geçidi üzerinde süvari savaşı yapmış ve her iki çarpışmayı olağanüstü bir başarıyla sonuçlandırarak bölgedeki isyanı bastırmıştır –söz konusu çarpışmaların tarihi kesin olarak belli değildir. Strabon (VII. 3. 16 *c.* 306)'de, Olbia'nın batısında, ismini hemen yanında akmakta olan Tyras Irmağı'ndan alan kentte konuşlandırılmış olan bir kuleye Neoptolemos'un adının verildiğinden söz etmektedir. Söz konusu kulenin lokalizayonu M. V. Aghunov'a (1978, 123) göre, Hermonaks Köyü'nün yakınlarında bugün Primorskoye olarak adlandırılan yerdedir.

[1218] Cic. *Leg. Man.* IV. 9; App. *Mithr.* 64.

[1219] App. *Mithr.* 64.

[1220] Flor. *epit.* I. 40. 3; 13-14.

tos ordusunun felaketinden kendisine bir pay çıkarmaya çalışmıştı[1221]. Bu yüzden Arkhelaos'tan şüphelenmeye başladı. Bu arada zaten gözden düşmüş olan Arkhelaos, bir de kralın kendisinden kuşkulandığını öğrenince karısı ve çocuklarıyla birlikte Sinope'den kaçarak Küçük Asya'daki Murena'nın yanına sığındı. Daha sonra da Murena'yı Mithradates'in aleyhine kışkırttı[1222]. Büyük bir ihtimalle Arkhelaos, Sulla'nın o sıralar Italia'da bütün şiddetiyle devam etmekte olan kanlı iç savaşla meşgulken, Roma'daki terör ortamını fırsat bilen Mithradates'in Küçük Asya'nın yönetimini tekrar Romalılardan geri almak için silahlandığını ileri sürüyordu. Bu bakımdan Murena'yı, Pontos kralından önce davranarak harekete geçtiği takdirde Mithradates'e karşı zafer kazanacağına inandırdı.

Bunun üzerine Murena[1223], İÖ. 83 yılında, yanındaki iki Roma *legio*'su, Galatia Bölgesi'nden topladığı askerler ve Galat *Tetrarkhes*'i Deïotaros'un da yardımıyla[1224] aniden Kappadokia üzerinden Pontos'a doğru yürüyüşe geçti[1225]. Mithradates'in ihtimal vermediği bir zamanda

---

[1221] Sall. *Hist.* IV. 69. 12; ayrıca bk. Raditsa 1969, 196 vdd. Zira söz konusu anlaşmadan sonra Arkhelaos, Sulla tarafından Roma'nın dostu ve müttefiki ilan edilmiş ve Euboia Adası'ndan kendisine geniş bir mülk bağışlanmıştı (Plut. *Sull.* XXIII. 1-2). Ayrıca bk. Magie 1950, 229.

[1222] App. *Mithr.* 64. Orosius'a (*hist.* VI. 2. 12) göre ise, Arkhelaos İÖ. 84 yılında, Pontos'tan kaçtıktan sonra, halen Küçük Asya'da bulunun Sulla'nın yanına sığınmıştır (ayrıca bk. Cass. Dio XXXIX. 57. 2). Ancak Orosius'un bu ifadesi açıkça hatalıdır. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 243 dn. 35; Portanova 1988, 117 vd.; Sullivan 1990, 46.

[1223] Murena da aynen Manius Aquillius'un Birinci Mithradates-Roma Savaşı'na başlamadan önce, yaptığı gibi *Senatus* emri ya da *comitia centuriata* kararını beklemeden (App. *Mithr.* 17), kendi başına aldığı bir kararla, Romalılar adına Pontos Kralı Mithradates VI Eupator'a karşı yeni bir savaşa başlamıştır (Liv. *perioch.* 86; App. *Mithr.* 64). Murena'nın bu hareketinin diğer bir nedeni ise, onun Sulla'nın şan ve şöhretinin gölgesinde kalmak istemeyen, şöhret ve para hırsına bağlanabilir. Daha detaylı bilgi için bk. Cuff 1983, 160 dn. 113; Keaveney 1983b, 186; Strobel 1996, 88 dn. 176.

[1224] Cic. *Phil.* II. 33-34; ayrıca bk. *Deiot.* XIII. 37.

[1225] Büyük bir ihtimalle Kappadokia'nın başkenti Mazaka'dan (Kayseri) yola çıkan Murena'yı, I. Ariobarzanes maddi şekilde desteklemesinin yanı sıra, Roma ordusunun iaşesini de sağlamıştır. Murena, Güneydoğu Pontos'u hedef aldığı ilk seferinde Iris Irmağı'nın suladığı verimli bir ova olan Dazimonitis yöresi boyunca ilerlemiştir (Strab. XII. 3. 15 *c.* 547; Glew 2000, 157 vd. dn. 16-17; Callataÿ 1997, 211 vd.; 333).

Pontos topraklarına girerek Komana[1226] (Gümenek) kentini, onun zengin tapınağını yağmaladı. Kutsal tapınağın muhafızlarından bazılarını kılıçtan geçirdi[1227]. Mithradates ise, temkinli bir politika izleyerek filozof ve bilginlerinden oluşan elçilerini Murena'ya göndermiş ve bu yaptığının Dardanos Antlaşması'na aykırı olduğunu bildirmiştir[1228]. Bunun üzerine Murena ise, elçilere böyle bir anlaşmanın var olmadığını söylemiştir[1229]. Dardanos Antlaşması gerçekten *–de facto–* yazılı bir anlaşma değildi. Hiçbir belgesi yoktu. Bu yüzden Mithradates elçilerini bu sefer Sulla ve Roma *Senatus*'una söz konusu durumun bildirilmesi için yollamıştır. Bu

---

[1226] Pontos Komana'sı diye de anılırdı. Pontos Kappadokia'sındaki "*Ma*" Tapınağı'nın bulunduğu kentti. Kenti aynı Kappadokia Komana'sında (Şar) olduğu üzere tanrıçanın başrahibi yönetirdi.

[1227] Cic. *Phil.* II. 33-34; *Deiot.* XIII. 37; App. *Mithr.* 64; ayrıca bk. Cic. *Acad.* II. 1. 2; Geyer 1965[2], *col.* 2178; Glew 1981, 112; Keaveney 1983b, 185; Arslan 2000a, 141 vd.

[1228] Mithradates, İÖ. 83 yılında Murena'nın Pontos topraklarını yağmalaması karşısında aynen Birinci Mithradates-Roma Savaşı'na başlamadan önce, Manius Aquillius'un desteği ve teşvikiyle, İÖ. 89 yılında Batı Pontos kıyı şeridindeki kentleri talan ettiği zaman davrandığı gibi hareket etmişti (App. *Mithr.* 11; Cass. Dio XXX. 99. 1). Yani hiçbir şekilde düşman kuvvetlerine karşılık vermemişti. Murena'ya, sadece Dardanos Antlaşması'nın maddeleri uyarınca Roma'nın dostu ve müttefiki olan bir krallığa saldırmasının doğru bir davranış olmadığını bildirmekle yetinmişti. Pontos kralının bu davranışının nedeni ise, büyük bir ihtimalle o sıralar kendisine karşı ayaklanmış olan Kimmeria Bosporos'undaki kabileleri henüz egemenliği altına alamamış olması ve Roma'yla yapılacak yeni bir savaş için gerekli olan önlemleri henüz tamamlayamamış olmasıydı. Bu sebeple zaman kazanmak için, bir yandan elçileri vasıtasıyla Murena ve Roma *Senatus*'u karşısında diplomatik yollardan yasal haklarını savunurken, diğer yandan da Romalılara karşı olası bir savaş "*İkinci Mithradates-Roma Savaşı*" düşüncesiyle ordusundaki eksiklikleri gideriyordu.

Mithradates bu sefer Pontos ordusunun bazı bölümlerini istediği zaman kolaylıkla hızlı hareket edebilen manevra kabiliyeti yüksek birlikler haline sokmak istiyordu. Çünkü söz konusu birlikler gerektiğinde ordunun diğer bölümlerinden çok daha çabuk hareket edebilir ve krala Romalılar karşısında şimdiye kadarkinden daha fazla gerek savunmaya gerekse hücuma yönelik bir taktik uygulama fırsatı verebilirdi. Ayrıca Küçük Asya ve Pontos'tan toplanmış olan yeni askerlerin de en kısa zamanda savaşta görev alabilecek bir duruma getirilmeleri gerekiyordu. Bu yolla yeni asker kaynağı olan ana yurttan toplanan askerlerle yalnız Pontos ordusunun sayısı çoğaltılmakla kalmayacak; aynı zamanda Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında verilen büyük kayıplar sonucunda boşalan Pontos saflarını tekrar doldurabilecek; böylelikle tekrar kuvvetli ve hareket kabiliyeti yüksek bir Pontos ordusu oluşturabilecekti.

[1229] App. *Mithr.* 64. Romalıların işlerine gelen sözlü anlaşmayı kabul edip işlerine gelmeyeni reddetmelerine ilişkin olarak ayrıca bk. Liv. XXI. 18.

arada her iki taraf da Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğlisi) kentinden yardım talebinde bulunmuşlardır. Ancak Herakleia'lılar ihtiyatlı davranıp kendi kentlerini müdafaa etmek zorunda olduklarını bildirmişlerdir. Böylelikle her iki tarafın ittifak teklifini de geri çevirmişler ve bu savaşta tarafsız kalmayı yeğlemişlerdir[1230].

Bunun üzerine Murena, önüne çıkan hiçbir tapınağı ve kutsal alanı esirgemeksizin Pontos topraklarını yağmalamaya devam etmiş ve sonunda, İÖ. 83-82 yılının kışını geçirmek üzere Kappadokia topraklarına çekilmiştir[1231]. Mithradates bu saldırılar karşısında sükunetini korumuş ve Sulla ve *Senatus*'a gönderdiği heyetin getireceği cevabı öğrenmeden Murena'ya karşı hiçbir harekette bulunmamıştır. Murena ise, Mithradates'in karşısına çıkmamasından güç alarak, İÖ. 82 yılının baharında kar ve yağmur sularından dolayı kabarmış olan Halys'ün durulmasını beklemeksizin, Pontos kralını gafil avlamak amacıyla bir kez daha nehri aşarak Pontos topraklarına girmiştir[1232]. Mithradates, yine düşmanca hiçbir harekette bulunmamış; fakat elçilerini tekrar Murena'ya gönderip, bu yaptığının Roma'nın dostu ve müttefiki olan bir krallığın toprak bütünlüğüne saygısızlık olduğunu bildirmiştir. Bu sözlere de aldırmayan Murena, τετρακοσίαι τοῦ Μιθριδάτου κώμαι ἐπέτρεχεν=*Mithradates'in 400 köyünü istila etmiş*[1233] ve topladığı ganimetlerle Phrygia ve

---

[1230] Memnon 36. 2; App. *Mithr*. 64.

[1231] App. *Mithr*. 64-65. Memnon'a (36. 1) göre Murena, Pontos topraklarından elde ettiği ganimetle birlikte Kappadokia'ya geri dönerken –Pontos/Kappadokia sınırındaki– bir kente kendi ismini "*Ekineia=Licineia*" vermiştir. Ancak söz konusu yerleşimin gerek lokalizasyonuna gerekse adına ilişkin değişik görüşler ileri sürülmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 243 dn. 37.

[1232] Murena'ın Pontos'a düzenlediği ikinci saldırı sırasında Mazaka üzerinden Galatların Tektosages kavminin başkenti Tavium'a, oradan da diğer bir tapınak merkezi Zela'ya giden ana yolu takip ettiği düşünülmektedir. Böylelikle bir önceki seferinde yağmalamış olduğu Güneydoğu Pontos topraklarından ziyade, uzun zamandır savaş yüzü görmemiş zengin köylere ve verimli topraklara sahip Güneybatı Pontos üzerine yürümüştür (Glew 2000, 158 vd. dn. 18-22).

[1233] App. *Mithr*. 65.

Antikçağda tarihçiler askeri bir seferi anlatırken ele geçirilen ve istila edilen bölgelerdeki kentlere ve köylere ilişkin nicelik bakımından rakam vermekten ziyade genellikle formüle edilmiş üstü kapalı kalıplar kullanırlardı (Polyb. IV. 1. 5; Cass. Dio XXXVIII. 31. 2; Ksen. *Anab*. I. 4. 19; III. 5. 1; 3). Bununla birlikle Appianos (*Samn*. IV. 1), Romalıların, İÖ. 322 yılında, Samnit Savaşları sırasında düşmanın 81 köyünü zapt ettiklerinden; Cassius Dio (LXIX. 14. 1) ise, Hadrianus'un generallerinden Iulius Severus'un İS. 132 yılında Iudaia'da 985 köyü yerle bir ettiğinden söz etmektedir (Glew 2000, 155 dn. 4-5). Appianos (*Mithr*. 65)'de, verdiği yağmalanan

Galatia'daki müstahkem mevkilere çekilmiştir. Orada –muhtemelen Apameia'da– *Senatus* tarafından, olayı yerinde tetkik etmek üzere Küçük Asya'ya gönderilmiş olan Q. Calidius[1234] başkanlığındaki heyetle karşılaşmıştır. Calidius konuya ilişkin bir *Senatus* emri getirmemiş olmakla birlikte, kamu önünde yaptığı bir konuşmada Murena'ya yaptıklarının doğru olmadığını ve *Senatus*'un Pontos Krallığı'na bir daha saldırmasını yasakladığını haber vermiştir[1235]. Daha sonra Calidius, Murena'yla bir süre özel olarak görüşmüş ve Roma'ya geri dönmüştür[1236].

Bununla birlikte Murena, İÖ. 82 yılının yazında üçüncü defa Halys Irmağı'nı aşarak Mithradates'in topraklarına girdi. Amacı Pontos Krallığı'nı yıkmak ve İkinci Mithradates-Roma Savaşı'nı kesin bir zaferle neticelendirmekti. Bu sebeple krallığın başkenti Sinope üzerine yürümeye başladı[1237]. Mithradates, üçüncü sefer de Sulla'yla yapmış olduğu barış antlaşması yüzünden diplomatik yollardan Murena'yı protesto ettikten sonra, Romalıların kendisiyle açıktan açığa savaştıklarını düşündü. Bu durumda tek bir endişe, tereddüt veya zaaf belirtisi Pontos

---

köylerin sayısıyla, aslında Murena'nın Pontos topraklarına girmekteki amacını vurguluyor olsa gerektir.

Modern tarihçilerin büyük bir bölümü her ne kadar Romalıların yağmacılık konusunda tecrübeli olduklarını bilmelerine karşın; Appianos'un verdiği 400 köylük rakamı şüpheyle karşılamışlardır (Magie 1950, 244; Sherwin-White 1984, 150; McGing 1986a, 134; 1993, 517; Hind 1995, 136). Fakat D. G. Glew'e (2000, 156 vdd) göre, nasıl Amaseia çevresinde Strabon'un (XII. 3. 39 *c.* 561) ve geç dönem yazarlarından Joannes Scylitzes (*Synopsis Historiarum; Life of Teophilus* 23 *str.* 90), Georgus Cedrenus (*Compendium historiarum*, II. 134 *str.* 21) ve Iosephus Genesius'un (*Basileiai*, III. 14 *str.* 31) bahsettikleri 1.000 köyün (= *Khilokōmōn pedion* [Χιλιοκώμων πεδίον]) bulunduğu bir ova varsa; Appianos'un sözünü ettiği 400 köy (= *Tetrakosiai kōmai* [Τετρακοσίαι κώμαι]) tanımına uygun, yoğun yerleşimli bir ovanın varlığı Kappadokia'dan Pontos'a giden yol güzergahında, yani Zela yakınlarında olabileceği düşünülebilir. Zira son zamanlarda bölgede yapılan yüzey araştırmalarından elde edilen arkeolojik sonuçlar, Pontos'un iç bölgelerinin Hellenistik Dönem'de yoğun bir şekilde yerleşim gördüğüne işaret etmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. Erciyas 2001, 67 vdd.; 152 vdd.

[1234] Keaveney 1983b, 185 dn. 4. İÖ. 79 yılı *praetor*'larından Q. Calidius'a ilişkin olarak bk. Cic. *pro. Planc.* 69; Val. Max. V. 2. 7.

[1235] App. *Mithr.* 65.

[1236] Calidius'un söz konusu özel görüşme sırasında, Murena'yı Pontos topraklarına saldırmaktan vazgeçireceğine onu daha da cesaretlendirdiği ve Mithradates'e karşı kışkırtmış olduğu düşünülmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. Sherwin-White 1984, 150 dn. 5; McGing 1986a, 134.

[1237] Memnon 36. 3; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 86. Daha detaylı bilgi için bk. Glew 1981, 115 vdd.

İmparatorluğu'nu temelinden yıkabilirdi. Ancak iyi düşünülerek alınacak kararlar; ciddi bir irade; ani ve şiddetli kuvvet kullanımı kralı ve krallığını kurtarabilirdi. Böylelikle söz yerini savaşa bıraktı.

Bazen yenilgi, zaferden daha değerlidir. Çünkü ordunuzun ya da taktiklerinizin yetersizliğini görmenizi sağlar. Mithradates de Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında Pontos ordularının aksayan kısımlarını, organizasyon bozukluklarını görmüş ve gerek kendi gerekse komutanlarının yaptığı hatalardan ders almış gibi gözükmektedir. Böylelikle kral savaşa başlamadan önce, ordusundaki eksiklikleri gidermiş ve Roma ile müttefiklerinden oluşan bir orduyla karşılaşacağını göz önünde tutarak yeni bir Pontos ordusu teşkilatlandırmış ve birliklerini de ona göre düzenlemişti[1238]. Bu bakımdan Mithradates, ilk olarak generallerinden Gordios komutasındaki hafif silahlı piyadelerini ve süvarilerini Romalılara karşı misilleme yapmak üzere Murena'nın gerisine gönderdi ve köylere saldırmasını emretti. Kendisi ise, ağır silahlı askerleri ve Pontos ordusunun ana bölümüyle Murena'nın üzerine yürüdü. Gordios kısa zamanda Murena'nın arkasında kalan, Phrygia'daki Galat ya da Kappadokia köylerini yağmaladı[1239]. Kötülüğe kötülükle karşılık verdi. Önemli miktarda savaş ganimeti ve esir elde etti. Bu yüzden Murena'yı arkasını emniyet altına almak için geri dönmek zorunda bıraktı. Sonunda Murena ve Gordios'un kuvvetleri aralarında bir ırmak[1240] –muhtemelen Halys– olmak üzere karşılaştılar[1241].

O sırada Murena, Gordios komutasındaki Pontos'luların kendisine doğru ilerleyeceğini düşündüğü için, ırmağın iki ordu arasında kalabileceği bir şekilde askerlerini dizmişti[1242]. Ayrıca ırmağın derin ve dolam-

---

[1238] Cic. *Mur*. XV. 32.

[1239] Gordios'un yağmaladığı köylerin hangi kavmin ya da krallığın hakimiyetinde olduğu kesin değildir. Her ikisine de ait olabilir.

[1240] Konuya ilişkin bilgi veren kaynakların yeterince açık olmaması yüzünden söz konusu ırmağın adı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak savaştan sonra, Murena'nın sık ormanların bulunduğu dağlardaki patikaları izleyerek Phrygia'ya kaçması (App. *Mithr*. 65) bize yukarıda sözü edilen ırmağın Halys; dağların ise, Paphlagonia Dağları olduğunu düşündürmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. Reinach 1975[2], 298 vdd.; Geyer 1965[2], *col*. 2170; McGing 1986a, 134; Günaltay 1987[2], 417.

[1241] App. *Mithr*. 65.

[1242] Yıkımla sonuçlanabilecek bozgundan korkan Murena, saldırıya geçmekte duraksadı. Sadece Gordios'u gözlemekle ve onun Halys'ü aşmasını engellemekle yetindi. Savaşın yorgunluklarından bitkin düşmüş eski askerlerden ve Roma müttefiklerinden çekiniyor ve dikkatli davranıyordu. Doğal olarak rastlantıya bağlı olan her türlü girişime soğuk bakıyordu. Dahası kolay kazanç ve yağma düşkünü askerlerinin ruh halini görünce, hiçbir başarı bekleyemeyeceği bir eyleme kalkışmak istemiyordu.

başlı yatağını geçmeye çalışan ordunun savaş düzeninin bozulacağını ve hücum sırasında askerleri savunmasız bırakacağını biliyordu. Bu nedenle Murena Roma ve müttefiklerinden oluşan ordusunu savaş düzenine sokarak ırmağın kenarında bekledi. Mithradates Pontos ordusunun ana bölümleriyle Gordios'un ordugahına gelene kadar Pontos'lular ırmağı geçmeye cesaret edemediler. Böylece iki ordu da günlerce nehrin bir kıyısından öteki kıyısına birbirlerini gözetleyip durdu. Hiçbiri karşı yakadaki düşman ordusuna saldırmak için, ırmağı arkasına alarak suyu geçme önceliğini almak istemedi. Günlerce bekleyiş ve duraksamanın ardından, her iki ordu için de tedbirli davranma fikri başka her düşünceye üstün geldi. Fakat Mithradates'in gelmesiyle birlikte ırmağın her iki yakasında kanlı çarpışmalar başladı. Sonunda Pontos'lular ırmağı aşmayı başardılar. Romalılar ve müttefikleri üstün Pontos saldırısı karşısında fazla direnemeyip önceleri müstahkem tepelere doğru çekildiler. Ancak kralın şiddetli atakları karşısında konuşlandıkları tahkimli tepelerde de tutunamadılar. Kısa süre içinde birlikleri dağıldı ve Pontos'lular tarafından ağır kayıplara uğratıldılar. Ancak, kralın öncü birlikleri Romalıların peşini bırakmadılar ve kaçan düşmanı amansızca takip ettiler. Savaşın bundan sonraki evreleri, esas itibariyle Pontos süvari ve hafif silahlı askerlerinden oluşan birliklerin, Roma ve müttefiklerinin ordusundan geriye kalan, gelişigüzel bir araya toplanmış, gevşek ve noksan teşkilatlı kuvvetleri karşısında yaptıkları çarpışmalar; bunları dağıttıkları ve çabucak kovalayarak onları ağır zayiatlara uğrattıkları gerilla savaşlarından ibaret oldu. Bu sırada kendisine bağlı az sayıda askeriyle dağ patikalarını kullanarak Phrygia'ya doğru kaçmaya çalışan Murena takip edilerek önemli zayiatlara uğratıldı. Birçok Romalının hayatını kaybettiği bu savaş sonunda, Murena canını zor kurtararak Phrygia'ya çekilebildi[1243].

Mithradates'in bu parlak ve kesin zaferi kısa zamandaAsia Eyaleti'nin her tarafına yayıldı. Birçok yerde yeniden Pontos yanlısı başkaldırılar oldu. Romalıların ikinci defa Küçük Asya'dan atılacağına inanan bazı kentler tekrar Pontos tarafına geçtiler. Mithradates ise, tekrar Kappadokia topraklarına girerek Murena'nın konuşlandırdığı bütün garnizonları bölgeden; I. Ariobarzanes'i ise, dördüncü kez krallığından kovdu. Amaseia'da bir zafer alayı düzenledikten sonra, ülkesinin adeti

[1243] App. *Mithr.* 65; ayrıca bk. Cic. *Mur.* XV. 32. Memnon'a (36. 3) göre ise, kralın birlikleri çarpışmalar başladığı sırada daha üstün geldi, ardından savaş hemen hemen dengelendi ve düşmanların her ikisi de çekilerek savaş hevesleri köreldi. Bu yüzden Mithradates, Phasis ve Kaukasos çevresindeki meselelerle ilgilendi, Murena ise, Asia'ya döndü ve her ikisi de kendi işleriyle alakadar oldu.

olduğu üzere Zeus Stratios (Orduların Tanrısı) onuruna yüksek bir tepe üzerinde büyük bir odun yığını yükseltti[1244]. Kral geleneğe göre, önce kendi yığına odun taşıdı. Sonra daha küçük bir yığınla diğerinin etrafını çevirdiler. Askerler ve halk tepeye önemli miktarda odun yığdıktan sonra, üzerine süt, bal, şarap, zeytin yağı döktüler ve her çeşit tütsü koydular. Ardından Mithradates, Pers krallarının Pasargadai'da düzenledikleri kurban törenleri gibi, orada bulunanlara ekmek ve etten oluşan bir ziyafet verdi ve odun kümesini ateşledi. Öylesine büyük bir odun yığını oluşturmuşlardı ki; alevler 1.000 *stadia* (yaklaşık 176-200km) mesafedeki denizden dahi görülebildi. Ayrıca açığa çıkan ısıdan günlerce hiç kimse ateşe yaklaşamadı[1245].

Bu arada, İÖ. 84 yılında Ancona'daki bir ayaklanma sırasında Cinna adamlarından biri tarafından öldürülmüş[1246] ve Sulla Italia'daki muhaliflerini çok çetin olduğu kadar kanlı geçen ve yüz binlerce insanın hayatını kaybettiği savaşlar sonunda yenerek Roma'yı ele geçirmişti[1247]. İÖ. 81 yılında ise, kendini sınırsız süreyle *dictator* ilan etmişti[1248]. İÖ. 81

[1244] App. *Mithr.* 66 dn. 1. Zeus Stratios'un kült merkezi Cumont et Cumont 1906 (172 vdd.) ve Anderson (*et al.* 1910, 140 vdd.) tarafından Amaseia'nın yaklaşık 10km doğusuna düşen ve Yassıçal'ın (eski ismi Ebimi) üst tarafında yer alan bir tepe üzerine lokalize edilmiştir. Bu görüş, 1996 yılında burayı yeniden araştıran ve söz konusu kült merkezine ilişkin yeni yazıtlar yayımlayan D. H. French (1996b, 75 vdd.) tarafından doğrulanmıştır. Araştırmacı bu tezini, arkeolojik, epigrafik ve coğrafi delillerin yanı sıra, Traianus, Severus Alexander ve Septimius Severus zamanlarında Amaseia'da basılan sikkelerin arka yüzlerinde temsil edilen monumental ateş altarı resmedilmiş olmasıyla nümismatik açıdan da desteklemiştir. Daha detaylı bilgi ve bronz sikkelerin listesi için bk. French 1996b, 82 vdd.

[1245] App. *Mithr.* 66. Appianos'un (*ibid.*) bu ifadesi, her ne kadar bazı bilim adamları tarafından kuşkuyla karşılansa da, Yassıçal'daki Zeus Stratios tepesiyle Samsun sahili arasındaki kuş uçuşu uzaklık 78km'dir. Açık bir havada bu mesafeden alevlerin ve alevlerden yükselen dumanın görülebilmesi imkan dahilindedir.

D. French'e (1992, 67; 1996a, 87) göre, bu seremoni ya Amaseia'da tapınım gören Αἴθηρ ἀλεξιχάλαζος (Anderson *et al.* 1910, 138 n° 114a) öncülü, Hitit *pantheon*'undan hava tanrısı Urhi-Teşub adına yapılan bir törenin devamı; ya da Pers kökenli tanrı Ahura Mazda ile Zeus Ὠμάνης Ōmanēs/Ōmanios kültünün bir uzantısı olabilir (French 1996a, 87; 92).

[1246] Liv. *perioch.* 83; Vell. II. 24. 5; Plut. *Sert.*. VI. 1; *Pomp.* V. 1-3; App. civ. I. 78; Diod. XLV 47. 2; Auct. *Liber de Vir. ill.* 69. 4; *Exsuper.* 29; Oros. *hist.* V. 19. 24.

[1247] Plut. *Sull.* XXVII. 1-XXXII. 2; Diod. XXXVIII/XXXIX. 6; Liv. *perioch.* 85-88; Vell. II. 24. 3-28. 1; Obseq. *Prodig.* 57; Eutr. V. 7-9; Oros. *hist.* V. 20. 1-21. 1.

[1248] Plut. *Sull.* XXXIII. 1; Cic. *Att.* IX. 15. 2; *har. resp.* XXV. 54; *Leg.* I. 15. 42; Cic. *Verr.* II. (3) 35. 82; *leg. agr.* III. 5-6; Diod. XXXVIII/XXXIX. 15. 1; *frg.* 15 dn. 1; Liv. *perioch.* 89; App. *civ.* I. 3; 98-99; Vell. II. 28. 2; Ampel. XVIII. 6; Cass. Dio

yılı Ocak ayının 27. ve 28. günlerinde, Birinci Mithradates-Roma Savaşı ve Italia'ya döndükten sonra, kendi muhaliflerine karşı verdiği savaşların anısına iki gün boyunca devam eden görkemli bir zafer töreni (*triumphus*) düzenlemiş[1249] ve Küçük Asya'nın büyük yeni düzenleyicisi olarak selamlanmıştı[1250]. Şimdi Italia ve Roma'da imparatorluğun iç işlerini bir düzene koymak ve muhaliflerini tamamen ortadan kaldırmak için zamana –*pax Sullana*(?) ihtiyacı vardı[1251]. Bu yüzden Küçük Asya'da yeni bir savaş istemiyordu. Dolayısıyla Küçük Asya'da yaptığı organizasyonları bozacak yeni bir politika uygulamak arzusunda değildi. Esas itibariyle Sulla'nın hem Dardanos Antlaşması hem de Küçük Asya'da yaptığı düzenlemeler Roma'nın, bölgedeki güçler dengesini –*status quo*– kendi lehine çevirmekten başka bir şey değildi. Bu bakımdan *lex Corneliade provinciis ordinandis* ya da *lex Cornelia maiestatis* olarak bilinen bir yasa yayımladı. Söz konusu kararname uyarınca eyaletlerde bulunan generallerin her ne sebeple olursa olsun *Senatus* ve halkının izni olmaksızın eyalet sınırlarını terk etmelerini ve kendi inisiyatiflerini kullanarak başkalarına savaş açmalarını yasakladı. Ayrıca Sulla, bu yasaya karşı gelen valilerin vatana ihanet suçuyla yargılanacaklarını belirtti[1252]. Zira, Pontos Kralı VI. Mithradates'in haşin tabiatını bildiğinden onun Roma'ya karşı yeni bir savaş açabileceğini düşünüyordu[1253]. Bu bakımdan komutanlarından Aulus Gabinius'u[1254]

XXXVI. 31. 4; Oros. *hist.* V. 21. 12. Daha detaylı bilgi için bk. Broughton 1952, II 66 vd.; 74 vd.; Walton 1965, 244 vdd.

[1249] Plut. *Sull.* XXXIV. 1-2; Cic. *Leg. Man.* III. 8; Val. Max. II. 8. 7; Plin. *nat.* XXXIII. 5. 16; App. *civ.* I. 99; 101; Eutr. V. 9; ayrıca bk. *FastTr* p108; Ferris 2000, 18 dn. 37; Sumi 2002, 416 vdd. dn. 23; 28; 422 vdd.

[1250] Magie 1950, 240.

[1251] Liv. *perioch.* 88-89; ayrıca bk. Plut. *Sull.* XXXI-XXXIII; Obseq. *Prodig.* 57; Oros. *hist.* V. 21. 1-14; Sumi 2002, 428 vdd.

[1252] Cic. *Pis.* XXI. 50; ayrıca bk. Cic. *Fam.* I. 9. 25; III. 6. 3; 6; 10. 6; Bauman 1967, 75 dn. 47; Brunt 1971b, 97; Marshall 1972, 902.

Söz konusu yasayla, İÖ. 101-99 yıllarına ait Delphoi ve Knidos'ta ele geçirilen *lex de Cilicia Macedoniaque provinciis*=*lex de provinciis praetoris* adlı kararnameyle de (*SEG* III 378) valinin *Senatus* kararı olmadan kendi eyaletinin dışına sefer düzenlemesi yasaklanmıştı. Dahası devlet çıkarları dışında –*rei publicae causae*– eyalet dışına çıkması dahi men edilmişti (Lintott 1993, 23 vd.).

[1253] Sall. *Hist.* I. 27=Arus. 486. 10; Donat. *Phorm.* 464; ayrıca bk. McGushin 1992, 98 vd.

[1254] A. Gabinius aynen Murena gibi, Khaironeia Muharebesi sırasında büyük yararlılıklar göstermiş ve muharebenin kazanılmasında önemli bir rol oynamıştı (Plut.

Küçük Asya'daki savaşa son vermek, Mithradates ile Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes'in arasını bulmak üzere elçi olarak gönderdi. Gabinius, Küçük Asya'ya gelmesiyle Murena'ya, Mithradates'e karşı savaşı kesmesi konusunda sert bir ültimatom verdi[1255]. Kısa süre sonra Sulla, Murena'nın derhal görevini bırakıp Roma'ya dönmesini emretti[1256]. Onun yerine ise, Küçük Asya *proconsul*'lüğüne gene Sulla'nın komutanlarından biri olan Marcus Minucius Thermus atandı[1257].

Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında Pontos kralına olan sadakatleri, Manius Aquillius'u ve diğer Romalıları zincirleyerek Mithradates'e teslim etmeleri nedeniyle Mitylene (Lesbos) halkı Romalılar nezrinde hainliğiyle ün kazanmıştı. Ancak Mithradates'in yenilmesine rağmen, yine de Romalılara karşı başarıyla direniyordu[1258]. Bunun üzerine o sıralar halen Küçük Asya'da bulunan Lucullus, Mitylene üzerine yelken açtı. Teslim olmayı reddeden Mitylene'lileri kentlerinin önündeki muharebede yendikten sonra, kenti kuşattı. Bütün abluka işlemlerini ve kuşatma aletlerini devreye sokmasına rağmen kenti düşüremedi. Bunun üzerine kenti muhasara etmekten vazgeçmiş gibi, açık bir havada ordugahını terk ederek Elaitikos (Çandarlı) Körfezi'ne doğru yelken açtı. Böylelikle Mitylene'lileri kuşatmanın kaldırıldığına inandırdı. Fakat geceleyin gizlice adaya gelerek Mitylene yakınlarında pusuya yattı. Ertesi gün, Lucullus'un gittiğini zanneden halk, kentten çıkarak Roma kampını yağmalamaya başladı. Bu fırsattan yararlanan Lucullus, Mitylene'lileri bir çember içine alarak içlerinden direnen 500 kişiyi kılıçtan geçirdi. Diğerlerini ise, esir aldı. Bunun üzerine kent Romalılara direnemedi ve düştü. Böylelikle Lucullus, Mitylene'liler arasından 6.000'den fazla kişiyi esir alarak muazzam savaş ganimeti elde etti[1259]. Bu sırada

---

Sull. XVI. 8; XVII. 7). Gabinius'un kariyerine ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Sanford 1939, 64 vdd.; Badian 1959b, 87 vdd.; Williams 1978, 195 vdd.

[1255] App. *Mithr.* 66.

[1256] Cic. *Leg. Man.* III. 8; ayrıca bk. XV. 32. Murena, İÖ. 81 yılında, Roma'ya döndükten sonra, Sulla'nın izniyle Mithradates'e karşı kazandığı zaferlerin anısına görkemli bir *triumphus* düzenledi (Cic. *Mur.* V. 11-12; VII. 15; XLI. 88; *Leg. Man.* III. 8; Licin. XXXVI. 5 "Criniti"). Ayrıca bk. *FastTr* p108; *SIG*^{3} II 745 *str.* 6 dn. 3; Magie 1950, 245; Keaveney 1983b, 186; Sherwin-White 1984, 151; 1994, 232; Rosenstein 1990, 42.

[1257] Suet. *Iul.* II.

[1258] Plut. *Luc.* IV. 1-2; ayrıca bk. Vell. II. 18. 3.

[1259] Plut. *Luc.* IV. 2-3; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 89; Vell. II. 18. 3; Auct. *Liber de Vir. ill.* 78. 1. Modern tarihçiler ve günümüz yazarları arasındaki ortak kanı (*communis opinio*) Mitylene'nin, Asia Valisi Thermus tarafından ele geçirildiği yönündedir

Mitylene'nin saldırarak ele geçirilmesindeki yardımlarından ötürü daha ilk seferini yapan Iulius Caesar[1260], Asia Valisi M. Minucius Thermus tarafından *corona civica*[1261] ile ödüllendirilmiştir[1262].

Bu arada A. Gabinius, Mithradates ile görüşerek hemen İkinci Mithradates-Roma Savaşı'na son verdi. Pontos kralıyla I. Ariobarzanes'i uzlaştırdı. Bu görüşmeler sırasında Mithradates, Pontos ile Kappadokia krallıkları arasındaki barışı pekiştirmek için dört yaşındaki kızı Athenaïs Philostorgos'u, Kappadokia kralının oğlu Ariobarzanes II Philopator'la nişanladı[1263]. Böylelikle Mithradates, İkinci Mithradates-Roma Savaşı'ndan önce Kappadokia ile Pontos sınırında, Halys Irmağı'nın her iki

---

(Gelzer 1926, *col.* 380; Münzer 1965², *col.* 1966). Bununla birlikte, Suetonius (*Iul.* II)'de Mitylene'nin sadece Thermus tarafından ele geçirildiğini söylemektedir. Livius (*perioch.* 89) ise, sadece uzun süredir Romalılara karşı direnen adanın alındığını bildirir. Bununla birlikte, Mitylene'nin alınmasına ilişkin en detaylı bilgi Plutarkhos (*Luc.* IV. 1-3)'de verilmekte olup, açık bir şekilde adanın Lucullus tarafından nasıl zapt edildiği anlatılmaktadır.

Lucullus, İÖ. 81 yılından sonra, bir süre daha –İÖ. *ca.* 80/79– Küçük Asya'da kalmış gibi görünmektedir. Çünkü, İÖ. *ca.* 80/79 yılında Roma'da *aedilis* (Roma'nın bayındırlık memuru; Roma'nın zahire işlerine bakmak –*cura annonae*; sokak ve pazar güvenliğini sağlamak –*cura urbis*; ticaret geliş-gidişini denetlemek ve kamu yarına oyunlar tertip etmek –*cura ludorum* gibi görevlerden sorumlu yüksek derecedeki devlet memuru) seçilmiş (Plin. *nat.* VIII. 7. 19) olmasına rağmen o sırada kendisi henüz Roma'da değildi (Cic. *Acad.* II. 1. 1). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gelzer 1926, *col.* 380 vdd.; Magie 1950, 245 vd. dn. 41; Broughton 1952, II 81.

[1260] Caesar, M. Minucius Thermus'un emrindeyken onun tarafından bir donanma kurmak amacıyla Bithynia'ya gönderildi (Plut. *Caes.* I. 3-4 dn. 1; ayrıca krş. Polyain. *Strat.* VIII. 23. 1). Ancak IV. Nikomedes'in mahkemesinde fazla oyalanması hakkında '*birtakım*' dedikodulara yol açtı (Suet. *Iul.* II; XXII. 2; XLIX. 1-4; Ampel. XXIV. 3; Cass. Dio XLIII. 20. 1. 2; Auct. *Liber de Vir. ill.* 78. 1).

[1261] Meşe yapraklarından yapılan ve savaşta bir kimsenin yaşamını kurtaran kişiye verilen çelenktir.

[1262] Suet. *Iul.* II.

[1263] App. *Mithr.* 66; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 245 dn. 40; Sherwin-White 1984, 1984; McGing 1986a, 135 dn. 13.

Bu nişan başlangıçta her ne kadar metazori ve politik bir özellik gösterse de, daha sonradan Mithradates'in Monime'den olma kızı Athenaïs II Philostorgos ile Kappadokia Kralı Ariobarzanes II Philopator evlenmiş ve onların oğulları Ariobarzanes III Eusebes Philoromaios, İÖ. *ca.* 54 yılında Kappadokia tahtına çıkmıştır (Cic. *Fam.* XV. 4. 6*a*; *IG* II 3/1. 3426-3428; ayrıca bk. Wilcken 1970², *col.* 2037). Belki de bu yüzden III. Ariobarzanes tahta çıkışının 9. ve 11. yıllarında Kappadokia sikkelerinde Pontos simgesi olan hilal ay ve yıldız motiflerini işletmiştir. Nümismatlar bu durumu III. Ariobarzanes'in dedesinin Pontos Kralı VI. Mithradates olmasıyla açıklamaktadırlar. Daha detaylı bilgi için bk. Simonetta 1961, 19; 1977, 43 vdd.

tarafında yer alan Kappadokia'ya ait yöreleri elinde tutmakla kalmamış bir de Kappadokia'nın bazı kısımlarının yönetimini kendine bağlamıştır[1264]. Ardından Roma elçisi Gabinius'un huzurunda kızıyla I. Ariobarzanes'in oğlunun nişanlanması şerefine büyük bir şölen düzenlemiştir[1265]. Böylelikle, İÖ. 84 yılında başlayan ve İÖ. 81 yılına kadar üç yıl boyunca devam eden İkinci Mithradates-Roma Savaşı sona ermiştir[1266].

Bunun üzerine Mithradates, bütün dikkatini Kimmeria Bosporos'unda Pontos egemenliğine karşı ayaklanan kabileleri bastırmaya yöneltti. Bu bakımdan, İÖ. 81 yılında, güçlü bir donanma ve tam donanımlı bir orduyla Khersonesos Taurika'da (Kırım Yarımadası) yer alan Bosporos'a doğru yelken açtı[1267]. Bölgeye intikal ettikten kısa süre sonra kendi hakimiyetine baş kaldıran kabilelere boyun eğdirdi ve oğullarından Makhares'i, Bosporos kralı ilan etti[1268]. Kimmeria Bosporos'u ile Kolkhis bölgeleri arasında ikamet eden kavimleri hakimiyeti altına almak ve bütün Doğu Karadeniz sahillerini Pontos Krallığı'na bağlamak üzere Kolkhis'e doğru ilerlemeye başladı. Ancak, gerek mevsimin ilerlemesi[1269] gerekse Akhaios[1270] kavimleriyle yaptığı savaşlar sebebiyle ağır kayıplar verdi. Ayrıca, ordunun ilerleyeceği güzergah üzerindeki köylerin boşaltılması Pontos'luların erzak ve levazım edinmelerini engelledi. Bütün bunlara dondurucu kış geceleri, kar ve düşmanın kurduğu tuzak-

---

[1264] App. *Mithr.* 64; 66.

[1265] App. *Mithr.* 66.

[1266] App. *Mithr.* 66. Aynı yıl (İÖ. 81) Sulla uzun süren Mithradates Savaşları ve İç Savaşlar sırasında ekonomisi zayıflayan Romalılar adına yeni bir vergi ilan etmiştir. Böylelikle bütün müttefik ulusların ve kralların ve sadece vergi ödeyen kentlerin değil; değişmez bağlarla kendilerini gönüllü olarak Roma'ya bağlayan ve savaşlarda kendilerine yardımcı olmalarından ve bazı erdemlerinden dolayı otonom bırakılıp vergiden muaf tutulan bazı kentlere ve krallara bundan böyle vergi yükümlülüğü getirildi (App. *civ.* I. 102). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Troxell 1982, 116.

[1267] Mithradates'in, Kırım Yarımadası'nda yer alan söz konusu bölgeye nasıl gittiği antik kaynaklarda açık bir şekilde belirtilmemiştir. Ancak Bosporos'un, Pontos'lular tarafından ele geçirilmesinden sonra, kralın ordusuyla Kimmeria Bosporos'u ile Kolkhis arasında kalan Akhaioi kavimlerinin yaşadığı bölgeyi de kendi hakimiyeti altına almak üzere bir kara seferi düzenlemiş olması (App. *Mithr.* 67), onun Kırım Yarımadası'na deniz yoluyla geldiğini kanıtlamaktadır.

[1268] App. *Mithr.* 67. Ayrıca bk. Shelov 1978b, 55 vdd.; 72; Saprykin 2003a, 11 vdd.

[1269] İÖ. 81/80 kışı (McGing 1984, 136 dn. 17).

[1270] Appianos (*Mithr.* 67; 102) ve Ammianus Marcellinus'a (XXII. 8. 25) göre, Kolkhis Bölgesi'nin kuzeyinde yaşayan Akhaioi kavimleri, Troia Savaşı'ndan sonra, eve dönüş yollarını kaybederek buralara yerleşen Akhaios'ların (Hellenlerin) soyundan gelmekteydiler.

lar eklenince Mithradates ordusunun üçte ikisini kaybetti[1271]. Belki de bu yüzden Mithradates, İÖ. 80 yılında[1272] Pontos'a döner dönmez, elçilerini Roma'ya gönderdi. Kuşku yüklü Dardanos Antlaşması hükümlerinin Sulla ve *Senatus* tarafından onaylanmasını ve yazılı bir hale getirilmesini istedi. Çünkü Murena gibi, Küçük Asya'daki diğer Romalı generaller tarafından bir daha rahatsız edilmek istemiyordu[1273]. Bununla birlikte Pontos elçileri Roma'ya vardıklarında, orada Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes'in göndermiş olduğu elçi heyetiyle karşılaştılar. Kappadokia heyeti, Mithradates'in Dardanos Antlaşması hükümleri uyarınca geri çekilmesi gereken toprakları boşaltmadığı; aksine barış zamanında Kappadokia'nın bazı kısımlarının yönetimini dahi kendine bağladığı yönündeki şikayetlerini Sulla'ya iletmişti. Bu bakımdan Sulla, Pontos elçilerine söz konusu antlaşmanın gerek kendisi gerekse Roma *Senatus*'u tarafından tespit ve tasdik edilebilmesi için, Mithradates'in derhal Kappadokia topraklarından çekilmesini emretti[1274].

Sulla'nın isteği uyarıca Kappadokia topraklarını tahliye eden Mithradates, bir süre sonra elçilerini tekrar Roma'ya yolladı[1275]. Fakat Pontos

---

[1271] App. *Mithr*. 67.

[1272] Th. Reinach (1975², 300), D. Magie (1950, 321) ve birçok modern araştırmacıya göre, söz konusu olay, İÖ. 79 yılına tarihlenmektedir. Halbuki açık bir şekilde, Appianos'un (*Mithr*. 67) ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, o sırada Sulla, Roma yönetiminde halen önemli ölçüde söz sahibidir. Bu antlaşmanın onanması için, Mithradates'e kesin ve net olarak Kappadokia'yı bırakmasını emretmiştir. Bu bağlamda, söz konusu olay ya Sulla'nın halen Roma'da *dictator* olduğu, İÖ. 80 yılının Temmuz veya Ağustos aylarına ya da onun *dictator*'luktan kendi isteğiyle çekildiği İÖ. 79 yılında (Plut. *Sull*. XXXIV. 3; ayrıca bk. Suet. *Iul*. LXXVII. 1; Lucan. *Bel. civ*. I. 334-335; Sil. *pun*. XIII. 858-860; Iuv. *Sat*. I. 16-17; App. *civ*. I. 3; 103-105; II. 138; Eutr. VI. 1. 1; Oros. *hist*. V. 22. 1; Quint. *Inst*. III. 8. 53; V. 10. 71; Ampel. XVIII. 16; Auct. *Liber de Vir. ill*. 75. 12) değil; ancak ve ancak İÖ. 80 yılının geri kalan aylarında *consul* olduğu dönemde gerçekleşmiş olsa gerektir. Daha detaylı bilgi için bk. Twyman 1976, 77 vdd.; McGing 1986a, 136 dn. 17.

[1273] App. *Mithr*. 67.

[1274] App. *Mithr*. 67; ayrıca bk. McGing 1986a, 136 dn. 17.

[1275] Mithradates'i anlaşma koşulları konusunda en çok rahatsız eden şey, Sulla'nın bütün isteklerini yerine getirse bile kendini ve krallığını tümüyle Romalıların insafına bırakacak olmasıydı. Çünkü daha önceki tecrübelerinden, Romalıların anlaşma koşullarına bağlı kalacağının herhangi bir garantisi olmadığını biliyordu. Bununla birlikte Pontos elçilerinin, Sulla'nın sözlerine ve *Senatus*'un *consultum*'larına (hükümlerine) bağlı kalıp kalmayacağını sorgulamamaya dikkat etmeleri lazımdı. Zira Romalılar şereflerine düşkün olurlardı; en azından müzakereler sırasında!

Sulla'nın güvenilmez karakterine ve uyguladığı propagandalara ilişkin olarak ayrıca bk. Frier 1971, 585 vdd.; Strisino 2002, 33 vdd.

elçi heyeti, İÖ. 78 yılının ilkbaharında Roma'ya vardığı zaman Sulla'nın kısa bir süre önce ölmüş olduğunu öğrendiler[1276]. Ayrıca o sırada Roma'da yeni karışıklıklar baş göstermişti. İÖ. 78 yılı *consul*'lerinden Marcus Aemilius Lepidus, daha Sulla'nın sağlığında ona karşı halkı kışkırtmaya başlamıştı. Sulla'nın ölümünden sonra ise[1277], halkı Sulla aleyhine ayaklandırarak, onun onuruna resmi cenaze töreni yapılmasına engel olmak istemiştir. Ancak söz konusu çekişmeler Pompeius'un[1278] devreye girmesiyle yatışmıştır. Pompeius, Roma'da kargaşa çıkaranların kimini güzellikle, kimini ise, korkutarak yola getirmiştir. Daha sonra da Sulla'nın cenazesini güvenli bir şekilde Roma'ya göndermiş ve onun onuruna görkemli devlet töreninin saygıyla yapılmasını sağlamıştır[1279]. Roma'da bu olaylar cereyan ederken, Mithradates'in elçileri çeşitli kereler *consul*'lerle görüşme ve *Senatus*'un huzuruna çıkma girişiminde bulunmuşlar; ancak her seferinde geri çevrilmişlerdir. *Senatus*'un Pontos heyetini kabulünün gereğinden fazla uzaması nedeniyle elçilerin sabırları tükenmiş ve sonunda hiçbir görüşme yapamadan ülkelerine geri dönmek zorunda kalmışlardır[1280]. Ancak bu durum, gerek Romalılar[1281] gerekse Mithradates[1282] açısından karşı tarafın muhtemel bir savaş için uygun bir zaman kolladığı izlenimini uyandırmıştır.

[1276] App. *Mithr.* 67; ayrıca bk. Plut. *Sull.* XXXVII. 1-4; Oros. *hist.* V. 22. 16.

İÖ. 138 yılında doğan Sulla, Velleius Paterculus'a (II. 17. 2-3) göre, 49; Plutarkhos'a (*Sull.* VI. 10) göre ise, 50 yaşındayken, İÖ. 88 yılında *consul* seçilmiş ve İÖ. 78 yılında 60 yaşındayken ölmüştür (App. *civ.* I. 105; Val. Max. IX. 3. 8). Ayrıca k. Liv. *perioch.* 90; Paus. I. 20. 7; IX. 33. 6; Dio Cass. LII. 17. 4; Memnon 37. 1; Hieron. *chron.* 175.1.

[1277] Sulla da, aynı şair Alkman ve Pherekydes gibi *phthiriasis=pedikülos* hastalığına yakalanmış (Aristot. *Hist. an.* V. 557*a*; ayrıca bk. Plut. *Sull.* XXXVI. 3-4) ve vücudu bitler tarafından yenilerek ölmüştür (Plut. *Sull.* XXXVII. 1-4; Auct. *Liber de Vir. ill.* 75. 12). Daha detaylı bilgi için bk. Rabinovich 2004, 21 vdd.

[1278] Pompeius, İÖ. 78 yılı *consul* seçimlerinde Sulla'nın düşmanlarından M. Lepidus'un *consul* seçilmesinde önemli rol oynamıştı (Plut. *Sull.* XXXIV. 4-5; ayrıca bk. Keaveney 1982a, 135). Bu bakımdan Sulla'yla arası açılmış ve Sulla'nın vasiyetnamesinde belirtilen dostları arasında bir tek kendisine yer ayrılmamıştı (Plut. *Sull.* XXXVIII. 1; *Pomp.* XV. 3-4).

[1279] Plut. *Sull.* XXXVIII. 1; *Pomp.* XVI. 1; Liv. *perioch.* 90; App. *civ.* I. 105.

[1280] App. *Mithr.* 67.

[1281] Sall. *Hist.* I. 48. 8. Zaten birçok *Senatus* üyesi, bu sırada zengin Pontos kralıyla savaşmak için bahane arıyordu (Sherwin-White 1984, 158-160; McGushin 1992, 139). Velleius Paterculus'a (ii. 40. 1) göre Mithradates, Mesopotamia'daki Parth'lardan başka tek otonom kraldı.

[1282] App. *Mithr.* 69.

Mithradates, Sulla'nın istediği her şeyi yerine getirmiş, hatta Kappadokia topraklarından bile geri çekilmiş olmaksına rağmen, uzun süredir onaylanmasını beklediği Dardanos Antlaşması'nın tespit ve tasdik edilmesini sağlayamamıştı. Bu durumda Romalılar, gene istedikleri zaman, daha önce de yaptıkları gibi, Küçük Asya'daki diğer krallıkları Mithradates'e karşı kışkırtabilir ya da bizzat kendileri Pontos üzerine yürüyebilirlerdi. Bu yüzden Mithradates, bir yandan silahlanma girişimine hız verirken, diğer yandan da damadı Armenia Kralı II. Tigranes'i[1283], kendisini Roma *Senatus*'una ve Sulla'ya şikayet eden Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes üzerine sefer düzenlemeye teşvik ediyordu[1284]. Mithradates'in bu faaliyetleri, Roma'da onun tekrar Anadolu'yu istila etmek üzere hazırlandığı yolunda bir kanaat uyandırdı. Bu bakımdan Romalılar, Küçük Asya'daki garnizonlarını güçlendirdiler ve olası bir savaş için hazırlanmaya başladılar. Sonunda her iki taraf da diğer tarafın baskınına uğramaktan korkar oldu. Ancak Sulla'nın ölümünden sonra, İÖ. 78 yılı *consul*'lerinden Marcus Aemilius Lepidus tarafından Roma'da başlatılan kargaşa yerini yeni bir iç savaşa bırakmıştı[1285]. Belki de bu nedenle Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'nın başlaması beş yıl gecikti. Çünkü bu sırada Roma, bir yandan Italia ve Iberia'daki kendi iç mücadelelerine bir son vermeye çalışırken, diğer yandan da Italia ile Küçük Asya arasındaki deniz yollarının, özellikle Batı Anadolu ile Doğu Akdeniz sahillerinin güvenliğini sağlamaya çaba gösteriyordu[1286].

Çünkü bu sırada Roma'nın Küçük Asya ve Doğu Akdeniz'le olan ticaret ve ulaşım yollarını kapayan korsanlar Romalılara ve Küçük Asya kentlerine önemli ölçüde zarar vermeye başlamışlardı. Özellikle Krete Adası, Lykia, Pamphylia ve Kilikia bölgelerinde konuşlanan korsanlar, belirli ölçülerde Pontos Kralı Mithradates VI Eupator'un yardımı ve

---

[1283] Tigranes, Seleukos Krallığı'nın, İÖ. *ca.* 114/113 yılından İÖ. 83 yılına kadar yaklaşık 30 yıl süren taht kavgaları sonucunda kendini yiyip bitirmesinden yararlanmış ve Armenia topraklarını büyük ölçüde genişletmişti. Özellikle, İÖ. 83 yılından itibaren, Syria'daki Seleukos Krallığı'nın topraklarını, Kilikia'nın bazı kısımlarını ve gerek Syria ve Palestine (Filistin) gerekse Kilikia'nın komşu olduğu bölgelerin büyük bir bölümünü Armenia kontrolü altına almıştı (Plut. *Luc.* XIV. 5; XXI. 4-5; *Pomp.* XXVIII. 4; App. *Syr.* 48; 69-70; *Mithr.* 105; Cass. Dio XXXVI. 37. 6; Pomp. Trog. *prolog.* 40=Iust. XL. 1. 2-4; 2. 1-2; Iosep. *Ant. Iud.* XIII. 16. 14; ayrıca bk. Diod. XL. 1 *a* dn. 4; Strab. XIV. 5. 2 *c.* 669; Manaseryan 1982, 139 vd.).

[1284] App. *Mithr.* 67.

[1285] Liv. *perioch.* 90; Sall. *Hist.* I. 48. 5-22; Plut. *Pomp.* XVI. 1-6; Suet. *Iul.* III; App. *civ.* I. 107.

[1286] Sall. *Hist.* II. 44. 7; IV. 69. 13; ayrıca bk. Günaltay 1987², 419.

teşvikiyle Doğu Akdeniz'de önemli bir güç oluşturmuşlardı. Sayıları her geçen gün daha da artıyordu. Bunun nedeni ise, Romalı memurların ve *publicanus*'ların Küçük Asya eyaletleri ve kentleri üzerinde uyguladığı yağma politikasıydı. Ayrıca, İÖ. 85 yılında, Sulla'nın Küçük Asya eyaletlerine ve kentlerine yüklediği cezayı ödemek üzere Romalı tefecilerden yüksek oranda birleşik faizlerle para almışlardı. Şimdi ise, *publicanus*'lara her yıl düzenli olarak ödedikleri vergiler bir yana, tefecilerden aldıkları paranın faizini dahi ödeyemeyecek durumda olan halkın bütün varlıkları işkenceyle ellerinden alınıyor ve geri kalan borçları için çocukları satışa çıkarılıyordu. Borç bununla da kapanmayınca kendilerini satıyorlardı. Bu yüzden zavallı insanların bir kısmı borç köleliğine düşmekten kaçıyor ya dağ eşkıyalarının ya da korsanların yanına sığınıyorlardı[1287]. Böylelikle, Küçük Asya kentleri ve halk canlarından bezmiş ve tekrar Romalıların can düşmanı olmuştu. İşte bu ruh hali içinde birçok kent ve insan kısa süre önce kendisine ihanet ettikleri Mithradates'e gözlerini çevirmiş ve kurtuluş için ondan yeni bir mucize beklemeye başlamıştı.

Mithradates ise, Romalıların Küçük Asya'daki soygunculuk, yağma siyasetinden ve Roma'nın iç çekişmelerinden istifade etmeyi ihmal etmiyordu[1288]. Roma'daki siyasal çekişmeler nedeniyle vatanlarından kovulmuş demokrat/halk parti mensuplarını himayesi altına alıyor ve Roma'yı yıpratacak her türlü girişime destek veriyordu[1289]. Bir yandan Küçük Asya'daki Roma idaresi altındaki yerlere casuslar, Pontos propagandacıları göndererek Anadolu'daki halkın ve kentlerin durumunu yakından takip ediyor, diğer yandan da –el altından– Romalılara karşı Doğu Akdeniz'de konuşlanan korsanlarla işbirliği yapıyordu[1290].

Bu sırada –İÖ. 78 yılında–, Armenia Kralı Tigranes II Megas, büyük bir orduyla Kappadokia'yı yağmaladı. Kappadokia Krallığı'nın başkenti Mazaka'yı (Kayseri) da ele geçirerek, I. Ariobarzanes'i beşinci kez krallığını terk etmek zorunda bıraktı. Yaklaşık 300.000 kişiyi esir aldı. Halkı önceleri '*Armenia'nın Tacı*', daha sonra ise, Tigranokerta (Tigranes'in

---

[1287] Plut. *Luc.* XX. 1-5; App. *Mithr.* 63; ayrıca bk. Plut. *Sull.* XXV. 2. Bazı insanlar artık korsanlığı zenginleşmenin ve Romalılara karşı savaşmanın bir yolu olarak görmeye başlamıştı. Surları olmayan ada ve kıyı kentlerine, kasabalara saldırıyorlardı. Halkı yağmalıyor, insanları kaçırıyorlardı. Burum öyle bir hal almıştı ki, artık korsanlıktan onursuzluk duymuyorlardı; hatta ün bile kazanıyorlardı. Krete adasında ya da Kilikia Bölgesi'nde bazı insanlar korsanlık yapmaktan onur duyuyorlardı.

[1288] Flor. *epit.* I. 40. 4.

[1289] App. *Mithr.* 68; ayrıca bk. Sall. *Hist.* I. 48. 8; Günaltay 1987², 421.

[1290] App. *Mithr.* 63; 92-93.

kenti) olarak adlandırılan başkentine göç etmeye zorladı. Onların yardımıyla Tigranokerta kentini büyük ölçüde inşa etti[1291]. Kappadokia'da cereyan eden bu olaylar Roma'da endişesizce takip edildi. Halbuki, Küçük Asya'da yeni bir krallığın gelişmesi ve güçlenmesi Roma için tehlikeli olabilirdi. Ancak bu sırada Roma, bütün dikkatini İspanya ve ona komşu, civar yerleşimleri Romalılara karşı ayaklandıran Quintus Sertorius'a yöneltmişti[1292]. Çünkü, Sertorius kısa zaman içinde ortak çalışma arkadaşlarından Roma benzeri 300 kişilik *Senatus* oluşturmuş[1293] ve üzerine gönderilen bütün kuvvetleri uzun süre bertaraf etmesini bilmişti[1294]. Hatta Sulla tarafından "*Büyük*" (*Magnus*) lakabı (*cognomen*) verilen Pompeius[1295] bile, Sertorius tarafından çeşitli kereler büyük yenilgilere uğratılmış ve bazen şans, bazen de talihinin yardımıyla canını zar zor kurtarmıştı[1296].

Bu arada Mithradates, Sulla aleyhtarı Fimbria'nın subaylarından yanına sığınan Lucius Magius ve Lucius Fannius'un[1297] teklifiyle Roma ve İspanya'daki demokratik hareketi desteklemeye karar verdi. Bu bakımdan, İÖ. *ca.* 75 yılında elçilerini, Magius ve Fannius'la birlikte Sertori-

---

[1291] Strab. XII. 2. 9 *c.* 539; App. *Mithr.* 67; ayrıca bk. Quadratus 18. Armenia Kralı Tigranes II Megas başkentini inşa etmek için, büyük bir kısmı Kilikia Bölgesi'nden olmak üzere on iki Hellen kentini boşaltarak Tigranokerta'ya yerleştirmişti (Strab. XI. 14. 15 *c.* 532; Plut. *Luc.* XXVI. 1; XXIX. 2-4; Cass. Dio XXXVI. 2. 3-4). Kilikia'nın Soloi yerleşimi de, Tigranes tarafından ele geçirildikten sonra, kent halkı sınır dışı edilerek Armenia'nın yeni kurulmakta olan başkentine '*Tigranokerta*' sürülmüş olsa gerektir (Plut. *Pomp.* XXVIII. 4; Dio XXXVI. 37. 6).

[1292] Plut. *Sert.* VI. 3-9. 3; ayrıca bk. Sall. *Hist.* I. 48. 8; App. *civ.* I. 107-108; Flor. *epit.* II. 10. 1-6; Eutr. VI. 1 dn. 2; Oros. *hist.* V. 23. 1-15.

[1293] Plut. *Sert.* XXIII. 4; *Sert.-Eum.* I. 2; App. *Mithr.* 68; *civ.* I. 108; *Hisp.* I. 101.

[1294] Plut. *Sert.* IX. 2-3; XI. 4-XIII. 6; XVIII. 1-XIX. 6; XXI. 1-XXII. 7; Sall. *Hist.* II. 82. 1-10; Liv. *perioch.* 90-93; App. *civ.* I. 107-113; Flor. *epit.* II. 10. 2-6; Obseq. *Prodig.* 58-60.

[1295] Plin. *nat.* VII. 26. 95-96; Plut. *Pomp.* XIII. 4-5; XXIII. 1; *Sert.* XVIII. 2; *Crass.* VII. 1; XII. 4; ayrıca bk. Diod. XXXVIII/XXXIX. 10. 1; Liv. *perioch.* 103; Plut. *Pomp.* VIII. 1-2; Plut. *mor.* III. 203 *e*: *Apophtheg. Rom.* 5; App. *civ.* I. 80; Vell. II. 32. 6; Cass. Dio XXXVII. 21. 3.

[1296] Liv. *perioch.* 93; Plut. *Sert.* XVII. 2-XIX. 6; *Pomp.* XVIII. 3-XX. 1; App. *civ.* I. 110-112; Oros. *hist.* V. 23. 8-11; ayrıca bk. Sall. *Hist.* I. 67. 8; 93-104; II. 75-78; 80-82.

[1297] Fimbria'nın subayları olduğu düşünülen Lucius Magius ve Lucius Fannius'un isimleri Orosius (*hist.* VI. 2. 12) ve Appianos (*Mithr.* 68)'de geçmektedir (ayrıca bk. Sall. *Hist.* II. 90-91; McGing 1986a, 137 dn. 21; McGushin 1992, 253 vdd.). Daha detaylı bilgi için bk. Fannius: Münzer 1958[2], *col.* 1992 vd.; Magius: Münzer 1965[2], *col.* 439; Nicolet 1966a, 938 dn. 1-3; Gabba 1976, 113 dn. 317-320.

us'a gönderdi[1298]. Pontos elçi heyeti Sertorius'u, İspanya'da oluşturmuş oldukları *Senatus*'un önünde överek, Pontos kralının kendilerini resmen tanıdığını ve onlarla müttefik olmak istediğini bildirdi. Sertorius'u ikinci bir Hannibal'a, Mithradates'i ise, ikinci bir Pyrrhos'a benzeten elçi[1299] Romalıların batıdan, generallerin en yeteneklisi Sertorius'un; doğudan, Romalılara karşı savaşan kralların en büyüğü Mithradates'in saldırılarına karşı koyamayacaklarını dile getirdi. Ayrıca Pontos kralının Sertorius'a Romalılara karşı savaşmak üzere gemi ve para yardımı yapmaya hazır olduğunu bildirdi. Buna mukabil Mithradates'in, kendisinden sadece –sözlü olarak!–, Roma adına Anadolu'yu Pontos kralına terk etmesini rica ettiğini söyledi[1300]. Kralın teklifi *Senatus* üyeleri tarafından olumlu karşılanırken[1301] Sertorius, Roma'nın Anadolu'daki Asia Minor ve Cilicia'daki topraklarını bırakamayacağını söyledi. Söz konusu bölgelerin terkine razı olduğu takdirde, Romalıların meşru hükümeti olduğu yolundaki davasına ihanet etmiş olacağını ifade etti. Çünkü, Mithradates, Fimbria'ya karşı yaptığı savaşlar ve Sulla'yla yaptığı Dardanos Antlaşması uyarınca Küçük Asya'yı terk etmişti. Bu bakımdan eyaletin tekrar Pontos'lulara verilmesi düşünülemezdi. Bununla birlikte Bithynia, Kappadokia, Galatia ve Paphlagonia gibi yöresel krallar tarafından yönetilen bölgeler Pontos kralına verilebilirdi[1302].

Mithradates'in umduğundan çok daha önce; üç ay gibi kısa süre içinde Pontos'a dönen elçiler[1303], Sertorius'un bu sözlerini Mithradates'e

---

[1298] Plut. *Sert.* XXIII. 1-2; App. *Mithr.* 68; 112; 119; Oros. *hist.* VI. 2. 12; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* IV. 9-10; XVI. 46; *Mur.* XV. 32; Sall. *Hist.* II. 91. Cicero'ya (*Verr.* II. (1) 34. 87) göre, Roma'nın Cilicia *quaestor*'u Verres, Miletos'luların kendisine eşlik etmek üzere verdikleri güzel bir gemiyi, o sıralar Myndos Adası'nda bulunan ve Roma *Senatus*'u tarafından düşman ilan edilen Lucius Magius ve Lucius Rabius'a (Fannius) satmıştır. Magius ve Fannius ise, söz konusu gemiyle Pontos'a gitmişler ve Mithradates'in Sertorius'a göndermek üzere oluşturduğu elçi heyetini Sinope'den alarak İspanya'nın Dianion kentine götürmüşlerdir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Spann 1987, 100 dn. 45-46; McGushin 1992, 253 vdd.; Souza 1999, 133 dn. 168; 154.

[1299] Plut. *Sert.* XXIII. 2.

[1300] Plut. *Sert.* XXIII. 2-3; App. *Mithr.* 68; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* IV. 9-10; Flor. *epit.* I. 40. 4-5.

[1301] Plut. *Sert.* XXIII. 4. Appianos (*Mithr.* 68)'de ise, Sertorius'un, Mithradates'in bütün Anadolu'nun –Asia, Bithynia, Paphlagonia, Kappadokia ve Galatia'nın– Pontos hakimiyeti altına verilmesi teklifini kabul ettiğini belirtir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gelzer 1932, *col.* 1129 vdd.; *col.* 1134 vdd.

[1302] Plut. *Sert.* XXIII. 4-5.

[1303] Sall. Hist. II. 91=Arus. 463. 6.

ilettikleri zaman kralın şaşkınlığını gizleyemeyerek arkadaşlarına şöyle dediği rivayet edilir[1304]:

"Eğer şimdi, Sertorius, Atlantik Okyanusu kıyısına sürüldükten sonra, bizlerin krallığı için sınırları koyuyorsa ve Asya'yı ele geçirmeye teşebbüs edenlere karşı savaş açma tehdidinde bulunuyorsa; Palatinus Tepesi'nde oturmuş olsaydı, o zaman ne çeşit anlaşma koşulları tayin edecekti?".

Ancak Mithradates, İÖ. *ca.* 75/74 yılında, Roma'yla olası bir savaşının kaçınılmaz olduğunu görmüş olsa gerektir ki[1305]; Sertorius'un antlaşma teklifini kabul etti[1306]. Sertorius'a 3.000 *talanta* ve 40 gemi gönderdi[1307]. Buna karşılık Sertorius anlaşmayı onaylamak amacıyla en önemli komutanlarından tek gözlü[1308] Marcus Marius'u[1309] bir grup askerle Roma'nın Küçük Asya *proconsul*'ü sıfatıyla Mithradates'e yolladı[1310].

2. Cilicia Eyaleti'ndeki Korsanlık ve Haydutluk Faaliyetleri (İÖ. 80-İÖ. 74)

Dardanos Antlaşması'ndan sonra, Sulla, Cilicia Eyaleti'nin sınırlarını Kilikia Trakheia kıyılarından başlayarak Pamphylia ile Pisidia'yı da içine alacak şekilde Phrygia ve Lykaonia'ya doğru kuzey yönünde genişletmişti. Bununla birlikte özellikle Birinci ve İkinci Mithradates-Roma Savaşları sırasında (İÖ. 89-81) iyice güçlenen korsanlar ve

---

[1304] Plut. *Sert.* XXIV. 1.

[1305] Sall. *Hist.* IV. 69. 13; App. *Mithr.* 69; ayrıca bk. Raditsa 1969, 204 vdd.

[1306] Cic. *Mur.* XV. 32; Liv. *perioch.* 93.

[1307] Plut. *Sert.* XXIV. 2-3. Florus (*epit.* II. 10. 4)'de ise, yanılarak Sertorius'un Pontos halkına ve Mithradates'e, –Romalılara karşı savaşmak üzere– bir filo göndererek yardımda bulunduğunu iddia etmiştir. Mithradates ile Sertorius'un arasındaki yakınlaşmaya ilişkin olarak ayrıca bk. Sall. *Hist.* I. 48. 8; II. 76; Berve 1929, 202 vdd.; Scardigli 1971, 252 vdd.; McGushin 1992, 240.

[1308] Africa 1970, 528 dn. 3. Gerçi Sertorius'un kendisi de tek gözlüydü. İÖ. *ca.* 91/90 yılında Roma ile müttefikleri arasındaki iç savaşlar sırasında Marsi kabilesine karşı savaşırken tek gözünü kaybetmişti (Plut. *Sert.* IV. 2).

[1309] Plutarkhos (*Luc.* VIII. 5; XII. 5; *Sert.* XXIV. 3) ve Orosius (*hist.* VI. 2. 12)'a göre, Küçük Asya'ya gönderilen generalin adı Marcus Marius'tur. Appianos (*Mithr.* 68; 70; 76-77)'de ise, Mithradates'in yanına yollanmış olan generalin ismi Marcus Varius olarak geçmektedir. Ayrıca Sertorius, Varius'un yanına yardımcılar olarak Lucius Magius ve Lucius Fannius'u atamıştır. Böylelikle Mithradates, söz konusu komutanların ve askerlerin desteğiyle Küçük Asya'daki Romalılara karşı Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'na başlamıştır (App. *Mithr.* 68).

[1310] Plut. *Sert.* XXIV. 3-4; App. *Mithr.* 68; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 93; Oros. *hist.* VI. 2. 12.

Tauros'ların her iki yakasındaki dağlık bölgelerde yaşayan haydutlar, Doğu Akdeniz'de Romalılar açısından sürekli bir huzursuzluk kaynağı olmuşlardı. Sulla'nın komutanlarının ve valilerinin bütün önlemlerine karşın, daha da güçlenen korsanlar, Sulla'nın *dictator*'luğu boyunca (İÖ. 82-79), gerek Küçük Asya sahillerindeki kıyı kentleri ve adalar gerekse Romalılar açısından sorun yaratmaya devam etmişlerdi[1311].

Romalılar açısından önemli gelir kaynağı olan ve Küçük Asya ticaretinde etkin konuma sahip belli başlı limanlar korsanlar tarafından tehdit edilmeye ve yağmalanmaya başlamıştı. Bu bakımdan Romalılar, söz konusu bölgeleri korsan ve haydutlardan temizlemek üzere, İÖ. 80 yılında Gnaeus Cornelius Dolabella ve onun *legatus pro-quaestore*'si Gaius Verres'i görevlendirdiler[1312]. Bununla birlikte Dolabella[1313] ve özellikle Verres[1314], İÖ. 80-78 yılları arasında Kilikia Trakheia, Lykia ve Pamphylia sahillerinde korsanları ortaya çıkarmak bahanesiyle birçok kenti ve kutsal tapınağı soyarak yöre halkının Romalılardan nefret etmesine neden oldular. Bu bakımdan Küçük Asya'daki kanun kaçakları; suçlular ve kentlerindeki siyasal çekişmelerin kurbanı olan kişiler kadar, bölgelerindeki *publicanus*'ların; Dolabella ve Verres gibi Roma yöneticilerinin zulmünden kaçan kişiler ya korsanlara sığınmaya ya da haydut-

---

[1311] Mommsen 1930[3], IV 41; Özsait 1982, 309. Bu sırada korsan saldırıları o boyutlara ulaşmıştı ki, İÖ. 80-79 yılında Sulla'nın komutanlarından Asia *proconsul*'ü Gaius Cladius Nero, Mysia kentlerini korsanlara karşı savunduğu için yöre kentleri tarafından onurlandırılmıştı (*IGR* IV 196=*OGIS* 443; *IGSK Ilion* n° 73). Daha detaylı bilgi için bk. Ormerod 1924, 206; Souza 1999, 123 vd.

[1312] Cic. *Verr.* II. (1) 16. 43; daha detaylı bilgi için bk. Broughton 1952, II 81. Kilikia Bölgesi'nde yaşam biçimine dönüşmüş olan korsanlık (Diog. Laert. IX. 83) ve eşkıyalık yüzünden komşu bölgelerdeki kentler ve kırsal alanlarında, baskın korkusu hep gündemde kalırdı. Bu nedenle İÖ. 80 tarihinden itibaren Roma, Cilicia Eyaleti'nin başında düzenli olarak bir vali bulundurmaya başlamıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gruen 1966b, 395; Sherwin-White 1976; 10 vd.; 1984 152 vdd.; Arslan 2003a, 100 vd.

[1313] Dolabella'nın Milyas, Lykia, Pamphylia, Pisidia, ve Phrygia'da yaptığı yasa dışı işler için bk. Cic. *Verr.* II. (1) 38. 95-96; ayrıca bk. Iuv. *Sat.* VIII. 98-108.

[1314] Cicero (*Verr.* II. (1). 20. 53-54)'de Verres'in, Aspendos'tan çalmadık tek bir güzel heykel bırakmadığını, Perge'deki Artemis Tapınağı'nın ise, bütün altınlarını gasp ettiğini dile getirmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. Cic. *Verr.* II. (1) 21. 56-57; ayrıca bk. Cic. *Verr.* II. (1) 16. 42-23. 61; 27. 71-30. 77; Iuv. *Sat.* VIII. 98-108. Özel konutları, kamuya ait anıtları, zenginliklerin ve sanat eserlerinin toplandığı tapınakları soyup soğana çeviren Verres, Cicero'nun söylevlerinde alçak olduğu kadar zalim, merhametsiz olduğu kadar açgözlü, şehvete düşkün olduğu kadar korkak, iğrenç olduğu kadar aşağılık olarak betimleniyor ve Roma'nın yüz karası yöneticilerinden biri olduğu ileri sürülüyordu.

lara katılmaya başladılar. Romalıların kötülüklerine maruz kalmaktansa, kötülük etmeyi yeğlediler ve bunun için kara yerine denizi seçtiler. Öyle ki, asil ve iyi yetişmiş insanlar bile korsan oldular. Çünkü korsanlık artık hiçbir suretle şerefsiz bir meslek ve hırsızlık kabul edilmiyor; bilakis şöhret, şeref ve servet sağlıyordu. Bu bakımdan korsanlar artık hırsız adını küçümsüyor ve ele geçirdikleri mallara vurgunla elde ettikleri savaş ganimeti adını veriyorlardı. Kendi amaçlarına göre çalışan zanaatkarları vardı ve onlara sürekli olarak kereste, bronz ve demir gibi malzemeler getiriyorlardı. Korsanlar yetenekli ustalar tarafından yapılan hafif ve bordaları suya yakın tekneleri sayesinde sürat ve donanım bakımından Roma donanma gemilerinden her bakımdan üstündü. Korsan mürettebatı, tecrübeli denizciler, iyi kürek çeken sağlam tayfalar, yön bulmakta usta dümencilerden oluşuyor; ayrıca yetenekli ve cesur kaptanlar tarafından yönetiliyorlardı. Yaptıkları vurgunlardan elde ettikleri kazançlar sayesinde korsanlar kaliteli olduğu kadar son derece kıymetli gemi malzemesi kullanıyorlardı. Yaldızlı ve işlemeli kumaştan yapılma ince yelkenleri, mor renkte tenteleri ve hatta bazen gösterişte aşırıya kaçarak gümüş kaplı kürekleri ve narin eşyalarla döşenmiş kamaralarıyla denizleri ve liman kentlerini haraca kesiyorlardı[1315].

Korsanlardan bazıları artık yaşam biçimlerini değiştirmeyi düşünüyorlardı. Kendilerini şimdi krallar, derebeyleri ve güçlü ordular gibi görüyorlar ve eğer birleşirlerse yenilmez olacaklarına inanıyorlardı. Her tür silah yapıyorlardı ve en önemli sığınakları, ortak demir atma ve kamp kurma yeri olarak seçtikleri, Kilikia'nın 'Dağlık' diye adlandırılan (Kilikia Trakheia[1316]) yöresiydi. Bölge doğal olarak, kara ve deniz bakımından korsanlığa çok uygundu. Bu, karada dağların yüksek oluşu ve üzerlerinde geniş yaylalara ve meralara sahip bağımsızlıklarına düşkün kabilelerin ikamet etmesinden, gemi yapımında kullanılan kerestenin varlığından ve aynı zamanda limanların, kalelerin ve gizli yerlerin oluşundandı. Bu topoğrafyada korsanlar küçük kaleler, limanlar, gözlem ve işaret kuleleri inşa etmişlerdi. Ayrıca ıssız adaları ve başka barınakları vardı. Bu bakımdan özellikle Kilikia'nın dik yamaçlı, limansız ve yüksek dağlar arasında kalan bu kısmı korsanların bir araya geldikleri en önemli üs halini aldı[1317].

[1315] Plut. *Pomp*. XXIV. 2-4; App. *Mithr*. 92.

[1316] Strabon'a (XIV. 5. 1 *c*. 668) göre, söz konusu yöre Trakheiotis olarak da adlandırılır ve orada oturanlara da Trakheiot'lar denirdi.

[1317] Strab. XIV. 5. 3 *c*. 669; 6 *c*. 671; Plut. *Pomp*. XXIV. 3; App. *Mithr*. 92.

Böylece korsanlar kısa sürede Küçük Asya'nın doğu sahillerinde politik bir güç haline geldiler. Kilikia ve Doğu Lykia kıyılarına konuşlandırdıkları tersanelerde gemi yapımına başladılar ve sahil kentlerini haraca bağladılar. Ayrıca Hellas, Küçük Asya ve Ege Adaları'ndaki birçok zengin kenti ve tapınağı soydular. Hatta Doğu Lykia'da, Zeniketes adlı bir korsan Tauros (Toros) Dağları'nın yamaçlarında, Olympos kentinde kendini kral ilan etti[1318]. Korykos, Phaselis ve Pamphylia'nın birçok kentini hakimiyeti altına aldı[1319]. Bu bakımdan *Senatus*, İÖ. 79 yılı *consul*'lerinden Publius Servilius Vatia'yı[1320] Doğu Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Lykaonia bölgelerini Roma kontrolü altına almak ve her geçen gün biraz daha güçlenen Doğu Akdeniz'deki korsanlık ve haydutluk faaliyetlerine bir son vermek amacıyla Cilicia[1321] *proconsul*'lüğüne atadı[1322]. Böylelikle Servilius, İÖ. 78 yılının baharında[1323] sayısı kesin

---

[1318] Zeniketes'in kral unvanına ilişkin bir yazıt, Epeiros'un Dodona kentindeki kehanet merkezine adadığı bir *strigilis* (yağ temizleyicisi) üzerinde bulunmuştur. Daha detaylı bilgi ve literatür için bk. Peek 1978, 247-248.

[1319] Strab. XIV. 5. 7 *c*. 671; ayrıca bk. App. *Mithr*. 92.

[1320] Liv. *perioch*. 90; 93; Frontin. *strat*. IV. 5. 1; Plut. *Pomp*. XIV. 5; App. *civ*. I. 103; Val. Max. VIII. 5. 6; ayrıca bk. Badian 1961b, 254; Evans 1983, 524 dn. 44.

[1321] Roma'nın Güney Anadolu sahillerinde yer alan bu eyaleti her ne kadar Cilicia olarak adlandırılsa da, İÖ. 78 yılında Cilicia Bölgesi'nde –ya çok sınırlı ya da– hiçbir toprak parçasına sahip değildi (Magie 1950, 285 dn. 15; Souza 1999, 128). Çünkü o sıralar Kilikia Trakheia (Dağlık Kilikia) korsanların; Kilikia Pedias (Ovalık Kilikia) ise, Armenia Kralı II. Tigranes'in egemenliği altındaydı (Sherwin-White 1994, 232). Cilicia *proconsul*'lerinin sorumluluk alanı, ancak Pamphylia, Milyas ve –belki– Pisidia'nın güney yöreleriyle sınırlıydı. Öyle ki, Cicero İÖ. 80 yılı Cilicia Valisi Dolabella (*Verr*. II. (1) 16. 43) ve onun *legatus*'u Verres'in (*Verr*. I. (1) 4. 11) Küçük Asya'daki (*Verr*. I. (1) 1. 2; 4. 11; II. (1) 20. 52; 22. 59-60; 31. 78-35. 90; 37. 93; II (3) 3. 6; II. (5) 49. 127) hırsızlıklarından ve soygunlarından bahsederken çoğunlukla Pamphylia (*Verr*. I. (1) 1. 2; 4. 11; II. (1) 20. 53-54; 22. 60; 37. 93; 38. 95; 59. 154; II. (3) 3. 6; 21. 54; II. (4) 32. 71; II (5) 72. 185), bazen Milyas (*Verr*. II. (1) 38. 95-96) ile Pisidia (*Verr*. II. (1) 38. 95) ve söz konusu yörelere komşu bölgeleri –Lycia, Phrygia, (*Verr*. II. (1) 38. 95; 59. 154)– saymaktadır. Bunlar arasında Cilicia'nın ismi; ancak bir kere (Cic. *In. Q. Ceac*. 6) geçmektedir. Ayrıca bk. Fest. *Brev*. XI *str*. 1; XII *str*. 10-14. Bununla birlikte Küçük Asya'nın güney sahillerinde yaşayan insanlar genellikle Kilikia'lı olarak adlandırılmaktaydı (Keyser 1997, 65; 69 vd.). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Syme 1939, 299 vdd.

[1322] Liv. *perioch*. 90; 93; Sall. *Hist*. I. 115; II. 87; Cic. *Verr*. II. (1) 16. 43; Suet. *Iul*. III; Eutr. VI. 3; Fest. *Brev*. XI *str*. 1-2; XII *str*. 10-12; ayrıca bk. Cic. *leg. agr*. I. *fr*. 3; Oros. *hist*. V. 23. 1; 21-22; Amm. Marc. XIV. 8. 4; Priscian. *Inst*. III. 64. 19.

[1323] Servilius'un Roma'yı, İÖ. 78 yılında Sulla daha hayattayken terk ettiği bilinmektedir. Çünkü Suetonius'un (*Iul*. III) konuya ilişkin ifadelerinde açıkça belirtildiği üzere Servilius'un seferine Sulla rejimine düşman olan Caesar da katılmıştır. Ancak,

olarak bilinmeyen; fakat ağır ve iyi silahlandırılmış gemilerden oluşan bir donanma[1324] ve emrine verilen beş *legio*'yla[1325] Kilikia'ya[1326] geldi.

Bu sırada bazı Pamphylia kentleri korsanlar tarafından işgal edilmemiş olmakla birlikte, bazıları onlarla yoğun bir işbirliği içindeydi. Pamphylia'lılar Kilikia'lı korsanlara[1327] yardım ve yataklık ediyor ve onların yasadışı eylemlerine göz yumuyorlardı. Çünkü Kilikia'lıların birçok özelliklerini paylaşan Pamphylia'lılar; ne korsanlık yapmaktan çekinirler, ne de kendileri Tauros'ların güney yamaçlarında yerleşmiş oldukları halde, sınırdaki insanların barış halinde yaşamasına izin verirlerdi[1328]. Side'liler, belki kendileri de korsanlık yaptıklarından, kentlerinin limanlarında ve *agora*'larında korsanların, ganimetlerini pazarlamasına izin veriyorlardı. Korsanların kaçırdıkları ve köle olarak sattıkları insanların hür olduğunu bile bile onları açık arttırmayla satıyorlardı. Limanlarını korsanlara açıyor ve tersanelerinde korsan tekneleri inşa ediyorlardı[1329]. Strabon'un Side hakkındaki bu ifadelerine rağmen,

---

Servilius'la birlikte Kilikia'dayken Sulla'nın ölüm haberini almış ve acilen Roma'ya dönmüştür. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Sall. *Hist.* I. 115-119; Ormerod 1922, 38 dn. 4; Magie 1950, 287 dn. 17; Ridley 2000, 228 vd.

Caesar haricinde Kilikia Seferi'ne katılan Romalı yüksek rütbeli subayların kimler olduğu bilinmemektedir. Sadece Cicero'ya (*Flacc.* II. 5-III. 6; XL. 100) göre, Lucius Valerius Flaccus, Servilius'un korsan seferinde *tribunus* olarak hizmet etmiştir.

[1324] Flor. *epit.* I. 41. 4. Daha detaylı bilgi için bk. Souza 1999, 128 vd.

[1325] Brunt 1971a, 452; Sherwin-White 1984, 154; 157 dn. 33; 1994, 232. Servilius, Roma'dan gelirken getirdiği askerlerle önce Cilicia'daki *legio*'larla birleşti; daha sonra da –belki de– Asia Eyaleti'nden de yardım alarak beş *legio*'luk kapsamlı bir ordu meydana getirdi. Servilius'un elindeki *legio* sayısı için ayrıca bk. Kallet-Marx 1995, 295 vd. dn. 11; Souza 1999, 128.

[1326] Servilius'un Küçük Asya'da karaya çıktığı yer, Kilikia olarak adlandırılmakla birlikte, gerçekte Pamphylia sahili olsa gerektir. Çünkü Kilikia Trakheia Bölgesi o sıralar Kilikia'lı korsanların ana üssüydü ve onların hakimiyeti altındaydı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Eutr. VI. 3; Sherwin-White 1994, 232.

[1327] Kilikia'lılar korsanlığa bayılırlardı (Diog. Laert. IX. 83).

[1328] Strab. XII. 7. 2 *c.* 570.

[1329] Strab. XIV. 3. 2 *c.* 664. Side'lilerin yaptıkları kötü işler arasında bulunan, korsanlarla ticaret yapmaları ve onlara limanlarını açmaları, sadece kolay köle elde ettikleri için değildi; tutsak ihracatı onlara mal bakımından zengin ve geniş olan *agora*'larında yaptıkları ticaretten daha çok çıkar sağladığından, onlara her şeyden daha çekici geliyordu. Zira korsanların denizlerden elde ettiği ganimetler Side pazarlarında alıcı buluyordu. Böylelikle Side kısa zaman içinde Akdeniz'in en önemli pazar yerlerinden biri haline geldi ve hem korsanların hem de tüccarların uğrak yeri oldu.

Servilius bölgeye intikal ettikten sonra bile, her nedense kent Romalılar tarafından herhangi bir şekilde cezalandırılmamıştır[1330].

Servilius, Küçük Asya'ya geldiğinde işe öncelikle Zeniketes'in kontrolündeki Attaleia[1331] gibi korsanları destekleyen ve onlarla işbirliği içinde olan Batı Pamphylia kentlerini acımasızca cezalandırmakla başladı[1332]. Sonra ağır ve iyi donanımlı gemileriyle korsanların hafif ve yakalanması zor teknelerini ele geçirdi. Doğu Lykia ve Pamphylia sahillerini korsanlardan arındırdı ve onların ikamet ettikleri güçlü kentleri yıktı[1333]. Doğu Lykia'nın önemli liman kentlerinden Phaselis[1334] ve Korykos'u[1335] denizden ve karadan muhasara altına alarak zapt etti. Ardından Tauros Dağları'nın yamaçlarındaki Olympos Dağı'yla aynı adı taşıyan, Lykia'daki korsanların kralı Zeniketes'in müstahkem kentini[1336] abluka altına aldı[1337]. Uzun süren bir kuşatmadan sonra, kent ve

---

[1330] Side'lilerin Servilius'un seferi sırasında Romalılar tarafından cezalandırılmaması, Pamphylia'nın en önemli iki liman kentinden biri olan Side'nin, İÖ. 85 yılında Sulla'nın *legatus*'u Lucullus'a, Mithradates'e karşı savaşmak üzere gemi ve erzak tedarik etmiş olmasıyla açıklanabilir. Belki de bu yüzden, Appianos (*Mithr.* 56)'da, Pamphylia'yı Lucullus'a yardım eden bölgeler arasında saymaktadır. Side, İÖ. 67 yılındaki Pompeius'un korsan seferi sırasında Pompeius'la iyi ilişkiler içindedir. Ayrıca Pompeius'u bu seferden sonra, tanrısal onurlarla şereflendirmiş ve onu kentin patronu ve hayırhahı ilan etmiştir (Bean 1965, 141 n° 101, Eilers 2002, 29 dn. 37; 261). Öyle ki, Side'lilerin otonomilerini korudukları, İÖ. 36 yılına kadar devam eden bağımsız gümüş sikke darplarıyla sabittir (*BMC Lycia* 146 vdd. n° 20- lev. XXVI-XXIX; Bosch 1957, 42 vd. dn. 155). Benzer biçimde Pamphylia'nın diğer limanı Attaleia ise, gerek Lucullus'a yardım etmemesi gerekse korsanların kontrolü altında olmasından dolayı (Strab. XIV. 5. 7 *c.* 671), Servilius tarafından ele geçirilerek cezalandırılmış ve Pompeius zamanında toprakları *ager publicus* ilan edilerek satılmış olsa gerektir (Cic. *leg. agr.* I. 5; II. 50). Daha detaylı bilgi için bk. Ormerod 1922, 36.

[1331] Cic. *leg. agr.* I. 5; II. 50.

[1332] Strab. XIV. 5. 7 *c.* 671; ayrıca bk. Cic.; *Verr.* II. (4) 10. 21; *leg. agr.* I. 5; II. 50; Ormerod 1922, 36.

[1333] Liv. *perioch.* 93; Eutr. VI. 3; Oros. *hist.* V. 23. 21-22; Flor. *epit.* I. 41. 5-6; ayrıca bk. Sall. *Hist.* I. 116=Servius *Aen.* I. 420; McGushin 1992, 182; Keyser 1997, 74 vd.

[1334] Cic. *leg. agr.* II. 50; *Verr.* II. (4) 10. 21; Sall. *Hist.* I. 117=Priscian. *Inst.* III. 64. 19; Strab. XIV. 5. 7 *c.* 671; Flor *epit.* I. 41. 5. Eutr. VI. 3; Oros. *hist.* V. 23. 22.

[1335] Sall. *Hist.* I. 118-119; Strab. XIV. 5. 7 *c.* 671; Eutr. VI. 3; Oros. *hist.* V. 23. 22. Doğu Lykia'da, Olympos ile Phaselis arasında yer alan Korykos'un lokalizasyonuna ilişkin tartışmalar ve öneriler için ayrıca bk. Keyser 1997, 64 vdd.; Adak 2004, 27 vdd.

[1336] Sall. *Hist.* I. 117=Priscian. *Inst.* III. 64. 19. Plutarkhos'a (*Pomp.* XXIV. 5) göre, korsanlar Olympos'ta bir araya gelerek gizli, kutsal ayinler yapıyor ve festi-

kale düştü. Fakat Zeniketes, Romalıların eline düşmektense kendisini ailesiyle birlikte ateşe verdi[1338]. Her açıdan güçlü, zengin ve çok eski bir kent olan Olympos'un düşmesiyle[1339] Servilius, Doğu Lykia ve Batı Pamphylia bölgelerinde Zeniketes'e ait olan ve onu destekleyen bütün yerleşimleri ele geçirmiş oldu[1340].

Bunun üzerine Servilius, Kilikia'lı korsanlarla onların Tauros'ların her iki yakasında kurdukları kaleler ve bölgede haydutluk yaparak huzursuzluk kaynağı olan kavimler üzerine yürüdü[1341]. Korsanlarla yaptığı deniz savaşlarında tam donanımlı ağır gemileri vasıtasıyla üstün geldi ve onları Kilikia sularından kovdu[1342]. Romalılar sonunda, korsanların karadaki üslerini yok etmenin zorunluluğunu kavradılar. Bu yüzden Servilius korsanların ana üssü Kilikia Trakheia sahilleri boyunca korsanlara ait olan kalelerin çoğunu yıktı[1343]. Daha sonra da bölgenin hinterlandındaki kabilelere karşı seferler düzenledi. Bununla da yetinmeyen Servilius, Tauros Dağları'nın kuzeyinde Lykaonia Bölgesi'nde yer alan Isaurike yöresine yöneldi. Çünkü, söz konusu yörede aynı ismi taşıyan ve kendilerine tabi birçok köye sahip, birine *vetus*='*eski*', diğerine ise, *nova*='*yeni*' Isaura denen; Isauria'lıların iyi tahkim edilmiş iki müstahkem yerleşimi bulunuyordu. Her iki yerleşim de haydut yatağıydı ve gerek civar kentler gerekse Romalılar için devamlı huzursuzluk kay-

---

valler düzenliyorlardı. Korsanlar tarafından tapınım gören dinlerden doğu orijinli Mithras kültü antikçağ boyunca devam etmiştir.

[1337] Strabon'a (XIV. 5. 7 *c*. 671) göre, korsan kralın tahkimli kalesinin yer aldığı Olympos Dağı'ndan bütün Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Milyas görülebilmekteydi.

[1338] Strab. XIV. 5. 7 *c*. 671.

[1339] Cic. *Verr*. II. (2) 21. 56; Sall. *Hist*. I. 115-119; Strab. XIV. 5. 7 *c*. 671; Flor. *epit*. I. 41. 5; ayrıca bk. Strab. XIV. 3. 3 *c*. 665; Oros. *hist*. V. 23. 22.

[1340] Cic. *leg. agr*. I. 5; II. 50; Sall. *Hist*. I. 115-119; Strab. XIV. 5. 7 *c*. 671; Eutr. VI. 3; ayrıca bk. Oros. *hist*. V. 23. 21-22.

[1341] Güney Anadolu sahillerinden başlayarak faaliyette bulunan korsanlar özellikle Tauros Dağları'nın kollarında istinat noktalarına sahiptiler. Herhangi bir tehlikede ve kötü hava koşullarında buradaki dağlara kaçıyor ve sığınıyorlardı (Maróti 1989, 310). Ayrıca bk. Arslan 2003a, 102 vdd.

[1342] Liv. *perioch*. 90; Flor. *epit*. I. 41. 5-6; Amm. Marc. XIV. 8. 4; ayrıca bk. Vell. II. 39. 2.

[1343] Strab. XII. 6. 2 *c*. 569; Flor. *epit*. I. 41. 5; Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Liv. *perioch*. 90; 93; Vell. II. 39. 2; Eutr. VI. 3; Oros. *hist*. V. 23. 21; Fest. *Brev*. XII *str*. 11-14; Daha detaylı bilgi ve tartışmalar için ise bk. Ormerod 1922, 37; Magie 1950, 288 vd. dn. 22.

nağıydılar[1344]. Servilius önce onları Romalıların hakimiyetini kabul etmeye zorladı. Isauria'lıların direnmesi üzerine Tauros'ları aşarak Lykaonia'ya girdi[1345]. Çok çetin geçen savaşlardan sonra, Isauria halkını yendiği ve kentlerini ele geçirdiği için, kazandığı zaferden dolayı *Isauricus* '*Isauria fatihi*' unvanını aldı[1346]. Fakat bununla da yetinmeyen Servilius, dönüş yolunda ise, Isauria'nın kuzeybatısında yer alan Pisidia Bölgesi'nin[1347] bir yöresi olan Oroanda ve yerleri henüz bilinmeyen Aperensis ve Gedusanus dolaylarına[1348] sefer düzenleyerek oraları da Roma hakimiyetine kattı[1349].

Üst üste kazandığı deniz ve kara savaşlarından sonra, önceleri sadece Romalıların sınırlı sayıda gemi ve asker bulundurdukları Cilicia Eyaleti'ni, bütün Batı Tauros'ları –Kilikia Trakheia, Pamphylia sahillerini, Pisidia ve Lykaonia'nın bazı yörelerini– içine alacak şekilde genişletti. Korsanları bahane ederek Kilikia'da bir donanma üssü kurdu. Ayrıca Roma'nın bu bölgeden Küçük Asya'nın iç bölgelerine doğru yapabileceği bir sefer için askeri bir yol ve güvenlik ağı oluşturdu. Böylelikle Romalılar için Kilikia üzerinden Lykaonia'ya ve Kappadokia'nın güne-

---

[1344] Strab. XII. 6. 2 *c*. 569; ayrıca bk. Amm. Marc. XIV. 8. 4.

[1345] Böylelikle Servilius, Tauros'ların üzerine ve arka kısımlarına sefer yapan ilk Romalı general oldu (Eutr. VI. 3; Oros. *hist*. V. 23. 22). Ayrıca bk. Fest. *Brev*. XII *str*. 12-14.

[1346] Liv. *perioch*. 93; Strab. XII. 6. 2 *c*. 568; XIV. 3. 3 *c*. 665; Flor. *epit*. I. 41. 5; Frontin. *strat*. III. 7. 1; Eutr. VI. 3; Oros. *hist*. V. 23. 22; Fest. *Brev*. XII *str*. 13-14; *CIL* I^2 741; ayrıca bk. Vell. II. 39. 2; Val. Max. VIII. 5. 6; Ovid. *Fast*. I. 593; Ampel. XXIII. 1; Ormerod 1922, 44 vdd.; Hall 1973, 568 vdd.; Keyser 1997, 68 vdd.

[1347] Fest. *Brev*. XI *str*. 1-2; XII *str*. 11-14.

[1348] Bu yörelerde yaşayan insanların kimlikleri bilinmemekle birlikte, Karalitis (Karalis, Beyşehir) Gölü'nün doğusunda, Mistia (daha geç dönemlerdeki şekli Misthion) ve Pappa (daha sonraki adı Tiberiopolis) isimli kasabalarda ikamet ettikleri düşünülebilir (Ptol. *geogr*. V. 4. 12). Pappa, bugünkü Yunuslar kasabası (*IGR* III 1468-1469) ve Mistia (veya Misthion) ise, Beyşehir Gölü'nün güneydoğu köşesinde, müstahkem bir kent olarak kabul edilmektedir (muhtemelen bugünkü Beyşehir'in doğusundaki Kale Dağ). Konuya ilişkin olarak bk. Hall 1959, 119-24. Oroanda'nın yeri ise, tam olarak bilinmemekle birlikte, bugünkü Seydişehir dolaylarında aranmalıdır. Çünkü Oroanda'lılar, İÖ. 189 yılında Roma *consul*'ü Manius Vulso'nun Galatları cezalandırmak üzere Pisidia üzerinden Galatia'ya doğru ilerlediği sırada, ona 200 *talanta* haraç vererek kentlerini kurtarmışlardı (Liv. XXXVIII. 18. 2; 19. 1; Polyb. XXI. 42. (46). 2). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plin. *nat*. V. 23-24. 94; 43. 147; *IGR* III 309; Ormerod 1922, 47 vd. dn. 3-6; Magie 1950, 290 dn. 25; Keyser 1997, 65 vd.; Arslan 2000a, 100 dn. 389.

[1349] Cic. *leg. agr*. II. 50.

yine; oradan da Pontos'a kadar giden güvenli bir yol açılmış oldu[1350]. Bu bakımdan Kilikia, Küçük Asya'daki Roma hakimiyetinin başlıca geçit yeri; Kilikia valisi ise, Kappadokia'nın muhafızı[1351] ve Roma'nın Armenia ya da Pontos'a karşı yapacağı herhangi bir hareketin komutanı haline geldi[1352]. Böylelikle Servilius, İÖ. 78-74 yılları arasında beş yıl içinde – *quinquennium*[1353]– bölgeyi belirli ölçüde korsanlardan ve haydutlardan temizleyerek Kilikia'yı Roma'nın Küçük Asya'daki stratejik açıdan önemli eyaletlerinden biri haline getirdi[1354].

Publius Servilius, İÖ. *ca.* 74 yılında Roma'ya dönerek görkemli bir *triumphus* düzenledi[1355]. Ele geçirdiği kentlerdeki heykelleri ve değerli eşyaları Roma'daki zafer geçidinde sergiledi[1356]. O zamana kadar hiçbir Romalı kumandanın yapamadığını yaparak tutsak korsanları zincire vurarak zafer alayında teşhir etti. Bu bakımdan, o Italia'ya ayak bastık-

---

[1350] Roma İmparatorluk Dönemi'nde geliştirilerek kullanılan bu yol *itineraries* (yürüyüş yolları –askeri) olarak adlandırılmış olup Pamphylia'nın Side kentinden başlayıp, Pappa (Yunuslar Kasabası) üzerinden Ikonion'a (Konya) ulaşıyordu (Sherwin-White 1984, 155 vdd.; 1994, 233 dn. 2). Ayrıca bk. Kallet-Marx 1995, 296 dn. 16.

Yukarıda sözü edilen askeri yola ilişkin olarak ayrıca bk. Oros. *hist.* V. 23. 22; Eutr. VI. 3; Fest. *Brev.* XI *str.* 1-XII *str.* 14; Keyser 1997, 76 dn. 61.

[1351] İÖ. *ca.* 95/94 yılında Sulla'nın Cilicia *praetor*'luğu zamanında başlayan bu durum (Liv. *perioch.* 70 dn. 4; Plut. *Sull.* V. 3; Auct. *Liber de* Vir. *ill.* 75. 4), İÖ. 51-50 yılında Cicero'nun Cilicia valiliği sırasında da devam etmiştir (Cic. *Att.* V. 18; 20; *Fam.* II. 17. 7; XV. 2. 1; 4. 4).

[1352] Konuya ilişkin olarak bk. Sall. *Hist.* II. 44. 7; Plut. *Luc.* VI. 1.

[1353] Cic. *Verr.* II. (3) 90. 211. Bununla birlikte geç dönem tarihçilerinden Eutropius (VI. 3) ve Orosius'a (*hist.* V. 23) göre, Servilius'un seferi, İÖ. 78-75 yılları arasında gerçekleşti ve üç yıl –*triennium*– sürdü. Livius (*perioch.* 90)'da, Servilius'un Kilikia'ya gönderilmesini, İÖ. *ca.* 79/78 yılına; (*perioch.* 93)'te ise, Kilikia'yı ve Isauria'lıları Roma boyunduruğuna alarak korsanların birçok kentini ele geçirmesini İÖ. *ca.* 75/74 yılına tarihlemektedir. Bununla birlikte Florus (*epit.* I. 41 4-5)'te, Servilius'un korsanlarla savaşırken ağır ve tam donanımlı gemilere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu bakımdan H. A. Ormerod'a (1922, 37 vdd.) göre, Servilius, İÖ. 78 yılını korsanlara karşı yapacağı seferin hazırlıklarını tamamlamakla ve İÖ. 74 yılını ise, ele geçirdiği bölgeleri düzenlemekle geçirmişti. Bu nedenle geç dönem yazarlarından Eutropius (VI. 3) ve Orosius (*hist.* V. 23), Servilius'un seferini 3 yılla sınırlarken, onun korsanlara ve haydutlara karşı savaştığı, İÖ. 77-75 yılları arasındaki dönemden bahsediyor olsa gerektirler. Daha detaylı bilgi için bk. Ormerod 1922, 36 vdd.; Magie 1950, 287 dn. 17; Souza 1999, 128 vdd.

[1354] Vell. II. 39. 2. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2003b, 204 vd.

[1355] Cic. *Pis.* XXIV. 58; *Verr.* II. (1) 21. 57; Oros. *hist.* V. 23; Fest. *Brev.* XII *str.* 13-14; Val. Max. VIII. 5. 6; Eutr. VI. 3; 5; Ascon. *pro Scaur.* XXVIII. 21; ayrıca bk. Broughton 1952, II 105.

[1356] Cic. *Verr.* II. (1) 21. 57; (5) 26. 66; *CIL* I^2 741=*ILS* I 36.

tan sonra, Roma'ya doğru ilerlerken sadece yolu üzerindeki kasabalardaki halk değil; bütün civar kentlerdeki ahali toplanarak Kilikia'lı korsanları görmeye geldi. Roma'daki zafer geçidi ise, uzun süre konuşuldu ve halkın hoşuna gitti. Çünkü Servilius, bir zamanların korkulan Kilikia, Pamphylia, Lykia korsanları ile Isauria haydutlarını Roma'da zincirler içinde, halkın gözleri önünden geçirterek infaz etmeye götürmüştü[1357]. Böylece Servilius kendi çabasıyla birliklerini toplayarak, bilgeliği ve kahramanlığı sayesinde, *provincia Cilicia*'da yaptığı saygın işler dolayısıyla Roma'nın onurlu kahramanları arasında yerini aldı[1358].

Servilius'un gerek Kilikia Trakheia, Pamphylia ve Doğu Lykia'daki korsanlar gerekse Tauros'ların eteklerinde yaşayan asi kavimler üzerine düzenlediği seferler genel olarak başarıyla sonuçlanmış olsa da bu mücadele Roma açısından kalıcı bir başarı sağlamadı[1359]. Servilius her ne kadar korsanları Kilikia'dan uzaklaştırmış, konuşlandıkları kalelerden bazılarını yıkmış ve hem kara hem de denizde onlara karşı başarıyla çarpışmış olsa da, onun bölgeden ayrılmasıyla birlikte yörede korsan ve haydutluk faaliyetleri tekrar baş gösterdi. Bu yüzden Appianos[1360], Servilius'un Kilikia'lı korsanlara karşı yaptığı seferin, korsanlar üzerinde budanmış bir ağaç etkisi yarattığını; yani onların daha da serpilip güçlenmelerine neden olduğunu iddia etmektedir. Zira Cicero'ya[1361] göre, başlamış olan ve böylesine üstünkörü bitirilmiş işler tamamlanmadan bırakılırsa, her ne kadar gücü o an için kırılmış da olsa, günün birinde bir şekilde tekrar kendini gösterirlerdi. Sonunda değişik bir biçimde, gene savaşa yol açarlardı. Bu bakımdan Servilius'un önünden kaçan korsanlar ve Kilikia'daki haydutlar, daha büyük bir cesaretle mücadelelerini sürdürdüler[1362]. Bunun üzerine, İÖ. 75 yılı *consul*'lerinden

---

[1357] Cic. *Verr*. II. (5) 26. 66.

[1358] Cic. *Verr*. II. (1) 21. 56; II. (3) 71. 168; 90. 210; II. (4) 38. 82; *leg. agr*. I. 5; II. 50; ayrıca bk. Amm. Marc. XIV. 8. 4. Servilius'un, Cilicia *proconsul*'lüğünden ötürü Roma'da kazandığı üne ve itibara ilişkin olarak ise bk. Cic. *Leg. Man*. XXII. 68; Vell. II. 39. 2.

[1359] App. *Mithr*. 93.

[1360] App. *Mithr*. 93; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Flor. *epit*. I. 41. 4-6.

[1361] Cic. *de prov. Cons*. XIV. 34.

[1362] Cassius Dio'ya (XXXVI. 23. 2-3) göre, Romalılar Akdeniz'deki korsanlık faaliyetlerini önceleri gerektiği kadar önemsemediler. Zaman zaman korsanlar üzerine donanmalar ve generallerini göndererek, kısa vadeli yöresel başarılarla yetindiler. Böylelikle özellikle Doğu Akdeniz'de korsanlık faaliyetleri, İÖ. I. yüzyılda artarak devam etti. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Flor. *epit*. I. 41. 6. Souza 1999, 148.

Lucius Octavius[1363], İÖ. *ca.* 75/74 yılında Roma'nın Cilicia *proconsul*'ü olarak, bir bakıma Servilius'un yarım bıraktığı işi tamamlamak üzere bölgeye gönderildi[1364]. Ancak Octavius, Kilikia'ya geldikten kısa süre sonra Tauros'ların güney kıyıları hinterlandındaki kabilelerle –belki haydutlarla(?) giriştiği bir çarpışma sırasında öldürüldü[1365].

Bundan dolayı, Küçük Asya sahillerindeki korsan saldırıları artarak devam etti. Bu duruma verilebilecek en güzel örnek, İÖ. 74 yılı *hibernis iam mensibus=kış aylarında*[1366] retorik eğitimi almak üzere Rhodos'a giden '*genç*' Iulius Caesar'ın, tam donanımlı sayısız gemileriyle halen denizlerin hakimi olan Kilikia'lı[1367] korsanlar tarafından Miletos ile Halikarnassos arasında yer alan Pharmakus(s)a Adası açıklarında esir edilmesidir[1368]. İÖ. *ca.* 75/74 yılı Asia Valisi Marcus Iunius Iuncus'un[1369] kendisini kurtarmak üzere hiçbir çabada bulunmaması üzerine, Caesar adamlarını Miletos'a göndermiş ve 50 *talanta* tutarındaki fidyeyi korsanlara vererek tekrar özgürlüğüne kavuşmuştur. Ardından, Miletos'luların yardımıyla hemen bir filo oluşturarak korsanlara saldırmış ve onları ele geçirmiştir. Bunun üzerine korsanların tutsağıyken (yaklaşık kırk gün korsanların tutsağı olmuştur) onlara her zaman söylediği gibi –bu sırada korsanlar onun şaka yaptığını sanarak Caesar'a gülüyorlardı– hepsini çarmıha gerdirmiştir[1370].

Ancak bu sırada, Roma'nın kendi sahilleri de dahil olmak üzere hemen hemen bütün doğu eyaletleri korsan tehdidi altındaydı. Bu nedenle,

---

[1363] Cic. *Verr.* II (1). 50. 130; (3) 7. 18; Sall. *Hist.* II. 82. 10; Obseq. *Prodig.* 60.
[1364] Sall. *Hist.* II. 82. 10.
[1365] Plut. *Luc.* VI. 1; ayrıca bk. Malitz 1972, 377 dn. 3-5; Pohl 1993, 270 vdd.
[1366] Suet. *Iul.* IV. 1.
[1367] Plutarkhos (*Caes.* II. 1)'de, Kilikia'lı korsanları en cani –öldürücü– insanlar olarak tanımlamaktadır.
[1368] Plut. *Caes.* I. 4; *Crass.* VII. 5; Plut. *mor.* III. 206 *a*: *Apophtheg. Rom.* 1; Suet. *Iul.* IV. 1; Vell. II. 41. 3; Val. Max. VI. 9. 15; ayrıca bk. Polyain. *Strat.* VIII. 23. 1; Auct. *Liber de Vir. ill.* 78. 3; Daha detaylı bilgi için bk. Ward 1977, 26 vdd.; Kallet-Marx 1995, 300 dn. 34; Souza 1999, 140 vd.; Gabrielsen 2003, 93.
[1369] Vell. II. 42. 3; Plut. *Caes.* II. 3-4.
[1370] Plut. *Caes.* II. 1-4; Suet. *Iul.* IV. 2; Vell. II. 41. 3-42. 3. Suetonius'a (*Iul.* LXXIV. 1) göre, Caesar korsanlara onları çarmıha gereceğini söylediği için sözünde durmuş ve hepsini Pergamon'da haç şeklindeki darağacına çaktırmıştır (ayrıca bk. Plut. *mor.* III. 206 *a*: *Apophtheg. Rom.* 1). Ancak, gene de korsanlara acıdığı ve ölmeden önce fazla eziyet çekmelerini istemediği için ilkin boğazlarını kestirmiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Auct. *Liber de Vir. ill.* 78. 3; Polyain. *Strat.* VIII. 23. 1; Val. Max. VI. 9. 15.

İÖ. 75 yılı Roma *consul*'lerinden Gaius Aurelius Cotta söylevlerinde[1371], Roma'nın dört bir yandan düşmanları tarafından sıkıştırıldığını iddia ediyor, özellikle Romalıların Akdeniz'deki deniz gücünün ne kadar zayıfladığını vurguluyordu. Bu durumun nedenini ise, son zamanlarda, Romalıların Akdeniz'in güvenliğini sağlamak üzere denizlerde tuttuğu donanmanın oldukça küçülmüş olmasına bağlıyordu[1372]. Bu bakımdan Akdeniz'deki deniz ticareti zayıflıyor, dahası Roma'nın bile erzak edinmesi güçleşiyordu. Diğer bir sorun ise, Pontos Kralı VI. Mithradates'in gittikçe güçlenmesi ve Küçük Asya'yı ikinci kez istila etme hazırlığı içinde olmasıydı. Bu durum Romalıların Küçük Asya ve Cilicia eyaletlerinde büyük ordular bulundurmasına neden oluyordu[1373]. Birinci Roma-Mithradates Savaşı sırasında korsanlar Pontos kralına önemli yardımlarda bulunmuşlardı. Olası bir savaş –Üçüncü Roma-Mithradates Savaşı– sırasında, korsanların yine Pontos kralına hizmet edecekleri aşikardı. Belki de bu yüzden Romalılar, İÖ. *ca.* 74 yılında '*praetor*' Marcus Antonius'u *imperium infinitum=sınırsız yetkilerle*[1374] donatarak Akdeniz'deki korsanlar[1375] ve Pontos müttefiklerinden Krete Adası üzerine gönderdiler[1376]. Krete'liler, belki kendileri de korsan oldukları için Mithradates-Roma Savaşları boyunca Pontos kralını desteklemişler ve yeri geldiğinde ona paralı asker sağlamışlardı[1377]. Böylelikle, bir yandan Doğu Akdeniz'deki korsan tehdidine son vermeye çalışırken, diğer yandan da söz konusu korsanların ve Krete Adası'nın olası bir Mithradates-

---

[1371] Sall. *Hist.* II. 44. 6; ayrıca bk. App. *civ.* I. 111.

[1372] Sall. *Hist.* II. 44. 7.

[1373] Sall. *Hist.* II. 44. 6-7.

[1374] Vell. II. 31. 2-3. Romalılar M. Antonius'u büyük bir ihtimalle, İÖ. 67 yılında Pompeius'a verilen *imperium* gibi (Plut. *Pomp.* XCIV. 1-2), karada kıyıdan 400 *stadia*'lık uzaklığa kadar tam yetkiyle donanmış komutan olarak atadılar (Souza 1999, 142 dn. 190).

[1375] M. Antonius'un önce Batı Akdeniz'deki Liguria, Iberia ve Sicilia üzerindeki korsanlar üzerine sefer düzenledi (Sall. *Hist.* III. 4-7. 2; Cic. *Div. in Caec.* 55; *Verr.* II. (2) 3. 8; (3) 91. 213; Tac. *ann.* XII. 62). Ayrıca bk. Broughton 1952, II 102; Syme 1964, 190.

[1376] Liv. *perioch.* 97; Cic. *Verr.* II. (3) 91. 213. Plut. *Ant.* I. 1; Vell. II. 31. 3-4; Flor. *epit.* I. 42. 1-2. Fakat M. Antonius korsanlar karşısında dikkate değer bir başarı sağlayamadı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ascon. *pro Corn.* 57 14-16; *Tog. Cand.* 94. 5; Sall. *Hist.* III. 16; *frg.* 3. 2M; 6M; Magie 1950, 293 dn. 29-30; Willetts 1965, 157; Marshall 1985, 218; 318; Konrad 1995; 163 vd.; Harrison 1993, 38; 82; Souza 1999, 141 vdd.

[1377] App. *Sic.* VI. 1; Flor. *epit.* I. 42. 1.

Roma Savaşı sırasında tekrar Pontos kralıyla birleşmesini engellemek istiyorlardı[1378].

Fakat M. Antonius hem ada açıklarında yaptığı deniz savaşlarında hem de kara muharebelerinde ve kent kuşatmalarında yeterli başarı sağlayamamış ve korsan Lasthenes komutasındaki Krete'liler tarafından çeşitli kereler bozguna uğratılmıştı. Florus'a[1379] göre, M. Antonius, Krete Seferi'ne çıkarken kendisine ve ordusuna çok güvendiği için yanına silahtan çok zincir almasının cezasını, İÖ. *ca.* 72/71 yılında Lasthenes komutasındaki Krete'liler tarafından yenilerek çekmiştir. Bununla birlikte Krete'lilerle bir anlaşma yapmış[1380] ve *Creticus* '*Krete fatihi*' unvanını almıştır[1381].

[1378] App. *Sic.* VI. 1.

[1379] Flor. *epit.* I. 42. 2-3. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Diod. XL. 1; Sall. *Hist. frg.* 3. 2M; 6M; 8; *Hist.* III. 4. 1-16; Cic. *Leg. Man.* XII. 33; App. *Sic.* VI. 1; *civ.* I. 111; Tac. *ann.* XII. 62. Livius (*perioch.* 97) ise, M. Antonius'un bu savaşta öldüğünü belirtmektedir ki; bu durum yanlıştır. Bununla birlikte Antonius, Roma'ya dönmeden önce hastalanmış ve kısa süre sonra da ölmüştür (Cic. *Verr.* II. (3) 91. 213; Plut. *Ant.* II. 1; Ps.-Ascon. 203; 239). Ayrıca bk. Broughton 1952, II 123; McGushin 1994, 125.

[1380] Diodoros'a (XL. 1. 1-2) göre, söz konusu anlaşma Romalılar tarafından kabul görmemiştir. Romalıların öne sürdüğü yeni anlaşma koşullarını da Krete'liler kabul etmemişlerdir (Diod. XL. 1. 3; App. *Sic.* VI. 1-2). Daha detaylı bilgi için bk. Diod. XL. 1. 3; Cass. Dio XXX-XXXV. *frg.* 111. 1-3; ayrıca bk. Souza 1999, 141 vdd.

[1381] App. *Sic.* VI. 1-2; Plut. *Ant.* I. 1.

IV. ANADOLU'DA ROMALILAR

A. ÜÇÜNCÜ MITHRADATES – ROMA SAVAŞI (İÖ. 74-İÖ. 63)

1. Bithynia Kralı Nikomedes IV Philopator'un Vasiyeti

Bithynia Kralı IV. Nikomedes, İÖ. *ca.* 75/74 yılında öldüğünde[1382], aynı Pergamon Kralı III. Attalos[1383] (İÖ. 133) ve Kyrene Kralı Ptolemaios Apion (İÖ. 96) gibi[1384] bütün topraklarını, mülklerini ve servetini krallığıyla birlikte Roma'ya miras bıraktığı anlaşılmıştır[1385]. Fakat, bu sırada Nikomedes'in ikinci karısı Nysa'dan[1386] olma oğlu olduğunu ileri süren bir kişi, *patrium regnum*=babasının tahtına sahip olmak iddiasıyla ortaya

---

[1382] IV. Nikomedes'in öldüğü tarihe ilişkin tartışmalar için bk. Perl 1968, 306 vdd.; Glew 1981, 128 dn. 72; McGing 1995, 283 vdd.

[1383] Strab. XIII. 4. 2 *c.* 624; Liv. *perioch.* 58-59; Arr. *Bithy. frg.* I. 4; Vell. II. 4. 1; Val. Max. V. 2. 3; Plin. *nat.* XXXIII. 53. 148 *b*; Plut. *Tib. Gracch.* XIV.1-2; App. *Mithr.* 62; *civ.* V. 4; Flor. *epit.* I. 35. 2; Iust. XXXVI. 4. 5; Eutr. IV. 18; Oros. *hist.* V. 8. 4). Daha detaylı bilgi için bk. *IGR* IV 289=*OGIS* 338=*I.Pergamon* 249; Broughton 1938, IV 505 dn. 1-2; Magie 1950, 32 vd. dn. 93 vd.; Stier 1969, 444 dn. 4; Raditsa 1969, 150 vdd.; Braund 1983, 21 dn. 19-20; 1984, 148. *OGIS* 435; Sherk 1969, 59 vdd. n° 11; 63 vdd. n° 12).

[1384] Liv. *perioch.* 70 dn. 3; Tac. *ann.* XIV. 18; App. *Mithr.* 121; Fest. *Brev.* XIII *str.* 8-9; Obseq. *Prodig.* 49. Fakat Kyrene Bölgesi'nin gerçek anlamda Roma eyaleti statüsü kazanması Sallustius'a (*Hist.* II. *frg.* 43) göre, İÖ. 75; Appianos (*civ.* I. 111) göre, İÖ. 74; Eutropius'a (VI. 11. 2 dn. 16) göre ise, ancak İÖ. 67 yılında gerçekleşmiştir (ayrıca bk. ve krş. Iust. XXXIX. 5. 1-2 dn. 9; Amm. Marc. XXII. 16. 24 dn. 4). Daha detaylı bilgi için Perl 1970, 319 vdd.; Harris 1979, 154 dn. 1; Braund 1983, 23 dn. 27-29; Siani-Davies 1997, 307 dn. 3; 310 dn. 13.

[1385] Cic. *leg. agr.* II. 15; 40; 50; Sall. *Hist.* IV. 69. 9; Liv. *perioch.* 93; Vell. II. 4. 1; 39. 2; App. *Mithr.* 7; 71; 121; *civ.* I. 111; Ampel. XXXIV. 3; Eutr. VI. 6. 1; Fest. *Brev.* XI *str.* 2-3; Malal. *chron.* 221. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 320 dn. 49; Braund 1983, 29 dn. 52-53; 48; 1984, 151 vdd.; Kallet-Marx 1995, 299.

[1386] Mithradates'in kardeşi Laodike'nin Kappadokia Kralı Ariarathes VI Epiphanes Philopator'dan olma kızıdır. III. Nikomedes'ten sonra Bithynia tahtına çıkacak olan *Philopator* lakaplı IV. Nikomedes'le evlenmiştir. Daha detaylı bilgi için bk. Simonetta 1961, 16; 1977, 30.

çıkmıştır[1387]. Bununla birlikte Nikomedes'in oğlu, Pergamon'lu Aristonikos'un tersine krallığını savaş yoluyla elde etmek için hiçbir gayrette bulunmamıştır. Sadece *Senatus*'a başvurmak suretiyle davasının haklılığını ispatlamaya çalışmıştır. Ancak Bithynia'lı aristokratların ve bir kısım vatandaşın onun yasallığı aleyhine tanıklık etmeleri sonucu, haksız bulunmuş ve istekleri reddedilmiştir. Bunun üzerine, Nikomedes'in oğlu babasının tahtına sahip olabilmek için dayısı Mithradates'in yanına sığınarak ondan yardım istemiştir[1388].

Bu nedenle *Senatus*, Asia Valisi Marcus Iunius Iuncus'a Bithynia'yı ilhak ederek, düzenlemesi ve yeni bir eyalet yapması için emir vermiştir[1389]. Iuncus, olası bir savaş ya da ayaklanma ihtimalini düşünerek, *quaestor*'u[1390] Q. Pompeius'u Bithynia'ya göndermiş ve derhal kralın hazinesini ve değerli sanat eserlerini Roma'ya yollatmıştır[1391]. Böylelikle, İÖ. 74 yılında, bir yandan Bithynia eyalet haline getirilirken, diğer yandan Roma eyaletlerinin kaçınılmaz müdavimleri olan çeşitli mültezim grupları ve *publicanus*'lar, çekirge sürüleri gibi, Bithynia'nın bayındır kentlerini, zengin limanlarını, verimli tarlalarını ve balık dolu göllerini istila etmeye başlamışlardır[1392].

[1387] Sall. *Hist*. II. 83; IV. 69. 9; daha detaylı bilgi için bk. Vell. II. 4. 1; Raditsa 1969, 165 vdd.; 168 vd.

[1388] Sall. *Hist*. II. 83=Priscian. *Inst*. II. 505. 5; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 320 dn. 50; McGushin 1992, 60; 250 vd.; Sherwin-White 1994, 234; McGing 1995, 284 dn. 8.

[1389] Liv. *perioch*. 93; Vell. II. 42. 3; Gell. V. 13. 6; ayrıca bk. Magie 1950, 320 dn. 51; Broughton 1952, II 98; Harris 1980, 866 dn. 41; McGing 1995, 285.

Pergamon'luların, Asia Eyaleti Valisi Marcus Iunius Iuncus'u erdemi; oğlunu ise, halka gösterdiği iyilik nedeniyle onurlandırmalarına ilişkin olarak ayrıca bk. *IGR* IV 408.

[1390] Roma devlet hazinesini ve maliyesini gözetlemekle görevli memur. Eyaletlerde kamuyla ilgili hesapları denetler, *consul*'lere ve *praetor*'lara yardım ederlerdi. Vergi toplama, askerlerin ücretlerini verme, eyalet hesaplarını denetleme gibi parasal işler yaparlardı.

[1391] Kallet-Marx 1995, 300. Daha detaylı bilgi için bk. *SEG* XXXIX 1180; Heil 1991, 9 vdd. İmparatorluğun dört bir yanında devam eden savaşlar ve korsanların Akdeniz'de yarattığı karışıklığa bir de toplanamayan vergiler eklenince Romalılar ciddi maddi sıkıntılar içine düşmüşlerdi. Öyle ki, İÖ. *ca*. 75/74 yılında İspanya'da Sertorius'a karşı savaşan Pompeius bile, Roma'dan acil olarak kendisine para gönderilmesini talep ediyordu. Bu bakımdan Romalılar, IV. Nikomedes'in vasiyeti üzerine, hiç duraksamadan Bithynia'yı ilhak etmişler ve krali hazineleri Roma'ya taşımışlardır. Konuya ilişkin olarak bk. Kallet-Marx 1995, 301.

[1392] Cic. *leg. agr*. II. 50; Brunt 1956, 22. Bu durum Ephesos'ta bulunan ve İÖ. *ca*. 75/74 yılına tarihlenen (ayrıca bk. Engelmann und Knibbe 1989, 1 vdd.; Merkelbach

Bithynia'nın Romalılar tarafından bu şekilde ele geçirilmesi, bir yandan Roma'nın doğrudan doğruya Pontos'a komşu olmasını sağlarken, diğer yandan da Pontos Euksenos'u Roma donanmasına açıyordu. Böylelikle, Romalılar istedikleri zaman Bosporos'u kapayarak Pontos Krallığı'nın ticaretini boğabilir ve Mithradates'e saldırabilirlerdi. Zaten Romalılar, Pontos kralının gücünden dolayı ondan çekiniyor ve Küçük Asya ile Cilicia eyaletlerinde büyük ordular bulunduruyorlardı[1393]. Bu bakımdan Romalıların Bithynia'yı eyalet yapma girişimleri Mithradates için büyük bir darbe oldu. Durumun bilincinde olan Roma, İÖ. 74 yılı *consul*'lerinden Marcus Aurelius Cotta'yı Bithynia valiliği ve donanma amiralliğine tayin etti[1394]. Cotta ile *consul*'lüğü paylaşan Sulla'nın ünlü komutanlarından Lucius Licinius Lucullus ise, Asia ve Cilicia eyaletleri valiliğine atandı[1395]. Ayrıca daha önce Mithradates'e karşı savaşmış olan

---

1990, 97 vdd; Heil. 1991, 9 vdd.) Küçük Asya'nın yeni Gümrük Vergisi Yasası'nda kendini belli etmiştir. Söz konusu yasa uyarınca Romalılar, Bosporos'un Pontos çıkışına kadar vergi toplayabileceklerdi. Bu durum, o tarihte Anadolu'daki Roma hakimiyet sınırının Pontos'a kadar ulaştığını işaret etmesi bakımından ilgi çekicidir (*SEG* XXXIX 1180 *str.* 8-20).

Ephesos Gümrük yasasının Pontos'a olan diğer etkisi de ekonomiktir. Zira söz konusu yasanın (Engelmann-Knibbe'nin edisyonuna göre: § 6 str. 16-20): *Karadan ve denizden getirilen bir mal için mültezime ya da temsilcisine giriş gümrüğü ödenmişse, aynı mal için aynı kişi, Pontos'tan gelmemek kaydıyla, aynı yıl içinde, aynı mültezime ikinci kez giriş gümrüğü ödemeyecektir. Eğer, karadan ve denizden mal çıkarırsa, çıkış gümrüğünü ödeyecektir. Bir mal için mültezime çıkış gümrüğü ödenmişse, aynı malın ilk sahibi, Pontos'a gitmemek kaydıyla, aynı yıl içinde, aynı mültezime ikinci kez çıkış gümrüğü ödemeyecektir.* G. D. Merola (1996, 265 dn. 10), Pontos'la yapılan ticaretin, gümrük kaybından doğacak zararın daha da büyümemesi gibi tamamen ekonomik bir nedenle bu düzenlemenin dışında tutulduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte B. Takmer'e (2006, 164 vdd.) göre, Pontos'un, Roma ile Mithradates arasındaki sürtüşmenin halen devam ettiği, İÖ. *ca.* 75 yılına ait bu düzenlemenin dışında tutulmasının asıl nedeni: bu bölgeyi ve Pontos Krallığı'nı ekonomik olarak cezalandırmak, dolayısıyla savaş gücünü zayıflatmak olsa gerekti.

[1393] Sall. *Hist.* II. 44. 7.

Zira, Mithradates'in kendileriyle savaşmak ve Roma İmparatorluğu'nu yıkmak için fırsat kolladığını zannediyorlardı (Sall. *Hist.* I. 67. 8; II. 44. 8).

[1394] Memnon 37. 1; Cic. *Mur.* XV. 33; Plut. *Luc.* V. 1; VI. 5; ayrıca bk. Eutr. VI. 6.

Cotta'nın emrindeki donanmanın sayısı ve ne çeşit savaş gemilerinden oluştuğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, mevcudu 64 gemiden daha fazla olan donanmaya ve iki *legio*'dan fazla askerden oluşan kara ordusuna sahip olduğu düşünülebilir (App. *Mithr.* 71). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Memnon 37. 2; 39. 1-2.

[1395] İÖ. 74 yılında Roma *Senatus*'unda yeni bir Mithradates Savaşı yapılması üstünde tartışılırken Lucullus'a Alplerin Italia tarafındaki Gallia'lılar (*Gallia Cisalpina*) üzerine sefer yapması teklif edildi (Plut. *Luc.* V. 1). Bu durum Lucullus'u

Lucullus'a, Pontos güçlerine karşı çıkabilecek olası bir savaşın kara komutanlığı verildi[1396]. O sırada Roma'nın Küçük Asya'da, Fimbria zamanından beri –İÖ. 86– kalan iki *legio*'suyla[1397] Servilius Vatia'nın Cilicia Seferi'nden sonra, bölgede bıraktığı diğer iki *legio*'su bulunmaktaydı[1398]. Lucullus da, Küçük Asya'ya gelirken yanında bir *legio* getirmişti[1399]. Böylelikle Lucullus'un emrinde 30.000 yaya[1400] ve yakla-

---

gücendirdi. Çünkü o, Mithradates'e karşı savaşmak ve böylelikle Roma'da büyük bir üne sahip olmak istiyordu. Ayrıca kendisi Gallia'dayken, Pompeius İspanya'daki Sertorius'un isyanını bastırır ya da bir şekilde savaşa son verirse, *Senatus*'un hiç tereddüt etmeden, onu Mithradates'e karşı yapılacak olan savaşın başkomutanlığına atayacağını biliyordu (Plut. *Luc.* V. 1-3) –ki zaten, Pompeius da bunu istiyordu (Plut. *Pomp.* XX. 1). Bu sırada Roma'ya iki beklenmedik haber geldi. Bunlardan birincisi; Pompeius'un İspanya'da Sertorius'a karşı zor bir durumda kalması ve eğer Roma'dan kendisine derhal asker ile para yardımında bulunulmazsa, ordusuyla birlikte Italia'ya döneceğini bildirmesiydi (Plut. *Luc.* V. 2; *Pomp.* XX. 1; *Sert.* XXI. 5; Sall. *Hist.* II. 44. 6; II. 82. 1-5; 7-10; ayrıca bk. App. *civ.* I. 111; McGushin 1992, 242 vdd.). İkincisi ise, Servilius Vatia'dan sonra, Cilicia *proconsul*'lüğüne atanan Octavius'un, Cilicia'lı haydutlara karşı savaşırken öldürülmesiydi (Plut. *Luc.* VI. 1). Bu durumu kendi açısından en iyi şekilde değerlendiren Lucullus, bir yandan Pompeius için gerekli parayı temin edip ona gönderirken, diğer yandan da *consul*'lüğünün yedinci ayında kendisinin Cilicia ve Asia *proconsul*'lüğüne atanmasını sağlayarak (Sall. *Hist.* II. 82. 10; Plut. *Luc.* IV. 4; App. *Mithr.* 72; Vell. II. 33. 1), Roma'nın Anadolu'daki kara kuvvetlerinin komutanlığını elde etmiştir (Memnon 37. 1; Cic. *Mur.* XV. 33; Plut. *Luc.* V. 2-VII. 1; App. *Mithr.* 68; 72; Vell. II. 33. 1; ayrıca bk. Sall. *Hist.* II. 82. 10-83; Cic. *Flacc.* XXXIV. 85; *Acad.* II. 1. 1; Cass. Dio XXXVI. 2. 2). Daha detaylı bilgi için bk. Balsdon 1939, 61 dn. 30; Broughton 1952, 101; 106 vdd.; McGushin 1992, 247 vdd.

[1396] Memnon 37. 1; Plut. *Luc.* V. 1; 6. 1-4; ayrıca bk. Cic. *Mur.* XV. 33; Vell. II. 33. 1.

[1397] Lucullus, emrindeki Roma *legio*'suyla Hellas üzerinden ilerleyerek (Plut. *Kim.* I. 5-III. 2), Ephesos'a gelmiştir. Orada Fimbria tarafından 12 sene önce Küçük Asya'ya getirilmiş ve yaklaşık 6 senedir herhangi bir düşmanla çarpışmaya girmemiş, disiplinsiz; ama iyi savaşan iki *legio*'yu komutası altına almıştır (Plut. *Luc.* VII. 1-2; App. *Mithr.* 72). Bununla birlikte, söz konusu *legio*'ların asker sayısı –eğer zaman içinde tamamlanmadıysa– belli değildir. Çünkü, İkinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında, Murena komutası altında bulunan bu *legio*'lar İÖ. 82 yılında Mithradates tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmış ve önemli ölçüde kayıp vermişlerdir. Daha detaylı bilgi için bk. Smith 1960, 12 vd.

[1398] Sall. *Hist.* II. 44. 7; App. *Mithr.* 72; ayrıca bk. Hor. *epist.* II. 2 *str.* 26.

[1399] Plut. *Luc.* VII. 1; App. *Mithr.* 72.

[1400] Plut. *Luc.* VIII. 5; App. *Mithr.* 72; Lucullus'un emrindeki *legio*'lara ilişkin olarak ayrıca bk. Sall. *Hist.* III. 19; 33. 1-2; Cic. *Flacc.* XXXIV. 85; Hor. *epist.* II. 2 *str.* 26; Memnon 40. 1-2; Plut. *Luc.* VII. 1-3;XXXIV. 2; Cass. Dio XXXVI. 14. 3; 15. 3; 16. 3; 46. 1.

şık 2.500 süvariden[1401] oluşan bir Roma ordusu bulunmaktaydı[1402]. Bu suretle Mithradates, bir anda Anadolu'da Romalılar tarafından üç yönden –Bithynia, Asia Minor ve Cilicia– tehdit edilmeye başlandı. Sonunda Pontos kralı, Romalıların kendisine saldırmak için fırsat kolladığını anladı[1403].

Bu sırada Mithradates, bir yandan Romalılar karşısında uzlaşımsal olduğu kadar dikkatli bir politika izlerken, diğer yandan Roma karşıtı dış politikaya ağırlık veriyordu. Kendi krallığında, kesin ve açık bir şekilde hiçbir otorite boşluğuna izin vermiyor ve gerek ordusunda gerekse donanmasındaki eksiklikleri Romalılara karşı girişebileceği olası bir savaş için tamamlıyordu. İÖ. *ca.* 75 yılında İspanya'da Romalılara karşı başarıyla direnen Sertorius'la müttefik olmuştu[1404]. Bunun da ötesinde, Nysa adlı kızını Mısır krallarından Ptolemaios XII Auletes'le; Mithradatis isimli kızını ise, Kypros (Kıbrıs) kralıyla nişanladı[1405]. Kral, böylelikle Romalılara karşı yapacağı muhtemel bir savaş sırasında onlardan yardım alabilecek ya da en azından söz konusu kralların kendisine karşı tarafsız kalmalarını sağlayacaktı[1406]. Büyük Armenia Kralı Tigranes II Megas ise, zaten damadıydı ve kendisiyle iyi ilişkiler içindeydi[1407]. Birinci Mithradates-Roma Savaşı'ndan itibaren Doğu Akdeniz'deki kor-

---

[1401] Plut. *Luc.* VIII. 5. Appianos'a (*Mithr.* 72) göre ise, Lucullus 1.600 atlı askere sahipti.

[1402] Her birinin buyruğu altında eksiksiz birer ordusu bulunan iki *consul*'ün Pontos kralına karşı aynı anda gönderilmesi, Romalıların Mithradates'ten ne denli korktuklarını gösteren bir durumdur.

[1403] App. *Mithr.* 70; ayrıca bk. Sall. *Hist.* IV. 69. 13; Ahlheid 1988, 88.

[1404] Cic. *Mur.* XV. 32; Sall. *Hist.* II. 91. 1-2; Liv. *perioch.* 93. Plut. *Sert.* XXIII. 1-XIV. 3; ayrıca bk. Cic. *Verr.* II (1) 34. 87; *Leg. Man.* IV. 9; XVI. 46; App. *Mithr.* 68; 70; 112; Oros. *hist.* VI. 2. 12.

Mithradates, IV. Nikomedes'in giderek bozulan sağlığından ve Roma'nın yayılımcı politikasından çekinerek, uzun zamandır kendisini kaçınılmaz olan bir savaşa hazırlıyordu. Çünkü, Nikomedes'in ölümüyle Romalıların Bithynia'yı kontrolleri altına almaya çalışabileceklerini düşünüyordu. Bu yüzden bir an önce Sertorius'la arasındaki görüşmeleri bir anlaşmayla şekillendirdi (McGing 1984, 17).

[1405] App. *Mithr.* 111. Mithradates'in önceleri iyi ilişkiler içinde olduğu Krete ve Mısır kralları bir şekilde Pontos kralına ihanet etmişler ve araları açılmıştır (Sall. *Hist.* IV. 69. 10; 12). Ayrıca Pontos kralı, İkinci Mithradates-Roma Savaşı sonunda –İÖ. 81 yılında– kızlarından birini, Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes'le –ya da onun oğluyla– nişanlamıştı (App. *Mithr.* 66). Ancak daha sonradan, Ariobarzanes'in kendisini çeşitli kereler Roma'ya şikayet etmesi üzerine onunla da arası açılmıştır.

[1406] McGing 1986a, 139.

[1407] App. *Mithr.* 15; 67.

sanlarla yakın ilişkileri vardı[1408] ve onların Akdeniz'de güçlenmeleri için elinden gelen yardımı yapıyordu[1409]. Bu sırada Pontos kralıyla iyi ilişkiler içinde olan Krete'liler (Girit), belki kendileri de korsan oldukları, belki de Mithradates'i memnun etmek için Kilikia'lı korsanları destekliyor[1410] ve onları paralı asker olarak kiralıyorlardı[1411].

Mithradates, özellikle İÖ. 74 yılını askeri açıdan eksiklerini gidermek ve ordusunu en iyi şekilde eğitmek için harcadı. Bu savaşın daha önce yaptığı bütün savaşlardan daha çetin geçeceğini biliyordu[1412]. Bu bakımdan savaşa başlamadan önce, bütün hazırlıkları yaptı. Ordusunun her çeşit eksikliklerini tamamladı. Çünkü, her şeyini ortaya koymuştu. İÖ. 74 yılının yaz aylarını ve bütün kışını ormanlardan kereste kestirerek, gemi inşasına ve silah yapımına ayırdı. Böylelikle, eskisinden daha büyük ve kapsamlı –400 *triēreis* ile daha ufak savaş gemilerinden çok sayıda *pentēkontēres* ve *kerkuroi*'u vardı– bir donanma oluşturdu[1413]. Ordusunun her çeşit giderini karşılamak üzere önemli ölçüde sikke bastırdı[1414]. Karadeniz sahillerindeki kentlere, ordunun iaşesini sağlamak amacıyla, 2.000.000 *medimnoi* –1 *medimnos*=51.84 litredir– ağırlığında tahıl stok etti. Daha önceki müttefikleri haricinde Amazon'ların ülkesi olarak adlandırılan, Thermodon (Terme Çayı) Irmağı[1415] çevresinde ikamet eden Khalybes, Armenioi, Skythai, Akhaioi, Heniokhoi ve Leukosyroi adlı kavimlerle ittifak kurdu[1416]. Küçük Asya'da oluşturduğu orduların dışında; Istros (Tuna) Irmağı ile Rhodope ve Haimos dağları arasında yaşayan savaşçı kavimlerden Sarmatia, Basilidai, Iazyges, Koralloi, Thrakia ve bütün ulusların en cesurları olarak bilinen

---

[1408] App. *Mithr.* 63; 92; 119.

[1409] Cic. *Leg. Man.* IX. 31-32; ayrıca bk. McGing 1986a, 139 dn. 29-30.

[1410] Strab. X. 4. 9 *c.* 477; Plut. *Pomp.* XXIX. 1.

[1411] App. *Sic.* VI. 1-2; Diod. XL. 1. 3. Belki de bu yüzden, Publius Servilius Vatia'nın Doğu Akdeniz'deki korsanlar üzerine düzenlediği sefer sırasında, onun önünden kaçan korsanların önemli bir bölümü Krete Adası'na sığınmışlardı (Ormerod 1922, 37). Ardından Romalılara karşı mücadelelerini daha büyük bir cesaretle sürdürmeye başlamışlardır (Flor. *epit.* I. 41. 6-7).

[1412] App. *Mithr.* 69; ayrıca bk. Flor. *epit.* I. 40. 14. Bu sebepten olsa gerek, aynı Birinci Mithradates-Roma Savaşı'ndan önce yaptığı gibi, İÖ. 76-74 yılları arasında büyük miktarlarda sikke bastırdı (Price 1968, 4 vd.).

[1413] Memnon 37. 1; App. *Mithr.* 119; ayrıca bk. Strab. XII. 8. 11 *c.* 576.

[1414] Price 1968, 5; Callataÿ 2000, 357 vdd.

[1415] Hdt. IX. 27; App. *Mithr.* 69; daha detaylı bilgi için bk. Sobol 1999, 32 vdd.

[1416] App. *Mithr.* 69.

Bastarnai[1417] isimli halkları ordusuna kattı[1418]. Böylelikle 140.000 yaya 16.000 atlı askerden oluşan bir kara ordusu meydana getirdi[1419]. Söz konusu giderleri, kalabalık ordusundaki askerlerinin maaşları ve olası ihtiyaçlar için, İÖ. 76 yılından itibaren yoğun oranda sikke bastırıyordu[1420].

Mithradates, Roma Savaşları'ndan ders aldı. Gerek Sertorius'un gönderdiği tek gözlü M. Marius[1421] gerekse kendi yanına sığınan Romalılar yardımıyla kara ordusunu Roma *legio*'ları gibi silahlandırarak, onlar gibi eğitmeye başladı[1422]. Böylelikle Romalılar karşısında daha başarılı olacağına inanıyordu. Daha sonra süvarilerin ve atların taktıkları oryantal ordulara özgü, altın ve gümüş gibi madenler ve değerli taşlardan oluşan süslerini çıkarttırdı. Süvarileri ve atları, ağır piyade savaşlarına karşı daha dayanaklı hale getirmek üzere, yoğun ve yorucu bir eğitime tabi tuttu. Pontos savaş gemilerinde bulunan sedef kakmalı ve işlemeli divanları, duş küvetleri gibi bütün lüks eşyaları attırdı. Savaş teknelerinde kaptanın, bazı soyluların, ve kadınların kullanımına ayrılan özel kamaraları ve banyo odalarını yeniden dizayn ederek, savaş mühimmatı, cephane, silah ve erzak depolarına dönüştürdü[1423].

[1417] Bunlar dağlı savaşçılardı. Diğer kavimlere nazaran korku ve dehşet verici bir görünüme sahiptiler; dahası tanrılara saygısızlığa varacak derecede cesaretliydiler.

[1418] App. *Mithr.* 69; 71; 119. Yukarıda sözü edilen kavimlerin büyük bir bölümü Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında da, Pontos kralının müttefikleri arasındaydılar. Konuya ilişkin olarak bk. App. *Mithr.* 13; 15; Iust. XXXVIII. 3. 6-7; Cass. Dio XXXVI. 9. 3.

[1419] App. *Mithr.* 69. Yine Appianos'a (*Mithr.* 69) göre, yukarıda sözü edilen rakama Pontos ordusundaki yol yapıcılar, yük taşıyıcılar –istihkamcılar– ve orduyu takip eden tacirler dahil değildir. Belki de bu yüzden Appianos (*Mithr.* 72) ve Plutarkhos (*Luc.* XI. 6), Pontos ordusunun toplam sayısını 300.000 kişi olarak verirler. Strabon (XII. 8. 11 *c.* 575-576) ise, Mithradates'in Kyzikos kuşatması sırasında sadece kendi ordusunun –ki o sıralar Küçük Asya'da üç Pontos ordusu bulunmaktaydı– 150.000 yaya, büyük miktarda süvari ve 400 gemiden teşekkül olduğunu ifade etmektedir. Plutarkhos'a (*Luc.* VII. 4) göre, Mithradates'in kara ordusu Roma *phalanks*'ları (ağır silahlı asker) tarzında eğitilmiş 120.000 piyade, 16.000 atlı ve 100 adet dört atın çektiği tırpanlı savaş arabasından meydana gelmekteydi. Memnon (37. 2) ise, kralın atlı birliklerinin 12.000 süvari ile 120 tane tırpanlı savaş arabasından oluştuğunu söylemektedir.

[1420] Callataÿ 1997, 46 vdd.; 52 *graf.* 2.; 2000, 355 vdd.

[1421] Orosius'a (*hist.* VI. 2. 12) göre Mithradates, Marius'u kısa bir süre yanında tuttuktan sonra, onu Arkhelaos'un yerine ordusuna general olarak atamıştı.

[1422] Plut. *Luc.* VII. 3-4; ayrıca bk. App. *Mithr.* 69; Parker 1985, 48.

[1423] Plut. *Luc.* VII. 3; App. *Mithr.* 69.

Sinope'den Bithynia'ya doğru kıyı boyunca yelken açan Pontos donanması, Herakleia Pontike'ye geldiğinde kentin limanına kabul edilmedi. Çünkü Herakleia'lılar, Romalılarla olan müttefiklik anlaşmasına sadık kalmak istiyorlardı. Bu bakımdan, Pontos'luların sadece alışveriş yapabilmeleri için çarşıya girmelerine izin verdiler. Böylelikle doğal olarak kısa sürede insanlar birbirlerine karıştılar. Fakat Mithradates'in donanma komutanı Aristonikos[1424] bu fırsattan yararlanarak, kent zenginleri arasından gözüne çarpan Silenos ve Satyros adlı iki kişiyi yakalattı. Onları, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'nda Romalılara karşı kullanılmak üzere beş adet *triērēs* (üç sıra kürekli savaş gemisi) donatma parası kadar fidyeyi ya da gönüllü bağışı kendisine vermeye ikna edinceye kadar serbest bırakmadı[1425]. Ancak Aristonikos'un bu kurnazlığını Romalılar kısa zamanda öğrendiler. Böylece Herakleia Pontike halkı Romalıların düşmanlığını kazandı[1426].

İÖ. 74 yılında *publicanus*'lar yeni kurulmakta olan Bithynia Eyaleti'nin kanını emmeye başlamışlardı. Herakleia her ne kadar özgür bir kent olsa da, Aristonikos'a karşı takındıkları bu tavır yüzünden Romalılar tarafından vergiye tabi tutuldular. Herakleia'lılar bu duruma şaşırdılar. Kendilerine karşı yapılanların haksızlık olduğunu söyleyerek Romalılara itiraz ettiler. Ancak bu duruma aldırmayan *publicanus*'lar, zorla Herakleia'lılardan vergi toplamaya devam ettiler. Kentlerinin adetlerini çiğneyerek, kendilerinden para isteyen vergi mültezimlerini köleliğe doğru atılmış bir adım gibi gören Herakleia'lılar, söz konusu durumdan son derece rahatsız oldular. Sonunda, bir yandan içlerinden cesur bir vatandaşı vergilerden muaf tutulmak amacıyla Roma *Senatus*'una gönderirken, diğer yandan kentlerinde dolaşan vergi mültezimlerini öldürüldükleri fark edilmeyecek bir şekilde ortadan kaldırttılar[1427].

Mithradates, İÖ. 73 yılının baharında simgesel bir davranışla Roma'ya resmen savaş ilan etti. Donanma üssü olan Sinope'de orduların tanrısı Zeus Stratios'a kurban kestikten sonra, beyaz atların çektiği savaş

[1424] Memnon (38. 1-2)'de, Mithradates'in donanma komutanın adını Arkhelaos olarak vermektedir. Plutarkhos'a (*Luc.* XI. 5) göre, Pontos amiralinin ismi Aristonikos'tur. Bu durumda Memnon, söz konusu amirali ya Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında birçok Pontos ordusuna kumandanlık eden; fakat İkinci Mithradates-Roma Savaşı başlamadan önce, Roma tarafına geçen Arkhelaos'la karıştırıyor ya da başka bir Arkhelaos'tan bahsediyor olsa gerektir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. McGing 1986a, 146.

[1425] Memnon 38. 1.

[1426] Memnon 38. 2.

[1427] Memnon 38. 2-3.

arabasını Poseidon'a adayarak denize attı[1428]. Daha sonra donanmasına sahil boyunca ilerlemesini emretti. Ordusunu üç kısma ayırarak; Mitharos'un oğlu Diophantos'u, Romalılar tarafından Kappadokia Bölgesi'nden gelebilecek herhangi bir saldırıyı karşılaması için Kappadokia'ya[1429] ve Eumakhos'u Paphlagonia üzerinden Galatia'ya[1430] gönderdi. Kendisi de, komutanları Taksiles ve Hermokrates ile birlikte Paphlagonia boyunca Bithynia'ya doğru yürüyüşe geçti[1431].

Kısa süre içinde, generalleri Taksiles ve Hermokrates emrindeki büyük bir orduyla Paphlagonia'ya girdi. Mithradates orada ordusuna hitabeden bir konuşma yaptı: Gururlu bir şekilde atalarından bahsetti –bu arada hiç şüphesiz, ailesinin Perslere ve Makedonia'lılara dayanan köklerine değindi. Daha sonra kendisinin, küçük bir krallıktan nasıl Pontos gibi bir imparatorluğu yarattığını anlattı. Kendisi başında bulunduğu sürece, Pontos ordusunun Romalılar karşısında hiçbir yenilgi almadığını vurguladı. Romalıları sınırsız açgözlülükle suçladı[1432]. Onların İtaliklerle yaptıkları savaşlar sonucunda kendi vatandaşlarını bile köleleştirdiğini iddia etti. Kendisi bütün hükümleri yerine getirdiği halde Romalıların Dardanos Antlaşması'nın ne kararlarına uyduklarını, ne de anlaşmayı yazılı olarak onayladıklarını belirtti. Çünkü amaçları daha önce olduğu gibi, kendisine saldırmaktı. Bunun için fırsat kolluyorlardı[1433].

Mithradates, her ne kadar kendini saldırgan olarak göstermese de, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'na başladığını inkar etmiyordu[1434]. Birinci Mithradates-Roma Savaşı'nın sorumluluğu Romalılara aitti ve bu savaş her nasılsa halen devam ediyordu. Mithradates'in Paphlagonia'ya girerek Bithynia üzerine yürümesi ve bir yandan Galatia, diğer yandan Kappadokia'ya ordularını göndermesi sadece birinci savaşın devamı niteliğindeydi. Romalıların gözü doymaz para hırsı ve döneklikleri yüzünden

---

[1428] App. *Mithr.* 70; Sid. *Carm.* XXII. 158 vdd. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 324 dn. 6.

[1429] Memnon 37. 1.

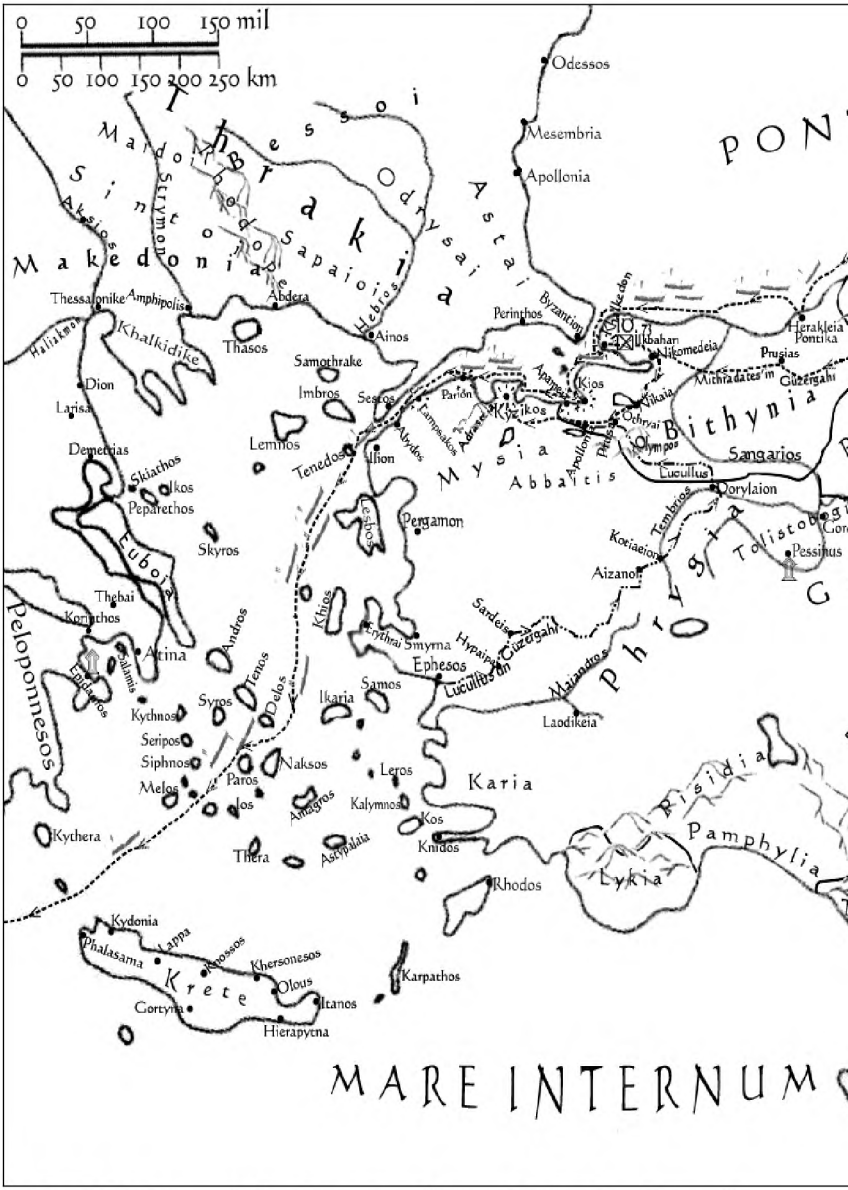
[1430] App. *Mithr.* 75. Memnon'a (37. 2) göre, Galatia'ya giden generalin ismi Timonitidos'tu.

[1431] Memnon 37. 1-2; App. *Mithr.* 70.

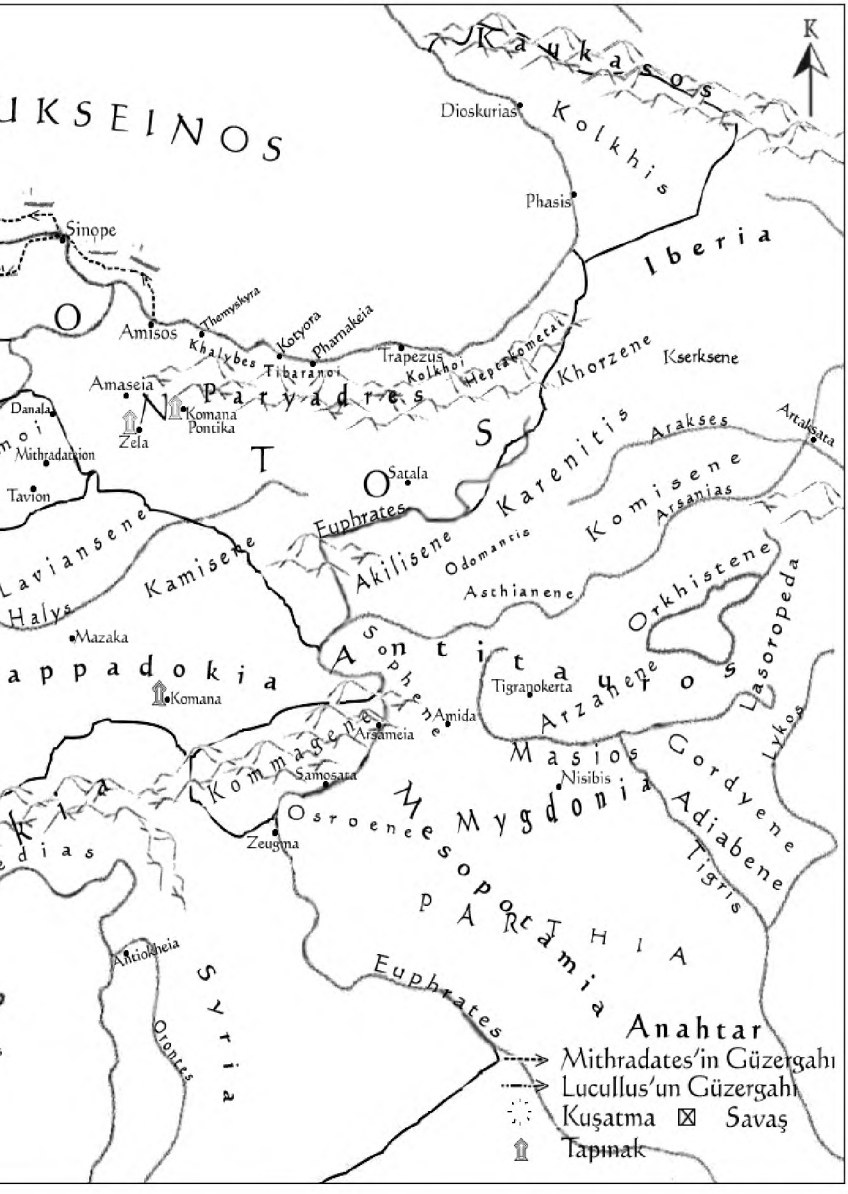
[1432] App. *Mithr.* 70. Pontos kralı, Birinci Mithradates-Roma Savaşı'nın en önemli nedenlerinden biri olarak, Romalıların açgözlülüğünü ileri sürmüştü (App. *Mithr.* 54; 56). Daha detaylı bilgi için bk. Sall. *Hist.* IV. 69. 5; 10.

[1433] App. *Mithr.* 70; ayrıca bk. Sall. *Hist.* IV. 69. 13.

[1434] Memnon 37. 2; Liv. *perioch.* 93; Sall. *Hist.* IV. 69. 13; App. *Mithr.* 70-71; Flor. *epit.* I. 40. 14.

13) IV. Nikomedes'in Vasiyeti ve Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı

K
Kaukasos
Dioskurias
Kolkhis
Phasis
Iberia
UKSEINOS
Sinope
Amisos
Themyskyra
Khalybes
Kotyora
Pharnakeia
Trapezus
Kolkhoi
Heptakometai
Khorzene
Kserksene
Amaseia
Tibaranoi
Paryadres
Komana Pontika
Zela
Danala
Mithradateion
Tavion
Satala
Euphrates
Karenitis
Araksen
Arsanias
Komisene
Lavriansene
Kamisene
Halys
Akilisene
Odomantis
Asthianene
Orkhistene
Lasoropeda
Mazaka
Kappadokia
Komana
Sophene
Antitaurus
Tigranokerta
Arzanene
Amida
Arsameia
Masios
Nisibis
Cordyene
Lykos
Adiabene
Tigris
Kommagene
Samosata
Osroene
Mygdonia
Zeugma
Mesopotamia
Parthia
Syria
Arethoneia
Orontes
Euphrates
Anahtar
Mithradates'in Güzergahı
Lucullus'un Güzergahı
Kuşatma
Savaş
Tapınak

Pontos kralı savaşa başlamıştı. Çünkü kralın bütün çabalarına rağmen, Romalılar sadece kendi iç çekişmeleri yüzünden savaşı erteliyor ve kendisiyle barış yapmaya yanaşmıyorlardı. Bundan dolayı Mithradates, onlara karşı savaşma kararı almıştı[1435].

Bu yüzden Bithynia üzerine doğru yürüyüşe geçti. Dokuzuncu günde Bithynia sınırına vardı[1436]. Bölge kısa süre önce Roma eyaleti haline getirilmiş olmasına rağmen halk, vergi toplayıcıları *publicanus*'lara karşı umumi bir nefret ve hoşnutsuzluk duymaya başlamıştı. Bu yüzden Pontos ordusu, Bithynia'da halkın sevgi gösterileriyle karşılandı[1437]. Bu durumda Marcus Aurelius Cotta, Mithradates'in tam donanımlı ordusunu karşısına almaktansa, elindeki sınırlı kara kuvvetleri ve donanmasıyla Khalkedon'da (Kadıköy) kalmayı tercih etti. Pontos kralı hiçbir direnişle karşılaşmadan, bütün Bithynia'yı tekrar işgal etti. Yol boyunca ele geçirdiği bütün Romalıları öldürdü. Kaçabilenler, Khalkedon'da konuşlanan Romalıların yanlarına sığındılar. Böylelikle Mithradates Khalkedon önlerine geldi. Kent, kralın ordusu tarafından karadan, donanması tarafından ise, denizden abluka altına alındı. Pontos'lular karşısında, gerek deniz gerekse karada karşı koyabilecek yeterince güce sahip olmayan Cotta, bir süre surların arkasından kenti savunma yoluna gitti[1438].

Bu sırada Mithradates'in saldırısını duyan Lucius Lucullus, Marcus Aurelius Cotta'ya bütün deniz gücüyle Khalkedon limanını savunmasını emretti[1439]. Kendisi de Cotta'ya yardım etmek üzere ordusuyla Ephesos'tan yürüyüşe geçti. Ancak iktidarsızlığına ve savaş konusunda tecrübesizliğine rağmen[1440], bu durumu kendisi için kaçınılmaz bir fırsat olarak gören Cotta, Pontos kralı karşında kazanılacak bir zaferin bütün şan ve şerefini kendisi almak üzere, Lucullus daha Phrygia'dayken Mithradates'le Khalkedon önlerindeki ovada savaşmayı kabul etti[1441]. Cotta, düşmanla yüz yüze gelmeyi göze alamadığından, Mithradates'le savaşması için, amirali Nudus'u[1442] Khalkedon önlerindeki ovanın stra-

---

[1435] Sall. *Hist.* IV. 69. 10; 13; ayrıca bk. Flor. *epit.* I. 40. 13-14; McGing 1986a, 143.
[1436] Memnon 37. 2.
[1437] Plut. *Luc.* VII. 5-6.
[1438] App. *Mithr.* 71; ayrıca bk. Memnon 39. 1.
[1439] Memnon 37. 2.
[1440] App. *Mithr.* 71.
[1441] Plut. *Luc.* VIII. 1; App. *Mithr.* 71.
[1442] Appianos'un (*Mithr.* 71) anlatısında, Cotta'nın amiralinin adı Nutus olarak geçmektedir. Bununla birlikte İS. V. yüzyılda yaşamış İspanya'lı rahip ve tarihçi Orosius'a (*hist.* VI. 2. 13) göre ise, Khalkedon önlerinde Mithradates'e karşı savaşan ve bozguna uğrayan Romalı komutanın adı Publius Rutilius'tur ve söz konusu savaş

tejik noktalarında konuşlanmak üzere görevlendirdi[1443]. Bununla birlikte Romalılar, Mithradates'in müttefiklerinden Bastarnai kavmi savaşçıları karşısında konuşlandıkları noktaları terk etmek ve Khalkedon'a doğru kaçmak zorunda kaldılar. Bu düzensiz çekiliş sırasında dağılan Roma ordusunda panik çıktı. Khalkedon surlarından Roma ordusunun bozguna uğratılarak, kaçışını ve Pontos kuvvetleri tarafından kente doğru kovalanışını gören Cotta, adamlarına derhal şehrin kapılarının kapatılmasını emretti. Kent kapılarının aceleyle kapatılmış olması nedeniyle geç kalanlar büyük bir düzensizlikle, surlar ve Pontos ordusu arasında sıkışıp kaldılar. Nudus'un komutasındaki birliklerin bir kısmı sur önünde sıkıştırılıp, düşman darbeleri altında yere serildi. Diğer bir kısmı da daracık bir alan içinde birbirinin üzerine yığıldıklarından ezilmek ve boğulmak suretiyle öldüler. Pontos'lular o gün öldürecek adam bulmakta sıkıntı çekmediler. Aralarında Lucius Manlius gibi, Roma *Senatus* üyelerinin de bulunduğu yaklaşık 4.000 Romalı, Khalkedon surlarının önünde Pontos ordusu tarafından kılıçtan geçirildi[1444]. Cotta'nın yerine Romalılara komuta eden donanma amirali Nudus ve bazı yüksek rütbeli subaylar ise, canlarını, ancak kendilerini halatla kale duvarı üzerine çektirmek suretiyle kurtarabildiler[1445].

Mithradates kara zaferinden iyi yararlandı. Aynı gün[1446] donanmasına kente hücum emri verdi. Ağır tonajlı savaş gemilerini yollayarak kentin limanını kapayan zincirleri zorlayarak kırdırdı. Pontos donanmasına karşı yelken açan Roma gemilerinden dördünü yaktı. Limanda demirlemiş olan Roma donanmasına ait 60 gemiyi ise, yedeğine alarak

---

sırasında öldürülmüştür. Appianos'un (*Mithr.* 71) versiyonunda ise, Khalkedon surları önündeyken surlardan sarkıtılan ipler vasıtasıyla surlara çekilerek kurtarılmıştır. Bu bakımdan, bazı modern tarihçiler Cotta'nın amiralinin adını Publius Rutilius Nudus olarak vermektedirler. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ascon. *cont. Pis.* 4 *str.* 21-24; Reinach 1975[2], 319 dn. 1; Münzer 1972[2], *col.* 1268; Magie 1950, 325 dn. 8; Broughton 1952, II 105; McGing 1986a, 146 dn. 51.

[1443] App. *Mithr.* 71; Oros. *hist.* VI. 2. 13.

[1444] Plutarkhos (*Luc.* VIII. 1) Romalıların kara savaşı sonunda toplam kayıplarının yaklaşık 4.000 kişi olduğunu söylemektedir. Bu rakam Appianos'a (*Mithr.* 71) göre, 3.000; Memnon'a (39. 1-2) göre, 5.300 kişidir. Orosius (*hist.* VI. 2. 13) ise, Romalıların Khalkedon önlerindeki bu savaşta kaç kişi kaybettiklerini bildirmemekle birlikte, Roma ordusunun büyük bir kısmının kılıçtan geçirildiğini iddia etmektedir. Khalkedon önlerinde yapılan kara savaşına ilişkin olarak ayrıca bk. Sall. *Hist.* III. 12-13; IV. 69. 13; Cic. *Mur.* XV. 33; Liv. *perioch.* 93; Memnon 39. 1; Eutr. VI. 6. 2.

[1445] App. *Mithr.* 71.

[1446] Memnon 39. 2; App. *Mithr.* 71.

götürdü[1447]. Ne Nudus ne de Cotta, Pontos donanmasına karşı herhangi bir girişimde bulunmadılar[1448]. Kenti çevreleyen kuvvetli surların içerisinde, Lucullus'un kendilerini kurtarmasını beklemeye koyuldular[1449].

Mithradates, Khalkedon önlerinde kazandığı deniz ve kara savaşından sonra, kenti ele geçirmek için acele etmedi. Cotta'yı ve diğer Romalıları Khalkedon'da hem karadan hem de denizden abluka altına aldı. Daha sonra, komutanlarından birine kentin kuşatmasını sürdürmek için yeterince asker bıraktı[1450]. Kendisi, ordusunun ana bölümüyle birlikte Kyzikos (Erdek) üzerine yürümeye başladı. Kralın Romalılar karşısındaki bu parlak başarısı kısa sürede bütün Anadolu'da duyuldu. Mithradates'in parlak zaferi[1451] ve Bithynia halkının Romalılara duyduğu nefret, kralın kısa süre içinde Bithynia'yı ele geçirmesine yardımcı oldu. Kral eyalet boyunca ilerlerken, Nikomedeia (İzmit), Nikaia (İznik), Apameia Myrleia (Mudanya), Prusa (Bursa) ve Prusias *ad mare*/Kios (Gemlik) gibi Bithynia kentlerinden bazıları kapılarını Pontos ordusuna kendiliklerinden açarken bazıları, ancak zorlandıktan ve kuşatıldıktan sonra, ele geçirildi[1452].

Bu arada Pontos donanması, Romalıların tek bir gemisinin kalmadığı Propontis'te dolaşmaya başlamıştı. Kuvvetli Pontos donanması önce, Apameia Myrleia ve Prusias/Kios gibi kentlerin fethedilmesinde yar-

---

[1447] Sall. *Hist.* IV. 69. 13. Memnon'a (39. 2) göre, deniz savaşı sırasında Pontos'lular 8.000 Romalıyı daha öldürüp, 4.500 kişiyi de esir aldılar. Appianos'a (*Mithr.* 71) göre, Pontos'lulardan 20 tane Bastarnai savaşçısı limanın demirlerinin kırıldığı sırada düşmüştür. Memnon'a (*loc. cit.*) göre ise, Khalkedon önlerindeki kara ve deniz savaşları sırasında ise, Pontos'lular, içlerinden 30 tanesi Bastarnai kavminden gelen savaşçılardan olmak üzere, yaklaşık 700 kişi kaybetmişlerdir (Memnon 39. 2). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Luc.* VIII. 1.

[1448] App. *Mithr.* 71.

[1449] Plut. *Luc.* VIII. 1. Ayrıca bk. Cic. *Mur.* XV. 33.

[1450] Plut. *Luc.* VIII. 2; App. *Mithr.* 71.

[1451] Cic. *Mur.* XV. 33; Memnon 39. 3.

[1452] App. *Mithr.* 77; ayrıca krş. Oros. *hist.* VI. 2. 23. Konuya ilişkin daha detaylı bilgi ve tartışmalar için bk. Magie 1950, 326 dn. 10.

Bu sırada, Sertorius'un Mithradates'e Küçük Asya valisi sıfatıyla gönderdiği Marius, Pontos ordusunda görev yapmaktaydı. Marius, yukarıda sözünü ettiğimiz kentlerin ele geçirilmesinde Mithradates'e yardımcı olmuş, kentlere ilk olarak kendisi girmiştir. O zaman Mithradates, onun arkasından yürüyerek bir bakıma *vasal* kral gibi davranmıştır. Böylelikle Mithradates, kendisini bir fatih olarak değil, Roma'daki demokrat/halk partinin bir müttefiki olarak tanıtmıştır. Marius ise, Sertorius'un *proconsul*'ü sıfatıyla fethedilen kentlerden kimini özgür ilan etmiş, kimini ise, vergiden muaf tutmuştur (Plut. *Sert.* XXIV. 3-4).

dımcı olmuş, ardından Parion (Kemser Kalesi) ve Lampsakos (Lapseki) gibi, Hellespontos kentlerini ele geçirerek Pontos deniz kuvvetlerine Ege Denizi'ni açmıştır[1453]. Böylelikle, İÖ. 73 yılı yazı sona ermeden Bithynia'nın büyük bir bölümü ve Mysia'nın bir kısmı Mithradates'in eline geçmiş oldu. İşte bu sırada kral, İspanya'da Roma'ya karşı savaşan Sertorius'a söz verdiği gemileri[1454] –60 savaş gemisi– gönderdi[1455]. Pontos kralının Bithynia'yı istila ederek, Bosporos ile Hellespontos boğazlarını kontrolü altına aldığı haberi Roma'ya ulaşınca, Romalılar bu durumdan oldukça rahatsız oldular[1456]. Çünkü Mithradates, artık tekrar istediği zaman Ege ve Akdeniz'e açılabilir ve hem korsanlar hem de Roma düşmanlarıyla kendilerine karşı birlik oluşturabilirdi.

Bu sırada Lucullus, beş *legio*'dan oluşan ordusuyla Kuzey Phrygia boyunca, Cotta'ya yardım etmek üzere Bithynia'ya doğru ilerliyordu[1457]. Sangarios Irmağı kenarında kamp kurduğu sırada, Cotta'nın Khalkedon'da Mithradates tarafından hem kara hem de deniz savaşları sonucunda yenilerek, Pontos ordusu tarafından kuşatıldığı haberini almış[1458] ve ordusunu süratle bu kentin üzerine doğru sürmüştür. Fakat, Bithynia'ya yapılan bu yürüyüş hakkında, ordugahta komutanlar arasında bir tartışma çıkmıştır. Bazı Romalı komutanlar, Lucullus'a, Pontos'un savunmasız durumda olduğunu ve yürüyüş rotasını Pontos'a çeviririlerse Mithradates'in zor durumda kalacağını ileri sürmüşlerdir[1459]. Hatta o sırada Roma saflarında yer alan Mithradates'in eski generallerinden Arkhelaos, Lucullus'a; eğer Pontos üzerine yürürse kısa süre içinde bütün bölgenin hakimi olacağını söylemiştir[1460]. Ancak Lucullus, böyle bir hareketin Roma'nın Anadolu'daki eyaletlerini savunmasız bırakacağını ifade etmiştir. Ayrıca εἶπεν, ὡς ἕνα βούλοιτ᾽ ἂν ἐκ πολεμίων σῶσαι Ῥωμαῖον ἢ πάντα λαβεῖν τὰ τῶν πολεμίων=*bir Romalıyı düşmanların eline düşmekten kurtarabilmeyi, düşmanların bütün servetini ele*

[1453] App. *Mithr*. 76.
[1454] Plut. *Sert*. XXIII. 3; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man*. XVI. 46; App. *Mithr*. 68; Souza 1999, 143. Florus (*epit*. II. 10. 4) ise, –büyük bir ihtimalle şaşırarak– Sertorius'un, Pontos kralına filo gönderdiğini iddia etmektedir.
[1455] Magie 1950, 326.
[1456] Cic. *Leg. Man*. VIII. 21; *Mur*. XV. 33; Plut. *Luc*. XIII. 4.
[1457] Plut. *Luc*. VIII. 1-2.
[1458] Memnon 39. 3.
[1459] Plut. *Luc*. VIII. 3.
[1460] Plut. *Luc*. VIII. 4.

geçirmeye yeğ tuttuğunu söylemiş, ve onları reddetmiştir[1461]. Daha sonra da Bithynia'daki Pontos ordusunu karşılamak üzere ilerlemeye devam etmiştir.

Fakat Lucullus, Mithradates'in ordusuyla karşılaştığı zaman, Pontos ordusunun büyüklüğü karşısında şaşırarak durakladı[1462]. Askerlerinin ısrarına rağmen Mithradates'le savaşmaya yanaşmadı[1463]. Böyle bir orduya karşı yapacağı meydan muharebesinde şansının olmadığını anladı. Bundan dolayı Pontos ordusunu uzaktan izleyerek savaştan kaçındı. Zaman kazanmaya çalışarak geri çekildi. Bu sırada Mithradates, Sertorius'un kendisine gönderdiği ünlü kumandanı tek gözlü Marius ile Eumakhos komutasındaki tam teşkilatlı büyük bir Pontos ordusunu üzerine gönderdi[1464]. Marius, Roma *legio*'ları tarzında silahlanmış ve eğitilmiş olan Pontos piyade ve süvari birliklerini Bithynia ile Kuzeybatı Phrygia'nın sınırındaki Othryai[1465] kenti yakınlarında savaş düzenine soktu. Lucullus'u hem bireysel hem de ordular bazında savaşa davet etti. Ancak savaş başlamadan önce, hiçbir esinti olmayan durgun havada açık ufuktan bir gürültü koptu. Toprak renginde erimiş gümüşü andıran yanan bir cisim –meteor– kendilerine doğru gelerek iki ordu arasına düştü. Bu mucize karşısında şaşıran askerler ayrıldılar. O gün savaş olmadı[1466].

Bunun üzerine Lucullus, bu kadar büyük bir gücün uzun süre bir arada kalamayacağını düşünerek, Khalkedon'un intikamını almayı isteyen askerlerinin ısrarına rağmen, Pontos'lularla savaşmaktan kaçındı. Adamlarına Pontos askerlerinden bazılarını yakalamalarını ve kendisine getirmelerini emretti. Ele geçirilen askerleri birer birer sorgulayarak Pontos ordusunun nüfusu ve yiyecek stokları hakkında bilgiler edindi.

[1461] Plut. *Luc*. VIII. 3-4. Lucullus, Mithradates'in Küçük Asya'ya girmesiyle birlikte, aynen Birinci Mithradates-Roma Savaşı'nda olduğu gibi, Romalı vergi iltizam şirketleri tarafından şimdiye kadar sömürülen kentlerin Pontos saflarına geçeceğini biliyordu.

Bu bakımdan bir yandan da Küçük Asya'daki kentlerin Mithradates'in tarafına geçmelerini önlemek için bir takım girişimlerde bulunuyordu (Plut. *Luc*. VII. 5-6; *Sert*. 24. 3-4; Flor. *epit*. I. 40. 13-16; Eutr. VI. 6. 2).

[1462] Memnon 40. 1; ayrıca bk. App. *Mithr*. 72.

[1463] Liv. *perioch*. 94.

[1464] Plut. *Luc*. VIII. 5-6; Oros. *hist*. VI. 2. 13.

[1465] Plut. *Luc*. VIII. 7. Askania (İznik) Gölü'nün kuzeyiyle Sangarios Irmağı arasında doğuya doğru Bithynia'nın Kuzeybatı Phrygia sınırında Otroia/Atroa (Yenişehir) adlı bir kent bulunur. Bu kentin, Troia Savaşı'ndan bir kuşak önce yaşamış olan efsanevi Phrygia Kralı Otreus'a (Hom. *Il*. III. 184-189) izafeten, bu ismi aldığı zannedilmektedir (Strab. XII. 4. 7 *c*. 566).

[1466] Plut. *Luc*. VIII. 6-7.

Sonunda Marius'un, ancak üç ya da dört günlük erzağı kaldığına kanaat getirdi. Adamlarına toplayabildikleri kadar yiyeceği tahkim edilmiş kamplarında stok etmelerini buyurdu. Böylelikle, işini zamana bırakarak düşmanlarının yiyecek sıkıntısı çekmesini beklemeye başladı[1467]. Marius'un çeşitli kereler kendisini savaşa davet etmesine rağmen, onunla meydan muharebesi yapmaya yanaşmadı. Marius da, ona tahkimli Roma kampında saldırmayı göze alamadı. Sonunda yiyeceği tükenen Marius erzak depolarına yaklaşmak üzere Bithynia sahillerine doğru çekildi ve Mithradates'le birleşti.

Sayıca kendisinden oldukça üstün bir orduyla çarpışmayı göze alamayan Lucullus, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'nın başında düşmana karşı vur-kaç taktiği uygulayarak başarılı süvari savaşları yaptı[1468]. Böylesine büyük bir ordunun iaşe zorluğunu düşünerek önce Pontos'luların sayısını azaltmayı düşündü. Mithradates'in kalabalık ordusunun bu koşullar altında erzak ihtiyacını uzun süre gideremeyeceği açıktı[1469]. Bu noktadan hareket eden Lucullus, savaş stratejisini buna göre şekillendirdi: Mithradates'i uzaktan izledi. Bir yandan Pontos ordusunun karadaki erzak yollarını keserken, diğer yandan da Mithradates'in Küçük Asya'ya girmesini engellemeye çalıştı. Bunu yaparken, Pontos'lulara karşı gerektiğinde gece ve gündüz baskınları düzenliyor; gerilla taktiğiyle çarpışıyordu. Amacı Mithradates'i yorarak, sinirlendirmek ve onu hatalı hareketlere sürüklemekti. Böylelikle, İÖ. 73 yılı sonbaharında zaten yeterince sağlanamayan iaşenin Pontos ordugahına sevkiyatını büyük ölçüde engelledi. Sonunda Mithradates, ordusu için gerekli erzağı temin edebilmek için Marmara Denizi'ndeki donanmasıyla bağlantı kurmak zorunda kaldı.

2. Mithradates'in Kyzikos Kuşatması

Pontos kralı, belki de Sertorius'la yaptığı anlaşma hükümlerine uyarak, Küçük Asya'ya girmek için herhangi bir teşebbüste bulunmadı[1470]. Yerine Propontis'in kenarında, Kapıdağ Yarımadası'nın şimdiki kıstağının kuzey yanındaki dağlık bir alan üzerine kurulmuş, Küçük Asya'nın en büyük ve güzel kentlerinden biri olan Kyzikos'u almayı düşünüyor-

[1467] Plut. *Luc.* VIII. 7-8.
[1468] Liv. *perioch.* 94.
[1469] Sall. *Hist.* IV. 69. 14; App. *Mithr.* 72.
[1470] Plut. *Sert.* XXII. 4-24. 1.

du[1471]. Çünkü Kyzikos'lular Romalılara sadık kalarak, Mithradates'in Khalkedon Savaşları'ndan önce, kente önemli ölçüde gemi ve asker yardımında bulunmuşlardı. Ancak, bu yüzden 3.000 asker ve 10 gemi kaybetmişlerdi[1472]. Bu bakımdan Mithradates, yağmurlu ve karanlık bir gecede, akşam yemeğinden sonra, Lucullus'a sezdirmeden karargahını kaldırdı. Bütün gece yol aldıktan sonra, günün ilk ışıklarıyla birlikte Kyzikos Boğazı karşısındaki Adrasteia Dağı yamaçlarında konuşlanarak kente saldırdı. Ancak, Mithradates'in beklenmedik bir zamanda 150.000 kişi ve büyük bir atlı kuvvetiyle kentin karşısındaki Adrasteia denilen dağı ve dolaylarını ele geçirmek suretiyle baskın yaptığı; sonra ordusunu kente hakim olan arazinin berzah kısmına geçirdiği ve onlarla yalnız karada değil; 400 savaş gemisiyle denizde de savaştığı zaman, Kyzikos'lular Pontos'luların bütün saldırılarına karşı koydular[1473].

Bu sırada Pontos ordugahının aniden kalktığını fark eden Lucullus, kralın bu hızlı yürüyüşü sırasında doğabilecek düzensizlikten ve kargaşadan yararlanmak ve Pontos ordusunun artçı birliklerini yakalamak umuduyla süratli bir şekilde Mithradates'i izledi. Ancak kralın Kyzikos'un güney yamaçlarındaki Adrasteia Dağı eteklerinde ordugahını kurduğunu öğrenince, Pontos ordusunun muhtemel iaşe yollarına hakim mevkileri kontrolü altına aldı. Pontos ordusundan yeterince uzakta konuşlanmaya özen göstermekle birlikte, bölgedeki bütün yolları denetimi altında tutmak amacıyla bir Thrakia kasabasında kamp kurdu. Pontos'luların üstün gücüne rağmen halen onlarla bir an önce savaşmak isteyen sabırsız askerlerine ise, yakında hiç kan akıtmadan, kılıç dahi çekmeden düşman ordusunu mahvedeceğini söylemeye başladı[1474]. Lucullus, bu şekilde planlar yaparken Kyzikos kuşatması hali hazırda bütün şiddetiyle sürüp gidiyordu.

Mithradates bu sefer, İÖ. 73/72 yılı kışında, Metrophanes ve Fannius komutasındaki süvari birliklerini Romalıların dostu ve müttefiki olan

---

[1471] Strab. XII. 8. 11 *c*. 575. Cicero'ya (*Mur*. XV. 33) göre ise, Mithradates, Kyzikos'u Küçük Asya'nın kapısı varsayıyordu. Eğer Kyzikos'u alırsa, Roma'nın Asia Eyaleti'ne kolaylıkla girebileceğini ve Anadolu'nun kapılarının bir kez daha kendine açılacağını zannediyordu.

[1472] Plut. *Luc*. IX. 1.fla

[1473] Strab. XII. 8. 11 *c*. 575-576; Plut. *Luc*. IX. 1-2; ayrıca bk. Memnon 40. 1; 3-5; Cic. *Arch*. IX. 21; Sall. *Hist*. III. 27-30; App. *Mithr*. 72-74; Flor. *epit*. I. 40. 14-15; Eutr. VI. 6. 3; 9; Thorburn 1997, 57 vdd.

[1474] Plut. *Luc*. IX. 2; XI. 1; Daha detaylı bilgi için bk. Sall. *Hist*. III. 15-23; Liv. *perioch*. 94-95; App. *Mithr*. 72-77; Flor. *epit*. I. 40. 16; Frontin. *strat*. III. 13. 6; IV. 5. 21; Oros. *hist*. VI. 2. 14-15; 19-20.

yöreleri ve kentleri yağmalamak üzere Batı Anadolu'ya gönderdi. Fakat söz konusu birlikler daha Küçük Asya'da fazla ilerleyemeden, Lucullus'un Mamercus[1475] adlı komutanı tarafından yenilgiye uğratıldılar. Bunun üzerine, Metrophanes ve Fannius ellerinde kalan yaklaşık 2.000 kişilik atlı kuvvetle önce Güney Mysia, daha sonra da Doğu Lydia yörelerine çekilmek zorunda kaldılar. Ancak tehlikeli çarpışmalar ve macera dolu bir yolculuk sonucunda, kralın Kyzikos'taki ana karargahına dönebildiler[1476]. Bu sırada Lucullus'un diğer komutanı Gaius Salluvius Naso da, Doğu Mysia ve Phrygia Epiktetos bölgelerini Pontos akınlarına karşı başarıyla müdafaa etti[1477].

Kyzikos, Propontis'ten dar bir boğazla ayrılan bir ada üzerinde olup, kıtaya iki köprüyle bağlıydı. Köprülerin yakınında iki yüzden fazla gemiyi alabilecek büyüklükte barınağı bulunan ve gerektiğinde kapatılabilen Panarmos ve Kitos adlarında iki limanı vardı. Kentin bir kısmı düzlükte diğer kısmı ise, *Ayıların Dağı* (= *Arktōn Oros* [Ἄρκτων ὄρος]) olarak adlandırılan bir dağla bu dağın arkasında Dindymos denen başka bir dağın eteklerine kadar uzanıyordu[1478]. Kent kuvvetli şekilde tahkim edilmişti. Dört taraftan da itinayla inşa edilmiş yüksek surlarla ve yer yer Prokonnesos (Marmara Adası) mermerinden yapılma görkemli kulelerle destekleniyordu[1479]. Kyzikos, topraklarının büyüklüğü ve verimliliğinin yanı sıra, hem barış hem de savaş zamanında yönetiminin mükemmelliği ile Küçük Asya'nın başta gelen kentlerinden biriydi. Kentte kamuya ait hazine, silah, savaş makineleri ve tahıl stoklanan yapıların yönetimiyle uğraşan üç yönetici bulunurdu. Onlar tahıla *khalkidikē*[1480] toprağı karıştırarak çürümesini önlerlerdi. Bu bakımdan Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı sırasında, Pontos kralı tarafından gafil avlanmalarına ve ilk etapta kralın ani bir baskınla kentin köprülerini[1481] ve banliyöleri-

---

[1475] Oros. *hist.* VI. 2. 16. F. Gelzer'e (1926, *col.* 386) göre, Mamercus büyük bir ihtimalle, İÖ. 77 yılı *consul*'lerinden Aemilius Lepidus Livianus'un oğluydu. Ayrıca bk. Callataÿ 1997, 349 dn. 70.

[1476] Oros. *hist.* VI. 2. 16-18; ayrıca bk. Magie 1950, 327.

[1477] Doğu Mysia kentlerinden Abbaïtis kentinde Gaius Salluvius Naso şerefine dikilen bir anıt üzerinde bulunan ve İÖ. *ca.* 73/72 yılı kışına tarihlenen bir yazıtta (*CIL* I^2 2. 743=*ILLRP* I 372=*ILS* I 37=*IG* XIV 1121=*IGR* I 401=*OGIS* 445) Salluvius, Üçüncü Mithradates Savaşı'nda gösterdiği başarılardan dolayı onurlandırılmaktadır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 327 dn. 15.

[1478] Strab. XII. 8. 11 *c.* 575; App. *Mithr.* 75.

[1479] Strab. XII. 8. 11 *c.* 575; Flor. *epit.* I. 40. 15.

[1480] İçinde kireç, kalsiyum ve karbonat bulunan toprak.

[1481] Frontin. *strat.* III. 13. 6.

ni ele geçirmesine rağmen, Kyzikos'lular önceden yapmış oldukları savaş hazırlıkları sebebiyle Pontos'lular karşısında oldukça avantajlı bir durum elde ettiler[1482]. Lucullus'un Roma ordusuyla yakınlarda olduğunu öğrenmeleri Kyzikos'luların cesaretlerini arttırdı[1483]. Bu nedenle Mithradates'in, teslim teklifini reddettiler[1484]. Bunun üzerine kral, kenti karadan on değişik ordugah tarafından, denizden ise, tam donanımlı kuvvetli bir donanmayla abluka altına aldı. Ardından kente her taraftan aynı anda saldırdı[1485].

Bu arada Kyzikos ile Bithynia arasındaki yol güzergahında yer alan en önemli geçitlerden biri halen Mithradates'in kontrolü altındaydı. Kral Taksiles ve diğer subaylarının tavsiyelerine uyarak burada güçlü bir garnizon konuşlandırmıştı. Fakat Lucius Magius, Sertorius'un İÖ. 73 yılında İspanya'nın Osca kentinde kendi adamlarının ihaneti –*proditio*– sonucu öldürülmesinden sonra[1486], Lucullus'la gizlice haberleşmeye başladı. Böylelikle Mithradates'e, Fimbria tarafından Küçük Asya'ya getirilmiş olan iki *legio*'nun Lucullus'tan ayrılarak kendi saflarına geçmek istediğini ve kralın savaşı daha fazla kan dökmeden kolayca kazanabileceğini bildirdi. Mithradates, her nasılsa söz konusu durumdan hiç şüphelenmedi. Fimbria *legio*'larının Pontos'lular tarafından tutulan geçitlerden rahatsız edilmeden geçmelerine ve kendi ordusunun karşısın-

---

[1482] Strab. XII. 8. 11 *c*. 575-576.

[1483] Plut. *Luc*. IX. 3-6; Oros. *hist*. VI. 2. 14; Flor. *epit*. I. 40. 16. Orosius (*hist*. VI. 2. 14) ve Frontinus'a (*strat*. III. 13. 6) göre, Lucullus, Mithradates tarafından kuşatılmakta olan Kyzikos'lulara yakınlarda olduğunu ve kente yardıma geldiğini bildirmek istedi. Bir ada üzerine inşa edilmiş olan kente karadan giriş, dar bir köprüden sağlanmaktaydı. Ancak o köprü Pontos'luların kontrolü altındaydı. Bundan dolayı Lucullus, şişirilmiş iki deri parçasının içine yazdığı mektupları diktirtelerek, yüzmede ve gemicilikte usta olan bir askerine buyruklarını kente ulaştırmasını emretti. Birbirine alttan iplerle bağlanan şişirilmiş deri parçalarının üzerine binen asker bazen derilerin üzerinde bazen de derilerin arasında ve arkasında yüzerek yaklaşık 10km'lik mesafe aldı. Bacaklarını dümen gibi kullanarak rotasını doğrultan askeri uzaktan gören Pontos'lular bir çeşit deniz yaratığı zannettiklerinden Romalı kente ulaşmayı başardı. Lucullus'un mektuplarını yetkililere teslim etti. Ayrıca bk. Sall. *Hist*. III. 33.

[1484] App. *Mithr*. 73.

[1485] Strab. XII. 8. 11 *c*. 576.

[1486] Diod. *frg*. XXXVII. 22 *a*; Sall. *Hist*. III. *frg*. 83; Strab. III. 4. 10 *c*. 161; Liv. *perioch*. 96; Vell. II. 30. 1; Plut. *Pomp*. XX. 2; *Sert*. XXVI. 5; *Sert.-Eum*. II. 1-2; Flor. *epit*. II. 10. 25-27; App. *civ*. I. 113; *Hisp*. 101; Eutr. VI. 1. 3; Oros. *hist*. V. 23. 12-13. Sertorius'un, kendi adamlarından Perperna'nın komplosu tarafından öldürüldüğü yıla ilişkin olarak ayrıca bk. Bennett 1961, 460 vdd.; 464 vdd.; Scardigli 1971, 259 dn. 130-131; Konrad 1995, 159 vdd.

daki tahkimli tepede konuşlanmalarına izin verdi. Magius'un kendisine ihanet ettiğini, ancak kısa süre sonra söz konusu *legio*'lar Lucullus'la tekrar birleştikten sonra anladı[1487]. Bu hileyle Lucullus, bir yandan Mithradates'in ordugahlarının yer aldığı Kyzikos önlerindeki ovanın üzerindeki tahkimli tepeyi elde ederken, diğer yandan da kralın Küçük Asya'nın iç kısımlarından erzak temin etmesini büyük ölçüde engellemiş oldu. Dahası kral böylelikle, güneyden Ayıların Dağı'yla (*Arktōn Oros*) bu dağın arkasında Dindymos denen başka bir dağ ve Daskylitis (Manyas) Gölü ile, batıdan Rhyndakos (Kocaçay), doğudan ise, Karesos (Gönen Çayı?), Granikos (Biga Çayı) ve Rhesos (Kara Atlı Çayı) gibi ırmaklar arasında kaldı. Kral şimdiye kadar güçlü donanması sayesinde erzak sıkıntısı çekmemişti. Bu arada zaman geçiyor ve İÖ. 73 yılı sonbaharı yerini İÖ. 73/72 yılı kışına bırakıyordu. Kent kralın ve diğer generallerin sandığından çok daha dayanıklı çıkmıştı. Mithradates, artık kalabalık ordusunu beslemekte güçlük çekmeye başlamıştı[1488].

Mithradates, o anki gücüyle Lucullus'un saflarını kolayca bozabilecek büyüklükte ordu ve donanıma sahip olmasına rağmen Romalılara karşı yürüyüşe geçmeyi düşünmedi[1489]. Ordusunun uzun süreli iaşesini sağlamak için de herhangi bir girişimde bulunmadı. Onun yerine kent üzerindeki ablukayı sıkılaştırdı. Şimdiye kadar kente karşı hücumdan ziyade kuşatma vardı. Fakat bu zaman zarfında kuşatma makinelerinin ve yeni saldırı hareketlerinin hazırlanmasında bir gevşeme ve yavaşlama olmamıştı. Kral kentin limanlarını iki deniz duvarıyla bloke ettirmişti. Surların çeşitli yerlerine tüneller kazdırmış, diğer taraflarına ise, toprak yığdırtmıştı[1490]. Thessalia'lı Nikonides'e ise, kuşatma aletleri, mancınıklar kuleler, koç başları, *sambykē*'ler[1491] inşa ettirmişti[1492]. Bunlardan yaklaşık 45m yüksekliğindeki bir kuşatma kulesi üzerinde aynı zamanda çalışabilen birçok savaş makineleri yer almaktaydı. Bu savaş makineleri ve mancınıklarla kenti taş, ateş ve mermi yağmuruna tuttu. Daha sonra iki tane beş sıra kürekli (*quinqueremis*), ağır tonajlı savaş gemisi üzerine

---

[1487] App. *Mithr*. 72; ayrıca bk. Bennett 1961, 459 dn. 2. Bu sırada L. Magius ile birlikte arkadaşı L. Fannius Lucullus'un tarafına geçmiş olmalıdır. Zira L. Magius gibi, L. Fannius da daha sonraki kariyerine Lucullus'un yanında devam etmiştir (Cass. Dio XXXVI. 8. 2; ayrıca bk. Bennett 1961, 463 vd. dn. 43-44).

[1488] Strab. XII. 8. 11 *c*. 575-576; App. *Mithr*. 72; ayrıca bk. Oros. *hist*. VI. 2. 14.

[1489] App. *Mithr*. 73.

[1490] App. *Mithr*. 73; 75-76; Diod. *frg*. XXXVII. 22 *b*; Strab. XII. 8. 11 *c*. 576.

[1491] Bazen sur duvarlarına çıkmak için inşa edilen kuleye bazen de bir gemiden diğerine geçmek için kullanılan köprüye verilen ad.

[1492] Plut. *Luc*. X. 2-3; App. *Mithr*. 73; ayrıca bk. Thorburn 1997, 59 vd.

bir *sambykē*'yi kentin limanında konuşlandırdı. Bütün bu hazırlıklardan sonra, kral kenti teslim olmaya zorlamak için Kyzikos'a yapılan ilk baskın sırasında esir alınan 3.000 kişiyi bir araya toplayarak onları kentin duvarları önlerine gönderdi. Fakat esirlerin yalvarıp yakarmaları kentin kendiliğinden teslim olmasına yetmedi[1493].

Bu arada Romalı general Lucullus geç de olsa, Daskylitis Gölü'nde ele geçirdiği büyük bir tekneyi arabalarıyla denize indirterek içerisine yerleştirdiği bir grup Romalı askeri geceleyin Kyzikos kentine sokmayı başardı. Bu suretle kent halkının çöken moralleri yeniden canlanmış ve kendilerine olan güvenleri tazelenmiş oldu. Bunun üzerine Kyzikos'lular artık kulelerin ve surların arkasından düşmana ok ve mızraklarını atmakla kalmadılar; fakat aynı zamanda Romalıların yardımıyla düşmanın ileri karakol ve siperlerine karşı huruç hareketleri yapma cesareti gösterdiler. Sert ve karışıklık içinde geçen çarpışmaların birinde bazı Pontos savaş makinelerini yakmayı dahi başardılar[1494].

Bunun üzerine muharebe eskisinden daha şiddetli bir biçimde yeniden patlak verdi. Kral önce donanmasıyla kente saldırdı. Nikonides tarafından iki beş sıra kürekli gemi üzerine monte edilen *sambykē* kentin surlarına yanaştı. Fakat *sambykē* duvarın sağlamlığı yüzünden önemli bir tesir yapamadı. Üzerindeki köprüden yalnızca dört asker kent surlarına çıkabildi. Bununla birlikte Pontos'lular Kyzikos'luların ilk şaşkınlığından yararlanamadılar. Diğer askerler zamanında surlara atlayarak arkadaşlarına destek veremediler. Bu bakımdan toparlanan Kyzikos'lular önce surlardaki Pontos'luları öldürdüler. Daha sonra da duvarların üzerine konuşlandırdıkları mancınıklar aracılığıyla yanan ziftleri Pontos gemilerine fırlatmaya başladılar. Öyle ki, Pontos donanması gerilemek zorunda kaldı. Ancak Mithradates, aynı gün bu sefer de, bütün kuşatma aletleri ve askerleriyle karadan kente saldırdı. Sundurmalar ileri itilmeye başlandı. Daha önceden düzelttirdiği ve eğimini ayarlattığı yollarda mancınıklarını kentin birçok noktasına doğru getirip yerleştirdi. Ardından askerlerine genel hücum emri verdi. Kent halkı bunun üzerine kara

---

[1493] Appianos'a (*Mithr.* 73) göre, Kyzikos'lu komutan Peisistratos surların üzerinden onlara kaderlerine azametli bir şekilde dayanmalarını söyledi. Frontinus'a (*strat.* IV. 5. 21) göre ise, Mithradates Kyzikos'u kuşatmış durumdayken, kenti teslim olmaya zorlamak için esirleri bir araya toplayarak, onları halka teslim etti. Ama kent halkı esirlerin kahramanca ölmesinden yanaydılar ve Romalılık onurunu korumada inat ettiler.

[1494] Strab. XII. 8. 11 *c.* 576; Plut. *Luc.* IX. 6; ayrıca bk. Hor. *epist.* II. 2 *str.* 26-28. Daha detaylı bilgi için bk. Keaveney 1992, 80 vd.

tarafındaki surlara koştu. Pontos'lular sayıca çok fazlaydılar. Nöbet ve müdafaa için, her yere gruplar halinde bölünmüş olan Kyzikos'lular üstün düşman kuvvetleri karşısında azınlıkta kalıyorlardı. Böylece surlar mancınıklar, koç başları ve şahmerdanlarla dövülmeye başlandı. Ancak Kyzikos'lular kentlerini müdafaa etmek için her yolu deniyorlardı. Bazen fırlattıkları ağır taşlarla koç başların kafalarına zarar veriyor ya da kalın tomrukları sur duvarlarının üzerine enlemesine diziyor, koç başlar duvarın bir yerine vurmak üzereyken tomrukları aşağı yuvarlıyor ve düşen tomruklar da koç başlarını kırıyorlardı. Bazen de surlardan uzattıkları halatları kement gibi kullanarak, koç başların ve şahmerdanların kafasından geçiriyor ve onları yukarıya çekmeye çalışıyorlardı. Kuşatma kulelerinin saldırılarına azimle karşı koyuyor ve duvarları yıkmaya çalışan makinelerin darbelerini yavaşlatmak üzere surlardan yünle doldurulmuş sepetler sarkıtıyorlardı. Kenti sürekli döven mancınıkların fırlattıkları ateş toplarını sirke ve suyla söndürüyorlardı. Bir ara surlarda ufak bir gedik açıldıysa da Pontos'lular bu durumdan zamanında yararlanamadılar. Kyzikos'lular deliği vücutlarıyla düşmana karşı korudular ve düşmanın kente girmesi için hiçbiri ayağını geri çekmedi. Bu noktada her iki taraf daha şiddetli bir biçimde çarpıştılar. Bir taraftan ümit, diğer taraftan ümitsizlik cesareti etkiliyordu. Pontos'lular biraz daha gayret gösterirlerse kenti alacaklarına; Kyzikos'lular ise, biraz daha dayanırlarsa düşmanı püskürteceklerine inanıyorlardı. Sonunda her iki taraftan da çok kişi yaralandı. Fakat Pontos askerleri kente girmeyi başaramadılar. O gün Kyzikos'lular tarafından cesurca savunulan kent, tahkimli surlarının sağlamlığı sayesinde alınamadı. Kent halkı yakılan kapıların ve yıkılan duvarların arkasına ise, aynı gece yenisini ördüler[1495]. Kralın gerek gündüz gerekse geceleyin çeşitli savaş teknikleri uygulayarak sürdürdüğü kuşatmasına dayanmayı sürdürdüler. Pontos'luların bütün hücumları başarısızlıkla sonuçlandı. Kyzikos'lular tarafından geri püskürtüldüler. Daha sonraki günlerde ise, rüzgar denizi kabarttı. Büyük dalgalar ve fırtına kralın hem deniz hem de kara ordusunda bulunan büyük kulelerini yıktı ve kuşatma aletlerine büyük ölçüde zarar verdi. Thessalia'lı Nikonides'in harika kuleleri ve *sambykē*'leri güney (lodos) rüzgarının etkisiyle birbiri ardına devrildi. Bu sırada kralın yeni inşasını tamamlamış olduğu 45m yüksekliğindeki devasa kule de büyük bir gürültüyle yıkılarak yerle bir oldu. Parçaları dört bir yana dağıldı[1496].

[1495] App. *Mithr.* 74.

[1496] Plut. *Luc.* X. 1-3; App. *Mithr.* 74; Obseq. *Prodig.* 60 *a*; Porph. *Abst.* I. 25. 22-32; *FGrHist* 472 F2.

Durum böyle olduğu halde, kenti muhasaraya teşvik eden sebepler daha ağır bastığı için Mithradates pes etmiyordu. Komutanlarının yaklaşan kış, tükenmek üzere olan yiyecek ve erzak sıkıntısını göz önünde tutarak geri çekilme tekliflerini reddediyordu[1497]. Kyzikos önlerinde artık hücumdan ziyade abluka vardı. Bu zaman zarfında muharebe biraz sükunet bulmasına karşın, henüz yeni hücum stratejilerinin hazırlanmasında ve savaş makinelerinin inşasında bir gevşeme ve yavaşlama olmamıştı. Bu bakımdan kral, kuşatmayı daha da sıkılaştırdı. Bir yandan

---

Herodotos'a (VI. 27) göre, "*Bir kentin başına büyük yıkımlar gelmeden önce, genellikle bunu haber veren şeyler olurdu*" (ayrıca bk. Arr. *anab*. I. 9. 8). Pausanias'a (IX. 6. 6) göre Atina, Sulla tarafından tahrip edilmeden bir sene önce kente kül yağarak yakında büyük acılara mağruz kalacakları işaret etmişti. Plinius'a (*nat*. XVII. 38. 244) göre, Kyzikos'un başına gelecekler de önceden belli olmuştu. Mithradates'in Kyzikos kuşatmasından evvel defne ağacının içinden bir incir ağacı bitmişti ki, bu kötüye bir işaretti. Aynı şekilde Mithradates'in Kyzikos kuşatması sırasında kentte dikkate değer nitelikte işaretler ortaya çıkmıştı. Bunlardan birincisi; Kyzikos'luların Persephone'ye adadıkları festivaller sırasında geleneksel olarak her yıl, tanrıça onuruna siyah renkte doğurmamış genç bir inek kurban ederlerdi. Ancak Pontos kuşatmasından dolayı kentte böyle bir inek bulunamadı. Bununla birlikte o sıralar kentin civarındaki Pontos sürülerinden siyah bir inek yüzerek kentte çıktı. Kyzikos'lular da, onu tanrıçanın bir armağanı sayarak Persephone'ye ait sunakta kurban ettiler (Plut. *Luc*. X. 1; App. *Mithr*. 75; Obseq. *Prodig*. 60 *a*). İkincisi ise, Kyzikos kuşatması sırasında Ilion'dakiler rüyalarında Tanrıça Athena'yı terden sırılsıklam ve *peplos*'u (elbisesi) yırtılmış olarak gördüler. Tanrıça onlara Kyzikos kuşatmasından geldiğini söylüyordu (Plut. *Luc*. X. 3). Kyzikos'lular ve Ilion'lular bu kuşatma sırasında bu ve buna benzer tanrısal alametler gördüklerini ileri sürmektedirler (konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Luc*. X. 2).

Yukarıda sözü edilen alametlerin gerçekliği tartışılır bir şeydir. Bununla birlikte halkın üzerinde ve kentin savunulmasında oldukça önemli bir rol oynamıştır. Öyle ki, Kyzikos kuşatması sırasında, aynen Rhodos ablukasında olduğu gibi (App. *Mithr*. 27; Obseq. *Prodig*. 56 *a*), Mithradates belki de kenti alabileceği bir sırada, kuşatma aletleri ya yapım hatasından ya da doğal afetler yüzünden, bir şekilde çökmüştür. Kuşatılan mağrur durumdaki halk, bu durumu tanrısal güçlere bağlamış ve olayları efsaneleştirmiştir. Bu yüzden yukarıda sözünü ettiğimiz antik yazarlar bile, tam donanımlı Pontos orduları tarafından uzun süre abluka altında tutulmasına rağmen alınamayan, kentlerdeki tanrısal alametlerden söz etmeden geçememişlerdir (Obseq. *Prodig*. 60 *a*; Porp. *Abst*. I. 25. 22-32). Söz konusu hikayeleri kaydeden tarihçilerin olaylara gerçekten inanıp inanmadığını öğrenme imkanımız olmasa da, bu öykülerin toplum içinde kulaktan kulağa yayıldığı ve Romalıların Kyzikos'ta kazandıkları zaferde ya da Atina, Rhodos kuşatmaları gibi belirgin başarılarında tanrısal iradenin bir payı olduğu fikrini insanlara dayatmayı hedefledikleri kesindir.

[1497] Plut. *Luc*. XI. 1; App. *Mithr*. 75.

kentin sırtını yasladığı Dindymos Dağı eteklerinden[1498] surlar yönünde yeni bir tümsek oluşturuyor, diğer yandan da yeni kuşatma kuleleri inşa ediyordu. Aynı zamanda kentin çeşitli yerlerinden tüneller açtırarak kente girmeye çalışıyordu[1499]. Ancak Kyzikos'lular, Pontos'luların surların altından kente girmek üzere tünel kazdıklarını anladıklarında karşı bir tünel kazdılar. Her nasılsa dikkatsizce tünele girme cesaretinde bulunan Mithradates'i az kalsın kendi kazdığı tünelde canlı olarak ele geçireceklerdi. Fakat kral, son anda aldığı önlemlerle tünelden geri çekilerek buna engel oldu[1500].

Kuşatmanın üçüncü ayından sonra, kışın kendini iyice hissettirmesi deniz yoluyla erzak edinimi de sekteye uğrattı. Beslenme yetersizliğinden ve aşırı soğuklardan dolayı orduda salgın hastalıklar baş gösterdi. Bu arada bazı askerlerin açlıktan birbirlerini yediklerini; hatta ölü in-

---

[1498] Strab. XII. 8. 11 *c*. 575-576; App. *Mithr*. 75.

[1499] App. *Mithr*. 75.

[1500] Strab. XII. 8. 11 *c*. 576. Diodoros'a (*frg*. XXXVII 22 *b*) göre, Mithradates'in az kalsın Kyzikos'luların eline düşmesine neden olacak komplonun mimarı Romalı bir *centurio*'ydu. Kral kenti saldırıyla ele geçirmeyi başaramayınca surlara doğru çeşitli yerlerden tüneller açtırmaya başlamıştı. Bu durumun farkına varan Kyzikos'lular da aynı istikamette karşıt tüneller açtılar. Söz konusu tünellerin kazımı sırasında her iki tarafın işçileri zaman zaman birbirleriyle tesadüfen karşılaşıyor ve konuşma fırsatı buluyorlardı. Bu sırada Kyzikos'luların tünel kazısına yardımcı olan Romalı bir *centurio* ile kralın ustabaşlarından biri ahbap olmuşlardı. Bu nedenle *centurio*'nun Kyzikos tünelini korumakla görevli olduğu bir sırada ustabaşı, *centurio*'ya yaklaşarak, ondan kente ihanet etmesini istedi. *Centurio*'nun bu teklifi kabul etmesi üzerine, olay krala anlatıldı. Kenti bir an önce ele geçirmek isteyen kral, Romalıya büyük ödüller vaat ederek konunun detaylarının konuşulması için bir görüşme talebinde bulundu. Bunun üzerine Romalı kendisine bir zarar verilmeyeceğine ve kararlaştırılan miktarın kendisine verileceğine dair garanti istedi. Kral adamlarını yollayarak, ona kendi adına teminat verdi. Ancak *centurio* ısrarla, bu yeminin kral tarafından bizzat yapıldığını duymadan anlaşmaya yanaşmayacağını bildirdi. Tünelde bir buluşma teklif etti. Tünele inmenin krali saygınlığına gölge düşüreceğini düşünen kral, bir an için karar vermekte tereddüt etmesine rağmen, kenti almak için sabırsızlandığından *centurio*'nun önerisini kabul etti. Fakat kralın arkadaşlarından biri Romalının bu teklifinden bir komplo olabileceğinden şüphelenerek bir plan kurdu. Tünelde buluşmak üzere kararlaştırılan yerin hemen sağına yeni bir tünel kazdırıp, kapısına da kolaylıkla açılıp kapanabilen bir mekanizma inşa ettirdi. Buluşma zamanı gelip kral arkadaşları ve korumalarıyla tünele indiğinde *centurio,* komutası altındaki adamlarla silahlarını çekip Mithradates'in üzerine saldırdı. Fakat temkinli kral hemen sağ yandaki gizli geçidin kapısını açıp *centurio* ile adamları daha yaklaşmadan geçidin kapısını kapatmaya muvaffak oldu. Böylelikle suikast girişiminden güvenli bir şekilde kaçmayı başardı.

sanların cesetlerine saldırdıklarını öğrenen Mithradates, bunlar birbirlerini yiyecekler diye ürktü[1501]. Eğer kral, durumun önemini kavrayıp kuşatmayı o zaman kaldırsaydı ya da düzenli olarak geri çekilseydi, başta işlemiş olduğu yanlışlığa rağmen gene de akıllıca hareket etmiş olurdu. Ama o aldırmadı[1502]. Bu arada Lucullus, tahkimli kampından Pontos ordusunu izliyor ve Mithradates'in kara tarafından iaşe sağlamasını engelliyordu. Krala karşı hiçbir harekette bulunmuyor ve zaman zaman Pontos taraftarı civar yerleşimleri ve kaleleri kuşatıyordu. Sonunda Mithradates, Lucullus'un civardaki küçük bir kaleyi muhasara altına almak için ordusunun büyük bir bölümüyle uzaklaştığı haberini aldığı zaman bu fırsattan istifade etmek istedi. Kuşatma için gereksiz olan ordusunun bir kısım ağırlığını, yük hayvanlarını ve yaralı askerlerini ordusunun oradaki bölümünde bulunan bütün süvari kıtalarıyla birlikte Bithynia'ya doğru yola çıkardı[1503].

Bu durumdan haberdar olan Lucullus, geceyle birlikte acilen kampına döndü. Sabahla birlikte kar fırtınası olmasına rağmen yanına bütün süvari kıtalarını ve hafif silahlı *legionarius*'lardan 10 *cohors* –6.000 kişi– alarak dolu dizgin geri çekilen birliği izlemeye koyuldu. Hafif silahlı yayalar, bacaklarının kuvveti yettiği kadar hızla onun peşi sıra geliyorlardı. Lucullus bir süre sonra, karlar içinde yapılan bu hızlı ve zor takip sırasında soğuğa dayanamayan askerlerini geride bıraktı. Bu sırada Pontos'lular açlık, soğuk ve yorgunluktan bitkin düşmüş bir halde Rhyndakos (Kocaçay) Irmağı'na ulaşmaya çalışıyorlardı. Irmağı bir kez aşarlarsa durumlarının düzeleceğini ümit ediyorlardı. Ama Romalıların kendilerini takip ettiğini öğrendikleri zaman, korkuya kapıldılar ve yürüyüş düzenlerini bozdular. Pontos süvarilerinden bir grup, bütünlüğünü koruyarak ilerlemeye devam ederken, ordunun yarısından çoğunu kapsayan kısmı saflardan ayrılarak karmakarışık ilerledi. Irmak kıyısına varınca her bir birlik ilk önce geçmek isteyerek korkunç bir düzensizlik içinde ileri atıldılar. Tam bu kargaşa anında, Pontos'luların büyük bir bölümü daha ırmağı aşamadan Romalılar tarafından bastırıldılar. Taktikleri uyarınca Pontos'lulara her yönden ok ve mızrak yağdırmaya başladılar. Pontos birliklerinin bir kısmı ilerlerken ve ırmak kenarına yak-

---

[1501] Sall. *Hist*. III. 26-41. 1; Plut. *Luc*. XI. 1; App. *Mithr*. 76; Flor. *epit*. I. 40. 17; ayrıca bk. Strab. XII. 8. 11 *c*. 576; Liv. *perioch*. 95; Memnon 40. 3; Eutr. VI. 6. 3; Oros. *hist*. VI. 2. 19.

[1502] Belki de zayıf düşmüş, cesareti kırılmış, moral bakımından zayıf bir orduyla Romalıların düzenli ve yıpranmamış hatlarını yaramayacağının bilincindeydi.

[1503] Plut. *Luc*. XI. 1-2; App. *Mithr*. 75-76; Oros. *hist*. VI. 2. 15.

laştıklarında sıraları sıklaştırmak zorunda kaldıklarından kolay hedef oldular. Birbirlerinin üzerine düşüp, ayaklar altında ezildiler. Ağır zırhlarından dolayı rahat hareket edemeyenlerin bir kısmı mızraklarla delik deşik edilerek hemen öldürüldüler. Canını kurtarmak için ırmağı yüzerek geçmeye çalışanlar ise, ya buz gibi suda sürüklenerek ya da zırhlarının ağırlığından ırmağın derin yatağında dibe batarak boğuldular. Romalıların bu ani baskınına mukavemet dahi gösteremeyen Pontos birlikleri ağır bir yenilgiye uğradılar. Romalılar ırmağı aşmaya çalışanları yukarıdan ok ve mızrak yağmuruna tuttuktan sonra, ırmak yatağına inip önlerine geleni katlettiler. Irmakta çok sayıda ceset birikmiş, Pontos ordusu neredeyse tamamıyla yok edilmişti. Sonuçta Romalılar, Pontos'luların büyük bir kısmını kıyıda, öbürlerini ise, kaçmaya çalışırken öldürdüler[1504]. Yaklaşık 15.000 kişiyi esir aldılar[1505]. 6.000 at ve aralarında develerin de bulunduğu sayısız yük hayvanıyla muazzam ölçüde ganimet ele geçirdiler[1506].

Kyzikos'ta bu olaylar cereyan ederken Mithradates'in generallerinden sertliğiyle ün salmış olan Galatia'nın eski valisi Eumakhos, bölgeyi yeniden ele geçirerek yakıp yıkmıştı. Ani bir baskınla önce Phrygia, daha sonra sırasıyla Pisidia, Isauria ve Kilikia[1507] bölgelerini istila edip

---

[1504] Orosius'a (*hist.* VI. 2. 15) göre, Pontos'lular 15.000 kişi kaybettiler. Memnon'a (40. 1) göre, bu savaşta sayısız (10.000'den fazla?) Pontos'lu yaşamını yitirdi. O kadar çok kişi öldürülmüştü ki; Plutarkhos'a (*Luc.* XI. 3) göre, savaştan sonra, Apollonia am Rhyndacus (Gölyazı) kentinin bütün kadınların gelerek Pontos ordusunun taşıdıkları yükleri ve ölüleri soymuşlardı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Liv. *perioch.* 94-95; Flor. *epit.* I. 40. 17.

[1505] Plut. *Luc.* XI. 2-4; App. *Mithr.* 75. Memnon'a (40. 1) göre ise, bu rakam 13.000 kişidir.

[1506] Plut. *Luc.* XI. 2-4; App. *Mithr.* 75. Bu zafer Romalıların ve Kyzikos'luların maneviyatlarının yükselmesine Pontos'luların ise cesaretlerinin kırılmasına neden oldu.

Plutarkhos (*Luc.* XI. 4) ve Ammianus Marcellinus'un (XXIII. 6. 56 dn. 2), Sallustius'tan (*Hist.* III. 42, Maur.) yaptıkları bir alıntıya göre, Romalılar ilk defa Kyzikos Seferi sırasında 'deve' görmüşler ve Rhyndakos zaferinden sonra, ele geçirdikleri bu hayvanın azameti karşısında şaşkınlıklarını gizleyememişlerdir.

[1507] Appianos (*Mithr.* 75) Eumakhos'un, Kilikia'yı zapt ettiğini söylerken, büyük bir ihtimalle Pamphylia Bölgesi'ni kastediyor olsa gerektir. Çünkü o sıralar Kilikia Pedias damadı ve müttefiki Armenia Kralı II. Tigranes'in, Kilikia Trakheia ise, korsanlar ve Roma'ya düşman yerel yöneticilerin kontrolü altındaydı (Plut. *Luc.* XIV. 5; XXI. 4-5; *Pomp.* XXVIII. 4; App. *Syr.* 48; 69-70; *Mithr.* 105; Cass. Dio XXXVI. 37. 6; Iust. XL. 1. 2-4; 2. 3; Iosep. *Ant. Iud.* XIII. 16. 14; ayrıca bk. Diod. XL. 1 *a* dn. 4; Strab. XIV. 5. 2 *c.* 669).

eline geçirdiği bütün Romalıları öldürmüştü[1508]. Hatta Pontos kuvvetleri şimdi, Karia Bölgesi'nde ilerlemeye başlamışlardı. Ancak o sıralar genç Caesar, kendini korsanların elinden kurtararak, onları bertaraf etmiş ve Rhodos'ta hitabet eğitimi almaya devam ediyordu. Bazı Pontos birliklerinin Karia'da olduğunu öğrendiğinde, hemen Küçük Asya'ya geçerek Roma'nın dostu ve müttefiki olan kentlerden askeri kuvvetler topladı. Daha sonra da kralın komutanlarına karşı çete savaşları vererek onları Karia'dan sürdü[1509]. Bu sırada, İÖ. 73/72 kışında, daha Eumakhos Küçük Asya'nın güney bölgelerinden Galatia'ya geri dönmeden Galat *tetrarkhes*'i Deïotaros Galatia'yı Pontos'lulara karşı ayaklandırdı. Eumakhos'un Galatia'da konuşlandırdığı Pontos garnizonlarını büyük ölçüde tahrip etti. Birçok Pontos subay ve askerini öldürdü. Eumakhos'un Galatia'ya dönmesiyle birlikte, Pontos generaline karşı başarıyla direndi. Deïotaros'un saldırıları karşısında ağır kayıplara uğrayan Eumakhos, sonunda Pontos topraklarına geri çekilmek zorunda kaldı[1510].

Kışın iyice bastırması Mithradates'in Kyzikos kuşatmasını son derece güçleştirdi. Kyzikos'lular her bakımdan Mithradates'in ordusuna kıyasla yeterli sayıda askere ve askeri donanıma sahip olmasalar da, Pontos'lulara karşı kentlerini hem karadan hem de denizden başarıyla savunuyor ve Pontos ordusunu her geçen gün daha da yıpratıyorlardı. Bunun yanı sıra, durumun gereğine göre, bazen gece bazen de gündüz aniden huruç harekatı düzenliyor, kralın büyük zorluklarla inşa ettirdiği ağır kuşatma kulelerini ve çeşitli savaş araçlarını durmadan ateşe vererek yakıyorlardı. Sonunda Mithradates, kenti ele geçirmenin sandığı kadar kolay olmadığını anladı. Daha sonra da Kyzikos kuşatmasını kaldırmaya karar vererek açlıktan, soğuktan, yorgunluktan ve salgın hastalıklardan tükenen ordusunu geri çekmek üzere harekete geçti[1511]. Böylelikle, bir yandan Romalıların ilgisini başka yöne çekerken, diğer yandan gizlice dönüş hazırlıklarına başladı. Önce amirallerinden Aristonikos'a, Fimbria'nın *legio*'larından bazı Roma askerlerini kazanmak için 10.000 altın sikke vererek Aigaios (Ege) Denizi'ne yolladı. Fakat Aristonikos, Aigaios Denizi'nde seyrederken Lucullus'un askerlerinin kurdukları

[1508] Liv. *perioch.* 94; App. *Mithr.* 75; ayrıca bk. Suet. *Iul.* VI. 2.
[1509] Suet. *Iul.* IV. 2.
[1510] Liv. *perioch.* 94; App. *Mithr.* 75; Oros. *hist.* VI. 2. 18; ayrıca bk. Ramsay 1899, 70; Ormerod 1922, 51 dn. 4; Arslan 2000a, 142 vdd.
[1511] Sall. *Hist.* IV. 69. 14; Plut. *Luc.* XI. 5; App. *Mithr.* 76; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 95; Oros. *hist.* VI. 2. 19.

tuzağa düşerek yakalandı. Beraberinde getirdiği paralarla birlikte Lucullus'a teslim edildi[1512].

Bunun üzerine Mithradates, bir gece aniden ordusunun önemli bir bölümüyle birlikte gemilere binerek[1513], Troas Bölgesi'nin liman kentlerinden Parion'a doğru yelken açtı. Sayısı yaklaşık 30.000'e inen piyade birlikleri de Hermokrates[1514] ile Sertorius tarafından kendisine gönderilen Marius'un kumandası altında kara yolundan Lampsakos'a doğru yürüyüşe geçtiler. Kyzikos'lular bu durumu gördükten sonra, Pontos'luların ordugahlarına karşı saldırıya geçtiler, yorgunluktan tükenmiş vaziyette geride bırakılmış olanları yok edip; eğer kampta geride kalmış bir şey buldularsa, yağmaladılar[1515]. Lucullus ise, Pontos ordusunu takibe koyuldu. Bu arada kışın yağan kar ve yağmur nedeniyle Lampsakos yolu üzerindeki Aisepos ve Granikos ırmakları debilerini arttırmışlardı. Özellikle Aisepos Irmağı aşılırken Pontos'lular gereğinden fazla zaman kaybettiler. Lucullus'un gelmesiyle ırmak kenarında kanlı bir boğuşma oldu[1516]. Ağır kayıplar veren Pontos'lular zar zor Lampsakos'a sığınabildiler[1517]. Fakat Lucullus onları orada da rahat bırakmadı ve kenti kuşattı. Bunun üzerine Mithradates, Parion'da demir atmış olan donanmasını Lampsakos'a yardıma gönderdi. Böylelikle hem Lampsakos vatandaşlarının hem de Pontos'luların bir kısmı güven içinde kenti terk

---

[1512] Plut. *Luc*. XI. 5; Memnon aynen (40. 1-2)'de olduğu gibi, yukarıda sözü edilen olayı aktarırken Mithradates'in donanma komutanın adını Plutarkhos'un (*ibid*.) tersine, Arkhelaos olarak vermektedir.

[1513] Memnon'a (40. 4) göre, Mithradates'in *triēres*'lere binişi, çok çeşitli güçlüklerin üst üste gelmesinden sonra gerçekleşmişti. Zira gemilere binmek için bekleyenler, artık çoktan dolmuş olmalarına karşın gene de yolculuk etmek istediklerinden teknelere asılarak tutunmuşlar, çok sayıda insan bunu yaptığı için gemilerden bazıları batmış; bazıları ise, alabora olmuştu.

[1514] Memnon'a (40. 3) göre, kral bu seferde otuz bin kişinin üzerindeki piyade birliğinin komutası için Hermaios ve Marius'u atamıştı.

[1515] Memnon 40. 5.

[1516] Söz konusu savaş, Memnon (40. 5) ve Appianos'a (*Mithr*. 76) göre, Aisepos; Plutarkhos'a (*Luc*. XI. 6) göre, Granikos Irmağı yakasında yapıldı. Florus'a (*epit*. I. 40. 17) göre, Pontos birlikleri hem Granikos hem de Aisepos kenarlarında Lucullus tarafından ağır kayıplara uğratılmışlardır. Bu nedenle her iki ırmak günlerce kan akmıştır.

[1517] Plutakhos'a (*Luc*. XI. 6) göre, Lucullus yaklaşık 20.000 Pontos askerini öldürüp, önemli miktarda insanı esir aldı. Orosius'a (*hist*. VI. 2. 20) göre, Pontos ordusunun asker kaybı 11.000'den fazlaydı. Appianos (*Mithr*. 76) ise, yaklaşık bir sayı vermemekte birlikte Pontos'luların Aisepos Irmağı'nı aşarken Lucullus'un saldırıları karşısında ağır kayıplara uğradığını belirtmektedir.

etti[1518]. Ancak Mithradates, Lampsakos'un savunulması ve denizlerdeki Pontos hakimiyetin devamı için Marius, Paphlagonia'lı Aleksandros ve hadım Dionysios'un komutasında 10.000 kişilik seçme askerden oluşan birlik ve 50 gemiden oluşan filo bıraktı. Kendisi ise, ordusundan geri kalan birliklerle Nikomedeia'ya doğru yelken açtı. Lucullus'un elinde Pontos donanmasını engelleyecek gemisi olmadığı için Mithradates'in gitmesine engel olamamıştır. Bununla birlikte kral yolda –Parion açıklarında– gene fırtınaya yakalanmış; hem kendi donanması hem de Lampsakos'ta bıraktığı filo büyük ölçüde zarar görmüştür[1519].

Mithradates yolda Priapos kentinin ünlü kehanet merkezi Artemis Tapınağı'nı yağmaladıktan[1520] sonra, Marmara Ereğlisi'nin önde gelen kentlerinden Perinthos'u kuşatmıştır[1521]. Başarısız birkaç denemenin ardından, Roma'yla olan ittifakına sadık kalarak Lucullus'a yardım eden Byzantion'u tehdit etmiş ve kente karşı çeşitli yaptırımlarda bulunmuştur[1522]. Sonunda Nikomedeia'ya çekilmiş ve orada konuşlanmıştır[1523].

Sonuç olarak Roma ve müttefiklerinin başarıları ve Kyzikos'luların kentlerini sonuna kadar kararlılıkla savunmaları nedeniyle Mithradates, Kyzikos kuşatmasını kaldırmak zorunda kalmıştır. Keza, kralın önceden kestiremediği ve bu yüzden adayı terk edinceye kadar büyük insan kaybına uğramasına neden olan, kalabalık ordusu üzerine çöken açlık da Kyzikos'lular için yardımcı olmuştur[1524]. Mithradates tek bir kenti kuşatmak için tam donanımlı ordusunu ve donanmasını oraya bağlamasına rağmen kenti bir türlü ele geçirememiş ve kendisinden her bakımdan az ve zayıf olan Lucullus'un dahiyane savaş stratejisi karşısında yetersiz kalmıştır[1525]. Ustaca bir kurnazlık ile sabırla şekillenmiş ve düşmanın

---

[1518] App. *Mithr*. 76.

[1519] Sall. *Hist*. IV. 69. 14; App. *Mithr*. 76; ayrıca krş. Liv. *perioch*. 95; Oros. *hist*. VI. 2. 24.

[1520] Plut. *Luc*. XIII. 4.

[1521] Memnon 40. 5.

[1522] Cicero (*de prov. Cons*. IV. 6) ve Tacitus (*ann*. XII. 6), Byzantion'u Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'ndaki Mithradates'in tüm saldırılarına ve Küçük Asya'yı kırıp geçiren Pontos ordularının kentlerini kuşatmasına rağmen onlara karşı koyduğundan dolayı övmektedirler. Buna ek olarak Byzantion halkını Mithradates'e karşı bileklerinin gücüyle sonuna kadar dayanıp, kentlerinin yok olup gitmesini önlediklerinden dolayı takdir etmişlerdir. Ayrıca bk. Gyllius *Cons*. I.

[1523] Memnon 40. 5; Liv. *perioch*. 95; App. *Mithr*. 76.

[1524] Sall. *Hist*. IV. 69. 14; Liv. *perioch*. 95; Strab. XII. 8. 11 *c*. 576; App. *Mithr*. 76-77; Flor. *epit*. I. 40. 17; Oros. *hist*. VI. 2. 19; ayrıca bk. Memnon 40. 3-4; Cic. *Arch*. IX. 21; Sall. *Hist*. III. 38; Eutr. VI. 6. 8.

[1525] Cic. *Leg. Man*. VIII. 20; *Mur*. XV. 33; Vell. II. 33. 1; Oros. *hist*. VI. 2. 20.

güçsüzlüğünü akıllıca değerlendirmenin sonucu olan bu zafer, adeta düşmanın kendi kendisini yok etmesine neden olmuştu. Böylelikle kral, bir yandan taktiğinin kurbanı olurken, diğer taraftan da kötü hava koşulları ve fırtınalar yüzünden ordusunun ve donanmasının büyük bir bölümünü kaybetmiştir[1526].

Böylelikle Lucullus zafer alayıyla birlikte, vatandaşların sevinç gösterileri eşliğinde, muzaffer bir kumandan edasıyla Kyzikos'a girdi. Romalılara olan sadakatleri nedeniyle halkı her çeşit vergiden muaf tuttu, kenti ise, bağımsız ilan etti. Bununla da kalmayarak, kentin *territorium*'unu büyük ölçüde genişletti[1527]. Strabon'a[1528] göre de, "*Romalıların ayrıcalık tanıdıkları kent kendi zamanına kadar iç bağımsızlığını korumuştu. Vaktiyle sahip olduklarına ilaveten Romalılar tarafından verilenlerle birlikte oldukça geniş toprakları olmuştu. Bunlar arasında, bir kısmı Byzantion'luların elinde olan Daskylitis Gölü'nün bazı kısımları ve Adrasteia Ovası, Troia Bölgesi'nde ise, Aisepos'un karşı kıyısında bulunan Zeleia dolaylarının bazı kısımları yer alıyordu. Dolionis ve Mygdonis'e ilaveten Apolloniatis ve Miletopolis göllerine kadar uzanan topraklar da onlara aitti*". Bu bakımdan Kyzikos'lular Lucullus'a olan minnettarlıklarını göstermek için, onun adına *–Luculleia–* oyunları düzenlemişlerdir[1529].

Mithradates'in başarısız Kyzikos kuşatması sonucunda kara ordusunun ve donanmasının büyük oranda azalmasına rağmen halen denizlerdeki tartışmasız üstünlüğü devam ediyordu. Romalıların Khalkedon yenilgisi onların Akdeniz'deki yegane donanmasına mal olmuştu. Bunun üzerine Lucullus, Hellespontos'a ilerledi[1530]. İÖ. 72 yılının baharında Küçük Asya'nın sahil kentlerinden ve bölgelerinden gemiler top-

---

[1526] Cic. *Arch.* IX. 21; Liv. *perioch.* 95; ayrıca bk. Broughton 1952, II 101.

[1527] Plut. *Luc.* XII. 1; App. *Mithr.* 76; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* VIII. 20; Vell. II. 33. 1-2.

[1528] Strab. XII. 8. 11 *c.* 576. Bununla birlikte, Kyzikos'un bu özgürlüğü Tiberius'un imparatorluğu zamanına (İS. 14-37) kadar devam etmiş gözükmektedir. Fakat kent halkı Roma İmparator Kültü çerçevesinde, Augustus'a ibadeti kabul etmemekle suçlanmıştır. Kısa süre sonra, bu iddialara Roma halkına karşı yasadışı ve kötü muamelelerde bulunmak eklenmiştir. Böylelikle Kyzikos'luların Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı sırasında kazanmış oldukları özgürlükleri ceza olarak ellerinden alınmıştır (Tac. *ann.* IV. 36; Suet. *Tib.* XXXVII. 3). Ayrıca bk. Işık 2001, 170.

[1529] App. *Mithr.* 76.

[1530] Plut. *Luc.* XII. 1; App. *Mithr.* 77.

lamaya başladı[1531] ve generallerini Pontos kontrolü altındaki Bithynia kentleri üzerine gönderdi. Çünkü, Mithradates'in Bithynia kentlerine yerleştirmiş olduğu garnizonlar halen yerlerinde duruyordu. Böylelikle Lucullus'un komutanları Bithynia'yı yeniden Roma hakimiyeti altına almaya başladılar. Gaius Valerius Triarius, Apameia Myrleia üzerine yelken açtı. Kralın kente konuşlandırdığı garnizon sonuna kadar kenti savundu. Triarius da gerek kenti ele geçirirken gerekse ele geçirdikten sonra, birçok vatandaşı öldürdü. Tapınaklara sığınanları dahi esirgemedi[1532]. Barba, Olympos (Uludağ) Dağı eteklerindeki Prusa'yı kısa bir kuşatma ve genel bir hücumdan sonra, zapt etti[1533]. Romalıların kısa zamanda Bithynia'nın önemli kentlerini teker teker ele geçirmeye başlamaları ve kuşatılarak zapt edilen kentlerin başlarına gelen felaketlerden ürken diğer şehirlerin mukavemet azmi sarsıldı. Kendilerine olan güvenleri ve Pontos kralına olan bağlılıkları bir anda yok oldu. Böylece ya eskiden Kios olarak adlandırılan Prusias[1534] gibi kentlerindeki Pontos garnizonlarını kovdular ya da Nikaia örneğinde olduğu gibi, Pontos birlikleri kendiliğinden kentlerini terk ettikten sonra, kapılarını Romalı-

---

[1531] Bu arada Roma *Senatus*'u, Pontos kralının denizlerdeki üstünlüğüne bir son vermek amacıyla, Lucullus'a bir donanma inşa etmesi için 18.000.000 *denarii* (3.000 *talanta*) tutarında para vermeyi kararlaştırdı. Fakat Lucullus, Küçük Asya'daki dost ve müttefik sahil kentlerinden ve adalardan yardım alarak bir donanma hazırlayacağını bildirmek suretiyle *Senatus*'un yardım talebini geri çevirdi (Plut. *Luc*. XIII. 4).

[1532] App. *Mithr*. 77. Memnon'a (41. 1) göre, Triarius gerekli hazırlıkları yapıp Apameia'ya ilerleyerek kenti kuşatmaya başlamıştır. Apameia'lılar Triarius'a ellerinden geldiği ölçüde karşı koymuşlar; fakat sonunda kapıları açarak Romalıları kente kabul etmişlerdir. Orosius'a (*hist*. VI. 2. 23) göre ise, Apameia kentini harap eden Lucullus'tur.

[1533] Memnon 41. 1-2; App. *Mithr*. 77. Orosius'a (*hist*. VI. 2. 23) göre ise, Lucullus bizzat Olympos eteklerindeki Prusa kentini kuşatarak ele geçirmiş ve tahrip etmiştir.

[1534] Strabon'a (XII. 4. 2 *c*. 564) göre, Astakenios Körfezi'ne oranla daha güneşin doğduğu yere doğru uzanan diğer bir körfeze gelinirdi. Bu körfezde, vaktiyle Kios denen Prusias bulunurdu. Argo Efsanesi'ne göre, bu kent Herakles'in arkadaşlarından biri olan ve onunla birlikte bu sefere katılan Kios tarafından kurulmuştur. Kios, Kolkhis'den dönerken bu körfezde kalmış ve burada ismine izafeten adlandırdığı Kios kentini kurmuştur. Fakat Kios kenti Demetrius'un oğlu ve Perseus'un babası olan V. Philippos tarafından yerle bir edilmiş ve onun tarafından buranın tahribinde kendisine yardım etmiş olan Bithynia Kralı Ziaelas'nın oğlu Prusias'a armağan olarak verilmiştir. Prusias da bu kenti restore ederek Kios'a kendi ismine izafeten Prusias adını vermiştir.

lara açtılar[1535]. Bithynia kentlerinden çekilen diğer Pontos garnizonları ise, birer birer Mithradates'in ana karargahının yer aldığı Nikomedeia'ya giderek, Pontos'luların Küçük Asya'da kalan son ordusuyla birleştiler[1536].

Lucullus, İÖ. 72 bahar sonu/yazı başında, Ilion'dan Aigaios Denizi'ne açıldı. Elaitikos Körfezi'nde yer almasına rağmen, Ilion'a[1537] sadece on iki *stadia* uzaklıkta olan ve Akhaia'lıların Limanı[1538] olarak adlandırılan donanma merkezinde Mithradates'in demir atmış, beş sıra kürekli (= *pentērēs* [πεντήρης]/*quinqueremis*), on üç gemiden oluşan Pontos filosunu baskın yaparak ele geçirdi. Komutanları Isodoros'u öldürdü[1539]. Pontos donanmasının geri kalan kısmının Lemnos (Limni) ile Imbros (Gökçeada) arasındaki Neai Adası'nda olduğunu öğrendiğinde ise, derhal oraya doğru yelken açtı. Marius, Aleksandros ve Dionysios komutasındaki Pontos donanmasıyla Neai'da karşılaştı. Ancak yetenekli kumandan Marius ve Pontos'lular gemilerinin bir kısmını karaya çekerek, diğer kısmını ise, adanın çıkartma yapmaya elverişli küçük limanında sabitleyerek deniz savaşına yanaşmadılar. Romalıların kıyıya yanaşma güçlüğünü kendileri için bir koz olarak kullandılar. Amaçları Romalıları henüz gemilerindeyken püskürtmekti. Çünkü Romalılar bir kez karaya çıktılar mı asker ve donanım bakımından kendilerinden üstün olurlardı. Öte yandan Romalılar gemi ve asker bakımından ne kadar üstün olurlarsa olsunlar, çıkartmanın güçlüğü yüzünden adanın limanında küçük topluluklar halinde savaşmak zorunda kalacaklardı. Böylelikle Romalıların karşılaşacağı güçlüklerin sayıca azlıklarını telafi edeceğine inanıyorlardı. Bu yüzden Pontos'lular gemilerinin güvertelerini eski; fakat etkili bir savaş taktiği olan ağır silahlı askerler, okçular ve mızrakçılarla donattılar[1540].

[1535] Memnon 41. 2-3; App. *Mithr.* 77. *IGR* III 34'te Prusa'dan ele geçen bir onur yazıtı fragmanında "*Kral Mithradates*" ve "*kentin kuşatıldığına*" dair bilgiler bulunmaktadır. Yazıta ilişkin değişik görüşler için ayrıca bk. Magie 1950, 1188 dn. 18.

[1536] Memnon 41. 3; 42. 1.

[1537] Burada sözü edilen Ilion, Ida Dağı yönünde, otuz *stadia* içerde olan Eski Ilion değil, Akhaia'lıların Limanı'ndan on iki *stadia* uzaklıkta Strabon'un (XIII. 1. 32 *c.* 596) şimdiki Ilion olarak tanımladığı yerdir.

[1538] Elaitikos Körfezi'nde bir liman kenti. Kentin yeri ve konumuna ilişkin detaylı bilgi için bk. Strab. XIII. 1. 32 *c.* 596; 36 *c.* 598; 3. 5 *c.* 622.

[1539] Plut. *Luc.* XII. 2; App. *Mithr.* 77.

[1540] Plut. *Luc.* XII. 3; App. *Mithr.* 77.

14) Mithradates'in Kyzikos Kuşatması

Savaş Lucullus'un Pontos'lulara saldırmasıyla başladı. Romalılar ilk çarpışmanın coşkunluğu içinde, liman boyunca bir set gibi sıralanmış Pontos gemilerini bozguna uğratıp kendilerine bir gedik açmaya çalıştılar. Ama çok geçmeden Pontos'lular her yönden üzerlerine saldırdılar ve yalnız gemilerin güvertelerinden değil, aynı zamanda liman tarafından da üzerlerine ok, mızrak ve taş yağmaya başladı. Çetin geçen çarpışmalar deniz muharebelerinden ziyade, ustalıktan çok bilek gücüne dayanan bir kara savaşını andırıyordu. Zira, limanda bu kadar çok geminin manevra yapmasına yetecek yer yoktu. Roma ve müttefik gemileri Marius ve Pontos'lu generallerin komutasındaki gemilerle bir kez borda bordaya geldi mi, gemilerin sayısı ve yan yana yığılması nedeniyle birbirlerinden bir daha ayrılamıyorlardı. Her iki taraf açısından da ne gerilemek ne de düşman hattını yarmak mümkündü. Askerler göğüs göğüse çarpışmaya başlayıp öbür gemiyi ele geçirmeye çalışıyorlardı. Liman ağzında bir set gibi dizilmiş Pontos gemisini mahmuzlayan bir Roma savaş teknesinin sık sık yer darlığından kendisinin de yara aldığı iki, hatta daha fazla geminin birbirine takılarak uzun süre ayrılamadıkları görülüyordu. Çarpışma sırasında gemiler hareketsiz kalıyor, bilgiden ve taktikten çok cesaret ve şiddetle dövüşülüyordu. Zafer ise, genellikle Pontos gemilerinin güvertelerine yerleştirilmiş olan kara askerlerinde kalıyor, Romalılar püskürtülüyordu. Güvertelerden yağmur gibi yağan ok ve mızraklar Romalıları önemli kayıplara uğratıyordu. Dahası hafif kayıklara binip gemilerin çevresini dolanan ve küreklerin altına süzülerek gemilerin bordasından tayfaları mızrak yağmuruna tutan Pontos'lular da Romalıları yıpratıyordu. Romalılar büyük çaba harcıyor, ne var ki, yanaşmanın güçlüğü ve Pontos'luların sarsılmaz direnci yüzünden karaya çıkamıyorlardı. Bunun üzerine Lucullus, taktik değiştirdi. Bir yandan Pontos'lularla çarpışmayı sürdürürken, öte yandan da en iyi askerlerinden bir bölümünü adanın arkasından gemilerini kıyıya baştankara ettirterek, karaya çıkarmaya muvaffak oldu. Böylelikle kısa süre sonra, iki ateş arasında kalan Pontos'lular hem gemi hem de asker bakımından ağır kayıplara uğramaya başladılar. Bu durum Pontos donanmasındaki gemicilerin, bir kısmının paniğe kapılıp karayla olan bağlantı halatlarını keserek demir almasına, diğer bir kısmının ise, süratle gemilerini denize sürerek adadan ayrılmaya çalışmasına neden oldu. Denize açılmaya çabalayan Pontos gemileri kargaşa içinde kaçarken ya da bir başka yöne yönelmek isterken, rastlantıyla karşılaştıklarında sık sık pruvalarından toslaşıyorlardı. Birbirine çarpıp duran gemilerin gürültüsü ortalığa dehşet saçıyor ve askerlerin komutanlarının sesini işitmesine engel oluyor-

du. Çarpışmanın her noktasındaki aşırı kargaşa ve gürültüyle dehşete kapılan gemicilerin bir de acele etmesi eklenince, başta komutanlar ve yardımcıları olmak üzere birçok asker gemilere binemedi. Romalıların çifte saldırısı karşısında ikiye ayrılan Mithradates'in askerleri bozguna uğradılar[1541]. Sonuçta bireysel olarak her bir Pontos'lu kendi canının derdine düştü. Böylelikle Lucullus, kısa sürede kraliyet donanma gemilerinden otuz iki tanesini batırıp-zapt etmesinin yanı sıra, önemli sayıda yük teknesi ele geçirmiştir[1542]. Karadakiler ise, Romalılar tarafından çevrilerek kılıçtan geçirildiler. Pontos amiralleri Paphlagonia'lı Aleksandros, hadım Dionysios ve Marius saklandıkları mağarada yakalandılar. Fakat Dionysios, Romalılara teslim olmaktansa ölmeyi tercih etti ve yanında taşıdığı zehri içerek hayatına son verdi. Diğer ikisinden Aleksandros, Lucullus'un Roma'da düzenlemeyi düşündüğü zafer alayında sergilenmek üzere hapsedildi. Eski bir *Senatus* üyesi olan Marius ise, Roma'da halka gösterilemeyeceğinden Lucullus'un emriyle öldürüldü[1543]. Böylelikle Mithradates'in Kyzikos'tan ayrılırken geride bıraktığı donanma tam anlamıyla Lucullus tarafından ortadan kaldırılmış ve bir bakıma denizlerdeki Pontos hakimiyeti de son bulmuş oldu. Lucullus, bu zaferini müjdeleyen mektupları defne dalıyla sararak Roma'ya gönderdi[1544]. Daha sonra da, İÖ. 72 yazında, Mithradates üzerine yürümek için Bithynia'ya doğru yelken açtı[1545].

3. Direnme ve Boyun Eğiş; Lucullus'un Pontos İstilası ve Sonuçları

İÖ. 72 yazında, Khalkedon üzerindeki Pontos kuşatmasının sona ermesiyle Marcus Aurelius Cotta tekrar özgürlüğüne kavuşmuştur[1546]. Ardından Lucullus'un komutanlarından Triarius ile güçlerini birleştirmiş ve

---

[1541] Plut. *Luc*. XII. 3-4; App. *Mithr*. 77.

[1542] Oros. *hist*. VI. 2. 21.

[1543] Plut. *Luc*. XII. 5; App. *Mithr*. 77; Eutr. IV. 6. 3; Oros. *hist*. VI. 2. 21-22; ayrıca krş. Memnon 42. 2; Cic. *Arch*. IX. 21; *Mur*. XV. 33; *Leg. Man*. VIII. 21. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 330-332.

[1544] Zafer kazanmış bir generalin *Senatus*'a gönderdiği zafer haberini defne yaprağına sararak yollaması, bir gelenekti (App. *Mithr*. 77). Plinius'a (*nat*. XV. 39. 127) göre de, defne Romalılarda yengiyi belirten bir işaret olarak kullanılıyordu.

[1545] Liv. *perioch*. 95; Plut. *Luc*. XIII. 1; App. *Mithr*. 77.

[1546] Lucullus *elogium*'unda (kitabe/yazıt) Cotta'nın kendisi tarafından özgürlüğüne kavuşturulduğunu ifade eder (*CIL* I^2 196 n° 21). Ayrıca bk. Auct. *Liber de Vir. ill*. 74. 4.

Nikomedeia'da konuşlanmış olan Mithradates'in kara yolunu bloke etmiştir[1547]. Lucullus'a ise, Mithradates'i Nikomedeia kentinde hem karadan hem de denizden abluka altına alma fırsatı yakaladıklarını ve bir an önce denizden Astakenios (İzmit) Körfezi'ni bloke etmesini bildirmiştir. Ancak Lucullus'un bu işle görevlendirdiği Voconius, Samothrake Adası'ndaki dinsel törenleri izlerken gereğinden fazla zaman kaybettiği –belki de bilerek oyalandığı– için söz konusu plan uygulanamamıştır. Çünkü iyi haber alma ve casusluk teşkilatına sahip olan Mithradates, Ege Denizi'nde ve Tenedos Adası çevresinde Lucullus'a karşı savaşan Pontos'luların iki deniz savaşında da yenilmiş olduklarını ve Romalıların kendisini kapana kıstırma planları yaptığını öğrenmiştir. Romalıların kendisine karşı saldırmak üzere hazır bekleyen ordusuna karşı koyabilecek güçte olmadığı için derhal yola çıkma hazırlıklarına girişmiştir[1548]. Böylelikle, Voconius ve Lucullus'un Astakenios Körfezi'ne ulaşmalarından önce, kral ordusundan geriye kalan askerlerini donanmasından arta kalan gemilere[1549] bindirerek Nikomedeia'dan Pontos'a doğru yelken açmıştır[1550].

Kral hiçbir güçlükle karşılaşmadan Bosporos'u da geçerek Pontos Euksenos'a açılmıştır. Fakat burada da kötü talihi yakasını bırakmamış Pontos'a doğru seyrederken korkunç bir fırtınaya yakalanmıştır. Birkaç saat içinde gemilerinin büyük bir bölümü batmış[1551], bir bölümü ağır

---

[1547] Memnon'a (42. 1) göre, Cotta önceki başarısızlıklarını bir şekilde telafi etmek istediği için, bozguna uğramış olduğu Khalkedon'dan Nikomedeia'ya doğru ilerlemiştir. Gene de tedbiri elden bırakmamış, savaşa girmekten sakınarak, kentten yüz elli *stadia* uzaklıkta kamp kurmuştur. Triarius ise, daha çağrılmayı beklemeden büyük bir hızla Cotta'ya yetişmiş ve Mithradates'in kente doğru geri çekilmesinin ardından, orada onu her taraftan kuşatma altına almak üzere Roma ordusunu hazırlamaya başlamıştır.

[1548] Memnon 42. 2.

[1549] Florus'a (*epit.* I. 40. 18) göre, kralın donanması o sıralar yaklaşık 100-120 gemiden oluşuyordu. Bu sayı kralın savaşa başladığı oranın dörtte biri kadardır.

[1550] Liv. *perioch.* 95; App. *Mithr.* 78. Plutarkhos'a (*Luc.* XIII. 1-2) göre, Voconius, Astakenios Körfezi'ne girdiği zaman, Mithradates çoktan Nikomedeia'dan demir almış ve Bithynia'ya son defa veda ederek, kendi krallığına doğru yola çıkmış bulunuyordu.

[1551] Mithradates bu fırtınada Orosius'a (*hist.* VI. 2. 24) göre, 80 tane mahmuzlu savaş gemisi; Appianos'a (*Mithr.* 78) göre ise, 60 gemi ve 10.000 kişi kaybetmiştir. Sallustius'a (*Hist.* III. 54-56; IV. 69. 14) göre, kral bu fırtınada en tecrübeli askerlerini ve donanmasının en iyi gemilerini yitirmiştir. Plutarkhos (*Luc.* XIII. 2), fırtınadan sonra, Pontos sahillerinin parçalanan gemi enkazları ve insan cesetleriyle dolduğunu ve gemi parçalarının bütün kıyı şeridini kapladığını ifade etmektedir. Florus'a

hasara uğramış, diğer bir bölümü ise, fırtınanın etkisiyle açıklara sürüklenmiştir. Hatta derin rahleleri olan kendi amiral gemisi[1552] bile, su almaya başlayarak batma tehlikesi geçirmiştir. Bunun üzerine Mithradates, Pontos donanmasında Romalılara karşı savaşan korsan Seleukos'un yardım teklifine olumlu yanıt vermiş ve onun *myoparo*'suna[1553] –korsan kadırgası– geçmiştir[1554]. Böylelikle sağ salim Hypios Irmağı'na ulaşmayı başararak[1555], burada fırtınadan kurtulan gemilerini toplamıştır.

Orada kış boyunca konaklarken, eski dostu olan Lamakhos'un Herakleia Pontike kentinin yöneticisi olduğunu öğrenmiştir. Birçok vaatte bulunarak onun ilgisini çekmiş ve kendisinin kente kabul edilmesini sağlaması için ona yüklü miktarda para göndermiştir. Lamakhos da, onun bu talebini kabul etmiştir. Ardından kentin sur duvarları dışında halk için son derece görkemli bir ziyafet sofrası hazırlatmış ve insanların şaraptan sarhoş olduğu gerekçesiyle, ziyafet sırasında kent kapılarının kapatılmamasını emretmiştir. Böylelikle aynı gün içerisinde Mithradates'in Herakleia Pontike'ye gizlice yerleşmesini sağlamıştır. Bu şekilde, daha Herakleia'lılar onun geldiğinin dahi farkına varmadan, kent Mithradates'in eline geçmiştir. Ertesi gün kral halkı toplantıya davet etmiş,

---

(*epit.* I. 40. 18-19) göre, rüzgarın şiddetinden savaş malzemesi ve asker yüklü 100'den fazla gemiden oluşan filosu dağılmış ve gemilerin birçoğu batmıştır. Kyzikos kuşatması sonucunda çok ağır kayıplara uğrayan kral, bu savaşta Lucullus'tan ziyade doğal afetlere ve kötü kaderine yenilmiştir (ayrıca bk. Liv. *perioch.* 95). Memnon (42. 2) ise, Pontos'luların ülkelerine geri dönüş yolculukları sırasında yakalandıkları şiddetli kış fırtınasında kaç gemi kaybettiklerine ilişkin bir rakam vermemekle bildirmemekle birlikte, donanmalarındaki *triērēs*'lerinden bazılarını kaybettiklerini ancak gene de kralın gemilerinin büyük bir bölümüyle birlikte Hypios (Büyükmelen Çayı) Irmağı'na ulaştığını bildirmiştir.

[1552] Plutarkhos'a (*Luc.* XIII. 2-3) göre, Mithradates fırtına sırasında bir tüccarın; Appianos'a (*Mithr.* 78) göre ise, kendi amiral gemisindeydi.

[1553] Bordaları su seviyesine yakın, olağanüstü hızlı ve denize dayanıklı bir tekne türüdür. Antikçağda genellikle korsanlar tarafından kullanılırdı. Mükemmele denk '*par excellence*' olarak da adlandırılırdı.

[1554] Dostları ve komutanları korsanlara itimat etmenin tehlikeli olabileceğini – zira kendisini fidye almak için rehin alabileceklerini, daha da kötüsü, iyi bir ücret karşılığı Lucullus'a teslim edebileceklerini– söyleyerek, onu kararından caydırmaya çalışmalarına rağmen Mithradates, Seleukos'a güvenerek korsan teknesine binmiştir. Korsanlar kralın kendilerine olan güvenini suiistimal etmemişler ve Mithradates'i önce Herakleia Pontike daha sonra Sinope'ye oradan da Amisos'a götürmüşlerdir (Oros. *hist.* VI. 2. 24; Plut. *Luc.* XIII. 3; App. *Mithr.* 78). Daha detaylı bilgi için bk. Münzer 1964[2], *col.* 1247; McGing 1986a, 139; Souza 1999, 125).

[1555] Memnon 42. 2. Hypios Irmağı'na ilişkin olarak ayrıca bk. Arr. *periplus* XIII. 2; Skylaks *periplus* 91; Apoll. Rhod. *argon.* II. 795; Arslan 2005, 99.

Herakleia'lıları gönül alıcı sözlerle selamladıktan, kendisine karşı iyi niyetlerinin devam etmesini şiddetle tavsiye etmiştir. Romalıların bu sebeple kendilerine karşı harekete geçmeye teşebbüs etmeleri durumunda, kenti onların adına savaşarak savunmaları için, kente Konnakoriks'in komutasında 4.000 kişiden oluşan Galat muhafız birliği konuşlandırmıştır. Ayrıca kral, Herakleia'da kaldığı kısa süre içerisinde kentin ileri gelenlerini parayla, güçle ve ikna yeteneğini kullanarak kendi tarafına çekmesini bilmiştir. Daha sonra da Seleukos'un korsan gemisiyle Sinope'ye gitmiştir[1556]. Ancak orada da fazla kalmamış, satraplarına ve Pontos kentlerindeki garnizonlarına kendilerini olası bir Roma saldırısına karşı hazırlamalarını bildirmiştir. Sonra Amisos'a gelmiş ve Pontos'un merkezinde yeni bir ordu meydana getirmek için harekete geçmiştir[1557].

Artık Lucullus'un, Pontos topraklarına saldırması kaçınılmazdı. Şimdi donanması ve ordusu art arda gelen felaketler sonucunda yok olmuş olan Mithradates'in krallığını, Romalıların muhtemel istilasına karşı savunması gerekiyordu. Bu bakımdan ciddi felaketlerle şansın neden olduğu diğer kayıplar, kralın akıl ve zekasıyla bir dereceye kadar iyiye dönüştürülmüştür. Ardından kral hiç vakit kaybetmeden, hayranlığa şayan bir soğuk kanlılık ve enerji örneği göstererek Pontos Krallığı'nın merkezinde yer alan Kabeira'da[1558] –stratejik açıdan olduğu kadar doğal ve insan kaynakları bakımından verimli bir bölgede[1559]– yeni bir ordu oluşturmaya başlamıştır[1560].

Bu arada Lucullus, Mithradates tarafından boşaltılan Nikomedeia'ya geldi. Kapılarını Romalılara açan kentte diğer Romalı komutanlarla bir

---

[1556] Memnon 42. 3-5; Sall. *Hist.* III. 54-56; IV. 69. 14; Liv. *perioch.* 95; Plut. *Luc.* XIII. 2-3; App. *Mithr.* 78; Flor. *epit.* I. 40. 18 vdd.; Oros. *hist.* VI. 2. 24.

[1557] App. *Mithr.* 78.

[1558] Mithradates, Armenia'dan akan Lykos ile Amaseia yakınındaki dar geçitten akan Iris Irmağı'nın birleştiği yerdeki Eupatoria'nın aşağı yukarı iki yüz elli *stadia* daha güneyinde –*ca.* 45km–, Paryadres Dağları'nın hemen eteklerindeki Kabeira'da konuşlanmıştır.

Kabeira, sonradan Pompeius tarafından bir kent haline getirilmiş ve Diospolis olarak adlandırılmıştır. Pythodoris (Pythodoros'un kızı ve Pontos kraliçesi) ise, Pompeius'tan sonra burayı bayındırlaştırarak ismini Sebaste olarak değiştirmiştir (ayrıca bk. Strab. XII. 3. 29-31 *c.* 556-557 dn. 1; Memnon 45. 1).

[1559] Bunların yanı sıra, kentte kralın sarayı, su değirmeni, hayvanat bahçeleri, av sahaları ve madenleri vardı (Strab. XII. 3. 30 *c.* 556).

[1560] Sall. *Hist.* IV. 69. 15; App. *Mithr.* 78; ayrıca bk. Plut. *Luc.* XIV. 5.

toplantı yaptı[1561]. Nikomedeia'da bir araya gelen generaller, genel olarak, İÖ. 73/72 kışını Mithradates'in ordusuyla çamur ve kar içinde savaşarak geçirmiş olan askerlerin yorgunluğunu bahane ederek Pontos Seferi'nin gelecek baharda yapılması görüşünde olduklarını bildirdiler. Fakat Lucullus, bu teklifi reddetti[1562]. Aynen Sulla'nın Birinci Mithradates-Roma Savaşı'ndan sonra, yaptığı gibi kralı serbest bırakarak, onun bir daha güçlenmesini ve Küçük Asya'yı istila etmeye çalışmasını istemiyordu. Ona göre, bu defa savaş Pontos topraklarında cereyan etmeliydi. Zaten Mithradates-Roma Savaşları sırasında Anadolu yeterince yağmalanmıştı. Fakat Pontos toprakları ve ülkesi büyük ölçüde bu durumdan etkilenmemişti. Ayrıca, gerek Bithynia gerekse diğer Küçük Asya eyaletleri Roma ordusunu besleyecek durumda değildi. Bu durumda Lucullus'un ve Romalıların önlerinde tek bir seçenek kalıyordu. O da Pontos topraklarında bir an önce askeri harekata başlamaktı. Böylece, Nikomedeia'da toplanan Romalı komutanlar Pontos'u istila edip, savaşı düşmanın toprağında sürdürme kararı aldılar. Daha sonra Lucullus, herkese vazifesini bildirdi. Buna göre, kendisi beş Roma *legio*'suyla derhal Bithynia ve Galatia üzerinden Kappadokia'ya doğru ilerleyerek Pontos topraklarına girecekti[1563]. Triarius, Roma donanmasının amiralliğine atanarak Hellespontos ve Propontis çevresinde gemilerini topladıktan sonra, Mithradates'in Sertorius'a gönderdiği filonun dönüşünü bekleyecekti[1564]. Cotta ise, Bithynia'daki Roma hakimiyetini sağlamlaştırdıktan ve halen Romalılara karşı direnen Pontos yanlısı kentleri ele geçirdikten sonra, Mithradates'e yardım ve yataklık yapan Herakleia Pontike kenti üzerine yürüyecekti[1565].

[1561] Memnon 43. 1.

[1562] Plut. *Luc.* XIV. 1.

[1563] Plut. *Luc.* XIV. 1; App. *Mithr.* 78; ayrıca bk. Memnon 43. 1.

[1564] Sertorius, kendi adamlarından Perperna'nın suikastı sonucunda öldürülmüştü. Perperna'nın Pompeius tarafından bozguna uğramasından sonra ise, İspanya'daki isyan hareketi son bulmuştu (Liv. *perioch.* 96; App. *civ.* I. 113-115; Plut. *Pomp.* XX. 2-3; *Sert.* XXV. 1-XXVII. 1; Flor. *epit.* II. 10. 9; Eutr. VI. 1; Frontin. *strat.* II. 5. 12; Vell. II. 30. 1; Val. Max. VI. 2. 8; Amm. Marc. XXVI. 9. 9; Oros. *hist.* V. 23. 13). Bu bakımdan Mithradates'in Sertorius'a yardım için gönderdiği filo yakında geri dönecekti. Memnon (43. 1) de, Mithradates'in Krete Adası'na da daha önceden bir filo göndermiş olduğunu ve bu gemilerin İspanya'dan dönen gemilerle aynı zamanda Pontos'a yelken açacaklarına işaret etmektedir.

[1565] Memnon 43. 1; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 332-333; Günaltay 1987[2], 433.

Böylelikle Roma ordusu, İÖ. 72 yılından itibaren, Mithradates'e karşı aktif duruma geçerek, hücum eden taraf olmuştur[1566]. Lucullus, İÖ. 72 yazı sona ermeden Bithynia'dan Pontos üzerine doğru ileri hareketine başladı. Önüne çıkan kentleri ve yöreleri boyunduruğu altına alarak Pontos topraklarına doğru ilerdi[1567]. Fakat büyük Roma ordusunun Bithynia ve Galatia'yı geçmesi, oldukça zahmetli oldu[1568]. Söz konusu bölgeler süre gelen savaşlar yüzünden harap olmuş ve orduyu besleyecek yeterli erzak bulunamamıştı. Galat *tetrarkhes*'lerinden Deïotaros'un[1569] yardımı tam zamanında yetişmeseydi, Roma ordusu çok kötü bir duruma düşebilirdi. Lucullus'un, emrindeki beş Roma *legio*'suyla Bithynia ve Paphlagonia/Galatia topraklarından Pontos Krallığı'nın önde gelen kentlerinden Amisos (Samsun) kentine doğru ilerlediği sırada, Deïotaros'un vermiş olduğu 30.000 kişilik Galat ordusunun her bir eri sırtında bir çuval un getirerek Roma ordusuna katılmıştır[1570]. Galat *Tetrarkhes*'i Deïotaros'un bu desteğiyle Lucullus'un, Mithradates'e karşı gücü iyice artmış ve Pontos'taki konumu sağlamlaşmıştır.

Bu arada Mithradates, bir yandan Kabeira'da yeni bir ordu toplamaya çalışırken, diğer yandan da elçilerini Kimmeria Bosporos'u kralı ve Pontos Krallığı'nın naibi olan oğlu Makhares'e[1571], damadı Armenia Kralı II. Tigranes, Skythia ve Parthia krallarına yollayarak, bir an önce kendisine yardıma gelmelerini istedi[1572]. Komutanlarından Diokles'i ise, önemli miktarda para ve değerli hediyelerle Skythia'dan yardımcı güçler toplamak üzere gönderdi. Fakat, her yerde ve her zaman olduğu gibi, yenilgi, kralın müttefikleri tarafından terk edilmesine, en yakınları tara-

---

[1566] Memnon 43. 1.

[1567] App. *Mithr*. 78.

[1568] Plut. *Luc*. XIV. 1. Lucullus'un Pontos'a doğru ilerlerken seçtiği yol tartışmalıdır. Eutropius'a (VI. 8. 2) göre, Lucullus Bithynia ve Paphlagonia'yı geçerek Batı Pontos üzerinden Mithradates üzerine yürümüştür. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 333 dn. 23.

[1569] Lucullus'un Küçük Asya'daki müttefiklerinin en önemlisi Galat *Tetrarkhes*'i Deïotaros olmuştur. Galatlar, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşları sırasında kralın ordularına karşı her yerde gerilla savaşı vererek Pontos ordusunu vur-kaç taktiğiyle yıpratmaya çalışmışlar ve sonunda kralın generali Eumakhos'u dahi Galat topraklarından çekilmek zorunda bırakmışlardı. Daha sonra da, yerli halktan yardım görmeden, ıssız topraklarda Pontos birliklerine karşı savaşmaya çalışan Lucullus komutasındaki Roma ordusuna çeşitli yardımlarda bulunmuşlardı. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2000a, 143-146.

[1570] Plut. *Luc*. XIV. 1.

[1571] App. *Mithr*. 78.

[1572] Memnon 43. 2.

fından bile ihanete uğramasına ve yalnız kalmasına neden oldu. Makhares, Tigranes ve Parth'lar kralın yardımına gelmediler. Makhares babasının yardım isteğine kayıtsız kaldı[1573]. Tigranes ise, ne olumlu, ne de olumsuz genel, siyasi bir cevapla elçiyi Mithradates'e geri yolladı[1574]. Daha sonra da Syria'daki bazı kentlerin ve kalelerin fetihlerini tamamlamak üzere harekete geçti. Skythia'ya yollanan Diokles yanındaki paralar ve hediyelerle Lucullus'un yanına sığındı[1575]. Fakat kral bütün bu olumsuzluklar ve ihanetler karşısında bile, Kabeira'da kısa süre içinde 40.000 piyade ve 4.000 atlıdan oluşan yeni bir Pontos ordusu hazırlamayı başarabildi[1576].

Mithradates, İÖ. 72/71 sonbaharında, Kabeira'daki karargahından Lucullus'un hamlelerini izliyor; kendini ve ordusunu Romalılarla çarpışmaya hazırlıyordu. Lucullus ise, bu arada, Halys'ü (Kızılırmak) aşmış ve Mithradates-Roma Savaşları sırasında hiçbir şekilde yağmalanmamış bereketli Pontos yörelerine girmişti. Ardından Mithradates, önde gelen komutanlarını Lucullus'a karşı gönderdi. Çarpışmalara gelince, büyük bir çoğunluğu değişik şekillerde sonuçlandı. Gene de birçok karşılaşmada Romalıların güçleri galip geldi[1577]. Bu şekilde Lucullus yolu üzerindeki kentlere ve kalelere boyun eğdirerek Iris havzasına doğru ilerledi. Böylelikle Romalılar her şeyin bol olduğu yörede erzak ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılamalarından başka, önemli ölçüde köle elde ettiler. Ama kısa zamanda bolluğun para etmediğini öğrendiler. Öyle ki, bir kölenin fiyatı dört, bir öküz ise, bir *drakhmē*'ye düştü. Koyun, keçi, elbise ve diğer çeşit eşyaların hemen hemen hiçbir değeri yoktu[1578].

[1573] Belki daha o zamandan bir şekilde Romalılara dost ve müttefik anlaşması yapmak için fırsat kolluyordu.

[1574] Tigranes'in Mithradates'e yardıma gelmemesinin nedeni ise, Pontos kralının kendisine gönderdiği Metrophanes adlı elçinin ona ihanet etmesi, kararsız ve tereddüt içindeki Armenia kralının aklını çelmesiydi (Strab. XIII. 1. 55 *c.* 610; Plut. *Luc.* XXII. 2-4).

[1575] App. *Mithr.* 78.

[1576] Plut. *Luc.* XV. 1; App. *Mithr.* 78; ayrıca bk. Sall. *Hist.* IV. 69. 15.

Memnon'a (43. 3) göre ise, Mithradates'in toplamayı başardığı ordu diğer tarihçilerin vurguladıklarından daha büyüktü. Zira Memnon'a (*loc. cit.*) kral, 40.000 piyade ve 8.000 süvari toplayıp Diophantos ve Taksiles'i bu orduya generaller olarak atadı. Ardından onları diğer güçleriyle buluşmak üzere gönderdi.

[1577] Memnon 43. 2.

[1578] Sall. *Hist.* III. 42; Plut. *Luc.* XIV. 1; App. *Mithr.* 78.

Bu sırada Lucullus'un kardeşi, İÖ. 73 yılı *consul*'lerinden Marcus Terentius Varro Lucullus da, İÖ. 72 yılında Makedonia *proconsul*'ü olarak atanmıştı. Daha sonra Thrakia'lılar üzerine sefer düzenledi. Kısa süre içinde bu topoğrafyada ikamet

Lucullus, İÖ. 72/71 kışı başında, ordusu ve özellikle süvarisiyle geçtiği yerleri yağmalayarak, soyup soğana çevirdikten sonra, Mithradates üzerine yürümektense, Sinope'yi solunda, Amaseia'yı sağında bırakarak Iris Deltası boyunca ilerlemeyi sürdürdü. Daha sonra da ordusunu ikiye ayırdı. Kendisi Pontos İmparatorluğu'nun ticari başkenti Amisos'u kuşatırken, ordusunun diğer bölümü Amisene topraklarındaki Themiskyra'ya[1579] saldırdı. Ancak her iki kent de kendilerini Romalıların beklemedikleri ölçüde azimli bir şekilde savundular.

Mithradates ise, Kabeira'daki ordugahında, bir yandan kışı güven içinde geçirip, yeni bir Pontos ordusu hazırlarken diğer yandan da abluka altındaki Amisos'a yiyecek, silah ve asker yardımında bulunmayı sürdürdü[1580]. Pontos'lular Amisos'u Romalılara karşı cesurca savunuyor ve durumun gereğine göre, bazen gece bazen de gündüz aniden huruç harekatı düzenleyerek Romalılara zor anlar yaşatıyordu. Hatta kentin sur duvarları önünde Romalıları bire bir dövüşe davet ediyorlardı[1581].

Bu sırada, diğer Roma birlikleri ise, Thermodon Irmağı kıyısında kurulmuş ve adını bir Amazon'dan almış olan Themiskyra'yı[1582] abluka ediyorlardı. Kuşatmanın ilk evresinde, Romalılar kenti ele geçirmek için sırasıyla, sur duvarları önlerinde büyük kuleler inşa etmişler ve yüksek toprak yığınları oluşturmuşlardı. Fakat tahkimli surlara sahip Themisky-

---

eden Thrakia kavimlerine ve Pontos sahillerindeki Apollonia, Kallatis, Parthenopolis, Tomis, Istria, Burzaio, Dionysopolis, Odessos ve Mesembria gibi Hellen kentlerine boyun eğdirerek Roma hakimiyetini Ister/Istros Irmağı'ndan Pontos kıyılarına kadar genişletmişti (Cic. *Verr*. II. (2) 8. 23-24; Liv. *perioch*. 97; Plut. *Caes*. IV. 1; Sall. *Hist*. IV. 18; Strab. VII. 6. 1 *c*. 319; Plin. *nat*. XXXIV. 18. 39; Eutr. VI. 10; Flor. *epit*. I. 39. 6; App. *Illyr*. 30; Oros. *hist*. VI. 3. 4; Amm. Marc. XXVII. 4. 11 dn. 2-3; Fest. *Brev*. IX *str*. 12-13). Daha detaylı bilgi için bk. Eadie 1967, 118 vd.; Danov 1979a, 115 vd.; Arkenberg 1993a, 333 vd.; Pastor 1996a, 244 vd.

[1579] Strab. XII. 3. 9 *c*. 544.

[1580] Plut. *Luc*. XIV. 2; App. *Mithr*. 78.

[1581] App. *Mithr*. 78; ayrıca bk. Strab. XII. 3. 14 *c*. 547; Sall. *Hist*. III. 58; Plut. *Luc*. XIV. 2-3.

[1582] Strab. XII. 3. 14 *c*. 547. Gene Strabon'a (XII. 3. 15 *c*. 547-548) göre, Amisos'un yaklaşık 60 *stadia* doğusunda Iris Irmağı kenarındaki verimli bir ovada kurulmuş olan Themiskyra'nın bir tarafını deniz yalar, diğer tarafı ise, güzel ormanlarla ve kaynakları dağların içinde bulunan küçük akarsularla beslenen dağlık bir araziyle çevriliydi. Ayrıca bütün bu ırmaklarla beslenen Thermodon (Terme Çayı) Irmağı kentin hemen önünden akardı. Themiskyra Ovası bu kadar sulanmasından dolayı burada topraklar daima nemli ve otla kaplıydı. Dağların eteklerindeki bölgeler dahi ormanlık ve kendi kendine yetişen meyvelerle dolu olduğundan bölgede her çeşit vahşi hayvan bulunurdu.

ra'lıların savunmasını bir türlü kıramamışlar ve düzenli olarak kayıplara uğramışlardı. Sonunda taktik değiştirerek kente direkt olarak saldırmaktan vazgeçtiler ve kentin değişik yerlerinden surlara doğru derin tüneller kazmaya başladılar. Bunun üzerine, Themiskyra'lılar da karşı tüneller kazdılar. Toprak altında Romalıların açtıkları tünellerle kendi tünellerini birleştirdiler. Daha sonra da hiçbir şeyden haberleri olmayan Romalı tünel kazıcıların üzerine önce, ayı ve benzeri vahşi hayvanlar ile yaban arılarını saldılar. Arkasından da kendileri saldırdılar. Hiç beklemedikleri bir anda yeraltında yırtıcı hayvanların saldırısına uğrayan Romalılar paniğe kapıldılar. Savaşın ikinci evresi geniş ve uzun yeraltı tünellerinde cereyan etti[1583]. İÖ. 72/71 kışı böyle geçti. Roma ordusu Kyzikos'tan sonra, ikinci kışı Amisos önlerinde, siperlerde geçirdi.

Pontos'ta bu olaylar cereyan ederken, Nikomedeia'da alınan kararlar uyarınca Roma donanmasına kumanda eden G. Valerius Triarius, Tenedos (Bozcaada) önlerinde ve Hellespontos girişinde Mithradates'in, Sertorius'a gönderdiği filonun geri dönmesini bekliyordu. İÖ. 71 ilkbaharında, Pontos filosu Tenedos açıklarında göründü[1584]. Yaklaşık yetmiş savaş gemisine sahip olan Triarius hiç beklemeden, pupa yelken açarak sayıları seksenden biraz az alan Pontos filosuyla[1585] savaşa tutuştu. Savaş başladıktan sonra, önceleri kralın askerleri karşı koydular; fakat sonradan bu tavırlarından kesin dönüş yapınca tam anlamıyla bozguna uğradılar. Böylelikle Italia ve Batı Akdeniz sahillerine dehşet saçan filo yok edildi. Bütün gemiler ya batırıldı ya da Romalılar tarafından ele geçirildi[1586].

[1583] App. *Mithr.* 78; ayrıca bk. Sall. *Hist.* III. 58; Plut. *Luc.* XIV. 2.

[1584] Memnon'a (48. 1) göre bu savaş, Mithradates Armenia'ya kaçtıktan sonra gerçekleşti.

[1585] Memnon'a (48. 1) göre, Mithradates'in daha önceden Krete ve Iberia çevresine gönderilmiş olduğu gemilerden geriye kalanların (zira bunların birçoğu fırtınada ve bir kısmı da çeşitli deniz savaşlarında batmışlardı) Pontos'a geri döndüklerini öğrenince Triarius bunları ansızın bastırarak, Tenedos çevresinde deniz savaşına tutuşmuştur.

[1586] Memnon 48. 1-2.

Bununla birlikte Cicero (*Leg. Man.* VIII. 21 ve *Mur.* XV. 33)'de, Tenedos açıklarında yapılan çarpışmadan bahsederken, direkt olarak başarının Lucullus'a ait olduğunu söylemese de, onun işlerini anlatırken bu deniz savaşına değinmektedir. Fakat (*Arch.* IX. 21)'de, düşmanın komutanlarının öldürülüp donanmasının batırıldığı Tenedos yakınlarındaki deniz savaşının başarısını tamamen L. Lucullus'a mal etmektedir. Söz konusu durum gerek antik tarihçiler gerekse modern yazarlar tarafından çoğu zaman karıştırılmaktadır. Cicero'nun (*Arch.* IX. 21 ve *Mur.* XV. 33)'de

Lucullus'un kuşatarak zapt ettiği kentlerde yağmaya izin vermemesi Roma ordusundaki askerler arasında huzursuzluklara yol açmıştı. Ordu içindeki bazı subaylar ve askerler kış boyunca civar köylerin ve önemsiz kasabaların ele geçirilerek, Amisos ile Themiskyra'nın alınamamasını Lucullus'un yavaşlığına ve halen Mithradates'in üzerine yürünememesini ise, komutanlarının bölgede gereğinden fazla oyalanmasına bağlıyorlardı. Bu arada Mithradates, gözlerinin önünde, gün geçtikçe daha da güçleniyor ve bir Pontos ordusu oluşturuyordu. Lucullus ise, askerlerine ve komutanlarına Mithradates'in kuvvetlenmesine ve yeni bir ordu kurmasına kasten izin verdiğini söylüyordu. Böylelikle, bu sefer Romalılar krala doğru ilerleyince cesaretini toplayarak kaçmayacak ve kendileriyle savaşacaktı. Aksi halde kral sarp dağların ve dar patikaların arasından kolayca hakimiyeti altındaki Kolkhis Bölgesi'ne çekilebilirdi. O zaman değil yalnız Mithradates ve ordusu, onun gibi bin tane kralın saklanmasına olanak sağlayabilecek Kaukasos (Kafkas) Dağları'nın geçit vermez sarp topoğrafyasında onu arayacaklardı. Ya da Kabeira'dan birkaç günlük mesafe uzaklıktaki, Armenia Kralı II. Tigranes'in ülkesine sığınabilirdi. Kralların Kralı Tigranes, Parth'ların Anadolu akınlarını durdurmuş, Seleukos'ların kral naiplerini öldürdükten sonra, onların eşlerini, çocuklarını esir etmişti. Daha sonra da, bir zamanlar Seleukos'ların kontrolündeki Kilikia, Media, Syria ve Palestine kentlerini teker teker eline geçirmişti. Eğer Mithradates, tam olarak hazırlıklarını tamamlamadan ona saldırırlarsa, Armenia'ya kaçabilirdi. Mithradates'in damadı olan Armenia kralı da, zaten uzun zamandır Romalılarla savaşmak için fırsat kolluyordu, hiçbir şekilde kayınbabasını Romalılara teslim etmezdi. O zaman hem Mithradates hem de gücünün doruğundaki Tigranes'le savaşmak zorunda kalırlardı. Bu bakımdan Lucullus, krala yeniden Romalıların karşısına çıkması için yeterli zamanı tanıyordu. Ayrıca Romalılar –eğer gerekirse–, Mithradates'ten sonra, Media ve

---

sözünü ettiği Tenedos önlerindeki savaş Lucullus'un Mithradates'in generallerinden Paphlagonia'lı Aleksandros, hadım Dionysios ve Sertorius'un Pontos kralına gönderdiği 'tek gözlü' Marius karşısında kazandığı Neai Adası önlerinde yapılan denizkara savaşı olsa gerektir. Çünkü Memnon (42. 2)'de, söz konusu savaştan bahsederken çarpışmanın Tenedos önlerinde gerçekleştiğini belirtmiştir. Daha detaylı bilgi için bk. Plut. *Luc.* XII. 2-5; App. *Mithr.* 77; Sall. *Hist.* IV. 69. 14; Eutr. IV. 6. 3; Oros. *hist.* VI. 2. 21-22. Gene de Cicero'nun (*Leg. Man.* VIII. 21)'de anlattığı deniz savaşı her ne kadar Lucullus'un bir başarısı olarak zikredilse de, bu çarpışmanın Lucullus'a mı; yoksa Triarius'a mı; atfedileceği bizce açık değildir.

Armenia'lılarla savaşmaktansa, sık sık üstün geldikleri Kolkhis'liler, Tibaranos'lar ve Kappadokia'lılarla savaşabilirlerdi[1587].

İÖ. 71 yılı kışı sonları-bahar başında Lucullus, Amisos kuşatmasını iki Roma *legio*'suyla birlikte *legatus*'u Lucius Licinius Murena'nın[1588] komutasına bıraktı. Daha sonra elinde kalan üç *legio* ve Galatlarla dağlar arasından Mithradates'in Paryadres Dağları'nın hemen eteklerine kurulmuş, tahkimli Kabeira kentindeki karargahına doğru ilerlemeye başladı. Kralın dağlar üzerine konuşlandırdığı ileri karakollar Lucullus'un her hareketini derhal sinyaller aracılığıyla Mithradates'e bildirdiler. Kabeira Ovası'na ulaşımı sağlayan dar geçitler Pontos ordusu tarafından tutulmuştu[1589]. Fakat, Kabeira'nın yaklaşık iki yüz elli *stadia* (*ca.* 45km) kuzeyinde, Lykos (Kelkit Çayı) ve Iris ırmaklarının birleştiği stratejik açıdan önemli bir yerde, Mithradates tarafından kurulmuş, geçitlere hakim Eupatoria[1590] kenti, Romalılara kapılarını açtı[1591]. Arkasından Iris geçitlerini korumak ve Lucullus'un ilerleyişiyle ilgili sinyal vermekle görevlendirilen, kralın akrabası Phoiniks, Mithradates'e ateşle işaret verdikten sonra, komutasındaki askerlerle birlikte Lucullus'un tarafına geçti[1592]. Böylelikle Romalılar ve müttefikleri Galatlar herhangi bir

---

[1587] Plut. *Luc.* XIV. 2-6.

[1588] Plut. *Luc.* XV. 1. Sulla'nın komutanlarından L. Licinius Murena'nın oğlu ve G. Licinius Murena'nın kardeşidir. Daha detaylı bilgi için bk. Cic. *Mur.* IX. 20; XLI. 89; Plut. *Luc.* XXV. 6; XXVII. 2; Arkenberg 1993a, 341 vd.

[1589] App. *Mithr.* 79; Phleg. *Fr. Hist.* 12. 3=*FGrHist* IIB 1163.

[1590] Strab. XII. 3. 30 *c.* 556 dn.1.

[1591] App. *Mithr.* 115.

[1592] App. *Mithr.* 79.

Bu sırada Phoiniks, Lykos ve Iris ırmaklarının birleştiği yerde kurulan ve daha sonradan Pompeius tarafından Magnopolis olarak adlandırılan yerde olmasa gerektir. Zira Pompeius, Strabon'un (XII. 3. 30 *c.* 556) ifadesi uyarınca, burayı tamamlanmamış bulduğundan, kente daha fazla arazi ilave ederek *territorium*'unu genişletmiş, nüfusunu çoğaltmış ve ..*αὕτη μὲν οὖν ἐν μέσῳ κεῖται τῷ πεδίῳ=bundan dolayı kenti ovanın ortasında kurmuştur*. Bunun nedeni Romalıları kabul eden bu yerleşimin, İÖ. 67 yılında VI. Mithradates'in büyük ölçüde *καθηρήκει=tahrip etmesiydi* (App. *Mithr.* 115). Ayrıca söz konusu höyüğün ırmak tabanından yüksekliği, *ca.* 25-30m kadardır. Buradan Appianos'un (*Mithr.* 79) bildirdiği üzere, yaklaşık 45km mesafedeki Kabeira'ya ateşle işaret verilmesi zordur.

Bu bakımdan Phoiniks bu sırada, Magnopolis'in kuş uçuşu yaklaşık 3km kuzeyindeki, bugün Kale Köy olarak adlandırılan yerleşimin üzerinde konuşlandırılmış olan Boğaz Kesen Kale'de olsa gerektir. Çünkü adından da anlaşıldığı üzere kale geçitlere hakim bir konumdadır. Ayrıca Appianos'un (*ibid.*) sözünü ettiği Iris geçidini korumak için mükemmel bir mevkiye sahiptir. Zira Pontos'un en verimli ve

güçlükle karşılaşmadan dağlar arasındaki vadilerden ve geçitlerden rahatlıkla ilerleyerek Lykos Irmağı önlerindeki Phanaroia yöresinde konuşlandılar. Mithradates ise, Romalıların Kabeira önlerine gelerek kendisini kuşatmalarını beklemeden kısa sürede oluşturduğu 40.000 kişilik ordusu ve 4.000 kişilik atlı birlikleriyle[1593] ilerlemiş ve Lykos'u aşmıştı. Romalıların karşısında savaş düzeni almış ve beklemeksizin düşmana karşı harekata girişmiştir. Pontos ordusu birlikte hareket eden savaş gemileri gibi, düzenli saflar halinde Romalılara doğru ilerlemeye başlamıştır. Süvarilerin çarpışmasıyla başlayan savaş, Mithradates'in derin kollar halinde ilerleyen öteki birliklerin başına geçerek hızla düşmanın kanatlarına saldırmasıyla devam etti. Özellikle Pontos süvari safları etten bir ölüm duvarı gibi dalgalar halinde Roma atlı birliklerine doğru ilerliyor ve önlerine çıkan düşmanı bozguna uğratıyorlardı. Hatta Romalıların atlı birlikleri komutanı *praefectus* M. Pomponius'u bile ağır yaraladıktan sonra, esir aldılar[1594]. Romalılar beklemedikleri, bu saldırı karşısında hezimete uğradılar. Lucullus kurtuluşu dağlara doğru çekilmekte buldu. Mithradates de kendisini adım adım izleyerek ovanın bütün kontrolünü eline geçirdi[1595].

---

zengin yöresi olan Phanaroia'da, Iris ve Lykos ırmaklarının birleştiği bu nokta; aynı zamanda yörenin Amisene, Phazimonitis, Themiskyra yöreleriyle bağlantısını sağlayan ana yolun üzerindedir. Zaten Amisos'tan Kabeira üzerine yürüyen Lucullus'un, bu yolu izlemekten başka seçeneği yoktu. Bu bakımdan, Appianos'un (*ibid.*) anlatımındaki gibi, Eupatoria'daki birliklerin komutanı Phoiniks yaklaşan Roma ordusunu görebilir ve gerek bulunduğu mevkiden gerekse Paryadres Dağları üzerinden Kabeira'da konuşlanmış olan Mithradates'e ateşle sinyal verebilirdi. Zira burası da Kabeira gibi, Paryadres Dağları'nın hemen eteklerinde kurulmuştu. Ayrıca Kabeira'nın kuzeyinde, tam karşısında yer almaktaydı. İki yerleşim arası uzaklık Strabon'un da (ibid.) bildirdiği üzere 45km olup, açık havada rahatlıkla ateşle haberleşilebilirdi.

[1593] Plut. *Luc.* XV. 1; App. *Mithr.* 78-79. Memnon'a (43. 3) göre, Mithradates'in 8.000 süvarisi vardı.

[1594] Yaralı bir halde, Mithradates'in huzuruna getirilen Pomponius'a kral; "*Eğer hayatını bağışlarsa, onun dostu olup olmayacağını sordu. Pomponius ise; ancak Romalılarla barış yaparsa onun arkadaşı olabileceğini, aksi halde kendisinin düşmanı olarak kalacağını söyledi*". Kralın adamları Pomponius'un bu cevabı üzerine, onu öldürmeye kalktıklarında ise, Mithradates –Pomponius'un cesaretini takdir etmiş– talihsizlik sonucu düşman eline düşmüş cesur bir askere zarar vermeyeceğini söyleyerek Romalı komutanın hayatını bağışlamıştır (Plut. *Luc.* XV. 2; App. *Mithr.* 79).

[1595] Plut. *Luc.* XV. 2; App. *Mithr.* 79; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Sall. *Hist.* IV. 5; 69. 15.

Memnon'a (43. 3) göre ise, Mithradates Diophantos ve Taksiles'i bu orduya generaller olarak atadıktan sonra, diğer birliklerle buluşmak üzere gönderdi. Diğerleriyle bu güçlerin bir araya gelmelerinden sonra, başlangıçta düşmanlar hemen hemen

Pontos'luların süvari bakımından üstünlüğünü anlayan Lucullus, artık Mithradates'le ovalarda karşılaşmaktan çekinmiştir[1596]. Zira düşman ordusunun büyük bir bölümünü ve en iyi askerlerini süvari birlikleri oluşturmaktaydı. Onlara karşı girişeceği muhtemel bir çarpışmayı kazansa dahi atlılardan çok az bir kısmını öldürebileceği; fakat yenilirse kendisiyle birlikte ordusunun büyük bir bölümünün kurtulmasının imkansız olacağını düşünüyordu. Bununla birlikte yavaş yavaş Pontos'lular tarafından çembere alınmaya başlayınca zor bir durumda kalan Romalı general, askerleri tarafından bir mağarada saklanırken yakalanan Artemidoros adlı bir avcının rehberliği sayesinde, Mithradates'in kapanına düşmekten kurtulmuştur. Geceyle birlikte bir grup Romalı kampın ateşlerini körüklerken, Lucullus ordusunu patika bir yoldan geçirdi. Paryadres Dağları üzerinde hem savunma hem de saldırı açısından elverişli bir tepede konuşlandırdı. Mithradates ertesi gün Roma ordusunun, Phanaroia (Taş Ova) Ovası'na hakim stratejik bir noktada konuşlanmış olduğunu görünce şaşırdı. Bunun üzerine kral Lucullus'un karşısındaki tepede Pontos ordugahını kurdu. Böylelikle iki ordu meydan muharebesine elverişli olmayan bir topoğrafyada haftalarca karşılıklı beklemek zorunda kaldılar. Küçük ve önemsiz çarpışmalarla vakit geçirdiler. Gene de Mithradates'in bütün yollara hakim olması ve üstelik Kabeira'nın etrafında gıda temin edebilecek herhangi bir yer olmaması, Romalıların işini oldukça zorlaştırmaktaydı. İki taraf da, birbirine genel olarak hücum etmeyi göze alamadı. Bir ara Pontos askerlerinin kovaladığı bir geyik yüzünden Romalıların öncü birlikleri çarpıştılar ve Romalılar şiddetli bir darbe yiyerek geri çekilmek zorunda kaldılar[1597].

Bu arada Pontos ordusunda gücü, cesareti ve hareket tarzıyla dikkati çeken Skythia'lı savaşçı –prens(?) Olthakos[1598] Lucullus'un hayatına kastetmeye karar verdi. Mithradates'in de olurunu aldıktan sonra, Pontos ordusundan ve kabilesinden kaçarak Roma saflarına sığındı. Bu firariyi Lucullus atlı bölüğüne aldı ve göz altında bulundurdu. Çünkü, bir yandan bu kişiye güvenmenin yanlış olduğunu düşünüyor, diğer yandan da

---

her gün yakın çarpışmalarla birbirlerini denediler. Ardından iki süvari savaşı yaptılar. Bunlardan ilkini Romalılar, ikincisi ise, Pontos'lular kazandılar.

[1596] Plut. *Luc*. XV. 3; App. *Mithr*. 80.

[1597] Plut. *Luc*. XV. 3-7; App. *Mithr*. 79-80; ayrıca bk. Memnon 43. 4; Sall. *Hist*. IV. 5.

[1598] Söz konusu Skythia'lı süvari Appianos'a (*Mithr*. 79) göre, Olkaba; Plutarkhos'a (*Luc*. XVI. 1-6) göre, Maiotis (Azak) Denizi civarlarında ikamet eden Dardania kabilesinden Olthakos adlı barbar bir prens; Frontinus'a (*strat*. II. 5. 30) göre ise, Pontos ordusunda anormal güçlülüyle dikkati çeken Adathas isimli bir savaşçıydı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Heinen 1991, 164 vd.

firarilerin kendi kuvvetlerine katılmasını engellemek istemiyordu. Olthakos birkaç tatbikatta başarılı oldu. Birçok askerin hayatını kurtararak sadakatini ispatladıktan sonra, Lucullus'un güvenini kazandı. Sonunda Lucullus'un masa arkadaşları arasına alındı. Olthakos, bir öğleden sonra, koruyucuların sayısının azaldığı ve generallerin kaldıkları yerin sessizleştiği bir an kölelerinden birine atını kampın dışına getirmesini emrederek, Lucullus'un yanına gitti. Ama şans Lucullus'tan yanaydı. Olthakos, Lucullus'u uyanık bulacağını ve kolayca yanına kabul edileceğini umuyordu. Ama Lucullus, yorgun bir şekilde kafasında planlar olduğu halde uyuyordu. Olthakos acil bir haber getirdiğini söyleyerek Lucullus'un huzuruna kabul edilmek için izin istediğinde[1599] hiç beklemediği bir davranışla karşılaştı. Lucullus'un esirleri bile, onu korumaya çalışıyor ve sağlığını önemsiyorlardı. İçeri girmek için diretince Lucullus'un hizmetine bakan Menedemos sinirlenerek, hiçbir şeyin Lucullus'un güvenliğinden ve sağlığından önemli olmadığını ifade ederek, iki eliyle Olthakos'u itti. Bunun üzerine gücenen ya da korkan Olthakos, planladığı şeyi gerçekleştiremeden, kapıda bekleyen atına atlayarak Mithradates'in yanına geri döndü[1600].

Roma ordusunun bulunduğu konumun tehlike içinde olması ve Pontos'luların süvari üstünlükleri nedeniyle Lucullus bir meydan savaşı yapmaya cesaret edemiyordu. Bununla birlikte Romalıların erzağı tükenmeye başlamıştı. Kabeira çevresindeki dağlık ve ormanlık bölge tarım açısından müsait değildi. Pontos'un ovalık kısımlarını ise, Romalılar birkaç ay önce yağmalayarak harap etmişlerdi. Bu yüzden Lucullus, erzak ihtiyacını Roma müttefiki I. Ariobarzanes'in krallığı Kappadokia'dan temin etmeye çalıştı[1601]. Önce Sornatius komutasında on *cohors* –6.000 kişi– Kappadokia'dan hububat getirmek üzere gönderildi. Fakat

[1599] Appianos'a (*Mithr.* 79) göre, Skythia'lı süvari bu sırada belinde geleneksel kısa Skythia kılıcını taşıyordu.

[1600] Plut. *Luc.* XVI. 1-6; Frontin. *strat.* II. 5. 30. Appianos (*Mithr.* 79) ise, Skythia'lı savaşçının, Lucullus'un adamlarının kendisine böyle davrandıkları için atına atlayıp doğru Mithradates'in yanına gitmesin iki nedeni olabileceğini bildirmektedir. Birincisi gerçekten Lucullus'u öldürmek için yanına girmeye çalışmıştı; fakat içeri giremiş ve artık kendisinden şüphelenileceğini düşünerek Mithradates'in yanına geri dönmüştü. İkincisi ise, Lucullus'un adamlarının kendine böyle davranması gururuna dokunmuş ve kızarak tekrar kralın ordusuna katılmıştı.

[1601] Sall. *Hist.* IV. 69. 15.

Mithradates'in süvari komutanlarından Laodikeia'lı Menandros[1602], açık arazide Romalıları yakaladı. Sornatius komutasındaki Romalılar ağır kayıplara uğradılar. Beraberinde getirdikleri bütün yükü bırakıp, tabana kuvvet kaçmaya başladılar. Büyük bir kıyım oldu. Sornatius'un birliklerinden pek az kişi Lucullus'un kampına geri dönebildi[1603].

Lucullus'un diğer bir denemesi Pontos'luların krali kuvvetleri tarafından yakalandı. İki tarafın da ağır kayıplar verdiği çarpışmada uzun süre kimin galip geleceği kesin olarak belli olmadı. Sonunda Romalılar, Pontos'luları kaçırtmayı başardılar. Fakat Pontos birliklerinin gerilediğini gören Mithradates, hemen karargahından topladığı birliklerle düşmanın üzerine atıldı. Bir yandan da kaçan askerlerini geri dönmeye teşvik etti. Böylelikle, galeyana gelen Pontos birlikleri Romalılara tekrar saldırdılar. Bu sefer Roma safları çözüldü ve dağıldı. Ellerindeki hububatı bırakarak, kendi canları derdine düştüler. Gördükleri en yakın dağa tırmanmaya başladılar. Romalılar o derece büyük bir panik içindeydiler ki, uzun süre arkalarına bakmadan, düşman tarafından takip edildiklerini düşünerek bayır yukarı kaçmayı sürdürdüler. Öyle ki, kısa süre sonra arkalarından sadece onlar gibi kaçan arkadaşları geliyordu. Fakat öndekiler arkadaşlarını düşman zannederek ve düşmanın nefesini enselerinde hissederek, bilinçsizce kendilerini ayaklarının götürdüğü yere kadar kaçtılar[1604]. Bunun üzerine Mithradates, Romalılar karşısındaki başarılarını dört bir yana bildirirken, Lucullus, Roma ve müttefik ordusu için hayati önem taşıyan Kappadokia yolunu açık tutmaya, korumaya çalışıyor ve her seferinde muhafız kıtasını arttırıyordu. Mithradates ise, Lucullus'un Kyzikos kuşatması sırasında Pontos'luları düşürdüğü duruma bu defa kendisi Romalıları düşürmek için elinden gelini yapıyordu[1605]. Her fırsatta Romalıların erzak yüklü kafilelerine saldırıyordu. Bu yüzden Mithradates, Lucullus'un komutanlarından Marcus Fabius Hadrianus'un kumandasındaki askerlerle Kappadokia'dan büyük bir erzak konvoyuyla yola çıktığını öğrendiğinde, komutanlarından Myron ve Menemakhos komutasında cesaretini kanıtlamış, tecrübeli süvari ve

---

[1602] Appianos'a (*Mithr.* 117) göre Menandros, Roma-Mithradates Savaşları'ndan sonra, İÖ. 61 yılında, Pompeius'un Roma'da düzenlediği *triumphus*'unda sergilediği tutsak krallar ve oğulları-kızları ile satraplar ve generaller arasında yer almıştır.

[1603] Plut. *Luc.* XVII. 1; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Memnon 43. 4.

[1604] App. *Mithr.* 80.

[1605] Memnon 43. 3-4; Sall. *Hist.* IV. 8; 69. 15; App. *Mithr.* 80. Tralleis'li Phlegon'a (*Fr. Hist.* 12. 3=*FGrHist* IIB 1163) göre, Lucullus Kabeira civarında kışı geçiriyordu. Kappadokia'dan gelen erzaka önemle ihtiyaç duyduğundan Kabeira ile Kappadokia arasındaki yolu elinden geldiğince kontrolü altında tutmak istiyordu.

hafif silahlı askerlerini Romalıları karşılamak üzere yollamıştı[1606]. Fakat Pontos'lu kumandanlar, ağır silahlı yaklaşık 5.000 Roma askeri tarafından korunan erzak konvoyuna dar bir geçitte hücum etmek hatasında bulundular. Böylelikle süvariler dar alanda sıkışıp kaldılar. Atlarını kullanamadılar. Bu durumdan yararlanan Romalı komutan M. Fabius Hadrianus, Pontos'luları çevirerek kılıçtan geçirdi. Öyle ki, Pontos birliklerinden kurtulabilen sadece birkaç kişi, geceleyin facia haberini kampa ve Mithradates'e ulaştırabildiler[1607].

Haber Pontos ordugahında şok etkisi yarattı. Bunun üzerine Mithradates, felaketin büyüklüğünü askerlerinden gizlemeye çalıştı. Olayı abartmamalarını, generallerinin aceleciliği ve tecrübesizliği yüzünden hiç ummadıkları bir anda önemsiz bir yenilgi aldıklarını askerlerine bildirdi. Fakat Fabius Hadrianus'un, Kappadokia'dan getirdiği erzak vagonları ve Pontos süvarilerinden ele geçirdiği savaş ganimetleriyle muzaffer bir komutan edasıyla Roma kampına girişi, Pontos ordugahında olumsuz bir atmosfer yarattı[1608]. Bunun üzerine Mithradates, komutanlarıyla gizli bir toplantı yaptı. Talih gene Roma ordularının yüzüne gülmüş, hiç ummadıkları bir anda, Pontos generallerinin tecrübesizliğinden yararlanarak kralın atlı birliklerine büyük bir darbe indirmişlerdi.

Böylelikle Pontos'luların Romalılar karşısındaki en büyük kozu olan süvari birlikleri büyük bir darbe almış ve Mithradates'in Lucullus'u erzaksız bırakma planı başarısız olmuştu. Yakında Pontos ordugahında da yiyecek sıkıntısı baş gösterecekti. Şimdi Lucullus, Pontos karargahı-

---

[1606] Memnon'a (43. 4) göre, Mithradates'in generallerinden Taksiles ve Diophantos bu durumu sorup soruşturarak öğrendikten sonra, 4.000 piyade ve 2.000 süvariden oluşan bir gücü, Lucullus'un birlikleri temin etmiş oldukları erzaklarıyla Kappadokia'dan geri dönerlerken saldırarak yağmalasınlar diye arkalarından yollarlar.

[1607] Plut. *Luc*. XVII. 1-2; App. *Mithr*. 80-81; Phleg. *Fr. Hist*. 12. 3=*FGrHist* IIB 1163; ayrıca bk. Liv. *perioch*. 97; Memnon 43. 5; Sall. *Hist. frg*. IV. 8; Eutr. VI. 8. 3.

[1608] Memnon 43. 4-5; Plut. *Luc*. XVII. 2; App. *Mithr*. 81; Phleg. *Fr. Hist*. 12. 3= *FGrHist* IIB 1163.

Eutropius'a (VI. 8. 3) göre, M. Fabius Hadrianus'un komutasındaki 5.000 kişilik Roma birliği, Mithradates'in 30.000 seçme askerden oluşan ordusunu bozguna uğratmıştır. Livius (*perioch*. 97) ise, Pontos ordusunun toplam kaybının –abartarak– yaklaşık 60.000 kişi olduğunu iddia etmektedir. Memnon'a (43. 4) göre ise, bu sırada Pontos birlikleri 2.000'i süvari olmak üzere 6.000 kişiden oluşmaktaydı ve çarpışma başlayınca Romalılar daha ağır basmışlarıdır. Lucullus'un bu çarpışmadan haberdar olması ve zaten üstün durumda olan birliklerine bir de takviye kuvvetler göndermesinin ardından, Pontos'lular dört bir yana kaçışmışlardır.

na saldırabilirdi[1609]. Pontos askerleri alınan bu yenilginin ardından, kendilerine olan güvenlerini yitirmişler ve korkmaya başlamışlardı. Bu kötü ruh hali içinde Romalılar karşısında fazla dayanamazlardı. Bu yüzden geri çekilmeye karar verdiler. Genel hareket ertesi gündü. Düşmana sızmaması için karar askerlere bildirilmedi. Bununla birlikte kralın maiyetindeki hizmetçiler değerli eşyaları ve hazineyi emniyet altına almak istemişler; fakat eşyaların toplanması ve arabalara yüklenmesi sırasında uşakların çıkardıkları gürültü ve patırtıya bazı askerler uyanmışlardır. Baskına uğradıkları korkusuyla çadırlarından fırlayan askerler, eşya yüklü arabaların konvoy halinde karargahlarından yola koyulduğunu görmüşler, komutanlarının kendilerine ihanet ettiklerini ve onları bırakıp gittiklerini düşünmüşlerdir. Komutanlar askerleri yatıştırmaya çalışmış; fakat onlar tartışırken, haber bütün orduya yayılmış ve orduda panik başlamıştır[1610]. Kısa sürede askerler ayaklanmış ve kimse komutanları dinlemez olmuştur. Sinirlenen askerlerin bir kısmı ordugahı terk ederek dağılmış; bir kısmı birbirine girmiş; bir kısmı da Mithradates'in uşaklarını ve korumalarını öldürerek kralın eşyalarını yağmalamaya başlamışlardır. Askerler kendilerini yatıştırmaya ve isyanı bastırmaya çalışan Pontos generali ve kralın sütkardeşi Dorylaos ile rahip Hermaios'u ordugahın kapısında öldürmüşlerdir[1611]. Durumdan geç haberdar olan Mithradates, çadırından fırlayarak atına atlamış, dört bir tarafa dağılan ve birbirleriyle dövüşen askerleri durdurmaya çalışmıştır. Ancak, sözünü kimseye dinletememiştir. Panik içindeki kalabalıkla birlikte sürüklenmeye başlamış ve atından düşerek ezilme tehlikesi geçirmiştir. Sonunda yaya ve yanında kimse olmadan ordugahından uzaklaşmaya çalı-

---

[1609] App. *Mithr.* 81; ayrıca bk. Sall. *Hist.* IV. 69. 15.

[1610] Geceleyin Pontos ordusu, büyük ordularda belli bir neden olmaksızın başlayan paniklerden birine kapıldı. Düşmanın olduğundan daha kalabalık olduğunu sanıyor ve neredeyse saldıracağını düşünüyorlardı. Bu yüzden evlerine dönmek için ordugahı terk etmek istiyorlardı: Bu κατάληψις=*katalepsis* olarak adlandırılırdı. Ortada görünür bir sebep yokken tanrısal bir dürtüden ileri gelirdi. Korku ve dehşet askerlerin zihnini etkisi altına alırdı. Söz konusu durum askerlerin ruhsal dengesinin bozulmasına yol açar ve orduda panik başlamasına neden olurdu. Antikçağda bu duruma, aynı zamanda Pan tanrının saldığı korku anlamında "*panik*" denirdi.

[1611] Plut. *Luc.* XVII. 3. Strabon (X. 4. 10 *c.* 477; XII. 3. 33 *c.* 557)'de taktikçi Dorylaos ve (XII. 3. 33 *c.* 557)'de ise, Philetairos'un oğlu olan ikinci bir Dorylaos'tan söz etmektedir. Philetairos'un oğlu olan bu Dorylaos'un, Mithradates VI Eupator'dan birçok onur payeleriyle Pontos Komana'sı (Gümenek/Gömelek) başrahipliğini aldığını; fakat sonradan krallığı Romalılara karşı ayaklandırırken yakalandığını dile getirmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 335 dn. 28.

şırken kralın atlarından biriyle kamptan uzaklaşmaya çalışan Ptolemaios adlı bir hadımla karşılaşmıştır. Ptolemaios hiç duraksamadan atını krala vermiştir. Bunun üzerine Mithradates, ordusunu kendi kaderine terk ederek canını kurtarmak için dağlara doğru kaçmaya başlamıştır[1612]. Yolda süvari birliğinden bazı askerlerine rastlamış ve eşyaları ile hazinesini taşımakla yükümlü konvoydan geriye kalanlara yetişerek tapınak kenti Pontos Komana'sına[1613] doğru ilerlemiştir.

Sabahla birlikte Pontos ordusundaki kargaşadan haberdar olan Lucullus, söz konusu durumdan yararlanmak üzere *legio*'larıyla Pontos karargahına saldırdı. Roma ve Galat atlı birliklerini ise, kralı takip etmek ve yakalamakla görevlendirdi. Romalılara kaçan düşmanı izleme ve kılıçtan geçirme emri verilmişti. Askerlere, yağmaya düşmanın imhasından sonra, başlamaları emredilmişti. Pontos ordugahına saldıran Romalılar, halen toparlanmaya çalışan bir kısım askeri kuşatarak yok ettiler[1614]. Bununla birlikte Pontos karargahındaki kralın altın ve gümüşten yapılma vazolarını, değerli kumaşlarını, paha biçilmez mallarını, hazinesinden arta kalan paraları ve kaçmaya çalışan askerlerin çevreye saçtıkları eşyaları gören Romalılar, bir anda Lucullus'un emrini unuttular[1615]. Yağmaya daldılar. İçlerinden çok azı kaçan düşmanı takip etti. Böylelikle

---

[1612] Memnon 44; Cic. *Leg. Man.* IX. 22; Sall. *Hist.* IV. 15; *Hist. frg.* 3. 33; Plut. *Luc.* XVII. 3-4; App. *Mithr.* 81; Eutr. VI. 8. 3; Auct. *Liber de Vir. ill.* 76. 6. Memnon'a (43. 5) göre ise, Pontos ordusunda panik başladığında Mithradates, Kabeira'daki sarayındaydı. Pontos ordusunun generalleri ve ordunun komutanları konumundaki Diophantos ve Taksiles, Mithradates'e ordudaki isyan haberini bizzat kendileri getirmişlerdir. Bunun üzerine Mithradates, Romalıların eline düşmemek için Kabeira'yı terk ederek Pontos Komana'sına doğru yola koyulmuştur.

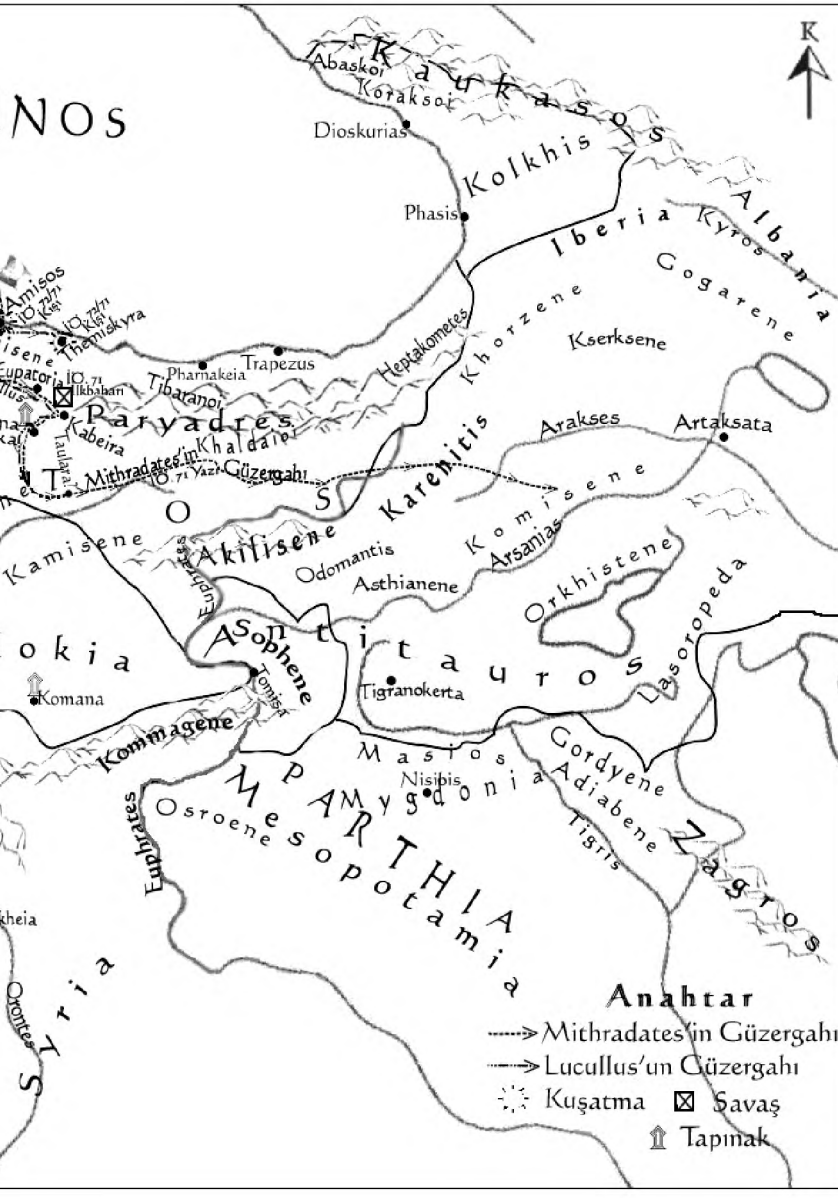
[1613] Pontos Komana'sı (Strab. XII. 3. 32-36 *c.* 557-559; Ptol. *geogr.* V. 6. 9; VIII. 17. 36), Tokat İli'nin 9-10km kuzeydoğusunda Iris Irmağı kenarındaki Gümenek/Gömelek Köyü'ne lokalize edilmektedir. Konuya ilişkin detaylı bilgi, literatür ve tartışmalar için bk. Magie 1950, 141; 180 vd.; 201; 229; 243; 371; 411; 435; 494; Umar 1993[2], 458; Çapar 1995, 583 vdd.

[1614] Memnon'a (43. 5) göre ise, bu olay Romalıların erzak konvoyuna saldıran Pontos askerlerinin kuşatılarak yok edilmesinden hemen sonra gerçekleşmiştir. Pontos'luların kaçmasıyla, onları takip eden Romalıların kuvvetleri Diophantos ve Taksiles'in ordugahına kadar gelmişler ve onlara karşı inatçı bir savaş vermişlerdir. Pontos'lular kısa süre dayanmışlar; ardından önce generalleri ordugahı terk edip ricat edince, herkes çözülmüş ve generaller yenilginin haberini bizzat kendileri vermek için Mithradates'e gitmişlerdir. Bu çarpışmada Pontos'luların içinden çok büyük miktarda asker telef edilmiştir.

[1615] App. *Mithr.* 82; ayrıca bk. Eutr. VI. 8. 3.

15) Lucullus'un Pontos İstilası

NOS
K
Kaukasos
Abaskoi
Korakson
Dioskurias
Kolkhis
Phasis
Iberia
Albania
Kyros
Cogarene
Amisos
Thamiskyra
Trapezus
Pharnakeia
Heptakomedes
Khorzene
Kserksene
Paryadres
Tibaranoi
Kabeira
Khaldaioi
Mithradates'in Güzergahı
Arakses
Artaksata
Karenitis
Kamisene
Akilisene
Odomantis
Asthianene
Arsanias
Komisene
Orkhistene
Lasoropeda
Euphrates
Asophene
Tomisa
Komana
Kommagene
Tigranokerta
Taurus
Masios
Nisibis
Gordyene
Adiabene
Tigris
Zagros
PARTHIA
Mesopotamia
Osroene
Euphrates
Syria
Orontes
Anahtar
Mithradates'in Güzergahı
Lucullus'un Güzergahı
Kuşatma
Savaş
Tapınak

Pontos ordusundaki askerlerin çoğu dört bir yana dağılarak hayatlarını kurtardılar. Kabeira'dan kaçan Mithradates'i yakalamakla görevli Roma ve Galat süvarileri ise, uzun bir kovalamacadan sonra, kralı yakından takibe başladılar. Hatta ona o kadar yakındaydılar ki, Roma ve Galat öncü birlikleri kendisini tam yakalayacakken, Mithradates'in hazinesini taşıyan katırlardan biri yere yıkılmış, yerlere saçılan altını gören açgözlü askerler Mithradates yerine altına hücum etmişlerdir. Öyle ki, kralı tamamen unutmuşlar ve ganimetin paylaşımı sırasında anlaşmazlığa düşerek önce tartışmaya, daha sonra da kılıçlarını çekerek birbirleriyle dövüşmeye başlamışlardır. Bu kargaşadan yararlanan Mithradates kendisini Roma ve Galat öncü birliğinin elinden kurtarmıştır[1616]. Böylelikle tapınak kenti Komana'ya giderek, burada dağılan ordusundan geriye kalan süvarilerini tekrar bir araya getirmiştir[1617]. Bu sırada Romalılar şans eseri kralın özel sekreteri Kallistratos'u yakalamışlardır. Lucullus'un kesin emrine rağmen, askerler sekreterin kemerinde beş yüz altın sakladığını anladıklarında, gözlerini kırpmadan onu öldürmüş ve parayı aralarında paylaşmışlardır[1618].

Lucullus, bu arada Pontos karargahının askerleri tarafından yağmalanmasına izin vermiş ve ardından kral tarafından terk edilmiş olan Kabeira'yı ele geçirmiştir. Kentte krala ait zengin bir hazinenin yanı sıra, çoğunluğunu Hellenlerin oluşturduğu ağzına kadar dolu bir hapishane bulunmuştur. Altınlar ve ganimete el koyulmuş, tutsaklar ise, salıverilmiştir. Bunun üzerine Lucullus, Kabeira yolu üzerindeki, kaleleri ve kralın hazinelerini sakladığı tahkimli yerleri birer birer alarak, Mithradates'i izlemeye devam etmiştir[1619]. Kral ise, süvari birliklerinden arta kalan askerleriyle Armenia'ya doğru geri çekilmesini sürdürmüş-

---

[1616] Plutarkhos'a (*Luc*. XVII. 5-6) göre, katır ya şans eseri ya da kasten kral tarafından kendisini takip etmekle görevli süvari birliklerinin yolu üzerinde bırakılmıştır. Appianos'a (*Mithr*. 82) göre ise, kralın hazinesini taşıyan altın yüklü katırlardan biri yükün ağırlığı altında yere yıkılınca Mithradates, onu diğerlerinden ayıran ipi keserek yoluna devam etmiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Memnon 44; Cic. *Leg. Man*. VIII. 21-IX. 22.

[1617] App. *Mithr*. 82. Ayrıca bk. Murno 1901, 58; Magie 1950, 336 dn. 31.

[1618] Plut. *Luc*. XVII. 7.

[1619] Sall. *Hist*. IV. 12; Plut. *Luc*. XVII. 7; 18. 1; *Luc-Kim*. III. 1. Memnon'a (45. 1) göre ise, Lucullus önce Mithradates'e karşı komutanı Marcus Pompeius'u göndermiştir. Kendisi ise, bütün güçleriyle birlikte Kabeira'ya karşı yürümüş ve kenti abluka altına almıştır. Ancak kısa süre sonra, bizzat kendilerini anlaşma koşullarıyla güvence altına alan Pontos'luları teslim almış, kentin ve surların hakimi olmuştur.

tür[1620]. Bu sırada, savaş başlamadan önce, Pharnakeia Kalesi'ne göndermiş olduğu ailesinin düşman eline geçeceğini düşünerek, hadım ağalarından Bakkhides'i eşleriyle kız kardeşlerini öldürmesi için yollamıştır. Kurbanlara sadece, ölümlerden ölüm beğenmesi hakkı tanınmıştı[1621]. Kralın hayatta kalan üç kız kardeşinden[1622], yaklaşık 40 yaşlarında olup hiç evlenmemiş olan Roksane ve Stateira; eşlerinden Khios'lu Berenike ve Stratonikeia'lı Monime[1623] ile birçok odalığı burada katledildi[1624]. Bununla birlikte Mithradates'in, Pharnakeia'yı savunmakla görevlendirdiği komutanlar, saraydaki bu katliamı duydukları zaman, –belki duydukları üzüntüden, belki de korkudan– kenti terk ederek Lucullus'un

[1620] Plut. *Luc*. XIX. 1; App. *Mithr*. 82.

[1621] Plut. *Luc*. XVIII. 4; App. *Mithr*. 82.

[1622] Mithradates'in üçüncü kız kardeşi Nysa o sıralar Lucullus tarafından Kabeira'da ele geçirilmişti (Plut. *Luc*. XVIII. 2).

[1623] Plutarkhos (*Luc*. XVIII. 2) ve Aelianus'a (*Fr*. 12 *str*. 2) göre, antikçağda güzelliği dillere destan olan Monime, Miletos'luydu. Ancak Appianos (*Mithr*. 21; 27)'de, onun Stratonikeia'lı Philopoimenos'un kızı olduğunu ifade etmektedir.

[1624] Pharnakeia'daki katliamda, kralın eşleri, kardeşleri ve odalıklarından kimisi bıçaklanarak, kimisi boğazı kesilerek, kimisi asılarak, kimisi de zehir içirilerek öldürüldüler. Mithradates'in kendilerine gönderdiği ölüm haberini, bazıları kötü kaderlerine ağlayarak, bazısı lanetler saçarak, bazısı teşekkürle, bazısı ise, sükunetle karşıladılar (App. *Mithr*. 82).

Zehir içerek ölmeyi yeğleyen Mithradates'in kardeşlerinden Roksane, idam haberini kardeşine lanetler saçarak, Stateira ise, teşekkürle karşıladı. Çünkü Mithradates, kendi hayatı tehlike içindeyken bile kardeşlerini ve eşlerini unutmamış, özgür bir şekilde, düşman tarafından hiçbir hakarete maruz kalmadan ve Romalıların o aşağılayıcı zafer törenlerinde halka teşhir edilmeden ölmelerini sağlıyordu. Eşlerinden Khios'lu Berenike annesiyle zehir kupasını paylaşarak ölmeyi denedi. İhtiyar kadın hemen ölmesine rağmen, Berenike yeterince zehir içemediğinden olacak, can çekişerek kıvranmaya devam etti. Sonunda Bakkhides, Berenike'nin ıstıraplarına son vermek için onu boğmak zorunda kaldı. Güzelliği ve Mithradates'in kendisine olan arzusuyla ünlenen Pontos Kraliçesi Monime ise, ölüm haberini kurtuluş müjdesi gibi karşıladı. Böylelikle Mithradates'in kendisine hediye ettiği ünlü tacını başından çıkarttıktan sonra, başörtüsüyle bağlayıp boynuna geçirdi ve kendisini asmayı denedi. Fakat taç kraliçenin ağırlığını çekemeyerek ikiye ayrıldı. Bunun üzerine, "*Lanet sana paçavra, benden bu son hizmeti mi esirgiyorsun diyerek, taca tükürdü ve onu fırlattı*". Daha sonra da, o güzel boynunu Bakkhides'e uzattı (Plut. *Luc*. XVIII. 2-6; Ael. *Fr*. 12 *str*. 13-25). Ayrıca bk. Portanova 1988, 351 vd.; 379 vd.; 391 vd.

tarafına geçtiler[1625]. Kısa süre sonra da, kent Romalılar tarafından ele geçirildi[1626].

Daha sonra Lucullus, Mithradates'in peşine düştü. Bunun üzerine Komana'da uzun süre kalamayacağını anlayan kral, İÖ. 71 yazında, yaklaşık 2.000 atlı askeriyle Halys Irmağı'nı aşarak, damadı Armenia Kralı II. Tigranes'in yanına sığındı[1627]. Lucullus ise, Mithradates'i Talaura/Taulara'ya[1628] kadar takip etti. Fakat kralın dört gün önce, Armenia'ya geçtiğini öğrenince, karısının kardeşi Publius Clodius Pulcher'i[1629] elçi olarak II. Tigranes'e gönderdi[1630]. Kendisi de, kralsız kalan Pontos Krallığı'nı tamamen ele geçirmek amacıyla geri döndü. Mithradates'in hakimiyetini tanıyan Tibaranoi ve Khaldaioi kavimlerine boyun eğdirdikten sonra[1631], Armenia Minor'da konuşlandı. Bölgedeki

---

[1625] App. *Mithr*. 82.

[1626] Pharnakeia ve arkasından komşusu Trapezus, Romalılara savaşmadan teslim olmuş gibi görünmektedir.

[1627] Memnon 44; 46. 1; Cic. *Leg. Man*. VIII. 21-IX. 23; Sall. *Hist*. IV. 4-19; 69. 15; Liv. *perioch*. 97; Plut. *Luc*. XIX. 1; App. *Mithr*. 82; Fest. *Brev*. XV *str*. 8-9. Livius (*ibid*.) Lucullus'un Pontos Seferi sırasında 60.000'den fazla düşman askeri öldürdüğünden söz etmekte olup, bu rakam bizce abartıdır. Ayrıca bk. Plut. *Luc*. XIV. 1-18. 6; App. *Mithr*. 79-81; Eutr. VI. 8. 4.

[1628] Talaura; daha doğrusu Taulara –zira sikkeler üzerinde bu şekilde yazılıyordu (Waddington *et al*. 1925, 146 n° 1-5; Ireland 2000, 33 n° 1396-1398)– olarak adlandırılan bu antik yerleşimin lokalizasyonu kesin olarak yapılamamaktadır. Bazı bilim adamları tarafından Sivas (Sebasteia) yakınlarında bir yerde olduğu iddia edilmektedir (Murno 1901, 58 vd.; ayrıca bk. Magie 1950, 336 dn. 31). Bununla birlikte Taulara'nın, Sivas civarında olamayacağına dair kesin görüş ayrılıkları vardır. Tokat'ın güneyinde olabileceği düşünülmektedir. Burası ya Geyras'a yaklaşık 7km mesafede, içinde sarnıcı olan ve girişi kaya basamaklarından oluşan bir kale kalıntısıdır ya da bunun güneyinde Bayrampıraköy yakınlarındaki arkeolojik kalıntıların bulunduğu yere lokalize edilebilir. Zira burada da, iki sarnıç, iki kaya mezarı ve iki tane de kayaya açılmış merdiven yer almaktadır. Daha detaylı bilgi için bk. Sherwin-White 1984, 185 dn. 98; Olshausen und Biller 1984, 54 vdd.; 170.

[1629] Bazı antik yazarlar tarafından Claudius olarak da adlandırılır (Cass. Dio XXXVI. 14. 4). Daha detaylı bilgi için bk. Riggsby 2002, 117 vdd.

[1630] Memnon 46. 2-3; Plut. *Luc*. XIX. 1; XXI. 1; Appianos'a (*Mithr*. 83) göre, Lucullus, Clodius'u, Büyük Armenia Kralı II. Tigranes'e, İÖ. 70 yılında, Sinope'yi ele geçirdikten sonra yollamıştır. Ayrıca bk. McGushin 1994, 167.

Mithradates'in krallığını terk edişine ve Lucullus'un Pontos'u ele geçirişine ilişkin olarak ise, ayrıca bk. Cic. *Leg. Man*. VIII. 21-IX. 22.

[1631] Plut. *Luc*. XIX. 1. Çünkü Mithradates Khaldaioi ve Tibaranoi kavimlerinin yaşadığı dağlık topoğrafyayı beğenerek, burada yetmiş beş kale yaptırmış ve hazinesinin çoğunu bu kalelere koymuştu. Bu kalelerin en önemlileri şunlardır: Hydara, Basgoidariza ve Sinoria (Strab. XII. 3. 28 *c*. 555).

bazı kale ve kentleri ele geçirdi ve komutanlarından Murena'nın kuşatmasına, İÖ. 71 kışından beri direnen Amisos'a doğru yola çıktı[1632].

Amisos'u savunmakla yükümlü Mithradates'in komutanı Kallimakhos, mekanik ve savaş stratejisi bilgisiyle kenti uzun süredir Romalılara karşı başarıyla savunuyor ve Murena'ya zor anlar yaşatıyordu. Fakat Lucullus'un Roma ordusuyla Amisos önlerinde belirmesiyle bir anda savaşın seyri değişti. Lucullus Amisos'a geri dönünce Amisos'luları sözleriyle Romalılarla birlik olmaları için teşvik etmesine rağmen, onları kendilerinden tarafa geçmeye ikna edemedi. Kallimakhos elindeki kuvvetlerle ve Mithradates'ten yardım almaksızın tam teşekküllü Roma ordusuna karşı uzun süre dayanamayacağının bilincindeydi. Bununla birlikte sonuna kadar da kenti savunacaktı. Lucullus ise, birkaç denemeden sonra ve daha önceki deneyimlerinden edindiği tecrübelerle kuvvetli sur duvarlarına sahip, müstahkem kentin hücumla zapt edilemeyeceğini anladı. Bu bakımdan Lucullus, kentin Mithradates tarafından eklenen bir banliyösü olan Eupatoria[1633] tarafından surların kısmen daha zayıf olduğunu gördüğünde ordusunu, o civarda konuşlandırdı. Birkaç başarısız denemenin ardından, muhasarayı gevşetirmiş gibi yaptı. Sonuç beklediği gibi oldu. Kallimakhos bu hileye kanarak alarm durumunu gevşetti. Daha sonra da, her zamanki gibi, öğle üzeri askerlerini surlardan çekerek dinlendirdiği bir sırada, aniden hücuma geçti. Lucullus usta bir manevrayla, umulmadık bir zamanda askerlerine merdivenleri kapıp getirmelerini emretti. Surların üzerindeki nöbetçiler böyle bir saldırıyı hiçbir şekilde beklemediklerinden ve ancak bu duruma küçümsemeyle baktıklarından, askerlerin merdivenleri aracılığıyla sura tırmanmaları kolay oldu. Böylelikle, Romalılar surun ufak bir bölümünü ele geçirmeye muvaffak oldular. Bunun üzerine Kallimakhos, Eupatoria banliyösünü terk etti ve Amisos'un eski surları arkasına çekildi. Romalılar ise, Eupatoria banliyösünü yağmalayarak yerle bir ettiler. Ardından Eupatoria'yı ele geçirmiş olmanın verdiği şevkle, Amisos'a saldırdılar ve geri püskürtüldüler. Fakat Romalılar bir akşam yat borusu çaldıktan sonra, ani bir gece saldırısı düzenlediler. Gece gözcülerinin ve nöbetçi garnizon kuvvetlerinin ihtiyatsızlığı yüzünden Romalılar kentin bir bölümünü istila ettiler. Kallimakhos, artık her şeyin sona erdiğini, Romalılar karşısında hiçbir şansı kalmadığını anlayınca, adamlarını kentin limanında toplayarak gemilere bindirdi. Bir yandan Romalıların kenti talan ederek

[1632] Plut. *Luc.* XIX. 1-2; Eutr. VI. 8. 3; ayrıca bk. Memnon 45. 2; Cic. *Leg. Man.* VIII. 21; *Arch.* IX. 21.
[1633] Memnon 45. 2; Plin. *nat.* VI. 2. 7; Strab. XII. 3. 14 *c.* 547.

daha da zenginleşmelerini önlemek ve Amisos'tan kendi ayrılışını kolaylaştırmak için kenti ateşe vererek denize açıldı[1634].

Amisos'u işgal ederek yağmaya dalan Romalılar, Lucullus'un emirlerine rağmen yangını söndürmeye yanaşmadılar. Romalılar ganimet diye bağırıyor, kalkanlarını ve mızraklarını birbirlerine vurarak gürültü çıkartıyordu. Sonunda çaresiz kalan Lucullus, askerlere istedikleri izni verdi. Böylelikle en azından askerlerinin talan işini bitirdikten sonra, kenti alevlerden kurtaracaklarını ve yangının söndürüleceğini umuyordu. Ama düşündüğünün tam tersi oldu. Askerler kentin sokaklarına dalarak önüne çıkanı öldürüp, ırzına geçmeye ve evleri, dükkanları, tapınakları soymaya başlamışlardı. Kimse gemilerle ordusunu güven içinde Amisos limanından çıkaran Kallimakhos'a dikkat dahi etmedi. Gecenin zifiri karanlığında yangından evvel evlere girerek talan etmek için adeta birbirleriyle yarışan askerler, yanlarında taşıdıkları meşaleleri dikkatsizce yerlere attıklarından alevler kısa sürede bütün şehri sardı. Gözleri dönmüş Romalılarla alevler bütün gece boyunca adeta birbirleriyle yarıştılar. Kimsenin yangına aldırdığı yoktu, tek düşündükleri alevlerden önce değerli eşyalara ve ganimetlere ulaşmaktı. Tabi bu arada önlerine çıkanı öldürmeyi ihmal etmediler. Vahşet sabaha kadar sürdü. Sokaklar yanmış ve kılıçtan geçirilmiş insan cesetleriyle doldu. Sabaha karşı başlayan sağanak yağmur kentin ancak birkaç mahallesinin kurtulmasını sağladı. Böylelikle Pontos'un önde gelen yerleşimlerinden biri olan Amisos, bir gecede harabe haline geldi[1635]. Şafakla birlikte yağmayı durdurarak kente giren Lucullus, tanık olduğu vahşet karşısında göz yaşlarını tutamadı[1636].

[1634] Plut. *Luc.* XIX. 2-3; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Memnon 45. 2-3.

[1635] Plut. *Luc.* XIX. 2-4; Memnon 45. 2-3; Sall. *Hist.* IV. 13-15; Eutr. VI. 8. 2; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* VIII. 21; Strab. XII. 3. 14 *c.* 547.

[1636] Lucullus, İÖ. 86 yılında, Atina'yı uzun bir kuşatmanın ardından ele geçiren Sulla'yı kenti askerlerine talan ettirmeden ve yaktırmadan koruyabildiği için mutlu sayıyordu. Kendisinin ise, aynen ikinci bir Mummius –İÖ. 146 yılında, Korinthos'u aldıktan sonra, yağmalayan ve yıkarak harabeye çeviren Romalı *Consul*– gibi Amisos'u talan etmesiyle anılacağını düşünerek kendi talihinden yakındı (Plut. *Luc.* XIX. 4-5). Gerçi, şu da göz önünde tutulması gereken bir gerçektir ki; Sulla da, Atina'yı ele geçirdiği zaman, kenti yakmasına yakmamıştır; ama talan etmiştir. Öyle ki, bazı antikçağ tarihçilerine göre, Sulla kenti bağışladığında, kıyım ve yağmadan sonra gerçekte, ne viran olmuş kentin, ne de insanların artık bağışlanacak bir hali kalmıştı. Detaylı bilgi için bk. Plut. *Sull.* XIII. 2-3; XIX. 1-2; 4-6; App. *Mithr.* 38; ayrıca bk. Paus. I. 20. 6-7; IX. 6. 6; 33. 6.

Bununla birlikte Lucullus, Amisos'un yeniden inşa edilmesini emretti. Hayatta kalanlara hürriyetlerini bahşetti. Kentten ayrılıncaya kadar yangın ve ordusu tarafından kente verilen zararı onarmaya gayret etti. Amisos'a yerleşmek isteyen Hellen kolonistler için ayrıcalık tanıdı. Kentin sınırlarını yüz yirmi *stadia* daha genişletti[1637]. Bununla da yetinmeyerek Amisos'u özgür ve bağımsız ilan etti[1638]. Hem savaş başlamadan hem de savaş sırasında her ne şekilde olursa olsun –ister gemi ister kara yoluyla– kentten kaçmış olan bütün vatandaşları geri çağırarak evlerini iade etti. Kentin bazı vatandaşlarının Atinalıların İmparatorluk Çağı'nda –İÖ. V. yüzyılda– Atina'dan gelerek buraya yerleştiklerini[1639] öğrenince kente olan sempatisi daha da arttı. Zaten Atinalıların bir kısmı Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında, İÖ. *ca.* 87/86 yılında, Aristion'un Atina'da tiranlığı ele geçirerek Mithradates'in tarafında yer almasından sonra, Amisos'a göçmüşlerdi. Amisos vatandaşı olmuşlar; fakat böylelikle hem Mithradates'in tebaası haline gelmişler hem de başlarına şimdiki talihsiz olay gelmişti. Yani kendi vatanlarındaki kötülüklerden kaçarken, yerleştikleri yerde başlarına daha kötü şeyler gelmişti. Bu yüzden Lucullus, Amisos'taki katliamda sağ kalan Atinalılardan, tekrar kendi vatanlarına dönmek isteyenleri, yeni giysilerle donatıp, yanlarına adam başı 200 *drakhmai* vererek, Atina'ya yollamıştır[1640].

Daha sonra da iki senedir yaz-kış demeden bütün zorluklara göğüs gererek Mithradates'e karşı savaşan askerlerini dinlenmeleri ve İÖ. 71/70 kışını geçirmeleri için Pontos'ta bıraktı. Kendisi de valisi olmasına rağmen iki senedir göremediği Asia Eyaleti'ne gitti. Burada, Küçük Asya kentleriyle ilgilendi. Savaş çalışmalarının kendisine bıraktığı dinlenme süresini, bu eyaleti, uzun zamandır yoksun kaldığı yasal yardımlardan ve bazı haklardan yararlandırmak için kullandı. Çünkü Romalılar savaş alanında büyük bir güce sahip olmalarına rağmen, Küçük Asya gibi uzak bir eyaleti yönetmek için yeterli donanıma henüz kavuşmamışlardı. Bundan dolayı Küçük Asya eyaletleri vergi memurları ve yöneticiler (*magistratus*) tarafından talan edilircesine sömürülüyordu. Ro-

---

[1637] Plut. *Luc.* XIX. 5.

[1638] App. *Mithr.* 83.

[1639] Strabon (XII. 3. 14 *c.* 547), Theopompos'tan yaptığı bir alıntıda, Amisos'un ilk defa Miletos'lular, daha sonra Kappadokia'lı bir lider ve üçüncü defa ise, Athenokles ve Atinalılar tarafından kolonize edilerek, isminin Peiraieus olarak değiştirildiğini bildirmektedir. Bu bakımdan, kentte yaşayanların bir kısmının kökeni Atina'dan gelerek buraya yerleşen kolonistlere dayanmaktaydı.

[1640] Plut. *Luc.* XIX. 6; App. *Mithr.* 83; ayrıca bk. Memnon 45. 3.

ma *Senatus*'u tarafından her bir eyaletin ödemesi gereken vergi miktarı, her ne kadar yasayla saptanmış olsa da, bu vergilerin toplanma yöntemi özellikle Küçük Asya'da büyük karışıklıklara neden oluyordu[1641]. Ayrıca, *publicanus*'ların vergi toplamakla yükümlü olmadıkları özgür kentlerin arazilerinden tapınaklara bağlı kutsal alanların gelirlerine kadar önlerine çıkan her çeşit toprağı ya da mülkü vergilendirme girişimleri Küçük Asya kentleriyle vergi mültezimleri arasında çeşitli anlaşmazlıklara yol açıyordu[1642]. Örneğin daha Asia Eyaleti'nin (*provincia Asia*) kurulduğu İÖ. 129 yılında, hızlarını alamayan *publicanus*'lar özgür ve özerk Pergamon[1643] kentinden de Anadolu'nun diğer kentlerinden aldıkları vergiye benzer bir *tributum* almaya kalktıklarında aralarındaki ihtilaf ancak *Senatus consultum* (*Senatus* Kararnamesi) ile Pergamon lehine karara bağlanabilmişti[1644].

[1641] *Sib. Orac.* 3. 350-355; McGing 1986a, 106; Bean 1995, 14.

[1642] *Publicanus*'ların Küçük Asya kentlerinde vergilendirmeye çalıştıkları söz konusu mülklerden Ephesos'taki Artemis Tapınağı'na ait Selunisia Gölü'ndeki balık avlakları ve dalyanlar için bk. (Strab. XIV. 1. 26 *c.* 642), Ilion'daki Athena Ilias Tapınağı'nın toprakları için bk. (*OGIS* 440; söz konusu tapınağa ilişkin olarak ayrıca bk. Strab. XIII. 1. 26 *c.* 593; *IGR* IV 197=*OGIS* 444; *SEG* IV 664; *ILS* II,2 8770), Priene'deki Athena Polias Tapınağı'nın topraklarındaki tuzlalar için bk. (*I.Priene* 111-112), özgür Lesbos Adası'nın toprakları için ise, bk. (Sherk 1969, 143 vdd. n° 25-26). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 166; Sherwin-White 1977a, 70 dn. 57; McGing 1986a, 106 dn. 89; Kallet-Marx 1995, 128 vdd.; 159 vdd.; Sartre 1995, 148 dn. 47-52; Mitchell 1999, 26 dn. 35; Ferrary 2000b, 175 vdd.; Eilers 2002, 142.

[1643] Son Pergamon Kralı Attalos III Philometor'un, İÖ. 133 yılında –hastalanarak(?) öldüğünde, Attalos Krallığı'nın başkenti Pergamon; ülkenin sınırları içinde yer alan kutsal alanları; tapınakları ve özgür Hellen kentleri dışında kalan bütün topraklarını, mülklerini ve servetini krallığıyla birlikte Roma'ya miras bıraktığı ortaya çıkmıştı (Strab. XIII. 4. 2 *c.* 624; Liv. *perioch.* 58-59; Vell. II. 4. 1; 37. 5; Val. Max. V. 2. 3; Plin. *nat.* XXXIII. 53. 148 *b*; Plut. *Tib. Gracch.* XIV. 1-2; Flor. *epit.* I. 35. 2; 47. 3; 7; App. *Mithr.* 62; *civ.* V. 4; Iust. XXXVI. 4. 5; Eutr. IV. 18; Oros. *hist.* V. 8. 4). Daha detaylı bilgi için bk. *IGR* IV 289=*OGIS* 338; *SIG*^{3} II 694; Magie 1950, 32 vd. dn. 93-94; Rigsby 1988, 123 vdd.; ayrıca bk. *OGIS* 435; *IGR* IV 262; Sherk 1969, 59 vdd. n° 11; 63 vdd. n° 12).

[1644] *IGR* IV 262; Sherk 1969, 63 vdd. n° 12; 1984, 47 vdd. n° 45; ayrıca bk. Magie 1950, 166 dn. 25; Sanford 1950, 28 vdd.; Badian 1983^2, 60 dn. 40-42; Gruen 1984, 606 vd.; Kallet-Marx 1995, 141.

Diğer yandan Appianos'a (*civ.* V. 4) göre, Marcus Antonius Ephesos'ta Küçük Asya halkına, bir söylev vermiş ve burada Romalıların, III. Attalos'un vasiyeti uyarınca önceleri Hellenleri tüm vergilerden muaf tuttuklarını dile getirmişti. Ancak, söz konusu vergiler sonraları, İÖ. 123 yılında Gaius Gracchus tarafından önerilen

Roma'nın diğer eyaletlerinde bizzat vali vergi toplamakla yükümlüydü. Anadolu eyaletlerine ait vergileri toplama işi ise, başkent Roma'da açık arttırma sonucunda en yüksek fiyatı veren vergi iltizam şirketlerine (*societates publicanorum*) sözleşme karşılığında, beş yıllığına[1645] ihale ediliyordu. Vergiler *publicanus* olarak adlandırılan vergi mültezimleri tarafından toplanıyordu. Fakat Romalıların övdüğü bu vergi sisteminin[1646] kısa süre sonra eyalet halkını sömürme aracı olduğu ortaya çıkmıştır. Zira, vergi iltizam şirketleri eyaletlerde daha önce belirlenmiş olan % 10 gelir[1647], %2.5-% 5 gümrük [1648] ve diğer vergileri devlet adına topluyor ve kendilerine kâr olarak da önemli oranda pay alıyorlardı. Her bakımdan öncelikle kendi menfaatlerini düşünen iltizam şirketleri görevlerini suiistimal ediyor, eyaletleri yağmalıyorlardı. Baskıcı *publicanus*'lar kentlerde yaşayan vatandaşların mal ve servetlerinin bir kısmına vergi diye, köylerde-kırsal kesimlerde ikamet eden çiftçilerin tarlalarından ve otlaklarından elde ettikleri yıllık mahsulün büyük bir bölümüne aşar diye el koyuyorlardı[1649]. Bu yüzden vergi mültezimleri halk arasında "kadın yüzlü, yaygın kanatlı, sivri pençeli bir çeşit yırtıcı mitolojik kuş olan" *Harpya*'lara (kapıp kaçanlara) benzetiliyorlardı[1650].

Bununla birlikte eyaletlerin tek derdi vergiler değildi. Asia Eyaleti genellikle daha önce Roma'da *consul*'lük yapmış, *proconsul* yetkisine haiz, bir yıllığına seçilen eyalet valisi ve ona bağlı daha küçük memur-

---

lex Sempronia de provinciis adlı yeni bir yasayla tekrar yürürlüğe girmiştir. Böylelikle Küçük Asya'nın kırsal kesimlerinde yer kiralama ve vergi toplama biçimleri saptanmıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Burstein 1991[2], 115 vd. n° 91; Kallet-Marx 1995, 112 dn. 64-67; 116 dn. 84; 119 dn. 91.

[1645] Engelmann und Knibbe 1989, 125 vdd. *str.* 56; 58; 155 vdd.

[1646] App. *civ.* V. 4.

[1647] *Decumani* olarak adlandırılan vergi toplayıcıları bir eyalette toprak ürünlerinden elde edilen gelirlerin ondabirine kefaleten el koyuyorlardı. Bu şekilde masraflı bir şekilde buğday, zeytin, zeytin yağı, şarap ve hayvancılıktan sağlanan gelirlerin ondabiri Romalılar tarafından gasp edilmekteydi.

[1648] Gümrükçüler *purpura* suyundan yapılan ürünlerden % 5, diğer ürünlerden ise % 2.5 oranında vergi almaktaydılar. Bununla birlikte, her ne kadar gümrük ücretleri eşya değerinin kırkta biri gibi, düşük bir düzeydeyse de mal bildirimi sırasında ortaya çıkan bürokratik masraflar büyük bir yekün tutmaktaydı.

[1649] Magie 1950, 164 vdd.; Bean 1995, 14. *Publicanus*'ların halktan aldıkları vergi çeşitlerine ve miktarlarına ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *Att.* V. 13. 1; 14. 1; 15. 3; VI. 1. 16; 2. 5; *Fam.* XIII. 61. 1; *Q. fr.* I. 35; *Leg. Man.* VI. 14-VII. 19; *Flacc.* VIII. 19 dn. 1; Diod. XXXVI. 3. 1=Phot. *Bib.* 387*b* 3-1; Iust. XXXVIII. 7. 8.

[1650] Plut. *Luc.* VII. 5-6; ayrıca bk. Cic. *Q. fr.* I. 26; *Leg. Man* VI. 15-VII. 19; ayrıca bk. Arslan 2000b, 32.

lardan oluşan bir ekip tarafından yönetiliyordu. Eyaletin yönetiminde ve yasaların uygulanmasında valinin sözü kanundu. Anlaşıldığı üzere valilerin ve onlara bağlı *magistratus*'ların pek azı dürüst ve şerefli insanlardı. Asia Eyaleti'nde görev yapan memurların çoğunluğu bulunduğu eyaleti öncelikle kendisini zenginleştirmek amacıyla soyup soğana çeviren açgözlü kimselerdi[1651]. Eyaletlerin yeraltı ve yerüstü kaynaklarını yağmalıyorlardı. Elde edilen cevherleri ve değerli eserleri Italia'ya yolluyorlardı. Bütün bunlara eyalet yöneticilerinin, vergi mültezimlerinin ve Romalı iş adamlarının günlük uygulamaları, valinin kendisi, çevresi ve askerleri için el koydukları, vergiler; ayrıca savaş ödeneği olarak talep edilen tutarlar eklenince kentler büyük miktarlarda paralar ödemek zorunda bırakılıyorlardı. Bununla birlikte elbette, kentlerin ve eyalet meclislerinin, vergi mültezimlerini, valileri ya da görevini kötüye kullanan devlet memurlarını ve *publicanus*'ları şikayet etme hakları vardı. Fakat onları Roma'da yargılayan yargıçlar (*praetor*) ise, eyalet mükellefleriyle Romalı memurlar arasında hakemlik yapmakla yetiniyorlardı. Bu durumun davacılara hiçbir yararı olmuyordu. Yargıçlar, ya bir gün aynı duruma düşebileceklerini ya da ileride bu gibi önemli insanların siyasal desteğine gereksinim duyabileceklerini düşünerek suçluyu/suçluları cezalandırmaktan çekiniyorlardı[1652]. Böylelikle *magistratus*'lar bü-

---

[1651] Cic. *Leg. Man.* XXII. 65. Küçük Asya'daki kentler ve halk, İÖ. 129 yılından itibaren sosyo-politik ve ekonomik açıdan, bir bütün olarak Roma yönetimine bağlı ve *Senatus* tarafından onanan yasalara boyun eğdikleri sürece iç ve dış sorunlarının daha kolay çözümlendiğini anlamışlardı. Bununla birlikte, Roma'dan gönderilen bazı valilerin ve memurların kötü yönetimleri sonucu, kentler kısa zaman içinde özellikle mali açıdan büyük sorunlarla karşı karşıya kaldılar. Çünkü, kentlerde düzeni sağlayan yasaları ihlal eden yöneticiler ya da devlet memurları kamu hazinelerinden gelişigüzel harcamalar yapmaya başladılar. Söz konusu durum, Anadolu'da ikamet eden insanlar arasında Romalılara karşı genel bir hoşnutsuzluğun ortaya çıkmasına ve yayılmasına neden oldu.

Yukarıda sözü edilen konulara ilişkin genel bir görüş edinebilmek için bk. Cic. *Leg. Man.* XXII. 64-XXIII. 67; *Q. fr.* I. 20-26; 32-36; *Verr.* II. (1) 16. 43-38. 98; App. *Mithr.* 16; 21; 54; 56; Iust. XXXVIII. 7. 8. Daha detaylı bilgi için bk. Stevenson 1975[2], 146; Badian 1983[2], 82-118; Kallet-Marx 1995, 153.

[1652] Diodoros (XXXVII. 5. 1), Küçük Asya'daki *publicanus*'lardan bahsederken onların Roma mahkemelerindeki yargıçlar ve savcılarla olan dostluklarını doğrular (ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* XIII. 38). Yargıçlar bu insanların çıkarlarıyla dolaysız ya da dolaylı bir şekilde bağlı bulunduklarından olsa gerek; ancak herkes tarafından bilinen ve karşı kamuoyu oluşmuş büyük skandallara dur diyebiliyorlardı. Bununla birlikte, nadir de olsa, Küçük Asya'nın bu şekilde sömürülmesine ve haksız kazanç furyasına karşı çıkan Romalılar da vardı. İÖ. *ca.* 94/93 yılı Küçük Asya Valisi

tün giderlerini kentlerin kamu hazinesinden karşılıyor ve Küçük Asya kentlerinin maliyesinin iflasına neden oluyorlardı[1653]. Bu yüzden Roma'nın, İÖ. 129 yılında, *provincia Asia* adlı eyaleti kurmasından sonra, özellikle Küçük Asya eyaletleri üzerinde vuku bulan bu haksız kazanç furyası, Anadolu'da birtakım ekonomik ve siyasal gerilimlere ve bunun sonucu olarak da toplumsal bunalımlara yol açıyordu[1654].

Quintus Mucius Scaevola (Cic. *Att.* VI. 1. 15; Val. Max. VIII. 15. 6; ayrıca bk. Cic. *Att.* V. 17. 5; Marshall 1985, 110 vdd.) ve yetkili temsilcisi (*legatus*) Rutilius Rufus *publicanus*'ların Anadolu'daki Roma eyaletlerinde yaptıkları yağmayı ve işledikleri suçları cezalandırmışlar; böylece kısa bir süreliğine de olsa, Küçük Asya eyaletlerinde Roma İmparatorluğu'na duyulan yerleşmiş köklü nefreti bir nebze azaltmışlardır (Diod. XXXVII. 5. 1-6; 6. 1; Liv. *perioch.* 70; Val. Max. VIII. 15. 6). Livius (*perioch.* 70), Scaevola'nın yardımcısı ve yetkili temsilcisi Rutilius Rufus'un *publicanus*'ların Küçük Asya'daki haksızlıklarına karşı eyaleti nasıl korumaya çalıştığını anlatır. Cicero (*Fam.* XV. 4)'de, kendisinin ve kardeşinin (*ad Q. fr.* 6-14; 20-26; 32-36) Küçük Asya'da ne kadar dürüst ve onurlu bir şekilde çalıştıklarını, yüksek faiz oranlarını % 12'yle sınırlandırarak halkı *publicanus*'lar ve tefecilerin elinden nasıl kurtardıklarını övünerek dile getirirdi. Bununla birlikte yakın dost çevresindekilerin kendisine ettikleri ricalar karşısında yüzü tutmayıp hısımlarına, tanıdıklarına ve koruduğu insanlara kent maliyesinin zararına olduğunu bile bile yardım edenlerin başında yine o gelirdi (ayrıca bk. *Fam.* III. 8. 4; VIII. 9. 4; XIII. 55; 61; Sartre 1995, 152 vdd.; 155).

Gene de Scaevola, R. Rufus, Cicero ve kardeşi(?) gibi en azından kendi eyaleti çapında dürüst çalışan yöneticilerin hiçbiri Küçük Asya halkına ve maliyesine kalıcı bir iyilik getirmemiştir. Çünkü, yukarıda sözü edilen yöneticilerin Roma'da siyasal desteğine bağımlı oldukları insanların çıkarlarına devamlı bir şekilde karşı çıkmamaları sonucunda Küçük Asya halkına verdikleri hizmet bir yıllık valilikleri süresince geçerli kalmış ve onlar Roma'ya döndüklerinde her şey tekrar eski halini almıştır. Bunun en önemli nedeni, Roma Cumhuriyet Dönemi'nde eyaletlere atanan her yeni valinin kendisinden önceki valilerin yayımlamış olduğu yasaları kendi insiyatifleri doğrultusunda uygulamaya devam etme ya da feshetme haklarının bulunmasıydı (Lintott 1993, 44 vd.; Richardson 2001, 34 vd.). Ayrıca bk. Sartre 1995, 149 vdd.

[1653] McGing 1986a, 105; Bean 1995, 14; ayrıca bk. *Sib. Orac.* III. 350-355; Cic. *Verr.* II. (1) 22. 59; 24. 63-27. 69; 34. 86-87; *Q. fr.* I. 26.

Küçük Asya'daki bazı Roma memurları, hemem hemen sınırsız yetkilere sahip olan eyalet yöneticileri ve *publicanus*'ların çoğu halkı son derece baskı altında tutmuş; bencillikleri ve keyifleri için her hareketi doğru saymış; hatta kentlerdeki tanrı tapınaklarını ve *heroon*'ları (kentin kahramanlarına ait anıtsal mezarlar) dahi soymuşlardır.

[1654] Özellikle İÖ. I. yüzyıl boyunca Anadolu'daki Roma yönetimine karşı bir dizi seri isyanın ve Mithradates-Roma Savaşları'nın ana sebeplerinden birini de bu çarpık yönetim sistemi teşkil etmekteydi (Gruen 1984, 353; Bean 1995, 15; Kallet-Marx 1995, 125; 153; 160).

Ayrıca uzun süredir adalet ve yasaların korumasından uzak kalan *provincia Asia*, inanılmaz ve sözle anlatılmaz felaketlere maruz kalmıştı. Eyalette baskı ve adaletsizlik hüküm sürüyordu. *Publicanus*'ların baskısı sonucunda kentler vergilerini ödemek için tefecilerden borç almak zorunda kalıyorlardı. Ancak gerekli para, vergi toplayıcıları ve Roma'daki iş çevrelerinden başkasında olmadığı için kentler borcu gene kendilerini sömürenlerden almak zorunda kalıyorlardı. Bunu yapabilmek için özel ve kamusal mallarını ipotek ediyorlardı. Kısa süre sonra, borcun faizini dahi ödeyemeyecek duruma düşüyor ve mülkleri alacaklıların eline geçiyordu. Özellikle Birinci Mithradates-Roma Savaşı'ndan sonra, eyaletler ve kentler yakılıp yıkılmış, aileler biricik oğullarını, bakire kızlarını satmaya, kentler ise, tapınaklarındaki adak eşyalarını, kutsal heykelleri, tapınaklara ve kamu binalarına astıkları resimleri ve levhaları ellerinden çıkarmaya zorlanmışlardı. Halk ise, genel olarak, ne tanrılardan korkan, ne de insanların iyi anısına saygısı olan *publicani* ve tefeciler tarafından köleliğe indirgenmiş ve çok kötü muamelelere maruz bırakılmıştı. Öyle ki, vatandaşlar hapis, işkence, açık havada beklemeler, yazın kızgın güneş altında, kışın çamur ya da buz içinde kalmak gibi çok kötü muamelelere katlanmış olduklarından; artık kendilerini satılığa çıkarmak istiyorlardı. Çünkü esirlik onlara sefaletlerinin hafifletilmesi ve bir kurtuluş gibi görünüyordu. İşte Lucullus'un kentlerde bulduğu kötülükler böyleydi. Bunun üzerine o kısa zamanda kentleri ve mağdur duruma düşürülenleri bu eziyetlerden kurtarmak için harekete geçti[1655].

Aylık faizin % 1 olarak hesaplanmasını, fazlasının istenmemesini emretti. Borçlu olunan tutarı aşan faizleri geçersiz kıldı. Alacaklının, borçlunun gelirinin ancak dörtte birini haczedebileceği koşulunu getirdi. Faizi anaparaya ekleyen kişi hem faizden hem de ana paradan yoksun olacaktı. Böylece kısa süre içinde kentlerin kamu maliyesi hareketlendi. Özel bütçeler ferahladı. Dört seneden az bir süre içinde tüm borçlar sona erdi. İpotekler kaldırıldı. Mülk sahipleri tüm yükümlülüklerinden kurtuldular. Bu genel borçlanma 20.000 *talanta*'lık savaş vergisinden sağ-

---

[1655] Plut. *Luc*. XX. 1-3; ayrıca bk. App. *Mithr*. 63. Romalı tefecilerden yüksek faizle para alan insanların borçlarını ödeyemedikleri taktirde köle durumuna düşmelerine ilişkin olarak bk. Jones 1974, 196; Badian 1987, 37 dn. 40.

İÖ. I. yüzyılda Küçük Asya'daki bu sömürü düzenini gerçek anlamda düzeltmeye çalışan tek kişi Lucullus'tur. Roma'nın vergi sisteminin ve faizciliğin ne kadar yozlaştığını görmüş ve bunu düzeltmek için bir şeyler yapmıştır. Öyle ki, daha sonradan Küçük Asya'da yönetim reformu yapmak isteyenler Lucullus'un kurduğu kurumları ve idari yöntemleri kendilerine baz alarak onun izinden gitmişlerdir (Cic. *Acad*. II. 1. 3). Ayrıca bk. Swain 1992, 310 vd.

lanıyordu. Sulla bu vergiyle birlikte hububat, köle ve mal mülk sahiplerinden yıllık olarak tahsil edilmesi gereken % 25 oranında gelir vergisini, Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında, İÖ. 84 yılında, Pontos kralını destekleyen kentleri ve eyaleti cezalandırmak için koymuştu[1656]. Kentler kendilerine borç para veren tefecilere sadece 20.000 *talanta*'lık savaş vergisinin iki katını ödemişlerdi. Fakat tefeciler alacakları paraya bunun faizlerini ekleyerek –birleşik faiz uygulayarak– toplam borç tutarını 120.000 *talanta*'ya çıkarmışlardı. Lucullus'un bu uygulamaları karşısında zarara uğratılan ve eskisi gibi Küçük Asya'yı sömüremeyen Roma'daki büyük para babaları haksızlığa uğratıldıkları iddialarıyla Lucullus'a karşı saldırıya geçerek, Roma'ya dağıldılar[1657]. Halk tarafından sevilen birçok önemli kişiyi, bazı *tribunus*'ları; hatta kendilerine önemli miktarda borçları olan birçok politikacıyı parayla satın alarak – bilindiği üzere Roma'da siyaset yapmak pahalı bir işti–, ona karşı kışkırttılar. Çünkü bu kişiler çok güçlüydüler. Alacakları nedeniyle birçok siyaset adamını ellerinde tutuyorlardı. Lucullus'a gelince, o sadece iyi davrandığı halklar tarafından sevilmekle kalmıyordu; başka eyaletler de, onu başlarında görmek istiyor ve böyle bir yöneticiye sahip olan eyaletlere imreniyorlardı[1658].

İÖ. 70 yılında, Küçük Asya'da iyi yasalar ve gerçek barış ortamı sağladıktan sonra, Lucullus zevk ve eğlenceye yönelmeyi de ihmal etmedi. Ephesos'ta kaldığı süre içinde, tanrılar onuruna kurban törenleri sundu. Başarılarını kutlamak için zafer alayları ve şenlikler düzenledi. Atletlerin yarıştığı oyunlar ve gladyatör gösterileri tertipledi. Böylelikle kentlerin sevgisini kazandı. Zaten daha Küçük Asya *proquaestor*'uyken

---

[1656] Plut. *Luc*. XX. 3-4; App. *Mithr*. 83.

[1657] Lucullus'un eyaletlerde % 12 olarak saptadığı yasal orana tefeciler uymuyor ve aylık birleşik faiz oranıyla birlikte aynı miktar % 48'lere kadar yükseliyordu. Borcun katlanma hızı öyle yüksekti ki, kısa süre sonra kentler borçlu oldukları meblağın sadece faizini dahi ödeyemez hale geliyorlardı (Cic. *Att*. V. 21. 11; daha detaylı bilgi için bk. Sartre 1995, 151 vdd.). Lucullus, Küçük Asya'daki bu duruma bir son verdiği için eyaletlerde ikamet eden fakir halkın sıkıntılarıyla beslenen, bu asalak tefeci ve mültezim sınıfının nefretini kazandı. Bu kişiler, bu sebeple, siyasi ve çıkar birliği içinde oldukları insanların yardımıyla Lucullus'tan öç almak için ellerinden geleni ardlarına koymadılar (Twyman 1972, 864 vd.).

[1658] Plut. *Luc*. XX. 4-5. Lucullus'un Küçük Asya'daki iyi yönetimi ve uygulamalarına ilişkin olarak bk. Cic. *Flacc*. XXXIV. 85; *Acad*. II. 1. 3. Ayrıca bk. Sayar *et al*. 1994, 113 vdd.; Rigsby 1996, 466 vdd.

Ephesos kentinin patronu ve hayırhahı olarak onurlandırılmıştı[1659]. Bu bakımdan dönüşünde kentler onun onuruna *Luculleia* kutlamaları tertiplediler. Bu onurlandırmalardan çok daha hoş olan, gerçek sevgi gösterilerinde bulundular[1660].

Bu sırada, Lucullus tarafından, Armenia Kralı II. Tigranes'e, Mithradates'i istemek üzere gönderilmiş olan Publius Clodius, Armenia Maior'da kralın kılavuzları tarafından uzun süre yanlış yollara sürüklendikten sonra, sonunda kralın Phoinike (Fenike) sahillerine karşı sefere çıkmış olduğunu öğrenmiştir[1661]. Bu sebeple, kralın kılavuzlarını terk etmiştir. Syria'lı bir adamı sayesinde birkaç gün içinde Euphrates'i (Fırat) aşarak, Daphne[1662] (Harbiye) üzerinden Antiokheia'ya gitmiş ve kralı orada beklemeye başlamıştır. Romalı elçi, uzun süre kaldığı Antiokheia'da boş durmamış, Armenia Krallığı'nın mali ve askeri durumu hakkında bilgi edinmiş ve Tigranes'in bağlaşıkları arasına nifak tohumları ekmiştir. Öyle ki, Tigranes'e bağlı vergi veren küçük prenslikler –ki Gordyene[1663] Kralı Zarbienos bunlardan biriydi– ve bazı Hellen kentleri, Clodius'a olası bir Roma-Armenia Savaşı'nda Lucullus'tan tarafa geçecekleri üzerine söz vermişlerdir. Clodius da onlara şimdilik sessiz kalmalarını ve bir şey belli etmemelerini, Lucullus'un onlara yardım edeceğini söylemiştir[1664].

Eski Pers geleneğini sürdüren ve '*Krallar Kralı*' lakabını taşıyan Tigranes, Kafkasya, Asia ve Syria'daki birçok krala hükmediyordu. Yüksek dağlarla çevrili ülkesinde mağrur bir şekilde yaşam sürdürür ve kendisine kimsenin zarar veremeyeceğini düşünürdü. Bir insanın isteyebileceği her şeye sahipti. Bütün bu iyi şeylerin sadece kendisine hizmet

---

[1659] *I.Ephesos* VI 2941: [Λεύκιον] Λικίννιον Λεύ[κολλον] | [τὸν ἀ]ντιταμίαν [πάτρωνα] | [κ]αὶ εὐεργέτ[ην].=[*Lucius*] *Licinius Lucullus'u, proquaestor,* [*patron*] *ve hayırhahı.*

[1660] Plut. *Luc.* XXIII. 1; App. *Mithr.* 83; ayrıca bk. Swain 1992, 310 vd.

[1661] Plut. *Luc.* XXI. 2. Tigranes'in, Phoinike Seferleri için ayrıca bk. Iosep. *Ant. Iud.* XIII. 16. 4; *Bell. Iud.* I. 5. 3.

[1662] Orontes (Asi) Irmağı üzerindeki Antiokheia'nın (Antakya/Hatay) dış mahallesi. Apollon'un kutsal kenti.

[1663] Hellence Gordyene ya da Gordyana, Latince yazımında bazen Gorduana olarak geçen söz konusu dağlık bölge Armenia'da yer almaktadır (ayrıca bk. Plut. *Luc.* 26-30). Gordyene Bölgesi'nin lokalizasyonuna ve yöreye ilişkin olarak ise, bk. Strab. XVI. 1. 24-25 *c.* 747.

[1664] Plut. *Luc.* XXI. 1-2. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Rawson 1973, 231 dn. 78.

etmesi için yaratıldığına inanırdı. Bununla birlikte, tahta çıktığında[1665] Armenia küçük ve önemsiz bir krallık; kendisi ise, hayattan fazla beklentileri olmayan sıradan bir kraldı. Ancak, kısa zamanda güçlü bir ordu oluşturup, birçok ulusu egemenliği altına aldıktan[1666]; hatta daha önce kimsenin yapamadığını yapıp, Parth'ların bile Asya'daki gücünü kırdıktan[1667], Kappadokia ve Kilikia'dan insanlar getirterek Mesopotamia'ya yerleştirdikten sonra[1668], kendisine olan güveni artmıştı. Ardın-

---

[1665] Tigranes, İÖ. 95 yılında, Armenia kralı olduğunda yaklaşık 45 yaşındaydı. Babası I. Artavasdes'in ölümünden sonra, uzun süredir rehin kaldığı Parth'ların yanından Armenia tahtının başına geçmesi için gönderildi (Strab. XI. 14. 15 *c.* 532; Iust. XXXVIII. 3. 1).

[1666] Tigranes'in egemenliği altındaki uluslar ve ülkelere ilişkin olarak bk: İÖ. *ca.* 95/94 yılında, Sophene ile Tomisa'nın ele geçirilmesi (Strab. XI. 14. 15 *c.* 532), Tomisa'nın sonradan satılışı (Strab. XII. 2. 1 *c.* 535), İÖ. *ca.* 94 yılında, Mithradates'le birlikte Kappadokia'nın işgal edilmesi (Iust. XXXVIII. 3. 2-3; App. *Mithr.* 10; 15; Strab. XII. 2. 9 *c.* 539; Oros. *hist.* VI. 2. 1), Kappadokia'nın Mithradates'in oğluna –IX. Ariarathes– bırakılması ve Tigranes tarafından büyük miktarda Kappadokia'lının Armenia'ya göç etmeye zorlanması (Strab. XII. 2. 9 *c.* 539; Iust. XXXVIII. 3. 5), İÖ. 83 yılından itibaren, Syria'daki Seleukos Krallığı'nın bazı kral naiplerinin Tigranes tarafından öldürülüp, eşlerinin, çocuklarının tutsak edilmesi ve Kilikia'nın bazı kısımlarının (Campestris-Pedias), Syria, Palestine bölgelerinin Armenia kontrolü altına alınması (Strab. XI. 14. 15 *c.* 532; XIV. 5. 2 *c.* 669; Plut. *Luc.* XIV. 5; XXI. 4-5; *Pomp.* XXVIII. 4; App. *Syr.* 48; 69-70; *Mithr.* 105; Cass. Dio XXXVI. 37. 6; Pomp. Trog. *prolog.* 40=Iust. XL. 1. 1-4; 2. 3; Iosep. *Ant. Iud.* XIII. 16. 14; Eutr. VI. 14. 2; Malal. *chron.* 211; ayrıca bk. Diod. XL. 1 *a* dn. 4; Euseb. *chron.* I. 261), Gordyene ve Mesopotamia'nın zapt edilmesi (Strab. XI. 14. 15 *c.* 532; XVI. 1. 19 *c.* 745; Plut. *Luc.* XXI. 2; XXIX. 7; XXX. 1; Pomp. Trog. *prolog.* 41; Cass. Dio XXXVII. 5. 3-5), Kaspia/Hyrkania Denizi'nden, Mare Internum'a ve Babylonia Denizi'ne kadar uzanan imparatorluğundaki uluslardan Gordyene, Media, Adiabene (Plut. *Luc.* XXXI. 8; Cass. Dio XXXVI. 14. 2), Arabia, Albania, Iberia'lılar ile Arakses (Aras) Irmağı'nın kenarlarında yaşayan birçok kabilelerin Armenia hakimiyetini tanıyarak, Tigranes'le dost ve müttefik olması (Plut. *Luc.* XXVI. 4; XXXVI. 6).

[1667] Plut. *Luc.* XIV. 5; 21. 4; Strab. XI. 14. 15 *c.* 532; Eutr. VI. 8. 4.

[1668] Iust. XXXVIII. 3. 5. Strabon'a (XI. 14. 15 *c.* 532) göre, Tigranes, Kappadokia ve Kilikia on iki kent halkını göç etmeye zorlayarak, Tauros Dağları'yla Yukarı Tigris (Dicle) deltası arasında kendi ismine izafeten Tigranokerta (Sered?) kentini kurmuştur (Strab. XII. 2. 9 *c.* 539; kentin lokalizasyonuna ilişkin olarak ise bk. Holmes 1917, 120 vdd.; Syme 1983, 61 vdd.). Plutarkhos (*Luc.* XIV. 5; XXI. 4; XXVI. 1)'de, Tigranokerta'nın kuruluşu sırasında, birçok Kappadokia ve Kilikia Bölgesi'ndeki Hellen kentlerinin halkını Mesopotamia'ya ve Tigranokerta kentine taşındığını ifade etmesinin yanı sıra, (*Luc.* XXVI. 1; XXIX. 4)'de, Tigranes'in, Adiabene, Gordyene ve Assyria'lıları da memleketlerinden ederek buraya yerleştirdiğini söylemektedir. Hatta Appianos'a (*Mithr.* 84) göre, Tigranes, kendi ülkesinin –

dan çölde yaşayan, göçebe Arap'ları yerlerinden ederek, Armenia'ya getirdi. Onları tüccar olarak kendi ülkesiyle ticaret yapmaya zorladı[1669]. Böylelikle kısa zamanda, birçok kral onun hakimiyetinde yaşamaya başladı. Öyle ki, bu krallardan, dört tanesi onun kişisel korumalığını yapmaya başlamış ve yanından ayrılmamışlardır. Tigranes ata bindiğinde, onlar koşarak kralın arkasından gider, kral masaya oturduğunda ise, silahlarını çapraz tutarak onun yanında ayakta dururlardı[1670].

Bununla birlikte Publius Clodius, bu tür davranışları gördüğünde, ne korkmuş, ne de etkilenmiştir. Tigranes'in huzuruna kabul edilir edilmez, gerçek Roma açık sözlülüğüyle –patavatsızca[1671]–, buraya Lucullus'un Roma'da düzenleyeceği *triumphus*'unda –zafer alayında– sergilenmek üzere krallığına sığınan Pontos Kralı Mithradates VI Eupator'u teslim almak için geldiğini söylemiş ve Lucullus'un mektubunu krala vermiş-

---

Armenia Maior– her bakımdan ileri gelenlerini yeni inşa ettiği başkentine davet etmiş; bu çağrıya uymayanların bütün mallarına el koyacağını ilan etmiştir. Cassius Dio (XXXVI. 2. 2-3)'da, Lucullus'un, Tigranokerta yakınlarındaki savaşta Tigranes ve müttefiklerinden oluşan orduyu hezimete uğratıp, kenti tekrar kuşattığı sırada kentteki Kilikia'lıların ayaklanarak Romalılara kentin ele geçirilmesi açısından önemli yardımlarında bulunduklarından söz etmektedir. Plutarkhos (*Luc.* XIX. 2) ise, Tigranokerta'yı Lucullus'a teslim etmek için, Armenia'lılara karşı ayaklananların Hellenler olduğunu ifade etmiştir. Strabon'a (XII. 2. 9 *c.* 539) göre ise, Tigranokerta'nın, Lucullus tarafından zaptından sonra, Kappadokia'lılardan –ve diğer milletlerden– gelebilenler, kendi vatanlarına geri dönmüşlerdir.

[1669] Plut. *Luc.* XXI. 3-4.

[1670] Plutarkhos'a (*Luc.* XXI. 5) göre, bu çeşit hareket tarzları, müttefiklikten çok köleliğe yakışan davranışlardı. Sanki krallar, özgürlüklerini Tigranes'e parayla satarak, esirliği kabul etmişler ve ona hizmet etmiyor, adeta acı çekiyorlardı.

[1671] Romalılar özellikle, yabancı krallar huzuruna elçi olarak çıktıklarında ve müzakereler sırasında gururlarına düşkün olurlardı. Publius Clodius'un, Tigranes karşısındaki bu davranışı bazı Roma yanlısı tarihçiler ve biyografyacılar tarafından 'Roma açık sözlülüğü' olarak yorumlanmasına rağmen, bizce 'patavatsız' ve 'yersiz' bir tutumdur. Clodius'un karakterine ilişkin olarak bk. Plut. *Luc.* XXXIV. 1-4; Cass. Dio XXXVI. 14. 4; Vell. II. 45. 1-4; ayrıca bk. Konrad 1983, 278 vdd.; Rundell 1979, 301 vdd.; Leach 2001, 335 vdd.

Mithradates-Roma Savaşları sırasında tarafsızlığını birçok kereler belli etmiş bir krala (Memnon 43. 2; Plut. *Luc.* XIV. 6; 8; XXIII. 7; App. *Mithr.* 78), ne Lucullus, ne de Clodius'un savaş ilan etmeye hakları olmadığı gibi, yetkileri de yoktu (ayrıca bk. Plut. *Luc.* XXIV. 3). Elçi, bu konuşmayı güçlükle dinleyen Tigranes'e (Plut. *Luc.* XXI. 6) sadece '*hayır*' cevabını bırakmıştır. Ayrıca tebaası tarafından '*Krallar Kralı*' olarak adlandırılan Tigranes, ister ima, isterse açık olarak tehdit edilsin, kayınbabasını düşman eline teslim edecek kişiliğe –en azından o sıralar– sahip bir insan değildi (Sherwin-White 1984, 174-175; McGing 1986a, 153 dn. 67).

tir. Lucullus da mektubunda, Tigranes'e sadece '*Kral*' olarak hitap ederek –Krallar Kralı değil–, ondan açıkça kayınbabası Mithradates'i kendisine vermesini istemiştir. Kralın bu isteği reddetmesi üzerine, Clodius, Roma'nın Armenia'ya savaş açacağını bildirmiştir. Tigranes ise, gücüne fazla güvendiği için, huzuruna gelen Clodius'un, sözlerinden ve Lucullus'un mektubundan hiç etkilenmemiştir. Belki de yaşının verdiği olgunlukla Clodius'un sözlerini gülümseyerek dinlemiş ve Roma elçisine nazik bir şekilde davranmıştır. Mağrur kral –yirmi beş yıllık saltanatı boyunca ilk defa karşısına bu kadar açık ve özgürce (kabaca olarak da yorumlanabilir) konuşan bu adama– genç Clodius'a; dostu ve müttefiki olmasının yanı sıra, akrabası olup krallığına sığınan bir kralı, Romalılara teslim etmenin şerefini ihlal edeceğini söylemiştir. Ayrıca eğer damat olarak kayınbabasına ihanet ederse, bütün insanlar tarafından kınamaktan korktuğunu; birçok güçlüklere göğüs germiş olan Mithradates'i yakından tanıdığını; onun cenazesinde arkasından söylenecek ağıttan utanacağını ifade ederek kralı Romalılara teslim etmeyi reddetmiştir[1672]. Bu yüzden Romalılar kendisine savaş açarsa, onun da kendisini savunacağını bildirmiştir[1673].

Daha sonra da, Lucullus'a iletilmek üzere Romalı generalin kendisine yazmış olduğu mektupta söylemiş olduğu sözlere benzer içerikte bir mektup gönderir, ki bu mektup onu alan kişiyi (Lucullus'u) provoke etmiştir. Bu mektupa Lucullus'a '*autokrator-imperator*' olarak hitap ederek başlamamaya özellikle özen göstermiştir[1674]. Ardından Clodius'a paha biçilmez konukluk armağanları vermiştir. Clodius ise, kendisine sunulan hediyeleri reddetmiş; fakat, sonunda kralı gücendirmemek ama-

---

[1672] Memnon 46. 2-3; Plut. *Luc*. XXI. 6; ayrıca bk. App. *Mithr*. 84.

[1673] Roma elçisi Clodius'un elçi olarak geldiği huzurunda patavatsızca konuşmasından sonra, kendisini '*Krallar Kralı*' olarak tanımlayan bu kralın önünce iki seçenek kalıyordu. Ya Romalıların üstünlüğünü kabul edip onların emirlerine boyun eğen krallar gibi, Clodius'un isteğini yerine getirecek ve Mithradates'i ona teslim edecekti ya da reddedip olacakları bekleyecekti. Armenia kralı bu teklifi –o zaman– açıkça reddetmiştir. Gene de, böyle bir nedenden dolayı Romalıların kendisine savaş açabileceklerini düşünmemiş olsa gerekti. Çünkü daha sonra da, görüleceği üzere, İÖ. 69 baharında, Lucullus Euphrates'i, ardından da, Tigris'i aşarak Armenia üzerine yürümeye başladığında, Tigranes'in daha hiçbir şeyden haberi yoktu. Romalıların Armenia üzerine yürüyebileceklerine ihtimal vermiyordu. Hatta kral, kendisine Romalıların Armenia topraklarında ilerledikleri haberini getiren haberciyi, yalan söylemekle, ülkesindeki düzen ve huzuru bozmaya çalışmakla itham ederek astırmıştı (Plut. *Luc*. XXV. 1; App. *Mithr*. 84).

[1674] Memnon 46. 3; Plut. *Luc*. XXI. 7.

cıyla, içinden sadece bir kap alarak derhal yola çıkmıştır. O sıralar, İÖ. 70 yılının kışı sonunda/ilkbahar başlarında, Ephesos'ta bulunan Lucullus'un yanına dönmüş ve durumu kendisine rapor etmiştir[1675].

Lucullus tarafından, İÖ. 72 yazı sonunda, Nikomedeia'da toplanan Roma savaş meclisinde, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı sırasında Pontos kralını destekleyen Herakleia Pontike'nin ve Bithynia'daki bazı Mithradates yanlısı kentlerin fethedilmesi görevi Bithynia Valisi Marcus Aurelius Cotta'ya düşmüştü. Bu bakımdan Cotta, İÖ. 72 yazında, Hypios (Melen Su) Irmağı üzerindeki Prusias *ad Hypium*[1676] (Üsküb) üzerine yürümüş ve kenti ele geçirmiştir[1677]. Oradan sonra, derhal Pontos Euksenos kıyısına inerek sahil boyunca ilerlemiş ve Herakleia Pontike önlerine geldiğinde ordusunu surların çevresinde konuşlandırmıştır. Fakat Mithradates'in, kentlerine Galat komutan Konnakoriks kumandasında 4.000 kişilik bir garnizon[1678] bırakmasından cesaret alan ve Romalıların boyunduruğu altına girmek istemeyen Herakleia'lılar Cotta'ya teslim olmayı reddetmişlerdir. Bunun üzerine Cotta, derhal kenti kuşatarak askerlerine hücum emri vermiştir. Ama, Romalıların kuşatma aletleri Herakleia'nın yüksek ve tahkimli surları karşısında bir işe yaramamış ve Konnakoriks tarafından cesurca korunan kent alınamamıştır. Sonuç Romalılar için tam bir hüsran olmuştur. Ağır kayıplara uğrayan Cotta elindeki askerlerle ve donanımla, bu şekilde savunulan kenti hücum yoluyla almanın imkansız olduğunu anlamıştır. Bu bakımdan Cotta ordusunu sur duvarları önündeki savaştan geri çekmiş ve kampını kentten biraz uzağa kurmuştur. Daha sonra da bütün dikkatini kuşatılmış olanların dışarıdan temin ettikleri gereksinimlerini kesmeye çevirmiştir. Bu sırada Herakleia'lılar deniz yoluyla erzak teminini Güney Rusya sahillerindeki kolonilerinden –parayla satın alarak– sağlayarak kuşatmaya dayanmayı sürdürmüşlerdir. Gelen erzak idareli kullanılıyordu. Kanaatkar halk az bir gıdaya rıza gösterdiği halde, zaman zaman kenti savunan garnizon askerleri kendilerine verilen tayını yetersiz bulu-

---

[1675] Plut. *Luc.* XXI. 6-7; XXIII. 2; ayrıca bk. Sall. *Hist.* IV. 54-57.

[1676] Memnon (27. 1; 47. 1) göre, Prusias eskiden kentin kenarından akan ırmaktan dolayı Kieros olarak adlandırılıyordu. Ancak Bithynia'nın kralı Prusias bu kenti Herakleia'lılardan aldıktan sonra, kendi adına izafeten, yeni bir isimle adlandırmıştı.

[1677] Memnon 47. 1; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 340; Günaltay 1987[2], 494.

[1678] Konnakoriks komutasındaki Pontos garnizonu büyük ölçüde Galatlardan oluşuyordu.

yor ve bazı evlere saldırarak ellerindeki yiyecekleri alıyorlardı[1679]. Bununla birlikte deniz yolu açık olduğundan, erzak ve hububat ihtiyacı iyi kötü dışarıdan temin ediliyordu. Bu suretle halkın ve askerlerin ümitsizliğe düşmesi önleniyordu. Bir de sürgündeki savaşçı kralın yakında döneceği ve kendilerini kurtararak, Romalıları Pontos'tan kovacağı umuduyla direniyorlardı. Kral Armenia'daydı ve ordusunu hazırlıyordu. Geri dönmek için uygun zamanı kolluyordu. Yakında gelecekti.

Cotta ise, bu sırada Herakleia yakınlarda kampını kurmuştu. Belirli bir süre bütün ordusuyla kuşatmaya yanaşmadı. Bazılarını Romalıların, çoğunluğunu ise, Bithynia'lıların meydana getirdiği müfrezeleri kente hücum etmekle görevlendirerek ileri sürdü. Fakat adamlarının büyük bir bölümü yaralandı ve öldürüldü. Bunun üzerine kuşatma aletleri hazırladı. Bu makinelerin içinden kaplumbağa Herakleia'lılar için diğerlerinden daha korkunç görünüyordu. Zira Romalılar da bu kuşatma aletinin yapımına oldukça zaman harcamışlardı ve umutlarını kaplumbağaya bağlamışlardı. Bu yüzden Cotta, söz konusu aletin inşası bitince bütün güçüyle aynı anda Herakleia'ya saldırdı. Kaplumbağa ise, kentin düşmesi ihtimal dahilindeymiş gibi görünen bir kuleye karşı ileri sürüldü. Bununla birlikte bir iki kere vuruştan sonra, kule umulanın tersine dayanmakla kalmadı; bilakis diğer vuruşun şiddetinden aletin koçbaşı kırıldı. Bu durum Herakleia'lılara moral, Cotta'ya ise, ıstırap verdi. Onun aklını allak bullak ederek, sanki kent hiçbir zaman ele geçirilemeyecekmiş gibi endişelenmesine neden oldu. Gene de Cotta, ertesi gün yeniden kaplumbağayı savaş alanına sürerek bütün gücüyle surlara saldırır. Ama hiçbir başarı elde edemez. Bunun üzerine kuşatma aletini yakar ve bu aleti inşa edenlerin başlarını kestirir. Herakleia'nın karadan ablukasına devam etmesi ve surları kontrol altında tutması için yeterli sayıda askeri kentin önlerine bırakır. Kendisi ise ordunun geri kalan çoğunluğuyla birlikte, İÖ. 72/71 kışını geçirmek için Lykaion Ovası'na çekilerek ve bölgeyi ve *territorium*'unu yağmalamaya başlar. Bu durum Herakleia'lılara büyük ızdırap verir. Bu yüzden Herakleia'lılar yeniden Skythia'daki Khersonesos'lulara, Theodosia'lılara ve Kimmeria Bosporos'u çevresindeki krallara ittifak olmak üzere elçi heyeti gönderirler. Ancak elçi heyeti uygulanabilir bir şey elde edemeden geri döner ve tekrar kaderleriyle baş başa kalırlar[1680].

[1679] Memnon 47. 2; 49. 4. konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 340; Günaltay 1987², 494-495.
[1680] Memnon 49. 1-4.

Kuşatmanın bu eversinde düşmanların kente yüklediklerinden, çok daha az olmayan ıstırapları Herakleia Pontike halkı surların içinde çekmeye başlamışlardır. Zira garnizondakilere ortak kullanım için herkese eşit olarak dağıtılan tayınlar yeterli gelmiyordu. Askerler vatandaşların payına düşen tayınlar için onların üzerlerine yürüyerek, halkın birbir zorlukla edindikleri yiyecekleri zorla ellerinden alıyorlardı. Garnizonun komutanı Konnakoriks ise, vatandaşların yoğun şikayetlerine karşın askerlerinin bu davranışını yasaklamak yerine, onların güç kullanarak yiyecek elde etmelerine müsama göstermeye devam ediyordu. Bu sırada Herakleia Pontike *territorium*'unu kırıp geçiren Cotta, yeniden surlara sardırarak bir daha şansını dener. Ancak kuşatma karşısında umutlarını kaybetmiş askerlerinin halini görünce, ordusunu tekrar surlardan uzağa sevk eder. Ayrıca Triarius'un bir an evvel *trieres*'leriyle gelmesini ve kente denizden ikmal ulaşmasını engellemesini emreden bir celp göndererir[1681].

İÖ. 71 yazında Roma amirallerinden Triarius'un Tenedos utkusundan sonra, Pontos'luların denizlerdeki gücü sona ermişti. Cotta'nın yardım talebi üzerine şimdi Triarius, bütün gemilerini topladı. Rhodos'luların yirmi *triereis*'ini de yanına aldıktan sonra, toplamda kırk üç gemiden oluşan bir filo meydana getirmeyi başardı[1682]. Pontos'a yelken açtı. Cotta'ya Herakleia önlerine varacağı tarihi ve zamanını gizlice haberdar etti. Böylelikle aynı gün içinde Cotta ordusunu surlara sevk ederek hem karadan hem denizden kente salırmayı planladılar. Plan büyük ölçüde kusursuz işledi. Triarius'un filosu kararlaştırılan zamanda Herakleia önlerine doğru yelken açtığı görüldü. Herakleia Pontike halkı kendilerine doğru ansızın gemilerin yaklaşmasından dehşete düştüler. Denize ellerinde kalan mürettebatı eksik, donanımdan yoksun ancak otuz tekne indirmeyi başarabildiler. Geride kalanlar ise, kuşamaya karşı kenti savunmaya döndüler. Aynı zamanda Cotta da bütün gücüyle surlara saldırdı. Herakleia donanması düşmanların kente saldırmak amacıyla pupa yelken gelen gemilerini karşılamak için yelken açtı. Diğerlerinden hem tecrübe hem de yiğitlik bakımından önde geldikleri için daha ünlü

[1681] Memnon 49. 4-5.

[1682] Memnon'a (48. 1) göre, Tenedos çevresinde Pontos filosuyla çarpışırken Triarius'un komutasında yetmiş gemi bulunmaktaydı. Bu durumda Tenedos savaşı sırasında birçok Roma müttefiki kentin gemileri de Triarius'un komutasında Pontos donanmasına karşı çarpışmış olsa gerektir. Zira, savaşı Romalılar kazanmış olmasına karşın Tenedos utkusundan sonra, Triarius'un komutasında sadece yirmi üç Roma gemisi kalmış gözükmektedir (Memnon 50. 1).

olan Rhodos'lular Herakleia Pontike'den yelken açan gemileri hızla mahmuzlayarak savaşa başladılar. Bu saldırıda Rhodos'luların üç, Herakleia'lıların ise, beş gemisi battı. Ardından Romalılar deniz savaşına katılınca çarpışma kızıştı, her iki taraf da çok ağır kayıplara uğradı. Gene de Romalılar düşmanlarına daha çok zarar verdikleri için, Herakleia'lıların gemileri sonunda ters yüz edildi. Herakleia'lılar kahramanca Romalılar karşısında direnmelerine karşın, on dört gemi kaybettikten sonra, kente doğru kaçarak büyük limana sığınmak zorunda kaldılar[1683]. O gün Herakleia'lılar, her zaman olduğu gibi, Romalıları karada geri püskürttüler; fakat o gün denizde yenildiler.

Bu bakımdan Triarius donanmasıyla Herakleia önlerine gelerek kentin limanı önlerinde kolayca demir attı. Böylelikle Romalılar, Herakleia'yı, denizden de kuşatma altına aldılar[1684]. Bunun üzerine Cotta, kara kuvvetleriyle kuşatmayı canlandırdı. Triarius'un limanın her bir tarafını çevirmek üzere göndermiş olduğu gemileri, kuşatılanlar açısından daha önceleri başlatılmış olan erzak transferini engellediler. Bu bakımdan Herakleia'da, İÖ. 71/70 kışı çok zor geçti. Kentte öylesine çetin bir kıtlık baş gösterdi ki, bir *khoiniks*=1.8 litre tahıl seksen Attika *drakhmai*'ına alıcı buluyordu. Bütün bu talihsizliklerin üzerine, vatandaşlar arasında salgın hastalıklar ve veba baş gösterdi. Ya iklimin değişmesinden ya da yetersiz beslenmeden salgın hastalıklar kurbanlarını farklı farklı şekillerdeki ızdıraplardan yiyip bitirdi. Bunlar arasında özellikle Lamakhos, diğerlerinden daha şiddetli ve daha uzun süren bir musibetle yaşamdan ayrıldı. Hastalık garnizon askerlerini de şiddetli bir şekilde yakaladı. Öyle ki, kenti korumakla yükümlü garnizon askerlerininden üçte biri –üç bin kişiden bini– telef oldu. Herakleia'lıların düştükleri bu zor durum ise, Romalıların dikkatinden kaçmadı[1685].

Sonunda, İÖ. 70 baharında, Herakleia kentinden Damopheles ile Galat komutan Konnakoriks Romalılara teslim olmaya karar verdiler. Ancak, herkesin nefretini kazanmış Cotta'ya değil de, kendilerine daha makul görünen Triarius'la anlaşmak üzere görüşmelere başladılar. Kısa sürede, anlaşmaya varıldı. Anlaşma uyarınca, Galat Konnakoriks ve Herakleia'lı askerler kenti Romalılara teslim edeceklerdi. Triarius da, kentten ayrılmak isteyenlerin gemilerine yükleyebildikleri kadar mallarıyla birlikte kentten ayrılmalarına izin verecek, kenti yağmalamayacak,

[1683] Memnon 50. 1-2.
[1684] Memnon 48. 1-2; 49. 5; 50. 1-2.
[1685] Memnon 50. 3-4.

masum insanları öldürmeyecek ve halka makul bir biçimde davranacaktı[1686].

Böylelikle, İÖ. 70 yılı baharında, Konnakoriks komutası altındaki Galat garnizonunu alarak Herakleia gemileriyle geceleyin gizlice denize açıldı[1687]. Halen Pontos kralına sadık olan Tieion'a[1688], oradan Amastris'e geçti[1689]. Bu arada Damopheles komutasındaki Herakleia'lılar kapılarını Triarius'a açtılar[1690]. Fakat Roma askerleri, teslim olan kente dolunca, bir anda verdikleri sözleri unuttular. Sanki kent hücumla alınmış gibi, aniden *legionarius*'lar şehri yağmalamaya giriştiler. İhtirasın, masuma tecavüzün ve insanlık dışı her bir kusur ve rezaletin her çeşit örneğiyle bu zavallı ve sefil halkı cezalandırdılar. Eskiçağ tarihçilerinin yazmaya değer bulduğu hiçbir zalimlik unutulmadı: Romalılar önlerine çıkanı öldürmeye başladılar. Can derdine düşen halk tapınaklara ve kutsal alanlara sığındı. Ama gözleri dönmüş Romalılar, tanrıların kutsal alanlarına dahi saldırarak, insanları mihrapların ve tanrı heykellerinin önünde boğdular. Bu bakımdan Herakleia'lılardan, ancak az bir kısmı kendilerini surlardan, sarkıtarak ya da atarak ormanlara kaçmayı başarabildi. Bu sırada, kara ordusunun ana bölümüyle Lykaion Ovası'nda konuşlanmış olan Cotta, kendi yokluğunda kentte olup bitenleri öğrenince müthiş kızarak, kente doğru hareket etti. Cotta talandan payını alamamanın verdiği öfkeyle, az kalsın Triarius'un askerlerine saldıra-

---

[1686] Memnon'a (51. 1-3) göre, Konnakoriks ile Damopheles'in Triarius'la görüşmeler yaptığı halk tarafından öğrenilmişti. Fakat toplantı yerine akın eden halka hitap eden Konnakoriks bu durumu inkar etti. Böylesine aşağılayıcı bir anlaşma yapmaya karşı çıktığını beyan etti. Kendini kentin özgürlüğünün savunucusu ve büyük umutlara sahipmiş gibi gösterdi. Zira mektuplardan Mithradates'in, damadı Tigranes tarafından dosthane bir şekilde kabul edilmiş olduğunu öğrendiğini ve kısa süre içinde oradan yeterli yardımın ulaşmasını beklediğini söyledi. Konnakoriks uydurduğu bu bahanelerle halkı aldattı –zira, insanlar her zaman şiddetle arzuladıkları şeye inanmayı seçerler. Konnakoriks Herakleia'lıların aldatılmış olduklarını anladı. Gece yarısı elde etmiş olduğu ganimetleri *trieres*'lere yükledikten ve askerlerini de bindirdikten sonra Herakleia'dan gizlice yelken açtı. Ardından kentin kapılarını açan Damopheles, bazıları kapının arasından, bazıları ise, surun üzerinden atlayarak kente doluşan Roma ordusunu ve Triarius'u içeri kabul etti. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 340; Günaltay 1987[2], 495 vd..

[1687] Memnon 51. 3.

[1688] Amastris (Amasra) kentini oluşturan dört *demos*'tan biri.

[1689] Memnon 52. 1.

[1690] Memnon 51. 3.

caktı. Çarpışma, ancak Triarius'un o zamana kadar elde ettiği ganimeti Cotta'yla paylaşmayı kabul ettiğinde önlendi[1691].

Bu sırada Konnakoriks'in Tieion'u ve Amastris'i ele geçirmiş olduğunu sorup soruşturarak öğrendiler ve Cotta, Triarius'u derhal bu kentleri geri alması için gönderdi. Yağmalanmış kent Cotta'ya kaldı. Bunun üzerine Cotta'nın komutasındaki askerler, iki senedir kuşattıkları halde alamadıkları Herakleia'yı talan ve tahrip etmeyi sürdürdüler. Cotta, teslim olmuş insanları, savaş esirlerini ve geride kalan diğerlerini ele geçidikten sonra, onlara büyük bir acımasızlıkla davrandı. Ve kent halkından geriye kalanların hepsini köleleştirdi. Tapınaklardaki heykellere kadar kentte ne varsa gemilere yüklediler[1692]. Sonra da, Herakleia Pontike'yi dört bir yandan ateşe vererek yaktılar. Böylelikle kentin büyük bir bölümü yanıp kül oldu. Muzaffer komutan Cotta, ancak kentte tanrılara ve insanlara özgü ne varsa yakıp yıktıktan, ölüme, kana ve yağmaya doyduktan; kenti bir harabe haline getirdikten sonra, ordusuna Küçük Asya'dan katılan askerleri evlerine gönderdi. Romalılardan oluşan süvari ve piyade birliklerini ise, o sıralar Sinope'yi almaya çalışan Lucullus'un yanına yolladı. Kendisi de, böylelikle başarısız kariyerini, eşine az rastlanır bir yıkımla noktalayarak, ele geçirdiği ganimet ve köle yüklü gemileriyle Roma'ya doğru yelken açtı. Ancak Herakleia Pontike'nin yağma edilmiş mallarını taşıyan gemilerden bazıları aşırı decede yüklenmiş olduklarından kıyıdan az açıkta battılar. Bazıları ise, *aparktias* –kuzey– rüzgarı estiği için kıyıya sürüklendiler ve kargolarının büyük bir bölümünü yitirdiler[1693]. Roma'ya vardığında ise, Bithynia Eyaleti'nde ve Herakleia'daki olumsuz davranışları yüzünden halk *tribunus*'u Gaius Papirius Carbo tarafından dava edildi. Hüküm giydi ve *senator*'luk payesi elinden alındı[1694]. Bithynia Eyaleti'nin yönetimi de, Lucullus'a verildi.

[1691] Memnon 51. 3-5.

[1692] Memnon'a (52. 1-2) göre, Cotta gerçekten de kentteki hazineleri ararken tapınaklardaki adakları dahi esirgemedi. Çok sayıda ve görkemli tanrı heykellerini ve resimlerini yerlerinden kaldırarak gemilerine yükledi. Ayrıca *agora*'dan Herakles heykeli ile onun aşırı derecede güzelliği ve yüksekliği, aynı zamanda orantısı, zarafeti ve stili bakımından ünlü sanat eserlerinden aşağı kalmayan, pramit şeklindeki elbisesini de aldı. Bu heykelin çekiçle dövülmüş sopası saf altından yapılmıştı; büyük bir arslan postu, gene altından yapılmış oklarla dolu sadağı ve oku üzerinden sarkıyordu. Ayrıca bk. Magie 1950, 341; Günaltay 1987[2], 496.

[1693] Memnon 52. 1-3.

[1694] Cass. Dio XXXVI. 40. 3-4; Val. Max. V. 4. 4; ayrıca bk. Gruen 1974, 269 dn. 31; Linderski 1987, 154 dn. 21-25. Memnon'a (59. 1-4) göre, Cotta Roma'ya vardı-

Bu sırada Triarius ise, Cotta tarafından ele geçirilmek üzere görevlendirildiği Tieion ve Amastris sahillerine ulaştı. Herakleia'daki ihanetinin ve yaptıklarının gerek Konnakoriks gerekse Tieion ve Amastris halkı tarafından öğrenilmesinden önce bu kentleri almak istiyordu. Bu bakımdan Konnakoriks'in hiçbir zarara uğramaksızın kentlerden çekilmesine izin verdikten sonra, önce Teion'u daha sonra da Amastris'i anlaşmayla ele geçirdi[1695]. Böylelikle Paphlagonia sahilleri, İÖ. 70 baharında, tamamen Roma hakimiyeti altına girmiş oldu. Artık Mithradates'in krallığında, Romalılara karşı, sadece Sinope ve Amaseia kentleri direnişlerini sürdürüyorlardı. Geri kalan bölgeler ve kentler ya Romalılar tarafından ele geçirilmiş ya da kendiliklerinden Lucullus'a teslim olmuşlardı[1696].

ğında Herakleia'yı ele geçirmiş olduğu için, *Senatus*'tan "*Ponticus imperator*" sıfatıyla adlandırılmak onurunu elde etti. Ancak Bithynia Eyaleti'ndeki olumsuz davranışları ve kişisel kazanç hırsı yüzünden Herakleia Pontike gibi görkemli bir kenti yok etmiş olduğu suçlaması Roma'ya ulaşınca, halkın nefretini üzerine çekti. Bu yüzden zenginliğinin neden olduğu kıskançlığı önlemek amacıyla ele geçirdiği hazinelerin bir kısmını Roma hazinesine bağışlaması bile halkın öfkesini dindirmeye yetmedi. Ve derhal Herakleia'lı esirlerin serbest bırakılması oy kararıyla kabul edildi. Ayrıca Herakleia'lı Thrsymedes'in Senatus'ta suçlaması ve Cotta'nın kentte yaptıklarını dramatize ederek birer birer sayıp dökmesinin ardından halk *tribunus*'u Gaius Papirius Carbo ayağa kalkarak "*Ey Cotta!, biz seni kenti ele geçirmen için gönderdik; fakat onu harap etmen için değil!*" dedi. Ardından onu görevini kötüye kullanmaktan dava etti. Carbo'nun ardından başkaları da söz alarak benzer şekilerde Cotta'yı itham ettiler. Bu bakımdan Cotta birçokları için sürgüne gönderilmeye layık biri gibi göründü. Gene de sürgüne yollamak yerine, onu daha az bir cezaya çarptırıp, sadece *senator*'luk payesi elinden aldılar. Herakleia'lılara ise, topraklarını, denizi ve limanlarını geri verdiler ve hiçbirinin köle yapılmamasını oybirliğiyle kararlaştırdılar. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Dueck 2006, 55 vdd.

[1695] Memnon 52. 3. Appianos'a (*Mithr*. 82) göre ise, Herakleia Pontike ve Amastris, Lucullus tarafından ele geçirilmiştir.

[1696] Lucullus ile Mithradates arasındaki savaşın kötüye gittiğini gören kralın bazı yöneticileri (Strab. XI. 2. 18 *c*. 499), kentler (App. *Mithr*. 82) ve kaleleri korumakla görevlendirdiği (Strab. XII. 3. 33 *c*. 558) komutanlarının yanı sıra, bazı akrabalarının (App. *Mithr*. 79); hatta kendi öz oğlu bile (App. *Mithr*. 83) çeşitli nedenlerle, krala ihanet ederek Romalıların tarafına geçmişlerdir.

Bu sırada, Strabon'un önemli mevkilere sahip akrabalarından bir kısmı da krala karşı ayaklanma girişiminde bulunmuşlardır. Bunlardan kimi başarılı olmuş, kimi ise, zamanında fark edilerek önlenmiştir. Strabon'un anne tarafından akrabalarından Lagetas, Mithradates'in kendisine ve ailesine yaptığı birçok iyiliğe karşın, krallığı Romalılar lehine ayaklandırırken yakalanmıştır. Böylelikle kendisi ortadan kaldırılmakla kalmamış; ailesinin de itibarı sarsılmıştır (Strab. X. 4. 10 *c*. 477-478). Daha sonradan, Lucullus ile arasındaki savaşın kötüye gittiğini gören Mithradates'in, ku-

Lucullus, İÖ. 70 baharında, Tigranes'e elçi olarak gönderdiği Clodius'un Mithradates'i teslim alamadan geri dönmesi üzerine Armenia'ya karşı savaş açmaya karar verdi. Fakat, daha önce Pontos'un ilhakını tamamlamalıydı. Bu bakımdan, büyük bir ihtimalle deniz yoluyla Ephesos'tan yola çıkarak halen Romalılara karşı başarıyla direnen Sinope'ye geldi[1697].

Sinope, Mithradates VI Eupator'un hem doğduğu hem de yetiştiği kentti. Kral buraya özel bir onur payesi verirdi. En büyük sarayını buraya inşa etmiş ve burayı krallığının *metropolis*'i olarak kabul etmişti. Diodoros[1698] ve Strabon'un[1699] değimiyle "*dünyanın o kısmındaki kentlerin en önemlisiydi*". Kent hem doğa hem de insanlar tarafından çok güzel bir şekilde süslenmişti. Bir yarımadanın boynu üzerinde kurulmuş olan kent, dar yarımada berzahının her iki tarafında da iç ve dış limanlara ve olağanüstü verimli balık –palamut– dalyanlarına[1700] sahipti. Yukarı kent ise, hem bağ, bahçe, bostan hem de tarla olmaya elverişli verimli topraklarla çevrilmişti. Bütün yarımada, bolca ekilmiş, sebze ve meyve bahçeleriyle doluydu. Kent ayrıca, Pontos kralları ve Mithradates VI Eupator tarafından *gymnasion*, *agora* ve sütunlu caddelerle gösterişli bir şekilde süslenmişti. Kara tarafından tahkimli yüksek surlarla güzel bir şekilde çevriliydi. Yaklaşık 60 tane kuleyle desteklenen kesme taşlardan yapılma savunma duvarları, yaklaşık 8m genişliğe ve 25-30m yüksekli-

---

zeni Tibios ile Tibios'un oğlu Theophilos'u öldürmüş olmasına kızan ve hem onların hem de kendi öcünü almak üzere hareket eden Strabon'un anne tarafından büyük babasıyla daha başkaları da krala karşı gelmişlerdir. Sadece Strabon'un dedesi, Lucullus'la gizli bir anlaşma yaparak on beş garnizonun krala karşı ayaklanmasına neden olmuştur (Strab. XII. 3. 33 *c.* 558; ayrıca bk. Portanova 1988, 402 vd.). Fakat, Mithradates'e ihanet eden vatan hainleri, hıyanetlerine karşılık kendilerine vaat edilen mükafatlardan yoksun kalmışlardır. Strabon (*ibid.*)'de, bu durumu şöyle ifade etmiştir: "*hainlere– bu hizmetlerine karşılık her ne kadar büyük sözler verilmişse de, savaşın yönetimini Pompeius, Lucullus'tan devir alınca, aralarında doğan düşmanlıktan dolayı, Lucullus'a herhangi bir şekilde yardım yapmış olanları da düşman kabul etmiştir. Çok büyük bir zafer kazanmış olan Pompeius, savaşı bitirip vatanına dönünce, Roma Senatus'u, bir kimse savaşı böylesine başarıyla sona erdirmişken, bunun ganimet ve ödül dağıtımının başkasına bırakılmasının doğru olamayacağı düşüncesiyle, Lucullus'un bazı Pontos'lulara vaat ettiği onurları onaylamamıştır*". Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Luc.* XXXVI. 1; 4; *Pomp.* XXX. 6; XXXI. 1; 5; Clarke 1997, 100; Pothecary 1997, 236 dn. 10.

[1697] Plut. *Luc.* XXIII. 3; App. *Mithr.* 83.

[1698] Diod. XIV. 31. 2-3.

[1699] Strab. XII. 3. 11 *c.* 545.

[1700] Strab. VII. 6. 2 *c.* 319; XII. 3. 11 *c.* 545; 19 *c.* 549; ayrıca bk. İbn Batûta *Sey.* 442.

ğe ulaşıyordu. Deniz tarafından ise, yarımada boyunca sarp kıyılar kenti kuşatıyor ve bunlar arasında halkın '*khoinikidos*' dediği kaya kovukları bulunuyordu. Deniz yükselince bunlar su ile doluyor ve bu yoldan kente erişmek oldukça tehlikeli bir hal alıyordu. Dahası deniz kıyısı boyunca girintili çıkıntılı, dik kayaların yüzeylerinin diken gibi oluşu, bir deniz üssü olarak kurulan kente bu yoldan girmeyi imkansız bir hale getiriyordu[1701]. Dahası kent, Leonippos[1702] ve Hadım Kleokhares komutasındaki Pontos krali garnizonu ile '*Korsan*' Seleukos[1703] komutasındaki 10.000 Kilikia'lı paralı asker –bunların büyük bir çoğunlu korsan olsa gerekti– tarafından korunuyordu. Güçlü bir deniz filosuna sahipti. Erzak ihtiyacını ise, Mithradates'in oğlu Kimmeria Bosporos Kralı Makhares'ten – parayla satın alıyorlardı– sağlıyordu.

Lucullus'un Sinope önlerine gelmesinden sonra, İÖ. 70 yılı ilkbahar ve yaz ayları boyunca, Romalılar çeşitli kereler hem kara hem de denizden, bazen de kara ve denizden aynı anda kente saldırdılar ve her seferinde Sinope'liler tarafından püskürtülerek geri çekilmek zorunda bırakıldılar. Lucullus kenti, hücum yoluyla alamayacağını anlayınca[1704], Sinope'ye devamlı olarak akan erzak yardımını kesmeye çalıştı. Böylelikle kalabalık bir nüfusa sahip olan kent uzun süre açlığa dayanamayıp teslim olmak zorunda kalacaktı. Donanmasına Kimmeria'dan gelen gemileri durdurma ve Sinope'yi denizden abluka altına alma emri verdi. Fakat, korsan Seleukos'un kumandası altındaki Kilikia'lı korsanlar, Romalıların bu girişimini sonuçsuz bıraktı. Hatta korsanlar bir seferinde, Romalıların amirali Censorinus'u on beş tam donanımlı, ağır silahlarla donatılmış gemiler eşliğinde Bosporos'tan Romalıların kampına erzak tahıl taşırken bastırdılar. Censorinus'un gemileri Sinope yakınlarından geçerken, Sinope *trieres*'leri Roma filosuna karşı Seleukos'un komutasında yelken açarak onları husumete uğrattılar. Bütün Roma gemilerini batırdılar. Kargo taşıyan gemilere ise, kendilerinin yarına el koyarak Sinope'ye getirdiler. Bunun üzerine Lucullus, hile ve ihanet yoluna gitti.

[1701] Strab. XII. 3. 11 *c*. 545-546.

[1702] Yukarıda sözü edilen komutan Leonippos, büyük bir ihtimalle Mithradates'in, İÖ. 88 yılında Küçük Asya'yı ele geçirdiği zaman Karia(?) Bölgesi'ne atadığı satrap olsa gerektir (*SIG*^{3} II 741; Welles 1934, 294 vdd. n° 73/74).

[1703] Memnon 53. 1; Oros. *hist.* VI. 3. 2. Bu Seleukos, Mithradates'in başarısız Kyzikos kuşatmasının ardından krallığına dönerken Pontos Euksenos girişinde yakalandığı fırtınada kralın bir nevi hayatını kurtararak önce Herakleia'ya oradan da Sinope'ye getiren korsandı (Münzer 1964^2, *col.* 1247; Magie 1950, 341 dn. 40; McGing 1986a, 139).

[1704] Oros. *hist.* VI. 3. 2.

Sinope'nin garnizon komutanlarından Leonippos'la gizlice kenti teslim müzakerelerine girişti. Leonippos uzun süren kuşatma karşısında umudunu yitirmiş olduğu için Lucullus'la anlaştı. Fakat bu komplo girişimi Seleukos ve Kleokhares tarafından ortaya çıkarıldı. Derhal kent meclisi toplantıya çağırılıp Leonippos'un suçu yüzüne vuruldu. Gene de meclisi ve halkı bu suçlamaya inandıramadılar. Özellikle vatandaşların gözünde Leonippos dürüst bir insanmış gibi görünüyordu. Bu yüzden Kleokhares ve çevresindekiler halkın Leonippos'a karşı gösterdiği iyi niyetten korktukları için, geceleyin onu pusuya düşürerek boğazını kesetiler. Leonippos'un bu şüpheli akıbeti halkı öfkelendirdi. Ancak Kleokhares ve yandaşları yönetimi ele geçirerek, kentte tiran gibi hüküm sürmeye başladılar. Böylelikle artık kimse yaptıkları ve işledikleri herhangi bir şeyin hesabını vermek zorunda kalmadılar ve kenti sert bir rejimle yönettiler[1705].

Özellikle söz konusu hıyanet girişimi hadım Kleokhares'te büyük bir paranoyaya yol açtı. Böylece bütün Sinope halkından şüphelenmeye başladı. Ayrıca her şüphelendiğini de yargılamadan ve gelişigüzel bir şekilde merhametsizce ortadan kaldırdı. Daima ihanetten kuşkulandığı için içerdekilere saldırılarda bulunarak ve cinayetler işleyerek halkın onurlu bir şekilde savunma yapmasını ya da saldırganlarla uzlaşmasını engelledi. Kentte adeta bir terör rejimi kurdu. Sinope halkı böylelikle ikinci bir düşmana da kent içinde sahip oldu[1706]. Bu sırada Kleokhares ile Seleukos arasında anlaşmazlık baş gösterdi. Zira Kleokhares savaşa devam etmek; Seleukos ise, bütün Sinope'lileri öldürmek ve kenti Romalılara büyük bir mükâfat karşılığında vermek fikrini savunuyordu. Fakat birinin fikri diğerine ağır basmadı. Ancak kentin var olan servetlerini gizlice kargo gemilerine koyduktan sonra, Mithradates'in oğlu Bosporos Kralı Makhares'e gönderme fikrinde anlaştılar. O zamalar Makhares, Kolkhis'in çevresinde uygun mesafede bulunuyordu. Böylelikle Sinope'de bulunan krali hazinelerin bir kısmını güvenli bir şekilde kentten taşımayı başardılar[1707].

Bu sırada, babasının davasından ümidi kesen Makhares, 1.000 altın parça/külçe değerinde bir tacı Lucullus'a göndererek onunla anlaşmaya çalıştı. Amacı Roma'nın dostu ve müttefiki statüsünü almak ve babasının yıkımından kendi krallığını kurtarmaktı. Lucullus'la elçileri vasıtasıyla yaptığı müzakereler sonucunda Makhares, krallığını Roma'nın

[1705] Memnon 53 1-3.
[1706] Strab. XII. 3. 11 *c.* 546; ayrıca bk. Memnon 53. 4.
[1707] Memnon 53 5.

güvencesi altına aldı[1708]. Daha sonra da, Sinope'lilerle yaptığı hububat ve erzak ticaretini durdurdu. Kendi öz vatandaşlarına ambargo koydu. Önceleri Sinope'lilere para karşılığında gönderdiği erzak ve hububatı, bu sefer Romalılara hem de bedava yollamaya başladı[1709]. Bu yüzden kentte kısa süre sonra kıtlık baş gösterdi. Bunun üzerine, bu şartlar altında muhasaraya uzun zaman dayanamayacaklarını ve kentin yakında düşeceğini anlayan Kleokhares ve Seleukos ümitsiz bir mukavemet göstermekten kaçındılar. Sinope'deki zenginliğin büyük bir bölümünü gemilere yükleyip askerlerini kenti yağmalamak için gönderdikten sonra kenti terk etmeye karar verdiler. İÖ. 70 yazında, bir gece, birdenbire, hiç beklenmedik bir zamanda kente saldırdılar. Kenti yağmalayıp, birçok Sinope'liyi kılıçtan geçirdikten sonra, kenti ateşe verdiler. Romalıların muhasara aletlerine karşı kendilerinin kurmuş oldukları ağaç kuleleri, silah depolarının bulunduğu ambarları yaktılar. Kale duvarının yakınlarındaki evleri ise, kundakladılar. Böylelikle kısa zamanda diğer evler de yanan kule ve evlerden vuran ısı ve rüzgar yüzünden alev alarak tutuştu. Bu sırada, kentten yükselen dumanları gören Lucullus, olup biteni anladı. Gece yarısı olmasına aldırış etmeyip, hiç duraksamadan Sinope'ye genel hücum emri verdi. Böylelikle Sinope'liler daha ne olduğunu anlayamadan, dışardan Lucullus ve içerden Mithradates'in garnizon komutanları hadım Kleokhares ve korsan Seleukos tarafından aynı anda çifte saldırıya uğradılar[1710]. Romalılar savunmasız kente girerken, Pontos

---

[1708] D. B. Shelov'a (1978b, 72) göre, Makhares sadece kişisel çıkarı için bu şekilde davranmıştır. Bu durumun o sırada Bosporos halkının Pontos Krallığı'na aldığı tavırla hiçbir ilişkisi yoktur. Ayrıca Makhares, bu tutumuyla halk içinde önemli bir prestij kaybına uğramıştır.

[1709] Memnon 54. 1; Liv. *perioch.* 98. Appianos (*Mithr.* 83) ve Plutarkhos'a (*Luc.* XXIV. 1) göre, Makhares söz konusu altın tacı Sinope düştükten sonra, Lucullus'a göndermişti. Fakat Memnon (*ibid.*) ise, Makhares'in Sinope'yi açlığa terk ettikten hemen sonra, kent düşmeden önce, bu olayın gerçekleştiğini belirtmiştir. Ayrıca bk. Cass. Dio XXXVI. 50. 2.

[1710] Strabon'a (XII. 3. 11 *c.* 546) göre bu sırada, Sinope'lilere saldırarak kenti yakan Mithradates'in komutanı Bakkhides'ti –bu kişi şüphesiz Pharnakeia'da kralın eşlerini ve odalıklarını öldüren hadım Bakkhides olsa gerektir (Plut. *Luc.* XVIII. 2-6; App. *Mithr.* 82). Memnon'a (54. 2) göre, hadım Kleokhares; Orosius'a (*hist.* VI. 3. 2) göre, korsan Seleukos ile hadım Kleokhares; Plutarkhos'a (*Luc.* XXIII. 2-3) göre, Mithradates'in kentin savunulması için Sinope'de konuşlandırdığı Kilikia'lılar; Appianos'a (*Mithr.* 83) göre ise, Sinope'lilerin bizzat kendileri kenti yakarak, gemilerine binmişler ve oradan uzaklaşmışlardır. Daha detaylı bilgi için bk. Wilcken 1970[2], *col.* 2788; Münzer 1964[2], *col.* 1247; McGing 1986a, 139.

garnizonları ve Seleukos komutasındaki korsanlar gemilerine binerek Pontos'un iç kısımlarında yer alan Sannoi ve Lazoi kolonilerin topraklarına doğru yelken açtılar.

Lucullus, bu sefer Amisos ve Herakleia Pontike'de yaşanan üzücü olayların tekrarlanmaması için gerekli önlemleri almıştır. Hâlâ kenti tutuşturmaya uğraşanları öldürtmüş; fakat evlerinde rastlanacak olan Sinope'lilere dokunulmamasını emretmiştir. Bununla birlikte Romalılar kente girdiklerinde azımsanmayacak oranda insan öldürmüşlerdir[1711]. Kentin kontrolünü ellerine geçirdikten sonra da yangının söndürülmesine yardımcı olmuşlardır[1712].

Sinope, zapt edildikten sonra, Lucullus kenti özgür kıldı[1713]. Kent alındığı sırada gemilere kaçan vatandaşları geri çağırarak, aynen Amisos'ta yaptığı gibi onlara da evlerini ve mallarını geri verdi[1714]. Vatandaşların ve kentin ihtiyaçlarıyla ilgilenerek, Sinope'nin geri kalan zenginliklerini korudu. Bununla birlikte, Billaros'un küresini ve Sthenis'in yapmış olduğu, kentin kurucusu olarak kabul edilen ve bir tanrı gibi saygı gören, Autolykos'un[1715] heykelini aldı[1716].

Cicero (*Man.* VIII. 21) ve Eutropius (VI. 8. 2) ise, Sinope'nin düşüşünü –hatalı olarak– Amisos'un zapt edilmesinden ve Mithradates'in ülkesini terk etmesinden önceye tarihlemektedirler (Magie 1950, 141-142 dn. 40).

[1711] Memnon'a (54. 3) göre, Romalılar başlangıçta azımsanmayacak oranda vatandaş öldürmüşlerdir. Fakat Lucullus ıstırap çeken halka acıdığı için, katliamı durdurmuştur. Plutarkhos'a (*Luc.* XXIII. 3) göre ise, Romalılar kente girdiklerinde ötekilerle birlikte kenti terk etmemiş olan 8.000 Kilikia'lı paralı askeri kılıçtan geçirmiştir. Fakat bu insanların, ne kadarının gerçekten Kilikia'lı oldukları tartışma konusudur.

[1712] Orosius'a (*hist.* VI. 3. 2-3) göre, talihsiz Sinope kenti kendisini savunması gereken müttefikleri tarafından harap edilirken, onu yıkmaya çalışan düşmanları tarafından kurtarılmıştır. Ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* VIII. 21.

[1713] App. *Mithr.* 83.

[1714] Plut. *Luc.* XXIII. 3; App. *Mithr.* 83.

[1715] Autolykos, Strabon'a (XII. 3. 11 *c.* 546) göre, Iason'la birlikte Kolkhis'e Altın Postlu Koç'un, '*postunu*' almak için giden Argonaut'lardan olup, dönüş yolculuğunda Sinope'yi alanlardan biridir. Plutarkhos (*Luc.* XXIII. 4-5) ve Appianos'a (*Mithr.* 83) göre ise, Herakles'in arkadaşıdır. Onunla birlikte Amazon Seferi'ne katılmıştır. Fakat seferden sonra, geri dönmeyip Sinope'yi kurmuştur. Strabon'a (*ibid.*) göre, kentte Autolykos'un bir oraklı vardır. Appianos'a (*ibid.*) göre, Autolykos kutsal heykeli vasıtasıyla kehanetleri Sinope'lilere bildirmektedir (ayrıca bk. Plut. *Luc.* XXIII. 4).

[1716] Strab. XII. 3. 11 *c.* 546. Kilikia'lılar (Plut. *Luc.* XXIII. 3-5) –Sinope'liler (App. *Mithr.* 83), kenti terk ederken Autolykos'un heykelini de beraberlerinde götürmek istemiş olmalarına rağmen onu taşıyacak zaman bulamamışlardır.

Sinope'nin Lucullus tarafından zapt edilmesinin ardından, Pontos Krallığı'nın eski başkenti Amaseia da kısa bir direnişten sonra, İÖ. 70 sonbaharında, Romalılara teslim oldu[1717]. Böylelikle, İÖ. 70 yılı sona ermeden Lucullus, Mithradates'in krallığının merkezi Pontos'u tamamen ele geçirmiş bulunuyordu. Bu yüzden, *Senatus*'a haber yollayarak, yeni eyaletin '*provincia Pontus*' düzenlenmesi için yetki ve görevli komisyon üyelerinin gönderilmesini istedi[1718].

4. Lucullus'un Armenia Seferi

Böylece Lucullus, '*Roma'nın en büyük düşmanı*' Mithradates'i yenmiş ve krallığını ele geçirmişti. Bununla birlikte Lucullus'un göz önünde bulundurması gereken bazı önemli faktörler vardı. Sulla ve Fimbria da, Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında, İÖ. 87-85 Mithradates'in ordularını ve generallerini ağır yenilgilere uğratmışlardı. Ancak Dardanos barışıyla birlikte Sulla onun kendi krallığına çekilmesine izin vermişti. Böylelikle Mithradates, kısa sürede kendini toparlayarak hem krallığı üzerindeki otoritesini sağlamlaştırmış hem de en az Birinci Mithradates-Roma Savaşı'nda hazırladığı oranda güçlü bir ordu meydana getirmişti. Daha sonra da, İkinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında, İÖ. 81 yılında, Murena'nın komutasındaki Roma ordusunu tek bir hamlede perişan etmişti. Kralın ikinci Küçük Asya istilası, ancak Sulla'nın araya girmesiyle önlenmişti. Ama Mithradates, kendisini her bakımdan güçlendirmeye devam etmişti. İÖ. 73 yılında Roma'nın iç ve dış düşmanlarıyla koalisyonlar oluşturarak, tekrar Roma'nın Küçük Asya'daki hakimiyetine karşı ayaklanmıştı. Bu savaş Lucullus'un dahiyane savaş taktiğinin ve talihinin yanı sıra, Mithradates'in yanlış bir savaş stratejisi uygulaması sayesinde kazanılmıştı. Evet, kral yenilmişti; ama sadece utku yeterli değildi. Mithradates'in en önemli yeteneklerinden biri de kısa zamanda büyük ordular oluşturmasıydı. Kralın Romalılara olan nefretinin yanında krallığından kaçarak Armenia Maior'a sığınmış olması, onu geçmişte olduğundan daha tehlikeli kılıyordu. Bu bakımdan kral yaşadığı ve özgür olduğu sürece savaş bitmeyecekti[1719]. Onun gerek

---

[1717] Memnon 54. 3; ayrıca bk. Magie 1950, 342 dn. 43.

[1718] Plut. *Luc.* XXXV. 5; Cass. Dio XXXVI. 43. 2.

[1719] Cic. *Mur.* XV. 32-33; XVI. 34; Plut. *Flam.* XXI. 6. Cicero'ya (*Leg. Man.* III. 8-IV. 9) göre, şimdiye kadar Romalı komutanlar Mithradates'e karşı verdikleri mücadeleler sonucunda ondan gerçek zaferi değil; ancak zafer kazanmanın süslerini alabilmişlerdi. Öyle ki, Mithradates'e karşı Roma'nın ünlü komutanlarından Sulla ve Murena'nın Roma'da *triumphus* kutlamalarına ve Lucullus tarafından yenilerek

Pontos gerekse Küçük Asya üzerinde görünmeden var olan tehdidi her geçen gün artarak devam edecekti.

Armenia Maior Kralı II. Tigranes ise, Mithradates'in en önemli müttefiklerinden biri ve akrabası olmasının yanı sıra, büyük bir imparatorluğun kralıydı. Kral geçmişte direkt olarak Roma'ya karşı gelmemiş ise de, çeşitli kereler Mithradates'in Kappadokia'yı ele geçirmesine yardım etmişti. Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı sırasında –şimdiye dek– tarafsızlığını korumuş[1720] ve Mithradates'in hiçbir yardım teklifine olumlu bir yanıt vermemişti. Öyle ki, kral Armenia'ya sığındıktan sonra, kendisiyle konuşmak için ondan bir randevu talep etmesine rağmen, şimdiye kadar, değil onu görmeyi, elçileri aracılıyla bile kendisiyle haberleşmesine müsaade etmemişti. Gene de Mithradates'e sınır boyunda bir garnizon ile diğer dostluk güvenceleri vermiş ve onun krallığının en uzak köşesinde bir sürgün hayatı yaşamasına göz yummuştu[1721]. Ama Mithradates yılmamış ve her güçlüğün üstesinden gelerek, kendini ve adamlarını Romalılarla bir sonraki karşılaşma için hazırlamıştır. Sürgün kral, azminden ve kendine olan güveninden bir şey kaybetmemişti. Aradan geçen onca zamana rağmen, krallığına geri döneceğine dair umudunu yitirmemişti.

Tigranes ise, Clodius'la konuştuktan sonra, tedirgin olmuş ve nedense aklına birden uzun süredir unuttuğu –ya da bir sene sekiz aydır bilerek ihmal ettiği– Mithradates gelmiştir. Bunun üzerne, onu onur ve dostluk dolu övgülerle sarayına davet etmiştir. Ayrıca Mithradates'i görkemli bir geçit töreniyle karşılamış ve onu krali bir şekilde selamlamıştır[1722].

---

krallığından kovulmuş olmasına karşın o tüm zamanını eski savaşı unutmakla değil, yenisini hazırlamakla geçiriyordu ve bir şekilde hüküm sürmeye devam ediyordu (ayrıca bk. Plut. *Flam.* XXI. 6). Claudianus'un doğru bir şekilde ileri belirttiği gibi: *victoria nulla est; Quam quae confessos animo quo que subjuga hostes*= *yenilen düşman yenilgiyi kabul etmedikçe,zafer, zafer değildir.*

[1720] Plut. *Luc.* XIV. 6; 8; XXIII. 7; App. *Mithr.* 78; ayrıca bk. Memnon 43. 2; Sall. *Hist.* IV. 69. 13. Daha detaylı bilgi için bk. Sherwin-White 1984, 174 dn. 57.

[1721] Memnon 46. 1. Böylelikle bir bakıma kralı imparatorluğunun en uzak, bataklıklarla dolu hastalıklı bölgelerinde tutarak bir çeşit suçlu gibi acı çekmesini izlemişti.

[1722] Plutarkhos (*Luc.* XXII. 1) ve Appianos'a (*Mithr.* 82) göre, Mithradates Armenia topraklarına sığındıktan sonra, II. Tigranes onunla görüşmeyi uzun bir süre reddetmişti. Memnon'a (55) göre Mithradates, İÖ. 71 yaz sonu/sonbaharından –İÖ. 69 yılı ilkbaharına kadar yirmi ay boyunca, Tigranes tarafından Armenia Krallığı'nın hemen hemen en uzak köşesinde kendisine tahsis edilen bir şatoda uygunsuz koşullar altında yaşamak zorunda kalmıştır. Ancak Tigranes, Roma elçisi Publius Clodius Pulcher'e Mithradates'i teslim etmeyi kabul etmedikten kısa süre sonra, Lucullus'un

Her iki kral da değişik nedenlerden dolayı birbirlerinden şüpheleniyor ve birbirlerine güvenmiyorlardı. Ancak Tigranes üç gün boyunca Mithradates'i görkemli şölenlerle dosthane bir şekilde ağırlarken kralı daha yakından tanıma imkanı bulmuştur. Bu yüzden karşılıklı konuşmalarında kendilerini bu duruma getirenlerin yakın çevrelerindeki kişiler olduklarına karar vermişlerdir. Bu durumun doğal sonucu olarak kayınpeder ile damadın arasını açmış olan kişiler, bu barışmanın ilk kurbanları olmuşlardır[1723]. Bu insanlardan en önemlisi, her ikisinin de bir zamanlar ortak dostu olan Skepsis'li (Kurşunlutepe) Metrodoros'tur[1724]. Mithradates'in dostu ve arkadaşı olan ve krala olan bu yakınlığından dolayı Mithradates'in babası lakabını alan Metrodoros, Tigranes'ten yardım istemek için, elçi olarak Armenia'ya gönderilmişti. Metrodoros, kralın yardım isteğini Tigranes'e bildirdiğinde; Armenia kralı bu durum karşısında, onun kendisine ne tavsiyede bulunabileceğini sormuştur; Metrodoros ise: *Bir elçi olarak, onun Mithradates'e yardım etmesini; ama bir danışman olarak kararını öğrenmek isterse, Mithradates'e yardım etmekten kaçınmasını tavsiye etmiştir*[1725]. Tigranes, Metrodoros'un

---

ise Armenia seferinden önce, Pontos kralıyla irtibata geçmiştir (ayrıca bk. Plut. *Luc.* XXII. 1). Ayrıca Memnon'a (55) göre, Tigranes ve Mithradates bu buluşmayı gizli planlar üzerinde konuşarak geçirmişlerdir. Daha sonra da Armenia Kralı, Mithradates'e 10.000 süvari vererek Pontos'a göndermiştir. Ancak Memnon (*loc. cit.*) burada yanılıyor olsa gerektir. Zira Tigranes'in Mithradates'e süvari desteği verip ülkesine göndermesi Lucullus'un Armenia seferinden sonra gerçekleşmiştir.

[1723] Plut. *Luc.* XXII. 1.

[1724] Strabon'a (XIII. 1. 55 *c.* 609-610) göre, önce filozof ve retorik öğretmeni olan; ama sonradan politik hayata atılan Metrodoros, çok yeni bir üslup kullanarak pek çok kişiyi kendisine hayran bırakmıştır. Fakir bir adam olmasına karşın, ünü, saygınlığı, engin bilgisi, hafızası ve hitabet yetisi (Quint. *Inst.* X. 6. 4; XI. 2. 22; 26; Cic. *de Or.* II. 360) sayesinde Khalkedon'da parlak bir evlilik yapmayı başarmış, bundan sonra Khalkedon'lu olarak anılmıştır. Mithradates Eupator'a dalkavukluk ederek kralla birlikte, karısıyla beraber gemiyle Pontos'a gitmiştir. Orada kral tarafından kendisine verilen özel bir hakimlik payesiyle onurlandırılmıştır. Önceleri Mithradates tarafından öylesine seviliyor ve güveniliyordu ki; verdiği kararlar tartışmasız kabul ediliyordu. Krala dahi götürülemiyordu. Daha detaylı bilgi için bk. Pédech 1991, 65 vdd.

[1725] Plut. *Luc.* XXII. 3. Plutarkhos'a (*ibid.*) göre, Metrodoros bu cevabı ya Tigranes'in gözüne girmek ya da Mithradates'in kurtarılmasını istemediği için vermiştir. Strabon'a (XIII. 1. 55 *c.* 610) göre ise, Metrodoros'un parlak şansı çok sürmemiş ve kendisinden daha aşağı olan insanların düşmanlığını üzerine çekmiştir –belki de bu kişiler yüzünden kralla arası açılmıştır. Daha sonra da Armenia Kralı II. Tigranes'in sarayına elçi olarak gönderildiğinde Mithradates'e ihanet etmiştir. Ayrıca bk. Pédech 1991, 67 vd.

öğüdünü tutmuş; bu nedenle Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı sırasında tarafsız kalmaya gayret etmiştir. Tigranes, söz konusu durumu Mithradates'e bir örnek olarak verdiğinde, onun geçmişte olan bu davranış yüzünden Metrodoros'u öldüreceğini düşünmemişti. Ama Mithradates, o sıralar zaten Metrodoros'tan nefret ediyordu[1726]. Bu durum Mithradates için bardağı taşıran son damla oldu ve adamlarına Metrodoros'u öldürmeleri için emir verdi[1727]. Tigranes ise, belki de düşünmeden söylediği bu şeyden duyduğu pişmanlıktan dolayı, Metrodoros'un kendisine de ihanet etmiş olmasına rağmen, onun için hiçbir masraftan kaçmayarak, görkemli bir cenaze töreni düzenlemiştir[1728].

Lucullus ise, İÖ. 70/69 kışını Pontos'ta geçirmişti. Bu arada ortalıkta Tigranes ile Mithradates'in bir araya gelerek, aynı anda Lykaonia ve Kilikia üzerinden saldırıya geçecekleri ve Küçük Asya'yı istila edecekleri söylentileri dolaşıyordu. Lucullus bile, bu duruma şaşırdı. Çünkü Armenia kralı, Mithradates gücünün doruğundayken, ona yardım etmemiş[1729]; şimdi Pontos kralı her şeyini kaybetmişken, onunla birlik olup Küçük Asya'yı istila etmeye çalışıyordu[1730]. Sebebi her ne olursa olsun, Lucullus, İÖ. 69 yılı baharında, kendi başına aldığı bir kararla Armenia üzerine yürümeye karar verdi[1731]. *Legatus*'larından Sornatius ve M.

[1726] Plutarkhos'a (*Luc.* XXII. 4) göre, kralın bu olaydan önce gizliden gizliye Metrodoros'a düşman olduğu, onun daha sonradan ele geçen kişisel yazışmalarından anlaşılmıştır.

[1727] Bu yüzden Tigranes, onu kendi isteği aksine, o sırada krallığından kaçarak Armenia'da sürgün olan Mithradates'e geri göndermiştir. Fakat Metrodoros yolda ya kralın emriyle öldürülmüş ya da hastalıktan ölmüştür. Ölümü için her ikisi de söylenmektedir (Strab. XIII. 1. 55 *c.* 610).

[1728] Plut. *Luc.* XXII. 4.

[1729] Plutarkhos'a (*mor.* IV. 324 *c-d*: *De Fort. Rom.* 11) göre, önceleri Tigranes, Mithradates'in parlak başarılarını kıskandığı ve şüphelendiği için Pontos kralından uzak durmuş; fakat daha sonra onunla anlaşarak müttefik olmuştur.

[1730] Plut. *Luc.* XXIII. 7; ayrıca bk. Memnon 55.

Aslında yukarıda sözü edilen durum söylentiden ibaretti ya da Romalıların, Armenia üzerine yürümek için uydurdukları bir bahaneydi –Bilindiği üzere Romalılar açısından bir krallıkla savaşa başlamak için bahane bulmak kolaydı. Ciddisini buldukları zaman ciddi, bulamadıkları zaman önemsiz suçlamalar yönelterek zengin krallıklarla savaşıyorlardı. Lucullus'un, Tigranes'e karşı savaş açmasının asıl nedeni ise, Armenia'ya sığınmış olan Mithradates'in, kendisine verilmemiş olmasıydı; bu yüzden o bir bakıma Pontos kralını izliyordu (Sall. *Hist.* IV. 69. 15; App. *Mithr.* 84; *Syr.* 49; Iosep. *Ant. Iud.* XIII. 16. 4; *Bell. Iud.* I. 5. 3).

[1731] Lucullus da aynen, Manius Aquillius'un (App. *Mithr.* 17) Birinci; Murena'nın (App. *Mithr.* 64) İkinci Mithradates-Roma Savaşı'na başlamadan önce, yaptıkları gibi *Senatus* emri ya da *comitia centuriata* kararını beklemeden, Üçüncü Mithra-

Fabius Hadrianus'u 6.000 kişilik bir kuvvetle Pontos'u korumak, G. Valerius Triarius'u ise, Roma donanmasıyla Küçük Asya, Bithynia ve Pontos sahillerinin güvenliğini sağlamak üzere geride bıraktı[1732]. Kendisi ise, 12.000 yaya ve yaklaşık 3.000 atlı askerle Armenia Maior'a doğru ilerlemeye başladı[1733]. Bu sırada Roma'daki halk *tribunus*'ları –büyük bir ihtimalle, Lucullus'un kendine düşman ettiği vergi mültezimleri ve bankerlerin etkisiyle– Lucullus'u kendi komuta süresini uzatmak ve kendisini daha da zenginleştirmek için *–pecuniae cupidine*, gereksiz yere bir savaştan diğerine koşmakla suçladılar[1734]. Lucullus ise, Kappadokia üzerinden Euphrates'e doğru ilerlemesini sürdürdü. Yolda Galat[1735] ve Kappadokia[1736] birlikleri de Lucullus'a katıldılar. Melitene (Malatya) yöresine geldiğinde Euphrates kıyısına ulaştı. Fakat geçtiği her bölgeye hayat veren, geniş ve derin akan anaforlu ırmak, kışın yağan karların erimeye başlaması ve yağmur sularının etkisiyle kabarmış ve

---

dates-Roma Savaşı'na devam ederken, Romalılar adına Armenia Kralı Tigranes II Megas'a karşı yeni bir savaşa başlamıştır (App. *Mithr.* 84; Fest. *Brev.* XV *str.* 9). Cicero'ya (*Leg. Man.* IX. 23) göre, o sırada Roma halkı Tigranes'in egemenliği altında yaşayanları ne savaşla incitmeyi ne de rahatsız etmeyi düşünüyordu.

[1732] Plut. *Luc.* XXIV. 1; XXXV. 1; App. *Mithr.* 88; Cass. Dio XXXVI. 9. 2; 10. 1. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 343; Pastor 1996a, 245 vdd.; 1996b, 79 vd.; 1999d, 332 vdd.

[1733] Plut. *Luc.* XXIV. 2; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* IX. 23. Appianos'a (*Mithr.* 84) göre, Lucullus'un iki *legio*'su ve sadece 500 süvarisi vardı. Eutropius (VI. 9. 1) ve Festus'a (*Brev.* XV *str.* 11-12) göre, Lucullus, Tigranokerta önlerinde Tigranes II Megas'a karşı savaşırken ordu mevcudu 18.000; Frontinus'a (*strat.* II. 1. 14) göre ise, 15.000 kişiden daha fazla değildi. Plutarkhos (*Luc.* XXVII. 2)'de, Tigranokerta önlerindeki savaşı tasvir ederken, Lucullus'un, *legatus*'larından Murena komutasında 6.000 askeri, Armenia'nın krali başkentini ablukasına devam etmesi için bıraktıktan sonra, emrindeki yirmi dört *cohors*'la (yaklaşık 10.000 ağır silahlı *legionarius* ve sayısı 2.000'i aşmayan atlı, sapancı ve okçularıyla birlikte) Tigranes üzerine yürüdüğünü kaleme almıştır. Bu durum bize Lucullus'un, Kappadokia üzerinden Armenia Maior'a doğru ilerlediği sırada, Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes (Strab. XII. 2. 1 *c.* 535) ve Galat güçleri (Plut. *Luc.* XXVIII. 2) tarafından desteklenmiş olabileceğini düşündürmektedir.

[1734] Plut. *Luc.* XXIV. 3; Vell. II. 33 1-2; ayrıca bk. Plut. *Luc.* XXXIII. 4; Cass. Dio XXXVI. 2. 1-2.

[1735] Lucullus'un bu seferi sırasında ordusunda yer alan Galat birlikleri için bk. Plut. *Luc.* XXVIII. 2; Arslan 2000a, 145.

[1736] Memnon 56. 1; Strab. XII. 2. 1 *c.* 535.

debisini arttırmıştı[1737]. Bununla birlikte her nedense, Lucullus'un yörede kaldığı birkaç gün içinde ırmak gözle görülür bir şekilde alçalarak, akışı yavaşladı. Bu arada Romalılar, yöre sakinlerinden Euphrates'in daralarak içinde adacık oluşturduğu bir yeri öğrendiler. Böylelikle, nehri kolayca aşan Romalılar[1738], Tigranes'e bağlı vasal bir krallık olan Sophene Bölgesi'ne girdiler. Burada eskiden Kappadokia'lılara ait olup, Sophene krallarına 100 *talanta*'ya satılmış olan Tomisa Kalesi'ni ele geçirdiler[1739]. Bölge içinden Tigranes'in yeni başkenti Tigranokerta'ya doğru hiçbir mukavemet görmeksizin ilerlediler. Halk ve Tigranes'e bağlı vasal krallar, Romalılara gereksinim duydukları her şeyi temin ettiler. Ama, Lucullus ile Tigranes'in aralarındaki problemi kendi bildikleri şekilde çözmeleri için, geri çekildiler. Lucullus da, Armenia'ya doğru ilerlerken halka zarar vermedi. Subaylarının ve askerlerinin yöredeki Armenia kralına bağlı içinde hazinelerin bulunduğu kaleleri almak istemelerine rağmen, Lucullus küçük kalelerin muhasarasıyla vakit kaybetmek istemedi. Süratle ilerlemeyi sürdürdü; çünkü Tigranes'i hazırlıksız yakalamayı düşünüyordu. Tigris'i kaynağına yakın bir noktadan aşarak Armenia Maior'a girdi[1740].

Tigranes'e, Romalıların Euphrates'i aşarak üzerine yürüdüğü haberini vermiş olan habercinin akıbetinden sonra –*asılmıştı*, uzun süre hiç kimse krala Lucullus'un ilerleyişine ilişkin bir şey söylemeye cesaret edememiştir[1741]. Ancak sonunda, Lucullus'un Tigris'i aştığı ve hızla

---

[1737] Doğu Anadolu dağlarından gelen Euphrates'in kışın fazla suyu yoktu; fakat bahar gelince ve bilhassa yaz dönümünde dağlarındaki karların erimesiyle debisini bir hayli arttırırdı (Arr. *anab*. VII. 21. 2-4).

[1738] Plut. *Luc*. XXIV. 4-5; App. *Mithr*. 84; ayrıca bk. Memnon 56. 1; Oros. *hist*. VI. 3. 6.

[1739] Strabon'a (XII. 2. 1 *c*. 535) göre, daha sonradan bu kale Lucullus tarafından Mithradates'e –ve Tigranes'e– karşı yapılan savaşta kendisiyle birlikte sefere katılan Kappadokia hükümdarına yiğitlik armağanı olarak sunulmuştur. Bu durum üzerinde, ayrıca I. Ariobarzanes'in sıkıştığı zamanlarda Lucullus'a gönderdiği erzak yardımlarının önemli payı olmuştur. Memnon 56. 1; Brennan 1992, 126 dn. 68.

[1740] Plut. *Luc*. XXIV. 6-8; ayrıca bk. Tac. *ann*. XV. 27; Fest. *Brev*. XIV *str*. 1-2; XV. *str*. 14-15; Oros. *hist*. VI. 3. 6.

Memnon'a (56. 1) göre Lucullus, Euphrates'i aştıktan sonra, Tigranes'in haremini ve çok sayıda son derece kıymetli hazinelerini koruduğunu öğrenmiş olduğu Tigranokerta kentine doğru ordusunu sevk etmişti. Lucullus ayrıca ordusunun bir kısmını Tigranokerta'yı kuşatmaları ve geri kalanını ise, yöredeki diğer önemli küçük kentçikleri ele geçirmeleri için göndermişti.

[1741] Plut. *Luc*. XXV. 1; App. *Mithr*. 84. Plutarkhos'a (*Luc*. XXV. 1-2) göre, o zamana kadar kral sarayındakilerle, kendisi Küçük Asya'ya girdiğinde Lucullus, kaça-

Tigranokerta'ya doğru yürüdüğü, kendisine en yakın olan kişiler tarafından bildirildiği zaman Tigranes yattığı, o gaflet uykusundan uyanabilmiştir. Bunun üzerine, generallerinden Mithrobarzanes'i yaklaşık 3.000 süvari ve önemli miktarda yaya kuvvetiyle Lucullus'u karşılamakla görevlendirmiştir. Mithrobarzanes, kraldan bütün Romalıları öldürme, Lucullus'u ise, canlı olarak kendisine getirme emriyle yola çıkmıştır[1742]. Bu arada, Gordyene Kralı Zarbienos'un, Clodius aracılığıyla Lucullus'la gizli ilişkiye geçerek[1743], Romalıların olası bir Armenia Seferi'nde onlara katılacağını öğrenmiştir. Bunun üzerine, derhal adamlarını yollayarak, Romalılar Armenia topraklarında ilerlemeye başlamadan önce, kendisine ihanet eden Zarbienos'u, karısı ve çocuklarıyla birlikte katlettirmiştir[1744].

Akşam üzeri, Romalıların kamp kurmaya başladıkları bir sırada, gözcüler Lucullus'a üzerlerine doğru dört nala gelmekte olan düşman süvarilerini haber verdiler. Bunun üzerine, Romalı general komutanlarından Sextilius komutasında 1.600 atlı ve bir o kadar da hafif ve ağır silahlı askerlerden oluşan bir öncü kuvveti, Mithrobarzanes'i karşılamak üzere gönderdi. Sextilius'un görevi düşman kuvvetlerinin yolu üzerinde konuşlanarak, kamp kurmaya çalışan Romalılara zaman kazandırmaktı. Ancak, Mithrobarzanes, Romalıları savaşa zorladı. Mithrobarzanes Armenia süvari birliklerinin başında cesurca Sextilius'un birliklerine saldırdı. Şiddetli bir çarpışma başladı. Fakat savaşın kritik bir anında Mithrobarzanes'in öldürülmesi üzerine, Armenia birlikleri dağıldı. Panik içinde kaçmaya çalışanların büyük bir bölümü Romalılar tarafından kılıçtan geçirildi. İçlerinden pek azı Tigranokerta'ya geri dönerek, bozgun haberini krala bildirebildi[1745].

---

cak mı yoksa; onun karşısına çıkma cesaretini gösterebilecek mi diye münakaşa ediyordu. Tigranes büyük gücü ve sayısız askeriyle üzerine yürüdüğünde; eğer Lucullus, Armenia ordusunun büyüklüğü karşısında altına kaçırmadan, Asya'yı terk etmeyip, Ephesos önlerinde kendisine direnebilirse; ancak o zaman kendisine büyük bir general denebileceğini ifade ediyorlardı.

Tigranes'in Romalılar karşısında kendine bu kadar güvenmesinin nedeni; belki de uzun süredir yaptığı bütün savaşlarda yenilgi yüzü görmemiş olmasıydı (Plut. *Luc-Kim*. III. 5-6).

[1742] Plut. *Luc*. XXV. 2. Appianos'a (*Mithr*. 84) göre, Mithrobarzanes, Lucullus'un ilerleyişini durdurmak ya da yavaşlatmak üzere sadece 2.000 süvariden oluşan atlı birlikle gönderilmiştir.

[1743] Plut. *Luc*. XXI. 2.

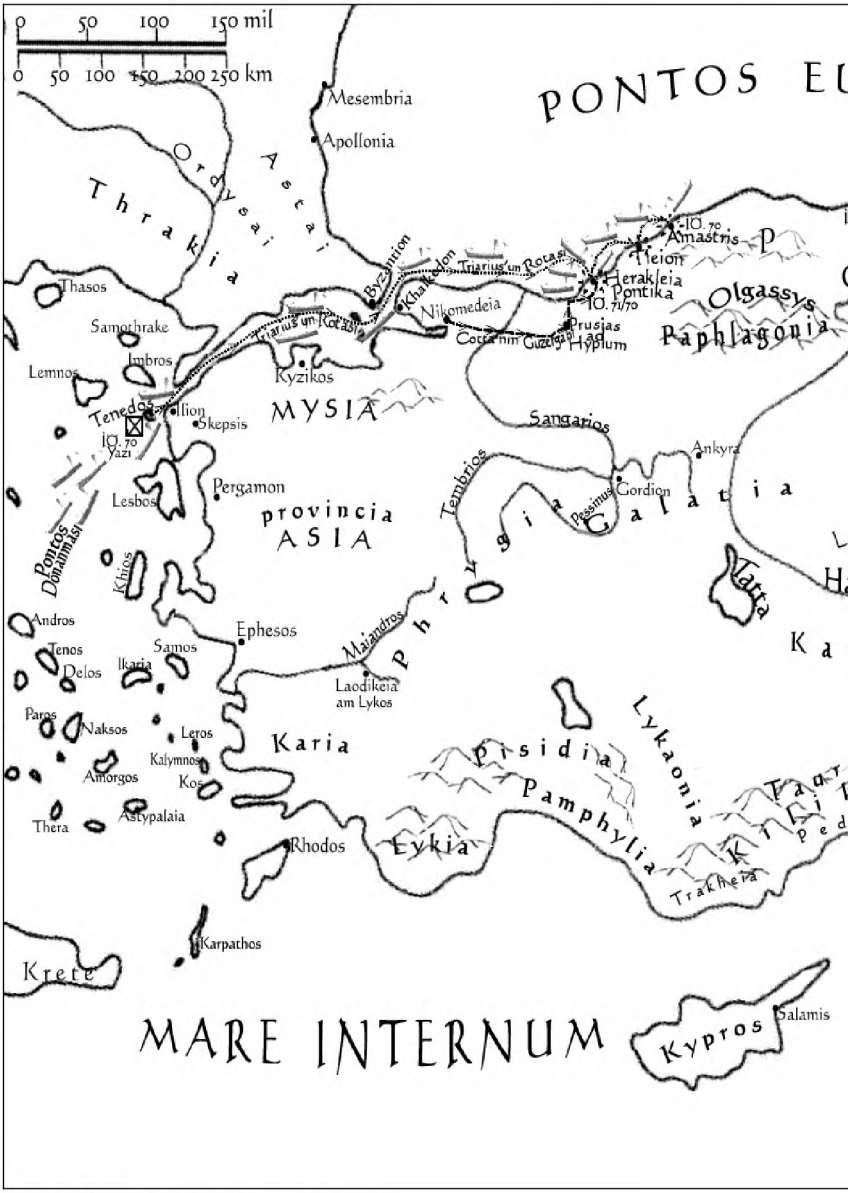
[1744] Plut. *Luc*. XXIX. 6.

[1745] Plut. *Luc*. XXV. 3-4; App. *Mithr*. 84.

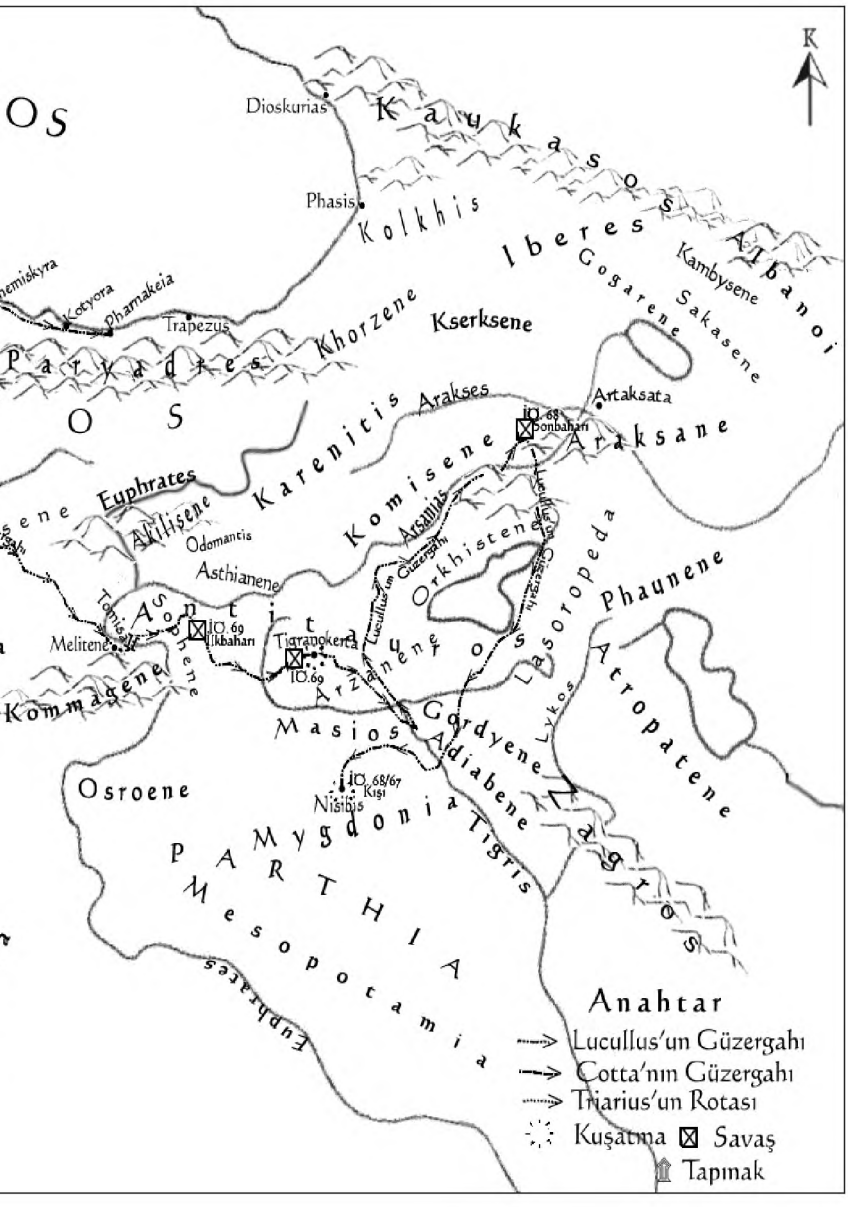
Bunun üzerine Tigranes, komutanlarından Mankaios'u, Tigranokerta'nın savunulması için kentte bırakarak, kendisi az bir kuvvetle ülkesinin içlerine doğru çekildi. Kralın yeni kurulmakta olan başkentini terk edişi öyle ani oldu ki, krali hazinesini ve haremini götürmeye bile fırsat bulamadı. Daha sonra da büyük bir ordu oluşturmak için egemenliği altındaki bütün kavimlere haberciler yolladı. Satraplarına ise, emirleri altındaki bütün askerleriyle birlikte en kısa zamanda kendisiyle birleşmelerini emretti. Bu sırada Lucullus'un, Sextilius komutası altındaki öncü birlikleri Tigranokerta önlerine gelerek kente saldırdılar. Fakat yüksekliği on altı metreye yaklaşan kent duvarları karşısında bir şey yapamadılar. Mankaios emrindeki kuvvetlerle kenti Romalılara karşı başarıyla savundu ve onları geri püskürttü. Bunun üzerine Romalılar şanslarını kentin hemen karşısındaki tepeye konuşlandırılmış olan tahkimli kaledeki Armenia krali garnizonu üzerinde denediler. Değil kaleyi almak, duvarların yanına dahi yaklaşamadılar. Ancak, Sextilius kentin dışına inşa edilmiş, surlardan yoksun kral sarayını ve çevresindeki bahçeleri yağmaladı. Kentin ve kalenin etrafına hendekler kazdırarak üzerlerine mancınıklar ve kuşatma araçları konuşlandırdı. Duvarların altından kente doğru çeşitli yerlerden tüneller kazdırmaya başladı. İÖ. 69 yazında Lucullus'un, Tigranokerta önlerine gelmesiyle birlikte kuşatmanın komutasını ona devretti[1746].

Lucullus, Tigranes'in kolaylıkla ordu toplamasını engellemek için elinden geleni yaptı. Komutanlarından Murena ve Sextilius'u, Tigranes'i takip etmek ve onunla birleşmeye gelen güçleri engellemekle görevlendirdi. Büyük bir Arap birliğinin krala katılmak üzere yaklaştığını haber alan Sextilius onları takibe başladı. Arapların kamp kurdukları bir anı gözleyip, aniden saldırdı. Araplar, daha ne olduğunu anlayamadan önemli miktarda adam kaybettiler. Bu arada Murena ise, Tigranes'i yakından takip ediyordu. Kralın geçeceği yol üzerinde yer alan sarp ve dik yamaçlar arasındaki geçitte, ona tuzak kurdu. Tigranes keşif yapmadan ilerlemesine devam ettiğinden, ordusu tek kolon halinde boğazdan geçerken pusuya düştü. Armenia ordusunun ön safları pusu yerini geçer geçmez, Murena bütün askeri kuvvetlerinin derhal hücuma geçmesi için işaret verdi. Her bir Roma *legionarius*'u en yakın noktadan aşağıya, Armenia'lı askerlerin üzerlerine ok ve kargı yağdırarak, onları bir hayli

[1746] App. *Mithr.* 84; ayrıca bk. Cass. Dio XXXVI. 1*b*. 1-2; Memnon 56. 1. Musevi tarihçi Iosephos'a (*Ant. Iud.* XIII. 16. 4; *Bell. Iud.* I. 5. 3) göre, bu sırada Tigranes, Syria ve Palestine Seferi'ndeydi. Lucullus'un Mithradates'i takip ederek Armenia topraklarına girdiğini ve kentleri kuşattığını öğrendiğinde derhal geri döndü.

16) Lucullus'un Armenia Seferi

K
Dioskurias
Kaukasos
Phasis
Kolkhis
Iberes
Albanoi
Kambysene
Gogarene
Sakasene
Kserksene
Khorzene
Trapezus
Pharnakeia
Kotyora
Artaksata
Araksane
Arakses
Karenitis
Komisene
Euphrates
Arsanias
Orkhistene
Lasoropeda
Phaunene
Asthianene
Melitene
Antitaurus
Tigranokerta
Arzanene
Kommagene
Masios
Gordyene
Adiabene
Lykos
Atropatene
Zagros
Osroene
Nisibis
Mygdonia
Tigris
PARTHIA
Mesopotamia
Euphrates
IO.69 Ilkbahari
IO.69 Bonbahari
IO.68/67 Kışı
Anahtar
Lucullus'un Güzergahı
Cotta'nın Güzergahı
Triarius'un Rotası
Kuşatma
Savaş
Tapınak

sıkıştırdılar ve yanlarına kadar sokulup içlerinden birçoğunu katlettiler. Bunlar ölünce, geride kalanların çözülmesi uzun sürmedi. Çünkü Armenia'lıların bazıları kaçış yolu ararken, Romalılarla çarpışan arkadaşlarının kalabalığı arasına karıştılar ve burada kaldılar. Muharebeye dönmeye çalışan diğerleri ise, kaçanların oluşturduğu kalabalıkla başka taraflara yöneltildiler. Böylelikle Armenia'lıların kaçışları ve düşmanı kırmak için yaptıkları bütün teşebbüsler bizzat kendi kuvvetleri tarafından engellenmiş oldu. Tigranes'in; ancak bütün yüklerini ve eşyalarını bırakarak kaçabildiği bu çarpışma sonucunda, Armenia birliklerinin bir bölümü Romalılar tarafından kılıçtan geçirildi; diğerleri ise, esir edildi[1747].

Lucullus, İÖ. 69 yazında, emrindeki kuvvetlerle Tigranes'in yeni başkenti Tigranokerta üzerindeki ablukayı sıkılaştırarak sürdürüyordu. Kentin vatandaşları, kral tarafından imparatorluğun dört bir yanından göç etmeye zorlanarak buraya yerleştirilmişti. Hellenler ve Kilikia'lıların yanı sıra, Adiabene'den Assyria'ya, Armenia'nın eski başkenti Artaksata'dan Mesopotamia'ya kadar birçok yerleşim ve kavim bu kozmopolit kente getirilerek burada ikamet etmeye zorlanmışlardı. Antikçağ tarihçilerinin anlatılarına bakılırsa vatandaşların çoğu hallerinden memnun değildi ve kendilerini burada tutsak gibi hissediyorlardı[1748]. Özellikle Kilikia ve Kappadokia'dan buraya göç etmeye zorlanan kentlerin vatandaşları Romalılarla iş birliğine girmeye çalışıyorlardı. Bu durum Mankaios'un Tigranokerta'yı savunmasını zorlaştırıyordu. Çünkü kentte zorunlu ikamet eden bu insanlara güvenmiyordu. Bu sırada Lucullus ise, giderek kentte daha şiddetli saldırıyor ve bir an önce burayı ele geçirmek istiyordu. Fakat, kentten Roma ordusu üzerine sürekli yağan ok yağmuru ve kuşatma araçlarını kolayca tutuşturan zift topları Lucullus'a zor anlar yaşatıyordu. Öyle ki, bu kimyasal madde hiçbir sıvıyla sönmüyor ve neye değerse onu yakıyordu[1749]. Gene de kentin içindeki zenginlikleri ve yeni kurulan tapınaklara Armenia Krallığı'nın her yerinden gelen adak sunuları ve hazineleri duyan yağma sever Romalı *legionarius*'lar, kenti zapt etmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Lucullus'un amacı, Tigranes'i sinirlendirerek, kent önlerindeki geniş ovada onunla bir meydan savaşı yapmaktı. Çünkü Romalıların açık arazideki savaşlardaki üstünlükleri kanıtlanmış bir şeydi[1750].

[1747] Plut. *Luc.* XXV. 5-6.
[1748] Plut. *Luc.* XXVI. 1; App. *Mithr.* 84.
[1749] Cass. Dio XXXVI. 1*b*. 1-2.
[1750] Plut. *Luc.* XXVI. 1-2; ayrıca bk. Memnon 56 1-3; 57. 1; App. *Mithr.* 84; Cass. Dio XXXVI. 1*b*.

Tigranes, İÖ. 69 yazı boyunca, imparatorluğunun merkezinde büyük bir ordu toplayarak, Tigranokerta'ya doğru yürüyüşe geçmişti. Armenia ve Gordyene bölgelerinde, krallığın özünü oluşturan birliklerin yanı sıra, Tigranes'in bütün müttefikleri ve vasalları, onun çağrısına uyarak yardıma gelmişlerdi. Media ve Adiabene kralları; Araplar, Hazar Denizi[1751] kenarlarında ikamet eden Albania ve Iberia'lılar; hatta Arakses (Aras) Irmağı kenarlarında yaşayıp da Armenia kralına bağlı olmayan savaşçı kabileler bile ordularıyla birlikte çeşitli hediyeler getirerek Tigranes'e katılmışlardı[1752]. Bu arada Tigranes, kuşatma altındaki kente 6.000 kişilik bir süvari birliği gönderdi. Atlı hücum kıtası geceleyin Romalılara saldırarak kuşatma çemberini kırdı. Romalıları sürekli bir ok ve mızrak yağmuru altında tutarak ve zayiat verme pahasına kralın hazinelerinin ve hareminin bulunduğu kuleye girdi. Kadınları ve hazineyi güvenlik altına alarak, kente taşıdılar[1753]. Bu durum Tigranes'in ve Tigranokerta halkının cesaretini kamçıladı. Kendilerine olan güvenlerini tazeledi.

[1751] Kaspia (Hazar) Denizi, antik yazarlar tarafından Koros (Strab. XI. 3. 2 *c*. 500) ve Hyrkania (Strab. XI. 1. 5 *c*. 491 dn. 2) olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca bk. Arslan 2000c, 30.

[1752] Plut. *Luc*. XXVI. 4; ayrıca bk. Cass. Dio XXXVI. 1*b*. 2. Memnon'a (56. 2) göre, Tigranes bu sırada Mitradates'i de yanına çağırmıştı.

Tigranes'in kısa sürede meydana getirdiği bu ordunun sayısı konusunda antik yazarlar birbirleriyle uyuşmamaktadır. Ordunun nüfusu, Appianos'a (*Mithr*. 85) göre, 250.000 yaya ve 50.000 süvari; Plutakhos'a (*Luc*. XXVI. 5-6) göre, 150.000 ağır silahlı piyade, 17.000 tanesi zırhlı olmak üzere 55.000 süvari, 20.000 sapancı ve okçu; ayrıca toplam sayıları 35.000 olan, yol ve köprü yapımcıları, nehir ve orman temizleyicileri ile ordunun her çeşit iaşesini sağlayan istihkam işlerinden sorumlu insanlar yer almaktaydı. İstihkamcılar, savaş başlamadan önce, savaş saflarının hemen arkasında durarak, ordunun olduğundan daha büyük görünmesine sebep oluyorlardı. Tralleis'li kronik yazarı Phlegon'a (*Fr. Hist*. 12. 10) göre, Mithradates ve Tigranes'in topladığı birlikler 30.000 atlı olmakla birlikte yaklaşık 70.000 (*FGrHist* IIB 1164), Memnon'a (57. 1) göre ise, 80.000 kişiden meydana gelmekteydi. Frontinus (*strat*. II. 1. 14) ise, Armenia ordusunun kaç kişiden olduğunu bildirmemekte; fakat sayısız derecede askerden meydana geldiğini ve bu yüzden hantal olduğunu vurgulamaktadır. Livius (*perioch*. 98)'de, sayı vermemekle birlikte, Tigranes'in ordusu Lucullus'un ordusundan en az yirmi kat daha fazla olduğunu iddia etmektedir (ayrıca bk. Plut. *Luc*. XXVIII. 7).

[1753] App. *Mithr*. 85; ayrıca bk. Memnon'a (56. 2-3) göre ise, bu birlikler kente ulaşmalarının ardından oklarıyla Romalıların kamplarından dışarı çıkmalarını engelleyerek, geceleyin Tigranes'in eşlerini ve hazinelerin en kıymetlilerini kentten uzağa taşımaya muktedir oldular. Ancak günün ilk ışıklarıyla birlikte Romalıların ve Thrakia'lıların birlikte cesurca savaşmaya başlamalarıyla, Armenia'lıların büyük bir bölümü kılıçtan geçirildi. En az bir o kadarı da canlı ele geçirildikten sonra esir

Tigranes, İÖ. 69 sonbaharında ya kıskançlığından ya da kazanacağına kesin olarak baktığı bir utkuyu Mithradates'le paylaşmak istememesinden, Pontos kralının ordugaha gelmesini beklemeden harekete geçti[1754]. Bununla birlikte, Mithradates generallerinden Taksiles komutası altında Pontos ve Armenia birliklerinden oluşan ordusunun öncü birliklerini Armenia kralına gönderdi. Tigranes'e yolladığı elçiler ve mektuplar vasıtasıyla kesinlikle Romalılarla açık arazide savaşa girmemesini, üstün süvari gücünden yararlanarak Lucullus'un erzak edinmesini engellemesini tavsiye etti[1755]. Böylelikle, bir yandan Lucullus'un etrafını atlı birlikleriyle sararak onu yıpratırken, diğer yandan onun Kyzikos önlerinde Mithradates'i düşürdüğü duruma sokacaktı. Daha sonra da açlıktan ve hastalıktan kırılan Romalıları kolayca yenecekti[1756]. Mithradates ve Pontos generali Taksiles'in[1757] ısrarla Roma ordusuyla meydan savaşından kaçınmasını tavsiye etmelerine rağmen, Tigranes gücüne fazla güvendiğinden bu nasihatlere kulak asmadı. Ordusuyla birlikte dağlık kesimden ovaya inerek savaş düzeni aldı. Yol boyunca yakın arkadaşlarına, şu anda bütün Roma generallerinin burada olmadığı için hayıflanıp durdu. Böylelikle hepsini bir hamlede yok edecekti. Ama, şimdilik sadece Lucullus'la yetinmek zorundaydı[1758].

Lucullus, bu arada Tigranokerta önlerindeki karargahında savaş konseyini topladı. Subaylarından bir kısmı kuşatmayı kaldırarak Tigranes üzerine yürünmesi, diğer bir kısmı ise, arkalarında bu kadar büyük bir güçte düşman kuvveti bırakmanın doğru olmayacağını savunarak burada kalıp, kentin ablukasına devam etmeyi tavsiye ettiler. Eğer düşman üzerlerine yürürse burada onlara karşı koyarlardı. Bu iki tavsiyeyi de yeterince iyi bulmayan Lucullus, kuşatmaya devam etmesi için ordusunun

---

edildi. Gene de Armenia'lıların bir bölümü, Tigranes'e göndermiş oldukları hazineleri ve kralın eşlerini güvenli bir şekilde yerine ulaştırmayı başardılar.

[1754] Plut. *Luc.* XXVI. 5. Appianos'a (*Mithr.* 85) göre, Mithradates, Armenia'ya sığındıktan sonra, ilk defa Tigranes tarafından huzura kabul edilmiş ve Lucullus karşısında nasıl bir savaş taktiği uygulamaları gerektiği üzerine tartışmışlardır. Orosius'a (*hist.* VI. 3. 6) göre ise, Tigranokerta önlerindeki muharebede Mithradates, Tigranes'le birlikte Lucullus'a karşı savaşmıştır.

[1755] Plut. *Luc.* XXVI. 3.

[1756] App. *Mithr.* 85.

[1757] Kralın savaş konseyinde Romalılarla derhal meydan muharebesine girmek kararına karşı çıktığı ve savaştan kaçınmakta ısrar ettiği için, Taksiles az kalsın bu direnmesini hayatıyla ödeyecekti (Plut. *Luc.* XXVI. 4).

[1758] Plut. *Luc.* XXVI. 5; XXVII. 1; 3. Tigranes'in düşüncesiz davranışına ilişkin olarak ayrıca bk. Sall. *Hist.* IV. 69. 15.

6.000 kişilik bir kısmını Murena'nın komutası altında Tigranokerta kentinin önlerinde bıraktı. Elinde geriye kalan 10.000/11.000 ağır silahlı asker, ve yaklaşık 1.000 kişiden oluşan bütün atlı, okçu ve sapancı askerleriyle Armenia kralının üzerine yürüdü[1759]. Daha sonra da, Tigris Irmağı'nın batı kenarındaki ovada kamp kurdu.

Tigranes, Tigris'in doğu yakasındaki karargahından Romalıların manevralarını izliyordu. Lucullus'un bu kadar küçük bir kuvvetle üzerine yürüyebilmesine hayret etti. Roma ordusunun sayısını gören Armenia ordusundaki krallar ve generaller teker teker Tigranes'e gelip, sadece kendilerinin Romalılar üzerine saldırmak istediklerini söylediler. Tigranes'e ise, sadece bulundukları yere tahtını kurup savaşı seyretmesi ve Lucullus'un nasıl bozguna uğrayıp kaçtığını görmesi kalacaktı. Fakat Tigranes, Romalıları bu halde yakalamışken geri planda kalmak istemedi. Roma kampına bakarak şöyle söylediği rivayet edilir:

εἰ μὲν πρεσβευταὶ παρεῖεν, πολλοὶ συνῆλθον· εἰ δὲ πολέμιοι, παντελῶς ὀλίγοι=*Eğer elçiler olarak beyanda bulunmak için geliyorlarsa, çok; eğer düşmanlar olarak savaşmak için geliyorlarsa, kesinlikle az geldiler.*

Daha sonra Tigranes, Tigris'in doğu yakasında, Lucullus'un karşısında ordusunu savaş düzenine soktu. Kendisi Armenia kuvvetleriyle birlikte merkezde, Adiabene kralı sol kanatta, Media kralı ise, sağ kanatta yer alıyordu[1760]. Tigris iki orduyu birbirinden ayırıyordu. Lucullus, ordusunu ustalıkla ve özenle savaş düzenine sokup İskender vari bir cesaret örneği göstererek, ırmağı kendisi geçmeye karar verdi. Tigranes üzerine yürüdü. Lucullus, İÖ. 69 yılının Ekim ayının 6. günü[1761], askerlerini sözleriyle cesaretlendirdikten sonra, ırmağın batıya doğru bir dirsek teşkil ettiği ve karşıya geçmek için en uygun olduğu yerden kolayca

---

[1759] Plut. *Luc.* XXVII. 2. Savaşa başlamadan önce, Lucullus'un asker sayısı Eutropius (VI. 9. 1) ve Festus'a (*Brev.* XV *str.* 10-12) göre 18.000; Frontinus'a (*strat.* II. 1. 14) göre ise, yaklaşık 15.000 kadardı. Orosius (*hist.* VI. 3. 6) ise, Romalılara ilişkin bir rakam vermemekle birlikte Lucullus'un düşmana oranla çok daha az sayıda askere sahip olduğunu işaret etmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. Eadie 1967, 128.

[1760] Plut. *Luc.* XXVII. 6.

[1761] Lucullus'un bazı subayları, onu Tigris'i aşmadan önce, bu günün Romalılar için uğursuz (*dies ater*), kara bir gün olduğunu söyleyerek uyardılar. İÖ. 105 yılının 6 Ekimi'nde Romalı komutan Caepio'nun ordusu Cimbri'ler tarafından Arausio Savaşı'nda kılıçtan geçirilmişti (Plut. *Luc.* XXVII. 7; *Cam.* XIX. 7; ayrıca bk. Flor. *epit.* I. 38. 3). Bunun üzerine Lucullus, onlara (*ibid.*): "*kendisinin bu günü Romalılar için şanslı bir gün yapacağını*" söyleyerek, ırmağı geçti (Plut. *Luc.* XXVIII. 1). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Badian 1981[3], 37 vd.

Tigris'i aştı. Tigranes, Romalıların ırmağın karşı yakasına geçişi sırasında onları rahatsız etmedi. Böylelikle Lucullus, ilerleyerek Armenia ordusu karşısında yerini aldı. Galat ve Thrakia süvarilerine düşmanın kanatlarına saldırma emri verdi. Galat ve Thrakia süvarileri, Armenialıların zırhlı ve uzun mızraklı atlı askerleri karşısında kendilerini kısa kılıçlarıyla korumakta güçlük çektiler. Hem sayı hem de donanım bakımından üstün Armenia süvarileri karşısında geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu sırada Lucullus ordusuna, saflarını sıklaştırarak yaklaşık dört *stadia* uzaklıkta bulunan hem savunma hem de hücum açısında elverişli stratejik bir tepeye doğru yavaş yavaş geri çekilme emri verdi. Romalıların gerilediğini gören, Armenia'lılar düzenli saflarını bozup çığlıklarını ve ataklıklarını büsbütün arttırarak Lucullus ve adamlarının peşlerine düştüler. Bu geri çekilme hareketi sırasında çembere alınan Romalıların ve müttefiklerinin bir bölümü öldürüldü. Gene de içlerinden çoğu Lucullus kuvvetleriyle birlikte tepeyi dolanarak, orada konuşlanmış az sayıdaki Armenia birliklerine baskın verdiler. Bir kısmını öldürdüler, öbürlerini kaçırdılar ve tepeyi ele geçirerek bir süre orada mevzilendiler. Armenia'lılar ve müttefikleri onları kovalamalarına rağmen arazinin sarplığı yüzünden Romalıları çevirip kuşatamadılar. Lucullus ise, bir ara uygun bir fırsat yakalayarak askerlerine "*zafer bizimdir*" diye bağırdı. Daha sonra da hızla Armenia ordusunun istihkam ve nakliye işlerinden sorumlu uşaklarının üzerine saldırdı. Romalılar kısa sürede, büyük bir kısmı silahsız olan ve Tigranes'in büyük ordusunu yarıp da kendilerine kadar kimsenin saldırabileceğini beklemeyen, ordugah nöbetçilerinin oldukları yere vardılar. Bunlardan birçokları öldürüldü. Geri kalan uşaklar, köleler ve kralın istihkam işlerinden sorumlu kişiler, taşıdıkları yükleri bırakarak panik içinde, sağ kanattaki piyadelere doğru kaçmaya başladılar. Onların kaçtıklarını ve Romalıların üzerlerine doğru geldiğini gören piyadeler şaşkınlık içinde, geri çekilerek süvarileri sıkıştırdılar.

Bu sırada Thrakia, Galat ve Roma atlı birlikleri bağırarak, Armenia süvarisine kanatlardan saldırdılar. Kısa kılıçlarıyla, Armenia'lıların tek açık yerleri olan bacaklarını ve baldırlarını nişan aldılar. Roma atlılarının düşmanı şaşkına uğratmalarıyla Lucullus kolayca, kaçan düşmanı kovaladı ve Tigranes'in sağ kanadı üzerine yürüyerek saflarını yarmayı ve onları kaçırmayı başardı. Ardından ordunun ana bölümü üzerine atıldı ve birbiri ardına hepsini bozguna uğrattı. Bunu sözle anlatılmaz bir insan kıyımı izledi. Böylece, Armenia ordusuna korkuç ve durdurulamayan bir panik yayıldı. Birçok kral ve kavim, daha ne olduğunu anlayamadan, eşyalarını bırakarak kaçmaya başladılar. Romalılar karşısında

iyi düzenlenmemiş, seçme birliklere benzer hiçbir yanı olmayan ve karmakarışık bir yığına benzeyen Armenia ordusu başlangıçta Romalıları küçümsemişti. Ama askerlik bilgileri cesaretlerine eşit olmadığı için Roma saldırısı karşısında direnememiş ve bozguna uğrayarak, bir anda dört bir yana dağılmışlardır[1762].

Romalılar, Lucullus'un kesin emirleri uyarınca yağmaya dalmayıp, 120 *stadia* boyunca –akşama kadar– düşmanı kovalayarak, yakaladıklarını kılıçtan geçirdiler[1763]. Tigranes'e yardıma gelen her bir kavim ve kral kendi topraklarına doğru yola koyuldu. Armenia kralı, az sayıdaki[1764] askeriyle kaçmayı başardı. Yolda tanınmamak için başındaki tacını ve krali amblemlerini oğluna vererek, onun değişik bir güzergah izleyerek hayatını kurtarmasını salık vermiştir. Bunun üzerine Tigranes'in oğlu, tacı güvendiği bir kölesine vermiş; fakat köle, Romalılar tarafından yakalanmıştır. Böylelikle taç sonunda, Lucullus'un eline geçmiştir[1765]. Tecrübeli Romalı generaller bile, Lucullus'un bu zaferleri karşısında onu övmüşlerdir. Lucullus, düşmanlarından böylesine az sayıda askere ve zayıf bir donanıma sahipken; önce, gücünün doruğun-

---

[1762] Memnon 57. 2; Plut. *Luc*. XXVIII. 2-5; *Pomp*. XXXIII. 2; *Cam*. XIX. 7; *mor*. IV. 324 *d*: *De Fort. Rom*. 11; App. *Mithr*. 85; Cic. *Leg. Man*. IX. 23; *Arch*. IX. 21; Sall. *Hist*. IV. 59-67; Strab. XI. 14. 15 *c*. 532; Liv. *perioch*. 98; Vell. II. 33. 1; Frontin. *strat*. II. 1. 14; 2. 4; Cass. Dio XXXVI. 1*b*. 3; Pomp. Trog. *prolog*. 40=Iust. XL. 2. 2; Oros. *hist*. VI. 3. 6-7; Eutr. VI. 9. 1; Fest. *Brev*. XV *str*. 9-12; Phleg. *Fr. Hist*. 12. 10=*FGrHist* IIB 1164; Zos. III. 32.

Savaş belirsizliklerle doludur. Tarihte sık sık azınlıkta olan birliklerin tetikte durdukları için, hasmını küçümsediğinden ötürü tedbiri elden bırakan kalabalık güçleri yendiği görülmüştür.

[1763] Tralleis'li Phlegon'a (*Fr. Hist*. 12. 10=*FGrHist* IIB 1164) göre, Romalılar 5.000 kişiyi öldürüp, 5.000 kişiden fazla esir almışlardı. Orosius'a (*hist*. VI. 3. 6) göre, Armenia'lıların kaybı 30.000; Plutarkhos'a (*Luc*. XXVIII. 6) göre ise, 100.000'den fazlaydı; Romalıların kaybı ise, sadece 5 ölü ve 100 yaralıdan ibaretti.

Askalon'lu filozof Antiokhos, "*Tanrılar Üzerine*" adlı eserinde, güneşin altında bir daha asla böyle bir savaş olmadığını ifade etmiştir. Strabon, "*Tarihi Yorumlar*" adlı kitabında, savaştan sonra, Romalıların bile kendi aralarında şakalaşırken, böyle köleler karşısında silah kullandıkları için birbirlerini ayıpladıklarını söylemektedir (Plut. *Luc*. XXVIII. 7=Strab. 2*a*. 91 *frg*. 9). Livius ise, "*Roma Tarihi*" adlı kitabında, Romalıların şimdiye kadar yaptıkları hiçbir savaşta, düşmandan oran bakımından bu kadar az olup da –yirmi kat daha az– '*böyle bir*' zafer kazanmadıklarını kaleme almıştır (Plut. *Luc*. XXVIII. 7; ayrıca bk. Cic. *Arch*. IX. 21; Liv. *perioch*. 98).

[1764] Tigranes bu muharebeden; ancak kendisine eskortluk eden 150 süvariyle birlikte kaçabildi (Oros. *hist*. VI. 3. 6).

[1765] Plut. *Luc*. XXVIII. 5-6; Cass. Dio XXXVI. 1*b*. 3; Frontin. *strat*. II. 1. 14; ayrıca bk. Memnon 57. 3; Oros. *hist*. VI. 3. 7; Ritter 1965, 165; 173.

daki Mithradates'in bütün iaşe yollarını kapatarak, onun ordusunu yavaş yavaş çökertmiş ve sonunda onu kaçmaya zorlamıştır. Daha sonra da, Tigranes karşısında hızı, ataklığı ve cesareti sayesinde Armenia'lıların bütün müttefikleriyle birlikte katıldıkları bir savaşta onları hezimete uğratmıştır. Her iki savaşta birbirine tamamen zıt, iki savaş stratejisi '*sürat ve yavaşlık*' uygulamış ve her ikisinde de, takdire şayan derecede başarılı sonuçlar elde etmiştir[1766].

Belki de Mithradates, Romalılarla daha önceden yaptığı savaşlardan edindiği tecrübeler sayesinde Tigranes'in böyle bir sonuçla karşılaşabileceğini tahmin etmişti. Bu yüzden, Armenia ordusuna katılmakta acele etmemişti. İÖ. 69 yılı sonbaharında Tigranes'le buluşmak üzere Tigranokerta'ya doğru ilerlerken yolda rastladığı, panik içinde kaçmaya çalışan kaçak asker sürülerinden bozgun ve felaket haberini aldı. Daha sonra perişan bir halde, yanında kalan bir avuç askerle kaçmaya çalışan Tigranes'i buldu. O eski mağrur halinden eser yoktu. Mithradates atından inerek onu kucakladı. Bir süre iki kral kendi dertlerine yanarak, gözyaşı döktüler. Ardından Mithradates, toparlanarak Tigranes'e bir kral elbisesi verdi. Yıkılmış, her şeyini kaybetmiş, ümitsiz bir ruh hali içindeki kralı canlandırarak, onu gelecek için cesaretle doldurdu. Daha her şey bitmemişti. Kendisi halihazırda önemli miktarda askeri güce sahip olduğundan, tekrar savaşı yenileyerek, yenilgiyi telafi etmek için Tigranes'e şiddetle yeniden birlikte ordu toplamalarını tavsiye etti. Böylelikle, iki yaşlı kral, Romalılar karşısında şanslarını bir defa daha denemek için Kuzey Armenia'ya çekildiler ve yeni bir ordu toplamaya başladılar[1767].

Bu sırada Lucullus muzaffer ordusuyla Tigranokerta önlerine gelerek kenti kuşatmaya devam etmiştir. Kralın garnizon komutanı Mankaios ise, kralın yenilgisinden sonra, Hellen ve Kilikia'lı paralı askerlerden şüphelenerek, bir kısmının silahlarını ellerinden almış, bir kısmını ise, hapse atmıştır. Bunun üzerine Hellenler ve Kilikia'lılar ayaklanarak, Mankaios'un askerlerine saldırmışlar ve kent surlarının ve kulelerinin bir bölümünün kontrolünü ellerine geçirerek Romalıları durumdan haberdar etmişlerdir. Bunun üzerine Lucullus, İÖ. 69 Ekim'inde, kente genel hücum emri vermiş, Kilikia'lı ve Hellenlerin yardımıyla

[1766] Plut. *Luc*. XXVIII. 8; ayrıca bk. Vell. II. 33. 1; Zos. III. 32. Lucullus'un komuta yeteneğine ilişkin olarak ise bk. Cic. *Acad*. II. 1. 3.
[1767] Memnon 58. 1; Plut. *Luc*. XXIX. 1-2; App. *Mithr*. 87; Cass. Dio XXXVI. 1. 1.

Tigranokerta'yı zapt etmeye muvaffak olmuştur[1768]. Krali hazineler kontrol altına alındıktan sonra, Lucullus askerlerine kenti yağmalatmıştır. 8.000 *talanta* tutarındaki para, tapınaklarda, kutsal alanlarda ve kentin kamu binalarındaki paha biçilmez adak sunuları ve değerli eşyalar Romalılar tarafından yağma edilmiştir. Üstüne üstlük Lucullus, her bir askere 800 *drakhmai* para dağıtmıştır[1769]. Tigranes'in yeni yaptırdığı tiyatroda zaferini kutladıktan sonra, Lucullus Hellen ve Kilikia'lıları olduğu kadar kentlerinden zorla buraya göç etmek zorunda kalan her çeşit kavimden insanı memleketlerine geri göndermiştir[1770].

Romalıların Tigranes'e karşı kazandıkları zaferden ve Tigranokerta'nın düşmesinden sonra, Armenia'nın güney eyaletleri ve vasal kralları taraf değiştirdiler. Tigris Irmağı'nın ve Tauros Dağları'nın güneyinde, krala bağlılığını sürdüren bazı vasallar ise, bulundukları eyaletleri ve kentleri[1771] terk ederek, Armenia'ya geri çekildiler. Kommagene Kralı I. Antiokhos, aralarında Alkhaudonios'un[1772] da bulunduğu Arap şefleri ile Sophene ve Gordyene bölgeleri, Lucullus'a elçiler göndererek ya da bizzat kendileri gelerek, Roma hakimiyetini tanıdılar[1773]. Tigranes'in Syria ve Kilikia Pedias'a atadığı Magadates ise, on dört yıldır[1774] hakimiyeti altında bulundurduğu eyaletleri boşaltarak, İÖ. 69 yılının son aylarında, elindeki kuvvetlerle Tigranes'e katıldı[1775]. Bunun üzerine Antiokhos X. Eusebes Philopator'un oğlu Seleukos Prensi Antiokhos XIII Eusebes 'Asiatikos' bu bölgeleri ele geçirdi. Gerek halkın gerekse Lucullus'un

[1768] Memnon'a (57. 3) göre ise, Lucullus Tigranokerta'ya döndükten sonra, kenti daha sıkı bir şekilde kuşatma altına almıştır. Kentteki Mithradates'in komutanları bütün umutlarını yitirmiş oldukları ve en azından kendi kurtuluşlarını sağlamak için kenti Lucullus'a teslim etmişlerdir.

[1769] Plut. *Luc.* XXIX. 2-3; App. *Mithr.* 86; Cass. Dio XXXVI. 2. 3-4; ayrıca bk. Memnon 57. 3; Cic. *Leg. Man.* IX. 23; Fest. *Brev.* XV *str.* 12-13.

[1770] Plut. *Luc.* XXIX. 2-4; ayrıca bk. Strab. XII. 2. 9 *c.* 539.

[1771] Tigranes'in kardeşi Gouras tarafından yönetilen ve yöre halkı tarafından Nisibis (Cass. Dio XXXVI. 6. 2), Hellenler tarafından ise, Mygdonia'daki Antiokheia olarak adlandırılan kent bir istisna teşkil etmektedir (Plut. *Luc.* XXXII. 3-4).

[1772] Cass. Dio XXXVI. 2. 5.

[1773] Plut. *Luc.* XXIX. 5-6; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Oros. *hist.* VI. 3. 7.

[1774] Iustinus'a (XL. 1. 1-4) göre, Tigranes Syria'yı ele geçirdikten sonra, bölge on sekiz yıl boyunca Armenia'lılar tarafından barış içinde yönetilmiştir.

[1775] App. *Syr.* 48-49; 70.

bu durumu uygun görmesi üzerine XIII. Antiokhos atalarından kendisine miras kalan topraklarda –kısa süreliğine de olsa– hüküm sürmeye başladı[1776].

Antiokhos XIII Eusebes Asiatikos

Lucullus ise, Tigranokerta'yı bir harabeye çevirdikten sonra, İÖ. 69/68 kışını geçirmek için Gordyene'ye gitti. Tigranes'e karşı Romalılarla birlik olup entrikalar çevirdiği için bütün ailesiyle birlikte öldürülen Gordyene Kralı Zarbienos onuruna görkemli bir cenaze töreni düzenledi ve hiçbir masraftan kaçınmayarak, onun anısına bir mezar anıtı inşa ettirdi. Saray hazinesinin zengin ve depoların hububat dolu olması sayesinde Roma ordusu rahat bir kış geçirdi[1777]. Aynı kışı Mithradates ve Tigranes, Romalılarla olan savaşımlarını sürdürmek için ordu toplamak, kuvvetlerini yeniden teşkilatlandırmak ve silah yapımıyla geçirdiler. Memnon'a[1778] göre, Mithradates'teki asalete ve zekaya güvenmesinin yanı sıra, onun Romalılara karşı yapılacak bir savaşta onlara karşı başkalarından çok daha yetenekli bir şekilde direnebilecek güce sahip olduğunu düşündüğü için sounda Ὁ (Τιγράνης) δὲ πάντα τῷ Μιθριδάτῃ ἐπέτρεπεν=*Tigranes her şeyi Mithradates'in yönetimine bıraktı*. Mithradates, neredeyse bütün Armenia kasabalarını birer birer dolaşarak, halka silah ve savaş aletleri imal ettirdi ve erzak topladı. Savaş tecrübesi olan, cesaretini kanıtlamış askerleri bir araya getirerek, yarısını süvarilerin oluşturduğu 70.000 kişilik bir ordu meydana getirdi[1779]. Gerisini terhis etti. Çünkü, şimdiye kadar yaşadığı tecrübelerden ve şahit olduğu olaylardan sayı üstünlüğü ile gücün, savaşların ka-

---

[1776] App. *Syr*. 49; 70; Pomp. Trog. *prolog*. 40; Iust. XL. 1. 1-4; 2. 2-3; ayrıca bk. Strab. XIV. 5. 2 *c*. 669. Daha detaylı bilgi için bk. Grainger 1997, 34 vd. "Antiokhos XIII Eusebes 'Asiatikos".

[1777] Plut. *Luc*. XIX. 6-8. Fakat Plutarkhos'a (*ibid*.) göre, Lucullus, Gordyene Krallığı'nın hazinesinden bir *drakhmē* dahi almaksızın, Tigranes ve Mithradates üzerine düzenleyeceği yeni seferin masraflarını kendi cebinden karşılamıştır.

[1778] Memnon 58. 1.

[1779] App. *Mithr*. 87. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Memnon 58. 1; Cass. Dio XXXVI. 1. 1. Tralleis'li Phlegon'a (*Fr. Hist*. 12. 10) göre ise, iki kralın meydana getirdiği ordu 40.000'den fazla yaya ve 30.000 atlı askerden oluşuyordu (*FGrHist* IIB 1164=III 606). Daha detaylı bilgi için Magie 1950, 344 dn. 48.

zanılmasında pek de işe yaramadığını anlamıştı. Ordu ne kadar büyük ve güçlü olursa olsun, savaş küçük birimler tarafından gerçekleştiriliyordu. Hantal, organizasyon eksiği olan, savaş disiplini ve cesaretten yoksun insanlarla profesyonel askerlere karşı savaşmak akıl kârı değildi. Zira çarpışmalar sırasında her çareye başvurarak canlarını kurtarmak ve kaçmak isteyen askerlerle savaş kazanmak imkansızdı. Ayrıca düşmanlarının üzerine kararlılıkla yürüyen Romalıların meydan muharebelerindeki üstünlükleri tartışılmazdı. Ama süvari bakımdan zayıftılar. Bu yüzden olabildiğince süvari toplamaya ve onları tecrübeli Pontos'lu subayların sıkı eğitimi altında talim ve terbiye etmeye çalıştı. Yaya askerleri ise, kendi içlerinde alt sınıflara ayırıp, her birinin başına güvenilir subaylar atadı. Böylelikle, İÖ. 69/68 kışında, yaya ordusu bakımından iyi derecede yetiştirilmiş ve silahlandırılmış; disiplinli olduğu kadar kendi aralarında koordineli birlikler oluşturmaya gayret etti[1780]. Fakat daha önceki mağlubiyetlerle ümitleri kırılmış piyade birlikleriyle pek çok kereler galip gelmiş Romalılara karşı açık bir meydan savaşına girişmekten kaçındı.

Mithradates ile Tigranes'in meydana getirdiği bu ordunun vurucu gücünü geleneksel Pontos ve Armenia silahlarıyla donanmış birlikler oluşturuyordu. Mithradates, Lucullus'un elinden talihin yardımı ve kendi gözü pekliğiyle kurtulunca Romalıların silahlarını ve savaş tekniklerini bir kenara bırakarak kendi özüne dönmeye karar vermişti. Pontos geleneksel savaş taktiklerini ve silahlarını bir yana bırakıp düşmanları olan Romalıları taklit ederek onlara karşı zafer kazanmaya çalışmak, artık kral için savaşı baştan kaybetmek anlamına geliyordu. Çünkü insanlar hemen hemen her zaman örnek aldıklarının, ne bütün yaptıklarını aynen uygulayabiliyor, ne de becerisine erişebiliyorlardı. Mithradates, bu durumu acı tecrübeler sonucunda öğrenmişti. Genellikle başkalarının silahları ya üstünden dökülüyor ya ağır geliyor ya da askerleri sıkarak onların rahatça savaşmasına engel oluyordu. Bu bakımdan kral Romalılar karşısında geleneksel Pontos ve Armenia silahlarıyla donatılmış bir ordu kullanmak gereğini kabul etti. Bundan dolayı ordudaki okçu ve süvari birliklerini genişleterek onlarla savaşmaya başladı. Çünkü hiçbir devlet kendi özünden bir orduya sahip olmazsa güvenlikte sayılmazdı.

Daha sonra da Pontos ve Armenia kralları, Parthia Kralı Arsakes'ten yardım istediler ve onu Romalılara karşı kendi yanlarında çarpışmaya ikna etmeye çalıştılar. Tigranes ve Mithradates'in Parthia kralına bir he-

[1780] App. *Mithr.* 87.

yet gönderdiğini öğrenen Lucullus da, kendi elçilerini Arsakes'e yolladı. Düşmanlara yardım halinde gözdağı, Roma tarafını seçerse vaatler verdi. Elçiler krala ya Romalılardan yana olmasını ya da tarafsızlığını korumasını tavsiye ettiler[1781]. Bunun üzerine Arsakes, kendi elçilerini Lucullus'a yollayarak, Romalılarla dost ve müttefik olmak istediği bildirdi[1782]. Fakat, Lucullus'un Arsakes'e gönderdiği heyet geldiğinde, Sextilius'tan[1783] Parthia kralının iki taraflı oynadığını, bir yandan da Tigranes ve Mithradates'le bağlaşıklık kurmak için onlardan Mesopotamia'yı ödül olarak istediğini öğrendi[1784]. Bunun üzerine sinirlenen Lucullus, bir anda Parth'lara karşı da yürümek düşüncesine kapıldı. Doğunun üç büyük kralıyla aynı anda çarpışacaktı[1785].

Bazı üst düzey komutanlarını, Pontos'un korunması için Sornatius'un kumandası altında bıraktığı birlikleri Armenia'ya getirmesi için yolladı. Ancak komutanlar, Pontos'taki askerleri, savaşmaktan bıkmış, kontrol altından çıkmış, disiplinsiz ve itaatsiz buldular. Ne zorlama, ne tehdit, ne de yalvarma askerleri ikna etmeye yetti. Hatta askerler, değil Lucullus'un yanına gitmek, biraz daha üzerlerine gelinirse, konuşlandıkları yerleri bile terk edecekleri ve Pontos'u savunmasız bırakacakları üzerine yemin ettiler. Lucullus'a bu haberlerle birlikte elleri boş dönen komutanlar; böylelikle kendi ordugahlarındaki askerleri demoralize ettiler. Zaten sürekli devam eden savaşlar sonunda zenginliğe ve lüks yaşama alışmış Lucullus'un komutasındaki birtakım askerler Pontos'taki arkadaşlarını cesur insanlar olarak tanımlayarak, onların izinden gitmeye karar verdiler[1786].

Bunun üzerine Lucullus, Parth'lara karşı sefer açmaktan vazgeçti. Her iki tarafla da gizli antlaşmalar içinde olan Parthia kralı, bir süre

---

[1781] Sall. *Hist.* IV. 58-69; 69. 15-16; 18-23; App. *Mithr.* 87; Cass. Dio XXXVI. 1. 1-2; 3. 1; ayrıca bk. Memnon 58. 2; Front. *A* 417; Ahlheid 1988, 68 vdd.; Dobbins 1974, 73.

[1782] Plut. *Luc.* XXX. 1; Cass. Dio XXXVI. 3. 2.

[1783] Cassius Dio'ya (XXXVI. 3. 2-3) göre ise, Lucullus'un Parth'lara gönderdiği elçisinin adı Secilius olup Lucullus'un *legatus*'u Sextilius'la aynı kişi olduğu düşünülmektedir.

[1784] Plut. *Luc.* XXX. 1. Memnon'a (58. 2) göre ise, Tigranes, Arsakes'in (Memnon'da Parthia kralının ismi Phraates olarak geçiyor) kendileriyle bağlaşıklık kurarak Romalılara karşı savaşması durumunda Mesopotamia ile birlikte Adiabene ve Büyük Aulone bölgelerini kendisine sunuyordu. Daha detaylı bilgi için bk. Keaveney 1981, 199 vd. dn. 23; Sherwin-White 1984, 181.

[1785] Plut. *Luc.* XXX. 2; Eutr. 6. 9. 1; ayrıca bk. Fest. *Brev.* XV *str.* 10-12.

[1786] Plut. *Luc.* XXX. 3-4.

sonra, kendisi için en yararlı olanın tarafsız kalmak olduğuna karar verdi[1787]. Lucullus, İÖ. 68 yazında[1788] Gordyene'den, komutası altındaki yaklaşık üç *legio* ile, Armenia üzerine yürüdü. Tigris platosunu izleyerek, Anti Tauros'ları aştı. Oradan da Kuzey Armenia vadilerine ulaştı. Bunun üzerine Mithradates ve Tigranes'in komutasındaki ordular, Lucullus'la aralarındaki mesafeyi koruyarak geri çekildiler. Düşmanla aralarında ne kendilerine yetişebilecek ne de kendilerini geçecek kadar mesafe bırakıyor, uygun uzaklıktaki tepeler boyunca mevzileniyorlardı. O sıralar 65 yaşında olan Mithradates her yerde Roma ordularının karşısına çıktı; saldırıları bizzat yönetti. Romalılar ve müttefiklerinden oluşan orduyu ustaca manevralarla yıpratarak, yiyecek sağlamalarına dahi olanak vermedi.

Krallar Lucullus'un gözleri önünde geçtikleri yerlerdeki köyleri, tarlaları yakıp-yıkıp yağmalayarak ve sık sık ordugahlarının yerini değiştirerek hareket etmeye başladılar. Romalılarla ancak süvari savaşlarına girişiyor ve genel bir muharebeyle her şeyi tehlikeye atmayı reddediyorlardı. Mithradates'in oluşturduğu okçu süvari birlikleri, gece ve gündüz, her fırsatta Romalıların yiyecek taşıyıcılarına ve artçı birliklerine saldırı düzenliyorlardı. Süvariler birbiri üzerine geçirilmiş, demirden yapılma iki uçlu ve çoğunlukla zehirli ok kullanıyorlardı. Akınları sırasında birçok Romalıyı ya aniden öldürerek kaçıyor ya da uzaktan attıkları oklarla onları yaralıyorlardı. Bu çeşit yaralar, vücudun neresinde olursa olsun, tehlikeli ve iyileştirilmesi zordu. Çünkü oklar zehirliydi ve iki uçluydu. Bu bakımdan yaralı askerler, her ne kadar oku vücutlarından çıkarsalar da, okun ucundaki birinci zehirli ok ikincisinin üzerine gevşek bir şekilde tutturulmuş olduğundan yaranın içinde kalıyordu[1789].

Bu sırada Lucullus ilerleyebildiği ölçüde Armenia platolarında Mithradates ve Tigranes'in ordusunu takip etmeye çalışıyordu. Ele geçirebildiği köylerdeki yiyecekleri aldıktan sonra, buraları ve kırsal alanları yağmalayıp harap ediyor ve kralları savaşa davet ediyordu. Fakat iki

---

[1787] Memnon 58. 2; Plut. *Luc*. XXX. 1; App. *Mithr*. 87; Cass. Dio XXXVI. 3. 2-3.

[1788] Lucullus ya Parth'lara karşı da savaş açmaya karar verip, Pontos'taki *legio*'ları çağırdığından onların gelmesini bekleyerek Gordyene Bölgesi'nde gereğinden fazla oyalanmış ya da sefere çıkmadan önce havaların biraz ılımasını beklemiş gibi görünmektedir. Çünkü, Romalılar Tauros'ları geçtikten hemen sonra, İÖ. 68 yazının ortaları olmasına rağmen Armenia platolarının halen olgunlaşmamış, koruk üzümlerle dolu olduğunu görerek şaşırmışlardır (Plut. *Luc*. XXXI. 1). Cassius Dio (XXXVI. 4. 2)'de, Lucullus'un, Mithradates ve Tigranes üzerine, havaların soğuk olmasından dolayı, ancak İÖ. 68 yazının ortalarında yürüyebildiğini dile getirmektedir.

[1789] Cass. Dio XXXVI. 4. 2; 5. 1-2.

kral da Lucullus'tan bir ya da iki gün uzaklıktaki hendek ve kazıklarla çevrilmiş tahkimli kamplarından olayları seyretmekle yetiniyor; hiçbir şekilde Romalılarla meydan savaşına girmiyorlardı. Ancak, her fırsatta Romalıların atlı birlikleriyle çarpışıyor ve gerilla taktiğiyle savaşıyorlardı. Süvariler Lucullus'un geri hatlarına ve artçı birliklerine saldırıyor, yürüyüş kolunu korku ve şaşkınlığa düşürerek Romalılara zayiat verdiriyorlardı. Krallar süvari ve okçu üstünlükleri dolayısıyla çoğunlukla galip, bazen de mağlup oluyorlardı. Ne zaman Lucullus, atlı birliklerinin yardımına *legionarius*'larını gönderecek olsa, Mithradates ve Tigranes'in komutasındaki süvariler derhal savaşı bırakıp kaçıyorlardı[1790].

Mithradates ve Tigranes, Lucullus karşısında; ancak hendekle ve kazıkla çevrilmiş kamplarında savaşı kabulleniyorlardı. Krallar ordugahlarını terk etmeye yükümlü oldukları odun ve hayvan yemi temini gibi zorunlu ihtiyaçlar haricinde askerlerini kamplarında tutuyorlardı. Bu durum ise, Romalıların işine gelmiyordu. Bir seferinde, İÖ. 68 yazı sonlarına doğru, Mithradates'i bir tepe üzerindeki karargahında sıkıştırdığını zanneden Lucullus bütün kuvvetleriyle onun üzerine yürüdü. Fakat kral gerek düşmanın ani bir hücumunu karşılamak gerekse her fırsatta düşmana saldırmak için süvari müfrezesi ile hafif silahlı askerlerden oluşan seçme birliği nöbette bekletiyordu. Böylelikle daima silahlı ve hazır kıtalar, bir yandan kendi askerlerinin güvenliğini sağlıyor diğer taraftan düşmanın etrafa dağılmış yağmacılarını korkutuyordu. Kral özellikle ordugahını hareketlerinin daha kolay izleneceği açık alanda değil de, daha güvende olacağı tahkimli bir tepe üzerinde kurmuştu. Bu surette açık arazide ordugah kurmuş olan Romalıların hareketlerini izlemek, tedbirli olup olmadıklarını görmek olanağına sahip oldu. Böylelikle Romalıları çembere alıp, yok etmeyi planladı. İki kral aynı anda saldırarak, Romalıları şaşırtacak ve çevirerek imha edecekti. Ancak Tigranes'in atlı birlikleri ovadan Lucullus'a doğru dört nala ilerledikleri sırada büyük bir toz bulutu oluşturdular. Bunun üzerine Lucullus, durumdan zamanında haberdar olarak Mithradates'in karşısına dizmiş olduğu atlı birliklerini Tigranes'in üzerine sevk etti. Romalılar pek az sayıda olmalarına rağmen, kısa süren bir çarpışmadan sonra, Tigranes'i geri çekilmeye zorladılar. Bunun üzerine Mithradates, arazinin kendisi için daha elverişli olduğu halde kendini tutarak Romalılarla savaşmadı. Kral Romalılarla açık alanda savaşmanın ne kadar tehlikeli olduğunu biliyor ve tehlike tepesinin üstünde asılıymış gibi, tüm güvenlik tedbir-

[1790] Plut. *Luc*. XXXI. 1-2; Cass. Dio XXXVI. 5. 1.

lerini alıyordu. Bu sırada Romalı general, Mithradates'i kuşattı ve ordugahının etrafına derin bir hendek kazdırdı. Fakat, ne kralı kampından dışarıya çıkartabildi, ne de ele geçirebildi[1791]. Bir yandan Mithradates'i kuşatmaya çalışırken, diğer yandan da devamlı olarak Tigranes'in atlı birliklerinin saldırısına uğruyordu. Romalılar tahkim edilen tepeyi çeşitli kereler ele geçirmeye çalıştılar; ama karşılarında bu dar yere yığılmış Pontos piyadelerini buldular ve ok yağmuruna tutuldular. Tepenin yamacı dik olduğundan, Romalılar ağır silahlarıyla tepeye yavaş yavaş ulaşabiliyor, bin bir zorlukla mızrak, ok ve sapan atabiliyorlardı. Pontos'lular ise, tahkimli mevzilerinden Romalıların her ilerleyişinde ve gerileyişinde onlara kolaylıkla saldırabiliyorlardı. Bu arada mevsim ilerliyor, ordusu yıpranıyor ve erzak elde etmesi gün geçtikçe daha da zorlaşıyordu. Kısa süre sonra da, sonbahar yaklaşırken, her zaman olduğu gibi, gök gürültüleriyle yağmurlar başladı. Bu durum Romalıların umutsuzluğunu arttırdı. Bu yüzden Lucullus, İÖ. 68 sonbaharında artık soğuklar iyice kendini hissettirmeye başlayınca kampını kaldırarak Tigranes'in Arakses (Aras) Vadisi'ndeki krali başkenti Artaksata'yı[1792] almak üzere yürüyüşe geçti. Zorlu bir yürüyüş sonunda Kulp Geçidi'ni aşarak Muş'a ulaştı. Oradan Arsanias (Murat) Irmağı'na doğru ilerledi. Amacı Tigranes'i, meydan savaşına zorlamaktı[1793]. Çünkü, Tigranes'in eşi ve çocukları kentte bulunuyordu. Lucullus, kralın ailesini tehlikeye atamayacağını düşünüyordu[1794].

[1791] App. *Mithr.* 87; ayrıca bk. Plut. *Luc.* XXXI. 2. Mithradates ve Tigranes'in, Lucullus'la savaştıkları yer Muş Ovası olsa gerektir (Magie 1950, 1217 dn. 48).

[1792] Plutarkhos'a (*Luc.* XXXI. 3-4) göre, Seleukos Kralı III. Antiokhos, İÖ. 190 yılında yapılan Magnesia Muharebesi'nde Romalılara yenilince, Hannibal onu terk ederek Armenia Kralı Artaksas'ın yanına gitti. Armenia kralına mükemmel fikirler ve öğütler verdi. Bunlardan biri de, Artaksas'a ülkenin doğal zenginlikleri ve stratejik konumu açısından mükemmel bir lokalizasyona sahip yerine, bir kent inşa ettirmek oldu. Planını bizzat kendisinin çizdiği bu kenti, kralın ricası üzerine onunla birlikte tamamladı. Kralın ismine izafeten '*Artaksata*' olarak adlandırılan bu görkemli ve güzel kent, Armenia'nın başkenti ilan edildi.

[1793] Zira Mithradates, savaş kurallarını hiç umursamazmış gibi davranıyordu. Çoğunlukla Romalıların alışık olmadıkları ve onları tamamen şaşırtan bir taktik geliştirmişti. Romalılar, onu ovada ele geçirdiklerini zannettiklerinde ellerinden kurtuluyor, izlenmesi olanaksız dağlara doğru çekiliyordu. Onun uzakta olduğunu düşündüklerinde ise, süvarileri ve hafif silahlı askerleriyle birdenbire kendilerine saldırıyor; Romalılar tam dövüşmeye başladıklarında, aniden savaşı bırakarak geldiği gibi bir anda kayboluyordu.

[1794] Plut. *Luc.* XXXI. 1-2; App. *Mithr.* 87; ayrıca bk. Sall. *Hist.* IV. 74-76; Liv. *perioch.* 98. Daha detaylı bilgi için bk. Sherwin-White 1984, 182 dn. 88.

Lucullus'un, Artaksata'ya doğru ilerleyişinin dördüncü gününde Tigranes, duygusal davranarak Mithradates'le kararlaştırdıkları savaş planını bozdu. Tahkim edilmiş karargahını terk ederek, Arsanias Irmağı'nın karşı yakasında[1795] savaş düzeni aldı. Amacı, Lucullus'un ırmağı geçmesini engellemek ve kraliyet başkentini korumaktı. Lucullus, Arsanias kıyılarına geldiğinde, önce kıyı boyunca ilerledi. Ardından ırmağın aşılması kolay bir yerinde kamp kurdu[1796]. Kehanet için tanrılar onuruna kurbanlar sundu. Olumlu işaretler aldı. Daha sonra da, çoğunluğunu süvarilerin teşkil ettiği, on iki *cohors*'luk (7.200 kişi) öncü birliğiyle ırmağın kuzey yakasına geçerken ordusunun geri kalanını nehrin kenarlarında konuşlandırarak Tigranes'in kanatlardan Romalılara saldırmasını önledi. Tigranes ise, Romalıların kolayca ırmağı aşmalarına izin vermedi. Iberia'lı mızrakçılar ve Mardia'lı okçu süvarilerinden oluşan seçme birlikler Romalılara saldırdılar. Kısa bir çarpışmadan sonra, Romalı atlı birlikler yerlerini, *legionarius*'lara bıraktılar. Bunun üzerine, Tigranes'in birlikleri geri çekildiler. Roma süvarileri de sağa, sola kaçışan düşman askerlerini kovalamaya başladılar. Fakat Lucullus, Tigranes'in atlı birliklerinin yerli yerinde durup, saldırmak için işaret beklediklerini görünce, düşmanın süvari üstünlüğünden dolayı olası bir tuzaktan korktu. Bu durumun savaş hilesi olabileceğini düşünerek süvari birliklerinin düşman takibini durdurdu. Bu sırada Tigranes, süvarilerinin başında Romalılara saldırdı. Lucullus ise, bir yandan Tigranes'in saldırısını karşılarken, diğer yandan da kralın ordusunda büyük bir bölümü oluşturan Atropatene'lilerin üzerine yürüdü. Daha onlara yaklaşmadan, Atropatene savaşçıları panik içinde kaçmaya başladılar. Bunun üzerine Armenia birlikleri her bir kanattan birer birer geri çekildiler. Kovalamaca akşama kadar sürdü. Ne var ki, Romalılar Armenia birliklerini pek uzağa kovalayamadılar. Kalabalık ve çok az kayıp vermiş olan Armenia süvarileri, Roma birliklerinin ana grubundan ayrılıp, kaçakların peşine takılan *legionarius*'ları durduruyor ve püskürtüyorlardı. Çünkü ağır silahlı *legionarius*'lar kaçan düşmanı kovalarken olanca hızlarıyla koştukları için, saflar bozuluyor ve dağınık bir halde geri çekiliyorlardı. Bunu fırsat bilen Armenia süvarileri ani bir dönüşle kimi cepheden, kimi de düşmanın açık yanını hedef alarak onları ok ve kargı yağmuruna tutuyorlardı. Bu taktik sayesinde Armenia'lılar Romalıların bir kısmını yere sermeyi başardılar. Bu onların daha cüretle saldırmalarına neden

[1795] Tigranes, Aleşkirt Ovası'nda, Karakilise ya da Karaköse denilen yerde konuşlanmıştı (Guse 1926, 336; Magie 1950, 1217 dn. 48).
[1796] Tutak ilçesi yakınlarında (Magie 1950, 1217 dn. 48).

oldu. Askerlerinin uğradığı kayıpları gören Lucullus ise, Roma saflarını sıklaştırarak düşmanı öyle izleme emri verdi. Böylelikle Romalılar yakaladıklarının bir kısmını öldürürken, bir kısmını da esir aldılar[1797].

Bu zafer Romalılara da pahalıya mal olmuş gibi gözükmektedir. Uzun süredir sürekli Mithradates ve Tigranes'in vur-kaç taktiğiyle Lucullus'a karşı savaşması Roma ordugahının yaralılarla dolmasına neden olmuştu. Krallar süvari üstünlükleri sayesinde hem Lucullus'un önünden ilerleyerek onun tahıl elde etmesini engelliyor hem de Romalıların erzak, yakacak ve hayvan yemi toplamaya çıkan birliklerine saldırıyorlardı. Süvariler yiyecek bulmalarına engel olduklarından Romalıların erzakları tükenmeye başlamıştı. Her odun kesmeye çıkışta araziyi ellerinde bulunduran süvarilerin saldırısına uğruyor ve büyük kısmı ölüyordu. Pontos'lular bununla da kalmıyor Romalılara gece-gündüz atlı ve zehirli ok kullanan hücum kıtalarıyla aynen Skythia *hayalet süvarileri*[1798] gibi akınlarda bulunuyor onları ok yağmuruna tutuyorlardı[1799]. Romalıların her ilerleyişinde süvarilerin her biri bir yana dağılarak, düşman cephesi boyunca at koşturuyor ve saldırarak ok ve kargılarını fırlatıyorlardı. Romalılar atlı birlikleriyle karşı saldırıya geçtiklerinde ise, kolayca geri çekiliyorlardı. Çünkü kendi atları sadece daha çevik değil; fakat aynı zamanda daha dinç ve kuvvetliydi. Halbuki Roma atları gerek uzun yol almadan gerekse yemsizlikten ve yeterli derecede beslenememekten dermansız düşmüştü. Bu bakımdan Pontos süvarisi gerilerken bazen birden geri dönüp onlara tekrar saldırıyorlardı. Peşlerine düşmüş olan Romalılar kendi saflarından fazla uzaklaşırlarsa, bunların geri çekilmeye başlamasını bekliyor, ardından tekrar hücum ederek onlara kayıplar verdiriyorlardı. Bu suretle Romalılar ister ilerlesinler,

---

[1797] Plut. *Luc.* XXXI. 4-7; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* IX. 23. Plutarkhos'un (*Luc.* XXXI. 8) Livius'tan yaptığı bir alıntıya göre ise, Romalıların çarpıştıkları Armenia ordusu, her ne kadar daha önceki –Tigranokerta önlerindeki– muharebeden sayı bakımından az da olsa; bu savaşta Romalılar daha çok sayıda yüksek rütbeli subay tutsak almış ve bir o kadarını kılıçtan geçirmişlerdir. Yukarıda sözü edilen savaşı bize nakleden tek antik yazar olan Plutarkhos'a (*Luc.* XXXI. 7) göre, Pontos Kralı Mithradates de bu çarpışmada yer almış ve kaçmıştır. Livius (*perioch.* 98)'de, Lucullus'un Armenia Seferi'nden söz ederken, onun Mithradates ve Tigranes'in üstün sayıdaki birleşik kuvvetlerine karşı birçok kereler savaştığını ve kralları bozguna uğrattığını dile getirmektedir. Gene de Mithradates'in bu savaş sırasında Tigranes'in ordusunda bulunup bulunmadığı kesin olarak belli değildir. Konuya ilişkin değişik görüşler için ayrıca bk. Magie 1950, 1218 dn. 48.

[1798] Hdt. IV. 124.

[1799] Cass. Dio XXXVI. 5. 1-2.

ister geri çekilsinler, Pontos süvarileri tarafından adam akıllı hırpalanıyorlardı. Hareketlerini ağırlaştırmayan silahlarla donatılmış; açık arazide atlarıyla kolayca düşmandan kaçan süvariler Romalılara saldırmak için uygun her noktaya koşuyor; artık Roma saflarına korku saçıyorlardı[1800].

Bu arada mevsim ilerlemiş ve sonbaharla birlikte Doğu Anadolu'nun dondurucu soğukları başlamıştı. Muzaffer Romalılar yiyecek kıtlığı, soğuklar ve ani düşman baskınları altında gün geçtikçe daha da zor ilerlemeye başlamışlardı[1801]. Ayrıca bu seferde daha hiçbir kent alamamışlar; ancak düşmanın istediği yer, zaman ve koşullar altında onlarla savaşmışlardı. Giriştikleri bitmek tükenmek bilmeyen kısa metrajlı çarpışmalar kendilerine daha fazla yaralı ve ölüden başka bir şey getirmiyordu. Durmadan kaçıp gizlenen bir hasmın peşine düşerek kendilerini yormaktan başka bir şey elde edemiyorlardı. Düşman bir ülkenin içlerine kadar boşu boşuna sızılmış, birçok kayıp verdiren bitmez tükenmez çarpışmalardan, açlık ve susuzluktan; sıcak ve soğuktan bitkin düşmüşlerdi. Savaşmalarının ardı arkası kesilmiyordu. Kazandıkları son utkunun ardından Lucullus, Ağrı Dağ silsileleri üzerinden Armenia'nın içlerine doğru ilerlemesini sürdürüyordu. Böylelikle sorunlar da durmadan çoğalıyordu. Artaksata'ya kadar yol uzun ve çetindi[1802]. Başkent, bataklıkların, kayalıklar arasında uzanan dar vadilerin, engebeli ve dağlık alanların, buz tutmuş nehirlerin ve ucu bucağı olmayan yüksek platoların ardındaydı. Bu durum askerlerin gözünü korkutuyor, Roma ordusunda huzursuzluk yaratıyordu. Askerler kar kaplı platolar, buz tutmuş vadiler ve çamurlu bataklıklarda ilerlerken ya sürekli ıslanıyor ya da karla kaplanıyorlardı. Geceleri ise, soğuk, rutubetli ve ıslak yerlerde

---

[1800] Romalılar bu çeşit savaş tarzına alışkın değillerdi. Zaten hafif silahlarla donatılmış, sanki yerden bitip sonra, tekrar yerin dibine giren atlı bir orduya karşı ağır silahlar taşıyan Roma *legionarius*'larının yapacak pek bir şeyleri yoktu. Gerçi Romalıların da süvari birlikleri vardı; ama bunların büyük çoğunluğu genellikle müttefiklerden alınan yardımcı atlılardan oluşmuştu; ayrıca düşman süvari birliğiyle karşılaşacak kadar yeterli sayıda değildiler.

[1801] Plut. *Luc.* XXXII. 1; App. *Mithr.* 87.

[1802] Romalılar tüm askeri donanımlarıyla aşılması gereken uzun yolu, doğa ve topoğrafya koşullarını göz önünde tuttuklarında yürüyüş düzenini bozmadan ilerlemelerinin çok zor olacağının bilincindeydiler. Ağır ve dağınık düzende ilerleyen kuvvetlerine Pontos ve Armenia süvarilerinin kolayca zarar vereceği açıktı. Hızlı ve birbirlerine yakın bir düzende ilerlediklerinde ise, kısa sürede bitkin düşecekler ve düşman saldırdığında kendilerini kolayca savunamayacaklardı. Ayrıca yanlarında yeterince erzak yoktu. Besin bulmakta sıkıntı çekiyorlardı. Çünkü düşman süvarilerinin korkusundan ordugahlarından fazla uzaklaşamıyor ve bu yüzden az erzakla yetinmek zorunda kalıyorlardı.

geçiriyorlardı. Soğuktan atlar su içemiyor ve buz tutmuş nehirler üzerinden geçerken buz kırılıyor ve hayvanların bacak sinirlerini kesiyordu. Hayvanlar ayrıca takatsizlikten ve zayıflıktan topallamaya başlamışlardı. Açlık ve soğukla, pislik ve sefaletle telef olup giden insanların gölgeleri haline gelen *legionarius*'lar ise, kayalıklar ve sarp yamaçlar arasında berelenmişlerdi. Bundan başka tahammül edilmez soğuklar nedeniyle askerlerin kol ve bacakları soğuktan uyuşup adaleleri sertleştiğinden ve gerginleştiğinden mafsallarını güçlükle hareket ettirmeye başlamışlardı. Ayrıca silahları donmuş ve işlemez hale gelmişti. Bu duruma daha fazla dayanamayan askerler, başlarındaki *tribunus*'ları Lucullus'a göndererek seferden vazgeçilmesini istediler. Lucullus'un devam kararı alması üzerine, aynen isyankar bir orduda olduğu gibi, geceleri askerlerin çadırlarından feryatlar yükselmeye başladı. Lucullus'un konuşmaları askerleri ikna etmeye yetmedi. Ordusuna Roma'nın en büyük düşmanlarından Hannibal tarafından yaptırılan, Armenia'lıların Kartaca kentini '*Artaksata*' ele geçirdikten sonra, yağmalama ve yıkma sözü vermesi bile sonuçsuz kaldı. Ordu Armenia topraklarında bir adım daha ilerlemek istemiyor, askerler olabildiğince çabuk geri dönmek için can atıyorlardı. Başka çaresi kalmayan ve ordusuna söz geçiremeyen Lucullus, sonunda geri dönmeye karar verdi[1803].

Romalıları geri dönmeye iten diğer bir neden ise, onları Armenia topraklarına girdikleri andan itibaren bir an olsun rahat bırakmayan Mithradates'in adamları tarafından eğitilen ve gerilla taktiğiyle savaşan okçu süvariler olsa gerekti. Söz konusu birlikler Romalıları Armenia sınırına kadar takip etmiş ve onlara oklarıyla uzaktan saldırmaya ve

---

[1803] Plut. *Luc.* XXXII. 2-3; ayrıca bk. XXIV. 2-3. Romalıların sefere son vermelerinin sebebi Appianos'a (*Mithr.* 87) göre, kış aylarının başlaması; Cassius Dio'ya (XXXVI. 5. 2; 6. 1) göre, Mithradates ve Tigranes'in sürekli ataklarından yıpranan Roma ordusunda yaralı askerlerin çoğalması ve yiyecek kıtlığı; Livius'a (*perioch.* 98 dn. 4) göre, Fimbria tarafından Küçük Asya'ya getirilen *Valerii legio*'sunun görev süresinin dolması nedeniyle Lucullus'u terk etmeleri; Cicero'ya (*Leg. Man.* IX. 23-24) göre ise, askerlerin Roma'dan ve arkadaşlarından bu kadar uzaklarda kalmak istememeleri ile bir an önce evlerine dönme istekleriydi (şimdi askerler kaygıyla ne zaman dinleneceklerini, yakınlarını bir daha ne zaman göreceklerini soruyorlardı). Plutarkhos'un (*Luc.* XXXIII. 3-4)'de, Sallustius'tan yaptığı bir alıntıya göre ise, zaten askerler Lucullus'a önce Kyzikos, daha sonra da Amisos kuşatması sebebiyle iki kışı kamplarında geçirmeye zorlandıkları için kızgındılar. Diğer kışları ise, ya düşmanın topraklarında ya da Roma'ya bağlı müttefik krallıklarda açık havadaki kamplarında geçirmişlerdi. Lucullus askerlerinin hiçbir kente girmelerine izin vermemişti. Bu nedenle bir kış daha düşman topraklarındaki kamplarında geçirmek istemiyorlardı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Liv. *perioch.* 98; Cass. Dio XXXVI. 16. 1-3.

taciz etmeye devam etmiş gibi gözükmektedir. Böylelikle Mithradates ve Tigranes'in Romalılar karşısında uyguladıkları savaş stratejisi bir şekilde işe yaramış ve Lucullus bu seferden eli boş geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu savaş taktiğiyle Mithradates, Lucullus'u kendi silahıyla vurmuş ve bir bakıma ondan Kyzikos kuşatmasının intikamını almıştır.

Bu durumu kendileri açısından en iyi şekilde değerlendiren Armenia ve Pontos kralları kaybettikleri toprakları ve bölgeleri teker teker ele geçirmeye koyuldular. Tigranes, Lucullus'un boşalttığı topraklarda hakimiyetini sağlamlaştırdıktan sonra, tekrar eski krallığını ele geçirmeye başladı. Bu arada, İÖ. 68 sonbahar-İÖ. 68/67 kışında Mithradates 4.000 kişilik kuvvetine Tigranes'in yaklaşık bir o kadar daha katmasıyla kendi krallığına doğru yola çıktı[1804].

İÖ. 68/67 kışında Lucullus, Tigris'in güneyinden ilerleyerek Tauros'ları aştı. Mygdonia ülkesine geldi. Tigranes'in kardeşi Gouras ve Mithradates'in generallerinden Kallimakhos tarafından korunan, yöre halkının Nisibis (Nizip), Hellenlerin Mygdonia'daki Antiokheia[1805] adını verdikleri kenti kuşattı. Euphrates ve Tigris ırmaklarının arasında, Mesopotamia'da bereketli bir ova kenarında kurulmuş olan bu kent, büyük olduğu ölçüde yoğun bir yerleşime sahipti. Tigranes Nisibis'i Parth'lardan almış ve kentin tahkimli konumu dolayısıyla hazinelerinin ve değerli eşyalarının bir kısmını buraya yerleştirmişti. Kente ve bölgeye vali olarak da kardeşini atamıştı. Kent kerpiçten yapılma çift sıra kalın duvarlı –iç ve dış olmak üzere– iki sur ve dış surların önünde yer alan derin bir hendekle korunuyordu. Bu bakımdan Lucullus'un bütün çabaları karşılıksız kaldı. Kentin dış sur duvarlarının önündeki derin hendek yüzünden Romalılar, ne kuşatma aletlerini kente yaklaştırabiliyor, ne de duvarlara doğru tünel kazabiliyorlardı[1806]. Kent, tecrübeli olduğu kadar mükemmel derecede mekanik bilgisine sahip Pontos gene-

---

[1804] App. *Mithr.* 88; Cass. Dio XXXVI. 8. 1-2; ayrıca bk. Cic. *Mur.* XV. 33; *Leg. Man.* VIII. 21; IX. 23-24.

[1805] Strab. XVI. 1. 23 *c.* 747; Plut. *Luc.* XXXII. 3; ayrıca bk. Oros. *hist.* VI. 3. 7; Amm. Marc. XXV. 9. 8 dn. 1.

[1806] Plut. *Luc.* XXXII. 3-4; Cass. Dio XXXVI. 6. 1-3; Eutr. VI. 9. 1; Fest. *Brev.* XV *str.* 15-17. Orosius'a (*hist.* VI. 3. 7) göre, Lucullus, İÖ. 69 yılında Tigranokerta önlerindeki zaferinden sonra, İÖ. 69-68 kışında Armenia'dan Mesopotamia'ya doğru ilerlemiş ve bölgenin ünlü kenti Nisibis'i hücum ederek ele geçirmiş ve yağmalamıştır. Cassius Dio'ya (XXXVI. 3) göre ise, Lucullus kenti kuşatmaya, İÖ. 68 yazında başlamış ve abluka, İÖ. 68/67 kışında kent zapt edilene kadar sürmüştür.

rali Kallimakhos[1807] komutası altında Romalıların her çeşit saldırısına karşı direniyordu. Öyle ki, tahkimli kentin Lucullus tarafından alınamayacağını düşünen Tigranes, kardeşine yardım göndermeye dahi gerek duymamıştı[1808]. Zaten o sıralar, Romalıların boşalttıkları bölgeleri tekrar krallığına katmakla meşguldü.

Nisibis'i zapt etmek için her yolu denemiş olan Lucullus, İÖ. 68/67 kışın iyice bastırması nedeniyle, kent üzerindeki ablukayı gevşetti. Gouras ve Kallimakhos gibi herkes, artık Lucullus'un kuşatmayı kaldırarak geri çekilmesini bekliyordu. Kent garnizonları nöbetçi sayılarını azaltmış ve dikkatsiz davranmaya başlamışlardı. Lucullus ise, aysız bir akşamı bekledi. Gecenin ilerleyen saatlerinde şiddetli bir fırtınanın kopması da Romalılar açısından faydalı oldu. Zira silahların gürültüleriyle komutanların bağırmaları gök gürlemeleri ve bardaktan boşanırcasına yağan sağanak yağmurun sesi arasında kayboldu. Buna şiddetli bir rüzgar ve karanlık da eklenince nöbetçiler kente baskın yapan Romalıları, ne görebildi, ne de duyabildiler. Bu yüzden Romalılar nöbetçilerin gözüne çarpmadan kenti çevreleyen hendeği aşarak surlara ulaştılar. Merdivenler vasıtasıyla birçok noktadan aynı anda surlara tırmanarak muhafızları öldürdüler. Sonunda kule nöbetçileri durumu fark edip alarm verdiğinde kenti savunan garnizon askerleri duvarlardaki görev yerlerine koştular. Ama karanlık ve kötü hava yüzünden hiçbiri tehlikenin nerede olduğunu seçemedi. Aynı zamanda Roma ordusunun geri kalan kısmı hendek üzerinden kente girişi sağlayan Nisibis'lilerin yıktıkları köprülerin üzerlerini doldurarak kuşatma aletlerini duvarlara yaklaştırarak düşmanın dikkatini dağıttılar. Şiddetli yağmur ve fırtına yüzünden Armenia'lıların, ne okları, ne de zifttten yapılma ateş topları Romalıları etkiledi. Böylelikle Romalılar kısa süre içinde kenti çevreleyen dış sur duvarlarını ele geçirdiler. Kentin iç duvarları ise, dış duvarlara nazaran oldukça zayıftı. Çünkü dış sur duvarlarının geçilemeyeceğine inanıyorlardı. Bu bakımdan iç kentin zapt edilmesi uzun sürmedi. Fakat içlerinde Gouras ve Kallimakhos'un da bulunduğu bir kısım asker, bu sırada kentin kalesine sığınabildi. Bununla birlikte, kısa süre sonra durumlarının umutsuz olduğunu anlayıp Lucullus'a teslim oldular[1809].

[1807] Mithradates'in, Amisos'u Romalılara karşı savunması için kentte bıraktığı garnizon komutanı Kallimakhos, İÖ. 72/71 kışından-İÖ. 71-70 kışına kadar Amisos'u Romalılara karşı savunmuş, Lucullus'a zor anlar yaşatmıştı (Plut. *Luc*. XXXII. 4-5).

[1808] Cass. Dio XXXVI. 6. 3; 8. 1; ayrıca bk. Plut. *Luc*. XXXII. 4-5.

[1809] Cass. Dio XXXVI. 7. 1-4; 8. 1; Plut. *Luc*. XXXII. 5; XXXVI. 7; *Luc-Kim*. III. 1; ayrıca bk. Eutr. VI. 9. 1-2; Fest. *Brev*. XIV *str*. 4; XV *str*. 14-15; Amm. Marc. XXV.

Tigranes'in hazinelerinin büyük bir kısmına burada el koyan Lucullus, İÖ. 68/67 kışını Nisibis'te geçirmeye karar verdi[1810].

Tigranes ise, İÖ. 68/67 kışının ilk aylarında Armenia üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırdıktan sonra, büyük bir ihtimalle Gordyene'nin savunulması için orada bırakılmış olan Lucius Fannius'un üzerine yürümüştür. Fannius komutasındaki Romalıları yenmiş ve onları – Gordyene'de– kuşatmıştır. Fakat bu sırada Nisibis'te bulunan Lucullus durumdan haberdar olmuş ve bir grup askerle Fannius'un yardımına koşmuştur[1811]. Bunun üzerine Tigranes kuşatmayı kaldırarak geri çekildi. Böylelikle Fannius kumandası altındaki Romalılar Tigranes'in elinden kurtuldular. Lucullus ise, ordusunun bir bölümüyle, kışın geri kalan kısmını Gordyene'de geçirdi[1812]. Ancak Lucullus, İÖ. 68 yılının son-İÖ. 67 yılının ilk aylarında Tigranes'in güney bölgelerini ele geçirmesini önlemek üzere[1813] Gordyene'de bulunduğu sırada Adiabene Bölgesi'ne de ufak bir sefer düzenlemiş olsa gerektir[1814].

5. Kralın Dönüşü

Bu sırada Mithradates, çoğunluğu süvari birliklerinden oluşan 8.000 kişilik ordusuyla Armenia Minor'u ve komşu yöreleri istila etti. Burada rastladığı birçok Romalıyı öldürdü. Bunlarla şans eseri ülkeden ayrılırken karşılaşmıştı. Diğerlerini ise, savaşarak bozguna uğrattı. Böylelikle

---

9. 8; Hieron. *chron.* 176. 4; Oros. *hist.* VI. 3. 7; Zos. III. 32. Plutarkhos'a (*Luc.* XXXII. 5) göre, Lucullus, Tigranes'in kardeşi Gouras'a kibarca davranmasına rağmen gerek Amisos gerekse Nisibis kuşatması sırasında kendisini zor durumlarda bırakan Kallimakhos'u zincire vurdurtmuştur. Kallimakhos'un kendisinin serbest bırakılması halinde, Lucullus'a gizli hazine depolarının yerlerini göstermeyi vaat etmesi dahi, Romalı generali yumuşatmaya yetmemiştir. Plutarkhos'a (*ibid.*) göre Kallimakhos, büyük bir ihtimalle Amisos'u terk ederken kenti ateşe verdiği için Lucullus tarafından cezalandırılmıştır.

[1810] Cass. Dio XXXVI. 7. 4; 14. 3; 17. 2.

[1811] Cass. Dio XXXVI. 8. 2.

[1812] Belki de bu yüzden Plutarkhos (*Luc.* XXXIV. 5)'de, Lucullus'un, İÖ. 68/67 kışını Gordyene'de geçirdiğini söylemektedir.

[1813] Lucullus'un seferinin sebebi, Tigranes'i destekleyen bu vasal krallığı cezalandırmak olabilir.

[1814] Eutropius (VI. 9) tarafından nakledilen bu seferin ne şekilde sonuçlandığı belli değildir. Lucullus, Gordyene üzerinden ilerleyerek, Masios Tepeleri'ni aşmıştır. Büyük bir bölümü, Eski Assur'un Zagros Dağları ile Tigris Irmağı arasındaki bereketli ovalar üzerinde yer alan Adiabene üzerine yürümüştür (ayrıca bk. Plut. *Luc-Kim.* III. 2). Daha detaylı bilgi için bk. Sherwin-White 1984, 182-183.

eski krallığındaki birçok yöreyi geri aldı. Akrabaları ve halk onun tam bir hükümdar olduğunu biliyor, yabancı oldukları ve yöneticileri tarafından kötü davranıldıkları için Romalılardan nefret ediyorlardı. Bu bakımdan kralın dönüşü Pontos'ta sevinçle karşılandı. Mithradates'in daveti üzerine onun yanında yer aldılar ve Romalılara karşı kitle halinde ayaklandılar. Ellerine geçirdikleri bütün Romalıları kılıçtan geçirdiler. Böylece Pontos'ta dağınık halde bulunan Romalıların bir bölümü, daha kendilerini toplayamadan imha edildiler[1815]. Müstahkem kaleler kapılarını sürgünden dönen ihtiyar krallarına açtılar.

Sürgün kral Mithradates'in, krallığını terk etmesinden yaklaşık üç sene sonra, İÖ. 68/67 kışının ilk aylarında Pontos'a girmesi üzerine[1816], Marcus Fabius Hadrianus[1817] emrindeki birliklerle kralı durdurmaya çalıştı. Ancak, 500 adamını kaybederek kazık ve hendekle çevrili tahkimli Roma kampına çekilmek zorunda kaldı[1818]. Mithradates ise, Romalıların peşini bırakmadı. Fabius'a saldırdı. Buna karşın, önceleri Mithradates'in emrinde paralı askerlik yapan, sonradan Fabius'la birlik olan Thrakia'lılar ve o anda Roma kampında bulunan esirler, Romalılara büyük yardımlarda bulundular. Mithradates, geri çekilmek zorunda kaldı. Ancak Fabius'un kralın ordusu hakkında keşifte bulunmak üzere gönderdiği Thrakia'lılar, Mithradates'le anlaştılar. Bu yüzden Roma ordugahına döndüklerinde Fabius'a kayda değer rapor getirmediler. Böylelikle Fabius dikkatsiz davranınca Mithradates tarafından pusuya düşürüldü. Thrakia'lılar taraf değiştirerek Romalılara hücum ettiler. Aynı anda kralın özgürlük vaat ettiği esirler de Fabius'a karşı harekete geçtiler.

[1815] Cass. Dio XXXVI. 9. 1-2; Cic. *Leg. Man.* IX. 24-25.

[1816] Plut. *Luc.* XXXIV. 5; App. *Mithr.* 88; Cic. *Leg. Man.* IX. 24-25; Cass. Dio XXXVI. 8. 2; 9. 1; ayrıca bk. Sall. *Hist.* V. 1. 3; Cic. *Mur.* XV. 33; Eutr. VI. 9. 2.

[1817] Marcus Fabius Hadrianus, Lucullus ile Mithradates'in Kabeira önlerinde yaptıkları savaşta, Kappadokia'dan Roma ordusuna erzak taşıdığı sırada kendisine saldıran Pontos birliklerini hezimete uğratan komutandı. Böylelikle hem Romalıları açlıktan kurtarmış hem de kralın ordusunda panik çıkmasına neden olarak, savaşın kazanılmasında büyük rol oynamıştı. Bu bakımdan Lucullus, Armenia Seferi'ne çıkmadan önce Sornatius ile Hadrianus'u Pontos'un savunulması için geride bırakmıştı (Plut. *Luc.* XXIV. 1; XXXV. 1; ayrıca bk. App. *Mithr.* 88; Cass. Dio XXXVI. 9. 2; 10. 1).

Mithradates'in Pontos'a geri döndüğü sırada, Roma birliklerinin komutası tamamıyla M. Fabius Hadrianus'un kumandası altına girmiş gibi gözükmektedir. Çünkü bu tarihten sonra –Plut. *Luc.* XXXV. 1 haricinde–, Sornatus'un ismi anılmamaktadır.

[1818] Cass. Dio XXXVI. 9. 1-3; Appianos'a (*Mithr.* 88) göre, bu arada Mithradates, Lucullus tarafından takip ediliyordu. Fakat aslında Lucullus, o sıralar Mesopotamia'daydı ve Nisibis'i kuşatmakla meşguldü.

Romalılar tamamen yok edileceklerdi. Ama yaklaşık 65 yaşında[1819] olmasına rağmen ön saflarda savaşan ve yiğitçe dövüşen Mithradates bir taşla dizinden vuruldu. Ardından gözünün hemen altına bir ok saplandı. O an kralın öleceğinden korkan Pontos askerleri, Romalıları takip etmekten vazgeçerek yaşlı kralı kamplarına taşıdılar. Bozguna uğrayan ve ağır kayıplar veren Romalılar, bu fırsattan yararlanıp, dört bir yana kaçarak hayatlarını kurtardılar. Pontos'lular tarafından süratli bir şekilde takip edilmediklerinden, Fabius komutasındaki Roma birliklerinin dökküntüleri Kabeira surlarının arkasına sığınabildiler[1820].

Mithradates, Skythia'nın Agaroi[1821] kabilesinin yılan zehrinden ilaç yapan doktorları tarafından kısa sürede iyileştirildi[1822]. İhtiyar kral tekrar ordusunun başına geçti. Hızlı bir ilerleyişten sonra, Kabeira önlerine geldi. Bir zamanlar kendisinin olan kenti kuşattı. Bu sırada Romalıların donanma amirali Triarius, Lucullus'a götürmek üzere topladığı takviye kuvvetleriyle Pontos'ta bulunuyordu. Fabius'un bozgun haberini aldığında Pontos'taki bütün Roma garnizonlarına derhal bulundukları mevkileri bırakarak yanında toplanmaları için emir verdi. Kısa süre içinde kuvvetli bir ordu meydana getirerek Fabius'un abluka altında bulunduğu Kabeira'ya doğru yürüyüşe geçti. Triarius'un yaklaştığı haberini alan Mithradates ise, kent üzerindeki kuşatmayı kaldırdı. Eski tapınak kenti Iris Irmağı kenarındaki Pontos Komana'sına kadar geri çekildi[1823].

Triarius, Kabeira'ya geldiğinde M. Fabius Hadrianus'u komutanlıktan azletti. Bütün askerleri kendi komutası altında bir araya getirdi. Mithradates'in geri çekilmesinden cesaret alarak, onu Komana'ya kadar takip etti. İÖ. 68/67 kışında yorgun Romalılar, Iris kenarlarına geldiler. Bunun üzerine kral ordusunun ana bölümüyle ırmak üzerindeki iki köprünün birinden geçti. Onların dinlenmelerine fırsat vermeden üzerlerine atıldı. Böyle bir saldırı beklemeyen Romalılar, bir anda neye uğradıklarını şaşırdılar. Roma safları yarıldı. Fakat rüzgarın giderek şiddetini arttırması ve aniden kopan fırtına her iki ordunun düzenini bozdu. Bu

---

[1819] Cassius Dio (XXXVI. 9. 5)'de, Fabius'la savaşan kralın 70 yaşından fazla olduğunu bildirmesine karşın; İÖ. *ca.* 134/133 yılında doğan kral o sırada, ancak 65 yaşlarında olmalıydı.

[1820] Cass. Dio XXXVI. 9. 3-5; 10. 1; App. *Mithr.* 88; 112; ayrıca bk. Plut. *Luc.* XXXV. 1.

[1821] Appianos'un (*Mithr.* 88) tersine, Strabon (XI. 2. 11 *c.* 495) Agri/Agaros'ları Maiotis kabilelerinden biri olarak sayar.

[1822] Appianos'a (*Mithr.* 88) göre, yukarıda sözü edilen Skythia kabilesini bu yeteneklerinden dolayı Mithradates her zaman yanında bulundurmaya özen göstermiştir.

[1823] Cass. Dio XXXVI. 10. 1-2.

arada, Iris üzerindeki ikinci köprüden geçip, Romalılara sol kanattan saldırması planlanan Pontos süvari birlikleri ırmağı aşarlarken köprünün onların ağırlığına ve fırtınanın şiddetine dayanamayıp çökmesi yüzünden krallarının yardımına gidemediler. Kimin kazanıp kimin kaybettiği belli olmayan bu çarpışma, Mithradates'in Iris arkasına geri çekilmesiyle sonuçlandı. Kışın iyice şiddetini arttırması üzerine her iki ordu da kendi müstahkem kalelerinde kışladılar[1824]. Triarius, Iris Irmağı'nın kuzeye doğru kıvrıldığı tahkimli Gaziura (Turhal) Kalesi'nde[1825], Mithradates ise, Komana'da (Gümenek), bir yandan kış aylarının geçmesini beklerken diğer yandan kendilerini bir sonraki karşılaşmaya hazırladılar.

Küçük Asya'da bu olaylar cereyan ederken Roma'da ise, Lucullus aleyhine kararlar alınmaya başlanmıştı. Lucullus zaten Küçük Asya'da yaptığı reformlardan sonra, Roma'da birçok düşman edinmişti. Özellikle bu uygulamalar sonunda zarara uğrayan bankerler, tefeciler ve vergi mültezim şirketleri kendisine düşman kesilmişti. Bu insanlar Roma'da birçok önemli kişiyi, bazı *tribunus*'ları hatta kendilerine önemli miktarda borçları olan birçok politikacıyı parayla satın alarak Lucullus'a karşı kışkırttılar. Şimdi Roma'da Lucullus'un kazandığı zaferleri küçük düşürmeye ve onu komutanlıktan almaya çalışıyorlardı. *Senatus*'ta ise, Lucullus'un elinde tuttuğu güce ve mevkilere sahip olmak isteyen birçok üye ve general bulunmaktaydı. Çünkü Lucullus uzun süredir Asia, Cilicia ve Bithynia gibi zengin eyaletlerinin valisiydi. Bu eyaletlerin her biri şüphesiz Roma *Senatus*'undaki birçok kişinin iştahını kabartıyordu. Ayrıca yaptığı seferler sonucu hakimiyet alanını zaman zaman Galatia, Paphlagonia, Pontus, Armenia ve hatta Kolkhis'teki Phasis (Rioni) Irmağı'na kadar uzattığı oluyordu[1826]. Bu durum doğal olarak Roma'daki zengin ve iktidar peşinde koşan çevrelerin olduğu kadar, siyasi düşmanlarının kıskançlığına neden oluyordu. Böylelikle Roma'da birçok çevre değişik nedenlerden dolayı Lucullus'a düşman kesildi.

Zaten, İÖ. 68 yılı başında, Lucullus'un hakimiyeti altındaki Asia Eyaleti kendisinden alınarak *Senatus* tarafından valilerin yönetimine devredilmişti[1827]. Gene aynı yılın son aylarında, Cilicia Eyaleti valiliğinden de azledilmiş ve eyalet, İÖ. 68 yılı *consul*'lerinden bacanağı[1828]

[1824] Cass. Dio XXXVI. 10. 3; App. *Mithr.* 88; ayrıca bk. Plut. *Luc.* XXXV. 1. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 347; Günaltay 1987[2], 507.
[1825] Cass. Dio XXXVI. 12. 1.
[1826] Plut. *Luc.* XXXIV. 4.
[1827] Cass. Dio XXXVI. 2. 2.
[1828] Plut. *Cic.* XXIX. 3-4.

Quintus Marcius Rex'e verilmişti[1829]. Böylelikle Lucullus'un elinde sadece Bithynia ve Pontus[1830] valilikleri kalmıştı. Sonunda, İÖ. 67 yılının ilk haftalarında, Roma'da sevilen ve sözü geçen bir *tribunus plebis* olan Lucius Quintus Gabinius, Lucullus'a karşı *Senatus*'a yeni bir yönerge sundu. Gabinius, Lucullus'un güç ve para tutkusu yüzünden savaşı gereğinden fazla uzattığını iddia ediyordu. *Senatus*'un onu, Küçük Asya'ya düzeni sağlaması ve Roma'nın düşmanları olan krallıklara boyun eğdirmesi için gönderdiğini, onun ise, bu krallıkları soyduğunu dile getiriyordu. Hatta Tigranokerta önlerindeki zaferinden sonra bile, Tigranes'i izlememiş ve onun kaçmasına izin vermişti. Ardından kralın saraylarını yağmalamış ve zenginliğine zenginlikler katmıştı[1831]. Lucullus'un bütün düşmanlarını bayram ettiren ve aristokrat generalden intikamlarını aldıkları bu önerge, *Senatus*'ta *lex Gabinia* olarak kabul edildi. Böylelikle Lucullus'un uzun süren komutanlığına son verilmesi ve Roma'nın Anadolu'daki eyaletlerinin kendisinden alınması karara bağlandı. Kumandası altındaki birçok askerin görev sürelerini tamamladıkları için, malulen emekliliğe ayrılmaları oy birliğiyle onaylandı[1832]. Paralı askerlerin ise, bir kısmının *stipendium*'larını (ücretlerini) verdikten sonra

---

[1829] Cass. Dio XXXVI. 2. 2-3; XXXVI. 15. 1; ayrıca bk. Suet. *Iul.* VIII. 1. Marcius, İÖ. 67 yılında havalar denize açılmaya müsait olur olmaz komutası altına verilen üç Roma *legio*'suyla birlikte Kilikia'ya doğru yelken açmıştır (Sall. *Hist.* V. 14).

[1830] Pontos Bölgesi, her ne kadar Mithradates'in Armenia'daki sürgünlüğü süresince, yaklaşık olarak üç yıl boyunca Roma hakimiyeti altında kalmış olsa da bölge resmi anlamda bir Roma eyaleti olmamıştır. Kral yaşadığı müddetçe Pontos Bölgesi Roma'nın işgali altındaki topraklardan başka bir şey değildi. Mithradates'in, İÖ. 68/67 kışında krallığına dönmesiyle birlikte halk Romalılara karşı ayaklanmış ve kral Pontos'un büyük bir bölümünü kontrolü altına almıştı. Bu bakımdan, bu sırada Lucullus'un Pontos valiliğinin sadece adı mevcuttur.

[1831] Plut. *Luc.* XXXIII. 4; XXXIV. 3-4; Cass. Dio XXXVI. 2. 1-2; 16. 1. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Luc.* XXIV. 3-4; Cic. *Leg. Man.* IX. 23; *Brut.* LXII. 222; *Cluent.* XLIX. 137; Sall. *Hist.* IV. 70-71; 73; Vell. II. 33. 1; App. *Mithr.* 90; Eutr. VI. 9. 3.

Cicero'ya (*Sest.* XLIII. 93) göre Gabinius, konuşması sırasında Lucullus'un bu seferler sonunda ne kadar zengin olduğunu gözler önüne sermeye ve *Senatus*'ta onun aleyhine genel bir hava yaratmaya çalışmıştır. Bu bakımdan, Lucullus'un hiçbir masraftan kaçınmadan inşa ettirdiği görkemli villasının resmini *Senatus* üyelerine göstermiştir (ayrıca bk. Magie 1950, 345 dn. 51; 348 dn. 56). Romalı generallerin askeri seferler sonucunda kazanılan yağma malları ve hazineler üzerindeki yetkilerine ilişkin olarak ise bk. Shatzman 1972, 177 vdd.

[1832] Plut. *Luc.* XXXIII. 5; Cic. *Leg. Man.* IX. 26. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Luc.* XXXV. 3; App. *Mithr.* 90; Cass. Dio XXXVI. 14. 3-4; 17. 1.

dağıtılması, bir kısmının da Manius Acilius Glabrio emrine verilmesi kararlaştırıldı. Söz konusu yasa uyarınca, Lucullus ayrıca elinde kalan son eyaletler olan Bithynia ile Pontus valilikleri ve Mithradates ile Tigranes'e karşı yürüttüğü savaşın kumandanlığından azledildi. Bithynia ve Pontus eyaletleri ve Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'nın komutası, Gaius Calpurnius Piso ile İÖ. 67 yılı *consul*'lüğünü paylaşan Manius Acilius Glabrio yönetimine verildi[1833].

Bu sırada, İÖ. 67 yılının ilk aylarında, Lucullus'un Nisibis'te bıraktığı askerler arasında terhislerini istediklerinden dolayı bir karışıklık çıktı. Kargaşa kısa süre içinde bütün orduya yayıldı ve genel bir isyana dönüştü. Askerleri tahrik edenlerin başında, zamanı geldiği halde terfi edemeyen ve hakkı olan onurların kendisine verilmediğini düşünen Lucullus'un karısının kardeşi Publius Clodius Pulcher[1834] vardı. Clodius, Flaccus tarafından, İÖ. 87 yılında Sulla ve Mithradates'e karşı Roma'dan yola çıkarılan; fakat sonradan Fimbria'nın komutasına geçen *legionarius*'larla[1835] yakın ilişkiye geçerek onları Lucullus'a karşı kışkırttı[1836]. Fakat Lucullus'un Nisibis'te olanlardan haberdar olması üzeri-

---

[1833] Plut. *Luc.* XXXIII. 5; Cic. *Leg. Man.* IX. 26; Cass. Dio XXXVI. 14. 4; ayrıca bk. Sall. *Hist.* V. 11; Plut. *Pomp.* XXX. 1; Williams 1984, 223 vdd.

[1834] Plut. *Cic.* XXIX. 3-4; *Luc.* XXXVIII. 1; Cass. Dio XXXVI. 14. 4; Cic. *har. resp.* XX. 42. Daha detaylı bilgi için bk. Tatum 1991, 570 vdd.

[1835] Romalıların '*Valerii*' bazen de '*Fimbrianii*' olarak adlandırdıkları söz konusu yirminci *legio* (Cass. Dio XXXVI. 14. 3; ayrıca bk. Liv. VI. 9), İÖ. 85 yılında Fimbria'nın başlattığı bir isyan sonucunda komutanları İÖ. 86 yılı *consul*'lerinden L. Valerius Flaccus'u öldürmüşlerdi (Plut. *Luc.* XXXIV. 2). Yukarıda sözü edilen *legio* adından da anlaşılacağı üzere ismini komutanlarından almıştır.

[1836] Cic. *har. resp.* XX. 42; Plut. *Luc.* XXXIV. 1-6; Cass. Dio. XXXVI. 14. 3-4; 17. 2; XXXVII. 46. 2.

Her çeşit kavme ve Roma'nın düşmanı olan krallıklara karşı bin bir zorlukla sayısız savaşa girerek onları yenen askerlerin ellerine hiçbir şey geçmemişti. Oysa Lucullus'un altınlarını ve değerli eşyalarını taşıyan katır ve develerden oluşan konvoy her geçen gün daha da büyüyordu. Pompeius'un askerleri ise, çoktan birer vatandaş olmuşlar, eşleri ve çocuklarıyla birlikte bereketli topraklar ve zengin kentlerde yaşamlarını sürüyorlardı. Halbuki Pompeius sadece Sertorius kendi adamları tarafından öldürüldükten sonra, İspanya'daki bir grup asi ile Roma'daki kaçak kölelerin isyanını bastırmıştı. Kendileri gibi, Mithradates ve Tigranes'i –Asya'nın büyük krallarını– yenerek, onların saraylarını, hazinelerini ve kentlerini yağmalamamışlardı. İşin garip tarafı, bu seferler sonucunda her şeyin Lucullus'un cebine girmesi ve kendilerine bir şey kalmamasıydı. Ayrıca Lucullus komutasındaki askerleri için savaş bitmiyordu. Clodius'un bu sözlerini dinleyen askerler ona '*asker dostu*' lakabını takmışlardı (Plut. *Luc.* XXXIV. 1-4). Daha detaylı bilgi için bk. Mulroy 1988, 157 vdd.

ne Clodius, İÖ. 67 baharında emrindeki üç Roma *legio*'suyla Cilicia'ya gelmiş olan diğer eniştesi Quintus Marcius Rex'in yanına sığındı[1837].

Fakat ordu Lucullus'a karşı ayaklanmıştı. Artık, ne Tigranes, ne de Mithradates'e karşı savaşmak istiyorlar ve kamplarında Lucullus'un yerine yeni bir komutanın atanmasını bekliyorlardı[1838]. Tam bu sırada Triarius'un habercileri Roma kampına vardılar. Fabius'un yenilgisini ve Pontos'ta olup bitenleri Lucullus'a rapor ettiler. Ondan yardım talebinde bulundular[1839]. Bunun üzerine Lucullus, ordusunu Pontos'taki arkadaşlarını kurtarmaya ikna etti[1840]. Böylelikle, İÖ. 67 baharında Lucullus Nisibis-Gordyene'den hızla Pontos'a doğru yürüyüşe geçti.

Bu sırada, Mithradates Pontos'taki özgür vatandaşları ve köleleri kendisiyle birleşmeye ve kralla birlikte özgürlük savaşına katılmaya davet etmişti. Bu çağırılar yerlerine ulaştıktan sonra, çiftçiler ve köylüler tarlalarını, çobanlar sürülerini, köleler efendilerini terk ederek kitleler halinde ona katıldılar. Ordusu günden güne büyüyen Mithradates, krallığının dört bir yanından kendisine katılan yeni askerleriyle Iris Irmağı'nı aşarak Triarius komutasındaki Roma kuvvetlerine doğru ilerledi. Triarius konuşlandığı, etrafında doğal korumaların olduğu Gaziura kentinin kalesi karşısındaki ovada kamp kurdu. Çevresindeki yükseltilerin arasında arkasını tepelere yaslamış olan tahkimli kent etrafında vadilere ayrılmış tepecikler yer almaktaydı. Kentin kalesi ise, etrafındaki yükseltilerin en üstünde ova tabanından yaklaşık 180m yükselen bir kaya kütlesi üzerine kurulmuş ve kuvvetli surlarla tahkim edilmişti. Bu bakımdan Mithradates Romalıları, ne kuşatma altına aldı, ne de direkt olarak onlara saldırdı. Kralın amacı Triarius'u savaşa zorlamaktı. Çalışmalarını sürdürürken de, ordusunu Romalıların görüntü alanına girebilecek şekilde ovaya yaydı. Lucullus gelmeden Triarius'la karşılaşmak, onu yenmek ve krallığın geri kalan kısmını tekrar ele geçirmek istiyordu. Ama Triarius hareket etmeyince, kuvvetlerinden bir kısmını

Clodius hiç şüphesiz, komutanı Lucullus'un arkasından bu kadar cesur şekilde konuşarak, askerleri ona karşı ayaklandırdığı sırada Roma'daki son gelişmelerden haberdardı. Bu durumda, Lucullus resmi olarak, artık sadece bir Roma vatandaşıydı (Cass. Dio XXXVI. 14. 4; 15. 1). Ayrıca bk. Balsdon 1966, 68; Twyman 1972, 872.

[1837] Cass. Dio XXXVI. 17. 2; ayrıca bk. Sall. *Hist.* V. 14; Cic. *har. resp.* XX. 42.

[1838] Plut. *Luc.* XXXIV. 5.

[1839] Plut. *Luc.* XXXV. 1; ayrıca bk. App. *Mithr.* 88-89.

[1840] Plut. *Luc.* XXXV. 1; App. *Mithr.* 89.

Dadasa[1841] Kalesi'ne gönderdi. Burada Romalıların erzakları vardı. Düşmanın bunları korumak için geleceğini ve karışıklık yaşanacağını düşünüyordu. Kralın kalabalık ordusundan korkan ve Lucullus'un kendilerini kurtarmak üzere yolda olduğunu haber alan Triarius, bir süre için sessiz kaldı. Ancak Dadasa'nın kuşatıldığını ve askerlerinin heyecanlanarak bir lider tarafından yönetilmedikten sonra, kendi bildiklerini yapacakları haberi gelince harekete geçti[1842]. Fakat yolda kralın saldırısına uğradı. Çarpışma Zela'ya (Zile, Tokat) yaklaşık 5km mesafede yer alan Skotion Dağı/Tepesi[1843] ve onun önlerindeki ovada gerçekleşti[1844]. İki ordu kalkan kalkana miğfer miğfere uzun süre çarpıştı. Her iki taraf da uzun süre, bir karış gerilemeden dayandı. Savaşı hangi tarafın kazanacağı belli olmadı.

Ama Pontos'lular süvari bakımından avantajlıydılar. Bunun üzerine Mithradates bizzat derin kollar halinde ilerleyen yedek birliklerin başına geçerek hızla düşmanın merkezine saldırdı[1845]. Kralın komutasındaki kuvvetlerin kalkanlarıyla bronzdan bir duvar oluşturmaları düşmek üzere olan ön cepheyi takviye etti. Krallarıyla birlikte çarpışan askerler birlikte hareket eden savaş gemileri gibi dalgalar halinde ilerlemeye, silahlarını soğuk kanlılıkla ve öldürücü bir ustalıkla kullanmaya başladılar. Bu sırada Pontos'lular evleri, tarlaları, tapınakları, kısacası kendi ülkeleri uğruna şavaştıkları için kahramanca çarpışıyorlardı. Pontos safları sık dizili bir kol halinde ölüm duvarı gibi ilerleyip önlerine çıkan düşmanı ezerek geçtiler. Şiddetli çarpışmalar sonunda Pontos ordusunun merkezinde yer alan Mithradates'in komutasındaki birlikler Roma saflarını yararak düşmanı bozguna uğrattılar. Böylelikle bir yandan peşlerine

---

[1841] Tokat'ın 5km güneyinde Maden Kale olarak adlandırılan yer olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bk. Cumont et Cumont 1906, 244 vdd.; Magie 1950, 1070 dn. 10; Olshausen und Biller 1984, 63 vdd.; 122 vd.

[1842] Cass. Dio. XXXVI. 12. 1-3. Plutarkhos (*Luc.* XXXVI. 1) ve Appianos'a (*Mithr.* 89) göre, Lucullus'un yaklaşmakta olduğu haberi Triarius'a ulaşınca, zaferi sadece kendisine mal etmek için şafakla birlikte Pontos'lulara saldırdı. Ancak Lucullus'tan yardım istedikten, konuşlandığı tahkimli kalede onun gelmesini uzun süre bekledikten sonra, Lucullus'un takviye güçleriyle kendisine birkaç günlük mesafede olduğunu öğrendiği bir sırada, Triarius'un birdenbire hırsa kapılıp Mithradates'e saldırması bizce biraz gariptir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 347 dn. 54.

[1843] Söz konusu dağın lokalizasyonu henüz yapılamamıştır.

[1844] Caes. *Bell. Alex.* 72; Plin. *nat.* VI. 3. 10.

[1845] Savaşın başlangıcında tecrübeli askerlerden oluşan ve kralın bizzat komuta ettiği bu yedek güç savaşı izlemek ve Pontos saflarının en çok saldırıya uğrayacak noktasına yardıma koşmak üzere geride kalmıştı.

17) *Kralın Dönüşü*

K
Kaukasos
Dioskurias
Kolkhis
Phasis
Iberes
Albanoi
Kambysene
Kyros
Gogarene
Sakasene
Pharnakeia
Trapezus
Khorzene
Kseksene
Paryadres
Kabeira
Mithradates'in Güzergahı
İÖ. 68/67 Kışı
Karanitis
Arsakses
Artaksata
Elegeia
Komisene
Araksene
Euphrates
Akilisene
Odomantis
Asthianene
Arsamias
Orkhistene
Lasoropeda
Phaunene
Sophena
Tigranokerta
Arzanene
Lykos
Atropatene
Kommagene
Masios
Gordyene
Nisibis
Adiabene
Tigris
Zagros
Osroene
Mesopotamia
PARTHIA
Euphrates
Anahtar
Mithradates'in Güzergahı
Lucullus'un Güzergahı
Kuşatma
Savaş
Tapınak

düşüp saflarını zorlayan Mithradates'in kumandası altındaki birliklerin, öte yandan da Pontos süvarileri arasında kalan Triarius'un ordusundan sağ kalanlar dört bir yana dağıldılar. Roma ordusunun büyük bir bölümü artık yalnız kendini düşünmekte, canını kurtarma çaresi aramaktaydı. Her bir Romalı panik içinde kurtulacağını ümit ettiği yöne doğru koşmaktaydı. Bu hızlı kaçış sırasında Romalıların büyük bölümü süvariler tarafından çevrilerek imha edildi. *Legionarius*'lar bölgeyi iyi tanımadıkları için yollarını şaşırıyor ve nereye kaçacaklarını bilemiyorlardı. Pusuya düşürülüp öldürülüyorlardı. İçlerinden bazıları kaçmak için her çareye başvururken, ova boyunca pek uzakta olmayan Iris'e doğru çekildiler. Ancak sonunda ırmak kenarındaki bir bataklığa saplandılar. Bu sırada kendilerini amansızca takip eden Pontos'lular o denli hasar verdiler ve o kadar korku/telaşa neden oldular ki; Romalıların hiçbirinde ne muharebeye devam edecek cesaret ne de kaçmak için ümit bıraktılar. Sonunda, sıkıştırıldıkları bataklık alanda Pontos birlikleri tarafından her yandan kuşatılarak ok yağmuruna tutuldular[1846]. Pontos süvarilerini atlatanlar ise, değişik bir istikamete kaçtıklarından bu katliamdan kurtuldular. Fakat onlar da Mithradates'in bizzat başında bulunduğu Pontos atlı birlikleri tarafından takip edilmeye başlandılar[1847]. Bu sırada Pontos süvarilerinden biri sanılan Romalı *centurio* (yüzbaşı) kralın takip birliğinde bir süre onun yanında dört nala at sürdü. Fırsat bulunca da kılıcını dolu dizgin at süren kralın bacağına sapladı. Zira kralın vücudunun üst kısmını tamamen zırhla kaplıydı. Bundan dolayı *centurio*, onu arkadan bıçaklayamadı. Bunun üzerine kralın yanında bulunanlar derhal *centurio*'yu parçalara ayırdılar[1848].

Kralın yarası ağırdı. Aşırı kan kaybından atında duramadı. Yere düşerek bayıldı. Yanındakiler savaşçı kralı ordugaha geri taşıdılar. Komutanlar zaferin Pontos'lularda olduğunu ilan ederek askerleri geri çağırdılar. Şaşıran askerler takibi bırakarak geri döndüler. Bütün ordu kralın çadırının etrafında toplandı. Kralın öldüğünü zanneden askerler öfke

---

[1846] Pontos'lular artık kesinleşen bir başarı karşısında kendilerini kolladılar ve umutsuzluğa kapılmış insanlara karşı kendilerini tehlikeye atmadan, bataklıkta sıkıştırılan Romalılarla düzenli savaşa girişmeyip onları uzaktan oklamakla yetindiler. Daha sonra da düzenli olarak ilerleyip geriye kalanları ve yaralıları kılıçtan geçirdiler.

[1847] App. *Mithr*. 89; 120; Cass. Dio XXXVI. 12. 1-4; ayrıca bk. Plin. *nat*. VI. 3. 10.

[1848] App. *Mithr*. 89. Cassius Dio'ya (XXXVI. 13. 1) göre ise, Mithradates'in kuvvetlerinden olan biri –daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, bazı birliklerini Mithradates, Romalılar gibi silahlandırmıştı (ayrıca Mithradates'in saflarında halen birçok rejim düşmanı Romalı yer almaktaydı)– krala bir şey söyleyecek gibi yaklaşarak onu yaraladı. Adam hemen yakalandı ve öldürüldü.

seline kapıldılar. Pontos kampından öyle gürültüler yükselmeye başladı ki, Triarius'un Gaziura'da bıraktığı askerler korkudan kaçtılar. Kralın kanaması bayılmış olmasının da etkisiyle, doktorlarından Timotheos tarafından durduruldu. Kral aynı gün ayağa kalkarak –aynen Büyük İskender'in Mal Kalesi'ni ele geçirirken ağır yaralanıp da ölümcül tehlikeyi atlatması üzerine kendisini önce gemiden daha sonra da at üzerinde askerlerine gösterdiği gibi[1849]– askerlerine selam verdi. Askerlerinin bir kısmını düşmanın takibi, diğer kısmını ise, Gaziura ve Dadasa'daki Roma kamplarının ele geçirilmesiyle görevlendirdi. Pontos süvari birlikleri akşama kadar düşmanı izleyerek ele geçirdiklerini öldürdüler. İçlerinden pek azı esir alındı. Bunların da hepsi diğerleri gibi, kılıçtan geçirildi. Roma atlılarından küçük bir grup Triarius'la birlikte Iris'i aşmayı başararak Lucullus'un kampına doğru yola koyuldular. Gaziura ve Dadasa'daki Roma kampları ise, daha Pontos'lular oraya ulaşmadan zaten büyük ölçüde boşaltılmıştı. Geride kalanları askerler temizledi. Dört bir yana dağılarak kendilerini ayaklarının götürdüğü yere kadar arkalarına bakmadan kaçan Romalılar takip edilerek yok edildiler. İçlerinden pek azı Lucullus'un kampına ulaşabildi. Savaş alanındaki ölülerin elbiseleri ve silahları soyulduğu zaman Romalıların uğradıkları yenilginin boyutları anlaşıldı. 7.000 kişiden fazla *legionarius*'un öldürüldüğü bu savaşta Romalılar ayrıca 24 *tribunus* ve 150 *centurio* kaybetmişlerdi. Roma ordusu için bu, eşi görülmemiş bir felaketti[1850].

Triarius, elinde kalan birkaç süvarisiyle Lucullus'un kampına ulaşarak felaket haberini ona bildirdi. Triarius'un kumandası altındaki ordunun dökün tüleri birer ikişer Lucullus'un ordugahına sığındılar. Lucullus, kızgın askerlerin aradığı Triarius'u uzun bir müddet kendi koruması altına alarak saklamak zorunda kaldı[1851]. Bu sırada Mithradates yarası iyileşirken kampta halen düşmanların olabileceğini düşündü. Başka bir amaç içinmiş gibi askerlerini kontrol ettirdi. Sonra her adamın kendi çadırına girip dinlenmesini emretti. Bu yolla Romalıları ayırt ederek

---

[1849] Arr. *anab*. VI. 9. 1-13. 3.

[1850] App. *Mithr*. 89; 112; Plut. *Luc*. XXXV. 1; *Pomp*. XXXIX. 1; Cass. Dio XXXVI. 13. 1; Cic. *Leg. Man*. IX. 25; XV. 45; Sall. *Hist*. V. 3-8; Liv. *perioch*. 98; Caes. *Bell. Alex*. 72; Sen. *Contr*. VII. 1. 15; Plin. *nat*. VI. 3. 10.

Romalıların bu savaşta kaybettikleri subay sayısı iki buçuk *legio*'ya kumanda etmeye yetecek kadardır. Appianos'a (*Mithr*. 89) göre, bütün Roma tarihi boyunca, Romalılar bir savaşta bu sayıda subayı çok ender olarak kaybetmişlerdir.

Böylelikle Mithradates, bir bakıma Lucullus'tan Rhyndakos Irmağı yenilgisinin öcünü almıştır (Sherwin-White 1984, 184).

[1851] Plut. *Luc*. XXXV. 2.

onları öldürttü[1852]. Lucullus'un ordusuna birkaç günlük mesafede olduğunu öğrendiğinde ise, kampını kaldırarak Armenia Minor'a doğru harekete geçti. Amacı büyük bir orduyla kendisine doğru gelmekte olan Tigranes'le birleşerek Lucullus'a ve emrindeki Romalılara son darbeyi indirmekti. Böylelikle binlerce Romalının leşleriyle doldurduğu savaş alanını terk etti. Yolu üzerindeki bütün yörelerdeki kuyuları doldurdu. Çeşmeleri tıkadı. Tarlalardaki ekinleri ve otları biçtirdi. Kentleri yağmaladı ve yakarak harabe haline getirdi. Bu suretle Romalıların yürüyüşleri sırasında erzak edinmelerini engelledi. Ardından hazinelerinin, kıymetli eşyalarının ve erzak depolarının bulunduğu, Halys Irmağı'nın kuzeyindeki yüksek dağ silsilesinin üzerinde yer alan Taulara Kalesi'ne gitti. Etrafını tahkim ettirdi. Orada Tigranes'i beklemeye başladı[1853].

Bu arada, uzun süre önce Mithradates'in yanına sığınmış ve kralın cömert misafirperverliğinden yararlanmış olan Roma *Senatus* üyelerinden Attidius'un krala suikast girişiminde bulunmak üzere olduğu anlaşıldı. Mithradates onu ve komplo tertipçilerini ölüme mahkum etti[1854]. Mithradates'in tarafında bu olaylar cereyan ederken Lucullus hiçbir iaşe imkanı olmayan topraklarda krala doğru ilerlemesini sürdürüyordu. Kendisine ve ordusuna Mithradates'i yenmek üzere olduğu izlenimini kabul ettirmiş ve askerlerine ileride elinden kaçan fırsatları daha iyi değerlendireceğini söylemişti. Ama aslında hiçbir şey yapmamıştı. Mithradates ise, Lucullus'a karşı yürümemiş, Taulara yakınlardaki bir tepe üzerine konuşlandırdığı karargahında Tigranes'i bekliyordu. Tigranes, Kappadokia'ya doğru ilerlediği sırada, damadı Media Kralı Mithradates komutasındaki süvari birliklerini Pontos kralına yardıma yolladı. Mithradates yolda, Lucullus'un dağınık halde ilerleyen askerlerini gördüğünde, aniden Romalılara karşı saldırıya geçti. Birçoğunu öldürdü. Kalanlar canlarını, ancak panik içinde Lucullus'un kampına kaçarak kurtardılar. Beklemedikleri anda yenilgi haberini alan ve Tigranes'in büyük bir orduyla yaklaştığını öğrenen Roma ordusunda isyan başladı[1855].

Aynı zamanda Lucullus'un yerine Bithynia valiliğine atanan, İÖ. 67 yılı *consul*'lerinden Manius Acilius Glabrio, aynı yılın baharında emrin-

---

[1852] Cass. Dio XXXVI. 13. 2.

[1853] Plut. *Luc*. XXXV. 2; App. *Mithr*. 90; 115; Cass. Dio XXXVI. 14. 2.

[1854] Appianos'a (*Mithr*. 90) göre, Attidius bir zamanlar *Senatus* üyesi olduğu ve kralın arkadaşlığını paylaştığından işkenceye tabi tutulmadı. Fakat tertipçiler korkunç acılar içinde öldürüldüler. Attidius'un azatlıları ise, efendilerinin emirlerine zorunlu olarak hizmet ettikleri için, onlara bir şey yapılmadı ve serbest bırakıldılar.

[1855] Cass. Dio XXXVI. 14. 2-4.

deki askerlerle Bithynia'ya gelmişti. Habercilerini Lucullus'a göndererek, Roma'da savaşı gereksiz yere uzattığı gerekçesiyle suçlandığını; Bithynia ve Pontus *proconsul*'lüğünden da azledildiğini[1856] ve emrindeki *Valerii legio*'su olarak adlandırılan ve Fimbria komutasında Küçük Asya'ya giren yirminci *legio* askerlerinin görev sürelerinin bittiğini kendisine bildirdi. Geri kalan askerlere savaşı derhal bırakmaları emredildi. Bu emre itaat etmeyenlerin bütün mallarına el koyulacağı ilan edildi[1857].

Bu emirle Lucullus, sıradan bir Roma vatandaşı statüsüne inmişti. Gene de askerlerini bir arada tutmayı başardı. Pontos kralını kendisiyle savaşa zorlayamadığından en azından onların birleşmesini önlemek üzere Tigranes'e karşı harekete geçmeye karar verdi. Amacı Tigranes üzerine yürüyerek onunla savaşmaktı[1858]. Bu bakımdan o sıralar elindeki üç yeni Roma *legio*'suyla Lykaonia üzerinden atandığı Cilicia Eyaleti'ne doğru ilerleyen bacanağı Quintus Marcius Rex'ten yardım istedi. Adamlarını göndererek, ondan emrindeki *legio*'larla kendisine katılmasını rica etti. Fakat Marcius, bu isteği reddetti[1859]. Bunun üzerine Lucullus her nasılsa, askerlerini bir şekilde ikna ederek Tigranes'e karşı ilerlemeye başladı. Uzun yürüyüşlerden bitap düşmüş yorgun Armenia ordusuna baskın yapmayı planlıyordu[1860]. Romalılar, Kappadokia sınırı yakınlarına geldiklerinde durarak daha ileri gitmek istemediler. Bir zamanlar Fimbria komutası altındaki askerler de yürüyüşü bırakarak geri

---

[1856] Sall. *Hist.* V. 13 2; Cic. *Leg. Man.* II. 5. Cicero'ya (*Fam.* III. 6. 3; 6) göre, Lucullus'un ordu üzerindeki kumanda yetkisi ve Bithynia valiliği, kendi yerine atanan valinin eyalet topraklarına ayak basmasıyla sona eriyordu. *Lex Cornelia de provinciis ordinandis* yasası uyarınca görevini –*imperium*– yeni valiye devrederek, otuz gün içinde eyaleti terk etmesi gerekiyordu (ayrıca bk. *Fam.* I. 9. 25). Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 348 vd.; Marshall 1972, 902 dn. 60.

[1857] App. *Mithr.* 90; ayrıca bk. Sall. *Hist.* V. 13 1-2; Cic. *Leg. Man.* IX. 26; Liv. *perioch.* 98; Plut. *Luc.* XXXV. 3; Cass. Dio XXXVI. 14. 4. Appianos'a (*Mithr.* 90) göre, söz konusu emri getiren haberciler Küçük Asya *proconsul*'ü –metinde komutan (= *stratēgos* [στρατηγός])) olarak geçmektedir– tarafından yollanmıştı. Daha detaylı bilgi için bk. Gelzer 1926, *col.* 404; Magie 1950, 348 dn. 57; William 1984, 226 dn. 25.

[1858] Plut. *Luc.* XXXV. 2.

[1859] Sall. *Hist.* V. 14-15; Cass. Dio XXXVI. 15. 1; 17. 2; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Twyman 1972, 865 dn. 258.

[1860] Plut. *Luc.* XXXV. 2; Cass. Dio XXXVI. 15. 2. Appianos'a (*Mithr.* 90) göre ise, terhis edildiklerini ve Lucullus'un artık komuta yetkisinin kalmadığını öğrenen askerlerin büyük bir bölümü ordugahı terk ettiler. Lucullus'un yanında sadece az sayıda asker kaldı. Onlar da fakir olanlardı. Zaten hiçbir varlıkları olmadığı için, *Senatus*'un mallarına el koyma cezası onlar açısından bir şey ifade etmiyordu.

çekildiler. Lucullus'a, *Senatus* tarafından verilen bir kararla –*Senatus consultum*– artık askerliklerinin bittiğini; Anadolu'daki bütün Roma eyaletlerinin yönetimine başkalarının atandığını; bu yüzden kendisinin de komutanlık yapmaya yasal hakkı olmadığını söylediler[1861].

Lucullus, emekli askerleri durdurmak üzere her yolu denedi. Ancak, bütün çabaları sonuçsuz kaldı. Askerlerin çadırlarını teker teker dolaşarak onları ikna etmeye çalıştı. Onlar Lucullus'un önüne boş para keselerini atarak, düşmana karşı kendisinin yürümesini; çünkü şimdiye kadar yapılan seferlerde sadece kendisinin zengin olduğunu bildirdiler. Sonunda diğer askerlerin araya girmesiyle emekli askerler, İÖ. 67 yazı boyunca orduyla birlikte kalmaya razı oldular. Fakat, ne bir adım daha ilerlemeye, ne de düşmanla çarpışmaya yanaştılar. Olası bir çarpışma halinde, orduyu bırakıp geri çekileceklerdi. Çaresiz kalan Lucullus, emekli askerlerin her koşulunu kabul etti. Yoksa, şimdiye kadar ele geçirdiği toprakların hepsini kaybedecekti. Bu bakımdan bütün yaz boyunca onları Kappadokia sınırı yakınlarındaki karargahında tutmakla yetindi[1862].

Bu durumdan yararlanan Mithradates krallığına geri döndü. Kral hiçbir yerde direnişle karşılaşmadı. Bölgedeki kalelerin kontrolünü tekrar ele geçirdi. Kentler kapılarını açtılar. Herkes kralın gelişini sevinçle karşıladı. Böylece Pontos tamamen Romalılardan temizlendi. Daha sonra kral kendisine ihanet eden kentlerden bazılarını yıktı[1863], bazılarını cezalandırdı; insanlardan ise, çeşitli şekillerde intikamını aldı[1864]. Tigranes ise, Lucullus'un Nisibis'e doğru geri çekilmeye başlamasıyla birlikte krallığının kuzey bölgelerindeki hakimiyetini sağlamlaştırmıştı. Daha sonra hiç beklemeksizin güney bölgeleri üzerine yürümüş ve onların da kontrolünü eline geçirmişti. İÖ. 67 ilkbaharında Lucullus'un Mithradates üzerine yürüdüğü sırada, Tigranes imparatorluğunun güney eyaletleri boyunca Pontos'a doğru ilerledi. Lucullus'un Kappadokia sınırlarına yakın bir yerde çakılıp kalmasından yararlanarak, İÖ. 67

[1861] Plut. *Luc*. XXXV. 3; Cass. Dio XXXVI. 15. 3; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man*. IX. 26; Liv. *perioch*. 98.

[1862] Plut. *Luc*. XXXV. 4-6. Askerlerin Lucullus'a karşı bu şekilde davranmalarının sebepleri için ise bk. Plut. *Luc*. XXXIII. 1-4; XXXIV. 3-4; *Luc-Kim*. II. 3-4; Cass. Dio XXXVI. 16. 1-3.

[1863] Mithradates bir zamanlar kendi ismine izafeten kurduğu Eupatoria kentini, Romalılara karşı savaşmaksızın kapılarını açmış olduğu için ceza olarak yıktırmıştır (App. *Mithr*. 115; ayrıca bk. Strab. XII. 3. 30 *c*. 556).

[1864] App. *Mithr*. 91; Cass. Dio XXXVI. 17. 1. Mithradates'in, İÖ. 67 Eylül'ü ile İÖ. 66 Eylül'ü arasında Pontos'ta bastırdığı sikkeler için ayrıca bk. Magie 1950, 349 dn. 59.

yazında Kappadokia'ya girdi. Bu sırada Pontos'taki hakimiyetini sağlamlaştıran Mithradates, Kappadokia üzerine yürüdü. Her iki kral Lucullus'un ve Romalıların gözleri önünde Kappadokia'yı talan etti. *Socius populi Romani atque amicus=Roma halkının müttefiki ve dostu,* φιλορώμαιος=*Romasever* lakaplı Kappadokia'nın kara bahtlı, kukla kralı I. Ariobarzanes ise, altıncı kez krallığından kaçarak Romalılara sığınmak zorunda kaldı[1865].

Kaderin bir cilvesi olarak, İÖ. 67 yazında Lucullus'un Pontos'u ele geçirmesinden sonra, bölgeyi Roma eyaleti olarak düzenlemek üzere *Senatus*'tan istediği komisyon üyeleri Kappadokia sınırındaki Roma kampına ulaştılar. Fakat ortada düzenlenecek eyalet yoktu. Lucullus, kendi ordusuna dahi kumanda edemiyor, askerleri ve subayları tarafından aşağılanıyor ve hakarete uğruyordu[1866]. Yıllarca Anadolu'yu kana bulayan Lucullus'un o muhteşem fetihleri ve zaferleri artık birer hayal olmuştu. Gerek Mithradates gerekse Tigranes kendi krallıklarını tekrar ele geçirmişler, üstüne üstlük bir de Kappadokia'yı yağmalamışlardı. Şimdi Küçük Asya ve Hellas, Mithradates ile Tigranes'in tehdidi altına girmişti. Roma kartalları geldikleri hızla Tigris ve Euphrates'ten Halys'e doğru geri çekilmişlerdi. İÖ. 74 yılının sonlarında Anadolu'dan gidip de İÖ. 67 yılının yazında dönen bir kimse, bu süre zarfında Küçük Asya'da Kappadokia'nın Mithradates ve Tigranes'in hakimiyetleri altına geçmesinden başka hiçbir siyasi değişiklik olmadığını zannedebilirdi. Ancak bu müddet zarfında, Bithynia, Paphlagonia, Pontos, Kappadokia ve Armenia bölgelerindeki birçok kent ve köy yakılıp yıkılmış, kırsal alanlar tahrip edilmiş, sayısız insan katledilmiş ve Anadolu'nun büyük bir bölümü harabeye çevrilmişti. Lucullus ise, Bithynia ve Cilicia bölgelerindeki *proconsul*'lerin pervazsızlığı ve askerlerinin inatçılığı yüzünden Kappadokia sınırındaki Roma kampında elleri kolları bağlı bir halde, şimdiye kadar ele geçirdiği her şeyin birer birer kaybedilişini seyretmek zorunda kalıyordu[1867].

[1865] Plut. *Luc.* XXXV. 2; 5; App. *Mithr.* 91; Cass. Dio XXXVI. 15. 3; 17. 1; Cic. *Leg. Man.* II. 5; V. 12; VI. 16; IX. 26.

[1866] Plut. *Luc.* XXXV. 5-6; XXXVI. 1; Cass. Dio XXXVI. 43. 2; XLVI. 1; Cic. *Att.* XIII. 6 *a*.

[1867] Cic. *Leg. Man.* II. 4-5; V. 12; VI. 16; IX. 26; XV. 45; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Liv. *perioch.* 98; Plut. *Luc.* XXXV. 1-6; App. *Mithr.* 88-90; Cass. Dio XXXVI. 14-17. 1; Eutr. VI. 9. 3; Günaltay 1987[2], 509.

Cassius Dio'ya[1868] göre, bu sırada Lucullus'un yerine Bithynia Eyaleti *proconsul*'lüğüne ve Mithradates'e karşı yönetilecek olan savaşın komutasına atanan M. Acilius Glabrio bir ara emrindeki orduyla Kappadokia'ya giderek Mithradates'le savaşmayı düşündü. Mithradates'i yenerek, Lucullus'un zaferlerinin üzerine oturmak istedi. Fakat Pontos kralının kuvvetli ordusunu ve Lucullus'un kampında cereyan eden olayları duyunca oraya gitmekten vazgeçti. Zira Cicero'ya[1869] göre Glabrio, böylesine büyük bir savaşı yürütebilecek ne yeterli donanıma ne de kabiliyete sahipti. Bu bakımdan Bithynia'daki eyaletinde kalarak olayları uzaktan seyretmeyi yeğledi. Lucullus'un eski valisi olduğu halde hiç görmediği Cilicia *proconsul*'lüğüne atanan bacanağı Q. Marcius Rex ise, onun yardım çağrısını reddettikten sonra, emrindeki üç *legio*'yla, eyaletine gitti. Orada, Tigranes'ten kaçarak Romalılara sığınan Menemakhos ve Nisibis'teki ayaklanmadan sonra, Lucullus'un kendisini cezalandırmasından korkarak yanına gelen karısının kardeşi Clodius'u koruması altına aldı. Daha sonra da Clodius'u donanmasının başına geçirerek, onu Cilicia'yı korsanlardan temizlemekle görevlendirdi[1870].

Lucullus, İÖ. 67 sonbaharına kadar Kappadokia sınırındaki kampında kaldı. Sonbahar başında emekli askerler görev yerlerini bıraktılar[1871]. Bunun üzerine Lucullus ordusu ve *Senatus* tarafından kendisine gönderilen komisyon üyeleriyle Galatia'ya çekildi. İÖ. 67-66 kışını Roma'nın Küçük Asya'daki en önemli müttefikleri olan Galatların topraklarında geçirdi. İÖ. 66 yılı ilkbaharına, Pompeius ile Galatia'da buluşuncaya dek Roma birliklerini komutası altında tutmayı başardı[1872].

[1868] Cass. Dio XXXVI. 17. 1.

[1869] Cic. *Leg. Man.* II. 5.

[1870] Cass. Dio XXXVI. 15. 1; 17. 1-2; Sall. *Hist.* V. 13. 1-14. 3.

[1871] Fakat resmi olarak görev süreleri biten askerler, bir şekilde Lucullus'un kampından ayrılmamış ve İÖ. 66 ilkbaharına kadar onun yanında kalmış gibi görünmektedirler. Cassius Dio'ya (XXXVI. 16. 3; XLVI. 1) göre, Pompeius, '*Valerii*' olarak adlandırılan bu *legio* askerlerini hizmet süreleri bitmiş olmasına rağmen kendi birlikleri arasına almıştır. Bu askerler Pompeius'un uzun seferleri boyunca hiçbir şekilde, ona karşı ayaklanmamış ve orduda karışıklık çıkarmaya yeltenmemişlerdir.

[1872] Plut. *Luc.* XXXVI. 1-2; *Pomp.* XXXI. 1-5; Cass. Dio XXXVI. 46. 1. Cicero'ya (*Leg. Man.* IX. 26) göre ise, askerlik süresi biten askerler *Senatus*'un kararını duyar duymaz görev yerlerini bırakmışlardı. Diğer birlikler Lucullus'u terk ederek Bithynia Valisi M. Acilius Glabrio'nun yanına gitmişlerdir (ayrıca bk. App. *Mithr.* 90).

6. *Lex Gabinia*; Pompeius'un Korsan Seferi

İÖ. 67 yılında Akdeniz'de korsanlık faaliyetleri son haddine ulaşmıştı[1873]. Öyle ki, korsanlar neredeyse bütün Akdeniz'e hakim olmuşlardı. Özellikle Anadolu'da ikamet eden insanlardan bazıları Mithradates-Roma Savaşları nedeniyle geçim kapılarının kapandığı ve büyük bir sefalet içine düştükleri için korsan olmaya karar vermişlerdi. Önce haydutlar gibi, ἡμιολία=*hemiolia*'larla[1874] daha sonra da iki ya da üç sıra kürekli gemilerle, aynı organize bir donanmanın generallerini andıran korsan şefleri yönetiminde, filolar halinde seyrederek, kara yerine denizi haraca bağlamışlardı[1875]. Bazen kent yurttaşları içinden en zenginlerini kaçırıp onları sığınaklarına götürüyor ve halktan fidye istiyorlardı[1876]. Bununla birlikte limanlara ve sahil kentlerine akın düzenlemekten de geri durmuyorlardı. Çiftlik evlerini ve tarlaları yakmakla kalmıyor, tahkim edilmiş kalelere saldırıyorlardı. Kentleri dahi kuşatarak kalelerine büyük zararlar veriyor, duvarlarını yıkıyorlardı. Şehirleri yağmaladıktan sonra yakıyor halkı ise, köle olarak Delos ve Rhodos gibi açık pazarlarda satıyorlardı[1877]. Knidos, Kolophon, Klazomenai, Iasos gibi birçok kent, Samos, Syros, Theos, Delos ve Samothrake gibi sayısız ada ve Klaros, Didyma, Epidauros gibi onlarca tapınak korsanlar tarafından yağmalanmıştı. Ayrıca korsanların korkusundan birçok ada boşaltılmış ve sahil kentleri terk edilmişti[1878].

[1873] App. *Mithr.* 91; *civ.* II. 1; Vell. II. 31. 2; Flor. *epit.* I. 41. 1; Oros. *hist.* VI. 4. 1. Appianos'a (*Mithr.* 92) göre, Birinci Mithradates-Roma Savaşı'nda Mithradates Roma'nın Asia Eyaleti'ni ele geçirmiş; fakat Hellas'a gönderdiği orduların art arda Sulla tarafından yenilmesi üzerine, bu eyaleti uzun zaman elinde tutamayacağını anlamıştır. Bu yüzden eyaletin bir bölümünü yağmalamış ve denize korsanlar yollamıştır. Korsanlar ise, başlangıçta halkı hırsızlar gibi tedirgin ederek birkaç gemiyle dolaşıp durmuşlar; daha sonra yaptıkları işten büyük kazanç sağladıklarını fark edince, korsanlıktan vazgeçmemişlerdir. Hatta Pontos kralı, Birinci Mithradates-Roma Savaşı'nda yenilip, Sulla'yla barış yaparak yurduna döndükten sonra bile, korsanlar Anadolu sahillerinde korsanlık faaliyetlerine devam etmişlerdir. Ayrıca bk. App. *Mithr.* 63; Plut. *Pomp.* XXIV. 1; Maróti 1962, 125 vdd.; 1970, 481 vdd.

[1874] Bir buçuk sıra kürekli gemi.

[1875] App. *Mithr.* 92; Plut. *Pomp.* XXIV. 1-2; Cass. Dio XXXVI. 20. 1-4; 21. 1-2; Vell. II. 31. 2; Flor. *epit.* I. 41. 2-3.

[1876] App. *Mithr.* 92-93; Plut. *Pomp.* XXIV. 4.

[1877] App. *Mithr.* 92-93; Cass. Dio XXXVI. 21. 2-3; Oros. *hist.* VI. 4. 1; ayrıca bk. Strab. XIV. 5. 2 *c.* 668.

[1878] Cic. *Leg. Man.* XI. 31-XII. 35; XVIII. 54-XIX. 57; App. *Mithr.* 63; 92-93. Plutarkhos (*Pomp.* XXIV. 4-5)'de, Akdeniz'deki korsanların 1.000'den fazla gemiye

Korsanların en önemli sığınakları, ortak demir atma ve kamp kurma yeri olarak seçtikleri, Kilikia'nın 'Dağlık' diye adlandırılan (Kilikia Trakheia) yöresiydi. Kilikia'nın dik yamaçlı, limansız ve yüksek dağlar arasında kalan bu kısmında bir araya geldikleri küçük kaleleri, limanları, ıssız adaları ve başka barınakları vardı[1879].

Hiçbir denizde güvenlik içinde dolaşılamıyordu. Akdeniz'in her türlü deniz trafiğini tekellerine almışlardı. Deniz savaşlarında Roma *consul* ve generallerini dahi yenmişlerdi[1880]. Bunların arasında yendikleri Sicilia valisi de vardı. Kara ise, ticaret ilişkileri olmadığından pek elverişli değildi. Korsanların bu derece güçlenmesi sonunda Romalıların ticaretlerini olumsuz yönde etkilemeye başladı. Artık, Roma kenti de, uyrukları ve bağlaşıkları gibi, bu felaketi tüm canlılığıyla hissediyordu. Italia ne dışarıya mal ihraç edebiliyor, ne de eyaletlerden gelen malları içeri sokabiliyordu. Sicilia, Sardinia, ile Africa kıyılarından ve Mısır'dan düzenli olarak Roma'ya gönderilen tahıl yüklü gemiler bile korsanlar tarafından ele geçirilmeye başlanmıştı. Bu durum kısa süre içinde Roma *forum*'larında hububat sıkıntısı ve yokluğu şeklinde kendini gösterdi. Roma, nüfusunun kalabalık olması nedeniyle açlık çekiyor ve gün geçtikçe yıpranıyordu[1881]. Ticaret durmuştu[1882]. Artık Romalılar bile korsanların insafına kalmışlardı. Karaya ve denize dağılmış, korsanlık yapmalarını gerektirmeyecek sabit malları olmayan, önlerinde sadece korsanlık etme

---

sahip olduklarını, şimdiye kadar 400'den fazla kenti ele geçirerek yağmaladıklarını ifade etmektedir. Ayrıca Klaros, Didyma ve Samothrake'deki kutsal alanların; Hermione'deki Khthonia; Epidauros'taki Asklepios, Isthmos, Tainaron, Kalauria'daki Poseidon; Aktion ve Leukas'taki Apollon ile Samos Adası, Argos ve Lakinion'daki Hera tapınaklarının korsanlar tarafından yağmalandığını belirtmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Oros. *hist.* VI. 4. 1; Maróti 1962, 126 dn. 6-12.

[1879] Korsanlık felaketi Appianos'a (*Mithr.* 92-93) göre, Mithradates-Roma Savaşları'nın sertliğini ve uzunluğunu göz önünde bulunduran Kilikia Trakheia'lılarda başlamıştı –bu nedenle korsanlara Kilikia'lılar deniyordu. Daha sonra Syria, Kypros, Pamphylia ve Pontos halklarıyla devam etmiş; sonunda tüm doğu insanlarının, kötülüklere maruz kalmaktansa kötülük etmeyi yeğlemeleri ve bunun için de kara yerine denizi seçmeleriyle ortaya çıkmıştı. Böylece kısa sürede korsanların sayıları on binleri bulmuş ve korsanlık sadece doğudaki sulara değil Herakles Sütunları'na (Cebelitarık Boğazı) kadar tüm Akdeniz'e yayılmıştı (ayrıca bk. App. *Mithr.* 119). Konuya ilişkin daha detaylı bilgi ve tartışmalar için bk. Strasburger 1965, 43 dn. 34-38; Avidov 1997, 5 vdd.; Rauh 1998, 263 vdd.; Gabrielsen 2003, 400.

[1880] App. *Mithr.* 93; Cic. *Leg. Man.* XII. 32-33.

[1881] Cic. *Leg. Man.* XII. 34; XVII. 53; App. *Mithr.* 91; 93; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 99; Cass. Dio XXXVI. 21. 1-2; 22. 1-2; 23. 1-2; Oros. *hist.* VI. 4. 1.

[1882] Plut. *Pomp.* XXV. 1; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* XII. 32; XVIII. 54.

şansları bulunan bu denli büyük bir orduyu ortadan kaldırmak Romalılara büyük ve zor bir iş gibi görünüyordu. Ne gözle görülen, ne elle tutulabilen bir yanı, ne de yasası olan bu savaş şimdiye dek hiç rastlanmamış bu bambaşka özelliği dolayısıyla korku ve şaşkınlık uyandırıyordu[1883]. Böylesine köklü, dal budak salmış, uzun süredir devam eden ve tüm halkları baskı altında tutan bu savaşın uzun süreceği tahmin ediliyordu[1884]. Çünkü, Murena onlara saldırmıştı; ama anılmaya değer hiçbir şey başaramamıştı. Ondan sonra aynı şeyi Servilius Isauricus yapmıştı. Ancak söz konusu durum korsanlar üzerinde budanmış bir ağaç etkisi göstermiş, onların daha da serpilip güçlenmelerine neden olmuştu[1885].

Artık korsanlar büyük bir aldırmazlık ve küçümsemeyle Italia'nın tüm kıyılarını, Romalıların en önemli limanlarından Brundisium'u; hatta Ostia'yı yağmalayabiliyorlardı[1886]. Romalılar şimdi, ne Ege Denizi'ndeki ticaret nedeniyle sık sık gidilen zengin; fakat yeterince savunması olmayan Delos Adası'nı ne eyaletlerini ne Italia'nın deniz kıyılarını ne limanlarını ne de Appia yolunu denetleyebiliyorlardı[1887]. Korsanlar Sicilia, Campania[1888] ve Etruria civarlarına baskınlar düzenliyor, yolcu, ticaret, yük ve savaş gemilerini yakıyor, yolculuk etmekte olan soylu ailelerin kadınlarını tutsak alıyorlardı. Kaçırdıkları kişiler arasında kendi bildirgelerini götürmekte olan iki yargıç da vardı[1889]. Durum öyle bir hal almıştı ki; ya Romalılar için yaşamsal önemi olan limanları ele geçiriyor ya da Krete'nin en ünlü limanını gemilerle dolu iken, Roma *praetor*'u Marcus Antonius'un gözleri önünde yakıp yıkabiliyorlardı[1890]. Bazen de sanki kendi vatanlarıymış gibi Italia sahillerinde karaya çıkarak yerleşiyor ve öldürmedikleri insanları köleleriymiş gibi kullanıyorlardı[1891].

[1883] App. *Mithr.* 93; Cass. Dio XXXVI. 3.

[1884] Cic. *Leg. Man.* XI. 31.

[1885] App. *Mithr.* 93-94; ayrıca bk. Cic. *Phil.* XI. 33; Cass. Dio XXXVI. 35. 2-3; Flor. *epit.* I. 41. 4-6.

[1886] Cic. *Leg. Man.* XII. 32-33; App. *Mithr.* 93; Cass. Dio XXXVI. 22. 1-2; ayrıca bk. Vell. II. 31. 2.

[1887] Cic. *Leg. Man.* XVIII. 55. Öyle ki, Tralleis'li Phlegon'a (*Fr. Hist.* 12. 13=*FGrHist* III 606) göre, Athenodoros adlı korsan –İÖ. 69 yılında– Akdeniz'in en önemli ticaret limanlarından biri olmasının yanı sıra, Romalıların Ege Denizi'ndeki üssü konumundaki Delos Adası'nı yağmalamıştır. Ayrıca bk. Arnob. VI. 23. 3-5.

[1888] Flor. *epit.* I. 41. 6.

[1889] Cic. *Leg. Man.* XII. 32; Plut. *Pomp.* XXIV. 4; 6; App. *Mithr.* 93; Cass. Dio XXXVI. 22. 1-2. Korsanların yakaladıkları ya da kaçırdıkları Roma vatandaşlarına yaptıkları komik ve aşağılayıcı hareketler için bk. Plut. *Pomp.* XXIV. 7-8.

[1890] Cic. *Leg. Man.* XII. 33.

[1891] Cass. Dio XXXVI. 22. 3-4.

Tüccarlar; dahası Hellas ve Küçük Asya'ya gidecek olan ordular dahi denizi kötü havalarda geçmeyi yeğliyorlardı; çünkü fırtınadan çok korsanlardan korkuyorlardı[1892].

Artık bu utanca ve zarara katlanamayan Romalılar, korsanlara karşı harekete geçmeye karar verdiler[1893]. İÖ. 67 yılının Ocak ayında halk *tribunus*'u (*tribunus plebis*) Aulus Gabinius Capito, denizleri ve Akdeniz limanlarını korsanlardan temizlemek üzere bir yasa hazırladı. Senatörlerin Roma ve müttefiklerinin mahkumiyetlerine duydukları merhamet, onlara yardım edememenin verdiği utanç, korsanlara karşı duydukları öfke ve devletin güvenliği için duydukları korku o denli büyüktü ki, *lex Gabinia de piratis persequendis* yasası olarak adlandırılan bu kanun *Senatus* tarafından onandı[1894].

Romalılar, o güne kadar çok iyi bir ün yapmış olan Gnaeus Pompeius'u, üç yıllığına Herakles Sütunları'na (Cebelitarık Boğazı) kadar bütün Akdeniz'de karada kıyıdan 400 *stadia*'lık uzaklığa kadar sınırsız bir yetkiyle donatarak (*imperium infinitum*) komutan olarak atadılar[1895]. Tüm krallara, hükümdarlara, ada devletlerine[1896], halklara ve kentlere, mümkün olan her şekilde Pompeius'a yardım etmeleri için mektuplar

---

[1892] Cic. *Leg. Man.* XII. 32.

[1893] Liv. *perioch.* 99; Plut. *Pomp.* XXV. 1; App. *Mithr.* 93-94; Cass. Dio XXXVI. 23. 2; Vell. II. 31. 2.

[1894] Cic. *Leg. Man.* XVII. 52; XVIII. 54; XIX. 57-58; Liv. *perioch.* 99; Vell. II. 31. 2; Val. Max. VIII. 15. 9; Plut. *Pomp.* XXV. 2; XXVI. 1-4; Flor. *epit.* I. 41. 7; App. *Mithr.* 94; Cass. Dio XXXVI. 23. 3-37. 2; Ascon. *pro Corn.* 63-65. 5; Eutr. VI. 12. 1. Gabinius'un yasa tasarısına ve Pompeius'un komutan olarak atanmasına ilişkin, Roma *Senatus*'unda yapılan tartışmalar ve çeşitli görüşler için bk. Plut. *Pomp.* XXV. 4-6; Cass. Dio XXXVI. 23. 5-36*a*; Ascon. *pro Corn.* 60. 20-21; 63. 20-28; 72. 8-15; 78. 30-79. 1; Vell. II. 31. 4-32. 2. Daha detaylı bilgi için bk. Davison 1930, 224; Loader 1940, 134 vdd.; Ward 1969, 8 vdd.; Jameson 1970, 539 vdd.; Brunt 1971b, 120 vd.; Loewenstein 1973, 207 vd.; Wirth 1984, 575; Sherwin-White 1984, 187; Girardet 2001, 154, dn. 2-3; Arslan 2003a, 107 vdd.; 2003b, 206 vd.

[1895] Plut. *Pomp.* XXV. 2; App. *Mithr.* 94; Cass. Dio XXXVI. 36*a*-37. 1; Vell. II. 31. 2-3; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* XXII. 63; XXIII. 67; *leg. agr.* II. 46; *Phil.* XI. 18; Sall. *Catil.* XXXIX. 1-3; Liv. *perioch.* 99; Flor. *epit.* I. 41. 7; Tac. *ann.* XV. 25; Val. Max. VIII. 15. 9.

Cicero'ya (*Leg. Man.* XV. 44) göre ise, Pompeius'un korsan savaşına önder olarak atandığı gün, insanların ona duydukları güven nedeniyle Roma'daki buğday fiyatında ani düşüş ve hububat bolluğu oldu –önceden hem hububatta kıtlık vardı hem de fiyatlar çok yüksekti.

[1896] Florus'a (*epit.* I. 41. 8) göre, Pompeius'un bu seferine Rhodos'lular önemli ölçüde katkıda bulunmuşlardır.

gönderdiler. Pompeius'a askeri birlikleri silah altına alabilme ve eyaletlerden para toplayabilme yetkisi tanıdılar. Kendi topladıkları askerlerden oluşmuş bir orduyu, ellerindeki tüm gemileri ve 6.000 Attika *talanta*'sı tutarındaki parayı ona verdiler[1897] –bu onların, böylesine büyük bir deniz üzerine yayılmış, kolayca bin bir köşeye saklanabilen, çabucak geri çekilip habersizce yeniden ortaya çıkıveren bu denli büyük bir gücü yenmenin çok büyük ve zor bir iş olduğunu düşündüklerini gösteriyordu. Pompeius'tan önce, o güne dek hiçbir Romalıya böylesine büyük bir yetki verilmemişti. 120.000 piyadelik kara ordusu, 4.000 atlısı, *hemiolia*'lar da sayılırsa 270 gemisi vardı. *Senatus* üyesi olup, komutası altına *legatus/praetor* olarak atanan 24 temsilcisi vardı[1898]. Denizleri bunlar arasında paylaştırdı. Her birinin kumandasına yeterli sayıda gemi, süvari ve piyade birlikleri tahsis etti. Kendilerine emanet edilen bölgelerde tam yetkili olabilmeleri için içlerinden her birine *praetor* bildirgeleri verdi. Pompeius ise, krallar kralı gibi, onların arasında gidip gelerek, onların kendilerine ayrılan bölgelerde kalıp kalmadıklarını, bir bölgede korsan izlerken, içlerinden birinin görevini tamamlamadan başka bir şeyle ilgilenip ilgilenmediğini görebilecekti. Korsanlara karşı koyabilmek ve onların bir araya gelmelerini engelleyebilmek için yeterli sayıda kuvvetin her zaman yerinde olması gerekiyordu[1899].

Pompeius Akdeniz'i 13 bölgeye ayırdıktan sonra, buraları komutanları arasında bölüştürdü. Her şeyi aşağıdaki gibi düzenledi: Tiberius Nero ve L. Manlius Torquatus'u İspanya ve Herakles Sütunları'na kumandan olarak yerleştirdi. Gallia ve Liguria yakınlarındaki suları Marcus Pomponius'a bıraktı. Libya, Kyrene, Sardinia, Corsica, ve komşu adalar için Gnaeus Cornelius Lentulus Marcellinus ve Publius Atilius'u görevlendirdi. Italia kıyılarını, Lucius Gellius ve Gnaeus Lentulus'a verdi. Sicilia ve Adriatik Denizi'nden Akarnania'ya kadar olan kısımdan Plotius Varus ile Marcus Terentius Varro sorumluydular. Peloponnesos,

---

[1897] App. *Mithr*. 94. Cass. Dio'ya (XXXVI. 1) göre, *Senatus* Pompeius'a istediği kadar gemi, asker, para ve savaş araç gereci alma yetkisi verdi (ayrıca bk. Plut. *Pomp*. XXV. 3).

[1898] App. *Mithr*. 94. Plutarkhos (*Pomp*. XXV. 3) ve Cassius Dio'ya (XXXVI. 37. 1) göre, *legatus* (temsilci) sayısı 15 idi. Plutarkhos'a (XXVI. 2) göre, 120.000 piyade, 5.000 süvari, 500 gemi kendisine tahsis edilmişti. Pompeius, ayrıca kendisine komutan olarak *Senatus* üyelerinden *praetor*'luk yapmış 24 kişi seçmiş ve 2 kişiyi de ordunun maliye işlerinden sorumlu olmak üzere kendisine *quaestor* atamıştı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Vell. II. 32. 4; Gruen 1969, 75 dn. 11; Mitford 1980, 136 vd. dn. 28-29; Pohl 1993, 278 vd.

[1899] App. *Mithr*. 94; ayrıca bk. Vell. II. 32. 4.

Attika, Euboia, Thessalia, Makedonia ve Boiotia'yı Lucius Cornelius Sisenna'ya[1900] bıraktı. Adalar, Aigaion Pelagos ve Hellespontos'un kontrolünü Lucius Lollius'a; Bithynia, Thrakia, Propontis ve Bosporos'u Marcus Pupius Piso'ya; Lykia, Pamphylia, Kypros ve Phoinike sahillerini Quintus Caecilius Metellus Nepos'a verdi[1901]. *Praetor*'ların saldırılarda bulunmaları, kendilerine ait bölgeleri savunmaları ve ellerinde tutmaları amacıyla yapılan komutanlık dağıtımları bu şekilde yapılmıştı. Böylelikle korsanları Akdeniz'de her yönden kuşatarak onlara, ne kaçabilecek, ne de sığınabilecek bir yer bırakmıştı. Bu şekilde, komutanlarından her biri diğerlerinin önlerinden kaçan korsanları yakalayabilecekti. Ayrıca, ne korsanları kovalarken kendi üslerinden uzağa düşecek, ne de iş bitinceye kadar yarıştaymış gibi, aynı nokta etrafında dönüp duracaklardı[1902]. Bu plan çerçevesinde Pompeius, İÖ. 67 ilkbaharında –10 Mart'tan önce[1903]– her bir komutanını görev yerlerine gönderdi. Ardından kendi donanmasıyla hepsinin çevresinde dolaşmaya başladı. Önce batı bölgelerini denetledi. Bu görevi kırk günde tamamladı. Bunu yaparken koşulların uygun olmamasına karşın kısa sürede Sicilia'ya ulaştı. Africa kıyılarını araştırdı. Oradan da donanmasıyla Sardinia'ya gitti. Devletin üç hububat ambarını donanmalar ve güçlü garnizonlarla koruma altına aldı[1904]. Dönüşte Italia'ya uğradıktan sonra, iki garnizon ve gemilerle Iberia'nın iki eyaletini ve Gallia Transalpina'yı güvenlik altına aldı. Böylelikle Roma İmparatorluğu'nun batı bölgeleri büyük ölçüde korsanlardan temizlendi[1905]. Oradan Brundisium'a geçti[1906]. Illyricum, Hellas ve Achaia kıyılarına gemiler gönderdikten sonra, Italia'nın iki denizini büyük donanmalarla ve çok güçlü garnizonlarla donattı. Kendisi de Brundisium'dan başlayarak kırk gün içinde doğu bölgelerini denetledi. Gidiş gelişlerinin çabukluğu, hazırlıklarının yoğunluğu ve akıl almaz ünü herkesi şaşırttı. Öyle ki, önceleri Pompeius'a saldırmayı ya da en azından giriştiği işin hiç de kolay olmadığını ona göstermeyi tasarlayan korsanlar çok çabuk korkuya kapıldılar. Kuşattıkları

[1900] Rawson 1979, 334 dn. 48.

[1901] App. *Mithr.* 94-95; Flor. *epit.* I. 41. 9-10; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* XIX. 58; Vell. II. 32. 4; Broughton 1952, II 148 vd.

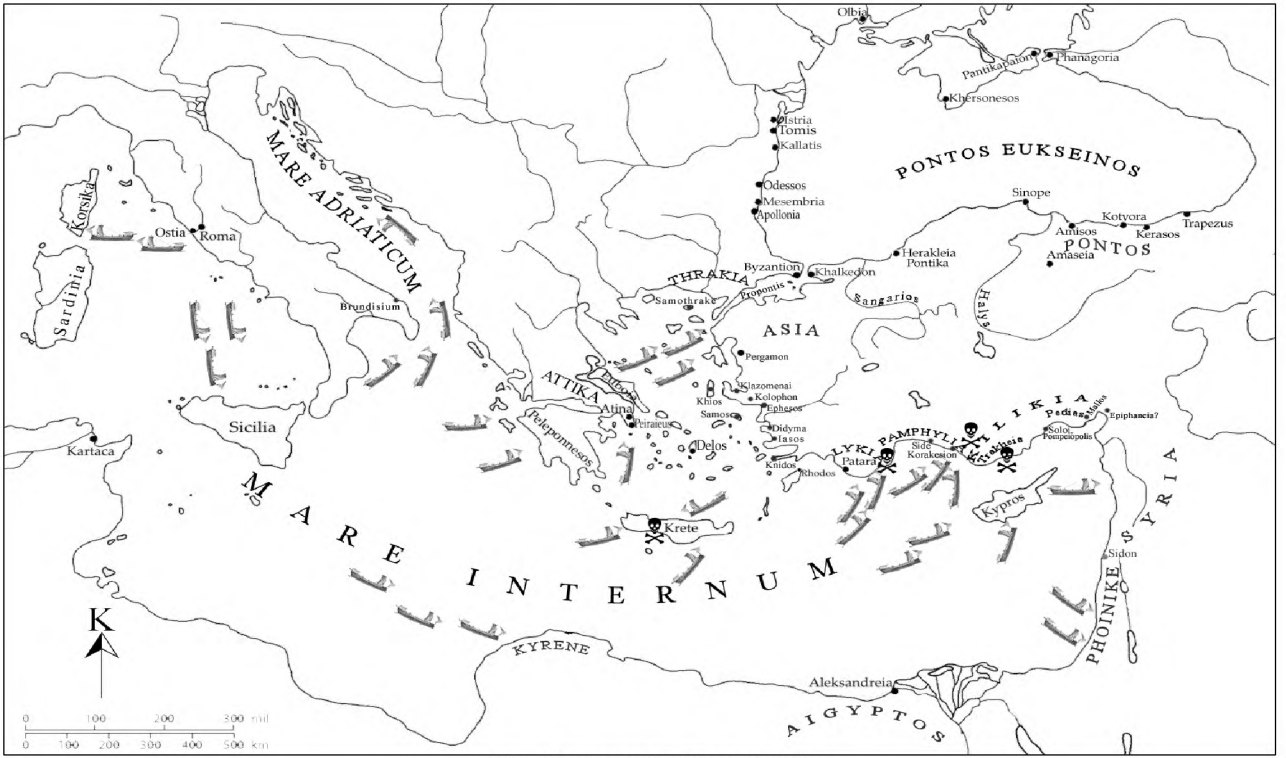
[1902] Plut. *Pomp.* XXV. 2; XXVI. 3; App. *Mithr.* 94-95; ayrıca bk. Flor. *epit.* I. 41. 8; 11.

[1903] Wylie 1990, 446 dn. 5.

[1904] Cic. *Leg. Man.* XII. 34.

[1905] Cic. *Leg. Man.* XII. 34-35; Plut. *Pomp.* XXVI. 4; App. *Mithr.* 95; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 99; Flor. *epit.* I. 41. 15.

[1906] Plut. *Pomp.* XXVII. 2; App. *Mithr.* 95; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* XII. 35.

18) Pompeius'un Korsan Seferi

kentlere karşı yaptıkları baskınlardan vazgeçtiler ve her zamanki inlerine ve doruklarına çekildiler. Böylece denizler hemen hemen hiç çarpışma olmadan temizlendi. Korsanlar çeşitli bölgelerdeki valiler tarafından her yerde ele geçirildiler[1907].

Bunun üzerine Pompeius, İÖ. 67 yazında en iyi gemilerden 60 parçalık bir donanma ve çok sayıda kuşatma aletiyle Kilikia'ya doğru yelken açtı[1908]. Pompeius korsanlar karşında her türlü çarpışma olasılığını göz önüne almıştı. Zira korsanların sarp tepeler üzerine konuşlandırdıkları kaleleri kuşatmak için bu araçlara gereksinimi olacağını sanıyordu. Ama hiçbir şeye gerek kalmadı. İsminin yarattığı korku ve yoğun hazırlıklarının estirdiği terör korsanlar ve eşkıyalar arasında büyük bir telaşa yol açtı. Bu bakımdan en azından ona karşı koymazlarsa hoşgörülü ve müşfik davranışlarla karşılaşmayı ümit ettiler[1909]. Önce Lykia'daki Kragos (Akdağ) ve Antikragos (Boncuk Dağları)[1910] gibi en önemli kaleleri ellerinde tutan korsanlar[1911] kendiliklerinden teslim oldular. Onlardan sonra Kilikia Trakheia'da yaşayanların bir bölümü, en sonunda birbiri arkasından birçoğu teslim oldu[1912]. Bir grup korsan ise, birleşerek Korakesion (Alanya) açıklarında Pompeius'un donanmasıyla çarpıştı. Fakat yenilerek geri çekilmek zorunda kaldılar. Kaçanların bir kısmı Korakesion'un tahkimli kalesine ve diğer kısmı ise, kentin önlerindeki adanın kalın ve yüksek sur duvarları arkasına sığındılar. Daha sonra da, Pompeius'a elçilerini göndererek teslim olmak istediklerini bildirdiler. Böylelikle Kilikia sahillerindeki savaş kısa sürede sonuçlanmış oldu[1913].

[1907] Cic. *Leg. Man.* XII. 35; App. *Mithr.* 95; Cass. Dio XXXVI. 37. 3-4.

[1908] Cic. *Leg. Man.* XII. 35; Liv. *perioch.* 99; Vell. II. 32. 4; Plut. *Pomp.* XXXVII. 3; App. *Mithr.* 96; Flor. *epit.* I. 41. 12.

[1909] App. *Mithr.* 96.

[1910] Söz konusu dağların lokalizasyonlarına ilişkin görüşler ve literatür bilgisi için ayrıca bk. Takmer 2002, 35 dn. 12-13.

[1911] Roma-Mithradates Savaşları yüzünden bir süreliğine kesintiye uğramış olsa dahi, Roma'nın son 25 yıldır korsanlara karşı giderek artan kararlı mücadelesi sonucunda korsanların bir kısmı Lykia Bölgesi'nde de aynen Kilikia'da olduğu gibi daha iç kesimlerdeki yüksek ve tahkimli mevzilerde konuşlanmış gibi gözükmektedir (Takmer 2002, 38).

[1912] Plut. *Pomp.* XXVII. 4; App. *Mithr.* 96; 114; Cass. Dio XXXI. 37. 4-5; Flor. *epit.* I. 41. 13; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* V. 13; XII. 35; Iust. XXXIX. 5. 3; Hist. Aug. *Prob.* II. 3.

[1913] Flor. *epit.* I. 41. 13-14.; ayrıca bk. Malal. 211; Burada şu noktayı da belirtmek yerinde olur ki: Romalıların, İÖ. I. yüzyılın başından itibaren Kilikia sahillerindeki korsanlık ve bölgenin iç kısımlarındaki haydutluk faaliyetlerini bastırmak için gönderdiği komutanlar, ancak belirli ölçüde başarı sağlayabilmişlerdir. Bölge sakinleri-

Bütün Akdeniz ise, üç ay gibi bir zamanda büyük ölçüde korsanlardan temizlendi[1914].

Korsanlar bütün gemilerini Pompeius'a verdiler. Teslim olurlarken bazıları tamamlanmış, bazıları hâlâ yapım aşamasında olan bütün silahlarını; bazıları denizlerde bulunan bazıları ise, henüz atölyelerde inşa halinde olan bütün gemilerini teslim ettiler. Ayrıca bu gemilerin yapımında kullanılacak bütün demir, bronz külçelerini, yelken takımlarını, halatları ve kereste, ip, katran gibi her türden malzemeyi de devrettiler. En sonunda ellerinde tuttukları çalıştırılmak üzere zincire vurulmuş ya da fidye almak için saklanmış çok sayıda tutsağı getirip Romalılara verdiler[1915]. Pompeius keresteleri yaktırdı, gemileri beraberinde götürdü,

---

ne karşı yapılan her harekat ve seferden kısa süre sonra Kilikia Trakheia, Homonaides, Oroanda ve Isauria'da yeni direniş noktaları ortaya çıkmaya devam etmiştir. Öyle ki, Cicero (*Fam.* XV. 4. 8-10) bile, İÖ. 51-50 yılları arasında Cilicia *proconsul*'üyken Tauros Dağları'ndaki Roma hakimiyetine karşı direnen bazı surlu yerleşimlere karşı bir harekata çıkmıştır. Belki de, kendi yaşamında pek olmayan bir şeyin; askeri başarılarının üzerinde durup, onları daha da belirginleştirmek için biraz da abartma eğilimine kapılarak, buralara nasıl saldırdığını detaylı bir şekilde kaleme almıştır. Özellikle Kilikia'lıların ana yerleşimlerinden biri olan Pindenissos/Pendenissos kenti, Cicero tarafından kuşatılmasına rağmen elli yedi gün dayanmıştır. Romalılar kenti; ancak bütün abluka işlemlerini ve kuşatma aletlerini devreye sokup, daha şiddetlice saldırmalarından sonra alabilmişlerdir (Cic. *Att.* V. 20; VI. 1; *Fam.* XV. 4. 8-10).

Bölgedeki direniş noktaları sanıldığından daha fazla gibi gözükmektedir. Isauria, Homonaides ve Oroanda'lılarla Kilikia Trakheia'daki Kietai kavmi, İÖ. I. yüzyılın sonuna; hatta İS. I. yüzyılın ortalarına kadar Romalılara karşı direnişlerini sürdürmüşlerdir (ayrıca bk. Strab. XII. 6. 3-5 *c.* 568-569). Daha detaylı bilgi için bk. Shaw 1990, 221 vdd.

[1914] Plut. *Pomp.* XXVIII. 1; ayrıca bk. ve krş. Cic. *Leg. Man.* XI. 31-XII. 35; *Flacc.* XII. 29-XIII. 30; Liv. *perioch.* 99; Strab. XIV. 5. 2 *c.* 669; Vell. II. 32. 4; Lucan. *Bel. civ.* II. 576-579; VIII. 256-258; Plin. *nat.* VII. 25. 93; 26. 97; App. *Mithr.* 114; *civ.* II. 1; Flor. *epit.* I. 41. 12-15; Auct. *Liber de Vir. ill.* 77. 5; Cass. Dio XXXVI. 37. 3-5; Ampel. XVIII. 19; XLVII. 5-6; Eutr. VI. 12. 1; Oros. *hist.* VI. 4. 1.

[1915] App. *Mithr.* 96. Cassius Dio'ya (XXXVI. 17. 3) göre, İÖ. 67 yılı Cilicia *proconsul*'ü Marcius'un karısının kardeşi ve aynı zamanda donanma komutanı Publius Clodius Pulcher, İÖ. 67 baharında bölgeyi korsanlardan temizlemek üzere harekete geçmiş; fakat onlar tarafından esir alınmıştır. Bununla birlikte Pompeius'un bölgeye gelmesiyle ondan korkan korsanlar Clodius'u serbest bırakmışlardır (ayrıca bk. Cic. *har. resp.* XX. 42).

Strabon'a (XIV. 6. 3 *c.* 684) göre ise, Clodius o sıralar güçlerinin doruğunda olan bir korsan çetesinin eline düştüğünde, Kıbrıs kralına mesaj göndererek kendisinden kurtarmalık istetti. Bunun üzerine kral korsanlara –iki *talanta* (App. *civ.* II. 23)– kurtarmalık gönderdi; fakat bu son derece küçük bir meblaydı. Bu bakımdan

korsanlar tarafından tutsak edilenleri ve zincire vurulanları evlerine gönderdi. Birçoğu evlerine döndüklerinde kendi mezarlarıyla (= *kenotaphia* [κενοτάφια]) karşılaştılar; çünkü herkes onların ölmüş olduğunu düşünüyordu. Korsanlar kötü olduklarından değil, Roma-Mithradates Savaşları onları sefalet içinde bıraktığı için böyle bir yaşam sürüyorlardı. Pompeius onları Soloi/Pompeïopolis, Mallos, Adana, Epiphaneia'ya veya içinde oturulmayan başka boş arazi ya da az kalabalık olan Dağlık Kilikia kentlerine yerleştirdi. İçlerinden bazıları Akhaia'daki Dyme'ye gittiler[1916]. Böylece korsanlara karşı çok zor olacağı tahmin edilen savaş Pompeius sayesinde birkaç gün içinde sona erdi. 71 gemi zorla ele geçirildi. 306 gemi korsanlar tarafından teslim edildi[1917]. Yaklaşık 120 kent,

---

korsanlar onu almaya tenezzül etmediler; ancak gene de Clodius'u serbest bıraktılar. Clodius kurtulduktan sonra, korsanların lütfunu ve Kıbrıs kralının kendisine karşı olan tutumunu unutmadı (Cass. Dio XXXVIII. 30. 5). İÖ. 58 yılında halk *tribunus*'u seçilince o derece kudretlendi ki; Kıbrıs'ın Ptolemaios'un elinden alarak Roma eyaleti yapılması için bir kanun tasarısı hazırladı. *Senatus*'taki karşıt parti taraftarlarından gelebilecek herhangi bir itirazı önlemek için de onların başkanları Marcus Porcius Cato'nun bu işle görevlendirilmesini teklif etti (Liv. *perioch.* 104; Cic. *Sest.* XXVI. 57; *dom.* VIII. 20; XX. 52-53; XXV. 65; Plut. *Cat. Min.* XXXIV. 1-3; ayrıca bk. Cass. Dio XXXVIII. 30. 5; Auct. *Liber de Vir. ill.* 80. 1-2). Bunun üzerine Cato, Kıbrıs'ı sahiplerinden alması için gönderildi. Kısa süre sonra, kral intihar etti ve Cato Kıbrıs'ı ele geçirerek Roma *praetor* eyaleti yaptı. Daha sonra kralın mal varlığına el koyarak İÖ. 56 yılında parayı Roma hazinesine taşıdı (ayrıca bk. Vell. II. 38. 5-6; 45. 4-5; Plut. *Cat. Min.* XXXV. 1; XXXVI. 1-3; XXXVIII. 1-XXXIX. 4; App. *civ.* II. 23; Fest. *Brev.* XIII *str.* 1-1). Daha detaylı bilgi için bk. Oost 1955, 98 vdd.; Balsdon 1962, 135; Badian 1965, 110 vdd.; Lintott 1967, 157 vdd.; Rawson 1973, 234 vdd.; Eadie 1967, 126; Rundell 1979, 315 vd. dn. 59-67; Siani-Davies 1997, 319 vd. dn. 47-49.

[1916] Liv. *perioch.* 99; Vell. II. 32. 4; Strab. VIII. 7. 5 *c.* 388; XIV. 3. 3 *c.* 665; 5. 8 *c.* 671; Plut. *Pomp.* XXVIII. 2-4; App. *Mithr.* 96; Cass. Dio XXXVI. 37. 6; Flor. *epit.* I. 41. 14; Servius *Georg.* IV. 127; ayrıca bk. Mela I. 71; Lucan. *Bel. civ.* I. 346; II. 579; Arat. 2 *p.*6.

[1917] App. *Mithr.* 96. Plutarkhos (*Pomp.* XXVIII. 2)'de, Pompeius'un birçok korsan gemisi ele geçirdiğini ve bunlardan 90 tanesinin pruvalarında tunç mahmuz olduğunu kaleme almıştır. Bununla birlikte Plutarkhos'un verdiği bu sayı sadece Kilikia Trakheia'ya ilişkin olmalıdır. Çünkü Plutarkhos (*Pomp.* XXIV. 4)'de, korsanların gemi sayısının 1.000'den fazla olduğuna değinmektedir. Strabon (XIV. 3. 3 *c.* 665)'de, Pompeius'un korsan savaşları sırasında korsanların 1.300'den fazla gemisini yaktığını kaleme almıştır. Plinius'a (*nat.* VII. 26. 97) göre, Pompeius Akdeniz'deki korsanlara karşı savaşı sırasında onların 846 gemisinden, bir kısmını batırmış, diğer bir kısmını ise, ele geçirmiştir. Appianos (*Mithr.* 117) ve Plutarkhos'a (*Pomp.* XLV. 2) göre de, Pompeius'un ele geçirdiği ve batırdığı gemi sayısı yaklaşık

kale ve korsanların ikamet ettikleri tahkimli yerleşimler alındı[1918] ve 10.000 korsan çarpışmalar sonunda öldürüldü[1919].

---

800 civarındadır. Ayrıca Appianos (*Mithr.* 117), bu gemilerin yaklaşık 700 tanesinin hiç zarara uğramadan Pompeius'un kontrolüne geçtiğini iddia etmiştir.

Gene Plinius'a (*nat.* XVI. 3. 7) göre, Marcus Terentius Varro Akdeniz'deki korsanları yendikten sonra, Pompeius tarafından *corona aurea* (altın bir taç) ile onurlandırılmıştır (ayrıca bk. Plin. *nat.* III. 11. 101; VII. 26. 97; VII. 30. 115; XVI. 3. 7 *c*; XVIII. 73. 307; ayrıca bk. Flor. *epit.* I. 41. 9-10). Bu çeşit bir onurlandırma Roma tarihinde yalnız, İÖ. 67 yılında Marcus Terentius Varro'ya ve İÖ. 36 yılında, aynı zamanda korsanlara karşı verilmiş olan Sicilia Savaşları sonunda Marcus Agrippa'ya –Augustus tarafından– verilmiştir. Söz konusu savaşlarda ele geçirilen korsan gemilerinin pruvalarındaki *rostrum*'ları (tunç mahmuzlar) ise, sonradan Roma *forum*'unda sergilenmiştir (Plin. *nat.* XVI. 3. 7-8). Daha detaylı bilgi için bk. Gold 1985, 318 dn 25.

[1918] App. *Mithr.* 96. Cicero'ya (*Flacc.* XII. 29) göre, Pompeius korsanların Akdeniz'deki filolarını yok etmesinin yanı sıra, onların tahkimli kentlerini, limanlarını ve sığındıkları yerleri yıkarak kullanılmaz hale getirmiştir. Böylelikle bir zamanlar yalnız deniz yolculuğu için değil, kentler ve askeri güzergahlar için de tehlikeli olan bu engin denizler şimdi büyük ölçüde Pompeius'un korsan savaşları ve savaştan sonra uyguladığı strateji sayesinde birçok bakımlardan tekrar Roma'nın gözetimi altına alınmış ve her bakımdan kontrol altında tutulmaya başlamıştır (Cic. *de prov. Cons.* XI. 27; XII. 31). Ayrıca bk. Strab. X. 4. 9 *c*. 477.

[1919] App. *Mithr.* 96. Strabon (XIV. 3. 3 *c*. 665), Cicero (*Leg. Man.* XII. 35) ve Plutarkhos (*Pomp.* XXXVII. 4), Romalılara karşı koyan korsanlardan kaç kişinin öldürüldüğüne ilişkin sayı vermemektedir. Ancak Pompeius'a karşı savaşan korsanların takip edildikleri, kuşatılarak ele geçirildikleri ve affedilmez suçlarından dolayı cezalandırıldıkları belirtilmektedir. Bununla birlikte teslim olanlar –sayıları 20.000'den fazlaydı– Kilikia ve Hellas'ın tarım yapmak açısından uygun kentlerine yerleştirildiler. Böylelikle Pompeius, korsanlara düzgün bir yaşam için bir fırsat daha vermiş oldu. Korsanları kısa sürede temizlemesinin sırrı da aslında buydu. Onlara insanca muamele etmiş ve öldürmek yerine gemilerini ellerinden alarak onlara karşılığında toprak ve yerleşecek bir yer göstermişti. Böylelikle korsanların çoğu kendi istekleriyle, ona teslim olarak kanunsuz yaşantılarına son vermişlerdir (Flor. *epit.* I. 41. 14-15; Vell. II. 32. 4-6).

Bunun yanında, şu da göz önünde tutulması gereken bir gerçektir ki, korsanlar zaten yıllardır sürdürdükleri yasa dışı işleri ve yağmaladıkları sayısız, ada, kent, tapınak; ele geçirdikleri gemi ve kaçırdıkları insanlar sayesinde oldukça zengin olmuşlardı. Bu bakımdan, bundan sonraki yaşamlarını zengin ve huzurlu bir şekilde sürdürmek istediklerinden, Pompeius'un onlara yaptığı bu teklifi seve seve kabul etmiş olsa gerektirler.

Pompeius'un yukarıda sözünü ettiğimiz bu seferinden sonra da Ege ve Küçük Asya'nın güney sahillerinde korsanlık, bir şekilde varlığını sürdürdü (Cic. *Flacc.* XII. 27-XIV. 33; Caes. *civ.* III. 110; Strab. XII. 1. 4 *c*. 534-535; XIV. 5. 6 *c*. 671). Nikaia'lı (İznik) tarihçi Cassius Dio (XXXVI. 20. 1)'de, bu döngüyü şöyle dile

7. *Lex Manilia*; Pompeius'un Mithradates Seferi ve Sonuçları

Pompeius Magnus

Pompeius daha önce hiçbir Romalı generalin yapamadığını yapmış ve belki kendisinin bile umduğundan kolay bir zafer kazanarak Akdeniz'deki korsan tehlikesini 90 gün[1920] gibi kısa bir süre içinde büyük ölçüde bertaraf etmişti. İÖ. 67 sonbaharında bu zaferini Roma'ya bildirmiş, kendisi ise, Cilicia'da düzenlemeler yapmaya başlamıştı. Pompeius'un bu haberi Roma'da büyük bir memnuniyet, sevinç ve hayretle karşılanmıştır. Bunun üzerine, İÖ. 66 yılının ilk aylarında Roma halk *tribunus*'u Gaius Manilius, *Senatus*'a yeni bir yasa tasarısı sundu[1921].

Bu yasa tasarısı esas itibariyle, bir yıl önceki *lex Gabinia*'nın daha da genişletilmiş bir devamı niteliğindeydi. Buna göre, zaten görev süreleri biten Bithynia *proconsul*'ü Glabrio ile Cilicia *proconsul*'ü Marcius azledilip, Lucullus'un halen komutası altında tuttuğu birlikler Pompeius'un komutası altına verilerek, onun Mithradates ve Tigranes'e karşı yürütülecek olan savaşın kumandasına getirilmesi teklif ediliyordu[1922].

---

getirmektedir: "*Eşkıyanın kırsal kesimlerde yaşayanlara yapma alışkanlığında olduğu zorbalıkların aynısını korsanlar da oldum olası denizlerde gemicilere yapmışlardır. Bu tür şeyler hep olmuştur ve insan karakteri aynı kaldığı sürece olmaya devam edecektir*".

[1920] Cicero'ya (*Leg. Man.* XII. 35) göre, 49; Livius (*perioch.* 99), Florus'a (*epit.* I. 41. 15) ve Aurelius Victor'a (*Liber de Vir. ill.* 77. 5) göre, bu süre 40 gündü. Eutropius'a (VI. 12. 1) göre, bu süre birkaç aydı; Valerius Paterculus (II. 32. 4) ise, zaman vermemekle birlikte Pompeius'un denizlerdeki korsan tehdidini kısa sürede bertaraf ettiğini dile getirmektedir.

[1921] Cic. *Leg. Man.* XXIV. 69; Liv. *perioch.* 100; Plut. *Pomp.* XXX. 1; Cass. Dio XXXVI. 42. 1-4; ayrıca krş. App. *Mithr.* 97; Ascon. *pro Scaur.* XXVIII. 21; *pro Corn.* 60. 10-14; 72. 8-73. 12.

[1922] Zira Cicero'ya (*Leg. Man.* II. 4; 6) göre, Anadolu'nun iki güçlü kralı, Mithradates VI Eupator ve Tigranes II Megas, Romalıların en fazla ve en ciddi gelir getiren kaynaklarını ve Roma müttefiki olan birçok devletin ve yurttaşın mal varlığını tehlike altına sokmuşlardı. Bu durum Romalıların Küçük Asya'dan elde ettiği kazancı gözle görülür ölçüde azaltmış ve Romalıları, gelirleri ve bağlaşıklıkları açısından çetin ve tehlikelerle dolu bir savaşın eşiğine getirmişti (ayrıca bk. *Leg. Man.* V. 12-VII. 19).

Böylelikle Romalıların, Pompeius komutası altında Mithradates Savaşları boyunca üzerlerinde oluşan ve artık iyice derinleşen bu lekeyi silmeleri hedefleniyordu[1923]. Bu bakımdan Pompeius, Roma halkı adına savaş ya da barış kararı almak ve ittifak kurmak konusunda sınırsız bir yetkiye sahip olacaktı. Dahası *lex Gabinia* ile elinde bulundurduğu güce, Phrygia, Lykaonia, Galatia, Kappadokia, Kilikia, Kolkhis ve Armenia da ekleniyordu. Korsanlara karşı atadığı komutanlarına ek olarak söz konusu yeni savaş için yeni *legatus*'lar atayabilecekti. Böylelikle hemen hemen Italia haricinde Roma'nın bütün eyaletleri ve denizlerdeki donanması onun hakimiyeti altına girecekti. Bu durum en açık ifadeyle, Roma'nın bütün gücünün tek bir kişinin elinde toplanması demekti. Quintus Catulus ve Quintus Hortensius gibi bazı *Senatus* üyelerinin şiddetle karşı çıktığı bu yasa tasarısı, Iulius Caesar ve Marcus Cicero gibi *Senatus* üyelerinin Pompeius yanlısı yaptıkları konuşmalar sonunda Roma *Senatus*'unda oy birliğiyle *lex Manilia* olarak kabul edildi[1924].

Haber Pompeius'a, İÖ. 66 yılının ilkbaharına doğru korsanları uzun süren savaşlar ya da zorunlu göçler sonucunda boşalmış olan Cilicia'nın iç kısımlarındaki kentlere yerleştirmesinden sonra ulaştı. Bu sırada Pompeius, Krete Adası'na gönderdiği *legatus*'u L. Octavius'u Roma birliklerinin önünde azarlayan Quintus Caecilius Metellus'a[1925] karşı

[1923] Çünkü Roma halkının adını iyice ezberlediği kral, İÖ. 88 yılında Anadolu'daki tüm Romalıları aynı günde öldürmesine rağmen yirmi üç yıldır, hâlâ Küçük Asya'da hüküm sürüyordu. Artık ne kendisine babasından miras kalan krallığına, ne de Kappadokia'ya sığınmak gereksinimi duyuyordu. Şimdi Anadolu topraklarında rahatlıkla dolaşabiliyor ve bölgedeki Roma dostlarının ve bağlaşıklıklarının güvenliğini tehdit ediyordu (Cic. *Leg. Man.* III. 6-7).

[1924] Cass. Dio XXXVI. 42. 4-43. 1; 45. 1; Plut. *Pomp.* XXX. 1-3; 5-6; *Luc.* XXXV. 7; Cic. *Mur.* XVI. 34; *dom.* VIII. 19; *Orat.* 102; *Phil.* XI. 18; *ad fam.* I. 9. 11; Quint. *Inst.* II. 4. 40; App. *Mithr.* 97; *civ.* I. 80; Liv. *perioch.* 100; Vell. II. 33. 1-2; Flor. *epit.* I. 41. 7; Eutr. VI. 12. 2; Ascon. *pro Corn.* 58; Eutr. VI. 12. 2.

Hortensius ile Catulus'un başını çektiği kişilerin Manilia yasası aleyhine konuşmaları ve tavırlarına ilişkin olarak bk. Cic. *Leg. Man.* XVII. 51-52; XIX. 56; XX. 59-60; XXI-XXII. 63; 66; Plut. *Pomp.* XXX. 3-5; Cass. Dio XXXVI. 42. 3; Ascon. *pro Corn.* 58. 18. Ayrıca bk. Hawthorn and MacDonald 1960, 18 vdd.; 148 vdd.; Gruen 1968b, 161; 1969, 74; 1974, 535 dn. 3; Bringmann 2003, 71.

Caesar ve Cicero gibi *lex Manilia*'yı destekleyenlerin kanun lehine konuşmalarına ve hareketlerine ilişkin olarak ise bk. Cic. *Leg. Man.* X. 27-XXIV. 71; Quint. *Inst.* II. 4. 40; Cass. Dio XXXVI. 43. 2-5. 44. 1-2. Ayrıca bk. Davison 1930, 224 vd.; Alfonsi 1947, 245 vdd.; Brunt 1988, 472 vd.; Syme 2002[5], 29.

[1925] Sicilia Adası'nın Verres'ten sonraki *proconsul*'ü olan Q. Caecilius Metellus, İÖ. *ca.* 69/68 yılında korsanlar karşısında yaptığı başarılı savaşlar sayesinde ön plana

yelken açmak üzere hazırlanıyordu[1926]. *Senatus* bildirgesi kendisine ulaştığında sevincinden yerinde duramamasına karşın, bu durumdan yakınır gibi bir hal takındı. Bununla birlikte derhal korsanlarla ilgili Krete, Kilikia ve diğer deniz meselelerini bir kenara bırakarak, Mithradates ile Tigranes'e karşı yürüteceği savaşın hazırlıklarına başladı[1927]. Anadolu'nun dört bir tarafındaki Roma *legio*'larına ve Roma'yla bağlaşıklık içinde olan krallara bir an önce kendisiyle buluşmalarını emretti. Ayrıca zaman kazanmak ve Pontos kralını yoklamak için *legatus*'larından Metrophanes'i barış elçisi olarak Anadolu'nun boyun eğmez kralı Mithradates'e yolladı[1928].

Bu sırada Mithradates eski krallığı üzerindeki hakimiyetini tamamen sağlamlaştırmıştı. Şimdi her zaman yaptığı gibi ordusunu bir sonraki Roma çarpışmasına hazırlıyordu. Bir yandan ordusundaki eksiklikleri giderirken, diğer yandan da Romalılara karşı müttefik arayışı içindeydi. Uzun süren savaşlar sonunda ülkesini bir harabeye çevirmiş[1929] ve ordusunu yıpratmıştı. Ayrıca, artık Armenia Kralı II. Tigranes'le arası bozulmuştu. Çünkü Tigranes'in, İÖ. 67 yazındaki Kappadokia istilası sıra-

---

çıkmıştı (Liv. *perioch.* 98; Oros. *hist.* VI. 3. 5). Bu bakımdan, İÖ. *ca.* 68/67 yılında Krete Adası'nı korsanlardan temizlemek üzere general olarak göreve atanmıştı (Liv. *perioch.* 99; App. *Sic.* IV; VI. 1-2; Vell. II. 34. 1; Cass. Dio XXXVI. 1*a*; Eutr. VI. 11). Fakat Pompeius'un korsan seferini kısa sürede büyük bir başarıyla sonuçlandırması ve kendisine teslim olan korsanlara karşı olan ılımlı tutumu nedeniyle Krete korsanları da Pompeius'a teslim olmak istediklerini bildirdiler. Bu bakımdan Pompeius, *legatus*'unu göndererek Metellus'a Krete'den ayrılmasını ve savaşı kendisine devretmesini emretti (App. *Sic.* VI. 2; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* XII. 35; XVI. 46. Pompeius ile Metellus arasındaki mektuplaşmalar ve anlaşmazlıklar için bk. Liv. *perioch.* 99; Val. Max. VII. 6 *ext.* 1; Flor *epit.* I. 42. 4-6; Plut. *Pomp.* XXIX. 1-5; Cass. Dio XXXVI. 17 *a*; 18. 1. 1-19. 3; 45. 1). Fakat Metellus, bu emre itaat etmeyerek Krete kentleri üzerindeki kuşatmayı sıkılaştırdı. Sonunda adanın kontrolünü tamamen ele geçirdi ve *Creticus* '*Krete fatihi*' unvanını aldı. Böylelikle Krete Adası, Roma eyaleti statüsü kazandı (Cic. *Flacc.* III. 6; XIII. 30; XL. 100; *ad Brut.* XVI. 2; Strab. X. 4. 9 *c.* 477; XVII. 3. 25 *c.* 840; Liv. *perioch.* 99-100; Vell. II. 34. 1-2; 38. 6; App. *Sic.* VI. 2; Cass. Dio XXXVI. 17 *a*; 18. 1-2; 19. 2-3; Flor. *epit.* I. 42. 4-6; Iust. XXXIX. 5. 3; Eutr. VI. 11. 1 dn. 15; Oros. *hist.* VI. 4. 2; Fest. *Brev.* VII *str.* 3-4).

[1926] Plut. *Pomp.* XXIX. 1-5; Cass. Dio XXXVI. 45. 1.

[1927] Plut. *Pomp.* XXX. 5-6; XXXI. 1; App. *Sic.* VI. 2; Cass. Dio XXXVI. 45. 1-2. Pompeius'un bu çeşit hareketlerine ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *Fam.* VIII. 1. 3; Cass. Dio XXXVI. 24. 4-5.

[1928] Cass. Dio XXXVI. 45. 2-3; ayrıca bk. Plut. *Luc.* XXXV. 7.

[1929] Kralın ülkesiyle birlikte Anadolu'nun birçok bölgesi ve kenti Mithradates-Roma Savaşları sırasında bazen Romalı generaller tarafından bazen de kralın kendisi tarafından önemli ölçüde tahrip edilmiş ve yağmalanmıştı (Oros. *hist.* VI. 5. 11-12).

sında en küçük –ve son kalan– oğlu '*Tigranes*' babasının yokluğunda Armenia'da ona karşı ayaklanma başlatmıştı. Bunun üzerine Tigranes Kappadokia'dan oğlu üzerine yürümüş ve onu Armenia'da yenmişti. Ama oğlu elinde kalan kuvvetlerle kayın babası Parthia kralının topraklarına sığınmayı başardı. Şimdi Tigranes, bu başkaldırının suçlusu olarak oğlunun dedesi Pontos Kralı Mithradates'i görüyordu. Mithradates'in bu isyanda parmağı olduğunu ve torununu kendisine karşı kışkırttığını düşünüyordu[1930]. Bu bakımdan Mithradates, şansını Parth'lar üzerinde denedi. Parthia Kralı Arsakes (İÖ. *ca.* 77-İÖ. 70) öldüğünden[1931], yerine geçen, tanrı (= *theos* [θεός]) lakaplı, oğlu III. Phraates'e (İÖ. 70-İÖ. 58) bir elçi heyeti yollayarak Romalılara karşı ittifak yapmaya çalıştı. Fakat bu durumdan haberdar olan Pompeius da elçilerini Phraates'e göndererek kendisiyle ittifak yapmasını ve Armenia'yı istila etmesini önerdi. Euphrates Romalılarla kendisi arasında sınır kabul edilecekti. Bu sırada Parthia sarayında bulunan Tigranes'in oğlu; damadı Tigranes'in de etkisiyle Phraates, Pompeius'la anlaştı. Daha sonra da, İÖ. 66 ilkbaharında genç Tigranes'i yanına alarak Armenia topraklarına girdi[1932].

Bunun üzerine Mithradates, doğudaki krallıklardan kendisine bir yardım gelmeyeceğini anladı. Bu sefer Romalıları denedi. Pompeius'a bir heyet göndererek, ateşkes için ne gibi koşullar ileri sürdüğünü sordurdu. Pontos kralıyla savaşmayı kafasına koymuş olan Pompeius ise, Mithradates'ten yanına sığınmış olan Romalı rejim düşmanlarını kendisine vermesini ve silahlarını bırakarak kayıtsız şartsız teslim olmasını istedi. Bu sırada Pontos kampında Mithradates'in Pompeius'la barış görüşmelerine başladığı haberi yayıldı. Haber üzerine kendilerinin Pompeius'a verileceğini düşünen Pontos ordugahındaki mülteci Romalılar, daha sonra da Romalılar olmaksızın savaşmak istemeyen Pontos askerleri gürültü yapmaya başladılar. Bu yüzden Mithradates, askerlerine bir konuşma yaptı: Elçileri aynen Pompeius'un kendisine gönderdiği gibi anlaşma yapmaktan ziyade casusluk yapmak ve düşmanın gücü hakkında bir fikir edinmek için gönderdiğini söyledi. Romalılarla ordusundaki herkesin yararına olmadıktan sonra, anlaşma yapmayacağı üzerine yemin etti. Böylelikle herkes yatıştı ve her şey eski halini aldı[1933].

[1930] Cass. Dio XXXVI. 50. 1-2; 51. 1; ayrıca bk. App. *Mithr.* 104.

[1931] Cass. Dio XXXVI. 45. 3. Tralleis'li Phlegon'a (*Fr. Hist.* 12. 7) göre ise, III. Phraates'in babasının adı Sinatrukes idi.

[1932] Cass. Dio XXXVI. 45. 3; 51. 1-2; Liv. *perioch.* 100; konuya ilişkin olarak ayrıca krş. Iust. XLII. 4. 6 dn. 9.

[1933] App. *Mithr.* 98; Cass. Dio XXXVI. 45. 4-5

İÖ. 66 ilkbaharında Pompeius, Küçük Asya'daki Roma askerleri ve Roma ile bağlaşıklık içinde bulunan krallıklardan aldığı yardımlarla Lucullus'un halen elindeki *legio*'larla bulunduğu Galatia'ya doğru yola çıktı. Roma'nın başarılı olduğu kadar eskiden beri birbirini çekemeyen bu iki generali subaylarının vasıtasıyla Galatia'da bir araya getirildiler[1934]. Buluşma Trokmoi ülkesindeki Posdala Kalesi[1935] önünde toplanmış olan Roma ve Galat birliklerinin huzurunda gerçekleşti[1936]. Önce her iki kumandan dostça selamlaşarak, düşmanları karşısındaki başarılarından dolayı birbirlerini tebrik ettiler. Fakat görüşmeler sırasında anlaşamadılar ve birbirlerine hakaret edercesine çekiştiler. Pompeius, Lucullus'u para tutkusu=*pecuniae cupidine* ve kendilerini kral zanneden kuklaların gölgeleriyle savaşmakla suçladı. Kendisinin ise, daha önceden yenilmiş olmasına rağmen bundan dersini almış olan Mithradates'in tam teşekküllü ordusu karşısında savaşacağını ve onu yeneceğini ileri sürdü. Bunun üzerine Lucullus da, Pompeius'un askeri güç arzusuyla= *cupiditas imperii* alay etti ve başkalarının zaferlerini çalmakla suçladı. Pomepius'un Sertorius, Lepidus ve Spartacus isyanlarını bastırdığını söylemesine rağmen, Sertorius'un adamları tarafından öldürüldükten sonra, ordusunun büyük ölçüde Metellus tarafından yıpratıldığını; Lepidus'un, zaten Catulus tarafından birçok kereler yenildiğini; Spartacus'un ise, Crassus'un orduları tarafından sonunda bozguna uğratıldığını belirtti. Mithradates ve Tigranes'in ise, kendisi tarafından zaten yenildiğini ifade etti. Onun Metellus, Catulus ve Crassus'tan çaldığı gibi, şimdi de kendisinin elinden Mithradates ve Tigranes'e karşı zaferlerini çalmaya geldiğini iddia etti. Pompeius'un büyüklüğünün aynen ölmüş ve ölmek üzere olan hayvanların leşleriyle beslenen akbabalar gibi, başkalarının ellerinden zaferlerini almak ve zaten yenilmiş olan düşmana son darbeyi indirmek olduğunu dile getirdi. Roma'nın bu iki büyük generali yumruk yumruğa birbirlerine girmek üzereyken dostları tarafından zorla ayrıldı-

---

[1934] Plut. *Luc*. XXXVI. 1-2; *Pomp*. XXXI. 2; 5; Cass. Dio XXXVI. 46. 1-2; XXXVII. 49. 4.

[1935] Strabon'a (XII. 5. 2 *c*. 567) göre ise, Pompeius ile Lucullus'un bir araya gelerek müzakere ettikleri yer, Danala'ydı.

[1936] Çünkü Galatlar Roma'nın Küçük Asya'daki en önemli müttefiklerinden biri olarak o zamana kadar yapılan askeri hareketlerde Sulla ve Lucullus komutası altında Pontos Kralı VI. Mithradates ve Armenia Kralı II. Tigranes'e karşı savaşmışlardı. Şimdi Galatlar ve diğer müttefikler güçlerini Pompeius için birleştiriyorlardı. Pompeius ile Galat *tetrarkhes*'lerinden Deïotaros'la kısa sürede dost olmuş ve Pompeius her zamanki talihiyle Lucullus'tan esirgenen bütün kolaylıkları elde ederek, Roma ordusundaki birlik ve düzeni yeniden sağlamıştır (Arslan 2000a, 146).

lar. Daha sonra Pompeius, Lucullus'a Roma'ya dönerek Pontos ve Armenia kralları karşısındaki zaferlerini kutlaması için 1.600 asker bıraktı[1937] ve Lucullus'un emrindeki bütün askerleri alarak Mithradates'in üzerine doğru yürüyüşe geçti[1938].

[1937] Plut. *Luc.* XXXV. 7; XXXVI. 2-4; *Pomp.* XXX. 3; XXXI. 2-7 dn. 2; Cass. Dio XXXVI. 46. 1-2; Vell. II. 33. 2-3; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* XI. 30; Strab. XII. 5. 2 *c.* 567. Pompeius (Plut. *Luc.* XXXVI. 4) kendi işine yaramayan ve Lucullus'a düşman, isyankar askerleri ona bırakmaya özen göstermiştir. Ayrıca Lucullus'un Anadolu'da ele geçirmiş olduğu yerlerin organizasyonunda ona yardım etmek üzere *Senatus* tarafından görevlendirilmiş olan ve aralarında Lucullus'un kardeşi M. Terentius Varro Lucullus ile Murena'nın oğlu L. Licinius Murena'nın da bulunduğu 10 kişilik heyeti *–decem legati–* de Roma'ya geri göndermiştir (Cic. *Att.* XIII. 6. 4 '6a'; ayrıca bk. Plut. *Pomp.* XXXVIII. 1; *Luc.* XXXVI. 6; Cass. Dio XXXVI. 43. 2; 46. 1-2; Arkenberg 1993a, 334 dn. 55; 339 dn. 107). Bununla birlikte Cicero'nun (*Mur.* XVIII. 37)'deki yorumuna göre, Lucullus'la birlikte bazı birlikler Roma'ya gitmişlerdir (Smith 1960, 5 dn. 30). Ayrıca bk. Epstein 1987, 83 dn. 112-114.

Bunun üzerine Lucullus, İÖ. 66 ilkbaharında Roma'ya dönmüştür (Plut. *Luc-Kim.* II. 3; ayrıca bk. Cic. *Acad.* II. 1. 3). Fakat orada Pompeius'un eniştesi Roma *tribunus*'u Gaius Memmius tarafından Mithradates-Tigranes'e karşı yürüttüğü savaşları gereksiz yere uzattığı ve ele geçirdiği hazineleri kendisine sakladığı gerekçesiyle suçlanmıştır. Bununla da yetinmeyen Memmius, *Senatus*'u ve halkı etkilemeye çalışarak, Lucullus'un *triumphus* (zafer töreni) düzenlemeye hakkı olmadığını iddia etmiştir. Bu surette Memmius ve Lucullus'un Roma'daki düşmanları onun *triumphus* düzenlemesini üç yıl boyunca ertelemişlerdir. Fakat sonunda hem Lucullus hem de Roma'da sözü geçen önemli mevki sahipleri *Senatus* ve halkı ikna etmişler; böylelikle Lucullus'a karşı açılan davalar düşmüş ve onun *triumphus* düzenlemesine izin verilmiştir (Cic. *Acad.* II. 1. 3; Plut. *Luc.* XXXVII. 1-2). Ayrıca bk. Cic. *Att.* I. 18. 3; *Mur.* XVIII. 37; XXXIII. 69; *Arch.* IX. 21; Strab. XII. 5. 2 *c.* 567; Plin. *nat.* XXVIII. 15. 56; Plut. *Cat. Min.* XXIX. 1-4; *Pomp.* XXX. 2; App. *Mithr.* 77; Vell. II. 34. 2; Eutr. VI. 10. 1; Gruen 1971, 57 vd.; Thomas 1977, 172; Epstein 1987, 60 dn. 208-209.

İÖ. 63 bahar/yazında Lucullus, görkemli olduğu kadar akıllardan uzun süre silinmeyecek bir zafer alayının başında muzaffer bir komutan edasıyla Roma'ya girmiştir (Cic. *Acad.* II. 1. 3). Lucullus'un Pontos'ta ele geçirdiği krali hazineler, Armenia kralının Tigranokerta ve Nisibis'teki hazineleri geçit töreninde sergilenmiştir. Flaminius tiyatrosu Pontos ve Armenia silahları ve savaş makineleriyle donatılmış ve halka gösterilmiştir. Mithradates'i yenmesinin bir nişanesi olarak ağır zırh kuşanmış birkaç atlı, on adet tırpanlı savaş arabası, kralın dostları, generalleri ve maiyetinden altmış görevli subayı ile yüz on adet bronz mahmuzlu gemi *rostra*'sı halka teşhir edilmiştir. Değerli taşlardan yapılma sanat harikası bir kalkan, altından ve gümüşten yapılma paha biçilmez birçok ev eşyası, sekiz katırın taşıdığı altın divanlar, elli altı katırın taşıdığı gümüş kalıplar *–ingot–*, yüz yedi katırın taşıdığı yaklaşık 2.700.000 parça gümüş para zafer geçidinde sergilenmiştir. Tigranes'in tacı ve özellikle Mithradates'in 1.80m boyundaki altın heykeli ile mükemmel işçiliğe

Pompeius'un ordu mevcudu kesin olarak bilinmese de yaklaşık olarak 50.000 *legionarius* askeri[1939] ile Küçük Asya'daki Roma bağlaşığı yerel hanedanlar, krallıklar[1940] ve Galat *tetrarkhes*'lerin[1941] birliklerinden oluşmaktaydı. Ayrıca Roma donanması Phoinike'den Bosporos'a kadar bütün sahillerin kontrolünü ellerinde bulunduruyordu[1942]. Mithradates birlikleri arasından 30.000 piyade ve 3.000 süvari seçmiştir[1943]. Kral Romalılar karşısında sayı üstünlüğünün işe yaramadığını daha önceki tecrübelerinden biliyordu. Zaten, amacı Pompeius'la bir meydan muharebesi yapmak değildi. Çünkü düşmanlarının meydan muharebelerindeki üstünlüğünü biliyordu. Kendi kuvvetlerinin henüz

---

sahip kalkanı izleyenlerin gözlerini kamaştırmıştır. Bunun haricinde Lucullus'un, Pompeius'a korsanlarla savaşı sırasında verdiği paralar; halk hazinesine yaptığı bağışlar, her bir askerine dağıttığı 950 *drakhmai*'ın belgeleri halka gösterilmiştir. Zafer töreninden sonra, Lucullus bütün Roma halkına ve civar köylere zaferleri şerefine bir ziyafet çekmiştir (Plut. *Luc*. XXXVI. 7; XXXVII. 2-4). Ayrıca bk. Diod. IV. 21. 4; Plin. *nat*. XIV. 17. 96; XXVIII. 15. 56.

Daha sonra da aktif siyasetten çekilerek (Hillman 1993, 211 vdd.) yaşamının geri kalanını felsefeye (*Acad*. II. 2. 4 vdd.; Jones 1982, 254 vdd.), edebiyata, sanata ve lüksün inceliklerine adamıştır (Plut. *Luc*. XXXVIII. 2-XLIII. 3). Athenaios'un (*Deip*. VI. 274; XII. 543), Peripatetik Nikolaos'tan yaptığı alıntılara göre; modern zamanlarda yaşanabilen, inanılmaz lüksü ilk elde eden adam, yüksek denizlerde Mithradates'i yenen Lucullus'tu. Mithradates'i yendikten sonra, Roma'ya dönüşünde ki; Armenia Kralı Tigranes'i de yenmişti, bir zafer kutladı. Savaşta yaptıklarını gözden geçirdi. Mithradates'e karşı yaptığı savaşın bir değerlendirmesini yaptı. Eski zamanlardaki ağırbaşlılığını kaybederek modern bir hayat yaşamaya ve müsriflik yapmaya başladı. Romalılar arasında gerçek anlamda lüksü ilk yaşayan kişiydi. Lüksün her formu için Romalılara bir rehber oldu; çünkü Mithradates ve Tigranes'ten alınan varlık onun hoşuna gitmişti (ayrıca bk. Vell. II. 33. 2-4; Hillman 1993, 218 vdd.; Işık 2001, 180 vd.). Lucullus'un karakterine ve lüks tutkusuna ilişkin olarak ayrıca bk. Swain 1992, 307 vdd.; 314 vdd.

[1938] Plut. *Pomp*. XXXII. 1; App. *Mithr*. 97; Cass. Dio XXXVI. 46. 2. Bu arada uzun süre önce *Senatus* kararıyla terhis edilmiş olmalarına rağmen, halen Lucullus'un ordugahında bulunan *Valerii* adlı *legio*'nun emekli askerleri de, Pompeius'a katılmışlardır (Cass. Dio XXXVI. 16. 3; 46. 1).

Pompeius ile Lucullus arasında uzun süreden beri devam eden çekişme ve ἔχθρα/*inimicitiae*=*düşmanlık* için ayrıca bk. Twyman 1972, 863 vd.; Wet 1981, 126 vd.; Epstein 1987, 36; 77; 83 vd.; Wylie 1990, 447 vd.; Hillman 1991, 315 vdd.

[1939] Magie 1950, 353 dn. 5; Sherwin-White 1984, 192 dn. 19.

[1940] Plut. *Pomp*. XXXI. 1.

[1941] App. *Syr*. 50; ayrıca bk. Arslan 2000a, 146.

[1942] Plut. *Pomp*. XXXII. 1.

[1943] App. *Mithr*. 97. Plutarkhos'a (*Pomp*. XXXII. 1) göre ise, kralın süvari sayısı 2.000 kişiydi.

onların gücüne eşit olmadığına inanıyordu. Elindeki az sayıda kuvvetle Pompeius komutasındaki Roma ve müttefik birliklerinden oluşan büyük ordu karşısında şansını denemeyi kesinlikle düşünmüyordu[1944]. Amacı, daha önce Lucullus karşısında yaptığı gibi, düzenli olarak Roma kuvvetleri önünden çekilmekti. Yolu üzerindeki bütün erzaklara el koyacak geri kalanını yakacaktı. Böylelikle, bir yandan Pompeius'un iaşe edinmesini engelleyecek, diğer yandan da gerilla taktiğiyle ona karşı savaşacaktı. Bu bakımdan, İÖ. 66 baharında emrindeki orduyla Pompeius'u karşılamak üzere Pontos'un Galatia sınırına giderek tahkimli bir mevkide konuşlandı. Fakat Lucullus tarafından yağmalanmış bu bölgede, yeteri kadar erzak bulunmaması ve belki de Romalıların korkusundan Pontos ordusunda asker kaçaklarının sayısı arttı. Bunun üzerine Mithradates, yakalattığı firarileri ordugahına geri getirerek, diğer askerlerin gözleri önünde çarmıha gerdirmeye ve canlı canlı yaktırmaya başladı. Bu ve buna benzer cezalar askerler üzerinde etkili oldu. Askerler sonunda kraldan düşmandan korktuklarından daha çok korkmaya başladılar. Böylelikle firarilerin sayısı azaldı ve orduda disiplin sağlandı[1945].

Pompeius ordusunun bir bölümünü Kappadokia ve Kilikia'nın korunması için geride bıraktıktan sonra, Pontos kralı üzerine yürümeye başladı. Mithradates ise, geçtiği yerleri tamamen yağmalayarak yavaş yavaş Pontos'un doğusundaki dağlık bölgelere –Akilisene/Karenitis– doğru çekiliyordu[1946]. Bir yandan da süvarilerini göndererek vur-kaç taktiğiyle Pompeius'un ordusunu yıpratmaya ve onların erzak edinmelerini engellemeye çalışıyordu[1947]. Pontos ve Roma orduları arasında bir seri süvari çarpışmaları gerçekleşti. Bazen Mithradates, bazen de Pompeius'un atlı birlikleri pusu kurarak ilerlemekte olan orduların artçı birliklerine veya ordugahlarına saldırdılar[1948]. Mithradates düzenli olarak geri çekilirken stratejik açıdan hem savunmaya hem de hücuma elverişli –Zara yakınlarında– bir tepe üzerine konuşlandı. Daha sonra da tepenin etrafına tahkimat yaptırdı. Bunun üzerine Pompeius gelerek tepenin önlerindeki ovada kamp kurdu. Kral yeterli derecede erzaka

---

[1944] Cic. *Mur*. XVI. 34; Plut. *Luc-Kim*. III. 3.

[1945] App. *Mithr*. 97.

[1946] Strabon'a (XII. 3. 28 *c*. 555) göre, Pompeius ülkeyi istila ettiği zaman, Mithradates Pontos Krallığı'nın en uç kısımlarına, Paryadres Dağ silsilesi arasında iyi sulanmış, ormanlık, birçok yerleri derin vadiler ve dik uçurumlarla kaplı Akilisene yakınlarına doğru çekilmiştir.

[1947] Cass. Dio XXXVI. 47. 1

[1948] Frontin. *strat*. II. 2. 2; 5. 33.

sahipti. Burada bekleyerek Romalıların iaşe sıkıntısına düşeceğini umuyordu. Pompeius ise, krala tahkimli kampında saldırmayı göze alamıyordu[1949]. Bunun üzerine Mithradates süvari birliklerini göndererek ovadaki Romalılar üzerine akınlar yaptırdı.

Pontos okçu süvarilerinin devamlı ataklarından bunalan ve kayıplar verdiği ölçüde, ordusundaki asker kaçaklarının sayısı artan Pompeius, sonunda kampın yerini değiştirdi. Ormanlık arazi içine konuşlandı. Böylelikle Pontos süvarisi ve okçularının ataklarından bir nebze olsun kurtuldu. Pontos'luların süvari üstünlüğü her bakımdan kendini hissettiriyor ve Romalılar için büyük bir tehlike yaratıyordu. Bu bakımdan Pompeius, kampının bulunduğu ormanlık ve dağlık topoğrafyadan yararlanarak Pontos akıncı birliklerine ellerinden geldiği ölçüde yıpratmak için bir plan yaptı. Söz konusu plan gereği Pompeius, bir gece iki ordugah arasındaki ormanlık vadiye 3.000 hafif silahlı askeriyle 500 süvarisini konuşlandırdı. Ertesi gün süvarilerinden bir bölümüyle seçme askerlerden oluşan hücum kıtasına Pontos ordugahına saldırıp, düşmanı savaşa kışkırtmaları daha sonra da yavaş yavaş geri çekilme emri verdi. Kendilerini takip eden düşmanı, arka cepheden bir gece önce vadide pusu kurmuş olan kuvvetler, ön cepheden ise, bizzat kendisi süvari birlikleriyle kuşatıp, ağır silahlı askerleriyle yok edecekti[1950].

Şafakla birlikte Roma akıncıları aniden Pontos kampına saldırdılar. Pontos'luların dağınık halde bulunmasından yararlanarak onları paniğe uğrattılar ve bir bölümünü öldürdüler. Fakat Pontos süvari birliklerinin üzerlerine gelmesiyle birlikte hem planları gereği hem de zorunluluktan geri çekildiler. Bu arada bir gece önce vadiye konuşlandırılmış olan Roma kuvvetleri ile Pompeius aynı anda Pontos süvarilerine saldırdı. Çarpışma şiddetlendi. Bu bakımdan bir grup asker Mithradates'i durumdan haberdar etti. Kral hiç duraksamadan ordusunun büyük bir bölümüyle askerlerinin yardımına koştu. Bozguna uğrayan ve dağılan Roma birlikleri geri çekilmek zorunda kaldılar. Fakat bu çarpışma sırasında, Mithradates yardıma gelene kadar Pontos'lular Pompeius tarafından gerek süvari gerekse piyade bakımından önemli kayıplara uğratıldılar[1951].

[1949] Plut. *Pomp*. XXXII. 2; Cass. Dio XXXVI. 47. 2-3.

[1950] Cass. Dio XXXVI. 3; Frontin. *strat*. II. 5. 33.

[1951] App. *Mithr*. 98; Cass. Dio XXXVI. 4; Liv. *perioch*. 100. Frontinus'a (*strat*. II. 5. 33) göre, bu çarpışmada Pontos süvarileri ağır kayıplar verdiler. Çünkü Romalılar düşmana saldırdıkları kadar Pontos atlarına da saldırmış ve özellikle mızrakları ve oklarıyla hayvanları nişan almışlardır. Bu yüzden, söz konusu çarpışma, bir bakıma

Bu çarpışmadan sonra, Mithradates'in Roma ordusunu aç bırakma planı sekteye uğradı. Pontos ordusunun süvari bakımından kayıpları ve Roma kampının ormanlık bir araziye taşınmış olması Mithradates'in hücum gücünü kırdı[1952]. Bu bakımdan Roma kafileleri rahatsız edilmeden Kappadokia ve civar yörelerden kamplarına erzak taşıyabildiler. Ayrıca Pompeius adamlarından bir kısmını göndererek Armenia'nın bir yöresi olan Anaïtis'i zapt ettirdi[1953]. Böylelikle önemli ölçüde erzak edindi. Bu sırada olası bir Armenia saldırısına karşı Kappadokia ve Kilikia'yı korumak üzere Kilikia –ya da Kappadokia– sınırında bırakılmış olan üç *legio* da gelerek Pompeius'a katıldı[1954]. Bunun üzerine zaten su sıkıntısı çekmeye başlamış olan Mithradates tahkimli kampını terk ederek yukarı Lykos (Kelkit) havzasına doğru çekildi. Pontos Krallığı'nın bu uç kısımlarında Akilisene yöresindeki Dasteira yakınlarında sulak bir dağı ele geçirerek orada konuşlandı[1955].

Pompeius ise, Mithradates'in su sıkıntısı sebebiyle bıraktığı dağın yamaçlarında su kaynakları bulmuş ve aynı dağda kamp kurmuştur. Daha sonra da Pontos kralı karşısında savaş stratejisini değiştirmiştir. Kralın yakınlarına kadar ilerleyerek onun karşısında kamp kurmamıştır. Çünkü böylelikle devamlı zayiat veriyor, ordusunu yıpratıyor, ayrıca erzak edinmesi zorlaşıyordu. Bu bakımdan kralın konuşlandığı tahkimli mevkinin çevresinde, yaklaşık 150 *stadia*'lık –aşağı yukarı 30km– alanın bir kısmını kazdırmış, bir kısmına duvar ördürmüş ve kalan yerleri ise, Roma kampları ve garnizonlarla doldurmuştur. Romalıların bu çalışmaları sırasında Mithradates, hiçbir şekilde onları engelleyici bir harekette bulunmamıştır. Fakat kısa zaman içinde Romalılar tarafından erzak edinmesi engellenmiştir. Bunun üzerine Mithradates, ordusundaki atlar haricinde bütün yük hayvanlarını keserek dayanmaya çalışmıştır.

Pontos'luların süvari üstünlüğüne bir son vermiş ve o andan itibaren kralın atlı birliklerine olan inancının sarsılmasına neden olmuştur.

[1952] Frontin. *strat.* II. 5. 33.

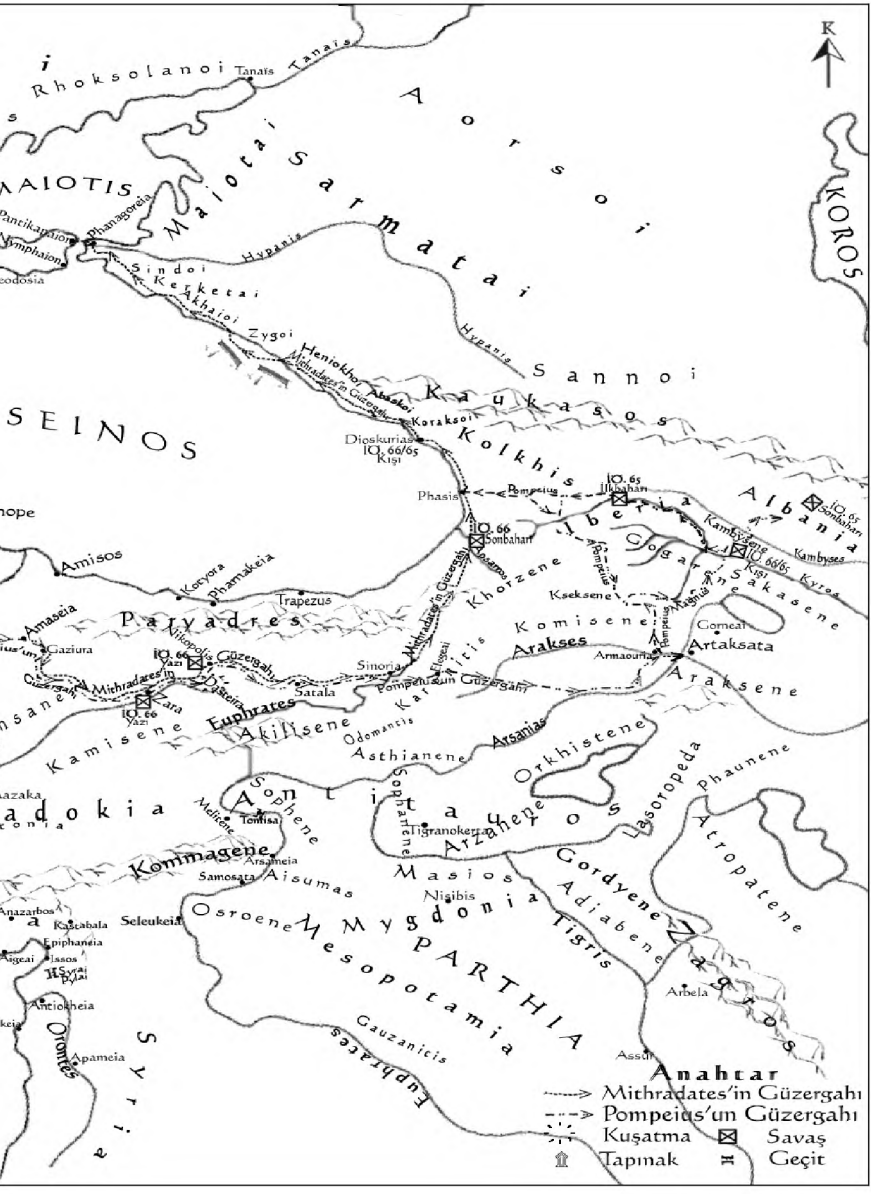
[1953] Cassius Dio'ya (XXXVI. 48. 1) göre, Armenia'lıların hakimiyetindeki bu yöre aynı isimle anılan bir tanrıçaya adanmıştı. Akilisene'nin komşusu olan bu bölge Eriza (Erzurum) civarlarında olsa gerektir. Daha detaylı bilgi için bk. Strab. XI. 14. 16 *c.* 532; XII. 3. 37 *c.* 559; ayrıca bk. Plin. *nat.* V. 20. 83.

[1954] Cass. Dio XXXVI. 48. 2.

[1955] Strab. XII. 3. 28 *c.* 555; Plut. *Pomp.* XXXII. 2; App. *Mithr.* 99. Orosius'a (*hist.* VI. 4. 3) göre, Mithradates ordusuyla *mons Dastracus*'ta (Dastracus Dağı) ordugah kurmuştur.

18) Pompeius'un Mithradates Seferi

K
Rhoksolanoi
Tanais
Tanais
Aorsoi
Sarmatai
Maiotai
MAIOTIS
Pantikapaion
Nymphaion
Phanagoreia
Hypanis
Sindoi
Kerkhetai
Zygoi
Hypanis
Sannoi
KOROS
Kaukasos
Kolkhis
Iberia
Albania
SEINOS
Dioskuriasi
IQ. 66/65
Kişi
Korakoi
Phasis
Pompeius
IQ. 65
Ikbahan
IQ. 66
Sombahan
IQ. 65
Sombahan
IQ. 66/65
Kişi
Kambyses
Kyros
Kambyses
Amisos
Korvora
Pharnakeia
Trapezus
Paryadres
Khorzene
Kseksene
Komisene
Araksene
Araksis
Gomeai
Artaksata
Armaounia
Amaseia
Gaziura
IQ. 66
Yazı
Nikopolis
Güzergahı
Mithradates'in
Güzergahı
Simonia
Satala
Pompeius'un Güzergahı
Karanitis
Euphrates
Akilisene
Kamisene
IQ. 66
Yazı
Zara
Arsanias
Odomantis
Asthianene
Orkhistene
Lasoropeda
Phaunene
Atropatene
Kappadokia
Melitene
Tomisa
Sophene
Arzanene
Tigranokerta
Arsameia
Kommagene
Samosata
Aisumas
Masios
Nisibis
Cordyene
Adiabene
Tigris
Zagros
Arbela
Osroene
Mesopotamia
Mygdonia
PARTHIA
Seleukeia
Kyrrhos
Epiphaneia
Hierapolis
Antiokheia
Apameia
Orontes
Syria
Euphrates
Gauzanicis
Assur
Anahtar
Mithradates'in Güzergahı
Pompeius'un Güzergahı
Kuşatma
Savaş
Tapmak
Geçit

Pompeius ise, oluşturduğu istihkam taburlarıyla devamlı olarak ordusuna yiyecek sağlamayı sürdürmüştür. Ordu mevcudiyeti arttıktan ve bir aydan fazla Pontos'luları abluka altında tuttuktan sonra bile krala saldırmamıştır. Böylelikle Mithradates'in kaçmaya teşebbüs etmesini istiyor ve onu savaşa zorluyordu[1956].

Mithradates 45-50 gün boyunca tahkimli kampında dayandı. Sonunda, İÖ. 66 yazında, bir akşam ordusundaki yaralıları ve hastaları öldürdükten sonra, harekete geçti. Ordugahın bütün ateşlerini ve meşalelerini yanık bıraktıktan sonra, büyük bir sessizlik içinde Roma hatları ve uykuya dalmış Roma kampı arasından geçerek ablukayı yardı[1957]. Sarp ve ormanlık alanlar boyunca Armenia Maior'a doğru ilerledi[1958]. Ertesi gün durumdan haberdar olan Pompeius süvari birlikleri ve hafif silahlı askerleriyle süratle kralı takibe koyuldu. Amacı Euphrates'i aşmadan önce kralı yakalamaktı. Roma ordusunun geri kalan kısmı da arkadan onları takip ediyordu. Pompeius, Mithradates'in yorgun askerlerine aynı günün öğle üzeri yetişti. Pontos ordusunun artçı birliklerine saldırdı. Ama kral atlı birliklerinin başında Romalılar üzerine saldırıp onları geri püskürttü. Bu sırada kralın generalleri ve yakınları savaş düzeni alıp Romalılarla savaşmak istediler. Savaşın yorgunluklarından bitkin düşmüş savaşçı kralın son derece dikkatli bir yapısı vardı. Doğal olarak rastlantıya bağlı olan her tür girişime soğuk bakıyordu. Çünkü savaş çılgınlığı, tecrübeli kralı ordusunun gücünü olduğundan daha fazla gösterecek kadar pençesine alamamıştı. Dahası, askerlerinin büyük bir bölümünün ruh halini göz önünde bulundurunca, hiçbir başarı bekleyemeyeceği bir eyleme kalkışmak istemedi. Generallerinin bu dileğini reddetti. Ormanlık bir alana çekildi. Arkasını kayalık bir sırta dayadı. Bu sırada Pompeius'un geri kalan askerleri de gelmiş ve kralın kaçışını engellemek üzere çevresindeki yolları tutmuşlardı[1959].

Sabahla birlikte Mithradates'in ordugahının önlerindeki vadide Pontos nöbetçileriyle Pompeius'un gözcüleri çarpışmaya başladılar. Bunu gören Pontos süvarilerinin bir kısmı atlarını bırakarak krala danışmadan vadi boyunca aşağıya inerek nöbetçilerin yardımına koştular.

[1956] Plut. *Pomp*. XXXII. 2-3; App. *Mithr*. 99.

[1957] Plut. *Pomp*. XXXII. 3; App. *Mithr*. 99; Front. *strat*. I. 1. 7. Appianos'a (*Mithr*. 117) göre, Mithradates'in bu kaçışı Pompeius'un, İÖ. 61 yılında Roma'da düzenlediği *triumphus*'unda resmedilerek halka gösterilmiştir.

[1958] Cass. Dio XXXVI. 48. 3.

[1959] App. *Mithr*. 99. Kralın Pompeius'la savaşmaktan kaçınmasına ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *Mur*. XVI. 34.

Bunun üzerine Pompeius bütün süvari birliklerini gözcülerin yardımına yolladı. Bu durumu gören atsız Pontos süvarileri, bir an önce kamplarına dönüp atlarını almak ve Romalılarla eşit koşullarda karşılaşmak üzere kamplarına doğru geri tırmanmaya başladılar. Bu sırada, yukarıdaki Pontos kampındakiler kendilerine doğru koşarak ve bağırarak gelmekte olan arkadaşlarını gördüler. Onların düşman tarafından bozguna uğratıldıklarını zannederek paniğe kapıldılar. Kelimenin tam anlamıyla körleştikleri ve Pontos'luları takip eden Romalıların derin vadinin yankısıyla iki katına çıkan, her sesi bastıran çığlıkları, onların arkadaşlarının ne söylediğini işitmelerine engel oldu. Bu sebeple şaşıran ve dehşete kapılan askerler silahlarını atarak kaçmaya başladılar. Bu fırsatı değerlendiren Pompeius ordusuna genel hücum emri verdi. Dar bir boğazda kıstırılan Pontos'luların bir kısmı ağır kayıplara uğradılar. Gerçekten, Pontos'luların aynı anda hem düşmana, hem mevkinin yarattığı zorluklara hem de kendileri arasındaki mücadeleye karşı uğraş vermeleri gerekiyordu. Zira her biri ilk önce kendi canını kurtarmaya ve tehlikeden kaçmaya çalışıyordu. Her yönden tehlike içindeydiler. Kendilerini başarıyla savunma umutları kalmamıştı. Firar için bir yer bulamayan birçokları, gözü kararmış bir şekilde kaçmak için ileri atıldıklarında, dik ve sarp yamaçlar arasındaki uçurumlar ve uzun geçitlerde sıkıştılar. Bu mevkilerde düşman saldırısı altında kalan Pontos askerlerinin diğer bir kısmı kalabalık ve izdiham yüzünden uçurumdan düşerek parçalandı bir kısmı ise, korkunç karışıklık içinde atlar, develer ve arabalar arasında kaldı[1960]. Romalılar, o gün öldürecek adam bulmakta sıkıntı çekmediler. Korkudan deliye dönen, hiçbiri dövüşmeye yanaşmayan, tersine; sanki yok edilmek için elinden geleni yapan bir yığın düşmandan yere düşenleri, ayak altında kalanları, yaralıları ya da dizlerinde derman kalmayıp da kaçamayanları kılıçtan geçirdiler[1961]. Kralın ordugahı zapt edildi.

[1960] Bu sırada yük hayvanları ve özellikle atlar askerler için son derece tehlike yaratmışlardı. Romalıların saldırısı sırasında isabet alan hayvanlar yaralandıklarında çılgınlaşmış ve sadece boğazdaki insanları değil; fakat aynı zamanda taşıdıkları her çeşit yükü de tahribata uğratmışlardı.

[1961] App. *Mithr.* 100. Mithradates'in Dasteira yakınlarındaki tahkimli ordugahından Armenia'ya doğru geri çekilişi ve yolda Pompeius tarafından dar bir boğazda pusuya düşürülerek ordusunun büyük bir bölümünü –yaklaşık üçte biri– kaybetmesine ilişkin olarak ayrıca bk. Liv. *perioch.* 101; Vell. II. 37. 2; Val. Max. I. 8 *ext.* 13; IV. 6 *ext.* 2; Cic. *Mur.* XVI. 34; Auct. *Liber de Vir. ill.* 76. 7; Frontin. *strat.* I. 1. 7; II. 1. 12; II. 2. 2; Plin. *nat.* XXV. 3. 5; Plut. *Pomp.* XXXII. 3-7; Flor. *epit.* I. 40. 22-24; Cass. Dio XXXVI. 48. 3-5; 49. 1-8; Amm. Marc. XVI. 7. 10; Oros. *hist.* VI. 4. 3-5; Eutr. VI. 12. 2-4; Fest. *Brev.* XVI *str.* 1-5.

Yaklaşık 10.000 Pontos askeri bu katliamda hayatını kaybetti. Kalanların büyük bir çoğunluğu ise, arkalarına bakmadan kendilerini ayaklarının götürdüğü yere kadar kaçarak dört bir yana dağıldılar[1962].

Söz konusu dar boğazda gerçekleşen savaş birçok antik yazara göre geceleyin ve ani bir baskın olarak yapıldı. Livius'a (*perioch.* 101), Orosius'a (*hist.* VI. 4. 3-9) ve Festus'a (*Brev.* XVI *str.* 2-4) göre, Pompeius, Mithradates'i gece savaşında yenmiş ve onu Bosporos'a kaçmak zorunda bırakmıştır. Plutakhos'a (*Pomp.* XXXII. 3-7) göre, Pompeius gece savaşına girişmek konusunda son ana kadar tereddüt etmiş; ancak yaşlı subaylarının ısrarı üzerine bu sürpriz hücuma onay vermiştir. Böylelikle Pontos askerlerinin uyuduğu, Mithradates'in rüya gördüğü bir sırada Romalılar saldırmışlardır. Bu sırada ay da arkalarından yükselerek onların gölgelerini uzatarak düşman üzerine düşürmüştür. Bu bakımdan Pontos okçuları mesafe tayinini iyi yapamamışlardır. Fakat Romalılar düşmanı açık olarak gördüklerinden ve onları dar bir boğazda tuzağa düşürdüklerinden vadinin iki yakası boyunca konuşlanarak bütün oklarını ve mızraklarını düşman üzerine boşaltmışlar daha sonra da aşağıya inerek yakaladıklarını kılıçtan geçirmişlerdir (ayrıca bk. Oros. *hist.* VI. 4. 4-5). Cassius Dio'ya (XXXVI. 48. 3-5; 49. 1-8) göre, Pontos ordusunun öğle arası molası ve dinlenmesi sırasında Pompeius ordusunu onlara fark ettirmeden yolları üzerindeki dar bir boğazda konuşlandırmıştır. Romalıların ataklarından korunmak ve bir an önce Euphrates'i aşarak Armenia topraklarına girmek isteyen Pontos ordusu gece yürüyüşü sırasında boğazı geçerken, hiç ummadıkları bir sırada Romalıların saldırısına uğramıştır. Gecenin zifiri karanlığında, Romalılar muazzam büyüklükteki kayaları aşağıya, yürüyüş kolundaki askerler üzerine yollamışlardır. Önce tabiat üstü varlıkların saldırısına uğradıklarını, girdikleri boğazın şeytanların tekin olmayan toplantı yeri olduğunu zanneden askerler korkmuş ve orduda panik başlamıştır. Daha sonra onların şeytan değil de, Romalı olduğunu anladıklarında panik, dehşete dönüşmüştür. Roma hücum boruları ve askerlerin bağrışları altında ok ve mızrak yağmuruna tutulmuşlardır. Bu sırada ay çıkmış; fakat bu sefer de Pontos okçuları Romalıların gölgelerine nişan almışlar, bazen onları fazla yakınlarında sandıkları için boşa saldırmışlar, bazen de gölgeleri fazla yaklaştığında beklemedikleri bir anda vurulmuşlardır. Bu yolla çoğu öldürülmüş ve bir o kadar da esir alınmıştır. Frontinus'a (*strat.* II. 1. 12) göre, Pompeius gece yarısı karşılaşma için en uygun zamanı seçmiş ve Pontos'luların geri çekilmesini engellemek amacıyla harekete geçmiştir. Bütün hazırlıkları yaptıktan sonra, ordusuna hücum emri vermiştir. Buna ek olarak, ordusunu ileri sürerken Pontos askerlerinin gözleri ay ışığından kamaşmış ve bu durum onların görmelerini engellemiştir. Romalılar için ise, ay düşmanı görmek için aydınlatıcı olmuştur (ayrıca bk. Oros. *hist.* VI. 4. 4). Florus'a (*epit.* I. 40. 22-24) göre de, buluşma gece olmuş ve ay bu buluşmada yer almıştır. Ay tanrıçası, Pompeius'un yanında Pontos'lulara karşı savaşa katılmıştır. Romalıların önünde düşmanın arkasına yerleşmiştir. Pontos halkı kendi vücutlarının uzamış gölgelerini düşmanın vücutları sanmışlardır.

[1962] Plut. *Pomp.* XXXII. 7; App. *Mithr.* 100; ayrıca bk. Amm. Marc. XVI. 7. 10. Livius tradisyonunu izleyen antikçağ tarihçilerden Orosius (*hist.* VI. 4. 5), Eutropius (VI. 12. 2-4) ve Festus'a (*Brev.* XVI *str.* 3-4) göre, Pontos kayıpları 40.000-42.000

Mithradates, bu umumi şaşkınlık ve kargaşanın içinden korumasının[1963] ve '*Amazon*' odalığı Hypsikrateia'nın[1964] yardımıyla kurtulmayı başardı[1965]. Daha sonra da zaman ve mevkinin elverdiği oranda, yaklaşık 800 kişilik atlı birliğini nizam ve intizama koyabildi. Bu surette Romalıların harp safını bir huruç hareketiyle yarmayı denedi. Burada cereyan eden atlı savaşı gecenin en şiddetli çarpışması oldu. Süvariler Mithradates önderliğinde atlı çarpışmalarda gelenek olduğu üzere atları döndürerek yayılmadan, doğrudan Romalılara saldırdılar. Artık tek kurtuluş çareleri bu olduğundan, her biri kendi hayatlarını kurtarmak için şiddetle dövüştüler. Sonunda kral ve beraberindekiler Roma saflarında bir gedik açarak, bu açıklıktan Armenia'ya doğru kaçışlarını sürdürdüler. Yolda ilerledikçe dağılan askerler ve organize bir şekilde geri çekilebilen birliklerden bir bölümü tekrar Mithradates'le birleştiler. Kısa zamanda kralın çevresinde yaklaşık 3.000 piyade ve 1.000 kadar süvari toplandı. Hızlı bir yürüyüşle, Armenia Maior ile Pontos sınırında içinde krali hazinelerin saklı olduğu, sarp kayaların üzerine konuşlandırılmış Sinoria (Bayburt?) Kalesi'ne vardılar[1966]. Burada Mithradates, kendisini takip

---

kişi kadardı. Cassius Dio (XXXVI. 49. 8) ise, sayı vermemekle birlikte, bu savaş sırasında Pontos askerlerinin birçoğunun Romalılar tarafından öldürülüp bir o kadarın da esir alındığını belirtmektedir. Bununla birlikte kaçanların sayısının az olmadığını ve aralarında Mithradates'in de bulunduğunu vurgulamaktadır. Daha detaylı bilgi için bk. Anderson 1922, 100 vd.; Magie 1943-1944, 237 vd.; Eadie 1967, 129.

Pontos'luların böylesine büyük bir felakete maruz kalmalarının nedeni ise, büyük tehlikelerden önce daima duyulan korkunun, yalnız bu sefere mahsus olmayıp kendilerine uzun zamandan beri musallat olması ve cesaretlerinin kırmış olmasıydı.

[1963] App. *Mithr.* 101.

[1964] Kralın odalıklarından Hypsikrateia Pers elbisesi, kısa kesilmiş saçları ve olağanüstü cesaretiyle dikkati çekmekteydi. Bu bakımdan kral, ona Hypsikrates diye hitap ediyordu. Kralın bu kaçışı sırasında da Pers giysisi ve yorulmak bilmez bir Pers atıyla birlikte Mithradates'in yanından ayrılmamıştır. Uzun, yorucu, tehlikeli yolculukları boyunca Mithradates'le ilgilenmiş, atının yaralarını tedavi etmiştir (Plut. *Pomp.* XXXII. 8). Ayrıca bk. Val. Max. IV. 6 *ext.* 2; Pastor 1997, 241 vdd.

[1965] Orosius'a (*hist.* VI. 4. 6) göre kral, kendisiyle yolculuk eden bütün dostları – filozoflar, tarihçiler, şairler ve doktorlar– tarafından terk edildikten sonra, savaş sırasındaki kargaşadan ve gecenin karanlığından yararlanarak tek başına kaçmayı başarmıştı. Festus'a (*Brev.* XVI *str.* 4-5) göre ise, *Mithridates cum uxore et duobus comitibus in Bosphoron fugit=Mithradates karısı ve iki arkadaşıyla birlikte Bosporos'a kaçmıştı*. Kralın kaçışına ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Broughton 1952, II 155; Eadie 1967, 83.

[1966] Plut. *Pomp.* XXXII. 8; App. *Mithr.* 101; ayrıca bk. Strab. XII. 3. 28 *c.* 555; Oros. *hist.* VI. 4. 6.

eden her bir askerine sadakatlerinden ötürü ödül olarak bir yıllık maaşları tutarında para verdi[1967]. Subaylarını ve generallerini de cömertçe ödüllendirdikten sonra, onlara ayrıca ölümcül bir zehir şişesi takdim etti. Romalıların eline düşmektense, isteyen kendini bununla öldürebilecekti. Daha sonra da Tigranes'i son durumdan haberdar etmek ve sığınma talebinde bulunmak üzere elçilerini Armenia'ya yolladı. Müstahkem kalenin ve hazinelerinin muhafazası için komutanlarından Menophilos'u[1968] atadıktan ve hastalığı yüzünden yanında götüremediği kızı Drypetina'yı[1969] da onun himayesi altına bıraktıktan sonra, Sinoria'yı terk etti[1970]. Yanına yaklaşık 6.000 *talanta* alarak ordusundan geri kalan askerlerle Armenia Maior'a doğru ilerlemeye başladı[1971].

Fakat bu sırada Parthia Kralı III. Phraates, Pompeius'un teşviki ve Tigranes'in oğlu Tigranes'in de desteğiyle, İÖ. 66 ilkbaharında Armenia topraklarına girmişti. Yaşlı Tigranes'i tahtından indirip yerine kralın oğlu, damadını geçirecek, ülkesinin sınırlarını genişletecek ve böylelikle Romalılarla bağlaşık bir krallık haline gelecekti. Parthia orduları genç Tigranes'i destekleyen askerlerle birlikte Mesopotamia ve Gordyene'yi ele geçirdikten sonra, İÖ. 66 yazında Armenia'nın başkenti Artaksata önlerine kadar ilerlediler. Bu sırada Armenia Kralı Tigranes, başkentinin

---

Söz konusu yerleşimin adı Plutarkhos'a (*ibid.*) göre, '*Sinora*'; Appianos'a (*ibid.*) göre, '*Sinoreks*' idi. Burası Cassius Dio (XXXVII. 7. 5 dn. 2) tarafından '*Symphorion*'; Ammianus Marcellinus (XVI. 7. 10) tarafından '*Sinhorium/Synorium*' olarak adlandırılmaktadır. Fakat Strabon'a (*ibid.*) göre ise, Mithradates'in hazinelerinin saklandığı en önemli kalelerden biri olan '*Sinoria*', Armenia Maior sınırında yer almaktaydı. Bu bakımdan Pompeius'un tarihçi arkadaşı Mitylene'li Theophanes kalenin ismini '*Synoria* (sınır ülkesi)' olarak değiştirmişti. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 355 dn. 9.

[1967] Böylelikle başlangıçtan cesaretini kanıtladığı kadar, kendini izleyen grupların yönetimi sırasında ve hazinelerini askerlerine paylaştırırken kanıtladığı adalet anlayışıyla tüm dikkatleri üzerine çekmiş ve başkanlık otoritesini güçlendirmişti.

[1968] Mithradates'in hadım ağalarından biri olan Menophilos hakkında Ammianus Marcellinus'tan (XVI. 7. 9-10) başka bize bilgi veren antik yazar bulunmamaktadır. Ammianus Marcellinus'a (*l.c*) göre, savaşın son derece kritik bir anında krala olan bağlılığını sürdüren bu hadım, taktire şayan hareketlerde bulunmuştur.

[1969] Valerius Maximus'a (I. 8 *ext.* 13) göre, Mithradates'in kız kardeşi kraliçe Laodike'den kızı olan Drypetine=Drypetina ağzında çift sıra dişe sahipti. Ağzında iki sıra dişe sahip olan insanlar için ayrıca bk. Aristot. *Fr.* VIII. 44. 527; Poll. II. 95; Tz. *Hist.* III. 964-965.

[1970] Amm. Mac. XVI. 7. 10. Cassius Dio'ya (XXXVII. 7. 5 dn. 2) göre ise, kral bu sırada eşlerinden Stratonike'yi de Symphorion/Sinoria'da bıraktı.

[1971] Plut. *Pomp.* XXXII. 9; App. *Mithr.* 101; Oros. *hist.* VI. 4. 6.

savunmasını komutanlarından birine devrederek kendisi ordusuyla dağlara kaçtı. Phraates ve damadı genç Tigranes ise, Artaksata'yı kuşattılar. Kent tahkimli konumu, güçlü olduğu kadar kalın ve yüksek sur duvarları sayesinde onlara dayandı. Tigranes ve kayın babası Phraates, kent garnizonun her çeşit saldırıyı şiddetle mukavemet göstererek püskürtmesi karşısında çaresiz kaldılar. Bir süre sonra kenti almanın sandıkları kadar kolay olmadığını anladılar. Sonunda sürekli kayıplara uğrayan ve gün geçtikçe ordusu yıpranan Phraates, yaz sezonunun ilerlemesini de göz önünde bulundurarak kuşatmayı damadı Tigranes'e bıraktı. Kendi ülkesine döndü. Bu durumdan cesaret alan Armenia Kralı II. Tigranes ordusuyla dağlardan inerek Artaksata kenti önlerinde isyankar oğluyla savaştı. Bir kez daha babası tarafından bozguna uğratılan genç Tigranes, bu sefer dedesi Mithradates'in yanına sığınmak istedi. Fakat Armenia'ya doğru ilerlemekte olan Pontos kralının da, Pompeius tarafından yenilmiş olduğunu öğrendi. Dedesinin kendisine yardım etmekten çok, yardıma ihtiyacı olduğunu anlayınca onun yanına sığınmaktan vazgeçti. Daha sonra da, Pontos kralını takip eden Romalıların yanına gitti[1972].

Tigranes tekrar Artaksata'ya döndüğü sırada oğlunun Mithradates'in yanına sığınmak üzere olduğunu öğrendi. Zaten en baştan beri Pontos kralından şüpheleniyordu. Bu haberi alınca oğluyla Mithradates'in anlaşmış olduğuna büsbütün kanaat getirdi. Bu sırada Mithradates'in elçilerinin ona son durumu bildirip kendisinden yardım istemek üzere sarayına geldiler. Fakat Tigranes; belki başına bunca bela açmış olan kayın pederinden artık bıkmıştı. Belki de son bir gayretle kendi krallığını bu felaketten kurtarmak istediğinden Mithradates'in elçilerini yakalatarak zincire vurdurdu ve onları hapse attırdı. Ardından Mithradates'in krallığına girmesini yasakladı. Kralı ölü ya da diri olarak kendisine getirene 100 *talanta* ödül vaat etti[1973].

Mithradates ise, bu sırada dört gün boyunca Euphrates'e doğru ilerledikten sonra, ırmağı kaynaklarına yakın bir yerden –Erzurum geçidinden– aştı. Burada damadı Tigranes'in elçilerine yaptıklarını, Armenia'ya girmesine izin vermediğini ve başına ödül koyduğunu öğrendi. Böylelikle krala Asia kapısı kapanmış oldu. Pontos'a geri dönemez, Armenia'ya sığınamazdı. Güney, doğu ve batı yolları kendisine kapanmıştı. Ayrıca, bir yandan da Pompeius'un adamları tarafından takip ediliyordu.

[1972] Plut. *Pomp*. XXXIII. 1; Cass. Dio XXXVI. 51. 1-3; App. *Mithr*. 104; Vell. II. 37. 3-4; ayrıca bk. Liv. *perioch*. 100; Val. Max. IX. 11 *ext*. 3.

[1973] Plut. *Pomp*. XXXII. 9; App. *Mithr*. 101; Cass. Dio XXXVI. 50. 1; 52. 1; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Vell. II. 37. 2-3.

Önündeki tek seçenek Kolkhis'e ve Bosporos Kimmeria'sına kadar krallığının kuzey eyaletlerine çıkmaktı. Şimdilik, kuzey yolu açıktı. Roma'nın eli henüz oralara kadar uzamamıştı. Bu bakımdan Mithradates, üç gün boyunca askerlerini dinlendirdi. Bu arada ordusunun donanım ve iaşe eksikliklerini giderdi. Daha sonra da dağ yollarından Kolkhis'e doğru yürüyüşe geçti[1974].

Uzun ve zorlu geçen bir yolculuktan sonra, Kuzey Armenia dağ silsilesi boyunca ilerlemeye başladı. İÖ. 66 sonbaharında Khotene yöresinden Armenia'ya girdi[1975]. Kolkhis'e varmak için aşılması gereken yüksek dağlar, sarp ve engebeli uçurumlar, ormanlık ve yolsuz dağ patikaları kalın kar tabakalarıyla kaplı durumdaydı. Sık sık yağan karlar ve fırtınalar ordunun yürüyüşünü daha da güçleştiriyordu. Askerler zorunlu olarak birçok yokluğa katlanmak zorunda kalıyordu. Ancak her çeşit yoksunluğu ve her zorluğu herkesle paylaşan kralın verdiği örnek sayesinde, birlikler manevi kuvvet ve cesaretlerini kaybetmiyorlardı. Kral ordusuyla Absarros/Apsarros Irmağı[1976] yakınlarına geldiğinde ırmağın öbür kıyısında geçmelerine engel olmaya hazır tepeden tırnağa silahlı Khotenia ve Iberia süvarileri ve onların arkasında Kolkhis'e girmelerine engel olmak için sıralanmış piyadeleri gördü. Bunun üzerine kral ordusunu savaş düzenine soktu. Bir müddet iki ordu, biraz sonra olacaklardan ürkerek nehir kenarında kımıldamadan durdular. Irmağı aşmak üzere gerekli önlemleri aldıktan ve geçmelerine engel olmak üzere toplanan insanların gerek süvari gerekse yaya birlikleri bakımından kendi birliklerine göre, zayıf olduğunu anladıktan sonra, savaş nizamında nehirden geçmek üzere harekete geçti. Irmağın kenarına konuşlandırdığı okçular ve sapancılar önce düşmana ok ve taş yağdırarak süvari birliklerinin öbür kıyıya geçişini kolaylaştırdılar. Ardından karşı yakaya kendileri geçerek bu sefer ağır silahlı piyadelerin ırmağı güvenlik içinde aşmasını sağladılar. Böylelikle kral ırmağın dibinin engebeli, kaygan taşlarla dolu olmasına ve Khotenia ve Iberia'lıların ok, sapan ve mızrak atışlarına

---

[1974] Strab. XI. 2. 13 *c.* 496; XII. 3. 28 *c.* 555; Liv. *perioch.* 101; Plut. *Pomp.* XXXII. 9; Flor. *epit.* I. 40. 25; App. *Mithr.* 101; Cass. Dio XXXVI. 50. 2; ayrıca bk. Amm. Marc. XVI. 7. 10.

[1975] App. *Mithr.* 101; ayrıca bk. Oros. *hist.* VI. 4. 6. Khotene yöresi, Strabon'un (XI. 14. 5 *c.* 528)'de sözünü ettiği Kuzey Armenia'nın en soğuk bölgesi Khorzene olsa gerektir.

[1976] Gürcü dilinde Adcharistsqali diye tanımlanan Absarros/Apsarros Irmağı, Akampsis (Çoruh) Irmağı'yla birleşerek Gürcistan'daki Absarros (Gonio) Kalesi önlerinde Karadeniz'e dökülür (Arr. *periplus* VII. 4-5; *FGrHist* V 1; App. *Mithr.* 101; Plin. *nat.* VI. 4. 12-13).

rağmen Apsarros'u aşarak Kolkhis Bölgesi'ne girmiş oldu[1977]. Şiddetli geçen çarpışmalardan sonra, kendisine saldıranları dağıttı. Düşmanları dağlara ve ovalara doğru kovaladıktan sonra, Kolkhis'in merkezine doğru ilerledi. Bir zamanlar kendisine ait olan bölge halkı eski krallarına düşmanlık göstermediler. Kral Phasis Ovası'nı geçerek, kuzeye doğru yürüdü. Burada, Kafkas Dağları'nın batı ucunun denize yaklaştığı yerde, Pontos Euksenos kıyısında eski bir Miletos kolonisi[1978] olan Dioskurias'ta[1979], İÖ. 66/65 kışını geçirmeye karar verdi[1980]. Sürgün kralın amacı, Kafkasları geçerek, Skythia'ya girmek, oradan Maiotis (Azak) Denizi'ni aşarak Kimmeria Bosporos'una gitmekti. Burada isyankar olduğu kadar nankör ve hain evladı Makhares'in elinden bir zamanlar kendisine bağışladığı krallığı geri alacaktı. Böylelikle Anadolu'nun boyun eğmez kralı Romalılarla olan sonsuz savaşımını devam ettirebilecekti. Kral nefes aldığı sürece asla vazgeçmeyecek ve Romalılar karşısında denenebilecek her şeyi deneyecekti. Şimdi o aktif beyninde bütün Roma orduları Asia'dayken, o Bosporos'u aşmayı Thrakia, Makedonia, Hellas ve Europe (Avrupa) üzerinden ani bir saldırıyla Italia'yı istila etmeyi planlıyordu[1981].

[1977] App. *Mithr.* 101; Flor. *epit.* I. 40. 25.

[1978] Kentin Miletos'lular tarafından kuruluşuna ilişkin görüşler ve arkeolojik buluntular için, bk. Magie 1950, 356 dn. 10; Bouzek 1990, 30; Braund 1994, 77 vdd.; 87 vdd.; 99 vdd.; Koshelenko 1996, 25 vd.; Atasoy 1997, 11.

[1979] Pontos Euksenos kenarındaki bu ticaret limanı Argonaut'ların seferine katılan Dioskuros'lar –Dioskuroi, Zeus'un delikanlıları anlamında olup, onun Leda'yla birleşmesinden doğan Castor ve Polluks adlı çocuklarıdır (Erhat 1989[4], 104-105; *KP* II 92-93)– tarafından kurulduğuna ve yörenin otokton halkı Heniokhoi kavminin (Savaş Arabalılar), Dioskuros'ların soyundan geldiğine dair yerel bir inanış vardır (Strab. XI. 2. 11 *c.* 496 dn. 5; App. *Mithr.* 101; Plin. *nat.* VI. 5. 16; Sol. *Coll. Mem.* XV. 17; Amm. Marc. XXII. 8. 24; Mela I. 111; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Lucan. *Bel. civ.* III. 269-274; Strab. XI. 2. 12 *c.* 496; Paus. III. 19. 9; 24. 7; Todua 1988, 140 vd.; Braund 1994, 33 dn. 143; *KP* II 89-90). Amm. Marc. (XXII. 8. 24 dn. 3)'de kentin Sparta'lı Kerkios ve Amphitos tarafından kurulduğunu iddia etmektedir (ayrıca bk. Paus. III. 19. 7; 24. 7). Hellenler, Dioskuros'lara olan saygıları nedeniyle bu kentin adını olduğu gibi muhafaza etmelerine rağmen, daha sonradan Romalılar söz konusu kenti Sebastopolis olarak adlandırmışlardır (Arr. *periplus* X. 3-4; XI. 3; 5; XVII. 1; Jones 1971[2], 173; Lordkipanidze 1977, 221 vdd.; Braund 1994, 30 dn. 130; 194; Liddle 2003, 103 vd.). Strabon (XI. 2. 16 *c.* 498) ve Plinius'a (*nat.* VI. 5. 15) göre, 70'ten fazla kavmin bir araya geldiği Dioskurias'ta 70-300 dil konuşuluyor; bu bakımdan kentte tüccarlara yardımcı olması amacıyla 130 tercüman istihdam ediliyordu. Daha detaylı bilgi ve literatür için bk. Arslan 2000c, 33; 2005, 80 vdd.

[1980] App. *Mithr.* 101.

[1981] App. *Mithr.* 101-102; Flor. *epit.* I. 40. 25.

Mithradates'in Kolkhis'e girdiği sırada Pompeius ordusuyla yukarı Euphartes havzası ile Arakses (Aras) Irmağı arasındaki Armenia platolarında ilerliyor ve Pontos kralını takibe devam ediyordu[1982]. Pompeius, İÖ. 66 sonbaharında Arakses'i aştıktan sonra, burada Armenia Kralı II. Tigranes'in isyankar oğlu; Mithradates'in torunu Tigranes'le karşılaştı. Tigranes, Pompeius'u Mithradates'i izlemektense babasına karşı sefer düzenlemeye ikna etti. Pompeius önüne gelen bu fırsatı kaçırmadı. Armenia Kralı II. Tigranes'e, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı sırasında yardım ettiği ve Romalılara karşı savaştığı gerekçesiyle savaş ilan etti. Bunun üzerine Pompeius süvari birliklerinin bir kısmını Mithradates'i uzaktan izlemeleri için görevlendirdikten sonra, kendisi Tigranes'in rehberliğinde Armenia Krallığı'nın başkenti Artaksata'ya doğru yürüyüşe geçti[1983]. Tigranes Romalıların böylesine büyük bir orduyla üzerine geldiğini öğrenince paniğe kapıldı. Önce Romalılara karşı direnmek üzere ordu toplamaya girişti. Fakat sonunda yaptığı işin yararsızlığını kendisi de anladı. Pompeius'un Lucullus'a nazaran daha ılımlı bir insan olduğunu öğrendiğinde Romalılara teslim olmaya karar verdi. Mithradates'in kendisine gönderdiği elçileri zincire vurulmuş bir halde Pompeius'a yolladı. Bu sırada Pompeius ve Tigranes'in oğlu önlerine çıkan her kente boyun eğdirerek Artaksata önlerine kadar gelmişlerdi. Burada, Armenia Kralı II. Tigranes de, bizzat Romalıları karşılamak üzere kampa geldi. Pompeius, *lictor*'larından[1984] iki tanesini göndererek, onu kampın girişinde karşılatarak, atından inmesine yardımcı oldurttu. Çünkü kimse Roma kampına at üzerinde giremezdi. Tigranes atından indikten sonra, yürüyerek ilerledi. Kılıcını çözerek *lictor*'lara verdi. Pompeius'u görünce başındaki krali *tiara*'sını (taç) çıkartarak onun ayakları önüne koydu. Yalvararak dizlerine sarılmak ve önünde secde etmek üzereyken (= *proskynēsis* [προσκύνησις]) Pompeius yerinden

---

[1982] Oros. *hist.* VI. 4. 7.

[1983] Plut. *Pomp.* XXXIII. 1; Cass. Dio XXXVI. 51. 3; 52. 1. Appinos'a (*Mithr.* 103-104) göre, Pompeius, Mithradates'i Kolkhis sınırına kadar izlemiş; fakat kralı Pontos'tan kovduğu ve onun hiçbir şekilde Kimmeria Bosporos'a ulaşamayacağını düşünerek takipten vazgeçmiştir. Fakat meraktan ve gelmişken buraları da Roma egemenliği altına almak üzere Kolkhis'e girmiştir. Appianos'a (*ibid.*) göre, Pompeius'un Armenia Seferi, onun kısa süren Kolkhis macerasından sonra gerçekleşmiştir.

Pompeius'un Armenia Seferi'ne ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *Sest.* XXVII. 58; Liv. *perioch.* 101; Vell. II. 37. 2-5; Val. Max. V. 1. 9; Flor. *epit.* I. 40. 27; App. *Syr.* 49-50; Oros. *hist.* VI. 4. 6-8; Eutr. VI. 13.

[1984] Roma'da yüksek derece memurlara ve *consul*'lere refakat eden görevlilere verilen addır. Bunlar sopa demeti içinde çubuklara sarılmış baltalar (*fasces*) taşırlardı.

fırlayarak, onu engelledi. Yerden kaldırarak kendi yanına oturttu. Onu cesaretlendirdi. Krallığını kaybetmediğini, aksine Romalıların dostluğunu kazandığını söyleyerek, Tigranes'i yemeğe davet etti[1985].

Tigranes'le, İÖ. 66 sonbaharında yapılan anlaşma gereği kral, otuz yıl boyunca ele geçirdiği bütün yerlerden geri çekilmeye razı oldu. Zaten Mesopotamia, Adiabene ve Gordyene Parthia Kralı III. Phraates tarafından elinden alınmıştı. Şimdi de, Syria[1986], Phoinike, Kilikia, Kappadokia, Galatia[1987], Sophene'deki bütün haklarından vazgeçti. Oğlunun Pompeius tarafından Sophene[1988] kralı olarak atanmasını onayladı. Ayrıca Romalılara savaş tazimatı olarak 6.000 *talanta* vermeyi kabul etti. Bunun karşılığında Roma'nın dostu ve müttefiki olan krallıklar arasına katıldı ve Romalı *legionarius*'lar tarafından Armenia kralı olarak selamlandı. Kendisine fena muamele edileceğinde, krallığının elinden alınıp, Roma zafer alayında sergileneceğinden korkan Tigranes'e bu anlaşma şartları oldukça uygun gelmişti[1989]. Bu bakımdan memnuniyetini ve minnettarlığını Roma ordusunun her bir *legionarius*'una 50; *centurio*'nuna 1.000 ve *tribunus*'una ise, 10.000 gümüş *drakhmai* para dağıtarak gösterdi[1990].

[1985] Plut. *Pomp*. XXXIII. 2-4; *Luc-Kim*. III. 3-4; App. *Mithr*. 104; Cass. Dio XXXVI. 52. 1-4; Vell. II. 37. 4; Flor. *epit*. I. 40. 27; ayrıca bk. Liv. *perioch*. 101; Ampel. XVIII. 19; XLVII. 5-6; Auct. *de Caes*. 42. 22-23; Oros. *hist*. VI. 4. 8; Zos. III. 32. Cassius Dio'ya (XXXVI. 53. 1) göre, bu sırada Pompeius'un yanında oturan Tigranes'in oğlu babası geldiğinde, ne ayağa kalkarak onu karşılamış, ne de onu selamlamıştı. Ayrıca Pompeius tarafından davet edilmesine rağmen yemeğe katılmadı. Bu nedenle Pompeius'un öfkelenmesine neden oldu.

[1986] Vell. II. 37. 5. Appianos'a (*Mithr*. 105) göre Tigranes, Syria ile birlikte Kilikia'dan; Cassius Dio'ya (XXXVI. 53. 2) göre, Kappadokia, Syria, Phoinike, Sophene; Livius'a (*per*. 101) göre, Syria, Phoinike, Kilikia; Eutropius'a (VI. 13) göre, Syria, Phoinike, Sophanene; Festus'a (*Brev*. XVI *str*. 10-11) göre ise, Mesopotamia, Phoinike'nin bazı yöreleri ve Syria bölgelerinden çekildi.

[1987] Plutarkhos (*Pomp*. XXXIII. 4)'de, Lucullus tarafından Tigranes'in elinden alınan bölgeler sayılırken, hiçbir zaman Armenia kralının eline geçmemiş olan Galatia da bu yöreler arasında zikredilmektedir.

[1988] Appianos'a (*Mithr*. 105) göre, Pompeius, genç Tigranes ile babasını barıştırmıştır. Ayrıca onun Sophene ile Gordyene bölgelerinin kralı olarak atanmasını ve babasından sonra Armenia tahtının ona bırakılmasını buyurmuştur.

[1989] Plut. *Pomp*. XXXIII. 4-5; App. *Mithr*. 104-105; Cass. Dio XXXVI. 53. 2-3; 6; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Strab. XI. 14. 10 *c*. 530; Liv. *perioch*. 101; Vell. II. 37. 4-5; App. *Syr*. 49-50; *Mithr*. 114; Cic. *Sest*. XXVII. 58; Flor. *epit*. I. 40. 27; Eutr. VI. 13; Val. Max. V. 1. 9-10.

[1990] App. *Mithr*. 104. Plutarkhos'a (*Pomp*. XXXIII. 6) göre, Tigranes her *legionarius*'a yarım *mna* (30 *drakhmai*), *centurio*'ya on *mnai* (600 *drakhmai*) ve *tribunus*'a

Bu sırada babasının taç ve tahtına kavuşmak ümidiyle bunca zorluğa katlanan genç Tigranes bu durumdan hiç memnun olmamıştı. Sadece Sophene Bölgesi'ne kral olarak atanmıştı. Şimdi babası Romalılara vaat ettiği ekstra altınları dağıtmak üzere Sophene'deki müstahkem kalelerde sakladığı hazineleri almak istiyordu. Fakat genç Tigranes, Armenia Krallığı'nın hazinelerinin artık Sophene'yle birlikte kendisinin olduğunu iddia ederek babasına paraları vermedi. Bunun üzerine Pompeius araya girerek ondan hazineleri babasına vermesini emretti. Sinirlenen Genç Tigranes gizlice kayın babası Parthia kralının yanına kaçmayı planladı ve Parthia kralını Romalılara karşı kışkırtmayı denedi. Pompeius bir seferinde adamlarını yollayarak diğer bir seferinde ise, muhafızları eşliğinde Tigranes'i göndererek kaledekilerden hazineleri istetti. Her iki teşebbüs de başarısızlıkla sonuçlanınca Pompeius, Tigranes'i Sophene Krallığı'ndan azletti ve zincire vurdurdu. Roma'daki *triumphus*'unda sergilenmek üzere hapse attırdı[1991]. Sophene Bölgesi'ni, Kastabala gibi bazı Kilikia kentleriyle birlikte yedinci kez Kappadokia tahtına oturttuğu I. Ariobarzanes'in yönetimine bıraktı[1992].

Bunun üzerine Parthia Kralı Phraates, Pompeius'a elçilerini yollayarak, onun kendisine bu savaşa başlamadan önce, Romalıların tarafını tutarsa Euphrates'i Roma ile Parth'lar arasında sınır yapacağını vaat ettiğini hatırlattı. Ayrıca ondan damadı Tigranes'i ve kızını istetti. Pompeius ise, daha önceden Parthia kralı karşısında ne kadar mülayim, sempatik ve dost canlısıysa, şimdi Mithradates'i krallığından tekrar kovup, Tigranes'i Romalıların dostu ve müttefiki yaptıktan sonra, ona karşı o derece kayıtsız ve vurdum duymazca davrandı. Phraates'e, Tigranes'in kayın pederinden çok babasına ait olduğunu ve Armenia kralı olan babasının bu karara karşı çıkmadığını bildirdi. Euphrates'in sınır olması konusuna gelince, gereğinin düşünüleceği ve bu konuda en uygun olanın yapılacağını belirtti[1993].

---

bir *talanton* (6.000 *drakhmai*) verdi (ayrıca bk. Strab. XI. 14. 10 *c*. 530). Cassius Dio (XXXVI. 53. 6) ise, Tigranes'in ne kadar para verdiğini söylememekle birlikte, onun Pompeius'a kararlaştırılan meblağdan çok daha fazlasını takdim ettiğini bildirmektedir.

[1991] Cass. Dio XXXVI. 53. 3-4; 6; ayrıca bk. Plut. *Pomp*. XXXIII. 5; App. *Mithr*. 105.

[1992] Diod. XL. 4 dn. 3; App. *Mithr*. 105; 114; Oros. *hist*. VI. 4. 9.

[1993] Plut. *Pomp*. XXXIII. 6. Daha sonra Phraates'in tüm protestolarına karşın, genç Tigranes (Cass. Dio XXXVI. 53. 6; XXXVII. 6. 2) –karısı Zosime (Plut. *Pomp*. XLV. 4) ve çocuklarıyla birlikte–, Pompeius'un zafer geçidinde sergilenmek üzere

Bir bakıma Phraates'e, artık Tigranes'in topraklarını istila etme hevesinden vazgeçmesini ihtar etmiş oldu. Böylelikle genç Parthia kralına Roma siyaseti hakkında *–divide et impera=böl ve yönet–* iyi bir ders verdi. Şimdi Phraates, Mithradates'in Romalılara karşı kendisiyle ittifak kurmasının ülkesi ve krallığının geleceği açısından daha yararlı olduğunu söyleyerek onu ikna etmeye çalıştığında, onun ne demek istediğini[1994] daha iyi anlamıştır. Ama artık iş işten geçmişti.

Pompeius'un bu noktada izlediği politika ve bölgede yaptığı organizasyon dikkate değerdir[1995]. Yaşlı Armenia kralını zafer töreninde sergilemektense yerinde bırakmayı uygun buldu. Onun yerine isyankar ve dönek oğlunu geçirmedi. Çünkü Mithradates'in torunu, Phraates'in damadı olan Tigranes, Roma'nın düşmanlarıyla her an ittifak kurabilirdi. Zaten babasına çeşitli kereler ihanet etmiş ve hem Parthia hem de Pontos kralının yanına sığınmıştı. En son olarak şansını kendisiyle denemiş ve babasının krallığının Romalılar tarafından işgal edilmesine ön ayak olmuştu. Pompeius'a göre, bu ihanetinin karşılığını Sophene'nin kralı olarak atanmakla fazlasıyla almıştı. Pompeius, Parthia kralının düşmanı Tigranes'i Armenia tahtında bırakmakla, bu iki krallıktan birinin

---

Roma'ya gönderildiler. Appianos'a (App. *Mithr.* 105; 117) göre, zafer töreninden sonra, genç Tigranes öldürüldü.

Bununla birlikte Cicero'ya (*Att.* III. 8. 3; *dom.* XXV. 66-67) göre, Tigranes öldürülmedi; fakat Pompeius tarafından gözetim altına alındı. Hatta onun kimin nezareti altında kalacağı, İÖ. 58 yılında Pompeius ile Publius Clodius arasında tartışmaya yol açtı. Sonunda Pompeius, Clodius'un silahlı adamları tarafından tehdit edildi (ayrıca bk. *dom.* XXV. 66; XLII. 110; L. 129; *har. resp.* XXIII. 49; *Red. Sen.* 4; *pro Mil.* 37-38). Plutarkhos (*Pomp.* XLVIII. 6)'de, Pompeius'un tutsağı olan Tigranes'in, P. Clodius Pulcher tarafından onun elinden alındığı ve söz konusu çekişmeden Clodius'un galip çıktığını işaret etmektedir. Cassius Dio (XXXVIII. 30. 1-2) ise, Lucius Flavius'un evinde rehine olarak alıkonmuş olan Tigranes'in, İÖ. 58 yılının Nisan/Mayıs ayında, Clodius'un halk *tribunus*'luğu sırasında, ona rüşvet vererek Roma'dan kaçtığını kaleme almıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ascon. *pro Mil.* 40. 1-41. 23; 47. 10-25; Lintott 1968, 197 dn. 2; 214; Brunt 1980, 488 dn. 34; Keaveney 1982d, 415; Marshall 1985, 199.

Pompeius daha sonradan Euphrates'in Romalılar ile Parth'lar arasında sınır olmasını kabul etmiş olsa gerektir. Çünkü Orosios'a (VI. 13. 2) göre, İÖ. 53 yılında Roma'nın Syria *proconsul*'lü Marcus Licinius Crassus, Euphrates'i aşarak Parthia üzerine yürüdüğü sırada Parthia Kralı Orodes'in elçisi Vageses gelerek, onun bu hareketiyle Parth'larla Lucullus ve Pompeius arasında yapılan anlaşmaları ihlal ettiğini bildirmiştir. Daha detaylı bilgi için bk. Keaveney 1981, 201 vdd.

[1994] Sall. *Hist.* IV. 69. 16-23.

[1995] Oros. *hist.* VI. 4. 7-8.

güçlenerek Roma'nın Küçük Asya'daki hakimiyetini sarsmasını engellemiş oldu. Zaten Roma'nın düşmanı olan bu iki krallığı birbirine düşürmüştü. Her iki krallık, artık bir daha dost olamayacak derecede birbirinden nefret ediyordu. Ayrıca Kappadokia kralını da bağışladığı yeni eyalet ve kentlerle güçlendirmiş; hem Parth'lara hem de Armenia'lılara karşı bir tampon bölge olarak bırakmıştı. Böylelikle Anadolu'daki ve Asya'daki *status quo*'yu=güçler dengesini bir kez daha Roma lehine çevirmiş oldu.

Bunun üzerine Pompeius, *legatus*'larından Lucius Afranius'u[1996] bir garnizonla Armenia'da bıraktı. Kendisi ise, İÖ. 66/65 kışında Mithradates'i izlemek üzere Artaksata'dan ayrıldı. Albania'lıların Iberia ve Armenia bölgeleriyle sınırını oluşturan Kyros (Kura) Irmağı'na[1997] doğru ilerledi. Kyros'un batı yakalarından Hazar Denizi'ne kadar olan toprakların hakimi olan Albania'lıların[1998] kralı Oroises'e[1999] elçilerini yolladı. Ondan Mithradates'e karşı sürdürdüğü sefer için Roma ordularının

---

[1996] Pompeius'un İspanya'da Sertorius'a (Plut. *Sert.* XIX. 2-3; Oros. *hist.* V. 23. 14) ve Küçük Asya'da Mithradates'e (Plut. *Pomp.* XXXIV. 1; XXXVI. 2; XXXIX. 2 *etc.*) karşı yaptığı savaşlarda kullandığı komutanlarından biridir.

[1997] Albania'nın kuzey ve batı bölümlerini yani bölgenin Armenia ve Iberia'yla olan sınırını esas itibariyle Kyros Irmağı teşkil eder. Strabon (XI. 3. 2 *c.* 500) ve Plinius'a (*nat.* VI. 5. 15) göre, bazen Kafkas Dağları'nın arasındaki derin vadilerden ve büyük ölçüde geniş ovalardan akan bu ırmak Kolkhis Bölgesi'nin güney ve güneydoğusunda Armenia, doğusunda ise, Surami Dağı'yla birlikte Iberia'yla olan doğal sınırını oluşturur. Daha sonra Iberia'nın yüksek platolarından ve geniş ovalarından akarak Albania Bölgesi'ne oradan da Hazar (Kaspia/Koros/Hyrkania) Denizi'ne dökülür (Strab. XI. 1. 5 *c.* 491; 3. 2 *c.* 500; Plin. *nat.* VI. 5. 15; 10. 26; 11. 29 ve 15. 39). Kyros Irmağı bu uzun yolculuğu sırasında Kolkhis Bölgesi'ndeki Suania Dağları'nın kuzeyinden ve Kazbeyi Dağları'nın –Kolkhis'in en yüksek dağlarından biri olan volkanik Kazbeyi Dağı 5.040m yükseklikte olup, bölgenin doğusunda yer almaktadır– eteklerinden doğan Aragos'la (Argavi), gemiyle yolculuk etmeye olanak sağlayacak kadar geniş ve derin olan Alazonios, Sandobanes, Rhoetakes ve Khanes ırmaklarıyla ve birçok diğer akarsuyla beslenerek debisini arttırır (Strab. XI. 3. 2 *c.* 500; 4. 1 *c.* 501; Plin. *nat.* VI. 11-12; Ptol. *georg.* V. 12. 1-3; 13. 1; 13. 3; 13. 9; 15. 13; VI. 2. 1). Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2000c, 30-31.

[1998] Plut. *Pomp.* XXXIV. 1; Plin. *nat.* VI. 11. 29; 15. 39; Cass. Dio XXXVI. 54. 1, ayrıca bk. Strab. XI. 3. 2 *c.* 500; 4. 1-2 *c.* 501; 3-5 *c.* 502; Fest. *Brev.* XVI *str.* 12-13.

[1999] Albania kralının adı Iustinus'a (XLII. 3. 4) ve Festus'a (*Brev.* XVI *str.* 13) göre, Orhodes; Florus (*epit.* I. 40. 28), Eutropius (VI. 14. 1) ve Orosius'a (*hist.* VI. 4. 8) göre, Orodes; Appianos'a (*Mithr.* 103) göre, Ὀροίζης=Oroizes; Cassius Dio'ya (XXXVII. 54. 4-5) göre ise, Ὀροίσης=Oroises idi. Daha detaylı bilgi için bk. Eadie 1967, 131; Patterson 2002, 312 vdd.

hakimiyeti altındaki bölgelerden serbest geçiş izni istedi. Kral, Pompeius'un ricasına olumlu cevap verdi. Böylelikle Pompeius kış iyice bastırmadan önce Kyros kenarlarına ulaştı. Burada ordusunu üçe bölerek kamp kurdu. Tigranes Romalı generale gerek hububat gerekse para açısından istediğinden de fazla yardımcı olmuştu. Bu bakımdan ırmağın kenarında, İÖ. 66/65 kışını geçirmeye karar verdiler[2000]. Bu sırada Mithradates, Kolkhis sahillerindeki Dioskurias kentinde kışlamakta; Roma amirali Servilius ise, elinden geldiği ölçüde Pontos Euksenos sahillerini kontrol altında tutmaktaydı[2001].

Fakat kışın ortasında Albania Kralı Oroises, beklenmedik bir şekilde yaklaşık 40.000 kişilik bir kuvvetle Kyros Irmağı'nı üç kol halinde aştı. *Saturnalia* bayramını kutlamakta olan Romalılara saldırdı. Oroises'i böyle bir harekete iten neden ya kralın dostu olan genç Tigranes'i kurtarmak istemesi ya da Romalıların baharla birlikte Albania topraklarını istila edeceğini düşünmesiydi. Bu bakımdan kışın ortasında, hiç beklenmedik bir anda Romalılara saldırarak onları bozguna uğratmayı planlıyordu. O sıralar Quintus Caecilius Metellus Celer'in kampında bulunan Tigranes'in kurtarılması için Oroises bizzat emrindeki birliklerle ona hücum etti. Komutanları da, aynı zamanda Pompeius ve Lucius Flaccus kumandasında bulunan diğer iki Roma kampına saldıracaklardı. Böylelikle Romalıların birbirlerine yardım etmesi önlenecek ve Roma askerlerinin ilk şaşkınlığından yararlanarak onlara olabildiği ölçüde zarar verilecekti. Fakat baskın sırasında Albania'lı askerlerin disiplinsizliği ve donanım eksikliğine, Romalıların metaneti ve onlara şiddetli bir şekilde karşılık vermeleri eklenince, Oroises'in askerleri her koldan gerilemek zorunda kaldılar. Geldikleri gibi Kyros'un gerisine çekildiler ve ırmak üzerindeki köprüleri yaktılar. Bu başarısız girişim üzerine, İÖ. 65 ilkbaharıyla birlikte Romalıların Albania topraklarına intikam almak

---

[2000] Plut. *Pomp*. XXXIV. 2. Cassius Dio (XXXVI. 53. 5) Romalıların Kyros kenarlarında kışladıkları yerlerden söz ederken bir de Anaïtis'i sayar. Fakat söz konusu bölge Armenia Minor yakınlarındaki Akilisene yöresi civarlarına lokalize edilmektedir (ayrıca bk. Cass. Dio. XXXVII. 7. 5 dn. 1). Burada Cassius Dio, belki de Strabon'un (XI. 4. 7 *c*. 503)'de değindiği, Albania topraklarındaki ay tanrıçası Selene'ye (Anaïtis?) ait başka bir bölgeden bahsediyor also gerektir. Aksi taktirde, bu ifadeden Pompeius'un ordusunun bir bölümünü Pontos'a geri göndermiş olduğu anlamı çıkar. Fakat Cassius Dio (*l.c.*), Pompeius'un Kaukasos Seferi'ni anlatırken, ne daha önce ne de daha sonra herhangi bir Roma birliğinin Pontos'ta bulunduğundan söz etmemektedir. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 358 dn. 14; Sherwin-White, 196 dn. 31.

[2001] Plut. *Pomp*. XXXIV. 5.

üzere saldıracaklarını düşünen Oroises elçilerini değerli hediyelerle Pompeius'la anlaşma yapmak üzere gönderdi. Pompeius ise, –şimdilik– bu teklifi memnuniyetle kabul etti. Böylelikle iklimi sert olan bu topoğrafyada kış aylarını rahat geçirebilecekti[2002].

Bu sırada Mithradates'le anlaşma halinde olan Iberia Kralı Artokes de[2003] elçilerini Pompeius'a yollayarak onunla anlaşma yapma girişiminde bulundu. Çünkü, Albania'lılarla barış yapan Romalıların, Kyros Irmağı'nın her iki yakasında yaşayan Iberia'lılar üzerine yürüyebileceğinden şüpheleniyordu. Pompeius ise, şimdilik Oroises'le barış yaptığından, rahatlıkla Iberia'lılara saldırabilirdi. Bir zamanlar Mithradates'le dost olan ve belki de halen onunla olan bağlaşıklığını gizli de olsa devam ettiren bu halk üzerine sefer düzenlemeye karar verdi[2004]. İÖ. 65 ilkbaharıyla birlikte Kyros'u aşarak Iberia topraklarına girdi. Armenia ile Iberia'yı birbirine bağlayan yol üzerindeki bütün geçitleri işgal etti. Artokes ise, önceleri Romalıların ilerleyişlerini engellemek için, yolları üzerindeki bütün köprüleri yıktı. Fakat sonunda Romalılar karşısına çıktı ve yenildi. Romalılar tarafından 9.000 adamı katledilerek bir o kadarı da esir alındı[2005].

Ordusunun geri kalanıyla tekrar Kyros Irmağı kenarındaki yüksek bir tepede inşa ettirmiş olduğu Akropolis[2006] adlı tahkimli kalesine çekildi. Pompeius'un kendisini takip etmesi üzerine kaleye güçlü bir garnizon konuşlandırdı. Ardından Kyros'un karşı yakasına geçerek, ırmak üze-

---

[2002] Plut. *Pomp.* XXXIV. 2-4; Cass. Dio XXXVI. 54. 1-5. Orosius'a (*hist.* VI. 4. 8) göre ise, Pompeius Albania'lıların kralı Oroises ve komutanlarını savaşta üç defa bozguna uğrattı. Daha sonra Oroises'in elçileri kendisine barış için bir mektup ve değerli armağanlar getirdiklerinde ise, bu durumu memnuniyetle karşıladı (ayrıca bk. Liv. *perioch.* 101; Fest. *Brev.* XVI *str.* 13-14).

[2003] Flor. *epit.* I. 40. 21; 28.

[2004] Plut. *Pomp.* XXXIV. 4.

Pompeius'un Kaukasos (Kafkas) Dağları boyunca düzenlediği seferleri bazı antikçağ tarihçileri ve bibliyografyacıları (Liv. *perioch.* 101; Oros. *hist.* VI. 4. 7-9; Plut. *Pomp.* XXXIV. 1; XXXV. 1), onun Mithradates'i izlediği sırada gerçekleştirmiş olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte Pompeius'un tamamen gereksiz olan bu seferleri aslında güce ve üne susamışlığından (*gloriae avidus*) kaynaklanıyor olsa gerektir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Flor. *epit.* I. 40. 28; Magie 1950, 359; Dabrowa 1989, 67; Sherwin-White 1984, 195 dn. 27.

[2005] Plut. *Pomp.* XXXIV. 5; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 101; Strab. XI. 1. 6 *c.* 491; 3. 5 *c.* 501; Vell. II. 40. 1; Fror. *epit.* I. 40. 28; App. *Mithr.* 103; Eutr. VI. 14. 1; Oros. *hist.* VI. 4. 8; Fest. *Brev.* XVI *str.* 14-15.

[2006] Cass. Dio (XXXVII. 1. 4 dn. 1) göre, kalenin ismi Armastika olup, Armaz Kalesi anlamına gelmektedir.

rindeki köprüyü yaktı. Bu sırada Pompeius kale önlerine gelerek kaleyi kuşatma girişiminde bulundu. Kaledekiler krallarının köprüyü yakarak kaçtıktan sonra, kendilerinin Romalılar karşısında fazla dayanamayacaklarını düşünerek teslim oldular. Bunun üzerine Pompeius, İÖ. 65 yılının ortasına kadar Iberia topraklarını yağmalamaya devam etti. Sonunda Romalılarla barış yapmak için çocuklarını vermeye razı olan Iberia kralıyla anlaşma yaptı[2007].

Bu sırada Pontos kralı, İÖ. 65 ilkbaharında Romalılar daha Iberia'lılarla savaşmaya başlamadan önce, Dioskurias'tan Bosporos'a doğru yürüyüşe geçmişti[2008]. Pontos Euksenos'un doğu sahilleri boyunca uzanan kıyı şeridinde ve sahilin hemen arkasına uzanan dağ silsileleri boyunca ikamet eden kavimler, Kafkas Dağları'nın en vahşi ve savaşçı insanları olarak kabul ediliyorlardı. Buradan herhangi bir şekilde geçmeye çalışan insanlara saldırıyor, ele geçirdiklerini ya yiyor[2009] ya da tanrılarına kurban olarak sunuyorlardı[2010]. Bu kabileler yabancıları düşman sayıyor ve her ne şekilde olursa olsun kendi sınırları içine girenlere saldırıyorlardı. Sahilde yaşayanlar avcılık ve balıkçılıkla geçiniyorlardı. Bazen de καμάρα=*kamara*[2011] adını verdikleri tekneleriyle korsanlık yapıyor, ticaret gemilerini yağmalıyor ve sahil kentlerine baskın düzenliyorlardı. Kış geldiği zaman ise, gemilerini karaya çekerek sık ormanların arasına gizliyorlardı[2012]. Şimdiye kadar buradan hiçbir ordu geçmeye muvaffak olamamıştı[2013]. Mithradates bile, gücünün doruğundayken buradan bir ordu geçirmeye çalışmış ve ağır kayıplara uğrayarak geri

---

[2007] Cass. Dio XXXVII. 1. 1-2. 7; Flor. *epit.* I. 40. 28; Oros. *hist.* VI. 4. 8; ayrıca bk. App. *Mithr.* 114; 117.

[2008] Çünkü deniz yolu Roma donanması tarafından tutuluyordu; ayrıca elinde hiç gemisi yoktu. Ayrıca bk. Niceph. *Hist.* II. 642 *d.*

[2009] Aristoteles'e (*pol.* VIII. 4) göre, Kolkhis'te yaşayan Akhaioi ve Heniokhoi kabileleri yamyamlık yapıyorlardı.

[2010] Appianos'a (*Mithr.* 102) göre, Akhaioi kabilesi önceleri yakaladıkları herkesi, sonraları aralarından en yakışıklılarını, daha sonraları ise, içlerinden kura sonucu çekilenleri tanrılarına kurban ediyorlardı.

[2011] Strabon'a (XI. 2. 11 *c.* 495) göre, ince, uzun, hafif ve dar bir tekne türüdür. Genellikle yirmi beş kişi kapasitelidir. Ender olmakla birlikte otuz kişilikleri de vardır. Üstü kapalı tekneler oldukları için Romalılar tarafından *camerae*/*camarae*; Hellenler tarafından ise, *kamara* (kubbeli ya da kemerli bir tavanla örtülmüş) olarak adlandırılmıştır. Daha detaylı bilgi için bk. Tac. *hist.* III. 47; Amm. Marc. XXII. 8. 24 dn. 1.

[2012] Strab. XI. 2. 11 *c.* 496; ayrıca bk. Arr. *periplus* XI. 2; Amm. Marc. XXII. 8. 24. dn. 1; 8. 25.

[2013] Iust. XXXVIII. 7. 9.

çekilmek zorunda kalmıştı. Fakat kral şimdi daha önce hiçbir ordunun geçmeyi başaramadığı bu uzun parkuru tamamlamayı kafasına koymuştu. Gerçi başka seçeneği de yoktu. Bu yolun üstünde karşılaşılan ölçüye sığmaz güçlükler, başlanmış olan seferi –ya da yolculuğu– imkansız kılacak gibi görünüyordu. Fakat bütün bu zorluklar yaşlı kralı yolundan alıkoymadı. Tersine yalnızca iradesinin gücünü, kendine ve ordusuna olan güvenini arttırmaya yaradı[2014].

Dioskurias'tan sonra, Suen'ler ve Kerket'lerin topraklarından ilerlerken bazen güzellik ve dostlukla bazen de tehdit ve zorla geçti. Heniokhoi Bölgesi'nin halkı Pontos kralını iyi karşıladılar ve ona yardım ettiler. Fakat bunlardan sonra girdikleri Zyges'lerin ülkesi topoğrafik açıdan oldukça dağlık ve kıyıya paralel uzanan dik dağlarla ve balta girmemiş sık ormanlarla kaplı olduğundan küçük teknelerle, kıyı şeridi takip edilerek aşılmaya çalışıldı. Gerçi bu kararın alınmasında elverişsiz arazi koşulları kadar, kalabalık bir nüfusa sahip olan bölge halkının da vahşi insanlar olması etkili olmuştu. Bu bakımdan Mithradates, civar köylerden toplayabildiği ölçüde deniz vasıtası *–kamara–* topladı[2015]. Roma donanmasının ve yöre halkının dikkatini çekmemek üzere geceleyin ve olabildiğince kıyı şeridini takip ederek Akhaioi ülkesine geldi. Akhaioi kabilesi kralın topraklarında rahat bir yürüyüş yapmasına izin vermedi. Mithradates'e karşı gerilla taktiğiyle savaştılar. Ancak çoğunlukla yenilerek geri çekilmek zorunda kaldılar[2016]. Pontos ordusu Koraks Irmağı'nı aşarken de bazı barbar çetecilerle çarpışmak zorunda kaldı. Fakat donanımı sağlam ve yaşamlarının büyük bir bölümünü Romalılara karşı savaşarak geçirmiş tecrübeli Pontos askerleri, her çeşit saldırıyı kolaylıkla püskürterek ilerlemeye devam ettiler. Sonunda, İÖ. 65 yazında Mithradates bin bir güçlükle yürüyerek Kimmeria Bosporos'u sınırlarına ulaştı. İsyankar oğlu Makhares'e hazırlanma fırsatı vermeden

---

[2014] O sıralar 68 yaşında olan kral, yol boyunca inanılmaz bir enerjiyle yılmadan zor olan yerlerden kimi zaman at sırtında kimi zaman yürüyerek kimi zamanda gemiyle geçerek ordusunun başında Bosporos'a doğru ilerlemesine devam etti.

[2015] Bu teknelerle ilgili diğer bir husus da yük taşıyabilmeleriydi. Böylelikle kral, bu teknelerle askerlerini ve kendilerine ait yükleri taşıyabilmiştir. Bu durum bize, kralın yerli halkın yardımıyla, teknelerin bir kısmını orada inşa ettirmiş olabileceğini düşündürmektedir. Zira bölgede çok miktarda kereste bulunduğundan ve iş hafif olduğundan askerler gemi yapımına bizzat yardım edebilirlerdi.

[2016] App. *Mithr.* 102; Liv. *perioch.* 101. Strabon'a (XI. 2. 13 *c.* 496) göre, Akhaioi kabilesi kralı iyi karşıladı ve onun ülkelerinden geçmesine izin verdiler.

Maiotis[2017] Denizi kıyılarına yaklaştı. Yolu üzerindeki savaşçı Skythia prenslerinden bazılarına yakınlık gösterdi. Bazılarını tehdit etti; bazılarına karşı da kuvvet uyguladı. Bu sırada birçok Skythia prensi gönüllü olarak krala eskortluk etti. Ünlü kral, uzun zamandır buralara gelmemiş olmasına ve sürgünlüğüne rağmen, Skythia halkı arasındaki prestiji sağlamdı. İnsanları halen etrafında toplamayı başarıyordu. Adının ve şimdiye kadar başardığı işlerin, imparatorluğunun ve o eski gücünün yarattığı etkiyle; aynen yaşayan bir efsane gibi Kimmeria Bosporos'una doğru ilerleyişini sürdürdü. Bir yandan da, Skythia prensleriyle hediye alış verişini sürdürüyor, kimini parayla, kimini, kızlarından bazılarıyla evlendirme sözüyle kazanıyor; diğerlerini ise, korku ya da rüşvet vererek yatıştırıyordu. Hatta onları yeni ve çok daha büyük bir sefer için kendi etrafında toplamayı başarıyordu[2018].

Bir zamanlar eski *vasal*'ları olan Maiotis şefleriyle bağlaşıklık anlaşmasını tazeledi. Skythia prensleri, dört bir taraftan yığın yığın insanlar ve kabileler ordusuna katıldı. Kralın birdenbire böylesine büyük bir güç kazanması, ona karşı direnmeyi düşünenleri bir anda bu fikirlerinden vazgeçirdi. Makhares de, *Skythia Geçitleri* olarak adlandırılan ve daha önce kimsenin geçmeyi başaramadığı bir yolculuğu, böylesine kısa bir zamanda tamamlayan babası karşısına çıkmaya cesaret edemedi. Babasına elçilerini yollayarak, o zaman durum öyle gerektirdiği için, Romalıların zorlaması ve korkudan onlarla bağlaşıklık kurmak zorunda kaldığını söyleyerek af ve merhamet diledi. Mithradates ise, elçilere ve yakın çevresindekilere Makhares'in başını getireni mükafatlandıracağını duyurdu. Zaten babasının sert tabiatını, ona ve kendi öz halkına çeşitli kereler yaptığı ihanetlerin büyüklüğünün farkında olan Makhares, Bosporos Kimmeria'sı sahillerinde; Maiotis'in Körfezi'nin sağ yakasındaki Phanagoreia kentinden Pontos Khersonesos'una kaçtı. Kaçarken de ba-

---

[2017] Azak Denizi; Roma Dönemi'nde '*Palus Maeotis*' olarak adlandırılmıştır. Oldukça sığ bir denizdir –en derin noktası 15m olup Lykos, Oaros, Tanaïs ve Syrgis ırmaklarıyla beslendiği için suyu oldukça tatlıdır. Ayrıca bk. Hdt. IV. 123; Diod. I. 55. 4 dn. 2; Arr. *periplus* XIX. 1; 3.

[2018] App. *Mithr*. 102; Cass. Dio XXXVI. 50. 2; Kralın yolculuğuna ilişkin olarak ayrıca bk. Niceph. *Hist*. II. 642 *d*.

Mithradates'in amacı sadece isyankar oğlunu tahtından indirip onu cezalandırmak ve hayatının geri kalan kısmını burada huzur içinde geçirmek değildi. Şimdi büyük tasarılar yapıyor, tüm gücünü yeni bir savaşın hazırlanmasına harcıyordu. Amacı Skythia'lılarla birlikte, Thrakia'dan Makedonia'ya oradan Hellas ve Paionia'ya yürümek ve Alp Dağları'nı aşarak Italia'yı istila etmekti (ayrıca bk. Flor. *epit*. I. 40. 24-25). Böylelikle kötülükleri kaynağında temizleyecekti.

basının adamları tarafından izlenmemek ve takibini geciktirmek için limandaki donanmasını ve gemileri yaktırdı. Fakat kral kente gelir gelmez Pontos Euksenos'un doğu limanlarından toplattığı gemilerle birlikte adamlarını oğlunun peşinden yolladı. Khersonesos kentinde kıstırılan ve adamları tarafından terk edilen Makhares intihar etti[2019]. Kent kapılarını yaşlı krala açtı. Mithradates kente girer girmez oğlunun bütün dostlarını ve onun yanına atadığı Pontos'luları kılıçtan geçirtti. Fakat onların oğullarına dokunmadı[2020]. Böylelikle kral, İÖ. 65 yazında hemen hemen hiç çarpışmadan güçlü olduğu kadar zengin ve geniş bir krallığın kontrolünü eline geçirmiş oldu.

Bu sırada, İÖ. 65 yazı sonunda Iberia Seferi'ni tamamlayan Pompeius, Phasis'in hiçte uzak olmadığını öğrendi[2021]. Pontos İmparatorlu'ğuna bağlı kalan son *vasal*'lık olan Kolkhis'i istila etti[2022]. Kendisine direnen Oltakhos adlı lideri esir aldı. Daha sonra da Kolkhis sahillerinde donanma amirallerinden Servilius'la buluştu. Mithradates'in Bosporos Kimmeria'sını ele geçirdiğini öğrendi. Anadolu'nun boyun eğmez kralına karşı Bosporos'a ilerlemeye karar verdi[2023]. Düşündüğü gibi de

---

[2019] Appianos (*Mithr.* 102)'de, Makhares'in nasıl öldüğünü bildirmemekle birlikte intihar ettiğini; Cassius Dio (XXXVI. 50. 2) ise Mithradates, para ve dokunmazlık sözü vererek oğlunun kendi adamları tarafından öldürülmesini sağladığını dile getirmektedir. Orosius'a (*hist.* VI. 5. 3) göre de, Makhares kralın emriyle ortadan kaldırılmıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Portanova 1988, 128 dn. 212.

[2020] App. *Mithr.* 102. Kralın Kimmeria Bosporos'unu ele geçirirken ya da geçirdikten sonra, Makhares yanlısı yerleşimleri ne şekilde tahrip ettirdiğine dair ele geçen arkeolojik verilere ilişkin olarak bk. Saprykin and Maslennikov 1995, 267 vd.

[2021] Cass. Dio XXXVII. 3. 1; ayrıca bk. Vell. II. 40. 1. Burada, Cassius Dio (*ibid.*) Phasis ismiyle Rioni Irmağı'ndan değil; fakat Kolkhis Bölgesi'nden söz ediyor olsa gerektir. Çünkü Strabon da (XI. 2. 16 *c.* 497), Phasis adının sadece ırmak için kullanılmayıp, söz konusu isimle, bazen yörede bulunan aynı adı taşıyan kent, bazen de Kolkhis Bölgesi'nin kastedildiğini dile getirmektedir. Zira, Ksenophon (*anab.* V. 6. 36-37; VII. 7-10)'da, Kral Aietes'in soyundan gelenlerin hüküm sürdüğü Kolkhis Bölgesi'nden söz ederken, Hellenlerin Phasis'e yelken açmayı ve Phasis'lilerin (Kolkhis'lilerin) ülkesini ele geçirmeyi düşündüklerini bildiriyor olsa gerektir. Benzer biçimde, Aristoteles (*Hist. an.* III. 21. 15 522*b*) ve Hippokrates (*Aer.* 15) gerek Kolkhis Bölgesi'ndeki çiftlik hayvanlarından gerekse yörenin yönetim organizasyonundan bahsederlerken Phasis ismiyle ne ırmağı, ne de kenti nitelemişler; fakat genel olarak Kolkhis Bölgesi'ni ve bu bölgede ikamet eden halkı tarif etmişlerdir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Arslan 2000c, 27.

[2022] Strab. XI. 1. 6 *c.* 491; Flor. *epit.* I. 40. 28; App. *Mithr.* 103; Cass. Dio XXXVII. 3. 1-3.

[2023] Plut. *Pomp.* XXXIV. 5; Cass. Dio XXXVII. 3. 1; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Liv. *perioch.* 101; App. *Mithr.* 114; Flor. *epit.* I. 40. 28; Oros. *hist.* VI. 4. 7-8;

yaptı; bazen ikna, bazen de korkutarak Kolkhis'liler ve komşularını geçti[2024]. Ama buradan itibaren birçok bilinmeyen ve konuksever olmayan kabile olduğu, kara yolunun yüksek dağ ve derin vadiler arasından geçtiği[2025] ve deniz yoluyla seyahat limanlarının bu ülkede az olması dolayısıyla gözü korktu. Ayrıca bölgenin yerlilerinin tehlikeli tutumlarından dolayı ordusunu tehlikeye atmaktan çekindi. Amirallerinden Servilius'un komuta ettiği donanmasına Bosporos'u abluka altına almasını ve Mithradates'in deniz yoluyla kaçmaması için bloke etmesini emretti. Bu sırada Albania'lıların ayaklandığı haberini aldı. Kendisi ve ordusu açısından daha kolay olduğu ve Roma'daki *triumphus*'una biraz daha renk katacağı için, Albania'lıların üzerine gitti[2026]. Artık *Saturnalia* bay-

---

Eutr. VI. 13-14. Appianos'a (*Mithr.* 103) göre, Pompeius Kolkhis'e geldiğinde bölgeye ilişkin bilgi edinmek istemiştir. Bu bakımdan Argonautai, Dioskuroi ve Herakles'in sefer yaptıkları ve bulundukları yerleri görmek istemiş ve özellikle Prometheus'un Zeus tarafından Kafkas Dağları'nda zincire vurulduğu koni şeklinde doruğu olan *Strobilos* Dağı'nı ziyaret etmiştir –Söz konusu dağın ismi, Hellence dönen (= *strobilos* [στρόβιλος]) sıfatından gelmektedir. Prometheus'un bağlandığı ve acı çektiği yere ilişkin değişik yorumlar ve görüşler için ayrıca bk. Aiskh. *Pr.* 422; 719; Cic. *Tusc.* II. 10. 23; Arr. *anab.* V. 3. 1-4; *periplus* XI. 5; XIX. 2; Strab. XI. 5. 5 *c.* 506; XV. 1. 8 *c.* 688; Phil. II. 3 *c.* 45; Prok. *Bell.* VIII. 6. 15; Bunbury 1959, 512; Braund 1994, 11 vd.; Liddle 2003, 106 vd.

Daha sonra da Kafkas Dağları'ndan Pontos Euksenos'a doğru akan ırmaklar üzerinde halkın koyun postlarıyla nasıl altın aradıklarına şahit olmuştur (App. *Mithr.* 103). Aynen Sardeis'teki Paktolos (Sart Çayı) Irmağı'nda olduğu gibi (Hdt. V. 101; Strab. XIII. 1. 23 *c.* 591; 4. 5 *c.* 625-626), Kolkhis'teki Kafkas Dağları'ndan akan ırmakların getirdiği altınları toplamak için koyun postu kullanılmaktaydı. Irmağın içine yerleştirilen koyun derisi akmakta olan ırmakta bulunan küçük parçaları bünyesinde topluyor ve daha sonra kıyıya alınan post üzerinden, parlayan değerli metal tanecikleri kolayca ayıklanabiliyordu.

[2024] Velleius Paterculus'a (II. 40. 1) göre Pompeius, Media, Albania ve Iberia'yı istila ettikten sonra, Karadeniz'e doğru ilerleyerek Kolkhis, Heniokhoi ve Akhaioi kavimlerinin üzerine yürümüştür.

[2025] Kolkhis'in Kafkas Dağları'nın kuzeyindeki bölgelerle bağlantısı ise, bölgenin kuzeydoğusunda yer alan Elbruz ve Kazbeyi dağları arasında yer alan çok sayıdaki küçük ve aşılması güç geçitlerden sağlanmaktaydı. Sadece Elbruz ve Kazbeyi dağları arasında otuz altı tane geçit olup, bunlardan yedi tanesini aşmak kolay sekiz tanesini aşmak ise, zordu. Antik kaynaklarda '*Caspium Kapıları*' olarak geçen söz konusu geçitlerin en önemlisi bugünkü Dariel Geçidi'ydi. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plin. *nat.* VI. 12. 30; 15. 40; 17. 43 vdd.; Prok. *Bell.* I. 10. 10-14; Arslan 2000c, 32.

[2026] Plut. *Pomp.* XXXV. 1; Cass. Dio XXXVII. 3. 2-3; ayrıca bk. Cic. *Mur.* XVI. 34; Flor. *epit.* I. 40. 28; Oros. *hist.* VI. 4. 8.

ramı sırasında kendilerine saldırmalarının öcünü alabilirdi. Bu noktada Pompeius, dar vadilerin, yüksek dağların ve vahşi kabilelerin yaşadığı Phasis Irmağı[2027] boyunca uzanan direkt ve kısa yol yerine[2028], daha uzun ve topoğrafik açıdan daha uygun olan Kyros boyunca ilerlemeyi seçti. Bu bakımdan Kolkhis üzerinden Armenia'ya doğru döndü. Bir süre Iberia toprakları boyunca Kyros'u takip etti. Irmak yatağının geçilmeye uygun noktalarına Albania'lıların –belki Iberia'lılarla birlikte– kazıklar konuşlandırdıklarını gördü. Bu bakımdan bunaltıcı sıcak havada ırmak boyunca ilerleyerek kısmen uygun bir yerden Kyros'u aştı[2029].

Yaklaşık 10.000 adet su tulumu doldurarak, susuz ve kurak bir yer olan Kambysene yöresi üzerinden Alazonios Irmağı'na doğru[2030], çoğunlukla gündüzleri gölgede dinlenip geceler boyunca ilerleyerek yorucu bir yolculuk yaptı. Erzak ihtiyacını yolu üzerinde ikamet eden halklardan sağladı. Abas'ı aştıktan sonra, Albania Kralı Oroises'in 60.000 yaya ve 12.000 süvariden oluşan büyük bir orduyla üzerlerine geldiğini

---

[2027] Strabon (XI. 3. 4 *c*. 500)'de, yağmur sularının dağlardan çeşitli ırmaklar olarak Kolkhis içinden Karadeniz'e doğru aktıklarını vurgulamaktadır. Ülkenin merkezinden geçerek Karadeniz'e dökülen en önemli ırmağı Phasis –günümüzdeki adıyla Rioni Irmağı, adını Hellence'de '*akan*' anlamına gelen (= *rheōn* [ῥέων]) ortacından almış olsa gerektir– olup, Kaukasos (Kafkas) Dağları'ndan doğardı (Strab. XI. 3. 4 *c*. 500; Hdt. IV. 45; Vit. *de Arch*. VIII. 2. 6). Bu büyük ırmak dağlardan denize doğru yolculuğu sırasında birçok küçük akarsuyla; özellikle Glaukos, Hippos ve Kyaneos ırmaklarıyla birleşerek debisini arttırırdı (Strab. XI. 2. 17 *c*. 498; 3. 4 *c*. 500; Hippokr. *Aer*. 15; Plin. *nat*. VI. 4. 13-14). Bununla birlikte her zaman için temizliğini ve berraklığını korurdu (Arr. *periplus* VIII. 1-5). Irmak kenarlarında kamışların bittiğinden (Ps.-Plut. *De Fluviis* V. 2; Hippokr. *Aer*. 15) ve insan yiyen yaratıkların –timsah– varlığından bahsedilmekteydi (Paus. IV. 34. 2; Ps.-Plut. *De Fluviis* V. 3). Ayrıca antikçağda nasıl Mısır, Nil'in bir armağanı ise (Hdt. II. 5), Kolkhis'in de Phasis Irmağı'nın armağanı olduğu söylenmekteydi (Mnaseas *frg*. 31=*ap. schol. vet. ad Theocritum* XIII. 75; Prok. *Bell*. VIII. 6. 14). Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2000c, 30.

[2028] Söz konusu yol Strabon'a (XI. 2. 17 *c*. 498) göre, yüksek dağların ve derin vadilerin arasından ve Surami Dağı'ndaki geçitten geçmekte olup, ancak dar patikalardan öküzler vasıtasıyla çekilen yük arabalarıyla dört günde alınabiliyordu. Ancak Kolkhis Bölgesi'nden Iberia'ya Surami Dağları üzerindeki tek bir noktadan geçiş yapılabiliyor ve yol üzerindeki geçidin çok güç şartlar altında kullanılabiliyordu. Öyle ki, Prokopios'a (*Bell*. VIII. 13. 3-6) göre, –yol yapımında usta olan– Persler, Iberia üzerinden Kolkhis'e gitmek için Surami Dağları'nı aşan ilk düzgün yolu inşa etmek için oldukça para ve zaman harcamışlardı.

[2029] Plut. *Pomp*. XXXV. 1-2; Cass. Dio XXXVII. 3. 3-4.

[2030] Strab. XI. 4. 5 *c*. 502.

öğrendi[2031]. Bunun üzerine onun Romalıların büyük ordusunu görüp[2032], gerilememesi için askerlerinin çömelerek silahlarını ve kendilerini saklamasını emretti. Kendisi de süvari birliklerinin başına geçerek Oroises'e doğru ilerledi. Kralın süvari birlikleri kardeşi Kosis tarafından komuta ediliyordu. Pompeius'un üzerlerine geldiğini gördüğünde bütün atlı birlikleriyle onun üzerine saldırdı. Savaş donanımı ve zırhlardan yoksun olan Albania'lılar ile Romalılar arasında şiddetli bir çarpışma başladı. Bu sırada Kosis, bizzat kendisi ve yanındaki bir grup askeriyle Roma saflarını yararak Pompeius'a kadar ilerlemeyi başardı. Bütün gücüyle mızrağını onun göğsüne saplamaya çalıştı. Fakat mızrak Pompeius'un zırhını delemeyerek kırıldı. Silahsız kalan ve zaten zırhsız savaşan Kosis, Pompeius tarafından öldürüldü. Buna rağmen Albania süvarisi Romalıları kaçırtmaya muvaffak oldu ya da Pompeius taktik gereği geri çekildi. Çünkü kaçan Romalıları takip eden süvariler ve Albania ordusu Roma piyadelerine doğru sürüklendi. Bu arada ayağa kalkarak savaş düzeni alan *legionarius*'lar Albania'lılara saldırdı. Roma süvarileri de geri dönerek kanatlardan Albania ordusunu sıkıştırdı. Bunun üzerine Oroises'in askerleri yakınlarındaki ormanlık alana çekilmeyi başardı ve oradan Romalılara karşı savaşmayı sürdürdü. Ormanlık alanda savaş taktiklerini uygulayamayan *legionarius*'lar ve sık ağaçlar nedeniyle manevra kabiliyetini yitiren atlılar Albania okçularına kolay hedef olmaya başladı. Okçuların bir kısmı kalın ağaç gövdelerini kendilerine siper ederken, diğer bir kısmı da yüksek ağaçların üzerinden Roma birliklerini yıpratıyorlardı. Bu bakımdan Pompeius ağaçların bir kısmını kestirip ormanı kuşattı. Daha sonra da ateşe verdi. İçerdekilerin bir bölümü kaçmaya çalışırken imha edildi, bir bölümü esir edildi, bir bölümü de yanarak ya da dumandan zehirlenerek öldü[2033]. Kaçabilenler

---

[2031] Plut. *Pomp*. XXXV. 2-3; Cass. Dio XXXVII. 3. 4-6. Strabon (XI. 4. 5 *c*. 502) Oroises'in komutasındaki yaya askerlerin sayısı konusunda Plutarkhos (*l.c.*) ve Cassius Dio (*l.c.*) ile hem fikir olmasına karşın ona göre, Albania ordusundaki atlı sayısı 22.000 kişiydi. Appianos'a (*Mithr*. 103) göre, Oroises'in yanında, Iberia Kralı Artokes'te yer almaktaydı. Ayrıca söz konusu krallar 70.000 kişilik bir orduyla, Kyros Irmağı kenarlarında Romalılara tuzak kurmuşlardı.

[2032] Pompeius'un ordusu o sırada yaklaşık 45.000 *legionarius*'tan oluşuyordu. Söz konusu rakam Pomepius'un doğu seferi sonunda ordusuna yaptığı ödemelerin hesaplanmasıyla ortaya çıkmaktadır (Sherwin-White 1984, 192 dn. 19; Patterson 2002, 323 dn. 53).

[2033] Savaşa ilişkin detaylı bilgi için bk. Plut. *Pomp*. XXXV. 2-4; App. *Mithr*. 103; 114; 117; Frontin. *strat*. II. 3. 14; Cass. Dio. III. 1-4; XXXVII. 3. 4-4. 4. ayrıca bk. Liv. *perioch*. 101; Strab. XI. 1. 6 *c*. 491; 5. 1 *c*. 503; Vell. II. 40. 1; Eutr. VI. 14. 1.

Oroises'in yanına sığındılar. Bu yenilgiden sonra, Albania kralı elçilerini rehineler ve değerli hediyelerle birlikte Romalılara yollayarak ateşkes ve anlaşma yapma dileğinde bulundu. Pompeius Albania'lılarla barış yaptı. Pontos'ta başlayan dağların son bulduğu civar bölgelerden de bazı habercilerin gelmesiyle, Kafkas Dağları'ndan Hazar Denizi'ne kadar uzanan diğer kabilelerle de bir tür anlaşma imzaladı. Bu sırada Phraates de Romalılarla anlaşmayı yenilemek ümidiyle adam gönderdi. Pompeius başarısı ve komutanlarının Armenia ve Pontos bölgelerini zapt ediyor olmaları Parth kralını endişelendiriyordu. Aulus Gabinius'un, Euphrates'i aşarak Tigris'e kadar ilerlemiş olması onu korkutuyor ve Romalılarla anlaşma yenilenmek konusunda sabırsızlanıyordu[2034].

Muzaffer komutan Pompeius, İÖ. 65 sonbaharında ordusuyla bilinen dünyanın ucuna kadar gitmek istedi. Hazar Denizi'ne doğru ilerlemeyi sürdürdü. Fakat denize üç günlük mesafede, bölgenin πλήθους ἑρπετῶν=*birçok zehirli sürüngenle* dolu olduğunu öğrenince geri döndü. Armenia platoları boyunca Arakses (Aras) Irmağı'nı izleyerek Pontos'a vardı[2035]. İÖ. 65/64 kışını halen Mithradates'e bağlı komutanların haki-

---

[2034] Plut. *Pomp*. XXXVI. 2; *mor*. IV. 324 *a*: *De Fort. Rom*. 11; Plin. *nat*. VI. 19. 51; Cass. Dio. XXXVII. 5. 1-5; Flor. *epit*. I. 40. 28; 46. 4; ayrıca bk. Plut. *mor*. III. 204 *a*: *Apophtheg. Rom*. 8; Lucan. *Bell. civ*. VIII. 218-232; Vell. II. 40. 1; Iust. XLII. 3. 4; Eutr. VI. 14. 1.

Plutarkhos'a (XXXVI. 2) göre, Armenia elçileri de Elymaia ve Media barış heyetiyle Pompeius'un Armenia Minor'a döndüğünde görüşmüşlerdir. Pompeius, Elymaia ve Media elçilerini iyi karşılayıp onlara krallarına götürmek üzere dostça yazılmış mektuplar verdi. Parthia elçi heyetini ise, bir zamanlar Tigranes'e bağlı olan Gordyene yöresini yağmaladıkları için azarladı. Phraates'e göndermek üzere sert bir cevap yazdı. Söz konusu mektupta Phraates'e '*Krallar Kralı*' unvanıyla değil sadece '*kral*' olarak hitap etti ve onu bir daha Euphrates'i aşmaması için uyardı (Cass. Dio XXXVII. 6. 1-3; ayrıca bk. Griffiths 1953, 145 dn. 5). Daha sonra Armenia'da bıraktığı komutanı Afranius'u Parth'ları Gordyene topraklarından çıkartmakla görevlendirdi. Afranius da Parth'ları Gordyene ve Orrhoene bölgelerinden geri çekilmeye zorlayarak, onları Arbela'ya (Erbil) kadar kovaladı (Plut. *Pomp*. XXXVI. 2; ayrıca bk. Oros. *hist*. VI. 4. 9). Gordyene'yi ise, tekrar Tigranes'e verdi (Cass. Dio. XXXVII. 5. 4).

[2035] Plut. *Pomp*. XXXVI. 1-6; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Strab. XI. 4. 6 *c*. 503; Plin. *nat*. VI. 17. 43. Plutarkhos'un (*ibid*.) Pompeius'un geri dönmesine ilişkin olarak zehirli sürüngenleri bahane etmesi gariptir. Çünkü Pompeius, Hazar Denizi yakınlarına geldiğinde mevsim sonbaharın son ayları ya da kış başlangıcıydı. Bu mevsimde sürüngen olmazdı. Ayrıca krş. Greenhalgh 1980, 129 dn. 2; Patterson 2002, 317 dn. 31.

miyeti altındaki Pontos kalelerini ve Pontos Krallığı'nın zenginliklerini ele geçirmekle geçirdi[2036]. *Legatus*'larından Manlius Priscus'u Pontos'un Armenia sınırındaki en önemli kalelerinden Sinoria'yı zapt etmekle görevlendirdi. Bölgeye gelen Priscus tahkimli kaleyi kuşattı. Fakat kale, İÖ. 66 sonbaharında Mithradates'in Kolkhis'e doğru çekilirken ağır hasta olan kızı Drypetina'yla birlikte bıraktığı hadım ağalarından Menophilos tarafından Romalılara karşı başarıyla savunuluyordu. Bu sırada Drypetina, hadım Menophilos'un bakımı altında tamamen iyileştirilmiş ve kalenin her bakımdan güvenliği sağlanmıştı. Bununla birlikte kaleyi savunmakla yükümlü askerlerin büyük çoğunluğunun[2037] ve o sıralar kalede olan Mithradates'in eşlerinden ya da odalıklarından biri olan Stratonike'nin[2038] ihaneti nedeniyle Symphorion/Sinoria Kalesi

---

Romalılar Pontos'a dönüş yolculukları sırasında Trapezus'un doğusundaki Paryadres Dağları üzerindeki sarp ülkeden geçerken bazı birlikler vahşi Heptakometes'ler kabilesinin saldırısına uğramışlardır. Strabon'a (XII. 3. 18 *c.* 549) göre, Pontos'un doğusunu meydana getiren Paryadres Dağları ile Kolkhis Bölgesi arasında yaşayan kabileler tamamıyla vahşiydi. Fakat içlerinden en tehlikelileri Heptakometes'ler kabilesiydi. Bunlar, *Mossyn* adı verilen tahtadan yapılma kulelerde yaşarlardı; bu bakımdan antikçağda bu insanlar Mossynoikoi olarak da adlandırılırdı. Yabani hayvan eti ve ceviz yiyerek hayatlarını sürdürürler ve kulelerinden atlayarak yolculara saldırırlardı. Pompeius'un ordusu söz konusu dağlık ülkeden geçerken, üç Roma *cohors*'u –yaklaşık 1.800 asker– Heptakometes'ler tarafından imha edilmiştir. Heptakometes savaşçıları, ağaç sürgünlerinden elde edilen deli balı kaselerle yol üzerine bırakmışlar ve Romalı askerler bunu yiyip de bilinçlerini kaybedince, onlara saldırarak kolayca hepsini saf dışı etmişlerdir.

[2036] Cass. Dio XXXVII. 7. 5 dn. 1. Cassius Dio'ya (*ibid.*) göre, Pompeius bir zamanlar (İÖ. *ca.* 66?) kış geçirdiği Pontos ile Armenia sınırındaki Aspis=Anaïtis Bölgesi civarında hâlâ Romalılara direnen yöreleri zapt etmeye başladı.

[2037] Amm. Marc. XVI. 7. 10.

[2038] Cassius Dio'ya (XXXVII. 7. 5 dn. 2) göre, Stratonike Symphorion/Sinoria Kalesi'nde bulunuyordu. Plutarkhos (*Pomp.* XXXVI. 6) ve Appianos (*Mithr.* 107) söz konusu olaydan bahsetmekle birlikte Stratonike'nin bulunduğu tahkimatın ismini vermemektedirler.

Stratonike, Cassius Dio'ya (XXXVII. 7. 5) göre, kralın eşlerinden; Plutarkhos (*Pomp.* XXXVI. 2-3) ve Appianos'a (*Mithr.* 107) göre ise, Στρατονίκη δέ, μία τῶν Μιθριδάτου παλλακῶν ἢ γυναικῶν=*Stratonike ise, Mithradates'in eşlerinden ya da odalıklarından biri* olup söz konusu kalenin yönetimden sorumluydu. Plutarkhos'a (*Pomp.* XXXVI. 3-6) göre, Mithradates'in gözünde önemli bir yere sahip olan Stratonike, aslında yaşlı, fakir ve sıradan bir çalgıcının (harpçı) kızıydı. Kralın düzenlediği şölenlerden birinde çalgıcılık yaparken kralın dikkatini çekmiş ve kral onu yatağına alarak eşlerinden ya da odalıkların biri yapmıştır. Ertesi gün adamlarını göndererek Stratonike'nin babasına zengin armağanlar yollamış ve ona son

düştü. Askerler krallarına ve kendilerine olan güvenlerini yitirdiklerinden en azından canlarını kurtarmak için teslim olmayı düşünüyorlardı. Stratonike ise, orada bırakıldığı için Mithradates'e kızgındı. Bu yüzden kuşatmanın hafiflediği bir sırada Stratonike, Mithradates'e bağlı garnizon askerlerini erzak tedarik etme bahanesiyle dışarı gönderdikten sonra, kalenin kapılarını açtırarak Romalıları içeri aldı[2039]. Kalenin hıyanet sonucunda zapt edildiğini gören hadım Menophilos ise, prensesin Romalıların eline düşerek kirletilmesini ve onlar tarafından aşağılanmasını istemediğinden önce Drypetina'yı öldürdü; daha sonra da kılıçla intihar etti[2040]. Stratonike ise, kendisine ve oğlu Ksiphilinos'a[2041] bir şey yapılmayacağına dair teminat alması üzerine, Pompeius'a Mithradates'in önemli miktarda para ve paha biçilmez hazinelerini sakladığı yeri gösterdi. Romalı general de Stratonike'ye oğlu Ksiphilinos'a hiçbir Romalının bir şey yapmayacağına dair söz vererek, onun hazineden kendine ait şeyleri almasına izin verdi[2042]. Mithradates'in kıymetli hazinelerinin

---

zamanlarda ölen varlıklı bir adamın bütün mülkünü bağışlamıştır. Önce kendisiyle alay edildiğini zanneden ve kralın hizmetçilerine ve hadımlarına inanmayan çalgıcı, sonunda kralın adamları tarafından zorlukla ikna edilebilmiştir. Bunun üzerine sevinçten adeta çılgına dönen yaşlı çalgıcı, kralın kendisine gönderdiği mor elbiseyi giyip, soylu bir ata bindikten sonra, elindeki paha biçilmez eşyalarla, διὰ τῆς πόλεως βοῶν: "Ἐμὰ ταῦτα πάντα ἐστί."= "*bunların hepsi benim*!" *diye bağırarak kent sokakları boyunca* dolaşmıştır.

[2039] Cass. Dio. XXXVII. 7. 5.

[2040] Amm. Marc. XVI. 7. 9-10. Drypetina'nın, Menophilos tarafından öldürülmesine ilişkin olarak Ammianus Marcellinus'tan başka, Valerius Maximus (I. 8 *ext.* 13) dahil, hiçbir yazar tarafından değinilmemiştir.

Plutarkhos'a (*Pomp.* XXXVI. 2) göre ise, ne Mithradates'in haremindeki kadınlar kendisine getirildiğinde, ne de kralın generallerin kızlarını ve eşlerini ele geçirdiğinde Pompeius tutsakların hiçbirine dokunmamış; bilakis onları ailelerine ve akrabalarına teslim etmiştir.

[2041] Cass. Dio. XXXVII. 7. 5. Appianos'a (*Mithr.* 107) göre, prensin ismi Ksipharesʼti. Ksiphilinos'un, Orosius'un (*hist.* VI. 5. 3)'de, sözünü ettiği kralın Eksipodras isimli oğlu olma olasılığı mevcuttur.

[2042] Plut. *Pomp.* XXXVI. 2-6; App. *Mithr.* 107; Cass. Dio. XXXVII. 7. 5. Plutarkhos'a (*Pomp.* XXXVI. 6-7) göre, bu hazine Pompieus'un Roma'daki zafer geçidini süslemiştir. Muzaffer general, daha sonra bu görkemli sanat eserlerini Roma'daki tapınaklara adamıştır. Ayrıca Albania Kralı Oroises'in kendisine hediye ettiği altından yapılma taht, kanepe ve masasını *quaestor*'larına vererek, Roma hazinesine bağışlamıştır (ayrıca bk. Flor. *epit.* I. 40. 28).

Appianos'a (*Mithr.* 107) göre, Mithradates yeni kraliyet başkenti Pantikapaion'da (Kerç/Yeni Kale), eşlerinden –ya da cariyelerinden– Stratonike'nin kendisine ihanet ederek kaleyi ve hazinelerini Pompeius'a teslim ettiği haberini aldığında anasının

saklı olduğu Yeni Yer (= *Kainon Khōrion* [Καινὸν χωρίον]) olarak adlandırılan kale (Mahalle Kalesi) de Pompeius tarafından alındı. Surların bir bölümü tahrip edildi ve kalenin içindeki su kuyuları doldurulduu[2043]. Burada Mithradates'e ait dokümanlar ele geçti. Bunlar arasında kralın not defterlerinden biri bulundu. Bunların yanı sıra, kralın oğullarından Ariarathes'i ne şekilde zehirlediği ve Sardeis'li Alkaios'u kendisini at yarışında geçtikten sonra, nasıl öldürdüğüne ilişkin belgeler vardı. Ayrıca kralın kendisi, dostları ve eşlerinin rüyalarını yorumladığı kağıtlar; kraliçe Monime'yle yazıştığı aşk mektupları ve bazı Romalılarla olan gizli yazışmaları ele geçti. Kralın karakterine ışık tutan bu belgeleri Pompeius büyük bir dikkatle okudu[2044]. Kralın en zengin hazineleri ile değerli sanat eserlerinin korunduğu Taulara Kalesi de Romalılar tarafından zapt edildi. Bu kalede kapların, ev eşyasının, değerli taşlarla süslü, altın kakmalı at koşum takımlarının saklandığı öylesine büyük bir ahşap mobilya deposu bulundu ki; Pompeius bunları, ancak bir ay içinde Italia'ya gönderebildi[2045]. Romalılar Pontos'ta bu ve buna benzer birçok tahkimli kale ele geçirdiler. Pontos Dağları'ndaki müstahkem konumları yüzünden zapt edilmeleri zor olan kale ve garnizonlar daha sonradan haydutluk ve isyan amacıyla dağlara çıkanlara yararlı olmasın ve Romalılara karşı kullanılmasın diye Pompeius'un emriyle yakılıp yıkıldı. İçlerinde barındırdıkları sarnıçlar ise, büyük kayalarla doldurulduu[2046].

---

hıyanetinin bedelini oğluna ödetmiş ve Ksiphilinos'u öldürterek cesedini gömdürmeden sarayından dışarıya fırlattırmıştır. Böylelikle kendi öz oğlunu öldürmek pahasına Stratonike'den intikamını almıştır. Ayrıca krş. Oros. *hist.* VI. 5. 3.

[2043] Strabon'a (XII. 3. 31 *c.* 556/557) göre, burası doğal şekilde sarp ve mahfuz bir kaya olup, Kabeira'dan iki yüz *stadia*'dan daha az uzaklıktaydı. Tepesinde bol su çıkan bir kaynak, eteğinde de bir nehir ve derin bir yar yer almaktaydı. Kalenin inşa edildiği kaya o kadar yüksekti ki; neredeyse buraya erişmek imkansızdı. Ayrıca kalenin etraftaki arazi o kadar ormanlık, o kadar dağlık ve susuzdu ki, yüz yirmi *stadia*'lık bir alan içinde düşmanın burada kamp kurmasına olanak yoktu. Bu bakımdan Mithradates'in en kıymetli hazineleri burada muhafaza ediliyordu.

[2044] Plut. *Pomp.* XXXVII. 1-3. Belki de Plinius'un (*nat.* XXV. 3. 5-7) sözünü ettiği Mithradates'in buluşları ve Pompeius'un Pontos'u ele geçirdikten sonra, çevirttiği Mithradates'in kitabı –notları– da burada ele geçmişti. Plinius'a (*nat.* XXIII. 77. 149) göre, Pontos'un büyük kralı Mithradates yenildiğinde, Pompeius kralın kendi el yazısıyla yazılmış ilaç reçeteleri bulduğunu söylerken yine Kainon Khorion Kalesi'nden bahsediyor olsa gerektir.

[2045] App. *Mithr.* 115.

[2046] Strab. XII. 3. 38 *c.* 561.

8. *Lex Pompeia*; Pompeius'un Küçük Asya Politikası

Pompeius, İÖ. 64 ilkbaharında Amisos'a gitmiştir. Roma'da Lucullus ve yandaşları tarafından yapılan tenkitlere ve generallerinin ısrarlarına rağmen Pantikapaion'da büyük bir güç oluşturan Mithradates'e karşı yeni bir savaşa atılmayı göze alamadı. Çünkü Pompeius'a göre, kral düzenli olarak geri çekilirken onu takip etmek, ona karşı savaşmaktan zordu[2047]. Bunun yerine kralı donanmasıyla denizden Kimmeria Bosporos'unda abluka ettirmeye devam etti. Sanki Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı bitmişçesine Pontos'ta kaldığı süre içinde bölgeye ve kentlerine ilişkin birtakım yeni düzenlemeler yapmaya başladı[2048].

Pompeius

Roma Cumhuriyet Dönemi'nde *imperium* yetkisiyle donanmış komutanlar savaş sonucunda ele geçirdikleri bölgelerin sorumluluğunu üstlenmiş olurlardı. Komutanlar, genel olarak *Senatus* tarafından kendilerine gönderilen *decem legati* olarak adlandırılan on kişilik heyetle söz konusu düzenlemeleri yaparlar ve yeni eyalet için temel bir *lex=yasa* oluştururlardı. Aksi halde eyaletler için yapılan düzenlemeler kalıcı bir özellik taşımazdı. Zira yasa *Senatus* tarafından da onanmalıydı[2049]. Buna rağmen Pompeius, *Senatus*'tan komisyon talebinde bulunmadı. Küçük Asya'daki güçler dengesini *Senatus*'un verdiği direktiflerden çok, kendi zevkine göre oluşturdu. Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı sırasında

---

[2047] Plut. *Pomp*. XXXVII. 1; 3; 41. 2.

[2048] Pompeius kentlerin iç örgütlenmesindeki karışıklıkları gidermek ve eyaletin yönetimini kolaylaştırmak amacıyla birtakım yasalar –*lex Pompeia*– koydu. İS. II. yüzyılda Traianus'un imparatorluğu sırasında (İS. 99-117) da uygulanmaya devam eden söz konusu kanunlar (Plin. *epist*. X. 79-80; 112-115), Nikaia'lı Tarihçi Cassius Dio zamanında dahi (İS. 150-235) yürürlükteydi (Cass. Dio XXXVII. 20. 2-3). C. P. Jones'a (1978, 2 dn. 10-11) göre ise, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'nın son evrelerinde *Bithynia et Pontus* Eyaleti tesadüfen oluşturulurken Pompeius tarafından ne coğrafi sınırlara ne de bölgenin etnik yapısına dikkat edilmiştir. Bununla birlikte bu beceriksiz, kullanışsız yasalar yığını Diocletianus'un İS. *ca*. III. yüzyılda Roma eyalet yapısı ve yönetiminde yaptığı reformatif değişimlere kadar yürürlükte kalmıştır. Daha detaylı bilgi için bk. Cary 1932, 390 vdd.; Marshall 1968, 103 vdd.; Olshausen 1980, 905 vdd.; Harris 1980, 870; Mitford 1980, 1172.

[2049] Oktan 2004, 29.

kendisine yardım eden müttefik krallıklara, yerel hanedanlara hediyeler, mükafatlar ve onurlar bahşetti. Böylelikle kimilerinin hakimiyetleri altındaki toprakları genişletti, kimilerini bazı bölgelere ve kentlere yönetici olarak atadı, kimilerine ise, kral unvanı verdi[2050].

Pompeius, Mithradates'e karşı kazandığı zaferine izafeten Dasteira yakınlarında –Armenia Minor'da– yaralı ve emekli askerlerin yerleşebileceği Nikopolis/Zafer kenti (Şebinkarahisar-Kelkit arasında Yeşilyayla, Eskihisar) adında bir kent kurdu[2051]. Amisos'luların arazisinden sonra,

---

[2050] Plut. *Pomp.* XXXVIII. 1-3; Cass. Dio XXXVII. 7*a*; Fest. *Brev.* XI *str.* 23-25; ayrıca bk. Strab. XII. 3. 1 *c.* 541; Cass. Dio XXXVII. 20. 1-2; 4.

Belki de bu yüzden Pompeius, İÖ. 62 yılı baharında Roma'ya döndüğünde Küçük Asya'da ve Pontos'ta yaptığı düzenlemeler *Senatus* tarafından onanmadı. Roma'daki Pompeius karşıtı muhafazakarlar Lucullus'un etrafında toplanarak Pompeius'un doğu organizasyonunun *Senatus*'ta onaylanmaması için ellerinden geleni yaptılar. Lucullus da bu fırsatı kaçırmayarak, bir bakıma Pompeius ve taraftarlarının o zamana kadar kendisine yaptıkları haksızlıkların öcünü aldı. *Senatus*, Pompeius'un bütün olarak onaylatmak istediği düzenlemeleri; ancak birer birer inceledikten sonra, onaylama kararı aldı. Bu yüzden, İÖ. 60 yılına kadar Pompeius'un bütün çabaları sonuçsuz kaldı. Böylelikle bir zamanların büyük fatihi ele geçirdiği ve düzenlediği yerleri *Senatus*'a kabul ettirmeyi başaramadı. Tam her şeyden vazgeçecekken batıdan yeni bir umut doğdu. İspanya fatihi Caesar, Roma'ya dönerek, İÖ. 59 yılında *consul* seçildi. *Senatus*'un kendisine karşı da düşmanca tavır takındığını gördüğünden Pompeius ve Crassus'la işbirliği yaparak Roma'daki ilk *triumvir*'liği –üç adam egemenliği– kurdu. Daha sonra da, İÖ. 59 yılında *lex Vatinia* yasasıyla Pompeius'un doğu düzenlemelerini bütün olarak *Senatus*'tan geçirdi (Cass. Dio XXXVII. 49. 2; Lintott 1993, 111 vdd. dn. 3). Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 367 vd.; Kaya 1998, 163 vdd.; Oktan 2004, 14 vd.; 110 vd.

[2051] App. *Mithr.* 105; 115. Pontos ve Armenia Minor bölgelerinin kesiştiği, Euphrates üzerinden Küçük Asya, Bithynia, Armenia ve Pontos'a giden ticaret yolları üzerinde yer alan bu kente, komşu bölgelerin birçok halkı yerleşti. Bu bakımdan Nikopolis kısa zamanda oldukça kalabalık nüfusa sahip oldu ve sonraları Kappadokia Bölgesi'ne bağlandı (Strab. XII. 3. 28 *c.* 555; Cass. Dio XXXVI. 50. 3; ayrıca bk. Plin. *nat.* VI. 10. 26). Pompeius'un kurduğu bu kent Orosius (*hist.* VI. 4. 7) tarafından hatalı olarak Armenia Maior'da lokalize edilmektedir. Ayrıca bk. Sulpit. II. 26.

Plutarkhos'a (*Pomp.* XLV. 2) göre, Pompeius Anadolu'dan Arabistan'a kadar uzanan seferleri sırasında otuz dokuz tane kent kurmuştur. Cassius Dio (XXXVII. 20. 2) ise, Pompeius'un sekiz tane kent kolonize ettiğini bildirmektedir. Ancak o da, Plutarkhos (*l.c.*) gibi, söz konusu yerleşimlerin adları ve konuşlandırıldıkları bölgelerin isimlerinden bahsetmemektedir. Strabon (XII. 3. 1 *c.* 541) da aynı şekilde, Pompeius'un Pontos'u Roma eyaleti haline getirirken bölgenin topraklarını on bir yönetim bölgesi arasında paylaştırdığını bildirmekle birlikte bunların nereler olduğunu belirtmemiştir. Ancak coğrafyacı diğer pasajlarında, Pompeius tarafından kurulmuş kentlerden bahsederken batıdan doğuya doğru Pompeïopolis (XII. 3. 40 *c.*

Halys Irmağı'na kadar uzanan Phazemonitis yöresindeki Phazemon kasabasını ise, kent konumuna yükseltti ve buraya Neapolis (Yeni kent) ismini verdi[2052]. Paryadres Dağları eteklerinde kurulmuş olan Kabeira'yı da bir kent haline getirerek ismini Diospolis (Zeus kenti) olarak değiştirdi[2053]. Mithradates'in kendi ismine izafeten kurduğu; fakat Lucullus'la yaptığı savaş sırasında Romalılara kapılarını açtığı için yıktırdığı Eupatoria'nın topraklarını genişletti. Nüfusunu çoğalttı ve Megalopolis/ Magnopolis (Büyük kent) olarak adlandırdı[2054]. Sebasteia'nın (Sivas) ise, ismini Megalopolis olarak değiştirerek kentin sınırlarını Kulupene[2055] ve Kamisene[2056] yöreleriyle birleştirdi[2057]. Ardından, Mithradates'in Triarius'u bozguna uğrattığı Zelitis yöresinin sınırlarını birçok komşu bölgeler ilave ederek genişletti ve Megalopolis'e yaptığı gibi, Zela'yı da kent statüsüne yükseltti[2058]. Paphlagonia Bölgesi'nin Damastris yöresinde Birinci Mithradates-Roma Savaşı'nın başında, Pontos birliklerinin IV. Nikomedes yönetimindeki Bithynia ordusunu kuşatarak imha ettiği ova kenarındaki yerleşimin adını ise, Pompeïopolis'e (Pompeius kenti) çevirerek burayı da kent ilan etti[2059].

---

562), Neapolis (XII. 3. 38 *c*. 560), Zela (XII. 3. 37 *c*. 560), Magnopolis (XII. 3. 30 *c*. 556), Megalopolis (XII. 3. 37 *c*. 560), Diospolis (XII. 3. 31 *c*. 556-557) ve Nikopolis (XII. 3. 28 *c*. 555) adlı yedi kentin adını kaydetmiştir.

[2052] Strab. XII. 3. 38 *c*. 560. Bugünkü Vezirköprü ilçesine ya da yakınlarına lokalize edilmektedir (ayrıca bk. Kaya 1998, 167 dn. 26).

[2053] Strab. XII. 3. 30-31 *c*. 556-557. Gene Strabon'a (*ibid.*) göre, Pythodoris (Pythodoros'un kızı ve Pontos kraliçesi) sonradan söz konusu yerleşimi bayındırlaştırarak ismini Sebaste'ye çevirmiştir. Ayrıca bk. Marek 1993, 33 vdd.

[2054] Strab. XII. 3. 30 *c*. 556; 37 *c*. 560; App. *Mithr*. 115; ayrıca bk. Eilers 2003, 90.

[2055] Armenia Minor sınırında yer alan bir Kappadokia yöresidir.

[2056] Pontos Kappadokia'sı ile Kappadokia Maior arasında, içinde Halys Irmağı'nın kaynağı bulunan topraklardır.

[2057] Mitchell 1993, 32.

[2058] Strab. XI. 8. 4 *c*. 512; XII. 3. 37 *c*. 560; ayrıca bk. Broughton 1938, IV 532.

[2059] Strab. XII. 3. 40-41 *c*. 561-562; ayrıca bk. App. *civ*. II. 1; Plin. *nat*. VI. 2. 7.

İÖ. *ca*. 83 yılında Armenia Kralı II. Tigranes tarafından tahrip edilen Kilikia'daki Soloi kenti de, yeniden inşa edildikten sonra, İÖ. 65 yılında Pompeius'un ismine izafeten Pompeïopolis olarak adlandırılmıştır (App. *Mithr*. 115; Cass. Dio XXXVI. 37. 6; ayrıca bk. Plut. *Pomp*. XXVIII. 4). Pompeius tarafından bağımsız ve otonom ilan edilen Soloi/Pompeïopolis halkı kentlerinin kurucusu ve patronu olarak Pompeius'u kendilerine koruyucu seçmiş ve onu onurlandırmışlardır (*IGR* III 869). Ayrıca bk. Hicks 1890, 243. Pompeius korsan seferi sonunda ayrıca Ionia Birliği (Ferrary 2000a, 341 vdd. n° 4), Ilion (*SEG* XLVI. 1565), Side (Bean 1965, 141 n° 101), Miletos (*Milet* I/7 253) gibi kentlerin de patronu ve hayırhahı olarak çeşitli yazıtlar aracılığıyla onurlandırılmıştır (ayrıca bk. Eilers 2002, 29 dn. 37; 146 dn. 5).

Kentlerin yönetim biçimi olarak ise, Romalılar tarafından güvensiz ve istikrarsız bir rejim kabul edilen demokrasiden[2060] ziyade, politik sürekliliği ve merkezi yönetimi sağlamak amacıyla, oligarşik ve timokratik[2061] idare şeklini benimsedi[2062].

Pompeius, İÖ. 64 ilkbaharında Pontos Krallığı'nın batı kısımlarını εἰς ἕνδεκα πολιτείας διεῖλε=*on bir yönetim bölgesine ayırdı*[2063]. Bununla birlikte Pompeius, ayrıca –belki bilerek belki de tesadüfen– topraklarını genişleterek, kent(?) statüsüne yükselttiği bu yerleşimlerin sınırlarını birbirlerine komşu yapmıştı. Böylelikle söz konusu yerleşimlerin ticari-ekonomik açıdan birbirleriyle ilişkisini arttırmış oldu. Öyle ki, Bithynia'dan başlayıp Paphlagonia ve Pontos üzerinden Armenia'ya uzanan ticaret yolu üzerinde, Paphlagonia'dan itibaren sırasıyla Pompeïopolis, Neapolis, Magnopolis, Diospolis ve Nikopolis kentleri yer

---

[2060] Romalıların, Hellen demokrasisi ve anayasal kurumlarına olan itimatsızlıklarına ilişkin olarak bk. Cic. *Flacc.* III. 6; VI. 15-VIII. 19; *Tusc.* I. 1. 2; Liv. XXXVI. 51. 6. Ayrıca bk. Marshall 1968, 105 dn. 17.

[2061] Para aristokrasisi, vatandaşların devlet yönetim kurumlarında söz sahibi olma haklarının servetlerinin büyüklüğüyle doğru orantılı olmasıdır.

[2062] Romalıların hakimiyetleri altındaki kentlerde/bölgelerde seçtikleri aristokratik yönetim biçimlerine ilişkin olarak bk. Ioseph. *Ant. Iud.* XIV. 5. 4 (Jarusalem; Aleksandreia); App. *Mithr.* 39 (Atina); Liv. XLV. 18; 29 (Makedonia; Illyria); *SIG*^{3} II 674 *str.* 63 (Thessalia); 684 (Akhaia).

[2063] Strab. XII. 3. 1 *c.* 541. *Bithynia et Pontus* Eyaleti'nin Pontos kısmında kalan yörelerini, Pompeius on bir tane yönetim bölgesine ayırarak, bölgenin esasen kent meclisleri tarafından yönetilmesini sağlamış oldu. Böylelikle bir bakıma yörenin gene eskisi gibi, otokton unsurları içererek idare edilmesine devam edilmiş oldu. Bu on bir yönetim bölgesi esas itibariyle Amastris, Magnopolis, Amaseia, Diospolis, Amisos, Nikopolis, Pompeïopolis, Zela, Neapolis, Megalopolis ve Sinope/Abonouteikhos kentlerini ve *territorium'larını* kapsıyordu. Ancak burada dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta ise, Strabon'un (*l.c.*) burada kent (= *polis* [πόλις]) yerine yönetim (= *politeia* [πολιτεία]) sözcüğünü kullanmış olmasıdır. Bu bakımdan söz konusu yörelerdeki yönetimler, klasik anlamdaki kent devletleri değil; fakat kent statüsü taşıyan ya da daha yeni kent nitelikleri taşımaya başlamış yerleşimlere bağlı merkezlerin çevresinde örgütlenmiş yerel idari birimler olsa gerektir (ayrıca bk. Marek 1993, 26 vdd.; 31 vdd.; Sartre 1995, 138 dn. 7). Zira, bu suretle Pompeius, bir yandan bölgeyle diğer Anadolu kentlerinin yönetim şeklini birleştirirken diğer yandan da oluşturduğu *politeia* olgusuyla daha sağlam ve dengeli bir örgütlenme biçimi sağlayarak bölgeye Roma idaresini empoze etmiş oluyordu. Daha detaylı bilgi için bk. Niese 1883, 577 vdd.; Fletcher 1939, 17 vdd.; 20 vdd. dn. 12; Wellesley 1953, 294 dn. 1; 294 vdd. n° 73/74; Macro 1980, 665 vd.; Mitchell 1984, 123 dn. 6; Højte 2006, 15 vdd.

20) Pompeius'un Küçük Asya Politikası

K
Kaukasos
KSEINOS
Dioskurias
Kolkhis
[Aristarkhos ⌈O. 64-⌋
Phasis
Iberia
Sinope
Amisos
Themiskyra
Kotyora
Pharnakeia
Trapezus
Khorzene
Kserksene
Paryadres
[Deiotaros ⌈O. 64-40]
Arakses
Artaksata
Karenitis
Komisene
Arsanias
Zela
Karana
Karenitis
Tavion
Megalopolis
Sebasteia
Amisene
Amkopolis
Satala
Dasteira
Euphrates
Akilisene
Odomantis
Asthianene
[I. Ariobarzanes ⌈O. ca. 95-ca. 64
[I. Ariobarzanes ⌈O. 63-52]
Mazaka
Komana
Sophene
Amida
Arsameia
Tigranokerta
Arzaxene
Orkhistene
Lasoropeda
Phaunene
Masios
Nisibis
Kordyene
Adiabene
Tigris
Lykos
Atropatene
Zagros
Kastabala
Samosata
Kommagene
Osroene
Zeugma
Mygdonia
Mesopotamia
PARTHIA
Rhambaioi
Euphrates
Anahtar
Eyalet/bölge/kent sınırı
Tapınak

almaktaydı. Aynı durum zaten Pontos Krallığı zamanında aktif olarak kullanılan Zela ve Magnopolis üzerinden Halys vadisine ve Kappadokia'ya oradan Euphrates'e uzanan diğer ticaret yolu için de geçerliydi. Bu bakımdan *Bithynia et Pontus* Eyaleti'nin Anadolu'nun iç bölgeleriyle –doğu/batı; kuzey/güney– ticareti bu kentler üzerinden gerçekleştirilmeye başlandı[2064].

Politik idareyi ise, büyük ölçüde yerel sivil yönetimlerin eline bıraktı. Daha sonra da, İÖ. 74 yılında Roma eyaleti yapılmış olan Bithynia ile birleştirerek ortak bir eyalet *provincia Pontus et Bithynia* (Pontus ve Bithynia Eyaleti) oluşturdu[2065]. Paphlagonia ve Galatia o zamana kadar çeşitli yöresel yöneticiler tarafından yönetilmişti[2066]. Paphlagonia'daki, Pompeïopolis (Taşköprü) ve Neapolis (Vezirköprü/Merzifon) kentlerinin *territorium*'ları[2067], Pontus ve Bithynia Eyaleti'ne bağlıydı. Adı geçen kentler dışındaki yöreler ve yerleşimler, Mithradates Savaşları boyunca Roma'nın müttefiki olan Pylaimenes'in soyundan gelen Attalos adında yerel bir hanedanın hakimiyetine bırakıldı[2068]. Kolkhis Bölgesi Aristarkhos'un yönetimine verildi[2069]. Mithradates'in eski generallerinden olup, ona ihanet ederek Romalılar tarafına geçen Arkhelaos'un oğlu Arkhelaos'u Pontos'taki Komana tapınağına başrahip olarak atadı. Bu-

---

[2064] Magie 1950, 370 dn. 25; 33; Baran 2003, 823 dn. 21-22.

[2065] Strab. XII. 3. 1 *c.* 541; 3. 6 *c.* 543; Liv. *perioch.* 102; Vell. II. 38. 6; Fest. *Brev.* XI *str.* 21-22; ayrıca bk. Cic. *de prov. Cons.* XII. 31; Diod. XL. 4; App. *civ.* II. 1; Sulpit. II. 26.

S. Mitchell'a (1993, 31 vd.) göre, Pompeius'un Pontos'ta yaptığı düzenlemelerin asıl amacı Pontos Krallığı'nı bir eyalet haline dönüştürerek Bithynia ile birleşmesini sağlamaktı (ayrıca bk. Oktan 2004, 110 dn. 643).

[2066] Strab. XII. 3. 41 *c.* 562.

[2067] Bu kentlerin *territorium*'ları yaklaşık olarak, Amisos'luların arazisinden sonra, Halys Irmağı'na kadar uzanan ve Phazemonitis (Phazemon ülkesi) olarak adlandırılan bölgeyle sınırlanmıştı (Strab. XII. 3. 38 *c.* 560).

[2068] Strab. XII. 3. 1 *c.* 541; App. *Mithr.* 114; Fest. *Brev.* XI *str.* 23-25. Eutropius'a (VI. 14) göre ise, Pompeius, Attalos ile Pylaimenes'i Paphlagonia Krallığı'nın başına geçirdi. Diğer bir değişle Eutropius'a (*ibid.*) göre, Pompeius Paphlagonia Bölgesi'nin yönetimini iki ayrı hanedan arasında bölüştürmüştür. Eğer gerçekten iki yönetici varsa, bunların Paphlagonia kral hanedanıyla olan ilişkileri ve yörenin –yani Çankırı, Devrez, Devrek ve Filyos vadilerinin– bu iki(?) yönetici arasında nasıl paylaştırıldığı konusunda şu an için elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Eadie 1967, 123 vd.; Kallet-Marx 1995, 326; Potecary 1997, 238 vdd.; Arslan 2000a, 149; Baran 2003, 824 dn. 24.

[2069] App. *Mithr.* 114; Eutr. VI. 14. 1; ayrıca bk. Strab. XII. 3. 1 *c.* 541; *ZfN* III. 60; V 226-227; Magie 1950, 1238 dn. 42; Head 1977[3], 496; Syme 1995, 111.

nunla da yetinmeyerek tapınağın *territorium*'una iki '*skhoinoi*'luk[2070] (yani altmış *stadia*) bir toprak parçası daha kattı ve burada oturanların Arkhelaos'a itaat etmelerini emretti[2071]. Bu sırada Kappadokia sınırına yakın bir yerde kurulmuş olan Derbe[2072] (Aladağ) ve Laranda (Karaman) kentine sahip Tiran Antipater Derbetes'in hüküm sürmesine müsaade etmiş gibi gözükmektedir[2073]. I. Ariobarzanes'i ise, tekrar –yedinci kez– Kappadokia tahtına oturtmasının yanı sıra, krallığın sınırlarını

[2070] Herodotos'a (II. 6) göre, eskiden toprağı az olan halklar toprağı kulaçla ölçer – bir kulaç=*ca.* 1.776m; biraz daha fazla olanlar ise, ölçü olarak *stadion*=177.6-192.28m kullanırlardı. Toprağı çok olanlar παρασάγγης=*parasangēs*, daha da çok olanlar ise, σχοῖνος=*skhoinos* ile ölçerlerdi. Perslerin ölçü birimi olan *parasanges* otuz *stadia* (Hdt. V. 53; VI. 42; Arr. *anab.* I. 4. 4; ayrıca bk. Strab. XI. 11. 5 *c.* 518; Plin. *nat.* VI. 30. 124), Mısırlıların ölçüsü olan *skhoinos* ise, altmış *stadia*'ya eşitti.

Fakat antikçağda 1 *skhoinos*'un ölçüsü hem antik coğrafyacılar hem de halk arasında 30, 40 ve 60 *stadia* arasında değişmeye başlamış ve bu durum bazı karışıklıklara neden olmuştur. Konuya ilişkin olarak bk. Strab. XI. 11. 5 *c.* 518; XII. 3. 34 *c.* 558; XVII. 1. 24 *c.* 803-804; 1. 41 *c.* 813; Plin. *nat.* VI. 30. 124; XII. 30. 53.

[2071] Strab. XII. 3. 34 *c.* 558; XVII. 1. 11 *c.* 796; App. *Mithr.* 114. Strabon'a (*ibid.*) göre Arkhelaos, böylelikle bölgenin hakimi ve kentte yaşayan tapınak hizmetkarlarının efendisi olmuştu. Fakat bunları satmaya hakkı yoktu. Pontos Komana'sında (Gümenek) da aynen Kappadokia Komana'sında (Şar) olduğu gibi tapınak hizmetkarlarının sayısı 6.000'den aşağı değildi.

Strabon'a (XII. 3. 34 *c.* 558) göre, bu Arkhelaos, Sulla ve *Senatus* tarafından onurlandırılan ve İÖ. 58 yılı *consul*'lerinden Aulus Gabinius'un arkadaşıydı. A. Gabinius, İÖ. 56 yılında *proconsul* olarak Syria'ya yollandığı zaman (Cic. *dom.* XXIII. 60; XLVII. 124; *de prov. Cons* IV. 9-V. 12; *Pis.* XVII. 41; ayrıca bk. Gruen 1966c, 127 dn. 37) Parthia savaşları için yaptığı hazırlıkları paylaşmak ümidiyle Arkhelaos da oraya gitti. Fakat *Senatus* ona izin vermeyince bundan vazgeçerek daha önemli bir ümide kapıldı. Çünkü o sıralarda Ptolemaios XII Auletes, Aleksandreia'lılar tarafından sürgün edilmiş, Kleoptra'nın büyüğü olan kızı Mısır Krallığı'nı eline geçirmişti. Kraliçe, krali soydan gelen bir koca arandığından, Arkhelaos kendisini Mithradates VI Eupator'un oğlu gibi göstererek kraliçenin adamlarına öneride bulundu ve kabul edildi (ayrıca bk. Strab. XVII. 1. 11 *c.* 796; Cass. Dio XXXIX. 57. 1-2). Fakat sadece altı ay saltanatta kalabildi. Gabinius, İÖ. 55 yılında Ptolemaios'a krallığını geri vermek için Pelusium'da yaptığı meydan savaşında Arkhelaos'u öldürdü (Strab. XII. 3. 34 *c.* 558; XVII. 1. 11 *c.* 796; Liv. *perioch.* 105; Cass. Dio XXXIX. 58. 1-3; Val. Max. IX. 1 *ext.* 6; Plut. *Ant.* III. 2-4; ayrıca bk. Cic. *Pis.* XXI. 48-50; *Rab. Post.* VIII. 19-22; Caes. *civ.* III. 110; Ioseph. *Ant. Iud.* XIV. 6. 2; *Bell. Iud.* I. 8. 7). Gene de durum, Pontos Komana'sı başrahipliğine Arkhelaos'un oğlunun geçmesine engel olmadı (Strab. XII. 3. 35 *c.* 558).

[2072] Lykaonia Bölgesi'nde Tauros Dağları'nın kuzeyinde Kappadokia'ya en yakın ülkedir (Strab. xii. 6. 3. c. 569).

[2073] Cic. *Fam.* XIII. 73. 2. Daha detaylı bilgi için bk. Mitchell 1993, 32 dn. 64.

önemli ölçüde genişletti[2074]. Sophene Bölgesi'ni ve Kastabala gibi bazı Kilikia kentleriyle birlikte I. Ariobarzanes'in yönetimine bıraktı[2075]. Buna rağmen I. Ariobarzanes, Pompeius'un huzurunda Kappadokia tahtından kendi rızasıyla çekilerek krallığı üzerindeki bütün haklarını oğluna devretti. Romalı tarihçi Valerius Maximus'a[2076] göre, Ariobarzanes I Philoromaios Kappadokia tahtını devrederken sevinçli; yerine tahta geçen selefi/oğlu Ariobarzanes II Philopator ise, düşünceliydi.

Galatlar, Roma-Mithradates Savaşları süresince Roma ordusuna ve komutanlarına azımsanmayacak derecede yardımlarda bulunmuşlardı[2077]. Bundan dolayı Pompeius, Galatia Bölgesi'ni benzer şekilde, bölgeyi elinde bulunduran Tolistobogioi *tetrarkhes*'i Deïotaros[2078], Trokmoi *tetrarkhes*'i Brogitaros ve ismi kesin olarak bilinmeyen Tektosages *tetrarkhes*'i arasında paylaştırdı. Bunlardan Deïotaros'a '*kral*' un-

---

[2074] Diod. XL. 4 dn. 3; App. *Mithr*. 105; 114; Oros. *hist*. VI. 4. 9.

[2075] Diod. XL. 4 dn. 3; App. *Mithr*. 105; 114; ayrıca bk. Oros. *hist*. VI. 4. 9; Mattingly 1979, 166; Brennan 1992, 131 dn. 85. Appianos (*Mithr*. 105)'de ise, Pompeius'un, Sophene'nin yanında Godyene Bölgesi'ni de Kappadokia topraklarına kattığını ifade etmektedir. Ancak aşağıda sözü edileceği üzere, Gordyene'nin hakimiyeti üzerine Armenia ve Parthia kralları çeşitli kereler birbirleriyle savaşmalarına ve konuyu Pompeuis'un huzuruna kadar getirmelerine rağmen Kappadokia kralının bölge üzerinde hiçbir talebi olmamıştır.

[2076] Val. Max. V. 7 *ext*. 2. Ayrıca bk. Simonetta 1961, 19; 1977, 43; Eilers 2003, 90.

[2077] Cic. *Phil*. XI. 33; *Deiot*. IX. 26-27; App. *Mithr*. 41.

[2078] Deïotaros kişisel bağlantılar sayesinde Roma'yla ilişkilerini büyük ölçüde geliştirmiş bir Galat *tetrarkhes*'iydi. Özellikle, Küçük Asya'da görev yapan Roma generallerine verdiği destekle Roma'nın Küçük Asya'daki en önemli müttefiklerinden biri olduğunu göstermişti. Mithradates VI Eupator'un Küçük Asya'yı egemenliği altına alacağını anlayınca Romalıların tarafına geçmiş ve İÖ. 90 yılında, Roma *Senatus*'u tarafından Küçük Asya'da görevlendirilen Manius Aquillius'a asker sağlamıştır. İÖ. 88 yılında Romalılar ve Pontos kralı arasında savaş çıkınca Galatia Mithradates tarafından ele geçirilmiştir. Fakat Deïotaros karşı koyarak Mithradates'in komutanlarından Eumakhos'u Galat topraklarından kovmayı başarmıştır. Bütün bu olaylar sırasında Deïotaros, Roma generallerinden Sulla'ya ve onun komutanları Murena ve Lucullus'a büyük yarar sağlamıştı. Romalıların, İÖ. *ca*. 82/81 yılında Mithradates'e ve Servilius'un, İÖ. 78-75 yılları arasında korsanlara karşı açtığı savaşlarda; ayrıca Lucullus ve Pompeius saflarında, İÖ. 74 yılından İÖ. 63 yılına kadar Mithradates'e karşı çarpışmıştır. Bu savaşların başarılı bir şekilde sonuçlanmasından sonra, Küçük Asya'nın en güçlü hükümdarı olarak ödüllendirilmiş ve Caesar'ın ilk *consul*'lüğünün ardından, İÖ. 59 yılında, daha da güçlenerek Roma İmparatorluğu'nun doğusunu korumuştur. Pontos'tan Euphrates Irmağı'nın batısına kadarki bölgelerde egemenliği onaylanan Deïotaros, İÖ. 59 yılında krallık unvanını almış ve bundan böyle Romalılara daima sadık ve müteşekkir kalmıştır. Daha detaylı bilgi ve literatür için bk. Arslan 2000a, 152-153; 2004, 114 vdd.; 123 vdd.

vanı verdi[2079]. Pompeius daha sonra, içinde Trapezus ve Pharnakeia'nın bulunduğu pek çok önemli limanla birlikte Karadeniz kıyılarında yer alan, Halys Irmağı'nın doğu yakasındaki bereketli topraklara sahip Gazelonitis ülkesini[2080] ve doğuda Kolkhis'e, güneyde ise, Armenia Minor'a[2081] kadar uzanan Pontos topraklarını[2082] Deïotaros'un egemenliğine bırakmıştır[2083]. Böylelikle Galatia ile Kappadokia'yı birbirlerine komşu yapmıştır[2084]. Trokmoi *tetrarkhes*'i, Deïotaros'un damadı Brogitaros'a[2085] ise, Mithradateion Kalesi'ni veren Pompeius, böylece onun topraklarını doğu yönünde genişletmiş[2086] ve Deïotaros gibi, belki ona da kral unvanı vermiştir[2087].

[2079] Strabon (XII. 3. 12-13 *c.* 547), Appianos (*Mithr.* 114) ve Eutropius'a (VI. 14) göre, Deïotaros'a krallık ve bu topraklar Pompeius tarafından; Cicero (*har. resp.* XIII. 29; *Deiot.* III. 10; XII. 34; *Phil.* II. 94; *div.* II. 79; *Att.* V. 17. 3) ve Caesar'a (*Bell. Alex.* 67-68) göre ise, *Senatus* tarafından, Caesar'ın *consul*'lüğü sırasında, İÖ. 59 yılında verilmiştir. Krallığın *Senatus* tarafından Deïotaros'a bahşedilmiş olması akla daha uygun gelmekte olup Roma *Senatus*'u tarafından verilen krallıklara ilişkin olarak ayrıca bk. Liv. XXX. 17. 10; XXXI. 2. 14; Iust. XXXVIII. 2. 8; Caes. *Gall.* I. 43. 4; Cic. *Fam.* II. 17. 7; *Sest.* XXVI. 56; Tac. *ann.* IV. 26. 4.

[2080] Strab. XII. 3. 13 *c.* 547.

[2081] Strab. XII. 3. 13 *c.* 547. Eutropius'a (VI. 14. 1) göre ise, Pompeius, Deïotaros'a Armenia Minor Bölgesi'nin topraklarını da vermiştir. Eutropius'un sözünü ettiği bu durum gerçek olsa gerektir. Zira Mithradates'in oğlu Bosporos Kralı II. Pharnakes, İÖ. 48 yılında babasının krallığını ele geçirmek üzere harekete geçmiş ve Aristarkhos'u Kolkhis (Caes. *Bell. Alex.* 67; Flor. *epit.* II. 13. 62; Cass. Dio XLII. 9. 2; XLX. 2-3), Deïotaros'u Armenia Minor, Kappadokia Kralı III. Ariobarzanes'i ise, Kappadokia Bölgesi'nin bir kısmından kovmuştur (Flor. *epit.* II. 13. 61-63; App. *civ.* II. 87). Aynı şekilde, İÖ. 47 yılının 1 Ağustos'unda Zela yakınlarında Caesar, II. Pharnakes karşısında kazandığı utkudan sonra, daha önceleri Deïotaros'un hakimiyeti altında olan Armenia Minor Bölgesi'nin yarısını onun elinden almış ve III. Ariobarzanes'in egemenliğine bırakmıştır (Cic. *Phil.* II. 94; *div.* II. 79; *Deiot.* XIII. 35-36; Cass. Dio XLI. 63. 3; XLII. 48. 3).

[2082] Cic. *Phil.* II. 94; *div.* II. 79; Caes. *Bell. Alex.* 67 dn. 1; Strab. XII. 3. 13 *c.* 547; App. *Mithr.* 114.

[2083] Niese 1883, 586 vdd.; Adcock 1937, 12 vdd.; Ramsay 1890, 209; Staehelin 1907[2], 88 dn. 7; Cary 1932, 393 dn. 2; Adlock 1937, 11 vdd.; Hoben 1969, 69 vdd.; Liebmann 1969, 280-281; Olshausen 1980, 906 vd.; Rankin 1987, 202; Mitchell 1993, 33 dn. 73; Sartre 1995, 132 vd.; konuya ilişkin daha detaylı açıklamalar ve tartışmalar için ayrıca bk. Magie 1950, 1237-1238 dn. 41; Arslan 2000a, 150.

[2084] App. *Mithr.* 114.

[2085] Cic. *har. resp.* XIII. 29; *IGR* IV 1683.

[2086] Strab. XII. 5. 2 *c.* 567.

[2087] Kral unvanı için bk. Cic. *har. resp.* XIII. 28-29; *Sest.* XXVI. 56; *dom.* L. 129. Zira *philoromaios=Romasever* lakaplı Brogitaros kendi adına 'kral olarak' Tavion'da

9. Mithradates'in Son Planı ve Pharnakes'in İhaneti

Pompeius böylelikle Anadolu'da şimdiye kadar ele geçirdiği yerleri düzenledi. İÖ. 64 yazında ordusuyla birlikte daha önceden Armenia Kralı II. Tigranes'e bağlı olup da Lucullus ve kendisi tarafından onun elinden alınan güney eyaletlerine bir düzen vermek üzere Syria'ya doğru yola çıktı[2088]. Donanma amirallerine ise, hiçbir ticaret gemisinin Pontos Euksenos'un doğu sahillerine geçmesine izin vermemelerini emretti. Bu ambargoyu delmeye çalışanların yakalandıkları takdirde mallarına el koyulup kendilerinin öldürüleceklerini ilan ettirdi. Bu suretle Mithradates üzerine denizden uyguladığı ablukanın daha da sıkılaştırılarak arttırılmasını sağladı. Mithradates'e karşı sefer düzenlenmesi taraftarı olan subaylarına ve askerlerine de "*Sürgün krala kendisinden daha yaman bir düşman bıraktığını, onun da açlık olduğunu*" söyleyerek Tauros Dağları'na doğru yürüyüşe geçti[2089]. Bununla birlikte Pompeius'un bu düşüncesi yanlıştı. Romalı general bu yolla, bıraksa bıraksa, ancak Roma hakimiyeti altındaki Hellenleri aç bırakabilirdi. Çünkü Pontos kralının egemenliği altında tuttuğu bölge, bir tahıl ambarıydı[2090]. Hellas'ın kullandığı hububatın büyük bir bölümü buradan sevk ediliyordu. Gene de Pompeius'un planı Pontos Euksenos'un doğu sahillerindeki ticareti durdurmaya yaradı. Böylelikle Bosporos kentlerinde ticaretle geçinen tüccarların işleri aksadı. Bu duruma, Mithradates'in koydurduğu yüksek

---

gümüş *denarion*'lar bastırmıştır (*BMC Galatia* XVII). Bu konuya ilişkin karşıt görüşler ve deliller için ise bk. *OGIS* 349; *IGR* IV 1328=*I.Kyme* 15; *IGR* IV 1683= *I.Didyma* 475 *str.* 36-40; Reinach 1902, 155; Mitchell 1993, 33 dn. 74.

Pompeius'un Küçük Asya'da yaptığı bu düzenlemeler ve Galat *tetrarkhes*'lerine verdiği krallıklar, İÖ. *ca.* 59/58 yılında Roma *Senatus*'unda yapılan bir oylamayla kabul edilmiştir. Böylece Deïotaros ve Brogitaros'un krallıkları Roma *Senatus*'u tarafından resmen onaylanmıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *har. resp.* XIII. 28-29; *Sest.* XXVI. 56; *dom.* L. 129; Arslan 2000a, 151; 2002b, 48 dn. 66; 2004, 124.

[2088] Plutarkhos'a (*Pomp.* XXXVIII. 2-3) göre, Pompeius kariyerini Roma İmparatorluğu'nun sınırlarını her yerden dünyayı kuşatan okyanusa kadar genişleterek bitirmek istiyordu. Daha önceki seferlerinde Afrika ve İspanya'dayken imparatorluğun sınırını okyanusa bağlamış, Hazar Denizi'ne çok yaklaşmışken geri dönmüştü. Şimdi ise, Erythre (Kızıldeniz) Denizi'ne kadar inerek ele geçirdiği bölgeleri de Roma egemenliğine bağlamayı planlıyordu. Böylelikle bir yandan –Mısır'ı saymazsak– Akdeniz'i bir Roma gölü haline getirecek, diğer yandan da Romalıların egemenlik alanlarını büyük ölçüde okyanuslar belirleyecekti. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Diod. XL. 4; App. *Mithr.* 121; Flor. *epit.* I. 40. 29; 31; Lucan. *Bell. civ.* II. 583-600; Fest. *Brev.* XVI *str.* 8-16; Ampel. XVIII. 19; XLVII. 5-6; Sulpit. II. 26.

[2089] Plut. *Pomp.* XXXIX. 1.

[2090] Saprykin and Maslennikov 1995, 261 vdd.; Saprykin 2001, 622 vd.

vergiler ve birçok kentte büyük tahribata yol açan deprem de eklenince kısa süre içinde Bosporos Krallığı'nda Pontos kralına karşı kıpırdanmalar başladı[2091].

Bu sırada Pompeius yolu üzerinde üç yıl önce Mithradates tarafından katledilen Triarius'un komutasındaki askerlerin kemiklerini görkemli bir törenle gömdürdü. Daha sonra da hızlı bir yürüyüşle kısa zamanda Kommagene topraklarına girerek kralları I. Antiokhos'u yendi[2092]. Tekrar Tigranes tarafından ele geçirilmesin diye Antiokheia kentine ve halkına özgürlük bahşetti[2093]. Oradan Syria'ya girdi. *Legatus*'larından Q. Caecilius Metellus Nepos ve Lucius Lollius tarafından alınan Damaskos'a (Şam) vardığında[2094] bütün Syria, Iudaia ve Mısır'dan gelen elçilerle ve kendisine gönderilen zengin hediyelerle karşılaştı[2095]. Ardından Amanos Dağları boyunca ikamet eden Araplara boyun eğdiren *legatus*'u Afranius'la buluştu[2096]. Ardından, kısa bir süre önce Lucullus'un Cilicia Campestris (Kilikia Pedias), Syria, Phoinike ve Palestine bölgelerinde atalarından kalma Seleukos Krallığı'nı yönetmesine izin verdiği Antiokhos XIII Eusebes 'Asiatikos'un elinden topraklarını alarak Roma'ya bağladı. Antiokhos, Roma'ya karşı hiçbir düşmanca hareket sergilememişti. Bizzat gelerek sadece atalarından kalma krallığın başında kalmayı Pompeius'tan diledi. Romalı general ise, onu zincire vurarak söz konusu bölgeleri kolayca ilhak etti. Böylelikle Hellenistik Dönem'in bir krallığı daha tarih sahnesinden silinmiş ve yerini Roma'nın Syria Eyaleti'ne bırakmıştır[2097].

[2091] App. *Mithr.* 107; Cass. Dio XXXVII. 11. 4; Oros. *hist.* VI. 5. 1-2.

[2092] App. *Mithr.* 106; 117. Kommagene kralı, İÖ. 69 yılında Lucullus'un Tigranes'i yenmesinden sonra, Armenia Krallığı'yla bütün ilişkisini kesmiş ve Roma'nın hakimiyetine boyun eğmişti (Cass. Dio XXXVI. 2. 5). Pompeius bu seferi sırasında Lucullus tarafından Roma'ya bağlanmış ve onun tarafından kabul edilmiş bütün düzenlemelerin tam tersini yaptı.

[2093] Strab. XVI. 2. 8 *c*. 751; Eutr. VI. 14. 2; Euseb. *chron.* I. 261-262; ayrıca bk. Fest. *Brev.* XVI. *str.* 16-18; Hieron. *chron.* 178. 1; Malal. *chron.* 211-212.

[2094] Iosep. *Ant. Iud.* XIV. 2. 3; *Bell. Iud.* I. 6. 2; ayrıca bk. Fest. *Brev.* XIV *str.* 4-6; XVI. *str.* 10-11; Eutr. VI. 14. 1; Oros. *hist.* VI. 6. 1.

[2095] Strab. 2*a*. 91 *frg.* 14=Iosep. *Ant. Iud.* XIV. 2. 3-3. 1; App. *Mithr.* 114; daha detaylı bilgi için bk. Siani-Davies 1997, 314 vdd. dn. 25.

[2096] Plut. *Pomp.* XXXIX. 2; Cass. Dio XXXVII. 5. 4-5.

[2097] App. *Mithr.* 106; *Syr.* 48-49; 70; Cass. Dio XXXVII. 7*a*. 1; Euseb. *chron.* I. 261-263; Hieron. *chron.* 171. 3-4; Malal. *chron.* 212-213; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Flor. *epit.* I. 40. 29; Vell. II. 37. 5; 38. 6; Iust. XL. 2. 3-5; Oros. *hist.* VI. 4. 9; 5. 13; 6. 1; Exc. Barb. 46 *B*; Chron. Synt. 92 *b*.

Bu sırada, İÖ. 64 yazında Mithradates, Pompeius'a elçilerini göndererek barış teklifinde bulundu. Romalı generale Pontos Krallığı'nın kendisine geri iade edilmesi halinde, Romalılara vergi vermeye başlayacağını bildirdi. Pompeius ise, kralın her türlü müzakereden önce aynen Tigranes gibi kendisinin gelerek kayıtsız şartsız teslim olması gerektiğini söyledi. Ancak ondan sonra gereken düşünülecekti. Mithradates, Tigranes'in düştüğü bu aşağılatıcı duruma yaşadığı müddetçe düşmeyeceğini; fakat kendi yerine oğullarından ve yakın arkadaşlarından bazılarını gönderebileceğini bildirdi. Şimdiye kadar bir kral gibi yaşamış ve kral gibi ölecek olan Mithradates, bir yaşam boyu savaştığı düşmanları karşısında, Armenia Kralı Tigranes gibi aşağılanmayı kabul edecek derecede zayıf bir karaktere sahip değildi. Bu bakımdan doğal olarak Pontos kralıyla Romalı general arasındaki görüşmeler sona erdi[2098].

Bunun üzerine, o sıralar 68 yaşında olan Mithradates, uzun zamandır düşündüğü planı bir an önce gerçekleştirmek üzere yaptığı hazırlıklara hız verdi[2099]. Azatlı kölelerden esirlere kadar birçok kişiyi askere aldı. Her çeşit silah imal ettirdi ve ormanlardan ağaçlar kestirterek savaş aletleri inşa ettirdi. Çift ve tarla süren öküzleri bile kestirterek sinirlerini mancınıklarda kullandı[2100]. Önemli ölçüde sikke bastırdı[2101]. En ufak

---

[2098] App. *Mithr.* 107.

[2099] Kralının söz konusu planına ilişkin modern yazarlar arasında üç ana görüş vardır. Birinci görüşe göre, Mithradates, Roma Seferi'ne çıkmak üzere hazırlanmış ve son anda oğlu ve bağlaşıklarının ihaneti sonucunda planını gerçekleştiremeden intihar etmek zorunda kalmıştır. İkinci görüş, Mithradates'in bu seferi gerçekte yapmak istemediği; fakat Roma karşıtı politikası ve propagandası uyarınca böyle bir plana ilişkin söylentilerin hem kendisi hem de Pompeius'un Roma'daki karşıtları ile Pharnakes'in uydurduğu bir söylentiden ibaretti. Üçüncü görüş ise, böyle bir planın, ne Mithradates tarafından yapıldığı, ne de başkaları tarafından uydurulan bir söylenti olduğuydu. Bunun gerçekte antikçağ tarihçilerinin ortaya attıkları bir kurgudan ibaret olduğudur. Daha detaylı bilgi ve literatür için bk. Sonnabend 1998, 198 vdd.

[2100] Mancınığın zemberek liflerinin esneklik katsayısı düşük ve liflerin halat biçiminde dokunabilmesi gerekirdi. Ayrıca her zaman esnekliğini koruyabilecek ve normal hava koşullarında özelliğini yitirmeyecek bir maddeden yapılmalıydı. Bu bakımdan antikçağ boyunca mancınıklarda zemberek liflerini germek için hayvan sinirleri ve tendonları (= *neuron* [νεῦρον]) ile insan saçları kullanılmıştır. Genellikle domuz dışındaki hayvanların omuz ya da sırtlarından ve hayvanın en çok işleyen organından elde edilen bu sinirler içinde en makbulü, tarla süren öküzlerin boyun tendonlarıydı. Çünkü öküzlerin boyunduruğa koşularak çekiş hayvanı olarak kullanılmaları onların boyunlarındaki kasların güçlenmesine yol açıyordu (Daha detaylı bilgi için bk. Landels 1996[3], 115-123). Bu bakımdan Mithradates, mancınıklarında

kazanç için bile vergi koydu. Ordusunun ve askerlerinin talim ve eğitimine ağırlık verdi. Bu sırada kral, yüzünde çıkan bir hastalık yüzünden sarayından çıkamıyor ve kendisinin sadece üç hadım ağası tarafından tedavi edilmesine ve görülmesine izin veriyordu[2102].

Bu arada Parthia Kralı Phraates, Pompeius'un elçilerine davranışına ve kendisine yolladığı cevaba kızmış ve Aulus Gabinius'un Mesopotamia üzerinden Tigris'e kadar ilerlemesini protesto etmiştir. Ardından, İÖ. 64 yazında Mesopotamia üzerinden Gordyene üzerine yürümüş ve orada Tigranes'le çarpışmıştır. İlk savaşta yenilmesine rağmen daha sonra galip gelmiş ve bölge üzerinde önemli ölçüde söz sahibi olmuştur. Bu sırada Pompeius'un Syria'ya geldiğini öğrenen her iki kral da birbirlerini Romalılara şikayet etmek için elçilerini gönderdiler. Phraates, Armenia kralının Pompeius'la yaptığı son antlaşma gereğince kendi toprakları haricindeki bütün bölgelerden çekilmek zorunda olduğunu ileri sürüyor; ayrıca krala karşı birtakım yeni suçlamalarda bulunuyordu. Tigranes ise, artık Roma'nın dost ve müttefiki olan bir krallık statüsü kazandığı için Pompeius'u kendisinin yanında yayılımcı Parth'lara karşı savaşmak üzere yardıma çağırıyordu. Pompeius ise, Roma'nın en büyük düşmanı Mithradates'in, artık bu derece güçlendiğinden dolayı, bir de Parth'ları karşısına almaktan korktu[2103]. Her krallığa karşı çekinmeden savaş açabilen ve istediğine istediğini verebilen sonsuz yetkiye sahip Romalı general nedense bu sefer *Senatus*'un onayını almadan Parth'lara karşı savaşmak istemedi[2104]. Bu bakımdan Tigranes'in yardım isteğini reddetti. Phraates'e karşı takındığı eski düşmanca tavrından bir anda sıyrıldı. Çünkü kalabalık olduğu ölçüde güçlü Parthia ordusuyla savaşmayı gözü yemiyor ve şimdiye kadar kazandığı şeyleri riske atmak istemiyordu. Bu bakımdan şartlara göre uydurduğu politikası ve karakterine uygun hareket etti. İki kral arasında arabuluculuk yapmak, Phraates'in uzun süredir Romalılarla olan sınırını saptamak üzere üç kişiden oluşan bir heyeti anlaşmazlıkları çözmek üzere onlara gönderdi. Heyet iki kral arasındaki sorunları giderdi. Roma ile Parthia sınırını

---

kullanılmak üzere özellikle tarla süren öküzleri toplatarak kestirtmiş ve birinci sınıf mancınıklar inşa ettirmişti.

[2101] Price 1968, 10.

[2102] App. *Mithr*. 107.

[2103] Cass. Dio XXXVII. 6. 4-XXXVII. 7. 1.

[2104] App. *Mithr*. 106; Cass. Dio XXXVII. 7. 2.

belirledi[2105]. Fakat Armenia kralı Romalılardan umduğu yardımı alamadığından dolayı kızdı. Phraates de Tigranes'e karşı olan tavrını değiştirdi. Onun Armenia kralı olarak kalmasını istedi. Çünkü kaçınılmaz şekilde bir gün Romalılara karşı yapacağı savaşta müttefik olarak ona ihtiyacı olabilirdi. Sonunda her iki kral, geç de olsa Roma politikası hakkında bir fikir edindiler. İyice anladılar ki, içlerinden birinin diğerini yenmesi sadece Romalıların işine yarayacaktı. Romalılar onların birbirlerini yıpratmasını ve zayıflamasını seyredecekti. Daha sonra da yenen üzerine yürüyecek ve onu kolaylıkla kendi hakimiyeti altına alacaktı[2106].

Pompeius, İÖ. 64 sonbaharında Seleukos Kralı XIII. Antiokhos'un hakimiyetindeki Kilikia'nın bazı kısımlarını, Syria, Phoinike, Palestine ile onlara komşu Idumeia ve Itureia bölgelerini savaşmadan ele ge-

---

[2105] Orosius'a (VI. 13. 2) göre, burada belirlenen sınırın Euphrates olma olasılığı oldukça yüksektir. Ayrıca bk. Plut. *mor.* III. 204 *a: Apophtheg. Rom.* 8.

[2106] Şimdiye kadar hiçbir Roma generali –kendilerini atacakları tehlikeleri göze aldıklarından olsa gerek– Parth'lara karşı savaşmayı göze alamamıştı. Diplomasi arenasında Parth'lara ellerinden geldiği ölçüde hakaret etmelerine karşın, bu politikalarını zamana ve şartlara göre uyarlamışlardı. Öyle ki, yaptıkları bu provokasyonun hiçbir şekilde savaşla sonuçlanmamasına özen göstermişlerdi. Sulla, Parthia elçisiyle Kappadokia kralının arasına oturmakla Parth'ları aşağılamış (Plut. *Sull.* V. 4-5), Lucullus ise, Parthia Kralı Arsakes'i Romalılarla bağlaşık olması için tehdit etmişti (Cass. Dio XXXVI. 1. 2; 3. 1). Hatta Plutarkhos'a (*Luc.* XXX. 2) göre, Lucullus Parth'lara saldırmayı bile düşünmüştü –fakat bu durum bir düşünceden ileri gitmemiştir. Pompeius, Parth'ların hakaret kaldırabilir olduğunu anladığından olsa gerek, Parthia elçilerini ve kralını çeşitli kereler aşağılamıştır. Hatta, İÖ. 64 yılında II. Tigranes'in Gordyene üzerinde hak iddia eden Parthia Kralı Phraates'le savaşmasını her iki tarafın birbirini yıpratacağı gerekçesiyle ses çıkarmadan izlemekle yetinmiştir. Zira, uzun zamandır Küçük Asya'da süren savaşlar sırasında diğer bütün Hellenistik krallıkların yakılıp yıkılmasına karşın, Parth'lar izledikleri siyaset sayesinde daha da güçlenmişlerdi. Bu yüzden Pompeius, bir bakıma Gordyene Bölgesi'nin II. Tigranes tarafından ele geçirilerek Romalılar ile Parth'lar arasındaki sınırın Tigris'e çekilmesi karşısında Phraates'in ne yapacağını görmek istemiştir. Daha sonra da bu durumu protesto eden Parthia elçilerine kaba davranmıştır. Ancak bu duruma sinirlenen Phraates'in, Tigranes'i ağır bir yenilgiye uğratarak Armenia'ya sürmesi üzerine Pompeius, Parth'ları gereğinden fazla zorladığının farkına varmıştır. Parth'lara karşı savaşmanın güçlüklerini ve savaşın belirsizliklerini düşünmüştür. Belki de ikinci bir Lucullus olmak istememiştir. Bu yüzden şimdiye kadar kazandığı zaferleri tehlikeye atmayı göze alamamış ve Parth'lara karşı uyguladığı politikayı değiştirmiştir. Phraates'e karşı gönül alıcı bir siyaset izlemeye başlamıştır. Bu yüzden iki kral arasındaki anlaşmazlığı arabulucular vasıtasıyla çözmeye karar vermiştir (Cass. Dio XXXVII. 7. 1-4; ayrıca bk. Plut. *Pomp.* XXXIX. 3-4; App. *Mithr.* 106; Flor. *epit.* I. 40. 31). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Fest. *Brev.* XVI *str.* 16; Eadie 1967, 131 vd.; Keaveney 1981, 211 vd.; 1982d, 412.

çirdi[2107]. Daha sonra Media Kralı Dareios ile ya Kommagene Kralı I. Antiokhos'a ya da eskiden Armenia Kralı II. Tigranes'e yardım ettiği gerekçesiyle savaştı. Bozguna uğrayan Media kralı geri çekilmek zorunda kaldı[2108]. Bunun üzerine Nebateia'lılara karşı yürüdü. Kralları III. Aretas'ı yenerek başkentleri Petra'yı ele geçirdi[2109]. Oradan da Iudaia'ya girdi. Orada Mısır Kralı Ptolemaios XII Auletes'ten hem maddi hem de askeri yardım aldı[2110]. Kısa süren bir ablukanın ardından, semavi dinlerin kutsal kenti Kudüs/Jarusalem'i zapt etti. Askerlerinin bir kısmıyla kentin kutsal tapınağına sığınan Musevilerin kralı Aristobulos'u ise; ancak üç aylık bir kuşatmadan sonra, tutsak etmeyi başardı[2111]. Böylelikle, bir yandan Doğu Akdeniz sahillerinde ele geçirdiği bölgeler üzerinde düzenlemeler yaparken, bir yandan da komşu bölgelerdeki bazı krallıklarla anlaşmalar yapmaya ve ittifaklar kurmaya devam etti[2112]. Büyük bir ihtimalle, Kuzeybatı Mesopotamia'nın bir bölgesi olan Orrhoene/Osroene Kralı II. Abgaros ve her zaman kuvvetliden yana olan Arap Prensi Alkhaudonios bu sırada Pompeius'la anlaşarak krallıklarını ellerinde tutmuşlardır[2113].

[2107] App. *Mithr.* 106; *Syr.* 49-50; 70; ayrıca bk. Oros. *hist.* VI. 4. 9; 5. 13; 6. 1; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Grainger 1991, 159 vdd.

[2108] App. *Mithr.* 106; 117; ayrıca krş. Oros. *hist.* VI. 4. 9; 5. 13; 6. 1.

[2109] App. *Mithr.* 106; Cass. Dio XXXVII. 15. 1-2; Oros. *hist.* VI. 6. 1; Fest. *Brev.* XVI *str.* 15; Auct. *Liber de Vir. ill.* 77. 6. Cassius Dio'ya (*ibid.*) göre, böylelikle Roma'ya bağlı kralların sınırları Kızıldeniz'e kadar ulaşmış oluyordu (ayrıca bk. App. *Mithr.* 114; Flor. *epit.* I. 40. 31; Plin. *nat.* VII. 26. 97). Nabateia'lıların kralı Aretas, Pompeius'un *triumphus*'unda yendiği Armenia Kralı Tigranes, Kommagene Kralı Antiokhos, Media Kralı Dareios, Albania Kralı Oroises, Iberia Kralı Artokes'in *etc.* –yirmi iki kral (Oros. *hist.* VI. 6. 4)– arasında sayılmaktadır (Diod. XL. 4; App. *Mithr.* 117). Daha detaylı bilgi için bk. Iosep. *Ant. Iud.* XIV. 5. 1; Eutr. VI. 14. 1; Auct. *Liber de Vir. ill.* 77. 6; Hist. Aug. *Prob.* II. 3; Magie 1950, 362 dn. 24; Broughton 1952, II 181; Eadie 1967, 131; Vogel-Weidemann 1985, 57 vdd.

[2110] Plinius'a (*nat.* XXXIII. 47. 136) göre Varro, Ptolemaios XII Auletes'in Pompeius'a 8.000 asker yollamış ve Romalı generalin şerefine cömert bir ziyafet düzenlemiştir. Ayrıca bk. App. *Mithr.* 114.

[2111] Cic. *Flac.* XXVIII. 67-69; Diod. XL. 2; Liv. *perioch.* 102; Strab. XVI. 2. 40 *c.* 762-763; Plut. *Pomp.* XXXIX. 2; Tac. *hist.* V. 9; App. *Syr.* 50; *Mithr.* 106; 117; Cass. Dio XXXVII. 15. 2-16. 4; Iosep. *Ant. Iud.* XIV. 4. 1-3; Flor. *epit.* I. 40. 30; Eutr. VI. 14. 2; Oros. *hist.* VI. 4. 9; 6. 1-4; Fest. *Brev.* XVI *str.* 15-16; Chron Synt. 65 *c*; 67 *c*; Chron. Pasc. 453 *A-B*; ayrıca krş. Strab. 2*a*. 91 *frg.* 13=Iosep. *Ant. Iud.* XIV. 6. 4; Phot. *Bib.* 52*b*-53*a*.

[2112] App. *Mithr.* 114.

[2113] Cass. Dio XL. 20. 1; App. *civ.* II. 1.

Bu sırada Mithradates Bosporos'taki krallığında boş durmamış, İÖ. 64 yazından İÖ. 64/63 kışı sonuna kadar yeni bir ordu ve donanma meydana getirmeye muvaffak olmuştur. Amacı Roma orduları Syria'dayken kendisi Skythia, Paionia ve Alp Dağları üzerinden ilerleyerek düşmanını ininde boğmaktı[2114]. Tam donanımlı ordu, seçme askerlerin oluşturduğu 60 *cohors*'un –36.000 kişi– yanı sıra, önemli miktarda hafif silahlı asker, okçu ve süvari birliklerinden meydana geliyordu. Hastalığı sırasında generalleri tarafından ele geçirilen kalelerle topraklarının sınırlarını genişletmiş, yeni gemiler inşa ettirerek donanmasını güçlendirmişti. Şimdi hastalığı da iyileşmiş olan kral, Kimmeria Bosporos'unun ağzında kurulmuş önemli bir liman kenti olan Phanagoreia'ya (Tozer) daha kuvvetli bir garnizon yerleştirilmesini emretmişti[2115]. Bu vazifeyle görevlendirilen kralın hadım ağalarından Tryphon kente gönderildi.

Fakat bir zamanlar Tryphon tarafından ağır hakarete uğramış olan Phanagoreia'lı Kastor, kralın yeni garnizon komutanı kente girerken ona suikast düzenlemiş ve onu öldürmüştür. Akabinde halkı Mithradates'e karşı ayaklandırmıştır. Galeyana gelen halk bağımsızlığını korumak üzere harekete geçerek Mithradates'in kent kalesinde konuşlandırdığı garnizona saldırmış ve onu her yandan ateşe vermiştir. Kralın oğullarından Artaphernes, Dareios, Kserkses, Oksathres ile kızlarından Eupatra yanma tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarından teslim olmuşlar ve zincire vurularak hapse atılmışlardır[2116]. Fakat kralın kızlarından Kleopatra[2117],

---

[2114] Plut. *Pomp*. XLI. 2; Cass. Dio. XXXVII. 11. 1; Flor. *epit*. I. 40. 24-25.

[2115] Phanagoreia'nın stratejik konumundan ötürü kral her zaman için kentte garnizon bulundururdu (İÖ. *ca*. 88/87 yılında Mithradates VI Eupator'un ordusundaki bir askere ilişkin onur dekreti için bk. Vinogradov und Wörrle 1992, 169 vdd.; Avram 2002, 70 dn. 9). Kral son zamanlarda kentte hakimiyetine karşı çeşitli girişimlerin yapıldığını haber aldığından oraya daha kuvvetli bir garnizon gönderme gereğini duymuş olsa gerekti.

[2116] Oros. *hist*. VI. 5. 2. Appianos'a (*Mithr*. 108) göre, Mithradates'in kaledeki evlatlarından sadece Artaphernes o sıralar 40 yaşındaydı (ayrıca bk. Cauer 1965[2], *col*. 1308). Diğerleri ise, daha çocuktular. Cassius Dio'ya (XXXVII. 11. 4) göre, daha sonradan Mithradates'in oğulları Pompeius'a gönderilmişler (ayrıca bk. Oros. *hist*. VI. 5. 2), Appianos'a (*Mithr*. 117) göre ise, Mithradates'in yukarıda sözü edilen çocukları ve diğerleri Pompeius'un zafer geçidinde halka teşhir edilmişlerdir (ayrıca bk. Liv. *perioch*. 103; Plut. *Pomp*. XLV. 4).

[2117] Mithradates'in, İÖ. 95 yılında Armenia Kralı II. Tigranes'le evlendirdiği kızı (Iust. XXXVIII. 3. 2; Memnon 43. 2; Plut. *Luc*. XXII. 1; ayrıca bk. App. *Mithr*. 108) olsa gerektir. Kralın, İÖ. *ca*. 67/66 yılında Tigranes'le arasının açılmasından sonra, Kleopatra Armenia sarayını terk ederek babasının yanına dönmüş(?) gibi görün-

her şeye rağmen kalede kalmış, garnizon askerleriyle birlikte azimle kaleyi savunmuş, sonunda halkı geri püskürtmeyi başarmıştır. Phanagoreia'daki ayaklanmadan haberdar olan Mithradates, kızının cesaretini takdir etmiş ve donanmasından iki sıra kürekli gemilerini (*biremes*) yollayarak Kleopatra'yı ve kalede kalan askerlerini kurtarmıştır. Fakat Mithradates'in kente gönderdiği birlikler Kastor'un Phanagoreia'da örgütlediği ayaklanmayı bastıramamışlar ve Pantikapaion'a geri dönmek zorunda kalmışlardır. Bunun üzerine Phanagoreia'daki isyan diğer kentlere sıçramış ve Bosporos Krallığı'nın sahil kesimindeki Khersonesos, Theodosia (Feodosiya/Kaffa), Nymphaion (Kalati) kentleri[2118] de krala ait garnizonları şehirlerinden kovarak Mithradates'e karşı ayaklanmışlardır. Kısa süre içinde Mithradates'in elinde sadece Pantikapaion kentiyle ordusu kalmıştır. Bu sırada kral ordusundan da kuşkulanmaya başlamıştır. Çünkü askerlerin çoğu zorunlu yükümlülüklerini yerine getirmek üzere ülkenin dört bir yanından toplanmışlardı. Daha önceki tecrübelerinden de iyi bildiği üzere askerler talihsiz komutanlarını terk etmeye meyilliydiler[2119].

Bu bakımdan kral, İÖ. 63 yılının başlarında Skythia prensleriyle nişanladığı kızlarını onlarla evlendirmek amacıyla hadım ağalarının ko-

---

mektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Stähelin 1966², *col.* 788; Reinach 1975², 293; 404 dn. 1.

[2118] Kral planladığı yeni sefer için hazırlıklarını sürdürürken bir yandan da halkı kendisinden soğutmuş olsa gerektir. Çiftçilerin öküzlerine ve atlarına el koyulduğu düşünülebilir. Ağır vergilerin altında ezilen halk ise, yakaladıkları gençleri askere alan çavuşların, gerekli görülen ağaç, kereste ve metal ihtiyacı için kentlerin altını üstüne getiren mühendislerin yanı sıra, belki de memurların sertliği, haksızlığı ve şiddetine maruz kalmış olabilir. Bu bakımdan Phanagoreia'daki ayaklanma hareketinin kısa sürede bütün ülkeye yayılmış olması ihtimal dahilindedir. Konuya ilişkin olarak bk. App. *Mithr.* 107-108; Flor. *epit.* 1. 40. 26; Günaltay 1987², 530.

Ayrıca Karadeniz'in kuzey sahillerindeki diğer bir önemli Hellen kenti Olbia'nın da bu sırada ve hatta daha önceleri, İÖ. 71/70 yılından itibaren kralın kontrolü altından çıktığına dair görüşler mevcuttur (Shelov 1983, 41; 58; Krapivina 2005, 256 dn. 48-49). Ayrıca son zamanlarda Mithradates'in, Bosporos Krallığı ve Kuzey Karadeniz'deki kentlere karşı önceleri dostça ve saygılı davranırken sonraları, onlara karşı daha kaba davranmak zorunda kaldığına dair senaryolar ileri sürülmektedir. Bununla birlikte, bölgeden ele geçen nümismatik buluntuların kronolojik olarak değerlendirmesi, bu düş ürünü tezlere açıkça ters düşmektedir (Callataÿ 2005, 136).

[2119] App. *Mithr.* 108. Orosius'a (*hist.* VI. 5. 3) göre, Bosporos kentleri Mithradates'e karşı ayaklanmaya başlayınca kral, öfkeyle ülke halkına karşı birtakım suçlar işlemiş, dostlarından şüphelendiklerini öldürtmeye başlamıştır. Hatta bu arada Eksipodras adlı oğlunu da katlettirmiştir.

mutasına verdiği 500 kişilik muhafız kıtası eşliğinde yolladı. Aynı zamanda onlardan bir an evvel kendisine yardım kıtaları göndermelerini isteyecekti. Fakat muhafızlar yolda hadım ağalarını öldürdüler. Kralın kızlarını alarak Romalıların tarafına geçtiler. Böylelikle Mithradates'in oğulları gibi kızlarının da büyük bir çoğunluğu Pompeius'un eline geçmiş oldu[2120].

Ama hiçbir şey kralı tuttuğu yoldan döndürmeye yetmiyordu. Talihsizliğine, askerlerinin, dostlarının ve hatta oğullarının bile kendisine ihanet etmesine rağmen, bir yolunu buluyor ve Romalılarla olan ezeli savaşımına devam ediyordu. Bu bakımdan kral kötü şansına yol vermedi. İsteklerini gücünden üstte tutmak istedi. Talihsizliğe karşı düşünce ve eylem gücünün tüm imkanlarıyla enerjik bir biçimde direndi. Skythia'lılarla müttefiklik kurma kapısı kapandıktan sonra, bu sefer Gallia'lılara yanaştı. Şimdi hırslı ve aktif beyninde Skythia yoluyla Istros'u (Tuna) aşıp oradan Kuzey Italia'ya geçerek Roma'yı işgal etmeyi düşünüyordu[2121]. Gallia'lıların yardımıyla Italia'yı istila edecekti. Aynen ikinci bir Hannibal gibi Roma topraklarına girecekti[2122]. O zaman bazı İtalik kavimlerin dahi kendilerine yardım edeceğini umuyordu. Zaten Romalılardan nefret eden İtalikler uzun süre onlara karşı savaşmışlardı. Spartacus bile bir gladyatörken İÖ. 73 yılında Romalılara başkaldırmış ve onlara karşı iki sene boyunca başarıyla çarpışmıştı[2123]. Kralın bu cesur planı kendisini heyecanlandırırken, ordusundaki askerle-

---

[2120] App. *Mithr.* 108. Mithradates'in Skythia krallarıyla evlenmek üzere gönderdiği kızları arasında Orsabaris de yer almaktaydı. Zira Pompeius'un İÖ. 61 yılında Roma'daki *triumphus*'unda Mithradates'in diğer oğullarının ve kızlarının yanında Orsabaris'in de adı sayılmaktadır (App. *Mithr.* 117). Daha detaylı bilgi için bk. Schmitt 1962, *col.* 468-469.

[2121] App. *Mithr.* 119; Cass. Dio. XXXVII. 11. 1-3.

[2122] Hayatı boyunca büyük amaçlar peşinde koşan Mithradates'in bu şekilde fikir yürütmüş olmasında aslında şaşılacak bir şey yoktu. Çünkü, kazanırsa şimdiye kadar Romalıların kendisine ve krallığına yaptığı kötülüklerin intikamını almış olacağını hesaplıyordu. Ölecek olursa, Italia'yı egemenliği altına almaya çalışırken bulacağı ölümün şerefli olacağını düşünüyordu.

[2123] Thrakia'lı bir gladyatör olan Spartacus, İÖ. 73 yılında Capua'daki gladyatör yetiştiren bir okuldan yetmiş dört arkadaşıyla birlikte kaçıp Italia'daki köleleri ayaklandırmış ve iki yıl boyunca Romalılara karşı savaşarak üzerine gönderilen tam donanımlı *legio*'ları birbiri ardına bozguna uğratmıştır. Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* XI. 30; *Att.* VI. 2. 8; Sall. *Hist.* III. 60-61; Liv. *perioch.* 95-97; Vell. II. 30. 5-6; Tac. *ann.* XV. 46; Plut. *Crass.* VIII. 1-9; 11; *Pomp.* XXXI 7; Flor. *epit.* II. 8. 1-14; App. *civ.* I. 116-120; Eutr. VI. 7. 2 dn. 11; August. *DC.* III. 26 *b*; V. 22 *a*; Oros. *hist.* V. 24. 1-8.

rini düşündürüyor ve korkudan titretiyordu. Yabancı ve düşman topraklara karşı uzun sürecek bir sefere çıkmak istemiyorlardı[2124].

Bu bakımdan bağlantıları Mithradates'e yabancılaşmaya başladı. Kralın çevresindeki herkes yavaş yavaş kendisinden uzaklaşıyordu. Romalıların durumu güçlenirken Mithradates'in durumu kötüye gidiyordu. Artık başkaldırı ve isyanın sahası tahtın basamaklarına kadar genişlemişti. Bu bakımdan kral şüphelendiği herkesi ortadan kaldırmaya başladı. Hatta sadece kuşkulandığından dolayı elinde kalan çocuklarından bazılarını bile öldürtmekten çekinmedi[2125].

Fakat, İÖ. 63 yılı baharında kralın en sevdiği oğlu ve tahtın varisi Pharnakes[2126], babasının ölümünü bekleyememiş, krala karşı isyan etmeyi düşünen bir grup askerin başına geçerek, suikast girişimine ön ayak olmuştur. Böylelikle Romalılardan özür dileyip onlarla bağlaşık olmayı ve Kimmeria Bosporos'unun kralı olarak kalmayı umuyordu[2127]. Ama işler umduğu gibi gitmemiş ve komplo girişimi her zaman olduğu gibi, daha başlamadan kralın kulağına gitmiştir. Pharnakes'in cürüm ortakları işkence altında konuşturulmuş ve onun suçluluğu açık olarak ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte kralın danışmanlarından Menophanes, ordu sefere çıkmak üzereyken tahtın varisi Pharnakes'in öldürülmesinin askerler üzerinde olumsuz bir etki yaratacağını belirtmiştir. Hareket emri verildikten sonra, her şeyin düzeleceğini söyleyerek kralı ikna etmiş ve onun oğlunu öldürtmesine engel olmuştur. Böylelikle kral oğlunu affetmiştir. Pharnakes ise, babasının huyunu bildiğinden, onun eninde sonunda kendisinden intikam alacağını düşünerek endişelenmiş ve bu durumdan huzursuz olmuştur. Italia Seferi'nin başlamasına birkaç gün kala, bir gece Romalı mültecilerin kampına gitmiştir. Kralın bu seferi sırasında karşılarına çıkacak tehlikelerin abartılı bir tablosunu çizdikten sonra, onlara birçok vaatlerde bulunmuştur. Böylelikle Romalıların bir zamanlar Coriolanus'un[2128] düştüğü duruma düşmekten kurtu-

---

[2124] App. *Mithr*. 109.

[2125] Cass. Dio XXXVII. 11. 4; 12. 1. Zaten kral daha önceden kişisel güvenliği için ve kendisine ihanet ettikleri gerekçesiyle, Ariarathes?, Mithradates, Makhares ve Ksiphilinos'u öldürtmüştü. Oğullarının bazıları ise, Phanagoreia'daki ayaklanmadan sonra, kaçırılarak Pompeius'a götürülmüştü.

[2126] O sıralar 35 yaşındaydı (App. *Mithr*. 120).

[2127] Cass. Dio XXXVII. 12. 1; ayrıca bk. Vell. II. 40. 1.

[2128] Gaius Marcius Coriolanus, İÖ. *ca*. 491/490 yılında, *plebs*'lerden nefret ettiği ve *tribunus*'ların gücüne karşı geldiği için sürgün edilince, Romalıların düşmanlarından Volsk'ların yanına sığınmış ve onları Roma'ya karşı savaş açmaya ikna etmişti. Daha sonra da Volsk ordularının başında Romalıları yenmiş ve Roma'yı kuşatmıştır.

lacaklarını ve kendi vatanlarına karşı yürümeyeceklerini bildirerek onları kendi tarafına çekmeyi başarmıştır. Bunun üzerine diğer kamplara ve donanma askerlerine elçiler göndererek, onları da ikna etmeye muvaffak olmuştur. Sabahla birlikte Romalı mültecilerin başkanlığı altında bütün ordu ayaklanmış ve yaşasın yeni kral Pharnakes diye bağırmaya başlamışlardır. Bu sırada ne olduğundan habersiz askerler, sayılarının azlığından ve eğer bağıranlara karşı koyarlarsa öldürüleceklerinden korkarak isyana katılmışlardır. Gürültüye kral uyanmış ve bağırtıların sebebini sormuştur. Daha sonra da habercilerini göndererek durum hakkında bir fikir edinmeye çalışmıştır. Fakat buna gerek kalmamış kralın sarayına kadar gelen bağırışlardan ordunun kendisine karşı isyan ettiğini anlamıştır. Sarayın önüne kadar gelen öfkeli askerler[2129]: "*Oğlunun kral olmasını istiyoruz; hadım ağaları tarafından yönetilen, oğullarını, generallerini ve dostlarını öldüren yaşlı bir kral yerine genç bir kral istiyoruz*" diye bağırıyorlardı.

Pharnakes

Mithradates'in uzun yaşamı boyunca bu gibi isyanlarla karşılaşması ve bunları bastırması ilk defa olmuyordu. Atına atladı ve yanına muhafız birliğini alarak isyankar askerlerini hitabetiyle yatıştırmak üzere sarayından dışarı çıktı. Bu sırada saray muhafızlarından bir kısmını Pharnakes'i tutuklamak üzere gönderdi. Fakat onlar kralın oğlunu tevkif edeceklerine Romalı mültecilerin kampına giderek isyancılara katıldılar. Garnizon askerlerinin bir kısmı ise, görev yerlerini bırakıp isyana katılmak üzere diğerlerinin yanına gittiler. Fakat asi askerler onları yanlarına kabul etmediler. Koruma birliğiyle yanlarına doğru gelmekte olan Mithradates'i işaret

---

Fakat annesi, karısı, çocukların da bulunduğu bir grup Romalı kadın Volsk'ların karargahına gelerek Coriolanus'a kendisini ve atalarını besleyen vatanını düşmanlarla birlik olup yağmalatmamaya ve parti kavgası yüzünden öfkelenerek vatandaşlarını köle durumuna düşürmemeye ikna etmişlerdir. Bu bakımdan Coriolanus, Roma üzerindeki kuşatmayı kaldırmış ve geri dönmüştür. Fakat sonradan bu duruma öfkelenen Volsk'lar tarafından değişik biçimlerde tasvir edilen bir şekilde öldürülmüştür (Liv. II. 34-40). Bununla birlikte Livius'un (II. 40) eski bir "*Roma Tarihi*" yazarı olan Fabius'un eserinden aldığını söylediği bir fragmana göre, Coriolanus yaşlılık yıllarına kadar sürgünde yaşamıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Dion. Hal. *ant.* VIII. 12; 17-56; Cic. *de amic.* XI. 36; XII. 42.

[2129] App. *Mithr.* 110; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 102; Oros. *hist.* VI. 5. 4.

ederek davalarına olan sadakatlerini ispat etmelerini istediler. Bunun üzerine garnizon askerleri geri dönerek kralın koruma birliğine saldırdılar. Fakat Tuna Gallia'lılarından oluşan özel muhafızları sayesinde kral sarayına geri kaçırıldı. Kralın atını yakalayan garnizon askerleri ise, zavallı hayvanı parçalara ayırdılar. Bir yandan da Pharnakes'i yeni kralları olarak selamladılar[2130].

Kral Kimmeria Bosporos'unun kıyısında yükselen bir tepe[2131] üzerindeki sarayının avlusundan Pantikapaion'a doğru baktı. İsyanın gelişmesini ve kentin ayaklanan ordusu tarafından ele geçirilişini gördü. Oğlunun askerleri tarafından tapınaklardan getirtilen papirüs yapraklarından yapılma bir taçla kral ilan edilişini seyretti. Kral olarak selamlanan Pharnakes'in alkışlandığını duydu. Pharnakes bu kez, yaşlı babasını yalnız ve yardımsız bırakmayı başarmıştı. Mithradates oğluna haberci üzerine haberci göndererek kendisine bağlı olan insanlarla saraydan çıkıp gitmesine izin vermesini istedi. Ancak yolladığı habercilerin hiçbiri geri gelmedi[2132]. O zaman her şeyin bittiğini anladı. Sonunda kral isyankar oğlu tarafından zincire vurulup Romalılara teslim edileceğini düşündü. Çevresindeki kişisel muhafızlarına, sadık kalarak son anına kadar kendisini terk etmeyen dostlarına ve askerlerine minnettarlığını dile getirdi. Onların kendisi yüzünden zarar görmemeleri için yeni kralları na gönderdi. Bununla birlikte söz konusu kişilerin bir kısmı asilere katılmak üzere onlara yaklaştıklarında onların kendilerine saldıracağını zanneden askerler tarafından yanlışlıkla öldürüldüler[2133].

Askerler şimdi kaleye doğru ilerlemeye başlamışlardı. Yaşlı kral Romalıların zafer alayında teşhir edilmektense ölmeyi tercih etti. Tuna Gallia'lılarından kurulu, Bituitos komutasındaki muhafız alayını yanından uzaklaştırdı. Karılarını gönderdi. O zamana kadar kendisini hiç yalnız bırakmayan iki kızıyla baş başa kaldı. Daima kılıcının kınında taşıdığı zehri çıkartarak hazırladı. Çocukluklarından itibaren birlikte büyümüş Kıbrıs ve Mısır krallarıyla nişanlı olan Mithradatis ve Nysa

---

[2130] App. *Mithr.* 111; ayrıca bk. Flor. *epit.* I. 40. 26.

[2131] Söz konusu tepe o zamandan beri '*Mithradates Dağı*' olarak adlandırılmaktadır (Logan 1994, 69 vdd.; Archibald 2004, 5).

[2132] App. *Mithr.* 111; Oros. *hist.* VI. 5. 5. Cassius Dio'ya (XXXVII. 12. 3-4) göre, Pharnakes hem kendisini izleyen hem de babasının onu yakalamak için gönderdiği adamların hepsini kazanmıştır. Daha sonra da onları babasına karşı kullanmıştır. Bunu öğrendiğinde yaşlı kral Pantikapaion'daydı. Sonradan kendisinin geleceğini söyleyerek oğluna karşı adamlarını gönderdi. Ama Pharnakes bunları da kolayca amaçlarından saptırdı. Çünkü onlar Mithradates'i sevmiyorlardı.

[2133] App. *Mithr.* 111.

adlı kızları da onunla birlikte zehir içerek intihar etmek istediler. Kızlar zehri içince zehir hemen etkisini göstermiş ve yıldırım çarpmış gibi düşerek ölmüşlerdir. Mithradates ise, çok yüksek dozda[2134] ölümcül zehir almasına ve zehrin bir an önce kanına karışıp etkisini göstermesi için yürümesine ve hareket etmesine rağmen bir türlü ölememiş; canı bedeninden ayrılmak istememiştir[2135]. Kral kendisini öldürmek için elini kılıcına atmış; fakat bedeni uyuştuğu için kolunu rahat hareket ettirememiştir. Bu sırada isyancılar neredeyse kralı ele geçireceklerdi. Dışarıdan gelen sesler gittikçe yaklaşıyor, gürültü artıyordu. Bunun üzerine kral kendisini son ana kadar terk etmeyen özel koruması ἡγεμὼν Κελτῶν=*Kelt komutan* Bituitos'u[2136] yanına çağırdı. Düşmanlarına karşı onun sağ kolundan birçok kereler yararlandığını söyledi. Gallia'lı komutandan, büyük bir imparatorluğu uzun yıllar tek başına yönetmiş olan kendisini öldürüp, onun Roma'daki zafer töreninde sergilenme tehlikesini de ortadan kaldırmasını istedi. Böylelikle kralına karşı son ve en büyük iyiliği yapmış olacağını ifade etti. Bituitos kralı iyi bir ücret karşılığı isyancılara teslim edebilecekken, kılıcını çekerek bir vuruşta kralı öldürmüştür. Pharnakes yanlıları o sırada içeri girmişler, yerde serili yatan ölünün kargıları ve bıçaklarıyla yüzünü ve vücudunu delik deşik ederek tanınmaz hale getirmişlerdir[2137].

[2134] İki kat daha fazla (Paul. Aeg. V. 28. 2). Ayrıca bk. Oros. *hist.* VI. 5. 6; Niceph. *Hist.* II. 642 *d*-643.

[2135] Appianos (*Mithr.* 111), Cassius Dio (XXXVII. 13. 1-2), Aulus Gellius (XVII. 16. 3-5), Iustinus (XXXVII. 2. 6), Orosius (*hist.* VI. 5. 6) ve Paulus Aegineta'ya (V. 28. 2) göre, kral gençliğinden beri ihtiyat olsun diye, vücudunu en şiddetli zehirlere alıştırmış olduğu için bir türlü ölememiştir (ayrıca bk. Liv. *perioch.* 102; Flor. *epit.* I. 40. 25; Dam. *Isid.* 403; Alex. Trall. *Febr.* II. 155. 6; Aët. V. 133. 62; Suda ω 280 "Ὦ φῶς"). Aulus Gellius (*ibid.*), kralın sık sık zehirlere karşı olan bağışıklığını göstermek için ziyafetlerde şiddetli ve aniden öldüren zehirler içtiğini ve kendisine hiçbir şey olmadığını dile getirmektedir (ayrıca bk. Dam. *Isid.* 403; Iust. XXXVII. 2. 6). Bir gün tıp terminolojisine girecek olan '*kendini Mithradat'laştırma*' deyimi buradan gelir.

[2136] App. *Mithr.* 111. Livius'a (*perioch.* 102) göre, Galat askerin adı Bitocus; Incerti Auctor'a (*Liber de Vir. ill.* 76. 8) göre, Bithocus'tu. Orosius (*hist.* VI. 5. 6) ve Suda'ya (ω 280 "Ὦ φῶς") göre, kral Gallia'lı bir askerini çağırarak kendisini öldürmesini istemiştir. Pausanias (III. 23. 5) ise, herhangi bir etnik grubun ya da kişinin ismini vermeden Mithradates'in paralı askerlerinden biri tarafından öldürüldüğünü ifade etmektedir.

[2137] Liv. *perioch.* 102; App. *Mithr.* 111; Florus'a (*epit.* I. 40. 25-26) göre, müttefiklerinin kendisini terk etmesi ve oğlu Pharnakes'in ihaneti yüzünden kralın Italia'yı

Pompeius, Mithradates'in intihar haberini Petra[2138] yakınlarındaki kampı çevresinde atıyla talim yaptığı sırada aldı. Mesajı getiren haberciler mızraklarının ucuna zafer timsali olan defne çelenkleri takmışlardı. Bunu gören askerler ve Pompeius'un subayları önemli olduğu kadar sevinçli bir haber olduğunu anlamışlar ve generalin yanına toplanmışlardır. Pompeius önce talimi bitirmeyi düşünmüş; fakat sabırsız askerlerin bağırışları ve ısrarlarına dayanamayarak atından inmiştir. Orada hitabet için uygun bir kürsü yoktu. Askerler duydukları heyecandan dolayı yüksek bir toprak yığını oluşturmayı akıl edemediler. Ama yük hayvanlarının taşıdığı erzak çuvallarını üst üste koyarak kısa zamanda bir yükselti oluşturdular. Pompeius kürsü diye bunların üzerine çıkarak askerlerine mektupları yüksek sesle okudu. Mithradates'in öldüğünü ve yerine oğlu Pharnakes'in geçtiğini ilan etti. Onun babasını kendi ve Romalılar adına nasıl öldürdüğünü dile getirdi. Yeni Kimmeria Bosporos kralının kayıtsız şartsız Romalılara boyun eğdiğini bildirdi[2139].

Haber Romalıları bir anda sevince boğdu. O gün ve ertesi gün boyunca ordu bayram etti. Tanrılara kurbanlar sunuldu ve festivaller düzenlendi. Romalılar, sanki Mithradates'in şahsında on binlerce Roma düşmanı ölmüşçesine sevindiler[2140]. Pompeius habercilerini *Senatus*'a

---

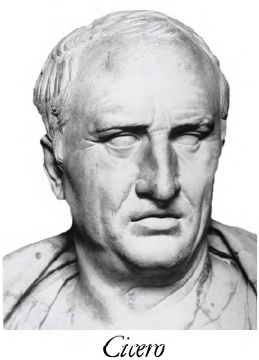
istila etme planı başarısız oldu. Zehir alarak hayatına son vermeyi denedi; fakat ölemeyince kılıçla intihar etti –kılıç vasıtasıyla hayatına son verildi (Paul. Aeg. V. 28. 2; ayrıca bk. Niceph. *Hist.* II. 642 *d*-643; Suda ω 280 "Ὦ φῶς"). Aulus Gellius'a (XVII. 16. 5) göre de, kral en şiddetli ve ölümcül zehirleri denedikten sonra, kendi kılıcının üzerine atlayarak intihar etti. Cassius Dio'ya (XXXVII. 13. 3-4) göre ise, her çeşit kaderi yaşamış olan Mithradates hayatının olağan bir şekilde bitmesini istemedi. Ölmek istedi. Hem zehirle hem de kılıçla intihar ediyorken, bir zamanlar kendisine hizmet eden oğlunun adamları da odaya doluştu ve onun ölmesini kılıçları ve kargılarıyla daha da çabuklaştırdılar. Plutarkhos'a (*Pomp.* XLII. 2) göre, kralın yüzü ve vücudu aldığı yaralardan neredeyse tanınmayacak haldeydi. Bu yüzden Pompeius kralın bu hale getirilen cesedine bakmaya cesaret edememiştir. Appianos'a (*Mithr.* 117) göre, kralla birlikte kendi istekleri doğrultusunda ölmeyi seçen kızlarının ve kralın ölüm sahnesi dramatize edilerek resmedilmiş ve sonradan Pompeius'un Roma'daki zafer alayında sergilenmiştir. Daha detaylı bilgi için bk. Val. Max. IX. 2 *ext.* 3; Vell. II. 40. 1; Iust. XXXVII. 1. 7-9; Eutr. VI. 12. 3; Auct. *Liber de Vir. ill.* 76. 7-8; Ioseph. *Ant. Iud.* XIV. 3. 4; *Bell. Iud.* I. 6. 6; Cass. Dio XXXVII. 10. 4; Oros. *hist.* VI. 5. 6-7; Gell. XVII. 16. 5; Niceph. *Hist.* II. 642 *d*-643. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Geyer 1965[2], *col.* 2198; Magie 1950, 363 dn. 25.

[2138] Plut. *Pomp.* XLI. 3; ayrıca bk. Oros. *hist.* VI. 6. 1. Iosephus'a (*Ant. Iud.* XIV. 3. 4; *Bell. Iud.* I. 6. 6) göre ise, Pompeius kralın ölüm haberini Jerikho'dayken aldı.

[2139] Plut. *Pomp.* XLI. 3-5.

[2140] Plut. *Pomp.* XLII. 1.

gönderdi. Roma halkına, Anadolu'nun boyun eğmez kralının ölüm haberini ve Pontos kralına karşı yapılan uzun savaşların nihayet sona erdiğini ilan etti[2141]. Roma'ya bu haber ulaşınca yaklaşık kırk senedir kendileriyle savaşan Romalıların gelmiş geçmiş en büyük düşmanlarından Pontos Kralı Mithradates VI Eupator Dionysos'un ölüm haberini duyduklarında önce buna inanmamışlar; ama haberin doğruluğunu teyit ettikten sonra, sevinçlerinden yerlerinde duramamışlardır. Çünkü Pyrrhos dört yılda, Hannibal on altı yılda bozguna uğratılmıştı[2142]. Ancak, ondan sonra, bu kralların en büyüğü gelmişti. Mithradates, Romalıların birçok eyaletinde onlara karşı kırk yıldan fazla savaşım vermişti[2143]. Romalıların kabusu Hannibal'dan sonra, Italia'nın ikinci istila girişimi başlamak üzereyken son buldu. Gözü pek olduğu kadar eli kanlı olan bu düşmanın ölümüyle son endişe de ortadan kalkmış bulunuyordu. Böylelikle Romalılar rahat bir nefes aldılar. Roma halkı adını iyice ezberlediği[2144], en büyük düşmanlarının ölümünü, İÖ. 63 yılı *consul*'ü Cicero'nun *Senatus*'a sunduğu on gün süreyle şükran töreni

Cicero

[2141] App. *Mithr*. 114.

[2142] Iust. XXXVIII. 4. 6-7; ayrıca bk. Pastor 1998b, 82 dn. 27.

[2143] App. *Mithr*. 112; 118; Flor. *epit*. I. 40. 2; Iust. XXXVII. 1. 7-8; Oros. *hist*. VI. 1. 28-29. Orosius (*hist*. VI. 1. 30)'da, Romalılar ile Mithradates arasındaki savaşların 30 yıl –*ca*. 27/28 yıl– sürmesine rağmen neden bazı antik tarihçilerin bu sayıyı 40 yıl ve fazlasıyla ifade ettiklerini açıklamanın kolay bir iş olmadığını söylemektedir (ayrıca bk. Oros. *hist*. V. 19. 2; 24. 17; VI. 5. 11). Iustinus (XXXVIII. 5. 3)'de, Mithradates ile Roma arasındaki savaşın başlangıcını kralın Küçük Asya'yı ele geçirdikten sonra, Anadolu halkına verdiği söylevde kendi ağzından verir: Söz konusu konuşmada Romalıların (İÖ. 116 yılında) Mithradates'in yaşının küçüklüğünden ve tecrübesizliğinden faydalanarak kendisine babasından miras kalan Büyük Phrygia topraklarını istila etmeleriyle birlikte kralın Roma'ya karşı savaşımı başlamıştı. Bu bakımdan antik tarihçiler Mithradates'in Roma'ya karşı verdiği savaşımı söz konusu ederken onun hükümdarlığının aşağı yukarı kırk yılı boyunca Romalıların Anadolu'daki hakimiyetine son vermek üzere yaptığı planları ve ön hazırlıkları da hesaba katıyor olsa gerektirler. Belki de bu yüzden St. Augustinus (*CD*. V. 22)'de, *Bellum Punicum primum per viginti et tres annos peractum est; bellum Mithridaticum quadraginta=Birinci Kartaca Savaşı yirmi üç yılda bitmiştir; Mithridates Savaşı'nın ise, kırk yılda* tamamlandığını söylemektedir. Daha detaylı bilgi için bk. Green 1990, 559; Rubinsohn 1993, 6-7 dn. 4-7.

[2144] Cic. *Leg. Man*. III. 7; ayrıca bk. Oros. *hist*. V. 24. 14; 17.

ve dua ayiniyle kutladı[2145].

Pompeius ise, Mithradates'in ölümünden sonra, Doğu Akdeniz'de fazla kalmadı. Bölgeye ilişkin gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra, yerine *legatus*'u Marcus Aemilius Scaurus'u bıraktı[2146] ve Pontos'a döndü. Bölge üzerindeki son düzenlemeleri yaptı. Pontos'ta halen Roma hakimiyetine karşı direnen son kaleleri de ele geçirdi[2147]. Amisos'a[2148] geldiğinde Pharnakes'in kendisine gönderdiği hediyeler, bir zamanlar Romalı *consul* Manius Aquillius'u Mithradates'e teslim eden Mitylene vatandaşlarıyla Hellen ve diğer uluslardan birçok rehineyle karşılaştı. Ayrıca Pontos hanedanına ait diğer maktullerin cesetleriyle Mithradates'in naaşı da oradaydı. Pharnakes cesedi, ne yaptığının bir kanıtı olması için Pompeius'a göndermişti. Kralın yüzü ve vücudu aldığı kılıç ve mızrak darbelerinden tanınmaz bir hale getirilmişti. Pompeius kralın yüzüne bakmaya cesaret edemedi. Pompeius ve Romalılar, Mithradates'in naaşına saygısızlık etmediler. Aksine Mithradates'in kendi atalarının mezarlarına gömülmesini emrettiler. Çünkü biliyorlardı

[2145] Cic. *de prov. Cons.* XI. 27; App. *Mithr.* 114. Orosius'a (*hist.* VI. 1. 29) göre, Gaius Antonius ve Marcus Tullius Cicero'nun *consul*'lükleri sırasında –İÖ. 63 yılında– Mithradates'e karşı uzun süren savaşlar kenti tüketmişti. Öyle ki, Lucanus (*Bell. civ.* I. 336-337)'de, o dönemi kentin –Roma'nın– barbar zehriyle yok olmak üzere olduğu şeklindeki dizeleriyle dile getiriyordu (Oros. *hist.* VI. 1. 29). Ancak Cassius Dio'ya (XXXVII. 10. 4) göre ise, Gaius Antonius ile Cicero'nun, İÖ. 63 yılındaki *consul*'lükleri sırasında, Mithradates kendini öldürerek, artık Romalılar için bir tehdit oluşturmaktan çıktı (Oros. *hist.* VI. 6. 1). Bu bakımdan Cicero'ya (*ibid.*) göre ayrıca, Pompeius'un denizde ve karada tüm savaşları bitirdiğini haber veren mektuplar *Senatus*'ta okunduktan sonra, senatörler yine ikinci kez on gün süreyle şükran töreni düzenleme kararı aldılar.

[2146] Iosep. *Ant. Iud.* XIV. 4. 5; *Bell. Iud.* I. 7. 7; App. *Syr.* 51; *civ.* V. 10.

[2147] Cass. Dio XXXVII. 20. 1. Fakat gene Cassius Dio'ya (XXXVII. 14. 3) göre, Mithradates'in ölümünden sonra, birkaç bölgesi dışında tüm hükümdarlığı Romalılar tarafından zapt edildi. Ancak Bosporos dışında bazı kaleleri tutan garnizonlar hemen teslim olmadılar. Bunun nedeni Pompeius'a karşı çıkma düşüncesi değil, koruduk-ları paranın alınabileceğini ve kendilerinin suçlanabileceklerini düşünmeleriydi. Bu nedenle beklediler; çünkü her şeyi Pompeius'un kendisine teslim etmeyi istiyorlardı (ayrıca bk. Işık 2001, 178). Böylelikle, İÖ. *ca.* 302 yılında kurulan Karadeniz Krallığı sekizinci jenerasyonunda Romalılar tarafından sona erdirilmiş oldu (Plut. *Dem.* IV. 4). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Amm. Marc. XXIX. 5. 33.

[2148] Plut. *Pomp.* XLII. 2. Appianos'a (*Mithr.* 113) göre ise, Pharnakes, babasının cesedini bütün diğer hediyeler ve tutsaklarla birlikte bir *triērēs*'le (üç sıra kürekli savaş gemisi) birlikte Sinope'ye göndermişti. Cassius Dio (XXXVII. 14. 1; 20. 1) ise, Pompeius'un Pontos'a döndüğünü bildirmekte; fakat Pharnakes'in elçilerini hangi kentte karşıladığını belirtmemektedir.

ki, hayatı düşmanlarının elinden sönmüştü ve cesedine hiçbir saygısızlık yapılmamalıydı[2149]. Pompeius, kralın cenaze masraflarını kendi cebinden karşıladı. Çünkü Mithradates'in büyük başarılarını takdir ediyor ve onun, zamanının en büyük kralı olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden adamlarına Mithradates adına cenaze töreni hazırlamalarını emretti. Kralın naaşını bir *triērēs*'le Pontos hanedanlığına ait kraliyet *nekropolis*'inin bulunduğu Sinope'ye gönderdi[2150]. O gün Karadeniz, kralını son kez taşıdı. Kral sade bir törenle atalarının yattığı kraliyet mezarlığına defnedildi.

[2149] İnsanın ölmüş kimseye kötülük etmesi, mevta onun düşmanı dahi olsa hem insanlar hem de tanrı katında doğru bir davranış değildi.

[2150] Plut. *Pomp*. XLII. 2-3; App. *Mithr*. 113; Cass. Dio XXXVII. 14. 1-2. Pompeius tarafından, babasını kanlı bir şekilde öldürdüğü ve Romalılarla anlaşmak üzere onların her çeşit isteğini kayıtsız şartsız yerine getirdiği için, Pharnakes'in Bosporos Krallığı'nın başında kalmasına ve Roma'nın dost ve müttefikleri arasına katılmasına izin verildi. Sadece Phanagoreia kenti Mithradates gücünün doruğundayken krala baş kaldırdığı için, özgür bir kent ve Phanagoreia'lı Kastor da, böylesine bir ayaklanmaya öncü olduğu için Roma'nın dost ve müttefiki olarak kabul edildi (App. *Mithr*. 114). Ayrıca bk. Sherwin-White 1994, 269.

B. MITHRADATES VI EUPATOR'UN KİŞİLİĞİ

....Mithradates, Ponticus rex, vir neque silendus neque dicendus sine cura, bello acerrimus, virtute eximius, aliquando fortuna, semper animo maximus, consiliis dux, miles manu, odio in Romanos Hannibal.... =....Mithradates, Pontos kralı, ne hakkında endişe duyulmadan konuşulabilinen ne de sessiz kalınabilinen kişi, son derece savaş canlısı, olağanüstü cesur, bazen talihli; fakat ruh/karakter bakımından daima son derece yüksek, stratejide general, vücutça asker, Romalılar arasında nefret bakımından bir Hannibal...

Velleius Paterculus, *Historia Romana,* II. 18. 1.

Dünya tarihinde çok ender görülen, böylesine güçlü bir karakter sergileyen Mithradates Eupator, yaklaşık altmış dokuz yıl yaşamış[2151]; elli yedi yıl hükümranlık sürmüş[2152]; kırk yıldan fazla Roma'yla çarpışmıştır[2153]. Düşmanları tarafından bile zamanının[2154]; Pontos hanedanının[2155] ve

---

[2151] Appianos'a (*Mithr.* 112) göre, kral altmış sekiz ya da altmış dokuz yaşında ölmüştür. Bununla birlikte, Eutropius (VI. 12) ve Orosius'a (*hist.* VI. 5. 7) göre, Mithradates öldüğünde yetmiş iki yaşındaydı. Sallustius'un fragmanlarından birine (*Hist.* V. 5 Maur.) göre ki, büyük bir ihtimalle Mithradates'ten söz etmektedir; kral yetmiş yaşından fazla yaşamıştır. Cassius Dio'ya (XXXVI. 9. 4) göre ise, Mithradates, İÖ. 68 yılında yetmiş yaşının üzerindeydi.

Mithradates, İÖ. 120 yılında tahta çıktığında, Strabon'a (X. 4. 10 *c.* 477) göre, on bir; Memnon'a (30. 2) göre, on üç yaşındaydı (ayrıca bk. App. *Mithr.* 112). Iustinus'a (XXXVII. 2. 1-3) göre ise, kralın doğduğu (İÖ. *ca.* 134/133) ve tahta çıktığı yıl (İÖ. 120) gökyüzünde bir kuyruklu yıldız peyda olmuştu. Söz konusu gökyüzü olayı Çin kaynakları tarafından da doğrulanmış ve yukarıda verilen tarihler hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde kesinleşmiştir (Finegan 1964, 241 vdd.; Bickerman 1980[2], 87; McGing 1986a, 43 dn. 1; Ramsay 1999, 198 vdd.). Kralın ölümü, Cassius Dio (XXXVII. 10. 4) ve Orosius'a (VI. 6. 1) göre, Cicero'nun, İÖ. 63 yılındaki *consul*'lüğü sırasında olduğundan, Mithradates öldüğünde altmış dokuz yaşlarında olsa gerektir.

[2152] Kral, yine Appianos'a (*Mithr.* 112) göre, elli yedi; Plinius'a (*nat.* XXV. 3. 6) göre, elli altı yıl hükümdarlık yapmıştır.

[2153] App. *Mithr.* 118; Flor. *epit.* I. 40. 2; Iust. XXXVII. 1. 7; Oros. *hist.* VI. 1. 28-30; 5. 11.

[2154] Pompeius, Mithradates'i, Plinius'a (*nat.* XXV. 3. 5) göre, *maximus sua aetate regum=kendi zamanı krallarının en büyüğü*; Appianos'a (*Mithr.* 113) göre ise, ὡς

İskender'den sonra gelen kralların en büyüğü olarak tanımlanan Mithradates[2156], şüphesiz Roma'nın en tehlikeli ve en amansız düşmanlarından biri olmuştur[2157].

İnsanda nadir görülen, güçlü bir vücuda, bellek gücüne ve son derece yüksek bir zekaya sahipti[2158]. Silahları ve atları dikkat çekici ve oldukça önemliydi. Kralın Delos, Nemea ve Delphoi tapınaklarına adadığı zırhları ziyaretçilere onun devasa görünümü ve vücudunun kuvveti hakkında fikir veriyor ve görenleri hayrete düşürüyordu[2159]. Pompeius bile, Pharnakes tarafından kendisine kralın naaşıyla birlikte gönderilen, onun savaşırken giydiği zırhları, kullandığı silahları ve günlük elbiselerinin boyutları ve görkemi karşısında şaşkınlığını gizleyememişti[2160].

Kralın güçlü bedeni ve yeteneği birçok alanda olduğu gibi binicilikte ve silah kullanmakta da onu özel kılıyordu. Gençliğinde ordusunun birinci derecede askeri olmuştu. Savaş çalışmalarına ve silah kullanma sanatına, öğrenme ve talim yapma bakımından oldukça hevesliydi[2161]. At binmekte ve atları yönetmekte oldukça becerikliydi. Öyle ki, bindiği atı çeşitli mevzilerde değiştirerek yoluna devam etmek suretiyle bir günde 1.000 *stadia* (177-192km) yol alabiliyordu. Gerek at sırtında gerekse ayakta okuyla ve mızrağıyla uzun mesafelere başarılı atışlar gerçekleştirebiliyordu[2162]. On altı atın çektiği savaş arabası kullanıyor[2163] ve profesyonel araba yarışçılarıyla müsabakalar yapıyordu[2164].

Nadiren hastalanıyor, yaralandığı ya da hastalandığı zamanlarda bünyesinin sağlamlığı sayesinde kısa zamanda iyileşiyordu. Gençliğinde

---

τῶν καθ᾽ αὑτὸν βασιλέων ἄριστον=*kendi zamanındaki kralların en iyisi* olarak tanımıştır.

[2155] Flor. *epit.* I. 40. 1; Cic. *Mur.* XV. 32; Suet. *Iul.* XXXV. 2; Plin. *nat.* XXV. 3. 5; Vell. II. 18. 1; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *de prov. Cons.* XI. 27; Iust. XXXVII. 1. 7-3. 1; XXXVIII. 7. 10.

[2156] Cic. *Acad.* II. 1. 3.

[2157] Oros. *hist.* V. 24. 17; ayrıca bk. Iust. XXXVII. 1. 7-8. Romalılar arasında nefret bakımından onunla yarışabilecek tek kişi Hannibal'di (Vell. II. 18. 1). Daha detaylı bilgi için bk. Strobel 1996, 56 vdd., Sonnabend 1998, 198.

[2158] Plin. *nat.* VII. 24. 88; XXV. 3. 6-7; Vell. II. 18. 1; Gell. XVII. 17. 1-2.

[2159] App. *Mithr.* 112; Sall. *Hist.* II. 89=Quint. *Inst.* VIII. 3. 82; ayrıca bk. McGushin 1992, 61; 253.

[2160] Plut. *Pomp.* XLII. 3.

[2161] Iust. XXXVII. 2. 4-5; 4. 1.

[2162] App. *Mithr.* 112; Iust. XXXVII. 2. 4.

[2163] App. *Mithr.* 112; Suet. *Ner.* XXIV. 2; ayrıca krş. Iust. XXXVII. 2. 5.

[2164] Plut. *Pomp.* XXXVII. 1; ayrıca krş. Iust. XXXVII. 4. 1.

dağ keçilerinin peşinden koşup onları yakalayabilecek kadar hızlı ve vahşi hayvanlarla silahsız dövüşebilecek kadar çevik, güçlü ve cesurdu[2165]. Savaşın ve her türlü iklim koşullarının zorluğuna kolaylıkla katlanabiliyordu. Hayatının büyük bir kısmını savaş alanlarında ve ordugahlarda geçirmişti. Bu bakımdan uyuma ve uyanma zamanlarını gece ve gündüz olmasıyla değil, koşulların gereğine göre düzenlerdi. Geceden gündüzmüş gibi yararlanmasını bilir; acelesi olduğu zaman kahvaltısını, öğle yemeğini yürürken yerdi. Hiçbir zahmet ve güçlük onu bitap düşüremez; ancak yapılacak iş görüldükten ve çalışmasını tamamladıktan sonra dinlenmeyi gerekli bulurdu. Sıcağa ve soğuğa aynı derecede dayanıklılık gösterirdi. Bir sefere çıkmaya karar verdi mi; ne gece, ne kış, ne yolun uzunluğu, ne de dağların sarplığı onu yolundan alıkoyabilirdi. Kral yetmiş yaşına yakınken bile sağlam yapısından dolayı açlığa, susuzluğa, soğuğa, uykusuzluğa ve her çeşit zor şartlara ayak uydurabiliyor ve ön saflarda düşmana karşı savaşabiliyordu. Savaşlarda yalnız kral sıfatıyla değil, aynı zamanda cesur bir asker olarak büyük işler görmüştü. Stratejide bir general, vücut mücadelesinde tam bir askerdi[2166].

Mithradates çok güçlü bir hafızaya sahipti. Elli yedi yıllık hükümdarlığı süresince kendine bağlı çok çeşitli etnik gruplara hitap ederken tercümana ihtiyaç duymadan bütün dillerde söylev vererek halkını yönetmiştir. Yirmi iki/yirmi beş değişik ulusa hakim olan imparatorluğundaki her dili akıcı bir şekilde konuşabiliyor, her askerine kendi dilinde hitap edebiliyordu[2167]. Halka söylev verirken düşünceleri çok yönlüydü. Konuşması görkemli ve ihtiras doluydu; hatta olayları abartı derecesine kadar getirirdi. Kelimeler net ve özenle seçilmiş olup, konuşmasında ikna yeteneği ve görkemlilik vardı. Söylevlerinde konuşmasını, asıl konuya getirmede ve kendini her koşula uydurmada son derece başarılıydı. Konuşması akıcı, hitabet yeteneği mükemmeldi. Akıllıca ve gerçek bir tutkuyla ordusuna hitap ederken, iyi ve kötü şeyleri anlatmak, olayları çarpıtmak konusunda eşsizdi[2168]. Kişi olarak, bizzat kendisi

---

[2165] Iust. XXXVII. 2. 7-9.

[2166] Vell. II. 18. 1; Iust. XXXVII. 2. 9; 4. 1-2; ayrıca bk. App. *Mithr*. 112.

[2167] Plin. *nat*. VII. 24. 88; XXIV. 3. 7; XXV. 3. 6; Val. Max. VIII. 7 *ext*. 16; Quint. *Inst*. XI. 2. 50; Gell. XVII. 17. 1. Bu yüzden Aulus Gellius'un (XVII. 17. 1) aktardığına göre, Quintus Ennius onun üç tane kalbe sahip olduğunu ileri sürüyordu; çünkü kral Hellence, Latince ve Oscan dilini konuşmasını biliyordu.

[2168] App. *Mithr*. 56. Plutarkhos'a (*Sull*. XXIV. 2) göre, Sulla dahi onun Dardanos anlaşmasından önce her iki orduya verdiği söylevi dinledikten sonra: "*Mithradates'in son derece güçlü bir hatip olduğunu eskiden başkalarından duyduğunu, şimdi ise, buna bizzat kendisinin şahit olduğunu*" söylemiştir.

başlı başına bir güçtü. İnsanları ve kavimleri elde etmesini bilen, kurnaz bir kraldı. Herkesi etkileyebiliyor, kendisine karşı ön yargılı olanları ve tedbirli davrananları bile, konuşmasını sunarken takındığı ikna edici tavrıyla ve inandırıcılığıyla davasına bağlayabiliyordu. Egemenlik ve bağımsızlık duygularını körükleyerek, Hellenlerinn ve Anadolu halklarının kendi çevresinde toplanmasını sağlıyordu[2169]. İç çekişmeler ve parti kavgaları içindeki rejim düşmanı Romalılarla anlaşıyor, sürgünlere kucak açıyor ve onlardan kendi amacına ulaşmak için yararlanmasını biliyordu[2170].

Pontos kralı, sürekli kendi amaçlarında yanlış hesaplarla aldanan Küçük Asya'daki Hellen kentlerine karşı, durumun gereğine göre, bazen süratle, bazen de yavaşça, adım adım ilerleyen bir siyaset güdüyordu. Kral, Mithradates-Roma Savaşları'nın ilk yıllarında halka yakın, insancıl, eli açık, yumuşak yürekli; buna karşın Romalılara karşı baş eğmeği reddeden bir imaj çizmekteydi. Savaşçı cesaretini ve strateji zekasını, büyük bir adalet anlayışıyla, ölçülü tutumuyla ve kuşku götürmez yönetici yeteneğiyle birleştiriyordu. Cesareti, basireti, cömertliği, mantıksal davranışları, ayrıca yüce gönüllülüğü bakımından olduğu kadar, tehlikeler karşısında soğukkanlılığını korumasıyla da dikkat çekiyordu. Düşmanlarına karşı cesaret; vatandaşlarına ve askerlerine karşı adalet; halkın adet ve gelenek-göreneklerine hürmet ilkelerini benimsemişti[2171].

Fakat kralın hayranlık ve takdir uyandıran nitelikleri, onun canavarca kusurları ve gaddarlığıyla eşdeğer nitelikteydi. Haşmetli görünümüne aynı ölçüde yetenek ve ihtiras katabilen; yeri geldiğinde tam anlamıyla vicdansız ve hatta zalim olabilen bir kişiliğe sahipti[2172]. Önceleri, gerek halka gerekse kendisine karşı savaşan insanlara ve başkaldıran kentlere dahi hoşgörülü, anlayışlı ve ılımlı bir tutum sergilerken[2173], sonraları

[2169] Zira kral verdiği söylevlerde; Küçük Asya'daki halkların ve krallıkların Romalılarla yapabilecekleri tek anlaşmanın, onlara tabi olmak ve onların emirlerine boyun eğmek olduğunu vurguluyordu. Bu bakımdan, Anadolu'da ikamet eden halklar ve krallıklar ya Romalılara boyun eğecek ya da bağımsızlıkları uğruna savaşacaklardı (Raditsa 1969, 53).

[2170] App. *Mithr.* 112; 119. Başarılı bir şekilde sonuçlandırmak istediği her işte, kendisine yardım edebileceklerine karar verdiği zaman insanlarla ve kavimlerle dostluklarını geliştirmekte, hiçbir Hellenistik kral onun kadar becerikli olamamıştır.

[2171] Iust. XXXVIII. 7. 10.

[2172] Sall. *Hist.* II. 86; Memnon 30. 2; App. *Mithr.* 112; ayrıca bk. Arus. 455. 24; McGushin 1992, 253.

[2173] Kral, yenik düşen düşmanlarına karşı son derece merhametliydi. Küçük Asya'daki kentlerde yalnızca demokrasiyi yeniden canlandırmakla kalmadı; beş yıllık

Romalılar karşında Pontos orduları birbiri ardına yenilip, Anadolu'daki Hellen yerleşimleri ayaklanmaya başlayınca kendisine ihanet eden kentlere ve suçlu insanlara karşı sert tedbirler almaya başladı[2174]. Zira yorulmaz kalbi, zaman içinde katılaşmıştı. Kin ve tutkularını tatmin edecek hiçbir cinayetten çekinmedi[2175]. Bununla birlikte her şeyden önce, onun giriştiği işlerde kesin bir bütünlük, bir sır, bir çabukluk ve bir maksat görülmekteydi. Gerçekten, ister çevirdiği gizli işlerde olsun, isterse çabuk davranmayı ya da güce başvurmayı gerektiren durumlarda olsun, nadiren başarısızlığa uğrardı. Kralın herhangi bir hareketine hedef olan bir kimse, kent, kavim ya da toplum hiçbir zaman kendi başına geleceği sezemezdi. Ancak kaçınılmaz veya karşı konulmaz bir duruma gelince bunun farkına varırlardı ki; o zaman, artık iş işten geçmiş olurdu.

Büyük bir ihtimalle; kralın gençliğinin zorluklarla geçmesi, çocukluğundan itibaren hayatını tehdit etmiş olan suikastlar, onu evhamlı[2176], kindar ve gaddar biri yapmıştı[2177]. Zalimliği insanlık dışıydı. Vicdani huşuya saygı göstermez ve kendisi böyle bir vicdani çekingenliğe sahip bulunmazdı. Öyle ki; annesini ve erkek kardeşini[2178], eşlerini ve kız kar-

---

bir süre için *tributum* ödenmesini de erteledi. Savaştan sonra, ele geçirdiği esirleri serbest bırakacak kadar iyi yürekli ve ellerine yolluk azıklarını vererek, ailelerine geri gönderecek kadar hayırseverdi. Bu yüzden Hellenler tarafından insancıl (= *philanthrōpos* [φιλανθρώπος]) bir kral olarak tanınmıştı.

[2174] Başlarına tiran atayarak, bazı kentlerde garnizon bulundurmaya ve suikastçıları acımasızca ortadan kaldırmaya başladı. Ayrıca krş. Dam. *Isid.* 403.

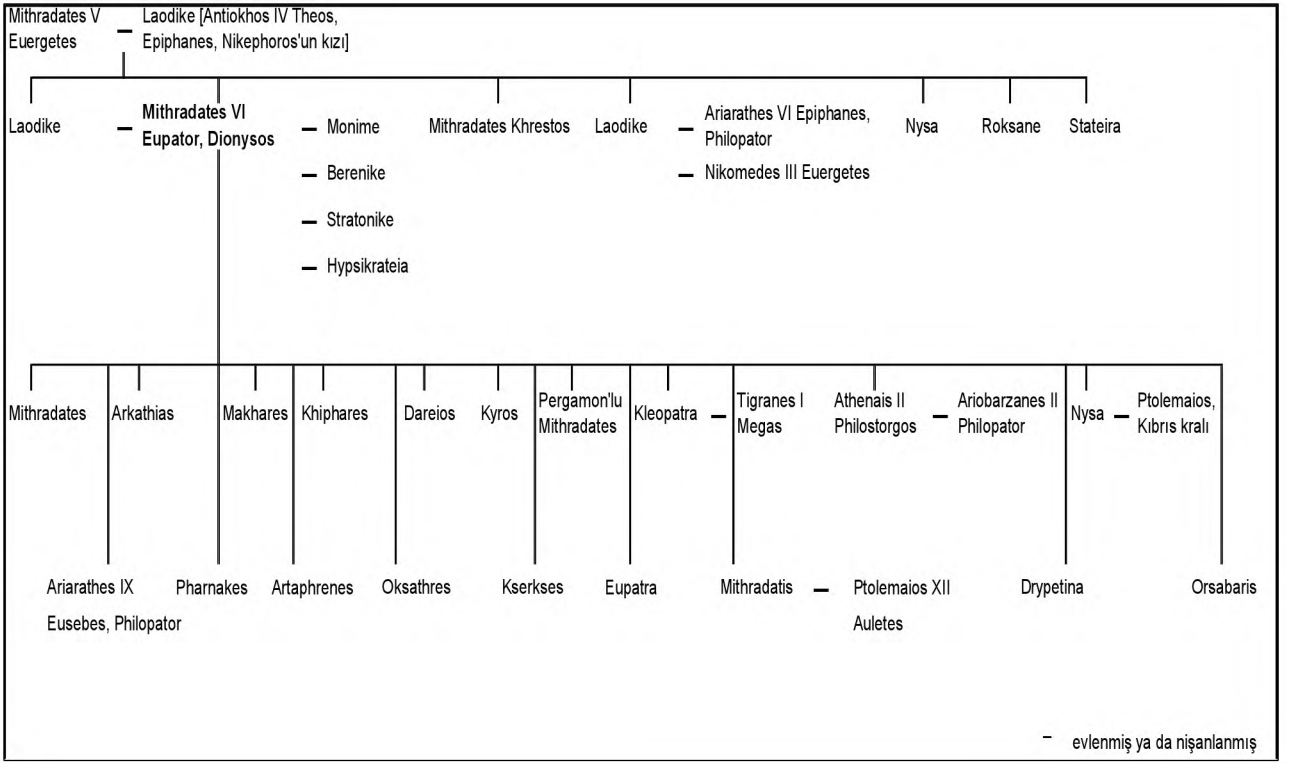
Plutarkhos'a (*Sert.* X. 4) göre, hak edilmemiş başarısızlıkların ve felaketlerin insan üzerinde büyük bir etki yarattığı, güçlü ilkelerin ve karakterlerin, karşı konulmaz kaderleriyle birlikte mizaçlarını değiştirdikleri bir gerçekti. Zira koşullar değiştikçe insanın da değişmesi doğaldı. Bu şekilde Mithradates, Romalılar karşısında talihi döndükten sonra ve Küçük Asya'yı gerek elinde tutma gerekse tekrar ele geçirme umudu azaldıkça, kendisine ve halkına ihanet ve haksızlık edenleri acımasızca cezalandırmaya başladı. Bundan dolayı bazı antik tarihçiler ve modern yazarlar, kralın başına gelen büyük felaketler nedeniyle mantığını kaybettiğini ve şanssızlıktan dolayı hissiz, zalim biri olduğunu iddia ederler. Fakat, gerçekten insanların kederlerinde bile soylu bir kökenin ve iyi bir eğitimin ne kadar yararlı olduğunu; kaderin çoğu kez kötülükler tarafından kuşatılan erdemden üstün olduğunu; ayrıca felaketlere basiretle katlanılması için, gücün erdemden yoksun bırakılmaması gerektiğini anlamadıkları için asıl hissiz ve acımasız olan kendileridir.

[2175] App. *Mithr.* 112.

[2176] Hellenistik krallıkların saray entrikaları arasında büyüyen bir kişinin paranoyak olması, hiç de şaşılacak bir durum değildir.

[2177] Iust. XXXVII. 2. 4-9; 3. 7-8.

[2178] Sall. *Hist.* II. 86-88; Memnon 30. 2; App. *Mithr.* 112; ayrıca bk. *Schol. Gronov.* 318 (27 St).

21) Mithradates VI Eupator'un Soyağacı

deşlerini[2179], oğullarından dört, kızlarından üç tanesini öldürtmüştü[2180]. Yeğeni, Kappadokia Kralı VIII. Ariarathes'i[2181] ve Bithynia tahtına çıkardığı Sokrates'i[2182] kendi elleriyle öldürmüştü. Verdiği gizli bir emirle, tarihe "*Ephesos Akşamı*" olarak geçen kanlı katliamla, aynı günde Küçük Asya'da ikamet eden 80.000-150.000 Romalıyı kılıçtan geçirtmişti. Kendilerinden şüphelenmeye başladığı 60 Galat *tetrarkhes*'ini eşleri ve çocuklarıyla birlikte şölene davet etmiş, daha sonra ziyafet salonuna askerlerini gönderterek onları katlettirmişti. Aynı anda Galatia'da, Mithradates'in emriyle bütün Galat soyluları öldürülmüştü. Eşlerinden birinin kendisine ihanet ederek düşmana teslim olması üzerine, ondan intikamını almak için, kendi öz oğlu Ksiphilinos'u astırmıştı. Kendisini araba yarışında geçen Sardeis'li Alkaios'u zehirletmişti –eğer gerçekse, kininin adiliğini gösterir![2183].

Bununla birlikte kral merhamet göstermesini, hayırsever, minnettar olmasını ve iyilik borcunu ödemesini de bilirdi. Kendisine ihanet etmeyen dostlarına ve tebaasına karşı adil, dürüst, eli açık ve son derece güvenilirdi. Smyrna'lılara, İÖ. *ca.* 94/93 yılı Küçük Asya *proconsul*'ü Quintus Mucius Scaevola onuruna düzenledikleri festivali devam ettirmeleri için, para yardımında bulundu[2184]. Romalıların düşmanı dahi olsa, dürüst ve şerefli bir insanın onuruna adanan kutsal bir festivale saygısızlık etmeyip, onun devam etmesi açısından elinden geleni yaptı. Romalı süvari komutanı Pomponius'u ağır yaralı olarak esir ettiği zaman, ona yardım ve dost elini uzatmış; Romalının bu öneriyi geri çevirmesine rağmen onun gösterdiği cesareti takdir ederek hayatını bağışlamış ve yaralarının tedavi edilmesini emretmişti[2185]. Rhodos'luların, bir zamanlar kralın hayatını kurtarmış olan Leonikos'u iade etmelerine

---

[2179] Sall. *Hist.* II. 88; Plut. *Luc.* XVIII. 2-6; App. *Mithr.* 82; 112; Iust. XXXVII. 3. 8; XXXVIII. 1. 1; Oros. *hist.* VI. 5. 5; *Schol. Gronov.* 318 (27 St).

[2180] App. *Mithr.* 112; ayrıca bk. Sall. *Hist.* II. 88 Iust. XXXVIII. 1. 1; Dam. *Isid.* 403; Oros. *hist.* VI. 5. 3; 5. Sallustius'a (*Hist.* II. 88) göre, Mithradates erkek ve kız kardeşlerini öldürmüştü. Bu yüzden *Scholia Gronoviana*'nın (318 '27 St') yazarına göre, yakın akrabalarını ve kardeşlerini öldüren Mithradates, efsane kahramanı hemşehrisi Medeia'ya benzetilmişti.

[2181] Memnon 30. 1; Pomp. Trog. *prolog.* 38=Iust. XXXVIII. 1. 10; 7. 9.

[2182] Iust. XXXVIII. 5. 8.

[2183] Plut. *Pomp.* XXXVII. 1; daha detaylı bilgi için bk. Günaltay 1987², 540; Portanova 1988, 173 dn. 13-16. Kralın zehirlettiği kişilere ilişkin olarak ayrıca bk. Dam. *Isid.* 403; Oros. *hist.* VI. 5. 5.

[2184] Diod. XXXVII. 6. 1 dn. 2; *OGIS* 437-439; *I.Pergamon* VIII 2. 268.

[2185] App. *Mithr.* 79.

karşılık, bütün Rhodos'lu esirleri serbest bırakmıştı. Kral, Romalı mültecilerden *Senatus* üyesi Attidius'un suikast girişimini keşfettiği zaman ve oğlu Makhares'in krallığını ele geçirdikten sonra, yalnız suçluları cezalandırmıştır. Ne görevleri gereği Attidius'a hizmet eden kölelere dokunmuş, ne de Makhares'e yardım eden insanların çocuklarına ve ailelerine bir şey yapmıştır. Bu bakımdan kralın tutarsız, birbiriyle uyumsuz ve olağan dışı karakteri üzerine hüküm vermek oldukça zordur. Zira kralın kişiliğinde merhamet ve acımasızlık, dostluk ve düşmanlık, sadakat ve ihanet, yüce gönüllülük ve kıskançlık, entelektüellik ve barbarlık, irade gücü ve amansızlık birbirinden ayrılmaz bir şekilde kaynaşmıştı. Öyle ki, antikçağ tarihçileri ve biyografyacıların eserleri dikkatlice incelendiğinde, Mithradates'in kişiliğinin üstünlüklerinin mi; yoksa kusurlarının mı daha ön plana çıktığı hakkında tereddüt edilebilir.

Mithradates'in, düşmanlarını etkisiz kılmak, kendine dostlar ve müttefikler bulmak, güçle ya da hileyle yenmek, halkın sevdiği ve korktuğu olmak, askerlerince sayılmak ve itaat edilmek, ona zararı dokunacak olanların ocaklarını söndürmek –katletmek–, ordusundaki ve devletindeki eski kurumları yenilemek, sert ama sevecen, yüce gönüllü ve serbest fikirli olmak, hain insanları ve müttefiklerini ortadan kaldırmakta üzerine yoktu. Romalılara karşı ittifaklar kurmakta, bölgesel başkaldırıları ve askeri ayaklanmaları bastırmakta, kendisine karşı yapılacak komplo ve suikastları (çocukluğundan itibaren[2186]) önceden haber almakta ve meydana çıkarmakta kimse onunla boy ölçüşemezdi. Yeri geldiğinde bir komployu açığa çıkarmak için yatağın altına saklanır[2187] ya da bir hainin itiraflarını dinlemek amacıyla madene inerdi[2188]. Yaşlılığında bile, güçlü haber alma ve casusluk teşkilatı sayesinde, gerek krallığındaki ve Anadolu'daki gerekse Roma'daki son gelişmelerden en kısa zamanda haberdar olabiliyor ve planlarını ona göre şekillendirebiliyordu. Son kalan oğlu Pharnakes'in bile komplo girişimini zamanında haber alarak, etkisiz hale getirmişti[2189].

[2186] Iust. XXXVII. 2. 4-7.

[2187] App. *Mithr.* 48.

[2188] Diod. *frg.* XXXVII. 22 *b*.

[2189] Krallık yaşamı boyunca, iktidarını sağlamlaştırmak üzere şüpheli kimseleri göz altına almakta ve suçluları cezalandırmakta tereddüt etmemiştir (Dam. *Isid.* 403). Ancak, belki yaşlılığının getirdiği bir yumuşama, belki de danışmanlarının ısrarı üzerine, ilk defa kendisine ihanet eden birini –oğlunu– bağışlamış ve bu hatası yüzünden intihar etmek zorunda kalmıştır (App. *Mithr.* 112).

Giriştiği işlerde öylesine yüksek bir akıl ve vücut gücü gösterirdi ki; çoğu zaman düşmanlarını bile hayrete düşürürdü[2190]. Yeri geldiğinde fethetmek istediği toprakların sosyo-ekonomik ve askeri yapısı hakkında fikir edinmek için bizzat oraya gider ve tebdili kıyafet gezerdi[2191]. Büyük bir komutan, kendi çıkarlarını en iyi şekilde koruyan kurnaz bir siyaset adamı olmasının yanı sıra, tasarladığı planlar ve işler umduğu gibi gitmediği zaman durması gereken yeri iyi bilirdi. Çözüm bulmak konusunda yaratıcı bir zekası vardı. Durum ne denli umutsuz olursa olsun, her zaman en az kayıpla tehlikeleri savuşturabiliyordu[2192]. Gerçekten Mithradates, Roma'nın büyük generallerinden Sulla, Lucullus ve diğerleri; özellikle Pompeius tarafından çeşitli kereler yenilmesine rağmen, her seferinde yalnız Roma'ya karşı savaşımını yenilemek üzere daha güçlü ve görkemli bir şekilde tekrar ayağa kalkmakla kalmıyor; aynı zamanda daha önce kaybetmiş olduğu şeylerden çok daha fazlasını geri alıyordu[2193]. Öngörüsü ve kararlarındaki kavrayış yetisi, enerjisi ve becerikliliğiyle düşmanlarına daima bir muamma olmasını, her zaman hiç beklemedikleri bir yerden, taze güçlerle onların karşısına çıkmasını biliyordu[2194]. Ordu teşkilatlandırmakta, onu silahlandırmakta, askerlerinin cesaretlerini arttırmakta, onlara güven vermekte ve imkansız gibi görülen durumlarda, adamlarının korkularını kendi korkusuzluğu sayesinde dağıtmakta benzersizdi. Komutanlık yeteneğinin yanı sıra, ordusuna gerekli şeyleri bulmak ve yiyecek sağlamanın çarelerini herkesten iyi biliyor; ayrıca çevresindekilere kendisine itaat etmeleri gerektiği inancını yerleştiriyordu. Her şeyi kendi iradesinin ardından sürükleyebileceğine tam güven besliyordu. Karizmatik kişiliği sayesinde, çevresindekilerin maneviyatını yükseltip, umutlarının kırılmasına engel oluyordu. Sarsılmaz bir inancı ve yıpranmaz bir azmi vardı. Müttefikleri, generalleri, ordusu, yakınları, hatta öz oğullarının, kendisine ihanet ettikleri ve korkak davrandıkları zamanlarda bile, yetki ve cesaret sahibi olan kral, tehlike karşısında temkinli ve metin kalmasını biliyordu. Gereken önlemleri zamanında alıyor, gözü pekliğiyle kitleleri harekete geçiriyor ve hiç yoktan yeni ordular teşkilatlandırabiliyordu. Velleius Paterculus'a[2195]

[2190] Vell. II. 18. 1.
[2191] Iust. XXXVII. 3. 4-7.
[2192] Sherwin-White 1977a, 74.
[2193] Cic. *Mur*. XV. 32-XVI. 34; Iust. XXXVII. 1. 8; Plut. *Flam*. XXI. 6; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man*. III. 8-IV. 9; Ampel. XLVII. 5-6; App. *Mithr*. 112.
[2194] App. *Mithr*. 118; Iust. XXXVII. 1. 8; ayrıca bk. Cic. *Mur*. XV. 32-XVI. 34.
[2195] Vell. II. 18. 1; ayrıca bk. Sall. *Hist*. II. 84.

göre, kral öyle bir kişiliğe sahipti ki; *vir neque silendus neque dicendus sine cura=bir kişi onun hakkında ne endişe duymadan konuşabilir ne de sessiz kalabilirdi*[2196].

Kralın çocukluğunda aldığı kısa eğitim, verimli olmuş gibi gözükmektedir. Tahta çıktığı andan itibaren sarayının kapılarını bilginlere açmıştı. Tarih, felsefe, hitabet, tıp, hekimlik, müzik ve güzel sanatlara olan düşkünlüğü bilinirdi[2197]. Kraldan maaş alan şair, retorik hocası, tarihçi, filozof[2198], yazar ve bilginlerden kimileri eserlerini[2199], kimileri ise, buluşlarını krala atfetmişlerdi. Kök kesici lakaplı Krateuas, *Mithridation* ya da *Mithridatia*[2200] (= köpek dişi [*Erythronium dens canis*]); Lenaeus ise, adı kralın ellerinde anlamına gelen *Scordotis* ya da *Scordion*[2201] (= yer meşesi; kurtluca [*Teucrium scordium L.*]) isimli

---

Romalılardan nefrette adeta ikinci bir Hannibal'i andıran (Vell. II. 18. 1) bu kraldan, Roma o kadar korkuyor ve çekiniyordu ki, casuslarıyla onu Asya'nın içlerine kadar araştırıyordu. Anadolu'nun bu boyun eğmez kralına karşı savaşması için daha önce hiçbir kimsenin hakimiyetine verilmemiş büyüklükte bir gücü, en yetenekli generalinin emrine verebiliyordu. Kral yaşadıkça kendisini muzaffer saymıyor, emniyet içinde görmüyordu. Çünkü, Pontos kralının hüküm sürdüğü dönemde Akdeniz ve Karadeniz havzasında Mithradates'in adını duymamış olan bir millet, kent ve belki de bir insan yoktu. Öyle ki, Mithradates'i Roma'da bile herkes tanıyor (Cic. *Leg. Man.* II. 7) ve o öldüğünde *Senatus* tanrılara kurbanlar sunarak on günlük bir bayram düzenlenmesini onaylayabiliyordu. Ayrıca bk. Oros. *hist.* V. 24. 17.

[2196] Zira Romalılar açısından, *Qui pote nocere timetur cum etiam non adest=zarar verebilen birisinden, kendisi orada yokken bile korkulur* idi (Publ. Syr. *Sent.* 604).

[2197] App. *Mithr.* 112; Oros. *hist.* VI. 5. 7; ayrıca bk. Plut. *mor.* I. 58 *a*: *Quom. adult. ab amic. int.* 14; Plin. *nat.* XXV. 3. 5-7.

[2198] Khalkedon'lu filozof ve retorik hocası Metrodoros için (Strab. XIII. 1. 55 *c.* 609-610) ve Akademia'da filozof, adalet dağıtıcısı ve retorik hocalığı yapan Adramytteion'lu general Diodoros'un Mithradates'le olan ilişkileri için ise: (XIII. 1. 66 *c.* 614). Ayrıca bk. Oros. *hist.* VI. 4. 6; 5. 7.

[2199] Plin. *nat.* XXXVII. 60. 169.

[2200] Plinius'a (*nat.* XXV. 26. 62) göre, bitkinin "*Acanthus gibi iki yaprağı vardır. Yapraklar kökten büyür. Aralarında yaprakları birbirine bağlayan bir kamış ve ortasında gül pembesi bir çiçek vardır*". Bitkiye ilişkin olarak ayrıca bk. Dsc. *Med.* III. 111. 1-3.

Antikçağda bitkilerin tanımları ve iyileştirici özellikleri hakkında detaylı bilgiler veren '*kök kesici*' Krateuas'a ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Singer 1927, 5 vdd.; Portanova 1988, 303 dn. 510-516; Flemming 2003, 458 vdd.

[2201] Plinius'a (*nat.* XXV. 27. 63) göre söz konusu bitki, "*Yerden yaklaşık 45cm kadar büyür. Gövdesi dikdörtgen olup çok dallı ve çok yapraklıdır. Yaprakları ince tüylü/tüy gibi yumuşak olup meşe yaprağına benzer. Pontos'un verimli ve nemli ovalarında bulunur. Acı bir tadı vardır. Başka bir çeşidi, yabani nane gibi büyük*

bitkileri Mithradates'in şahsına atfettiler. Yine, kralın ismine izafeten *Eupatorium* ya da *Eupatoria*[2202] (= sıtma otu [*Eupatorium cannabinum L.* '*compositae*']) olarak adlandırılan bitkinin şarap içinde kaynatılan tohumları dizanteri hastalığının tedavisinde kullanılıyordu[2203]. Kral özellikle tabiat bilimleriyle ve toksikolojiyle (zehir ve panzehirlerle) ilgileniyordu. Onun, kendisinden öncekilerden[2204] çok daha dikkatli hayat problemleri (biyoloji[2205]?)-hekimlik[2206]?) araştırıcısı olduğunu kayıtlardan öğreniyoruz. Yardımsız olarak, zehirler için panzehirler yaptığı ve antidotların (panzehir) ilk bulucusu olduğu[2207] bilinmektedir. Ki, bunla-

---

yapraklı olup, her iki bitki de hem kendi başlarına hem de diğer maddelerle karıştırılarak birçok alanda kullanılabilen antidot yapımına yararlar". Söz konusu bitkinin bal, şarap, retina, tere ve çeşitli meyvelerle karıştırılarak yapılan antidotlarına ilişkin olarak ayrıca bk. Dsc. *Eup.* I. 53. 1. 3; 165. 1. 3; 179. 1. 5; 228. 6. 3; II. 7. 1. 2; 16. 1. 3; 34. 2. 2; 36. 4. 8; 39. 3. 6; 79. 2. 4; 83. 2. 1; 113. 1. 6; 120. 3. 4; 121. 1. 5; *Med.* III. 111. 1-3; *Med.* (*rec.*) II. 154. 2; III. 111. 1.

[2202] Plinius'a (*nat.* XXV. 29. 65) göre, söz konusu bitki saygınlığını kral (Mithradates VI Eupator Dionysos) tarafından keşfedilmiş olmasıyla kazanmıştır. Bitki koyu renkte, tüylü ve odunsu bir gövdeye sahiptir. Yerden yüksekliği, 45cm ile 1m arasında değişir. Yaprakları koyu renkli ve tüylü olup, beşparmak otu ya da kenevir gibi aralıklarla gövdeye birleşmiştir. Yapraklar uçlarına doğru beş çentiğe sahiptir – çiçekleri kırmızı, pembe veya beyaz renklidir–. Kökü işe yaramaz; fakat tohumu şarap içine katıldıktan sonra, dizanteri hastalığının tedavisinde çok etkilidir.

[2203] Mithradates'in, *pharmakoloji* konusunda daha çok kendi kendini yetiştirmiş '*otodidakt*' birisi olması olasılığı büyüktür (ayrıca bk. Plin. *nat.* XXV. 3. 5-7; Niceph. *Hist.* II. 642 *d*). Yine Plinius'un (*nat.* XXIII. 77. 147-148), Mithradates'in kaleme aldığı kitaptan yaptığı bir tarife göre, "*Çok eski cevizler kangrene, çıbana ve çürüklere faydalıdır. Ceviz ağacının kabuğu dizanteriyi iyileştirir. Sirkeyle ovulmuş yaprakları ise, kulak ağrılarını giderirdi*".

[2204] Pergamon Kralı III. Attalos (Iust. XXXVI. 4. 3; ayrıca bk. Gal. *de Antid.* XIV. 2. 4-5; 108. 8), Bithynia Kralı Nikomedes ve Seleukos Kralı Antiokhos VIII Grypos tahtta bulundukları sırada zehir tedarik etmek için laboratuar kurmuşlar ve tabiat bilimleri üzerine çalışmalar yapmışlardı. Sonraları, Pontos Kralı Polemon ve Pergamon Kralı Philetairos'un da bitkiler üzerine çalıştığı bilinmektedir (Plin. *nat.* XXV. 28. 64 *b-c*).

[2205] Plin. *nat.* XXV. 3. 5 *a*-7; ayrıca bk. Flemming 2003, 458.

[2206] Plutarkhos'a (*mor.* I. 58 *a*: *Quom. adult. ab amic. int.* 14) göre, Mithradates'te amatör hekim tavırları vardı. Birtakım arkadaşları krala bazı deneylerini kendi üzerlerinde yapabileceğini önermişlerdi. Arkadaşlarının Mithradates'e karşı takındıkları bu davranış şekli, kralın bilgisine güvenmekten çok ona karşı sadece sözle değil; aynı zamanda hareket yoluyla da dalkavukluk yaptıkları anlamına da gelebilirdi.

[2207] Gell. XVII. 16. 2; Plin. *nat.* XXV. 3. 5-6. Plinius'a (*ibid.*) göre, kral ilk olarak Pontos ördeklerinin –*anates Ponticas*– kanını antidotlarla karıştırmıştır (ayrıca bk. Plin. *nat.* XXIX. 33. 104). Bunu, ünlü hekim Astepiades'in yazılarının yardımıyla

rın bazıları kendi adıyla anılmaktadır[2208]. Kral, zamanın ünlü tıp bilginleriyle zehirler hakkında bilgi edinmek ve fikir teatisinde bulunmak üzere yazışmıştır. Aleksandreia'lı pharmakolojist Zopyros'la antidotlar konusunda mektuplaştığı bilinmektedir[2209]. Babylonia'lı Zakhalias[2210] ve

---

yapmıştır. Plinius'a (*nat.* XXIII. 77. 149) göre, Büyük Kral Mithradates yenildiğinde, Pompeius kralın kendi el yazısıyla yazılmış bir ilaç reçetesi bulmuştur. Reçeteye göre: "*İki kuru ceviz, iki incir ve yirmi yaprak sedef otu ezilerek karıştırılır ve üzerine bir tutam tuz ekilir. Bu karışımı alan kişi o gün için bütün zehirlere karşı korunmuş olurdu*" (krş. Alex. Trall. *Febr.* II. 155. 6). Bir rivayete göre, kral buna ördek kanı ilave eder ve ihtiyat tedbiri olarak her sabah alırmış. Pontos Bölgesi'ndeki ördekler birçok zehirli otları yiye yiye zehre bağışıklık kazanmışlardı. Bu bakımdan, bu ördeklerin kanı kral tarafından panzehir olarak kullanılıyordu (Plin. *nat.* XXV. 3. 6; Gell. XVII. 16. 1-3; ayrıca krş. Paul. Aeg. V. 28. 2; Alex. Trall. *Febr.* II. 155. 6; Orib. *Eclog.* 135. 1). Daha detaylı bilgi için bk. Plut. *Pomp.* XXXVII. 1-3.

Bu durum, bize Plinius (*nat.* XX. 100. 264)'de geçen, Seleukos Kralı Antiokhos III Megas'ın kullandığı bir antidotu anımsatmaktadır. Antiokhos, söz konusu antidotu aldıktan sonra, *aps* yılanı haricinde her çeşit zehirli yaratığın ısırışına ya da sokuşuna karşı korunmuş olurdu. Ancak, Plinius (*ibid.*) bu antidotun, hangi maddelerden yapıldığı konusunda bilgi vermemektedir.

[2208] Aulus Gellius (XVII. 16. 6), Celsus (*Med.* V. 23. 3) ve Plinius'a (*nat.* XXV. 3. 6) göre, kralın zehirlere karşı yaptığı en önemli antidot kendi ismiyle '*Mithradateios*' anılmaktaydı (ayrıca bk. App. *Mithr.* 111; Gal. *de Antid.* XIV. 2. 1-3. 18; 108. 9; Ps.-Dsc. *Ther.* II. 3. 17; *Alex.* I. Pr. 51; I. 34. 11; Paul. Aeg. V. 28. 2; VII. 11. 7; Alex. Trall. *Febr.* II. 155. 6; Aët. IV. 30. 57; V. 33. 62; VI. 28. 63; IX. 28. 116; XVI. 46. 7; Orib. *Eclog.* 63. 1; 135. 1; *Syn.* IX. 4. 11; Aret. *CD.* I. 4. 7; 5. 16; II. 2. 4). Antikçağ doktorlarından Philumenus'a (*Ven.* IV. 3-4) göre ise, söz konusu panzehir '*Mithradateios*' haricinde '*Eupatorios*' olarak da adlandırılmakta olup zehirli hayvan ısırıklarının (ayrıca bk. Alex. Trall. *Febr.* II. 155. 6; Ps.-Dsc. *Ther.* II. 3. 17; Orib. *Eclog.* 63. 1; 135. 1; *Syn.* IX. 4. 11; Aët. IV. 30. 57; V. 33. 62; VIII. 75. 133-136; IX. 28. 114-117) ve bazı hastlıkların tedavisinde kullanılmaktaydı (Philum. *Ven.* XXII. 5-6; Paul. Aeg. III. 32. 2; Aret. *CD.* I. 4. 7; 5. 16; II. 2. 4; Aët. XI. 13 95-96; XVI. 46. 5-10). Plinius (*nat.* XXIX. 8. 24)'de, Mithradates'e ait antidotlardan birinin 54 karışımdan meydana geldiğini ifade etmektedir. Ayrıca krş. Philum. *Ven.* IV. 3-5. Söz konusu antidota ilişkin olarak ayrıca bk. Totelin 2004, 1 vdd.

[2209] Gal. *de Antid.* XIV. 150. 3-17.

[2210] Değerli taşların insan kaderi üzerindeki etkilerinin tartışıldığı Zakhalias'ın bu kitabında, özellikle *hematit* taşının (kantaşı) mucizevi özelliklerine dikkat çekilmekteydi. Söz konusu kitaba göre, *hematit* taşı göz ve karaciğer hastalıklarının tedavisinde tatmin edici sonuçlar vermemesine karşın, savaşlarda silahla açılmış yaraların iyileştirilmesinde önemli rol oynuyordu. Dahası mahkemeye giderken davacılar üzerlerinde bu taştan bir parça bulundurdukları takdirde, davalarını kazanıyor ve istedikleri şeylere kavuşuyorlardı (Plin. *nat.* XXXVII. 60. 169).

Prusa'lı Asklepiades[2211] kendisine birer tıp kitabı göndermişlerdir. Ayrıca Mithradates, buluşları ve çalışmalarını topladığı bir kitap –belki not defteri– kaleme almıştır. Pompeius, Pontos kalelerini ele geçirdiği sırada kralın arşivi, kütüphanesinin bir bölümü, kişisel notları ve çalışmalarına ilişkin yazılar bulmuş ve bunları azatlı kölesi Pompeius Lenaeus'a Latince'ye çevirtmiştir. Böylelikle, kralın yaşam boyu elde ettiği veriler belirli ölçülerde bilim dünyasına aktarılmıştır[2212].

Yukarıda sözünü ettiğimiz bütün bu şeyleri yapan ve bilimle uğraşan kral, ilgisini çeken konulardaki çeşitli kitapları kütüphanesine kazandırmış olsa gerektir[2213]. Özellikle ilaç, zehir ve panzehirlerle uğraştığından elinin altında bir kütüphaneye gereksinim duyması kaçınılmazdı. Mithradates'in kütüphanesinin boyutları konusunda kesin bir bilgimiz olmamasına karşın, kralın tıp, özellikle zehirler ve antidot bilimini içeren toksoloji ile hitabet, edebiyat ve tarih *etc*. konuları içeren kapsamlı bir kitaplığa sahip olduğu düşünülmektedir. Fakat söz konusu kitaplığın bir kısmı Pontos'un Lucullus tarafından işgal edildiği İÖ. 71-70 yılları arasında[2214], diğer bir bölümü de Pompeius tarafından İÖ. 64-63 yılları arasında Roma'ya taşınmıştır[2215].

[2211] Şarapla çeşitli hastalıkların tedavisine ilişkin yeni bir tıp sistemi kurmuş olan Prusa'lı doktor Asklepiades kaleme aldığı kitabının bir kopyasını (*volumina* ya da *praecepta*) Mithradates'e yollamıştı. Ardından, kral tarafından Pontos'taki sarayına davet edilmişti (Plin. *nat*. XXV. 3. 6). Ayrıca bk. Plin. *nat*. VII. 37. 123; Aët. VIII. 56. 109-115; Rawson 1982, 359 dn. 7; Polito 1999, 57 dn. 34-36. Asklepiades'in hastalıkların tedavisi üzerine geliştirdiği buluşları ve teorilerine ilişkin olarak bk. Rawson 1982, 358 vdd.; Solin 1995, 120 vdd.; 124 vd.; Polito 1999, 48 vdd.; Flemming 2003, 456 vd.

[2212] Plin. *nat*. XXV. 3. 5-7; ayrıca bk. Suet. *de gramm*. 15. Mithradates'in kaleme aldığı notlara ilişkin bilgi için bk. Plin. *nat*. XXXIII. 77. 149; XXXVII. 11. 39.

[2213] Hemen hemen bütün Hellenistik krallıklarda görüldüğü üzere, Pontos'ta Hellenistik Dönem'in entelektüel faaliyetleri her bakımdan göze çarptığından, bazı bilim adamları burada –Sinope'de(?) bir saray kütüphanesinin bulunması gerektiğini vurgulamaktadırlar (Yıldız 2003, 149 vd. dn. 545; 314).

[2214] Isid. *Etym*. VI. 5. 1. Isidorus'a (*ibid*.) göre, Romalı komutan Lucius Aemilius Paullus'un, İÖ. 168 yılının 22 Haziran günü Pydna Savaşı'nı kazandıktan sonra, Makedonia kralı Perseus'un kütüphaneleri de Roma'ya taşıması gibi, Lucullus da kralın kitaplarını savaş ganimeti olarak almış ve Pontos'tan Roma'ya getirtmiştir. Böylelikle Roma'da kütüphane kurma fikrinin yayılmasında öncü olmuştur. Öyle ki, Roma'ya taşınan bu kitaplar Lucullus'un Tusculum'daki yazlık evine konmuş, pek çok değerli kitabın oluşturduğu bu kütüphane gerek Latin gerekse Hellen bilginlerinin kullanımına açılmıştır. Cicero (*de fin*. III. 2. 7-3. 1 vdd.) dahi, Tusculum'daki evinde kalırken kendisine lazım olan kitapları ödünç almak ve özellikle Aristote-

Mithradates boş zamanların bir kısmını yargıçlık yapmakla, avlanmakla, filozoflar ve bilginlerle tartışmakla, müzik dinleyip[2216], tiyatro seyretmekle, ziyafet ve eğlencelerle geçirirdi[2217]. Fakat babasının suikasta kurban gittiğini aklından çıkarmaz, ziyafet ve şölenlerde ihtiyatı elden bırakmazdı. Masaya oturmadan, özel olarak hazırladığı panzehiri –*panacea*– içer[2218], kılıcını hiçbir zaman yanından ayırmazdı. Kılıcı, yayı ve ok sepetini her zaman yatağının baş ucunda asılı tutardı. Ayrıca yatak odasının kapısında ya da çadırının önünde hafif uykularıyla bilinen yüksek sesli üç hayvanı; boğa, at, geyik bulundurduğu rivayet edilirdi. Öyle ki, uykudayken yanına birisi yaklaşmaya çalıştığında geyik ve boğa böğürerek, at ise, kişneyerek kralı uyandırırdı[2219].

Kral sanat eserlerine olan düşkünlüğüyle de tanınmaktaydı[2220]. Kıymetli taş meraklısı olduğu ve paha biçilmez taşlardan bir koleksiyon oluşturduğu bilinmektedir[2221]. Kralın, Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında Atinalı Aristion'a verdiği yüzüğün taşı üzerinde minyatür olarak kendi tasvirinin işlenmiş olduğu özellikle vurgulanmıştır[2222]. Kralın kalkanı ve ok çantası da kıymetli taşlarla süslenmişti. Zırhları ve omuzlukları değerli taşlarla kaplıydı[2223]. Özellikle kılıcını taşıdığı kemeri, Publius tarafından çalınarak Kappadokia Kralı Ariarathes'e 400 *talanta*'ya satılmıştı. Kralın mükemmel işçiliğe sahip tacı ise, onun sonradan kendine kardeş edindiği Gaius tarafından Sulla'nın oğlu Faustus'a verilmiştir[2224]. Silahları, at koşumları, giysileri, ziyafet tabakları ve mobilyası krallık görkemine uyuyordu. Pompeius sadece Taulara Kalesi'ni ele geçirdiğinde, damarlı *onyks* taşından imal edilerek, altın kaplanmış

---

les'in eserlerini görmek üzere çeşitli kereler Lucullus'un evine gittiğini ve kütüphanede Marcus Cato'ya rastladığını dile getirmektedir.

[2215] Plin. *nat.* XXV. 3. 6-7. Bu bakımdan Lucullus ve Pompeius tarafından Roma'ya getirilen Mithradates'in kütüphanesi, Roma kültürünü etkilemiş olması açısından ayrı bir önem arz etmektedir (Yıldız 2003, 150 dn. 546-547; 167 vdd. dn. 616-621).

[2216] App. *Mithr.* 112; Oros. *hist.* VI. 5. 7; ayrıca bk. Oros. *hist.* VI. 4. 6.

[2217] App. *Mithr.* 66; Oros. *hist.* VI. 5. 7.

[2218] Gell. XVII. 16. 3-4; ayrıca bk. Cels. *Med.* V. 23. 3.

[2219] Ael. *Anim.* VII. 46.

[2220] App. *Mithr.* 115.

[2221] Plin. *nat.* XXXVII. 6. 12-14; ayrıca bk. 6. 17. Söz konusu koleksiyon (Plin. *nat.* XXXVII. 5. 11) ve kralın Kainon Khorion'daki (Mahalle Kalesi) paha biçilmez hazineleri, Pompeius tarafından Roma'ya götürülmüş ve Capitolium Tepesi'ndeki Iupiter Tapınağı'na hediye edilmiştir (Strab. XII. 3. 31 *c.* 557).

[2222] *FGrHist* 87 F 36 (= Poseidonios)=Ath. *Deip.* V. 212 *d.*

[2223] Plut. *Luc.* XXXVII. 3; App. *Mithr.* 115.

[2224] Plut. *Pomp.* XLII. 3.

2.000 kadeh, sayısız kupa, şarap soğutucusu ve vazonun yanı sıra, sanat şaheseri değerinde dizginler, bacak, göğüs ve omuz zırhlıkları, altın ve değerli taşlarla süslenmiş eşyalarla karşılaşmıştı[2225]. Kralın hazineleri arasında Pers İmparatoru Hystaspes oğlu I. Dareios'un divanı ve ona ait değerli eşyalar[2226], Makedonia İmparatoru Büyük İskender'in pelerini[2227], Mısır kraliçelerinden III. Kleopatra'nın bir zamanlar Kos Adası'nda sakladığı Ptolemaios'lara ait görkemli hazineyle[2228], kralın altından yapılma yaklaşık iki metre kırk santimetre yüksekliğindeki heykeli, tahtı, asası, ziyafet tabakları[2229] bulunmuştu. Mithradates'in mobilya tutkusu ve ahşap işçiliğine olan merakı onun Taulara Kalesi'nde özel koleksiyon oluşturmasına neden olmuştu. Divan, sandalye, yatak, at koşumları, savaş ve yarış arabaları, oyun ve yemek masaları ince işlenmiş ve oyulmuş ağaçlardan yapılmış olup, çoğunlukla değerli taşlarla süslenmişti. Kalede yer alan sanat eserleri koleksiyonu ve mobilya deposu o kadar büyüktü ki; Pompeius burayı ele geçirdikten sonra, eşyaları Roma'ya göndermesi yaklaşık bir ayını almıştı[2230].

Mithradates tanrılara saygı göstermekte çok dikkatli davranırdı. İnancının gerçek maiyeti bilinmemekle birlikte, Pers[2231] ve Hellen[2232] tanrılarına tapmakta ve her iki dine ait tanrılara da çeşitli şekillerde adaklar adayıp, kurbanlar sunmaktaydı. Kehanetlere ve rüyalara önem

---

[2225] App. *Mithr*. 115.

[2226] App. *Mithr*. 115-116.

[2227] Appianos'a (*Mithr*. 117) göre, Pompeius, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'ndan sonra düzenlediği zafer geçidinde, İskender'in pelerinini –eğer gerçekten onun peleriniyse(?)– giymiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Rawson 1970, 34 dn. 32.

[2228] App. *Mithr*. 115-116.

[2229] App. *Mithr*. 116.

[2230] App. *Mithr*. 115. Plinius'a (*nat*. XII. 9) göre, Pompeius *triumphus*'u sırasında kralın değerli eşyaları arasında abanoz ağacından yapılmış bir eşya sergilenmiştir. Büyük bir ihtimalle, bu parça Taulara'dan Roma'ya taşınanlar arasında gitmiş olup, kralın koleksiyonuna Mısır Kraliçesi III. Kleopatra'nın Kos Adası'ndaki hazinesini ele geçirdiği sırada katılmış olsa gerektir.

Appianos'a (*Mithr*. 117) göre, Pompeius Roma'daki zafer töreninde değerli taşlarla süslenmiş bir zafer arabası sürmüştür. Söz konusu durum, bize bu arabanın da, Mithradates'in hazineleri arasında Roma'ya giden eşyalardan biri olabileceğini düşündürmektedir. Zira Plinius (*nat*. XXXIII. 54. 151), Pompeius'un *triumphus*'unda, Pontos Kralı I. Pharnakes'in bir gümüş heykeliyle Mithradates'in heykelinin yanında altından ve gümüşten savaş arabalarının da sergilendiğinden söz etmektedir.

[2231] App. *Mithr*. 65. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Portanova 1988, 72 vd.

[2232] App. *Mithr*. 70; 112.

verirdi. Kehanetleri, Roma karşıtı politikası açısından kullanıyor; rüyaları ise, tabir etmeye ve yorumlamaya çalışıyordu[2233].

Pontos Kralı Mithradates VI Eupator Dionysos'un renkli kişiliğinde, yaşadığı dönemin formasyonu mükemmel bir tablo gibi, canlı renklerle bir bütün olarak seyredilmektedir. Büyük düşünceleri kurnaz planlarla bağlayabilme ve bunları gerçek hayata geçirebilme gibi özellikleriyle Mithradates, İÖ. II. yüzyılın son çeyreğinden İÖ. 63 yılında ölene kadar, Anadolu Tarihi'nin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Öyle ki, İskender'den sonra, Anadolu Tarihi'nde hiçbir zaman, tek bir insanın kişisel nüfuzu sayesinde, bu kadar ani, bu kadar derin etkiler yapan ve bu kadar geniş alanları içine alan bir değişim meydana gelmiş değildir.

Kral hayatı boyunca Romalılara karşı Anadolu'nun ve kendi krallığının bağımsızlığı için savaştı. Ölümü, zalim bir kader ve ihanet sonucunda gerçekleşti. Sonunda ezeli düşmanı Romalıların baskısından değil; fakat düşmanlarını birlikte yendiği adamlarının ve öz oğlunun ihaneti nedeniyle 69 yaşındayken intihar ederek, onurlu bir şekilde yaşamına son verdi[2234]. Bu davranış biçimi, düşmanlarının eline düşmektense, bir defa karar verdiği şeyi yapmakta insan iradesinin ne kadar kuvvetli ve yenilmez olduğuna kanaat getirmek isteyen insanlar için, hiç de faydasız bir örnek değildir. Çünkü, geride ölümsüz bir ad bırakır[2235].

[2233] Plut. *Pomp*. XXXII. 4; XXXVII. 2; App. *Mithr*. 27.

[2234] Iust. XXXVII. 1. 9; App. *Mithr*. 112; Cass. Dio. XXXVII. 10. 4. Kral, o sıralar Akdeniz dünyasındaki halkların büyük bir bölümünün, efendileri olan Romalılardan hoşnut oldukları ve bağımsız olmak için hiçbir çaba göstermedikleri bir sırada hür ve özgür kalmak için sonuna kadar çarpıştı (Sall. *Hist*. IV. 69. 18). Velleius Paterculus'a (II. 40. 1) göre, Mithradates'in ölümüyle son bağımsız Hellenistik kral da ortadan kalkmış oldu. *Historia Augusta*'nın (*Val*. I. 5) yazarına göre ise, kralın ortadan kalmasından sonra; artık Küçük Asya Romalıların olmuştur.

[2235] Yaşamda hiçbir şey karşılıksız elde edilmez. Yalnız yorgunluklar ve mücadeleler pahasına şerefli işler görülebilir. Bunların en değerlisi ise, özgürlüktür!

V. SONSÖZ

'Bir zamanlar Mithradates VI Eupator adında bir kral vardı...'

Pontos Kralı Mithradates V Euergetes'in, İÖ. 120 yılında Sinope'de öldürülmesiyle Pontos Krallığı, karısı Laodike, henüz küçük yaşta olan oğulları Mithradates VI Eupator ve Mithradates Khrestos'a kalmıştı. Pontos Krallığı, Mithradates'in yaşının küçüklüğünden dolayı, belirli bir süre aşırı derecede iktidar hırsına sahip annesi tarafından yönetildi. Bu durumu fırsat bilen Romalılar Aristonikos Ayaklanması'nın bastırılmasında kendilerini destekleyen V. Mithradates'e, İÖ. 129 yılında bağışladıkları Phrygia Bölgesi'ni, İÖ. *ca.* 116 yılında işgal ederek bu toprakları Asia Eyaleti'ne bağladılar.

Mithradates annesinin tuzaklarından kurtularak, İÖ. *ca.* 120/119 yılında tahta çıktığında Pontos, Anadolu'nun en küçük krallıklarından, kendisi ise, en genç krallarından biriydi. Bu sırada Romalılar kendi iç meseleleriyle –partilerin çıkar kavgasıyla–, Küçük Asya'daki Hellenistik krallıklar ise, bütün dikkatlerini kendi aralarındaki çekişmelerle meşguldüler. Kral başlangıçtan itibaren, Pontos Krallığı'nı güçlendirmek ve onun sınırlarını genişletmek için çalıştı. Öncelikle ordusu ile donanmasındaki eksiklikleri giderdi. Krallığındaki genç nüfusu askere alarak onları sıkı bir askeri eğitimden geçirdi.

Böylelikle krallığının ilk yıllarında bağlaşıklık ve istila yoluyla Doğu ve Kuzey Karadeniz havzasındaki birçok kavmin kontrolünü eline geçirmeye muvaffak oldu. İÖ. *ca.* 115/114 yıllarında, Kuzey Karadeniz kıyılarındaki Hellen kolonilerinden biri olan Kırım Yarımadası'nın güney ucundaki Khersonesos kenti, giderek artan Skythia baskısına karşı Mithradates'ten yardım istedi. Bu isteği geleceği için olumlu gören kral, komutanlarından Diophantos'u Kırım'a gönderdi. Çok kısa bir sürede Hellen kentlerini bu baskılardan kurtaran Diophantos, Kırım ve çevresini Pontos Krallığı'na bağladı. Bu suretle söz konusu bölgelerden bol miktarda tahıl ve haraç elde etti. Öte yandan, Mithradates'in, Pontos Dağları'nda bulunan zengin demir ve gümüş madenlerini aktif olarak işletmeye başlaması, onu kısa zamanda sadece Küçük Asya'nın değil, dünyanın en zengin krallarından biri yaptı.

Bunun üzerine önce Tibaranos'ların yaşadığı yere ve Armenia'ya kadar, Halys Irmağı'nın sınırladığı ülkeye egemen oldu. Daha sonra da, kereste, balmumu, zift, yelken ve ip yapımı için gerekli, maden bakımından zengin Kafkas Dağları'nı egemenliği altına aldı. Çünkü, bu dağlar planladığı egemenliği sağlayabilmesi için inşa etmesi gereken deniz filosuna doğal bir kaynak teşkil ediyordu. Böylelikle kısa zamanda doğal ve insan kaynakları bakımından zengin bölgeleri Pontos hakimiyeti altına almış oldu. Söz konusu durum onun Anadolu'daki prestijini arttırdı.

Kral, Roma'nın kendisine babasından kalan Phrygia topraklarının elinden almış olmasına halen çok içerliyordu. Bu sırada Roma, savaş alanında büyük bir güce sahip olmasına karşın, uzak bir eyaleti yönetmek bakımından yeterli donanıma henüz kavuşmamıştı. Roma, III. Attalos'un vasiyetiyle ele geçirdiği Pergamon Krallığı üzerinde *provincia Asia* adlı bir eyalet kurmuş; daha sonra da vergi mültezimleri ve *magistratus*'ları tarafından halkı ve kentleri talan edercesine sömürmeye başlamıştı. Bu durumdan yararlanan kral genç olmasına karşın bütün Küçük Asya'yı kendi egemenliği altına almak için bir plan hazırladı. Romalıların Africa'da Iugurta'ya karşı yaptıkları savaşları fırsat bilerek, İÖ. *ca.* 109/108 yılında Bithynia Kralı Nikomedes III Euergetes'le anlaşıp Paphlagonia Bölgesi'ni işgal etti. İki kral bölgeyi aralarında paylaştılar. Bu bölüşmede arslan payını alan Mithradates böylece, doğu yönünde Kolkhis ve Armenia Minor; batıda ise, Amastris ve Paphlagonia'nın belirli kısımlarına kadar uzanan bölgelerin hakimi oldu. Roma'nın, İÖ. 108 yılında Mithradates'e gönderdiği elçilerin, ona hemen Paphlagonia'yı terk etmesini bildirmelerine rağmen, Mithradates Galatia'yı da egemenliği altına aldı. Bununla da yetinmeyerek, İÖ. *ca.* 100/99 yılında Kappadokia Bölgesi'ni istila etti, oğullarından birini Kappadokia Krallığı'nın başına Ariarathes IX Eusebes Philopator sıfatıyla kral ilan etti.

Pontos kralı Küçük Asya'ya ilişkin olarak durumun gereğine göre bazen büyük bir çabukluk, bazen de büyük bir yavaşlıkla adım adım ilerleyen bir siyaset güdüyordu. Kısa zamanda ülkesinin sınırlarını her yönden genişletmiş ve küçük krallığını bir imparatorluk haline getirmişti. Şimdi Anadolu'da Romalılarla komşu olmuştu. Bu bakımdan kral, İÖ. 99-İÖ. 90 yıllarını büyük ölçüde Romalılarla savaşmak için ordusunu hazırlamak, ekonomisini güçlendirmek ve siyasi açıdan yeni müttefikler kazanmak için yoğun bir diplomasiyle geçirdi.

Bithynia Kralı Nikomedes III Euergetes'in, İÖ. 94 yılında ölmesi üzerine, Bithynia tahtına geçen oğlu Nikomedes IV Philopator'a karşı

ayaklanan kardeşi Sokrates, Mithradates'e başvurmuştu. Mithradates, Roma'nın Italia'daki bağlaşıklarıyla şiddetli bir savaşa tutuşmuş (*Bellum Italicum*) olmasından yararlanarak, İÖ. 91 yılında hiçbir zorlukla karşılaşmadan IV. Nikomedes'i tahtından kovmuş ve Sokrates'i Bithynia tahtına geçirmişti. Nikomedes de, aynen Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes gibi, Roma'ya sığınmış ve onlardan Pontos kralına karşı yardım istemişti. Bunun üzerine Roma, İÖ. 90 yılında Manius Aquillius başkanlığındaki bir elçi heyetini, Bithynia ve Kappadokia krallarını yeniden tahtlarına çıkartmak üzere, Küçük Asya'ya gönderdi. Mithradates ise, Romalılarla herhangi bir savaşa girmeksizin elinde bulundurduğu topraklardan çekildi. Fakat Aquillius'un uzlaşmaz tavırları, savaş kışkırtıcılığı ve açgözlülüğü yüzünden savaş hazırlıklarına başladı. Kral, Seleukos ve Mısır krallarıyla, Parth'lar, Armenia'lılar, Galatlarla anlaştı ve imparatorluğunun kuzeyindeki birçok savaşçı kavimle bağlaşıklık kurdu. Hatta Romalıların halen savaş halinde oldukları İtalik müttefikleriyle de yakın ilişkiler içindeydi. Tam teşekküllü ordusuyla, İÖ. 89 yılında Nikomedes ve Ariobarzanes'i bir kez daha krallıklarından kovarak, Aquillius'un komutasındaki Roma ordusunu bozguna uğrattı. Aynen ikinci bir İskender gibi, Küçük Asya'nın koruyucusu ve kurtarıcısı sıfatıyla ortaya atılarak, kısa sürede içinde Anadolu'yu Romalılardan temizledi. Birçok kent sevinç gösterileri içinde kapılarını Pontos kralına açtı. Daha sonra kral, Hellenlere tekrar özgürlüklerini kazandırmak üzere Hellas'a bir donanma yolladı –fakat garip olan nokta, bu kuvvetlerin yeteri kadar büyük olmayan kısmının Mithradates tarafından Hellas'taki siyasi ve askeri durumdan tam olarak emin olmadan önce oraya gönderilmiş olmasıdır.

Bunun üzerine Müttefikler Savaşı'na son vermiş olan Romalılar gözlerini açtılar. Görünüşe göre, Pontos kralı yalnız kendisine saldıran Hellenistik krallarını topraklarından kovmakla ve Roma ordularını tepelemekle kalmamıştı. Bu yüzden Romalılar daha önceleri hiç kimsenin aklının ucundan dahi geçirmediği; hatta düşünmekten bile korktuğu bir şeyi yani; Küçük Asya ve Hellas üzerinde egemenlik kurma emelini besleyip, bunu gerçekleştirmek yolunu tutmuş olan Mithradates'e karşı, Sulla'nın generalliğinde mücadele etmeye başladılar. Pontos ordularının Hellas'ta birbiri ardına Sulla tarafından yenilmesi, kralın Anadolu'daki prestijini sarstı ve Hellen kentleri üzerindeki saygınlığını yok etti. Böylelikle kralın bunca zorlukla Küçük Asya'da kurduğu birlik içindeki kentler birer ikişer, kendisinden daha iyisini bulacaklarını zannederek, Mithradates'ten yüz çevirdiler ve Roma tarafında yer aldılar. Bu inanış

yüzünden –buna ister yılgınlık, ister ümit, ister ceza korkusu, ister ödüllendirilme isteği deyin–, yayımladıkları yasalarla halkı Pontos kralına karşı ayaklandırarak silaha sarıldılar. Kralın yenilgisinden çıkar sağlamak ve günü kurtarmak için ona ihanet ettiler. Ama aldandılar. Birinci Mithradates-Roma Savaşı'nın, İÖ. 85 yılındaki Dardanos Antlaşması'yla sona ermesinden sonra, durumlarının çok daha kötüye gittiğini gördüler. Krala karşı düzenledikleri entrikaların ve sadakatsizliklerinin bedelini uzun süre Romalılar tarafından sömürülerek ödediler.

İÖ. 83-İÖ. 81 yılları arasındaki İkinci Mithradates-Roma Savaşı, esas itibariyle Sulla'nın Küçük Asya *proconsul*'ü sıfatıyla Anadolu'da bıraktığı Murena'nın, kendi başına aldığı bir kararla Pontos kralına karşı savaşmasıdır. Romalıların müttefikleriyle beraber, çeşitli kereler Pontos topraklarını yağmalamaları karşısında Mithradates, Romanın bağlaşığı olan bir kral olduğunu hem Murena'ya hem de Roma *Senatus*'una bildirmiştir. Fakat Murena Dardanos diye bir anlaşma tanımadığını bildirerek kralla savaşımını sürdürmüştür. *Senatus* ve Sulla ise, Mithradates'in bütün barışçıl çabalarına rağmen değişik nedenlerden dolayı Dardanos Antlaşması'nı tasdik etmemişlerdir. Bu durum, Pontos-Roma ilişkilerinin bir kez daha kopmasına neden olmuştur. Sonunda Mithradates, Romalıların kendisiyle açıktan açığa savaştıklarına kanaat getirip Murena komutasındaki Roma ve müttefiklerinden oluşan orduyu Halys Irmağı kenarlarında ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bunun üzerine Sulla derhal araya girerek elçilerini Küçük Asya'ya yollamış ve savaşa bir son verdirterek, Murena'yı Roma'ya geri çağırmıştır.

Bunun üzerine kral, Roma'yla yazılı bir barış yapmak üzere girişimlerine devam etmiş ve Romalıların öne sürdüğü koşulların her birini yerine getirmesine rağmen arzu ettiği anlaşmayı bir türlü gerçekleştirememiştir. Bu bakımdan kral, Romalıların kendisiyle savaşmak için uygun zaman ve fırsat beklediklerini anlamıştır. Sulla'nın, İÖ. 79 yılında ölmesi üzerine Roma'da yeni bir iç savaş çıkmış ve bu durum Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'nın başlamasını beş/altı yıl daha geciktirmiştir. Bu zaman zarfında Romalılar, Sertorius'un İspanya'da başlattığı ayaklanmayı bastırmaya çalışırken Mithradates de, bir yandan kendisini ve ordusunu yeni bir savaşa hazırlamak, diğer yandan da Romalılara karşı eski bağlaşıklıklarını güçlendirmek ve yeni müttefikler bulmak üzere harekete geçmiştir. Roma'nın düşmanlarıyla anlaşmış ve Sertorius'la bile bir anlaşma imzalamıştır. İÖ. 74 yılında, Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in ölümü ve krallığını Roma'ya veraset etmesi ya da Roma'nın bu fırsatı değerlendirip Bithynia'yı ilhak etmesi üzerine Pontos

kralı, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'na başlamıştır. Önce Lucullus, daha sonra da Pompeius'un komutalarındaki Roma ve Küçük Asya'daki müttefiklerinin ordularına karşı savaşmıştır. Romalılara karşı sayısız çarpışmaya girmiştir. Bazen yenmiş, bazen yenilmiş; fakat çoğu zaman ihanete uğramıştır. Sonunda krallığını terk ederek Kimmeria Bosporos'una çekilmek zorunda kalmıştır. Yine pes etmemiş, İÖ. 63 yılında Roma orduları doğudayken, büyük bir orduyla Balkanlar üzerinden Alp Dağları'nı aşarak, Italia'yı istila etmeyi planlamıştır. Fakat, Roma'ya doğru yürüyüşe geçeceği sırada son kalan oğlunun ihaneti sonucunda kendi yaşamına son vermek zorunda kalmıştır.

Sonuç olarak, Büyük İskender'in ölümünden sonra, bütün Hellenistik Dönem boyunca Küçük Asya'daki krallıkların kendi aralarındaki kıyasıya rekabet, içlerinden herhangi birinin ötekilere egemen olacak denli sivrilmesine engel olmuş ve bu durum Anadolu'nun siyasal bütünlüğüne kavuşmasını geciktirmiştir. Bu da şüphesiz Roma'nın işine yaramıştır. Böylelikle Romalılar, hiçbir devletin büyümesine ve güçlenmesine izin vermeyerek, Hellenistik krallıklar arasındaki güçler dengesini korumuşlar, ya onları birbirlerine karşı kışkırtmışlar veya onların süregelen savaşlar sonunda birbirlerini yıpratmalarını uzaktan izlemişlerdir. Fakat, Roma'nın en tehlikeli ve güçlü düşmanlarından biri olan Pontos Kralı Mithradates VI Eupator, İÖ. I. yüzyılın ilk yarısında Roma'nın Doğu Akdeniz'deki egemenliğine karşı savaşmıştır. Özellikle Birinci Mithradates-Roma Savaşı (İÖ. 89-85) sırasında, Anadolu ve Hellas'ta yaşayan halkların kurtarıcı sıfatıyla aynen ikinci bir İskender gibi ortaya atılarak, Romalılar karşısında hiç de azımsanmayacak başarılar elde etmiş ve kısa bir süre için de olsa, Roma'nın Küçük Asya'daki hakimiyetine son vermiştir. Bununla birlikte Küçük Asya'daki Hellenistik krallıklar, prenslikler, bölgesel birlikler, yerel yöneticiler ve bağımsız kent devletleri Pontos kralına karşı, Roma saflarında yer almışlar ve Romalıların Anadolu'daki hakimiyetlerini sağlamlaştırmasına yardımcı olmuşlardır. Bu şekilde belki bilerek, belki de bilmeyerek, kendi sonlarını hazırlamışlardır. Mithradates'in ölümüyle, Hellenistik dünyanın son büyük ve tam bağımsız hükümdarı tarih sahnesinden çekilmiş, Romalılar rahat bir nefes almış ve parçalanmak üzere olan doğu devletlerini bir araya getirip Roma'ya karşı savaşmak fikri son bulmuştur. Bundan sonra, politik anlamda *status quo* ve Hellenistik krallıklar gibi kavramlar ortadan kalkmış ve artık Hellas, Anadolu ve Syria'da Roma hakimiyeti başlamıştır.

APPENDIX 1

A. Mithradates VI Eupator Dionysos'a İlişkin Antik Kaynakların ve Modern Literatürün Durumu

Mithradates VI Eupator Dionysos'un hayatına ve kariyerine ilişkin günümüze ulaşan antik literatür verileri büyük ölçüde Romalılar ya da Roma yanlısı Hellenler tarafından kaleme alınmıştır[2236]. Bunların bir kısmı kralla çağdaş; fakat geri kalanların büyük bir bölümü, geç dönem kaynaklarıdır. Yani kraldan yüzyıl/yüzyıllarca sonra yaşamış antikçağ yazarlarının eserleridir. Ve *Romano-centric*[2237] (Roma merkezli) bakış açısıyla kaleme alınmışlardır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Eskiçağ Tarihi'nde, Klasik ve Roma dönemleriyle kıyaslanınca Hellenistik Dönem'de yaşamış ve kendi zamanını anlatan antikçağ tarihçi sayısının oldukça az ve Poseidonios, Strabon ve Sallustius gibi önemli yazarların eserlerinin büyük ölçüde kayıp olmasıdır. Diğeri ise, Aisopos[2238], Kyzikos'lu Teukros[2239], Magnesia'lı Herakleides[2240], Skepsis'li Metrodoros *etc.* gibi *pro-Mithradatic* (Mithradates yanlısı) yazarların olaylara Pontos tarafından bakan eserlerinin günümüze ulaşamamasıdır. Bu durum Geç Hellenistik Dönem Tarihi çalışanlar için büyük bir handikaptır. Bu bakımdan konu VI. Mithradates olunca ister istemez tarihçiyi Roma ve geç dönem yazarlarının eserlerini kullanmaya itmektedir. Roma ve geç dönem yazarlarının VI. Mithradates'in yaşamına, karakterine ve Roma'yla olan savaşlarına ilişkin kaleme aldıkları bölümler ve anekdotlar aydınla-

---

[2236] Çünkü, tarih yenenler tarafından yazılır.

[2237] Birçok antikçağ tarihçisi tarafından benimsenen yaklaşımın günümüz tarihçilerinin üzerinde görünmeden var olan etkisi oldukça büyüktür. Bunun doğal sonucu olarak modern tarihçilerin büyük bölümü, özellikle Geç Hellenistik Dönem Anadolu tarihinin çözümlenmesinde bu kategoriden yararlanıp, bu yaklaşımı bir ölçüt olarak sorgulamadan benimsemişlerdir. Bu bakımdan söz konusu tarihçilerin birçoğu sosyal konumunu paylaştıkları ya da arzuladıkları üst sınıf senatörlerin tavırlarıyla kaleme aldıkları eserlerinde Roma'ya hangi koşulda olursa olsun karşı duran krallıkları, yerel prenslikleri ve halkları boş mücadeleler ve unvanlar için mücadele eden dalkavuklar ya da haydutlar olarak görmüşlerdir (ayrıca bk. Price 2004, 56). Bu bakımdan, geleneksel *Romano-centric* yaklaşım, söz konusu bakış açısına bağlı olmanın nedenini anlamamızı sağlamadığı için bize tatmin edici görünmemektedir.

[2238] Suda αι 333="Αἴσωπος".

[2239] Suda τ 426="Τεῦκρος".

[2240] Diog. Laert. V. 94.

tıcı bilgiler içermekle birlikte yetersizdirler. Çünkü antik yazarlar daha ziyade, çeşitli konularda yazmış oldukları eserlerin bazı yerlerinde Mithradates'le ilgili olarak gördüklerini, duyduklarını ya da kendilerinden önceki yazarlardan okuduklarını aktarmışlardır. Bu yüzden, eserde konumuzla ilgili bilgi veren Hellen ve Roma yazarlarına ait hemen hemen bütün antik kaynakların dikkate alınmasının yanı sıra, epigrafik belgelerden, nümismatik buluntulardan ve arkeolojik kalıntılardan sağlanan bilgi ve ipuçlarından hareketle bazı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bunlardan, Hellenistik Dönem'in şüphesiz en önemli yazarı olan Megalopolis'li Polybios'un (İÖ. *ca.* 200-120), kaleme aldığı tarih eseri Karadeniz'e ve İÖ. *ca.* 301 yılında Pontos Krallığı'nın kuruluşundan İÖ. II. yüzyılın ortalarına kadarki döneme ilişkin önemli bilgiler vermektedir. Polybios'un İÖ. 146 yılına kadar getirdiği tarih kitabının İÖ. 80'li yıllara kadar devam ettiren Apameia'lı (Syria) Poseidonios'un (İÖ. 150-75) eseri her ne kadar elimize fragmanlar halinde ulaşmış olsa da özellikle, İÖ. I. yüzyılın ilk çeyreği ve Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasındaki Delos, adalar ve Atina'nın tutumuna ilişkin olayları bizzat o çağda yaşayan biri olarak kaleme almıştır[2241]. Daha sonradan İS. II-III. yüzyılda Athenaios'un *Masabaşı Sohbetleri* olarak derlediği kitabında söz konusu olayları Poseidonios'u kullanarak yeniden yorumlaması bizim Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasındaki Atina ve Delos'un durumunu hakkında daha detaylı bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. Ulaşabildiği kaynakları genellikle önemli bir değişikliğe uğratmaksızın kopyalamak suretiyle bir *Dünya Tarihi* oluşturmuş olan, Augustus Dönemi yazarlarından Sicilia'lı Diodoros (İÖ. *ca.* 80-20), mitolojik dönemlerden başlattığı eserini, İÖ. 60 yılına kadar getirmiştir. Diodoros'un eseri Karadeniz'in evriminden Pontos Krallığı'nın kuruluşuna ve Mithradates'in Romalılara karşı giriştiği savaşlara kadar her konuda bizi değişik şekillerde bilgilendirmektedir. Gallia'lı Pompeius Trogus (İÖ. 30-İS. 14), *Philippus Tarihi* adlı kitabından günümüze kalan fragmanlar ile İS. III. yüzyılda Trogus'un eserinden özet –*epitome*– yapan Iustinus'un tarih kitabı Pontos Krallığı'na, krallarına ve özellikle VI. Mithradates'in çocukluğuna, krallığının ilk yıllarına, Roma karşıtı propagandasına ve bu politikanın Hellenler üzerindeki etkisine ilişkin başka hiçbir yerden öğrenemeyeceğimiz ilginç detaylar kaleme almıştır. Şüphesiz bunda Pompeius Trogus'un amcasının Pompeius'un Mithradates'e karşı yürüttüğü savaşa komutan olarak katılmış olmasının payı büyüktür.

[2241] Fakat Poseidonios'un eserinde de, aynı Polybios'ta olduğu gibi, Roma hayranlığı açıkça belli olmaktadır (Forte 1972, 96 vd.).

Ünlü hatip Cicero (İÖ. 106-43), İÖ. I. yüzyılın ilk yarısında Roma Cumhuriyet Devri'yle ilgili her alanda olduğu gibi, Roma'nın doğu politikası, Hellas ve Küçük Asya eyaletlerinin durumu, Akdeniz'deki korsanlar, "*Ephesos Akşamı*" ve Mithradates Savaşları konusunda detaylı bilgiler vermektedir. Bunların yanı sıra, Roma'nın Mithradates Savaşları sırasındaki politik durumu, Hellenistik krallıklarla ilişkileri ve Mithradates Savaşları'na gönderilen komutanların ve *legatus*'ların işleri ve kariyerleri hakkında görgü şahidi ve olayların bir parçası olarak birinci elden değerli bilgiler vererek dönemin politik atmosferini ve Roma'nın Pontos kralına karşı tavrını yansıtmaktadır. Bu bakımdan Cicero'nun felsefe eserleri, mektupları ve özellikle *In Verem*, *Pro Murena, Pro Archaia, Pro Flacco* ve *Pro Manilia* gibi söylevleri İÖ. I. yüzyılın ilk yarısı hakkında her konuda olduğu gibi, Mithradates açısından da değerli ve çeşitli bilgiler veren bir hazinedir. Gene, İÖ. I. yüzyılın Cicero'yla çağdaş önemli yazarlarından Sallustius'un kaleme aldığı *Tarih* kitabından günümüze kalan fragmanlar ve özellikle Pontos kralının Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı sırasında Parthia Kralı Arsakes'e yazdığı mektup –eğer gerçekse[2242](?), Mithradates'e ilişkin bilgi elde edilen en önemli belgelerdendir.

Antikçağın en önemli coğrafyacılarından Amaseia'lı Strabon'un (İÖ. 64-İS. 20) *Coğrafya* kitabı, Hellenistik Dönem'in sonunda bilinen dünyanın renkli bir haritasını gözler önüne sermektedir. Coğrafyacı, Akdeniz'de gezdiği bölgelerin topoğrafyası ve tarihi coğrafyası dışında kentlerin kendi zamanındaki ve eski durumları hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Öyle ki, Kilikia'daki Korakesion kentinden bahsederken korsanlığa, Pergamon'u tanıtırken Attalos tarihine ya da Galatia'dan söz ederken Galat tarihi ve kültürüne ilişkin yorumlar yapmaktadır. Kendi doğduğu bölge olan Pontos'un topoğrafya ve tarihi coğrafyasıyla birlikte kentlerini detaylı bir şekilde anlatırken ise, Pontos Krallığı'nın sosyo-kültürel yapısına ve yönetim sistemine ilişkin açıklayıcı notlar düşmektedir. Özellikle yazarın akrabalarının Mithradates'in krallığı sırasında önemli görevlerde bulunmasından dolayı Mithradates-Roma Savaşları'na ilişkin başka şekillerde öğrenemeyeceğimiz önemli yorumlarda bulunmaktadır. Coğrafyacının Anadolu'ya dair verdiği kısa bilgiler ve betimlemeleri, yörelerin manzaralarını tarifine kadar son derece paralellik göstermektedir. Öyle ki, bu yerleri kendi gözleriyle görmüş ya da başka bir görenin tariflerini kelimesi kelimesine tekrarlamış olması ge-

[2242] Raditsa 1969, 36 vdd. dn. 56; ayrıca bk. Front. *A* 417.

rekir[2243]. Pontos Bölgesi'nin tarihi coğrafyasına ilişkin diğer bir kaynak ise, Kappadokia Valisi, İzmitli Arrianus'un (İS. *ca.* 86- *ca.* 160) İS. 131 yılındaki Pontos gezisi sırasında Roma İmparatoru Hadrianus (İS. 117-138) için kaleme aldığı *Pontos Seyahati*'dir. Bölgenin topoğrafyası dışında kentlerin antik ve kendi zamanındaki konumları ve durumları hakkında birinci elden bilgiler sunmaktadır. Yaşlı Plinius'un (İS. 23/24-79), *Doğa Tarihi* adlı eseri ise, Pontos Bölgesi'nin tarihi coğrafyası, flora-faunasına ve Mithradates'in kişiliğine ilişkin pek çok konu hakkında kısa; ama başka kaynaklardan edinemediğimiz değerli bilgiler vermektedir.

Augustus Dönemi yazarlarından Livius'un (İÖ. 59- İS. 17), *Şehrin Kuruluşundan İtibaren* adlı eserinin özet kısımları her ne kadar İÖ. I yüzyılın ilk yarısındaki olayları ana hatlarıyla yansıtsa da temel tarih eserlerinden biridir. Livius tradisyonunu takip eden Velleius Paterculus (Augustus-Tiberius zamanı), Valerius Maximus (İS. I. yüzyıl), Florus (İS. I.-II. yüzyıl), Licinianus (İS. II. yüzyıl) Eutropius (İS. IV. yüzyıl), Festus (İS. IV. yüzyıl), Iulius Obsequens (İS. IV. yüzyıl), ve Orosius (İS. IV-V. yüzyıl) gibi antik tarihçilerin eserleri Mithradates-Roma Savaşları'nın ana hatlarının ortaya çıkarılmasında ve söz konusu dönemin Anadolu tarihi açısından daha iyi bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Buna Frontinus (İS. I yüzyıl) ve Polyainius'un (İS. II. yüzyıl) kaleme aldıkları antikçağın *Savaş Stratejileri*'ni konu alan kitapları eklenince Mithradates-Roma Savaşları konusunda önemli bilgiler edinilmektedir. Bununla birlikte Pontos'un otokton halkından Herakleia Pontike'li Memnon'un (İS. I. yüzyıl) İÖ. 364 yılından İS. 47 yılına kadarki *Herakleia Pontike Tarihi* adlı kitabından –İS. IX. yüzyıl Konstantinopolis *Patriarkhes*'i Photios'un eserinden– günümüze kalan fragmanlar çalışmamız açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Memnon'un eseri her ne kadar Herakleia Pontike merkezli olsa da, yazar Hellenistik Dönem Pontos Tarihi ve Mithradates-Roma Savaşları'na ilişkin özgün ve değerli bilgiler vermektedir. Ayrıca, İÖ. 70 yılına kadar bağımsızlığını koruyabilmiş kentin gerek Hellenistik krallıklar gerekse Roma'yla olan ilişkilerini ve dönemin politikalarını anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Plutarkhos'un (İS. *ca.* 46-120) *Ahlak* adlı popüler felsefe eseri ile Roma ve Hellenlerin önemli kişiliklerini karşılaştırdığı *Paralel Yaşam-*

[2243] Strabon'un eseri üzerine verilen bu bilgiler, bir bakıma coğrafyacıyı ve kaleme aldığı eseri aklamak içindir. Zira Strabon'un tarihi coğrafya eseri üzerine yapılan araştırmalar, yazarın sözünü ettiği bölgelere sırt tetkik amaçlı seyahatler düzenlediği konusunda hemfikirdirler (Ramsay 1960, 74 vdd.; ayrıca bk. Syme 1995, 1 vdd.).

lar adlı eserinin *Tiberius Gracchus, Marius*, *Sertorius*, *Sulla*, *Lucullus* ve *Pompeius* biyografileri ise, Roma'nın Doğu politikası ile Mithradates-Roma Savaşları konusunda derin bir perspektif edinmemizi sağlamaktadır. Zira yazar, Sulla'yı anlatırken *dictator*'un bizzat kendisinin kaleme aldığı hatıralarını kullanmış; Lucullus'u kaleme alırken ise, büyük ölçüde Sallustius'un –bizim elimize fragmanlar halinde geçen– *Tarih* eserinden yararlanmıştır. Plutarkhos, ayrıca bu çalışmalarıyla Hellenlerin gözünden Romalıların nasıl görüldükleri konusunda bir fikir edinmemizi sağlamaktadır[2244]. Bununla birlikte Mithradates'e ilişkin en kapsamlı eser şüphesiz İS. II. yüzyıl yazarlarından İskenderiyeli Appianos'un, Roma'nın bilinen dünyayı nasıl hakimiyeti altına aldığını coğrafi ve etnolojik başlıklar altında topladığı kitaplarla anlattığı *Roma Tarihi* adlı eserinin *Mithridatika* kitabıdır. Appianos da, kendisinden önce ve sonraki birçok Hellen ve Latin yazarı gibi *Romano-centric* bakış içerisinde yazmasına, kronolojik noktaları atlamasına, ikinci sınıf bir tarihçi olarak olayları yüzeysel anlatmasına karşın, yine de Mithradates yaşamına ve Roma Savaşları'na ilişkin antikçağın kaleme alınmış tek önemli ve derli toplu çalışmasını yapmıştır. Aynı zamanda Roma senatörü olan İznikli tarihçi Cassius Dio'nun (İS. *ca.* 150-235), *Roma Tarihi* adlı yapıtı, İÖ. I yüzyılda Roma'nın Hellenistik krallıklarla ilişkilerine ve Roma-Mithradates Savaşları'na ilişkin değerli bilgiler vermektedir.

Pontos Krallığı'nın yanı sıra, diğer Hellenistik krallıklara ait nümismatik veriler İÖ. I yüzyılda Anadolu ekonomisinin ve sosyo-politik yapısının nasıl şekillendiğini anlamamıza yardımcı olmuştur. Bununla birlikte, özellikle nümismatik tarihinin en hareketli ve en yoğun sikke üretiminin yapıldığı Mithradates VI Eupator'un dönemi bizim açımızdan ayrı bir öneme sahiptir. Zira, VI. Mithradates'in Romalılara karşı giriştiği savaş faaliyetleri sırasında, askerlerine yapacağı ödemeler dolayısıyla Pontos, Paphlagonia ve Kimmeria Bosporos'unda *etc.* üniter sikke politikası çerçevesinde bastırdığı yoğun oranda sikke darbı Pontos Krallığı'nın egemenlik ve savaş faaliyetleriyle doğru orantılıdır. Ayrıca VI. Mithradates döneminde basılan sikkeler, Pontos kralının gerek Karadeniz havzasında ve kendi krallığında gerekse Anadolu'da uyguladığı politikanın ikonografik açıdan ne şekilde yansıdığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Diğer bir nokta ise, sikkeler üzerindeki ikonografik şekiller ve yazılar Mithradates VI Eupator'un egemenliğinin hangi bölgelere ve kentlere kadar uzandığını anlamamızı sağlamıştır.

[2244] Forte 1972, 97.

Bunun yanı sıra, sikkelerin üzerlerindeki mitolojik figürler ise, Pontos'un sosyo-kültürel ve tinsel özelliklerine işaret etmektedir. Böylelikle söz konusu darplar sayesinde Pontos'ta tapınım gören eski kültür ve inançların Pontos Krallığı ve VI. Mithradates zamanında ne şekillerde uygulandığı konusunda birinci elden bilgiler elde edilmiştir. Bu bakımdan, VI. Mithradates haricinde Hellenistik Dönem Anadolu Krallıkları ve Atina'ya ilişkin olarak *NC, SNG, IGCH, BMC*, F. Imhoof-Blumer (1902, *Kleinasiatische Münzen II*), W. H. Waddington *et al.* (1925, *Recueil général des monnaies grecques et romaines de l'Asie Mineure*), B. V. Head (1977[3] *Historia Numorum: A Manual of Greek Numismatics*), F. de Callataÿ (1997, *L'histoire des guerres mithridatiques vue par les monnaies*) *etc.* gibi periyodikler, müze katalogları ve standart başvuru eserlerinin yanı sıra, O. Mørkholm (1979; 2000), B. Simonetta (1961; 1977), M. Thompson (1961; 1962) ve O. Tekin (1999) *etc.* gibi eksperlerin yayımladıkları kitaplar ve makalelerden yararlanılmıştır.

Epigrafik belgeler ise, özellikle Hellenistik Dönem Küçük Asya krallıklarının, kentlerin sivil toplum ve kırsal yaşamıyla yönetim birimlerinden sosyal, kültürel, dinsel organizasyonlarına ve politikalarına kadar her konuda çeşitli şekillerde bilgi edinmemizi sağlamaktadırlar. Ayrıca söz konusu belgeler yüzey araştırmaları ve kazılarla her geçen gün biraz daha çoğalmaktadır. Bununla birlikte konu Mithradates olunca Anadolu'dan günümüze ulaşan sınırlı sayıdaki yazıt büyük ölçüde ya Nysa'lı Khairemon gibi kişilerin Romalıların erzak ihtiyacını karşılamak üzere onlara nasıl yardım ettiğini ya da Stratonikeia, Aphrodisias, Korma, Nysa, Tabai, Termessos, Ephesos *etc.* gibi kentlerin Mithradates-Roma Savaşları sırasında nasıl ve hangi şartlar altında Pontos kralına direndiklerini anlatan yazıtlarla *senatus consultum* belgeleridir. Ayrıca Mithradates-Roma Savaşları sırasında gerek Mithradates'in komutanlarına gerekse korsanlara karşı kentlerini korudukları için Romalı komutanları onurlandıran yazıtlardır. Zira Pontos kralını onurlandıran, Rhodos, Delos adalarındaki yapı, heykel ve yazıtlar gibi Küçük Asya'nın birçok kentlerindeki belgeler Mithradates-Roma Savaşları sırasında ve Romalılar Pontos'u ele geçirdikten sonra, *damnatio memoriae*'a uğratılıp kasıtlı olarak tahrip edildikleri için günümüze ulaşamamıştır. Bununla birlikte Roma hakimiyetinin tam olarak ulaşamadığı Kuzey Karadeniz'deki Apollonia, Odessos, Olbia, Khersonesos ve Pantikapaion *etc.* gibi Hellen kolonilerinden I. Pharnakes'in Pontos Krallığı zamanına ve Mithradates ile Diophantos, Tarsus'lu Epitynkhanon *etc.* gibi Pontos kralının komutanlarına ilişkin önemli dekretler ve onur yazıtları bulun-

maktadır. Bu bakımdan konumuzla ilgili olarak *SIG*^{3}, *OGIS, IGR, SEG, EA, CIL, IK, ILS, IOSPE, IGB, ZPE* ile Welles (1934, *Royal Correspondence in the Hellenistic Period*), Sherk (1969, *Roman Documents from the East*), (1984, *Rome and the Greek East to the Death of Augustus*) *etc.* gibi epigrafik süreli yayınlar ve el kitaplarından yararlanılmıştır.

Genel olarak Pontos Tarihi ve Mithradates VI Eupator konusunda nümismatik, epigrafik belgelere ve büyük ölçüde antik edebi kaynaklara dayanmak suretiyle, ulaştıkları sonuçları sistematik bir şekilde ortaya koyan ilk eserler 1847 yılında P. S. Frandsen (*Mithridates VI Eupator, König von Pontos*), 1879 yılında E. Meyer (*Geschichte des Königreichs Pontos*) ve 1890 yılında Th. Reinach (*Mithridate Eupator, roi du Pont*: 1895 yılında *Mithridate Eupator, König von Pontos* başlığı altında Almanca'ya çevrilmiştir) tarafından kaleme alınmıştır. F. Geyer'in ("Mithradates (12)". *RE* XV/2 (1965^2) *col.* 2163-2205) adlı makalesi Mithradates'in kariyerine ve krallığına ilişkin yeni deliller ortaya koymuş ve yeni tartışmalara zemin yaratmıştır. Ancak 20. yüzyılının ilk yarısında M. Castagna (1938, *Mithridate Eupatore, re del Ponto*) ve Calderini (1949/1950, *Mithridate Eupatore, re del Ponto*) haricinde Pontos Krallığı'na ve VI. Mithradates'e ilişkin kapsamlı çalışma yapılmamıştır. Bununla birlikte T. R. S. Broughton (1938, *Roman Asia Minor, an economic survey of ancient Rome*), M. I. Rostovtzeff (1941, *Social and Economic History of the Hellenistic World* I-III. D. Magie (1950, *Roman Rule in Asia Minor*) ve E. Will'in (1979^2-1982^2, *Histoire politique du monde hellénistique*) adlı çalışmaları Romalıların Pontos ve VI. Mithradates'le olan ilişkileri açısından önemli bilgiler içermekte olup halen Hellenistik Çağ Anadolu Tarihi ve Küçük Asya Roma eyalet tarihi alanında yazılmış, standart eser olma özelliklerini korumaktadırlar. Bunların yanında, esas itibariyle Roma'nın, İÖ. II yüzyıldan itibaren Akdeniz Dünyası'na karşı izlediği emperyalist ve yayılımcı politika ile Hellenistik krallarla olan ilişkilerini konu alan W. Harris (1979, *War and Imperialism in Republican Rome, 327-70 BC.*), E. S. Gruen (1984, *The Hellenistic World and the Coming of Rome*), A. N. Sherwin-White, (*Roman Foreign Policy in the East, 168 B.C. to A.D.*); R. M. Kallet-Marx (1995, *Hegemony to Empire: The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 B.C.*) ve G. Shipley'in (2000, *The Greek World After Alexander 323-30 BCE.*) adlı çalışmaları temel el kitaplarıdır.

Hellenistik Dönem Pontos Tarihi ve VI. Mithradates'e ilişkin en önemli çalışmalar ise, E. Olshausen und J. Biller (1984 *Historisch-geographische Aspekte der Geschichte des Pontischen und Armenischen Reiches. Teil 1, Untersuchungen zur historischen Geographie von Pontos unter den Mithradatien*), B.C. McGing (1986, *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator King of Pontus*), N. Lomouri (1979, *History of the Pontic Kingdom* Part I 'Rusça'), E. A. Molev (1976, Mithridates Eupator: The Creation of the Black Sea State 'Rusça'); 1995, *The Sovereign of Pontos* 'Rusça'), S. Ju. Saprykin, (1996, *The Pontic Kingdom. A State of the Greeks and Barbarians in the Black Sea Littoral* 'Rusça'), J. J. Portanova (1988, *The Associates of Mithridates VI of Pontus.* 'Columbia University, doktora tezi'), L. Ballesteros Pastor (1996, *Mithridates Eupátor, rey del Ponto*), F. de Callataÿ (1997, *L'histoire des guerres mithridatiques vue par les monnaies*), Mastrocinque (1999, *Studi Sulle Guerre Mithridatiche*) ve D. B. A. Erciyas'ın (2001, *Studies in the Archaeology of Hellenistic Pontus: The Settlements, Monuments, and Coinage of Mithradates VI and his Predecessors* 'University of Cincinnati, Doktora tezi, baskıda') adlı eserleridir. Söz konusu çalışmalar kaynak bilgisi, temel bilgiler ve o zamana kadar yayımlanmış olan modern literatür ışığında Pontos Krallığı ve Mithradates hakkında değerli bilgiler veren önemli eserlerdir.

Bunların yanında, E. Olshausen, "Mithridates VI und Rom". (*ANRW* I 1 1972 806-815), E. Badian, "Rome, Athens, and Mithridates". (*AJAH* 1 1976 105-128), C. Habicht, "Zur Geschichte Athens in der Zeit Mithridates VI". (*Chiron* 6 1976 127-142), D. G. Glew, "Mithridates Eupator and Rome: A Study of the Background of the First Mithridatic War". (*Athenaeum* LV 1977 380-405), "Between the Wars: Mithridates Eupator and Rome, 85-73 B.C." (*Chiron* 11 1981 109-130), A. N. Sherwin-White, "Roman Involment in Anatolia, 167-88 BC." (*JRS* LXVII 1977 62-75), "Ariobarzanes, Mithridates and Sulla". (*CQ* XXVII/1 1977 173-183), W. Z. Rubinsohn, "Mithradates VI Eupator Dionysos and Rome's Conquest of the Hellenistic East" (*MHR* VIII/1 1993 5-54), J.-L. Ferrary, "Les gouverneurs des provinces romaines d'Asie Mineure (Asie et Cilicie), depuis l'organisation de la province d'Asie jusqu'à la premièrre guerre de Mithridate (126-88 av. J.-C.)". (*Chiron* 30 2000 161-193), B. C. McGing, "Subjection and Resistance: To the Death of Mithradates". (Şurada: *A Companion to the Hellenistic World.* Ed. A. Erskine, Oxford 2003 71-89) *etc.* gibi eksperlerin kaleme aldıkları makaleler Mithradates -Roma ilişkilerine değişik açılardan ışık tutmaktadırlar.

APPENDIX 2

A. HELLENİSTİK KRAL LİSTELERİ

Büyük İskender, Halefleri ve Seleukos'lar Krallığı	
III. Aleksandros (Büyük İskender)	İÖ. 336-323
Philippos Arrhidaios	İÖ. 323-316
IV. Aleksandros	İÖ. 316-312
Seleukos I Nikator	İÖ. 311-281
Antiokhos I Soter	İÖ. 281-261
Antiokhos II Theos	İÖ. 261-246
Seleukos II Kallinikos 'Pogon' & Antiokhos II Hieraks	İÖ. 246-225
Seleukos III Keraunos Soter	İÖ. 225-223
Antiokhos III Megas	İÖ. 223-187
Seleukos IV Philopator	İÖ. 187-175
Antiokhos IV Theos Epiphanes	İÖ. 175-164
Antiokhos V Eupator	İÖ. 163-162
Demetrios I Soter	İÖ. 162-150
İskender Balas	İÖ. 150-145
Demetrios II Nikator	İÖ. 145-140
Antiokhos VI Epiphanes Dionysos	İÖ. 145-142
Kallinikos 'Sidetes'	İÖ. 138-129
Demetrios II Nikator	İÖ. 129-125
Kleopatra Thea	İÖ. 126
Kleopatra Thea & Antiokhos VIII Grypos	İÖ. 125-121
V. Seleukos	İÖ. 125-
Antiokhos VIII Epiphanes Philopator Kallinikos 'Grypos'	İÖ. 121-96
Antiokhos IX Eusebes Philopator 'Kyzikenos'	İÖ. 115-95
Seleukos VI Epiphanes Nikanor	İÖ. 96-95
Demetrios III Philopator	İÖ. 95-88
Antiokhos X Eusebes Philopator	İÖ. 95-83
Antiokhos XI Epiphanes Philadelphos	İÖ. 94
Philippos I Philadelphos	İÖ. 94-83
Antiokhos XII Dionysos Epiphanes Philopator Kallinikos	İÖ. 87-84
Armenia Kralı II. Tigranes	İÖ. 83-69
Antiokhos XIII Eusebes 'Asiatikos'	İÖ. 69-64
II. Philippos	İÖ. 65-64

Ptolemaios'lar Krallığı	
Ptolemaios I Soter	İÖ. 305-282
Ptolemaios II Philadelphos	İÖ. 282-246
Ptolemaios III Euergetes	İÖ. 246-222
Ptolemaios IV Philopator	İÖ. 222-205
Ptolemaios V Epiphanes	İÖ. 204-180
Ptolemaios VI Philometor	İÖ. 180-145
Ptolemaios VII Neos Philopator	İÖ. 145-144
Ptolemaios VIII Euergetes Physkon	İÖ. 145-116
IX Soter II Lathyros	İÖ. 116-107
III. Kleopatra & X.	İÖ. 101
X. Ptolemaios I Aleksandros & Kleopatra Berenike	İÖ. 101-88
Ptolemaios XI Soter II	İÖ. 88-81
Ptolemaios II Aleksandros	İÖ. 80
Ptolemaios XII Auletes	İÖ. 80-58
IV. Berenike	İÖ. 58-55
Ptolemaios XII Auletes	İÖ. 55-51
VII. Kleopatra & XIII. Ptolemaios	İÖ. 51-47
VII. Kleopatra & XIV. Ptolemaios	İÖ. 47-44
VII. Kleopatra & XV. Ptolemaios (Ceasarion)	İÖ. 44-30

Kommagene Krallığı	
Ptolemaios	İÖ.162-*ca*. 130
Samus II Theosebes Dikaios	İÖ. *ca*. 130-100
Mithradates I Kallinikos	İÖ. *ca*. 100-70
Antiokhos I Theos Dikaios Philoromaios Philhellen	İÖ. *ca*. 70-35
II. Mithradates	İÖ. *ca*. 31
II. Antiokhos (hüküm sürmedi)	İÖ. 29 öldü
III. Mithradates	İS. 17 öldü

Antigonos'lar Krallığı

Antigonos I Monophthalmos	İÖ. 306-301
Demetrios I Poliorketes	İÖ. 306-283
II. Antigonos Gonatas	İÖ. 283-239
II. Demetrios	İÖ. 239-229
III. Antigonos Doson	İÖ. 229-221
V. Philippos	İÖ. 221-179
Perseus	İÖ. 179-168

Pergamon Krallığı

Philetairos	İÖ. 283-263
I. Eumenes	İÖ. 263-241
Attalos I Soter	İÖ. 241-197
Eumenes II Soter	İÖ. 197-159
II. Attalos	İÖ. 159-139
III. Attalos	İÖ. 139-133
(III. Eumenes=Aristonikos)	İÖ. 133-129

Kappadokia Krallığı

III. Ariarathes	İÖ. 255/251-220
Ariarathes IV Eusebes	İÖ. 220- *ca*. 162
Ariarathes V Eusebes Philopator	İÖ. *ca*. 163-ca. 130
Ariarathes VI Epiphanes Philopator	İÖ. *ca*. 130-ca. 116
Ariarathes VII Philometor	İÖ. *ca*. 116-*ca*. 101/100
Ariarathes IX Eusebes Philopator	İÖ. *ca*. 100-*ca*. 97
VIII. Ariarathes	İÖ. *ca*. 97-*ca*. 96
Hükümdarlığın sona ermesi; Kappodokia'lıların aristokratik tabakaya mensup Ariobarzanes'i kral seçmeleri	
Ariobarzanes I Philoromaios	İÖ. *ca*. 95-*ca*. 90
Ariarathes IX Eusebes Philopator*	İÖ. *ca*. 89-*ca*. 86
Ariobarzanes I Philoromaios	İÖ. *ca*. 85-*ca*. 63
Ariobarzanes II Philopator	İÖ. 62-*ca* 54
Ariobarzanes III Eusebes Philoromaios	İÖ. *ca*. 54-42
Ariarathes X Eusebes Philadelphos	İÖ. 42-36
Arkhelaos	İÖ. 36-İS. 17

not:*Ariarathes IX Eusebes Philopator, Mithradates VI Eupator'un oğluydu. Bu da bize İÖ. *ca*. 101-*ca*. 86 yılları arasında Kappadokia Krallığı'nın yönetiminde dolaylı da olsa Mithradates VI Eupator'un söz sahibi olduğunu göstermektedir (Ramsay 1999, 225 dn. 102).

Pontos Krallığı

II. Mithradates (Kios kralı)	İÖ. *ca*. 337/336-*ca*. 302/301
Mithradates I Ktistes	İÖ. *ca*. 302/301-*ca*. 266/265
Ariobarzanes	İÖ. *ca*. 266/265-*ca*. 250
II. Mithradates	İÖ. *ca*. 250-*ca* 220
III. Mithradates	İÖ. *ca*. 220-*ca* 198
I. Pharnakes	İÖ. *ca*. 197-*ca* 160/159
Mithradates IV Philopator Philadelphos	İÖ. *ca*. 160/159-*ca*. 150
Mithradates V Euergetes	İÖ. *ca*. 150-120
Mithradates VI Eupator Dionysos	İÖ. 120-63
II. Pharnakes (Kimmeria Bosporos'un Kralı)	İÖ. 63-47
Dareios	İÖ. 39-37?

Bithynia Krallığı

Zipoetes	İÖ. *ca*. 315-*ca*. 280
I. Nikomedes	İÖ. *ca*. 280-*ca*. 242
Ziaelas	İÖ. *ca*. 250-*ca*. 227
I. Prusias	İÖ. *ca*. 230-182
II. Prusias	İÖ. *ca*. 182-149
Nikomedes II Epiphanes	İÖ. 149-*ca*. 127
Nikomedes III Euergetes	İÖ. *ca*. 127-94
Nikomedes IV Philopator	İÖ. *ca*. 94-*ca*. 74

Parth Krallığı	
I. Phraates	İÖ. *ca*. 176-171
I. Mithradates	İÖ. 170-139
II. Phraates	İÖ. 139-129
I. Artabanos	İÖ. 128-124
II. Mithradates	İÖ. 124-88
I. Gotarzes	İÖ.*ca*.90-80
I. Orodes	İÖ.*ca*.80-78
Arsakes/Sinatrukes	İÖ.*ca*. 77-70
III. Phraates	İÖ.*ca*.70-58
II. Orodes	İÖ.*ca*.58-38
III. Mithradates	İÖ.*ca*.57-55
.....	

Armenia Krallığı	
Artaksias Sülalesi	
Zariadris'in oğlu Artaksias	İÖ. 189-*ca*. 164
I. Tigranes	İÖ. ?
I. Artavasdes	İÖ. ? -*ca*. 95
Tigranes II Megas	İÖ. *ca*. 95-55
II. Artavasdes	İÖ. 55-34
Artakses	İÖ. 34-20
III. Tigranes	İÖ. 20-*ca*. 8
IV. Tigranes	İÖ. *ca*. 8-İS. 1
Ariobarzanes	İS. 2-4
III. Artavasdes	İS. *ca*. 4-*ca*. 6
.....	

***not*:** Hellenistik Kral listelerinin hazırlanmasında E. J. Bickerman'ın, *Chronology of the Ancient World* (1980[2]) adlı monografyasının 128-135 sayfaları göz önünde bulundurulmuştur.

B. ROMA *CONSUL* LİSTESİ (İÖ. 177-İÖ. 34)

177	Gaius Claudius Pulcher	ile	Tiberius Sempronius Gracchus I
176	G. Cornelius Scipio Hispallus	ile	Quintus Petillius Spurinus
175	Marcus Aemilius Lepidus II	ile	Publius Mucius Scaevola
174	Spurius Postumius Albinus	ile	Quintus Mucius Scaevola
173	Lucius Postumius Albinus	ile	Marcus Popillius Laenas
172	Publius Aelius Ligus	ile	Gaius Popillius Laenas I
171	Gaius Cassius Longinus	ile	Publius Licinius Crassus
170	Aulus Atilius Serranus	ile	Aulus Hostilius Mancinus
169	Gnaeus Servilius Caepio	ile	Quintus Marcius Philippus II
168	Lucius Aemilius Paullus II	ile	Gaius Licinius Crassus
167	Quintus Aelius Paetus	ile	Marcus Iunius Pennus
166	Gaius Sulpicius Galba	ile	Marcus Claudius Marcellus I
165	Titus Manlius Torquatus	ile	Gnaeus Octavius
164	Aulus Manlius Torquatus	ile	Quintus Cassius Longinus
163	T. Sempronius Gracchus II	ile	Marcus IuventiusThalna
162	P. C. Scipio Nasica Corculum I	ile	Gaius Marcius Figulus I
161	Marcus Valerius Messalla	ile	Gaius Fannius Strabo
160	Marcus Cornelius Cethegus	ile	Lucius Anicius Gallus
159	Gnaeus Cornelius Dolabella	ile	Marcus Fulvius Nobilior
158	Marcus Aemilius Lepidus	ile	Gaius Popillius Laenas II
157	Sextus Iulius Caesar	ile	Lucius Aurelius Orestes
156	L. Cornelius Lentulus Lupus	ile	Gaius Marcius Figulus II
155	P. C. Scipio Nasica Corculum II	ile	Marcus Claudius Marcellus II
154	Lucius Postumius Albinus	ile	Quintus Opimius
153	Titus Annius Luscus	ile	Quintus Fulvius Nobilior
152	Lucius Valerius Flaccus	ile	Marcus Claudius Marcellus III
151	Aulus Postumius Albinus	ile	Lucius Licinius Lucullus
150	Titus Quinctius Flaminius	ile	Manius Acilius Balbus
149	Manius Manilius	ile	Lucius Marcius Censorinus
148	S. Postumius Albinus Magnus	ile	L. Calpurnius Piso Caesoninus
147	P. C. S. Africanus Aemilianus I	ile	Gaius Livius Drusus
146	Gnaeus Cornelius Lentulus	ile	Lucius Mummius Achaicus
145	Q.Fabius Maximus Aemilianus	ile	Lucius Hostilius Mancinus
144	Servius Sulpicius Galba	ile	Lucius Aurelius Cotta
143	Appius Claudius Pulcher	ile	Q. C. Metellus Macedonicus
142	Q. Fabius Maximus Servilianus	ile	L. Caecilius Metellus Calvus
141	Gnaeus Servilius Caepio	ile	Quintus Pompeius
140	Quintus Servilius Caepio	ile	Gaius Laelius Sapiens
139	Gnaeus Calpurnius Piso	ile	Marcus Popillius Laenas
138	P. C. Scipio Nasica Serapio	ile	D. Iunius Brutus Callaicus
137	M. Aemilius Lepidus Porcina	ile	Gaius Hostilius Mancinus

136	Lucius Furius Philus	ile	Sextus Atilius Serranus
135	Quintus Calpurnius Piso	ile	Servius Fulvius Flaccus
134	Gaius Fulvius Flaccus	ile	P. C. S. Africanus Aemilianus II
133	Lucius Calpurnius Piso Frugi	ile	Publius Mucius Scaevola
132	Publius Popillius Laenas	ile	Publius Rupilius
131	Lucius Valerius Flaccus	ile	P. L. Crassus Dives Mucianus
130	Lucius Cornelius Lentulus	ile	Marcus Perperna
129	Gaius Sempronius Tuditanus	ile	Manius Aquillius
128	Titus Annius Rufus	ile	Gnaeus Octavius
127	Lucius Cornelius Cinna	ile	L. Cassius Longinus Ravilla
126	Marcus Aemilius Lepidus	ile	Lucius Aurelius Orestes
125	Marcus Fulvius Flaccus	ile	Marcus Plautius Hypsaeus
124	Gaius Cassius Longinus	ile	Gaius Sextius Calvinus
123	Titus Quinctius Flaminius	ile	Q. Caecilius Metellus Baliaricus
122	Gnaeus Domitius Ahenobarbus	ile	Gaius Fannius
121	Q. F. Maximus Allobrigicus	ile	Lucius Opimius
120	Gaius Papirius Carbo	ile	Publius Manilius
119	Lucius Aurelius Cotta	ile	L. C. Metellus Delmaticus
118	Quintus Marcius Rex	ile	Marcus Porcius Cato
117	L. C. Metellus Diadematus	ile	Quintus Mucius Scaevola
116	Q. Fabius Maximus Eburnus	ile	Gaius Licinius Geta
115	Marcus Aemilius Scaurus	ile	Marcus Caecilius Metellus
114	Manius Acilius Balbus	ile	Gaius Porcius Cato
113	Gnaeus Papirius Carbo	ile	G. Caecilius Metellus Caprarius
112	L. Calpurnius Piso Caesoninus	ile	Marcus Livius Drusus
111	P. C. Scipio Nasica Serapio	ile	Lucius Calpurnius Bestia
110	Spurius Postumius Albinus	ile	Marcus Minucius Rufus
109	Q. C. Metellus Numidicus	ile	Marcus Iunius Silanus
108	Servius Sulpicius Galba	ile	Lucius Hortensius
107	Lucius Cassius Longinus	ile	Gaius Marius I
106	Quintus Servilius Caepio	ile	Gaius Atilius Serranus
105	Gnaeus Mallius Maximus	ile	Publius Rutilius Rufus
104	Gaius Flavius Fimbria	ile	Gaius Marius II
103	Lucius Aurelius Orestes	ile	Gaius Marius III
102	Quintus Lutatius Catulus	ile	Gaius Marius IIII
101	Manius Aquilius	ile	Gaius Marius V
100	Lucius Valerius Flaccus	ile	Gaius Marius VI
99	Aulus Postumius Albinus	ile	Marcus Antonius
98	Q. Caecilius Metellus Nepos	ile	Titus Didius
97	Gnaeus Cornelius Lentulus	ile	Publius Licinius Crassus
96	Gaius Cassius Longinus	ile	Gnaeus Domitius Ahenobarbus
95	Lucius Licinius Crassus	ile	Quintus Mucius Scaevola
94	Gaius Coelius Caldus	ile	Lucius Domitius Ahenobarbus
93	Gaius Valerius Flaccus	ile	Marcus Herennius

92	Gaius Claudius Pulcher	ile	Marcus Perperna
91	Sextus Iulius Caesar	ile	Lucius Marcius Philippus
90	Lucius Iulius Caesar	ile	Publius Rutilius Lupus
89	Gnaeus Pompeius Strabo	ile	Lucius Porcius Cato
88	Lucius Cornelius Sulla I	ile	Quintus Pompeius Rufus
87	Lucius Cornelius Cinna I	ile	Gnaeus Octavius
86	Lucius Cornelius Cinna II	ile	Gaius Marius VII
85	Lucius Cornelius Cinna III	ile	Gnaeus Papirius Carbo I
84	Lucius Cornelius Cinna IIII	ile	Gnaeus Papirius Carbo II
83	L. Cornelius Scipio Asiaticus	ile	Gaius Norbanus
82	Gnaeus Papirius Carbo III	ile	Gaius Marius
81	Gnaeus Cornelius Dolabella	ile	Marcus Tullius Decula
80	Lucius Cornelius Sulla II	ile	Quintus Caecilius Metellus Pius
79	Appius Claudius Pulcher	ile	Publius Servilius Vatia
78	Marcus Aemilius Lepidus	ile	Quintus Lutatius Catulus
77	M. Aemilius Lepidus Livianus	ile	Decimus Iunius Brutus
76	Gnaeus Octavius	ile	Gaius Scribonius Curio
75	Gaius Aurelius Cotta	ile	Lucius Octavius
74	Marcus Aurelius Cotta	ile	Lucius Licinius Lucullus
73	Gaius Cassius Longinus	ile	M. Terentius Varro Lucullus
72	G. C. Lentulus Clodianus	ile	Lucius Gellius Publicola
71	P. Cornelius Lentulus Sura	ile	Gnaeus Aufidius Orestes
70	Marcus Licinius Crassus I	ile	Gnaeus Pompeius Magnus I
69	Q. Caecilius Metellus Creticus	ile	Quintus Hortensius
68	Lucius Caecilius Metellus	ile	Quintus Marcius Rex
67	Manius Acilius Glabrio	ile	Gaius Calpurnius Piso
66	Manius Aemilius Lepidus	ile	Lucius Volcacius Tullus
65	Lucius Manlius Torquatus	ile	Lucius Aurelius Cotta
64	Lucius Iulius Caesar	ile	Gaius Marcius Figulus
63	Gaius Antonius	ile	Marcus Tullius Cicero
62	Decimus Iunius Silanus	ile	Lucius Licinius Murena
61	M. Valerius Messalla Niger	ile	M. P. Piso Frugi Calpurnianus
60	Lucius Afranius	ile	Q. Caecilius Metellus Celer
59	Gaius Iulius Caesar I	ile	Marcus Calpurnius Bibulus
58	L. Calpurnius Piso Caesoninus	ile	Aulus Gabinius
57	P. Cornelius Lentulus Spinther	ile	Q. Caecilius Metellus Nepos
56	G. C. Lentulus Marcellinus	ile	Lucius Marcius Philippus
55	Marcus Licinius Crassus II	ile	Gnaeus Pompeius Magnus II
54	Appius Claudius Pulcher	ile	Lucius Domitius Ahenobarbus
53	M. Valerius Messalla Rufus	ile	Gnaeus Domitius Calvinus I
52	Q. C. Metellus Pius Scipio	ile	Gnaeus Pompeius Magnus III
51	Marcus Claudius Marcellus	ile	Servius Sulpicius Rufus
50	L. Aemilius Lepidus Paullus	ile	Gaius Claudius Marcellus
49	L. Cornelius Lentulus Crus	ile	Gaius Claudius Marcellus

48	Gaius Iulius Caesar II	ile	Publius Servilius Isauricus I
47	Quintus Fufius Calenus	ile	Publius Vatinius
46	Gaius Iulius Caesar III	ile	Marcus Aemilius Lepidus I
45	Gaius Iulius Caesar IIII	(*tek başına*)	
44	Gaius Iulius Caesar V	ile	Marcus Antonius I
43	Aulus Hirtius	ile	Gaius Vibius Pansa
42	Marcus Aemilius Lepidus II	ile	Lucius Munatius Plancus
41	Publius Servilius Isauricus II	ile	Lucius Antonius
40	Gaius Asinius Pollio	ile	Gnaeus Domitius Calvinus II
39	Gaius Calvisius Sabinus	ile	Lucius Marcius Censorinus
38	Appius Claudius Pulcher	ile	Gaius Norbanus Flaccus
37	Lucius Caninius Gallus	ile	Marcus Vipsanius Agrippa I
36	Marcus Cocceius Nerva	ile	Lucius Gellius Publicola
35	Lucius Cornificius	ile	Sextus Pompeius
34	Marcus Antonius II	ile	Lucius Scribonius Libo

METİNDE KULLANILAN ANTİK KAYNAKLARA İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ

Ael. Arist. (= Aelius Aristides)
Kullanılan Metin ve Çeviri: P. Aelius Aristides. *The Complete Works*. Translated into English by C. A. Behr. Leiden vol. I 1981, II 1986.

Ael. *Anim*. (= Aelianus, *Peri Zōōn Idiotēros*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *On the Characteristics of Animals*. With an English translation by A. F. Scholfield I-III. Cambridge, Mass.-London 1958-1959 (The Loeb Classical Library).

Ael. *Var*. (= Aelianus, *Varia Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Historical Miscellany*. Edited and Translated by N. G. Wilson. Cambridge, Mass.-London 1997 (The Loeb Classical Library).

Ael. *Fr*. (= Aelianus, *Fragmenta*)
Kullanılan Metin: *Fragmenta. Claudii Aeliani de Natura Animalium Libri XVII, Varia Historia, Epistolae et Fragmenta*. Ed. R. Hercher. Vol. II Leipzig: Teubner 1866.

Ael. Her. *pros. cath*. (= Aelius Herodianus et Pseudo-Herodianus, *De Prosodia Catholica*)
Kullanılan Metin: *De Prosodia Catholica*. Ed. A. Lents. Leipzig: Teubner 1867.

Aët. (= Aëtius)
Kullanılan Metin: Editio Aldina, Venice 1534 (lib. I-VIII); lib. VII 1-90, Ed. J. Hirschberg, Leipzig 1899; lib. IX, Ed. S. Zervos, Athêna XXIII (1911) p. 265; lib. XI, Ed. C. Daremberg & C. E. Ruelle, *Rufus,* Paris 1879, p. 85; lib. XII, Ed. G. A. Kostomiris, Paris 1892; lib. XIII (parts), XV, Ed. S. Zervos, Athêna XVIII (1906) p. 241, XXI (1909) p. 3; lib. XVI, Ed. S. Zervos, Leipzig 1901.

Aiskh. (= Aiskhylos)
Per. (= *Persai*) *Tr*. (= *Septem Contra Thebes*)
Pr. (= *Prometheus Desmotes*)
Kullanılan Metin ve ve Çeviri: *Suppliant Maidens, Persians, Prometheus, Seven Against Thebes*. With an English translation by H. W. Smyth. Cambridge, Mass.-London 1956 (The Loeb Classical Library).

Alex. Trall. *Febr*. (= Alexander Trallianus, *de febribus Vermibus/epistula de vermibus*)
Kullanılan Metin: Alexander Trallianus, *De febribus Vermibus=epistula de vermibus*. Ed. T. Puschmann, Vienna 1878-1879; Nachträge, Ed. T. Puschmann. Berlin 1886.

Amm. Marc. (= Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ammianus Marcellinus*. With an English translation by J. C. Rolfe I-III. Cambridge, Mass.-London 2000 (The Loeb Classical Library).

Ampel. (= Lucius Ampelius, *Liber Memorialis*)
Kullanlan Metin: *Lucii Ampelii Liber Memorialis*. Ed. E. Assmann. 1935.

Anonymi (Arriani, ut Fertur) *Periplus Pont. Eux.* (= *Anonymi* [*Arriani, ut Fertur*] *Periplus Ponti Euxini*)
Kullanılan Metin: *Anonymi Periplus Ponti Euxini*. Ed. C. Müller. *Geography Graeci Minores* I. Paris 1990[2].

App. (= Appianus, *Rhomaika*)

civ.	(= *Bella civilia*)	*Num.*	(= *Nomadike*)
Hisp.	(= *Hispaniensis)*	*Samn.*	(= *Samnitike*)
Illyr.	(= *Illyrike*)	*Sic.*	(= *Sikelike*)
Mac.	(= *Makedonike*)	*Syr.*	(= *Syriake*)
Mithr.	(= *Mithridateios*)		

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Appian's Roman History*. With an English translation by H. White I-IV. Cambridge, Mass.-London 1912-1913 (The Loeb Classical Library).

Apollod. *bibl.* (= Apollodoros, *Bibliotheke*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Library*. With an English translation by J. G. Frazer I-II. Cambridge, Mass.-London 1963 (The Loeb Classical Library).

Apoll. Rhod. *argon.* (= Apollonios Rhodios, *Argonautica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Argonautica*. With an English translation by R. C. Seaton, Reprint. Cambridge, Mass.-London 1967 (The Loeb Classical Library).

Apollon. *frg.* (= Apollonius; *Aphrodisiensis*, *Karika*. *frg.*)
Kullanılan Metin: *Fragmenta*. Ed. K. Müller, *FHG*. Paris: Didot 1841-1870: 310-312. *frg.* 1-14.

Apul. *Mund.* (= Apuleius, *De Mundo*)
Kullanılan Metin: Apuleius Madaurensis. *De Mundo* (Apulée: Opuscules Philosophiques (Du Dieu de Socrate, Platon et sa Doctrine, Du Monde) et Fragments. Ed. J. Beaujeu, 1973).

Arat. (= Aratus)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Arati Phaenomena*. Ed. and translated by J. Martin. Firenze 1956.

Aret. *CD.* (= Aretaeus, *Chroniôn nousôn therapeutikon*)
Kullanılan Metin: *Aretaeus*. Ed. K. Hude, *CMG* ii, Leipzig 1923.

Aristot. *Hist. an.* (= Aristoteles, *Historia Animalium*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Historia Animalium*. With an English translation by A. L. Peck I-III. Cambridge, Mass-London 1965 (The Loeb Classical Library).

Aristotle, *History of Animals*. With an English translation by D. M. Balme VII-X. Prepared for Publication by A. Gotthelf. Cambridge, Mass-London 1991 (The Loeb Classical Library).
Aristotele, *Histoire des animaux*. Ed by P. Louis, Paris Les Belles Lettres, 1: 1964; 2: 1968; 3: 1969.

Aristot. *Fr.* (= Aristoteles, *Fragmenta*)
Kullanılan Metin: *Fragmenta*. Ed. V. Rose, Leipzig: Teubner 1886.

Aristot. *pol.* (= Aristoteles, *Politica*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Politics*. With an English translation by H. Rackham. London, New York 1967 (The Loeb Classical Library).
Aristoteles, *Politika*. Çev.: M. Tuncay. İstanbul 1993[4].

Aristot. *Oecon.* (= Aristoteles, *Oeconomica*)
Kullanılan Metin: Aristoteles, *Oeconomica*. Ed. B. A. van Groningen and A. Wartelle. *Aristotle Economique*. Paris, Les Belles Lettres (1968) 1-35. (1343a1-1353b27).

Aristot. *Mir. Ausc.* (= Aristoteles, *Mirabilium Auscultationes*)
Kullanılan Metin: Aristoteles, *Mirabilium Auscultationes*. Ed. I. Bekker. *Aristotelis Opera*, vol. II. Berlin 1831 (reprinted by De Gruyter, 1960): 830a5-847b10.

Arnob. (= Arnobius Siccensis)
Kullanılan Metin ve Çeviri= Arnobius, *Adversus Nationes*. Ed. B. Amata. 2000 Rome.

Arr. *anab.* (= Arrianus, *Anabasis*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Arrian*. With an English translation by P. A. Brunt I-II. Cambridge, Mass.-London 1976-1983 (The Loeb Classical Library).
Arrianus, *İskender'in Anabasis'i*. Çev.: H. Örs. İstanbul 1945.

Arr. *Bithy. frg.* (= Arrianus, *Bithynicorum fragmenta*)
Kullanılan Metin: *Bithynicorum fragmenta*. Ed. A. G. Roos and G. Wirth, *Flavii Arriani quae exstant omnia*. Leipzig: Teubner vol. II 1968.

Arr. *periplus* (= Arrianus, *Periplus Ponti Euxini*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Arriani Periplus Ponti Euxini. Arrianus'un Karadeniz Seyahati*. Çev. ve Yor.: M. Arslan. 2005 İstanbul.
Arrian, *Periplus Ponti Euxini*. Edited with introduction, translation and commentary by A. Liddle. London 2003.
Periplus Ponti Euxini. The Tradition of the Minor Greek Geographers. Ed. A. Diller. Lancaster-Oxford 1952.
Arriani Indica et Ponti Periplus. Ed. C. Müller. *Geography Graeci Minores* I. Paris 1990[2].

Arus. (= Arusianus Messius)
Kullanılan Metin. Arusianus, *Exempla Locutionum*. Ed by H. Keil. Şurada: Grammatici Latini 7 (439-514). Leipzig 1880.

Ascon. (= Q. Asconius Pedianus, *Orationum Ciceronis Quinque Enarratio*)

cont. Pis. (= *In Senatu Contra L. Pisonem*) *pro Scaur.* (= *Pro Scauro*)
pro Corn. (= *Pro Cornelio*) *pro Mil.* (= *Pro Milone*)
Tog. Cand. (= *In Toga Candida*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Q. Asconii Pediani Oratium Ciceronis Quinque Enarratio*. Ed. A. C. Clark. Oxford 1956[3].
Q. Asconius, *A Historical Commentary on Asconius*. B. A. Marshall. Columbia 1985.

Ath. *Deip* (= Athenaios, *Deipnosophisticarum Epitome*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Deipnosophistis*. With an English translation by C. B. Gulick. London-New York 1928. (The Loeb Classical Library).
Athenaei Deipnosophisticarum Epitome. Rec.: S. P. Peppinki I-II. Leiden 1937-1939.

Aug. *CD.* (= Augustinus, *De Civitate Dei*)

Kullanılan Metin: *Sancti Aurelii Augustini De Civitate Dei*. Ed. B. Dumbart I-II. Leipzig 1877.

Aur. Vic. *de Ceas.* (= Aurelius Victor, *De Caesaribus*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Aurelius Victor, *De Caesaribus*. Translated with an introduction and commentary by H. W. Bird. Liverpool 1994.

Auct. *Liber de Vir ill.* (= Incerti Auctoris Liber, *De Viris Illustribus Urbis Romae*)
de Caes. (= *De Caesaribus*)

Kullanılan Metin: Sextus Aurelius Victor, Incerti Auctoris Liber. *De Viris Illustribus Urbis Romae; Liber de Caesaribus*. Ed. Fr. Pichlmary. Teubner 1970.

Av. *Or. Ter.* (= Avienus, *Descriptio Orbis Terrae*)

Kullanılan Metin: Rufi Festi Avieni, *Descriptio Orbis Terrae*. Ed. C. Müller. *Geography Graeci Minores* II. Paris 1990[2].

Caes. *Gall.* (= Caesar, *De bello Gallico*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Gallic War*. With an English translation by H. J. Edwards. Cambridge, Mass.-London 1930 (The Loeb Classical Library).
Caesar, *Gallia Savaşı*. Çev.: H. Dereli. İstanbul 1955.

Caes. *Bell. Alex.* (= Caesar, *De bello Alexandrino*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Alexandrian, African and Spanish Wars*. With an English translation by A. G. Way. Cambridge, Mass.-London 1955 (The Loeb Classical Library).

Caes. *civ.* (= Caesar, *De bello Civili*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Civil Wars*. With an English translation by A. G. Peskett. Cambridge, Mass.-London 1957 (The Loeb Classical Library).

Cass. *Chron.* (= Cassiodorus, *Chronica*)

Kullanılan Metin: Die *Chronik des Cassiodorus Senator*. Ed. Th. Mommsen. Leipzig 1861.

Catull. (= Catullus)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Catullus*. With an English translation by F. W. Cornish. Revised by G. P. Gooldy. Cambridge, Mass.-London 1988 (The Loeb Classical Library).
Catullus, *Bütün Şiirleri*. Çev.: Ç. Dürüşken-E. Alova. İstanbul 1997.

Cato *Agr.* (= Marcus Porcius Cato, *De Agri Cultura*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *On Agriculture*. With an English translation by W. D. Hooper. Revised by H. Body. Cambridge, Mass.-London 1967 (The Loeb Classical Library).

Cels. *Med.* (= Celsus, *De Medicina*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Celsus, De Medicina*. With an English translation by W. G. Spencer I-II. London-Cambridge, Mass. 1935-1938 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Acad.* (= Cicero, *Academica* [= *Lucullus*])
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Academica*. With an English translation by H. Rackham. London, New York 1972 (The Loeb Classical Library).

Cic. *ad Q. fr.* (= Cicero, *Epistulae ad Quintum fratrem*)
ad Brut. (= *Epistulae ad Brutum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Briefe an Bruder Quintus, an Brutus, Brieffragmente und die Denkschrift über die Bewerbung*. Lat. Deutsch Ed. H. Kasten. München 1976.

Cic. *ad Herenn.* (= Cicero, *Rhetorica ad Herrenium* [sp.])
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Rhetorica*. Ed. A. S. Wilkins I-II. London 1902.

Cic. *Arch.* (= Cicero, *Pro A. Licinio Archia Poeta Oratio*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Oratio pro Archia Poeta*. With an English translation by N. H. Watts. London, New York 1923 (The Loeb Classical Library).
Cicero, *Şair Archias Savunması*. Çev.: B. Demiriş-Ç. Dürüşken. İstanbul 1997.

Cic. *Att.* (= Cicero, *Epistulae ad Atticum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Letters to Atticus*. With an English translation by E. O. Winstedt I-III. London, New York 1960-1962 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Balb.* (= Cicero, *Oratio pro Balbo*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Oratio pro Balbo*. With an English translation by R. Gardner. London, New York 1958 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Brut.* (= Cicero, *Brutus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Brutus*. With an English translation by G. L. Hendrickson. London, New York 1971 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Cat.* (= Cicero, *In Catilinam*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speech Against Lucius Sergius Catiline*. With an English translation by L. E. Lord. Cambridge, Mass.-London 1964 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Cluent.* (= Cicero, *Pro A. Cluentio Habito Oratio ad Iudices*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *In the Defence of Aulus Cluentius Habitius*. With an English translation by H. G. Hodge. London, New York 1927 (The Loeb Classical Library).

Cic. *de amic.* (= Cicero, *Laelius de Amicitia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *De Amicitia*. With an English translation by W. A. Falconer. London, New York 1964 (The Loeb Classical Library).

Cic. *de fin.* (= Cicero, *De Finibus Bonorum et Malorum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *De Finibus Bonorum et Malorum*. With an English translation by H. Rackham. London, Massachusetts 1967 (The Loeb Classical Library).

Cic. *de nat. deor.* (= Cicero, *De Natura Deorum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *De Natura Deorum*. With an English translation by H. Rackham. London, New York 1972 (The Loeb Classical Library).

Cic. *de Or.* (= Cicero, *de Oratore*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *De Oratore*. With an English translation by H. Rackham. London, New York 1959-1960 (The Loeb Classical Library).

Cic. *de prov. Cons.* (= Cicero, *De Provinciis Consularibus*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *De Provinciis Consularibus*. With an English translation by W. Peterson. London, New York 1911 (The Loeb Classical Library).
Marcus Tullius Cicero, *Konsüllük Eyaletleri Hakkında*. Çev.: Ü. F. Telatar. İstanbul 2004.

Cic. *Deiot.* (= Cicero, *Oratio pro rege Deiotaro*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Speech on Behalf of King Deiotarus*. With an English translation by N. H. Watts. London, New York 1931 (The Loeb Classical Library).
Marcus Tullius Cicero, *Deiotarus'u Caesar'a karşı Savunma*. Çev.: *L.* Özbay. İstanbul 1994.

Cic. *div.* (= Cicero, *De divinatione ad M. Brutum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *De Divinatione ad M. Brutum*. With an English translation by W. A. Falconer. London, New York 1964 (The Loeb Classical Library).

Cic. *dom.* (= Cicero, *Oratio de Domo sua da pontifices*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speech Concerning His House Delivered before the College of Pontiffs*. With an English translation by N. H. Watts. London, New York 1923 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Fam.* (= Cicero, *Epistulae ad Familiares*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Letters to his Friends*. With an English translation by W. G. Williams. London, New York 1927 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Flacc.* (= Cicero, *Oratio pro L. Flacco*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speech in Defence of Lucius Flaccus*. With an English translation by L. E. Lord. Cambridge, Mass.-London 1964 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Font.* (= Cicero, *Oratio pro M. Fonteio*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speeches*. With an English translation by N. H. Watts. London, New York 1931 (The Loeb Classical Library).

Cic. *har. resp.* (= Cicero, *Oratio de Haruspicum Responsis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speech Concerning the Response of the Soothsayers*. With an English translation by N. H. Watts. London, New York 1923 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Div. in Caec.* (= Cicero, *Divinatio in Q. Caecilium*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Divinatio in Q. Caecilium*. With an English translation by W. Peterson. London, New York 1917 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Leg.* (= Cicero, *De Legibus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Laws*. With an English translation by C. W. Keyes. Cambridge, Mass.-London 1966 (The Loeb Classical Library).

Cic. *leg. agr.* (= Cicero, *De lege agraria*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speeches*. With an English translation by J. H. Freese I-III. London, New York 1930 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Leg. Man.* (= Cicero, *Pro Manilia or Oratio de Imperio Cn. Pompei*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Speech on the Appointment of Gnaeus Pompeius*. With an English translation by H. G. Hodge. London, New York 1927 (The Loeb Classical Library).
Marcus Tullius Cicero, *Pompeius'un Yetisi Hakkında*. Çev.: Ü. F. Telatar. İstanbul 2002.

Cic. *Mur.* (= Cicero, *Oratio pro L. Murena*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speech in Defence of Lucius Murena*. With an English translation by L. E. Lord. Cambridge, Mass.-London 1964 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Orat.* (= Cicero, *Orator*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Cicero, *Orator*. With an English translation by H. M. Hubbell. Cambridge, Mass.-London 1971 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Phil.* (= Cicero, *Orationes Philippicae in M. Antonium*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Philippics of Cicero*. With an English translation by W. C. Ker. London, New York 1926 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Pis.* (= Cicero, *In L. Calpurnium Pisonem Oratio*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speech Against Lucius Calpurnius Piso*. With an English translation by N. H. Watts. London, New York 1931 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Planc.* (= Cicero, *Pro Cn. Plancio*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pro Cn. Plancio*. With an English translation by H. N. Watts. London, New York 1923 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Rab. Post.* (= Cicero, *Pro C. Rabirio Postumo Oratio*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speech on Behalf of Gaius Rabirius Postumus*. With an English translation by N. H. Watts. London, New York 1931 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Red. Sen.* (= Cicero, *Post Reditum in Senatu*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Post Reditum in Senatu*. With an English translation by N. H. Watts. London, New York 1923 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Rep.* (= Cicero, *De Re Publica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Republic*. With an English translation by C. W. Keyes. Cambridge, Mass.-London 1977 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Rosc. Amer.* (= Cicero, *Pro Sexto Roscio Amerino*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *In Defence of Sextus Roscius of Ameria*. With an English translation by J. H. Freese. Cambridge, Mass.-London 1967 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Scaur.* (= Cicero, *Pro M. Aemilio Scauro*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Speech on Behalf of Marcus Aemilius Scaurus*. With an English translation by N. H. Watts. London, New York 1931 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Tusc.* (= Cicero, *Tusculanarum Disputationum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Tusculan Disputations*. With an English translation by J. E. King. Cambridge, Mass.-London 1971 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Sest.* (= Cicero, *Oratio pro P. Sestio*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speeches, pro Sestio and in Vatinium*. With an English translation by R. Gardner. London, New York 1968 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Vat.* (= Cicero, *In Vatinium*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speeches, pro Sestio and in Vatinium*. With an English translation by R. Gardner. London, New York 1968 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Verr.* (= Cicero, *In Verrem*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Verrine Orations*. With an English translation by L. H. G. Greenwood I-II. London, New York 1959-1960 (The Loeb Classical Library).

Chron. Synt. (= Eusebios, *Chronographeion Syntomon*)

Kullanılan Metin: Eusebi, *Chronicorum* (Appendix IV). Ed. A. Schoene. Berlin 1875.

Chron. Pasc. (= Eusebios, *Chronicon Pascale*)
Kullanılan Metin: *Chronicon Pascale*. Ed. L. A. Dindorf. Bonn 1831.

Clem. Alex. *prot.* (= Clemens Alexandrinus, *Protrepticus*)
Kullanılan Metin: Clement d'Alexandrie, *Le protreptique*. Ed. C. Mondesert. Paris 1949[2].

Const. Porph. (= Constantinus VII Porphyrogenitus, Imperator,)

de legat. (= *De Legationibus*)
Kullanılan Metin: *De Legationibus*. Ed. C. de Boor, *Excerpta historica iussu imp. Constantini Porphyrogeniti confecta*, vol. I: *excerpta de legationibus*, pts. I-II. Berlin: Weidmann, 1903: I:1-227; II:229-599.

Corn. Nep. *Han.* (= Cornelius Nepos, *Hannibal*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *On the Great Generals of Foreign Nations*. With an English Translation by J. C. Rolfe. Cambridge, Mass. 1966 (The Loeb Classical Library).

Curt. (= Quintus Curtius Rufus, *Historiarum Alexandri Magni Macedonis*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Quintus Curtius Rufus*. With an English translation by J. C. Rolfe. Cambridge, Mass.-London 1946 (The Loeb Classical Library).
Quintus Curtius Rufus, *The History of Alexander*. Translated by J. Yardley. With an introduction and notes by W. Heckel. London, New York 1984.

Dam. *Isid.* (= Damascius, *Vita Isidori*)
Kullanılan metin: *Vita Isidori*. Ed. Westermann, v. Diogenes Laertius. *Pr.=de Principiis*. Ed. C. A. Ruelle, Paris 1889.

Dem. *Lept.* (= Demosthenes, *Leptines*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Speech Against Leptines*. With an English translation by J. H. Vince. Cambridge, Mass.-London 1970 (The Loeb Classical Library).

Dio Cass. (= Cassius Dio, *Rhomaika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History*. With an English translation by E. Carry I-IX. London 1914-1927 (The Loeb Classical Library).

Diod. (= Diodorus Siculus, *Bibliotheke Historike*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Diodorus of Sicily*. With an English translation by R. M. Geer. London, New York 1947 (The Loeb Classical Library).

Diog. Laert. (= Diogenes Laertios)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Lives of Eminent Philosophers*. With an English translation by R. D. Hicks. I-II. London, New York 1925 (The Loeb Classical Library).

Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. Çev.: C. Şentuna. İstanbul 2003.

Dion. Chr. *Orat.* (= Dionysos Chrysostomos, *Orationes*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Dio Chrysostom*. With an English translation by W. Cohoon–H. L. Crosby. London, New York 1932-1953 (The Loeb Classical Library).
Fabulae ap. Dionem Chrysostomum. Ed. A. Hausrath and H. Hunger, *Corpus fabularum Aesopicarum*, vol. I.2, 2nd edn. Leipzig: Teubner 1959.

Dion. Hal. *ant.* (= Dionysios Hallikarnassos, *Antiquitates Romanae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Roman Antiquities of Dionysius of Hallicarnassus*. Ed. and Translated by E. Carry I-VII. London 1937-1950 (The Loeb Classical Library).

Dion. *Perieges.* (= Dionysios, *Periegesis*)
Kullanılan Metin: *Dionysii, Orbis Terrarum Descriptio*. Ed. F. C. Matthiae. Francofurti ad Moenum 1817.

Donat. (= Donatus Terentius)
Kullanılan Metin: Donatus, *Commentum Terenti*. Ed. P. Wessner I-III. Stuttgart 1962-1963.

Dsc. *Med.* (= Dioscorides/Dioscurides Pedanius, *De Materia Medica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *De Materia Medica*. Ed. M. Wellmann I-III, *Pedanii Dioscuridis Anazarbei de materia medica libri quinque*. Berlin: Weidmann, 1:1907; 2:1906; 3:1914.
Pedianus Dioscurides aus Anazarba. Aus dem Griechischen übersetzts von Max Aufmesser. Hildesheim-Zürich-New York 2002.

Dsc. *Med.* (*rec.*) (= Dioscorides/Dioscurides Pedanius, *De Materia Medica*–recensiones e codd. Vindob. med. gr. 1 Œ supplementum–)
Kullanılan Metin: *De Materia Medica (rec.)*. Ed. M. Wellmann I-II, *Pedanii Dioscuridis Anazarbei de materia medica libri quinque*. Berlin: Weidmann, I:1907; II:1906.

Dsc. *Eup.* (= Dioscorides/Dioscurides Pedanius, *Euporista vel de simplicibus medicinis*)
Kullanılan Metin: *Euporista vel De simplicibus medicinis*. Ed. M. Wellmann, *Pedanii Dioscuridis Anazarbei de materia medica libri quinque*. I-III vol. Berlin: Weidmann, 3:1914.

Evliya Çelebi *Sey.* (= Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Haz.: Z. Kurşun, S. A. Kahraman, Y. Dağlı (II. cilt). İstanbul 1992.

Eur. *Alc.* (= Euripides, *Alcestis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Alcestis*. Ed. and Translated by D. Kovacs. Cambridge, Mass.-London 1994 (The Loeb Classical Library).

Eur. *Andr.* (= Euripides, *Andromache*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Andromache*. Ed. and Translated by D. Kovacs. Cambridge, Mass.-London 1995 (The Loeb Classical Library).

Eur. *Bakkh.* (= Euripides, *Bakkhai*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Bacchae*. Ed. J. Diggle. *Euripidis Fabulae*, vol. III. Oxford. 1994.
Euripides, *Bakkhalar*. Çev.: S. Eyüpoğlu. Ankara 1944.

Eur. *IT.* (= Euripides, *Iphigenia in Taurica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Iphigenia in Taurica*. With an English translation by A. S. Way. Cambridge, Mass.-London 1978 (The Loeb Classical Library).

Eur. *Rhes.* (= Euripides, *Rhesos*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Rhesus*. With an English translation by A. S. Way. Cambridge, Mass.-London 1966 (The Loeb Classical Library).

Euseb. *chron.* (= Eusebios, *Chronicorum*)
Kullanılan Metin: Eusebi, *Chronicorum* (Liber Prior). Ed. A. Schoene. Berlin 1875.

Eutr. (= Eutropius, *Brevarium ab urbe condita*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Breviarum ab Urbe Condita of Eutropius*. Translated with an introducion and commentary by H. W. Bird. Liverpool 1993.

Exc. Barb. (= Eusebios, *Excerpta Latina Barbari*)
Kullanılan Metin: Eusebi, *Chronicorum* (Appendix VI). Ed. A. Schoene. Berlin 1875.

Exsuper. (= Iulius Exsuperantius)
Kullanılan Metin: Caii Crispi Sallustii Qvae Extant Item Epistolae De Revblica Ordinanda. Declamatio In Ciceronem Et Psevdo-Ciceronis In Sallvstivm. Ivl. Exsvperantivs De Bellis Civilibvs Ac Porcivs Latro In Catilinam. Ex Recensione Et Cvm Integris Adnotationibvs Theophili Cortii ... Accvrate Edidit Vitam Sallvstii Et Notitiam Literariam Praemissit Diversatem Lect. Haverc. In Fragm. Etiam Gerlach. Svosqve Commentarios Atqve Indices Adiecit Carolvs Henricvs Frotscher, Philos. Dr. ... Accedit Constantivs Felicivs Durantivs De Conivratione Catilinae Itemqve Vetervm Historicorvm Fragmenta Plenivs et Emendativs Edita. Sallustius, Caius Crispus. Lipsiae. Kühn, 1825.

Fest. *Brev.* (= Rufius Festus. *The Breviarium of Festus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Breviarium of Festus*. A Critical Edition with Historical Commentary by Cf. J. W. Eadie. London 1967.

FGrHist (= *Die fragmente der griechischen Historiker*)
Kullanılan Metin: *Die fragmente der griechischen Historiker*. Ed. F. Jacoby I-XV. Berlin-Leiden 1923-1958.

Flor. *epit.* (= Annius Florus, *L. Annaei Flori Epitoma De Tito Livio Bellorum Omnium Annorum DCC Libri* II)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Lucius Annaeus Florus The Two Books of the Epitome, Extracted from Titus Livius, of All the Wars of Seven Hundred Years*. With an English translation by E. S. Foster. London, New York 1929 (The Loeb Classical Library).

Frontin. *strat.* (= Sextus Iulius Frontinus, *Strategematon*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Strategems and the Aqueducts of Rome*. With an English translation by C. E. Ennett. London, New York 1925 (The Loeb Classical Library).

Front. (= Fronto)
Kullanılan Metin: *M. Cornelii Frontonis Epistulae*. Ed. M. J. P. van den Hout. Leiden 1954.

Gal. *de Antid.* (= Galenus, *De Antidotis* Libri II)
Kullanılan Metin: *De Antidotis* Libri II. Ed. C. G. Kuhn. Claudii Galeni Opera Omnia, vol. XIV. Leipzig: Knobloch 1927, repr. Hildesheim: Olms 1965. 362-1058.

Gal. *de san. Tuend.* (= Galenus, *De Sanitate Tuenda* Libri VI)
Kullanılan Metin: *De Sanitate Tuenda* Libri VI. Ed. K. Koch. [Corpus Medicorum Grecorum, vol. V. 4. 2. Leipzig: Teubner 1923] 3-198.

Gell. (= Aulus Gellius, *Noctae Atticae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Attic Nights of Aulus Gellius*. With an English translation by J. C. Rolfe I-III. London, New York 1927-1928 (The Loeb Classical Library).

Geoponica (= *Geoponica*)
Kullanılan Metin: *Geoponica*. Ed. H. Beckh. Leipzig: Teubner 1895.

Geor. Cedr. *C. hist.* (= Georgus Cedrenus, *Compendium Historiarum*)
Kullanılan Metin: Georgus Cedrenus, *Compendium Historiarum*. Ed. I. Bekker. I-II vol. *Corpus Scriptorum historiae Byzantinae* [14]. Bonn: 1838-1839.

Gyllius *Cons.* (= Petrus Gyllius, *De Topographia Constantinopoleos et de Illius Antiquitatibus Libri Quatuor*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Petrus Gyllius, *İstanbul'un Tarihi Eserleri. Çev.: E. Özbayoğlu*. İstanbul 1997.

Hes. *theog.* (= Hesiodos, *Theogonia*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Theogony*. With an English translation by M. L. West. Oxford 1966.
Hesiodos, *Theogonia, Eseri ve Kaynakları*. Çev.: S. Eyuboğlu-A. Erhat. Ankara 1991[2].

Hdt. (= Herodotos, *Historiae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Herodotus*. With an English translation by A. D. Godley I-IV. London, New York 1975 (The Loeb Classical Library).

Herodotos, *Herodot Tarihi*. Çev.: M. Ökmen-A. Erhat. İstanbul 1991[2].

Hieron. *chron.* (= Eusebius-Hieronymus, *Chronicon*)
Kullanılan Metin: Eusebius-Hieronymus, *Chronicon* Ed. R. Helm. Berlin 1926.

Hippokr. *Aer.* (= Hippokrates, *Peri Aeron*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Airs, Waters, Places*. With an English translation by W. H. Jones I-IV. London, New York 1923 (The Loeb Classical Library).

Hist. Aug. (= *Scriptores Historiae Augustae*)
Val. (= *Valeriani Duo*) *Prob.* (= *Probus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Scriptores Historiae Augustae*. With an English translation by D. Magie. Cambridge, Mass.-London 1968 (The Loeb Classical Library)

Hom. *Il.* (= Homeros, *İlyada*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *İlyada*. Çev. A. Erhat-A. Kadir. İstanbul 1993[7].

Hom. *Od.* (= Homeros, *Odysseia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Odysseia*. Çev. A. Erhat-A. Kadir. İstanbul 1988[6].

Hor. (= Quintus Horatius Flaccus)
Epist. (= *Epistulae*) *Carm.* (= Carmina)
Kullanılan Metinler: *Horatius, sämtliche Werke*. Ed. H. Färber-W. Schöne I-II. München, Zürich 1985.
Q. Horatius Flaccus. *Epistulae, Carmina* (Q. Horati Flacci Opera, Ed. F. Klingner, 1959).

Hor. *Odes* (= Quintus Horatius Flaccus, *Odes*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Horace Odes*. With an English translation by D. West I-III. Oxford 1995-2002.

Isok. *Trap.* (= Isokrates, *Trapeziticus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Isocrates*. With an English translation by L. V. Hook IV-IX. London, New York 1968 (The Loeb Classical Library).

Ioseph. *Ant. Iud.* (= Flavius Iosephus Historicus, *Antiquitates Iudaicae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Jewish Antiquities*. With an English translation by H. St. J. Thackeray IV-IX. London, New York 1930-1939 (The Loeb Classical Library).

Ioseph. *Bell. Iud.* (= Flavius Iosephus Historicus, *Bellum Iudaium*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Jewish War*. With an English translation by H. St. J. Thackeray II-III. London, New York 1927-1928 (The Loeb Classical Library).

Ioseph. *Cont. Ap.* (= Iosephus, *Contra Apionem*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Against Apion*. With an English translation by H. St. J. Thackeray. Cambridge, Mass.-London 1976 (The Loeb Classical Library).

Isid. *Etym.* (= Isidorus Hispalensis, *Etymologiae*)

Kullanılan Metin: Isidorus, *Etymologiae*. Ed. W. M. Lindsay, Oxford (OCT).

Iust. (= Marcus Iulianus Iustinus, *M. Iuliani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*. With an English translation by J. C. Yardley. With introduction and explanatory notes by R. Develin. Atlanta, GA 1994.
M. Ivniani Ivstini. *Epitoma Historiarvm Philippicarvm Pompei Trogi. Accedvnt Prolongi in Pompeivm Trogvm*. Ed. O. Seel. Stutgard 1972.

Iuv. *Sat.* (= Iunius D. Iuvenalis, *Saturae*)
Kullanılan Metin ve Çevirler: *Yergiler-Saturae*. Çev.: Ç. Dürüşken-E. Alova. İstanbul 2003.
Iuvenalis Decimus Iulius, *Iuvenal and Perseus*. With an English translation by S. M. Braund. Cambridge, Mass.-London 2004 (The Loeb Classical Library).

İbn Batûta *Sey.* (= E. A. M. İbn Batuta Tanci, *İbn Batuta Seyahatnamesi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *İbn Batuta Seyahatnamesi*. Çev.: A. S. Aykut I-II. İstanbul 2004[2].

Joan. Scyl. *Syn. Hist.* (= Joannes Scylitzes, *Synopsis Historiarum*)
Kullanılan Metin: *Synopsis Historiarum*. Ed. J. Thurn. Ioannis Scylitzae synopsis historiarum [Corpus fontium historiae Byzantinae 5. Series Berolinensis. Berlin: De Gruyter 1973]: 3-500.

Jos. Gen. *Basil.* (= Josephus Genesius, *Basileiai*)
Kulanılan Metin: *Iosephi Genesii regum libri quattuor*/recensuerunt A. Lesmueller-Werner et I. Thurn. Berolini: de Gruyter, 1978- XXIX, 142 (Corpus fontium historiae Byzantinae 14).

Ksen. *Anab.* (= Ksenophon, *Anabasis*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Anabasis*. With an English translation by C. L. Brownson I-VII. Cambridge, Mass.-London 1968 (The Loeb Classical Library).
Ksenophon, *Anabasis* (*Onbinlerin Dönüşü*). Çev.: T. Gökçöl. İstanbul 1998[2].
Xenophon, *The Persian Expedition*. Translated by R. Warner. Harmondsworth 1952.

Ksen. *Hell.* (= Ksenophon, *Hellenika*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Hellenica*. With an English translation by C. L. Brownson and O. J. Todd I-III. London, New York 1961 (The Loeb Classical Library).
Xenophon, *A History of My Times*. With an English translation by R. Warner. Oxford 1966.

Ksen. *Cyr.* (= Ksenophon, *Cyropaedia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Cyropaedia*. Ed. E. C. Marchant, *Xenophontis opera omnia*, vol. IV. Oxford 1970.

Lact. *Inst. Div.* (= L. Caelius Lactantius Firmianius, *Divinarum Institutionum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Lactantius, *Divine Institutes*. Translated with an introduction and notes by A. Bowen and P. Garnsey. Liverpool 2003.

Licin. (= Granius Licinianus, *Grani Liciniani Reliquiae*)
Kullanılan Metin: *Grani Liciniani Reliquiae*. Ed. N. Crinity. Leipzig 1981.

Liv. (= Livius, *Ab Urbe Condita*)

perioch. (= *Ab urbe condita librorum periochae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Livy*, *From the founding of the city*. With an English translation by A. C. Schlesinger. I-XIV. London, New York 1967 (The Loeb Classical Library).
Titus Livius, *Roma Tarihi: Şehrin Kuruluşundan İtibaren*. Çev.: S. Şenbark. İstanbul 1992 vdd.

Lucan. *Bell. civ.* (= M. Annaeus Lucanus, *Bellum Civile*)
Kullanılan Metin: *M. Annaei Lucani Belli Civilis Libri Decem*. Ed. A. E. Housman. 1927.

Lucian. (= Lucianus)

dial. deor. (= *Diologi Deorum*)

Marc. (= *Macrobii*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Lucianus*. Ed. C. Jacobitz, I-III vol., Leipzig: Teubner 1896-7; Ed. J. Sommer-Brodt, I-III vol., Berlin 1886-99; Ed. N. Nilén, Leipzig: Teubner 1906-. *Scholia in Lucianum*. Ed. H. Rabe, Leipzig: Teubner 1906.
Samsatlı Lukianos, *Seçme Yazılar*. Çev.: N. Ataç. İstanbul 1992[2].

Lucr. (= T. Lucretius, *De Rerum Natura*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *De Rerum Natura Libri Sex*. Ed. J. Martin. 1969.
Lucretius, *Evrenin Yapısı*. Çev.: T. Uyar-T. Uyar. İstanbul 1974.

Macr. *Sat.* (= Macrobius, *Saturnalia*)
Kullanılan Metin: Ambrosii Theodosii Macrobii, *Saturnalia*. Ed. J. Willis I-II. Stutgard-Lipsae 1994.

Malal. *chron.* (= Malalas, *Chronographia*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: I. Malalas, *Chronographia*. Ed. L. Dindorf. *Corpus Scriptorum Byzantinae Historiae*. Bonn 1831.
I. Malalas, *The Chronicle of John Malalas: A Translation*. With an English translation by Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys, Roger Scott *et al*. Byzantina Australiensia 4 (Melbourne: Australian Association for Byzantine Studies) 1986.

Mart. *epigr.* (= Martialis, *Epigrammata*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Epigrams*. With an English translation by C. A. Walter-M. A. Ker I-II. London, New York 1927-1930 (The Loeb Classical Library).
Martialis, *Seçme Şiirler*. Çev.: T. Uzel-Tunca. İstanbul 1975.

Mela (= Pomponius Mela, *De Chorographia*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pomponius Mela's Description of the World*. With an English translation by F. E. Romer. Ann Arbor 1998.

Memnon. (= Memnon)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Memnon*. With an English translation by C. Müller. *FGrHist*. III 536, Parisiis 1853.

Mnaseas *frg.* (= Mneaseas, *fragmenta*)
Kullanılan Metin: Mneaseas, *Fragmenta*. Ed. K. Müller. Paris 1841-1870.

Niceph. *Hist.* (= Nicephorus Gregoras, *Historia Romana*)
Kullanılan Metin: Historia Romana, *Nicephori Gregorae historiae Byzantinae*. Ed. L. Schopen and I. Bekker, [*Corpus scriptorum historiae Byzantinae*. Bonn: Weber, vol. 1:1829; 2: 1830; 3:1855]: I: 3-568; II: 571-1146; III: 3-567.

Nikolaos *fr.* (= Nikolaos, *Fragmenta*)
Kullanılan Metin: Nicolaus Historicus, *Fragmenta*. Ed. K. Müller. Paris: Didot, 1841-1870.

Nonius (= Nonius)
Kullanılan Metin: *De Compendiosa Doctrina Libri*. Ed. J. H. Onions and W. M. Lindsay. Leipzig 1903.

Obseq. *Prodig.* (= Iulii Obsequentis, *Ab Anno Urbis Conditae DV Prodigiorum Liber*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Julius Obsequens, *A Book of Prodigies After the 505 TH Year Rome*. With an English translation by A. C. Schlesinger. London, New York 1967 (The Loeb Classical Library).

Orib. (= Oribasius)
Eclog. (= *Eclogae Medicamentorum*)
Syn. (= *Synopsis ad Eustathium Filium*)
Kullanılan Metin: *Oribasius*. Ed. U. C. Bussemaker & C. Daremberg, I-VI vol. Paris 1851-1876.
Coll. Med. Reliq. (= *Oribasii Collectionum Medicarum Reliquae*)
Kullanılan Metin: *Oribasii Collectionum Medicarum Reliquae*, vol. I-IV. Ed. J. Reader. Leipzig: Teubner1928-1933.

Origen. *Cont. Cel.* (= Origenes Adamantius, *Contra Celsum*)
Kullanılan Metin: Origene, *Contre Celse*. Ed. M. Borret I-IV. Paris 1967-1968.

Oros. *hist.* (= Orosius, *Historiarum adversus paganos libri* VII)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Seven Books of History Against the Pagans*. Translated with introduction and notes by I. W. Raymond. New York 1936.

Ovid. *Fast.* (= Ovidius, *Fasti*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ovid's Fasti*. With an English translation by J. G. Frazer. London, New Yok 1931 (The Loeb Classical Library).

Ovid. *Met.* (= Ovidius, *Metamorphoses*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Metamorphoses*. With an English translation by F. J. Miller. London, New York 1960 (The Loeb Classical Library).
Ovidius, *Dönüşümler*. Çev.: İ. Z. Eyuboğlu. Ankara 1994.

Ovid. *Pont.* (= Ovidius, *Epistulae ex Ponto*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Epistulae ex Ponto*. With an English translation by A. L. Wheeler. Revised by G. P. Goold. Cambridge, Mass.-London 1988 (The Loeb Classical Library).
Ovidius, *Karadeniz'den Mektuplar*. Çev. Ç. Dürüşken. İstanbul 1999.

Ovid. *Tri.* (= Ovidius, *Tristia*)
Kullanılan Metin: *Tristia* (P. Ovidius Naso: Tristia. Vol.1, Ed. G. Luck, 1967).

Paul. Aeg. (= Paulus Aegineta)
Kullanılan Metin: *Paulus Aegineta*. Ed. J. L. Heiberg, *CMG* IX, Leipzig 1921-1924; Bk. VI Ed. R. Briau. Paris 1855.

Paus. (= Pausanias, *Periegesis tes Hellados*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pausanian Description of Greece*. With an English translation by W. H. Jones I-V. London, New York 1918-1935 (The Loeb Classical Library).

Phaed. *Fab.* (= Phaedrus, *Fabularum Aesopiarum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Aesopic Fables of Phaedrus The Freedmen of Augustus*. With an English translation by B. E. Perry I-V. Cambridge Mass.-London 1965 (The Loeb Classical Library).

Phil. (= Philostratus)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Philostratus, In Honour of Apollonius of Tyana*. With an English translation by J. S. Phillimore I-II. Oxford 1912.

Phil. *Imag.* (= Philostratus "Yaşlı", *Imagines*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Philostratus, Imagines*. With an English translation by A. Fairbanks. Ed. T. E. Page, E. Capps and W. H. D. Rose. London, New York 1931 (The Loeb Classical Library).

Philum. *Ven.* (= Philumenus, *de Venenatis Animalibus*)
Kullanılan Metin: Philumenus, *De Venenatis Animalibus*. Ed. M. Wellmann, Berlin 1908; etiam apud Oribasium et Aëtium.

Phleg. *Fr. Hist.* (= Phlegon Trallianus, *Fragmenta Historica*)
Kullanılan Metin: *Fragmenta Historica*. Ed. C. Müller, *FHG* iii p. 602.

Phot. *Bib.* (= Photios, *Bibliotheka*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Photios, *Bibliotheka*. Ed. R. Henry, Paris 1971.
Photius, *The Bibliotheca*. A sellection translated with notes by N. G. Wilson. London 2002[2].

Pind. *Nem.* (= Pindaros, *Nemeian*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Nemeian Odes*. With an English translation by W. H. Race. Cambridge, Mass.-London 1997 (The Loeb Classical Library).

Pind. *Pyth.* (= Pindaros, *Pythian*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pythian Odes*. With an English translation by W. H. Race. Cambridge, Mass.-London 1997 (The Loeb Classical Library).

Plat. *Alk.* (= Platon, *Alkibiades*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Alkibiades I*. Çev. İ. Şahinbaş. Ankara 1963[2].

Plat. *Phaed.* (= Platon, *Phaidon*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Phaedo*. With an English translation by H. N. Fower. Cambridge, Mass.-London 1966 (The Loeb Classical Library).

Plin. *nat.* (= G. Plinius Secundus "Yaşlı", *Naturalis Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pliny Natural History*. With an English translation by H. R. Rackham, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz I-X. Cambridge, Mass.-London 1938-1971 (The Loeb Classical Library).

Plin. *epist.* (= G. Plinius Caecilius Secundus "Genç", *Epistulae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Pliny, Letters*. With an English translation by W. Melmoth, rev. W. H. L. Hutchinson. London 1963 (The Loeb Classical Library).
Plinius, *Genç Plinius'un Anadolu Mektupları*. Çev.: Ç. Dürüşken – E. Özbayoğlu. İstanbul 2001.

Plut. (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*)

Alex.	(= *Aleksandros*)	*Mar.*	(= *Gaius Marius*)
Ant.	(= *Antonius*)	*Marc.*	(= *Marcellus*)
Caes.	(= *Caesar*)	*Num.*	(= *Numa*)
Cam.	(= *Camillus*)	*Perik.*	(= *Perikles*)
Cat. Min.	(= Cato Minor)	*Pomp.*	(= *Pompeius*)
Cic.	(= *Cicero*)	*Pyrrh.*	(= *Pyhrros*)
Crass.	(= *Crassus*)	*Sert.*	(= *Sertorius*)
Dem.	(= *Demetrios*)	*Sert.-Eum.*	(=*Sertorius-Eumeses* "Comp.")
Galb.	(= *Galba*)	*Sull.*	(= *Sulla*)
Flam.	(= *Flaminius*)	*Lys-Sull.*	(= *Lysandros-Sulla* "Comp.")
Kim.	(= *Kimon*)	*Tib. Gracch.*	(= *Tiberius Gracchus*)
Luc.	(= *Lucullus*)	*Luc-Kim.*	(= *Lucullus-Kimon* "Comp.")

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*. With an English translation by B. Perrin I-XI. London, New York 1959 (The Loeb Classical Library).

Plut. *mor.* (= Plutarkhos, *Moralia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Moralia*. With an English translation by F. C. Babbitt-W. C. Helmbold I-XIV. London, New York 1928-1967 (The Loeb Classical Library).

Poll. (= Pollux)

Kullanılan Metin: Bks. I-V. Ed. Bethe, Leipzig 1900: complete in W. Dindorf, Leipzig 1824.

Polyain. *Strat.* (= Polyainos, *Strategemata*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Stratagems of War*. With an English translation by R. Shepherd. Chicago 1974.

Polyb. (= Polybios, *Historiai*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Histories*. With an English translation by W. R. Paton I-VI. Cambridge, Mass.-London 1922 vd. (The Loeb Classical Library).

Pomp. Trog. *prolog.* (= Pompeius Trogus, *Prologues*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Prologues to the Philippic History of Trogus*. With an English translation by J. C. Yardley. With introduction and explanatory notes by R. Develin. Atlanta, GA 1994.

Porph. *Abst.* (= Porphyrius, *De Abstinentia*)
Kullanılan Metin: *De abstinentia*. Ed., A. Nauck, *Porphyrii philosophi Platonici opuscula selecta*, 2nd edn. Leipzig: Teubner, 1886 (repr. Hildesheim: Olms, 1963): 85-269.

Priscian. *Inst.* (= Priscianus, *Institutionum Grammaticarum Libri*)
Kullanılan Metin: *Institutionum Grammaticarum Libri*. Ed. M. Hertz. Şurada: *Grammatici Latini* 2-3. Leipzig 1855-1859.

Prok. (= Prokopios) *Bell.* (= *de Bellis*) *Aed.* (= *de Aedificiis*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *History of the Wars*. With an English translation by H. B. Dewing. London-New York 1928 (The Loeb Classical Library).
Procopius Caesariensis, *De Aedificiis*. Ed. J. Haury. Leipzig, Teubner. 1905-1913.

Ps.-Dsc. *Alex.* (= Dioscorides/Dioscurides Pedanius, *De venenis eorumque praecautione et medicatione –† Alexipharmaca–*)
Kullanılan Metin: *Alexipharmaca. Pedanii Dioscoridis Anazarbei,* vol. II. Medicorum Graecorum opera quae exstant (Ed. C. G. Kühn), Ed. K. Sprengel, Knobloch. Leipzig 1830 p. 1-41.

Ps.-Dsc. *Ther.* (= Pseudo-Dioscorides/Dioscurides, *De iis, quae virus ejaculantur, animalibus libellus, in quo et de rabioso cane –† Theriaca–*)
Kullanılan Metin: *Theriaca. Pedanii Dioscoridis Anazarbei,* vol. II. Medicorum Graecorum opera quae exstant (Ed. C. G. Kühn), Ed. K. Sprengel, Knobloch, Leipzig 1830 pag 42-91.

Ps.-Kallist. (= Pseudo Kallisthenes)
Kullanılan Metin: *Historia Alexandri Magni*. Ed. W. Kroll, Berlin: Weidmann 1926: 1-146.

Ps.-Scymnus (= Pseudo Scymnus, *Ad Nicomedem Regem*)
Kullanılan Metinler: *Sub Titulo Orbis Descriptio*. Ed. C. Müller. *Geography Graeci Minores* I. Paris 1990^2.

Fragmenta Periegeseos *Ad Nicomedem Regem* (Pseudo-Scymni). *The Tradition of the Minor Greek Geographers*. Ed. A. Diller. Lancaster-Oxford 1952.

Ptol. *geogr.* (= Claudios Ptolemaios, *Geographika Hyphegegis*)
Kullanılan Metin: *Claudii Ptolemaei Geographia* (lib. 1-3). Ed. K. Müller. Paris 1883. *Claudii Ptolemaei Geographia* (lib. 4-8). Ed. C. F. A. Nobbe I-II. Leipzig 1845. Reprinted in Hildesheim 1966.

Publ. Syr. Sent. (= Publilius Syrius, *Sententiae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Sententiae/Düşünceler*. Çev.: B. Demiriş. İstanbul 1997.

Quadratus (= Quadratus)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Apostolic Fathers II. Epistle of Barnabas. Papias and Quadratus. Epistle of Diognetus. The Shepherd of Hermas*. Edited and translated B. D. Ehrman. London-New York 2003 (The Loeb Classical Library).

Quint. *Inst.* (= Marcus Fabius Quintilianus, *Institutio Oratoria*)
Kullanılan Metinler: *M. Fabii Quintiliani Institutionis Oratoriae Libri Duodecim*. Ed. M. Winterbottom I-II. 1970.
M. Fabii Quintiliani Institutionis Oratoriae Libri Duodecim. Ed. E. Bonnell I-II. Leipzig 1874.
Quintilianus, *Institutionis Oratoriae Libri*. Ed. L. Radermacher. Leipzig 1907-1935.

Sall. *Catil.* (= Sallustius, *Bellum Catilinae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Sallust*. With an English translation by J. C. Rolfe. London, New York 1955 (The Loeb Classical Library).
C. Sallustius Crispus, *Catilina Tertibi*. Çev.: G. Ö. Varınlıoğlu. İstanbul 1973.

Sall. *Hist.* (= Sallustius, *Historiae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Sallust, *The Histories*. Translated with introduction and commentary by P. McGushin vol. I (1992), vol. II (1994). Oxford.
Sallust. With an English translation by J. C. Rolfe. London, New York 1955 (The Loeb Classical Library).
C. Sallustius Crispus, *Historiae* (C. Sallustius Crispi Historiarum Reliquiae. Vol 2, Ed. B. Maurenbrecher, 1893).

Sall. *Iug.* (= Sallustius, *Bellum Iugurtinum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Sallust*. With an English translation by J. C. Rolfe. London, New York 1965 (The Loeb Classical Library).

Sen. *Contr.* (= Seneca, *Controversiae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Declamations*. With an English translation by M. Winterbottom. Vol. II. Cambridge, Mass.-London 1974. (The Loeb Classical Library).

Sen. *Ep.* (= Seneca, *Epistles*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Moral Epistles*. With an English translation by R. M. Gummere. Vol. I-III. Cambridge, Mass.-London 1917-1925. (The Loeb Classical Library).

Sen. *Dial.* (= Seneca, *Dialogi*)
Kullanılan Metin: *Dialogi* (L. Annaei Senecae *Dialogorum Libri Duodecim*). Ed. L. D. Reynolds. Oxford 1977.

Sen. *Med.* (= Seneca, *Medea*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Medea*. With an English translation by F. C. Miller. Cambridge, Mass.-London 1968 (The Loeb Classical Library).

Sen. *QNat.* (= Seneca, *Naturales Quaestiones*)
Kullanılan Metin: *Naturales Quaestiones* (Séneque, *Questions Naturelles* vol. I-II.) Ed. P. Oltramare. Paris 1929.
Seneca, *Ahlaki Mektuplar*. Çev.: T. Uzel. Ankara 1992.

Servius *Aen.* (= Maurus Servius Honoratus, *In Vergilii Aeneidos Libros*)
Kullanılan Metin: *Servii Grammatici in Vergilii Carmina Commentarii* (*et scholia quibus commentarius auctus est*). Ed. G. Thilo. Leipzig 1884-1887; Hildesheim 1961[2].

Servius *Georg.* (= Maurus Servius Honoratus, *In Vergilii Georgicon Libros*)
Kullanılan Metin: *Servii Grammatici Qui Feruntur in Vergilii Bucolica et Georgica Commentarii*. Vol. III.1, Ed. G. Thilo. Leipzig 1887.

Sid. *Carm.* (Apollinaris Sidonius, *Carmina*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Sidonius, *Poems and Letters*. Ed. W. B. Anderson I-II. Cambridge Mass. 1936.

Sisenna *hist.* (= L. Cornelius Sisenna, *Historiae*)
Kullanılan Metin: *De L. Cornelii Sisennae Historiarum Reliquiis*. Ed. A. Schneider. Jenae 1882.

Schol. Gronov. (= *Scholia Gronoviana*)
Kullanılan Metin: *Scholia Gronoviana*. Ed. T. Stangl. Şurada: *Ciceronis Oratinum Scholiastae* (73-197). Vienna 1912.

Sil. *pun.* (= Silius Italicus, *Punica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Silius Italicus, *Punica*. With an English translation by J. D. Duff. London, New York 1934 (The Loeb Classical Library).

Skylaks *periplus* (= Skylaks, *Periplus Scylacis*)
Kullanılan Metin: *Periplus Scylacis*. Ed. C. Müller. *Geography Graeci Minores* I. Paris 1990[2].

Sol. *Coll. Mem.* (= *Gaius Iulius Solinus, Collectanea Rerum Memorabilium*)
Kullanılan Metin: *C. Iulii Solini Collectanea Rerum Memorabilium*. Ed by Th. Mommsen. Berlin 1958.

Steph. Byz. *Ethnika* (= Stephanos Byzantios, *Ethnika*)
Kullanılan Metin: *Stephani Byzantii, Ethnikon*. Ed. A. Westermann. Libsae 1839.

Strab. (= Strabon, *Geographika*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Geography of Strabo*. With an English translation by H. L. Jones I-VIII. London, New York 1917-1932 (The Loeb Classical Library).
Strabon, *Coğrafya*. Çev.: A. Pekman. İstanbul 2000.

Suda (= Suda-Suidas, *Suidae Lexicon*)
Kullanılan Metin: *Suidae Lexicon*. Ed. A. Adler I-IV. Leipzig-Teubner 1928-1971.

Suet. (= Suetonius, *De Vitae Caesarum)*
Iul. (= *Divius Iulius*) *Tib.* (= *Tiberius*)
Ner. (= *Nero*) *de gramm.* (= *De Grammaticis et Rhetoribus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Lives of the Caesars*. Ed. and Translated by J. C. Rolfe I-II. Cambridge, Mass.-London 1951 (The Loeb Classical Library).

Sulpit. (= Sulpitius Severus)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church* (Second Series). Ed. and Translated by S. Philip and W. Henry. Michigan, 1982.

Tac. *ann.* (= Tacitus, *Annales*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Annals*. With an English translation by J. Jackson. Cambridge, Mass.-London 1969 (The Loeb Classical Library).

Tac. *germ.* (= Tacitus, *Germania*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Annals*. With an English translation by W. Peterson. London, New York 1925 (The Loeb Classical Library).
Tacitus, *Germania*. Çev.: H. Dereli. Ankara 1944.

Tac. *hist.* (= Tacitus, *Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Histories*. With an English translation by C. H. Moore I-II. Cambridge, Mass.-London 1968 (The Loeb Classical Library).
Tacitus, *The Histories*. With an English translation by K. Wellesley. London 1989.

Tert. *Apol.* (= Tertullian, *Apologeticus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Tertullian, *Apology*. With an English translation by T. R. Glover. London, New York 1931 (The Loeb Classical Library).

Theoc. *Idyl.* (= Theocritus, *Idyllia*)
Kullanılan Metin: Theocritus, *Idyllia*. Ed. A. S. F. Gow. Cambridge 1952 (reprinted 1965): 4-236.

Theophr. *hist. plant.* (= Theophrastos, *Historia Plantarum*)
Kullanılan Metin: Theophrastus, *Enquiry into Plants*. Ed. A. Hort I-II. Cambridge, Mass. 1968.

Theophr. *de lapid.* (= Theophrastos, *De Lapidibus*)
Kullanılan Metin: Theophrastus, *De Lapidibus*. Ed. D. E. Eichholz. Oxford 1965.

Thuk. (= Thukydides)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Peloponnes Savaşı*. Çev.: T. Gökçöl. İstanbul 1976.

Tz. *Hist.* (= Tzetzes, *Historiarum variarum chiliades*)
Kullanılan Metin: *Historiarum variarum chiliades*. Ed. T. Kiessling, Leipzig 1826.

Val. Flac. (= C. Valerius Flaccus, *Argonauticon*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Argonautica*. With an English translation by W. J. H. Mozley. Cambridge, Mass.-London 1939 (The Loeb Classical Library).

Val. Max. (= Valerius Maximus, *Facta et dicta memorabilia absoluti, ambusiti, damnati, externi*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Factorum et dictorum memorobilium libri novem. Iulii paridis et Ianuari nepotiani epit. adiectatis*. Rec.: C. Halm. Teubner 1865.
Valerius Maximus, *Memorable Deeds and Sayings*. Book I. Translated with introduction and commentary by D. Wardle. Oxford-New York 1998.
Valerius Maximus and the rhetoric of the new nobility. With an English translation by W. M. Bloomer. London 1992.

Var. *R.* (= Marcus Terentius Varro, *De Re Rustica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *On Agriculture*. With an English translation by W. D. Hooper. Revised by H. Body. Cambridge, Mass.-London 1967 (The Loeb Classical Library).

Veg. *mil.* (= Vegetius Renatus, *Epitoma rei militaris*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Vegetius: Epitome of Military Science*. Translated with notes and introduction by N. P. Milner. Liverpool 1996[2].

Vell. (= Velleius Paterculus, *Historia Romana*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Roman History*. With an English translation by F. Shipley. London 1924 (The Loeb Classical Library).
Velleius Paterculus, *Historia Romana* (Velleius Paterculus: *Histoire Romaine*. Ed. J. Hellegouarc'h [sic] I-II, 1982).

Verg. (= Vergilius)
Aen. (= *Aeneis*) *Ecl.* (= *Eclogue*)
Georg. (= *Georgica*) *Buc.* (= *Bucolica*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Virgil, *Eclogues, Georgics, Aenid, the Minor Poems*. With an English translation by H. Fairclough I-II. Cambridge, Mass.-London 1966-1967 (The Loeb Classical Library).
Vergilius, *Aeneas*. Çev.: İ. Z. Eyuboğlu. Ankara 1995.
Vergilius, *Bucolica'lar, Georgica'lar*. Çev.: T. Uzel. Ankara 1998.
Vergils, *Bukolika und Georgika*. Ed. P. Deuticke. Berlin 1907.

Vitr. *de Arch.* (= Vitruvius, *De Architectura*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *On Architecture*. With an English translation by F. Granger I-II. London-New York 1931-1934 (The Loeb Classical Library).
Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*. Çev.: S. Güven. İstanbul 1998[3].

Zos. (= Zosimos, *Historia Nova*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Zosime, *Histoire nouvelle*. Ed. F. Paschoud. Paris 1971-1989.
Zosimus, *The Decline of Rome*. With an English translation by J. J. Buchanan and H. T. Davis. San Antonio, Texas 1967.

BİBLİYOGRAFYA

Adak 2002 — M. Adak, "Lykia ve Roma". Şurada: *Lykia İncelemeleri* 1. Ed. S. Şahin-M. Adak, İstanbul (2002) 129-136.

Adak 2004 — M. Adak, "Lokalisierung von Olympos und Korykos in Ostlykien". Şurada: *Gephyra* 1. Ed. J. Nollé-S. Şahin, İstanbul (2004) 27-51.

Adcock 1937 — F. E. Adcock, "Lesser Armenia and Galatia After Pompey's Settlement of the East". *JRS* XXVII (1937) 12-17.

Adcock 1940 — F. E. Adcock, The Roman Art of War Under the Republic. Cambridge-Mass. 1940.

Africa 1970 — T. W. Africa, "The One-Eyed Man Against Rome: An Exercise in Euhemerism". *Historia* XIX/5 (1970) 528-538.

Aghunov 1978 — M. V. Aghunov, (Rusça) "The Geographical Location of the Neoptolemus Tower and the Village of Hermonax". *VDI* 143 (1978) 112-123 (İngilizce özet).

Ağaoğulları 1994 — M. A. Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara 1994.

Ahlheid 1988 — F. Ahlheid, "Oratorical Strategy in Sallust's Letter of Mithridates Reconsidered". *Mnemosyne* XLI/1-2 (1988) 67-92.

Akşit 1971 — O. Akşit, *Hellenistik ve Roma Devrinde Likya*. İstanbul 1971.

Alexander 1981 — M. C. Alexander, "The *Legatio Asiatica* of Scaurus: Did it Take Place?". *TAPhA* 111 (1981) 1-9.

Alfonsi 1947 — L. Alfonsi, "Pompeo in Manilio". *Latomus* VI (1947) 345-351.

Alföldi 1930 — A. Alföldi, "Der neue Weltherrscher der vierten Ekologe Vergils". *Hermes* 65 (1930) 367-385.

Alföldi 1976 — A. Alföldi, "Redeunt Saturnalia regna; Zum Göttesgnadentum des Sulla". *Chiron* 6 (1976) 143-158.

Alföldy 1979 — G. Alföldy, *Römische Sozialgeschicte*. Wiesbaden 1979.

Allen 1947 — W. S. Allen, "The Name of the Black Sea in Greek". *CQ* XLI (1947) 86-88.

Allen 1948 — W. S. Allen, "Supplementary Note on the Name of the Black Sea". *CQ* XLII (1948) 60.

Amandry *et al.* 1991 — M. Amandry, B. Le Guen-Pollet B., B. Özcan et B. Remy 1991. "Le trésor de Binbasıoglu (Tokat, Turquie) - Monnaies de bronze des villes du Pont frappées sous Mithridate VI Eupator". Şurada: *Varia Anatolica V: Pontica I; Recherches sur l'histoire de Pont dans l'antiquite*. Ed. B. Remy, İstanbul (1991) 61-76.

Amandry et Remy 1998 — M. Amandry et B. Remy, *Pontica II; Les Monnais de l'atelier de Sebastopolis du Pont. Varia Anatolica* X. İstanbul 1998.

Anastadiasis and Souris 1992 — V. I. Anastasiadis and G. A. Souris, "Theophanes of Mytilene: A New Inscription Relating to his Early Career". *Chiron* 22 (1992) 377-383.

Anderson 1900 — J. G. C. Anderson, "Pontica". *JHS* XX (1900) 151-158.

Anderson 1903 — J. G. C. Anderson, *Studia Pontica I: A Journey of Exploration in Pontus*. Bruxelles 1903.

Anderson *et al.* 1910 — J. G. C. Anderson, F. Cumont and H. Gregory, *Studia Pontica III: Recueil des inscriptions grecques et latines du Pont et de l'Arménie*. Bruxelles 1910.

Anderson 1922 — J. G. C. Anderson, "Pompey's Campaign Against Mithridates". *JRS* XII (1922) 99-105.

Anokhin 1980 — V. A. Anokhin, *The Coinage of Chersonesus: IV Century B.C. -XII Century A.D.* Translated from the Russian by H. B. Wells. *BAR* 69 (1980) Oxford.

Arca 2001 — E. N. A. Arca, *Antik Çağ Lykia ve Pamphylia Kentlerinde Euergesia*. Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2001.

Archibald 2004 — Z. H. Archibald, "In-groups and Out-groups in the Pontic Cities of the Hellenistic Age". Şurada: *Pontus and Outside World.* Studies in Black Sea History, Historiography and Archaeology. Ed. C. J. Tuplin. Leiden-Boston (2004) 1-15.

Arkenberg 1993a — J. S. Arkenberg, "Licinii Murenae, Terentii Varrones, and Varrones Murenae–I. A Prosopographic Study of the Roman Families". *Historia* XLII/3 (1993) 326-351.

Arkenberg 1993b — J. S. Arkenberg, "Licinii Murenae, Terentii Varrones, and Varrones Murenae–II. The Enigma of Varro Murena". *Historia* XLII/4 (1993) 471-491.

Arnaud 1991 — P. Arnaud, "Sylla, Tigrane et les Parthes. Un nouveau document pour la datation de la propréture de Sylla: Sidoine Apollinaire, *Paneg. Aviti*, 79-82". *REA* XCIII n°s 1-2 (1991) 55-64.

Arnaud 1992 — P. Arnaud, "Les relations maritimes dans le Pont-Euxin d'après les données numériques des géographes anciens". *REA* XCIV n°s 1-2 (1992) 57-77.

Arslan 2000a — M. Arslan, *Antikçağ Anadolusu'nun Savaşçı Kavmi: Galatlar*. İstanbul 2000.

Arslan 2000b — M. Arslan, "Sulla'nın Küçükasya Politikası". *Ark.San.* 94 (2000) 32-42.

Arslan 2000c — M. Arslan, "Kolkhis Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyasına İlişkin Bazı Notlar". *Ark.San.* 97 (2000) 26-40.

Arslan 2001a — M. Arslan, "Hellenistik Dönem'e Damgasını Vuran Felsefe Sistemleri; Epikurosçuluk ve Stoacılık –I–". *Ark.San.* 100 (2001) 19-28.

Arslan 2001b — M. Arslan, "Hellenistik Dönem'e Damgasını Vuran Felsefe Sistemleri; Epikurosçuluk ve Stoacılık –II–". *Ark.San.* 101-102 (2001) 37-40.

Arslan 2002a — M. Arslan, "I. Mithridates–Roma Savaşı: Rhodos ve Lykia'nın Durumuna Genel Bakış". Şurada: *Lykia İncelemeleri* 1. Ed. S. Şahin-M. Adak, İstanbul (2002) 115-128.

Arslan 2002b — M. Arslan, "The Impact of Galatians in Asia Minor". *Olba* VI (2002) 41-57.

Arslan 2003a — M. Arslan, "İÖ. 188 Yılından İÖ. 67 yılına Kadar Lykia, Pamphylia ve Kilikia Trakheia Sahillerindeki Korsanlık Faaliyetleri: Nedenleri ve Sonuçları ". *Adalya* VI (2003) 91-118.

Arslan 2003b — M. Arslan, "Piracy on the Southern Coast of Asia Minor and Mithridates Eupator". *Olba* VIII (2003) 195-211.

Arslan 2004 — M. Arslan, *Galater: Die vergessenen Kelten*. Wien 2004.

Arslan 2005 — M. Arslan. *Arriani Periplus Ponti Euxini=Arrianus'un Karadeniz Seyahati*. Çev. ve Yor.: M. Arslan. 2005 İstanbul.

Ascherson 2002[2] — N. Ascherson, *Karadeniz*. Çev. K. Emiroğlu. İstanbul 2002[2].

Atasoy 1997 — S. Atasoy, *Amisos; Karadeniz Kıyısında Antik bir Kent*. Samsun 1997.

Atlan 1970 — S. Atlan, *Roma Tarihi'nin Ana Hatları*. İstanbul 1970.

Aulock 1979 — H. von Aulock, *Münzen und Städte Pisidiens* II. Tübingen 1979.

Austin 1981 — M. M. Austin, *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest: A Selection of Ancient Sources in Translation*. Cambridge 1981.

Austin 1986 — M. M. Austin, "Hellenistic Kings, War, and the Economy". *CQ* XXXVI/2 (1986) 450-466.

Avidov 1997 — A. Avidov, "Were the Cilicians a Nation of Pirates?". *MHR* X (1997) 5-55.

Avram-Bounegru — A. Avram et O. Bounegru, "Mithridates al VI-Lea Eupator şi Coasta de Vest A Pontului Euxin. În Jurul Unui Decret Inedit de la Histria". *Pontica* XXX (1997) 155-164.

Avram 2002 — A. Avram, "Ein Neuer Stratege des Königs Mithradates VI Eupator im Taurischen Chersonesos". *Bulletin du Musee National de Bourgas,* vol. IV (2002) 69-73.

Badian 1954 — E. Badian, "*Lex Servilia*". *CR* IV/2 (1954) 101-102.

Badian 1956 — E. Badian, "Q. Mucius Scaevola and the Province of Asia". *Athenaeum* XXXIV (1956) 104-123.

Badian 1958a — E. Badian, *Foreign Clientelae* (264-70 B.C.). Oxford 1958.

Badian 1958b — E. Badian, "Alexander the Great and the Unity of Mankind". *Historia* VII/4 (1958) 425-444.

Badian 1959a — E. Badian, "Sulla's Cilician Command". *Athenaeum* XXXVII (1959) 279-303; [tekrar basıldı] Şurada: *Studies in Greek and Roman History* (1964) 157-178.

Badian 1959b — E. Badian, "The Early Career of A. Gabinius (*Cos.* 58 B.C.)". *Philologus* 103 (1959) 87-99.

Badian 1961a — E. Badian, "Supplement to The Magistrates of the Roman republic (New York 1960)". Resention of Broughton T. R. S., *Gnomon* 33 (1961) 492-498.

Badian 1961b — E. Badian, "Servilius and Pompey's First Triumph". *Hermes* 89 (1961) 254-256.

Badian 1964 — E. Badian, *Studies in Greek and Roman History*. Oxford 1964.

Badian 1965 — E. Badian, "M. Porcius Cato and the Annexation and Early Administration of Cyprus". *JRS* LV (1965) 110-121.

Badian 1969 — E. Badian, "Quaestiones Variae". *Historia* XVIII/4 (1969) 447-491.

Badian 1976 — E. Badian, "Rome, Athens, and Mithridates". *AJAH* 1 (1976) 105-128=Assimilation et résistance à la culture greco-romaine dans le monde ancien: Travaux du VI Congrès internationale d'études classiques. Madrid (1974) 501-521. Paris 1976.

Badian 1979 — E. Badian, "Two Notes on the Roman Law from Cnidos". *ZPE* 35 (1979) 153-167.

Badian 1981[3] — E. Badian, *Roman Imperialism in the Late Republic*. Ithaca, New York 1981[3].

Badian 1983[2] — E. Badian, *Publicans and Sinners: Private Enterprise in the Service of the Roman Republic*. Ithaca, New York 1983[2].

Bagnall-Derow 1981 — R. S. Bagnall-P. Derow, *Greek Historical Documents: The Hellenistic Period*. Toronto, USA 1981.

Baker 2001[2] — G. P. Baker, *Sulla The Fortunate: Roman General and Dictator*. Oxford 2001[2].

Baker 2003 — P. Baker, "Warfare". Şurada: *A Companion to the Hellenistic World*. Ed. A. Erskine, Oxford (2003) 373-388.

Ballard *et al.* 2000 — R. D. Ballard, D. F. Coleman and G. D. Rosenberg, "Further Evidence of Abrupt Holocene Drowning of the Black Sea". *Marine Geology* 170 3-4 (2000) 253-261.

Balsdon 1937 — J. P. V. D. Balsdon, "Q. Mucius Scaevola the Pontifex and Ornatio Provinciae". *CR* LI (1937) 8-10.

Balsdon 1939 — J. P. V. D. Balsdon, "Consular Provinces under the Late Republic". *JRS* XXIX (1939) 57-73.

Balsdon 1951 — J. P. V. D. Balsdon, "Sulla Felix". *JRS* XLI (1951) 1-10.

Balsdon 1962 — J. P. V. D. Balsdon, "Roman History, 65-50 B.C.: Five Problems". *JRS* LII (1962) 134-141.

Balsdon 1966 — J. P. V. D. Balsdon, "Fabula Clodiana". *Historia* XV/1 (1966) 65-73.

Banari 2003 — V. Banari, *Die Beziehungen von Griechen und Barbaren im nordwestlichen Pontos-Gebeit*. (Doktora tezi) Universität Mannheim 2003.

Baran 2003 — A. K. Baran, "Paphlagonia'daki Pompeiopolis Antik Kenti". *Belleten* LXVI/*sa*. 247 (2002) 819-844.

Barlow 1980 — C. T. Barlow, "The Roman Government and the Roman Economy, 92–80 B.C.". *AJPh* 101/2 (1980) 202-219.

Bauman 1967 — R. A. Bauman, *The Crimen Maiestatis in the Roman Republic and Augustan Principate*. Johannesburg 1967.

Bauman 1973 — R. A. Bauman, "The *Hostis* Declarations of 88 and 87 B.C.". *Athenaeum* LI (1973) 270-293.

Bean 1953 — E. G. Bean, "Pontus Yazıtları/Inscriptions from Pontus". *Belleten* XVII/*sa*. 66 (1953) 151-165/167-178.

Bean 1965 — E. G. Bean, *The Inscriptions of Side* [Side Kitabeleri]. Ankara 1965.

Bean 1995 — E. G. Bean, *Eski Çağda Ege Bölgesi*. Çev.: İ. Delemen. İstanbul 1995.

Bean 1997 — E. G. Bean, *Eski Çağda Güney Kıyıları*. Çev.: İ. Delemen-S. Çokay. İstanbul 1997.

Bean 1998² — E. G. Bean, *Eskçağda Lykia Bölgesi*. Çev.: H. Kökten. İstanbul 1998².

Bean 2000 — E. G. Bean, *Eski Çağda Menderes'in Ötesi*. Çev.: P. Kurtoğlu. İstanbul 2000.

Bengtson 1950 — H. Bengtson, *Griechische Geschichte*. München 1950.

Bengtson 1975 — H. Bengtson, *Herrschergestalten des Hellenismus*. München 1975.

Bennett 1961 — W. H. Bennett, "The Death of Sertorius and the Coin". *Historia* X/4 (1961) 459-472.

Bernhardt 1972 — R. Bernhardt, "Zwei Ehrenstatuen in Kaunos für L. Licinius Murena und seinen Sohn Gaius". Çev.: B. Öğün. "Kaunos'ta L. Licinius Murena ve Oğlu Gaius Şerefine Dikilmiş iki Heykel". *AAraş* 17 (1972) 123-129.

Bernhardt 1985 — R. Bernhardt, *Polis und römische Herrschaft in der späten Republik (149-31 v. Chr.)*. Untersuch. Ant. Lit. Gesch. 21. Berlin 1985.

Bernhardy 1974 — G. Bernhardy, *Dionysius Periegetes* I-II, *cum vetustis commentariis et interpretationibus ex recensione et cum annotatione*. Hildesheim-New York 1974.

Berthold 1984 — R. M. Berthold, *Rhodos in the Hellenistic Age*. Ithaka and London 1984.

Berve 1929 — H. Berve, "Sertorius". *Hermes* 64 (1929) 199-227.

Bickerman 1946 — E. J. Bickerman, "La lettre de Mithridate dans les *Histoires* de Salluste". *REL* XXIV (1946) 131-151.

Bickerman 1980² — E. J. Bickerman, *Chronology of the Ancient World*. London 1980².

Billows 1990 — R. A. Billows, *Antigonus the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State*. Berkley 1990.

Bieber 1964 — M. Bieber, *Alexander the Great in the Greek and Roman Art*. Chicago 1964.

Bohm 1989 — Cl. Bohm, *Imitatio Alexandri im Hellenismus. Untersuchungen zum politischen Nachwirken Alexanders des Grossen in hoch- und späthellenistischen Monarchien*. München 1989.

Bosch 1957 — E. Bosch, *Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler*. Çev.: S. Atlan. Ankara 1957.

Bosworth and Wheatley 1998 — A. B. Bosworth and P. V. Wheatley, "The Origins of the Pontic House". *JHS* CXVIII (1998) 155-164.

Bouzek 1990 — J. Bouzek, *Studies of the Greek Pottery in the Black Sea Area*. Praque 1990.

Boyce and Grenet 1991 — M. Boyce and F. Grenet, *A History of Zoroastrianism* III. Leiden 1991.

Bowersock 1965 — G. W. Bowersock, *Augustus and the Greek World*. Oxford 1965.

Brandis 1971² — G. Brandis, "Galatia (2)". *RE* VII/1 (1971²) *col.* 534-559.

Braund 1983 — D. Braund, "Royal Wills and Rome". *PBSR* LI (1983) 16-57.

Braund 1984 — D. Braund, *Rome and the Friendly King: the Character of Client Kingship*. London 1984.

Braund 1994 — D. Braund, *Georgia in Antiquity: A History of Colchis and Transcaucasian Iberia 550 BC-AD 562*. Oxford 1994.

Braund 1997 — D. C. Braund, "Greeks and Barbarians: The Black Sea Region and Hellenism Under the Early Empire". Şurada: *The Early Roman Empire in the East*. Ed. S. E. Adcock, Oxford (1997) 121-136.

Brennan 1992 — T. C. Brennan, "Sulla's Career in the Nineties: Some Reconsiderations". *Chiron* 22 (1992) 102-158.

Bresson 1999 — A. Bresson, "Rhodes and Lycia in Hellenistic Times". Şurada: *Hellenistic Rhodos: Politics, Culture and Society*. Ed. V. Gabrielsen, *et al*., Aarhus (1999) 98-131.

Briant 1975 — P. Briant, "Villages et communautés villageoises d'Asie Achéménide et Hellénistique". *JESHO* 18 (1975) 165-188.

Bringmann 1997 — K. Bringmann, "Poseidonius and Athenaion: A Study in Hellenistic Historiography". Şurada: *Hellenistic Constructs: Essays in Culture, History and Historiography*. Ed. P. Cartledge, P. Garnsey and E. Gruen, Berkeley-Los Angeles-London (1997) 145-158.

Bringmann 1997 — K. Bringmann, *Krise und Ende der römischen Republik* (133-42 v. Chr.). Berlin 2003.

Broughton 1938 — T. R. S. Broughton, *Roman Asia Minor, An Economic Survey of Ancient Rome* I-IV. Ed. T. Frank. Baltimore 1938.

Broughton 1946 — T. R. S. Broughton, "Notes on Roman Magistrates. I. The Command of M. Antonius in Cilicia. II. Lucullus' Commision and Pompey's Acta". *TAPhA* 77 (1946) 35-43.

Broughton 1951 — T. R. S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic*. Volume I 509 B.C.-100 B.C. New York 1951; Volume II 99 B.C-31 B.C. New York 1952; Volume III *Supplement* Atlanta 1986.

Broughton 1987 — T. R. S. Broughton, "Mistreatment of Foreign Legates and the Fetial Priests: Three Roman Cases". *Phoenix* 41/1 (1987) 50-62.

Bruneau 1968 — P. Bruneau, "Contribution à l'histoire urbaine de Délos à l'époque hellénistique et à l'époque impériale". *BCH* 92 (1968) 633-709.

Brunt 1956 — P. A. Brunt, "Sulla and the Asian Publicans". *Latomus* XV (1956) 17-25.

Brunt 1961 — P. A. Brunt, "Charges of Provincial Maladministration under the Early Principate". *Historia* X/2 (1961) 189-227.

Brunt 1971a — P. A. Brunt, *Italian Man Power* 225 B.C.-14 A.D. Oxford 1971.

Brunt 1971b — P. A. Brunt, *Social Conflicts in the Roman Republic*. Oxford 1971.

Brunt 1980 — P. A. Brunt, "On Historical Fragments and Epitomes". *CQ* XXX/2 (1980) 477-494.

Brunt 1988 — P. A. Brunt, *The Fall of the Roman Republic, and Related Essays*. Oxford 1988.

Brunt 1990 — P. A. Brunt, *Roman Imperial Themes*. Chap. 1: "Sulla and the Asian Publicans". Oxford 1990.

Bryer and Winfield 1985 — A. Bryer and D. Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos* I-II. Washington, D. C. 1985.

Bugh 1992 — G. R. Bugh, "Athenaion and Aristion of Athens". *Phoenix* 46/2 (1992) 108-123.

Buitenwerf 2003 — R. Buitenwerf, *Book III of the Sibylline Oracles and its Social Setting*. With an introduction, translation and commentary by R. Buitenwerf. Leiden-Boston 2003.

Bunbury 1959 — E. H. Bunbury, *A History of Ancient Geography* I-II. New York 1959.

Burstein 1976 — S. M. Burstein, *Outpost of Hellenism*: *The Emergence of Heracleia on the Black Sea*. Berkley 1976.

Burstein 1980 — S. M. Burstein, "The Aftermath of the Peace of Apameia. Rome and the Pontic War". *AJAH* 5 (1980) 1-12.

Burstein 1991[2] — S. M. Burstein, *The Hellenistic Age from the Battle of Ipsos to the Death of Kleopatra VII*. Cambridge 1991[2].

Busolt 1976[2] — G. Busolt, *Griechische Staatskunde*. München 1976[2].

Cagniart 1986 — P. F. Cagniart, The *Life and Career of Lucius Cornelius Sulla Through his Consulship in 88 B.C. A Study in Character and Politics*. (Doktora tezi) The University of Texas at Austin 1986.

Cagniart 1991 — P. F. Cagniart, "L. Cornelius Sulla in the Nineties: a Reassessment". *Latomus* L (1991) 285-303.

Caldrini 1949/1950 — A. Calderini, *Mithridate IV Eupatore, re del Ponto*. Univ. Catt. De S. Cuore 1949/1950.

Callataÿ 1988 — F. de Callataÿ, "*Certains bronzes du roi Pylémène de Paphlagonie probablement contremarqués par Mithridate Eupator*". *Schweizer Münzblätter* (= *GNS*), 38/150 (1988) 34-37.

Callataÿ 1997 — F. de Callataÿ, *L'histoire des guerres mithridatiques vue par les monnaies*. Numismatica Lovaniensia 18. Louvain-la-Neuve 1997.

Callataÿ 2000 — F. de Callataÿ, "Guerre et monnayage à l'époque hellénistique. Essai de mise en perspective suivi d'une annexe sur le monnayage de Mithridate VI Eupator ". *Économie antique. La guerre dans les économies antiques, Entretiens d'Archéologie et d'Histoire*, 5, Saint-Bertrand-de-Comminges, (2000) 337-364.

Callataÿ 2005 — F. de Callataÿ, "Coins and Archaeology: the (Mis)use of Mithridatic Coins for Chronological Purposes in the Bosporan Area". Şurada: *Chronologies of the Black Sea Area in the Period c. 400-100 BC*. Ed. V. Stolba and L. Hannestad. Aarhus (2005) 119-136.

Camp 1992 — J. Camp *et al.* "A Trophy from the Battle of Chaironeia of 86 B.C.". *AJA* 96/3 (1992) 443-455.

Carney 1961 — T. F. Carney, "The Flight and Exile of Marius". *G&R* VIII/2 (1961) 98-121.

Carpenter 1948 — R. Carpenter, "The Greek Penetration of the Black Sea". *AJA* 52/1 (1948) 1-10.

Cary 1932 — M. Cary, "Pompey's Settlement of the East". *CAH* IX (1932) 390-396.

Casson 2002 — L. Casson, *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler*. Çev.: G. Ergin. İstanbul 2002.

Castagna 1938 — M. Castagna, *Mithridate Eupatore, re del Ponto*. Portici 1938.

Cauer 1965[2] — F. Cauer, "Artaphernes (6)". *RE* II/1 (1965[2]) *col.* 1308.

Cavanagh 2000 — W. G. Cavanagh, "Yüzey Araştırmaları, Kentler ve Synoikismos". *Antik Dünyada Kırsal ve Kent*. Ed. J. Rich, A. Wallace-Hadrill. Çev.: L. Özgenel İstanbul (2000) 97-118.

Chamoux 2003 — F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*. Translated by M. Roussel (in cooperation with M. Roussel). Oxford 2003.

Chaniotis 2003 — A. Chaniotis, "The Divinity of Hellenistic Rulers". Şurada: *A Companion to the Hellenistic World*. Ed. A. Erskine, Oxford (2003) 413-445.

Clarke 1997 — K. Clarke, "In Search of Author of Strabo's Geography". *JRS* LXXVIII (1997) 92-110.

Collins 1974 — J. Collins, *The Sibylline Oracles of Egyptian Judaism*. 1974.

Conley 1981 — D. F. Conley, "The Stages of Rome's Decline in Sallust's Historical Theory". *Hermes* 109 (1981) 379-382.

Cramer 1971[2] — J. A. Cramer, *A Geographical and Historical Description of Asia Minor* I-II. Amsterdam 1971[2].

Crawford 1971 — M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage* I-II. Cambridge 1971.

Crawford 1977 — M. H. Crawford, "Republican Denarii in Romania: The Suppression of Piracy and the Slave Trade". *JRS* LXVII (1977) 117-124.

Crawford 1996 — M. H. Crawford, *Roman Statutes* I-II. London 1996.

Crawford and Reynolds 1974 — M. H. Crawford and J. Reynolds, "Rome and Tabae". *GRBS* 15 (1974) 289-293.

Cuff 1983 — P. J. Cuff, "Appian's *Romaica*: A Note". *Athenaeum* LXI (1983) 148-164.

Cumont 1901 — F. Cumont, "Le Zeus Stratios de Mithridate". *RHR* 43 (1901) 47-57.

Cumont et Cumont 1906 — F. Cumont et E. Cumont, *Studia Pontica II: Voyage d'exploration archéologique dans le Pont et la Petite Arménie*. Bruxelles 1906.

Çapar 1979 — Ö. Çapar, "Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) Tapınımı". *DTCFD* XXIX 1-4 (1995) 167-190.

Çapar 1995 — Ö. Çapar, "Yerli bir Anadolu Tanrıçası: Ma". *DTCFD* XXXVII 1-2 (1995) 583-599.

Çelgin 1997 — A. V. Çelgin, *Termessos Tarihi*. İstanbul (baskıya hazırlanıyor).

Dabrowa 1989 — E. K. Dabrowa, "Roman Policy in Transcaucasia from Pompey to Domitian". *BAR* 553 (i) (1989) 67-76.

Danov 1937 — C. M. Danov, "Eine neue Inschrift aus Apollonia Pontica". *JOAI* XXX (1937) 87-94.

Danov 1960 — C. M. Danov, "Thracian penetration into the Greek Cities of the West coast of the Black Sea". *Klio* 38 (1960) 75-80.

Danov 1979a — C. M. Danov, "Die Thraker auf dem Ostbalkan von der hellenistischen Zeit bis zur Gründung Konstantinopels". *ANRW* II 7.1 (1979) 21-185.

Danov 1979b — C. M. Danov, "Philippopolis, Serdica, Odessos. Zur Geschichte und Kultur der bedeutendsten Städte Thrakiens von Alexander d. Gr. bis Justinian". *ANRW* II 7.1 (1979) 241-300.

Davis and Kraay — N. Davis and C. M. Kraay, *The Hellenistic Kingdoms. Portrait Coins and History*. London 1980[2].

Davison 1930 — A. J. Davison, "Cicero and the *Lex Gabinia*". *CR* XLIV/6 (1930) 224-225.

Daux 1933 — G. Daux, "Notes de chronologie delphique". *BCH* 57 (1933) 68-97.

Demircioğlu 1993[3] — H. Demircioğlu, *Roma Tarihi*. I. 1: *Cumhuriyet*. Ankara 1993[3].

Derow 1972 — P. Derow, "Review of J. Deininger, Der Politische Widerstand gegen Rom in Griechenland 217-86 *v. Chr*. Berlin and New York". *Phoenix* 26/3 (1972) 303-311.

Derow 2003 — P. Derow, "The Arrival of Rome: from Illyrian Wars to the Fall of Macedon". Şurada: *A Companion to the Hellenistic World*. Ed. A. Erskine, Oxford (2003) 51-70.

Desideri 1973 — P. Desideri, "Posidonio e la guerra Mithridatica". *Athenaeum* LI (1973) 1-29; 237-269.

Develin 1987 — R. Develin, "Sulla and the Senate". *AHB* I/2 (1987)130-133

Deutsch 1924 — M. E. Deutsch, "Pompey's Three Triumphs". *CPh* 19/3 (1924) 277-279.

Dignas 2002 — B. Dignas, *Economy of the Sacred in Hellenistic and Roman Asia Minor*. Oxford 2002.

Diller 1952 — A. Diller, *The Tradition of the Minor Greek Geographers*. New York 1952.

Dobbins 1974 — K. W. Dobbins, "Mithridates II and his Successors: A Study of the Parthian Crisis 90-70 B.C.". *Antichthon* 8 (1974) 63-79.

Dow 1934 — S. Dow, "The Lists of Athenian *Archontes*". *Hesperia* III/2 (1934) 140-190.

Dow 1942 — S. Dow, "A Leader of the Anti-Roman Party in Athens in 88 B.C.". *CPh* 37/3 (1942) 311-314.

Dowling 2000 — M. B. Dowling, "The Clemency of Sulla". *Historia* XLIX/3 (2000) 303-340.

Dörrie 1973 — H. Dörrie, "Der hinkende Dichter und die hinkende Muse. Ein literarischer Scherz am Hofe des Königs Mithradates VI Eupator". Şurada: *Festgabe für Otto Hiltbrunner*. Ed. by H. T. Johann; M. Lausberg., Münster (1973) 69-76.

Drew-Bear 1972a — T. Drew-Bear, "Three Senatus Consulta Concerning the Province of Asia". *Historia* XXI/1 (1972) 75-87.

Drew-Bear 1972b — T. Drew-Bear, "Deux décrets hellénistiques d'Asie Mineure". *BCH* 96 (1972) 435-471.

Drews 1976 — R. Drews, "The Earliest Greek Settlements on the Black Sea". *JHS* XCVI (1976) 18-31.

Dueck 2006 — D. Dueck, "Memnon of Herakleia on Rome and the Romans". Şurada: *Rome and the Black Sea Region*. Ed. T. Bekker-Nielsen. Aarhus (2006) 43-61.

Dundua and Lordkipanidze 1979 — G. F. Dundua and G. A. Lordkipanidze, "Hellenistic Coins from the Site of Vani, in Colchis (Western Georgia)". *NC* 7/19 (1979) 1-5.

Dundua and Lordkipanidze 1985 — G. F. Dundua and O. Lordkipanidze, (Rusça) "Georgia and Mithridates VI (According to Numismatic Data)". Şurada: *The Black Sea Littoral in Hellenistic Times. Materials of the 3rd. All-Union Symposium on the Ancient History of the Black Sea Littoral*. Tsgaltubo 1982 (Tbilisi 1985) 723 (İngilizce özet).

Durrbach 1976² — F. Durrbach, *Choix d'Inscriptions de Délos*. Hrsg. von H. Engelmann und R. Merkelbach. Hildesheim, New York 1976².

Dyukov and Smekalova 2000 — Ju. L. Dyukov and T. N. Smekalova, (Rusça) "On the Earliest Use of Brass and 'Pure' Copper in the Hellenistic Coinage of the States of the Black Sea Coast and Asia Minor". *VDI* 230 (2000) 71-88 (İngilizce özet).

Eadie 1967 — J. W. Eadie, *The Breviarium of Festus*. A Critical Edition with Historical Commentary by Cf. J. W. Eadie. London 1967.

Edelstein and Kidd 1989² — L. Edelstein and I. G. Kidd, *Posidonius*: *I. The Fragments*. Cambridge 1989².

Eilers 2002 — C. Eilers, *Roman Patrons of Greek Cities*. Oxford 2002.

Eilers 2003 — C. Eilers, "A Roman East: Pompey's Settlement to the Death of Augustus". Şurada: *A Companion to the Hellenistic World*. Ed. A. Erskine, Oxford (2003) 90-102.

Elwyn 1993 — S. Elwyn, "Interstate Kinship and Roman Foreign Policy". *TAPhA* 123 (1993) 261-286.

Empereur 1981 — J-Y. Empereur, "Collection Paul Canellopoulos (XVII): Petits Objets Inscrits". *BCH* 105 (1981) 499-568.

Engelmann und Knibbe 1989 — H. Engelmann und D. Knibbe, *Das Zollgesetz Der Provinz Asia: Eine neue Inschrift aus Ephesos*. *EA* 14 (1989) 1-222.

Epstein 1987 — D. F. Epstein, *Personal Enmity in Roman Politics 218-43 BC*. London, New York, Sidney 1987.

Erciyas 2001 — D. B. A. Erciyas, *Studies in the Archaeology of Hellenistic Pontus: The Settlements, Monuments, and Coinage of*

Mithradates VI and his Predecessors. (Doktora tezi, baskıda) University of Cincinnati 2001.

Erhat 1989[4] — A. Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul 1989[4].

Erten 1999 — E. Erten, *Pausanias, Eseri ve Tarihçiliği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

Evans 1983 — R. J. Evans, "The *Consulares* and *Praetorii* in the Roman Senate at the Beginning of Sulla's Dictatorship". *Athenaeum* LXI (1983) 521-528.

Evans 1991 — R. J. Evans, "Candidates and Competition in Consular Elections at Rome Between 218 and 48 B.C". *AClass* XXXIV (1991) 111-136.

Farber 1979 — J. J. Farber, "The *Cyropaedia* and Hellenistic Kingship". *AJPh* 100/4 (1979) 497-514.

Fears 1975 — J. R. Fears, "Sulla or Endymion: A Reconsideration of a Denarius of L. Aemilius Buca". *ANSMN* 20 (1975) 29-37.

Ferguson 1904 — W. S. Ferguson, "The oligarchic revolution at Athens of the year 103/102 B.C.". *Klio* 4 (1904) 1-12.

Ferguson 1907 — W. S. Ferguson, "Notes on Greek Inscription". *CPh* 2/4 (1907) 401-407.

Fernoux 1999 — H-L. Fernoux, "Guerres, cités et mondes indigènes du Pont-Euxin et de la Propontide aux Ve et IVe siècles av. J.-C.". *Pallas* 51 (1999) 173-204.

Ferrary 1988 — J-L. Ferrary, *Philhellénisme et impérialisme. Aspects idéologiques de la conquête romaine du monde hellénistique, de la seconde guerre de Macédonie à la guerre contre Mithridate*. Bibliothèque de Écoles françaises d'Athénes et de Rome, 271. Roma 1988.

Ferrary 1997 — J-L. Ferrary, "The Hellenistic World and Roman Political Patronage". Şurada: *Hellenistic Constructs: Essays in Culture, History and Historiography*. Ed. P. Cartledge, P. Garnsey and E. Gruen, Berkeley-Los Angeles-London (1997) 105-119.

Ferrary 2000a — J-L. Ferrary, "Les inscriptions du sanctuaire de Claros en l'honneur de Romains". *BCH* 124 (2000) 331-376.

Ferrary 2000b — J-L. Ferrary, "Les gouverneurs des provinces romaines d'Asie Mineure (Asie et Cilicie), depuis l'organisation de la province d'Asie jusqu'à la première guerre de Mithridate (126-88 av. J.-C.)". *Chiron* 30 (2000) 161-193.

Ferrary 2001 — J-L. Ferrary, "Rome et les cités grecques d'Asie Mineure au IIe siècle". Şurada: *Les cité d'Asie Mineure occidentale au IIe siècle a.C.* Ed. A. Bresson et R. Descat, Bordeux (2001) 93-106.

Ferris 2000 — I. M. Ferris, *Enemies of Rome: Barbarians Through Roman Eyes*. Gloucestershire 2000.

Finley 1983 — M. I. Finley, *Politics in the Ancient World*. Cambridge 1983.

Finegan 1964 — J. Finegan, *Handbook of Biblical Chronology*. Princeton 1964.

Flach 1970 — D. Flach, "Die Vorrede zu Sallusts Historien in neuer Rekonstruktion". *Philologus* 117 (1970) 76-86.

Fleischer 1996 — R. Fleischer, "Hellenistic Iconography on Coins". Şurada: *Aspects of Hellenistic Kingship*. Ed. P. Bilde *et al.*, Aarhus (1996) 29-40.

Flemming 2003 — R. Flemming, "Empires of Knowledge: Medicine and Health in the Hellenistic World". Şurada: *A Companion to the Hellenistic World*. Ed. A. Erskine, Oxford (2003) 449-463.

Fletcher 1939 — W. Fletcher, "The Pontic Cities of Pompey the Great". *TAPhA* 70 (1939) 17-29.

Forte 1972 — B. Forte, *Rome and the Romans as the Greeks Saw them*. Papers and Monographs of the American Academy in Rome, vol. XXIV. Rome 1972.

Fossey 1979 — J. M. Fossey, "The Cities of the Kopaïs in the Roman Period". *ANRW* II 7.1 (1979) 549-591.

Fotheringham 1919 — J. K. Fotheringham, "The New Star of Hipparchus and the Dates of Birth and Accession of Mithridates". *Monthly Notices of the Royal Astronomical Society* 79/3 (1919) 162-167.

Foucart 1881 — P. Foucart, "Décret de la ville de Chersonésos en l'honneur de Diophantos, général de Mithridate". *BCH* 5 (1881) 70-87.

Fox 1973 — R. L. Fox, *Alexander the Great*. New York 1973.

Frandsen 1847 — P. S. Frandsen, *Mithridates VI Eupator, König von Pontos*. Altona 1847.

Freely 2004[3] — J. Freely, *Türkiye Uygarlıklar Rehberi 2: Marmara Etrafında, Karadeniz Kıyısı*. Çev.: T. Birkan, G. Koca, A. Biçen. İstanbul 2004[3]

French 1992 — D. H. French, "Amasian Notes 2". *EA* 20 (1992) 63-68.

French 1996a — D. H. French, "Amasian Notes 4. Cults and Divinities: The Epigraphic Evidence". *EA* 26 (1996a) 87-98.

French 1996b — D. H. French, "Amasian Notes 5. The Temenos of Zeus Stratios at Yassıçal". *EA* 27 (1996b) 75-91.

Frier 1971 — B. W. Frier, "Sulla's Propaganda: The Collapse of the Cinnan Republic". *AJPh* 92/4 (1971) 585-604.

Gabba 1976 — E. Gabba, "Le origini della Guerra Sociale e la vita politica romana dopo l'89 a.C.". *Athenaeum* XXXII (1954) 41-114; 293-345=*Esercito e societa nella tarda republica romana* (Florence 1973) 193-345="The Origins of Social War and Roman Politics after 89 BC". Şurada: *Republican Rome, the Army and the Allies*. Translated by P. J. Cuff, Oxford (1976) 70-130.

Gabrielsen 2003 — V. Gabrielsen, "Piracy and the Slave Trade". Şurada: *A Companion to the Hellenistic World*. Ed. A. Erskine, Oxford (2003) 389-404.

Gabrielsen 2005 — V. Gabrielsen, "Mithradates VI og de græske byer". Şurada: *Mithradates VI af Pontos. Roms perfekte fjende*. Ed. J. M. Højte. Aarhus (2005) 25-42.

Gaggero 1977 — E. S. Gaggero, "La propaganda antiromana di Mitridate VI Eupatore in Asia Minore e in Grecia". Şurada: *Contributi di storia antica in onore di Albino Garzetti*. Genova (1977) 89-123

Garnsey 1966 — P. Garnsey, "The *Lex Iulia* and Appeal under the Empire". *JRS* LVI (1966) 167-189.

Garnsey 1968 — P. Garnsey, "The Criminal Jurisdiction of Governors". *JRS* LVIII (1968) 51-59.

Garnsey 1997 — P. Garnsey, "The Middle Stoics and Slavery". Şurada: *Hellenistic Constructs: Essays in Culture, History and Historiography*. Ed. P. Cartledge, P. Garnsey and E. Gruen, Berkeley-Los Angeles-London (1997) 159-174.

Gauger 1980 — J. D. Gauger, "Phlegon von Tralleis, mirab. III. Zu einem Dokument geistigen Widerstandes gegen Rom". *Chiron* 10 (1980) 225-261.

Gauger 1998 — J. D. Gauger, *Sibyllinische Weissagungen*. Duesseldorf, Zürich 1998.

Geagan 1992 — D. J. Geagan, "A Family of Marathon and Social Mobility in Athens of the First Century B.C.". *Phoenix* 46/2 (1992) 29-44.

Gelzer 1926 — M. Gelzer, "Licinius Lucullus (104)". *RE* XIII/1 (1926) *col.* 376-414.

Gelzer 1932 — M. Gelzer, "Hat Sertorius in seinem Vertrag mit Mithradates die Provinz Asia abgetreten?". *PhW* 52 (1932) 1129-1136= *Kleine Schriften t.* II (Wiesbaden 1963) 139-145.

Geyer 1965^2 — F. Geyer, "Mithradates (12)". *RE* XV/2 (1965^2) *col.* 2163-2205.

Geyer 1971^2 — F. Geyer, "Nikomedes (3)". *RE* XVII/1 (1971^2) *col.* 493-494.

Gilevich 1985 — A. M. Gilevich, "Chersonese and the Pontic Kingdom of Mithradates VI According to Numismatic Data". Şurada: *The Black Sea Littoral in Hellenistic Times. Materials of the 3rd. All-Union Symposium on the Ancient History of the Black Sea Littoral*. Tsgaltubo 1982 (Tbilisi 1985) 601-608 and 728-729 (İngilizce özet).

Girardet 2001 — K. M. Girardet, "Imperia und provincia des Pompeius 82 bis 48 v. Chr.". *Chiron* 31 (2001) 153-209.

Glew 1971 — D. G. Glew, *The Outbreak of the First Mithridatic War*. Princeton 1971.

Glew 1977a — D. G. Glew, "The Selling of the King: a Note on Mithridates Eupator's Propaganda in 88 B.C.". *Hermes* 105 (1977) 253-256.

Glew 1977b — D. G. Glew, "Mithridates Eupator and Rome: A Study of the Background of the First Mithridatic War". *Athenaeum* LV (1977) 380-405.

Glew 1981 — D. G. Glew, "Between the Wars: Mithridates Eupator and Rome, 85-73 B.C.". *Chiron* 11 (1981) 109-130.

Glew 1987 — D. G. Glew, "The Cappadocian Expedition of Nicomedes III Euergetes, King of Bithynia". *ANSMN* 23 (1987) 23-55.

Glew 2000 — D. G. Glew, "400 villages? A Note on Appian, *Mith.* 65, 271". *EA* 32 (2000) 155-162.

Gnoli 2000 — T. Gnoli, "Il Ponto e la Bitinia (Strabone XII 3)". Şurada: *Strabone e L'Asia Minore*. Ed. A. M. Biraschi e G. Salmeri. Napoli (2000) 543-564.

Gold 1985 — B. K. Gold, "Pompey and Theophanes of Mytilene". *AJPh* 106/3 (1985) 312-327.

Golenko 1965 — K. V. Golenko, (Rusça) "Coins of the Pontic and Paphlagonian Cities in Bosporus under Mithradates VI". *Klio* 46 (1965) 307-322.

Golenko 1973 — K. Golenko, "Pontus und Paphlagonien (Veröffentlichungen in Russland und der Sowjetunion)". *Chiron* 3 (1973) 467-499.

Gökalp 2002 — N. Gökalp, "Oinoanda'dan bir Soy: Licinnii". Şurada: *Lykia İncelemeleri* 1. Ed. S. Şahin-M. Adak, İstanbul (2002) 91-102.

Görür *et al.* 2001 — N. Görür *et al.*, "Is the Abrupt Drowning of the Black Sea Shelf at 7150 yr BP a Myth?". *Marine Geology* 176 1-4 (2001) 65-73.

Grainger 1990 — J. D. Grainger, *Seleukos Nikator; Constructing a Hellenistic Kingdom*. London, New York 1990.

Grainger 1991 — J. D. Grainger, *Hellenistic Phoenicia*. London, New York 1991.

Grainger 1997 — J. D. Grainger, *A Seleucid Prosopography and Gazetteer*. Leiden, New York, Köln 1997.

Gray 1973 — E. W. Gray, "M. Aquillius and the Organisation of the Roman Province of Asia". Şurada: *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology* vol. II. Ankara-İzmir (1973) 965-977.

Greaves 2002 — A. M. Greaves, *Miletos: A History*. London-New York 2002.

Green 1990 — P. Green, *Alexander to Actium: The Historical Evolution of the Hellenistic Age*. Los Angeles 1990.

Greenhalgh 1980 — P. Greenhalgh, *Pompey: The Roman Alexander*. Columbia 1980.

Greenidge and Clay 1960[2] — A. J. H. Greenidge and A. M. Clay, *Sources for Roman History* 133-70 B.C. Oxford 1960[2].

Grégoire 1909 — H. Grégoire, "Rapport sur un voyage d'exploration dans le Pont et en Cappadoke (pl. I-III). *BCH* 33 (1909) 1-169.

Griffiths 1953 — J. G. Griffiths, "Βασιλεὺς βασιλέων: Remarks on the History of a Title". *CPh* 48/3 (1953) 145-154.

Gross 1954 — W. H. Gross, "Die Mithradates-Kapelle auf Delos". *A&A* 4 (1954) 105-117.

Gruen 1965 — E. S. Gruen, "The Exile of Metellus Numidicus". *Latomus* XXIV (1965) 576-580.

Gruen 1966a — E. S. Gruen, "Political Prosecutions in the 90's BC". *Historia* XV/1 (1966) 32-64.

Gruen 1966b — E. S. Gruen, "The Dolabellae and Sulla". *AJPh* 87/4 (1966) 385-399.

Gruen 1966c — E. S. Gruen, "P. Clodius: Instrument or Independent Agent?". *Phoenix* 20/2 (1966) 120-130.

Gruen 1968a — E. S. Gruen, *Roman Politics and the Criminal Courts, 149-78 B.C.* Cambridge, Massachusetts 1968.

Gruen 1968b — E. S. Gruen, "Pompey and the Pisones". *CSCA* I. (1968) 155-170.

Gruen 1969 E. S. Gruen, "Pompey, the Roman Aristocracy, and the Conference of Luca". *Historia* XVIII/1 (1969) 71-108.

Gruen 1971 E. S. Gruen, "Some Criminal Trials of the Late Republic: Political and Prosopographical Problems". *Athenaeum* XLIX (1971) 54-69.

Gruen 1974 E. S. Gruen, *The Last Generation of the Roman Republic*. Berkeley, Los Angeles, London 1974.

Gruen 1984 E. S. Gruen, *The Hellenistic World and the Coming of Rome* I-II. Berkeley, Los Angeles, London 1984.

Guse 1926 F. Guse, "Die Feldzüge des dritten Mithradatischen Krieges in Pontos und Armenien". *Klio* 20 (1926) 90-110.

Günaltay 1987[2] Ş. Günaltay, *Yakın Şark IV/2: Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artaksiad Kıralllıkları*. Ankara 1987[2].

Habicht 1976 C. Habicht, "Zur Geschichte Athens in der Zeit Mithridates VI". *Chiron* 6 (1976) 127-142.

Habicht 1997 C. Habicht, *Athens from Alexander to Antony*. Translated by D. L. Schneider. Cambridge, Mass. 1997.

Hall 1959 A. Hall, "The Site of Misthia". *AS* IX (1959) 119-124.

Hall 1973 A. Hall, "New Light on the Capture of Isaura Vetus by P. Servilius Vatia". *SEG* XVII (1973) 568-571.

Hamilton 1984[2] W. J. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*. With some Account of their Antiquities and Geology. Two Volumes in one Volume. Hildesheim, Zürich and New York 1984[2].

Hammond 1938 N. G. L. Hammond, "The Two Battles of Chaeronea (338 B.C. and 86 B.C.). *Klio* 22 (1938) 186-218.

Hannestad 1996 L. Hannestad, *The Bithynian Kings and Greek Culture*. Şurada: *Aspects of Hellenistic Kingship*. Ed by P. Bilde *et al.*, Aarhus (1996) 67-98.

Hansen 1971[2] E. V. Hansen, *The Attalids of Pergamon*. Ithaca-London 1971[2].

Hardie 1912 M. M. Hardie, "The Shrine of Men Askaenos at Pisidian Antioch". *JHS* XXXII (1912) 111-150.

Hardy 1912 E. G. Hardy, *Roman Laws and Charters*. Oxford 1912.

Harper 1968 R. P. Harper, "Tituli Comanorum Cappadociae". *AS* XVIII (1968) 93-147.

Harris 1980 B. F. Harris, "Bithynia". *ANRW* II 7.2 (1980) 857-901.

Harris 1979 W. V. Harris, *War and Imperialism in Republican Rome, 327-70 BC*. Oxford 1979.

Harris 1984 W. V. Harris, "The Italians and the Empire". Şurada: *Papers and Monographs of the American Academy in Rome*, vol. XXIX. The Imperialism of Mid-Republican Rome. Ed. W. V. Haris, Rome (1984) 89-113.

Harrisson 1993 G. W. M. Harrison, *The Romans and Crete*. Amsterdam 1993.

Hassall 1974 M. Hassall, M. Crawford and J. Reynolds, "Rome and the Eastern Provinces at the End of the Second Century B.C.: The so-called 'Piracy Law' and a new inscription from Cnidos". *JRS* LXIV (1974) 195-220.

Hawthorn and

MacDonald 1960 — J. R. Hawthorn and C. MacDonald, *Roman Politics 80-44 B.C.* London 1960.

Head 1932 — B. V. Head, *A Guide to the Principal Coins of the Greeks.* British Museum Department of Coins and Medals. London 1932.

Head 1977[3] — B. V. Head, *Historia Numorum: A Manual of Greek Numismatics.* London 1977[3].

Heberdey 1960[2] — R. Heberdey, "Termessos (1-3)". *RE* V/A1. (1960[2]) *col.* 732-778.

Heil 1991 — M. Heil, "Einige Bemerkungen zum Zollgesetz aus Ephesos". *EA* 17 (1991) 9-18.

Heinen 1991 — H. Heinen, "Mithradates VI Eupator und die Völker des nördlichen Schwarzmeerraums". *Hamburger Beiträge zur Archäeologie* 18 (1991) 151-165.

Hendrickson 1933 — G. L. Hendrichson, "The Memoirs of Rutilius Rufus". *CPh* 28/3 (1933) 153-175.

Hicks 1890 — E. L. Hicks, "Inscriptions from Eastern Cilicia". *JHS* XI (1890) 236-254.

Hill 1948 — H. Hill, "The so-called Lex Aufeia (Gellius XI. 10)". *CR* LXII/3-4 (1948) 112-113.

Hillman 1991 — T. P. Hillman, "The Alleged *Inimicitiae* of Pompeius and Lucullus, 78-74 B.C.". *CPh* 86/4 (1991) 315-318.

Hillman 1993 — T. P. Hillman, "When Did Lucullus Retire?". *Historia* XLII/2 (1993) 211-228.

Hind 1980 — J. G. F. Hind, "The Bosporan Kingdom". *CAH* VI/2 (1980) 476-511.

Hind 1983/84 — J. G. F. Hind, "Greek and Barbarian Peoples on the Shores of the Black Sea". *Archaeological Reports* 30 (1993-84) 72-97.

Hind 1992/93 — J. G. F. Hind, "Archaeology of the Greeks and Barbarian Peoples Around the Black Sea 1982-92". *Journal of Hellenic Studies Archaeological Reports* (1992-93) 82-112.

Hind 1994 — J. G. F. Hind, "Mithridates". *CAH* IX (1994) 129-161.

Hinge 2005 — G. Hinge, "Mithradates' brev: romkritik eller terroristisk retorik". Şurada: *Mithradates VI af Pontos. Roms perfekte fjende*. Ed. J. M. Højte. Aarhus (2005) 57-75.

Hoddinott1981 — R. F. Hoddinott, *The Thracians.* New York 1981.

Holleaux 1919 — M. Holleaux, "Décret de Chéronée, relatif à la première guerre de Mithradates". *REG* XXXII (1919) 320-337=*Études d'épigraphie et d'histoire grecques*. Vol. I (1938; 1968[2]) 143-159.

Holmes 1917 — T. R. Holmes, "Tigranocerta". *JRS* VII (1917) 120-138.

Homolle 1884 — T. Homolle, "Les Romains a Délos". *BCH* 7 (1884) 75-116.

Højte 2005a — J. M. Højte, "The Date of the Alliance between Chersonesos and Pharnakes (*IOSPE* I[2], 402) and its Implications". Şurada: *Chronologies of the Black Sea Area in the Period c. 400-100 BC*. Ed. V. Stolba and L. Hannestad. Aarhus (2005) 137-152.

Højte 2005b — J. M. Højte, "Mithradates, Pompejus og Alexander den Store". Şurada: *Mithradates VI af Pontos. Roms perfekte fjende*. Ed. J. M. Højte. Aarhus (2005) 43-56.

Højte 2006 — J. M. Højte, "From Kingdom to Province: Reshaping Pontos after the Fall of Mithridates VI". Şurada: *Rome and the Black Sea Region*. Ed. T. Bekker-Nielsen. Aarhus (2006) 15-30.

Imhoof-Blumer 1902 — F. Imhoof-Blumer, *Kleinasiatische Münzen II*. Wien 1902.

Ireland 2000 — S. Ireland, *Greek, Roman and Byzantine Coins in the Museum at Amasya* (Ancient Amaseia) *in Turkey*. London 2000.

Işık 2001 — A. Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*. Ankara 2001.

Jameson 1970 — S. Jameson, "Pompey's *Imperium* in 67: Some Constitutional Fictions". *Historia* XIX/5 (1970) 539-560.

de Jesus 1978 — P. S. de Jesus, "Metal Resources in Ancient Anatolia". *AS* XXVIII (1978) 97-102.

Johnson 2002 — C. G. Johnson, "*OGIS* 98 and the Divinization of the Ptolemies". *Historia* LI/1 (2002) 112-116.

Jones 1971[2] — A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*. Oxford 1971[2].

Jones 1972 — A. H. M. Jones, *The Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*. Oxford 1972.

Jones 1974 — C. P. Jones, "Diodoros Pasparos and the Nikephoria of Pergamon". *Chiron* 4 (1974) 183-204.

Jones 1978 — C. P. Jones, *The Roman World of Dio Chrysostom*. London 1978.

Jones 1982 — C. P. Jones, "Plutarch, Lucullus 42, 3-4". *Hermes* 109 (1982) 254-256.

Jones 2000 — C. P. Jones, "Diodoros Pasparos Revisited". *Chiron* 30 (2000) 1-14.

Jones 1926 — H. S. Jones, "A Roman Law Concerning Piracy". *JRS* XVI (1926) 155-173.

Jonkers 1959 — E. J. Jonkers, *Social and Economic Commentary on Cicero's De Imperior Cn. Pompei*. Leiden 1959.

Karhstedt 1948 — U. Karhstedt, *Geschichte des griechisch-römischen Altertums*. Munich 1948.

Kallet-Marx 1989 — R. M. Kallet-Marx, "Asconius 14-15 Clark and the Date of Q. Mucius Scaevola's Command in Asia". *CPh* 84/4 (1989) 305-312.

Kallet-Marx 1990 — R. M. Kallet-Marx, "The Trial of Rutilius Rufus". *Phoenix* 44/2 (1990) 122-139.

Kallet-Marx 1995 — R. M. Kallet-Marx, *Hegemony to Empire: The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 B.C.* Berkeley 1995.

Karyshkovski 1985 — P. O. Karyshkovski, "Concerning the Title of Mithradates VI Eupator (Towards the Iranian and Hellenic Traditions in the Kingdom of Pontus). Şurada: *The Black Sea Littoral in Hellenistic Times. Materials of the 3rd. All-Union Symposium on the Ancient History of the Black Sea Littoral*. Tsgaltubo 1982 (Tbilisi 1985) 724-725 (İngilizce özet).

Katz 1976 — B. R. Katz, "The Siege of Rome in 87 B.C.". *CPh* 71/4 (1976) 328-336.

Katz 1977 — B. R. Katz, "Caesar Strabo's Struggle for the Consulship - and More". *RhM* 120 (1977) 45-63.

Katz 1981 — B. R. Katz, "Two Fragments of Sallust". *RhM* 124 (1981) 332-340.

Katz 1983 — B. R. Katz, "Notes on Sertorius". *RhM* 126 (1983) 44-68.

Kaya 1998 — M. A. Kaya, "Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri". *TİD* XIII (1998) 163-173.

Kaygusuz 1983 — I. Kaygusuz, "Kimistene'den Yazıtlar". *Türk Arkeoloji Dergisi* XXVI-2 (1983) 111-146.

Kaygusuz 1984 — I. Kaygusuz, "Inscriptions from Kimistene". *EA* 4 (1984) 69-72.

Keaveney 1981 — A. Keaveney, "Roman Treaties with Parthia circa 95–circa 64 B.C. ". *AJPh* 102/2 (1981) 195-212.

Keaveney 1982a — A. Keaveney, "Young Pompey: 106-79 B.C.". *AntCl* 51 (1982) 111-139.

Keaveney 1982b — A. Keaveney, *Sulla, The Last Republican*. London & Canberra 1982.

Keaveney 1982c — A. Keaveney, "Sulla Augur". *AJAH* 7 (1982) 150-161.

Keaveney 1982d — A. Keaveney, "The King and the War-Lords: Romano-Parthian Relations circa 64-53 B.C.". *AJPh* 103/4 (1982) 412-428.

Keaveney 1983a — A. Keaveney, "What Happened in 88?". *Eirene* XX (1983) 53-86.

Keaveney 1983b — A. Keaveney, "Studies in the *Dominatio Sullae*". *Klio* 65 (1983) 185-208.

Keaveney 1984 — A. Keaveney, "Who were the Sullani?". *Klio* 66 (1984) 114-150.

Keaveney 1987 — A. Keaveney, *Rome and the Unification of Italy*. London-Sidney 1987.

Keaveney 1992 — A. Keaveney, *Lucullus. A Life*. London-New York 1992.

Keppie 1987[2] — L. Keppie, *The Making of the Roman Army; From Republic to Empire*. London 1987.

Keyser 1997 — P. T. Keyser, "Sallust's *Historiae*, Dioskorides and the Sites of the Korykos Captured by P. Servilius Vatia". *Historia* XLVI/1 (1997) 64-79.

Kidd 1988 — I. G. Kidd, *Posidonius* I-II, *The Commentary*. Cambridge 1988.

King 2004 — C. King, *The Black Sea: A History*. Oxford 2004.

Klebs 1965[2] — E. Klebs, "Aquilius (11)". *RE* II/1 (1965[2]) *col.* 324-326.

Kleiner 1972 — F. S. Kleiner, "The Dated Cistophori of Ephesus". *ANSMN* 18 (1972) 17-31.

Kleiner 1974 — F. S. Kleiner, "The Giresun Hoard". *ANSMN* 19 (1974) 3-25.

Kleiner 1978 — F. S. Kleiner, "Hoard Evidence and the Late Cistophori of Pergamum". *ANSMN* 23 (1978) 77-105.

Kleiner 1953 — G. Kleiner, "Bildnis und Gestalt des Mithridates". *JDAI* 68 (1953) 73-95.

Kleiner 1955 — G. Kleiner, "Pontische Reichsmünzen". *IM* 6 (1955) 1-21.

Konrad 1983 — C. F. Konrad, "Reges Armenii Patricios Resalutare Non Solent". *AJPh* 104/3 (1983) 278-281.

Konrad 1995 — C. F. Konrad, "A New Chronology of the Sertorian War". *Athenaeum* LXXXIII (1995) 157-187.

Kontorini 1993 — V. Kontorini, "La famille de l'admiral Damagoras de Rhodes. Contribution à la prosopographie et à l'histoire rhodiennes au Ier s. av.J.C". *Chiron* 23 (1993) 83-99.

Koromila 1991 — M. Koromila, *The Greeks in the Black Sea from the Bronze Age to the Early Twentieth Century*. Athens 1991.

Koshelenko 1996 — G. A. Koshelenko and V. D. Kuznetsov "Colchis and Bosporus: Two Models of Colonisation". Şurada: *Colloquia Pontica 1: New Studies on the Black Sea Littoral*. Ed. G. R. Tsetskhladze. Oxford (1996) 17-30.

Kraay 1976 — C. M. Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*. London 1976.

Krahmer 1925 — G. Krahmer, "Eine Ehrung für Mithridates VI. Eupator in Pergamon". *JDAI* 40 (1925) 183-205.

Krapivina 2005 — V. V. Krapivina, "Problems of the Chronology of Late Hellenistic Strata of Olbia". Şurada: *Chronologies of the Black Sea Area in the Period c. 400-100 BC*. Ed. V. Stolba and L. Hannestad. Aarhus (2005) 249-257.

Kreissig 1975 — H. Kreissig, "Landed Property in the Hellenistic Orient". *Eirene* XV (1975) 5-26.

Krug 1969 — A. Krug, "Ein Bildnis Mithridates' VI von Pontos". *AA* 84 (1969) 189-195.

Kurfess 1951 — A Kurfess, *Sibyllinische Weissagungen*. Berlin 1951.

Kutaisov 1990 — V. A. Kutaisov, *The Ancient City of Cercinitis*. Kiev 1990.

Laidlaw 1933 — W. A. Laidlaw, *A History of Delos*. Oxford 1933.

Landels 1966 — J. G. Landels, "Ship-Shape and Sambuca-Fashion". *JHS* LXXXVI (1966) 69-77.

Landels 1996[3] — J. G. Landels, *Eski Yunan ve Roma'da Mühendislik*. Çev. B. Bıçakçı. Ankara 1996[3].

Lane 1990 — E. N. Lane, "Men: A Neglected Cult of Roman Asia Minor". *ANRW* II 18.3 (1990) 2161-2174.

Larsen 1956 — J. A. O. Larsen, "The Araxa Inscription and the Lycian Confederacy". *CPh* 51/3 (1956) 151-171.

Laumonier 1958 — A. Laumonier, *Les cultes indigènes en Carie*. Paris 1958.

Lawall 2005 — M. Lawall, "Negotiating Chronologies: Aegean Amphora Research, Thasian Chronology, and Phyz III[1]". Şurada: *Chronologies of the Black Sea Area in the Period c. 400-100 BC*. Ed. V. Stolba and L. Hannestad. Aarhus (2005) 31-67.

Leach 2001 — E. W. Leach, "Gendering Clodius". *CW* 94/4 (2001) 335-359.

Leaf 1916 — W. Leaf, "The Commerce of Sinope". *JHS* XXXVI (1916) 1-15.

Levick 1982a — B. Levick, "Morals, Politics, and the Fall of the Roman Republic". *G&R* XXIX/1 (1982) 53-62.

Levick 1982b — B. Levick, "Sulla's March on Rome in 88 B.C.". *Historia* XXXI/4 (1982) 503-508.

Lewis 1962 — D. M. Lewis, "Chronology of the Athenian New Style Coinage". *NC* 7/2 (1962) 275-300.

Lewis 1991 — R. G. Lewis, "Sulla and Smyrna". *CQ* XLI/1 (1991) 126-129.

Liddle 2003 — A. Liddle, *Arrian: Periplus Ponti Euxini*. Edited with introduction, translation and commentary by A. Liddle. London 2003.

Linderski 1987 — J. Linderski, "A Missing Ponticus". *AJAH* 12 (1987), [1995] 148-166.

Lindgren 1993 — H. Lindgren, *Ancient Greek Bronze Coins from the Lindgren Collection 3*. San Mateo, CA 1993.

Lintott 1967 — A. W. Lintott, "P. Clodius Pulcher-*Felix Catilina*?". *G&R* XIV/2 (1967) 157-169.

Lintott 1968 — A. W. Lintott, *Violence in Republican Rome*. Oxford 1968.

Lintott 1971a — A. W. Lintott, "The Offices of C. Flavius Fimbria in 86-85 BC". *Historia* XX/5-6 (1976) 696-701.

Lintott 1971b — A. W. Lintott, "The Tribunate of P. Sulbicus Rufus". *CQ* XXI/2 (1971) 442-453.

Lintott 1972 — A. W. Lintott, "Imperial Expansion and Moral Decline in the Roman Republic". *Historia* XXI/4 (1972) 626-638.

Lintott 1976 — A. W. Lintott, "Mithridatica". *Historia* XXV/4 (1976) 489-491.

Lintott 1993 — A. W. Lintott, *Imperium Romanum: Politics and Administration*. London-New York 1993.

Loader 1940 — W. R. Loader, "Pompey's Command under the *Lex Gabinia*". *CR* LIV/3 (1940) 134-136.

Loewenstein 1973 — K. Loewenstein, *The Governance of Rome*. The Hague 1973.

Logan 1994 — N. P. Logan, "The View from Mount Mithridates". *Archaeology* 47/6 (1994) 69-73.

Lomouri 1979 — N. Lomouri, *History of the Pontic Kingdom* Part I (Rusça). Tbilisi 1979.

Lordkipanidze 1977 — O. D. Lordkipanidze, "K probleme grecheskoy kolonizatsii severnovo nomor'ya (Kolkhidy), in Problemy grecheskoy kolonizatsii severnovo i vastochnovo prichernomor'ya". *Meterialy I simpoziuma,* Tsgaltubo (Thilisi), 187-255.

Luce 1968 — T. J. Luce, "Political Propaganda on Roman Republican Coins: circa 92-82 B.C.". *AJA* 72/1 (1968) 26-39.

Luce 1970 — T. J. Luce, "Marius and the Mithridatic Command". *Historia* XIX/2 (1970) 161-194.

Ma 2002[2] — J. Ma, *Antiochos III and the Cities of Western Asia Minor*. Oxford 2002[2].

Mackay 2000a — C. S. Mackay, "Damon of Chaeronea: The Loyalties of a Boeotian Town during the First Mithridatic War". *Klio* 82/1 (2000) 91-106.

Mackay 2000b — C. S. Mackay, "Sulla and the Monuments: Studies in his Public Persona". *Historia* XLIX/2 (2000) 161-210.

Macro 1980 — A. D. Macro, "The Cities of Asia Minor under the Roman Imperium. *ANRW* II 7.2 (1980) 659-698.

Macurdy 1932 — G. H. Macurdy, *Hellenistic Queens. A Study of Woman-Power in Macedonia, Seleucid Syria, and Ptolemaic Egypt*. London 1932.

Madden and Keaveney 1993 — J. A. Madden and A. Keaveney, "Sulla Père and Mithridates". *CPh* 88/2 (1993) 138-141.

Madsen 2005 — J. M. Madsen, "Mithradates VI og truslen fra Rom". Şurada: *Mithradates VI af Pontos. Roms perfekte fjende*. Ed. J. M. Højte. Aarhus (2005) 11-24.

Magie 1943-1944 — D. Magie, "The Final Defeat of Mithridates by Pompey". *Classical Weekly* 37 (1943-1944) 237-238.

Magie 1950 — D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ I-II*. Princeton 1950.

Malitz 1972 — J. Malitz, "C. Aurelius Cotta *cos.* 75 und seine Rede in Sallusts Historien". *Hermes* 100 (1972) 359-386.

Manaseryan 1982 — R. L. Manaseryan, (Rusça) "The Formation of the Empire of Tigranes II". *VDI* 160 (1982) 122-140 (İngilizce özet).

Manaseryan 1985 — R. L. Manaseryan, (Rusça) "The Struggle of Tigranes II Against Roman Expansion in Cappadocia". *VDI* 174 (1985) 109-118 (İngilizce özet).

Marek 1988 — C. Marek, "Karien im ersten Mithridatischen Krieg". Şurada: *Alte Geschichte und Wissenschaftsgeschichte. Festschrift für Karl Christ zum 65. Geburtstag*. Ed. P. Kneissl, V. Losemann, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. (1988) 285-308.

Marek 1993 — C. Marek, *Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia*. Tübingen 1993.

Marek 1995 — C. Marek, "Der Lykische Bund, Rhodos, Kos und Mithridates: Basis mit Ehreninschrift für Krinolaos, Sohn des Artapates, von Patara". *Lykia* II (1995) 9-19.

Maróti 1962 — E. Maróti, "Ο ΚΟΙΝΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ". *Klio* 40 (1962) 124-127.

Maróti 1970 — E. Maróti, "Die Rolle der Seeräuber in der Zeit der Mithradatischen Kriege". *Ricerche storiche et economiche in Memoria di Corrado Barbagalla. A cura di Luigi de Rosa.* Nápoles (1970) 481-493.

Maróti 1989 — E. Maróti, "Der Feldzug des P. Servilius Vatia gegen die Seeräuber Südanatoliens". Şurada: *AArchHung* 32 (1989) 309-316.

Marshall 1966 — A. J. Marshall, "Governors on the Move". *Phoenix* 20/3 (1966) 231-246.

Marshall 1967 — A. J. Marshall, "Verres and Judicial Corruption". *CQ* XVII/2 (1967) 408-413.

Marshall 1968 — A. J. Marshall, "Pompey's Organization of Bithynia-Pontus: Two Neglected Texts". *JRS* LVIII (1968) 103-109.

Marshall 1969 — A. J. Marshall, "Romans under Chian Law". *GRBS* 10 (1969) 255-271.

Marshall 1972 — A. J. Marshall, "*Lex Pompeia de Provinciis* (52 B.C.) and Cicero's Imperium in 51-50 B.C.: Constitutional Aspects". *ANRW* I 1 (1972) 887-921.

Marshall 1974 — A. J. Marshall, "The Date of Q. Mucius Scaevola's Governorship of Asia". *Athenaeum* LIV (1976) 117-130.

Marshall 1975 — A. J. Marshall, "Flaccus and the Jews of Asia (Cicero Pro Flacco 28. 67-69)". *Phoenix* 29/2 (1975) 139-154.

Marshall 1985 — B. A. Marshall, *A Historical Commentary on Asconius*. Columbia 1985.

Maslakov 1984 — G. Maslakov, "Valerius Maximus and Roman Historiography. A Study of the *exempla* Tradition". *ANRW* II 32.1 (1984) 437-496.

Mastrocinque 1999 — A. Mastrocinque, *Studi Sulle Guerre Mithridatiche*. *Historia* 124. Stuttgart 1999.

Matthaei 1907 — L. E. Matthaei, "On the Classification of Roman Allies". *CQ* I/2-3 (1907) 182-204.

Matthews 1998 — R. Matthews, "Project Paphlagonia: Regional Survey in Northern Anatolia". Şurada: *Ancient Anatolia*. Ed. R. Matthews, Ankara (1998) 195-206.

Mattingly 1971a — H. B. Mattingly, "Some Third Magistrates in the Athenian New Style Silver Coinage". *JHS* XCI (1971) 85-93.

Mattingly 1971b — H. B. Mattingly, "Some Problems in Second Century Attic Prosopography". *Historia* XX/1 (1971) 26-46.

Mattingly 1979 — H. B. Mattingly, "L. Julius Caesar, Governor of Macedonia". *Chiron* 9 (1979) 147-167.

Mattingly 1990 — H. B. Mattingly, "The Beginning of Athenian New Style Silver Coinage". *NC* 150 (1990) 67-78.

Mattingly 1997 — H. B. Mattingly, "Athens between Rome and the Kings: 229/8 to 129 B.C.". Şurada: *Hellenistic Constructs: Essays in Culture, History and Historiography*. Ed. P. Cartledge, P. Garnsey and E. Gruen, Berkeley-Los Angeles-London (1997) 120-144.

Maximova 1956 — M. I. Maximova, (Rusça) *Ancient States of the South-Western Black Sea Littoral*. Moscow-Leningrad 1956.

McDowall 1904 — K. A. McDowall, "*The Date of Seilanion*". *CR* XVIII/4 (1904) 229-231.

McGing 1980 — B. C. McGing, "Appian, Manius Aquillius, and Phrygia". *GRBS* 21/1 (1980) 35-42.

McGing 1984 — B. C. McGing, "The Date of the Outbreak of the Third Mithridatic War". *Phoenix* 38/1 (1984) 12-18.

McGing 1986a — B. C. McGing, *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator King of Pontus*. Leiden 1986.

McGing 1986b — B. C. McGing, "The Kings of Pontus: Some Problems on Identity and Date". *RhM* 129 (1986) 248-259.

McGing 1993 — B. C. McGing, "Appian's 'Mithridateios'". *ANRW* II 34.1 (1993) 496-522.

McGing 1995 — B. C. McGing, "The Ephesian Customs Law and The Third Mithradatic War". *ZPE* 109 (1995) 283-288.

McGing 2003 — B. C. McGing, "Subjection and Resistance: To the Death of Mithradates". Şurada: *A Companion to the Hellenistic World*. Ed. A. Erskine, Oxford (2003) 71-89.

McGushin 1992 Sallust. *The Histories*. Translated with introduction and commentary by P. McGushin. vol. I (1992), vol. II (1994). Oxford.

McNicoll 1973a A. McNicoll, "The Aşvan Hoard: Coins of Two Cappadocian Monarchs". *AS* XXIII (1973) 181-186.

McNicoll 1973b A. McNicoll, "Coins of the Aşvan Project". *AS* XXIII (1973) 187-190.

Meier 1962 C. Meier, "Pompeius' Rückkehr aus dem Mithridatischen Kriege und die Catilinarische Verschwörung" *Athenaeum* XL (1962) 103-125.

Mellor 1978 R. Mellor, "The Dedications on the Capitoline Hill". *Chiron* 8 (1978) 319-330.

Merkelbach 1990 R. Merkelbach, "Hat der Bithynische Erbfolgekrieg im Jahr 74 oder 73 begonnen?". *ZPE* 81 (1990) 97-100.

Merola 1996 G. D. Merola, "Il Monumentum Ephesenum e l'organizzazione territoriale delle regioni asiane". *MEFRA* 108.1 (1996) 263-297.

Meyer 1968[2] Eduard Meyer, *Geschichte des Königreichs Pontos*. Chicago 1968[2].

Meyer 1925 Ernst Meyer, *Die Grenzen der hellenistischen Staaten in Kleinasien*. Zürich, Leipzig 1925.

Milne 1927 J. Milne, "The Autonomous Coinage from Smyrna". *NC* 5/7 (1927) 100-131.

Mitchell 1984 S. Mitchell, "The Greek City in the Roman World – The Case of Pontus and Bithynia". Şurada: *Proceedings of the VIIIth International Congress of Greek and Latin Epigraphy*, Athens 1982. Athens (1984) 120-133.

Mitchell 1993 S. Mitchell, *Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor I-II: The Celts and the Impact of Roman Rule*. Oxford-New York 1993.

Mitchell 1994 S. Mitchell, "Termessos, King of Amyntas, and the War with the Sandaliotai. A new inscription from Pisidia". Şurada: *Studies in the History and the Topography of Lycia and Pisidia in Memoriam A. S. Hall*. D. French *et al.*, British Institute of Archaeology at Ankara Monograph XIX, Ankara (1994) 95-105.

Mitchell 1999 S. Mitchell, "The Administration of Roman Asia from 133 BC to AD 250". Şurada: *Lokale Autonomie und römische Ordnungsmacht in den kaiserzeitlichen Provinzen vom 1. bis 3. Jahrundrert*. Ed. W. Eck *et al.*, München (1999) 17-46.

Mitchell 2002 S. Mitchell, "In Search of the Pontic Community in Antiquity". Şurada: *Proceedings of the British Academy* 114. Representation of Empire, Rome and the Mediterranean World. (2002) 35-64.

Mitchell 2003 S. Mitchell, "The Galatians: Representation and Reality". Şurada: *A Companion to the Hellenistic World*. Ed. A. Erskine, Oxford (2003) 280-293.

Mitford 1980 — Timothy B. Mitford, "Cappadocia and Armenia Minor: Historical Setting of the *Limes*". *ANRW* II 7.2 (1980) 1169-1228.

Mitford 1980 — Terence B. Mitford, "Roman Rough Cilicia". *ANRW* II 7.2 (1980) 1230-1261.

Molev 1976 — E. A. Molev, *Mithridates Eupator: The Creation of the Black Sea State* (Rusça). Saratov 1976.

Molev 1985 — E. A. Molev, (Rusça) "Mithridates Ctistes - Ruler of Pontus". Şurada: *The Black Sea Littoral in Hellenistic Times. Materials of the 3rd All-Union Symposium on the Ancient History of the Black Sea Littoral*. Tsgaltubo 1982 (Tbilisi 1985) 724 (İngilizce özet).

Molev 1995 — E. A. Molev, *The Sovereign of Pontos* (Rusça). Nizhny Novgorod 1995.

Molnar 1997 — M. Molnar, "Mithridates Used Comets on Coins as a Propaganda Device". Şurada: *The Celator* 11 (Lancaster 1997) 6-8.

Mommsen 1930[3] — Th. Mommsen, *The History of Rome I-IV*. Introduction by E. A. Freeman. Translated by W. P. Dickson I-IV. London-New York 1930[3].

Moorhouse 1940 — A. C. Moorhouse, "The Name of the Euxine Pontus". *CQ* XXXIV (1940) 123-128.

Moorhouse 1948 — A. C. Moorhouse, "The Name of the Euxine Pontus Again". *CQ* XLII (1948) 59-60.

Mordvintseva 2005 — V. I. Mordvintseva, "The Royal Grave from the Time of Mithridates Eupator in the Crimea". Şurada: *Chronologies of the Black Sea Area in the Period c. 400-100 BC*. Ed. V. Stolba and L. Hannestad. Aarhus (2005) 275-285.

Moritz 1958 — L. A. Moritz, *Grain-Mills and Flour in Classical Antiquity*. Oxford 1958.

Mørkholm 1962 — O. Mørkholm, "Some Cappadocian Problems". *NC* 7/2 (1962) 407-411.

Mørkholm 1964 — O. Mørkholm, "Some Cappadocian Die-Links". *NC* 7/4 (1964) 21-25.

Mørkholm 1968 — O. Mørkholm, "The Coins of Ariarathes VIII and Ariarathes XI of Cappadocia". Şurada: *Essays in Greek Coinage Presented to Stanley Robinson*. Ed. by C. M. Kraay and G. K. Jenkins. Oxford (1968) 241-258.

Mørkholm 1969 — O. Mørkholm, "The Classification of Cappadocian Coins". *NC* 7/9 (1969) 21-31.

Mørkholm 1979 — O. Mørkholm, "The Cappadocians Again". *NC* 7/19 (1979) 242-246.

Mørkholm 2000 — O. Mørkholm, *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri: Büyük İskender'in Tahta Çıkışından Apameia Barışı'na Kadar* (İ.Ö. 336-188). Çev.: O. Tekin. İstanbul 2000.

Mosley 1973 — D. J. Mosley, *Envoys and Diplomacy in Ancient Greece*. Historia-Einzelschriften. Heft 22. Wiesbaden 1973.

Muccioli 1996 — F. Muccioli, "Εὐπάτωρ nella titolatura ellenistica". *Historia* XLV/1 (1996) 21-35.

Mulroy 1988 — D. Mulroy, "The Early Career of P. Clodius Pulcher: A Re-examination of the Charges of Mutiny and Sacrilege". *TAPhA* 118 (1988) 155-178.

Murno 1901 — J. A. Murno, "Roads in Pontus, Royal and Roman". *JHS* XXI (1901) 52-66.

Münzer 1958[2] — F. Münzer, "L. Fannius (12)". *RE* VI/2 (1958[2]) *col.* 1992-1993.

Münzer 1972[2] — F. Münzer, "P. Rutilius Nudus (30)". *RE* I/A1 (1972[2]) *col.* 1268.

Münzer 1964[2] — F. Münzer, "Seleukos (16)". *RE* II/A1 (1964[2]) *col.* 1247.

Münzer 1965[2] — F. Münzer, "L. Magius (6)". *RE* XIV/1 (1965[2]) *col.* 439.

Münzer 1965[2] — F. Münzer, "M. Thermus Minucius (64)". *RE* XV/2 (1965[2]) *col.* 1966-1967.

Münzer 1939 — F. Münzer, "Q. Oppius (20)". *RE* XVIII/1 (1939) *col.* 740-741.

Nalivkina 1963 — M. A. Nalivkina, *Cerkinitis and Calos Limen*. Moscow, Leningrad 1963.

Nawotka 1997 — K. Nawotka, *The Western Pontic Cities; History and Political Organization*. Amsterdam 1997.

Nemirovskij 1978 — A. I. Nemirovskij, "Mithridat Eupator, Bospor i vosstanie Skifov". (Mithridates Eupator, The Bosporos and Scythian insurrection). Şurada: *Etudes Byzantinol.* Ed. T. M. Gamkrelidze (1978) 63-70.

Neverov 1976 — O. J. Neverov, (Rusça) "Portrait Gems and Finger Rings from the North Black Sea Coast" *TE* 17 (1976) 166-182.

Newell 1937 — E. T. Newell, *Royal Greek Portrait Coins*. New York 1937.

Nicolet 1966a — C. Nicolet, *L'ordre équestre à l'époque républicaine (312-43 av. J.-C.)* I-II. Paris 1966.

Nicolet 1966b — C. Nicolet, "Mithridate et les "embassadeurs de Carthage". Şurada: *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire offerts à André Piganiol*. Ed. by R. Chevallier. Paris (1966) vol. II. 807-814.

Nicolet 1980 — C. Nicolet, *The World of the Citizen in Republican Rome*. Translated by P. S. Falla. Berkeley and Los Angeles 1980.

Niese 1883 — B. Niese, "Straboniana". *RhM* 38 (1883) 567-602.

Niese 1965[2] — B. Niese, "Ariarathes IX. (9)". *RE* II/1 (1965[2]) *col.* 820.

Nock 1928 — A. D. Nock, "Notes on Ruler Cult I-IV". *JHS* XLVIII (1928) 21-43.

Nock 1972 — A. D. Nock, "Essays on Ruler Cult I. Alexander and Dionysos". *Essays on Religion and the Ancient World* I. (Oxford 1972) 134-152.

Oikonomides 1958 — A. N. Oikonomides, "Mithridates VI.". *Archeion Pontou* XXII (1958) 219-243.

Oikonomides 1962 — A. N. Oikonomides, "A Statue of Mithridates the Great". *Archaeology* 15. 1 (1962) 13-15.

Oktan 2004 — M. Oktan, *Lex Pompeia ve Bithynia-Pontus Eyaletinin Yönetimi*. (Doktora tezi) Antalya 2004.

Oliver 1939 — J. H. Oliver, "On the Ephesian Deptor Law of 85 B.C.". *AJPh* 60/4 (1939) 468-470.

Olshausen 1972 E. Olshausen, "Mithridates VI und Rom". *ANRW* I 1 (1972) 806-815.

Olshausen 1974 E. Olshausen, "Zum Hellenisierungsprozess am pontischen Königshof". *AncSoc* 5 (1974) 153-170.

Olshausen 1978 E. Olshausen, "Pontos (2)". *RE Supplementum* XV (1978) *col.* 396-442.

Olshausen 1980 E. Olshausen, "Pontos und Rom (63 v. Chr.-64 n. Chr.". *ANRW* II 7.2 (1980) 903-912.

Olshausen 1989 E. Olshausen, "The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator King of Pontus (Leiden 1986)". Resention of McGing B. C. *Gnomon* 61 (1989) 67-69.

Olshausen 1990 E. Olshausen, "Götter, Heroen und ihre Kulte in Pontos – ein erster Bericht" *ANRW* II 18.3 (1990) 1865-1906.

Olshausen 1991 E. Olshausen, "Feste Grenzen und wandernde Völker: Trapezus und die Boraner. Ein Beitrage zur Migrations und zur Grenzenraumproblematik" Şurada: *Varia Anatolica V: Pontica I; Recherches sur l'histoire de Pont dans l'antiquite*. Ed. B. Remy, İstanbul (1991) 25-37.

Olshausen und Biller 1984 E. Olshausen und J. Biller, *Historisch-geographische Aspekte der Geschichte des Pontischen und Armenischen Reiches. Teil 1, Untersuchungen zur historischen Geographie von Pontos unter den Mithradatien*. Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients 29/1, Rehie B (Geisteswissenschaften) Wiesbaden 1984.

Oost 1955 S. I. Oost, "Cato *Uticensis* and the Annexation of Cyprus". *CPh* 50/2 (1955) 98-112.

Ormerod 1922 H. A. Ormerod, "The Campaigns of Servilius Isauricus Against the Pirates". *JRS* XII (1922) 35-56.

Ormerod 1932a H. A. Ormerod, "The Settlement in Asia Minor". *CAH* IX (1932) 259-260.

Ormerod 1932b H. A. Ormerod, "The Pirates of Cilicia". *CAH* IX (1932) 350-353.

Ormerod 1997[2] H. A. Ormerod, *Piracy in the Ancient World*. London 1997[2].

Otto 1966[2] W. Otto, "Hermogenes (6)". *RE* VIII/1 (1966[2]) *col.* 862-863.

Öğün 2001 B. Öğün-C. Işık, *et al.*, *Kaunos*. Antalya 2001.

Özsait 1982 M. Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem". *AU* II (1982) 279-324.

Özsait 1985 M. Özsait, *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi*. İstanbul 1985.

Panitschek 1987/1988 P. Panitschek, "Zu den genealogischen Konstruktionen der Dynastien von Pontos und Kappadokien". *RSA* XVII-XVIII (1987-1988) 73-95.

Parker 1985 H. M. D. Parker, *The Roman Legions*. Chicago 1985.

Pastor 1995a L. Ballesteros Pastor, "Notas Sobre una Inscripción de Ninfeo en Honor de Mithrídates Eupátor, Rey del Ponto". *DHA* 21/1 (1995) 111-117.

Pastor 1995b — L. Ballesteros Pastor, "Heracles y Dioniso, Dos Medelos en la Propadanda de Mithrídates Eupátor". *Kolaios* 4 (1995) 127-133.

Pastor 1996a — L. Ballesteros Pastor, *Mithridates Eupátor, rey del Ponto*. Granada 1996.

Pastor 1996b — L. Ballesteros Pastor, "Observaciones sombre la biografía de Mithridates Eupátor en el Epítome de Justino (37. 1. 6-38. 8. 1)". *Habis* 27 (1996) 73-82.

Pastor 1997 — L. Ballesteros Pastor, "La Leyenda de las Amazones en la Historia de Mithrídates Eupátor". *II Reunión de Historiadores del Mundo Griego Antiguo*, Sevilla 1995. (1997) 241-247.

Pastor 1998a — L. Ballesteros Pastor, "El Ponto visto por Estrabón". *Orbis Terrarum* 4 (1998) 55-61.

Pastor 1998b — L. Ballesteros Pastor, "El Ponto visto por Estrabón". *Habis* 29 (1998) 77-85.

Pastor 1999a — L. Ballesteros Pastor, "Marius' Words to Mithridates Eupator (Plut. *Mar*. 31. 3)". *Historia* XLVIII/4 (1999) 506-508.

Pastor 1999b — L. Ballesteros Pastor, "L'an 88 av.J.C.: présages apocalyptiques et propagande idéologique". *DHA* 25/2 (1999) 83-90.

Pastor 1999c — L. Ballesteros Pastor, "Dos Apuntes sombre Manio Aquilio (Cos. 101 A.C.)". *Habis* 30 (1999) 135-141.

Pastor 1999d — L. Ballesteros Pastor, "Aspectos contrastantes en la tradición sombre L. Licinio Lúcullo". *Gerión* 17 (1999) 331-342.

Pastor 2000 — L. Ballesteros Pastor, "El Santuario de Comana Póntica (Apuntes para su Historia)". *ARYS* 3 (2000) 143-150.

Pastor 2000-2001 — L. Ballesteros Pastor, "Pharnakes I of Pontus and the Kingdom of Pergamum". *Talanta* XXXII-XXXIII (2000-2001) 61-66.

Pastor and Ossorio 2003 — L. Ballesteros Pastor, A. Álvares-Ossorio, "Las Fronteras de la Cólquide: Espacio mítico y realidad geográfica en el sur del Ponto Euxino". *Orbis Terrarum* 7 (2003) 3-11.

Patterson 2002 — L. Paterson, "Pompey's Albanian Connection at Justin XLII, 3, 4". *Latomus* LXI (2002) 312-325.

Paton and Hicks 1990[2] — W. R. Paton and E. L. Hicks, *The Inscriptions of Cos*. Hildesheim, Zürich, New York 1990[2].

Pédech 1991 — P. Pédech, "Deux Grecs face à Rome au Ier siècle av. J.-C.: Métrodore de Scepsis et Théophane de Mitylène". *REA* XCIII n°s 1-2 (1991) 65-78.

Peek 1978 — W. Peek, "Orakel aus Dodona für den Piratenkönig Zeniketes". *ZPE* 30 (1978) 247-248.

Penella 1980 — R. J. Penella, "Eutropius V. 6. 1: Athenae, Civitas Achaiae". *AJPh* 101/4 (1980) 447-448.

Perl 1968 — G. Perl, "Zur Chronologie der Königereiche Bithynia, Pontos und Bosporos". Şurada: *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums*. Ed. by J. Harmatta. Amsterdam (1968) 299-330.

Perl 1970 G. Perl, "Die römischen Provinzbeamten in Cyrene und Creta zur Zeit der Republik". *Klio* 52 (1970) 319-354.

Pfeiler 1968 H. Pfeiler, "Die frühesten Porträts des Mithradates Eupator und die Bronzeprägung seiner Vorgänger". *SchwMüBl* 18 (1968) 75-80.

Pick 1898 B. Pick and K. Regling, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands. Dacien und Moesien*. Vol. I part 1 Berlin 1898; Vol. I part 2 B. Pick and K. Regling. Berlin 1910.

Pippidi et Popescu 1959 D. M. Pippidi et E. M. Popescu, "Les relations d'Istros et d'Apollonie du Pont à l'Époque Hellénistique". *Dacia* III (1959) 235-258.

Pohl 1993 H. Pohl, *Die römische Politik und die Piraterie im östlichen Mittelmeer vom 3. bis zum 1. Jh. v. Chr*. Berlin, New York 1993.

Polito 1999 R. Polito, "On the Life of Asclepiades of Bithynia". *JHS* CXIX (1999) 48-65.

Pollak 1970 P. Pollak, "A Bithynian Hoard of the First Century B.C.". *ANSMN* 16 (1970) 45-56.

Portanova 1988 J. J. Portanova, *The Associates of Mithridates VI of Pontus*. (Doktora tezi) Columbia University 1988.

Pothecary 1997 S. Pothecary, "The Expression –our times– in Strabo's Geography". *CPh* 92/3 (1997) 235-246.

Potter 2003 D. Potter, "Hellenistic Religion". Şurada: *A Companion to the Hellenistic World*. Ed. A. Erskine, Oxford (2003) 407-430.

Poulsen 1991 B. Poulsen, "The Dioscuri and Ruler Ideology". *Osloenses* LXVI (1991) 119-146.

Powell 1990 J. G. F. Powell, "The Tribune Sulpicius. *Historia* XXXIX/4 (1990) 446-460.

Price 1964 M. J. Price, "The New-Style Coinage of Athens". *NC* 7/4 (1964) 27-36.

Price 1968 M. J. Price, "Mithradates VI Eupator Dionysus and the Coinages of the Black Sea". *NC* 7/8 (1968) 1-12.

Price 2004 S. R. F. Price, *Rituel ve İktidar; Küçük Asya'da İmparatorluk Kültü*. Çev.: T. Esin. Ankara 2004.

Pritchett 1962 W. K. Pritchett, "Observations on Chaironeia". *AJA* 62/3 (1962) 307-311.

Rabinovich 2004 Ye. G. Rabinovich, (Rusça) "The Lousy Disease (Sulla's Death in the Biographical Tradition)". *VDI* 251 (2004) 21-39 (İngilizce özet).

Raditsa 1969 L. Raditsa, *A Historical Commentary to Sallust's Letter of Mithridates*. (Doktora tezi) Columbia 1969.

Radt 2002 W. Radt, *Pergamon; Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*. Çev.: S. Tammer. İstanbul 2002.

Ramage 1991 E. S. Ramage, "Sulla's Propaganda". *Klio* 73/1 (1991) 93-121.

Ramsay 1890 W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*. London 1890=*Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. Çev. M. Bektaş

İstanbul 1960.

Ramsay 1941 — W. M. Ramsay, *The Social Basis of Roman Power in Asia Minor*. London 1941.

Ramsay 1999 — J. T. Ramsay, "Mithridates, the Banner of Ch'ih-Yu, and the Comet Coin". *HSPh* 99 (1999) 197-253.

Rawson 1970 — B. Rawson, "Pompey and Hercules". *Antichthon* 4 (1970) 30-37.

Rawson 1973 — C. F. Rawson, "The Eastern Clientelae of Clodius and Claudii". *Historia* XXII/2 (1973) 219-239.

Rawson 1975 — E. Rawson, "Caesar's Heritage: Hellenistic Kings and their Roman Equals". *JRS* LXV (1975) 148-159.

Rawson 1979 — E. Rawson, "L. Cornelius Sisenna and the Early First Century B.C.". *CQ* XXIX/2 (1979) 327-346.

Rawson 1982 — E. Rawson, "The Life and Death of Asklepiades of Bithynia". *CQ* XXXII/2 (1982) 358-370.

Rawson 1987 — E. Rawson, "Sallust on the Eighties". *CQ* XXXVII/1 (1987) 163-180.

Rauh 1986 — N. K. Rauh, *Senators and Business in the Roman Republic, 264-44 BC*. North Carolina 1986.

Rauh 1998 — N. K. Rauh, "Who were the Cilician Pirates?". Şurada: *Res Maritimae: Cyprus and the Eastern Mediterranean from Prehistory to Late Antiquity. Proceedings of the Second International Symposium 'Cities on the Sea', Nicosia, October 18-22, 1994*. Ed. S. Swiny *et al.*, Atlanta (1998) 263-283.

Reams 1993 — L. E. Reams, "Censorinus, Sulla, and Marius". *RhM* 136 (1993) 281-288.

Reddé 1986 — M. Reddé, *Mare Nostrum*. Rome 1986.

Reid 1913 — J. S. Reid, *The Municipalities of the Roman Empire*. Cambridge 1913.

Reinach 1888 — T. Reinach, *Trois royaumes de l'Asie Mineure: Cappadoce, Bithynie, Pontis*. Paris 1888.

Reinach 1906 — Th. Reinach, "Remarques sur le décret d'Athènes en l'honneur de Pharnace Ier". *BCH* 30 (1906) 46-51.

Reinach 1910 — Th. Reinach, "Notes sur une inscription de Délos en l'honneur de Laodice (Philadelphe) princesse de Pont". *BCH* 34 (1910) 429-432.

Reinach 1975[2] — T. Reinach, *Mithridate Eupator, König von Pontos*. Hildesheim, New York 1975[2].

Reinach 1902 — T. Reinach, *L'Histoire Par Les Monnais*. Paris 1902.

Reynolds 1982 — J. M. Reynolds, *Aphrodisias and Rome*. London 1962.

Rhodes 1997 — P. J. Rhodes – D. M. Lewis, *The Decrees of the Greek States*. Oxford 1997.

Richards 1941 — "Strabo; The Anatolian who Failed of Roman Recognition". *G&R* X/2 (1940) 79-90.

Richardson 2001 — J. Richardson, *Roman Provincial Administration 227 BC to AD 117*. London 2001.

Ridley 2000 — R. T. Ridley, "The Dictator's Mistake: Caesar's Escape from Sulla". *Historia* XLIX/2 (2000) 211-229.

Rigsby 1988 — K. J. Rigsby, "*Provincia Asia*". *TAPhA* 118 (1988) 123-153.

Rigsby 1996	K. J. Rigsby, *Asylia: Territorial Inviolability in the Hellenistic World*. California-Los Angeles-London 1996.
Riggsby 2002	A. M. Riggsby, "Clodius/Claudius". *Historia* LI/1 (2002) 117-123.
Risom 1948	S. Risom, "Le 'monument de Mithridate' à Délos". *AArch* XIX (1948) 204-209.
Ritter 1965	H.-W. Ritter, *Diadem und Königsherrschaft*. Berlin 1965.
Robert 1934	L. Robert, "Décret de Tralles". *RPh* XL (1934) 279-291.
Robert 1970^2	L. Robert, *Études anatoliennes. Recherches sur les inscriptions grecques de l'Asie Mineure*. Paris 1970^2.
Robert 1949	L. Robert, *Hellenica VII: Recueil d'épigraphie de numismatique et d'antiquités grecques*. Paris 1949.
Robert 1978	L. Robert, "Monnais et textes grecques. II. Deux tétradrachmes de Mithridate V Éuergète, roi du Pont". *JS* (Jul/Sept 1978) 151-163=*Opera Minora Selecta. Épigraphie et Antiquités Grecques*. Tome VII (1990) 151-163.
Robinsohn 1906	D. M. Robinsohn, "Ancient Sinope (Second Part)". *AJPh* 27/3 (1906) 245-279.
Rosenstein 1990	N. S. Rosenstein, *Imperatores Victi*. Berkley 1990.
Rostovtzeff 1916-1917	M. I. Rostovtzeff, "Pontus, Bithynia and the Bosporus". *ABSA* XXII (1916-1917; 1917-1918) 1-22.
Rostovtzeff 1922	M. I. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in Southern Russia*. Oxford 1922.
Rostovtzeff 1932	M. I. Rostovtzeff, "Pontus and Its Neighbours: The First Mithridatic War". *CAH* IX (1932) 211-236.
Rostovtzeff 1941	M. I. Rostovtzeff, *Social and Economic History of the Hellenistic World* I-III. Oxford 1941.
Rubinsohn 1980	W. Z. Rubinsohn, "Saumakos: Ancient History, Modern Politics". *Historia* XXIX/1 (1980) 50-70.
Rubinsohn 1993	W. Z. Rubinsohn, "Mithradates VI Eupator Dionysos and Rome's Conquest of the Hellenistic East". *MHR* VIII/1 (1993) 5-54.
Ruge-Bittel 1965^2	W. Ruge-K. Bittel, "Paphlagonia". *RE* XVIII/4 (1965^2) 2486-2550.
Rundell 1979	W. M. F. Rundell, "Cicero and Clodius: The Question of Credibility". *Historia* XXVIII/3 (1979) 301-328.
Ryan *et al.* 1997	W. B. F. Ryan, "An Abrupt Drowning of the Black Sea Shelf". *Marine Geology* 138 1-2 (1997) 119-126.
Sachs and Hermann 1996	A. Sachs and H. Hermann, *Astronomical Diaries and Related Texts from Babylonia 3*. Vienna 1996.
Salmeri 2000	G. Salmeri, "Dio, Rome, and the Civic Life of Asia Minor". Şurada: *Dio Chrysostom*. Ed. S. Swain, Oxford (2000) 53-92.
Salmon 1967	E. T. Salmon, *Samnium and the Samnites*. Cambridge 1967.
Saprykin and Maslennikov 1995	S. Ju. Saprykin and A. A. Maslennikov, "Bosporan Chora in the Reign of Mithridates VI Eupator and his Immidiate Successors". Şurada: *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* 2/3, Leiden (1995) 261-282.

Saprykin 1979, S. Ju. Saprykin, (Rusça) "Heracleia, Chersonesus and Pharnaces I of Pontus". *VDI* 149 (1979) 43-59 (İngilizce özet).

Saprykin 1994 S. Ju. Saprykin, "Die Propaganda von Mithridates Eupator und die Grenzfrage im Pontischen Reich". Şurada: *Stuttgarter Kolloquium zur Historischen Geographie des Altertums* 4, 1990. Ed. E. Olshausen und H. Sonnobend. Amsterdam (1994) 83-94.

Saprykin 1996 S. Ju. Saprykin, *The Pontic Kingdom. A State of the Greeks and Barbarians in the Black Sea Littoral* (Rusça). Moscow 1996.

Saprykin 1997 S. Ju. Saprykin, *Heracleia Pontica and Tauric Chersonesus before Roman Domination* /VI – I Centuries B.C./. Amsterdam 1997.

Saprykin 2001 S. Ju. Saprykin, "Polis Chora in the Kingdom of Bosporus // Problemi della chora colonial". Şurada: Dall' Occidente al Mar Nero. Taranto (2001) 658-vdd=Paper delivered at the University of Aarhus May (2003) 1-5.

Saprykin 2003a S. Ju. Saprykin, (Rusça) "The Kingdom of Bosporus: From Tyranny to Hellenistic Monarchy". *VDI* 244 (2003) 11-35 (İngilizce özet).

Saprykin 2003b S. Ju. Saprykin, "The Policy of Mithradates Eupator and the North Coast of the Black Sea". *Paper delivered at the University of Aarhus,* (May 2003) 1-4.

Saprykin 2004 S. Ju. Saprykin, "Unification of Pontus: Bronze Coins of Mithridates Eupator as Evidence on Commercial Relations in the Euxin". *Paper delivered at the international conference: The Black Sea in Antiquity: Regional and Interregional Economic Exchanges*. Sandbjerg, Denmark, (May 2004). 1-16.

Sanford 1939 E. M. Sanford, "The Career of Aulus Gabinius". *TAPhA* 70 (1939) 64-92.

Sanford 1950 E. M. Sanford, "Roman Avarice in Asia". *JNES* IX/1 (1950) 28-36.

Sartre 1995 M. Sartre, *L'Asia Mineure et l'Anatolie; d' Alexandre à Dioclétien* (IVe s. av. J.-C./IIIe s. ap. J.-C.). Paris 1995.

Sayar *et al.* 1994 M. H. Sayar, P. Siewert and H. Taeubner, "Asylie-Erklärungen des Sulla und des Lucullus für das Isis- und Serapisheiligtum von Morpsuhestia (Ostkilikien)" *Tyche* 9 (1994) 113-130.

Scardigli 1971 B. Scardigli, "Sertorio: problemi cronologici". *Athenaeum* XLIX (1971) 229-270.

Schmitt 1962 H. H. Schmitt, "Orsabaris". *RE Supplementum* IX. (1962) *col.* 468-469.

Scullard 1984[5] H. H. Scullard, *From the Gracchi to Nero: A history of Rome from 133 B.C. to A.D. 68*. London and New York 1984.

Seager 1994 R. Seager, "Sulla". *CAH* IX^{2} (1994) 165-207.

Sear 1979 D. R. Sear, *Greek Coins and their Values.* London vol. II 1979.

Segre 1932 M. Segre, "Mithridate e Chio". *Il Mondo Classico* II (1932) 129-132.

Seletsky 1982	B. P. Seletsky, (Rusça) "Sulla's Financial Resources at the Time of the War with Mithridates". *VDI* 160 (1982) 63-75 (İngilizce özet).
Sevin 2001	V. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafya'sı* I. Ankara 2001.
Shatzman 1972	I. Shatzman, "The Roman General's Authority over Booty". *Historia* XXI/2 (1972) 177-205.
Shaw 1990	B. D. Shaw, "Bandit Highlands and Lowland Peace: The Mountains of Isauria-Cilicia". *JESHO* 33 (1990) 199-233; 237-270.
Shelov 1978a	D. B. Shelov, *Coinage of the Bosporus VI-II Centuries B.C.* Translated from the Russian by H. B. Wells. *BAR* (Supplementary) 46 (1978) Oxford.
Shelov 1978b	D. B. Shelov, (Rusça) "Machares, Ruler of Bosporus". *VDI* 143 (1978) 55-72 (İngilizce özet).
Shelov 1980	D. B. Shelov, (Rusça) "Colchis in the Pontic Empire of Mithridates VI". *VDI* 153 (1980) 28-43 (İngilizce özet).
Shelov 1983	D. B. Shelov, (Rusça) "The North Black Sea Cities and Mithridates Eupator". *VDI* 164 (1983) 40-58 (İngilizce özet).
Shelov 1985	D. B. Shelov, (Rusça) "The Pontic Kingdom of Mithridates Eupator". Şurada: *The Black Sea Littoral in Hellenistic Times. Materials of the 3rd All-Union Symposium on the Ancient History of the Black Sea Littoral.* Tsgaltubo 1982 (Tbilisi 1985) 551-572 and 721-723 (İngilizce özet).
Shelov 1986	D. B. Shelov, (Rusça) "The Ancient Idea of a Unified Pontic State". *VDI* 176 (1986) 36-42 (İngilizce özet).
Shepherd 1993	R. Shepherd, *Ancient Mining.* London-New York 1993.
Sherk 1965	R. K. Sherk, "Senatus Consultum de Tabenis". *GRBS* 6 (1965) 295-300.
Sherk 1969	R. K. Sherk, *Roman Documents from the East.* Baltimore 1969.
Sherk 1984	R. K. Sherk, *Rome and the Greek East to the Death of Augustus.* Cambridge 1984.
Sherwin-White 1966	A. N. Sherwin-White, *The Letters of Pliny: A Social and Historical Commentary.* Oxford 1966.
Sherwin-White 1973[2]	A. N. Sherwin-White, *The Roman Citizenship.* Oxford 1973.
Sherwin-White 1976	A. N. Sherwin-White, "Rome, Pamphylia and Cilicia". *JRS* LXVI (1976) 1-14.
Sherwin-White 1977a	A. N. Sherwin-White, "Roman Involment in Anatolia, 167-88 BC.". *JRS* LXVII (1977) 62-75.
Sherwin-White 1977b	A. N. Sherwin-White, "Ariobarzanes, Mithridates and Sulla". *CQ* XXVII/1 (1977) 173-183.
Sherwin-White 1980	A. N. Sherwin-White, "The Opening of the Mithridatic War". In Φιλίας χάριν: *Miscellanea di studi classici in onore di Eugenio Manni* IV: (1980) 1979-1995.
Sherwin-White 1984	A. N. Sherwin-White, *Roman Foreign Policy in the East, 168 B.C. to A.D. 1.* London 1984.
Sherwin-White 1994	A. N. Sherwin-White, "Lucullus, Pompey and the East". *CAH* IX (1994) 229-265.

Sherwin-White 1976 — S. M. Sherwin-White, "A Note on Three Coan Inscriptions". *ZPE* 21 (1976) 183-188.

Sherwin-White 1978 — S. M. Sherwin-White, *Ancient Cos: An historical study from the Dorian settlement to the Imperial period.* Vandenhoeck and Göttingen 1978.

Sherwin-White 1987 — S. M. Sherwin-White, "Seleucid Babylonia: A Case-Study for the Installation and Development of Greek Rule". Şurada: *Hellenism in the East.* Ed. A. Kuhrt and S. M. Sherwin-White, London (1987) 1-31.

Shipley 2000 — G. Shipley, *The Greek World After Alexander 323-30 BCE.* London 2000.

Showerman 1969 — G. Showerman, *The Great Mother of the Gods.* Chicago 1969.

Siani-Davies 1997 — M. Siani-Davies, "Ptolemy XII Auletes and the Romans". *Historia* XLVI/3 (1997) 306-340.

Simonetta 1961 — B. Simonetta, "Notes on the *Coinage of the Cappadocian Kings". NC* 7/1 (1961) 9-50.

Simonetta 1964 — B. Simonetta, "Remarks on *Some Cappadocian Problems". NC* 7/4 (1964) 83-92.

Simonetta 1977 — B. Simonetta, *The Coins of the Cappadocian Kings.* Fribourg 1977.

Singer 1927 — C. Singer, "The Herbal in Antiquity and its Transmission to Later Ages". *JHS* XLVII (1927) 1-52.

Smith 1960 — R. E. Smith, "Pompey's Conduct in 80 and 77 B.C.". *Phoenix* 14/1 (1960) 1-13.

Sobol 1999 — D. J. Sobol, *Yunan Mitolojisinde Amazonlar.* Çev.: B. Yumurçağlar. Ankara 1999.

Solin 1995 — H. Solin, "Die sogenannten Berufsnamen antiker Ärtze". Şurada: *Ancient Medicine in its Socio-Cultural Context* vol. I. Ed. V. D. Eijk *et al.*, Amsterdam-Atlanta (1995) 119-142.

Solomonik 1977 — E. I. Solomonik, (Rusça) "The Evidence of Strabo and of the Decree Honouring Diophantos on the Reign of two Scythian Kings". *VDI* 141 (1977) 53-63 (İngilizce özet).

Solovyov 1999 — S. L. Solovyov, *Ancient Berezan: The Architecture, History and Culture of the First Greek Colony in the Northern Black Sea.* Leiden, Boston, Köln 1999.

Sonnabend 1998 — H. Sonnabend, "Ein Hannibal aus dem Osten? Die 'letzten Pläne' des Mithradates VI. von Pontos". Şurada: *Alte Geschichte: Wege –Einsichten– Horizonte.* Festschrift für Eckart Olshausen zum 60. Geburtstag. Ed. U. Fellmeth–H. Sonnabend, Zürich-New York (1998) 191-206.

Souza 1997 — P. de Souza, "Romans and Pirates in a Late Hellenistic Oracle from Pamphylia". *CQ* XLVII/2 (1997) 477-481.

Souza 1999 — P. de Souza, *Piracy in the Graeco-Roman World.* Cambridge 1999.

Spann 1987 — P. O. Spann, *Quintus Sertorius and the Legacy of Sulla.* Arkansas 1987.

Stähelin 1966^2 — F. Stähelin, "Kleopatra (27)". *RE* XI/1 (1966^2) *col.* 788.

Stähelin 1972^2 — F. Stähelin, "Laodike (22)". *RE* XII/1 (1972^2) *col.* 708.

Stähelin 1972[2] F. Stähelin, "Laodike (23)". *RE* XII/1 (1972[2]) *col.* 709-710.
Stähelin 1972[2] F. Stähelin, "Laodike (28)". *RE* XII/1 (1972[2]) *col.* 710-711.
Stevenson 1975[2] G. H. Stevenson, *Roman Provincial Administration, Till the Age of the Antonines*. Connecticut 1975.
Stier 1969 H. E. Stier, "Der Mithridatesbrief aus Sallusts Historien als Geschichtstquelle". Şurada: *Beiträge zur Allen Geschichte und deren Nachleben*. Festschrift für Franz Altheim zum 6.10.1968. Ed. R. Stiehl und H. E. Stier. Berlin (1969) 441-451.
Stolba 2005 V. F. Stolba, "Hellenistic Chersonesos: Towards Establishing a Local Chronology". Şurada: *Chronologies of the Black Sea Area in the Period c. 400-100 BC*. Ed. V. Stolba and L. Hannestad. Aarhus (2005) 153-177.
Strasburger 1965 H. Strasburger, "Poseidonios on Problems of the Roman Empire". *JRS* LV (1965) 40-53.
Strisino 2002 J. Strisino, "Sulla and Scipio 'not to be trusted'? The Reasons why Sertorius captured Suessa Aurunca". *Latomus* LXI (2002) 33-45.
Strobel 1996 K. Strobel, "Mithridates VI. Eupator von Pontos; Der letzte große Monarch der hellenistischen Welt und sein Scheiteren an der römischen Macht (1)". *Ktèma* 21 (1996) 55-94.
Sullivan 1980 R. D. Sullivan, "The Dynasty of Cappadocia". *ANRW* II 7.2 (1980) 1125-1168.
Sullivan 1990 R. D. Sullivan, *Near Eastern Royalty and Rome, 100-30 BC*. Toronto, London 1990.
Sumi 2002 G. S. Sumi, "Specticals and Sulla's Public Image". *Historia* LI/4 (2002) 414-432.
Summerer 1995 L. Summerer, "Das pontische Wappen. Zur Astralsymbolik auf den pontischen Münzen". *Chiron* 25 (1995) 304-314.
Sumner 1978a G. V. Sumner, "Sulla's Career in the Nineties". *Athenaeum* LVI (1978) 395-396.
Sumner 1978b G. V. Sumner, "Governors of Asia in the Nineties B.C.". *GRBS* 19 (1978) 147-153.
Sumner 1978c G. V. Sumner, "The 'Piracy Law' from Delphi and the Law of the Cnidos Inscription". *GRBS* 19 (1978) 211-225.
Swaddling 2000 J. Swaddling, *Antik Olimpiyat Oyunları*. Çev.: B. Gürün. İstanbul 2000.
Swain 1992 S. Swain, "Plutarch's Characterization of Lucullus". *RhM* 135 (1992) 307-316.
Swain 1996 S. Swain, *Hellenism and Empire*. Oxford 1996.
Syme 1939 R. Syme, "Observations on the Province Cilicia". Şurada: *Anatolian Studies Presented to William Hepburn Buckler*. Ed. W. M. Calder – Josef Keil, Manchester (1939) 299-332.
Syme 1964 R. Syme, *Sallust*. Los Angeles 1964.
Syme 1983 R. Syme, "Tigranocerta, A Problem Misconceived". Şurada: *Proceedings of a colloquium held at University College, Swansea, in April 1981*. Ed. S. Mitchell, *BAR* 156, Oxford (1983) 61-70.

Syme 1995	R. Syme, *Anatolica: Studies in Strabo*. Ed. A. Birley. Oxford 1995.
Syme 2002[5]	R. Syme, *The Roman Revolution*. Oxford 2002[5].
Takmer 2002	B. Takmer, "Lykia Orografyası". Şurada: *Lykia İncelemeleri* 1. Ed. S. Şahin-M. Adak, İstanbul (2002) 33-51.
Takmer 2006	B. Takmer, *Lex portorii provinciae Lyciae: Lykia Eyaleti Gümrük Yasası*. (Doktora tezi) Akdeniz Üniversitesi, Antalya 2006.
Tamura 1988	T. Tamura, "Les artistes dionysiaques et la première guerre de Mithridate". Şurada: *Forms of Control and Subordination in Antiquity*. Ed. by T. Yuge and M. Doi. Leiden, New York, København, Köln (1988) 169-176.
Tarn 1936[3]	W. W. Tarn, *Hellenistic Civilization*. London 1936[3].
Tatum 1991	W. J. Tatum, "Lucullus and Clodius at Nisibis (Plutarch, *Lucullus* 33-34)". *Athenaeum* LXIX/2 (1991) 569-579.
Tekin 1999	O. Tekin, *Sivas Definesi: VI. Mithradates Dönemi Pontos ve Paphlagonia Kentlerinin Bronz Sikkeleri*. İstanbul 1999.
Texier 2002	C. Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi* I-III. Çev. A. Suat. Ankara 2002.
Thomas 1977	R. F. Thomas, "L. Lucullus' Triumphal Agnomen". *AJAH* 2 (1977) 172.
Thompson 1937	D. B. Thompson, "The Garden of Hephaistos". *Hesperia* VI/3 (1937) 396-425.
Thompson 1934	H. A. Thompson, "Two Centuries of Hellenistic Pottery". *Hesperia* III/4 (1934) 311-476.
Thompson 1949	H. A. Thompson, "The Pedimental Sculpture of the Hephaisteion". *Hesperia* XVIII/3 (1949) 230-268.
Thompson 1961	M. Thompson, *The New Style Silver Coinage of Athens*. New York 1961.
Thompson 1962	M. Thompson, "Athens Again". *NC* 7/2 (1962) 301-333.
Thonemann 2004	P. J. Thonemann, "The Date of Lucullus' Quaestorship". *ZPE* 149 (2004) 80-82.
Thorburn 1997	J. E. Thorburn, "Sallust and the Grappling Irons at Cyzicus". *AHB* 11/2&3 (1997) 57-60.
Tiryaki 2002	S. G. Tiryaki, "İvriz Kabartması Işığında Anadolu'da Şarap-Tanrı Anlayışı ve Bu Anlayışın Gelişimi Üzerine". *Adalya* V (2002) 59-73.
Todua 1988	T. T. Todua, (Rusça) "Les forteresses de Mithridate Eupator en Colchide". *VDI* 184 (1988) 139-146 (Fransızca özet).
Totelin 2004	L. M. V. Totelin, "Mithradates' Antidote: A Pharmacological Ghost". Şurada: *Early Science and Medicine* 9/1. Amsterdam (2004) 1-19.
Touloumakos 1966	J. Touloumakos, "Zu Poseidonios *fr.* 36 (Ath. 5, 214 a-b)". *Philologus* 110 (1966) 138-142.
Tracy 1992	S. V. Tracy, "The Date of IG XI 1056 and Pharnakes I of Pontos". *AM* 107 (1992) 307-313.
Trebilco 1999[3]	P. R. Trebilco, *Jewish Communities in Asia Minor*. Cambridge 1999.

Troxell 1982 — H. A. Troxell, *The Coinage of the Lycian League*. (Numismatic Notes and Monographs 162) New York 1982.

Tsetskhladze 1994 — G. R. Tsetskhladze, "Colchians, Greeks and Achaemenids in the 7th-5th Centuries BC: A Critical Look". *Klio* 1994 76 (1994) 78-102.

Tsetskhladze 2004 — G. R. Tsetskhladze, "On the Earliest Greek Colonial Architecture in the Pontus". Şurada: *Pontus and Outside World.* Studies in Black Sea History, Historiography and Archaeology. Ed. C. J. Tuplin. Leiden-Boston (2004) 225-278.

Tüner 2002 — N. Tüner, "Lykia'nın Yerleşim Coğrafyasında Yeni Lokalizasyonlar". Şurada: *Lykia İncelemeleri* 1. Ed. S. Şahin-M. Adak, İstanbul (2002) 63-78.

Twyman 1972 — B. L. Twyman, "The Metelli, Pompeius and Prosopography". *ANRW* I 1 (1972) 816-874.

Twyman 1976 — B. L. Twyman, "The Date of Sulla's Abdication and the Chronology of the First book of Appian's Civil Wars". *Athenaeum* LIV (1976) 77-97; 271-295.

Umar 1993[2] — B. Umar, Türkiye'deki Tarihsel Adlar. İstanbul 1993.

Umar 2000 — B. Umar, *Karadeniz Kappadokia'sı*. İstanbul 2000.

Vinogradov *et al.* 1985 — Ju. G. Vinogradov, E. A. Molev, V. P. Tolstikov, (Rusça) "New Epigraphic Sources on the History of the Period of Mithradates". Şurada: *The Black Sea Littoral in Hellenistic Times. Materials of the 3rd All-Union Symposium on the Ancient History of the Black Sea Littoral.* Tsgaltubo 1982 (Tbilisi 1985) 725-727 (İngilizce özet).

Vinogradov und Wörrle 1992 — Ju. G. Vinogradov und M. Wörrle, "Die Söldner von Phanagoreia". *Chiron* 22 (1992) 159-170.

Vinogradov 1997a — Ju. G. Vinogradov, "Der Pontos Eukseinos als politische, ökonomische und kulturelle Einheit". Şurada: *Pontische Studien,* Kleine Schriften zur Geschichte und Epigraphie des Schwarzmeerraumes. Mainz (1997) 1-73.

Vinogradov 1997b — Ju. G. Vinogradov, "Eine bisher Episode aus dem Krieg Mithradates' VI. Eupators gegen die Krimskythen". Şurada: *Pontische Studien,* Kleine Schriften zur Geschichte und Epigraphie des Schwarzmeerraumes. Mainz (1997) 493-500.

Vogel-Weidemann 1985 — U. Vogel-Weidemann, "The Dedicatory Inscription of Pompeius Magnus in Diodorus 40. 4; Some Remarks on an Unpublished Manuscript by Hans Schaeffer". *AClass* XXVIII (1985) 57-75.

Waddington *et al.* 1925 — W. H. Waddington, E. Babelon et Th. Reinach. *Recueil général des monnaies grecques et romaines de l'Asie Mineure*. Paris 1925.

Walbank 1967 — F. W. Walbank, *A Historical Commentary on Polybius*. Oxford vol. I 1957; vol. II 1967; vol. III 1979.

Walton 1965 — F. R. Walton, "A Neglected Historical Text". *Historia* XIV/2 (1965) 236-251.

Ward 1969 — A. M. Ward, "Cicero's Support of the *Lex Gabinia*". *ClassW* 63/1 (1969) 8-10.

Ward 1977 — A. M. Ward, "Caesar and the Pirates II: The Elusive M. Iunius Iuncus and the Year 75/4". *AJAH* 2 (1977) 26-36.

Wasowicz 1990 — A. Wasowicz, "Les costumes funéraires du Bosphore à l'époque de Mithridate VI Eupator et de ses succeseurs". *RA* (1990/1) 61-84.

Webb 1996, — P. A. Webb, *Hellenistic Architectural Sculpture*; *Figural Motifs in Western Anatolia and the Aegean Islands*. Wisconsin 1996.

Weil 1881 — R. Weil, "Das Bündniss Athener mit Mithradates ". *AM* 6 (1881) 315-332.

Weinrib 1968 — E. J. Weinrib, "The Prosecution of Roman Magistrates". *Phoenix* 22/1 (1968) 32-56.

Welles 1934 — C. B. Welles, *Royal Correspondence in the Hellenistic Period*. London 1934.

Wellesley 1953 — K. Wellesley, "The Extent of the Territory added to Bithynia by Pompey". *RhM* 96 (1953) 293-318.

West 1917 — L. C. West, "Phase of Commercial Life in Roman Egypt". *JRS* VII (1917) 45-58.

West 2003 — S. West, "The Most Marvellous of All Seas; The Greek Encounter with the Euxine". *G&R* L/2 (2003) 151-167.

Wet 1981 — B. X. de Wet, "Aspects of Plutarch's Portrayal of Pompey". *AClass* XXIV (1981) 119-132.

Widengren 1959 — G. Widengren, "The Sacred Kingship of Iran". Şurada: *Sacred Kingship. Numen*. Supp. 4 (1959) 242-257.

Widengren 1960 — G. Widengren, "La légende royale de l'Iran antique". Şurada: *en Hommages à Georges Dumézil*. Collection *Latomus* XLV (1960) 225-237.

Wilcken 1965[2] — U. Wilcken, "Arkathias". *RE* II/1 (1965[2]) *col.* 1161.

Wilcken 1970[2] — U. Wilcken, "Athenais Philostorgos II. (6)". *RE* II/2 (1970[2]) *col.* 2037.

Wilcken 1970[2] — U. Wilcken, "Bakchides (2)". *RE* II/2 (1970[2]) *col.* 2788.

Wilhelm 1936 — A. Wilhelm, "König Mithradates Eupator und Olbia". *Klio* 29 (1936) 50-59.

Will 1979[2]-1982[2] — E. Will, *Histoire politique du monde hellénistique* (323-30 av. J.-C.). Nancy vol. I. 1979- vol. II. 1982.

Willetts 1965 — R. F. Willetts, *Ancient Crete: A Social History, From Early Times Until the Roman Occupation*. London, Toronto 1965.

Williams 1978 — R. S. Williams, "The Role of Amicitia in the Career of A. Gabinius (*Cos.* 58)". *Phoenix* 32/3 (1978) 195-210.

Williams 1984 — R. S. Williams, "The Appointment of Glabrio (*Cos.* 67) to the Eastern Command". *Phoenix* 38/3 (1984) 221-234.

Wilson 1966 — A. J. Wilson, *Emigration from Italy in the Republican Age of Rome*. Manchester, New York 1966.

Wilson 1960 — D. R. Wilson, *The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontos in the Greek and Roman Periods.* (Doktora tezi) Oxford University 1960.

Winter 1894 F. Winter, "Mithridates VI Eupator". *JDAI* 9 (1894) 245-248.

Wirth 1984 G. Wirth, "Pompeius im Osten". *Klio* 66 (1984) 574-580.

Weiskopf 1982 M. N. Weiskopf, *Achaemenid Systems of Governing in Anatolia*. (Doktora tezi) Columbia 1982.

Wylie 1990 G. J. Wylie, "Pompey *megalopsychos*". *Klio* 72/2 (1990) 445-456.

Yailenko 1985 V. P. Yailenko, (Rusça) "New Epigraphic Evidence on Mithradates Eupator and Pharnaces". Şurada: *The Black Sea Littoral in Hellenistic Times. Materials of the 3rd All-Union Symposium on the Ancient History of the Black Sea Littoral*. Tsgaltubo 1982 (Tbilisi 1985) 727-728 (İngilizce özet).

Young 1951 R. S. Young, "An Industrial District of Ancient Athens". *Hesperia* XX (1951) 135-288.

Zajcev 2005 J. P. Zajcev, "Absolute and Relative Chronology of Scythian Neapolis in the 2nd century BC". Şurada: *Chronologies of the Black Sea Area in the Period c. 400-100 BC*. Ed. V. Stolba and L. Hannestad. Aarhus (2005) 259-273.

Zahle 1982 J. Zahle, "Persian Satraps and Lycian Dynasts. The Evidence of the Diadems". Şurada: *Proceedings of the 9th International Congress of Numismatics*. Ed. T. Hackens and R. Weiller, Louvain-la-Neuve (1982) 101-112.

Zaĭtsev 2001 Yu. P. Zaĭtsev, "Skilur and his Kingdom (New Discoveries and New Questions)". *Ancient Civilization* VII. 3-4 (2001) 239-271.

Zébélev 1936 S. Zébélev, "L'abdication de Pairisadès et la révolution scythe dans le royaume du Bosphore". *REG* XLIX (1936) 17-37.

Zograph 1977 A. N. Zograph, *Ancient Coinage v.* II. *The Ancient Coins of the Northern Black Sea Littoral*. Oxford 1977.

Zuchold 1979 B. Zuchold, "Zur Resonanz der Mithridatischen Kriege in Rom anhand der römischen Quellen". *AClass* XV (1979) 17-21.

HARİTALARIN VE RESİMLERİN LİSTESİ

1) Karadeniz'deki Kolonizasyon Hareketi [Erciyas 2001, 273 *Fig.* 16]
2) Pontos Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası [Liddle 2003, map I-II]
3) Karadenizdeki Ethnik Gruplar [Liddle 2003, map I-II]
4) Pontos Krallığı'nın Hanedanlık Çizelgesi [Portanova 1988, 695; Bosworth and Wheatley 1998, 160]
5) İÖ. ca. 134 Yılı Eylül Ayı, Saat 19.37. 42° 1' Kuzey Enleminden –Sinop'tan– Doğuya Bakış [Ramsay 1999, 250 *Fig.* 6]
6) Delos Antıt'nın Rekonstrüksion'u [Risom 1948, 110 lev. 1]
7) Birinci Mithradates-Roma Savaşı [*TAVO* B V 6]
8) Mithradates'in Rhodos ve Lykia Seferi
9) Hellas Savaşları [*TAVO* B V 6]
10) Kephissos Ovası ve Topoğrafyası'nın Planı [Camp 1992, 444 *Fig.* 1]
11) Sulla, Lucullus ve Fimbria'nın Güzergahları [*TAVO* B V 6]
12) Dardanos Antlaşması [*TAVO* B V 6]
13) IV. Nikomedes'in Vasiyeti ve Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı [*TAVO* B V 6]
14) Mithradates'in Kyzikos Kuşatması [*TAVO* B V 6]
15) Lucullus'un Pontos İstilası [*TAVO* B V 6]
16) Lucullus'un Armenia Seferi [*TAVO* B V 6]
17) Kralın Dönüşü [*TAVO* B V 6]
18) Pompeius'un Korsan Sefer [*TAVO* B V 6]
19) Pompeius'un Mithradates Seferi [*TAVO* B V 6]
20) Pompeius'un Küçük Asya Politikası [*TAVO* B V 7]
21) Mithradates VI Eupator'un Soyağacı [Portanova 1988, 696; Olshausen 1978, 399-400]

***Not:** Çalışmamızda kullanılan haritalar ve çizelgeler yukarıda sözü edilen yazarların kitaplarındaki harita ve çizelgelerin baz alınmasıyla tarafımızdan oluşturulmuştur.

INDEX

A
Abas Irmağı 478
Abbaïtis 323
Abdera 204
Abgaros 499
Abonouteikhos 487
Absarros/Apsarros Irmağı 16-17, 38, 46, 464-465
absinthium 47
Abydos 240, 250
acacia 47
Adana 444
Adiabene 373, 398-399, 401, 408, 418, 467
Adiatoriks 26
Adramytteion (Edremit) 148, 157, 163, 238, 256, 520
Adrasteia Dağı 322
Aemilius, Lucius Paulus 104
Aemilius, Marcus Scaurus 102, 509
Aeneas 239
Afranius, Lucius 470, 480, 495
Africa 93-94, 100, 112, 117-118, 145, 174, 291, 436, 440, 528
Agathippos 121
Agis 88
Agrippa, Marcus 240, 445
Aigai 267
Aisepos (Gönen Çayı) 333, 335
Aithiopia 36, 124
Aizanoi (Çavdarhisar) 26
Akademeia 169, 197
Akampsis (Çoruh) Irmağı, 16, 464
Akarnania 439
Akhaia 194, 203, 337, 444, 487
Akhaimenidai 124, 154, 156
Akhaioi 284, 310, 473-474, 477
Akhaios 60-61, 284
Akhilleus 4-5
Akilisene 37, 453, 455, 471
Akontion Dağı 207, 210, 214
Akraiphia 228
Akrisios 124
Aktion/Actium Savaşı 26, 39, 436
Alabanda 253
Alazonios Irmağı 478
Albania 30, 111, 373, 399, 470-472, 477-479, 482, 499
Albinus, Aulus Postumius 93, 172
Aleksandreia (İskenderiye) 41, 57, 115, 250, 487, 491, 522
Aleksandros (kiralık katil) 107,
Aleksandros (Paphlagonia'lı) 334, 337, 340, 349,
Aleksandros III. (Büyük İskender) 39, 49, 52-54, 62, 75-77, 79, 82, 90, 100, 114, 121-124, 137, 140-141, 150, 401, 429, 512, 525-526, 529, 531
Alkaios 483, 517
Alkhaudonios 405, 499
Alkman 286
Amanos Dağları 495
Amaseia 18-24, 27-28, 30, 40, 52, 56, 58, 64, 112, 122, 125, 130, 135, 150, 154, 157, 277, 279, 280, 343, 347, 382, 388, 487
Amastris (Herakleia Pontike kraliçesi) 52
Amastris 11, 52, 55-56, 64, 109, 111, 380-382, 487, 528
Amatokos 195
Amazonius Dağı 29
Amazonlar 5
Ambrones 94
Ameria 29
Amisene 35, 39, 41, 347, 351
Amisos 7, 18-19, 38-39, 58, 72, 87, 120, 122, 125, 150, 191, 342-343, 345, 347-351, 363-365, 387, 415, 417-418, 484-485, 487, 490, 509
Amnias Irmağı 130-131
amomum 46
Amphiaraos 197
Amphipolis 204
Anaïtis 22-23, 154, 455, 471, 481
Anaksidamos 209, 215

Ancona 280
Andriake 183
Andromeda 124-125
Ankyra 57-58, 60
Anthedon 224, 229
Antigonos I Monophthalmos 49-51, 53
Antikragos Dağı 442
Antiokheia (Kilikia'daki=Antakya) 30, 372, 495
Antiokheia (Mygdonia'daki=Nizip) 416
Antiokheia (Pisidia'daki=Yalvaç) 30
Antiokhos (Askalon'lu filozof) 403
Antiokhos I. (Kommagene Kralı) 405, 495, 499
Antiokhos I Soter 55-56, 58, 166
Antiokhos II Hieraks 59-60
Antiokhos II Theos 59, 61
Antiokhos III Megas 60, 66, 114, 116, 147, 158, 252, 411, 522
Antiokhos IV Epiphanes 66, 68, 115-116
Antiokhos VIII Grypos 120, 521
Antiokhos X Eusebes Philopator 405
Antiokhos XIII Eusebes 'Asiatikos' 405-406, 495, 498
Antipater Derbetes, 491
Antipatros (Makedonia hükümdarı) 55
Antipatros 120
Antonius, Gaius 509
Antonius, Marcus (İÖ. 74 yılı *praetor*'u) 302-303, 437
Antonius, Marcus (*orator*) 94-95, 129
Antonius, Marcus 26, 31, 39, 366
Apameia Antlaşması 63, 116, 157
Apameia Kybotos (Dinar) 138-141, 151, 192, 252, 262, 277
Apameia Myrleia (Mudanya) 318, 336
aparktias 381
Apellikon (Teos'lu) 188
Aphrodisias 57, 142-143, 151, 185, 252, 253
Aphrodisios 53-54
Aphrodite 25, 215
Apicius 152
Apollodoros (fizikçi) 47
Apollon Pythios 209
Apollon 5, 57-58, 183, 191, 197, 209, 233, 262, 372, 436
Apollonia (Medet Köyü) 151, 248, 252
Apollonia (Sozopol) 4, 9, 91, 347, 537
Apollonia *am Rhyndacus* (Gölyazı) 331
Apollonios (Mısırlı rahip) 57
Apollonios (Syria'lı) 195
Appaïtes'ler 32, 36
Appuleius, Lucius Saturninus 96
Apulianes 170
Aquillius, Manius (Asia valisi) 69-70, 95, 108
Aquillius, Manius (M. Aquillius'un oğlu) 108-111, 117, 128-130, 134-141; 143, 146, 149, 152-154, 158, 245, 257, 274-275, 282, 391, 492, 509, 529
Arabia 373
Arakses (Aras) Irmağı 373, 399, 411, 466, 480
Arbinas 77
Ares 215
Ares/Khalkeritis Adası 5
Argos 124, 436
Argyria (Halkavala) 44
Ariarathes III. 52
Ariarathes IV Eusebes 64
Ariarathes IX Eusebes Philopator (VI. Mithradates'in oğlu) 99, 101-102, 104, 107, 127, 130, 143, 156, 190, 373, 483, 503, 528
Ariarathes V Eusebes Philopator 70, 78, 95, 97, 106, 116, 305
Ariarathes VII Philometor 95, 97-99, 101, 120
Ariarathes VIII. 101, 517
Ariarathes X Eusebes Philadelphos 524
Ariobarzanes (Mysia hakimi) 49
Ariobarzanes (Pontos kralı) 39, 56, 58, 71
Ariobarzanes I Philoromaios 103, 105, 107-109, 127, 130, 140, 143-144, 147, 173, 179, 182-185, 187-188, 274, 309, 353, 392-393, 433, 468, 491-492, 529
Ariobarzanes II Philopator 283, 492
Ariobarzanes III Eusebes Philoromaios 283, 493
Aristarkhos 490, 493

Aristion 121, 167, 168, 169, 188, 191, 193-195, 200-202, 233, 365, 524
Aristippos (Kyrene'li) 167
aristolochia 47
Aristonikos (III. Eumemes) 69, 70, 78-79, 93, 95, 101, 110, 116, 147, 306, 527
Aristonikos (Pontos amirali) 312, 332
Aristonikos (Pontos komutanı) 84
Arkathias 129-131, 134, 190-191, 194, 203, 204
Arkhelaos (Arkhelaos'un oğlu) 26, 490-491
Arkhelaos (Pontos komutanı) 29, 105, 129, 130-131, 134, 156, 188, 191-196, 198-200, 202, 204-207, 209-210, 212-213, 215-216, 224-225, 227-229, 232-234, 241, 245-246, 251, 273-274, 311-312, 319, 333
Armenia Krallığı 103, 372, 466, 468, 495
Armenia Maior 372, 374, 388-389, 392-393, 458, 461-462, 485
Armenia Minor 16, 31, 35-37, 45, 90, 111, 129, 190, 362, 418, 430, 471, 480, 485-486, 493, 528
Armonios Dağı 40
armoracia 47
Arrine 49, 65
Arsakes (VI. Mithradates'in torunu) 19-20
Arsakes/Sinatrukes 68, 112, 118, 146, 407, 408, 449, 498
Arsanias (Murat) Irmağı, 411-412
Artaksata 398, 411-412, 414-415, 462-463, 466, 470
Artaphernes 500
Artavasdes 373
Artemis 24, 85, 141, 142, 150-151, 163, 183, 252, 254, 292, 334, 366
Artokes 472, 479, 499
asarum 46
Asklepiades (Prusa'lı) 523
Asklepiodoros 81, 88, 120
Asklepiodotos 222
Asklepion 175
Aspendos 55, 292
Aspis 481
Assia Ovası 207, 210, 215
Assos 207, 250
Assyria 373, 398
Astakenios (İzmit) Körfezi 336, 341
Astepiades 521
Ateporiks 31
Athena 54, 62, 85, 202, 240, 250, 263, 328, 366
Athena Polias 366
Athenaios 88
Athenaios/Athenaion 169
Athenaïs Philostorgos 283
Athenodoros 437
Athenokles 39, 365
Atilius, Publius 439
Atina 12, 53, 66, 119-121, 125, 157, 167-168, 188, 191-192, 195-198, 200-204, 214, 235, 328, 364-365, 487, 533, 537
Atropatene 412
Attaleia 296
Attalos (Paphlagonia kralı) 490
Attalos I Soter 60
Attalos II Philadelphos 67
Attalos III Philometor 68-69, 73, 84, 147, 305, 366, 521, 528
Attidius 430, 518
Attika 195, 197, 203, 205, 379, 439, 440
Augustus/Octavianus 12, 240, 335, 445
Aulis 233
Aulone 408
Autolykos 387
Avestan 6
azalea pontica 45

B

Babanomon 22
Babylonia 166, 373, 522
Bagoas 107
Bakkhides 361, 386
Balbura 271
Barba 336
Basgoidariza 37, 362
Basileides 263
Basilidai 310
Bastarnai 106, 112, 153, 311, 317, 318
Bellona 24
Bepolitanos 217
Berenike 55, 361

Beris 40
Beyaz Syria'lılar 36
Billaios (Filyos) Irmağı 130
Billaros 387
Bithynia 11-12, 26, 34, 52, 54-56, 63-64, 66-67, 69-71, 88-89, 92-93, 96-97, 99, 101, 106, 108-111, 114, 116-117, 127-131, 134-135, 137, 139-140, 143, 146-149, 156, 158, 187, 205, 230, 233, 244, 247, 283, 290, 305-307, 309, 312-313, 316, 318-321, 324, 330, 336, 340-341, 344-345, 376-377, 381-382, 392, 421-422, 430-431, 433-434, 440, 446, 484-487, 490, 517, 521, 528-530
Bituitos 219, 505
Blaene 130
Boiotia 192-195, 197, 203-205, 207, 214, 223-225, 229, 232, 440
Boryza 31
Bosporos Krallığı 66, 80, 82, 84, 86-87, 90, 111, 156, 495, 501, 510
Braettius, Quintus Sura 193-194, 204
Brogitaros 13, 492-494
Brundisium 437, 440
Bubon 249, 271
Burzaio 347
Byzantion 54, 56-57, 90, 106, 129, 137, 230, 334-335

C

Caepio 401
Caepius, Quintus Servilius 102
Caesar, Gaius Iulius 11, 26, 39, 240, 283, 294-295, 301, 332, 447, 485, 492, 493
Caesar, Gaius Iulius Strabo 172
Calgalus 118
Calidius, Quintus 277
Calvinus, Domitius 11
camerae 473
Campania 437
Capitolium 5, 67, 254, 524
Caracalla 22
Carbo, Gaius Papirius 381-382
Cassius, Gaius 108, 128-130, 138-141, 143, 158, 175
Cato, Macus Porcius 444, 524
Catulus, Quintus Lutatius 447, 450
Censorinus, Gaius Marcius 199
Cimbri, 93-94, 112, 146, 401
Cinna, Lucius Cornelius 187, 196, 199, 223, 280
Claudius, Gaius Nero 271, 292
Claudius, Quintus Quadrigarius, 198
Clodius, Publius Pulcher 362, 372, 374-375, 383, 389, 394, 423-424, 434, 443, 469
Concordia 163
Coriolanus, Gaius Marcius 503
Corsica 34, 439
Cotta, Gaius Aurelius 302
Cotta, Marcus Aurelius 307, 316, 318-319, 340-341, 344, 376-382
Crassus, Marcus Licinius 450, 469, 485
Curio, Gaius Scribonius 202, 247

D

Dadasa 425, 429
Damagoras 176, 178, 235, 239
Damaskiles 88
Damaskos (Şam) 495
Damon Peripoltas 193-194
Damopheles 379, 380
Danae 124
Daphne 372
Dardanos (Maltepe/İntepe) 241
Dardanos Antlaşması 157, 240-247, 251, 260, 262, 263, 271, 273, 275, 281, 285, 287, 290-291, 313, 388, 513, 530
Dareios (Medeia kralı) 499
Dareios (VI. Mithradates'in oğlu) 500, 516
Dareios I (Pers imparatoru) 32, 49, 52, 82, 123, 525
Daskylitis (Manyas) Gölü 231, 325-326, 335
Dasmenda 16
Dasteira 37, 455, 459, 485
Dastracus 455
Datames 39, 53
Dazimonitis 24-25, 28, 38, 40, 274
Deïotaros 11, 218, 231, 274, 332, 345, 450, 492-494
Delos 62, 66, 68, 71, 78, 98, 120-121, 157-158, 169, 187-188, 191, 259-260, 435, 437, 512

Delphoi 104, 195, 197, 281, 512
Demetrias 192
Demetrios 49, 50, 67, 114, 121
Demokritos 167
Derbe (Aladağ) 491
Dia 125, 150
Diakopene 21, 36
Didyma 262-263, 269, 435-436, 494
Dindymos 323, 325, 329
Diodoros Pasparos 262
Diodoros (I. Seleukos'un komutanı) 54
Diodoros (Sikyon'lu) 203
Diodoros Zonas 148
Diogenes 88, 227
Diokles 345
Dionnos 61
Dionysios (*gymnasiarkhos*) 78
Dionysios (Herakleia Pontike tiranı) 52
Dionysios (VI. Mithradates'in hadım ağası) 334, 337, 340, 349
Dionysopolis 347
Dionysos (VI. Mithradates'in *epitheton*'u) 76-77, 145, 150
Dionysos 67, 76, 122, 125-126, 145, 150, 194
Diophantos (Asklepiodoros oğlu) 88
Diophantos (Mithares oğlu) 120, 313
Diophantos 80- 82, 84-87, 231, 346, 351, 355, 357, 527
Dioskurias (Sukhumi) 9, 91, 122, 465, 471, 473-474
Dioskuroi 122, 465, 477
Dodona 190, 294
Dolabella, Gnaeus Cornelius 193, 292, 294
Domanitis 130-131
Dorylaios (taktikçi) 120, 356
Dorylaios (VI. Mithradates'in sütkardeşi) 120, 129, 219, 224-225, 227, 356
Dorylaos (Philetaios'un oğlu) 26, 356
Dromikhaites 198, 203
Drypetina 462, 481, 482
Dyme 444
Dyteutos 26

E

Eksipodras 482, 501
Elaitikos (Çandarlı) Körfezi 234-235, 238, 282, 337
Elateia 204-205
Eleusis 197, 199
Enetoi 233
Epeiros 146, 190, 194, 294
Ephesos 12, 65, 102, 141-142, 144, 149-150, 154-155, 159, 161, 163-164, 166, 168, 170, 219-222, 247-248, 256, 258-259, 262, 267, 306-308, 316, 366, 371-372, 376, 383, 394, 517
Epidauros 197, 435-436
Epigonos 235, 257
Epikuros 167
Epiphaneia 444
Epitynkhanon 91
Ericius 210-211
Eriza 455
Erythrai (Ildırı) 123, 166, 168, 220, 245
Erythre (Kızıldeniz) 494
Etruria 437
Euboia (Eğriboz) 108, 192-194, 214, 224, 229, 232-233, 274, 440
Eumakhos 218, 231, 313, 320, 331-332, 345, 492
Eumenes (Amastris'in yöneticisi) 52, 56
Eumenes (Büyük İskender'in sekreteri) 49
Eumenes II Soter 63-64, 69, 116, 147
Eupatoria (Amisos'un banliyösü) 363
eupatoria/eupatorium 47, 521
Eupatoria/Megalopolis/Magnopolis (Taş Ova) 28, 343, 350-351, 432, 486
Eupatra 500
Euphranor 176
Euphrates (Fırat) 52, 60, 105, 372, 375, 392-393, 416, 433, 449, 458, 460, 463, 468-469, 480, 485, 490, 492, 498
Eurydike 55

F

Fabius, Marcus Hadrianus 354-355, 392, 419-420, 424
Fannius, Lucius 247, 289-291, 322-323, 325, 418

Fimbria, Flavius 12, 224, 229-231, 234-236, 238-240, 245-247, 250, 267, 289, 308, 324, 332, 388, 415, 423, 431
Flaccus, Lucius 471
Flaccus, Lucius Valerius 42, 144, 223-224, 229-230, 295, 423, 471
Flamininus, Titus Quinctius 63
Flaminius 270, 451
Frentani 170
Fufius, Lucius 154
G
Gabiene 49
Gabinius, Aulus Capito 26, 209, 281-284, 438, 480, 491, 497
Gabinius, Lucius Quintus 422
Galatia 22, 24, 64, 69, 92-95, 99, 106, 108, 128, 138, 210, 218, 232, 244, 274, 277, 290, 298, 313, 331, 344-345, 421, 434, 447, 450, 453, 467, 490, 492, 494, 517, 528
Galatlar 57-59, 63, 216, 218-219, 345, 350, 450, 492
Galba 211, 213
Gallia 34, 43, 146, 171, 307, 439, 502, 505-506
Gallia Cisalpina 171, 307
Gallia Transalpina 440
Gazakene 21, 38, 154
Gazelonitis 18, 29, 38, 46, 493
Gaziura (Turhal) 24, 40, 421, 424, 429
Gergis 123
Glabrio, Manius Acilius 423, 430, 434, 446
Glaukos 478
Gordion 26
Gordios 95, 97, 99, 101, 103-105, 108, 146, 278
Gordyene 372-373, 394, 399, 405-406, 409, 418, 424, 462, 467, 480, 492, 497-498
Gorgippia (Anapa) 87, 90, 122
Gorgoneion 122
Gouras 405, 416-418
Gracchus, Gaius 366
Granikos (Biga Çayı) 325, 333
Gyges (Marmara) Gölü 163
H
Hades 4
Hadrianus (Roma imparatoru) 29, 276
Hadrianus, Marcus Fabius 354-355, 392, 419-420
Haimos Dağları 310
Halai 224, 229
Haliartos 188, 225
Halikarnassos 10, 176, 259, 301
Halys (Kızılırmak) 16-18, 21-22, 30-31, 34, 38, 46, 51, 58, 90, 276-278, 283, 346, 362, 430, 433, 486, 490, 493, 528, 530
Hannibal 117, 146, 290, 411, 415, 502, 508, 511-512, 520
Hedylion Dağları 207, 210, 214
Hekate 253
Hekatesia-Romaia 254
Hektor 240
Helianaks 120
Hellespontos 1-3, 6-7, 56, 234, 238-241, 319, 335, 344, 348, 440
Heniokhoi 310, 465, 473-474, 477
Heptakhalkon 201
Heptakometes 32, 37, 46, 481
Herakleia Pontike, 7, 11, 52, 54-58, 90, 170, 219, 251, 276, 312, 342, 344, 376, 378, 381-382, 387, 535
Herakleides (Herakleia Pontike'li), 90
Herakleides (Magnesia'lı) 532
Herakleios 88
Herakles 4, 7, 21, 57, 76, 262, 336, 381, 387, 436, 438, 477
Hermogenes 55
Hermokrates 313, 333
Hermonassa (Akçaabat) 9, 44
Hestia 163
Hippos Irmağı 478
Hirpini 170
Hitit 280
Homoloïkhos 209, 215
Homonaides 443
Hortensius, Lucius 203-205, 211, 213
Hortensius, Quintus 447
Hydara Kalesi 37, 362
Hypaipa 222, 256
Hypios (Melen Su) 342, 376
Hypsikrateia 461
Hyrkania 373, 399, 470

I
Iason 387
Iasonion (Yasun Burnu) 42
Iasos 268, 435
Iazyges 310
Iberia 30, 65, 92, 106, 111, 287, 302, 348, 373, 399, 412, 440, 464, 470, 472-473, 476-479, 499
Ida (Kaz) Dağı 123, 337
Ikizari Kalesi 19-20
Ikonion (Konya) 299
Ilion/Troia 239-240, 248, 250, 263, 271, 292, 328, 337, 366, 486
Illyria 79, 114, 487
Imbros (Gökçeada) 337
Iphigenia 24, 85
Ipsos Ovası 50, 53
Iris (Yeşilırmak) 11, 16-18, 20, 22, 24, 27, 31, 38, 40, 46, 52, 58, 274, 343, 346-347, 350, 357, 420, 424, 428-429
Isauria, 297, 299-300, 331, 443
Isis 57, 182
Isodoros 337
Isthmos 436
Istria (Istere), 9, 90, 347
Istros/Danube (Tuna) Irmağı, 91, 112, 310, 347, 502
Italia 40, 42, 65, 112, 119, 145-146, 169-171, 187-188, 192, 200, 205, 267, 270, 274, 280, 287, 299, 307, 348, 368, 436-437, 439-440, 447, 465, 483, 502-503, 506, 508, 529
Iudaia 276, 495, 499
Iugurta (Numidia kralı) 93-94, 147, 528
Iuncus, Marcus Iunius 301, 306
Iuppiter 216
K
Kabeira/Diospolis/Sebaste/Hadriane (Niksar) 19, 27-29, 34, 37, 112, 125, 150, 154, 343, 345-354, 357, 360-361, 419-420, 483, 486-487
Kadmos 209
Kainon Khorion (Mahalle Kalesi) 483, 524
Kalamodros 77
Kalauria 436
Kallatis (Mangalia) 9, 90, 347
Kallimakhos 363-364, 416-418
Kallipon 201
Kalos Limen (Chernomorskoye), 84-85
Kambysene 478
Kambyses 123
Kamisene 22, 30, 486
Kappadokia 12, 16, 21-22, 24-26, 29-31, 36, 38-39, 51-52, 54, 64-65, 67, 69-71, 78, 89, 95-111, 116, 120, 127-128, 130, 134, 140, 143, 146, 148, 154, 156, 158, 187, 190, 221, 233, 244, 247, 273-279, 282-283, 285, 287-288, 290, 298, 305, 309, 313, 350, 353-355, 365, 373-374, 389, 392-393, 398, 419, 430-434, 447-448, 453, 455, 467-468, 470, 485-486, 490-493, 498, 517, 524, 528-529
Kappadoks (Delice Çay) 16
Karalitis (Beyşehir) Gölü 298
Karana/Sebastopolis (Sulusaray) 31
Karenitis 31, 35, 453
Karesos (Gönen Çayı?) 325
Karia 57, 138, 141, 157, 176, 183-185, 235, 248, 252-253, 271, 332, 384
Karkinites (Karkinitskiy) Körfezi 5
Kartaca 68, 158, 170, 187, 203, 415, 508
Kaspia/Koros/Hyrkania (Hazar) Denizi 373, 399, 470
Kassandros 49, 51
Kastabala 468, 492
Kastor (Phanagoreia'lı) 500-501, 510
Kaukasos (Kafkas) Dağlan 112, 279, 349, 471-472, 478
Kaunos 157, 163, 181, 184, 249-250, 269, 270
Kephalonnesos Adası 5
Kephissos Irmağı 207-209
Kephissos/Kopaïs Gölü 225, 228
Keramos 254
Kerasos/Phamakeia (Giresun) 5, 7, 33-35, 41-44, 53, 64-65, 90, 112, 122, 125, 361-362, 386, 493
Kerkinitis (Karkinitskiy/Kalancak) 84-85
Kerkites'ler 32, 36
Khabaion (Kemren/Kry-Bulganak) 82-83, 86

Khabaka 41
Khabakta 125, 150
Khairemon (Nysa'lı), 138-139, 141-142, 175
Khaironeia 193-195, 203, 205, 207, 209, 211, 214-216, 223-225, 228, 232-233, 246, 251, 267, 281
Khaironeia Muharebesi 203-214
Khaldaioi 32, 36-37, 90, 362
Khalkedon 54, 57, 90, 109, 230, 316-320, 322, 335, 340-341, 390, 520
Khalybes 32, 35, 36, 310
Khammanene 16
Khersonesos (Gelibolu Yarımadası) 241
Khersonesos (Sivastopol) 9, 65, 80-88, 90, 377, 475-476, 501, 527, 537
Khersonesos Taurika (Kırım Yarımadası) 284
Khiliokōmōn 21
Khios 47, 120, 175, 181, 219-220, 235, 238, 245, 248, 250-251, 361
Khorzene 464
Khotene 464
Khotenia 464
Kibyra 184, 249, 254, 271
Kibyratis 248-249, 271
Kieiros (Konuralp) 54, 56
Kilikia Pedias/Cilicia Campestris 94, 294, 331, 373, 405, 495
Kilikia Trakheia 94, 291-295, 297-298, 331, 436, 442-445,
Kilikia/Cilicia 30, 65, 69, 94-95, 104-105, 128-129, 250, 268, 281, 287-289, 290-295, 297-302, 307-310, 321, 349, 373-374, 384, 386-387, 391, 404, 422, 424, 431, 433-434, 436, 442-448, 453, 455, 467-468, 486, 492, 495, 498, 534
Kimiata (Dereismail Köyü) 51
Kimiatene 51
Kimmeria Bosporos 9, 29, 87, 154-155, 271, 273, 275, 284, 345, 377, 384, 465-466, 474, 476, 484, 500, 503, 505, 507, 531
Kios/Prusias *ad mare* Gemlik) 49, 65, 318, 336
Kitos Limanı 323
Klaros 269, 435-436
Klazomenai 170, 257, 268, 435
Klazomenai'lı Asklepiades 170
Klearkhos 52
Kleisthenes 222
Kleokhares 384-386
Kleon 26
Kleopatra (VI. Mithradates'in kızı) 103, 112, 500-501
Kleopatra III (Mısır Kraliçesi) 174, 525
Knidos (Datça) 104, 176, 184, 235, 252, 269, 281, 435
Kolkhis 7, 9, 16-17, 33, 36-38, 43, 45-46, 80, 89-90, 111-113, 154-155, 220, 244-245, 251, 271-273, 284, 336, 349-350, 385, 387, 421, 447, 464-466, 470-471, 473, 476-478, 481, 490, 493, 528
Kolkhoi 32, 36, 44
Kolophon (Değirmendere) 155, 222, 235, 251, 256-257, 269, 435
Komana (Gümenek) 24-29, 31, 38, 40, 125, 141, 150, 275, 356-357, 360, 362, 391, 420-421, 491
Komana (Şar) 24-26, 491
Kommagene 405, 495, 499
Konnakoriks 219, 343, 376, 378-382
Konon 196
Kopaïs Gölü 225
Korakesion (Alanya) 442
Koraks Irmağı 474
Koralloi 310
Kordyle (Akçakale) 44
Korinthos 25, 94, 119, 187, 203, 364
Korykos 294, 296
Kos 61, 174-176, 184, 235, 245, 252, 272, 525
Kosis 479
Kotyora (Ordu) 7, 33, 41, 42, 44, 53, 64-65
Kotys 29
Kragos 442
Krateros 129
Krateuas 520
Kratippos 256
Kreinolaos 175-176, 249
Krete 235, 287-288, 302-303, 309-310, 344, 348, 437, 447-448

Krimeia (Kırım) 80, 83-84, 87
Kromna (Tekeönü) 52
Ksenokles 148
Kserkses 32, 500
Ksimene 22
Ksiphilinos 482-483, 503, 517
Kulupene 22, 30, 486
Kurupedion 53-54
Kuzey İttifakı 54, 57
Kyaneos Irmağı 478
Kyklades Adaları 192
Kymai 123
Kyme 261, 494
Kypros (Kıbrıs) 104, 235, 309, 436, 440, 443, 505
Kyrene 104, 167, 229, 235, 305, 439
Kyros (Kura) Irmağı 470-472, 478-480
Kyros (Pers imparatoru) 49, 82, 123
Kytoros (Sütlüce limanı) 52
Kyzikos 77, 234, 240, 250, 311, 318, 321-324, 326-329, 331-335, 338, 340, 342, 348, 354, 384, 400, 415-416

L

Laelius 144
Laenas, Gaius Popillius 115
Lagetas 382
Lagina (Turgut) 253-254
Lagorinos 88
Lakinion 436
Lamakhos (Herakleia Pontike'li) 53, 342, 379
Lampsakos (Lapseki) 250, 319, 333-334
Laodike (Antiokhos II Theos'un kızı; II. Mithradates'in karısı) 59
Laodike (Antiokhos IV Epiphanes'in kızı; Mithradates V Euergetes'in karısı) 19, 63, 73, 77-79
Laodike (I. Demetrios'un kızkardeşi; Perseus'un dul eşi) 67
Laodike (I. Pharnakes'in kızkardeşi; Mithradates VI Philopator'un karısı) 19, 66, 68
Laodike (II. Mithradates'in diğer kızı; Antiokhos III Megas'ın karısı) 60, 66
Laodike (II. Mithradates'in kızı; Antiokhos II Hieraks'ın karısı) 59, 61
Laodike (Mithradates V Euergetes'in kızı; Mithradates VI Eupator'un karısı) 19, 66, 89, 99, 462, 527
Laodike (V. Mithradates'in kızı; VI. Ariarathes'in karısı) 70, 78, 96-97, 101, 305
Laodikeia (Goncalı) 30, 60, 140, 143, 151, 185, 252-253
Laodikeia (Ladik) 19, 150
Laranda (Karaman) 491
Larymna 224, 229
Lasthenes 303
Laviansene 16, 22, 31
Lazoi 387
Lebadeia 207, 209, 215
Lekton (Bababurun) 238
Lemnos 188, 337
Lenaeus 520
Lentulus, Gnaeus 439
Lentulus, Gnaeus Cornelius Clodianus 254
Lentulus, Gnaeus Cornelius Marcellinus 439
Leonikos 517
Leonippos 141-142, 384-385
Leonnorios 56
Leontōn Kephalē (Arslanların Başı) Kalesi 138
Lepidus, Aemilius Livianus 286-287, 323
Lepidus, Marcus 286, 450
Lesbos 152, 222, 238, 241, 282, 366
Leto 183
Letoon (Kumluova) 183
Leukas 436
Leukippos 167
Leukophryene 252
Leukosyroi 310
lex Antonia de Termessibus 184, 255
lex Calpurnia de civitate 171
lex Cornelia de provinciis ordinandis 431
lex Cornelia maiestatis 281
lex Gabinia de piratis persequendis 422, 438, 446
lex Iulia 171
lex Iulia de civitate 171
lex Manilia 447
lex Plautia Papiria 171

lex Pompeia 171, 484
lex Sempronia de provinciis 367
Libya 235, 439
Liguria 302, 439
liquorice 47
Lithros (Baraklı) Dağı 27
Logbasis (Selge'li) 59
Lollius, Lucius 440, 495
Longinus, Gaius Cassius 128
Loryma 178
Luciani 170
Luculleia 335, 372
Lucullus, Lucius Licinius 5, 11-12, 39, 42, 91, 99, 194, 197, 199, 202, 229, 235-236, 238-239, 241, 252, 257, 259, 267, 282-283, 296, 307-309, 316, 318-326, 330-337, 339-358, 360-365, 370-376, 381-434, 446, 450-453, 466-467, 469, 484-486, 492, 494-495, 498, 519, 523-524, 531
Lucullus, Marcus Terentius Varro 5, 91, 346, 451
Lydia 62, 125, 163, 231, 323
Lykaion Ovası 377, 380
Lykaonia 52, 69, 116, 128, 135, 140, 250, 291, 294, 297-298, 391, 431, 447, 491
Lykeion 197
Lykia 77, 94, 140, 144, 151, 156-158, 175-176, 183-184, 235, 248-249, 268, 271, 287, 292, 294, 296-297, 300, 440, 442
Lykomedes 20, 26, 31
Lykos (Çürük Su) 140
Lykos (Kelkit) Irmağı, 11, 16, 27, 40, 253, 343, 350-351, 455
Lykos (Kelkit) Vadisi 17, 29, 58
Lysandros 196
Lysimakheia 55
Lysimakhos 49-56

M

Magadates 405
Magius, Lucius 247, 289-291, 324-325
Magna Graecia 123
Magnesia (Thessalia kenti) 411
Magnesia *ad Meandrum* (Germencik) 144
Magnesia *ad Sipylum* (Manisa) 151, 156, 248, 251-252
Magnesia Muharebesi 141
Magnopolis/Megalopolis *bk. Eupatoria*
Maiandros (Menderes) Irmağı 140, 144
Maidoi 233
Maiotis, Paulus (Azak Denizi) 42, 87, 112, 352, 420, 465, 475
Makedonia 34, 49, 52-53, 55, 63, 77, 82, 91, 114-116, 124, 147, 157-158, 170, 188, 190-191, 193-196, 203-205, 214, 224, 226, 229-230, 233-234, 240, 250, 313, 346, 440, 465, 475, 487, 523, 525
Makhares 156, 284, 345, 346, 384-386, 465, 474-476, 503, 518
Makra 5
Makron'lar 32, 36
Mallos 444
Malthinus, Mallius 140-141, 146, 158
Mamercus 323
Manilius, Gaius 446
Mankaios 395, 398, 404
Manlius, Lucius 317
Mardia 412
Mariandynia 49
Marius, Gaius 93-94, 96, 98-100, 102, 107, 110, 169, 171-174, 186, 196, 199-200, 223, 232, 238, 246,
Marius, Marcus 291, 311, 318, 320-321, 333-334, 337, 339-340, 349
Marrucini 170
Marsi 170, 291
Mason/Amazonios Dağı 40
Massinissa 117
mastix 47
Mazaka (Kayseri) 274, 276, 288
Medeia (Aietes'in kızı) 46, 517
Medeias 201
Media 106, 206, 210, 349, 373, 399, 401, 430, 477, 480, 499
Medusa 124
Megara 197
Melampodion 47
Melas Irmağı 225
Melitene (Malatya) 392
Memmius, Gaius 451
Mēn 29-30, 67, 154
Menandros 231, 354

Menedemos 353
Menekrates 91
Menemakhos 354, 434
Meniskos (Miletos'lu) 170
Menodoros 263
Menophanes 136, 191, 503
Menophilos 120, 462, 481, 482
Meris 88
Mesembria (Nesebur) 9, 90, 347
Mesogis (Cevizli) Dağları 138
Mesopotamia 286, 373, 398, 408, 416, 419, 462, 467, 497, 499
Messene 270
Metellus 448, 450
Metellus, Quintus Caecilius 447-448, 471
Metellus, Quintus Caecilius Nepos, 440, 447, 495
Metellus, Quintus Numidicus 100
Metrodoros (Skepsis'li) 390-391, 520, 532
Metrophanes 191-193, 322, 346, 448
Metropolis 222, 256
Miletopolis 231, 335
Miletos (Balat) 39, 53, 64, 166, 168, 170, 257, 262-263, 269, 290, 301, 361, 465, 486
Milyas 292, 294, 297
Minucius, Marcus Thermus 257, 282-283
Minucius, Quintus Thermus 230, 283
Mısır 36, 40-41, 47, 55, 57, 59, 104, 112, 115, 136, 174, 229, 235, 245, 272, 309, 436, 478, 491, 494-495, 499, 505, 525, 529
Mistia 298
Mitharos 313
Mithra 67, 123
Mithraas 107
Mithradateion 12, 94, 493
Mithradates (Armenia kralı) 63
Mithradates I Ktistes, 11-12, 50-52, 54-57, 71
Mithradates II. (Parthia kralı) 103, 120
Mithradates II. 49, 55, 58-62, 71-72
Mithradates III. 49, 62, 67, 72
Mithradates IV Philopator Philadelphos 67-68, 72
Mithradates V Euergetes 68-73
Mithradates, Khrestos 77-79, 515, 527
Mithras 297
Mithridation/Mithridatia 520
Mithrobarzanes 394
Mitylene 152-153, 161, 238, 241, 257, 282, 462, 509
Moagetes 249, 271
Molos 215
Monime 185, 220, 283, 361, 483
Morion Irmağı 209
Moskhika (Kaşkar) Dağları 33-34, 37
Mossynoikoi 32-33, 35, 44, 47, 481
Mukieia 149
Mumius 203
Mummius 270, 364
Munykhia 203
Murena, Gaius Licinius 269, 350, 392
Murena, Lucius Licinius (Murena'nın küçük oğlu) 350, 363, 395, 401, 451
Murena, Lucius Licinius 30, 209, 211-213, 249, 267-271, 274-279, 281-282, 285, 308, 350, 363, 388, 391-392, 395, 401, 437, 451, 492, 530
Museion 209, 211
Mygdonia 405, 416
Mylasa (Milas) 253
Myndos (Gümüşlük) 176, 290
Mynnion 222
Myron 354
Mysia 49, 140, 143, 230, 231, 234, 271, 292, 319, 323

N

Naimanes 95
Naso, Gaius Salluvius 323
Naspercene 28, 47
Neai Adası 337, 349
Neapolis (Simferopol/Kermencik) 80, 82-83, 86
Neapolis *bk. Phazemon*
Nemanes 95, 136, 138
Nemea 512
Neoptolemos 85, 87, 95, 129-131, 134, 136, 138, 200, 238-239, 273
Nero, Tiberius 439
Nikaia (İznik) 230, 318, 336, 445, 484
Nike 55, 62, 187, 215
Nikolaos (Peripatetik) 12, 76, 452

Nikomedeia (İzmit) 230, 318, 334, 337, 341, 343, 348, 376
Nikomedes I. 55-58
Nikomedes II Epiphanes 69
Nikomedes III Euergetes 71, 89, 92-94, 96-97, 101-102, 106, 305
Nikomedes IV Philopator 106-117, 127, 129-131, 134-135, 137-139, 143, 146-147, 149, 156, 233, 244, 247, 283, 305-306, 309, 314, 486, 521, 528, 530
Nikonides (Thessalia'lı) 325-326
Nikopolis (Şebinkarahisar) 37, 485-487
Nisibis/Mygdonia'daki Antiokheia (Nizip) 405, 416-419, 423-424, 432, 434, 451
Nisyros 176
Nola 173
Notion 269
Numidia 93, 117, 147, 158, 186
Nymphaion (Kalati) 9, 156, 501
Nysa (Dionysos'un doğum yeri) 145
Nysa (I. Pharnakes'in kızı; Ariarathes V Eusebes Philopator'un karısı) 67, 70, 78
Nysa (III. Antiokhos'un kızı; I. Pharnakes'in eşi) 66
Nysa (III. Nikomedes'in karısı) 97, 305
Nysa (IV. Nikomedes'in karısı) 70, 106?
Nysa (Sultanhisar) 128, 138-139, 248, 537
Nysa (VI. Ariarathes'in kızı) 106
Nysa (VI. Mithradates'in kızı; Ptolemaios III Auletes'in nişanlısı) 303, 505
Nysa (VI. Mithradates'in kızkardeşi) 361

O

Oaros Irmağı 475
Octavianus/Augustus 26, 39, 240, 335, 445
Octavius, Gnaeus 187, 199
Octavius, Lucius 301, 308, 447
Odessos (Varna) 9, 65, 90, 347
Odrysai 29, 195
Oinoanda (İncealiler) 149, 249, 271
Oksathres (Amastris'in oğlu) 52
Oksathres (VI. Mithradates'in oğlu) 500
Oksyathres (Dareios'un erkek kardeşi) 52
Olba (Uzuncaburç) 26
Olbia (Parutino) 9, 87, 90, 122, 273, 501
Olgassys (Ilgaz) Dağları 51, 130
Olthakos 352
Olympia 125, 197
Olympos (Tahtalı) Dağı 296
Olympos (Uludağ) 336
Olympos 294-296-297
Ōmanēs/Ōmanios 23, 254, 280
Ophlimos (Bel/Buyhale) Dağı 27
Oppius, Quintus 128-130, 140, 142-143, 153, 185, 245
Orbius 188
Orestes 24, 27
Orkhomenos Muharebesi 194, 224-229, 231-232, 245-246, 267
Oroanda 298, 443
Orodes 469-470
Oropos 197
Orrhoene 480, 499
Orsabaris 502
Orthagoras (Araksa'lı) 249
Orthopagon 209
Ortiagon 63
Osca 324
Osroene 499
Ostia 437
Othryai/Otroia/Atroa (Yenişehir) 320

P

Paeligni 170
Pakhion 136, 152
Paktolos (Sart Çayı) 477
Palakhos 80-85
Palakion (Balaklava/Ust'-Alma) 82
Palatinus Tepesi 291
Palestine (Filistin) 287, 349, 373, 395, 495, 498
Pamphylia 30, 94-95, 129, 140, 144, 151, 184, 235, 249-250, 254, 287, 291-300, 331, 436, 440
Panarmos Limanı 323
Panopeos 207, 209
Pantikapaion (Kerç) 9, 86-87, 90, 122, 482, 484, 501, 505
Paphlagonia 4, 16, 21-22, 50-53, 56-58, 63-65, 69-70, 89-90, 92-93, 95-96, 99, 101-102, 106, 111, 128, 130, 135, 137, 146, 154, 156-157, 163, 233-234, 244, 247, 278, 290, 313, 334, 340, 345, 349, 382, 421, 433, 486-487, 490, 528

Papias 120
Pappa/Tiberiopolis (Yunuslar) 298-299
Parapotamos 207
Parion (Kemser Kalesi) 319, 333
Parisades 83, 86
Parth'lar 92, 346, 449, 468-469, 498, 529
Parthenos 84-85, 88
Parthia 105-106, 112, 118, 120, 146, 345, 407, 408, 449, 462, 467-469, 480, 491-492, 497-498
Paryadres (Parkhal/Parkhar) Dağlan 16, 21, 27-29, 31, 33-37, 45-47, 112, 343, 350-352, 453, 481, 486
Pasargadai 280
Patara 175-176, 183, 185, 249
Pedasos 254
Pegasos 122, 124-125, 204
Peiraieus (Pire), 39, 195-204, 260, 267, 365
Peisistratos 326
Pelopidas 110, 118, 127, 183, 249
Peloponnesos 192, 196-197, 439
Peparethios 193
Pergamon 12, 56, 60, 63-64, 67-69, 116, 136, 139, 147, 149, 152, 156, 158, 161, 163, 166, 168, 183, 185-187, 216-217, 223, 231, 234, 247, 254, 256, 262, 301, 305-306, 366, 517, 521, 528
Pergamon Krallığı 12, 116, 147, 528
Perge 292
Perikles 53, 196
Perinthos (Marmara Ereğlisi) 334
Perpema 69, 324, 344
Pers 6, 10-11, 22-24, 27, 30, 32, 39, 49, 52-53, 77, 79, 82, 123, 125-126, 140, 154, 260, 280, 372, 461, 525
Persephone 57, 254, 328
Perses 125
Perseus 124-125
Perseus II. (Makedonia kralı) 67, 115-116, 147, 157, 250, 336, 523
Petrakhos Dağı 209, 211
Phabda/ Phadisane (Fatsa) 41
Phanagoreia (Tozer) 9, 87, 475, 500-501, 503, 510
Phanarogia 156
Phanaroia 18, 27-28, 38, 40, 112, 351-352
Pharmakus(s)a 301
Pharnakeia/Kerasos (Giresun) 5, 7, 33-35, 41-44, 53, 64-65, 90, 112, 122, 125, 361-362, 386, 493
Pharnakes I. 20, 30, 41, 62-67, 70, 72, 81, 147, 154, 496, 525
Pharnakes II. 11, 19, 39, 90, 493-494, 503-510, 512, 518
Phaselis 183, 294, 296
Phasis (Poti) 9
Phasis (Rioni) Irmağı 7, 421, 476, 478
Phasis Bölgesi, 9, 61, 91, 279, 465, 476
Phazemon/Neapolis/Neoclaudiopolis/Andrapa (Vezirköprü) 18, 486-487, 490
Phazemonitis 18, 20-21, 154, 486, 490
Pherekydes 286
Philetairos 56, 120, 262, 356, 521
Philippos II. 82
Philippos V. 63, 114, 336
Philokaleia (Görele) 33, 44
Philon 121, 169
Philopoimenos 185, 220, 361
Philotimos 222
Phoinike (Fenike) 36, 209, 235, 372, 440, 452, 467, 495, 498
Phoiniks 350
Phokaia (Foça) 257
Phokis 203, 204, 205, 207, 233
Phraates 408, 449, 462, 467-469, 480, 497-498
Phrygia 30, 53, 58-60, 62, 69-70, 79, 95, 106, 108, 110, 116-117, 129, 135, 138, 140, 143, 146, 185, 205, 240, 250, 271, 276, 278-279, 291-292, 294, 316, 319-320, 323, 331, 447, 508, 527-528
Phrygia Epiktetos 138
Physkos (Marmaris) 185
Picentines 170
Pimolisa (Osmancık) 21-22
Pimolisene 21, 22, 154
Pindenissos/Pendenissos 443
Pisidia, 30, 144, 151, 184, 249-250, 254, 271, 291-292, 294, 297-298, 331
Piso, Gaius Calpumius 423
Piso, Marcus Pupius 440
Pitane (Çandarlı), 234-235, 238-239

Pityos 113
Polemon 521
Polemon I. 20, 29
Polemon I. 29
Polemonion (Bolaman) 41
Polution (Kos'lu) 61
Pompeiiani 170
Pompeius, Gnaeus (Magnus) 11, 16, 18, 20, 23, 26, 28-29, 31, 33, 37, 154, 161, 171-173, 204, 218, 247, 257, 263, 286, 289, 296, 302, 306, 308, 343-344, 350, 354, 383, 423, 434-435, 438-472, 476-488, 490, 492-503, 507, 509-512, 519, 522-525, 531
Pompeius, Gnaeus Strabo 171
Pompeius, Marcus 360
Pompeius, Quintus Rufus 172-173, 306
Pompeïopolis (Taşköprü) 131, 487, 499
Pomponius, Marcus (Lucullus'un süvari komutanı) 351, 517
Pomponius, Marcus (Pompeius'un komutanı) 349
Pontus Galatius 11
Pontus Mediterraneus 11
Pontus Polemoniacus 11
Popilius, Gaius 129, 137
Poredoriks 217
Posdala 450
Poseidon 313, 436
Poseidonios (Rhodos'lu) 12
Priapos 334
Priene (Güllübahçe) 263, 366
Priscus, Manlius 481
Prometheus 4, 477
Propontis (Marmara) 2-3, 7, 9, 43, 106, 137, 183, 230, 318, 321, 323, 344, 440
provincia Asia 12, 69, 108, 145, 147, 159, 186, 249, 268, 366, 369-370, 528
Prusa (Bursa) 318, 336-337
Prusias *ad Hypium* (Üsküdü) 376
Prusias *ad mare*/Kios (Gemlik) 65, 318, 336, 376
Prusias I. 63, 114, 116, 336
Prusias II. 64, 67
Ptolemaios (Kypros/Kıbrıs kralı) 444
Ptolemaios (VI. Mithradates'in hadım ağası) 357
Ptolemaios Apion (Kyrene kralı) 305
Ptolemaios I. Soter 47, 59, 51, 55, 57
Ptolemaios II Philadelphos 55, 57
Ptolemaios III Euergetes 59
Ptolemaios IV Philometor 115
X. Ptolemaios I Aleksandros 174, 272
XI. Ptolemaios II Aleksandros, 174, 272, 320
Ptolemaios Keraunos 55
Ptolemaios XII Auletes 309, 491, 499
Publicola, Lucius Gellius 254, 439
Pydna 188, 523
Pylaimenes 93-94, 99, 102, 135, 137, 490
Pythodoris 23, 28-29, 31, 343, 486
Pythodoros 29, 139, 142, 343, 486

R

Rex, Quintus Marcius 422, 424, 431, 434, 443, 446
Rhesos (Kara Atlı Çayı) 325
Rhizaion (Rize) 45-46
rhododendron ponticum 45
Rhodope 310
Rhodos 5, 12, 60-61, 64, 94, 104, 120, 141-143, 151, 157-158, 169, 174-176, 178-185, 188, 199, 219, 235, 239, 248-252, 263, 267, 269-270, 301, 328, 332, 378, 435, 438, 517
Rhyndakos (Kocaçay) 231, 325, 330-331, 429
Roksane 361
Roksolani 85-86
Rufus, Minucius 129, 137
Rutilius, Publius Nudus 316-318
Rutilius, Publius Rufus 152, 161, 369

S

Sadalas 195
Sagylion Kalesi 19-20
Saittai (Sidas Kale) 259
Salluvi 170
Salluvius, Gaius Naso 323
Samnites 170
Samos 235, 268, 269, 435-436
Samothrake (Semadirek) 1, 268, 341, 435-436
Sangarios (Sakarya) Irmağı 44, 58, 136, 138, 319-320

Sannoi 32, 36, 387
Saramene 18, 38
Saravene 16
Sardeis 148-149, 222, 251, 256, 259, 262, 477, 483, 517
Sardinia 436, 440
Sarmatia 6, 9, 85-86, 106, 112, 135, 310
Saumakhos 86
Scaevola, Quintus Mucius 149, 152, 161, 369, 517
Scipio, Lucius 252
scordion/scordion 47, 520
Sebasteia (Sivas) 31, 362, 486
Sebastopolis/Karana (Sulusaray) 31, 465
Secilius 408
Selene 30, 254, 471
Seleukos (Korsan) 342-343, 384-387
Seleukos (Marathon'lu) 71
Seleukos I Nikator 49-51, 53-55, 66, 123, 166
Seleukos II. Kallinikos 59, 61
Selge 59
Semiramis 22
Sentius, Gaius Saturninus 190, 204
Septimius Severus 24, 280
Serapeion 57
Serapis 57
Sertorius, Quintus 289-291, 306, 308-309, 311, 318-321, 324, 333-344, 348-349, 423, 450, 470, 530
Servilius, Publius Vatia 102, 294-300, 308, 310, 437, 471, 476, 492
Sesamos (Amasra'nın eski ismi) 52
Sestos (Akbaş) 240
Severus Alexander 280
Sextilius 394-395, 408
Siara/Phiara (Yeni Han/Yıldızeli) 31
Sibylla 123
Sicilia 1, 99, 123, 153-154, 247, 302, 436-437, 439-440, 445, 447
Side 30, 295-296, 299, 486
Side/Polemonion 41
Sidenos (Bolaman Çayı), 41
Silanus, Marcus Iunius 93
Sinatrukes 449
Sinope 7, 20, 24, 33, 38-41, 44, 53, 57, 61, 63-65, 73, 75, 81, 88, 122, 125, 150, 156, 274, 277, 290, 312, 342-343, 347, 362, 381-388, 487, 509-510, 523, 527
Sinopis 63-64
Sinoria (Bayburt?) 37, 362, 461-462, 481
Sintoi 233
Sipylos (Manisa Dağı) 251
Sisenna, Lucius Cornelius 440
Skepsis (Kurşuntepe) 250
Skiathios 193
Skilyros 80, 82-83
Skordoskoi 233
Skorobas Dağı 135
Skotion Dağı, 425
Skydisēs Dağı 34
Skylaks (Çekerek) Irmağı 16, 22, 31, 40
Skythia 5-6, 9-10, 24, 27, 65, 80-87, 92, 106, 111-112, 130, 147, 205-206, 210, 273, 345, 352-353, 377, 413, 420, 465, 475, 500-502, 527
Smerdis 123
Smyrna (İzmir) 69, 149, 152-153, 161, 166, 168, 222, 251, 262, 517
Sokrates 167
Sokrates, Khrestos 106-108, 111, 146, 517, 529
Soloi/Pompeïopolis 289, 444, 486
Sophene 373, 393, 405, 467-469, 492
Somatius 353-354, 391, 408, 419
Sothinos 190
Sparta 196, 465
Spartacus 450, 502
spikenard 47
Spodusa 5
Stateira 361
Sthenis 130
Stiphanē limnē 18
Stratonike 248, 462, 481, 482
Stratonikeia (Eskihisar) 69, 151, 152, 155, 157, 185, 220, 248, 253-254, 361
Sulla, Cornelius 12, 94-95, 104-105, 108, 119, 153, 156, 161, 166, 169, 171-173, 186-187, 193-219, 222-241, 244-264, 267-277, 280, 282, 284-289, 291-292, 294, 296, 299, 307, 328, 344, 350, 364, 371,

388, 423, 435, 450, 491-492, 498, 513, 519, 524, 529-530
Sulpicius, Publius Rufus 173-174
Surami Dağları 470, 478
Susurmena (Sürmene) 44
Synnada (Şuhut) 267
synoikismos 82-83
Syrgis 475
Syria (Suriye) 26, 36, 50, 55, 59-60, 70, 120, 192, 195, 199, 287, 346, 349, 372-373, 395, 405, 436, 467, 469, 491, 494-495, 497-498, 500, 531
T
Tabai (Kale/Tavas Kalesi) 151, 185, 248, 252-253
Tainaron 436
Taksiles 190, 204, 213, 231, 313, 324, 346, 351, 355, 357, 400
Tanaïs (Don) 9, 112, 475
Tasios 85
Taulara 125, 362, 430, 483, 524-525
Tavion/Tavium, 276, 493
Tektosages 276, 492
Telmessos (Fethiye) 175, 185
Telos 176
Temesileos 53
Tenedos 238-239, 341, 348, 378
Teos 188
Termessos (Güllük) 184, 254-255
Teutoni 94
Thasos (Taşöz) 193
Thebai 125, 195, 197, 215
Themessos 254
Themiskyra (Terme) 4, 28-29, 31, 34-35, 39-41, 46, 112, 347-349, 351
Themistokles 196
Theodosia (Feodosiya/Kaffa) 9, 87, 377, 501
Theophanes (Mitylene'li) 161, 257, 462
Theophilos 163, 383
Thermodon (Terme Çayı) 35-36, 39-40, 310, 347
Thermopylai 203
Thespiai 192, 194
Thessalia 192, 194-195, 203-205, 223, 229, 233, 325, 327, 440, 487
Thoures 209
Thourion 209, 211-212, 215
Thrakia 3, 50,-52, 55, 112, 125, 170, 188, 190-191, 194-196, 203, 210, 230, 233, 239-240, 310, 322, 346, 399, 402, 419, 440, 465, 475, 502
Thyaios 88
Thyateira (Akhisar) 240, 246, 267
Thyessos 253
Tibaranoi 32, 33, 90, 350, 362
Tiberius 335
Tibios 383
Tieion (Filyos/ Hisarönü) 11, 52, 54, 56, 380-382
Tigranes (Tigranes II Megas'ın oğlu) 403, 449, 462, 466-469
Tigranes II Megas 92, 103, 105, 112, 146, 287-289, 294, 309, 331, 345-346, 349, 362, 372-375, 380, 383, 389-395, 398-418, 422-424, 430-434, 446, 448, 450-452, 462-463, 466-469, 471, 480, 486, 494-500
Tigranokerta (Sered?) 288-289, 373, 392-395, 398-400, 404-406, 413, 416, 422, 451
Tigris (Dicle) 373, 375, 393, 401, 405, 409, 416, 418, 433, 480, 497-498
Tilphossion Dağı 225
Timagenes 161
Tiryns 124
Tisaion 204
Titius, Lucius 216
Titius, Quintus 215
Tolistobogioi 217, 492
Tomis (Köstence) 9, 90, 347
Tomisa 373, 393
Torquatus, Lucius Manlius 439
Traianus 22-23, 280, 484
Trakheiotis 293
Tralleis (Aydın) 29, 144, 155, 163, 166, 168, 222, 251, 256, 262-263, 354, 399, 403, 406, 437, 449
Trapezus 7, 9, 16-17, 28, 37-38, 44, 46, 53, 64, 72, 90, 362, 481, 493
Trapezusia 33-35, 44-45, 112
Trianius, Gaius Valerius 336, 340-341, 344, 348-349, 378-382, 392, 420, 424-425, 428-429, 486, 495
triērēs 179, 180-181, 312, 342, 509-510

Tripolis (Tirebolu) 33, 44
triticum 47
Troas 238-239, 241, 250, 263, 333
Troia/Ilion 4, 197, 239-240, 248, 250, 263, 284, 320, 323, 335-337
Trokmoi 13, 16, 22, 31, 450, 492
Tryphon 500
Tusculum 523
Tyras (Tira/Tiras) 9, 90, 273
U
Umbri 170
Urhi-Teşub 280
V
Vageses 469
Varius, Marcus 291
Varius, Quintus102
Varro, Aulus Terentius 252, 269-270
Varro, Marcus Terentius 439, 445
Varus, Plotius 439
venena 47
Venusini 170
Verginius 196
Verisa 31
Verres, Gaius 290, 292, 294, 447
Vestini 170
Voconius 341
Volsk 503
Vosges Dağları 34
Z
Zagora (Aksu Deresi) 42
Zakhalias 522
Zarbienos 372, 394, 406
Zela (Zile) 22-23, 26-27, 29, 31, 154, 276-277, 425, 486-487, 490, 493
Zelitis 22-24, 30, 486
Zeniketes 294, 296
Zenobios 219-220, 251
Zenon 29
Zeugma 60
Zeus Stratios 27, 123, 154, 280, 312
Zeus Trophonios 207
Ziaelas 336
Zipoites 52, 54-56
Zopyrion 82
Zopyros 522